Netherlands

[illegible]

HANDELINGEN

OVER

DE HERZIENING DER GRONDWET.

HANDELINGEN

VAN DE

REGERING EN DE STATEN-GENERAAL,

OVER

DE HERZIENING DER GRONDWET.

1847—1848.

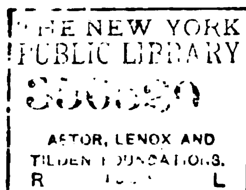
Derde Deel.

Te 's Gravenhage,

GEBROEDERS BELINFANTE.

1849.

Boekdrukkerij GEBROEDERS BELINFANTE,
's Gravenhage.

HANDELINGEN

BETREFFENDE

DE GRONDWETS-HERZIENING IN 1847—1848.

Derde Deel.

INHOUDS-OPGAVE.

Blz.

VOORBERIGT.

Terwijl de verzamelaars van de bescheiden omtrent de Grondwetsherziening van 1848 *dit werk, gelijk de Handelingen over de wijzigingen van* 1840 *en de voorstellen van* 1844/45, *hebben mogen ten einde brengen, kunnen zij, in de eerste plaats, niet voorbij, hun allen, die door welwillende mededeeling van verschillenden aard, het geven van inlichtingen of anderzins, deze onderneming hebben bevorderd, hunnen opregten dank deswege te betuigen.*

Bij een vlugtigen blik op dezen arbeid, zal men, zoo de verzamelaars zich vleijen, de overtuiging erlangen, dat met de meeste zorg en naauwkeurigheid alles, wat tot het onderwerp in verband stond, namelijk wat de wetgeving betreft, en van de regering uitging, hier is bijeengebragt.

Het eerste deel vangt aan met de zitting der Staten-Generaal van 1847—48, *en behelst de beraadslagingen over het adres, de aanbieding der eerste voordragten tot herziening, de daarop gevolgde verandering van ministerie, de wisselingen daarvan tot eene meer bepaalde zamenstelling van hetzelve, en de onderscheidene beraadslagingen over een en ander, het zij regtstreeks daarover, het zij bij de staatsbegrooting of andere gelegenheden; vervolgens het ontwerp der gewijzigde Grondwet door de staats-commissie, met haar verslag; het overleg daarna in de afdeelingen tusschen de Kamer en het Ministerie en de hieruit voortgesproten gewijzigde voorstellen, en nadere wijziging en daarvan; de botsing als 't ware tusschen het Ministerie en de Eerste Kamer; eindelijk de aangelegenheden van Limburg, de proclamatiën, adressen ens. deswege.*

Het tweede *deel bevat de algemeene beraadslagingen over de ontwerpen tot herziening der Grondwet, bij de Tweede Kamer, en de behandeling zooveel mogelijk ook bij de Eerste Kamer; een overzigt der stemmingen in beide Kamers; de uitvaardiging der wetten; de bijeenroeping der Tweede Kamer in dubbelen getale, en het vervolg der aangelegenheden van Limburg.*

Het derde *deel behelst de opgaven nopens de zamenstelling van de beide Kamers der Staten-Generaal bij de hervatting harer werkzaamheden; de voorloopige werkzaamheden van de Tweede Kamer, in dubbelen getale; de behandeling van de herziening der Grondwet bij deze, de nadere behandeling bij de Eerste Kamer; de aanwijzing van de stemmingen bij beide; de sluiting der zitting; de afkondiging van de wetten; — en hieraan sluit zich wat in de volgende tijdelijke zitting der Staten-Generaal nog in verband tot het onderwerp is voorgevallen; voorts de maatregelen omtrent het drukken en uitgeven der Grondwet; de zamenstelling van een definitief ministerie, de opening van de zitting der Staten-Generaal van* 1849, *de aanspraken en adressen bij die gelegenheid enz.*

Evenzeer als aan de Grondwets-herziening van 1840, *verbond zich ook nu eene kroonsverwisseling: doch was het destijds de koninklijke vader, die afstand deed, — het was ditmaal de onverbiddelijke dood, die Koning* Willem II *aan zijn volk ontrukte, dat volk, van hetwelk hij, ook gedurende gansch het hagchelijke jaar* 1848, *waarin zoo weinig in de staatkundige wereld onwrikbaar stond, de meest doorslaande blijken van trouw en liefde had mogen ondervinden. Het waren zijne koninklijke woorden, die de Grondwets-herziening in October* 1847 *hadden toegezegd; de gebeurtenissen liepen zamen, dat die ruimer werd, dan aanvankelijk scheen bedoeld te zijn; doch het kan niet betwist worden, dat vooral aan de leiding, die* Willem II *in dat gedenkwaardig jaar gaf, de rust en orde bij zijne onderdanen, neen, zoo als hij ze toesprak, «landgenooten» werd gekoesterd en behouden.*

De woorden, die hij in Maart 1848 *tot ruimere herziening uitsprak, zijn niet officieel vermeld geworden; in het centraal rapport, den* 13 *Julij* 1848 *namens de Tweede Kamer opgemaakt, wordt daarop alleen gewezen, en* (zie *Hand.* I, blz. 436) *gezegd:*

«Omdat bij eene Koninklijke boodschap van den 8 Maart dezes jaars 27 ontwerpen van wet, tot verduidelijking en wijziging van sommige bepalingen der Grondwet strekkende, aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal waren aangeboden, ontving zij, weinige dagen later, eene mededeeling, die door al hare leden als van hoog gewigt voor het toekomstig lot des Vaderlands werd beschouwd. Door die mededeeling werd namelijk het uitzigt geopend op eene nieuwe herziening der Grondwet, waartoe het voorstel van den Koning zou uitgaan, nadat het geëerbiedigd Hoofd van den Staat nader met de denkwijze van de leden der Kamer omtrent de strekking van zoodanige herziening bekend zou zijn geworden. De Kamer beijverde zich, om zonder de minste vertraging te voldoen aan een verlangen des Konings, dat zoo zeer met hare eigene, bij meer dan ééne vroegere gelegenheid geuite, wenschten strookte.»

Bij gemis van eene officiële mededeeling, is het echter, volledigheidshalve, niet ondienstig voorgekomen, omtrent de bedoelde Koninklijke woorden datgene hier te vermelden, wat in der tijd in de dagbladen is verschenen; hetgeen, met ligte afwijkingen in sommige, hierop neder kwam:

«Zijne Majesteit heeft heden (13 Maart) den president van de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij zich ontboden, en hem te kennen gegeven, dat de ontwerpen tot verduidelijking en wijziging der Grondwet, dezer dagen aan de Staten-Generaal aangeboden, vroeger waren zamengesteld; dat Zijne Majesteit echter ontwaart, dat de Natie meerdere veranderingen verlangd had, ten gevolge waarvan hij gaarne zou zien, dat de Kamer hem met de uitdrukking van den wensch tot ruimere herziening te gemoet trad. Het zou Zijner Majesteit zelfs wenschelijk zijn, dat de Kamer zich ten spoedigste met het onderwerp bezig hield, ten einde Zijne Majesteit met de veranderingen, wijzigingen en concessiën bekend te maken, welke door de Kamer verlangd worden, en die dan Zijne Majesteit bereid zou vinden, om alles in te willigen wat tot het welzijn en het geluk des Volks kan strekken. Zijne Majesteit gaf ten slotte te kennen, dat hij hier geheel op zich zelven (officieuselijk) handelde.»

Het mogt den Koning, die deze woorden had gesproken, nog gegeven zijn, de voltooijing van het werk, door vele moeijelijk-

heden henen, te aanschouwen; en, terwijl zijn vader den grond van het Staatsgebouw had gelegd, was hij 't, die het als 't ware optrok, aan zijnen opvolger de zorge der voltooijing door vele hieruit spruitende regelings-wetten overlatende.

Het betaamde, hieraan te sluiten onderscheidene berigten wegens het overlijden van Z. M. WILLEM II, *de proclamatiën, adressen en aanspraken, bij de Troonsverwisseling en Huldiging, waarbij de tegenwoordige Grondwet door Z. M.* WILLEM III *en 's Volkswege werd beëedigd.*

Het werk wordt besloten met den tekst van de Grondwet, naar de officiële uitgave.

Mogt het die goedkeuring verwerven, die de Handelingen *over de vroegere Grondwets-herziening mogten ten deele vallen, de verzamelaars zouden daarin eene belooning vinden voor de zorgen, ook nu besteed.*

'S GRAVENHAGE,
20 *Junij* 1849.

XLVIII.

ZAMENSTELLING VAN DE BEIDE KAMERS DER STATEN-GENERAAL BIJ DE HERVATTING HARER WERKZAAMHEDEN.

Eerste Kamer.

(NB. *De jaartallen, vóór de leden geplaatst, duiden aan, wanneer zij tot leden der Kamer benoemd zijn.*)

1818 F. A graaf van der Goltz.
1823 Jhr. H. B. Martini.
1831 J. H. baron van Lijnden van Lunenburg.
» Mr. A. G. Verheijen.
1835 Mr. C. G. Bijleveld.
1836 G. graaf Schimmelpenninck
1838 A. W. J. J. baron van Hugenpoth van Aerdt.
1839 A. van der Hoop.
» H. R. Trip, *voorzitter*.
1840 W. A. W. graaf van Limburg Stirum Noordwijk.
» A. W. baron van Brienen van de Groote Lindt.
» P. W. baron de Liedel de Well.
1841 M. Piepers.
» Mr. P. A. Brugmans.
1842 Mr. M. C. van Hall.
1844 J. W. baron Huyssen van Kattendijke.
1844 Mr. J. G. van Nes.
» Mr. W. L. F. C. ridder van Rappard.
1845 Jhr. mr. W. J. Junius van Hemert.
» Mr. J. G. Hinlópen.
» Mr. S. van Welderen baron Rengers.
1846 H. C. van der Houven.
1847 Jhr. mr. P. van Akerlaken.
1848 Mr. A. F. J. A. graaf van der Duyn van Maasdam.
» H. J. C. J. baron van Heeckeren van Enghuizen.
» F. van der Oudermeulen.
» Mr. A. J. Vos de Wael.
» L. G. A. graaf van Limburg Stirum.
» Mr. P. G. Sevenstern.
» O. A. graaf van Bylandt (1).

---

(1) Deze beide laatste heeren zijn bij Koninklijk besluit van den 3 Oct. 1848 tot leden der Eerste Kamer benoemd, in de plaats van de heeren A. W. baron van Pallandt van Beerse en D. H. Chassé, die als zoodanig op hun verzoek bij besluit van den 2 waren ontslagen.

Tweede Kamer.

(Met de jaren hunner aftreding.)

Gewone leden.		*Buitengewone leden.*
	Noord-Braband.	
1848	Mr. P. Gouverneur.	Mr. L. D. Storm.
»	Jhr. L. J. B. v. Sasse v. Ysselt.	Mr. F. J. Jespers.
1849	Jhr. mr. J. O. de Jong van Beek en Donk.	H. A. Bijvoet.
»	Mr. R. P. Romme.	Mr. J. B. H. van de Mortel.
1850	Mr. J. L. A. Luyben.	J. C. Delhez.
»	Mr. J. A. Mutsaers.	Mr. A. A. Heeren.
»	Mr. J. B. Bots.	J. F. van der Heyden.
	Gelderland.	
1848	Mr. M. J. de Man.	Jhr. J. A. C. A. van Nispen van Sevenaar.
»	Mr. R. Scheers van Haren-carspel.	L. A. J. W. baron Sloet.
1849	Jhr. J. T. H. Nedermeijer ridder van Rosenthal.	Mr. F. S. Op ten Noort.
»	C. J. A. baron van Nagell tot Ampsen.	Mr. W. baron van Lijnden.
1850	E. W. van Dam van Isselt.	Mr. J. W. Schiff.
»	Mr. J. M. de Kempenaer.	Mr. F. P. Bijleveld.
	Zuid Holland.	
1848	Mr. C. B. Nederburgh.	Jhr. mr. F. van Hogendorp.
»	Jhr. W. Boreel van Hogelanden, *voorzitter*.	D. Blankenheym.
»	Mr. P. Timmers Verhoeven.	Jhr. mr. H. J. Caan.
»	A. van Rijckevorsel Hz.	Mr. A. Boxman.
1849	Mr. S. H. Anemaet.	Mr. J. S. Lotsy.
»	Mr. J. C. Faber v. Riemsdijk.	Jhr. mr. G. L. H. Hooft.
»	Mr. Æ. baron Mackay.	A. van Weel Azn.
»	Mr. G. W. Verwey Mejan.	Mr. P. L. Begram van Jaarsveld.
»	Jhr. mr. D. T. Gevers van Endegeest.	Mr. J. van Dam van Noordeloos.
»	E. P. de Monchy.	A. Kwak van Zwartewaal.
1850	Mr. P. C. Schooneveld.	Jhr. mr. P. H. van de Wall.
»	M. A. F. H. Hoffman.	Mr. H. Cock.

Noord-Holland.

	Gewone leden.	*Buitengewone leden.*
1848	Mr. J. Enschedé.	Jhr. mr. C. Backer.
»	Jhr. mr. D. Hooft.	J. C. de Bruyn Kops.
»	Mr. G. van Leeuwen.	Mr. W. J. C. van Hasselt.
1849	Mr. J. Corver Hooft.	J. C. van Wessem.
»	D. Borski.	Mr. A. A. Reäel.
1850	H. van Beeck Vollenhoven.	Jhr. mr. C. van Foreest.
»	Jhr. P. Opperdoes Alewijn.	Mr. F. A. van Hall.
»	Mr. H. J. Smit.	W. Kaars Sypesteyn.
»	Mr. J. J. Uytwerf Sterling.	Jhr. mr. J. de Bosch Kemper.
»	Mr. J. S. van Naamen.	Mr. C. A. den Tex.

Zeeland.

1848	Mr. J. F. Bijleveld.	Jhr. mr. M. C. Paspoort van Grijpskerke.
1849	Mr. J. de Backer.	Mr. J. C. van der Meer Mohr.
1850	Mr. A. T. F. Egter.	Mr. W. J. P. Kroef.

Utrecht.

1848	H. Menso.	D. C. C. W. d'Ablaing van Giessenburg.
1849	Mr. J. K. baron van Goltstein.	Mr. J. F. van Reede van Oudtshoorn.
1850	Mr. N. P. J. Kien.	Generaal-majoor C. Nepveu.

Vriesland.

1848	Mr. A. Telting.	Jhr. mr. P. B. J. Vegilin van Claerbergen.
1849	Jhr. W. H. Lycklama à Nyeholt.	Mr. B. Albarda.
»	Mr. G. Hiddema Jongsma.	Mr. J. H. van Boelens.
1850	Mr. N. van Heloma.	Mr. J. Cats Epz.
»	S. baron van Heemstra.	Mr. C. J. van der Veen.

Overijssel.

1848	Jhr. mr. C. M. Storm van 's Gravesande.	Mr. H. van Loghem.
»	Mr. W. H. Cost Jordens.	Mr. J. N. J. Heerkens.
1849	Mr. A. J. Duymaer v. Twist.	Mr. J. A. van Roijen.
1850	J. C. baron van Haersolte van Haerst.	Mr. B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis.

Gewone leden.		*Buitengewone leden.*
	Groningen.	
1848	Mr. C. Star Busmann.	Mr. R. T. Mees.
1849	Jhr. mr. J. E. van Panhuys.	Mr. A. J. van Roijen.
»	Mr. C. M. Nap.	Mr. A. Modderman.
1850	Mr. B. Wichers.	Mr. H. Nienhuis.
	Drenthe.	
1850	Mr. G. Kniphorst.	Mr. H. Vos.
	Hertogdom Limburg.	
1848	Mr. H. H. Geradts.	Mr. A. J. J. H. Thissen.
1849	J. J. F. M. M. Corneli.	L. Bloemaerts.
1850	C. M. H. baron de Weichs de Wenne.	Mr. J. M. Swart.

Wij laten hier volgen eene opgave der gewone en buitengewone leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, die in 1840 evenzeer in de dubbele Tweede Kamer zitting hebben gehad.

Gewone leden.	*Buitengewone leden.*
1 Mr. R. P. Romme.	1 Mr. J. B. H. van de Mortel (in 1840 gewoon lid).
2 Mr. J. L. A. Luyben.	2 Mr. L. D. Storm.
3 Mr. P. Gouverneur.	3 Mr. A. A. Reäel.
4 J. A. C. baron van Nagell tot Ampsen.	4 J. C. de Bruyn Kops.
5 E. W. van Dam van Isselt.	5 Mr. J. Cats Epz. (in 1840 gew. lid).
6 Mr. M. J. de Man (in 1840 buitengewoon lid).	6 Mr. B. Albarda.
7 Mr. J. M. de Kempenaer (in 1840 buitengewoon lid).	7 Mr. B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis.
8 Mr. G. W. Verwey Mejan.	8 Mr. R. T. Mees.
9 Mr. J. Corver Hooft.	9 Mr. H. Vos.
10 Jhr. mr. D. T. Gevers van Endegeest.	
11 Jhr. mr. D. Hooft Jzn.	
12 Jhr. W. Boreel van Hogelanden (in 1840 buitengewoon lid).	

Gewone leden.

13 Mr. P. C. Schooneveld (in 1840 buitengewoon lid).
14 Mr. S. H. Anemaet Pz. (in 1840 buitengewoon lid).
15 Mr. G. van Leeuwen (in 1840 buitengewoon lid).
16 Mr. J. de Backer (in 1840 buitengewoon lid).
17 Mr. W. H. Cost Jordens (in 1840 buitengewoon lid).
18 Mr. C. Star Busmann.

18 gewone leden en 9 buitengewone leden; te zamen 27 leden der Tweede Kamer, die in de dubbele Kamer in 1840 zitting gehad hebben.

XLIX.

AANVANG DER VERGADERING VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL, IN DUBBELEN GETALE.

A. Voorloopige werkzaamheden.

Zitting van Maandag, 18 September 1848.

De vergadering wordt ten elf ure, door den voorzitter, jhr. W. Borreel van Hogelanden, geopend.

Er zijn aanvankelijk 50 leden tegenwoordig, te weten, de heeren: *Cost Jordens*, *Gouverneur*, *Anemaet*, *van Panhuys*, *van Leeuwen*, *Duymaer van Twist*, *Lycklama à Nyeholt*, *Faber van Riemsdijk*, *de Man*, *Hooft*, *van Rijckevorsel*, *van Heloma*, *Kniphorst*, *Verwey Mejan*, *Geradts*, *Bots*, *Borski*, *Smit*, *van Haersolte*, *Luyben*, *Egter*, *Hiddema Jongsma*, *van Goltstein*, *Uytwerf Sterling*, *Mackay*, *de Monchy*, *van Beeck Vollenhoven*, *Opperdoes Alewijn*, *Nederburgh*, *Menso*, *van Dam van Isselt*, *Storm van 's Gravesande*, *Kien*, *van Harencarspel*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *van Naamen*, *van Sasse van Ysselt*, *Mutsaers*, *Gevers van Endegeest*, *Romme*, *Enschedé*, *Nap*, *Hoffman*, *Wichers*, *de Jong van Beek en Donk*, *van Heemstra*, *Schooneveld*, *de Kempenaer*, *Timmers Verhoeven* en de Voorzitter.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

Is ingekomen eene missive van den heer *de Backer*, van den navolgenden inhoud:

«*Aan den heer President der Tweede Kamer van de Staten-Generaal.*

EDEL MOGENDE HEER!

Alhoewel vooruitgaande, is echter mijn voortdurende staat van zwakheid van dien aard, dat ik de tegenwoordige, zeer moeijelijke pligten, aan het lidmaatschap der Tweede Kamer verbonden, niet zoodanig meer kan vervullen, als ik wensch en pligtmatig oordeel.

Dienvolgens wend ik mij tot U Edel Mogende, denzelven beleefdelijk verzoekende, om de Kamer mede te deelen, dat ik bij deze mijn ontslag van lidmaatschap derzelve neem.

U Edel Mogende zult wel zoo goed zijn, het verder gevolg, bij ons reglement bepaald, aan deze ontslag-neming te geven en aan de Kamer te verzekeren, dat ik dankbaar blijf voor de menigvuldige bewijzen van welwillendheid, door de leden mij ten allen tijde gegeven.

Ik heb de eer mij met bijzondere hoogachting te noemen,

Edel Mogende Heer,

Uw Edel Mogende's Dw. Dienaar,

J. DE BACKER.»

Wordt besloten, deze missive voor kennisgeving aan te nemen en tevens om van het door den heer *de Backer* als lid der Kamer genomen ontslag kennis te geven aan den minister van Binnenlandsche Zaken.

Zijn, onder anderen, ingekomen twaalf missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, daarbij respectivelijk kennis gevende, dat zij zich vereenigd heeft met de haar door de Tweede Kamer toegezonden twaalf wets-ontwerpen betrekkelijk de herziening der Grondwet.

Al deze missives worden voor kennisgeving aangenomen.

Is ingekomen afschrift van een Koninklijk besluit van den 8sten September, betrekkelijk de benoeming van buitengewone leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, alsmede betrekkelijk het tijdstip der bijeenkomst van de dubbele Kamer, om te beraadslagen over de veranderingen in de Grondwet (*Staatsblad* n°. 54).

Dit stuk wordt, na voorlezing, voor kennisgeving aangenomen.

B. ONDERZOEK DER GELOOFSBRIEVEN.

De Voorzitter geeft der Vergadering kennis, dat de naar aanleiding van evenvermeld besluit gekozene 58 buitengewone leden der Kamer allen hunne geloofsbrieven hebben ingezonden. Hij benoemt, overeen-

komstig art. 2 van het reglement van orde, twee commissiën, ten einde die geloofsbrieven te onderzoeken.

De eerste dier commissiën, welke belast wordt met het onderzoek der geloofsbrieven van de nieuwe leden uit de provinciën Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland, bestaat uit de heeren: *Cost Jordens*, *Anemaet*, *Faber van Riemsdijk*, *van Leeuwen* en *van Panhuys*.

De tweede commissie, belast met het onderzoek der geloofsbrieven van de nieuwe leden uit de overige provinciën, is zamengesteld uit de heeren: *van Rijckevorsel*, *Gouverneur*, *de Man*, *Lycklama à Nyeholt* en *Nap*.

De zitting wordt alsnu tot des namiddags ten één ure geschorst, opdat de evengenoemde commissiën inmiddels de haar opgedragen taak vervullen.

Nadat de vergadering heropend is, geeft de Voorzitter kennis, dat de beide commissiën gereed zijn om hare verslagen uit te brengen. Hij geeft in de eerste plaats het woord aan

den heer FABER VAN RIEMSDIJK, rapporteur der eerstbenoemde commissie, die allereerst verslag doet omtrent de geloofsbrieven der *twaalf* buitengewone leden uit de provincie Zuid-Holland. Hij geeft daarbij te kennen, dat, blijkens die geloofsbrieven, de benoeming der bedoelde leden heeft plaats gehad in eene den 9den September door de Provinciale Staten van Zuid-Holland gehoudene vergadering, waarin 81 leden tegenwoordig waren. Het was der commissie verder gebleken, dat die stukken voldeden aan al de vereischten, bij alinéa 1 van art. 5 van het reglement van orde voorgeschreven; voorts uit de verdere overeenkomstig dat art. 5 overgelegde stukken: dat al de leden den voor het lidmaatschap der Kamer bepaalden ouderdom bereikt hebben, dat zij alle overige vereischten voor dat lidmaatschap bezitten en dat ten aanzien van geen hunner redenen van uitsluiting bestaan. Uit de geloofsbrieven zelve was haar nog gebleken, dat de gouverneur der provincie aan geene der stemmingen had deel genomen, en voorts in het bijzonder, dat

jhr. mr. *F. van Hogendorp* bij eene derde stemming 54 stemmen van de 81 aanwezige leden op zich vereenigd had, terwijl er 2 blanco-biljetten in de stembus gevonden werden;

de heer *D. Blankenheym* bij eene tweede stemming 57 stemmen;

jhr. mr. *H. J. Caan* bij eene derde stemming 48 stemmen, terwijl er 6 blanco-biljetten in de stembus waren;

de heer mr. *A. Borman* bij eene derde stemming 43 stemmen, terwijl er drie blanco-biljetten in de stembus waren;

de heer mr. *J. S. Lotsy* bij eene derde stemming 60, terwijl er 4 blanco-biljetten in de stembus waren;

jhr. mr. *G. L. H. Hooft* bij eene derde stemming 46, terwijl er 4 blanco-biljetten in de stembus waren;

de heer *A. van Weel Az.* bij eene derde stemming 39 stemmen, terwijl de heer *van Dam van Noordeloos* insgelijks 39 stemmen verkreeg en er 3 blanco-biljetten in de stembus waren, waarop, overeenkomstig het reglement op de uitoefening van magt en gezag voor de Staten van Zuid-Holland, eerstgenoemde als de oudste in jaren als de verkozene geproclameerd was;

de heer mr. *J. van Dam van Noordeloos* bij eene tweede stemming 47 stemmen;

de heer mr. *P. L. Begram van Jaarsveld* bij eene derde stemming 50 stemmen, terwijl er 5 blanco-biljetten in de stembus waren;

de heer *A. Kwak van Zwartewaal* bij eene derde stemming 40 stemmen, terwijl er 3 blanco-briefjes in de stembus waren;

jhr. mr. *P. A. van de Wall* bij eene derde stemming 49 stemmen, terwijl er 4 blanco-briefjes in de stembus waren; en

de heer mr. *H. Cock* bij eene tweede stemming 54 stemmen, terwijl er 1 blanco-biljet in de stembus was.

De geloofsbrieven bevatten voorts de geheele toedragt der verkiezingen; en daar het der commissie tevens gebleken was, dat de genoemde leden de vereischte eeden reeds in handen des Konings hadden afgelegd, adviseerde zij tot hunne dadelijke toelating.

De VOORZITTER stelt der Vergadering voor, zich te vereenigen met de conclusie der commissie en al de genoemde leden terstond zitting te doen nemen, opdat zij, zoo er later ten aanzien van de benoeming van een of ander der overige nieuwe leden moeijelijkheden mogten ontstaan, tot de daaromtrent te nemen beslissingen zouden kunnen medewerken.

Dien-overeenkomstig wordt door de Vergadering besloten, zoodat de nieuw benoemde leden uit de provincie Zuid-Holland alsnu ter vergadering binnengeleid worden en vervolgens zitting nemen.

De heer FABER VAN RIEMSDIJK rapporteert vervolgens namens zijne commissie omtrent de geloofsbrieven der *tien* buitengewone leden uit de provincie Noord-Holland. De verkiezingen dier leden hadden plaats gehad in eene mede op den 9den September gehoudene Statenvergadering, waarin voortdurend 70 leden tegenwoordig waren, een en ander blijkens de geloofsbrieven, die alle voldoen aan de bij alinéa 1 van art. 5 van het reglement van orde gestelde vereischten. Het was der commissie voorts gebleken, dat al die nieuw verkozenen den voor het lidmaatschap bepaalden ouderdom bereikt hebben en al de overige daarvoor gestelde vereischten bezitten, terwijl ten aanzien van geen hunner eenige reden van uitsluiting bestaat. Uit de geloofsbrieven, die mede deden zien, dat de gouverneur der provincie geen deel genomen had aan de stemmingen, bleek in het bijzonder, dat

jhr. mr. *C. Backer* bij eene eerste stemming 61 van de 70 stemmen op zich vereenigd had;

de heer *C. J. de Bruyn Kops* bij eene tweede stemming 38 stemmen;

de heer mr. *W. J. C. van Hasselt* bij eene eerste stemming 58 stemmen;

de heer *J. C. van Wessem* bij eene derde stemming 35, terwijl daarbij jhr. mr. *C. van Foreest* insgelijks 35 stemmen verkreeg, waarna, overeenkomstig de bepaling van het reglement op de uitoefening van magt en gezag voor de Staten van Noord-Holland, de heer *van Wessem* als verkozen geproclameerd werd;

de heer mr. *A. A. Reäel* bij eene eerste stemming 43 stemmen;

jhr. mr. *C. van Foreest* bij eene tweede stemming 47 stemmen;

de heer mr. *F. A. van Hall* bij eene eerste stemming 46 stemmen;

de heer *W. Kaars Sypesteyn* bij eene derde stemming 36 stemmen, terwijl 2 blanco-biljetten in de stembus gevonden werden;

jhr. mr. *J. de Bosch Kemper* bij eene eerste stemming 41 stemmen; en

mr. *C. A. den Tex* bij eene derde stemming 44 stemmen, terwijl er 2 blanco-biljetten in de stembus waren.

Daar het der commissie almede gebleken was, dat al de genoemde leden de vereischte eeden in handen des Konings hadden afgelegd, stelde zij voor, om ook deze nieuw gekozenen terstond toe te laten.

Dien-overeenkomstig door de Vergadering besloten zijnde, worden de nieuw benoemde leden uit de provincie Noord-Holland ter vergadering binnengeleid en nemen zij zitting.

De heer FABER VAN RIEMSDIJK brengt in de laatste plaats, namens zijne commissie, nog verslag uit omtrent de geloofsbrieven van de drie buitengewone leden uit de provincie Zeeland. De benoemingen van die leden hebben in eene den 11den September gehoudene Staten vergadering plaats gehad, in welke vergadering 41 leden tegenwoordig waren. een en ander blijkens de overgelegde geloofsbrieven, die aan al de vereischten, in het reglement van orde der Kamer voorgeschreven, voldeden. Aan de commissie was voorts gebleken, dat alle drie de leden den vereischten ouderdom bereikt hebben, dat zij al de overige vereischten voor het lidmaatschap der Kamer bezitten en dat ten aanzien van geen hunner eenige reden van uitsluiting bestaat. De geloofsbrieven deden zien, dat de gouverneur der provincie aan de stemmingen geen deel genomen heeft; zij vermelden voorts de geheele toedragt der verkiezingen, en in het bijzonder bleek daaruit, dat

jhr. mr. *M. C. Paspoort van Grijpskerke* bij eene tweede stemming 27 van de 41 stemmen verkregen had;

de heer mr. *J. C. van der Meer Mohr* bij eene tweede stemming 30 stemmen, terwijl er 1 blanco-biljet in de stembus was; en

de heer mr. *W. J. P. Kroef* bij eene derde stemming 22 stemmen, terwijl er 2 blanco-biljetten in de stembus waren.

Eindelijk was aan de commissie gebleken, dat ook deze drie leden de vereischte eeden in handen des Konings hadden afgelegd, zoodat zij voorstelde, ook hen onmiddellijk toe te laten.

De Vergadering vereenigt zich ook met dit advys, waarop de nieuw benoemde leden uit de provincie Zeeland ter vergaderzaal binnengeleid worden en zitting nemen.

Alsnu erlangt de heer DE MAN het woord, als rapporteur der commissie tot onderzoek der geloofsbrieven van de buitengewone leden uit de provinciën Noord-Braband, Gelderland, Utrecht, Vriesland, Overijssel, Groningen, Drenthe en Limburg. Hij brengt in de eerste plaats verslag uit omtrent de geloofsbrieven der *seven* buitengewone leden uit de provincie Noord-Braband. Die geloofsbrieven voldeden in het algemeen aan de vereischten, bij art. 5, alinéa 1, van het reglement van orde der Kamer voorgeschreven, als bevattende opgave van het getal leden, tijdens de keuze in de Staten-vergadering van Noord-Braband tegenwoordig, van het getal stemmen, op de verkozenen en anderzins uitgebragt enz., terwijl uit die stukken teveris bleek, dat de gouverneur der provincie zich van deelneming aan de stemmingen onthouden had. Meer bijzonder deelt de rapporteur uit die stukken mede, dat aan de benoeming der vijf eerst verkozene personen 40, en aan die der beide laatstbenoemde 39 leden deel namen; voorts dat:

de heer mr. *L. D. Storm*, bij eene eerste stemming, 32 stemmen op zich vereenigd heeft;

de heer mr. *F. J. Jespers*, bij eene eerste stemming, 23 stemmen;

de heer *H. A. Bijvoet*, bij eene tweede stemming, 22 stemmen;

de heer mr. *J. B. van de Mortel*, bij eene derde stemming, 21 stemmen;

de heer *J. C. Delhez*, bij eene derde stemming, 20, terwijl daarbij ook de heer *J. F. van der Heyde* 20 stemmen erlangde, waarop, overeenkomstig de bepaling van het reglement op de uitoefening van magt en gezag voor de Staten van Noord-Braband, eerstgenoemde, als de oudste in jaren, als de verkozene geproclameerd was;

de heer mr. *A. A. Heeren*, bij eene eerste stemming, 20 stemmen, terwijl er één blanco-briefje in de stembus was; en

de heer *J. F. van der Heyde*, bij eene derde stemming, 21 stemmen.

Aan de commissie was voorts gebleken: 1o. uit de door de benoemden overgelegden extracten uit de geboorte-registers, dat zij den voor het lidmaatschap der Kamer vereischten ouderdom bezitten; 2o. uit de verklaringen der hoofden van het bestuur hunner woonplaatsen, dat zij ingezetenen zijn der provincie, waaruit zij benoemd werden, en ook het bij § 2 *b* van bovengenoemd art. 5 omschreven vereischte bezitten; 4o. uit de door hen zelven afgegeven verklaringen, dat er ten aanzien van hen geenerlei reden van uitsluiting bestaat; en 5o. dat de bij de Grondwet vereischte eeden door hen bereids in handen van den Koning zijn

afgelegd. De commissie meende alzoo te moeten adviseren tot toelating der gemelde leden.

Dien-overeenkomstig wordt door de Vergadering besloten, waarna de nieuw benoemde leden uit de provincie Noord-Braband onmiddellijk ter vergaderzaal binnengeleid worden en zitting nemen.

De heer DE MAN brengt vervolgens, namens zijne commissie, verslag uit omtrent de geloofsbrieven van de zes buitengewone leden uit de provincie Gelderland, waarbij hij al dadelijk te kennen geeft, dat zich ten aanzien van 4 der 6 leden eene moeijelijkheid heeft opgedaan, die de commissie verhinderen zal, om tot de dadelijke toelating van de vier bedoelde leden te adviseren. Van alle de zes leden waren de geloofsbrieven in voldoenden vorm. Uit die stukken bleek, dat de gouverneur der provincie niet heeft medegestemd, voorts hoe groot het getal leden was, dat de vergadering bijwoonde, enz. In het bijzonder bleek, dat jhr. *J. A. C. A. van Nispen van Sevenaar* van de 72 tegenwoordige leden, bij eene eerste stemming, 39 stemmen verkregen heeft, terwijl er 3 blanco-biljetten in de stembus waren;

de heer *L. A. J. W.* baron *Sloet* bij eene eerste stemming 39 stemmen, terwijl 3 blanco- biljetten in de stembus waren:

de heer *F. S. Op ten Noort* bij eene eerste stemming 46 stemmen, terwijl er 2 blanco-biljetten in de stembus waren;

de heer *W.* baron *van Lijnden*, bij eene eerste stemming 48 stemmen van de 73 tegenwoordige leden, terwijl er 5 blanco-biljetten in de stembus gevonden werden;

de heer *J. W. Schiff* bij eene tweede stemming 46 stemmen, terwijl er 1 blanco-biljet in de stembus was; en

de heer *F. P. Bijleveld* bij eene derde stemming 34 stemmen, terwijl ook de heer *van Voorst* 34 stemmen verkreeg en er 5 blanco-billetten in de stembus waren; waarop, overeenkomstig de bepaling van het reglement op de uitoefening van magt en gezag voor de Staten van Gelderland, eerstgenoemde als de gekozene geproclameerd is.

Alle zes de leden hadden verder het bewijs overgelegd, dat zij den vereischten ouderdom bereikt hebben, alsmede de bij art. 5, § 2, van het reglement van orde voorgeschrevene verklaring van het hoofd van het bestuur hunner respective woonplaatsen, dat zij zijn ingezetenen der provincie, waaruit zij benoemd zijn. Wat evenwel betreft hetgeen verder in die verklaring moet voorkomen, voldoet zij, ten aanzien van vier der zes leden, namelijk de heeren *van Nispen van Sevenaar, Sloet, Op ten Noort* en *Schiff*, niet volkomen aan de evengemelde bepaling van het reglement, als zijnde noch in de door den heer *van Nispen* overgelegde verklaring van den burgemeester van Zevenaar, noch in de door de heeren *Sloet* en *Schiff* overgelegde ver-

klaringen van den burgemeester van Arnhem noch in de van den burgemeester van Zutphen door den heer *Op ten Noort* overgelegde verklaring vermeld, dat de bedoelde leden zijn geboren binnen het Rijk of deszelfs buitenlandsche bezittingen, uit ouders, aldaar gevestigd, of wel, dat zij buiten het Rijk zijn geboren uit zoodanige ouders, ter oorzake van 's lands dienst afwezig, of anderzins op reis zijnde. Alleen de door de heeren *van Lijnden* en *Bijleveld* overgelegde verklaringen voldeden in dit opzigt. De commissie meende dit gebrek te minder over het hoofd te moeten zien, omdat dit vereischte niet enkel bij het reglement van orde is voorgeschreven, maar ook volgens de Grondwet zelve het bedoelde bewijs, omtrent de geboorte, overgelegd moet worden, daar zij in art. 7 voorschrijft: «Tot leden der Staten-Generaal, hoofden of leden van departementen van algemeen bestuur, leden van den Raad van State, commissarissen des Konings in de provinciën en leden van den Hoogen Raad, kunnen alleenlijk benoemd worden Nederlandsche ingezetenen, geboren binnen het Rijk of deszelfs buitenlandsche bezittingen, uit ouders, aldaar gevestigd.» De commissie had ook uit de overige stukken niet kunnen opmaken, dat de bedoelde vier leden dit vereischte bezaten.

Almede waren door al de zes leden overgelegd door hen zelven opgemaakte verklaringen, waaruit bleek, dat zij geene betrekkingen bekleeden, die met het lidmaatschap der Kamer strijdig zijn, noch eenig lid der Kamer, uit dezelfde provincie gekozen, nader dan in den derden graad van bloedverwantschap of zwagerschap bestaan: terwijl ten slotte aan de commissie gebleken was, dat allen de vereischte eeden in handen des Konings hebben afgelegd.

De commissie adviseerde tot dadelijke toelating der heeren *van Lijnden* en *Bijleveld* en stelde tevens voor, om de toelating der heeren *van Nispen*, *Sloet*, *Op ten Noort* en *Schiff* uit te stellen, ten einde deze heeren alsnog de door hen overgelegde verklaringen der hoofden hunner woonplaatsen zouden doen aanvullen.

Dien-overeenkomstig wordt door de Vergadering besloten, waarna alleen de heeren *van Lijnden* en *Bijleveld* ter vergaderzaal worden binnengeleid en zitting nemen.

De heer DE MAN brengt verder, namens zijne commissie, rapport uit omtrent de geloofsbrieven der *drie* buitengewone leden uit de provincie Utrecht. Die geloofsbrieven werden in behoorlijken vorm bevonden en daaruit bleek, dat de gouverneur der provincie niet heeft medegestemd, terwijl zij voorts de opgave bevatten van het in de Staten-vergadering tijdens de keuze tegenwoordig getal leden, enz. Het bleek uit die stukken in het bijzonder, dat, terwijl er 34 leden aanwezig waren,

de heer *J. D. C. C. W.* baron *d'Ablaing van Giessenburg* bij eene tweede stemming 25 stemmen verkreeg;

de heer *J. F.* baron *van Reede van Oudtshoorn* bij eene tweede stemming 19 stemmen; en

de heer *C. Nepveu* bij eene derde stemming 20 stemmen.

Door de genoemde leden werden mede overgelegd: 1°. extracten uit de geboorte registers, waaruit van hunnen voldoenden ouderdom bleek; 2°. voldoende verklaringen van de hoofden van het bestuur hunner woonplaatsen omtrent hunne geboorte en hoedanigheid van ingezeten der provincie, waaruit zij benoemd zijn; 3°. verklaringen van de leden zelven, waaruit bleek, dat zij geene met het lidmaatschap der Kamer strijdige betrekkingen bekleeden en geen lid der Kamer, uit dezelfde provincie gekozen, nader dan in den derden graad van bloedverwantschap of zwagerschap bestaan; 4°. de bewijzen, dat zij de bij de Grondwet gevorderde eeden in handen des Konings hadden afgelegd. De commissie was eenstemmig van gevoelen, dat er geenerlei bezwaar tegen de dadelijke toelating der genoemde leden bestond, waartoe zij dan ook de eer had te adviseren.

De Vergadering vereenigt zich met het advys der commissie, waarna de nieuw benoemde leden uit de provincie Utrecht ter vergaderzaal binnengeleid worden en zitting nemen.

De heer DE MAN gaat alsnu, namens zijne commissie, over tot het uitbrengen van een verslag omtrent de geloofsbrieven der *vijf* buitengewone leden uit de provincie Vriesland, en geeft al dadelijk te kennen, dat ten aanzien van twee door de Staten van Vriesland gedane benoemingen bij de commissie bedenkingen zijn opgerezen. Al de vijf leden hadden hunne geloofsbrieven in den vereischten vorm overgelegd, en uit deze bleek, dat de gouverneur der provincie niet heeft medegestemd; voorts van het getal leden, die in de vergadering tegenwoordig waren enz. In het bijzonder was uit de geloofsbrieven gebleken, dat, terwijl 45 leden de vergadering bijwoonden,

de heer mr. *P. B. J. Vegilin van Claerbergen* bij eene derde stemming 30 stemmen verkreeg;

de heer mr. *B. Albarda* bij eene tweede stemming 25 stemmen;

de heer mr. *J. H. van Boelens* bij eene tweede stemming 25 stemmen; en

de heer mr. *J. Cats Eps.* bij eene derde stemming mede 25 stemmen, terwijl er 1 blanco-briefje in de stembus gevonden werd.

Ten aanzien van de in de vijfde plaats gedane benoeming, die van den heer mr. *C. J. van der Veen*, bleek uit het extract van het proces-verbaal der Staten-vergadering, dat zich bij eene eerste en bij eene tweede stemming op niemand eene volstrekte meerderheid van stemmen vereenigd had; dat bij die tweede stemming de heer *van der Veen* 16 stemmen verkreeg, de heer mr. *J. W. Tromp* 6 en de heer *G. N. Mulier* 6, zijnde deze de personen, die de meeste stemmen erlangden;

en na de vermelding hiervan vervolgt het extract van het proces-verbaal aldus :

« Deze tweede stemming wederom geene volstrekte meerderheid opleverende, wordt door den heer voorzitter voorgesteld, om, vermits daarbij op den heer mr. *C. J. van der Veen* de betrekkelijke meerderheid is uitgebragt, dezen als eersten kandidaat voor de eind-stemming aan te merken, en voorts bij tusschen-stemming tusschen de heeren mrs. *J. W. Tromp* en *G. N. Mulier*, die na genoemden heer *van der Veen* de meeste stemmen, en wel ieder een gelijk getal, op zich hebben vereenigd, te doen beslissen, welke dezer beiden met den heer mr. *C. J. van der Veen* in die eind-stemming zal zijn begrepen, welk voorstel, in omvraag gebragt zijnde, met 34 tegen 10 stemmen is verworpen, en waarna alstoen, op het daaromtrent van vele kanten in overweging gegevene, met 30 tegen 15 stemmen is besloten, de derde stemming te doen loopen over de heeren mrs. *C. J. van der Veen*, *J. W. Tromp* en *G. N. Mulier*, als de drie, waarop bij de tweede stemming de meeste stemmen zijn gevallen, van welke, overeenkomstig de vaak genoemde voorschriften, vervolgens plaats gehad hebbende stemming de uitslag is geweest, dat zijn uitgebragt: op den heer mr. *C. J. van der Veen* 23 stemmen, mr. *G. N. Mulier* 15 stemmen en mr. *J. W. Tromp* 6 stemmen, terwijl één briefje in blanco was gelaten. De heer mr. *Ciprianus Johannes van der Veen* mitsdien eene volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd hebbende, wordt dienvolgens door den heer voorzitter als buitengewoon lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in de Nederlanden geproclameerd. » De commissie meende, dat de toedragt dezer benoeming niet geheel overeenkomstig is met de voorschriften van het reglement op de uitoefening van magt en gezag voor de Staten van Vriesland, welk reglement in zijn 32ste artikel het volgende bepaalt :

« Wanneer de Staten bij gesloten en ongeteekende briefjes tot eene benoeming of voorstelling van kandidaten overgaan, geschiedt de benoeming of voorstelling bij volstrekte meerderheid van stemmen der tegenwoordig zijnde leden. — Er wordt achtervolgelijk tot zoovele stem-opnemingen overgegaan als er personen te benoemen of voor te stellen zijn. — Indien de uitslag der eerste stem-opneming geene volstrekte meerderheid van stemmen aan iemand geeft, zal men tot eene tweede stem-opneming overgaan. — Wanneer de uitslag van de tweede stem-opneming de benoeming of voorstelling niet daarstelt, zal er eene derde stem-opneming plaats hebben, doch zullen de stemmen zich alsdan niet anders kunnen bepalen dan tot de personen, die de meeste stemmen bij de tweede stem-opneming hebben verworven. — Ingeval bij de tweede stem-opneming meer dan twee personen een gelijk getal stemmen hebben verkregen, zal derzelver getal bij loting tot op twee worden gebragt, en de derde stem-opneming bepaalt zich tot de twee personen, welke het lot heeft aangewezen. »

Volgens deze bepaling had de derde stemming zich tot slechts twee personen moeten bepalen; doch de commissie oordeelde niettemin bij deze zwarigheid niet te moeten blijven stilstaan, omdat in allen gevalle de nietigheid der derde stemming alleen relatief, niet absolaut was, en alleen bestond wat betreft de twee laatste der drie personen, waarover zij liep, en vermits de heer *van der Veen* toch in allen gevalle eene volstrekte meerderheid van stemmen verkregen heeft. In die toedragt der benoeming zag de commissie alzoo geen bezwaar tegen de toelating van genoemd lid.

Door al de leden werden mede overgelegd extracten uit de geboorte-registers, behalve door den heer *van Boelens*, die slechts eene acte van bekendheid had overgelegd, uit al welke stukken van den vereischten ouderdom van elk der leden bleek. Voorts had elk hunner overgelegd eene verklaring van het hoofd van het bestuur zijner woonplaats betrekkelijk zijne hoedanigheid van ingezeten der provincie, waaruit hij gekozen werd, en zijne geboorte. Die verklaringen werden voldoende bevonden, behalve die van den heer *van Boelens*, welke, in verband met de door hem overgelegde acte van bekendheid, eene bedenking bij de commissie deed ontstaan. Uit de bedoelde acte van bekendheid namelijk, die den 19den Februarij 1848 voor het Kantongeregt te Leeuwarden gepasseerd werd, bleek, dat de heer mr. *J. H. van Boelens* geboren is te Lesumbroek bij Bremen, den 16den Mei 1792, zonder dat daarvan in geboorte- of andere registers aanteekening is gemaakt: de getuigen, die dit verklaarden, gaven daarbij voor redenen van wetenschap op, dat zij hiervan kennis droegen door hunne betrekkingen tot de familie en uit de gehoudene aanteekeningen. En nu zegt de bedoelde verklaring van het hoofd van het bestuur, in de eerste plaats, dat de heer *van Boelens* is ingezeten der provincie Vriesland, maar vervolgens alleen dat hij geboren is uit ouders, binnen het Rijk gevestigd, zonder dat, ter voldoening aan het verder vereischte bij § 2 *b* van meergemeld art. 15, daarbij gevoegd is, of zijne ouders tijdens zijne geboorte *ter oorzake van 's lands dienst afwezig of anderzins op reis* waren, terwijl intusschen bleek, dat de heer *van Boelens* buiten 's lands geboren werd. De commissie vond hierin evenwel geene zwarigheid tegen de dadelijke toelating van dat lid, omdat in allen gevalle bleek, dat hij geboren is uit ouders, in Nederland gevestigd, welk *factum* alleen hier genoegzaam is. Ten laatste was ook aan de commissie gebleken, dat alle *vijf* de leden de vereischte eeden in handen des Konings hadden afgelegd, zoodat de commissie adviseerde tot de onmiddellijke toelating van al de buitengewone leden uit Vriesland.

Dien-overeenkomstig wordt door de Vergadering besloten, waarop de nieuw benoemde leden uit de provincie Vriesland ter vergaderzaal binnengeleid worden en zitting nemen.

De heer DE MAN brengt vervolgens, namens zijne commissie, rapport uit omtrent de geloofsbrieven der *vier* buitengewone leden uit de provincie Overijssel. Die geloofsbrieven voldeden in alle opzigten aan de bepaling van art. 5, alinéa 1, van het reglement van orde, en daaruit bleek in het bijzonder, dat, terwijl er 54 leden in de Staten-vergadering tegenwoordig waren en de gouverneur der provincie aan de stemming geen deel nam,

de heer mr. *H. van Loghem* bij eene tweede stemming 35 stemmen verkreeg;

de heer mr. *J. N. J. Heerkens* bij eene tweede stemming 33 stemmen;

de heer mr. *J. A. Soetens van Roijen* bij eene derde stemming 29 stemmen, wordende er 4 blanco-biljetten in de stembus gevonden; en

de heer mr. *B. W. A. E.* baron *Sloet tot Oldhuis* bij eene derde stemming 29 stemmen, wordende er 2 blanco-biljetten in de stembus gevonden. Door de genoemde leden waren verder overgelegd: extracten uit de geboorte-registers, waaruit van hunnen genoegzamen ouderdom bleek; voldoende verklaringen van de hoofden van het bestuur hunner woonplaatsen; verklaringen van hen zelven, waaruit van geene reden van uitsluiting bleek; en eindelijk de bewijzen, dat zij de bij de Grondwet vereischte eeden in de handen des Konings hebben afgelegd.

De commissie adviseerde tot de onmiddellijke toelating der bedoelde leden.

Nadat de Vergadering zich met dit advys vereenigd heeft, worden de nieuw benoemde leden uit de provincie Overijssel ter vergaderzaal binnengeleid en nemen zij zitting.

De heer DE MAN gaat thans over tot het uitbrengen van rapport, namens zijne commissie, omtrent de geloofsbrieven van de *vier* buitengewone leden uit Groningen. Uit die geloofsbrieven, welke in alles voldeden aan de bepaling van art. 5, alinéa 1, van het reglement van orde, bleek in het bijzonder, dat, terwijl er 30 leden in de Staten-vergadering tegenwoordig waren, en de gouverneur der provincie niet medestemde,

de heer mr. *R. T. Mees* bij eene eerste stemming 28 stemmen op zich vereenigde;

de heer mr. *A. J. van Roijen* bij eene eerste stemming 27 stemmen;

de heer mr. *A. Modderman* mede bij eene eerste stemming 24 stemmen; en

de heer mr. *H. Nienhuis* insgelijks bij eene eerste stemming 20 stemmen.

Ook de door deze leden overgelegde extracten uit de geboorte-registers, de vereischte verklaringen der hoofden van het bestuur hunner woonplaatsen en de door hen zelven afgegeven verklaringen waren allezins voldoende en deden van geen bezwaar tegen hunne toelating blijken, terwijl zij mede het bewijs hadden overgelegd, dat zij bereids in handen

des Konings de voorgeschreven eeden hadden afgelegd. De commissie was alzoo eenstemmig van gevoelen, dat de bedoelde leden dadelijk konden toegelaten worden en had de eer daartoe te adviseren.

Dien-overeenkomstig door de Vergadering besloten zijnde, worden de nieuw benoemde leden uit de provincie Groningen ter vergaderzaal binnengeleid en nemen zij zitting.

De heer DE MAN brengt vervolgens, namens zijne commissie, rapport uit omtrent den geloofsbrief van het buitengewone lid uit Drenthe, den heer mr. *H. Vos*. Dit stuk voldeed aan de bij de meergemelde bepaling van het reglement van orde voorgeschreven vereischten en het bleek daaruit, dat er 24 leden in de Staten-vergadering tegenwoordig waren; dat de gouverneur der provincie niet heeft medegestemd en dat de heer *Vos* bij eene derde stemming 14 stemmen op zich vereenigde, terwijl er 1 blanco-briefje in de stembus was. Uit het door den benoemde overgelegde extract uit de geboorte-registers bleek, dat hij den vereischten ouderdom bereikt heeft, en voorts uit de verklaring van den burgemeester zijner woonplaats en zijne eigene verklaring, dat hij al de overige vereischten voor het lidmaatschap bezit en er ten aanzien van hem geene reden van uitsluiting bestaat. De commissie maakte alzoo geene zwarigheid, om tot zijne toelating te adviseren.

De Vergadering zich met dit advys vereenigd hebbende, wordt het nieuw benoemde lid uit Drenthe ter vergaderzaal binnengeleid en neemt hij zitting.

De heer DE MAN brengt ten laatste namens zijne commissie nog verslag uit omtrent de geloofsbrieven van de *drie* buitengewone leden uit het hertogdom Limburg. Volgens die geloofsbrieven werd de Staten-vergadering, waarin de benoemingen dier leden plaats hadden, door 29 leden bijgewoond en stemde de gouverneur der provincie niet mede. Uit die stukken bleek in het bijzonder, dat

de heer mr. *A. J. J. H. Thissen* bij eene eerste stemming 24 stemmen verkreeg, terwijl er 2 blanco-briefjes in de stembus waren;

de heer *A. L. G. H. Bloemarts* bij eene tweede stemming 19 stemmen; en

de heer mr. *J. M. Swart* bij eene tweede stemming 16 stemmen, terwijl er 1 blanco-briefje in de stembus was.

De geloofsbrieven bevatteden overigens alles, wat bij de meergenoemde bepaling van het reglement van orde gevorderd wordt. De nieuw benoemde leden hadden verder overgelegd 1°. extracten uit de geboorte-registers, waaruit van hun voldoenden ouderdom bleek; 2°. voldoende verklaringen van de hoofden van het bestuur hunner woonplaatsen omtrent hunne hoedanigheid van ingezetenen der provincie,

De heer DE MAN brengt vervolgens, namens zijne commissie, rapport uit omtrent de geloofsbrieven der *vier* buitengewone leden uit de provincie Overijssel. Die geloofsbrieven voldeden in alle opzigten aan de bepaling van art. 5, alinéa 1, van het reglement van orde, en daaruit bleek in het bijzonder, dat, terwijl er 54 leden in de Staten-vergadering tegenwoordig waren en de gouverneur der provincie aan de stemming geen deel nam,

de heer mr. *H. van Loghem* bij eene tweede stemming 35 stemmen verkreeg;

de heer mr. *J. N. J. Heerkens* bij eene tweede stemming 33 stemmen;

de heer mr. *J. A. Soetens van Roijen* bij eene derde stemming 29 stemmen, wordende er 4 blanco-biljetten in de stembus gevonden; en

de heer mr. *B. W. A. E.* baron *Sloet tot Oldhuis* bij eene derde stemming 29 stemmen, wordende er 2 blanco-biljetten in de stembus gevonden. Door de genoemde leden waren verder overgelegd: extracten uit de geboorte-registers, waaruit van hunnen genoegzamen ouderdom bleek; voldoende verklaringen van de hoofden van het bestuur hunner woonplaatsen; verklaringen van hen zelven, waaruit van geene reden van uitsluiting bleek; en eindelijk de bewijzen, dat zij de bij de Grondwet vereischte eeden in de handen des Konings hebben afgelegd.

De commissie adviseerde tot de onmiddellijke toelating der bedoelde leden.

Nadat de Vergadering zich met dit advys vereenigd heeft, worden de nieuw benoemde leden uit de provincie Overijssel ter vergaderzaal binnengeleid en nemen zij zitting.

De heer DE MAN gaat thans over tot het uitbrengen van rapport, namens zijne commissie, omtrent de geloofsbrieven van de *vier* buitengewone leden uit Groningen. Uit die geloofsbrieven, welke in alles voldeden aan de bepaling van art. 5, alinéa 1, van het reglement van orde, bleek in het bijzonder, dat, terwijl er 30 leden in de Staten-vergadering tegenwoordig waren, en de gouverneur der provincie niet medestemde,

de heer mr. *R. T. Mees* bij eene eerste stemming 28 stemmen op zich vereenigde;

de heer mr. *A. J. van Roijen* bij eene eerste stemming 27 stemmen;

de heer mr. *A. Modderman* mede bij eene eerste stemming 24 stemmen; en

de heer mr. *H. Nienhuis* insgelijks bij eene eerste stemming 20 stemmen.

Ook de door deze leden overgelegde extracten uit de geboorte-registers, de vereischte verklaringen der hoofden van het bestuur hunner woonplaatsen en de door hen zelven afgegeven verklaringen waren allezins voldoende en deden van geen bezwaar tegen hunne toelating blijken, terwijl zij mede het bewijs hadden overgelegd, dat zij bereids in handen

des Konings de voorgeschreven eeden hadden afgelegd. De commissie was alzoo eenstemmig van gevoelen, dat de bedoelde leden dadelijk konden toegelaten worden en had de eer daartoe te adviseren.

Dien-overeenkomstig door de Vergadering besloten zijnde, worden de nieuw benoemde leden uit de provincie Groningen ter vergaderzaal binnengeleid en nemen zij zitting.

De heer DE MAN brengt vervolgens, namens zijne commissie, rapport uit omtrent den geloofsbrief van het buitengewone lid uit Drenthe, den heer mr. *H. Vos*. Dit stuk voldeed aan de bij de meergemelde bepaling van het reglement van orde voorgeschreven vereischten en het bleek daaruit, dat er 24 leden in de Staten-vergadering tegenwoordig waren; dat de gouverneur der provincie niet heeft medegestemd en dat de heer *Vos* bij eene derde stemming 14 stemmen op zich vereenigde, terwijl er 1 blanco-briefje in de stembus was. Uit het door den benoemde overgelegde extract uit de geboorte-registers bleek, dat hij den vereischten ouderdom bereikt heeft, en voorts uit de verklaring van den burgemeester zijner woonplaats en zijne eigene verklaring, dat hij al de overige vereischten voor het lidmaatschap bezit en er ten aanzien van hem geene reden van uitsluiting bestaat. De commissie maakte alzoo geene zwarigheid, om tot zijne toelating te adviseren.

De Vergadering zich met dit advys vereenigd hebbende, wordt het nieuw benoemde lid uit Drenthe ter vergaderzaal binnengeleid en neemt hij zitting.

De heer DE MAN brengt ten laatste namens zijne commissie nog verslag uit omtrent de geloofsbrieven van de *drie* buitengewone leden uit het hertogdom Limburg. Volgens die geloofsbrieven werd de Staten-vergadering, waarin de benoemingen dier leden plaats hadden, door 29 leden bijgewoond en stemde de gouverneur der provincie niet mede. Uit die stukken bleek in het bijzonder, dat

de heer mr. *A. J. J. H. Thissen* bij eene eerste stemming 24 stemmen verkreeg, terwijl er 2 blanco-briefjes in de stembus waren;

de heer *A. L. G. H. Bloemarts* bij eene tweede stemming 19 stemmen; en

de heer mr. *J. M. Swart* bij eene tweede stemming 16 stemmen, terwijl er 1 blanco-briefje in de stembus was.

De geloofsbrieven bevatteden overigens alles, wat bij de meergenoemde bepaling van het reglement van orde gevorderd wordt. De nieuw benoemde leden hadden verder overgelegd 1°. extracten uit de geboorte-registers, waaruit van hun voldoenden ouderdom bleek; 2°. voldoende verklaringen van de hoofden van het bestuur hunner woonplaatsen omtrent hunne hoedanigheid van ingezeten der provincie,

waaruit zij gekozen zijn, en hunne geboorte; 3°. verklaringen van hen zelven, waaruit bleek, dat ten hunnen aanzien geene reden van uitsluiting bestaat; en 4°. de bewijzen, dat zij de bij de Grondwet vereischte eeden bereids in handen des Konings afgelegd hadden. De commissie was eenstemmig van gevoelen, dat ook deze leden terstond konden worden toegelaten, waartoe zij mitsdien adviseerde.

Ook met dit advys der commissie vereenigt zich de Vergadering, waarna de nieuw benoemde leden uit het hertogdom Limburg ter vergaderzaal worden binnengeleid en zitting nemen.

Nadat de Voorzitter de beide commissiën voor de door haar genomene moeite bedankt heeft, geeft hij der Vergadering kennis, dat is ingekomen eene Koninklijke boodschap, ten geleide van twaalf wets-ontwerpen, houdende veranderingen in de Grondwet.

Wordt besloten al deze stukken te doen drukken en rondddeelen en te verzenden naar de nog te trekken afdeelingen voor de maanden September en October.

C. Aftreding des Voorzitters.

De VOORZITTER houdt alsnu de navolgende aanspraak:

«Edel mogende heeren!

De Regering heeft gemeend, dat er geene grondwettige verpligting bestaat, om de gewone zitting der Tweede Kamer van de Staten-Generaal te sluiten vóór de bijeenkoming dier Kamer in dubbelen getale; zij is van oordeel, dat art. 228 der Grondwet, van de toevoeging der buitengewone leden bij gelegenheid van veranderingen in de Grondwet aan te brengen gewagende, niet voorschrijft, dat te dier zake eene buitengewone zitting der Tweede Kamer plaats moet hebben. Dit stelsel der Regering bestrijd ik niet, Edel Mog. Heeren, doch één der gevolgen van dat stelsel is dan ook, dat de voorzitter der enkele Kamer, krachtens art. 87 der Grondwet benoemd om het voorzitterschap van het openen tot het sluiten der zitting waar te nemen, ook zonder nadere benoeming des Konings, die vereerende betrekking zou blijven vervullen gedurende de zitting der Tweede Kamer in dubbelen getale. Edel Mog. Heeren, die toedragt van zaken zou misschien geheel grondwettig zijn, maar van die handeling heb ik echter gemeend mij te moeten onthouden en thans, nu de Vergadering zich in dubbelen getale vereenigd heeft, mijn ontslag als voorzitter der Tweede Kamer van de Staten-Generaal aan den Koning te moeten vragen.

Ik ontveins mij niet, dat dit mijn besluit welligt tot eenige bedenkingen, tot eenige moeijelijkheden aanleiding kan geven; maar ik durf mij echter vleijen, dat, wanneer ik U Edel Mogenden bekend zal ge-

maakt hebben met de gronden, die mij tot het nemen van dat besluit gebragt hebben, gij het niet zult afkeuren.

Die redenen zijn de volgende:

1°. Toen in October ll. mij de uitstekende onderscheiding te beurt viel, om door U Edel Mogenden tot voorzitter dezer Vergadering voorgedragen te worden, toen waren U Edel Mogenden immers allen in het denkbeeld, mij slechts de leiding der gewone vergadering op te dragen, en meende men algemeen, ook met het oog op hetgeen geschied was in 1840, dat tot de benoeming van den voorzitter der dubbele Kamer eene nieuwe voordragt gevorderd zou worden. En zal ik dan nu, zonder nadere tusschenkomst van U Edel Mogenden, dien eerepost als bij verrassing innemen, mij hier op den voorzitters-stoel plaatsen, die mij dan toch oorspronkelijk te dezer gelegenheid niet bestemd was? Edel Mogende Heeren, zoo zou niemand uwer handelen, zoo verwacht niemand, dat ik zal handelen.

Doch er bestaat nog eene tweede, niet minder gewigtige, reden, welke ik voornamelijk aan mijne vroegere ambtgenooten ter beoordeeling onderwerp en die ik mij overtuigd houde door hen gebillijkt te zien.

Acht en vijftig leden zijn ons toegevoegd geworden: zij hebben tot de keuze van den tegenwoordigen voorzitter niet medegewerkt, en wie gevoelt het intusschen niet, dat in de tegenwoordige omstandigheden die keuze eene politieke handeling, eene politieke handeling niet zonder beteekenis is. Welnu, Edel Mogende Heeren, zoudt gij het niet afkeuren, indien onze nieuwe ambtgenooten niet in de gelegenheid gesteld wierden om ook aan die handeling deel te nemen, om òf als meerderheid tot die voordragt mede te werken, òf als minderheid van een tegenovergesteld gevoelen te doen blijken? Dat is een regt, waarop ieder lid eener politieke vergadering prijs moet stellen; dat is een regt, waarvan dan ook voorzeker de helft der leden eener vergadering, tot zulk eene hoogst gewigtige beslissing als deze geroepen, niet verstoken mag blijven.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, de beide gewigtige bedenkingen, die mij tot het besluit gebragt hebben, mijn ontslag als voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan den Koning te vragen. Op dat verzoek is nog geene beschikking gekomen: wanneer die beschikking ontvangen zal zijn, zullen U Edel Mogenden behooren over te gaan tot het opmaken van eene aan den Koning aan te bieden opgave van drie leden voor de vervulling van het voorzitterschap.»

Daarna wordt de vergadering gesloten.

L.

INGEKOMEN WETS-ONTWERPEN.

KONINKLIJKE BOODSCHAP,

ingekomen in de zitting van den 18den September 1848.

EDEL MOGENDE HEEREN!

Aan U Edel Mogenden, thans in dubbelen getale bijeengekomen, om te beraadslagen over de veranderingen der Grondwet van het Koningrijk, die vermeld zijn in de wetten van den 7den en 8sten September jl. (*Staatsblad* n°. 42—53), worden bij deze aangeboden twaalf wetsontwerpen, in welke zijn opgenomen de veranderingen en bijvoegingen, welke door voorschrevene wetten noodzakelijk verklaard, en daarin duidelijk aangewezen en uitgedrukt zijn.

En hiermede bevelen Wij U Edel Mogenden in Godes heilige bescherming.

's Gravenhage, den 17den September 1848.

WILLEM.

ONTWERP VAN WET n°. I. (*Hoofdstuk* I.) (1)

Van het Rijk en zijn Inwoners.

WIJ WILLEM II, ENZ.

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat de wet van den 7den September 1848 (*Staatsblad* n°. 42) heeft verklaard, dat er noodzakelijkheid bestaat tot verandering en bijvoeging van bepalingen in het Eerste Hoofdstuk der Grondwet van het Koningrijk der Nederlanden, en dat in die wet tevens de noodzakelijke veranderingen en bijvoegingen duidelijk zijn aangewezen en uitgedrukt,

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Art. 1. Het opschrift van het Iste hoofdstuk der Grondwet wordt veranderd als volgt:

---

(1) Elk hoofd der volgende ontwerpen gelijkluidend zijnde, met uitzondering van de nummers der *Staatsbladen* en van de hoofdstukken die respectivelijk opvolgen, zoo laten wij dit weder verder achterwege.

«*Van het Rijk en zijn inwoners.*»

Art. 2. Artikel 1 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Het Koningrijk der Nederlanden bestaat in Europa uit de tegen-«woordige provinciën: Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland, Noord-«holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe «en het hertogdom Limburg, behoudens de betrekkingen van het her-«togdom Limburg, met uitzondering der vestingen Maastricht en Venlo «en van hare kringen. tot het Duitsche Verbond.»

Art. 3. Artikel 2 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 4. Artikel 3 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De wet kan provinciën en gemeenten vereenigen en splitsen.

« De grenzen van den Staat, van de provinciën en gemeenten kun-«nen door de wet worden veranderd.»

Art. 5. Artikel 4 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Allen, die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hetzij «ingezetenen of vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescher-«ming van persoon en goederen.

« De wet regelt de toelating en de uitzetting van vreemdelingen, «en de algemeene voorwaarden, op welke ten aanzien van hunne uit-«levering verdragen met vreemde mogendheden kunnen worden ge-«sloten.»

Art. 6. Artikel 5 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De uitoefening der burgerlijke regten wordt door de wet bepaald.»

Art. 7. Na artikel 5 der Grondwet wordt een artikel gevoegd, lui-dende:

«Om eenig burgerschaps-regt te hebben, moet men Nederlander zijn.»

Art. 8. Artikelen 6 en 7 der Grondwet zullen wegvallen.

Art. 9. Artikel 8 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Ieder Nederlander is tot elke lands-bediening benoembaar.

« Geen vreemdeling is hiertoe benoembaar, dan volgens de bepa-lingen der wet.»

Art. 10. Artikel 9 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De wet verklaart, wie Nederlanders zijn.

« Een vreemdeling wordt niet dan door eene wet genaturaliseerd.»

Art. 11. Artikel 10 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 12. Artikel 225 der Grondwet zal uit het Xde hoofdstuk worden overgebragt in het Iste hoofdstuk, op artikel 9 volgen, en luiden:

« Niemand heeft voorafgaand verlof noodig, om door de drukpers «gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoor-«delijkheid volgens de wet.»

Art. 13. De vierde afdeeling van het IVde hoofdstuk zal wegvallen. Artikel 159 der Grondwet wordt overgebragt in het Iste hoofdstuk, zal volgen op het artikel, in art. 12 van dit ontwerp vermeld, en luiden:

« Ieder ingezeten heeft het regt, om verzoeken aan de bevoegde magt

«schriftelijk in te dienen, mits die persoonlijk en niet uit naam van «meer worden onderteekend, welk laatste alleen kan geschieden door «of van wege ligchamen, wettelijk zamengesteld of als. zoodanig «erkend, en in dat geval niet anders dan over onderwerpen, tot «hunne bepaalde werkzaamheden behoorende.»

Art. 14. Achter het artikel der Grondwet, bij art. 13 van dit ontwerp overgebragt, wordt een artikel gevoegd, luidende:

«Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt «erkend.

«De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt in het «belang der openbare orde.»

Lasten en bevelen, enz.

ONTWERP VAN WET n°. II. (*Hoofdstuk* II.)

Van den Koning.

Art. 1. Artikel 13 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De kroon gaat over door regt van eerstgeboorte, des dat de oudste «zoon van den Koning, of wel het mannelijk oir van den oudsten zoon «bij representatie, opvolgt.»

Art. 2. Artikel 14 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Bij ontstentenis van mannelijk oir, uit den oudsten zoon gesproten, gaat de kroon over op diens broeders of hun mannelijk oir, «insgelijks door regt van eerstgeboorte en representatie.»

Art. 3. Artikel 15 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Bij geheele ontstentenis van mannelijk oir uit het Huis van Oranje-«Nassau, gaat de kroon over op de dochters van den Koning door «regt van eerstgeboorte.»

Art. 4. Artikel 21 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Bij ontstentenis van nakomelingschap uit den tegenwoordigen Ko-«ning Willem Frederik van Oranje-Nassau, gaat de kroon over op «deszelfs zuster, Prinses Frederika Louisa Wilhelmina van Oranje, «douairière van wijlen Carel George August, Erfprins van Brunswijk-«Lunenburg, of hare wettige nakomelingen, uit zoodanig nader huwe-«lijk, als door dezelve, overeenkomstig art. 12, mogt worden aan-«gegaan.»

Art. 5. Artikel 22 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Indien ook de wettige nakomelingschap van deze Vorstin ont-«breekt, gaat het erfregt over op het wettig mannelijk oir van Prinses «Carolina van Oranje, zuster van wijlen Prins Willem den Vijfden «en gemalin van wijlen den Prins van Nassau-Weilburg, insgelijks «door regt van eerstgeboorte en representatie.»

Art. 6. Artikel 23 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Wanneer bijzondere omstandigheden eenige veranderingen in de

« opvolging van den troon noodzakelijk maken, is de Koning be-
« voegd daaromtrent eene voordragt te doen, te behandelen op de
« wijze, ten aanzien van verandering in de Grondwet, in artt. (2 en
« 3 ontwerp XI) voorgeschreven. »

Art. 7. Artikel 24 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Hetzelfde vindt plaats, wanneer er geen bevoegde opvolger naar deze « Grondwet bestaat.

« Is de opvolger niet benoemd of ontbreekt hij bij overlijden des « Konings, dan geschiedt de benoeming door de Staten-Generaal, daartoe « in dubbelen getale bijeengeroepen, in vereenigde zitting. »

Art. 8. De artikelen 25 en 26 der Grondwet zullen wegvallen.

Art. 9. Artikel 27 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« In de gevallen, in artt. 21, 22. 23 en 24 omschreven, wordt de « troon-opvolging geregeld naar de bepalingen van artt. 12, 13, 14, 15, « 16, 17, 18 en 19. »

Art. 10. Artikel 28 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning kan geene vreemde kroon dragen, met uitzondering « van die van Luxemburg. »

« In geen geval kan de zetel der Regering buiten het Rijk worden « verplaatst. »

Art. 11. Artikel 29 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Behalve het inkomen uit de domeinen, door de wet van den 26sten « Augustus 1822 afgestaan, en in 1848 door den Koning tot kroon- « domeinen aan den Staat teruggegeven, geniet Koning Willem II een « jaarlijksch inkomen van één millioen gulden uit 's Lands kas.

« Bij elke nieuwe troons-beklimming wordt het inkomen der Kroon « door de wet geregeld. »

Art. 12. Artikel 30 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 13. Artikel 32 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning en de Prins van Oranje zijn vrij van alle personele lasten.

« Geen vrijdom van eenige andere belasting wordt door hen genoten. »

Art. 14. Artikel 34 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Het jaarlijksch inkomen eener Koningin-weduwe, gedurende haren « weduwelijken staat, uit 's Lands kas, is ƒ 150,000. »

Art. 15. Artikel 38 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Zoolang de Koning minderjarig is, staat hij onder de voogdij van « eenige leden van het koninklijk huis en eenige aanzienlijke Neder- « landers. »

Art. 16. Artikel 39 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De voogdij wordt geregeld en de voogden worden benoemd door « eene wet.

« Over het ontwerp dier wet nemen de Staten-Generaal hun besluit « in eene vereenigde zitting der beide kamers »

Art. 17. Artikel 40 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Deze wet wordt nog bij het leven van den Koning, voor het

« geval der minderjarigheid zijns opvolgers, gemaakt. Mogt dit niet zijn « geschied, zoo worden, is het doenlijk, eenige der naaste bloedver- « wanten van den minderjarigen Koning over de regeling der voogdij « gehoord. »

Art. 18. Artikel 41 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Alvorens de voogdij te aanvaarden, legt elk der voogden, in eene « vereenigde zitting van de beide kamers der Staten-Generaal, in handen « van den voorzitter, den volgenden eed of belofte af:

« « Ik zweer (beloof) trouw aan den Koning; ik zweer (beloof) al « « de pligten, welke de voogdij mij oplegt, heilig te vervullen, en « « er mij bijzonder op te zullen toeleggen, om den Koning gehecht- « « heid aan de Grondwet en liefde voor zijn volk in te boezemen.

« « Zoo waarlijk helpe mij God almagtig! » » (« « Dat beloof ik! » »)

Art. 19. Artikel 46 der Grondwet wordt verplaatst, zal volgen op artikel 41, en luiden als volgt:

« Ingeval de Koning buiten staat geraakt de regering waar te nemen, « wordt in het noodige toezigt over zijn persoon voorzien naar de voor- « schriften, omtrent de voogdij van een minderjarigen Koning in art. « 39 en volgende bepaald. »

Art. 20. De artikelen 42 en 43 der Grondwet worden veranderd, en door de twee volgende artikelen vervangen:

Art. . . . « Gedurende de minderjarigheid van den Koning wordt « het koninklijk gezag waargenomen door eenen Regent. »

Art. . . . « De Regent wordt benoemd door eene wet, die tevens « de opvolging in het regentschap, tot 's Konings meerderjarigheid toe, « kan regelen. Over het ontwerp dier wet nemen de Staten-Generaal « hun besluit in eene vereenigde zitting der beide kamers.

« De wet wordt nog bij het leven van den Koning voor het geval « der minderjarigheid zijns opvolgers gemaakt. »

Art. 21. Artikel 45 der Grondwet zal geplaatst worden achter de artikelen, in art. 20 van dit ontwerp opgenomen, en wordt veranderd als volgt:

« Het koninklijk gezag wordt mede aan eenen Regent opgedragen, « ingeval de Koning buiten staat geraakt de regering waar te ne- « men.

« Wanneer dit aan den Raad van State, vereenigd met de hoofden « der ministeriële departementen, na een naauwkeurig onderzoek, is « gebleken, roept deze vergadering onverwijld de Staten-Generaal in « dubbelen getale bijeen, om hun van het voorhanden geval verslag te « doen. »

Art. 22. Na het artikel, bij art. 21 van dit ontwerp vermeld, wordt een nieuw artikel bijgevoegd, luidende:

« De Staten-Generaal onderzoeken het verslag, en, zoo zij in een « besluit, in eene vereenigde zitting der beide kamers in dubbelen getale « genomen, er de juistheid van erkend hebben, wordt, in den vorm

«eener plegtig af te kondigen wet, verklaard, dat het geval, in het «vorig artikel bedoeld, aanwezig is.»

Art. 23. Na het artikel, in art. 22 van dit ontwerp vermeld, wordt een nieuw artikel bijgevoegd, luidende:

«Wanneer de Prins van Oranje zijn achttiende jaar niet heeft vervuld, wordt in het regentschap (gelijk in art. 20 van dit ontwerp is «bepaald) voorzien, voor zoolang de Koning tot het waarnemen der «regering buiten staat blijft, en de Prins van Oranje zijn achttiende «jaar niet heeft vervuld.»

Art. 24. Artikel 44 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Regent legt, in eene vereenigde zitting van de beide kamers «der Staten-Generaal, in handen van den voorzitter den volgenden «eed of belofte af:

««Ik zweer (beloof) trouw aan den Koning; ik zweer (beloof), dat ««ik in de waarneming van het koninklijk gezag, zoolang de Koning ««minderjarig is (zoolang de Koning buiten staat blijft de regering ««waar te nemen), de Grondwet van het Rijk steeds zal onder««houden en handhaven.

««Ik zweer (beloof), dat ik de onafhankelijkheid en het grond««gebied des Rijks met al mijn vermogen zal verdedigen en bewa««ren; dat ik de algemeene en bijzondere vrijheid, en de regten ««van alle des Konings onderdanen, en van elk hunner zal be««schermen, en tot instandhouding en bevordering van de algemeene ««en bijzondere welvaart alle middelen aanwenden, welke de wet««ten ter mijner beschikking stellen, gelijk een goed en getrouw ««Regent schuldig is te doen.

««Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!»» (««Dat beloof ik!»»)

Art. 25. Artikel 47 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Wanneer de Prins van Oranje zijn achttiende jaar vervuld heeft, is «hij, in het geval van art. 45, van regtswege Regent.»

Art. 26. Artikel 48 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Totdat in het geval, in art. 45 aangewezen, de Prins van Oranje of de «benoemde Regent het regentschap heeft aanvaard, wordt het konink«lijk gezag waargenomen door de vergadering, zamengesteld als in art. «43 is voorgeschreven.

«Hetzelfde vindt plaats, zoo, bij overlijden des Konings, een Regent «voor den minderjarigen opvolger of ook de bevoegde opvolger ont«breekt, totdat de benoemde Regent of de opvolger de regering heeft «aanvaard.

«De leden van deze vergadering leggen in handen van den door hen «gekozen voorzitter, en deze in eene vereenigde zitting van de beide «kamers der Staten Generaal, den volgenden eed of belofte af:

««Ik zweer (beloof), dat ik, als lid (voorzitter) van dezen regerings««raad, in de waarneming van het koninklijk gezag de Grondwet zal ««helpen onderhouden en handhaven.

« « Zoo waarlijk helpe mij God almagtig! » » (« « Dat beloof ik ! » »)

Art. 27. Artikel 49 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Eene wet bepaalt, bij de benoeming van den Regent of bij de aan-« vaarding van het regentschap door den Prins van Oranje, de som, die « op het jaarlijksch inkomen van de Kroon zal worden genomen voor de « kosten van het regentschap.

« Deze bepaling kan gedurende het regentschap niet worden veranderd.»

Art. 28. Artikel 50 der Grondwet zal wegvallen.

Aan het slot der afdeeling wordt een nieuw artikel bijgevoegd, luidende:

« De Koning, op wien art. (22 van dit ontwerp) is toegepast, herneemt « zoodra mogelijk de waarneming der regering, krachtens eene wet, « waarin die, welke in het genoemde artikel is bedoeld, wordt afgeschaft.

« Tot aan deze afschaffing zijn de hoofden der ministeriële departemen-« ten, gelijk de voogden, persoonlijk gehouden, aan de kamers der « Staten-Generaal, zoo dikwijls het wordt gevraagd, van des Konings « toestand verslag te doen.

Art. 29. Artikel 51 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning, de regering aanvaard hebbende, wordt zoodra mogelijk « plegtig beëedigd en ingehuldigd binnen de stad Amsterdam, in eene « openbare en vereenigde zitting der beide kamers van de Staten-Generaal.»

Art. 30. Artikel 52 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« In deze vergadering wordt door den Koning de volgende eed of be-« lofte op de Grondwet afgelegd:

« « Ik zweer (beloof) aan het Nederlandsche volk, dat ik de Grondwet « « van het Rijk steeds zal onderhouden en handhaven.

« « Ik zweer (beloof), dat ik de onafhankelijkheid en het grondgebied « « des Rijks met al mijn vermogen zal verdedigen en bewaren; dat ik de « « algemeene en bijzondere vrijheid en de regten van alle mijne onder-« « danen zal beschermen, en tot instandhouding en bevordering van de « « algemeene en bijzondere welvaart alle middelen zal aanwenden, welke « « de wetten ter mijner beschikking stellen, zoo als een goed Koning « « schuldig is te doen.

« « Zoo waarlijk helpe mij God almagtig! » » (« « Dat beloof ik! » »)

Art. 31. Artikel 53 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Na het afleggen van dezen eed of belofte wordt de Koning in dezelfde « vergadering gehuldigd door de Staten-Generaal, wier voorzitter de « volgende plegtige verklaring uitspreekt, die vervolgens door hem en « elk der leden, hoofd voor hoofd, beëedigd of bevestigd wordt:

« « Wij ontvangen en huldigen, in naam van het Nederlandsche volk « « en krachtens de Grondwet, u als Koning; wij zweren (beloven), « « dat wij uwe onschendbaarheid en de regten uwer kroon zullen « « handhaven; wij zweren (beloven) alles te zullen doen, wat goede en « « getrouwe Staten-Generaal schuldig zijn te doen.

« « Zoo waarlijk helpe ons God almagtig! » » (« « Dat beloven wij ! » »)

Art. 32. Artikel 54 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 33. In de zesde afdeeling van het IIde hoofdstuk zullen vóór artikel 55 de twee volgende artikelen worden geplaatst:

Art. . . . « De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoordelijk. »

Art. . . . « De uitvoerende magt berust bij den Koning. »

Art. 34. Artikel 55 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning heeft het opperbestuur der buitenlandsche betrekkingen. »

Art. 35. Artikel 56 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning verklaart oorlog. Hij geeft daarvan onmiddellijk kennis « aan de beide kamers der Staten-Generaal, met bijvoeging van zoodanige « mededeelingen, als hij met het belang en de zekerheid van het Rijk be- « staanbaar acht. »

Art, 36. Artikel 57 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning maakt en bekrachtigt vredes- en andere verdragen met « vreemde mogendheden. »

« Hij deelt den inhoud dier verdragen mede aan de beide kamers der « Staten-Generaal, zoodra hij oordeelt, dat het belang en de zekerheid « van het Rijk zulks toelaten.

« Verdragen, welke, hetzij afstand of ruiling van eenig grondgebied « des Rijks in Europa of in andere werelddeelen, hetzij eenige andere « bepaling of verandering, wettelijke regten betreffende, inhouden, « worden door den Koning niet bekrachtigd, dan nadat de Staten-Generaal « die bepaling of verandering hebben goedgekeurd. »

Art. 37. Artikel 58 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning heeft het oppergezag over zee- en landmagt.

« De militaire officieren worden door hem benoemd. Zij worden door « hem bevorderd, ontslagen of op pensioen gesteld, volgens de regels, « door de wet te bepalen.

« De pensioenen worden door de wet geregeld. »

Art. 38. Artikel 59 der Grondwet wordt door de twee volgende artikelen vervangen:

Art. . . . « De Koning heeft het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

« De reglementen op het beleid der regering aldaar worden door de wet vastgesteld.

« Het muntstelsel wordt door de wet geregeld.

« Andere ontwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, worden « door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan. »

Art. . . . « De Koning doet jaarlijks aan de Staten-Generaal een om- « standig verslag geven van het beheer dier koloniën en bezittingen en « van den staat, waarin zij zich bevinden.

« De wet regelt de wijze van beheer en verantwoording der koloniale « geldmiddelen. »

Art. 39. Artikel 60 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning heeft het opperbestuur van de algemeene geldmiddelen.

« Hij regelt de bezoldiging van alle collegiën en ambtenaren, die uit « 's Lands kas worden betaald.

« De wet regelt de bezoldiging van de ambtenaren der regterlijke magt.

« De Koning brengt de bezoldiging op de begrooting der staatsbe- « hoeften.

« De pensioenen der ambtenaren, worden door de wet geregeld. »

Art. 40. Artikel 62 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning verleent adeldom.

« Vreemde adeldom kan door geen Nederlander worden aangenomen. »

Art. 41. De artikelen 64 en 65 der Grondwet worden tot één artikel gebragt, en veranderd als volgt:

« Vreemde orden, waaraan geene verpligtingen verbonden zijn, mogen « worden aangenomen door den Koning, en, met zijne toestemming, « door de Prinsen van zijn Huis.

« In geen geval mogen de onderdanen des Konings vreemde ordestee- « kenen, titels, rang of waardigheid aannemen, zonder zijn bijzonder verlof. »

Art. 42. Artikel 66 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning heeft het regt van gratie van straffen, door regterlijke « vonnissen opgelegd.

« Wanneer het veroordeelingen betreft tot drie jaren gevangenis en « daar beneden en tot geldboete, hetzij te zamen, hetzij afzonderlijk, « oefent de Koning dat regt uit na gehoord advys van den regter, die « het vonnis heeft gewezen; in de overige zaken, na gehoord advys van « den Hoogen Raad.

« Amnestie en abolitie worden niet dan door eene wet toegestaan. »

Art. 43. Artikel 67 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Dispensatie wordt deor den Koning slechts verleend van eene be- « paalde wet, in de gevallen, door de wet omschreven. »

« Art. 44. Artikel 68 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning beslist alle geschillen van bestuur, welke tusschen « twee of meer provinciën ontstaan, wanneer hij die niet in der minne « kan doen bijleggen. »

Art. 45. Artikel 69 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning draagt aan de Staten-Generaal ontwerpen van wet voor, « en doet zoodanige andere voorstellen, als hij noodig oordeelt.

« Hij heeft het regt, om de voorstellen, hem door de Staten-Generaal « gedaan, al of niet goed te keuren. »

Art. 46. Aan het slot der zesde afdeeling van het IIde hoofdstuk wordt een artikel geplaatst, luidende:

« De Koning heeft het regt, om de kamers der Staten-Generaal, elke « afzonderlijk of beide te zamen, te ontbinden.

« Het besluit, waardoor die ontbinding wordt uitgesproken, houdt « tevens den last in tot het verkiezen van nieuwe kamers binnen veertig « dagen en tot het zamenkomen der nieuw verkozen kamers binnen twee « maanden. »

Art. 47. De artikelen 70 en 71 der Grondwet worden vervangen door één artikel, luidende:

«Er is een Raad van State, welks zamenstelling en bevoegdheid wor-«den geregeld door de wet.

«De Koning is voorzitter van den Raad, en benoemt de leden.

«De Prins van Oranje heeft echter, nadat zijn achttiende jaar is «vervuld, zitting van regtswege en eene raadgevende stem.»

Art. 48. Artikel 72 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Koning brengt ter overweging bij den Raad van State alle «voorstellen, door hem aan de Staten-Generaal te doen, of door deze «aan hem gedaan, alsmede alle algemeene maatregelen van inwendig «bestuur van den Staat en van zijne koloniën en bezittingen in an-«dere werelddeelen.

«Aan het hoofd der uit te vaardigen wetten en bevelen wordt «melding gemaakt, dat de Raad van State deswege gehoord is.

«De Koning neemt wijders de gedachten van den Raad van State in «over alle zaken van algemeen of bijzonder belang, waarin hij zulks «noodig oordeelt.

«De Koning alleen besluit, en geeft telkens van zijn genomen be-«sluit kennis aan den Raad.»

Art. 49. Artikel 73 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 50. De artikelen 74, 75 en 76 der Grondwet worden door één artikel vervangen, luidende:

«De Koning stelt ministeriële departementen in, benoemt er de «hoofden van, en ontslaat die naar welgevallen.

«De hoofden der ministeriële departementen zorgen voor de uit-«voering der Grondwet en der andere wetten, voor zooverre die van «de Kroon afhangt.

«Hunne verantwoordelijkheid wordt geregeld door de wet.

«Alle koninklijke besluiten en beschikkingen worden door een der «hoofden van de ministeriële departementen mede-onderteekend.»

Art. 51. De artikelen 77 en 78 der Grondwet zullen wegvallen.

ONTWERP VAN WET n°. III. (*Hoofdstuk* III.)

Van de Staten-Generaal.

Art. 1. Artikel 80 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Staten-Generaal zijn verdeeld in eene Eerste en Tweede Kamer.»

Art. 2. Artikel 81 der Grondwet zal wegvallen. In de plaats komen twee artikelen, luidende:

Art. . . . «De leden der Tweede Kamer worden in de kies-districten, «waarin het Rijk verdeeld wordt, gekozen door de meerderjarige ingeze-«tenen, Nederlanders, in het volle genot der burgerlijke en burgerschaps-«regten, en betalende in de directe belastingen eene som, die, overeen-

«komstig met de plaatselijke gesteldheid, doch niet beneden het bedrag «van ƒ20, noch boven dat van ƒ 160, in de kieswet zal worden ver«eischt.»

Art. . . . «Het getal van de leden der Tweede Kamer wordt bepaald «naar de bevolking, voor ieder 45,000 één.

«De verdere regels, ten aanzien van het kiesregt, stelt de kieswet.»

Art. 3. Artikel 82 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Eerste Kamer bestaat uit 39 leden.

«Zij moeten behooren tot de hoogst-aangeslagenen in de rijks directe «belastingen.

«Het getal dezer hoogst-aangeslagenen, waaruit zij worden gekozen, «wordt in elke provincie zoo bepaald, dat op iedere drie duizend zielen «één, die tevens de overige vereischten bezit om lid dezer Kamer te zijn, «verkiesbaar is.

«Deze overige vereischten zijn dezelfde, welke voor de leden der «Tweede Kamer worden gevorderd.

«Zij worden verkozen door de Provinciale Staten in de volgende «verhouding:

Noordbrabant	5
Gelderland	6
Zuidholland	7
Noordholland	6
Zeeland	2
Utrecht	2
Friesland	3
Overijssel	3
Groningen	2
Drenthe	1
Limburg	3
	39

«Ingeval van vereeniging of splitsing van provinciën, voorziet dezelfde «wet, die dit beveelt, in de wijziging, welke daardoor in deze verhou«ding noodig zal worden bevonden.»

Art. 4. Artikel 83 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Om tot lid der Tweede Kamer verkiesbaar te zijn, wordt alleen «vereischt, dat men Nederlander, in het volle genot der burgerlijke en «burgerschaps-regten zij en den ouderdom van dertig jaren hebbe «vervuld.»

Art. 5. Na artikel 83 der Grondwet wordt een artikel geplaatst, luidende:

«Die te gelijk of op meer dan ééne plaats tot lid van de Eerste of «van de Tweede of van de beide Kamers is gekozen, verklaart, welke «dier benoemingen hij aanneemt.»

Art. 6. Artikel 84 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De leden der Tweede Kamer hebben zitting gedurende vier jaren.

«De helft van hen valt om de twee jaren uit volgens een daarvan «te maken rooster. De uitvallende zijn dadelijk weder verkiesbaar.»

Art. 7. Artikel 85 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De leden stemmen, elk volgens eed en geweten, zonder last van «of ruggespraak met hen, die benoemen.»

Art. 8. Artikel 86 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Bij het aanvaarden hunner betrekking leggen zij, ieder op de wijze «zijner godsdienstige gezindheid, den volgenden eed of belofte af:

««Ik zweer (beloof) getrouwheid aan de Grondwet.

««Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!»» (««Dat beloof ik!»»)

«Alvorens tot dien eed of belofte te worden toegelaten, leggen zij «den volgenden eed (verklaring en belofte) van zuivering af:»

««Ik zweer (verklaar), dat ik, om tot lid van de Tweede Kamer der ««Staten-Generaal te worden benoemd, directelijk of indirectelijk, ««aan geene personen, hetzij in of buiten het bestuur, onder wat ««naam of voorwendsel ook, eenige giften of gaven beloofd of gegeven ««heb, noch beloven of geven zal.

««Ik zweer (beloof), dat ik, om iets hoegenaamd in deze betrekking ««te doen of te laten, van niemand hoegenaamd eenige beloften of ««geschenken aannemen zal, directelijk of indirectelijk.»»

««Zoo waarlijk helpe mij God almagtig.»»(««Dat verklaar en beloof ik!»»)

«Deze eeden (beloften en verklaring) worden afgelegd in handen van «den Koning, of in de vergadering der Tweede Kamer, in handen van den «voorzitter, daartoe door den Koning gemagtigd.»

Art. 9. Artikel 87 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De voorzitter wordt door den Koning benoemd voor het tijdperk eener «zitting, uit eene door de Kamer aangeboden opgave van drie leden.»

Art. 10. Artikel 88 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De leden genieten, tot vergoeding der reiskosten, eens, heen en «terug, voor elke zitting, zoodanige som, als naar de afstanden door «de wet zal worden geregeld.

«Als verdere schadeloosstelling wordt hun toegelegd eene som van «ƒ2000 's jaars.

«Deze schadeloosstelling wordt, voor den tijd der zitting, niet ge«noten door hen, die gedurende de geheele zitting afwezig bleven.»

Art. 11. Artikel 89 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 12. Artikel 90 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De leden der Eerste Kamer hebben zitting gedurende negen jaren.

«Een derde gedeelte treedt om de drie jaren af, volgens een daarvan «te maken rooster. De uitvallende leden zijn dadelijk weder verkiesbaar.

«Art. 85 is op hen van toepassing.

«Zij leggen, bij het aanvaarden hunner betrekking, in handen van «den Koning, gelijke eeden (beloften en verklaring) af, als voor de leden «der Tweede Kamer zijn bepaald.

«Zij genieten reis- en verblijfkosten volgens de wet.»

Art. 13. Artikel 91 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De voorzitter wordt door den Koning benoemd, voor het tijdperk «eener zitting.»

Art. 14. Artikel 93 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De hoofden der ministeriële departementen hebben zitting in de «beide kamers. Zij hebben alleen eene raadgevende stem, ten ware zij «tot leden der vergadering mogten benoemd zijn.

«Zij geven aan de kamers, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, de «verlangde inlichtingen, waarvan het verleenen niet strijdig kan worden «geoordeeld met het belang en de zekerheid van het Rijk, de koloniën «en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

«Zij kunnen door elke der kamers worden uitgenoodigd om te dien «einde ter vergadering tegenwoordig te zijn.»

Art. 15. Na artikel 93 der Grondwet zal een artikel volgen, luidende:

«De Tweede Kamer heeft het regt van onderzoek (enquête), te regelen «door de wet.»

Art. 16. Artikel 94 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De leden der Staten Generaal kunnen niet te gelijk zijn leden of «procureur-generaal van den Hoogen Raad, noch leden van de Reken-«kamer, noch commissaris des Konings in de provinciën, noch geeste-«lijken, noch bedienaren van de godsdienst.

«Krijgslieden in werkelijke dienst, het lidmaatschap van eene der «beide kamers aanvaardende, zijn gedurende dat lidmaatschap van «regtswege op non-activiteit. Ophoudende lid te zijn, keeren zij tot de «werkelijke dienst terug.

«De ambtenaren, die ter verkiezing voorzitten', zijn binnen het «district, waarin zij voorzitten, niet benoembaar.

«Leden der Staten-Generaal een bezoldigd staats-ambt aannemende «of bevordering in de staats-dienst verwervende, houden op leden der «kamers te zijn, maar zijn dadelijk weder verkiesbaar.

Art. 17. Artikel 95 der Grondwet zal wegvallen; in de plaats komt een artikel, luidende:

Art.... «De leden der kamers zijn niet geregtelijk vervolgbaar «wegens de advysen, door hen in de vergadering uitgebragt.»

Art. 18. Artikel 96 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Elke kamer onderzoekt de geloofsbrieven harer nieuw inkomende «leden, en beslist de geschillen, welke aangaande die geloofsbrieven «of de verkiezing zelve oprijzen.»

Art. 19. Artikel 97 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Elke kamer benoemt haren griffier buiten haar midden.»

Art. 20. Artikel 98 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 21. Artikel 99 der Grondwet wordt verandeјd als volgt:

«De Staten-Generaal vergaderen ten minste eenmaal 's jaars.

«Hunne gewone vergadering wordt geopend op den derden Maan-«dag in September.

«De Koning roept de buitengewone vergadering bijeen, zoo dikwijls «hij zulks noodig oordeelt.»

Art. 22. Artikel 109 der Grondwet wordt uit de vijfde afdeeling in de vierde afdeeling van het IIIde hoofdstuk overgebragt, achter artikel 99 gevoegd, en zal luiden:

«De afzonderlijke zittingen der beide kamers, en evenzoo de ver-«eenigde zittingen, worden in het openbaar gehouden.

«De deuren worden gesloten, wanneer een tiende gedeelte der aanwezige leden het vordert of de voorzitter het noodig keurt.»

«De vergadering beslist, of met gesloten deuren zal worden be-«raadslaagd.

«Over de punten, in besloten vergadering behandeld, kan daarin ook «een besluit worden genomen.»

Art. 23. Artikel 100 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Staten-Generaal bij overlijden des Konings of bij afstand van «de Kroon niet vergaderd zijnde, vergaderen zonder voorafgaande «oproeping.

«Deze buitengewone vergadering wordt op den vijftienden dag na «het overlijden of na den afstand geopend. Zijn de kamers ontbonden, «dan vangt deze termijn aan van den afloop der nieuwe verkiezingen.»

Art. 24. Artikel 101 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De vergadering der Staten-Generaal wordt, in vereenigde zitting «der beide kamers, door den Koning of door eene commissie van «zijnentwege geopend. Zij wordt op dezelfde wijze gesloten, wanneer «hij oordeelt, dat het belang van het Rijk niet vordert de verga-«dering langer bijeen te houden.

«De gewone jaarlijksche vergadering blijft ten minste twintig dagen «bijeen, tenzij de Koning gebruik make van het regt, in art. (46 «ontwerp II) omschreven.»

Art. 25. Na artikel 101 der Grondwet zal een artikel volgen, luidende:

«Bij ontbinding van eene der kamers of van beide, sluit de «Koning tevens de vergadering der Staten-Generaal.»

Art. 26. Artikel 102 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De kamers mogen, noch afzonderlijk, noch in vereenigde zitting, «beraadslagen of besluiten, zoo niet meer dan de helft der leden «tegenwoordig is.»

Art. 27. Artikel 103 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Alle besluiten worden door volstrekte meerderheid der stemmende «leden opgemaakt.

«Bij staken van stemmen wordt het nemen van het besluit tot eene «volgende vergadering uitgesteld.

«In deze, en even zoo in eene voltallige, vergadering wordt, bij

«staken van stemmen, het voorstel geacht niet te zijn aangenomen.»

Art. 28. Artikel 105 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Bij eene vereenigde zitting worden de beide kamers als slechts «ééne beschouwd en nemen hare leden, naar willekeur, door elkan-«der plaats.

«De voorzitter der Eerste Kamer heeft de leiding der vergadering.»

Art. 29. Artikel 107 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Koning zendt zijne voorstellen, hetzij van wet, hetzij andere. «aan de Tweede Kamer, bij eene schriftelijke boodschap, welke de «redenen van het voorstel inhoudt, of door eene commissie.»

Art. 30. Artikel 108 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Over eenig ingekomen voorstel des Konings wordt door de volle «kamer niet beraadslaagd, dan nadat het is overwogen in de onder-«scheidene afdeelingen, waarin al de leden der kamer zich verdeelen «en welke op gezette tijden bij loting vernieuwd worden.»

«Art. 31. Na artikel 108 der Grondwet wordt een artikel bijge-«voegd, luidende:

«De Tweede Kamer heeft het regt, wijzigingen in een voorstel des «Konings te maken.»

Art. 32. Artikelen 110 en 111 der Grondwet worden vervangen door één artikel, luidende:

Art. . . . «Wanneer de Tweede Kamer tot aanneming van het «voorstel, hetzij onveranderd, hetzij gewijzigd, besluit, zendt zij het «aan de Eerste Kamer met het volgende formulier:

««De Tweede Kamer der Staten-Generaal zendt aan de Eerste ««Kamer het hiernevensgaande voorstel des Konings, en is van ««oordeel, dat het, zoo als het dáár ligt, door de Staten-Generaal ««behoort te worden aangenomen.»»

«Wanneer de Tweede Kamer tot het niet-aannemen van het voorstel «besluit, geeft zij daarvan kennis aan den Koning met het volgende «formulier:

««De Tweede Kamer der Staten-Generaal betuigt den Koning haren ««dank voor zijnen ijver in het bevorderen van 's Rijks belangen, ««en verzoekt hem eerbiedig het gedane voorstel in nadere over-««weging te nemen.»»

Art. 33. Artikelen 112 en 113 der Grondwet worden vervangen door één artikel, luidende:

«De Eerste Kamer overweegt, met inachtneming van art. 103, «het voorstel, zoodanig als het door de Tweede Kamer is aangenomen.

«Wanneer zij tot aanneming van het voorstel besluit, geeft zij «daarvan kennis aan den Koning en aan de Tweede Kamer met de «volgende formulieren:

«*Aan den Koning.*

««De Staten-Generaal betuigen den Koning hunnen dank voor

«« zijnen ijver in het bevorderen van 's Rijks belangen, en vereenigen «« zich met het voorstel, zoo als het dáár ligt.»»

« *Aan de Tweede Kamer.*

«« De Eerste Kamer der Staten-Generaal geeft aan de Tweede Kamer «« kennis, dat zij zich heeft vereenigd met het voorstel betrekke- «« lijk . . . . . ., op den . . . . . ., aan haar door de Tweede «« Kamer toegezonden.»»

« Wanneer de Eerste Kamer tot niet-aanneming van het voorstel « besluit, geeft zij daarvan kennis aan den Koning en aan de Tweede « Kamer met de volgende formulieren:

« *Aan den Koning.*

«« De Eerste Kamer der Staten-Generaal betuigt den Koning haren «« dank voor zijnen ijver in het bevorderen van 's Rijks belangen, «« en verzoekt hem eerbiedig, het gedane voorstel in nadere over- «« weging te nemen.»»

« *Aan de Tweede Kamer.*

«« De Eerste Kamer der Staten-Generaal geeft aan de Tweede Kamer «« kennis, dat zij den Koning eerbiedig heeft verzocht, het voorstel «« betrekkelijk . . . . . ., op den . . . . . . aan haar door de «« Tweede Kamer toegezonden, in nadere overweging te nemen.»»

Art. 34. Artikel 114 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Staten-Generaal hebben het regt, voorstellen van wet aan den « Koning te doen.»

Art. 35. Artikelen 115 en 116 der Grondwet worden vervangen door één artikel, luidende:

« De voordragt daartoe behoort uitsluitend aan de Tweede Kamer, « die het voorstel overweegt op gelijke wijze als zulks ten aanzien van « 's Konings voorstellen is bepaald, en, na aanneming, aan de Eerste « Kamer verzendt met het volgende formulier:

«« De Tweede Kamer der Staten-Generaal zendt aan de Eerste Kamer «« het hiernevensgaande voorstel, en is van oordeel, dat de Staten- «« Generaal daarop 's Konings bewilliging behooren te verzoeken.»»

Art. 36. Artikelen 117 en 118 der Grondwet worden vervangen door één artikel, luidende:

« Wanneer de Eerste Kamer, na daarover op de gewone wijze te « hebben beraadslaagd, het voorstel goedkeurt, zendt zij het aan den « Koning met het volgende formulier:

«« De Staten-Generaal, oordeelende, dat het nevensgaande voorstel «« zou kunnen strekken tot bevordering van 's Rijks belangen, ver- «« zoeken eerbiedig daarop 's Konings bewilliging.»»

« Voorts geeft zij daarvan kennis aan de Tweede Kamer met het « volgende formulier:

«« De Eerste Kamer der Staten-Generaal geeft kennis aan de «« Tweede Kamer, dat zij zich heeft vereenigd met het van haar «« op den . . . . . ontvangen voorstel betrekkelijk . . . . . . en «« daarop namens de Staten-Generaal 's Konings bewilliging heeft «« verzocht. »»

« Wanneer de Eerste Kamer het voorstel niet goedkeurt, zoo « geeft zij daarvan kennis aan de Tweede Kamer met het volgende « formulier:

«« De Eerste Kamer der Staten-Generaal heeft geene genoegzame «« reden gevonden, om op het hiernevens teruggaande voorstel «« 's Konings bewilliging te verzoeken. »»

Art. 37. Na artikel 36 van dit ontwerp wordt een artikel bijgevoegd, luidende:

« Andere voordragten, dan voorstellen van wet, kunnen door elke « kamer afzonderlijk aan den Koning worden gedaan. »

Art. 38. Artikel 119 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Koning doet de Staten-Generaal zoo spoedig mogelijk kennis « dragen, of hij een voorstel van wet, door hen aangenomen, al dan « niet goedkeurt. Die kennisgeving geschiedt met een der volgende « formulieren:

«« De Koning bewilligt in het voorstel. »»

« of:

«« De Koning houdt het voorstel in overweging. »»

Art. 39. Artikel 120 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Alle voorstellen van wet, door den Koning en de beide kamers « der Staten-Generaal aangenomen, verkrijgen kracht van wet en « worden door den Koning afgekondigd.

« De wetten zijn onschendbaar. »

Art. 40. Na artikel 121 der Grondwet worden twee artikelen bijgevoegd, luidende:

Art. . . . « Ten aanzien der algemeene maatregelen van inwendig « bestuur van den Staat, bepaalt de wet insgelijks de wijze van af- « kondiging en het tijdstip, waarna zij zullen werken. »

Art. . . . « De Grondwet en andere wetten zijn alleen voor het « Rijk in Europa verbindende, tenzij het tegendeel daarin wordt « uitgedrukt. »

Art. 41. Het opschrift van de zesde afdeeling van het IIIde hoofdstuk der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« *Van de begrooting.* »

Art. 42. Artikel 122 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Door de wet worden de begrootingen van alle uitgaven des Rijks vast- « gesteld, en de middelen tot dekking aangewezen. »

Art. 43. Artikel 123 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De ontwerpen der algemeene begrootings-wetten worden jaarlijks van « wege den Koning aan de Tweede Kamer aangeboden, dadelijk na het

« openen der gewone vergadering van de Staten Generaal, vóór den aan-
« vang van het jaar, waarvoor de begrootingen moeten dienen. »

Art. 44. Artikel 124 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 45. Artikel 125 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Geen hoofdstuk der begrooting van uitgaven kan meer dan die voor « één departement van algemeen bestuur behelzen.

« Ieder hoofdstuk wordt in een of meer ontwerpen van wet vervat.

« Door zoodanige wet kan overschrijving worden toegestaan. »

Art. 46. Artikel 126 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De verantwoording van de staats-uitgaven en ontvangsten over elk « dienstjaar wordt, onder overlegging van de door de Rekenkamer goed- « gekeurde rekening, aan de wetgevende magt gedaan.

« Het slot der rekening wordt door de wet vastgesteld. »

ONTWERP VAN WET n°. IV. (*Hoofdstuk* IV.)

Van de Provinciale Staten en de Gemeente-besturen.

Art. 1. Het opschrift van het IVde hoofdstuk der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« *Van de Provinciale Staten en de Gemeente-besturen.* »

Art. 2. Het opschrift van de eerste afdeeling van het IVde hoofdstuk der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« *Van de zamenstelling der Provinciale Staten.* »

Art. 3. De artikelen 127, 128, 129, 130, 131, 132 en 133 der Grondwet zullen wegvallen.

Art. 4. Op artikel 126 der Grondwet zal een artikel volgen, luidende:

« De leden der Provinciale Staten worden voor zes jaren, onmiddellijk « door de ingezetenen, bezittende de vereischten, in artikel 3 (ontwerp III) « vermeld, naar de bepalingen der wet gekozen. »

« De helft dier leden treedt om de drie jaren af. »

Art. 5. Artikel 134 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Niemand kan te gelijk lid zijn der Eerste Kamer van de Staten- « Generaal en lid der Staten eener provincie, noch ook lid der Staten « van meer dan ééne provincie. »

Art. 6. Art. 135 der Grondwet wordt verplaatst aan het slot der tweede afdeeling van het IVde hoofdstuk, en zal luiden:

« De Koning stelt in alle provinciën commissarissen aan, met de uitvoe- « ring zijner bevelen en met het toezigt op de verrigtingen der Staten belast.

« Deze commissarissen zitten voor in de vergadering der Staten en in « die der Gedeputeerde Staten, en hebben stem in laatstgenoemd collegie. »

Art. 7. Artikel 136 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De leden der Provinciale Staten leggen, bij het aanvaarden hunner « betrekking, ieder op de wijze zijner godsdienstige gezindheid, den vol- « genden eed of belofte af:

« « Ik zweer (beloof) trouw aan de Grondwet en aan de wetten des Rijks.
« « Zoo waarlijk helpe mij God almagtig! » » (« « Dat beloof ik! » »)
« Zij worden tot dien eed (belofte) toegelaten, na alvorens te hebben « afgelegd den eed (verklaring en belofte) van zuivering, hierboven in art. « 86 voor de leden der Staten-Generaal bepaald.»

Art. 8. Artikel 137 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Staten vergaderen zoo dikwerf in het jaar als de wet bepaalt, en « bovendien wanneer zij door den Koning buitengewoon worden bijeen- « geroepen.

« De vergaderingen zijn openbaar, met hetzelfde voorbehoud als ten « aanzien van de vergadering der kamers van de Staten-Generaal is be- «paald in art. 109.

Art. 9. Artikel 138 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De leden der Staten stemmen, elk volgens eed en geweten, zonder « last van of ruggespraak met hen, die benoemen.»

Art. 10. De artikelen 139 en 140 der Grondwet zullen wegvallen, en vervangen worden door één artikel, luidende:

« Omtrent het beraadslagen en stemmen gelden de regels, in de artt. « 102, 103 en 104 ten aanzien van de kamers der Staten-Generaal voor- « geschreven.»

Art. 11. Het opschrift van de tweede afdeeling van het IVde hoofdstuk der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« *Van de magt der Provinciale Staten.*

Art. 12. Artikel 141 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Staten dragen jaarlijks de kosten van hun bestuur, voor zooveel « het rijks-bestuur is, aan den Koning voor, die ze, ingeval van goed- « keuring, op de begrooting der staatsbehoeften brengt.

« De begrooting der enkel provinciale en huishoudelijke inkomsten en « uitgaven, door de Staten mede jaarlijks opgemaakt, vereischt 's Konings « goedkeuring.

« Provinciale belastingen tot dekking dezer uitgaven, door de Staten « aan den Koning voorgedragen, vereischen bekrachtiging door de wet.»

Art. 13. Artikel 142 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 14. Artikel 143 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De Staten worden belast met de uitvoering der wetten en koninklijke « bevelen, betrekkelijk tot die takken van algemeen binnenlandsch be- « stuur, welke de wet zal aanwijzen, en zoodanige andere bovendien, « welke de Koning goedvindt hun op te dragen.»

Art. 15. Artikel 144 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Aan de Staten wordt de regeling en het bestuur van het provinciaal « huishouden door de wet overgelaten.

« Behoudens de voorschriften in art. 12 van dit ontwerp, moeten alle « zoodanige reglementen en verordeningen, als zij voor het provinciaal « belang noodig oordeelen te maken, aan de goedkeuring van den Koning « worden onderworpen.

«Zij zorgen, dat de doorvoer, en de uitvoer naar en invoer uit andere « provinciën geene belemmering ondergaan.»

Art. 16. Artikel 145 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 17. Artikel 146 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Zij trachten alle geschillen tusschen gemeente-besturen in der min e « te doen bijleggen. Indien zij daarin niet slagen, dragen zij het geval, zoo « het een geschil van bestuur betreft, aan den Koning ter beslissing voor.»

Art. 18. Artikel 147 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Koning heeft het vermogen, de besluiten der Staten, die met de « wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen «De wet regelt de gevolgen.»

Art. 19. Artikel 148 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 20. Artikel 149 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Staten kunnen de belangen van hunne provinciën en van « hare ingezetenen bij den Koning en bij de Staten-Generaal voorstaan.»

Art. 21. Artikel 150 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De wijze, waarop het gezag en de magt, aan de Provinciale Staten « opgedragen, worden uitgeoefend, wordt door de wet geregeld.

Art. 22. Artikel 151 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Staten benoemen uit hun midden een collegie van Gedeputeerde «Staten, waaraan, volgens de regels, door de wet te stellen, de dagelijksche «leiding en uitvoering van zaken worden opgedragen, en zulks hetzij de «Staten zijn vergaderd of niet.»

Art. 23. Het opschrift van de derde afdeeling van het IVde hoofdstuk der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«*Van de Gemeente-besturen.*»

Art. 24. Artikel 152 der Grondwet zal wegvallen, en in de plaats komen de twee volgende artikelen:

Art. . . . «De zamenstelling, inrigting en bevoegdheid der gemeente- «besturen worden, nadat de Provinciale Staten zijn gehoord, door de «wet geregeld, met inachtneming der voorschriften, in de volgende «artikelen vervat.»

Art. . . . «Aan het hoofd der gemeente staat een raad, welks leden «onmiddellijk door de ingezetenen, op de wijze, door de wet te regelen, «voor een bepaald aantal jaren worden verkozen.

«De voorzitter wordt door den Koning ook buiten de leden van den «raad benoemd, en ook door hem ontslagen.

«Om kiezer in eene gemeente te zijn, moet men de vereischten be- «zitten, in art. (2 ontwerp III) gevorderd; de belastingsom, dáár be- «paald, wordt echter op de helft gebragt.»

Art. 25. Artikel 153 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Aan den raad wordt de regeling en het bestuur van de huishouding «der gemeente overgelaten. Op de verordeningen, welke hij te dien «aanzien maakt en aan de Provinciale Staten moet mededeelen, is «art. (18 van dit ontwerp) van toepassing.»

Art. 26. Artikel 154 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De besluiten der gemeente-besturen, rakende de beschikking over «gemeente-eigendom en zoodanige andere burgerlijke regtshandelingen, «welke de wet aanwijst, alsmede de begrootingen van inkomsten en uitgaven, «worden aan de goedkeuring der Provinciale Staten onderworpen.»

Art. 27. De artikelen 155 en 156 der Grondwet worden vervangen door het volgende artikel:

«Het besluit van een gemeente-bestuur tot het invoeren, wijzigen «of afschaffen eener plaatselijke belasting wordt voorgedragen aan de «Staten zijner provincie, die daarvan verslag doen aan den Koning, «zonder wiens goedkeuring daaraan geen gevolg mag worden gegeven.

«De wet geeft algemeene regels ten aanzien der plaatselijke belastingen.

«Zij mogen den doorvoer, en den uitvoer naar en invoer uit andere «gemeenten niet belemmeren.»

Art. 28. Artikel 157 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De wet regelt ook het opmaken der begrootingen en het opnemen en «sluiten der plaatselijke rekeningen.»

Art. 29. Artikel 158 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De gemelde besturen kunnen de belangen van hunne gemeenten en «van hare ingezetenen voorstaan bij den Koning, bij de Staten-Generaal «en bij de Staten der provincie, waartoe zij behooren.»

ONTWERP VAN WET n°. V. (*Hoofdstuk* V.)

Van de Justitie.

Art. 1. Artikel 160 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Er wordt alom in de Nederlanden regt gesproken in naam des «Konings.»

Art. 2. Artikel 161 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Er is een algemeen wetboek van burgerlijk regt, van koophandel, «van strafregt, van burgerlijke regts- en van strafvordering, en van «de zamenstelling der regterlijke magt.

«De wet regelt insgelijks het regtsgebied over het krijgsvolk en de «schutterijen.

«Zij regelt ook de regtspraak over geschillen en overtredingen in zake «aller belastingen.»

Art. 3. Artikel 162 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Niemand kan van zijn eigendom worden ontzet, dan ten algemeenen «nutte en tegen voorafgaande schadeloosstelling.

«De wet verklaart vooraf, dat het algemeen nut de onteigening vordert.

«Eene algemeene wet regelt de uitzondering op het vereischte van «zoodanige verklaring ten behoeve van vestingbouw en den aanleg, het «herstel of onderhoud van dijken, bij besmetting of andere dringende «omstandigheden.

« De bovengenoemde vereischten van voorafgaande verklaring door « eene wet en van voorafgaande schadeloosstelling kunnen niet worden « ingeroepen, wanneer oorlog, brand of watersnood eene onverwijlde inbe- « zitneming vorderen. Het regt van den onteigende op schadeloosstelling « wordt hierdoor echter niet verkort. »

Art. 4. Artikel 163 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

» Alle twistgedingen over eigendom of daaruit voortspruitende regten, « over schuldvordering en andere burgerlijke regten, behooren bij uit- « sluiting tot de kennis van de regterlijke magt.

« Aan haar behoort insgelijks, behoudens de uitzonderingen, door « de wet te bepalen, de beslissing over burgerschaps-regten.

Art. 5. Artikel 164 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De regterlijke magt wordt alleen uitgeoefend door regters, welke « de wet aanwijst.»

Art. 6. Artikel 165 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Niemand kan tegen zijnen wil worden afgetrokken van den « regter, dien de wet hem toekent.

« De wet regelt de wijze, waarop geschillen over bevoegdheid, « tusschen de administrative en regterlijke magt ontstaan, worden « beslist. »

Art. 7. Artikel 166 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Buiten de gevallen, in de wet bepaald, mag niemand in hechtenis « worden genomen, dan op een bevel van den regter, inhoudende « de redenen der gedane aanhouding. Dit bevel moet bij of zoo « spoedig mogelijk na de aanhouding beteekend worden aan dengene, « tegen wien het is gerigt.

« De wet bepaalt den vorm van dit bevel, en den tijd, binnen « welken alle aangeklaagden moeten worden verhoord.»

Art. 8. Artikel 167 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Wanneer een ingezeten, in buitengewone omstandigheden, door « het politiek gezag is gearresteerd, is hij, op wiens bevel zoodanige « arrestatie plaats heeft gehad, gehouden, daarvan terstond kennis te « geven aan den plaatselijken regter, en hem voorts den gearresteerde « binnen den tijd van drie dagen over te leveren.

« De criminele regtbanken zijn verpligt, elke in haar ressort, te « zorgen, dat zulks stiptelijk worde nagekomen.”

Art. 9. Artikel 168 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Niemand mag de woning eens ingezeten diens ondanks binnen- « treden, dan op last eener magt, door de wet bevoegd verklaard dien « last te geven, en volgens de vormen, in de wet bepaald.»

Art. 10. Op artikel 168 der Grondwet zal een artikel volgen, luidende:

« Het geheim der aan de post of andere openbare instelling van vervoer « toevertrouwde brieven is onschendbaar, behalve op last des regters, in « de gevallen, in de wet omschreven. »

Art. 11. Artikel 169 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Op geene misdaad mag als straf gesteld worden de verbeurd-verklaring «der goederen, den schuldige toebehoorende.»

Art. 12. De artikelen 170, 171 en 172 der Grondwet worden vervangen door het volgende artikel, luidende:

«Alle vonnissen moeten de gronden, waarop zij rusten, en in strafzaken «de artikelen der wet, waarop de veroordeeling rust, vermelden, «en met open deuren worden uitgesproken.

«De teregtzittingen zijn openbaar, behoudens de uitzonderingen, «in het belang der openbare orde en zedelijkheid, door de wet vast «te stellen.»

Art. 13. Het opschrift van de tweede afdeeling van het Vde hoofdstuk der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«*Van den Hoogen Raad en de Regterlijke Collegiën.*»

Art. 14. Artikel 173 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Er bestaat voor het geheele Rijk een opperste geregtshof, onder «den naam van Hooge Raad der Nederlanden, waarvan de leden «door den Koning, uit eene nominatie, volgens art. (15 van dit «ontwerp), worden benoemd.»

«Art. 15. Artikel 174 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Van eene voorgevallene vacature wordt door den Hoogen Raad «aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal kennis gegeven, die, ter «vervulling daarvan, eene nominatie van vijf personen aan den Koning «aanbiedt, ten einde daaruit eene keuze te doen. De Koning be- «noemt den president uit de leden van den Hoogen Raad en heeft «de regtstreeksche aanstelling van den procureur-generaal.»

Art. 16. Artikel 175 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De leden der Staten-Generaal, de hoofden der ministeriële depar- «tementen, de gouverneurs-generaal of de hooge ambtenaren, onder «een anderen naam met gelijke magt bekleed in de koloniën of «bezittingen des Rijks in andere werelddeelen, de leden van den «Raad van State en de commissarissen des Konings in de provinciën «staan, wegens ambts-misdrijven, ter vervolging, hetzij van Koningswege «hetzij van wege de Tweede Kamer, te regt voor den Hoogen Raad.»

Art. 17. Artikel 176 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De wet bepaalt, welke andere ambtenaren en leden van hooge col- «legiën wegens ambts-misdrijven voor den Hoogen Raad te regt staan.»

Art. 18. Artikel 178 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Hooge Raad heeft het toezigt op den geregelden loop en de «afdoening van regtsgedingen, alsmede op het nakomen der wetten «bij alle regterlijke collegiën. Hij kan hunne handelingen, beschik- «ken en vonnissen, wanneer die met de wetten strijdig zijn, vernie- «tigen en buiten werking stellen, volgens de bepaling, door de wet «daaromtrent te maken.»

Art. 19. De artikelen 179, 180, 181, 182 en 183 der Grondwet zullen wegvallen.

Art. 20. Artikel 184 der Grondwet wordt veranderd als volgt:
« De leden en de procureur-generaal bij den Hoogen Raad, de « leden van de geregtshoven, zoo die er zijn, en van de regtbanken « van eersten aanleg worden voor hun leven aangesteld.
« Al deze en de zoodanigen, die voor een bepaalden tijd zijn « aangesteld, kunnen worden afgezet of ontslagen door regterlijke « uitspraak, in de gevallen, in de wet te bepalen. Zij kunnen op « eigen verzoek door den Koning worden ontslagen.»
Art. 21. De artikelen 185, 186 en 187 der Grondwet zullen wegvallen.

Ontwerp van wet n°. VI. (*Hoofdstuk* VI.)

Van de Godsdienst.

Art. 1. Artikel 188 der Grondwet wordt veranderd als volgt:
« Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid, « behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen « de overtreding der strafwet.»
Art. 2. Artikel 189 der Grondwet wordt veranderd als volgt:
« Aan alle kerkgenootschappen in het Rijk wordt gelijke bescher- « ming verleend.»
Art. 3. Artikel 190 der Grondwet wordt veranderd als volgt:
« De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen de- « zelfde burgerlijke en burgerschaps-regten, en hebben gelijke aanspraak « op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.»
Art. 4. Artikel 191 der Grondwet wordt veranderd als volgt:
« Alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten « plaatsen wordt toegelaten, behoudens de noodige maatregelen ter « verzekering der openbare orde en rust.
« Onder dezelfde bepaling blijft de openbare godsdienstoefening « buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd, waar zij thans « naar de wetten en reglementen is toegelaten.»
Art. 5. Artikel 193 der Grondwet zal wegvallen
Art. 6. Artikel 194 der Grondwet wordt veranderd als volgt:
« De Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden bin- « nen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den « Staat.»
Art. 7. Na artikel 194 der Grondwet volgt een artikel, aldus luidende:
« De tusschenkomst der Regering wordt niet vereischt bij de brief- « wisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, « noch, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, bij de af- « kondiging van kerkelijke voorschriften.»

Ontwerp van wet n°. VII. (*Hoofdstuk* VII)

Van de Finantiën.

Art. 1. Artikel 197 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De verbindtenissen van den Staat jegens zijne schuldeischers worden « gewaarborgd. De schuld wordt jaarlijks in overweging genomen, ter « bevordering der belangen van de schuldeischers van den Staat.

Art. 2. Artikel 198 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Het gewigt, de gehalte en de waarde der muntspeciën worden door « de wet geregeld.»

Art. 3. Artikel 199 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Het toezigt en de zorg over de zaken van de munt, en de beslissing « der geschillen over het allooi, essai en wat dies meer zij, worden door « de wet geregeld.»

Art. 4. Artikel 200 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Er is eene Algemeene Rekenkamer, welker zamenstelling en taak « door de wet worden geregeld.

«Bij het openvallen eener plaats in deze kamer zendt de Tweede « Kamer der Staten-Generaal eene opgave van drie personen aan den « Koning, die daaruit kiest.

« De leden der Rekenkamer worden voor hun leven aangesteld. « Hunne bezoldiging wordt door de wet geregeld.

« Het 2de lid van art. (20 ontwerp V) is op hen van toepassing.»

Ontwerp van wet n°. VIII. (*Hoofdstuk* VIII.)

Van de Defensie.

Art. 1. Artikel 201 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van « den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, blijft een der « eerste pligten van alle ingezetenen.»

Art. 2. Artikel 203 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Vreemde troepen worden niet dan met gemeen overleg des Konings « en der Staten-Generaal in dienst genomen.»

Art. 3. Artikel 204 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Er is steeds eene nationale militie, zooveel mogelijk zamen te stellen « uit vrijwilligers, om te dienen op de wijze, in de wet bepaald »

Art. 4. Artikelen 205 en 206 der Grondwet zullen wegvallen, en daarvoor in de plaats komen de drie volgende artikelen:

Art. . . . « Bij gebrek aan genoegzame vrijwilligers, wordt de militie « voltallig gemaakt door loting uit de ingezetenen, die op den eersten « Januarij van elk jaar hun twintigste jaar zijn ingetreden. De inschrij- « ving geschiedt een jaar te voren.»

Art. . . . « Zij, die aldus in de militie te land zijn ingelijfd, worden, « in vredestijd, na eene vijfjarige dienst ontslagen.

«Is de Staat in oorlog of in andere buitengewone omstandigheden, «zoo kan eene wet, jaarlijks te vernieuwen, hen tot langere dienst «verpligten.»

Art. . . . «De militie te land komt, in gewone tijden, jaarlijks «eenmaal te zamen, om, gedurende niet langer dan zes weken in den «wapenhandel te worden geoefend, tenzij de Koning het raadzaam mogt «oordeelen, dat zamenkomen geheel of gedeeltelijk achterwege te laten.

«De Koning kan een deel der militie, door de wet te bepalen, «doen zamenblijven.

«De ligting van het loopende jaar kan tot eerste oefening hoogstens «twaalf maanden onder de wapenen gehouden worden.»

Art. 5. Artikel 207 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Ingeval van oorlog of andere buitengewone omstandigheden, kan de «Koning de militie te land, hetzij geheel, hetzij ten deele, buitengewoon «bijeenroepen.

«Tenzelfden tijde roept de Koning de Staten-Generaal bijeen, opdat «eene wet het zamenblijven der militie, zooveel noodig, bepale.»

Art. 6. Artikel 208 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De lotelingen bij de militie te land mogen niet, dan met hunne «toestemming, naar de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere «werelddeelen worden gezonden.»

Art. 7. Artikel 209 der Grondwet zal wegvallen.

Art. 8. Op artikel 208 der Grondwet zal een artikel volgen, luidende:

«Een gedeelte der militie kan voor de dienst ter zee worden bestemd, «op de wijze, door de wet te bepalen.

«Voor dat gedeelte wordt, behalve andere door de wet toe te kennen «voordeelen, een korter diensttijd bepaald.

«Het voorgaande artikel is op deze zee-militie niet van toepassing.»

Art 9. Artikel 210 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Al de kosten voor de legers van het Rijk worden uit 's lands kas «voldaan.

«De inkwartieringen en het onderhoud van het krijgsvolk, de trans- «porten en leverantiën, van welken aard ook, voor 's Konings legers of «vestingen gevorderd; kunnen niet dan tegen schadeloosstelling, op den «voet, in de reglementen bepaald, ten laste van één of meer inwoners of «gemeenten worden gebragt.

«De uitzondering voor tijden van oorlog regelt de wet.»

Art. 10. Artikel 211 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«In de gemeenten worden schutterijen opgerigt.

«Zij dienen, in tijd van gevaar en oorlog, tot verdediging des Vader- «lands, en ten allen tijde tot behoud der inwendige rust.»

Art. 11. Artikel 212 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De sterkte en inrigting der militie en der schutterijen worden geregeld «door de wet.»

Ontwerp van wet n°. IX. (*Hoofdstuk* IX.)

Van den Waterstaat.

Art. 1. Artikel 213 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Koning heeft het oppertoezigt over alles wat betreft den waterstaat, «de wegen en bruggen daaronder begrepen, zonder onderscheid of de «kosten daarvan worden betaald uit 's lands kas, of op eene andere «wijze gevonden.»

Art. 2. Op artikel 213 der Grondwet zullen twee artikelen volgen, luidende:

Art. . . . «De wet regelt het algemeene en het bijzondere bestuur van «den waterstaat in den bovengemelden omvang.»

Art. . . . «De Provinciale Staten hebben binnen hunne provinciën «het toezigt op alle wateren, bruggen, wegen, waterwerken en water- «schappen; zij zijn bevoegd, onder goedkeuring des Konings, in de «bestaande inrigtingen en reglementen der waterschappen, behoudens «de bepalingen der twee voorgaande artikelen, veranderingen te maken «en nieuwe vast te stellen. De besturen dezer waterschappen kunnen «aan de Staten daartoe voordragten doen.»

Art. 3. De artikelen 214, 215, 216, 217, 218, 219 en 220 der Grondwet zullen wegvallen.

Art. 4. Artikel 221 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«De Staten hebben het toezigt over alle verveeningen, ontgrondingen, «indijkingen, droogmakerijen, mijnwerken en steengroeven binnen «hunne provincie, behoudens de bevoegdheid des Konings, om het «onmiddellijk toezigt, daarover te voeren, aan anderen op te dragen.»

Art. 5. De artikelen 222 en 223 der Grondwet zullen wegvallen.

Ontwerp van wet n°. X. (*Hoofdstuk* X.)

Van het Onderwijs en het Armbestuur.

Art. 1. Artikel 224 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

«Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg «der Regering.

«De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging «van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld.

«Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend open- «baar lager onderwijs gegeven.

«Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezigt der over- «heid, en bovendien, voor zoover het middelbaar en lager onderwijs «betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid «des onderwijzers; het een en ander door de wet te regelen.

«De Koning doet van den staat der hooge-, middelbare en lagere «scholen jaarlijks een uitvoerig verslag aan de Staten-Generaal geven.»

Art. 2. Artikel 226 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« Het armbestuur is een onderwerp van aanhoudende zorg der « Regering, en wordt door de wet geregeld. De Koning doet van de « verrigtingen dienaangaande jaarlijks een uitvoerig verslag aan de « Staten-Generaal geven. »

Ontwerp van wet n°. XI. (*Hoofdstuk* XI.)

Van Veranderingen.

Art. 1. Het opschrift van het XIde hoofdstuk der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« *Van Veranderingen.* »

Art. 2. De artikelen 227, 228, 229 en 230 der Grondwet zullen wegvallen en vervangen worden door de twee volgende artikelen:

Art. . . . « Elk voorstel tot verandering in de Grondwet wijst de « voorgestelde verandering uitdrukkelijk aan. De wet verklaart, dat er « grond bestaat, om het voorstel, zoo als zij het vaststelt, in over- « weging te nemen. »

Art. . . . « Na de afkondiging dezer wet worden de kamers ont- « bonden. De nieuwe kamers overwegen dat voorstel en kunnen niet « dan met twee derden der uitgebragte stemmen de aan haar over- « eenkomstig voornoemde wet voorgestelde verandering aannemen. »

Art. 3. Artikel 232 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

« De veranderingen in de Grondwet, door den Koning en de Staten- « Generaal vastgesteld, worden plegtig afgekondigd en bij de Grondwet « gevoegd. »

Ontwerp van wet n°. XII. (*Hoofdstuk* XII.)

Additionnele artikelen.

Art. 1. De additionnele artikelen der Grondwet zullen wegvallen en vervangen worden door de volgende artikelen:

« Art. 1. Alle bestaande autoriteiten blijven voortduren, totdat « zij door andere, volgens deze Grondwet, zijn vervangen.

« Art. 2. De wet regelt de schadevergoeding, toe te kennen aan « hen, die door of ten gevolge van de herziening der Grondwet be- « trekkingen verliezen, hun voor hun leven opgedragen.

« Art. 3. Alle op het oogenblik der afkondiging van de verande- « ringen in de Grondwet verbindende wetten, reglementen en besluiten « worden gehandhaafd, totdat zij achtervolgens door andere worden « vervangen.

« Art. 4. De heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling « van personen tot openbare betrekkingen, zijn afgeschaft.

« De opheffing der overige heerlijke regten en de schadeloosstelling

«der eigenaren kunnen door de wet worden vastgesteld en geregeld.

«Art. 5. De voorstellen

«1°. der wet, regelende het kiesregt en de benoeming van afge-«vaardigden ter Eerste en Tweede Kamer,

«2°. van provinciale en gemeente-wet,

«worden voorgedragen in de eerste zitting der Staten-Generaal, vol-«gende op de afkondiging der veranderingen in de Grondwet.

«De ontwerpen van wet, betreffende de verantwoordelijkheid der «ministers, de nieuwe regterlijke inrigting, het onderwijs en armbestuur, «en tot uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering, worden «zoo mogelijk in diezelfde zitting, en in allen geval niet later dan in «de daarop volgende, voorgesteld.

«De wetten op het beleid der regering in de koloniën en bezittingen «van het Rijk in andere werelddeelen worden binnen drie jaren na «de afkondiging dezer veranderingen in de Grondwet voorgedragen.

«Art. 6. De eerste aftreding van een derde der leden van de Eerste «Kamer der Staten-Generaal zal plaats hebben met den derden Maandag «in September 1851; die van de helft der leden van de Tweede «Kamer met den derden Maandag in September 1850; beide volgens «een rooster, te regelen door de wet, in art. 5, n°. 1, vermeld.

«Art. 7 bevat het voorloopig kies-reglement.

VOORLOOPIG KIES-REGLEMENT.

«Art. 1. Na de afkondiging der veranderingen in de Grondwet «houden de beide kamers der Staten-Generaal van regtswege op te «bestaan met den dag der opening der nieuwe kamers.

«De Koning bepaalt het tijdstip dier opening.

«Tot aan dien tijd blijven de eerstgenoemde kamers bestaan en «hare opening voor dit jaar bepaald op den derden Maandag in October.

«De afkondiging wordt geacht te hebben plaats gehad op den dag «der uitgifte van het *Staatsblad*, waarin deze veranderingen zijn «opgenomen.

«Art. 2. De leden der nieuwe Tweede Kamer worden gekozen ten «getale van 68, door kies-vergaderingen, bestaande:

«*a.* uit hen, die in de steden, volgens de reglementen voor het «bestuur der steden, zoo als deze op iedere plaats in werking zijn, «de vereischten bezitten, om tot kiezers te worden benoemd, met «dien verstande, dat het vereischte belastings-bedrag te Amsterdam «tot *f* 160 wordt verminderd, en te Hindelopen, Ylst, Sloten en «Stavoren tot op *f* 20 wordt verhoogd;

«*b.* uit hen, die ten platten lande, volgens de reglementen op de «zamenstelling der Staten in de provinciën, zoo als deze op iedere «plaats in werking zijn, stemgeregtigd zijn, met dien verstande, «dat het vereischte belastings-bedrag wordt verhoogd:

voor	Noordbrabant	tot	op	*f* 32
»	Gelderland	»	»	32
»	Zuidholland	»	»	40
»	Noordholland	»	»	40
»	Zeeland	»	»	40
»	Utrecht	»	»	40
»	Friesland, behalve de eilanden.	»	»	30
»	Overijssel	»	»	32
»	Groningen	»	»	32
»	Drenthe	»	»	20
»	Limburg	»	»	20
»	de Friesche eilanden Ameland en Schiermonnikoog	»	»	20

«Geene redenen van uitsluiting komen in aanmerking, dan die «in art. 3 der reglementen voor het bestuur der steden en in art. «21 der reglementen omtrent de zamenstelling der Staten van de «provinciën zijn vastgesteld.

«Art. 3. Terstond na de in art. 1 vermelde afkondiging houden «de hoofden der plaatselijke besturen zich bezig met het opmaken «der lijsten van de in art. 2 omschreven kiesgeregtigden. Zij doen «die lijsten vóór den 15den dag na gezegde afkondiging ter inzage «van het publiek leggen.

«Art. 4. Binnen acht dagen na de kennisgeving, dat de lijsten ter «inzage zijn gelegd, dienen de ingezetenen hunne bezwaren in geschrift, «vrij van zegel, aan het plaatselijk bestuur in.

«Art. 5. Over deze bezwaren en de juistheid der lijsten in het algemeen «wordt door den stedelijken of gemeente-raad ten spoedigste beslist. «De lijsten worden vóór den veertigsten dag, na de afkondiging, in art. «1 vermeld, gesloten en op nieuw ter algemeene kennisneming gelegd, «met bekendmaking daarvan.

«Art. 6. Elke provincie wordt door Gedeputeerde Staten verdeeld in «zooveel hoofd-kies-districten, als de bevolking het getal van nagenoeg «45,000 malen bevat, te weten:

Noordbrabant	9
Gelderland	8
Zuidholland	13
Noordholland	10
Zeeland	4
Utrecht	3
Friesland	5
Overijssel	5
Groningen	4
Drenthe	2
Limburg	5
	68

«De Gedeputeerde Staten kunnen, ten gerieve der kiezers, onder-«kies districten en derzelver hoofdplaatsen aanwijzen. Het openen der «stembiljetten geschiedt echter alleen in de eveneens door Gedeputeerde «Staten aan te wijzen hoofdplaatsen der hoofd-kies-districten.

«Art. 7. De stedelijke en gemeente besturen zenden binnen 24 uren «afschrift der gesloten lijsten, zoo aan het bestuur der hoofdplaats van «het hoofd-kies-district, als aan dat der hoofdplaats van het onder-«kies-district, waarin hunne gemeenten gelegen zijn.

«Art. 8. De kiezers-vergaderingen worden, na voorafgaande oproeping «der kiezers, gehouden in de hoofdplaatsen der hoofd kies-districten vóór «den 50sten dag na de afkondiging, in art. 1 vermeld, behoudens het «bepaalde bij het 2de lid van art. 6.

«Art. 9. Elk kiezer ontvangt, nevens zijn brief van oproeping, twee «stembiljetten ter invulling, waarop het zegel van de hoofdplaats van «het hoofd- of onder-kies-district staat afgedrukt.

«Art. 10. Het hoofd van het plaatselijk bestuur, of die hem, volgens «de reglementen, vervangt, is voorzitter der vergadering.

«De twee jongste leden van den stedelijken of gemeente-raad zijn «stem-opnemers; beiden teekenen de namen op van elken kiezer, die een «stembiljet in de bus komt doen. In de hoofd kies-districten teekenen zij «bovendien bij het ledigen der bus de uitgebragte stemmen op.

«De oorspronkelijke lijsten der kiezers, die in de onder kies districten «hunne stembiljetten in de bus hebben gedaan, worden door de hoofden «der plaatselijke besturen onverwijld met de gesloten stembussen aan «den voorzitter der vergadering in het hoofd-kies-district opgezonden.

«Art. 11. Er zijn twee stembussen, eene voor de verkiezing van leden «der Tweede, de andere voor die van kandidaten voor de Eerste Kamer.

«Art. 12. Elk kiezer brengt zijne stem uit op een afgevaardigde voor «de Tweede, en twee kandidaten voor de Eerste Kamer.

«Art. 13. Om tot lid der Tweede Kamer verkiesbaar te zijn, wordt «alleen vereischt, dat men Nederlander, in het volle genot der burgerlijke en «burgerschaps regten zij, en den ouderdom van dertig jaren hebbe vervuld.

«Art. 14. Tot de verkiesbaarheid als lid der Eerste Kamer worden «dezelfde vereischten gevorderd, die in het voorgaande artikel zijn opge-«noemd, en daar te boven, dat men behoore tot de hoogst-aangeslagenen «in de rijks- directe belastingen.

«Het getal dezer hoogst-aangeslagenen, waaruit zij worden gekozen, «wordt in elke provincie zóó bepaald, dat op iedere drie duizend zielen «één, die tevens de voornoemde vereischten bezit om lid dezer Kamer «te zijn, verkiesbaar is.

«Art. 15. De ambtenaar, die in een hoofd-kies district ter verkiezing «voorzit, is in dat district niet verkiesbaar.

«Art. 16. In elke provincie houden de Gedeputeerde Staten zich, «terstond na de afkondiging der veranderingen in de Grondwet, «bezig met het opmaken van de lijst van hen, die, naar art. 14, tot «afgevaardigden der Eerste Kamer verkiesbaar zijn.

«Art. 17. De lijst wordt bij afschrift in alle steden en hoofdplaatsen «van kies-districten der provincie gedurende acht dagen ter visie gelegd.

«Art. 18. Bezwaren tegen de lijst moeten binnen acht dagen in geschrift, vrij van zegel, aan de Gedeputeerde Staten zijn ingediend.

«Art. 19. De Gedeputeerde Staten, de lijst na onderzoek der be«zwaren, zoo als zij zullen vinden te behooren, hebbende verbeterd, «sluiten die vóór den vijftienden dag na afloop van den termijn, «in het vorige artikel bepaald.

«Zij brengen de gesloten lijst terstond door middel van het pro«vinciaal blad of een openbaar nieuwspapier ter kennis van het publiek.

«Afschrift daarvan zenden zij onverwijld aan den minister van «Binnenlandsche Zaken, die dezelve in de *Nederlandsche Staats-«Courant* doet plaatsen.

«Art. 20. Na afloop der stem-opneming worden de beide processen«verbaal, staande de vergadering, opgemaakt, en, na voorlezing, «door den voorzitter, met twee stem-opnemers geteekend.

«Zij behelzen:

«1°. de namen der kiezers, die gestemd hebben;

«2°. de namen der personen, op wie stemmen zijn uitgebragt, en «het getal der op ieder uitgebragte stemmen.

«De tegenwoordig zijnde kiezers kunnen besluiten, dat alleen het «tweede gedeelte zal worden voorgelezen.

«Art. 21. Afschrift van elk proces-verbaal wordt aanstonds ter «inzage gelegd der ingezetenen, en het oorspronkelijke, met de «stembiljetten, verzegeld binnen vier en twintig uren aan de Gede«puteerde Staten der provincie gezonden.

«Art. 22. De namen van hen, die in elk hoofd-kies-district zijn «gekozen, en het getal stemmen, op hen uitgebragt, worden door de «Gedeputeerde Staten in een afzonderlijk proces-verbaal voor elke «Kamer verzameld en zoo spoedig mogelijk openbaar gemaakt.

«Art. 23. Voor de benoeming tot afgevaardigde of kandidaat wordt «de volstrekte meerderheid der uitgebragte stemmen gevorderd.

«24. Bijaldien voor het lidmaatschap der Tweede, of het kandi«daatschap der Eerste Kamer, niemand bij de eerste stemming de «volstrekte meerderheid heeft erlangd, wordt onmiddellijk voor iedere «keuze een dubbeltal opgemaakt, bestaande uit de beide personen, «die het grootste aantal stemmen hebben verworven.

«Zijn bij de eerste stemming de beide plaatsen voor het kandidaat«schap der Eerste Kamer onvervuld gebleven, zoo worden van de vier per«sonen, die het grootste aantal stemmen hebben verworven, de eerste en «derde op het eene, de tweede en vierde op het ander dubbeltal gebragt.

«Tot de op de dubbeltallen gebragte personen bepaalt zich de «keuze der aanwezige kiesgeregtigden.

«Bij gelijkheid van stemmen is de oudste in jaren benoemd.

«Art. 25. Hij, die tot lid der Tweede Kamer is verkozen, ont-

« vangt van de Gedeputeerde Staten een door den voorzitter geteekend uittreksel van het in art. 20 bedoelde proces verbaal, waaruit « van zijne verkiezing blijkt.

« Dit uittreksel is de geloofsbrief van den afgevaardigde, waarnevens hij aan de Kamer overlegt:

« 1°. een uittreksel uit de registers van geboorte, of, bij gemis, eene « acte van bekendheid, waaruit tijd en plaats zijner geboorte blijken;

« 2°. eene door hem zelven af te geven verklaring, vermeldende alle « openbare betrekkingen, die hij bekleeldt.

« Art. 26. De gekozene voor de Tweede Kamer, niet genegen om de « benoeming aan te nemen, geeft daarvan ten spoedigste kennis aan de « Gedeputeerde Staten, die de plaatselijke besturen van het hoofd-kies-dis-« trict gelasten, binnen den kortst mogelijken tijd eene nieuwe verkiezing « te doen plaats hebben.

« Art. 27. Hij, die in meer dan één hoofd-kies-district tot lid der « Tweede Kamer is gekozen, verklaart, dadelijk na ontvangst van het in « art. 22 bedoeld uittreksel, schriftelijk aan de Gedeputeerde Staten, « welke dier benoemingen hij aanneemt.

« De Gedeputeerde Staten nemen hierop, voor de andere plaats of plaat-« sen, gelijken maatregel als in het geval van het voorgaande artikel.

« Art. 28. De processen-verbaal der verkiezingen van de kandidaten « voor het lidmaatschap der Eerste Kamer worden onmiddellijk door de « Gedeputeerde Staten aan den minister van Binnenlandsche Zaken in-« gezonden, die dezelve den Koning aanbiedt.

« De Koning kiest uit die kandidaten 39 leden der Eerste Kamer.

« Art. 29. De door den Koning gekozene leden der Eerste Kamer « ontvangen van de Gedeputeerde Staten der provincie, in welke zij « tot kandidaten werden verkozen, ieder gelijk uittreksel als in het « eerste gedeelte van art. 25 is vermeld, om, benevens het besluit des « Konings, waarbij zij zijn gekozen, hun tot geloofsbrief te strekken.

« Zij leggen daarbij aan de Eerste Kamer over gelijke stukken, als « onder n°. 1 en 2 van het laatste gedeelte van datzelfde art. 25 worden « gevorderd.

« Art. 30. Indien een of meer gekozen leden der Eerste Kamer die « benoeming niet aanvaarden of bevonden worden de wettelijke vereischten « niet te bezitten, kiest de Koning andere in hunne plaats, uit dezelfde « voordragt van kandidaten, in het vorig artikel vermeld.

« Art. 31. Vóór de opening der Eerste Kamer van de Staten-Generaal « benoemt de Koning haren voorzitter.

« Bij het openen der Tweede Kamer bekleedt de oudste van jaren den « voorzitters stoel.

« In beide kamers benoemen de voorzitters drie commissiën, elk van « drie leden, tot onderzoek der geloofsbrieven. Na afloop van dat onder-« zoek in de Tweede Kamer, althans zooveel het zonder uitstel kan « worden ten einde gebragt, maakt deze kamer, uit de toegelatene afge-

«vaardigden zamengesteld, eene lijst op van drie leden, aan den Koning «ter benoeming van haren voorzitter aan te bieden.

«Beide kamers houden zich, totdat zij nieuwe bepalingen hebben «vastgesteld, aan de laatst-vastgestelde reglementen van orde der vorige «kamers.

«Art. 32. Aan Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën «wordt overgelaten, alle zoodanige maatregelen te nemen, als tot de rigtige «uitvoering van dit voorloopig kies-reglement vereischt worden, en alle «oprijzende geschillen of bezwaren te beslissen.»

Zitting der dubbele Tweede Kamer van Dingsdag, 19 *Sept.* 1848.

De vergadering wordt ten één ure door den voorzitter, jhr. W. Boreel van Hogelanden, geopend.

Er zijn 105 leden tegenwoordig, te weten de heeren:
Mackay, *van Reede van Oudtshoorn*, *Lycklama à Nyeholt*, *Lotsy*, *Reäel*, *van Lijnden*, *F. P. Bijleveld*, *Bloemarts*, *van Sasse van Ysselt*, *Thissen*, *Blankenheym*, *de Man*, *Verwey Mejan*, *van de Mortel*, *Anemaet*, *van Beeck Vollenhoven*, *den Tex*, *van Foreest*, *van Rijckevorsel*, *van Loghem*, *de Weichs de Wenne*, *Luyben*, *Cost Jordens*, *Gouverneur*, *Caan*, *van Naamen*, *Backer*, *Uytwerf Sterling*, *van Boelens*, *Soetens van Roijen*, *Hiddema Jongsma*, *Heerkens*, *Boxman*, *Sloet tot Oldhuis*, *Romme*, *van de Wall*, *Vos*, *Mees*, *Smit*, *Begram van Jaarsveld*; *Albarda*, *van Heloma*, *van Heemstra*, *Vegilin van Claerbergen*. *Nienhuis*, *Swart*, *Cats*, *Kien*, *van Hall*, *van Harencarspel*. *Borski*, *de Bruyn Kops*, *van Leeuwen*, *A. J. van Roijen*, *van Dam van Noordeloos*, *Kroef*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Kwak van Zwartewaal*, *van Haersolte*, *van der Meer Mohr*, *van Wessem*, *Storm van 's Gravesande*, *Nap*, *Egter*, *d'Albaing van Giessenburg*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Kaars Sypesteyn*, *Modderman*, *Bots*, *Opperdoes Alewijn*, *van Weel*, *Faber van Riemsdijk*, *Enschedé*, *van Dam van Isselt*, *de Monchy*, *Nederburgh*, *Hoffman*, *Bijvoet*, *van Goltstein*, *Geradts*, *Jespers*, *de Kempenaer*, *Kniphorst*, *van Hasselt*, *D. Hooft*, *Wichers*, *van Nagell*, *Menso*, *Timmers Verhoeven*, *van Hogendorp*, *de Jong van Beek en Donk*, *van der Veen*, *Mutsaers*, *L. D. Storm*, *Gevers van Endegeest*, *Cock*, *de Bosch Kemper*, *Nepveu*, *van Panhuys*, *Schooneveld*, *Duymaer van Twist*, *Delhez*, *van der Heyde*, *Heeren* en de Voorzitter.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

Is ingekomen eene missive van jhr. mr. *G. L. H. Hooft*, waarbij hij kennis geeft, dat hij wegens ongesteldheid de vergadering niet zal kunnen bijwonen.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen.

A. Verkiezing van Kandidaten voor het Voorzitterschap.

De VOORZITTER zegt daarop het volgende:

«Edel Mogende Heeren!

Ik had gisteren de eer, U Edel Mogenden bekend te maken met de redenen, die mij genoopt hadden mijn ontslag als voorzitter der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van den Koning te vragen. Ik acht mij thans verpligt U Edel Mogenden bekend te maken met de verdere toedragt dezer zaak. Bij Koninklijk besluit, gisteren bij mij ontvangen, werd mij kenbaar gemaakt, dat er bij Zijne Majesteit zoodanige bezwaren tegen het verleenen van dit ontslag bestonden, dat Hoogstdezelve in het toestaan van dit verzoek moest difficulteren en het mitsdien werd van de hand gewezen. Bij mij echter waren de bedenkingen tegen het voortdurend waarnemen van het voorzitterschap, ten gevolge mijner benoeming in October jl., zoo overwegend, dat ik meende in dit besluit niet te mogen berusten, en den Koning daarom nogmaals eerbiediglijk verzocht mij dit ontslag toe te staan.

Bij besluit van heden heeft Zijne Majesteit dit mijn verzoek goedgunstig ingewilligd.»

Nadat voorlezing is gedaan van het Koninklijk besluit van den 19den September, waarbij jhr. *W. Boreel van Hogelanden*, op zijn verzoek, ontslagen wordt als voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en dit stuk voor kennisgeving is aangenomen, geeft hij te kennen, dat hij, thans zijn ontslag bekomen hebbende, evenwel, krachtens artikel 1 van het reglement van orde, het voorzitterschap tot na de benoeming van een nieuwen voorzitter zal blijven waarnemen. Daar de Kamer alsnu, overeenkomstig art. 7 van hetzelfde reglement, zal behooren over te gaan tot het opmaken eener lijst van drie leden, aan den Koning aan te bieden, om daaruit één te benoemen tot voorzitter der Kamer, zoo stelt hij voor, om de opmaking van die lijst te bepalen op morgen ten elf ure, tenzij de Kamer mogt goedvinden daartoe nog heden over te gaan.

De Kamer besluit tot het laatste, en gaat dadelijk tot het opmaken der bedoelde nominatie over; tot stem-opnemers worden benoemd de heeren *Gevers van Endegeest*, *Duymaer van Twist*, *de Bruyn Kops* en *van Reede van Oudtshoorn*.

Bij eene *eerste* stemming ter verkiezing van den *eersten* kandidaat, waaraan, even als aan al de volgende stemmingen, 105 leden deel nemen, erlangt de Heer *Boreel van Hogelanden* 74 stemmen, de heer *Verwey Mejan* 21, de heeren *Duymaer van Twist* en *Schooneveld* elk 2, en de heeren *Mutsaers*, *van Hall*, *Nederburgh* en *Faber van Riemsdijk* elk ééne stem, terwijl een blanco-briefje en een niet behoorlijk ingevuld biljet in de bus gevonden worden.

De heer Boreel van Hogelanden, de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, zal alzoo als *eerste* kandidaat op de lijst geplaatst worden.

De Vergadering tot de keuze van den *tweeden* kandidaat overgaande, erlangt bij de eerste stemming de heer *van Panhuys* 37 stemmen, de heer *Verwey Mejan* 36, de heer *van Hall* 11, de heeren *Albarda*, *Duymaer van Twist*, *Gevers van Endegeest* elk 3, de heeren *de Man* en *Nedermeijer van Rosenthal* elk 2, en de heeren *van Heloma*, *Uytwerf Sterling*, *Nepveu*, *Mackay*, *Kien* en *van Dam van Isselt* elk ééne stem, terwijl twee blanco-briefjes in de bus gevonden worden.

Daar niemand de volstrekte meerderheid heeft verkregen, wordt tot eene tweede, mede geheel vrije, stemming overgegaan; daarbij bekomt de heer *Verwey Mejan* 55 stemmen, de heer *van Panhuys* 35, de heer *van Hall* 8, de heer *de Man* 2, en de heeren *Mackay*, *Nepveu* en *Gevers van Endegeest* elk ééne stem, terwijl 2 blanco-briefjes in de bus gevonden worden.

De heer Verwey Mejan, de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, zal alzoo als *tweede* kandidaat op de lijst geplaatst worden.

De Vergadering alsnu overgaande tot de benoeming van een *derden* kandidaat, verkrijgt bij de eerste stemming de heer *Mutsaers* 42 stemmen, de heer *van Panhnys* 27, de heer *van Hall* 13, de heeren *Schooneveld*, *Nepveu* en *de Man* elk 3, de heeren *van Dam van Isselt* en *Faber van Riemsdijk* elk 2, en de heeren *Nedermeijer van Rosenthal*, *Kien*, *Romme*, *Reäel*, *Vos*, *de Weichs de Wenne*, *Nienhuis* en *de Jong van Beek en Donk* elk ééne stem, terwijl 2 blanco-briefjes in de bus gevonden worden.

Niemand eene volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd hebbende, bekomt bij eene *tweede* geheel vrije stemming de heer *Mutsaers* 62 stemmen, de heer *van Panhuys* 24, de heer *van Hall* 10, de heer *de Man* 2, en de heeren *van Dam van Isselt*, *Nepveu*, *Kien* en *Gouverneur* elk ééne stem, terwijl 3 blanco-briefjes in de bus gevonden worden.

De heer Mutsaers, de volstrekte meerderheid van stemmen op zich

vereenigd hebbende, zal alzoo als *derde* kandidaat op de lijst geplaatst worden.

De heeren stem-opnemers voor de door hen genomen moeite bedankt zijnde, benoemt de tijdelijke voorzitter eene commissie, om de aldus opgemaakte lijst van kandidaten voor het voorzitterschap aan Zijne Majesteit te gaan aanbieden. Die commissie zal, behalve uit de heeren stem-opnemers, bestaan uit de heeren *de Monchy*, *van Heloma*, *Caan* en *L. D. Storm*.

B. Zamenstelling der Afdeelingen.

De Vergadering gaat alsnu, overeenkomstig art. 63 van het reglement van orde, over tot het trekken der afdeelingen voor de maanden September en October, nadat, op voorstel van den tijdelijken voorzitter, door de Vergadering besloten is, om de Kamer, uit hoofde van het groot aantal leden, waaruit zij thans bestaat, en in navolging van hetgeen in 1840 heeft plaats gehad, in plaats van in vijf, gelijk het genoemde artikel van het reglement voorschrijft, in zeven afdeelingen te splitsen. Na den afloop der trekking verwijderen zich de leden uit de vergaderzaal, ten einde in hunne respective afdeelingen over te gaan tot het benoemen der voorzitters en tweede voorzitters.

Na eenige oogenblikken keeren de leden in de vergadering terug, en geeft de tijdelijke voorzitter kennis, dat door de respective afdeelingen benoemd zijn:

tot hare voorzitters, de heeren: *de Man*, *van Dam van Isselt*, *Verwey Mejan*, *Gevers van Endegeest*, *Schooneveld*, *van Hall* en *Cats*;

tot hare tweede voorzitters, de heeren: *Luyben*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Duymaer van Twist*, *van Goltstein*, *den Tex*, *van Pankuys* en *Romme*.

Zitting van Donderdag, 21 September.

De vergadering wordt ten tien ure geopend door den tijdelijken voorzitter, jhr. W. Boreel van Hogelanden.

Er zijn aanvankelijk 104 leden tegenwoordig, te weten de heeren:

Hiddema Jongsma, *Lycklama à Nyeholt*, *de Man*, *de Bosch Kemper*, *van der Meer Mohr*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Geradts*, *Blankenheym*, *Boxman*, *van Weel*, *Backer*, *van Hasselt*, *Heerkens*, *Nienhuis*, *van Lijnden*, *Menso*, *Caan*, *van Reede van Oudtshoorn*, *F. P. Bijleveld*, *Swart*, *Verwey Mejan*, *Kwak van Zwartewaal*, *Kaars Sypesteyn*, *Wichers*, *van Goltstein*, *Anemaet*, *Luyben*, *Heeren*, *Kroef*, *van Loghem*, *van der Veen*, *van Wessem*,

van der Heyde, *D. Hooft*, *Kniphorst*, *Begram van Jaarsveld*, *Egter*, *van de Mortel*, *Bloemarts*, *Thissen*, *de Monchy*, *van Dam van Noordeloos*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *van Heloma*, *Gouverneur*, *Duymaer van Twist*, *van Sasse van Ysselt*, *Vegilin van Claerbergen*, *van Rijckevorsel*, *de Kempenaer*, *van Beeck Vollenhoven*, *van Naamen*, *van Foreest*, *Cost Jordens*, *G. L. H. Hooft*, *Bots*, *de Bruyn Kops*, *Uytwerf Sterling*, *van Heemstra*, *Jespers*, *den Tex*, *Smit*, *Telting*, *Storm van 's Gravesande*, *Mutsaers*, *van Harencarspel*, *van Haersolte*, *Modderman*, *Albarda*, *Mees*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *van Panhuys*, *Opperdoes Alewijn*, *Sloet van Oldhuis*, *Soetens van Roijen*, *Hogendorp*, *Mackay*, *A. J. van Roijen*, *Delhez*, *Vos*, *Romme*, *Cats*, *van de Wall*, *Timmers Verhoeven*, *Faber van Riemsdijk*, *Cock*, *Corver Hooft*, *L. D. Storm*, *de Jong van Beek en Donk*, *van Hall*, *Kien*, *van Dam van Isselt*, *van Nagell*, *de Weichs de Wenne*, *Lotsy*, *Hoffman*, *Nepveu*, *Reäel*, *Gevers van Endegeest*, *Borski*, *Bijvoet*, *van Boelens*, *Nederburgh* en de tijdelijke Voorzitter.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers van Binnenlandsche Zaken en voor de Hervormde en andere Eerdiensten wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

C. Nadere toelating van Leden.

De tijdelijke voorzitter geeft der Vergadering kennis, dat drie van de vier buitengewone leden uit de provincie Gelderland, welke vroeger niet zijn toegelaten geworden, en wel de heeren *van Nispen van Sevenaar*, *Sloet en Schiff*, elk eene nadere verklaring van het hoofd van het bestuur zijner woonplaats heeft overgelegd, zijnde de vroeger door hen ingezonden verklaringen door de Vergadering beschouwd als niet voldoende aan de vereischten van het reglement van orde.

Die stukken worden ten fine van rapport gesteld in handen der commissie, die vroeger belast is geweest met het onderzoek der geloofsbrieven van de nieuwbenoemde leden uit de provinciën Noord-Braband, Gelderland enz., en bestond uit de heeren *van Rijckevorsel*, *Gouverneur*, *de Man*, *Lycklama à Nyeholt* en *Nap*.

De leden dezer commissie verlaten de vergaderzaal, ten einde de hun opgedragen taak te vervullen.

Nadat zij in de vergaderzaal teruggekeerd zijn, brengt de heer DE MAN, namens de commissie, verslag uit. Hij geeft daarbij te kennen, dat de thans door de heeren *van Nispen van Sevenaar*,

Sloet en *Schiff* overgelegde stukken volkomen voldoen aan de bepaling van art. 5, § 2, van het reglement van orde der Kamer. Uit de verklaring van den burgemeester van Zevenaar, door den heer *van Nispen van Sevenaar* overgelegd, bleek, dat hij sinds vele jaren in die gemeente gewoond heeft en alzoo ingezeten is der provincie Gelderland, en dat hij in dezelfde gemeente geboren is uit ouders, aldaar woonachtig. Omtrent de heeren *Sloet* en *Schiff* was uit de door hen overgelegde verklaringen van den burgemeester van Arnhem gebleken, dat zij mede ingezetenen der provincie Gelderland, en geboren zijn uit ouders, binnen het Koningrijk gevestigd. De rapporteur herinnert, dat de commissie in de zitting van Maandag jl. te kennen gaf, dat al de overige door deze leden ingezonden stukken voldoende waren en van geene bezwaren deden blijken, terwijl zij mede het bewijs hadden overgelegd, dat zij de vereischte eeden in handen des Konings hadden afgelegd. De commissie adviseerde alzoo thans tot de dadelijke toelating derzelven.

Nadat de tijdelijke voorzitter de commissie namens de Kamer voor de genomen moeite bedankt heeft, vereenigt zich de Vergadering met dit advys, waarop de heeren *van Nispen van Sevenaar*, *Sloet* en *Schiff* ter vergaderzaal binnengeleid worden en zitting nemen.

D. Keuze eens Voorzitters.

Daarna brengt de heer GEVERS VAN ENDEGEEST verslag uit namens de commissie, die belast is geworden met het overbrengen aan Zijne Majesteit den Koning van de in de vorige zitting opgemaakte nominatie van drie kandidaten voor het voorzitterschap der Kamer. De rapporteur geeft te kennen, dat de leden der commissie zich gisteren tegen elf ure in het gebouw der Staten-Generaal vereenigd hebben; dat zij, zich van dáár naar het paleis des Konings begeven hebbende, onderweg en aan het paleis zelf de gewone eerbewijzen ontvangen hebben. In tegenwoordigheid des Konings toegelaten zijnde, heeft de commissie de eer gehad Hoogstdenzelven de door de Kamer opgemaakte nominatie over te reiken, waarop Zijne Majesteit de Koning geantwoord heeft, dat hij zich onmiddellijk met het doen eener keuze zou bezig houden. Bij haren terugkeer naar het gebouw der Staten-Generaal, had de commissie mede de gebruikelijke eerbewijzen ontvangen, terwijl zij zich dáár ontbonden had.

De commissie wordt voor de door haar genomene moeite bedankt en haar verslag voor kennisgeving aangenomen.

De tijdelijke voorzitter geeft der Vergadering kennis, dat ingekomen is een Koninklijk besluit van den 20sten September, houdende benoeming van een nieuwen voorzitter der Kamer gedurende den verderen loop der tegenwoordige zitting.

Van dit besluit, waarbij jhr. *W. Boreel van Hogelanden* als zoodanig wordt benoemd, wordt vervolgens voorlezing gedaan en hetzelve door de Kamer voor kennisgeving aangenomen.

C. Aanspraak van den Voorzitter.

Daarna houdt de nieuw benoemde VOORZITTER de navolgende aanspraak:

«Edel Mogende Heeren!

Door uwe keuze en door de benoeming des Konings is mij het voorzitterschap der Tweede Kamer, thans in dubbelen getale vergaderd, opgedragen. Die uitstekende onderscheiding schat ik hoog, omdat ik daarin meen te mogen zien een blijk van goedkeuring van mijne handelingen als lid der Volks-vertegenwoordiging, als Voorzitter dezer Vergadering. Die goedkeuring moet ik op hoogen prijs stellen. Ik ontveins mij niet, Edel Mogende Heeren, dat die eervolle taak, mij opgedragen, gewigtig en moeijelijk is, en indien ik die thans met minder schroom dan vóór eenige maanden aanvaard, dan is het niet omdat ik nu meer op eigen krachten steun, maar omdat ik in de verloopen maanden zoo vaak, zoo aanhoudend ondervinden mogt, wat uwe medewerking, wat uwe ondersteuning vermogen.

Die medewerking, die ondersteuning zal ik thans in dubbele mate behoeven, bij het gewigtig werk, dat ons thans nog te doen overblijft. Ik noem het gewigtig, Edel Mogende Heeren. Wanneer wij thans geroepen worden ter beoordeeling der voorgestelde wijzigingen in onze grondwettige instellingen, dan weten wij, Edel Mogende Heeren, dat *wij* reeds beslissen kunnen, dat die gewijzigde instellingen niet tot staats-wet in Nederland verheven zullen worden, maar dat de bestaande Grondwet voor alsnog onveranderd zal blijven.

Ik zal trachten, Edel Mogende Heeren, uwe beraadslagingen te dier zake met orde en onpartijdigheid te leiden. Daartoe zult gij mij behulpzaam zijn; daartoe behoef ik u geene kalme beraadslagingen aan te bevelen: onze reeds zoover gevorderde zitting heeft bewijzen genoeg opgeleverd, dat in Nederland de Volks-vertegenwoordiging gevoelt, *hoe* de waardigheid en het welbegrepen belang der Natie vorderen, dat in moeijelijke tijden vraagstukken van teederen aard en van moeijelijke beslissing in deze vergaderzaal behooren behandeld te worden.

Deze onze arbeid zal wel de laatste dezer zitting zijn; welligt de laatste gewigtige, die wij als leden der Volks-vertegenwoordiging te volbrengen zullen hebben; maar tot den einde toe zullen wij onzen pligt met ijver, met moed, zonder schroom voor miskenning, vervullen.

Edel Mogende Heeren! Bij het aanvaarden onzer eervolle en gewigtige betrekking stelden we ons allen slechts één doel voor: de bevordering

van het welzijn des Vaderlands. Dat wij dan ook, wanneer wij welhaast deze onze betrekkingen zullen nederleggen en welligt geheel tot het ambteloos leven terugkeeren, het bewustzijn mogen hebben, dat, door den zegen des Allerhoogsten, ons ijverig streven naar dat doel ten nutte van Nederland gestrekt heeft.

Edel Mogende Heeren! ik verklaar het voorzitterschap te aanvaarden.»

Op voorstel van den heer DE MAN wordt door de vergadering besloten deze aanspraak te doen drukken en ronddeelen.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de Vergadering gesloten.

Zitting van Vrijdag, 22 *September.*

De Vergadering wordt ten half elf ure door den voorzitter, jhr. W. Borreel van Hogelanden, geopend.

Er zijn 108 leden tegenwoordig.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers van Binnenlandsche Zaken en voor de Hervormde en andere Eerediensten wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

E. Nadere toelating van Leden.

De Voorzitter geeft der Vergadering kennis, dat door het nieuw benoemde lid uit de provincie Gelderland, den heer *Op ten Noort*, wiens toelating, wegens het onvoldoende van een der door hem overgelegde stukken, jongstleden Maandag is uitgesteld geworden, eene nadere verklaring van het hoofd van het bestuur zijner woonplaats is ingezonden.

Dit stuk wordt ten fine van rapport gesteld in handen der commissie, vroeger benoemd tot onderzoek der geloofsbrieven van de buitengewone leden uit de provinciën Noord-Braband, Gelderland enz. en bestaande uit de heeren: *van Rijckevorsel*, *Gouverneur*, *de Man*, *Lycklama à Nyeholt* en *Nap*.

De leden der commissie verwijderden zich, ter vervulling hunner taak, voor eenige oogenblikken uit de vergaderzaal.

Nadat de leden teruggekeerd zijn, brengt de commissie, bij monde van den heer DE MAN, haar verslag uit. Daarbij geeft zij te kennen, dat de thans door het buitengewoon lid uit Gelderland, den heer *Op ten Noort*, overgelegde verklaring van den burgemeester van Zutphen in alle opzigten aan de bepaling van het reglement van

orde voldoet en dat daaruit van geen bezwaar tegen de toelating van het genoemde lid blijkt. De rapporteur herinnert, dat de commissie Maandag jongstleden te kennen gaf, dat de overige door dat lid overgelegde stukken geenerlei bedenking tegen zijne toelating opleverden, en ook gebleken was, dat hij de vereischte eeden reeds in handen des Konings had afgelegd. De commissie adviseerde alsnu tot de dadelijke toelating van meergenoemd lid.

De commissie voor de door haar genomene moeite bedankt zijnde, vereenigt de Vergadering zich met het advys en neemt alzoo het genoemde buitengewone lid uit Gelderland, de heer *Op ten Noort*, na binnengeleid te zijn, zitting.

F. Benoeming van Rapporteurs.

De voorzitter geeft der Vergadering kennis, dat door de respective afdeelingen tot hare rapporteurs voor de twaalf wets ontwerpen, houdende veranderingen en bijvoegingen in de Grondwet, benoemd zijn de heeren: *van Naamen*, *Wichers*, *Duymaer van Twist*, *van Goltstein*, *den Tex*, *van Panhuys* en *van Beeck Vollenhoven*.

G. Drukken van het verslag.

De heer GEVERS VAN ENDEGEEST vraagt het woord. Hij herinnert, dat in den laatsten tijd meermalen besloten is, om het verslag van rapporteurs over wets-ontwerpen te doen drukken, zoodra hetzelve gereed zou zijn. Het doel hiervan was dit, dat men zich reeds, terwijl de Regering haar antwoord gereed maakte, met de in de afdeelingen gemaakte aanmerkingen zou kunnen bekend maken en de gelegenheid zou hebben, om die inmiddels te onderzoeken. Hij stelt voor, om ook thans zoodanig besluit te nemen en te bepalen, dat het verslag over de twaalf evengenoemde wets-ontwerpen afzonderlijk gedrukt en rondgedeeld zal worden, zoodra de rapporteurs hetzelve gereed gemaakt zullen hebben, zonder dat met dit drukken gewacht worde, totdat de memorie van beantwoording door de Regering ingezonden zal zijn.

Door de Vergadering wordt overeenkomstig het gedane voorstel besloten.

LI.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS *voor de twaalf wets-ontwerpen, houdende veranderingen en bijvoegingen in de Grondwet.*

Bij de Koninklijke boodschap van den 17den September jl. zijn aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in dubbelen getale bijeengekomen, om te beraadslagen over de veranderingen in de Grondwet van het Koningrijk, die in de wetten van den 7den en 8sten September dezes jaars (*Staatsblad* n°. 42 tot 53) zijn omschreven, twaalf wets-ontwerpen aangeboden, in welke de veranderingen en bijvoegingen zijn opgenomen, die door de aangehaalde wetten noodzakelijk verklaard en daarin duidelijk aangewezen en uitgedrukt zijn.

Onmiddellijk na de ontvangst dezer wets-ontwerpen op den 18den September, zijn zij door de Kamer aan hare afdeelingen verzonden, om aldaar overwogen te worden. Deze overweging heeft sedert plaats gehad en de commissie van rapporteurs heeft thans de eer, den uitslag van dit onderzoek, aan hetwelk doorgaande door 110 leden der Kamer is deelgenomen, beknoptelijk te ontvouwen.

§ 1. Bij den aanvang der plaats gehad hebbende overweging, is in de verschillende afdeelingen over het standpunt gehandeld, waarop de in dubbelen getale bijeengeroepene Kamer zich met opzigt tot de voorgedragene wets-ontwerpen geplaatst zag, en over de rigting, welke ten gevolge daarvan aan het onderzoek dier voorstellen gegeven moest worden. Algemeen heeft men te dier gelegenheid het gevoelen voorgestaan, dat de roeping dezer Vergadering van eenen geheel anderen aard is dan die der gewone Tweede Kamer. Zij is, naar aanleiding van de artt. 227 en volgende der Grondwet, bijeengekomen, om uitspraak te doen over zoodanige in die Grondwet te brengen veranderingen, waarvan de noodzakelijkheid reeds door de drie takken der wetgevende magt is erkend en die te gelijker tijd in de daaromtrent vastgestelde wetten uitdrukkelijk en van woord tot woord zijn aangewezen. De buitengewone leden der Kamer zijn door de Provinciale Staten gekozen met het oog op die reeds tot stand gebragte wetten en met het bepaalde doel, dat ook zij over de daarin uitgedrukte veranderingen in de Grondwet, en daarover alleen, hun gevoelen zouden doen kennen. Hieruit vloeit van zelf voort, dat de roeping der gezamenlijke leden zich, nu het hoogst gewigtig werk der grondwets-herziening zoover gevorderd is, tot het uitbrengen van een goed- of afkeurend votum beperken moet over hetgeen reeds vooraf door de gewone wetgevende magt is vastgesteld, en dat het doelloos zou zijn, van hunne zijde op nog nadere wijzigingen of veranderingen aan te dringen, vermits de Regering toch niet bij magte zou zijn, aan de daaromtrent te uiten wenschen gehoor te geven. Desniettemin moest

men erkennen, dat een opzettelijk onderzoek in de afdeelingen der thans aangebodene wets ontwerpen, en van de afzonderlijke daarin voorkomende bepalingen, niet alleen als een bij de Grondwet voorgeschreven pligt der Vergadering te beschouwen is, maar ook eene allezins nuttige strekking kon hebben. De gelegenheid wierd toch zoo doende geopend, om van de zijde der Regering nadere ophelderingen of geruststellende verzekeringen uit te lokken omtrent bezwaren, die bij de leden der Kamer tegen de gedane voorstellen bleven bestaan. Tevens zouden door de wisseling van denkbeelden bouwstoffen worden geleverd voor de uitlegging van zoodanige voorschriften der herziene Grondwet, omtrent welker waren zin twijfeling bestaat; in zooverre namelijk als het uit de gewisselde stukken blijkbaar zou kunnen worden, dat de Regering, met opzigt tot zulke punten, een met de denkwijze der Kamer overeenstemmend gevoelen ombelst. Eindelijk zou het ten gevolge van het voorafgegane onderzoek opgemaakte verslag ligt hier en daar wenken bevatten, die òf de Regering òf eene volgende wetgeving zich tot heil des Vaderlands ten nutte zou kunnen maken.

Slechts zeer enkele leden konden zich met deze beschouwingen in zooverre niet vereenigen, als zij, ook op grond van art. 230 der Grondwet, het brengen van nadere wijzigingen in de aanhangige wets voordragten nog voor mogelijk hielden, en dus ook het onderzoek in de afdeelingen verder wilden hebben uitgestrekt. Daarentegen waren er in éène der afdeelingen twee leden, naar wier oordeel alle voorloopige overwegingen over die ontwerpen, of ten minste het opmaken van een verslag daaromtrent en het mededeelen van dat stuk aan de Regering, als overbodig moesten worden beschouwd. Zij hebben dit hun gevoelen ontwikkeld in eene schriftelijke en onderteekende nota, die in de commissie van rapporteurs is overgebragt. Ofschoon daartegen zou kunnen worden aangevoerd, dat, na het op den 18den September door de Kamer genomen besluit, om de wets-ontwerpen ter overweging naar de afdeelingen te verzenden, het onderzoek in die afdeelingen als een pligt voor de leden en het opmaken van een verslag daaromtrent als een noodwendig uitvloeisel der voorschriften van het reglement van orde der Tweede Kamer te beschouwen is, heeft de commissie van rapporteurs geene zwarigheid gemaakt, om de bedoelde nota onder litt. A bij het tegenwoordig verslag te voegen.

§ 2. Gedurende de overweging der aanhangige wets-voordragten heeft men bij herhaling in de afdeelingen zijn leedwezen betuigd, dat de meeste daarvan onderwerpen van zeer onderscheiden aard behandelen, waarvan het gevolg is, dat de leden later te gelijk en door één enkel votum zullen moeten beslissen over bepalingen, die zij als wezenlijke verbeteringen beschouwen, en over de zoodanige, waartegen bij hen gewigtige bezwaren zijn overgebleven. Inzonderheid heeft men dit gebrek bij de behandeling van het IIde en XIIde der wets-ontwerpen gevoeld. Men had het daarom zeer wenschelijk gerekend, dat de voorgedragene veranderingen in de Grondwet òf artikelsgewijze, òf ten minste in kleinere rubrieken afgedeeld, aan-

het oordeel der Kamer onderworpen hadden kunnen worden. Sommige leden gingen zoover, van de vraag te opperen, of deze leemte niet nog tot zekere hoogte zou kunnen worden weggenomen, en of men dus, daar het hier toch niet zoozeer den inhoud der wetten wegens de grondwets-herziening, als wel den vorm dier wetten gold, niet nog bij de Regering op eene nadere splitsing der aanhangige voordragten zou kunnen en behooren aan te dringen. De groote meerderheid echter, ofschoon gaarne erkennende, dat de bedoelde meerdere splitsing, indien men van regeringswege vroeger daartoe had kunnen besluiten, het gemeen overleg zeer zou hebben kunnen bevorderen, meende, bij den tegenwoordigen stand der overweging en bij haar reeds uitgedrukt gevoelen omtrent den aard der thans aan de in dubbelen getale bijeengekomene Kamer aangebodene wets-ontwerpen, waarin geene verandering hoegenaamd meer denkbaar is, het in dit opzigt geuite verlangen niet te kunnen ondersteunen.

§ 3. Bij eenige leden is de vraag gerezen, of aan de wetten van den 7den en 8sten September, krachtens welke de Provinciale Staten, tot het beraadslagen over de veranderingen in de Grondwet, aan de gewone leden der Tweede Kamer een gelijk getal buitengewone leden hebben toegevoegd, niet te vroeg gevolg is gegeven, in zooverre als de verkiezing der buitengewone leden binnen de voorgeschrevene twintig dagen na de afkondiging der wetten in het *Staatsblad* heeft plaats gehad. Men heeft daarop geantwoord, dat hier geene sprake is van eene gewone wet, die over het geheele Rijk werken moet; dat de wetten van den 7den en 8sten September met zoodanige gewone wetten geene andere overeenkomst bezitten, dan dat zij met medewerking van de drie takken der wetgevende magt zijn vastgesteld en een besluit dier drie takken inhouden; dat, ofschoon de voorafgaande afkondiging en het tijdsverloop van twintig dagen in het algemeen worden gevorderd, om eene wet verbindende kracht te doen erlangen, die bepalingen in het tegenwoordig geval, waar de Grondwet zelve een bijzonder middel van tenuitvoerlegging, namelijk de toezending aan de Provinciale Staten, heeft voorgeschreven, geacht kunnen worden niet stellig verpligtende te zijn; en dat derhalve de gerezene zwarigheid als niet van overwegend gewigt kan worden beschouwd.

§ 4. Alvorens thans tot de ontwikkeling der beschouwingen over te gaan, waartoe de twaalf wets-ontwerpen in hunne onderdeelen in de afdeelingen aanleiding hebben gegeven, gevoelt de commissie van rapporteurs zich gedrongen hier te vermelden, dat, gedurende deze overweging, bij herhaling door zeer vele leden de overtuiging is uitgesproken, dat de voorgestelde hervorming in onze staats-instellingen, hoe wenschelijk zij in vele opzigten ook moge zijn en welke heilrijke vruchten zij in het vervolg ook moge kunnen voortbrengen, als zij eenmaal wordt ingevoerd, geenszins aan de hooggestemde verwachting, die bij velen bestaat, zal beantwoorden. Inzonderheid meent men zulk eene uitkomst te moeten duchten, omdat de Natie

nog eene andere behoefte heeft, niet minder diep en algemeen gevoeld, dan die aan uitbreiding van staatkundige regten, de behoefte namelijk aan een vereenvoudigd, minder kostbaar, staatsbestuur en omdat velen buiten de Kamer zich maar al te zeer hadden gevleid, dat de grondwets herziening tot het voldoen aan die behoefte zou kunnen leiden, en dus eene zeer aanmerkelijke vermindering in de rijks uitgaven en in de lasten des volks zou kunnen te weeg brengen. Deze verwachting zal worden teleurgesteld; en ofschoon nu de leden der Kamer daarin geenszins ten volle gedeeld, maar integendeel steeds het gevoelen voorgestaan hebben, dat eene grondwets-herziening, hoedanig ook ingerigt, geenen zeer merkbaren invloed op den toestand van 's Rijks geldmiddelen kon uitoefenen, mogten zij dit gewigtig punt hier niet onaangeroerd laten: te minder, vermits, naar hunne meening, de Regering in de enkele gevallen, waar bij het beramen der voorgestelde veranderingen in de Grondwet bezuiniging en vereenvoudiging in haren weg lag, zich die gelegenheid niet genoegzaam ten nutte heeft gemaakt. Men heeft dezerzijds die handelwijze betreurd en zich ook daarom verpligt geacht met nadruk den wensch te uiten, dat, als de grondwets-herziening werkelijk zal zijn tot stand gebragt, wezenlijke bezuiniging en vereenvoudiging het doel moge zijn, waarnaar door de Regering en de dàn opgetredene Volks-vertegenwoordiging rusteloos worde gestreefd, in de overtuiging, dat er geen beter waarborg voor de onafhankelijkheid des Vaderlands bestaat dan wèl geregelde finantiën. Mogten dan te gelijkertijd Regering en Vertegenwoordiging steeds het oog gevestigd houden op de bronnen van 's volks welvaart, in dien geest vooral, dat alle overgeblevene belemmeringen voor de ontwikkeling der nijverheid in hare verschillende takken wierden opgeheven, ook zij, die omtrent de goede werking der in te voeren nieuwe staats-instellingen in sommige opzigten minder gunstig denken, zouden met vertrouwen de toekomst te gemoe gaan.

Wets ontwerp n°. I.

Van het Rijk en zijn Inwoners.

Art. 1. *in Europa.* Vrij algemeen heeft men zich niet voldaan getoond door de ophelderingen, die de Regering vroeger omtrent deze inlassching heeft gegeven. Men blijft er iets tegenstrijdigs in zien, dat, terwijl elders in de Grondwet bij herhaling van bezittingen van het Rijk in andere wereld-deelen wordt gesproken, hier die bezittingen ingewikkeld voor een integrerend deel van het Rijk worden verklaard, en vreest steeds, dat uit die tegenstrijdigheid te eeniger tijd moeijelijkheden zouden kunnen ontstaan. Zoo liet zich, op grond van het tegenwoordig artikel, in verband gebragt met art. 10 van wets ontwerp II, beweren, dat de zetel der Regering naar de overzeesche bezittingen zou kunnen worden verplaatst, of ook, in verband met art. 2 van wets ontwerp III, dat die bezittingen insgelijks in kies-districten voor de benoeming van leden der Tweede Kamer zouden kunnen worden verdeeld. Sommigen twijfelen zelfs, of

de bepaling van art. 40 van wets-ontwerp III, als alleen van het *niet-verbindende* der Grondwet en der andere wetten voor het Rijk buiten Europa, voor zoover dit niet bepaald is uitgedrukt, gewag makende, wel voldoende is, om zulke verkeerde gevolgtrekkingen voor te komen, en zouden dus gaarne op dit punt worden gerustgesteld.

Tot eene meer volledige en juiste beoordeeling van de in dit artikel uit de bestaande Grondwet overgenomene bepaling omtrent de betrekkingen van Limburg tot het Duitsche Verbond, heeft men vrij algemeen en met aandrang den wensch geuit, inlichtingen te ontvangen omtrent de vraag, of deze staatsregtelijke verhouding voortdurend verzekerd is.

Art. 4. Bij onderscheidene leden bestaan gewigtige bezwaren tegen de hier voorkomende bepaling, volgens welke de gewone wetgever de provinciën kan vereenigen en splitsen. Zij meenen, dat de Grondwet de zelfstandigheid der provinciën, die dan toch haar bestaan geenszins uit de Grondwet ontleenen, niet twijfelachtig behoorde te maken, te minder, daar die zelfstandigheid ook eene zeer aanbevelenswaardige zijde had; de daaromtrent thans geboren wordende onzekerheid zou belemmering in de administrative handelingen kunnen te weeg brengen en nuttige zaken, bijv. het aanleggen van openbare werken, tegenhouden. Wierd de zamensmelting van bepaalde provinciën noodzakelijk gekeurd, dan had men, naar dit gevoelen, die provinciën uitdrukkelijk in de Grondwet moeten opnoemen, of wel men had thans, nu de grondwets herziening zooveel gemakkelijker wordt gemaakt, elke nadere regeling omtrent deze zaak geheel aan een volgenden grondwetgever moeten overlaten. In allen gevalle had, volgens sommigen dezer leden, het vereenigen of splitsen der provinciën uitdrukkelijk van de goedkeuring der Provinciale Staten afhankelijk moeten worden gemaakt.

Ook het vereenigen en splitsen der gemeenten is, naar de meening van sommigen, eene zaak, zoo geheel tot de provinciale huishouding behoorende, dat die uitsluitend aan de Provinciale Staten had moeten overgelaten worden, of dat ten minste het hooren dier Staten daarover telkens verpligtend had moeten worden gesteld. Meer algemeen heeft men gemeend de aandacht der Regering te moeten vestigen op de vraag, of er niet noodzakelijkheid bestaat, om de vereeniging van gemeenten zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Zonder zoodanige vereeniging zal in sommige provinciën, waar de gemeenten meestal zeer klein zijn, de bij art. 24 van wets-ontwerp IV voorgedragene bepaling omtrent de verkiezing van den gemeente raad door kiezers, die de helft van den census der kiezers voor de leden der Tweede Kamer betalen, geheel onuitvoerbaar zijn. In vele der bedoelde gemeenten zou toch naauwelijks één enkele, of ten minste een geheel onvoldoend aantal zoodanige stemgeregtigden aanwezig zijn.

Art. 5. Men heeft de vraag gedaan, of, nu door de bijvoeging der 2de alinéa tot dit artikel het grondwettig voorschrift omtrent de *gelijke* aanspraak van ingezetenen en vreemdelingen op bescherming van

persoon en goederen aan nader bij de wet vast te stellen en bepaaldelijk aangeduide beperkingen is onderworpen, ook zwarigheid zou kunnen worden gemaakt tegen de handhaving van sommige bepalingen der bestaande wetgeving, volgens welke in het wezen der zaak ongelijkheid tusschen vreemdelingen en ingezetenen bestaat. Men noemde als zoodanig de gijzeling en de preventive gevangenis van vreemdelingen, zoo als die thans, volgens de bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, van dat van Strafvordering, alsmede van de algemeene wet van 1822, betrekkelijk de heffing der in- en uitgaande regten, worden toegepast. Ook de twijfeling kon ontstaan, of, zoolang wel de nieuwe Grondwet is ingevoerd, maar de wet omtrent de toelating en de uitzetting van vreemdelingen nog niet is tot stand gebragt, de Regering wel bevoegdheid zou bezitten, om het binnenkomen van vreemdelingen te beletten. Terwijl men zich met opzigt tot dit laatste punt ook aan het hieronder aangemerkte bij art 3 der additionnele artikelen in wetsontwerp XII gedraagt, meent men op eene geruststellende verzekering omtrent beide de punten te moeten aandringen.

Art. 10. Verscheidene leden hebben te kennen gegeven, dat zij de bepaling in de 1ste alinéa van dit artikel alleen aannemelijk achten met het oog en onder inroeping van de vroeger door de Regering gedane verklaring, dat art. 8 van het Burgerlijk Wetboek de daarbij aangeduide vreemdelingen wel met Nederlanders gelijkstelt, maar daarom geenszins de strekking heeft hen Nederlanders te doen worden, zoodat zij vreemdelingen blijven, die elders hunne burgerschaps-regten niet verliezen en zoodanige regten hier te lande niet kunnen uitoefenen.

Art. 14. Terwijl enkele leden verklaard hebben, nog altijd in de grondwettige erkenning van het regt tot vereeniging en vergadering een onoverkomelijk bezwaar tegen dit wets-ontwerp te zien, heeft de groote meerderheid te kennen gegeven, ook met het oog op het vroeger te dezer zake verhandelde, in de voorgestelde bepaling, zoo als zij thans ligt, te zullen berusten, mits door de Regering een voldoend antwoord wierd gegeven op de vragen: of *onder de regeling en beperking der uitoefening van het regt in het belang der openbare orde*, waarvan hier gesproken wordt, niet begrepen moet worden al wat in verband staat met de openbare zedelijkheid, met de bestendige rust der maatschappij en met de veiligheid van den Staat? Of het niet bepaaldelijk de bedoeling is, om alle noodzakelijke *preventive* maatregelen, tot handhaving van die gewigtige belangen, mogelijk te maken? En of dus niet, gelijk een minister het heeft uitgedrukt, de hier verleende waarborg zich zoover uitstrekt, dat men, als de omstandigheden het vorderen, het regt zoodanig kan inkrimpen, dat alle schending der maatschappelijke orde onmogelijk wordt?

Nog heeft men bij de behandeling van dit artikel de overtuiging uitgesproken, dat de artt. 291 tot 294 van den Code Pénal van kracht zullen blijven, zoolang de wet tot regeling van het regt van vereeniging

enz., waarvan hier gesproken wordt, niet tot stand is gebragt. Overigens gedraagt men zich ook weder omtrent dit punt aan het aangemerkte bij het 3de der additionnele artikelen.

WETS-ONTWERP n°. II.

Van den Koning.

Men blijft het vreemd en zelfs ongerijmd achten, dat bij zulk eene veel-omvattende herziening der bestaande Grondwet, als thans plaats vindt, de artt. 11, 12, 21 en 22 dier Grondwet, alle betrekking hebbende tot Koning Willem I, of andere reeds overledene vorstelijke personen, òf geheel onveranderd zullen blijven, òf slechts eene onbeteekenende taalkundige zuivering zullen ondergaan. Die artikelen kunnen, op eene enkele uitzondering na, met geene mogelijkheid meer van toepassing zijn. Zij zullen in de volgreeks der artikelen van de vernieuwde Grondwet eene zonderlinge strijdigheid te weeg brengen, zoo zelfs, dat in die volgreeks op de éene plaats Koning Willem I als de regerende Koning zal voorkomen, terwijl een weinig verder (in het tegenwoordig art. 11 van dit wets-ontwerp) van Koning Willem II gesproken wordt. Het prijs stellen op historische herinneringen is hier wel ontwijfelbaar te ver gedreven.

Art. 11. Vele leden hebben verklaard, met genoegen te hebben gezien, dat dit artikel, op aandrang van de gewone Tweede Kamer, eene wijziging heeft ondergaan, ten gevolge waarvan bij elke nieuwe troonsbeklimming het inkomen der Kroon door de wet geregeld zal worden. Zij zouden het voor de belangen des Vaderlands en van het regerend Stamhuis zelf hoogstwenschelijk hebben gerekend, dat aan dien aandrang nog verder ware toegegeven, doch zouden thans in de zaak berusten. Intusschen achtten zij het, tot het te keer gaan van verkeerde opvattingen, van bijzonder gewigt, dat van regeringswege eene bepaalde opgave wierd gedaan omtrent het cijfer der jaarlijksche inkomsten, die door den regerenden Koning uit de tot kroon-domeinen aan den Staat teruggegeven domeinen genoten worden.

De thans bij de Grondwet vastgestelde schikking, omtrent de bedoelde domeinen, waardoor het geëerbiedigd Hoofd van den Staat zich tot eene opoffering bereid heeft verklaard, die men op prijs stelt, heeft voorts nog tot enkele opmerkingen of vragen aanleiding gegeven. Zoo houdt men zich verzekerd, dat de eigendoms-overgang der goederen, die bij de wet van 26 Augustus 1822 in vollen eigendom aan Koning Willem I waren overgedragen, op den thans regerenden Koning, behoorlijk geregeld is. En zoo heeft men gewenscht onderrigt te worden, of, daar de bedoelde domeinen in 1822 bij eene wet aan den toen regerenden Koning zijn afgestaan, thans, nu het een weder-afstand aan den Staat geldt, waarbij ook de Natie betrokken is, tot regeling van deze zaak in den vereischten vorm, niet weder eene wet zal moeten worden vastgesteld.

Art. 33. *De uitvoerende magt berust bij den Koning.* Omtrent de

strekking van deze bepaling zijn zulke uiteenloopende beschouwingen in het midden gebragt, en heerscht dan ook zooveel onzekerheid, dat nadere ophelderingen van de zijde der Regering daaromtrent allezins noodzakelijk moeten worden geacht. Sommigen hebben de zaak zoodanig opgevat, dat hier, door *uitvoerende magt*, al datgene verstaan moet worden, wat noch *wetgevende*, noch *regterlijke* magt te noemen is; zoodat dan aan den Koning al het overige zou verblijven. Het laat zich niet ontkennen, dat op die wijze aan de koninklijke magt eene uitgestrekheid wordt toegekend, die moeijelijk met goede regerings-beginselen is overeen te brengen, en voet zou kunnen worden gegeven tot het voortduren van die regeling van sommige onderwerpen bij Koninklijke besluiten, welke meermalen hier te lande afkeuring heeft ontmoet. Anderen hebben daartegen het gevoelen voorgestaan, dat *uitvoerende magt* hier niets meer beteekende dan de magt tot uitvoering van al datgene, wat bij eenig ander voorschrift, van eene andere magt, bepaaldelijk van de wetgevende, uitgegaan, is bevolen. Bij die uitlegging zou echter het koninklijk gezag zeer worden ingekrompen, en zou de bepaling in strijd kunnen worden geacht met andere in de Grondwet voorkomende voorschriften. Ook heeft men gevraagd, of het beginsel, dat de uitvoerende magt bij den Koning berust, wel overal in de herziene Grondwet zuiver bewaard is gebleven, en of het niet hier en daar regtstreeks uit het oog is verloren. Dit laatste viel moeijelijk te ontkennen, als men er aan dacht, dat bij art. 14 van wets-ontwerp IV de uitvoering van bepaalde wetten aan geheel onafhankelijke collegiën, zoo als de Provinciale Staten, was opgedragen.

Art. 57. Sommige leden zien overwegend bezwaar in de hier voorkomende bepaling, dat de wet voortaan de regels voor het ontslag der militaire officieren zal vaststellen. Daardoor wordt, naar hun gevoelen, noodeloos aan den Koning een regt ontnomen, van welks uitoefening bij het bestaan der ministeriële verantwoordelijkheid geen misbruik te duchten is; zou de handhaving eener goede discipline onder het leger worden bemoeijelijkt, en de ijver om door goed gedrag uit te munten bij de jeugdige officieren kunnen verflaauwen. De bepaling zou daarenboven nadeelig voor de schatkist kunnen werken, als zullende moeten leiden tot het maken van onderscheid tusschen het op reforme stellen en het demitteren. Eindelijk blijkt, naar dit gevoelen, uit de verklaring der Regering zelve, volgens welke zij het wenschelijk schijnt te rekenen, om in tijden van oorlog en gevaar het regt tot bevordering en ontslag der officieren onbeperkt aan den Koning te laten, hoe zeer zij zelve vreest, dat door de voorgestelde wettelijke regeling de klem van het militair oppergezag zal kunnen verloren gaan. — De overige leden deelden niet of niet in die mate in de opgenoemde bedenkingen. Zij meenden, dat de bedoelde wettelijke regeling de nuttige strekking zou hebben, om het ontslag van officieren, ten gevolge van geheime rapporten van hunne chefs, waaromtrent somtijds wel eenig misbruik schijnt te hebben geheerscht, onmogelijk te maken. Door die regeling werd overigens niets meer bedoeld dan het opnemen in de wet

Overigens heeft eene overgroote meerderheid der Kamer zich voor het gevoelen verklaard, dat onder de hoofdbeginselen der kieswet, waarvan hier de rede is, zoowel als van de wets-bepaling betrekkelijk de provinciale en gemeentelijke verkiezingen, omtrent welke in het wets ontwerp no. IV wordt gesproken, moet behooren, dat voor het doen eener werkelijke benoeming steeds de volstrekte meerderheid der uitgebragte stemmen vereischt wordt. Dit beginsel is thans bij art. 23 van het voorloopig kies reglement gehuldigd en moet dus, daar dit reglement een deel of aanhangsel der Grondwet zelve uitmaakt, geacht worden in den geest dier Grondwet te liggen. Men vertrouwt dan ook, dat de Regering voornemens is, bij hare straks aangeduide, later in te dienen, voordragten aan dat beginsel getrouw te blijven. Aan dit punt wordt zoodanig overwegend gewigt gehecht, dat sommigen nog op het erlangen eener geruststellende verzekering daaromtrent meenen te moeten aandringen.

Art. 3. De hier aangenomen regel voor de verkiesbaarheid tot het lidmaatschap der Eerste Kamer is almede door vele leden met nadruk bestreden. Terwijl men meent, dat de aanspraak op dit lidmaatschap vooral op erkende verdiensten en op het bezit van aanzien bij zijne medeburgers behoorde te berusten, is hier uitsluitend het beginsel eener geld-aristocratie ten grondslag gelegd en dit beginsel niet eens zuiver bewaard. Het valt toch in het oog, dat niet zoozeer de gegoedheid, als het betalen van belasting over de verkiesbaarheid zal beslissen, en er zijn gevallen genoeg denkbaar, dat bepaalde personen hoog in de directe belastingen zijn aangeslagen, zonder daarom onder de gegoeden te kunnen worden gerangschikt. Niet slechts blijft dit bezwaar bij vele leden wegen, maar er zijn onder hen, die het voorgedragen stelsel voor genoegzaam onuitvoerlijk houden, in dien zin, dat met name in bepaalde provinciën onder de hoogst-aangeslagenen in de belastingen geene genoegzame stof tot het doen van goede keuzen voor de Eerste Kamer zal worden gevonden. Dat bezwaar schijnt vooral onoverkomelijk te zullen worden, als de noodzakelijkheid zich te eeniger tijd voordeed, om de Eerste Kamer in dubbelen getale bijeen te roepen. Dit heeft dan ook aanleiding gegeven tot de vraag, of de Regering, van wie men veronderstellen moet, dat zij zich den sedert de eerste indiening der tegenwoordige wets-ontwerpen verstreken tijd zal hebben ten nutte gemaakt, om, door het doen opmaken van lijsten der hoogst belasten en dergelijke, het in werking brengen van het nieuwe verkiezings stelsel voor te bereiden, niet bepaalde inlichtingen zou kunnen geven, waardoor men zich beter dan tot nu toe van de mogelijkheid eener goede uitvoering van hetgeen omtrent de zamenstelling der Eerste Kamer is voorgesteld, zou kunnen overtuigen.

Nog is door sommige leden gevraagd, hoe de Regering zich voorstelt met de hoogst aangeslagenen in de belastingen in iedere provincie bekend te worden, òf door het uitlokken eener eigene aangifte van zoodanige

personen, welke aangifte dan natuurlijk aan de contrôle der Regering zou moeten worden onderworpen, òf wel door het opmaken van lijsten, zonder voorafgaande tusschenkomst van de belanghebbenden.

Eindelijk heeft men gemeend, hier nog te moeten vermelden, dat men veronderstelt, dat de leden der Eerste Kamer door de Provinciale Staten uit de ingezetenen van geheel het Rijk gekozen zullen kunnen worden, en dat deze Staten dus niet voor die keuzen tot hun gewest beperkt zullen zijn.

Art. 14. Verscheidene leden hebben verklaard, niet te kunnen goedkeuren, dat de hoofden der ministeriële departementen leden der wetgevende kamers kunnen zijn. De redenen, die in andere groote constitutionnele rijken voor het toelaten der ministers tot het lidmaatschap der wetgevende kamers pleiten, zijn, meenen zij, hier te lande niet toepasselijk.

Art. 16. Men heeft gevraagd, of het niet de bedoeling was, dat de advokaten-generaal, evenzeer als de procureur-generaal, bij den Hoogen Raad van het lidmaatschap der Staten-Generaal wierden uitgesloten. In het oog van sommigen was het antwoord op die vraag niet twijfelachtig, daar, zoo men te dezer plaatse nog in onzekerheid verkeeren kon, of men, door den procureur-generaal te noemen, ook de advokaten-generaal had willen aanduiden, elders en wel in art. 15 van wets-ontwerp V, waar van de regtstreeksche aanstelling van den eerstgenoemden regterlijken ambtenaar door den Koning sprake is, zeker evenzeer op de advokaten-generaal wordt gedoeld.

Art. 19. In verscheidene afdeelingen heeft men verklaard, zich met de vroeger door de gewone Tweede Kamer geuite, en van regeringswege niet tegengesprokene, meening te vereenigen, dat de griffier, bij eene ontbinding van eene der kamers, zijne betrekking blijft behouden.

Art 39. *De wetten zijn onschendbaar.* Bij het overwegen van deze bepaling is de reeds vroeger gerezene vraag herhaald, wat men door *wetten* heeft te verstaan, en of aan dit woord eene meer uitgestrekte, dan wel eene meer beperkte, beteekenis moest worden gehecht. Vrij algemeen heeft men zich voor dit laatste gevoelen verklaard, en dus de meening omhelsd, dat hier ter plaatse ten minste alleen aan eigenlijke wetten, door den Koning en de Staten-Generaal tot stand gebragt, te denken was. Wilde men toch hier een uitgebreider zin aan het woord *wetten* toekennen, en dus alles daaronder begrijpen wat kracht van wet heeft, dan zou het aangehaalde voorschrift veel te ver kunnen leiden; want dan zou men kunnen beweren, dat de regter alle reglementen en keuren, van provinciale, gemeentelijke en andere ondergeschikte autoriteiten uitgegaan, steeds zou moeten eerbiedigen, en niet zou mogen onderzoeken, of zoodanige autoriteit, bij het vaststellen daarvan, binnen den kring harer grondwettige bevoegdheid gebleven is. Reeds waren er enkele leden, die, zelfs bij de meer beperkte opvatting van het voorschrift, daarin eene zeer gevaarlijke strekking zagen, en het afkeurden, dat men aan de regterlijke magt de bevoegdheid scheen te willen bene-

Overigens heeft eene overgroote meerderheid der Kamer zich voor het gevoelen verklaard, dat onder de hoofdbeginselen der kieswet, waarvan hier de rede is, zoowel als van de wets-bepaling betrekkelijk de provinciale en gemeentelijke verkiezingen, omtrent welke in het wets ontwerp no. IV wordt gesproken, moet behooren, dat voor het doen eener werkelijke benoeming steeds de volstrekte meerderheid der uitgebragte stemmen vereischt wordt. Dit beginsel is thans bij art. 23 van het voorloopig kies reglement gehuldigd en moet dus, daar dit reglement een deel of aanhangsel der Grondwet zelve uitmaakt, geacht worden in den geest dier Grondwet te liggen. Men vertrouwt dan ook, dat de Regering voornemens is, bij hare straks aangeduide, later in te dienen, voordragten aan dat beginsel getrouw te blijven. Aan dit punt wordt zoodanig overwegend gewigt gehecht, dat sommigen nog op het erlangen eener geruststellende verzekering daaromtrent meenen te moeten aandringen.

Art. 3. De hier aangenomen regel voor de verkiesbaarheid tot het lidmaatschap der Eerste Kamer is almede door vele leden met nadruk bestreden. Terwijl men meent, dat de aanspraak op dit lidmaatschap vooral op erkende verdiensten en op het bezit van aanzien bij zijne medeburgers behoorde te berusten, is hier uitsluitend het beginsel eener geld-aristocratie ten grondslag gelegd en dit beginsel niet eens zuiver bewaard. Het valt toch in het oog, dat niet zoozeer de gegoedheid, als het betalen van belasting over de verkiesbaarheid zal beslissen, en er zijn gevallen genoeg denkbaar, dat bepaalde personen hoog in de directe belastingen zijn aangeslagen, zonder daarom onder de gegoeden te kunnen worden gerangschikt. Niet slechts blijft dit bezwaar bij vele leden wegen, maar er zijn onder hen, die het voorgedragen stelsel voor genoegzaam onuitvoerlijk houden, in dien zin, dat met name in bepaalde provinciën onder de hoogst-aangeslagenen in de belastingen geene genoegzame stof tot het doen van goede keuzen voor de Eerste Kamer zal worden gevonden. Dat bezwaar schijnt vooral onoverkomelijk te zullen worden, als de noodzakelijkheid zich te eeniger tijd voordeed, om de Eerste Kamer in dubbelen getale bijeen te roepen. Dit heeft dan ook aanleiding gegeven tot de vraag, of de Regering, van wie men veronderstellen moet, dat zij zich den sedert de eerste indiening der tegenwoordige wets-ontwerpen verstreken tijd zal hebben ten nutte gemaakt, om, door het doen opmaken van lijsten der hoogst belasten en dergelijke, het in werking brengen van het nieuwe verkiezings stelsel voor te bereiden, niet bepaalde inlichtingen zou kunnen geven, waardoor men zich beter dan tot nu toe van de mogelijkheid eener goede uitvoering van hetgeen omtrent de zamenstelling der Eerste Kamer is voorgesteld, zou kunnen overtuigen.

Nog is door sommige leden gevraagd, hoe de Regering zich voorstelt met de hoogst aangeslagenen in de belastingen in iedere provincie bekend te worden, òf door het uitlokken eener eigene aangifte van zoodanige

personen, welke aangifte dan natuurlijk aan de contrôle der Regering zou moeten worden onderworpen, òf wel door het opmaken van lijsten, zonder voorafgaande tusschenkomst van de belanghebbenden.

Eindelijk heeft men gemeend, hier nog te moeten vermelden, dat men veronderstelt, dat de leden der Eerste Kamer door de Provinciale Staten uit de ingezetenen van geheel het Rijk gekozen zullen kunnen worden, en dat deze Staten dus niet voor die keuzen tot hun gewest beperkt zullen zijn.

Art. 14. Verscheidene leden hebben verklaard, niet te kunnen goedkeuren, dat de hoofden der ministeriële departementen leden der wetgevende kamers kunnen zijn. De redenen, die in andere groote constitutionnele rijken voor het toelaten der ministers tot het lidmaatschap der wetgevende kamers pleiten, zijn, meenen zij, hier te lande niet toepasselijk.

Art. 16. Men heeft gevraagd, of het niet de bedoeling was, dat de advokaten-generaal, evenzeer als de procureur-generaal, bij den Hoogen Raad van het lidmaatschap der Staten-Generaal wierden uitgesloten. In het oog van sommigen was het antwoord op die vraag niet twijfelachtig, daar, zoo men te dezer plaatse nog in onzekerheid verkeeren kon, of men, door den procureur-generaal te noemen, ook de advokaten-generaal had willen aanduiden, elders en wel in art. 15 van wets-ontwerp V, waar van de regtstreeksche aanstelling van den eerstgenoemden regterlijken ambtenaar door den Koning sprake is, zeker evenzeer op de advokaten-generaal wordt gedoeld.

Art. 19. In verscheidene afdeelingen heeft men verklaard, zich met de vroeger door de gewone Tweede Kamer geuite, en van regeringswege niet tegengesprokene, meening te vereenigen, dat de griffier, bij eene ontbinding van eene der kamers, zijne betrekking blijft behouden.

Art 39. *De wetten zijn onschendbaar.* Bij het overwegen van deze bepaling is de reeds vroeger gerezene vraag herhaald, wat men door *wetten* heeft te verstaan, en of aan dit woord eene meer uitgestrekte, dan wel eene meer beperkte, beteekenis moest worden gehecht. Vrij algemeen heeft men zich voor dit laatste gevoelen verklaard, en dus de meening omhelsd, dat hier ter plaatse ten minste alleen aan eigenlijke wetten, door den Koning en de Staten-Generaal tot stand gebragt, te denken was. Wilde men toch hier een uitgebreider zin aan het woord *wetten* toekennen, en dus alles daaronder begrijpen wat kracht van wet heeft, dan zou het aangehaalde voorschrift veel te ver kunnen leiden; want dan zou men kunnen beweren, dat de regter alle reglementen en keuren, van provinciale, gemeentelijke en andere ondergeschikte autoriteiten uitgegaan, steeds zou moeten eerbiedigen, en niet zou mogen onderzoeken, of zoodanige autoriteit, bij het vaststellen daarvan, binnen den kring harer grondwettige bevoegdheid gebleven is. Reeds waren er enkele leden, die, zelfs bij de meer beperkte opvatting van het voorschrift, daarin eene zeer gevaarlijke strekking zagen, en het afkeurden, dat men aan de regterlijke magt de bevoegdheid scheen te willen bene-

men, om gewone wetten, wegens daarbij, naar haar oordeel, plaats gehad hebbende schending van de Grondwet, niet toe te passen Dit gevoelen werd echter geenszins door de groote meerderheid gedeeld. Intusschen acht die meerderheid eene nadere opheldering omtrent de beteekenis van het woord *wetten* te dezer plaatse noodzakelijk; te meer, omdat het vrij duidelijk schijnt, dat aan dat woord elders in de herziene Grondwet een uitgebreider zin moet worden gehecht. Zoo leest men in art. 12 van wets-ontwerp V, dat alle vonnissen in strafzaken de artikelen der *wet*, waarop de veroordeeling rust, zullen moeten vermelden. Dáár zijn bijna onbetwistbaar de provinciale en gemeentelijke verordeningen, die strafbepalingen behelzen, onder de algemeene benaming van *wet* begrepen.

Wets-ontwerp n°. IV.

Van de Provinciale Staten en Gemeente-besturen.

Art. 8. De bedenking is gemaakt, of, nu de vergaderingen der Provinciale Staten voortaan in het openbaar zullen worden gehouden, de leden dier collegiën niet, evenzeer als de leden der Staten-Generaal, niet geregtelijk vervolgbaar zouden moeten worden gesteld wegens de door hen uitgebragte advyzen. In allen gevalle zal dit punt bij de provinciale wet behooren te worden geregeld.

Art. 12. De hier voorkomende bepaling, volgens welke de kosten van het bestuur der Staten, *voor sooveel het rijksbestuur is*, op de begrooting der staatsbehoeften worden gebragt, vereischt nog nadere opheldering. Bij de uitvoering dier bepaling zal men, naar het schijnt, op moeijelijkheden stuiten. Zullen de bezoldigingen van den gouverneur, griffier en Gedeputeerde Staten, omdat dezen deels in dienst van het Rijk, deels in dienst der provincie werkzaam zijn, worden gesplitst, zoodat zij voor een gedeelte op de rijksbegrooting, voor het overige op de provinciale begrooting, zullen voorkomen? Zoo ja, welken maatstaf zal men dan daarbij in acht nemen? En hoe zal het gaan met de uitgaven voor de gevangenissen, de geneeskundige staatsregeling, de militie enz., waarbij het Rijk evenzeer als de provincie betrokken is?

Tegen de laatste alinéa van dit artikel, waarin de bekrachtiging door de wet van provinciale belastingen wordt gevorderd, zijn in al de afdeelingen bezwaren geopperd. Men noemde deze bepaling eene wezenlijke verkeerdheid, die de vrije werking der provinciale magt zou kunnen verlammen en nuttige zaken tegenhouden. Veel wenschelijker had men het gekeurd, dat het heffen van provinciale belastingen bij eene algemeene wet van beginselen geregeld ware geworden, even als dit bij art 27 van dit wets-ontwerp voor de plaatselijke belastingen wordt voorgeschreven, en dat dan de beoordeeling, of die beginselen waren opgevolgd, aan den Koning ware verbleven. Dat zoo iets thans nog zou kunnen plaats vinden, gelijk bij vroegere beraadslagingen een der ministers heeft beweerd, kan men toch bezwaarlijk toegeven.

Nog heeft men gevraagd, of de wetgevende magt wijzigingen kan brengen in de voordragten der Staten.

Art. 14. Verscheidene leden blijven het eene verkeerdheid noemen, dat de wet aan de Staten de uitvoering van bepaalde wetten zal kunnen opdragen. Zij zien daarin, gelijk reeds hiervoren is aangeduid, eene aanranding van het beginsel, dat de uitvoerende magt bij den Koning berust, en eene niet te verdedigen vermenging van magten. De Provinciale Staten vormen een wetgevend collegie, en behoorden daarom niet met maatregelen van uitvoering te worden belast.

Art. 16. De vroeger gedane vraag is herhaald, of, onder de heerschappij der gewijzigde Grondwet, bij de wet aan de Provinciale Staten de bevoegdheid mag worden verleend, om in hunne reglementen strafbepalingen op te nemen.

Art. 18. Sommige leden blijven het gevoelen voorstaan, dat de wet niet enkel de gevolgen der schorsing of vernietiging van de besluiten der Staten, maar ook de daaromtrent aan het uitvoerend gezag toe te kennen bevoegdheid zelve behoorde te regelen. Zij wenschten omtrent de redenen, waarom de Regering hier van de strekking van art. 127 van het ontwerp der Staats-commissie is afgeweken, nog nader te worden ingelicht.

Art. 24. Vele leden kunnen het niet anders dan ten hoogste afkeuren, dat het beginsel van de openbaarheid der zittingen van den gemeente-raad, waarin zulk een gewigtige waarborg tegen velerlei verkeerdheden gelegen is, niet in de Grondwet is opgenomen. Zij vleijen zich echter, dat eene stellige bepaling daaromtrent, des noods met de beperkingen, die de aard der zaak medebrengt, in de gemeente-wet niet ontbreken zal.

Art. 25. *Aan den raad wordt de regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente overgelaten.* Men verstaat deze zinsnede zoodanig, dat daardoor de vestiging van een collegie van dagelijksch bestuur in de gemeente niet is uitgesloten.

Art. 26. Daar men het zeer belemmerend en tevens strijdig met den natuurlijken werkkring der Provinciale Staten — waardoor hier wel de Gedeputeerde Staten te verstaan zullen zijn — zou achten, dat hunne tusschenkomst telkens bij de beschikking over het nietigste gemeente-eigendom zou moeten worden ingeroepen, zou men dit artikel liefst zoodanig verstaan, dat de wet zou aanwijzen, in hoeverre de beschikking over gemeente-eigendom aan de goedkeuring der Provinciale Staten moet worden onderworpen.

WETS-ONTWERP n°. V.

Van de Justitie.

Art. 3. 3de alinéa. Sommige leden zien groot bezwaar in de hier voorkomende bepaling, voor zoover die tot het herstel of onderhoud van dijken betrekking heeft. De algemeene wet kan te dien aanzien wel eene uitzondering maken, wat de verklaring van het algemeen nut

betreft, maar niet wat de voorafgaande schadeloosstelling aangaat, en dit vereischte van voorafgaande schadeloosstelling zou, naar de meening der bedoelde leden, bij onteigeningen van dezen aard zeer wezenlijke ongelegenheden na zich slepen. Men drong dus van die zijde op het erlangen eener bevredigende opheldering van regeringswege aan. Intusschen waren er andere leden, die de aangeduide moeijelijkheid niet zeer groot achtten. Er kon hier, zeiden zij, slechts van herstel of onderhoud van dijken onder gewone omstandigheden sprake zijn, daar de volgende alinéa van het artikel ingeval van watersnood voorzag, en onder die gewone omstandigheden kon de voorafgaande schadeloosstelling zulk een onoverkomelijk bezwaar niet opleveren.

Art. 18. Vermits hier van *regterlijke collegiën* en niet, zoo als in art. 5, van *regters* gesproken wordt, zou men kunnen beweren, dat de vonnissen van kantonregters niet aan cassatie onderworpen zullen zijn. Men twijfelt echter niet, of de Regering zal zulk eene uitlegging, als geheel strijdig met de bedoeling des grondwetgevers, verwerpen.

Wets-ontwerp n°. VI.

Van de Godsdienst.

Volgens dit wets-ontwerp zou van de onderscheidene artikelen van het VIde hoofdstuk der Grondwet alleen het 192ste onveranderd blijven. Intusschen is aan de in dat artikel voorkomende bepaling betrekkelijk het verzekeren aan de onderscheidene godsdienstige gezindheden van de tractementen enz., door die gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, in den laatsten tijd eene uitlegging gegeven, die men geenszins kan billijken, en die in de gevolgen niet enkel schade aan de schatkist zou berokkenen, maar ook de belangen der kerkelijke gemeenten zelve zeer wezenlijk zou benadeelen. Ofschoon nu wel uit de laatste openbare beraadslagingen in de Tweede Kamer is gebleken, dat de Regering zich met de bedoelde uitlegging niet vereenigt, wenscht men te dezer zake nog meerdere zekerheid te erlangen, en vraagt derhalve, of hier door *godsdienstige gezindheden* niet blootelijk *kerkgenootschappen* moeten worden verstaan; zoodat dan ook het eenmaal genotene bedrag aan tractementen en andere inkomsten, niet aan bepaalde kerkelijke gemeenten of leeraars, maar aan de *kerkgenootschappen* zelve is verzekerd en onder de daartoe behoorende gemeenten en leeraars, naar mate der bestaande behoeften, kan en moet worden verdeeld.

Wets-ontwerp n°. VIII.

Van de Defensie.

Bij de overweging der grondwets-bepalingen betrekkelijk de *defensie* heeft men in meer dan ééne afdeeling gevraagd, wat thans hier te lande de regts-toestand is ten aanzien van het stelsel in staat van beleg, en hoedanig die regts-toestand zijn zal, na de invoering der gewijzigde

Grondwet. Sommige leden meenden, dat, daar de Grondwet over dit gewigtig punt het stilzwijgen bewaart, het uitvoerend gezag in geen geval bevoegd kon worden geacht, om tot het in staat van beleg stellen van eene bepaalde plaats of van een bepaald gebied over te gaan. Het gold toch hier een maatregel, die niets minder dan eene schorsing van vele grondwettige waarborgen medebragt en welks werking ligt gedurende een aanmerkelijk tijdsverloop kon worden gehandhaafd. Andere leden waren daarentegen van gevoelen, dat, daar de veiligheid van den Staat het nemen van dezen uitzonderings-maatregel kon vorderen, de gelegenheid daartoe niet geheel behoorde te worden afgesneden. Ook zij echter oordeelden het onraadzaam, dat de Regering daaromtrent de handen geheel vrij had, en drongen dien ten gevolge aan op de toezegging van het indienen eener wet, waarbij geheel het onderwerp van het in staat van beleg stellen wierd geregeld, en zoo bepaald mogelijk de gevallen wierden omschreven, waarin de Regering voortaan tot dezen uitersten maatregel zou vermogen over te gaan.

Wets-ontwerp n°. IX.

Van den Waterstaat.

Art. 2 (het nieuwe art. *b*). Men heeft gevraagd, welke beteekenis hier aan het woord *waterschappen* moet worden gehecht, en of dit niet als eene algemeene benaming moet worden aangemerkt, zoodanig, dat alle dijk- en polderbesturen, alsmede de zijlvesterijen, die men in Groningen kent, daaronder begrepen zijn.

Overigens heeft een niet-onaanzienlijk aantal leden zich ernstig bezwaard getoond over de hier voorkomende bepaling, waardoor de Provinciale Staten bevoegd worden verklaard, om in de bestaande inrigtingen en reglementen der waterschappen veranderingen te maken en nieuwe vast te stellen. Zij zagen daarin eene aanranding van de autonomie der dijk- en polderbesturen, die om meer dan ééne reden geërbiedigd verdiende te worden. Tevens vreesden zij, dat door deze bepaling aanleiding zou worden gegeven, om aan deze besturen nieuwe algemeene reglementen op te dringen, die voor hunnen bijzonderen toestand niet pasten, en waardoor in sommige gevallen inbreuk zou worden gemaakt op van oudsher verkregene regten, of zelfs op het particulier eigendom. Men moest toch niet vergeten, dat de waterschappen in dezelfde provincie in aard en herkomst onderling zeer verschilden en dat daaronder waren, wier bestaan alleen op een vroeger verkregen octrooi berustte. Dit ongunstig gevoelen over de voorgestelde bepaling werd echter door andere leden niet gedeeld. Zij meenden, dat werkelijk met opzigt tot den werkkring der dijk- en polderbesturen veel te verbeteren viel, en dat willekeur en onregtvaardigheid te hunnen aanzien niet te vreezen waren van de zijde der Provinciale Staten, die voortaan het uitvloeisel zouden zijn der volkskeuze, geene veranderingen in de reglementen zouden mogen vaststellen, dan met goedkeuring des

Konings, en over die veranderingen steeds vooraf de dijk- en polderbesturen zouden moeten hooren. Dit laatste toch meende men dat de bedoeling was, ofschoon zulks, naar het oordeel van sommigen, uit de in het artikel gebezigde bewoordingen niet zeer duidelijk bleek.

Art. 4. Men heeft gevraagd, hoever het toezigt over de verveeningen enz., dat hier aan de Provinciale Staten wordt opgedragen, zich zal uitstrekken; vertrouwende men, dat daaronder het regt, om concessie tot verveening, indijking en droogmaking te verleenen, welk regt in het algemeen belang bij 's lands Regering behoort te verblijven, niet begrepen is.

WETS-ONTWERP no. X.

Van het Onderwijs en het Armbestuur.

Art. 1, 2de alinéa. *met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen*. Vele leden hebben uitdrukkelijk verklaard, deze woorden in den zin op te vatten, welken de Regering vroeger betuigd heeft daaraan te hechten; zoodat zij alleen de beteekenis hebben, dat de eerbied, aan de begrippen van andersdenkenden verschuldigd, bij het onderwijs op de openbare scholen niet uit het oog zal mogen worden verloren.

Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven. Deze bepaling, en vooral de daarin voorkomende uitdrukking: *van overheidswege*, heeft tot uiteenloopende beschouwingen aanleiding gegeven. Enkele leden meenen, dat die uitdrukking in een beperkten zin, en wel in dien van Lands-Regering, moet worden opgevat; zoodat de bedoeling deze zou zijn, dat de Staat voor het geven van voldoend openbaar lager onderwijs door geheel het Rijk zorg zal dragen, en de kosten daarvan regtstreeks uit de schatkist of liever door het heffen eener algemeene schoolbelasting vinden en goedmaken. Ware het anders, de verlangde waarborg, dat de vrijheid van onderwijs aan den voortdurend gunstigen toestand van het lager schoolwezen geen nadeel zal kunnen toebrengen, zou, volgens deze leden, geheel of grootendeels te loor gaan, in welk geval zij tot het toekennen dier vrijheid onmogelijk zouden kunnen medewerken. Andere leden daarentegen zijn van oordeel, dat de Grondwet het hier volkomen vrij laat, wie met de kosten van het openbaar lager onderwijs belast zal worden; zoodat evenzeer de provinciën en de gemeenten als de Staat daarvoor in aanmerking komen. Zij meenen, dat de keus der uitdrukking: *van overheidswege* dit genoegzaam aanduidt, te meer, daar in de 1ste alinéa van het artikel het woord *Regering*, waardoor wel niets anders dan het algemeen Lands-bestuur verstaan kan worden, gebezigd is. In allen gevalle is eenige nadere opheldering van de zijde der Regering zeer wenschelijk.

Ook de vraag, wat men door *middelbaar* onderwijs heeft te verstaan, is op nieuw gerezen.

Art. 2. Vrij algemeen houdt men het er voor, dat de zorg der Regering

zich bij de algemeene armbesturen behoort te bepalen, en zou het hoogelijk afkeuren, indien de tot stand te brengen wet op dit onderwerp de strekking had, om de bijzondere instellingen van weldadigheid, met name ook de diakoniën, te zeer in hare vrijheid van handelen te belemmeren.

WETS-ONTWERP nº. XII.

Additionnele artikelen.

Addit. art. 2. Men veronderstelt, dat de Regering, toen zij hier het woord *schadevergoeding* bezigde, daaraan den strengen juridischen zin niet heeft willlen hechten. Die beteekenis toch zou medebrengen, dat aan hen, op wie het artikel toepasselijk is, al het hun ontnomen voordeel, alle winstderving ten volle en zonder uitzondering wierd vergoed, en dit kan de bedoeling niet zijn, te minder, daar, indien van zulk eene schadevergoeding hier de rede was, de regeling daarvan niet aan den wetgever, maar aan den regter zou toekomen. Hoogst waarschijnlijk heeft de Regering niets meer dan het verleenen eener tegemoetkoming *ex aequo et bono* aan de voor hun leven aangestelden op het oog gehad. Daar echter twijfeling daaromtrent zou kunnen ontstaan, schijnt eene opzettelijke verklaring omtrent den zin, waarin *schadevergoeding* hier moet worden opgevat, niet overbodig.

Addit. art. 3. Bij dit artikel is meer opzettelijk de reeds vroeger in dit verslag aangevoerde vraag behandeld omtrent den invloed, dien de gewijzigde Grondwet met opzigt tot tijdens hare invoering in werking zijnde wetten en verordeningen zal uitoefenen. Vrij algemeen heeft men verklaard, het artikel steeds zoodanig te hebben opgevat, dat alle wetten en reglementen, die tijdens de afkondiging der veranderingen in de Grondwet verbindende zijn, tot het hier aangeduide tijdstip van vervanging toe van kracht blijven, al zijn zij ook in strijd met bij de gewijzigde Grondwet aangenomen beginselen of vastgestelde voorschriften. Elke andere, meer beperkte, uitlegging zou, meent men, tot groote ongelegenheid en verwarring aanleiding geven. Indien toch de bepalingen der gewijzigde Grondwet dadelijk geheel de bestaande wetgeving moesten beheerschen, dan zoude, om slechts iets te noemen, zoolang de wetten, die het uitvloeisel der nieuwe bepalingen moeten zijn, nog niet tot stand zijn gebragt, het regt van vereeniging geheel onbeperkt kunnen worden uitgeoefend, alle toezigt omtrent het schoolwezen ophouden, de thans wettig geheven wordende provinciale en plaatselijke belastingen niet meer invorderbaar zijn enz. Dit kan, meent men, de bedoeling niet zijn, en het is dan ook alleen tot wegneming van den twijfel, die in den laatsten tijd te dezer zake gerezen is, dat men op eene geruststellende verzekering van de zijde der Regering aandringt. Daarbij wenscht men dan tevens ingelicht te worden omtrent eene tweede vraag, namelijk wat het geval zal zijn, indien een onderwerp, in de tegenwoordige Grondwet genoemd, thans niet bij wetten of besluiten is geregeld, en omtrent zoodanig onderwerp in de veranderde Grondwet nieuwe bepalingen voorkomen. Men had daarbij onder anderen

het oog op het regt der vreemdelingen, en vraagt, of, zoolang de wet betrekkelijk de toelating of uitzetting der vreemdelingen niet zal zijn aangenomen en in werking gebragt, de Regering te hunnen aanzien dezelfde magt zal kunnen uitoefenen, als zij thans steeds gemeend heeft bij het bestaan van art. 4 te bezitten.

Ter gelegenheid van het tegenwoordig artikel van dit wets-ontwerp is nog een ander vraagpunt ter sprake gebragt, namelijk *wanneer* de bepalingen der gewijzigde Grondwet verbindende kracht erlangen. Is het van het oogenblik der afkondiging door middel der uitgifte van het *Staatsblad?* Na het bij de wet van 1822 vastgestelde tijdsverloop van twintig dagen? Of op eenig ander tijdstip? Dat men hier aan de eerstgenoemde tijdsbepaling zou moeten denken, schijnt betwistbaar, uit hoofde van het bepaalde in art. 1 van het voorloopig kies-reglement.

Addit. art. 4. Verscheidene leden hebben verklaard, in de afschaffing van heerlijke regten, zoo als die in de eerste alinéa van dit artikel schijnt bedoeld te worden, en dus zonder eenige schadeloosstelling, nog altijd overwegend bezwaar te zien; en zulks te meer, omdat het toch niet te ontkennen valt, dat de Staat zelf zoodanige heerlijke regten verkocht heeft.

Overigens heeft men aangedrongen op eene nadere opheldering omtrent hetgeen hier door *openbare betrekkingen* is te verstaan. De bij vroegere gelegenheden van regeringswege gegevene definitiën stemmen niet volkomen overeen, daar op de éene plaats (de memorie van toelichting tot het aan de gewone Kamer ingediende wets-ontwerp) gesproken wordt van *staatsburgerlijke betrekkingen*, *betrekkingen van bestuur*, *in onmiddellijk verband staande met de uitvoerende magt*, en op de andere plaats gezegd wordt, dat het eerste gedeelde van dit artikel alleen mag worden toepasselijk gemaakt *op de openbare betrekkingen, die van wege den Staat*, *de provinciën of de gemeenten worden opgedragen en bekleed.* Ook heeft men gevraagd, of de betrekkingen van heemraad, lid van een polderbestuur, schepper en dergelijke als openbare betrekkingen moeten worden aangemerkt, zoodat ook te dien aanzien het regt tot voordragt of aanstelling zou worden afgeschaft.

Art. 7. Men wenscht onderrigt te worden, of het de bedoeling is, om het voorloopig kies-reglement slechts eens te doen werken, dan wel om het zoolang van kracht te doen blijven, totdat de definitive kieswet zal zijn tot stand gebragt. De geheele inrigting van dat reglement, waarin al de termijnen voor het werk der verkiezingen van de afkondiging der Grondwet af zijn bepaald, schijnt het eerste vermoeden te begunstigen; maar hoe zal het dan gaan met de door overlijden of anderzins tusschentijds openvallende plaatsen in beide de kamers? Hoe, wanneer de kieswet wel op den bepaalden tijd wordt voorgesteld, maar niet wordt aangenomen? Hoe, eindelijk, wanneer de Regering, zoo als zij toch, naar men meent, onmiddellijk na de invoering der gewijzigde Grondwet zal kunnen doen, mogt begrijpen te moeten overgaan tot de ontbinding van beide of van eene der wetgevende kamers?

Voorloopig Kies reglement.

Bij de overweging van dit deel der gedane voorstellen, is het gebrekkige daarvan in onderscheidene opzigten, maar vooral ook wat de onevenredigheid van den census in de verschillende deelen des Rijks betreft, zeer in het oog gevallen; zoodat dan ook sommige leden het gevoelen hebben voorgestaan, dat het nu nog verkieslijker zou zijn, in plaats van zich met zulk een onvolkomen reglement te behelpen, eene blijvende kieswet zamen te stellen en tot vaststelling daarvan de medewerking der gewone, thans nog bestaande, kamers der Staten-Generaal in te roepen.

Art. 2. Enkele leden vinden er bezwaar in, dat, zoo als dit artikel thans is gesteld, de census voor de kiezers ten platten lande in de provincie Friesland uitsluitend berekend zal worden naar hetgeen aan grondlasten voor in de provincie gelegen goederen betaald wordt, terwijl voor het kiesregt in al de andere provinciën ook andere rijksbelastingen in aanmerking komen. Men heeft echter daartegen aangevoerd, dat in deze onevenredigheid, ten minste tot zekere hoogte, voorzien is, daar het bij de bestaande reglementen gevorderde belastings-bedrag voor de andere provinciën in den regel met een derde verhoogd is, terwijl daarentegen voor Friesland hetzelfde cijfer van *f* 30 is aangenomen, dat in het reglement dier provincie voorkomt.

Men veronderstelt, ook op grond van de daaromtrent in de reglementen voorkomende bepalingen, dat onder het bedrag aan belasting, voor de uitoefening van het kiesregt bij dit artikel vereischt, ook de belasting van de goederen, door de vrouw buiten de gemeenschap bezeten, begrepen zal zijn. Maar zal dan ditzelfde beginsel gelden met opzigt tot de verkiesbaarheid als lid van de Eerste Kamer, waarover in art. 14 van dit voorloopig kies-reglement wordt gehandeld?

Nog is aangemerkt, dat voor de kiezers, die volgens dit art. 2 zullen optreden, de bij de bestaande reglementen voor het bestuur der steden en op de zamenstelling der Staten in de provinciën gevorderde inwoning gedurende zes, drie of één jaar geen vereischte zal kunnen zijn (vergelijk art. 23 van het reglement op de steden en art. 30 van de reglementen op de zamenstelling der Staten). Het vorderen van zoodanig vereischte zou toch met het nieuwe stelsel omtrent de verkiezingen strijdig wezen. Ook schijnt werkelijk door de laatste alinéa van het tegenwoordig artikel uitgemaakt, dat het gemis van dit vereischte bij de te doene verkiezingen als reden van uitsluiting niet in aanmerking kan komen. Intusschen zou men door eene te letterlijke opvatting van de in de 2de alinéa van het artikel voorkomende uitdrukking: «die in de steden, volgens de reglementen voor het bestuur der steden, zoo als deze op iedere plaats in werking zijn, de *vereischten* bezitten,» tot een ander gevoelen dan het hier ontwikkelde kunnen komen, en men meent dan ook de Regering ernstig in bedenking te moeten geven, om, indien het voorloopig

kies-reglement in werking komt, door het doen van bepaalde en duidelijke aanschrijvingen als anderzins, deze en dergelijke verkeerde opvattingen voor te komen, en zorg te dragen, dat, in al wat het verkiezings-werk betreft, zooveel mogelijk eenparigheid heersche.

Artt. 6 en 24. Sommige leden zijn steeds beducht, dat de instelling van onder-kiesdistricten moeijelijk zal kunnen worden overeengebragt met het later in het voorloopig kies-reglement opgenomen beginsel, dat voor de benoeming tot lid der Tweede of tot kandidaat voor de Eerste Kamer de volstrekte meerderheid der uitgebragte stemmen wordt gevorderd, en met de daaruit voortvloeijende noodzakelijkheid tot het houden van eene tweede stemming, als de eerste geen voldoend resultaat heeft opgeleverd. Ware dit werkelijk zoo, dan zou men, bij den hoogen prijs, dien men algemeen op de handhaving van het beginsel der verkiezingen bij volstrekte meerderheid stelt, er sterk op moeten aandeingen, dat de bepaling omtrent de onder-kiesdistricten geheel buiten werking gelaten wierd. Er schijnt echter mogelijkheid te bestaan, om het een met het ander in overeenstemming te brengen, en ook vóor al de kiezers van de onder-kiesdistricten de gelegenheid te openen, om aan de tweede stemming deel te nomen; iets hetwelk men even onmisbaar en noodzakelijk acht als de verkiezing zelve bij volstrekte meerderheid. Art. 24 kan namelijk zoodanig worden opgevat, dat het in de 1ste alinéa voorkomende woord *onmiddellijk* alleen slaat op het dadelijk constateren van den uitslag der eerste stemming en op het opmaken van het dubbeltal voor iedere keuze; zoodat de tweede stemming niet dadelijk volgt, maar eerst op een later tijdstip wordt vastgesteld. Wordt deze uitlegging aangenomen, dan zou door eene dadelijke openbaarmaking der opgave van het dubbeltal en van den nader voor de herstemming bepaalden dag in al de plaatsen van het kiesdistrict kunnen worden zorg gedragen, dat al de kiezers tijd en gelegenheid hadden, om aan die herstemming deel te nemen. Ook omtrent de deswege te volgen handelwijze zouden van regeringswege bepaalde en gelijkluidende voorschriften aan de betrokkene plaatselijke besturen moeten worden gegeven. Men acht algemeen dit geheele punt van zoodanig overwegend gewigt, dat, indien men door nader te ontvangen ophelderingen overtuigd kon worden, dat de zaak, welke het hier geldt, in den aangeduiden geest werkelijk een goeden en geregelden loop zou kunnen hebben, de overgeblevene bezwaren tegen het voorloopig kies-reglement aanmerkelijk zouden verminderen.

Art. 25. Men heeft gevraagd, of met opzigt tot de betrekkingen, die met het lidmaatschap der beide kamers onvereenigbaar zijn, bij de toepassing van het voorloopig kies-reglement, de beginselen der bestaande Grondwet of wel die der herziene Grondwet gevolgd zullen worden. Het laatste schijnt het meest rationneel te zijn.

Art. 2[?]. Terwijl de bepaling van het aantal leden der Tweede Kamer voor iedere provincie op een bekenden grondslag berust, zoodat

nagenoeg voor iedere 45,000 zielen der bevolking één lid zal worden gekozen, mist men alle aanwijzing omtrent de reden, die de Regering heeft doen besluiten om het aantal leden der Eerste Kamer, die door den Koning uit de 136 kandidaten zullen worden gekozen, op 39 te bepalen. Men wenscht omtrent dat punt zoo mogelijk nog eenige inlichting te ontvangen.

Daar men van de veronderstelling uitgaat, dat de Koning uit de 136 kandidaten voor de Eerste Kamer eene geheel vrije keuze heeft en dus daarbij de provinciën, waarin zij benoemd zijn, niet in allen gevalle in aanmerking behoeft te nemen, geeft men in bedenking, of toch niet dadelijk bij het bekend maken van 's Konings keuze zal moeten worden aangeduid, voor welke provincie of voor welk kies-district ieder lid geacht moet worden zitting te nemen. Men kan zich anders niet voorstellen, hoe het gaan zal, indien later een lid komt te overlijden of zijn ontslag neemt. Of zou men, op grond van art. 30, moeten veronderstellen, dat de Koning, zoolang het voorloopig kies-reglement in werking blijft, steeds uit dezelfde, eenmaal gedane, voordragt van kandidaten kiezen zal?

Aldus vastgesteld bij de commissie van rapporteurs, den 27sten September 1848.

van Naamen.
Wichers.
Duymaer van Twist.
van Goltstein.
den Tex.
van Panhuys.
van Beeck Vollenhoven.

Bijlage L^a. A.

NOTA.

De ondergeteekenden, in overweging nemende, dat, overeenkomstig de thans nog bestaande Grondwet, de aanmerkingen en beschouwingen der leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in dubbel getal vergaderd, geene aanleiding kunnen geven, om van de zijde der Regering in de thans aanhangige ontwerpen van wet eenige veranderingen of wijzigingen daar te stellen, hadden gaarne gezien, dat de leden dezer afdeeling met hen het gevoelen hadden gedeeld, dat alle voorloopige deliberatiën over die ontwerpen overbodig kunnen geacht worden, en dat in allen geval het opmaken van een verslag dier deliberatiën en het mededeelen van hetzelve aan de Regering, als tot niets leidende, hadden kunnen worden achtergelaten.

Daar de meerderheid der leden dezer afdeeling echter geoordeeld heeft dat gevoelen van de ondergeteekenden niet te kunnen deelen, hebben zij geene zwarigheid gemaakt aan de deliberatiën deel te nemen; doch zij

wenschen van hunne bovengemelde meening te doen blijken en voor het overige te blijven in hun geheel, en achten zich alzoo door de in deze afdeeling gehoudene deliberatiën in niets gebonden.

's Gravenhage, den 22sten September 1848.

W. J. C. van Hasselt.
P. B. J. Vegilin van Claerbergen.

LII.

MEMORIE VAN BEANTWOORDING

van het verslag der commissie van rapporteurs voor de twaalf wets-ontwerpen, houdende veranderingen en bijvoegingen in de Grondwet.

Het door de bepalingen onzer Grondwet zoozeer bemoeijelijkt werk om tot eene herziening der Grondwet te komen is thans, door zamenwerking van den Koning en de Vertegenwoordiging, zoover gevorderd, dat de Tweede Kamer in dubbelen getale haar oordeel daarover moet uitspreken.

Dit oordeel wordt, door de bepaling van art. 230 der Grondwet, houdende, dat de besluiten bij eene meerderheid van drie vierde gedeelten der tegenwoordige leden worden opgemaakt, bij de aanneming der herziening, inderdaad het zegel, door de Natie daarop gedrukt; want er zoude zeker geene mogelijkheid zijn, dat drie vierden der leden zich daarvoor verklaarden, indien de overgroote meerderheid der Natie dit gevoelen niet deelde.

De Regering beschouwt het als een gelukkig voorteeken, dat er dan ook volkomene eenstemmigheid tusschen haar en deze Kamer bestaat omtrent het standpunt, waarop het tegenwoordig onderzoek moet worden geplaatst.

De Kamer daalt niet af tot persoonlijke inzigten en wenschen; zij dringt niet aan op nadere wijzigingen of veranderingen, vermits de Regering niet bij magte is daaraan gehoor te geven; maar zij overziet het geheele werk; zij bevredigt zich niet met de letter der wet, welke voor haar ligt, maar wil in den geest dringen, en vraagt met regt van de Regering alle inlichtingen en verzekeringen omtrent de ware strekking der hoofdbepalingen, opdat zij met volkomen kennis van zaken kunne zeggen: het geheel, zoo als het dáár ligt, bevat zooveel goeds, zooveel, dat bevredigt, dat eene aanneming boven eene verwerping is te verkiezen, — of omgekeerd: het geheele werk is zoo gebrekkig, dat het beter is nog te behouden wat is, en beter te verbeiden.

Dit standpunt van beoordeeling maakt dan ook thans den wensch tot meerdere splitsing der wets-ontwerpen, ook al konde hij worden bevredigd, minder doeltreffend; terwijl de wisseling van denkbeelden, vroeger tusschen de gewone Tweede Kamer en de Regering gehouden,

en de belangrijke wijzigingen, daardoor in het oorspronkelijk ontwerp gebragt, de vermenging van ongelijksoortige voorschriften onschadelijk heeft gemaakt.

Ook hier is dus weder eenstemmigheid van gevoelen tusschen de groote meerderheid der Kamer en de Regering. Zoo ook is het gelegen met het bijeenroepen van de Provinciale Staten, terstond na de afkondiging der wets-ontwerpen van noodzakelijkheid. Hier verkeert men in een bijzonder geval, waarop de algemeene regelen van wetgeving geene toepassing vinden, maar waaromtrent alleen kan gevraagd worden, of aan art. 228 der Grondwet is voldaan, als zijnde dit de éénige wetsbepaling, welke geheel en uitsluitend het onderwerp beheerscht.

Wat eindelijk betreft de opmerking, dat de ontwerpen van grondwetsherziening niet in zich bevatten eene dadelijke vereenvoudiging van en bezuiniging in het staatsbestuur, moet de Regering opmerken, dat in de Grondwet, in het IIde, IIIde, Vde, VIIde en VIIIste wets-ontwerp, toch de grondslagen daarvoor in veel opzigten zijn gelegd, en het hoofdzakelijk van den voortdurenden en vasten wil der Regering, geruggesteund door de Vertegenwoordiging, zal afhangen, om trapsgewijze in de staats-uitgaven door vereenvoudiging tot bezuiniging te geraken. De Regering mag dan ook niet toegeven, dat zij dáár, waar zulks in haren weg lag, dezen volkswensch niet heeft bevredigd; maar zij heeft geaarzeld om de vernietiging van een staatsligchaam uit te spreken, in welks werkzaamheden op eene andere wijze zoude moeten voorzien worden, en hetwelk, op den minder kostbaren voet ingerigt, welken de Regering op het oog heeft, met minder kosten grooter nut kan stichten, dan afzonderlijke raadgevers. — De Regering stemt overigens geheel met de Kamer in, dat welgeregelde finantiën een van de grootste waarborgen voor de rust, de welvaart en de onafhankelijkheid des Vaderlands uitmaken en wenscht niet minder dan de Kamer en de Natie dezelve gevestigd te zien.

Na deze opmerkingen omtrent de vier eerste punten van het verslag, gaat de Regering tot de behandeling van het 1ste wets-ontwerp over.

Wets-ontwerp n°. I.

Van het Rijk en zijn Inwoners.

Art. 1. *in Europa.* De Regering erkent gaarne, dat er iets vreemds in schijnt te zijn, dat hier, immers bij gevolgtrekking, de koloniën worden verondersteld tot het Rijk te behooren, en later dezelve ook wurden genoemd bezittingen van het Rijk; doch deze schijn valt weg, indien men bedenkt, dat het hier geldt de aanwijzing van een grondgebied, en het onderscheid tusschen het *Moederland* en de *Koloniën* eene erkende zaak is. Beide maken het Rijk, in algemeenen zin gesproken, uit; maar het deel in Europa is het eigenlijk gezegd *Moederland*, dat in de *taal* der wet in minder algemeenen zin het Rijk wordt genoemd en tot

aanhangsel heeft en bezit het grondgebied in andere werelddeelen. Indien men nu de Grondwet in haren zamenhang beschouwt — en dit zal men met dezelve, als met andere wetten, tot begrip derzelve moeten doen — dan beteekent blijkbaar het woord *Rijk*, in art. 10 van het IIde wets-ontwerp, en in art. 2 wets-ontwerp III, het Rijk in Europa. — Ten einde intusschen allen schijn van twijfel weg te nemen, heeft de Grondwet zich uitdrukkelijk omtrent de *taal* der wet verklaard en aangeduid, dat in den regel zoowel Grondwet, als andere wetten, alleen op het Rijk in Europa van toepassing zijn.

Maar nu houdt ook de Grondwet verordeningen in betreffende het Rijk buiten Europa, en dan is dit aangewezen, door te gebruiken de woorden: *koloniën en bezittingen* in andere werelddeelen. Er is meer: wanneer er behoefte toe is, zal de wet, hier gemaakt, dáár verbindend zijn, en nu was het dus noodig, dat ten minste bij gevolgtrekking bleek, dat het Rijk zich ook verder uitstrekte dan het grondgebied in Europa, ofschoon de Grondwet en andere wetten, zoo het tegendeel niet middagklaar is uitgedrukt, alleen voor het gebied in Europa zijn geschreven.

Wat nu betreft Limburg, zoo kan de Regering volstaan met te antwoorden, dat, zoolang de tractaten en de regten, daarbij gegeven, nog worden geëerbiedigd, de staatsregtelijke verhouding van die provincie door art. 4 van het tractaat van den 19den April 1839 voortdurend is verzekerd.

Art. 4. De Regering begrijpt moeijelijk de bezwaren, welke tegen het vereenigen en splitsen van provinciën en gemeenten door de wet kunnen bestaan.

Het Rijk toch is een geheel, onder het gezag van een erfelijk Koning. Provinciën en gemeenten zijn slechts onderdeelen van dat geheel; zij hebben wel eene zekere zelfstandigheid, welke de algemeene Regering van den last ontslaat, om in alle deelen van het inwendig beheer werkzaam te zijn, maar het oppergezag in den Staat, de wetgevende magt, door den Koning en de Volks-vertegenwoordiging uitgeoefend, kan met geene mogelijkheid aan dergelijke onderdeelen des Rijks zoodanig grondwettig aanzijn geven, dat alleen eene grondwets-herziening daarin verandering zoude kunnen brengen. De Vertegenwoordiging, zoo als die nu wordt ingesteld, verliest den geest van localiteit; zij zal en moet niet leiden tot eene centralisatie van alle beheer, maar alleen tot eene centralisatie van de werking der wet; zij moet dus, in overeenstemming met de Kroon, om het geheel goed, in het waar belang van het algemeen en van de localiteit zelve te kunnen regelen, het regt hebben, de provinciale en gemeenten-verdeeling te wijzigen, anders zoude de wetgevende magt slechts ten deele aan hare roeping kunnen voldoen.

En zoo men het nu van de éene zijde nuttig oordeelt, dat gemeenten kunnen worden vereenigd, waarmede de Regering volkomen instemt, zoo zal die vereeniging ligtelijk hier of daar eene wijziging in provinciale grenzen noodzakelijk maken.

Eene geheele omkeering in de groote provinciale verdeelingen des Rijks is vooreerst nog niet te voorzien; zij zal gewis geen plaats hebben, of de noodzakelijkheid moet daarvan nadrukkelijk worden gevoeld. Niet alleen de neiging der bevolking, waaruit de vertegenwoordiging ontstaat, maar vooral ook de Eerste Kamer, zoo als die nu provinciaal zal worden verkozen, is daartegen een waarborg. Dergelijke groote maatregelen worden niet tot stand gebragt of er moet een aandrang zijn. waartegen het niet raadzaam is langer wederstand te bieden.

Het voorstel der Regering is in overeenstemming met de eenheid des Rijks en het gezag, dat de wetgevende magt daarover moet uitoefenen; eene andere bepaling zoude eene gewestelijke *souvereiniteit* daarstellen, in strijd met die eenheid.

Art. 5. De wetten, welke onder de werking van het nog bestaande art. 4 der Grondwet zijn ingevoerd of behouden, omtrent de voorzorgen ten opzigte van vreemdelingen, zullen gewis onder de werking van art. 5 van dit wets-ontwerp wel evenzeer van kracht kunnen blijven als tot heden. Gijzeling, preventive gevangenis en al wat dies meer ten hunnen aanzien onder art 9 der bestaande Grondwet in werking was, blijven dus in volle kracht. Zoo ook is het met het regt tot wering van vreemdelingen. Mogt hieromtrent eenige twijfel kunnen bestaan, art. 3 der additionnele bepalingen zoude het wegnemen, daar alle thans verbindende wetten en reglementen blijven werken, totdat zij *achtervolgens* (dusdanig is de doeltreffende bepaling van dat artikel) door andere zijn vervangen. Te dezen opzigte is dus in allen deele voor de zekerheid der ingezetenen en de veiligheid van den Staat gewaakt.

Art. 10. Naar het oordeel der Regering kan er geen twijfel bestaan, dat, zoo het Burgerlijk Wetboek in art. 8 voor zijne werking vreemdelingen met Nederlanders gelijkstelt, het door die bepaling hen geenszins tot Nederlanders maakt. De Regering bevestigt nadrukkelijk, wat zij daaromtrent vroeger heeft aangevoerd.

Art. 14. Ten aanzien van het regt van vereeniging aarzelt de Regering, wier eerste pligt het is voor de openbare orde te waken, niet de meest geruststellende verzekeringen te geven.

Zonder openbare zedelijkheid, zonder bestendige rust der maatschappij, zonder veiligheid van den Staat, is geene openbare orde denkbaar, en in het belang daarvan moet voor 's hands de uitoefening van het regt van vereeniging geregeld, aan voorwaarden verbonden en, voor zoover het belang der openbare orde zulks naar de omstandigheden eischt, beperkt worden.

Er is meer: hetgeen hier bepaald is, ligt reeds in de burgerlijke en commerciële vennootschappen, in de zedelijke ligchamen, in de strafwet zelve, — de erkenning namelijk van het regt van vereeniging; het is slechts gebrekkig geregeld, doch die regeling blijft behouden, totdat het beter door de wet zal zijn geschied. Dit is weder het gevolg van het 3de additionnele artikel. Bepaalde nu de Grondwet niets, dan was alles aan den gewonen wetgever overgelaten. Nu is die wetgever integendeel

aan banden gelegd: het belang der openbare orde is zijn rigtsnoer. De Grondwet doet alzoo wat zij doen moet; zij erkent een noodzakelijk maatschappelijk regt der ingezetenen en zij waarborgt de maatschappij tegen het misbruik er van.

WETS-ONTWERP no. II.

Van den Koning.

De Regering meent al dadelijk te moeten opmerken, dat niet *alleen* het prijs stellen op historische herinneringen haar aanleiding heeft gegeven tot het behouden der hier bedoelde artikelen. Er zijn meerdere redenen, die voor dat behoud schijnen te pleiten. Men vergete toch niet, dat hier geen sprake is, noch kan zijn, van het maken eener geheel nieuwe Grondwet, maar dat de bestaande Grondwet veeleer wordt gewijzigd naar de thans aanwezige behoefte. Ook na die wijziging, in de Staatsregeling aangebragt, blijft ze desniettemin de Grondwet van 1815, gewijzigd in 1840, later gewijzigd in 1848, en alle in die eerste Grondwet voorkomende bepalingen, welke geenerlei nadeel te weeg brengen, kunnen zeer wel, ja behooren daarin te blijven bestaan. Maar er is meer. In 1815 kwam eene geheel nieuwe orde van zaken tot stand, een koningschap werd in Nederland opgerigt, en de Grondwet moest alzoo de grondslagen van dat koningschap opnemen; daaruit zijn wederkeerige regten en verpligtingen geboren geworden; en wanneer in lateren tijd, naar aanleiding van niet te voorziene gebeurtenissen, het noodig mogt zijn op de grondslagen dier regten en verpligtingen terug te komen, dan mag het belangrijk geacht worden, dat deze in de Grondwet zelve bewaard blijven, en dat aldaar blijve opgeteekend, dat niet de regering van Willem den IIde dezelve heeft zien geboren worden, maar dat ze reeds van vroeger dagteekenen, en dat ze haren grond hebben in de troonsbestijging van Willem den Iste, in 1815 door de Staatsregeling geregeld en gewaarborgd.

Art. 11. Aan het verlangen van vele leden wordt voldaan door de mededeeling, dat de inkomsten, door den regerenden Koning uit de tot kroon-domeinen aan den Staat terug te geven domeinen genoten, sedert 1 Januarij 1831 tot ultimo December 1847, gedurende welk tijdvak zij hier te lande zijn beheerd, gemiddeld hebben bedragen de som van ƒ 330,024,74$^{1}/_{17}$.

Deze domeinen, bij de wet van 26 Augustus 1822 aan Koning Willem I in vollen eigendom overgedragen, zijn van Hoogstdenzelven in behoorlijken vorm overgegaan op den thans regerenden Koning, die daarover beschikt als over *eigen goed*. Hieruit nu volgt, dat niet bij wet een afstand van die goederen aan den Staat kan worden tot stand gebragt, maar veeleer bij notariële acte, even gelijk vroeger die domeinen bij soortgelijke acte door Koning Willem I aan de maatschappij

van volksvlijt zijn afgestaan geworden. — De Regering meent voorts te moeten herinneren aan hetgeen zij in de vroegere memorie van beantwoording op de aanmerkingen der gewone Tweede Kamer op dit artikel ter nederstelde, waar zij de stelligste verzekering gaf, «dat de bedoelde afstand in den vereischten vorm zal worden tot «stand gebragt, zoodra de voorgedragen wijzigingen in de Grondwet «bekrachtigd zijn.»

Art. 33. *De uitvoerende magt berust bij den Koning*. Men vraagt naar den juisten zin dezer woorden, en de Regering is bereid het antwoord daarop te geven. In iederen constitutionnelen staat behooren te bestaan eene *wetgevende*, eene *regterlijke* en eene *uitvoerende* magt. De *wetgevende* magt maakt de wetten, de *regterlijke* past ze toe, de *uitvoerende* voert uit èn de bepalingen der wet èn de uitspraken des regters.

De Regering meent, dat in onze staatsregeling deze onderscheidene magten juist zijn afgebakend, en dat tot de uitvoerende magt moet worden gebragt alles wat behoort tot den regelmatigen gang des bestuurs en zijnen grond vindt in de Grondwet, de overige wetten en de regterlijke uitspraken.

In dezen zin stemt de Regering toe het gevoelen van die leden, die tot de uitvoerende magt brengen alles wat noch tot de wetgevende, noch tot de regterlijke behoort, maar zij deelt niet in het bezwaar van diezelfde leden, want eene regeling van vele onderwerpen bij besluit, die bij wet behoorden geregeld te worden, en daardoor eene te groote uitbreiding der Koninklijke magt, is geen gevolg van het begrip van uitvoerende magt zelfs, maar zoude zijn een misbruik, door het overschrijden der grenzen ontstaan, welke de uitvoerende magt van de wetgevende scheiden. Waar, bij eene juiste afbakening dier grenzen, iedere magt in den Staat zich binnen de haar aangewezene beweegt, heeft men noch voor te groote uitbreiding noch voor te groote inkrimping van de magt des Konings te vreezen.

Men kan niet toegeven, dat de opdragt aan Provinciale Staten van uitvoering van sommige wetten in strijd zoude zijn met het beginsel, dat de uitvoerende magt berust bij den Koning; wanneer zij daartoe geroepen worden, werken zij onder het oog des Konings; dan vormen zij een deel van de magt, waarvan de Koning het hoofd is, die hunne besluiten vermag te schorsen en te vernietigen; dan maken zij uit die kleine ministeriën van binnenlandsche zaken, van welke de graaf VAN HOGENDORP gewaagde, toen hij van de magt der Provinciale Staten sprak.

Art. 37. De Regering deelt niet in de bezwaren, door sommige leden tegen dit artikel in het midden gebragt; zij vereenigt zich met de beschouwingen van de overige leden, die in de opgesomde bedenkingen niet of althans in mindere mate deelen; zij is van oordeel te kunnen volstaan met de verwijzing naar de door haar ontwikkelde gronden in de memorie van toelichting bij dit wets ontwerp, en meent, dat de

toepassing der däár aangehaalde Fransche wetten, evenmin als de in het verslag der Kamer genoemde Pruissische wet, eenig nadeel heeft te weeg gebragt. Inderdaad bedoelt men niets meer dan bij *wet* te regelen, gelijk zulks nu bij *reglementen* geschiedt; terwijl niets belet den Koning de meest mogelijke vrijheid te verleenen, wanneer het belang van den Staat in tijden van oorlog of gevaar dit vordert.

Art. 40. Adeldom *verleenen* is het *nomen generis*, waarvan *verheffen*, *inlijven* en *erkennen* de onderdeelen uitmaken, omdat de Koning den adeldom verleenen kan in den meest uitgestrekten zin; en de Regering ziet niet in, waarom de Koning, die met onbeperkte magt adeldom aan ieder naar goedvinden kan verleenen, niet ook door bloote erkenning Nederlanders, oorspronkelijk tot vreemden adel behoorende, in den Nederlandschen adel zoude kunnen inlijven.

Art. 43 De Regering meent te mogen opmerken, dat hier eerder aan eene beperking dan aan eene uitbreiding van het thans bestaande te denken is, waardoor reeds van zelf vele der gemaakte bedenkingen vervallen. De regel, dat diezelfde wetgever, die bevoegd is eene wet te maken, ook bevoegd is daarvan dispensatie te verleenen, blijft bewaard. De Koning zal dit slechts kunnen doen in de gevallen, door de wet zelve aangegeven; maar dit belet geenszins, dat eenige wet ook andere aanwijze, aan wie die bevoegdheid kan toegekend worden, en dat in provinciale en gemeentelijke verordeningen of in de reglementen van polderbesturen aan mindere autoriteiten, even als nu, soortgelijke bevoegdheid gegeven worde.

Art. 46. De Regering maakt, voor zoover haar betreft, geen bezwaar tegen het bij dit artikel te kennen gegeven verlangen, evenmin als zij zich tegen eene soortgelijke behandeling bij de gewone Tweede Kamer en bij de Eerste Kamer der Staten-Generaal heeft verzet.

Art. 47. De Regering blijft volharden bij haar gevoelen, dat het behoud van den Raad van State op minder kostbaren voet wenschelijk, noodzakelijk en in het voorgedragen stelsel onvermijdelijk te achten is. Men denke aan het nut, dat uit de voorlichting van dien Raad, ook in regeringszaken, de koloniën betreffende, kan worden geput, aan het belangrijke, dat bij eventuële afwisseling van ministeriën een permanent collegie den Koning op zijde kunne staan, en aan de omstandigheid, dat dit collegie in sommige gevallen geroepen wordt, om met het Ministerie het Koninklijk gezag uit te oefenen.

Art. 48. *algemeene maatregelen van inwendig bestuur.* De Regering noemt alzoo alle Koninklijke besluiten, bevelen en beschikkingen, gegeven of genomen ter uitvoering eener wet, of behandelende onderwerpen, niet vatbaar voor wettelijke regeling, voor zoover die besluiten, bevelen of beschikkingen bestemd zijn algemeen te werken, of met andere woorden voor zoover ze zijn generaal, niet speciaal.

Wets-ontwerp n°. III.

Van de Staten-Generaal.

Art. 1. Met leedwezen heeft de Regering gezien, dat sommige leden zich stellig tegen het behoud eener Eerste Kamer hebben verklaard en alzoo genoegzamen waarborg hebben meenen te vinden in eene enkele, in het openbaar beraadslagende, vergadering. Het spreekt toch van zelf, dat dusdanige éénige kamer zoodanig overtuigd wordt van haren alles medeslependen invloed en van haar alvermogen, dat noch uitvoerend noch regtsprekend gezag daartegen bestand is. De ondervinding is dáár om het te bewijzen. De voorbeelden liggen niet alleen in het verledene, zij verdringen zich nog rondom ons; en zoo ergens onder op vrijzinnige beginselen gevestigde regeringen orde bestaat, is het alleen dáár, waar de vertegenwoordiging in twee deelen is gesplitst, als in de Vereenigde Staten van Amerika, Engeland en België. De Regering kan zich niet voorstellen, dat eenig lid der Kamer doof zoude kunnen blijven voor de stem der rede en blind voor hetgeen het verledene en het tegenwoordige vertoonen.

De Regering kan almede niet toegeven, dat hier te lande geene elementen voor eene Eerste Kamer zouden te vinden zijn; een oog op de namen der duizend hoogst-aangeslagenen in den lande zal de overtuiging geven, dat er overvloedige stof is, om eene Eerste Kamer daaruit zamen te stellen, hoog aangeteekend om den stand van hare leden, welke niet alleen door vermogen, maar ook door uitstekende begaafdheden en bewezene vaderlandsliefde, als het ware regtens, dáár thans hunne plaats zullen vinden.

Art. 2. Ten opzigte der regtstreeksche verkiezingen zal de Regering nog alleen opmerken, dat hierin maar al te veel slechts een middel wordt gezien, om eene vertegenwoordiging bijeen te brengen, terwijl men voorbijziet den burgerzin, het besef van pligten en het maatschappelijk verband, welke daaruit worden geboren. Bloot als middel tot benoeming van vertegenwoordigers, zoo ter stedelijke, provinciale als ter staats-vergadering beschouwd, is de Regering het volkomen met de Kamer eens, dat daaraan die rigting moet worden gegeven, dat de keuze niet bij betrekkelijke, maar bij volstrekte meerderheid geschiede. Dit was reeds het gevoelen der commissie van 17 Maart, ofschoon zij oogenblikkelijk ten behulpe eene betrekkelijke meerderheid had aangenomen; en het is nog de uitdrukkelijke bedoeling der Regering, om de verkiezing bij volstrekte meerderheid te blijven handhaven.

Art. 3. Naar het oordeel der Regering verliest men ten aanzien der Eerste Kamer te zeer uit het oog de ruimte van keuze, welke er is: uit duizend, allen hebbende de vereischten van verkiesbaarheid, behoeven de Provinciale Staten, met eene volstrekt vrije keuze ten opzigte van de geboorte- en woonplaats der personen, slechts 39

personen te kiezen, en bij het hoogst zeldzaam geval van verdubbeling 78 personen. Zullen nu de Provinciale Staten bij voorkeur kiezen de schijn-rijken of de onbekwaamsten? Dit is niet denkbaar: vooreerst, omdat dit op den duur hun kiesregt zou ondermijnen; ten andere, omdat de leden der Eerste Kamer slechts worden geïndemniseerd en er dus geen voordeel mede is te behalen; en eindelijk, omdat de Provinciale Staten, zelven regtstreeks gekozen, zelven onder het toezigt der Natie werkzaam zijn.

Het is reeds gezegd, dat de Staten eene vrije keuze hebben ook van personen uit andere provinciën, mits deze altijd behooren tot de hoogst-aangeslagenen in de provincie, waarin zij wonen; maar er is ook gevraagd, hoe de hoogst-belasten zullen worden uitgevonden. Het antwoord is, dat men aanvankelijk de kohieren der onderscheidene directe belastingen zal raadplegen en daarna openbaar maken, tot welk cijfer men is afgedaald, en men dan een ieder, die meer dan dat cijfer betaalt, zal oproepen, ten einde daarvan opgave te doen, om vervolgens de lijst der verkiesbaren naauwkeurig vast te stellen.

De Regering houdt zich meer en meer overtuigd, juist uit hoofde der opgaven, die bereids zijn ingekomen, dat het aangenomen stelsel de verwachting zal overtreffen.

Art. 14. De benoeming van ministers tot leden der Kamer zal bij ons wel geen regel worden, maar er zijn oogenblikken, dat zoodanige benoeming in constitutionnele staten eene zedelijke kracht aan de Regering geeft, welke op geene andere wijze is te verkrijgen en soms tot bevordering van het algemeen belang onontbeerlijk is.

Art. 16. Hier kan de Regering zich met de opvatting der Kamer niet vereenigen. Alle leden van het openbaar ministerie worden door den Koning benoemd; dat dit in het bijzonder bij art. 15 wets-ontwerp V omtrent den procureur-generaal bij den Hoogen Raad is herhaald, was, omdat het bepaalde omtrent den Raad zelven en de bijzondere toestand van dien magistraats-persoon zulks twijfelachtig zouden kunnen maken. Hier is de bedoeling niet geweest de advokaten-generaal uit te sluiten, omdat zij niet deelen de verantwoordelijkheid van den procureur-generaal, omdat niet zij, maar hij alleen omtrent eventuele vervolgingen moet beslissen.

Art. 19. De ontbinding der kamers leidt slechts tot eene nieuwe verkiezing van leden, geenszins tot vernietiging van het staats-ligchaam, en de eenmaal benoemde griffier behoudt dus zijne betrekking.

Art. 39. Indien men overweegt de plaats, waar de woorden geschreven zijn: «de wetten zijn onschendbaar», dat is in de afdeeling over de wetgeving, nadat opgegeven is, hoe de voorstellen van wetten geschieden, hoe zij worden overwogen en kracht verkrijgen, dan is het blijkbaar, dat hier alleen op eigenlijk gezegde staatswetten wordt gedoeld.

Ook de aangewezene bedoeling dezer bepaling, dat alle magten in den Staat, de uitvoerende en de regterlijke magt, de Provinciale Staten en

gemeente-besturen, de wetten, welke het gewrocht zijn van den Koning en der beide kamers van de Staten-Generaal, als uitvloeisels der Grondwet zullen moeten eerbiedigen, toont ten duidelijkste, dat hier alleen de rede is van algemeene rijks-wetten.

Wets-ontwerp n°. IV.

Van de Provinciale Staten en de Gemeente-besturen.

Art. 8. Het kan worden betwijfeld, of er wel voldoende reden bestaat, om de bepaling: *De leden — zijn niet geregtelijk vervolgbaar wegens de advysen, door hen in de vergadering uitgebragt*, voor de beide kamers der Staten-Generaal in art. 17 wets-ontwerp n°. III vastgesteld, ook van toepassing te maken op de vergaderingen der Provinciale Staten, alleen omdat ook deze voortaan in het openbaar zullen worden gehouden. De ontwerpen toch, in die kamers en in deze vergaderingen te behandelen, zijn zeer verschillende. Het waken voor de onschendbaarheid der Grondwet, aan de leden der gezegde kamers ten pligt gesteld, is aan de leden der Provinciale Staten niet bijzonder opgedragen. De laatste missen de aanrakingen met de Regering des lands, welke den eersten ten deele vallen. De laatsten verzorgen in het bijzonder alleen de belangen hunner provincie, de eersten de algemeene belangen des Rijks, en worden niet zelden geroepen tot de beoordeeling der handelingen van de Regering.

Zoo evenwel de wetgever, bij het vaststellen der wet, gevorderd in art. 21 van het ontwerp, het raadzaam mogt achten, ook dit voorregt aan de leden der Provinciale Staten-vergaderingen toe te kennen, zal de gewijzigde Grondwet dat niet verhinderen.

Art. 12. De splitsing, in de beide eerste zinsneden van dit artikel duidelijk voorgesteld, is niet nieuw; zij bestaat tegenwoordig met de daad en is sedert lang in gebruik.

De 2de zinsnede spreekt uitdrukkelijk alleen van enkel *provinciale en huishoudelijke inkomsten en uitgaven*: wat dus *gemengd* is behoort op de eerstgenoemde begrooting te worden gebragt; en dat te meer, nu de Provinciale Staten mede worden beschouwd te zijn een schakel in de keten van het administratief gezag. De moeijelijkheden, die men vreest, zullen alzoo niet wel kunnen oprijzen, of, geopperd zijnde, gereede oplossing vinden.

De bedenking, tegen de laatste zinsnede van dit artikel in het midden gebragt, spruit voort uit eene verkeerde beoordeeling van het geheel van dit onderwerp.

De wetgevende magt, aan de Provinciale Staten thans opgedragen, strekt zich niet uit tot het uitschrijven van belastingen.

In dit opzigt is de wetgevende magt der gemeente-besturen uitgebreider dan die van de Provinciale Staten. Men leze hierover na de *Bijdragen tot de huishouding van Staat*, van den graaf van Hogendorp, deel VIII,

bl. 306—308, en men zal zich kunnen overtuigen, dat hier niets nieuws wordt voorgesteld, maar alleen het bestaande verduidelijkt, juist in de Grondwet beschreven, en de weg, om provinciale belastingen, wanneer die noodzakelijk zijn, te verkrijgen, bepaald aangewezen. — Deze beginselen der bestaande Grondwet dagteekenen reeds van 1798: ziet de Staatsregeling van 1798, artt. 175—178 en 214; die van 1801, artt. 65 en 66 en art. 58; die van 1805, artt. 64 en 65, — en voor het Koningrijk Holland het decreet van 29 April 1807, artt. 26 en 27. De wetgevende magt der Provinciale Staten thans te dezen opzigte uit te breiden is onnoodig, en om de redenen, door VAN HOGENDORP ter aangehaalde plaats aangevoerd, onraadzaam gekeurd.

In zoodanige behoefte kan nu op tweederlei wijze worden voorzien: òf algemeen, zoo als in art. 14 der wet van 14 Junij 1821 is geschied: òf door het uitschrijven eener bijzondere belasting, in eene enkele provincie te heffen.

De laatste vraag, of de wetgevende magt wijzigingen kan brengen in de voordragten der Staten, moet bevestigend worden beantwoord.

De Staten dragen slechts voor aan den Koning. De Koning, die voordragt òf geheel òf ten deele goedkeurende, doet daarvan een ontwerp van wet maken, dat aan de Staten-Generaal wordt voorgesteld, en het gemeen overleg der wetgevende magt verheft die voordragt tot wet. De Staten kunnen door hunne voordragt noch den Koning noch de wetgevende magt binden. Deze voordragt der Provinciale Staten is geen uitvloeisel hunner wetgevende magt. Over die magt wordt in dit artikel niet gehandeld.

Art. 14. De afkeuring, hier uitgesproken, vloeit voort uit het voorbijzien der tweeledige betrekking, die de Provinciale Staten bekleeden.

Zij zijn provinciale wetgevers (zie VAN HOGENDORP, t. a. p., bl. 302 volg.). Zij vormen ook een collegie van bestuur en worden als zoodanig belast met de uitvoering van wetten en Koninklijke bevelen. In hunne eerstgenoemde betrekking hebben zij voor hunne reglementen en verordeningen de goedkeuring des Konings noodig.

In hunne laatstgenoemde betrekking zijn zij dienaren der uitvoerende magt, en als zoodanig aan het gezag des Konings onderworpen (zie VAN HOGENDORP, t. a. p., bl. 298 en volg.).

Art. 16. In verband met de wet van 6 Maart 1818, of zoodanige andere, als ter vervanging van deze mag worden uitgevaardigd, kunnen de Provinciale Staten in hunne reglementen strafbepalingen opnemen.

Art. 18. Art. 127 van het ontwerp der commissie luidt: *De magt des Konings, om de besluiten der Staten, die met de algemeene wetten of het algemeen belang strijdig mogten zijn, te schorsen of te vernietigen, wordt bij de wet geregeld.*

De Regering heeft begrepen:

1°. dat hier ten onregte wordt gesproken van de ALGEMEENE *wetten*, maar vooral,

2°. dat niet het regt zelf, hier vermeld, maar wel de gevolgen der uitoefening van dat regt, regeling behoefden;

en 3°. dat die regeling door de wet moest worden vastgesteld.

Dit vermogen is aan den Koning toegekend, voor het geval, dat de besluiten der Staten met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn.

De Regering ziet niet in, *hoe* dat vermogen zelf kan worden geregeld door de wet.

Wanneer Zijne Majesteit van dat vermogen gebruik zal kunnen maken, bepaalt de Grondwet zelve; te weten, zoo dikwerf Zijne Majesteit zal oordeelen, dat de besluiten strijdig zijn met de wetten of het algemeen belang. Wanneer en in hoeverre die besluiten geacht zullen kunnen worden te strijden met de wetten of het algemeen belang, kan in het algemeen en vooruit door de wet niet worden voorgeschreven, maar moet in ieder bijzonder geval, en ten opzigte van elk besluit, ter beoordeeling worden overgelaten aan de wijsheid des Konings. Hoe Zijne Majesteit, oordeelende, dat zoodanig geval bestaat, van dat vermogen zal hebben gebruik te maken, behoeft door de wet niet te worden geregeld. Dat kan alleen geschieden bij besluit, op de voordragt en onder de verantwoordelijkheid van eenen minister.

Wat zal dan de wet ten opzigte van dit vermogen zelf regelen?

De ondervinding leerde dan ook niet, dat er behoefte bestaat aan eene regeling van dat regt zelf: maar zij staafde meermalen, dat het volstrekt noodzakelijk is te bepalen, welke in de bijzondere gevallen de gevolgen moeten zijn van de uitgesprokene schorsing of vernietiging van een besluit der Staten. Het gemis van die bepaling veroorzaakte verlegenheid, leidde zelfs tot verkeerdheden. Om daarin te voorzien, schreef de Regering in dit artikel: *De wet regelt de gevolgen.*

Art. 24. Openbaarheid der vergaderingen wordt door de Regering voor de gemeente-raden niet minder verlangd, dan zij voor de vergaderingen der Staten-Generaal en van de Provinciale Staten is voorgeschreven.

De Regering heeft evenwel voor de gemeente-raden dat voorschrift niet gegeven, omdat daarop voor die raden meerdere uitzonderingen moeten worden gemaakt. Zij laat uit dien hoofde de regeling van dit onderwerp aan den gewonen wetgever over, vertrouwende, dat deze de openbaarheid voor de behandeling van de algemeene belangen der gemeenten zal vorderen.

Art. 25. Deze opvatting is volkomen juist.

Art. 26. De bemoeijing der Staten, hier vermeld, behoort tot de bijzondere taak der Gedeputeerde Staten. De bescherming, aan de eigendommen der gemeente te verleenen, vordert algemeenheid van den regel.

Die bescherming wordt, niet in strijd — maar volledig in overeenstemming met den natuurlijken werkkring der Provinciale, in het bijzonder van de Gedeputeerde Staten, aan dezen opgedragen.

Indien daaruit, in een enkel geval, voor een enkel gemeente-bestuur,

al eenige moeite of belemmering mogt voortvloeijen, zoo mag daarom de regel zelf niet opgegeven, zelfs niet door uitzonderingen verzwakt worden. Het ontbreekt buitendien niet aan regtmatige middelen, om zoodanige moeite of belemmering voor te komen of aanmerkelijk te verminderen.

Wets-ontwerp n°. V.

Van de Justitie.

Art. 3, 3de alinéa. De Regering kan in het bezwaar niet deelen, hetwelk sommige leden in deze bepaling zien, voor zoover het herstel of onderhoud van dijken betreft.

Er is hier toch alleen rede van dat onderhoud en herstel, waartoe geen watersnood dringt, waartoe dus een voegzame tijd voorhanden is; zoodra dit laatste het geval niet is, dan is er nood: want niemand toch zal bij ons door watersnood alleen verstaan het oogenblik, dat de rivier de kruin van den dijk bereikt heeft; maar watersnood bestaat, als het herstel of onderhoud noodzakelijk, de rijzing van het water nabij is en dus zoowel het gezond verstand als de ondervinding leert, dat buitengewoon spoedige voorziening noodig is.

Hierbij komt, dat door de Grondwet niet wordt gederogeerd aan verbindtenissen of dienstbaarheden, te dezen opzigte bestaande.

Zijn deze er intusschen niet en verkeert men in den dagelijkschen en gewonen toestand van onderhoud en herstel, dan is het raadzaam, dat ook bij het daarstellen van zulke werken de eerbied, aan den eigendom verschuldigd, niet wordt uit het oog verloren.

Art. 18. De Kamer vergist zich hier geenszins omtrent de bedoeling der wet. Het eerste deel van het artikel, waarbij aan den Hoogen Raad het toezigt wordt gegeven op den geregelden loop en afdoening van regtsgedingen, en de algemeene strekking van het artikel, toonen ten duidelijkste, dat hier spraak is van de geheele regterlijke magt, zoo als die naar art. 5 zal worden uitgeoefend door de regters, welke de wet zal aanwijzen, om het even of die alléén, zoo als de kantonregters en soms de presidenten der regtbanken en regters-commissarissen, of met meer personen, regt spreken.

Wets-ontwerp n°. VI.

Van de Godsdienst.

De Regering heeft gemeend dit artikel onveranderd te moeten laten, omdat het bevat den waarborg voor de betaling der tractementen, zoo als die in 1815 bestonden, en eene wijziging in deze wets-bepaling

aanleiding tot verschillende gevolgtrekkingen zoude kunnen geven. Maar desniettemin herhaalt zij hier gaarne de uitlegging, vroeger door haar aan het woord *gezindheden*, zoo als het hier voorkomt, gegeven. Bepaaldelijk verklaart de Regering, dat zij aan die uitdrukking geene andere beteekenis hecht dan aan de benaming van *kerkgenootschappen*. Zij blijft zich beroepen op hare antecedenten, dat is op de wijze, waarop zij steeds deze benaming heeft verstaan; zij is door geene redeneringen van lateren tijd in hare overtuiging aan het wankelen gebragt, en zij stelt zich voor, in overeenstemming met die overtuiging te blijven handelen.

Wets-ontwerp n°. VIII.

Van de Defensie.

De in staat-van-oorlog-, in-beleg-stelling van steden en sterkten is thans bij het decreet van 24 December 1811 geregeld, en deze wet is weder door de additionnele artikelen der Grondwet behouden.

Het kan noodig geoordeeld worden, deze aangelegenheid nader bij eene wet te regelen; maar dan is er ook geene bepaling in de Grondwet te vinden, noch omtrent het regt van vereeniging, noch omtrent de aanwijzing der regtsmagt bij de wet, welke eene behoorlijke regeling van dit onderwerp zoude in den weg staan.

Wets-ontwerp n°. IX.

Van den Waterstaat.

Art. 2. Het woord *waterschappen* is hier gebezigd als *nomen generis* en bestemd, om alle ligchamen van dien aard aan te duiden, onverschillig welken naam zij dragen.

Het artikel behelst niets nieuws. Het bevat alleen eene verkorting van art. 220 der tegenwoordige Grondwet.

Dat art. 220 bewijst, dat men dwaalt, wanneer men aan de dijk- en polderbesturen autonomie toekent. Dat artikel ontzegt aan die besturen wetgevende magt, maar draagt dezelve over die polders en polderbesturen aan de Provinciale Staten op.

Deze oefenen die magt uit onder goedkeuring des Konings.

De Koning zal die goedkeuring zeker niet verleenen, vóórdat het hem blijkt, dat de ingelanden in de polders, of hunne besturen, in hun belang zijn gehoord.

Art. 4. Dit toezigt zal algemeen, niet bepaald zijn, maar zich nimmer kunnen uitstrekken tot het verleenen van vergunningen tot verveening, indijking en droogmaking, vermits dit laatste verre buiten de grenzen van het *houden van toezigt* is gelegen.

Wets-ontwerp n°. X.

Van het Onderwijs en het Armbestuur.

Art. 1, 2de alinéa. De Regering bevestigt bij deze de uitlegging, door haar aan de woorden: «*met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen*» gegeven.

Wat betreft de uitdrukking: *van overheidswege*, zoo merkt de Regering op, dat deze uitdrukking is gebezigd, omdat tot bereiking van het voorgestelde doel veelal de medewerking en hulp der provinciën en gemeente-besturen zal moeten worden ingeroepen; maar zij voegt er bij, dat zij het blijft houden voor eenen pligt der staatsregering, om dáár, waar deze medewerking en hulp te kort mogten schieten, te zorgen, dat aan de bepaling der Grondwet worde voldaan en alom de gelegenheid tot verkrijging van voldoend openbaar onderwijs worde gegeven.

Wat door *middelbaar onderwijs* moet worden verstaan, zal door de wet, op dit onderwerp te maken, worden bepaald. De aard der zaak, en de reeds bestaande industrie-scholen, toonen genoegzaam, wat onder het middelbaar onderwijs zal moeten worden gerangschikt.

Art. 2. Eene wet, welke bijzondere instellingen van weldadigheid aantastte, zoude eene der schoonste deugden van het Nederlandsche volk, de weldadigheid, dooden. Zoodanige wet is in Nederland onmogelijk.

Wets-ontwerp n°. XII.

Additionnele Artikelen.

Addit. art. 2. Wanneer de geschiedenis van dit artikel uit de gewisselde stukken wordt opgespoord, zal men bevinden, dat ten grondslage dezer bepaling alleen billijkheid, geene verpligting is gelegd. Het artikel werd oorspronkelijk geheel anders door de Regering voorgesteld, en toen reeds in de memorie van toelichting gezegd: *deze bepaling is, zoo al niet volstrekt regtmatig, dan ten minste hoogst billijk, en daarom noodzakelijk gekeurd.* In het voorloopig verslag der rapporteurs van de Tweede Kamer werd ook de verpligting tot deze vergoeding ontkend, en dezelve alleen als uitvloeisel van billijkheid gewogen. De Regering heeft daarop in hare memorie geantwoord: *de Regering is van oordeel, dat deze bepaling, als een door de billijkheid gevorderde maatregel van overgang, in de Grondwet zelve moet worden opgenomen.* Als zoodanig is zij, als te bezwarend, op nieuw in het algemeen verslag der voornoemde heeren rapporteurs bestreden. Om aan die bezwaren te gemoet te komen, is eindelijk het artikel zoodanig door de Regering gewijzigd, als het nu is voorgedragen. Er is dus geen twijfel aan, of het woord *schadevergoeding*, hier gebezigd, kan in geen zoodanigen regtskun-

digen zin worden opgenomen, dat daaraan een regt van vorderen verbonden is. De reden voor deze bepaling is alleen gezocht in een onvolmaakten pligt van den Staat.

Addit. art. 3. De Regering deelt het gevoelen, dat de zin en strekking dezer bepaling die zijn, welke in het eerste gedeelte dezer aanmerking van het voorloopig verslag zijn ontvouwd: en om het ongerief, daaruit voortvloeijende, zoodra mogelijk op te heffen, zijn de bepalingen van art. 5 van dit wets-ontwerp vastgesteld. Op de 2de vraag antwoordt de Regering, dat de thans bestaande Grondwet, voor zooverre hare gewijzigde gedeelten betreft, na het vaststellen van die wijzigingen, niet meer werken kan; maar de Regering bevoegd, zelfs verpligt is, om de gewijzigde beginselen der Grondwet dadelijk in uitvoering en toepassing te brengen, door het aanwenden van alle zoodanige regtmatige middelen, als haar daartoe ten dienste staan. Zulke middelen ontbreken haar ten opzigte der vreemdelingen niet geheel, en zij zal zich met dezelve voldoende kunnen behelpen, totdat de wet zal zijn vastgesteld, die in art. 5 van het wets-ontwerp I is toegezegd.

De gewijzigde Grondwet wordt geacht, verbindende te zullen zijn, en hare afkondiging bekend, op den dag der uitgifte van het *Staatsblad*, waarin de wetten tot wijziging zijn opgenomen, overeenkomstig art. 1, § 4, van het voorloopig kies-reglement.

Addit. art. 4. De beteekenis der woorden: *openbare betrekkingen*, kon niet duidelijker worden aangegeven dan door de reeds gegevene verklaring, dat daardoor worden bedoeld alle *openbare betrekkingen, die van wege den Staat, de provinciën of de gemeenten worden opgedragen en bekleed.* De betrekkingen van de leden der polderbesturen zijn daaronder begrepen (vergel. art. 1 van het besluit van 26 Maart 1814, *Staatsblad* no. 46).

Art. 7. Het voorloopig kies-reglement is bestemd, om zoo dikwerf te werken als noodig zal worden bevonden, en eerst door het invoeren der kieswet zelve te worden vervangen.

Voorloopig Kies reglement.

Aan dezen voorloopigen maatregel is volstrekte behoefte.

Zonder hem is de invoering van het belangrijkste gedeelte der aangenomene wijzigingen der Grondwet eene onmogelijkheid, — het geheele werk der herziening ijdel en zonder vrucht.

Met de afschaffing van het thans bestaande kiesstelsel moeten noodwendig alle loten, daaruit voortgesproten, uit dien wortel leven en werking verkrijgende, dadelijk sterven.

Het redematige daarvan is vroeger reeds betoogd en erkend.

Alleen uit besef van noodzakelijkheid en onmisbaarheid is deze Regering er toe overgegaan, om van dat beginsel af te wijken en aan de thans bestaande Vertegenwoordiging het overleven van die afschaffing te gunnen.

doch alleen om in buitengewone en dringende behoeften van Staat te kunnen voorzien.

Die uitzondering mag geen regel worden, die vervallene Vertegenwoordiging, zonder grondslag, kan geen vol leven genieten.

Aan haar kan het allerminst worden gegund, mede te werken tot het vaststellen der verlangde nieuwe kieswet. Tot het ontwerpen van die wet wordt tijd gevorderd, en het voldoen aan het verlangen, door sommige leden geuit, zou ten gevolge hebben, dat de tegenwoordige kamers der Staten-Generaal nog gedurende de geheele zitting van 1848 op 1849, en welligt nog langer, bleven bestaan. Men stelle zich hier het mogelijke geval voor, dat de tegenwoordige Eerste Kamer zoodanige kieswet, door de Tweede Kamer goedgekeurd, afkeurde.

Art. 2. Dat er, na de onderscheidene wijzigingen, die dit artikel heeft ondergaan, nog onevenredigheid tusschen het platteland en de steden bestaat, kan niet worden ontkend. Om deze op te heffen, zouden een nieuwe census aangenomen, en geheel nieuwe kiezerslijsten in alle gemeenten des Rijks opgemaakt, beoordeeld, gezuiverd en vastgesteld moeten worden. Daartoe ontbreekt de tijd. Het tegenwoordig voorgedragen beginsel is uit den boezem der Tweede Kamer zelve afkomstig. De onevenredigheden, die hetzelve medebragt, zijn door de Regering door verandering van cijfers van het belastings-bedrag, in art. 2, § *b*, vermeld, verminderd; en bij die wijziging heeft men het cijfer van *f* 30 voor *Friesland*, *behalve de eilanden*, onveranderd gelaten, terwijl de andere cijfers werden verhoogd, omdat men in aanmerking nam, dat bij het berekenen van dat bedrag in Friesland alleen de grondbelasting in aanmerking werd genomen, doch in de andere provinciën, behalve de grondbelasting, ook de personele belasting.

Onder het bedrag aan belasting, hier gevorderd en in art. 14 bedoeld, mag ook ten voordeele van den man in aanmerking worden genomen de belasting, die verschuldigd wordt voor de goederen der vrouw, buiten de huwelijks-gemeenschap bezeten.

In art. 2 wordt naar de dáár genoemde reglementen verwezen, om door die reglementen te doen uitwijzen, wie *volgens dezelve de vereischten bezitten*, in de steden, om tot kiezers te worden benoemd, en ten platten lande, om stemgeregtigd te zijn. Die verwijzing geschiedt dáár onvoorwaardelijk, en zonder uitzondering.

Zonder het artikel te veranderen, kan geene uitzondering ten opzigte van dit vereischte van inwoning worden gemaakt, en verandering van het artikel is nu niet meer mogelijk.

De laatste zinsnede van dit artikel spreekt van de *redenen van uitsluiting*, die niet mogen worden verward met de *vereischten*, van welke in de eerste leden van dit artikel wordt gewaagd. Iemand, die niet lang genoeg in eene stad of ten platten lande heeft gewoond, om op deelneming aan het kiesregt aanspraak te kunnen maken, valt, in den zin der wet, niet in termen van uitsluiting, maar hij bezit

alleen het gevorderde vereischte niet, om in aanmerking tot toelating te kunnen komen.

Wanneer de wet van uitsluiting spreekt, bedoelt zij het geval, waarin iemand al de vereischten in zich vereenigt, en daarom regt op de uitoefening van het kiesregt heeft, doch om eene bijkomende reden van die uitoefening van dat regt moet worden verstoken — uitgesloten.

Voor de eenparige uitoefening van dat regt zal zooveel mogelijk zorg worden gedragen, behoudens de bevoegdheid, in art. 32 van dit reglement aan de Gedeputeerde Staten verleend.

Artt. 6 en 24. De onder-kiesdistricten zullen worden bevonden onmisbaar te zijn, om de meer algemeene deelneming aan de uitoefening van dit kiesregt te bevorderen.

Aan het hier geuite verlangen kan gereedelijk worden voldaan, en de voorgestelde opvatting en toepassing van art. 24 aangenomen. Dien ten gevolge zal, wanneer door de eerste stem-opneming geene volstrekte meerderheid is verkregen, onmiddellijk het dubbeltal worden opgemaakt, bij dat artikel gevorderd, dat dubbeltal binnen 24 uren in de onder-kiesdistricten worden bekend gemaakt door aanplakking op de gebruikelijke plaatsen, en daarbij aangekondigd, dat, na verloop van een of twee dagen, in het hoofd-kiesdistrict tot eene tweede stem-opneming zal worden overgegaan.

Art. 25. Wanneer het oogenblik der toepassing van dit voorloopig kies-reglement aanbreekt, is de gewijzigde Grondwet reeds afgekondigd, de tegenwoordige vervangen: — op dat oogenblik kunnen de afgeschafte bepalingen der laatstgenoemde Grondwet niet meer gelden, maar moeten de bepalingen der eerstgenoemde opgevolgd worden.

Art. 28. De inlichting, in de eerste plaats ten opzigte van dit artikel gevraagd, kan gemakkelijk worden gegeven. De Regering verzoekt, dat men daartoe gelieve op te slaan hare memorie van beantwoording, onder n°. 27 van de gewisselde stukken te vinden, en op bladz. 4 van dat stuk te lezen deze woorden: *De Regering merkt hier nog op, dat het getal 39 is aangenomen, omdat dit getal naar de populatie van de onderscheidene provinciën de beste verhouding oplevert, wordende er nu zoo na mogelijk in elke provincie op de* 80,000 *zielen één lid der Eerste Kamer gekozen.*

Aan den Koning wordt de keuze der gevorderde 39 leden uit de hem voorgestelde 136 kandidaten geheel vrijgesteld, zonder Zijne Majesteit aan keuzen, uit bepaalde provinciën te doen, te binden: omdat ook de Provinciale Staten, bij hunne keuzen, volgens art. 3, wets-ontwerp n°. III, te doen, aan geene provinciën gebonden zijn; maar bij het uitbrengen zijner keuze zal de Koning, met het oog op het zoo even aangehaalde artikel der Grondwet, aanduiden, wegens welke provincie ieder benoemd lid geacht moet worden te zijn gekozen, opdat bij het aftreden van dat lid regelmatig in de vervulling zijner plaats kunne

worden voorzien. De laatste onderstelling, in deze aanmerking geuit, wordt door de Regering niet gedeeld.

De tijdelijke Voorzitter van den Raad der Ministers,

BENTINCK.

LIII.

BESLISSING VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS *voor de twaalf wets-ontwerpen, houdende veranderingen en bijvoegingen in de Grondwet.*

De commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in dubbelen getale voor de ontwerpen van wet tot herziening der Grondwet, is, na kennis genomen te hebben van de memorie van beantwoording op het onder dagteekening van den 27sten September opgemaakte verslag, wegens deze wets-ontwerpen — welke memorie door den tijdelijken voorzitter van den raad van ministers den 29sten dezer is ingezonden, — van oordeel, dat te dezer zake geene nadere overweging in de afdeelingen gevorderd wordt; zoodat het genoemde verslag, als het *Algemeen Verslag*, omtrent de ontwerpen van wet tot herziening der Grondwet moet worden beschouwd.

Aldus vastgesteld bij de commissie van rapporteurs den 30sten September 1848.

VAN NAAMEN.
WICHERS.
DUYMAER VAN TWIST.
VAN GOLTSTEIN.
DEN TEX.
VAN PANHUYS.
VAN BEECK VOLLENHOVEN.

Zitting der dubbele Tweede Kamer van Zaturdag,
30 *September* 1848.

De vergadering wordt ten twee ure door den voorzitter, jhr. W. BOREEL VAN HOGELANDEN, geopend.

Er zijn 76 leden tegenwoordig, te weten, de heeren:
Geradts, *Borski*, *van Lijnden*, *Thissen*, *Sloet* (Gelderland), *Hooft* (Noord-Holland), *Smit*, *Heerkens*, *Kaars Sypesteyn*, *Anemaet*, *Caan*, *Mackay*, *Uytwerf Sterling*, *Kroef*, *Albarda*, *de Bosch Kemper*, *Kien*, *van der Meer Mohr*, *Heeren*, *van Reede van Oudtshoorn*, *Vos*, *van Hasselt*, *Vegilin van Claerbergen*, *Backer*, *Modderman*, *Mees*, *Nienhuis*, *van der Veen*, *Wichers*, *Gou-*

verneur, *Sloet* (Overijssel), *Egter*, *de Bruyn Kops*, *Lotsy*, *Kniphorst*, *Hiddema Jongsma*, *van Nispen van Sevenaar*, *Bijvoet*, *Bijleveld* (Zeeland), *Reäel*, *Bots*, *Bijleveld* (Gelderland), *van de Wall*, *Op ten Noort*, *Schiff*, *Bloemarts*, *Nederburgh*, *Staw Busmann*, *Hoffman*, *Swart*, *Duymaer van Twist*, *de Weichs de Wenne*, *de Man*, *Storm van 's Gravesande*, *van de Mortel*, *van Loghem*, *Cock*, *van Naamen*, *van Goltstein*, *van Harencarspel*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Heloma*, *Mutsaers*, *van Foreest*, *Corneli*, *Jespers*, *van Heemstra*, *Verwey Mejan*, *Cats*, *Delhez*, *Enschedé*, *van Hogendorp*, *de Kempenaer*, *Schooneveld*, *Faber van Riemsdijk* en de Voorzitter.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers van Binnenlandsche Zaken en voor de Hervormde en andere Eerediensten wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

De voorzitter deelt der Vergadering mede, dat de heeren *Blankenheym*, *Telting* en *Gevers van Endegeest* schriftelijk berigt hebben, dat zij door ongesteldheid verhinderd worden de vergadering bij te wonen, hetgeen voor kennisgeving wordt aangenomen.

Is ingekomen afschrift van een Koninklijk besluit, waarbij de heer *J. de Backer* ontslagen wordt uit den eed, als lid der Kamer door hem afgelegd, en waarbij voorts de bijeenroeping bepaald wordt van de Provinciale Staten van Zeeland, ter verkiezing van een nieuw lid der Kamer, in plaats van den heer *de Backer*.
Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen.

De commissie van rapporteurs voor de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet brengt haar algemeen verslag uit, welk stuk reeds gedrukt en aan de leden roudgedeeld is.
De beraadslaging over die wets-ontwerpen wordt vastgesteld op den volgenden Maandag, des voormiddags ten elf ure.

LIV.

ALGEMEENE BERAADSLAGINGEN.

Zitting van Maandag, 2 October.

De vergadering wordt ten elf ure door den voorzitter, jhr. W. BOREEL VAN HOGELANDEN, geopend.

Er zijn 104 leden tegenwoordig, te weten de heeren:

Van Heemstra, *Borski*, *Geradts*, *van Reede van Oudtshoorn*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Gouverneur*, *Delhez*, *Bijleveld* (Gelderland), *de Kempenaer*, *Verwey Mejan*, *van Sasse van Ysselt*, *Smit*, *Thissen*, *Kniphorst*, *Bloemarts*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Lijnden*, *van der Heyde*, *Heeren*, *Kroef*, *van der Meer Mohr*, *Albarda*, *van Boelens*, *Reäel*, *Luyben*, *Vegilin van Claerbergen*, *Duymaer van Twist*, *Cock*, *Sloet* (Gelderland), *Op ten Noort*, *Vos*, *Schiff*, *Kien*, *van Dam van Noordeloos*, *Lotsy*, *Begram van Jaarsveld*, *Kwak van Zwartewaal*, *Cats*, *Kaars Sypesteyn*, *Bijleveld* (Zeeland), *Sloet* (Overijssel), *Uytwerf Sterling*, *van Beeck Vollenhoven*, *Wichers*, *Nienhuis*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Modderman*, *Backer*, *van Rijckevorsel*, *van Roijen* (Onderdendam), *van de Wall*, *Storm van 's Gravesande*, *Mackay*, *Swart*, *Caan*, *de Jong van Beek en Donk*, *de Man*, *Bots*, *de Weichs de Wenne*, *Egter*, *Heerkens*, *Bijvoet*, *den Tex*, *Hooft* (Noord-Holland), *Blankenheym*, *van Goltstein*, *Opperdoes Alewijn*, *Boxman*, *Jespers*, *van Harencarspel*, *van Hasselt*, *Hiddema Jongsma*, *Hoffman*, *Anemaet*, *Nederburgh*, *Mutsaers*, *Nepveu*, *van Foreest*, *van de Mortel*, *van Wessem*, *de Bruyn Kops*, *Corneli*, *van Leeuwen*, *van der Veen*, *van Weel*, *van Loghem*, *Timmers Verhoeven*, *van Nagell*, *de Monchy*, *Cost Jordens*, *van Nispen van Sevenaar*, *Mees*, *Star Busmann*, *van Roijen* (Overijssel), *d'Ablaing van Giessenburg*, *van Hall*, *Storm* (Noord-Braband), *de Bosch Kemper*, *Menso*, *Schooneveld*, *van Hogendorp*, *Nap*, *van Heloma*, *Romme*, *van Dam van Isselt*, *van Riemsdijk*, *Enschedé*, *Corver Hooft*, *Hooft*, *van Naamen* en de Voorzitter.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

De voorzitter geeft der Vergadering kennis, dat de heer *Gevers van Endegeest* schriftelijk berigt gezonden heeft van door ongesteldheid verhinderd te worden om de vergadering bij te wonen; terwijl de heer *van Haersolte* mede berigt geeft, dat hij de zitting niet kan bijwonen.

Deze berigten worden voor kennisgeving aangenomen.

De voorzitter geeft vervolgens kennis, dat de heer *Slicker van Domburg*, door de Staten van Zeeland tot lid der Kamer benoemd, ter vervulling van de door het ontslag van den heer *de Backer* opengevallen plaats, zijne geloofsbrieven heeft ingezonden. Hij benoemt eene commissie van vijf leden, bestaande uit de heeren: *Cost Jordens*, *Anemaet*, *Faber van Riemsdijk*, *van Leeuwen* en *Bijleveld* (uit

Zeeland), in wier handen de bedoelde stukken gesteld worden, met verzoek, om daaromtrent in de zitting van morgen verslag uit te brengen.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over de wets-ontwerpen, houdende *veranderingen in de Grondwet.* De algemeene beraadslagingen daarover worden geopend.

I. De heer VAN REEDE VAN OUDTSHOORN heeft het eerst het woord en zegt:

«Alvorens tot de beoordeeling in derzelver bijzonderheden over te gaan van de onderscheidene ontwerpen van grondwets-herziening, welker lot thans door U Edel Mogenden zal worden beslist, acht ik het voor elk, die in deze hooge landsvergadering geroepen wordt daarover zijne stem uit te brengen, van het uiterste gewigt na te gaan, op welke gronden en beginselen deze ontwerpen zijn berustende.

Van de beginselen toch, op welke staats-instellingen zijn gegrond, is de deugdelijkheid en de duurzaamheid van den staatsvorm afhankelijk.

Met die beginselen is de bloei, de welvaart en het geluk van een land ten naauwste verbonden.

Van oudsher hadden de Staten in Europa en ook ons weleer zoo gezegend Vaderland hunne grondwetten en constitutiën, wel niet gelijk de sinds ruim eene halve eeuw ten gevolge der Fransche staats-omwenteling schier algemeen ingevoerde Staatsregelingen, in welke artikelsgewijze de regten en verpligtingen, de grenzen en bevoegdheid der onderscheidene daarbij aangewezene staatsmagten zijn aangeduid en omschreven, maar zoodanige, hetzij geschrevene, hetzij ongeschrevene, staats-instellingen, welke ten deele in den aanvang ontstaan, ten deele door den loop der tijden en de bijzondere omstandigheden, waarin de volkeren hebben verkeerd, zich van lieverlede hadden ontwikkeld, en met het wezen van den Staat als het ware vereenzelvigd.

Die lands-instellingen of staatswetten, hoe men dezelve ook noemen moge, waren, gelijk gezegd, niet alle op eenmaal in het leven geroepen, maar hadden zich grootendeels, naar mate van de behoeften, zeden en gewoonten der volken, langzamerhand gevormd, en hadden juist daardoor, niettegenstaande het gebrekkige, hetwelk ook daarin soms werd gevonden, eenen onmiskenbaren invloed op de zelfstandigheid, de nationale kracht en welvaart dier landen uitgeoefend.

Het was voor den nieuweren tijd bewaard, alle deze, zoo men zeide, verouderde Staats-inrigtingen op eenmaal omver te werpen en, zich grondende op wijsgeerige begrippen, nieuwe Staatsregelingen in te voeren, in welke, naar men meende met het ware begrip van den Staat beter overeenstemmende, de grenzen en bevoegdheid der onderscheidene daarbij aangewezene staatsmagten met meerdere juistheid werden omschreven en voor het vervolg paal en perk zouden worden gesteld aan de willekeur, waaronder de volken tot dien tijd hadden gezwoegd.

Die Staatsregelingen, meerendeels ontstaan in tijden van onrust en woelingen, vermogten, met welken omhaal van woorden in sommige derzelve ook de grondslagen, waarop het volksgeluk nu voortaan zoude berusten, waren omschreven, vermogten, zeg ik, tot heden dat met zooveel ophef aangekondigde volksgeluk niet te voorschijn te brengen.

Inwendige strijd en spanning werden integendeel van af dien tijd meer dan ooit onder de volkeren bespeurd, en dáár, waar soms tijdelijk eenige nationale welvaart mogt worden waargenomen, kan het niet worden ontkend, dat deze bij vroegeren bloei en luister, voornamelijk ook in ons Vaderland, ver, ja zeer verre achterstond.

De meeste dier zoo hoog geroemde gewrochten van menschelijke wijsheid zijn dan ook het een na het andere verdwenen, om plaats te maken voor nieuwe gewrochten, waarin de menschelijke wijsheid met meerdere volmaaktheid zoude uitblinken, en zijn ten gevolge van dien, zoo ik mij niet bedrieg, in het naburige Fransche rijk, in een tijdsverloop van nog geen zestig jaren, reeds tien constitutiën ontworpen, terwijl men ook in ons Vaderland, in den tijd van even vijftig jaren, thans reeds tot het daarstellen eener achtste gewijzigde staatsregeling is genaderd.

Van waar die snelle opvolging en afwisseling van staats-instellingen, welker vastheid en heilrijkheid was voorspeld? Van waar die zich telkens opvolgende teleurstellingen, die omkeering, die ontbinding, van waar, in één woord, die wankelbaarheid in hetgeen als onwankelbaar was toegezegd?

De oorzaak hiervan wordt door mij gezocht:

in de miskenning van den éénigen waren grondslag, waarop het staatsgebouw moet rusten;

in de miskenning van het wezen en den oorsprong van het gezag;

in de te-niet-doening van hetgeen op ondervinding van eeuwen was daargesteld, met plotselinge in-de-plaats-stelling van louter op theoriën zich grondende instellingen;

in de huldiging, in één woord, van een stelsel, hetwelk, blootelijk op de menschelijke rede gegrond, al wat op ondervinding berust ter zijde stellende, zich van den Staat en deszelfs leden een denkbeeldig zamenstel vormt, hetwelk, door de geschiedenis gelogenstraft, met het ware begrip van den Staat even weinig overeenkomstig is als de droom met de realiteit.

Geroepen door mijnen eed, om de algemeene belangen met alle mijne krachten te bevorderen, gevoel ik mij gedrongen, om dáár, waar dit stelsel, het stelsel van de oppermagt des volks, in de thans aanhangige wetsontwerpen mogt zijn toegepast, uitgebreid en gehuldigd, hier openlijk te verklaren, dat ik mij daarmede niet kan vereenigen; eene verklaring, welke door mij wordt afgelegd, op grond, dat dit stelsel in strijd is met de wezenlijke belangen des volks.

Ik weet het, Edel Mogende Heeren, dat ik mij hierdoor in tegenspraak stel met hetgeen thans schier van alle zijden als algemeen geldende waarheid wordt verkondigd, maar ik weet ook, dat hetgeen bij mij, na rijp onderzoek, tot eene ziels-overtuiging geworden is, zonder de blaam van

laſhartigheid op mij te werpen, door mij niet mag worden teruggehouden.

Het is geenszins mijn voornemen, alhier in het breede in eene wederlegging te treden van de gronden, welke ten voordeele van dat stelsel kunnen worden in het midden gebragt.

Dat stelsel wederlegt zich zelf door de toepassing, welke daarvan sinds ruim eene halve eeuw en nog heden ten dage overal rondom ons is gemaakt; eene toepassing, welke, in stede van bloei en welvaart, schier overal onrust en tweedragt, omverwerping van bestaande magten, ja regeringloosheid heeft te weeg gebragt.

De plaats, waar ik mij bevind, is daarenboven niet geschikt, om tot een strijdperk te verstrekken, waarop de kampvechters van verschillende staatkundige meeningen elkander ontmoeten.

Wee mij, indien zoodanige strijd hier ter plaatse door mij wierd uitgelokt. Wee mij, indien het vuur der hartstogten alhier door mij wierd ontstoken.

Mijne roeping is alleen rekenschap te geven van hetgeen door mij als den waren grondslag van den Staat, als het wezen en de oorsprong van het gezag, als de éénige grond van het volksgeluk wordt beschouwd.

Ik zal mijne roeping binnen die door mij zelven aangewezene grenzen weten te beperken.

De Staat — en zulks is thans door de kundigste schrijvers, ook van onzen tijd, in een helder licht geplaatst — de Staat is niet eene vereeniging van menschen, welke, even als in het burgerlijke een genootschap, zich door onderlinge overeenkomst tot een bepaald doeleinde hebben verbonden, en de waarneming hunner belangen hebben opgedragen aan eene magt, welke naar willekeur door hen kan worden daargesteld of teruggeroepen. Die bewering is in strijd met de geschiedkundige waarheid. De Staat is niet anders dan de zamenleving van menschen, die, oorspronkelijk uit hetzelfde gezin en denzelfden stam ontsproten, onder eene overheid en bepaalde instellingen aan elkander zijn verbonden.

Even als in het huisgezin het vaderlijk gezag niet door de keuze van de leden van het gezin, maar, als het met den aard der zaak het meest overeenkomende, als het van God ingestelde gezag, van den aanvang der eeuwen zich heeft doen gelden, even zoo is het feitelijk waar, dat de overheid in het algemeen niet door de individuele verkiezingen der burgeren onderling is in het wezen geroepen, maar dat de magt dier overheid door de natuur der dingen zelve, door den loop der omstandigheden — hier door hulde aan wijsheid of dapperheid, dáár ten gevolge van grondbezit als anderzins — is geboren, met de daad niet anders dan door de leidingen en bestieringen Gods. Er staat geschreven: Alle magt is uit God; er is geene magt, dan die van God is gesteld.

Bij die magt, het beeld Gods op aarde en tevens Gods dienares berust de souvereiniteit, dat is, de onafhankelijkheid. Het is verre

van mij, dat ik zoude willen beweren, dat een dusdanig gezag ten allen tijde van alle verantwoording zoude zijn ontheven; dat de onderdanen aan dat gezag in allen opzigte eene lijdelijke gehoorzaamheid zouden zijn verschuldigd.

In het begrip der souvereiniteit, gelijk het door mij wordt voorgesteld, ligt voornamelijk dit hoofd-denkbeeld opgesloten, dat het den onderdanen niet vrijstaat hunne overheden enkel als zaakgelastigden te beschouwen, maar dat zij in den regel aan dezelve, wegens den oorsprong van het gezag, gehoorzaamheid zijn verschuldigd, behoudens de door mij na te melden beperkingen.

De souvereiniteit, zeg ik, is aan beperkingen onderhevig.

Er zijn regten, welke den onderdanen tegenover hunnen souverein toekomen, regten, waarover deze niet vermag te beschikken, regten, welke even heilig zijn als de oorsprong der souvereiniteit zelve.

Tot die regten behooren in de eerste plaats dezulke, welke de verhouding kenmerken, die bestaat tusschen den Vorst der vorsten, den Souverein der souvereinen, den Heer des hemels en der aarde, en den mensch, die door Zijne almagtige scheppende hand is geformeerd.

Daartoe behoort het regt van vrijheid van geweten, het regt van vrijheid van godsdienstoefening, en vermits godsdienst en opvoeding, opvoeding en onderwijs, onafscheidelijk aan elkander zijn verbonden, ook het regt van vrijheid van onderwijs.

Behalve deze en andere daarmede in verband staande regten, als: het regt van vereeniging, het regt van vrijheid van uiting zijner gevoelens, door de wijsbegeerte ook wel natuurlijke regten genaamd, zijn er nog andere regten, welke buiten beschikking van den souverein liggen.

Deze zijn de dusgenaamde verkregen regten, welke, van geschiedkundigen oorsprong, meestal door concessiën van den souverein, naar mate van de behoeften der tijden verkregen zijn, en daardoor het wettig eigendom der onderdanen zijn geworden.

De handhaving, de ontwikkeling, en waar het pas heeft ook de uitbreiding van alle deze regten, is eene schoone en edele taak.

Zoolang bij den mensch nog eenig streven naar vooruitgang en ontwikkeling zal worden ontwaard, zullen van tijd tot tijd ook in het staatkundige hervormingen moeten worden tot stand gebragt.

Die hervormingen moeten echter geschieden uit het ware beginsel; zij moeten niet op revolutionnairen bodem worden geplant; zij moeten geschieden met het oog op het regtmatig gezag; zij moeten geschieden met eerbiediging van eens ieders regt; zij moeten worden geput uit de éénige ware bron, waaruit alleen ware vrijheid en wijsheid kan vloeijen.

Dáár, waar eerbied voor de goddelijke wet, waar eerbiediging van regten, van regten van magten en overheden, van regten van bijzondere personen, ambten, waardigheden en bedieningen wordt aangetroffen,

dáár zal alleen de ware vrijheid bloeijen, welke uitsluitend in *geregtigheid* bestaat.

Maar waartoe, zal men mij welligt toevoegen, waartoe thans de ontwikkeling van deze beginselen? waaruit blijkt, dat de ontwerpen, welke van regeringswege zijn voorgedragen, op revolutionnaire gronden zijn gebouwd? waar is het beginsel der revolutie ergens met woorden in die ontwerpen uitgedrukt? worden die ontwerpen niet voorgedragen van wege het wettig gezag? wordt in derzelver behandeling niet de wettige vorm in acht genomen?

Leven wij niet onder eene constitutionnele monarchie, waarvan het eigenaardige kenmerk is, aan het monarchale, het aristocratische en het democratische element een evenredig aandeel in 's Lands regering toe te kennen? En kan men het dan als revolutionnair uitkrijten, dat dáár, waar het gebleken is, dat de verhouding tusschen deze verschillende elementen in onze staatsregeling niet behoorlijk aanwezig is, deze verhouding op eene wettige wijze wordt hersteld?

Edel Mogende Heeren! het is juist dat begrip, hetwelk thans meer en meer veld wint in onze nieuwerwetsche staatsregelingen; dat begrip, volgens hetwelk het democratisch element als eene werkelijk bestaande magt in den Staat wordt erkend en gehuldigd; het is juist dat begrip, waarmede ik mij nimmer heb kunnen vereenigen.

Dat aan de Natie als zoodanig regten moeten worden toegekend, welke door den souwerein moeten worden geëerbiedigd, is reeds ten volle door mij beaamd, maar dat in eene monarchie aan het volk, al is het dan ook maar een aandeel in de souvereiniteit mag worden toegekend, kan nimmer door mij worden toegegeven.

In eene monarchie, wat men er ook van zeggen moge, berust de souvereiniteit bij den vorst; die souvereiniteit kan wel worden beperkt, zij mag nimmer worden gedeeld; in eene monarchie is het de vorst, die regeert, aan het volk mag geen aandeel in de regering worden toegekend.

De roeping van het volk strekt zich niet verder uit dan de handhaving van deszelfs wettige regten. Dáár, waar in eene monarchie aan Vorst en Volk gezamenlijk de regering wordt overgelaten, moet te eeniger tijd het monarchale beginsel door het democratische, of omgekeerd het democratische door het monarchale worden verzwolgen: dáár is geen bestendigheid van regeringsvorm, geen rust en orde, geen eerbiediging van regt, maar alleen willekeur op den duur te verwachten.

Dat nu in de thans aanhangige wets-ontwerpen aan het democratische element eene buitengewone uitbreiding is gegeven, zal wel door mij niet behoeven te worden betoogd.

Men behoeft slechts te letten op den alles overheerschenden geest des tijds. Men behoeft slechts den oorsprong en inhoud dier ontwerpen gade te slaan.

Men behoeft slechts acht te geven, hoezeer daarbij de Koninklijke

magt is verkort en beroofd van den krachtigen steun, welke in elke wel-ingerigte monarchie den Vorst moet ter zijde staan.

Men behoeft zich slechts de woorden der ontwerpers zelven te binnen te brengen, welke gewagen van voldoening aan het volk, om met mij overtuigd te zijn, dat het hier niet alleen te doen is om eerbiediging en handhaving van natuurlijke en verkregen regten, maar om mederegeren der natie, om tegemoetkoming aan de eischen eener magt, welke gehoorzaamheid, ja onmiddellijke gehoorzaamheid vordert, wil men niet daartoe worden gedwongen.

Die beginselen, Edel Mogende Heeren, zijn niet de mijne; ik laat ze voor hetgeen zij zijn; maar ik kan ze tot de mijne niet maken, zonder in een oogenblik des tijds te verloochenen al wat tot heden bij mij als waarheid en regt heeft gegolden.

Ik verklaar hier ten aanhoore van de Natie, dat ik niets vuriger verlang dan haar in al derzelver wettige regten gesteld en hersteld te zien, maar dat de weg, welke daartoe thans wordt gekozen, naar mijn oordeel, tot dat heilrijk doel nimmer duurzaam zal kunnen leiden.

Na de ontwikkeling van deze mijne staatkundige beginselen, waartoe ik te eerder ben overgegaan, omdat het voor de eerste maal is, dat ik op politiek terrein in het openbaar ben verschijnende en omdat in eenen tijd, als dien wij thans beleven, voor elk, die het wel meent met Vaderland en Oranje, laat staan voor een afgevaardigde, pligtmatig is, onder opzien tot hooger, den moed te bezitten rondborstig zijne meeningen te belijden, al is het ook dat hij te voren reeds kan bevroeden, dat dezelve den algemeenen bijval niet zullen ondervinden, — na de ontwikkeling dezer mijne staatkundige beginselen wordt mij thans ter beantwoording de gewigtige en alles omvattende vraag voorgelegd: Zal ik, omdat de ontwerpen, van regeringswege aangeboden, in beginsel met mijne beschouwingen niet zijn overeenstemmende, zal ik daarom en daarom alleen deze ontwerpen in massa verwerpen?

Neen, ik zal ze niet in massa verwerpen, omdat ik de moeijelijkheid besef, waarin de Vorst, die ons regeert, zich heeft bevonden tegenover eene alles-overweldigende kracht, welke elders vorsten heeft doen sidderen op hunne troonen, troonen heeft doen wankelen, ja omvergeworpen — eene magt, welke zich ook in ons Vaderland, ofschoon dan Gode zij dank in mindere mate, in een dreigend aanzien heeft vertoond.

Ik zal ze niet in massa verwerpen, omdat ik bereid ben hulde te doen aan de regtschapenheid van mannen, welke, ofschoon met mij in beginselen verschillende, nogtans met de daad hebben getoond, dat het hun in waarheid te doen was orde en rust in het land te handhaven en daarin dan ook door Gods genadige bestiering aanvankelijk zijn geslaagd.

Ik zal ze niet alle verwerpen, omdat door die verwerping de zegeviering mijner beginselen toch niet zoude worden verkregen, maar wij daardoor welligt zouden worden teruggebragt tot het stelsel van

behoud, hetwelk, zelf op revolutionnair terrein geteeld, om er niets meer van te zeggen, geene voldoende waarborgen voor ware vrijheid en welvaart heeft opgeleverd;

omdat in de thans aanhangige wets ontwerpen regten worden erkend en althans aanvankelijk toegezegd, welke elken regtgeaarden Nederlander dierbaar aan het harte zijn, regten, door 's lands getrouwe ingezetenen tot heden dikwerf te vergeefs ingeroepen;

omdat het nu ten minste vooreerst den Nederlander zal zijn vergund den God zijner vaderen niet blootelijk binnen den engen kring des huisgezins, maar openlijk en zonder tot een bepaald getal beperkt te zijn, naar de uitspraak van zijn geweten te dienen;

omdat het den ouderen zal zijn vergund hunne kinderen naar hunne overtuiging en volgens hunne godsdienstige meening op te voeden, zonder door in het vaderlijk regt ingrijpende bemoeijenissen van autoriteiten daarin te worden belemmerd.

De toekenning dezer regten, ofschoon dan ook niet in allen deele als juist door mij wenschelijk zou zijn geacht. de toekenning dezer regten wordt door mij op zulk een hoogen prijs gesteld, dat ik wenschte alleen daarom in staat te zijn, al de ontwerpen in derzelver geheel aan te nemen.

Er zijn bij mij echter bezwaren overgebleven, over welke ik, niettegenstaande mijne opregte gezindheid om tot het voleindigen van het werk der grondwets-herziening mijnerzijds mede te werken, niet vermag heen te stappen, bezwaren, op welke ik niet kan toegeven, zonder in wederspraak te zijn met mij zelven.

Deze bezwaren zijn van tweederlei aard.

Zij betreffen: in de eerste plaats alsnog miskende verkregen regten; in de tweede plaats bepalingen, waarbij naar mijn oordeel aan het door mij bestreden beginsel der volksregering eene uitbreiding wordt gegeven, strijdig met de rust en zekerheid en met het ware begrip van den monarchalen Staat.

Wat het eerste bezwaar betreft, dit vind ik gelegen in art. 4 van het ontwerp n°. I, houdende: « De wet kan provinciën vereenigen en splitsen."

Reeds in 1840 werd, bij de toenmalige voorgedragen splitsing der provincie Holland in twee gedeelten, door kundige leden in deze vergaderzaal aangemerkt:

dat de provinciën haar bestaan niet uit de Grondwet ontleenen, maar reeds lang vóór de Grondwet bestonden;

dat de regten der provinciën in den revolutionnairen stroom in 1795 wel zijn overdekt, niet vernietigd;

dat de hoofdbeginselen van het Nederlandsche staatsregt worden miskend, indien men zonder toestemming der Staten beschikt over een gewest;

dat provinciën en gemeenten regten hebben, waarover door de Regering niet mag worden beschikt; en

dat elke maatregel, strekkende, om de zelfstandigheid van provinciën of gemeenten te vernietigen, eene inbreuk daarstelt op die regten.

Toen werd voorspeld, hetgeen thans wordt bewaarheid, dat de destijds plaats hebbende inbreuk op de zelfstandigheid der provincie Holland weldra navolging zoude vinden ook ten aanzien van andere provinciën.

De Regering heeft wel verklaard, dat men voor alsnog niet van voornemen is daartoe over te gaan. Maar deze verklaring kan mij geenszins bevredigen.

Wij moeten niet vergeten, dat wij nog slechts een tijdelijk ministerie bezitten, hetwelk welligt spoedig door een ander kan zijn vervangen; en wie waarborgt ons, dat toekomstige ministers hetzelfde gevoelen zullen zijn toegedaan?

Wordt deze grondwettelijke bepaling aangenomen, dan zal weldra bij eene enkele wet alle eigenaardigheid van ons volksbestaan op eenmaal komen te vervallen; dan zal alle herinnering aan vroegere roemruchtige dagen, zoo noodig tot verlevendiging van nationale kracht, bij den Nederlander, zoo niet uitgewischt, dan toch worden onderdrukt; dan zullen de belangen der kleinere provinciën aan die der grootere worden opgeofferd; dan zal ten opzigte van het ondernemen van openbare werken in menig gewest, vooral in de kleinere, stilstand en onzekerheid ontstaan.

Edel Mogende Heeren, ik zoude in de ontwikkeling mijner bezwaren tegen de voorgestelde grondwettelijke bepaling verder kunnen uitweiden. Ik zoude aan de Regering nog kunnen toevoegen, dat de bedoeling van de voorstanders der zelfstandigheid van de provinciën geenszins is de aloude gewestelijke souvereiniteit te herstellen, gelijk in de memorie van beantwoording schijnt te zijn opgevat: dit zoude eene staatkundige dwaasheid zijn; maar dat hunne bedoeling geene andere is, dan het grondgebied der provinciën, gelijk het van ouds heeft bestaan, in stand te houden, en het huishoudelijk beheer der provinciën, behoudens derzelver afhankelijkheid van de opperste magt in den Staat, afgescheiden te houden van elkander; een verlangen, hetwelk niets onredelijks in zich bevat, en in geen geval tot eenige moeijelijkheid aanleiding kan geven, noch immer zal kunnen worden geacht eenige inbreuk daar te stellen op de eenheid van de wetgevende magt in den Staat. Ik zoude — doch ik heb reeds te lang uwe aandacht bezig gehouden. Het wordt tijd, dat ik plaats make voor andere sprekers.

Genoeg is thans door mij gezegd, tot staving der gronden, waarom ik mijne toestemming moet weigeren aan eene bepaling, door welke de weg wordt geopend tot slooping der provinciën en om de kleinere provinciën te eeniger tijd door de grootere te doen inslikken.

Ik zal uit dien hoofde tegen het ontwerp nº. I mijne stem uitbrengen.

Het in de tweede plaats door mij geopperde bezwaar betreft het stelsel van vertegenwoordiging.

Ik behoud mij voor, daarover bij de behandeling van dat onderwerp het woord te voeren. Heden beschouw ik mijne taak als afgedaan.»

II. De heer LOTSY: «Ik heb bij de algemeene beraadslagingen het woord gevraagd, omdat ik, in hoofdpunten, reden wilde geven van mijne uit te brengen stem. Dat is mijn pligt en mijn regt tevens. Mijn pligt, omdat de Natie regt heeft mijne handelingen alhier te beoordeelen; mijn regt, omdat ik, voor zooveel van mij afhangt, wil bijdragen om niet verkeerd beoordeeld te worden.

Zal de aanneming of verwerping van sommige of van alle de voorgedragen wetten heilzaam zijn voor Koning en Vaderland? Dat is de allergewigtigste vraag, welke ik beslissen moet, en die mij zwaar op het hart ligt, omdat ik gedurende mijn volgend leven aan mijne uitgegebragte stem met een gerust geweten wensch te herdenken.

Daarom heb ik, naar vermogen, niets verzuimd, om mijne overtuiging op goede gronden te vestigen. Het geheele werk der grondwetsherziening heb ik met de meeste belangstelling gevolgd. En nu — met innige bede tot God, dat Hij, hetgeen ik onwetend en kortzigtig ten kwade mogt bedacht hebben, ten goede van het dierbaar Vaderland moge besturen — ik heb met rustig vertrouwen het besluit genomen, om de aanneming der voorgedragen wetten tot Grondwet door mijne stem te bevorderen, en ik zal op dit besluit niet terugkomen, ten ware de te houden beraadslagingen een nieuw gezigtspunt openden, van waar ik zag, dat ik gedwaald had.

Ik zou niet ligt tot eene grondwets-herziening zijn toegetreden, welke niet van den Koning was uitgegaan. Ik ben steeds van gevoelen geweest, dat de Tweede Kamer zeker het regt had om het initiatief te nemen. Maar even zeker was het mijns inziens in het algemeen belang wenschelijk, dat zij van dat regt geen gebruik maakte. Zoodanige geheele of halve dwang, als de kamers den eersten stap deden, en de Kroon, wat meer of minder toegevende, den tweeden moest doen, kon tot geene goede uitkomst leiden. Maar nu het voorstel tot herziening van de Kroon is uitgegaan, nu de Raad van State gehoord is, nu de Koning zelf, zoo als de tijdelijke minister van Justitie heeft verzekerd, een meer werkdadig deel daaraan heeft genomen dan velen weten, nu is voor mij een gewigtig bezwaar weggenomen; en de voorstellen van herziening zijn mij welkom.

Zij brengen daarenboven voor mij eene beste aanbeveling mede, want de wetgevende magt heeft ze reeds als wet aangenomen. Ik gevoel behoefte mijnen dank te brengen aan de gematigdheid en standvastigheid der gewone Tweede Kamer, die sommige der voorgedragen wetten door allerbelangrijkste verbeteringen voor mij aannemelijk heeft gemaakt. Ik bedoel hier vooral de beperking van het regt van vereeniging en het geven van lager onderwijs van overheidswege. Dat zijn wijzigingen, die, mag ik eene gissing wagen, met beide handen zijn aangegrepen door sommige ministers, die,

nu ze zelf aan het roer van Staat zitten, misschien wel wat van vroegere illusiën hebben verloren. Die voorstellen zijn door de wetgevende magt aangenomen na eene grondige veelzijdige discussie, welke ik met het grootste genoegen heb gevolgd en bestudeerd; ze brengen daarom voor mij een belangrijk vermoeden van aannemelijkheid met zich.

Ook als ik let op de tijden, waarin wij leven, ben ik gunstig voor de wets ontwerpen gestemd. Ik ben het met een gewoon lid uit Utrecht volkomen eens, dat zeer kalme rustige tijden voor eene ruime grondwets-herziening niet geschikt zijn. Bij diepe rust en stilte behoudt elk ligchaam zijne plaats, en wordt niet bewogen. Als de effen waterspiegel van onze rivieren geen rimpel vertoont, dan is er kracht en inspanning noodig, om de vaartuigen te bewegen. Maar als de wind — het moet geen storm zijn, want dan vergaan de kielen — maar als een frissche wind de golven krult, dan naderen zich de schepen als van zelf uit verschillende rigtingen. Zoo is het ook met de gemoederen der menschen. Bij eenige onrust of spanning in het Staats-bestuur zijn alle gematigden, wier gevoelens, hoe uiteenloopende, niet volstrekt strijdig zijn, tot toenadering en aaneensluiting in het algemeen belang geneigd. Ons dierbaar Vaderland is, door de wijsheid des Konings, door het krachtig handhaven der orde door den tijdelijken minister van Justitie, maar bovenal door het gezond verstand der Natie, gevormd en gevoed door een uitmuntend lager onderwijs, voor geweld en schokken bewaard gebleven. Maar toch, ook hier te lande bestond er in de laatste jaren ontevredenheid. In 1830 was eene grondwets-herziening aangekondigd; in 1840 werd niets of bijna niets meer gewijzigd dan hetgeen met-de-daad onvermijdelijk was geworden. Teleurgestelde verwachtingen deden hoogere vorderingen geboren worden. Vooral het ongerijmde kies-stelsel werd bij het bedaarde en zelfdenkende gedeelte der Natie afgekeurd. Ik wil op het verledene niet terugkomen. Maar nu — ik ben het met de wetgevende magt volkomen eens — eene ruime grondwets-herziening is noodzakelijk.

En komen nu al de voogestelde veranderingen met mijne wenschen overeen? Zou er wel een lid dezer vergadering, zou er wel een mensch, die met kennis der zake oordeelt, dáár buiten wezen, die deze vraag toestemmend beantwoordt? Het heeft mij leed gedaan te zien, dat een man, wiens verdiensten omtrent de studie der nog bestaande Grondwet zoo groot zijn, den geest van toenadering en van gemeen overleg, welke de Tweede Kamer en de Regering heeft bezield, een offer-feest heeft genoemd, en er den gek mede heeft geschoren. Zoo schijnt het te blijken, dat men hooggeleerd in theorie en te gelijk volslagen vreemdeling in de practijk kan zijn. Hoe! is het af te keuren, als men iets van eigen gevoelens opgeeft, om hetgeen nuttig en noodig is, door meerderen tot stand gebragt te zien? Is dan zonder gemeen overleg, zonder onderlinge toenadering eene constitutionnele regering mogelijk? Hoe zullen, zonder dat, door talrijke, beraadslagende en besluitende vergaderingen, wetten of reglementen aangenomen, hoe eene meerderheid gevormd

worden? Ik heb mij die vraag niet voorgesteld, maar op den inhoud der voorgedragen wetten lettende, verklaar ik, dat ik zooveel goeds daarin vind, dat ik ze om het minder goede, onafscheidelijk daaraan verbonden, niet zal verwerpen.

Ik vind geene leer van volks-souvereiniteit in de aangeboden ontwerpen. Het monarchaal beginsel en de regten der Kroon zijn ongeschonden bewaard gebleven. Ik ken de vaderlandsche geschiedenis genoeg, om een opregt aanhanger van ons stamhuis van Oranje, van een eminent hoofd uit dat Huis, om een zeer getrouw onderdaan van onzen grondwettigen Koning te zijn. Zag ik in de voorgestelde veranderingen in de Grondwet iets, dat strekken kon, om mijn vaderland weder onder de erfelijke souvereine stamhuisjes van Schoonhoven en Purmerend te brengen, niets zou in staat zijn, mij eene goedkeurende stem af te persen. Maar de directe verkiezingen, en de benoeming der Eerste Kamer aan de Kroon ontnomen! Edel Mogende Heeren, ik heb de volle overtuiging, dat de Koning en de regten der Kroon met het kiesstelsel niets gemeen hebben De geheele Natie is den Koning getrouw. Dit jaar 1848 heeft het treffend geleerd. En dat zal niet veranderen, zoolang de Koning en zijn Huis aan Nederland getrouw blijven, zoolang 's Konings zonen het voorbeeld geven van vaderlandsche deugden, zoolang zij gevoelens belijden als ik onlangs van Prins Hendrik in Dordrecht heb gehoord, waarmede alle aanwezigen met warm medegevoel instemden. En mogt het, dat God verhoede! immer veranderen, dan zal geen gefiltreerd kiesstelsel in staat zijn, den volksgeest te dwingen of de regten der Kroon te handhaven. Neen, door aan onze rustige welgezinde burgerijen, door aan onzen meer of min gegoeden middelstand eenen directen invloed op de benoeming van provinciale en plaatselijke regenten en volks-vertegenwoordigers te geven, zal de magt des Konings niet verzwakken. Voorwaar, de heeren, die het aanzien en den invloed van het Huis van Oranje wilden verminderen, zijn nooit te vinden geweest onder de burgerij, onder den middelstand. Als er nog zijn, moet gij ze hooger zoeken. Maar dan de benoeming der Eerste Kamer aan de Kroon ontnomen! Dat is, mijns oordeels, geene vermindering der Koninklijke magt. Ik verzwak de kracht eener vesting niet, als ik een onhoudbaar punt opgeef. Die benoeming behoorde niet aan de Kroon. Wil men eene Eerste Kamer als deel der *volks-vertegenwoordiging* behouden — en dat houde ik voor de Kroon en de Natie beide noodzakelijk — dan is de benoeming door den Koning eene ongerijmdheid, en ik kan mij met de keuze door de Provinciale Staten zeer wel vereenigen; te meer, daar ik oordeel, dat er genoeg ruimte van keuze zal zijn, om niet alleen op het geld te moeten letten.

Het kiesstelsel met drie of vier trappen heb ik sedert lang afgekeurd. Hetgeen thans wordt aangeboden, reken ik veel beter dan het bestaande; en ik stel mij, zoo als ik reeds zeide, van den directen

invloed van onzen meer of min gegoeden middelstand op de keus der regenten geen kwaad, maar zeer goede gevolgen voor. — Tegen de bepalingen omtrent de godsdienst en het onderwijs heb ik na de daarin gebragte wijzigingen geen bezwaar; en na al wat ik over het placet gehoord en gelezen heb, hecht ik daaraan volstrekt geén waarde, en mag wel lijden, dat het wegvalt.

Met het uiterste genoegen heb ik gezien, dat de optelling der provinciën in het 1ste artikel van het Iste hoofdstuk onveranderd is gebleven. Ware het woord *betrekkingen* ten aanzien van Limburg in *regten* veranderd, ik zou daarom alleen het Iste hoofdstuk hebben afgestemd. De Limburgsche quaestie, zoo er eene is, is voor mij niet: werpt Limburg meer af, of legt de schatkist er op toe? Neen, dat zij verre, er is voor mij eene Limburgsche en Noord-Brabandsche en Hollandsche quaestie, dat is de quaestie van de nationale eer, van de integriteit van het grondgebied, die meer geldt dan stoffelijke belangen. Door art. 1 onveranderd te behouden, verbinden wij de gewesten des Rijks alle even grondwettig, alle met gelijke regten, op nieuw en plegtig aan elkander. Magtig door eendragt, sterk door regt, niet slaperig, maar helder wakker, steunende op eene voldoende defensie, vreezen wij geenen vreemden overmoed, dien onze voorvaderen nooit gevreesd hebben.

Bezwaren opperen reken ik ongepast, omdat ik er geene heb, welke eenen beslissenden invloed op mijne stem gehad hebben, en omdat ik oordeel, dat zulks niet zou kunnen leiden, om den eerbied voor en het vertrouwen op de herziene Grondwet bij de Natie te bevorderen.

En nu, als wij zullen beslist hebben, is onze taak afgedaan. Maar dan begint het allergewigtigste werk van een definitief ministerie. Getrouwe, opregte, geheele uitvoering der herziene Grondwet, in den zin, door de grondwetgevende magt daaraan gegeven, is eene eerste behoefte. Maar er is meer. Ik wensch van een definitief ministerie, dat het beginsel: bezuiniging door vereenvoudiging, met diep gevoelde overtuiging dagelijks en altijd in toepassing worde gebragt. Zonder dat zie ik door finantiële beslommeringen niets dan onrust en verderf in de toekomst. Ik wensch daarenboven, en het is van het uiterste belang, dat een definitief ministerie en eene nieuwe volks-vertegenwoordiging de accijns-wetten en het tarief herzien, en handel en nijverheid en landbouw van de meest bezwarende lasten en belemmeringen ontheffen. In dien zin moeten die hoofdbronnen van ons volksbestaan vrij worden. Ik bedoel hier niet den rijks accijns op het gemaal, maar vooral dien op turf en steenkolen. De schatkist kan die baten niet missen! Welnu, een definitief ministerie, dat de vermindering of afschaffing der meest bezwarende accijnsen voordraagt, dat het tarief langzaam vereenvoudigt en vermindert, en daarvoor in de plaats stelt eene heffing van de inkomsten en een matig successie-

regt in de regte lijn, zal den dank der Natie verdienen, medewerking vinden bij alle weldenkenden, en eene meer wezenlijke en duurzame weldaad aan het Vaderland bewijzen, dan uitbreiding van politieke regten kan gerekend worden.»

III. De heer VAN LIJNDEN: «Ik heb het woord gevraagd, om kort de redenen open te leggen, die mij nopen, mijne stem aan dit Iste wets-ontwerp te geven.

Alvorens echter daartoe over te gaan, wensch ik met weinige woorden het standpunt te doen kennen, van hetwelk ik deze en alle verdere wetten wil beoordeelen.

Dat standpunt is in zekeren zin geïsoleerd. Weinigen uwer zullen het met mij kiezen, ja velen het welligt als denkbeeldig, onbegrijpelijk, geheel verkeerd verwerpen. Dit echter mag mij niet terughouden, hetzelve, naar mijne innige overtuiging, aan te geven: ik wensch boven alles opregt te zijn.

De Grondwet, onder welke wij tot dusverre geleefd hebben, heeft gedurende eene lange reeks van jaren voor een afdruksel van zoogenaamde milde en liberale beginselen gegolden. Als zoodanig heeft zij menige lofspraak ingeoogst, menigen wierook ontvangen. In den laatsten tijd echter is die lof al schaarscher en schaarscher geworden; en eindelijk heeft men niet geschroomd, haar als een verouderd en noodwendig naar den hedendaagschen smaak te veranderen kleed ten toon te stellen.

Van waar die veranderde denkwijze? Was het, omdat die Grondwet afkomstig was uit een tijdperk en opgesteld door mannen, vreemd aan de beginselen en gevolgen der Fransche revolutie, die zoogewilde bakermat der vrijheid? Immers neen! Zij werd geboren in een tijd, toen men met die beginselen, zoo als zij ook in de geschriften van MONTESQUIEU worden aangetroffen, zeer ingenomen was. Zij huldigde in vele harer bepalingen de vrijheid theoriën, die toen als de noodwendige voorwaarden van volksgeluk golden. — Waren de herinneringen aan de vroeger hier te lande bestaan hebbende orde van zaken daarin te menigvuldig en te stootend voor de ooren van het nieuw opgekomen geslacht? Immers neen! Behalve eenige historische bepalingen, betrekkelijk het Koninklijk Huis, en het aandringen van der burgeren pligt tot het dragen der wapenen, op grond van den geest der Pacificatie van Gent en der Unie van Utrecht, zal men te vergeefs naar meerdere dergelijke struikelblokken zoeken, tenzij men de ridderschappen en het voortdurend bestaan der oude provinciën daaronder brenge.

Wat mag dan toch wel de reden zijn, dat hetgeen in 1815 en eenige volgende jaren voldeed, in 1840 en later als geheel onvoldoende werd beschouwd? Laat zich dit alleen uit de steeds voortgaande ontwikkeling van den menschelijken geest verklaren? Zijn de mannen ontevreden met hetgeen hun als kinderen voldeed? Indien ik mij niet bedrieg, Edel Mogende Heeren, ligt de oorzaak dier heerschende ontevredenheid

dieper. Zij is, mijns inziens, het noodwendig gevolg van de revolutionnaire beginselen, waarop het nieuwe staatsgebouw was opgetrokken. Als ik van revolutionnaire beginselen spreek, versta ik daardoor die geheele verandering in denkwijs en gezindheid in het staatkundige, die sedert de groote Fransche omwenteling voornamelijk heeft plaats gegrepen. Dan bedoel ik die beginselen, welke door twee beroemde staatslieden van dien tijd, Pitt en Burke, in Engeland zoo roemrijk bestreden en zegevierend wederlegd zijn; wier parlementaire redevoeringen met het echte merg der politieke wetenschap zijn doorvoed. De leer van eene staatsmachine, de daarmede verbonden afscheiding van magten, om het raderwerk een vrijen gang te verzekeren: de verpligting van den staatsmachinist, om zich met alles in te laten, alles te organiseren, te reglementeren, te surveilleren, te centraliseren, ten einde geen doldriftig ijveraar het kunne goedvinden den gang van een der raderen te belemmeren — dit, vereenigd met de begrippen der *volks souvereiniteit*, met die van een *contrat social* in den geest van den Geneefschen wijsgeer, met de hieruit onvermijdelijk voortspruitende hotsingen, zijn de vruchten van den boom, die in 1792 in Frankrijk bloeide, reeds vroeger dáár geplant was, en zijne wortelen sedert verre over Frankrijks grenzen uitbreidde. — De door mij aangeduide leer verbreekt in het staatsregt de banden tusschen God en menschen. Zij verheft den mensch op den troon en waant zich van den Almagtigen Bestuurder der wereld te kunnen ontslaan. Zij ontneemt hierdoor aan de overheid alle magt en gezag, en moet, om zich te kunnen handhaven, tot geweld of onderdrukking overgaan. Waar deze leer geldt, bestaat gelijkheid der menschen regtens, ontbreekt alle grond tot eerbiediging der in de natuur gewortelde ongelijkheden, en ontspringt daardoor eene rijke bron van ontevredenheid. Het woord: *door Mij regerende Koningen*, is een wanklank in de ooren van hen, die met volks-souvereiniteit dweepen. De gratie Gods maakt plaats voor de gratie des volks. — Wordt Gods oppergezag weggenomen, om er dat van den mensch voor in de plaats te stellen, dan acht de vrije mensch zich ongehouden tot gehoorzamen; want dan blijft dat gezag, hoezeer ook van conventionnele vormen omgeven, inderdaad niets anders dan willekeur. Van daar toenemende ontevredenheid, klimmende begeerte naar verandering, gedurig hooger stijgende zucht, om in nieuwe vormen en bepalingen nieuwe vrijheden en ongekend geluk te zoeken.

Op dien bodem zijn de hedendaagsche constitutiën geworteld: ook de onze kent geen anderen grond. Door gelukkige inconsequentie heeft dat staatsregt zich bij ons nog niet in alle die gevolgen doen kennen, waartoe het aanleiding geeft. Maar wie waarborgt ons de toekomst? Ik ken geen conventionneel gezag, geen conventionneel regt, geene conventionnele vrijheid. De bron van alle gezag, alle regt, alle vrijheid, is onafhankelijk van de goed- of afkeuring der menschen; heiliger en duurzamer dan alle theoretische staatsregeling.

Maar is die voorstelling wel juist? Wordt zij wel door de geschiedenis, die beste leermeesteres, bevestigd? Zijn het geene utopiën, aan welke ik mij overgeef? Zou ik ook de beschuldiging verdienen, van in eene ideale wereld te willen leven, den schijn voor het wezen aan te nemen?

Edel Mogende Heeren, ik schroom het beroep op de uitspraak der geschiedenis niet. De gansche bundel Grondwetten, die ook in ons Vaderland geboren en overleden zijn, getuigt, mijns inziens, niet van het duurzame en onveranderlijke der nieuwe vrijheids-theoriën.

Rijk aan beloften en volksgeluk, als zij verschenen, was de uitkomst meestal arm aan vervulling derzelve. Had men te voren geklaagd over willekeur van regenten, men werd nu in naam van het algemeen welzijn ernstig vermaand, en des noods gelast, zich stil te houden, en zich in stilte te verheugen in het genot der vrijheid, al meende men ook soms daar minder reden voor te hebben. Geen onvolprezener staats-maxime dan: *salus populi suprema lex;* zoo rekbaar, zoo accommodant, zoo inschikkelijk mogelijk, want de uitlegging en toepassing van dat beginsel was immers in handen der meerderheid: en de minderheid, die soms de juistheid der toepassing op de individuele vrijheid niet toestemde, was echter gehouden zich te onderwerpen. Haar werd alleen vergund zich in stilte met het onderzoek der vraag bezig te houden, hoe het toch kwam, dat de individuele vrijheid nimmer minder verzekerd was geweest, dan sedert de magt niet meer van boven kwam, maar van beneden. — Had men om vermindering van lasten gevraagd en zich in die zoete hoop eenige vermindering van vrijheid getroost, de budgetten zijn dáár om te bewijzen, dat de nieuwe vrijheid niet goedkooper was dan de oude; eene ondervinding, die in een tijd, waarin het geld al meer en meer de spil wordt, waar alles om draait, niet tot de aangenaamste behoort. — Maar welligt had de geschiedschrijver, sedert de nieuwe vrijheids-theoriën heerschende geworden waren, minder gruwelen op te teekenen, had de overgang van de eene regering tot de andere zonder schokken en als geleidelijk plaats. Edel Mogende Heeren, ik behoef hier niet te wijzen op de met bloed geschreven geschiedrollen der groote Fransche revolutie. De tijd, dien wij beleven, heeft het bewijs geleverd, dat de volken sedert noch edelmoediger, noch zachtzinniger geworden zijn. Als men de in Frankrijks hoofdstad en de in den zetel van het verjongde Duitschland gebeurde gruwelen leest, vraagt men zich onwillekeurig af: zijn de volksstammen der onbeschaafde wereld in ons beschaafd en wel opgevoed Europa overgeplant?

Van dit standpunt de Grondwet beoordeelende, kan het niemand uwer, Edel Mogende Heeren, bevreemden, dat ik met de onderwerpelijke wets-ontwerpen niet *onvoorwaardelijk* ingenomen kan zijn. Dit zal mij echter niet weêrhouden aan die onder dezelve mijne goedkeuring te schenken, welke mij voorkomen wezenlijke verbeteringen te bevatten en tot het wegnemen van bestaande bezwaren te leiden. Ik wensch die wets ontwerpen te beoordeelen met het oog op de tegenwoordige en toe-

komstige behoeften des lands, zonder mij door vrees voor omstandigheden buiten dezelve te laten leiden. Ik ben hier geroepen om over hetgeen ons aangeboden wordt, te oordeelen. Ik neem het goede, waar ik het vind Ik vind geene vrijheid het goede te verwerpen, al mistrouw ik ook de hand, die het mij aanbiedt. Als het schip, op hetwelk ik mij bevind, door het water dreigt te worden overweldigd, zal ik mij niet onttrekken mijne medeschepelingen in het pompen bij te staan, al meen ik ook tevens den stuurman te moeten waarschuwen voor de klip, op welke het schip gevaar loopt te vergaan, zoo hij niet van koers verandert. Ik houde dan ook de Grondwet, hoe verbeterd, gewijzigd en vermeerderd, voor geen plechtanker van ons volksgeluk. Ik maak hier de vergelijking van den beroemden Heeren de mijne, eene vergelijking, die uit een tijd zonder spoorwegen afkomstig is: « Wat is elke staatsvorm anders dan het spoor, « waarin de wagen loopen moet? Het is zeker niet onverschillig, hoe dat « spoor is aangelegd; maar, zij het ook nog zoo goed, moet daaruit vol- « gen, dat de wagen daarin blijven zal? Zal het spoor den wagen altijd « dwingen kunnen? Dit hangt van de paarden en den voerman af.»

Bij de beoordeeling dezer wets-ontwerpen zal ik mij alleen bij de hoofdbeginselen bepalen, en niet bij de betrekkelijk ondergeschikte punten stilstaan. Ik juich de beginselen van vrijheid van godsdienst en van onderwijs toe, maar kan tevens mijne verwondering niet verbergen, dat de afschaffing der slavernij, de vrijwording der slaven in onze koloniën, op eene wettige, voorzigtige en met den aard der zaak overeenstemmende wijze, zelfs geen onderwerp van beraadslaging heeft uitgemaakt. — Ik schroom de uitbreiding van politieke vrijheid niet. Ik vereenig mij met de toekenning aan de bevolking van een ruimer deel der verkiezingen, ofschoon daarmede in geenen deele het beginsel der volks-souvereiniteit erkennende: — die volks-souvereiniteit, ik zeg het den dichter na:

« Historisch is ze een waan, den Christen is ze een ban!»

Ik zie in die volks-vertegenwoordiging op ruimer schaal nog geen gevaar voor de monarchie, zoo als ze bij ons bestaat. Eene Eerste Kamer echter, zoo als zij nu is voorgesteld, komt mij geheel ondoelmatig voor. Het zal zijn een dam tegen eene gevreesde overstrooming. Maar kan men redelijkerwijze die kracht aan een ligt opgetimmerd houten staketsel toeschrijven? De Eerste Kamer, zoo als zij tot nu toe bestaan heeft, was evenmin een bolwerk voor den troon. Het was eene plant van vreemden bodem, die hier niet tierde. Daarenboven was het meer dan fictie, te willen beweren, dat zij, die al hare kracht van den troon ontleende, het volk vertegenwoordigde. Zoo als zij thans wordt voorgesteld, is het de vertegenwoordiging van het geld, en nog niet volledig, in den meest onbewimpelden vorm. Ik wil de nuttigheid, ja de noodzakelijkheid eener Eerste Kamer in onzen regeringsvorm niet ontkennen. Maar dan moet zij iets geheel anders wezen dan wij thans hebben of waarschijnlijk krijgen zullen. Ik twijfel er dan ook niet aan, of de ondervinding zal, zoo dit ont-

werp wordt aangenomen, weldra de noodzakelijkheid doen zien, om dit ligchaam op betere grondslagen te vestigen. Zoo als het nu zal zijn zamengesteld, zie ik er noch heil, noch gevaar in.

Ik zal mij overigens met de bij het eerste wets-ontwerp voorgedragene wijzigingen vereenigen, omdat geen derzelve mij genoegzamen grond tot verwerping oplevert. Ik had wel gewenscht, dat wij ons bevoegd hadden mogen rekenen de ontwerpen te splitsen, zoo al de bevoegdheid tot eenige verandering ons moet worden ontzegd. Die splitsing was in mijne oogen billijk en heilzaam geweest; billijk, omdat wij daardoor in de gelegenheid geweest waren, elk onderwerp op zich zelf te beoordeelen; heilzaam, omdat men daardoor het gevaar ontweken was, het goede met het kwade te zien verwerpen.

Zonder nu te spreken van het moeijelijk te leveren bewijs voor de uit ondervinding gebleken noodzakelijkheid tot verandering van het opschrift van het Iste hoofdstuk, zoo had ik gaarne gezien, dat, bij de vereeniging en splitsing van provinciën en gemeenten, de toestemming der betrokkene partijen was voorbehouden, opdat derzelver zelfstandigheid niet overgeleverd worde aan de willekeur der wet. De provinciën toch bestaan niet *door*, maar *voor* de Grondwet. Haar onafhankelijk bestaan moge in 1813 of vroeger opgehouden hebben, geenszins haar zelfstandig aanwezen. De regten van zedelijke ligchamen moeten even onschendbaar zijn als die van bijzondere personen. Deze bepaling is weder een uitvloeisel van die revolutionnaire staatkunde, waarvan ik straks gewaagde. Centraliseren, onder den schijn van te vereenvoudigen en te economiseren, ziedaar de ware beteekenis dezer bepaling. Ik vlei mij echter, dat de toekomstige wetgever voor de toepassing dezer bepaling zal terugdeinzen.

Het zoo hevig aangevallen art. 15 omtrent het regt van vereeniging en vergadering komt mij geenszins voor, die gevaarlijke strekking te hebben, die er door anderen in gezien wordt, al had de Regering daaromtrent niet bij herhaling de meest geruststellende verzekering gegeven. Vooreerst moet men, bij de beoordeeling van hetzelve, niet uit het oog verliezen, dat het is eene erkenning van een bestaand regt: het wordt niet door deze bepaling geschapen, maar erkend. Het is een natuurlijk regt, dat men mij niet ontnemen kan in een Staat, waar de krijgswet nog niet is afgekondigd, zoolang ik er de publieke orde niet door verstoor. Het is dikwerf miskend, en heeft daardoor tot veel onregt aanleiding gegeven. Voorts levert de regeling en beperking van hetzelve bij de wet waarborg tegen misbruik. Of die waarborg voldoende is, zal de ondervinding leeren Wij leven in een tijd van waarborgen. Men verlangt die tegen alles. Wantrouwen vraagt waarborgen Wat men ook tot lof van onzen tijd meene te kunnen aanvoeren, wederzijdsch vertrouwen is niet aan de orde van den dag. Ik voor mij verklaar genoegzaam vertrouwen op mijne medeburgers te stellen, om alle vrees voor misbruik van het regt van vereeniging,

voorloopig althans, te verbannen; en tevens genoegzaam vertrouwen op de Regering, om, ingeval van misbruik, het gezag der wet te doen eerbiedigen. Ik ben geen voorstander der leer van hen, die, uit vrees van mogelijk misbruik, de uitoefening van een regt aan preventive banden willen leggen: wil men alles verbieden, waar kwaad uit zou kunnen voortkomen, wat zal men dan moeten toelaten? Verbied dan ook den mensch te gaan, uit vrees, dat hij mogt vallen! Verbied hem te zijn, uit vrees, dat hij slecht zij!

En wat geeft dit artikel, als men het onbevooroordeeld nagaat? De erkenning van een regt, maar tevens de meest mogelijke ruimte tot beperking van dat regt: het geeft zoo weinig, dat, zoo ik geen vertrouwen op den toekomstigen wetgever had, ik meerderen waarborg voor de eerbiediging van dat regt zou meenen te moeten vragen.»

IV. De heer KROEF: «Toen ik geroepen werd om als lid dezer Kamer in een zeer gewigtig tijdstip mijne stem uit te brengen over de veranderingen, in de bestaande Grondwet voorgedragen, en bij meerderheid van stemmen door de beide kamers tot wet verklaard, behoudens de goed- of afstemming der dnbbele Kamer, heb ik mij twee vragen voorgesteld:

1°. welke is uwe verpligting; en 2°. voldoet de voorgestelde Grondwet aan de begeerte en aan het waarachtig heil der Nederlandsche natie?

Mijne verpligting leert mij de Grondwet: ik mag de gemaakte wetten niet pogen te doen veranderen, wijzigen of vorbeteren; ik mag niet voorstaan, dat hier eene leemte worde aangevuld, en daar instellingen verdwijnen zullen, welker bestaan ik kostbaar en nutteloos acht: ik moet in het algemeen en *en bloc* goed- of afkeuren.

In dien geest had het bijna geene houding, dat ik in mijne afdeeling opsomde de veelvoudige grieven, welke mij in de 12 hoofdstukken der veranderingen voorkwamen, en ik kan als éénige reden voor deze handelwijze opgeven, dat ik mij daartoe verpligt rekende, opdat ik uit wisseling van denkbeelden, en ook later uit het antwoord der ministers licht en opheldering zoude ontvangen, en vooral opdat bij de verwerping der wetten ook mijne denkbeelden als de uitdrukking van het gevoelen van een deel der Natie zouden mogen overwogen, immers gekend worden.

Bepaal ik mij dus tot deze wettelijke grens, welke ik mag betreuren, maar niet veranderen kan, dan moet ik mij onderwerpen, en bezit geen ander voorregt in mijne roeping, dan openlijk met mijne gronden voor die gevoelens uit te komen, welke mijn votum leiden zullen.

Deze gronden, Edel Mogende Heeren, meende ik ten minste voor mij te moeten doen afhangen van de zoo gestelde andere vraag: of de nu voorgestelde Grondwet voldoet aan de begeerte en het heil der Natie?

En het doet mij leed van dezelve te moeten zeggen: Ik had meer verwacht, en inzonderheid de vaststelling van die beginselen, welke al dadelijk tot bezuiniging en vereenvoudiging zouden kunnen voeren.

Wij, die zoovele wisselingen van gebeurtenissen beleefden, en daarbij in die tijden het volk gadesloegen, wij zagen in hetzelve kalme beradenheid en vertrouwen, en nu zelfs, in het midden van gebeurtenissen, welke tronen omverwerpen, alles vernietigen, alle orde bedreigen, welvaart en geluk op het spel zetten, en den eerbied voor alle instellingen ondermijnen, ziet men dat eerbiedwaardig en eerlijk volk van Nederland zich wijs en gematigd gedragen; het vertoont wenschen, begeerten, het wil, ja, zijne minderjarigheid afschudden, maar op de eerste roepstem des Konings, dat hij zelf vooruitgang aankleeft en wil, en op de benoeming van een liberaal ministerie, welks programma van bestuur toegejuicht wordt, blijft die eerlijke, rustige verwachting voortduren, tot op den huidigen dag; en moge deze nimmer gestoord worden, bid ik als regtschapen Nederlander! Maar hoe groot ook onze bewondering ten deze zijn mag, laat ons niet uit het oog verliezen, dat twee hoofdzaken daartoe hebben medegewerkt, zelfs zoo, dat ik aan deze alleen die kalme beradenheid toeschrijf.

Zij zijn: de hoop op vereenvoudiging en bezuiniging van het alverslindend staats- en bijzonder bestuur; daardoor vermindering van lasten en billijke vrijheid van deelneming in het bestuur, door eigen keuze van vertegenwoordiging in alle takken van bestuur, en wegneming van dat heir van ambtenaren, tot plaag der burgerij ingesteld, — en met deze billijke vrijheid in denken, godsdienst, onderwijs, vrijheid, vooral van bureaucratie en centralisatie.

En, Edel Mogende Heeren, is door de tegenwoordige Grondwet aan die billijke wenschen beantwoord? Mij dunkt, neen!

Waar toch is in de twaalf hoofdstukken, behalve op het hoofdstuk, in hetwelk van 's Konings inkomen gesproken wordt, bezuiniging te vinden?

Nergens! Men belooft. De wet moet regelen. Een nuttelooze Staatsraad wordt behouden — een onding bij eene ontbindbare Tweede Kamer en bij een verantwoordelijk ministerie; men schept eene even nuttelooze Eerste Kamer, in welke men de ergste van alle aristocratiën, die des gelds, verheffen wil, terwijl men die van talenten, koophandel en andere notabiliteiten uitsluit. Duizende worden daarmede weggeworpen, zonder heil, ja tot bederf van den Staat.

Daar vindt men voor oorlog wederom dezelfde millioenen schats aanstaande, omdat men aan militie en schutterij blijft hangen, terwijl men, door het voorbeeld van Pruissen aan te nemen, eene armee, uit vrijwilligers, van *f* 10.000 kon zamenstellen, meer dan genoeg voor eenen Staat van den derden rang; terwijl eene algemeene landweer, onder goede organisatie, aan alle vereischten voldoen zoude en vernietigen die ongeoorloofde belasting, welke men bij plaatsvervanging nu op den mindere man doet drukken.

Niets vindt men, wat bij alle deze elementen van uitgaafde marine kan releveren, die éénige waarachtige defensie, die eens ons vermogen uitmaakte, en, zoolang wij koloniën en handel hebben, behoorde uitgebreid en behartigd te worden.

Ook bij de zoo zeer wenschelijke vereeniging van provinciën tot gouvernementen, zie ik als belofte: het zal *kunnen*, zonder zekerheid wanneer, en daardoor als eene sinecure vele ambten en bedieningen, die bezuinigd konden worden, eerst opgeheven *ad calendas Graecas.*

En wat zal ik zeggen van de plannen omtrent de regterlijke magt? Zij schijnen goed; zij zijn gewis beter dan tot heden; maar waarom ook hier de wet te laten spreken, terwijl men ten minste reeds nu vaste principes had kunnen stellen, en zeer zeker een tijd, waarin de uitvoering zoude moeten geschieden.

Er komt dus, om niets meer op te noemen, van dien billijken en waarachtig grootschen wensch der Natie niets in wezenlijkheid te voorschijn, dan eene hoop, die zoovele *phases* doorloopen kan en zal, alvorens bewaarheid of vernietigd te worden. Welke zal dan de toestand van mijn vaderland zijn, in het midden der hetzelve omringende woelingen?

Zal dan rust en eendragt geboren worden? Zullen alle de voormalige grieven zijn weggeruimd, en de Regering in zegening zijn?

Edel Mogende Heeren, miskennen wij toch het tegenwoordig oogenblik niet! De neiging is hier geene andere, dan verbetering en vereenvoudiging van instellingen; vooral ontheffing door deze van ondragelijke lasten, en meer bijzonder de waarborg, dat wij uit den afhankelijken toestand der Java-rekeningen geraken, welke, bij eene begrooting van 70 millioen, 12 millioen moet opleveren, willen wij bestaan, en dus ons aanzijn in de rij der mogendheden afhankelijk maakt van de markt der producten, zoodanig, dat wij het ephemère leven leiden van den speculant, die staat of valt met de rijzing of daling der koffij, een leven van 17 tot 22 cents, weinig met de grootheid van een volk overeen te brengen.

Heb ik aldus mijne bedenkingen in korte trekken opgegeven, ik moet billijk zijn, en mag het veelvoudig goede, in de XII hoofdstukken gelegen, niet voorbijzien, neen:

vrije regtstreeksche verkiezingen,
vrijheid in alles, wat godsdienst betreft,
vrijheid in onderwijs, en overal gegeven,
regt tot wettelijke vereeniging, behoudens orde en rust, en
de vernietiging van aristocratische casten,

zijn zoo vele sieraden in de Grondwet, die het bestuur eer aandoen, en in dankbare herinnering zullen voortleven: jammer dat zooveel koren onder zooveel kaf ligt, dat het eerste zal verstikt worden.

Geplaatst in het midden van goed en kwaad, is de keus voor den eerlijken man niet twijfelachtig; maar wanneer het eene zoo doormengd is met het andere, en hij zonder regt van zuivering aannemen of verwerpen moet, dan wordt de strijd des te heviger:

Mag ik het goede om het kwade verwerpen?

Mag ik de invoering van dat goede vertragen?

Mag ik, met het oog op de woelingen daarbuiten, en die, welke hier kunnen ontstaan, gevoed door gebrek aan arbeid en duurte, en ook door hen, die op omverwerping speculeren. aan mijn Vaderland die instellingen onthouden, naar welke het sinds jaren zucht, en die leiden zullen tot eene spoedige breedere herziening van het stukwerk onzer Grondwet?

Ziet, Edel Mogende Heeren, deze levensvragen zijn voor mij degene, die mijn voor of tegen zullen bepalen; wat ik zal uitspreken laat ik voor het oogenblik in het onzekere; maar dit kan ik aanvankelijk verklaren: mijne afstemming zal wezen zonder vrees voor de toekomst, omdat ik het mij ingefluisterde *Hannibal ante portas* niet deel en meer vertrouwen koester op het bezadigd verstand mijner landgenooten, die te veel ondervonden hebben, om niet boven alles orde en wet lief te hebben.

En zoo ik besluiten zal om in de urn van het lot mijn goedkeurend stembewijs te werpen, dan zal het zijn, omdat ik door de invoering van het vele goede een krachtvol bestuur te gemoet zie, hetwelk door bezuiniging en eenvoud den finantiëlen toestand des Rijks zal verbeteren, ons voor bankbreuk bewaren, en door eene wederom spoedige herziening onzer Grondwet die instellingen, welke mij voorkomen nutteloos te zijn, zal doen verdwijnen.

Ik heb gezegd, en sluit mijne rede met het gevoel, dat ieder bezielt, wiens bedoelingen zuiver zijn: O God! zegen mijn Vaderland en Koning!»

V. De heer VAN LOGHEM: «Ook ik, Edel Mogende Heeren, wensch bij deze gelegenheid eenige woorden tot u te spreken, en wel vooral over het standpunt van beoordeeling, op hetwelk wij ons geplaatst zien. Ik rigt mij tot u allen, want dit standpunt van beoordeeling is voor allen hetzelfde, hetzij gij gewoonlijk op deze banken gezeten zijt, hetzij gij thans, door eene bijzondere keus der Provinciale Staten, als leden dezer Staats-vergadering optreedt. Allen toch zijt gij thans geroepen, niet om wets-ontwerpen in derzelver afzonderlijke bepalingen te wikken en te wegen, door gemeen overleg veranderingen in dezelve te maken, wanneer de wijzigingen der Regering niet voldoen, die ontwerpen te verwerpen, om waarschijnlijk tot een nieuw voorstel te geraken: neen, daartoe zijt gij niet geroepen; uwe roeping is hooger, maar tevens beperkter. Zij strekt daartoe, dat gij de ontwerpen van grondwets-herziening, gelijk zij door de gewone wetgevende magt zijn vastgesteld, zult toetsen aan datgene, wat regt, staatkundige wijsheid en het belang des Vaderlands vorderen, en dat gij dan, na rijp overleg, eene goed- of afkeurende stem zult uitbrengen. Zegt niet: ik ben een ander stelsel toegedaan, en daarom verwerp ik wat met mijn stelsel strijdt. Zegt niet: ik wenschte, dat in dit of dat artikel eene gewigtige verbetering was aangebragt, en daarom zal ik afstemmen, ten einde tot die verbetering te geraken. Zegt vooral niet: ik had gehoopt bij deze gelegenheid eindelijk eens tot eene, in alle hare deelen overeenstem-

mende, Grondwet te geraken, en omdat de ontwerpen niet aan mijn ideaal voldoen, daarom verwerp ik. De volmaaktheid is op de wereld nergens te huis en het minste nog in de grondwetten. Nimmer is eene nieuwe grondwet (en zoude onze Grondwet, na de tegenwoordige wijzigingen, wel niet voor eene nieuwe kunnen gelden?), nimmer is eene nieuwe Grondwet het resultaat geweest van bloote bespiegelingen; de behoefte van het oogenblik deed dezelve geboren worden en daarom kleven ook de vooroordeelen van dat oogenblik aan haar vast. Wilt gij die vooroordeelen niet eenigermate eerbiedigen, maar dezelve uitroeijen, dan snijdt gij ook den wortel af, uit welken de nieuwe Grondwet gewassen is. Ik voor mij zal mijne stem aan alle wets ontwerpen schenken, niet omdat ik dezelve als volmaakt beschouw, niet omdat ik niet vele aanmerkingen op sommige punten heb, maar omdat de aanneming schijnt gevorderd te worden uit het oogpunt, zoo even door mij aangeduid. — Ik heb gesproken van *regt*. Was er in de ontwerpen iets strijdigs met de eeuwige regelen van regtvaardigheid, ik zoude niet aannemen: ik heb echter zoo iets niet gevonden. Ik heb gesproken van *staatkundige wijsheid*. Deze, voor zoover mijn beperkt doorzigt gaat, dringt tot de aanneming.

De begeerte naar hervorming onzer staatsbeginselen is immers algemeen? Hebben velen onzer niet in de Staten-Generaal, in de Provinciale Staten, voor de balie voor die vrijzinnige beginselen gestreden? De Natie is tot het bewustzijn gekomen van al het onwettige, al het verkeerde, hetwelk onder de Grondwetten van 1815 en 1840 bestaan heeft; zij wenscht eene constitutionnele regering in den waren zin des woords. Daarvan zijn volkskeuze, groote invloed van het volk op de vertegenwoordiging onafscheidelijk. Maar, zullen sommigen zeggen, waarom regtstreeksche volkskeuzen: kan die invloed ook niet door keuze met éénen trap uitgeoefend worden? Maar al geeft men dit toe, dan vraag ik: is de zaak in haar geheel? Is de tegenwoordige voordragt aan de Dubbele Kamer niet reeds een resultaat der gebeurtenissen, een resultaat, hetwelk gij moet aannemen, indien daartegen geene overwigtige bedenkingen bestaan? Deze bestaan, naar mijn denkbeeld, niet: eene regtstreeksche keus door lieden, die de bepaalde som in de belastingen betalen, kan niet tot omverwerping van den Staat leiden. — Maar ook tot andere onderwerpen strekt zich de herziening uit, voor welker verandering, volgens velen, geene dadelijke behoefte bestond. Was er geene genoegzame vrijheid van godsdienst, geene genoegzame vrijheid van onderwijs? Volgens mijn gevoelen, ja: maar kan ik de behoeften van anderen geheel naar de mijne afmeten? Ook op deze punten zijn de driften opgewekt: en het is staatkundig zooveel toe te geven, als het heil des Vaderlands eenigzins gedoogt. Die grenzen schijnen niet overschreden. Ik wil aan hetgeen *misschien* de vooroordeelen van mijne katholijke medebroeders zijn, gaarne te gemoet komen. Ik kan mij niet verbeelden, dat het verleenen van vrijheid op deze punten zoude kunnen leiden tot godsdiensthaat en partijschap. Integendeel, indien onze katholijke medeburgers niet willen vergeten, dat

zij even zoowel pligten jegens den Staat als jegens de Kerk hebben, moeten de veranderingen in de Grondwet tot eendragt leiden. En hier kom ik van zelf op mijn derden grond van aanneming: *het belang des Vaderlands* Dat belang vordert de bevrediging van *godsdienstige* partijen, door het niet volstrekt onmisbare placet weg te nemen, door eenige meerdere vrijheid in het onderwijs te verleenen; dat belang vordert ook de bevrediging van *staatkundige* partijen, door te midden van den staat van beroering, welke Europa aangegrepen heeft, iets meer aan den volksinvloed te geven, dan wel onder andere omstandigheden volstrekt noodig zoude zijn. Dat belang eischt, dat de staatshervorming, tot dusverre op den wettigen weg geleid, niet om redenen van minder gewigt tegengehouden en, zoo doende, misschien uit het regte spoor worde gebragt.

Veroorlooft mij nog ééne opmerking, Edel Mogende Heeren! Ik heb gezegd *voor* alle wetten te zullen stemmen. Ik versta dit echter zoo, dat, zoodra eenige wet buiten mijne schuld mogt vallen, ik dadelijk mijne vrijheid terug-erlang. Zoo zal waarschijnlijk ieder handelen: en is dit geen gewigtige grond tegen het gevoelen van sommige mijner medeleden, die meenen, dat men zeer wel, om secondaire gebreken, de eene of andere wet, in welke geene hoofdbeginselen voorkomen, zoude kunnen afstemmen, zonder het algemeen belang te benadeelen? Ik voor mij zie hierin groot gevaar, want zoodra eenmaal de keten verbroken is, welke deze ontwerpen te zamen bindt, zoodra het mogelijk zal worden, ten gevolge van een nieuw gemeenschappelijk overleg, gewijzigde bepalingen te verkrijgen, zullen alle individuele opiniën weder te voorschijn treden en zullen waarschijnlijk meerdere ontwerpen worden afgestemd. Het geheele werk zal dan weder op nieuw moeten worden voorgenomen, en de goede God geve, dat de tijd onze traagheid niet verrasse!»

VI. De heer VAN BOELENS: «Bij den aanvang, Edel Mogende Heeren, van onze openlijke beraadslagingen over het belangrijk onderwerp der grondwets-herziening, is het mij eene behoefte hulde te brengen aan onzen geëerbiedigden Koning, die er het voorstel toe deed aan de leden der commissie, van de kamers en van de Regering, die dezen moeijelijken en zoo hoogst gewigtigen arbeid hebben voorbereid, herzien, verbeterd en vastgesteld, en aan het getrouwe Nederlandsche volk, dat door zijne kalme en rustige houding ons tot even kalme en rustige beraadslagingen uitnoodigt en den uitslag afwacht van langdurige beraadslagingen, die eenen zoo gewigtigen invloed op het volksbestaan kunnen en ook zullen uitoefenen, al mogten ook te hoog gestemde verwachtingen van dadelijke materiële verbeteringen aanvankelijke teleurstelling doen vreezen.

Sedert lang reeds overtuigd van de wenschelijkheid en noodzakelijkheid van grondwettige hervorming, heb ik daarvan meer openlijk doen blijken, toen ik in de vergadering der Provinciale Staten van 1844

het voorstel ondersteunde van een geacht medelid, thans als minister in ons midden, om bij den Koning en de Staten-Generaal daarop bij adres aan te dringen, en ik acht mij gelukkig, thans geroepen te zijn zelf aan dit gewigtig werk deel te nemen, en weldra mijne wenschen aan die van hen, die mij deze vereerende taak hebben opgedragen, vervuld te zien.

Met ijver, met hooge belangstelling en zonder vooringenomenheid heb ik van het verdienstelijke werk van de commissie zoowel als van dat der Regering en van de beidė kamers kennis genomen en naar mijne krachten en inzigten zooveel mogelijk met onpartijdigheid onderzocht en overwogen; en de verbeteringen erkennende, die aan het oorspronkelijke ontwerp zijn aangebragt, verklaar ik thans mijne goedkeurende stem te zullen kunnen hechten aan deze wetten, die bestemd zijn om eene hervorming in onze staats-inrigting te maken, uitbreiding aan staatkundige vrijheid en regten te geven, het zedelijk en stoffelijk belang van het volk te bevorderen, mogten die wetten en hare toepassing aan billijke en gematigde verwachtingen beantwoorden.

Ik zal mij om meer dan ééne reden kunnen onthouden van de mededeeling der gronden, waarop mijne goedkeurende stem rust, van de wijze, waarop enkele bezwaren bevredigende oplossing hebben gevonden, van de opsomming van de groote onmiskenbare voordeelen, aan de aanneming, de zekere nadeelen, aan de verwerping verbonden: dat alles is èn schriftelijk èn mondeling op zoo overredende wijze verkondigd, dat die vermelding geheel overbodig en, zonder in herhalingen te treden, geheel onmogelijk is; maar ik zal liever hier verklaren mij te vereenigen met het gevoelen van die kundige en ervaren staatsmannen, die met kracht van betoog op eene onverwijlde aanneming hebben aangedrongen, niet alleen en uitsluitend op grond van de werkelijke waarde der voorgedragene wetten, maar om een einde te zien gemaakt aan dien staat van spanning, waarin wij ons sedert zoo vele maanden reeds bevinden; en ik eindig met de plegtige verzekering, dat ik in gemoede meen in het welbegrepen belang van het dierbaar Vaderland te handelen, wanneer ik deze wetten aanneem, dat noch vrees noch te groote inschikkelijkheid daaraan eenig deel hebben, en dat, voor zooverre ook mij niet alles evenzeer behaagt, ik voor mogelijke teleurstelling in het XIde ontwerp een gereed middel vind, om later onvolkomenheden aan te vullen en gebreken te verbeteren.

Mogt het groote doel, hetwelk wij allen ons voorstellen, de uitbreiding en bevestiging van de rust en de welvaart van volk en vorst, door die middelen worden bereikt, die ons zijn voorgesteld!»

VII. De heer VAN DER VEEN: «Opgeroepen, om mede te werken tot het gewigtige werk der grondwets-herziening, heb ik mij in de eerste plaats, na alle voordragten te hebben nagegaan en met de discussiën te hebben vergeleken, afgevraagd: binnen welke grenzen

ligt dit onderzoek opgesloten? Is alinéa 3 van art. 230 van zoodanige uitgestrekte bepaling, dat in alles datgene moet worden gevolgd, hetwelk over het maken der wetten is bepaald, en de wetgeving alzoo een uitgestrekt onderzoek in de afdeelingen toelatende, ook daarmede in noodzakelijk verband moet staan het voorstellen en aanbrengen van nadere wijzigingen en veranderingen; dan of, in art. 227, de noodzakelijkheid bij eene wet zijnde verklaard, de bijvoeging daarbij duidelijk zijnde aangewezen en uitgedrukt, ingevolge art. 228, in de woorden: *deze wet*, aan de Staten verzonden en daarop speciaal benoemd, de zending zich bepaalt, zonder discussie als het ware, in een goed- of afkeurend votum uit te brengen. Ik ontveins niet, dat ik de eerste vraag mij gaarne toestemmend had willen beantwoorden; dat ik, om mij dit gevoelen eigen te maken, met naauwkeurigheid heb nagelezen, wat te dien opzigte bij de grondwets-herziening van 1840 door achtenswaardige en bekwame mannen is aangevoerd. Ik ontveins evenmin, dat in de veranderingen en bijvoegingen in vele hoofdstukken bepalingen en voorschriften zijn opgenomen, waarvoor ik zoo gaarne, naar mijne denkbeelden, andere had zien opgenomen en vastgesteld, en dienvolgens in de bevestiging der eerste vraag mij eene geruster en aangenamer taak had zien voorgeschreven. Bij onpartijdige beoordeeling evenwel heb ik dat gevoelen, hetwelk ik met eene juiste uitlegging had gewenscht te kunnen overeenbrengen, moeten opgeven, en mij, krachtens artt. 227 en 228, tot het standpunt moeten brengen, op deze aan de Staten der provinciën gezondene wetten eene in het algemeen goed- of afkeurende stem te geven. Niettegenstaande dit onderzoek alzoo deze rigting had genomen, was ik steeds vol verlangen, nog nader daaromtrent door wisseling van gevoelens door anderen te worden ingelicht, of men mij nog bevredigende argumenten voor het eerste gevoelen konde bijbrengen; doch slechts enkele bleven hetzelve aankleven, en hunne argumenten hebben mij evenmin kunnen overtuigen, om hetzelve mede te mogen of te kunnen omhelzen. Regtvaardigheid alleen heeft mij dus genoopt, aan een gevoelen niet toe te geven, hetwelk ik zoo gaarne had gewenscht met eene goede uitlegging te hebben kunnen overeenbrengen. Doch ook van dat oogenblik heb ik mij een ander standpunt van beoordeeling aangewezen. Bij het eerste toch vermeende ik iedere wet, ieder artikel zelfs, afzonderlijk in beoordeelende beschouwing te moeten nemen; thans, men moge de wetten, om den grondwettigen vorm misschien, afzonderlijk in omvraag brengen en aan de discussie onderwerpen, heb ik het mij ten pligt gesteld, alle de wetten, als gezamenlijk het zamenstel van Grondwet gevende, en zoo als het dáár ligt, in eens te overzien. Ik heb hetzelve dus in dien zin en geest in vergelijking gebragt met de bestaande Grondwet, ten einde tot een besluit te komen, of ik het voorgestelde en reeds door de drie takken van wetgeving erkende en bevestigde, als een over het algemeen beter systeem, meer aan den tijd passende zal aannemen, dan het bestaande behouden, om nader een

beter af te wachten. Ik heb dit onderzoek ingesteld, in de eerste plaats het oog houdende op de bestaande Grondwet, voortgevloeid, behoudens eenige wijzigingen van 1840, uit de denkbeelden van mannen, voor wie ik, als toegerust geweest met volkomene staatskennis, zoowel in het algemeen, als in het bijzonder voor de Nederlanden, bezield met eene opregte liefde tot hun vaderland, steeds de grootste achting heb gekoesterd en zal blijven koesteren, en wier nagedachtenis steeds in onze geschiedenis zal vereerd blijven; en of er dienvolgens gegronde redenen konden bestaan, om het bestaande af te breken (men moge het om des vorms wil *wijzigingen* noemen), inderdaad een ander daarvoor op te trekken. — Ik heb dit onderzoek ten andere gedaan, mij zelven de vraag voorstellende: indien de Grondwet altijd naar waarheid, in allen deele, ware uitgevoerd en toegepast, zoowel in de hand van hen, die de teugels van het bewind in handen hielden, hetzij dan rijks-, gewestelijk of gemeentelijk bestuur, — indien de Vertegenwoordiging altijd het juiste standpunt had aangegrepen, en daardoor dikwerf wetten had weten te verwerpen, ten gevolge waarvan een schuldenlast is ontstaan, waarvan wij nu, als eerlijke contractanten, de gevolgen moeten dragen, — indien de ingezetenen, of de gerepresenteerden zelven, in den waren geest van deze Grondwet waren doorgedrongen geweest, — of daaruit misschien niet eene betere regeling van vele zaken ware voortgevloeid, of dan wel immer herziening eener Grondwet een algemeene wensch ware geworden, of, indien dezelve in het vervolg juist wierd toegepast, nu nog eene verandering volstrekt noodzakelijk ware? De uitkomst toch der wetten, de geschiedenis leert het bij alle volkeren en door alle tijden, is alleen afhankelijk van de juiste uitvoering en opvolging, zoowel door dengene, wien ze tot maatstaf van regering moeten strekken, als tot waarborging van dengene, die geregeerd wordt. Geene verandering in vormen kan, bij gebreke hiervan, verbetering aanbrengen. Behoudens allen eerbied evenwel voor het bestaande, behoudens mijn oordeel over de al of niet juiste toepassing van dat bestaande, heb ik mij zelven evenwel moeten beantwoorden; na al hetgeen daarover in de hooge staatsvergadering is voorgevallen, na al den indruk, dien zulks op de ingezetenen heeft gemaakt, nadat door het geëerbiedigd hoofd zelven de verandering is voorgesteld, nadat eindelijk tijden en omstandigheden andere gevolgtrekkingen kunnen geven, geloove ik mij ook toestemmend te moeten beantwoorden: ter opwekking van staatkundig leven is wijziging naar de veranderde gebeurtenissen noodzakelijk.

Deze vraag beantwoord, kome ik tot mijn laatste onderzoek: heeft het voorgestelde werk die naar tijden en omstandigheden ingerigte meerdere verdiensten dan de toepassing van het bestaande? Zoo kort mogelijk vind ik mij dus verpligt, die verbeteringen aan te wijzen, ten einde mijn besluit van aanneming te regtvaardigen.

Ik noem in de eerste plaats en bovenal de wegvalling van art.

127. het daarbij aangenomen stelsel der standen; ten andere, het afschaffen der heerlijke regten: zaken, in den tegenwoordigen toestand der maatschappij van zoodanig belang, dat, ware mijns inziens niets anders gewonnen dan dat, mijne keuze misschien tot aanneming had kunnen leiden, te meer, wanneer ik beschouwe, dat deze gewigtige veranderingen zijn geschied op eene wettige wijze, zonder eenigen schok in den constitutionnelen vorm, door de voordragt des Konings, door twee kamers van representatie bevestigd. En zoude ik het dan op mijne verantwoording durven nemen, van mij af te werpen wat eene wettige wijze mij thans aanbiedt, en bij behoud, hetwelk het eerste gevolg zoude zijn van de afstemming van het nieuwe stelsel, ofschoon niet in alles met mijne denkbeelden overeenkomstig, schokken zoude kunnen veroorzaken, als niet meer strookende met den tijd, waartoe ik geene aanleiding vermag te geven? Ik heb vervolgens mijn oog geslagen, onder zoovele andere, op art. 57, de bepalingen omtrent de verdragen; art. 58, het regelen der pensioenen van de militairen door de wet; art. 66, de bepaling omtrent het regt van gratie, met uitsluiting van amnestie en abolitie, niet anders te verleenen dan door de wet; art. 67, omtrent het regt van dispensatie; art. 68, in verband met art. 146, verschillen van bestuur, met uitzondering dus van alle geschillen over privaat-regten; — de bepaling, die zoovele verbetering van wetgeving belooft, het regt der Tweede Kamer tot wijziging, waardoor, zoo ik vertrouwe, de vele klagten, zoo dikwerf en niet ten onregte over onze wetgeving aangeheven, zullen ophouden, ten minste verminderen, waardoor discussiën de plaats zulllen innemen van zuiver beschouwende redevoeringen; art. 125, omtrent de begrooting; overschrijving van het eene hoofdstuk op het andere door de *wet;* artt. 155 en 157, de wet geeft algemeene regels ten aanzien der plaatselijke belastingen, regelt ook het opmaken der begrootingen, en dus eene gemeente-wet; art. 214, de magt der Provinciale Staten omtrent de waterschappen, ter wering van zoovele bestaande misbruiken ten nadeele der ingelanden; en bovenal art. 227, omtrent de veranderingen, in het vervolg in de Grondwet aan te brengen, waardoor eene dubbele Kamer bewaard zal blijven, — goed- of afkeurende, te moeten aannemen, in verband tot het goede, wat misschien anders minder mijne goedkeuring had verdiend.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, zoovele verbeteringen slechts oppervlakkig beschouwd, welke mij zullen doen besluiten, mijn goedkeurend votum aan alle de wetten, als één zamenstel uitmakende, te zullen geven — met voorbehoud evenwel van hetgeen ik nog daartegen door anderen zal hooren aanvoeren; — de juiste uitvoering daarvan aan de Regering aanbevelende, ten einde de klip te vermijden, waarop men dikwerf gestooten heeft. Ik wil daardoor geenszins hebben aangemerkt, dat, indien ik het voorregt had gehad van wijziging en amendement, ik tot dit geheel goedkeurend besluit zoude zijn gekomen,

doch ik oordeele het minder gepast, ja zoude met mij zelven in tegenstrijd geraken, nu ook alles in het bijzonder op te geven, wat minder met mijne zienswijze overeenkomt, en door het uiteenzetten van gebreken een zamenstel van wetten te gispen, waaraan ik toch ten slotte mijne goedkeurende stem zoude geven, en dan reeds vóór de uitvoering de waarde derzelve doen verminderen. En met het uitbrengen van dit gevoelen betuige ik, naar mijne beste inzigten, mijn pligt als vertegenwoordiger ten opzigte van dit gewigtig werk te hebben volbragt.»

VIII. De heer SLOET (uit Gelderland) zegt hoofdzakelijk: «Naar mijne wijze van zien is eene Grondwet voornamelijk bestemd, om de regten en verpligtingen der burgers in eenen Staat te regelen en de verschillende staatsmagten juist en bepaald te omschrijven en te begrenzen. Vond dit in die, welke ons thans nog beheerscht, naar behooren plaats? Het antwoord is gelegen in het werk, dat wij thans verrigten. Voldoet hetgeen wij nu beoordeelen aan dat, wat ik in eene Grondwet wensch en begeer? In eenige groote trekken zal ik mijne beschouwingen daarover mededeelen. Het harnas, waarin wij gekneld zijn, het vele en goed gesprokene in de enkele Kamer, maakt het overbodig, in bijzonderheden te treden. — Bepalen wij ons eerst bij de regten en pligten der burgers. — Men is bij vroegere beraadslagingen en ook heden tot vorige tijden teruggegaan. Naar mijn oordeel evenwel niet ver genoeg; treedt honderde jaren achteruit, en wij vinden Germanië en ook ons Vaderland bewoond door krachtige volken, die vrij leefden onder eigen gegeven wetten en eigen gekozene hoofden. Ik geef gereedelijk aan den eersten spreker toe, dat de Staat is zamengesteld uit eene vereeniging van menschen, doch de gevolgen, daaruit afgeleid, strijden met de geschiedkundige waarheid.

Indien twee huisgezinnen zich vereenigden, moest uitgemaakt worden, wie van de twee hoofden der huisgezinnen het hoofd der vereeniging zoude zijn; die keuze ging dus eigenaardig van de leden der vereeniging uit. Hoe grooter die vereeniging werd, hoe meer behoefte er ontstond, om de handelingen der leden te regelen. En wie verrigtte dat? Niet het gekozen hoofd, maar het volk, dat zich zelf wetten gaf: dit is de uitspraak der geschiedenis. Doch zoo bleef het niet. De beschaving drong tot hen door, het Christendom verspreidde zijn heilzaam licht, en, opmerkelijk genoeg voor iederen geschiedvorscher, met iedere schrede voorwaarts ging der burgeren vrijheid achterwaarts. Alle gelijkheid ging onder het stelsel der standen verloren. De Fransche omwenteling gaf hieraan eenen geweldigen schok. De staatsregelingen van 1798, 1801, 1805 en 1806 getuigen, dat ook bij ons die schok werd gevoeld. Het was een misgreep in de Grondwet van 1814 en nog meer in die van 1815, den vooruitgang te stuiten en terug te gaan tot een stelsel, dat door geboorte of woonplaats aan den een

meer, aan den andere geenen, aan zeer weinigen regtstreeksche uitoefening van politieke regten toekent. Het verbroken evenwigt dient hersteld te worden. Aan allen, die geacht kunnen worden er belang bij te hebben, moet invloed op het bestuur toegekend worden, en dat wel ontdaan van de trechters, waardoor het nu nog heette te geschieden. Het volk zal terugkrijgen, wat het reeds vóór vele eeuwen had. Het krijgt het echter te plotseling terug. Waarom het niet reeds vóór vele jaren in eenen kleinen kring regtstreeks laten kiezen? In vele streken van ons land waren, in marken en polders, regtstreeksche keuzen nog in gebruik. Indien wij nu een minder goed gebruik van het regt te betreuren zullen hebben, de schuld kome op hen, die hunnen tijd niet hebben gekend. De gelegenheid tot langzaam opvoeden is voorbijgegaan. De volken hebben zich zelven mondig verklaard. Regtstreeksche verkiezingen zijn ook in ons land behoefte geworden. Ik kan er dus mijn goedkeurend votum niet aan onthouden.

Doch nevens deze politieke, heeft de burger in den Staat nog andere, nog meer heilige regten, die hem als mensch toebehooren en toekomen. Regten, zoo onvervreemdbaar, dat het niet tot eer verstrekt van den tegenwoordigen stand der maatschappij, dat ze hem als het ware door den wetgever geschonken moeten worden. Bovenaan staat voorwaar wel het regt, om zijnen God te dienen volgens de inspraak van zijn geweten. Ik wil dit teeder punt zoo min mogelijk ter sprake brengen. Vroegere discussiën hebben mij bedroefd. Wij zijn hier toch vergaderd als staatsburgers, als wetgevers, en niet als leden van de eene of andere godsdienstige gezindte. 't Is hier de plaats niet, om uitspraak te doen tusschen Sinaï en Golgotha; te beslissen tusschen Rome of Geneve; partij te kiezen voor de Dordsche vaderen of de Groninger school. Ik wensch en begeer voor mij zelven volkomen godsdienstvrijheid, en wil ze dus gaarne toekennen aan ieder ander, hetzij Israëliet of Roomsch-Katholijk. Wij moeten slechts waken, dat geene gezindte den Staat kan bewegen. En daartegen voorziet, naar mijne overtuiging, de onderwerpelijke Grondwet genoeg. Dat de Regering het placet heeft losgelaten, heeft voor mij geen bezwaar. Ik deel in hare beschouwingen, zonder daardoor geacht te willen worden in te stemmen met hen, die het bestaan van dat regt onvereenigbaar rekenen met de vrijheid der roomsche kerk. De geschiedenis leert het tegendeel. — Aan godsdienst sluit zich onmiddellijk het *onderwijs*, dat, vooral bij de mindere standen, onafscheidelijk met *opvoeding* verbonden moet wezen. Ieder moet zooveel mogelijk vrijheid hebben zijne kinderen, het dierbaarste wat hij bezit, aan hen toe te vertrouwen, die hij er geschikt toe acht. Ik zeg *zooveel mogelijk*, want hier heeft de Staat — de zamenvatting van allen — ook zijne regten. Waarheid toch bevat het gezegde van lord Brougham, dat het *a b c* van den schoolmeester de wereld regeert. De Staat moet dus weten, hoe dat *a b c* geleerd zal worden, op dat leeren, en op hen, die het doen, gestadig toezigt te houden, zorgen, dat het overal

genoten kan worden. Hierin ook voldoen de voorgedragene wetten aan mijne wijze van zien. Onder die regten, welke den mensch als zoodanig toekomen, stel ik ook dat, om zich met zijnen evenmensch te vereenigen. De maatschappij, waarin wij leven, is een gevolg van onze zucht tot gezelligheid, van onze ingeboren neiging, om ons aan onze naasten aan te sluiten. En nu zegt die maatschappij, die vereeniging van menschen aan die menschen, dat zij het regt van vereeniging erkent. Ik beaam ten deze geheel, wat door eenen mijner vrienden uit Gelderland (den heer DE MAN) in de enkele Kamer is gezegd: het regt tot vereenigen en vergaderen behoeft niet te worden erkend, het ligt in de natuur. Het is evenwel eene andere vraag, of het staatkundig voorzigtig is, de erkenning eener waarheid in eene Grondwet op te nemen. Het geeft aanleiding tot verkeerde gevolgtrekkingen. Staatkundige vereenigingen, want deze bedoelt men, kunnen voor de veiligheid van den Staat, voor het leven en de bezittingen der burgers hoogst gevaarlijk worden. Doch zij zijn het ook tevens, die het politiek leven der natiën moeten opwekken, aankweeken en leiden. Bij regtstreeksche verkiezingen zijn zij bijna onmisbaar. Hoogst bezwaarlijk zal het voor den wetgever zijn, de uitoefening der tot grondwettig regt verhevene waarheid zoo te regelen en te beperken, dat door het wegnemen van het gevaar het goede niet tevens te gronde ga. Minder moeijelijk ware dit geweest, zoo men er van gezwegen hadde. Kan ik alzoo het zegel der goedkeuring hechten aan de uitbreiding van de regten der burgers, ik vind het goed, dat hun ook meerdere verpligtingen opgelegd kunnen worden. Tot nu toe was het voorschrift, dat het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied een onzer eerste pligten is, slechts gedeeltelijk waarheid. Die verpligting werd alleen voor de dienst te lande gevorderd. Niemand kon genoodzaakt worden dáár te strijden, waar wij onzen grootsten krijgsroem hebben verworven, om dat element te bevaren, waaraan wij onze welvaart voor zoo groot een deel zijn verschuldigd en waaraan onze toekomstige voorspoed voor geen minder deel is toevertrouwd. Wel verre dus van het te misprijzen, dat Neêrlands jongelingschap verpligt kan worden ter zee te dienen, had ik gaarne gezien, dat dit als gebod ware voorgeschreven. Daar te boven deel ik geenszins in het gevoelen, dat een groot deel der bevolking tegen de zeedienst is gestemd. De land-provinciën hebben menig zeeheld opgeleverd. De rollen der marine wijzen uit, dat zij nog menig zeeman geven.

Vergunt mij thans stil te staan bij hetgeen ik verder in eene Grondwet vorder: de omschrijving en begrenzing der staatsmagten. Even als de Regering splits ik die in drieën. Na hetgeen ik de eer had te ontvouwen, behoef ik niet te verklaren, dat de regtstreeksche deelneming des volks aan de wetgeving bij mij geenen tegenstand ontmoet. Lang heb ik geweifeld, gewikt en gewogen, of eene Eerste Kamer nuttig en noodzakelijk

te achten is. De uitkomst is, dat ik er mij mede vereenigen kan. Dat zij blijve, vooral als breidel voor eene te ver gaande democratische Tweede Kamer, een breidel, sterker dan een houten staketsel. Daarom acht ik het ook niet verwerpelijk, dat zij niet regtstreeks door het volk worde gekozen. Dat zij uit gekozene en niet uit door de Kroon benoemde leden zal bestaan, zal haar verheffen, haar meer doen achten en eeren. De lijst der verkiesbaren, voorloopig in eene aanzienlijke provincie opgemaakt en waarvan ik inzage had, geeft mij de volledigste overtuiging, dat uit alle categoriën uitstekende mannen naar die kamer afgevaardigd kunnen worden, dat zij zoo zamengesteld kan worden, dat zij voor die, welke misschien weldra zal verdwijnen, geenszins zal behoeven onder te doen. De uitbreiding, die de wetgeving in koloniale aangelegenheden gekregen heeft of krijgen kan, heeft eene grens bereikt, die niet verder uitgezet kan worden. Ik kan mij niet voorstellen, hoe men alles op duizende mijlen afstands met wetten regeren kan. De wetgevende magt is als de eerste in den Staat te beschouwen. Wat zij verordent, moet voor allen verbindend wezen, door allen geëerbiedigd worden. Niemand, zelfs niet eene der andere magten, mag daar inbreuk op maken. De rijks-wetten moeten onschendbaar wezen. De regterlijke magt moet niet in eene beoordeeling der innerlijke waarde treden. Doet zij dit, dan verheft zij zich boven haar standpunt en er zoude eene regterlijke almagt ontstaan, meer te vreezen dan de grootste aanmatiging van wetgeving of uitvoering. Wat dezen verkeerd mogten doen, is voor herstel vatbaar; wat een regterlijk gewijsde, dat ook onschendbaar is, bederft, kan niet veranderd worden. Ik mag niet ontkennen, dat ik eenige bepalingen van meer ondergeschikt belang wel anders had gewenscht, doch in het algemeen houde ik het daarvoor, dat wetgevende en regterlijke magt behoorlijk zijn zamengesteld en geregeld. Ik wenschte wel dit gunstig gevoelen omtrent de uitvoerende te kunnen uitbrengen. Dit mag ik evenwel voor 's hands nog niet doen. Ik heb hier niet op het oog den Raad van State, die bij en naast de uitvoerende magt zijne plaats inneemt. Goed ingerigt, met kundige mannen bezet, kan zij die plaats nuttig, soms noodzakelijk bekleeden. Een naauwgezet onderzoek heeft mij tot dit gevoelen gebragt. Doch ik bedoel hier de verwarring, die heerscht in de toepassing der beginselen: dat de uitvoerende magt bij den Koning berust, dat de ministers verantwoordelijk zijn. Dit is juist en goed, doch het is niet zuiver ongeschonden bewaard gebleven. De uitvoerende magt zal het meeste moeten werken in de hoofd-afdeelingen, waarin het Rijk is gesplitst: in de provinciën. Dáár dient ze uitgeoefend te worden door den grondwettig aangewezen ambtenaar: den commissaris des Konings, onder de ministers, voor de uitoefening verantwoordelijk. In de gemeenten moet dit geschieden door den ook grondwettig aangewezen voozitter van den raad, die, door den Koning benoemd, dáár zijn commissaris is. Eene zoodanige inrigting is redematig, doch in het voorgedragene niet te vinden. Een tegenovergesteld beginsel heeft in de provinciën de over-

hand. De uitvoering wordt opgedragen aan een onafzetbaar, aan een onverantwoordelijk collegie; de commissaris zal slechts toezien en de onaangename taak van controleur moeten vervullen. Juist anders moest het zijn. De commissaris moest handelen, de Staten moesten toezien. De Regering zegt in haar antwoord, dat de Staten, als dienaren der uitvoerende magt, onderworpen zijn aan het gezag des Konings. Zij bewijst dit niet anders dan door een beroep op VAN HOGENDORP. Ik houde er niet van, om te zweren bij namen, hoe hoog zij ook klinken. De Regering zal dienen aan te wijzen de middelen, waardoor een onafzetbaar, niet verantwoordelijk collegie, zoo als de Provinciale Staten zijn en blijven, tot uitvoering genoodzaakt of van verkeerde uitvoering teruggehouden kan worden. Men versta mij wel, Edel Mogende Heeren. Ik wil de zelfstandigheid der provinciën behouden; ik wil hare Staten als provinciale wetgevers, als bestuurders van het provinciale huishouden, in wezen laten; hun toekennen eene uitgebreide, doch goed afgebakende, niet in de residentie gecentraliseerde, magt in provinciale en gemeentelijke aangelegenheden. Doch ik kan er voor alsnog mijne goedkeuring niet aan hechten, dat zij uitvoerders worden van algemeene wetten en verordeningen. Dit strijdt tegen het beginsel en leidt tot verwarring. Ik verlang voor die uitvoering niet elf onverantwoordelijke ministerietjes, doch slechts een verantwoordelijk ministerie van Binnenlandsche Zaken, dat krachtig en spoedig werkt door gouverneurs en burgemeesters, wier ambten geene sinecuren kunnen of mogen zijn. Geen der antwoorden of ophelderingen van de Regering hebben mij ten deze nog kunnen voldoen. Ik ben gerustgesteld op andere punten van provinciale aangelegenheid. Ik deel in de vrees voor incensmelting van provinciën niet zoozeer als wel anderen. Meer rationneel ware het, de indeeling der gemeenten aan den provincialen, en niet aan den rijks-wetgever op te dragen. Tegenstrijdig blijf ik het vinden, dat de gemeenten in haar finantie-wezen vrijer zullen zijn dan de provinciën, doch daarin ligt geene levensvraag. En deze zie ik in de opdragt der uitvoerende magt aan de Staten, want hier geldt het de vraag, of het Rijk al dan niet goed zal worden bestuurd. Ik hoop, dat de Regering mij zal kunnen aantoonen, dat ik in dwaling verkeer. Rondborstig zal ik het dan erkennen.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, in ruwe trekken eenige algemeene beschouwingen over het werk der grondwets-herziening. Het eindvonnis zal spoedig zijn geveld. Wordt er door bekrachtigd, wat de gewone wetgever reeds heeft aangenomen, dan is er evenwel in vele opzigten nog weinig gedaan. De grondslagen zijn gelegd, doch het gebouw moet nog opgetrokken worden. Kundige, voortvarende, standvastige bouwmeesters zijn daartoe noodig; zeer eenvoudig en hoogst zuinig moeten zij te werk gaan. Hartelijk wensch ik — het is geene vleitaal, die ik spreek, daar ben ik warm van — hartelijk wensch ik, dat zij, die den opbouw begonnen, het werk mogen voltooijen, doch hartelijker nog en vuriger, dat het zóó uitvalle, dat de groote Bouwmeester van het heelal er Zijnen zegen op doe rusten.»

IX. De heer OP TEN NOORT: « Bij het naauwgezet en ingespannen onderzoek van de voorstellen van grondwets-herziening heb ik daarin vele onderwerpen aangetroffen, waarmede ik, na het laatst gehouden overleg met de Regering, met volle overtuiging kan instemmen, maar aan den anderen kant ook stil gestaan bij punten, waaromtrent mijne inzigten niet met die van de Regering tot overeenstemming hebben kunnen worden gebragt.

De bezwaren, hierover gerezen, zijn uit den aard der zaak verhoogd door het exceptionnele standpunt, waarop de Vertegenwoordiging, in dubbelen getale vergaderd, is geplaatst, en hun gewigt heeft zich dubbel doen gevoelen in den toestand, waarin Nederland en geheel Europa zich thans bevinden.

Ik heb tevens gemeend het oog niet gesloten te moeten houden voor den veel omvattenden invloed, dien eene nadere herziening van de Grondwet en eene daardoor vertraagde werking van verbeterde staats-instellingen op het lot van het Vaderland zal uitoefenen.

Het verkeert nog, Gode zij dank, in rust, te midden van de ontzettende Europesche volks-beroering. Maar is het, Edel Mogende Heeren, eene onverstoorbare rust? Geeft zij vertrouwen op duurzaamheid? Duldt zij de minste onbehoedzaamheid, of spoort zij aan tot voorzigtigheid en omzigtigheid? Als ik mij voor het laatste verklaar, zal een ieder de redenen bevatten, die mij hiertoe leiden, en dus — hoe doordrongen ook van het besef van eenen doorgaanden rustigen zin onzer landgenooten, hoe ook overtuigd van den goeden invloed van hen, die zich aan het waarachtige welzijn des volks laten gelegen liggen — zoo is in mij nogtans het gevoel levendig van eene volstrekte noodzakelijkheid, om van de zijde dezer Vergadering te vermijden en te verwijderen, hetgeen berekenbare oorzaak kan worden voor rustverstoring in Nederland. Ons Vaderland is immers niet in allen opzigte vreemd gebleven aan die Europesche beroering. Waar elders de omwenteling met geweld is aangevangen en wordt doorgezet, dáár is ze hier op eene vreedzame wijze aan den dag gekomen en is ze nog in vreedzamen toon werkzaam. Of is het ter zijde stellen van oude grondslagen van staats-inrigting en het beraadslagen over nieuwe, passende voor de tegenwoordige behoeften der maatschappij, niet met omwenteling gelijk te stellen? Ik aarzel niet dit voor mijne meening te verklaren, en, daarop steunende, beschouw ik het als mijne roeping en dure verpligting, om alle krachten in te spannen tot den vreedzamen afloop en voltooijing van deze omwenteling, waarvan ik mij goede vruchten voor het Vaderland en het Huis van Oranje durf voorspellen!

Het standpunt innemende, waartoe deze inzigten leiden, zal ik thans mijne beschouwingen over sommige hoofdpunten voordragen, waartoe ik, naar de orde der onderwerpen, stof vinde:

1°. in de magt des Konings. Meermalen is hierover verschil van meening tusschen Regering en Vertegenwoordiging gerezen: dan eens

ten aanzien van tractaten, regelende internationale handelsbelangen of handelszaken; dan weder ten aanzien van 's Konings uitsluitende bemoeijingen in zaken der koloniën en overzeesche bezittingen.

Dat verschil van meening is nu en dan sterker uitgekomen in het stuk van gewone wetgeving, en men heeft dan wel betreurd, dat 's Konings magt binnen te enge grenzen lag besloten, om, door tusschenkomst der volksstem, tot overeenstemming met de Vertegenwoordiging terug te kunnen keeren.

Het wegnemen van die oorzaken tot verschil van meening tusschen Regering en Vertegenwoordiging is ongetwijfeld verbetering der Grondwet; het is te verkrijgen door meer naauwkeurige omschrijving van de grenzen der magt des Konings, zoo als ze nu zijn gesteld in het IIde ontwerp van wet; en de beduidende uitbreiding van diezelfde magt, waar ze strekken moet tot herstel van geschokte overeenstemming tusschen Regering en Vertegenwoordiging, zal haar nieuwe kracht schenken.

2°. Het bestaande stelsel van volks-vertegenwoordiging is zoo hardnekkig aangevallen en algemeen bestreden, dat het vertrouwen op die vertegenwoordiging zelve aan het wankelen is gebragt, en de provinciale en gemeentelijke vertegenwoordiging staan niet gunstiger aangeteekend in de algemeene denkwijze der Natie.

Een vasthouden aan het bestaande stelsel mag ik derhalve niet voorstaan. In den bezadigden geest van het Nederlandsche volk, in zijne erkende liefde voor het Vaderland, in de voorlichting en leiding van alle weldenkenden en verstandigen in den lande, zie ik eenen waarborg voor eene gewenschte werking van het stelsel, dat nu wordt voorgedragen; de grondslag, die bij de keuzen tot rigtsnoer zal dienen, opent de deur dezer raadzaal voor elk verlicht en bekwaam vaderlander, en belooft aan de Kroon eene raadsvergadering, waaraan zij de bescherming harer regten veilig zal mogen toevertrouwen.

3°. Met voldoening zie ik in het VIde voorstel van wet aan het beginsel van vrijheid van godsdienst eene ontwikkeling gegeven, waardoor aan alle gezindheden vrees en bekommering over belemmeringen in hare uitoefening wordt benomen; en ik voorzie voor den Staat geen nadeel in het huldigen van een beginsel, hetwelk voor altijd den strijd over deszelfs inmenging in de Kerk zal afsnijden, en niet alleen bevorderlijk kan wezen voor de tevredenheid van een zoo aanzienlijk deel onzer landgenooten, maar ook groote gehechtheid bij hen zal opwekken en aankweeken voor eene Grondwet, die men van een met weerzin geduld toezigt zal hebben vrijgemaakt.

4o. Het onderwijs van de jeugd verkeert thans in banden, welker aanwezen de oorzaak is geworden van veel en groot misnoegen over dwang en eenzijdigheid.

Voor de Natie zie ik in het Xde voorstel van wet een waarborg, dat men zal bevrijd worden van banden, die voor velen knellend zijn.

Doch misschien zal hare tevredenheid hierover niet geheel onvermengd blijven, daar ook die waarborg eene oorzaak kan worden voor nieuwe klagten over druk van belastingen, en die zich dáár zullen verheffen, waar naast bijzondere scholen onbezochte openbare scholen zullen staan, waarin het openbaar onderwijs van overheidswege wordt bekostigd.

5°. De verbetering van het stelsel van verdediging en volkswapening heeft afgestuit op onverzettelijke hinderpalen, door de bestaande Grondwet in den weg gesteld. Het VIIIste voorstel van wet zal, naar mijn oordeel, den weg tot de gewenschte verbetering openen en tevens aan den Koning een meer gepast middel in de hand geven, om zich van Hoogstdeszelfs grondwettelijke zorg voor eene toereikende land- en zeemagt te kwijten.

6°. De bepalingen van het XIde hoofdstuk der bestaande Grondwet hebben wel eens als reden moeten gelden voor het langdurig achterhouden van hoogstgewenschte verbeteringen in onze staats-inrigting, en ik verblijd mij derhalve, dat door de wijziging van dit hoofdstuk in de toekomst elk voorwendsel tot verschuiving van tijdige verbetering zal benomen zijn, en dat de Volks-vertegenwoordiging, die in lateren tijd tot dat gewigtig werk staat geroepen te worden, op een standpunt zal geraken, met minder moeijelijkheden omgeven, dan dat aan ons is aangewezen.

7°. Vereenvoudiging van het bestuur en bezuiniging in de staatsuitgaven is het wachtwoord der geheele Natie, en herziening der Grondwet zal daartoe, naar veler roepen, den weg banen.

De buitensporige voorstellingen, die hierover zijn gehouden, hebben mij niet kunnen misleiden, en ik behoor niet tot degenen, die in de grondwets-herziening eene dadelijke en aanmerkelijke afdaling in het cijfer der staats-uitgaven voorzien.

Dat zij echter in meer dan één opzigt tot bezuiniging moet dienstbaar worden gemaakt, is niettemin mijne meening, en dat teleurstelling ook mij nu ten deel valt, mag niet worden verzwegen. Bezuiniging is wel is waar te gemoet te zien, in zooverre ze volgen zal uit eene voor de schatkist minder bezwarende regtsmagt; doch niet dáár, waar ze bovendien is te verkrijgen, door verlaging der vaste cijfers in de Grondwet en door opheffing van een staats-collegie, welks noodzakelijk aanwezen zoo sterk en van zoovele zijden is bestreden. Deze teleurstelling beweegt evenwel niet tot een ongunstig oordeel over het geheel der grondwets-herziening, waarin overigens sporen te vinden zijn van de zucht tot bevordering van 's Rijks geldelijke belangen, en die zijn aan te wijzen in de opheffing van het privilegie in het stuk van belastingen, door wijziging van art. 32 der bestaande Grondwet, en in de banden, die de wet zal leggen aan het toekennen van militaire pensioenen.

Door deze beschouwingen, Edel Mogende Heeren, geleid, zal ik mijne toestemming aan de meeste voorstellen van wet kunnen schenken;

er blijven evenwel omtrent een en ander voorstel bezwaren over, die ik hoop, dat door den loop der discussiën opgeruimd zullen worden en tot de aanneming van het geheele werk zullen doen medewerken.»

X. De heer SCHIFF: «De roeping dezer Kamer moge hoogst gewigtig zijn, — zij is niet minder uiterst beperkt tevens.

Tusschen goed- en afkeuring van de gewijzigde Grondwet, zoo als die wordt voorgesteld, is geen derde mogelijk.

Deze eigenaardige roeping noopt mij tot omzigtigheid bij de beoordeeling der voorstellen.

Ik acht het met die roeping in strijd, eene afkeurende stem uit te brengen, alleen omdat ik iets niet of anders en naar mijne meening beter zou wenschen.

Als lid van de enkele Kamer kan men trachten om zijn gevoelen te doen zegevieren, door de voorstellen te helpen verwerpen.

Als lid van de dubbele Kamer, geroepen tot grondwets-herziening, kan ik niet vorderen, dat het werk bij herhaling op nieuw worde voorgenomen, alleen omdat ik het anders zou wenschen.

In de eerste betrekking kan ik door verwerping trachten naar gemeen overleg, in de laatste betrekking ben ik buiten staat, om gemeen overleg te bevorderen.

Alleen dàn, wanneer ik in de voorstellen beginselen mogt aantreffen, en levensvragen beantwoord vinden, welke naar mijne overtuiging moeten leiden ten verderve, wanneer ik het voorgestelde mogt in strijd achten met het heil des Vaderlands, alleen dàn zou ik verwerpen zonder omzien.

Ik acht mij gelukkig, zoodanige overwegende redenen bij de beoordeeling der gewijzigde Grondwet tot dusverre niet te hebben ontmoet.

Waar ik iets anders zou hebben gewenscht of bezwaren zich voordeden, heb ik gewigtige bedenkingen daartegen in de schaal kunnen leggen en oplossingen gevonden, die allen twijfel bij mij hebben weggenomen.

Regt van vereeniging, vrijheid van onderwijs, vrijheid van godsdienst, meerdere deelneming van het volk aan het algemeen landbestuur, behooren niet meer tot de wenschen, maar tot de eischen des tijds.

Hij is een wijs staatsman, die zijnen tijd raadpleegt; hij is een bekwaam regent, die ter goeder ure aan de eischen des tijds weet toe te geven.

De geschiedenis van de staats-gesteldheid in Europa, gedurende de laatste maanden, heeft op eene treffende wijze daarvan het bewijs geleverd, en met onuitwischbare letteren die les der ondervinding voor den staatsman opgeteekend. Door die les uit het oog te verliezen, zijn de tegenwoordige beroeringen in de meeste Staten van Europa geboren; door die les te betrachten, geniet Nederland, dank der wijsheid van zijnen Koning, het benijdenswaardige voorregt van orde, rust en

eensgezindheid, van het gezag en de kracht der wetten; door die les uit het oog te verliezen, waggelden troonen en werden dynastiën verdreven; door die les te betrachten, werd Neêrlands troon voor wankelen behoed en het stamhuis van Oranje hechter dan immer daarop bevestigd.

Regt van vereeniging, vrijheid van godsdienst, vrijheid van onderwijs, zijn voor velen schrikbeelden, waarvoor zij terugdeinzen; voor mij aangename kenteekenen der natuurlijke vrijheid, die allen bezaten bij de vereeniging tot eene maatschappij, en waarvan men moet geacht worden alleen zooveel te hebben afgestaan als noodig was, om het doel der vereeniging te bevorderen, om waarlijk vrij te kunnen zijn.

Ik betreur het, Edel Mogende Heeren, dat men het noodig geacht heeft, daaromtrent in de Grondwet waarborgende bepalingen ter neder te schrijven.

Niet dat ik zou meenen, dat die regten en vrijheden onbeperkt moeten erkend worden; neen, vereenigingen, genootschappen van welken aard ook, zijn even als de individu ondergeschikt aan het algemeen belang, aan de wetten, die bestaan of uitgevaardigd zullen worden, ter bevordering van het groote doel van den Staat, veiligheid en rust, waaraan alle regten en alle vrijheid onderworpen zijn.

Maar heeft men gemeend in de *Grondwet* die regten en vrijheden in beginsel te moeten erkennen, — ik juich het zeer toe, dat men daartegen even uitdrukkelijk de ondergeschiktheid aan het algemeen belang heeft erkend, eene erkenning, te noodzakelijker, omdat men zoo ligt uit de waarborgende beginselen tot onbeperkte regten en vrijheden zou hebben besloten en der Regering de bevoegdheid betwist tot het nemen van beperkende maatregelen, waar het belang van den Staat dezelve onvermijdelijk mogt vorderen.

Vereenigingen kunnen zijn kweekscholen van veel goeds, maar ook stookplaatsen van veel kwaads. Wie zou wenschen het regt van vereeniging onbeperkt toe te laten, of te stellen buiten het bereik der strafwet?

En toch zijn er, die dit regt, zoo als het in de gewijzigde Grondwet is erkend, hebben bestreden, omdat aan de wet is overgelaten, de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde te regelen en te beperken. Voor de leer derzulken beef ik terug.

Vrijheid van Godsdienst! Wie juicht het niet toe, dat in eenen constitutionneel-monarchalen Staat, als de onze, tusschen burgers en burgers geen onderscheid wordt gemaakt, allen als staatsburger worden erkend en gelijke regten en vrijheden genieten? Maar wie zou kunnen verlangen, dat eenig kerkgenootschap gesteld wierd gelijk met of boven den Staat en daaraan niet ondergeschikt wierd gemaakt?

Vrijheid van onderwijs en opvoeding! Wie zou aan de ouders het regt daarop willen betwisten, maar wie zou aan den Staat de bevoegdheid willen ontzeggen, om daarover toezigt te houden en te zorgen, dat het

opkomend geslacht tot bekwame en zedelijke staatsburgers gevormd worde?

De grens van al die regten en vrijheden is dáár, waar het belang van den Staat beschermende maatregelen vordert.

Ik verheug er mij over, Edel Mogende Heeren, dat dit beginsel in de gewijzigde Grondwet is bewaard. Geen land, waarin het niet wordt erkend. Ja, ik zou eene afkeurende stem geven aan elke Grondwet, waarin dit beginsel was beperkt, of in het minste twijfelachtig gesteld.

De gewijzigde Grondwet, zegt men, zal niets baren dan teleurstelling, daar velen, ja het meerendeel der Natie, zich in hunne verwachtingen zullen bedrogen vinden.

Maar wat verwacht men dan? Dadelijke vermindering van belastingen?

Zoo wordt het middel met het effect verward, en meent men, dat de vogel reeds gevangen is, terwijl men bezig is de netten te spannen.

Overdrevene verwachtingen, verkeerde voorstellingen omtrent het effect der Grondwets-herziening kunnen aan het waarachtige voordeel en de noodzakelijkheid dier herziening niets ontnemen.

Ik verwacht, Edel Mogende Heeren! groote voordeelen van de gewijzigde Grondwet:

1°. *meerderen waarborg*, dat de zuinigheid in alles behartigd, 's Rijks finantiën met naauwgezetheid geregeld en beheerd, en de drukkende belastingen niet vermeerderd, maar van lieverlede verminderd zullen worden;

2°. *meerdere verdraagzaamheid* tusschen de belijders van verschillende godsdienstleer, omdat het denkbeeld van vrijheid en gelijkheid, de zekerheid, dat niemand als staatsburger om geloofsbegrippen bij den ander wordt achtergesteld, elke opvatting van onderdrukking en verongelijking moet doen wegvallen, de klove, die zoo groote verwijdering daarstelde, zal aanvullen, en kalmte en eensgezindheid zal doen geboren worden,

3°. *meerdere tevredenheid en rust*, omdat aan het gemoedelijk bezwaar en de wenschen van velen wordt voldaan, door te vergunnen, dat onderwijs met opvoeding mag gepaard gaan, terwijl aan den anderen kant het openbare, door velen teregt hooggeprezene, maatschappelijk onderwijs, zonder inmenging van godsdienst- of kerkleer, het eigenaardige van onze gemengde scholen, door de zorg der Regering zal bewaard blijven;

4°. *meerderen eerbied voor de wetten*, door het meer onmiddellijk aandeel der burgers aan de vertegenwoordiging, waardoor een gevoel van medewerking aan de wetgeving zal worden opgewekt, waarvan eerbied voor de wet het gevolg moet zijn, en hetwelk der Regering in elken burger eenen sterken arm zal doen vinden en eene kracht bijzetten, beter dan eenige krijgsmagt geschikt, om de veiligheid van personen en goederen tegen de aanslagen eener opgeruide schamele gemeente te beschermen;

5°. *meerdere gemakkelijkheid in het wijzigen en veranderen der Grondwet*, waardoor men langzamerhand tot verbeteringen kan geraken, met den tijd en de ondervinding medegaan, en herzieningen van het staatsverdrag op zulk eene groote schaal als thans zal kunnen voorkomen.

Bij de overtuiging dier voordeelen, moet men het afstemmen der gewijzigde Grondwet als eene ramp beschouwen.

Ja, al kon ik die overtuiging niet deelen, al had ik bezwaren, al mogt ik veel anders wenschen dan het is, de vraag bij mij is thans alleen: of hetgeen wordt aangeboden beter is dan het bestaande? of het voldoet aan de eischen des tijds?

Als ik die vraag toestemmend kan beantwoorden, dan reken ik mij verpligt de ontwerpen aan te nemen, omdat ik moet behouden wat ik heb, bij de onzekerheid, of ik iets anders en beters zal erlangen en bij de vrees, om te zullen verliezen hetgeen mij wordt aangeboden.

Er liggen voor ons ontwerpen van wet, gewrochten van gemeenschappelijk overleg tusschen de Regering en de wetgeving, overvloeijende van bewijzen, dat het veel gekost heeft om zoo ver te geraken.

Ja, wij worden genoopt hulde toe te brengen aan zoo vele vertegenwoordigers, die hunne persoonlijke meeningen hebben achtergesteld aan het heil des Vaderlands, getoetst aan de behoefte van den tegenwoordigen tijd. Er behoorde moed toe, om, als het ware in strijd met vroegere beginselen en gevoelens, goed te heeten wat men vroeger zou hebben afgekeurd, maar bij de overtuiging van de eerlijkheid der inzigten zal elk onbevooroordeelde met mij die handelwijze op prijs stellen.

Maar nu kan, nu mag ik niets meer verlangen en verwachten dan het uiterste, waartoe men met gemeen overleg heeft kunnen geraken; en iedere poging, om meer te erlangen, moet schipbreuk lijden op de grens van inschikkelijkheid en toegevendheid, waartoe men reeds is gekomen.

Ik vrees, Edel Mogende Heeren, de stormen dáárbuiten niet, wanneer ik eene haven in het gezigt heb, waarin het schip in veiligheid kan gebragt worden; maar verlies ik die haven uit het gezigt, en moet ik nog naar eene veilige ligplaats omzien, dan weet ik niet, waar het schip zal belanden; en dan moge men van gindschen wal roepen, dat er eene betere haven te vinden is en hooger op gestuurd moet worden, ik wil, ik mag aan die onzekerheid niets prijs geven, uit vrees, dat ook hier zou kunnen bewaarheid worden: « dat de beste stuurlieden altijd aan wal staan.» Het is er verre af, dat ik de gewijzigde Grondwet onbepaald zal goedkeuren, maar ik acht het mij ten pligt, in het belang des Vaderlands te vragen: of het gevaar der afstemming de nadeelen der aanneming niet zal overtreffen?

Ik erken, dat er veel in de gewijzigde Grondwet is, waarvan de goede uitslag aan mij twijfelachtig voorkomt, en waarover bij mij ernstige bezwaren zijn gerezen, maar ik wil ten deze niet beslissen, en zie er geen gevaar in, om de ondervinding uitspraak te laten doen.

Bij theoriën zal men niet dan door de practijk tot de juiste beoordeeling geraken.

De theoriën, waarvan in de gewijzigde Grondwet de toepassing wordt gemaakt, zijn zelfs in vele opzigten door de practijk reeds getoetst.

De toepassing op ons Vaderland zal eene proef zijn, niet gevaarlijk; onze natie is er rijp voor. En valt de proef niet naar wensch uit, de weg tot herstel is niet gesloten.

Het terugkeeren tot het oude is altijd veel gemakkelijker dan de overgang tot het nieuwe.

Door de gewijzigde Grondwet aan te nemen, zal een einde komen aan de spanning, welke de grondwets-herziening heeft doen ontstaan en nog steeds levendig houdt, en zal worden voldaan aan het verlangen der Natie, die orde en rust verlangt en niets meer vreest dan elke aanleiding, waardoor orde en rust zouden kunnen verstoord, en een spoedig geheel herstel van het algemeen vertrouwen onmogelijk gemaakt zou worden.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, de algemeene beschouwingen, die mijne stem zullen regelen, indien ik in den loop der discussiën niet tot andere overtuiging mogt gebragt worden.»

XI. De heer COCK: «Toen mij de eervolle roeping te beurt viel, om aan deze, voor het toekomstig lot des Vaderlands zoo gewigtige, beraadslagingen deel te nemen, heb ik mij zelven afgevraagd, of werkelijk de drang der omstandigheden de aanneming der twaalf wets-ontwerpen, zonder uitzondering, gebiedend vorderde.

Dagbladen en vlugschriften beweren dit als om strijd, en ware die bewering gegrond, onze taak zou gemakkelijk, maar ook teveens nietsbeduidend zijn.

Geheel de Natie, zegt men, wenscht die aanneming. Ik heb mij echter van dien algemeenen wensch niet kunnen overtuigen; onder allerlei standen en klassen van ingezetenen, welker meeningen te dien aanzien ik getracht heb te leeren kennen, heb ik er velen gevonden, die van de geheele herziening weinig of niets wisten, velen, welke daarbij slechts aan eene vermindering van belasting dachten, terwijl de gevoelens dergenen, die er met kennis van zaken over oordeelden, somtijds hemelsbreed verschilden. De beraadslagingen der beide kamers kunnen hiervan getuigen.

Veel heb ik hooren spreken van de teleurstelling der Natie, ingeval van verwerping; doch veeleer zou ik vreezen, dat zij zich in hare verwachtingen bitter zou bedrogen vinden, wanneer zij, bij verhooging van belastingen, beperking van kiesregt en uitbreiding van dienstpligtigheid, niet veel meer had verkregen dan clubs en eene geld-aristocratie.

Daar zijn er, die voor onrust vreezen, zoo niet al de twaalf ontwerpen aangenomen worden. Ik deel niet in die vrees; doch, al deel ik er in, mogt ik dan nog de toekomst des Vaderlands aan het oogenblik ten offer brengen? Neen, Edel Mogende Heeren, waar het levensvragen geldt, mag men alleen voor rede en overtuiging wijken.

En hieruit zal het U Edel Mogenden reeds genoeg zijn gebleken, welken weg ik denk te volgen. Wat ik op zich zelf nuttig of slechts onschadelijk acht, zal ik aannemen; wat mij nadeelig toeschijnt, zal ik verwerpen, zonder mij door hoop of vrees te laten leiden.

Doch wanneer men zich verpligt vindt, aan hetgeen reeds de goedkeuring der gewone wetgeving erlangd heeft, zijne stem te onthouden, is men daarvan rekenschap schuldig. Vergunt mij dan, Edel Mogende Heeren, die kortelijk af te leggen; want om deze beraadslagingen niet te rekken, zal ik mij tot hoofdzaken bepalen.

Aan het eerste der twaalf ontwerpen zou ik mijne stem kunnen geven, zoo niet het laatste artikel, waarbij een regt van vereeniging en vergadering wordt erkend, mij dit stellig verbood. Met het oog op Parijs en Weenen, op Berlijn en Frankfort, vind ik daartoe geene vrijheid. Aan nuttige instellingen, zelfs aan onschadelijke genootschappen, verleene men waarborgen; aan gevaarlijke zamenrottingen van volksmenners mag ik die niet schenken. De beperking van dat regt in het belang der openbare orde stelt mij niet gerust; zij is onbepaald, zij is rekbaar; waartoe de erkenning, indien er beperking vereischt wordt?

Maar dubbel gevaarlijk acht ik zulk eene erkenning bij een stelsel van regtstreeksche verkiezing, hetwelk men daardoor dienstbaar maakt aan de bedoelingen van hen, die de constitutionnele monarchie nog slechts dulden als een overgang tot de republiek. Wilde men onmiddellijke volkskeuzen, men had die moeten opdragen aan de meer verlichte klassen der maatschappij en te gelijk voor een tegenwigt behooren te zorgen, om de gevaren te keeren, die anders den Troon zouden bedreigen; want wat beteekent een census van ten minste twintig gulden, wat eene zwakke, ontbindbare Eerste Kamer, op belasting alleen gegrond?

En geldt dit van de algemeene, hoeveel meer geldt het niet van de provinciale en vooral van de gemeentelijke vertegenwoordiging, bij welke laatste de census slechts de helft is en alle tegenwigt ontbreekt?

Van godsdienst-vrijheid ben ik een ijverig voorstander, doch niet van eene zoodanige, welke ons dienstbaar zou maken aan eenen buitenlandschen Vorst. Het regt van placet moge nutteloos en noodeloos zijn, hetwelk ik echter nog niet toegeef, het blijft desniettemin een wezenlijk bestanddeel der souvereiniteit. Een volk, hetwelk dit afstaat ten behoeve van eenen vreemden souverein, werpt zijne onafhankelijkheid weg en verlaagt zich zelf tot eenen zoogenaamden half-souvereinen Staat. Verleent het zulk eenen Vorst nog daarenboven de middelen, om zich een beslissenden invloed op het onderwijs te verzekeren, zoo is het met die vrijheid gedaan, waarvoor onze vaderen tachtig jaren streden.

Hoewel geen voorstander, veelmin bezitter, van heerlijke regten, kan ik echter aan eene afschaffing daarvan zonder vergoeding mijne goedkeuring niet schenken. Nu zij eenmaal bestaan en, als voorwerpen van eigendom, sedert eeuwen bezeten, vererfd en verkocht, ja door den Souverein zelven, tot op onzen tijd toe, in het openbaar zijn ge-

veild, nu zij bij de provinciale reglementen, bij de Grondwetten van 1814 en 1815 bevestigd, door den Hoogen Raad zijn gehandhaafd, ja, bij dit ontwerp van herziening zelf, zijn erkend — want afschaffing onderstelt erkenning — nu vind' ik in eene afschaffing daarvan zonder vergoeding een overwegend bezwaar.

Wat eindelijk het voorloopig kies-reglement aangaat, ben ik het met de Regering volkomen eens, dat het veel te wenschen overig laat.»

XII. De heer CATS: «Toen ik vroeger gedurende tien jaren de eer had lid dezer Kamer te zijn, was het niet mijne gewoonte *tegen* wetten te spreken, *voor* dezelve te stemmen.

Daaraan wensch ik ook thans getrouw te blijven; handelde ik nu anders, bij meer dan één ontwerp van wet zoude ik over eenig daarin vervat punt mijne bezwaren moeten opperen, te kennen geven, dat ik mij daarmede niet konde vereenigen, en dan toch moeten eindigen met een: *nogtans*, Edel Mogende Heeren, zal ik voor de wet stemmen, en dat dan nu, of omdat in zoodanig ontwerp weder andere bepalingen zouden worden gevonden, welke ik als vrijzinnige of verduidelijkende bepalingen zoude wenschen te behouden, òf ook wel om deze gewigtige consideratie, dat, bij den tegenwoordigen, tot deze in dubbelen getale vergaderde Kamer gevorderden, toestand onzer grondwets-herziening, verwerping eenen terugzet in dit gewigtig werk zoude kunnen veroorzaken, waarvan ik de verantwoordelijkheid niet op mij durf nemen; en omdat er gevallen kunnen zijn, waarin, naar mijn oordeel, de wetgever zich moet schikken naar den algemeenen wensch der natie, voor welke hij werkzaam is, al ware het ook, dat hij daarin niet dat heil konde vinden, hetwelk er van verwacht wordt, des die wetgever de overtuiging niet hebbe, dat zoodanige verlangde verordening bepaaldelijk voor des volks rust of welzijn verderfelijk zoude kunnen wezen.

Met zoodanige gevoelens, Edel Mogende Heeren, zal ik dan stemmen *voor* het voorgedragen systema van vertegenwoordiging en van verkiezingen, hoezeer ik voor mij weinig heil vinde in de daarbij noodzakelijk verklaarde *directe* keuze.

Dat directe had ik voor mij, wat betreft de algemeene vertegenwoordiging, liever daartoe bepaald gezien, dat de stemgeregtigden (altoos met afschaffing der standen, want deze was sedert eenige jaren mijn wensch), afgedeeld in zoovele kiesdistricten als er leden der Provinciale Staten zijn, deze Provinciale Staten direct zouden verkiezen, doch deze alzoo direct verkozene Staten dan zouden hebben de verkiezing der Staten-Generaal. Deze dus gekozen zijnde, had ons tot zoo kleinen omvang teruggebragt vaderland dan toch ook, mijns inziens, nu weder genoeg aan ééne kamer, en konde dan ten minste gemist worden eene Eerste Kamer, waarvan ik na de afscheiding van België nimmer het noodzakelijke heb kunnen inzien, meer dan eens den tegenstand door een klein getal

aan den uitgedrukten wil van twee takken der wetgeving, den Koning en de Tweede Kamer, heb gevreesd, en waarvan de altijd aanmerkelijke kosten met vrucht zouden kunnen bezuinigd worden.

Zoodanig was steeds mijn gevoelen ter materie der vertegenwoordiging en verkiezingen; reeds in het begin van 1831, toen ik lid was eener door den Koning benoemde commissie, ter zake der Grondwet, gaf ik het te kennen bij de grondwets-herziening van 1840, zette ik het in deze vergadering meer dan nu uiteen, en sedert is hetzelve niet veranderd.

Doch vraagt men mij nu, of 's volks welzijn dan naar mijn oordeel bij die wijze van verkiezing alléén zoude kunnen behartigd worden, en de voorgedragene directe verkiezingen verderfelijk zullen *moeten* werken? Gaarne antwoorde ik daarop, dat dit geenszins mijn gevoelen is; maar opdat die wijze van verkiezing goede vruchten drage, mogen de stemgeregtigden toezien, op wie zij hunne stemmen uitbrengen, of het zijn brave, kundige, door hunnen maatschappelijken toestand niet alleen, maar ook door gemoedsgesteldheid en denkwijze onafhankelijke, het algemeen welzijn beoogende, mannen.

Dan zal het Vaderland bij of door het stelsel van directe verkiezingen nog kunnen gered worden uit den ongelukkigen finantiëlen toestand, waarin hetzelve, althans *onder* het thans nog bestaand kies-systema, is gebragt, door van 1815 tot 1830 boven de krachten der Natie toegestane geldverspillingen, en door daarna jaren lang voortgezette, door de groote meerderheid der toenmalige vertegenwoordiging toegestemde, na de afwijzing van den Russischen graaf Orloff, naar mijn oordeel, dwaze volharding tegen België.

Bij mij toch, Edel Mogende Heeren, zijn de hooge lasten, welke Nederland drukken, hier de voorname oorzaak der bestaande onvergenoegdheid en meer en meer toegenomene zucht tot verandering van instellingen.

En geen wonder! Waar dan in Nederland is het volk te vinden hetwelk, van twee honderd millioen inkomsten, tachtig millioen aan belastingen moet opbrengen, want hooger zullen wij het nationaal inkomen niet mogen schatten, noch ook lager de belastingen, na aftrek van het Oost-Indisch excedent, doch onder bijvoeging der provinciale en gemeente-lasten.

Repartitieer nu die lasten zoo als gij wilt, direct of indirect, legt dezelve alleen aan rijken en middelstand op, steeds zal er, wat de massa betreft, veertig ten honderd van de inkomsten aan belastingen moeten afgegeven worden, en ziedaar de hoofd-oorzaak van het toenemend gebrek aan werk, en daardoor van de toenemende armoede.

En nu wende of keere men zich als een zieke op zijne legerstede, rust zal men niet vinden, vóórdat deze oorzaak der kwaal zij weggenomen.

Dat nu verklaar ik alleen dan te verwachten, indien het *personeel* der mannen, welke onze aanstaande vertegenwoordiging zullen uitmaken, zal zijn, gelijk ik dezelve zoo even heb gewenscht. In die keuze,

ik herhaal het, zij de Natie dus voorzigtig: zuinigheid in 's lands uitgaven zij de leuze, krachtig mogen die uitgaven dan door krachtige mannen aangetast worden.

In de veranderingen zelve echter der Grondwet, bij deze aan onze beraadslagingen onderworpen, zoeke ik te vergeefs naar die der Natie, ter goeder of ter kwader trouw, voorgespiegelde verminderingen van uitgaven.

Hoe teeder de snaar nu moge zijn, welke ik zal aanroeren, wil ik niet ontveinzen, dat het mij innig leed doet, dat ik zoodanige vermindering niet heb aangetroffen in de hoofdzaak der tweede afdeeling van het tweede hoofdstuk der Grondwet.

In effecte is die hoofdzaak toch dezelfde gebleven.

De druk der tijden schijnt mij daarbij niet genoeg in het oog gehouden te zijn.

Ik vraag mij zelven ten deze af, hoe het mogelijk zij, dat de bijna eenstemmige, ook in de hoogere kringen onzer maatschappij ten deze bestaande, denkwijze zoo onbekend kunne gebleven zijn, als ik wel moet veronderstellen, dat het geval zij.

Een ander verwachte voorts de gewenschte bezuiniging van de meerdere ruimte, naar deze herziening gegeven aan de regterlijke organisatie: ik deel dat gevoelen niet.

Ik zal mij echter niet tegen die aangebragte verandering verzetten, om dan toch die mogelijkheid tot bezuiniging niet af te snijden, maar alle vrijheid ten deze aan den gewonen wetgever overlaten; doch met één woord slechts wil ik hier aanvoeren, de zaak alleen uit een geldelijk oogpunt beschouwende, dat, behalve de steeds blijvende kosten voor den Hoogen Raad, de vermeerdering voor het personeel der regterlijke magt volgens de organisatie van 1838 wel bedraagt eene somma van omstreeks ƒ 175,000. doch dat niemand, geloof ik, immer heeft betwijfeld, dat de tot 1838 op den Franschen voet van franken geschoeide betaling der regterlijke ambtenaren te laag was.

Moge er slechts in deze geen toeleg bestaan en eventueel gelukken, om het hoogere regtsgebied en de voordeelen van dien weder naar een gewest over te brengen.

Doch zal ik mij dan, indien de loop der discussiën mij geene andere overtuiging geeft, met elf der voorgedragene ontwerpen van wet vereenigen, bij eenige op hoogen prijs stellende de daarbij aangebragte veranderingen, bij andere toegevende aan den loop der zaken en gebeurtenissen, dit zal niet het geval zijn met het 1ste ontwerp: daar zal ik mij tegen moeten verklaren.

Mijne hoofdreden daartoe is de bij het eerste deel van art. 2 aan de gewone wetgeving, dat is eventueel aan de overmagt van twee of drie, geene vereeniging of splitsing vreezende, gewesten, overgelaten magt, om dezelve door te drijven ten aanzien der overige. Ik zal echter ook ten deze zeer kort zijn.

De mogelijkheid van bezuiniging door zoodanige vereeniging van provinciën kan ik niet toegeven, zoolang ik tevens daarbij wil behouden zien de noodige zorg voor derzelver welvaart.

De ondervinding leert reeds nu, hoe bijna ieder gewestelijk bestuur, bij de bestaande circumscriptie, de handen vol heeft, om de zaken bij te houden. Wat zal daar dan van worden bij grootere indeeling en dat bij zoovele verschillende belangen, openbare werken en daarmede in verband staande geldelijke aangelegenheden? De onzekerheid zelfs ten deze moet reeds dadelijk hieromtrent nadeelig werken.

Ter bezuiniging vermindere men ieder der collegiën van Gedeputeerde Staten tot vijf leden, de standen vallen gelukkig nu toch weg: er is dus meer ruimte in de keuze; en mijne ondervinding is, dat een collegie, tezamengesteld uit een kleiner getal kundige leden, veelal schielijker en beter werkt dan het grooter getal.

Maar terwijl ik dan geenszins het heilzame van bezuiniging in zoodanige ineensmelting kan vinden, zie ik daarin verder eene voor 's volks welzijn en rust verderfelijke strekking, waartoe ik niet wil medewerken.

Voornamelijk, meen ik te mogen gelooven, heeft men hierbij de noordelijkste provinciën van ons land in het oog; maar weest verzekerd, Edel Mogende Heeren, dat eene ineensmelting aldaar geen provincialismus zoude uitdooven, maar integendeel, bij groote onvergenoegdheid, een zeer schadelijken provincialen naijver, wrok en vijandschap doen ontstaan.

Stellig is voorts het gewest Drenthe datgene, hetwelk, in evenredigheid van deszelfs opbrengst, bij vereeniging het grootste resultaat van bezuiniging zoude geven; maar desniettegenstaande zoude ik de suppressie ook van die provincie schadelijk voor het algemeen belang achten. Voor groote ontwikkeling toch is juist dat gewest vatbaar; onder een eigen werkzaam en ijverig bestuur kan veel van hetzelve worden; doch wat zoude naar den gewonen menschelijken gang van zaken daarvan te wachten zijn, indien hetzelve slechts een toevoegsel wierd van eenige meer aanzienlijke naburige provincie?

Vrij moge men mij nu ook het verwijt van provincialismus toevoegen, het zal mij niet zeer doen.

Mijne denkbeelden zijn dienaangaande, dat ieder staatsburger, die in de eerste plaats wel behartigt de belangen van zijn huisgezin, voorts, daartoe geroepen zijnde, die van zijne gemeente en van zijn gewest, door de vereenigde werking van alle zoodanige individuele behartiging, tevens bevordert het algemeen welzijn des vaderlands.

Daarom wensch ik zoodanige meer bijzondere belangstelling over het algemeen geenszins tegengegaan te zien.

Mogen slechts zij, welke, gelijk wij thans hier, geroepen zijn om het algemeen belang te bevorderen, zich daarvan door geene provinciale of andere belangen laten aftrekken, noch het provinciaal boven het algemeen belang stellen, en daaromtrent heb ik een gerust geweten.

Leed doet het mij echter, dan nu tevens te moeten verwerpen eenige in ditzelfde hoofdstuk overigens aangebragte verbeteringen, als die omtrent de vreemdelingen, het burgerschaps-regt, benoembaarheid tot landsbediening, wie Nederlanders zijn en de naturalisatie; doch dit alles *kan*, mijns inziens, zonder groote belangen te kwetsen. vooreerst althans, ook op den ouden voet blijven bestaan: het niet wegvallen van art. 6, zoo als hetzelve nu na 1840 bestaat, alsmede van art. 7, zal wel geen groot bezwaar kunnen geven; aan voorafgaande censuur ter zake de drukpers zal ook zonder het grondwettig voorschrift toch wel niet door de gewone wetgeving gedacht worden, even weinig als belemmerd het regt, van verzoekschriften in te dienen. En terwijl ik nu mij met het vooruitgezet regt van vereeniging en vergadering, zoo als hetzelve in art. 10 voorkomt, toch ook niet wel kan vereenigen, zoo zie ik, bij verwerping van dit Iste wets-ontwerp, geene zoo belangrijke punten der steeds ook door mij noodzakelijk geachte grondwets-herziening verloren gegaan, dat dit mij ten deze zoude wederhouden. Van den beginne af aan echter, en dit zij door mij ten slotte gezegd, dat ik het onderhavige herzienings-werk naging, heb ik het niet kunnen goedkeuren, dat zoovele van elkander geheel onafhankelijke veranderingen in één en hetzelfde wets-ontwerp opgenomen waren, en er niet veel meerdere splitsing plaats had gehad: de vrijheid van goed- of afkeuring had bij het laatste veel gewonnen. »

XIII. De heer VEGILIN VAN CLAERBERGEN: «Ik heb mij twee vragen ter beantwoording voorgesteld:

a. zijn de voorgestelde veranderingen in de Grondwet wezenlijke verbeteringen?

b. zijn die veranderingen voor Nederland geschikt en dus wenschelijk?

Altijd behoord hebbende onder de voorstanders van vooruitgang, wel langzaam en bedaard, maar tevens zeker en vast voortschrijdende, zal ik daartoe immer blijven behooren. Waar toch de mensch als individu, waar de maatschappij, waar de gansche schepping zonder vooruitgang, ontwikkeling en volmaking nimmer aan de verhevenste doeleinden kunnen beantwoorden, vind ik het onverantwoordelijk en onvoorzigtig, op eenig punt, welk dan ook, stil te willen staan, hetzelfde als achteruitgang. Is de schrede, die wij nu voorwaarts kunnen doen op den weg van onze staatkundige instellingen, groot, ja misschien op eens te groot, het is alleen het even onvermijdelijk als noodwendig gevolg van vroegeren tegenstand; ik zal het daarom nu voorbijzien. Ik beschouw de wetten alzoo als vooruitgang huldigende, door de vorderingen van de wetenschap goedgekeurd, meer geëvenredigd aan beschaving en ontwikkeling.

Gelooft echter niet, Edel Mogende Heeren, dat ik daarom de twaalf wetten voor zoo nabij de volmaaktheid gevorderd reken, als dezelve voor menschelijke krachten bereikbaar is. Neen, gaarne zoude ik wijzi-

gingen in sommige mede hebben willen maken, maar mijn speciaal mandaat verbood het mij uitdrukkelijk. Daarenboven zal het voor het vervolg veel gemakkelijker en eenvoudiger zijn, zoodanige veranderingen in de Grondwet te maken als de wetenschap aanprijst, de ondervinding vordert.

En nu wil ik tot de beantwoording van de tweede vraag overgaan.

Heb ik er immer roem op gedragen Nederlander te zijn, vooral in de laatste jaren, bovenal in de laatste zoo bewogene tijden is mijne achting, eerbied en liefde voor Nederland duizendvoud vermeerderd, voor Nederland, dat zoo bedaard en ordelijk en rustig de behandeling van zijne hoogste belangen gadeslaat en volgt. Het heeft daardoor een onomstootelijk bewijs gegeven, dat het zijne ware belangen niet alleen grondig kent, maar ook verstandig weet te behartigen. Bij veelvuldige aanraking met alle klassen der maatschappij, in het bijzonder ook met de lagere en middelklassen, heb ik nog altijd en overal gevonden ware godsdienstige beginselen, opregte gehechtheid aan het regerend Stamhuis, gemoedelijken eerbied voor de wet en het regt, onbegrensde liefde voor orde en rust, onbegrensde achting voor waren zielen-adel. En zou er dan eenig land rijper zijn voor meer vrijzinnige staatkundige instellingen? Heeft eenig land zich dezelve meer waardig gemaakt? Neen, antwoord ik met de hand op het hart, nogmaals neen. Men heeft zich altijd beroemd en beroemt zich nog op de heilzame gevolgen der wet van 1806 op het onderwijs en op Nederlandsche verdraagzaamheid. Zeer juist, teregt en met waarheid, naar mijn gevoelen; maar dan vind ik ook dáár de bevestiging, dat het door dezelve verlichte en ontwikkelde Nederland teregt vooruitgang in zijne staatkundige instellingen verlangt.

Daarenboven, en dit weegt zeer zwaar bij mij, indien ik niet geheel een vreemdeling in de geschiedenis van het Vaderland ben, is Nederland altijd het meest bloeijend, welvarend en gelukkig geweest onder de vrijzinnigste staats-instellingen.

Veel, zeer veel zal echter afhangen van de latere, juiste en goede uitvoering, vooral van finantiële maatregelen tot vereenvoudiging en bezuiniging, van een goed en gelijkwerkend belastingstelsel, vrijheid van handel en leiding van het nationaal vermogen tot zoodanige groote en nuttige ondernemingen, hoedanige er nog zoovele in ons Vaderland aangevangen kunnen worden, en die, zoo zij al dadelijk geene groote voordeelen aanbrengen, op den duur welvaart verspreiden en 's lands rijkdom vermeerderen. Moge de Regering, moge de Vertegenwoordiging dat alles ernstig en aanhoudend ter harte nemen.

Ik zal alzoo gaarne, op het *voorwaarts*, door het geëerbiedigd Hoofd van den Staat zoo ter regter tijd uitgesproken, en dat mij en zoovelen met mij met vreugde en dankbaarheid vervulde, lettende, voor de wetten stemmen, zonder zelfs mij te laten bewegen door redenen van elders, en buiten dezelve gezocht en genomen: want al heb ik ook mijn blik lang op Europa's toestand en op het Vaderland gevestigd gehouden, dáár heb ik

niet gevonden wat mij konde dringen; ik zal het doen met den vurigen wensch en in het vaste vertrouwen, daardoor het heil van Nederland te bevorderen.»

XIV. De heer BEGRAM VAN JAARSVELD: «Bij de onmogelijkheid, waarin deze Vergadering verkeert,om in de haar aangeboden ontwerpen van wetten eenige wijziging te verkrijgen, blijft er voor ons niets anders over, dan die ontwerpen met een toestemmend of afwijzend votum aan te nemen of te verwerpen.

Bestond bij de Regering de mogelijkheid, om aan eenige billijke verlangens of gegronde bedenkingen dezer Vergadering gevolg te geven, geene moeite zoude daartoe te groot moeten worden geacht; maar ook thans, nu die mogelijkheid niet bestaat, is het niet overbodig te achten, met een enkel woord rede te geven van dat votum over wetten, waarvan het heil of de rampspoed des Vaderlands voor langen tijd afhankelijk is.

Welaan dan, ik betuig te behooren tot het getal dergenen, die de herziening van ons maatschappelijk verdrag langen tijd reikhalzend hebben te gemoet gezien, en die den dag, waarop de wijsheid des Konings daartoe het uitzigt heeft geopend, met levendige blijdschap hebben begroet; eene blijdschap, nog vermeerderd door de heuschheid, den spoed en de gematigdheid, met welke de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij haar verslag van den 16den Maart jl. aan de Koninklijke roeping heeft beantwoord, getuigende van eene zeldzame overeenstemming, waardoor de hoop werd opgewekt op het spoedig verkrijgen der verjongde staatsinrigtingen, ter bevordering van den luister der Kroon, van de kracht der Regering en van de vrijheden des volks, hetwelk nu, van hinderlijke belemmeringen ontslagen, bij het genot van eenen zuinigen en eenvoudigen regeringsvorm, zich eendragtig ter bevordering van het heil des Vaderlands zoude kunnen vereenigen.

Maar ik behoor tevens tot degenen,die zich in deze blijde verwachtingen smartelijk hebben zien teleurgesteld.

Het beginsel van vrijheid van vereeniging en vergadering, waarvan de ware zin ons eerst bij verloop van tijd zal worden ontsluijerd: dat beginsel, zonder eenige aanleiding in ons staatsverdrag op den voorgrond gesteld, gepaard en in verband met de hier te lande niet gebruikelijke regtstreeksche verkiezingen van leden voor de Tweede, en in den aanvang zelfs van kandidaten voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal: is het niet alsof men den volksgeest naar den zin der Grondwet heeft willen verwringen, in plaats van de Grondwet een uitvloeisel van den volksaard te doen zijn?

De geest van centralisatie of albemoeijenis, zoo doodelijk voor de kracht van het provinciaal en gemeente-leven, zien wij hem niet bestendigd? en nevens denzelven de werking der wet verzwakt door de opdragt van hare uitvoering aan onafhankelijke en beraadslagende collegiën in de provinciën?

Terwijl de volkswensch bovenal zich uitstrekt naar vermindering van

laten, als een gevolg van eenvoudiger en zuiniger staats-inrigtingen, zoo vinden wij echter dien wensch niet vervuld, hetzij door de beginselen omtrent de landsverdediging, door welker kostbaren aard de beste levenssappen des Rijks op den duur worden verteerd en voor het Rijk eene krachts-inspanning ingeval van nood zeer moeijelijk wordt gemaakt; hetzij door eene inkrimping van het inkomen der Kroon tot het bedrag der krachten van een met schulden overladen klein volk; hetzij door het afschaffen van staats ligchamen, het nut van welker bestaan zeer twijfelachtig wordt gerekend; en in weêrwil dat verwaarborging van regten het eerste doel is der burgerlijke maatschappij, zien de land-eigenaars, in de meeste provinciën sedert eeuwen als zedelijke ligchamen en waterschappen vereenigd, hunne inrigting, dat is hunne regten, hunne water-verdediging, hunne waterloozing, ja hun bestaan als vereeniging, afhankelijk gesteld van de willekeur van het gezag.

Zal ik voortgaan, Edel Mogende Heeren, de bezwaren tegen de ingediende ontwerpen te ontwikkelen? Ik acht het niet noodig, want zij zijn omstandig in dien zin bij de gedrukte verslagen vermeld; maar indien zij velen en ook mij met beduchtheid voor de toekomst vervullen, zij zijn niet magtig genoeg, om mij te bewegen tot het afstemmen der voorgestelde wetten, als waardoor het Vaderland, zoo het al bij eenige mogelijkheid voor de uiterste staatsschokken konde worden behoed, bij voortduring zoude blijven onderworpen aan de bestaande Grondwet; eene Grondwet, welke, zij moge dan in het afgetrokkene niet verwerpelijk zijn, ons in eenen toestand van onbewegelijkheid houdt, terwijl alles roudom ons in het stoffelijke, zedelijke en maatschappelijke vooruitstreeft.

Bij iederen stap op den weg van vooruitgang, het was de Grondwet, hetzij dan teregt of te onregt, welke het struikelblok opleverde, of van het ter hand nemen van het werk afschrikte.

Nederland, hoezeer in schijn rijk in wetten, wetten zoo talrijk en zoo vreemd van oorsprong, dat de geoefende man eenen wegwijzer noodig heeft om den uitgang uit dien doolhof te vinden, Nederland is inderdaad arm aan wetten, en heeft daaraan eene nijpende behoefte; ik bedoel hier nog niet die organieke wetten, welker zamenstelling uit de herziene Grondwet zal voortvloeijen, maar wetten voor onze gewone binnenlandsche inrigtingen, — vele, en daaronder de allergewigtigste vakken, verkeeren, na de jongste uitspraken van het hoogste regts-collegie, in eenen toestand van volslagen wetteloosheid, en alleen de geest van orde en de sporen van deugd, bij onze landgenooten aanwezig, behoeden die aangelegenheden voor ontbinding.

In andere vakken is de wetgeving verspreid, duister en tegenstrijdig; elders zijn de wetten zoo hard, zoo vreemd, zoo belemmerend voor alle welvaart en ontwikkeling, dat zij niet kunnen worden uitgevoerd.

Ik zal ze hier niet opsommen; zij zijn aan ieder wets-beoefenaar bekend, zij zijn diegene, welker bearbeiding in deze vergaderzaal zoo menigwerf met aandrang is gevorderd, waarop men dan vernam, *dat het oog daar-*

op wel gevestigd was, of *dat zij niet uit het oog zouden worden verloren*. IJdele hoop! de levensduur van een menschengeslacht is over onze hoofden heengevaren, en wij hebben onze behoefte aan wetten niet vervuld gezien.

Dat kan, dat mag zoo niet voortduren; van de nieuwe Grondwet, welke de belemmering der oude zal wegnemen, en schier alles aan de vrije werking der wet opdraagt, en van de toekomstige wetgeving, door den geest des volks verlevendigd, wacht Nederland de voldoening zijner behoeften, en te gelijk geheel nieuwe verordeningen voor al wat den zedelijken, verstandelijken en stoffelijken welstand des volks kan bevorderen; daaronder, wat het laatste betreft, voor landbouw, ontginningen, tienden, rivier- en zeezaken.

Deze geheel practicale beschouwingen hebben eenen grooten invloed uitgeoefend, om mijne stem naar de nieuwe Grondwet te doen neigen, en om tegen de bezwaren, aan de ontwerpen verbonden, de lichtzijde van de toekomst niet voorbij te zien.

Zoo stel ik tegen de beduchtheid, uit de vrijheid der vergaderingen en uit de regtstreeksche verkiezingen ontstaande, de volksdeugd en de voortreffelijke geaardheid onzer landgenooten over, in deze dagen zoo luisterrijk gebleken, met hunne innige en onverdeelde gehechtheid aan het doorluchtig Stamhuis, hetwelk ons regeert; tegen het gemis van elementen van bezuiniging, de overweging, dat die bezuiniging toch niet wordt uitgesloten; tegen het bedrag der civiele lijst, het besef, dat de geëerbiedigde Vorst door eigen edelmoedigheid zich nieuwe aanspraak kan verschaffen op de verkleefdheid van zijn trouw volk; tegen de vrees voor schendende aanranding van meer dan één regt, de zekerheid, dat ook in de toekomst de Hooge Raad behouden blijft, die te meermalen getoond heeft verkregen regten te willen handhaven; en in het algemeen tegen al wat minder bemoedigend in de ontwerpen is aan te merken, de onmiskenbare verbeteringen omtrent het koloniaal beheer, de tractaten, het onderwijs en andere gewigtige onderwerpen, daarin vervat, bovenal de meerdere gemakkelijkheid om erkende verbeteringen in de Grondwet aan te brengen.

Met die gevoelens vervuld, acht ik het overbodig over ieder der ontwerpen het woord te voeren, en zal ik mij geregtigd vinden, om, met uitzondering van het XIIde ontwerp, waaromtrent ik mij afkeurend spreken en stemmen voorbehoud, al de ontwerpen door mijn goedkeurend votum te ondersteunen; ook met het doel, om de wakkere mannen, die in de moeijelijkste oogenblikken den moed hadden de hand aan het staatsroer te slaan, te helpen schragen, ten einde verder het schip van Staat, onder Gods zegen, te voeren in de haven der behouding; zonder, ingeval onverhoopte binnen- of buitenlandsche nood buitengewone krachts-inspanning van Regering en Volk mogt vorderen, zich daarvan te zien aftrekken door de zorg voor de wijziging onzer Grondwet. »

XV. De heer VAN DE WALL: « Dat het welzijn van het Vaderland, Edel Mogende Heeren, dringend vordert, dat de onzekere toestand, waarin het zich thans bevindt, zoo spoedig mogelijk ophoude, en dat de herziening der Grondwet daartoe leiden kan, zal wel geen betoog behoeven. In dien zin heb ik de daartoe strekkende wetten onderzocht, het voor en tegen ernstig overwogen en is bij mij de overtuiging geboren geworden, dat ik aan vele derzelve mijne goedkeurende stem niet mag onthouden.

Vele verbeteringen zijn in de voorgestelde veranderingen opgenomen. Sommige wijzigingen werden in den geest van het daarbij aangenomen systeem gebiedend gevorderd.

Dan, evenmin als het mijne taak is de voorgedragen wetten te verdedigen, evenmin zal ik de gebreken, die naar mijn bescheiden oordeel nog mogten kleven aan die veranderingen der Grondwet, welke ik wensch aan te nemen, aantoonen, omdat ik geheel en al het gevoelen deel van hen, die zulks hoogst nadeelig en schadelijk achten voor de kracht en den zedelijken invloed der wet, welke men ten slotte door het uitbrengen van zijne stem goedkeurt en helpt daarstellen.

Ik zal mij derhalve van alle aanmerkingen op de meeste wetten onthouden, ofschoon ik daardoor niet geacht wil worden aan alle de daarin voorkomende bepalingen mijne onverdeelde goedkeuring te schenken, of de beginselen en gronden, waarop zij rusten, in alle opzigten tot de mijnen te maken. Ieder toch, Edel Mogende Heeren, heeft zijne individuele meening. Om bovenstaande redenen zoude ik mij blootelijk bij het uitbrengen van mijne stem hebben bepaald, waren er onder de voorgedragene wetten geene, waartegen in mijne schatting dusdanige bezwaren bestaan, die, worden zij niet voldoende opgelost, mij zullen beletten mijne stem daaraan te geven. Onder deze behoort voornamelijk hoofdstuk IX, van den waterstaat, en wel om de bepalingen, vervat in art. 2, 3de alinéa, luidende: « Zij (de Provinciale Staten) zijn be-« voegd, onder goedkeuring des Konings, in de bestaande inrigtingen « en reglementen der waterschappen, behoudens de bepalingen der « twee voorgaande artikelen, veranderingen te maken en nieuwe vast te « stellen. De besturen dezer waterschappen kunnen aan de Staten daartoe « voordragten doen. »

Door deze bepalingen toch worden de regten van ingelanden geheel en al miskend en voorbijgezien; zij komen mij voor ten eenemale in strijd te wezen met de vrijgevige voorschriften der Grondwet, onder anderen met de gewijzigde artt. 6 en 14 van hoofdstuk I en art. 3 van het IVde hoofdstuk, in verband met de artikelen 625, 1690 en volgende van het Burgerlijk Wetboek.

Want wat toch zijn polders, Edel Mogende Heeren, immers naamlooze maatschappijen van ingelanden, veelal bij verleende ootrooijen daargesteld. Wat zijn ingelanden anders (reeds de naam wijst het aan) dan eigenaren van gronden, die zich vereenigd hebben, om deze gronden in vruchtbare landerijen te herscheppen? En nu de waterschappen, in

den generieken zin van het woord genomen, zijn het niet de besturen van die maatschappijen, aan wie het beheer tot instandhouding van dezelve is opgedragen, welk beheer, in den regel, krachtens door de ingelanden vastgestelde en door de souvereine magt geoctroijeerde reglementen wordt uitgeoefend? En aan dezen zoude men reglementen, welligt in strijd met hunne belangen, kunnen opdringen, zonder dat zij daarin gekend behoeven te worden, zonder dat zij zulks beletten of voorkomen kunnen? Neen, Edel Mogende Heeren, dusdanige, zoozeer met de natuurlijke bij de Grondwet en andere wetten gewaarborgde regten van eigendom en vereeniging, alsmede met bestaande en verkregen regten, strijdige antiliberale en kwellende bepalingen mogen de gewijzigde Grondwet van 1848 niet ontsieren.

Van de opheldering, die ik betrekkelijk het goed verstand van art. 4 van het XIIde hoofdstuk zal ontvangen, zal ook grootelijks mijne over dit hoofdstuk uit te brengen stem afhangen. Zekerlijk zoude ik het zeer betreuren, daardoor het voorloopig kies-reglement, mede in hoofdstuk XII opgenomen, te moeten afstemmen, aangezien ik, na de te dezer zake gegeven inlichtingen, deszelfs aanneming, in verband met het IIIde hoofdstuk der voorgedragene wetten, van hoog belang reken; dan zulks zoude het onvermijdelijk gevolg wezen van zamenvoeging in ééne en dezelfde wet van geheel verschillende en aan elkander vreemde onderwerpen. Dat bij de tegenwoordige orde van zaken de heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen, worden afgeschaft, is noodzakelijk, maar zonder schadeloosstelling, zoo als de bedoeling van gezegd art. 4 schijnt te zijn, tevens hoogst onbillijk en onregtvaardig, inzonderheid met betrekking tot die heerlijkheden, welke in vroegeren of lateren tijd door den Staat met deze regten verkocht zijn; onbillijk, omdat in een voorgaand artikel van hetzelfde hoofdstuk voor het verlies van betrekkingen niet *titulo oneroso*, maar *titulo gratuito* verkregen schadevergoeding, alzoo blootelijk *ex aequo et bono* toegezegd is; onregtvaardig, omdat de Staat, *ex plenitudine potestatis*, de heerlijkheden met deze regten voor duren prijs verkocht en gevrijwaard heeft, en alzoo deze regten een deel van wettig *titulo oneroso* verkregen eigendom uitmaken; waaruit volgt, dat volgens streng regt van toepassing zouden wezen de wettelijke bepalingen, betrekkelijk koop en verkoop en vrijwaring vastgesteld; omdat in ieder geval de afschaffing dezer regten zonder schadeloosstelling niet overeen te brengen is met die bepalingen der Grondwet, waarbij met zooveel bezorgdheid voor aangegane verbindtenissen en zelfs voor *titulo gratuito* verkregen aanspraken gezorgd wordt, gelijk kan blijken uit art. 1 van hoofdstuk VII en art. 2 van hoofdstuk XII; en vooral omdat, bijaldien meergemeld art. 4 van hoofdstuk XII in dien zin moest opgevat worden, namelijk, dat de afschaffing van de reeds gemelde heerlijke regten zonder schadeloosstelling zal plaats hebben, dit artikel zoo lijnregt in strijd zoude wezen

met het 3de artikel van hoofdstuk V, dat ze te zamen niet voegzaam in dezelfde Grondwet opgenomen kunnen worden.

Ik heb, Edel Mogende Heeren, de vrijheid genomen, om reeds bij de algemeene beraadslagingen kortelijk mijne bezwaren mede te deelen, omdat, ofschoon op verschillende onderwerpen betrekking hebbende, zij echter uit miskenning van verkregen en eigendoms-regten ontstaan zijn. Mijn voornemen is dan ook niet, om bij de discussiën over de betrokken hoofdstukken daarop terug te komen, en zulks des te minder, dewijl door geachte sprekers reeds vroeger deze wetsbepalingen met kracht van redenen bestreden zijn. Naar de beraadslagingen, die over de wets-ontwerpen nog zullen gevoerd worden, zal ik mijne stem regelen.»

XVI. De heer VAN WESSEM: «Het onderwerp, waarover wij in deze oogenblikken te beraadslagen hebben, is gewigtig, niet alleen voor dezen, maar ook voor den toekomenden tijd; de welvaart des Vaderlands toch hangt geheel af van goede grondwettige instellingen, van derzelver getrouwe naleving en van de zucht der Hooge Regering, om de geestelijke en stoffelijke belangen der inwoners te behartigen. In hoeverre dit laatste altijd heeft plaats gehad, behoeft hier niet onderzocht te worden, dewijl het ons bekend is, dat niet altijd met die behoedzaamheid 's lands penningen zijn beheerd, die men van goede bestuurders kan en mag verwachten.

In de voor ons liggende 12 wets-ontwerpen mis ik tot mijn leedwezen de zucht tot bezuiniging, en vrees ik, dat de herziening der Grondwet bij vele ingezetenen eene onaangename teleurstelling zal te weeg brengen. Velen toch hebben sedert lang vermindering van lasten beschouwd als een dadelijk gevolg dier herziening, en, moet ik het hier openlijk zeggen, gelijk ik het deed in de afdeeling, waarvan ik de eer had lid te zijn, dat mijne ondervinding in de onderscheidene gewesten onzes Vaderlands mij heeft geleerd, dat men minder klaagt over te weinig staatkundige regten, dan wel over de drukkende lasten voor den nijveren middenstand en den mingegoeden, lasten, die dikwijls op te strenge wijze worden ingevorderd. Als vertegenwoordiger van het Nederlandsche volk acht ik mij dus verpligt aan Hunne Excellentiën de tijdelijke en toekomende ministers, alsmede de later benoemd wordende vertegenwoordigers, te verzoeken en met nadruk aan te bevelen, om toch de handen ineen te slaan tot vereenvoudiging van onze huishouding van Staat, opdat uit die vereenvoudiging bezuiniging moge voortvloeijen, die zoo noodwendig is, indien niet de 1ste alinéa van art. 1 van het VIIde hoofdstuk een ijdele klank zal worden. Alle magten van den Staat moeten zamenwerken, om dat groote doel te bereiken; zij moeten trachten, als goede bestuurders, jaarlijks iets over te houden tot uitdelging van schuld en tot vermindering der lasten; indien dit van nu af het doel is van aller streven, dan zal gewis deze herziening onzer grondwettige instellingen

zegenend worden voor het Vaderland en eene aangename herinnering opleveren voor hen, die er mede aan hebben gearbeid.

Veel goeds is er in de voor ons liggende twaalf wets ontwerpen, maar er zijn ook bepalingen in, die niet zoo onverdeeld mijne goedkeuring wegdragen; daaronder reken ik:

Art. 4 van het 1ste hoofdstuk, betrekkelijk de vereeniging van provinciën en gemeenten. Dit acht ik niet heilzaam voor de uitdooving van den geest van provincialismus, doch allernuttigst, indien men daardoor het getal der hoven vermindert, hetgeen zonder de vereeniging van provinciën ook konde geschieden.

Het blijven bestaan van den Raad van State acht ik niet noodzakelijk, en bezwarend voor de schatkist.

Dat de ministers kunnen zijn leden der Tweede Kamer, beschouw ik nadeelig voor de belangen des lands.

Van de directe verkiezingen zal men, vrees ik, wrange vruchten plukken.

Dat men aan militaire officieren den toegang tot de hooge staatsvergaderingen niet sluit, vind ik regtvaardig, en keur het zeer goed, dat zij gedurende hun lidmaatschap op non-activiteit worden geplaatst; doch waarom dit ook niet toepasselijk gemaakt op de burgerlijke ambtenaren? Dat ware billijk geweest.

Voor het vermeerderen van het getal der vertegenwoordigers zie ik geene noodzakelijkheid; en ofschoon de leden minder verblijfkosten bekomen, geeft dit geene vermindering van uitgaven.

Dat de leden der Tweede Kamer kunnen zijn tevens leden der Provinciale Staten en daardoor belast met het kiezen der leden voor de Eerste Kamer, vind ik niet goed, noch voor de regering, noch voor de belangen des lands.

Nadat nog zoo kort geleden door de gewone Kamer het regt van placettering aan de Hooge Regering was toegestaan, heb ik het, van het bekend worden af, beschouwd als een ongelukkig denkbeeld, om dezen twistappel tusschen de ingezetenen te werpen; de uitwerkselen daarvan zijn gedeeltelijk aan U Edel Mogenden bekend.

Het openbaar onderwijs, zoo als het staat uitgedrukt in art. 1, hoofdstuk X, acht ik bezwarend voor de schatkist en niet voldoende aan de behoefte.

Tegen meerdere punten vind ik bezwaar; doch bij alle die bezwaren heb ik mij afgevraagd: moet ik de wetten aannemen, of moet ik aan de in mijn oog gebrekkige eene afkeurende stem geven? Als beminnaar van mijn Vaderland wensch ik van harte het beste, en zoude ik gaarne de gebrekkige ontwerpen door betere vervangen zien.

Doch wanneer zullen in dat geval die betere wetten aangeboden worden? Mag ik medewerken, om den tijdelijken toestand, waarin ons Vaderland sedert zoo vele maanden verkeert, te doen voortduren? Moet ik niet medewerken, om het bestuur te bestendigen, om rust en vrede in

het Vaderland te bewaren, in dat Vaderland, dat zich zoo gunstig onderscheidt van vele landen in ons werelddeel? Allergewigtigste vragen, waarop ik naauwelijks een antwoord durf geven, doch waarop ik zal antwoorden met het oog op den vóór weinige dagen door mij afgelegden eed, en in de hoop, dat die antwoorden zullen strekken tot vermeerdering van den bloei en de welvaart van ons dierbaar Vaderland.»

XVII. De heer VAN DER MEER MOHR: «Reeds zestien sprekers zijn mij voorafgegaan, en ik mag van de aandacht van U Edel Mogenden nu niet vorderen, om eene eenigermate breedvoerige ontwikkeling der gronden aan te hooren, welke mij toeschijnen het vereenigen of splitsen van provinciën te verbieden, immers aan den gewonen wetgever over te laten, terwijl ik, mij voorbehoudende er, oordeel ik het nog noodig, op terug te komen, *nu alleen* mij zal veroorloven het *onstaatkundige* er van aan te wijzen.

Ik zal die bepaling nu alleen van eene *staatkundige* zijde beschouwen, met betrekking tot de voorgedragene beginsels omtrent het stelsel van *vertegenwoordiging bij regtstreeksche verkiezingen*, *de godsdienst*, *het onderwijs* en *het regt van vereeniging*.

Een groot gedeelte der Natie is van oordeel, dat althans gedurende het tienjarig tijdvak van 1830 tot 1840 de Vertegenwoordiging aan hare roeping niet heeft voldaan. Zij schrijft dit veelal aan de keuze der Provinciale Staten toe. De aanzienlijkste, de rijkste, niet altijd de kundigste, waren leden dier gewestelijke kiezers-collegiën.

De gekozene personen vertegenwoordigden veelal de overdrevene aanklevers van het oude; de kiezers letteden niet *op*, maar zagen veelal de noodzakelijkheid der zich ontwikkelende volksregten en dringende behoeften *voorbij*. Zij zagen immer naar hooger, niet naar lager geplaatste personen in hun vaderland. Ik billijk dus den wensch naar eene *andere* volks-vertegenwoordiging door een ander kiesstelsel. Ik wil aannemen het nu voorgedragene; maar ook dan zal alles geen goud zijn, wat er blinkt. Waar is de staats-instelling, welke geene keerzijde heeft?

Gekuip, gunstbejag, toezeggingen, welke men wel weet niet te kunnen vervullen, fraaije woorden en wat niet al het groot deel der burgers, stemgeregtigden, kan vleijen en overhalen, zullen als schadelijke planten opgroeijen. Maar in de eene provincie zal men den grond tot voortplanting geschikter dan in de andere vinden. In het eene gewest zal men dit gemakkelijker kunnen tegengaan dan in het andere.

Vereenigt men nu deelen van of geheele met andere gewesten, dan breidt zich het gebrekkige, het kwade, dat in het nieuw kiezings- en vertegenwoordigings-systema zich niet lang zal laten wachten, spoedig van het afwijkende tot het nog onbesproken handelende gewest uit.

Ieder zal dan het verlies of de vermindering zijner gewestelijke zelfstandigheid betreuren en weldra zullen nieuwe wenschen tot grondwetsherziening gedaan worden.

Bij niet-vereeniging van provinciën wil ik de voorgestelde vertegenwoordiging door regtstreeksche verkiezingen beproefd hebben; bij vereeniging of splitsing schroom ik dezelve.

Behoudt, Edel Mogende Heeren, de zelfstandigheid of tegenwoordige integriteit der provinciën, en in de vrijheid van godsdienst, zoo als dezelve nu voorgedragen is, zie ik weinig bezwaar.

Ieder weet, waar hij staat, ieder kent, wie hem nabuur is. De vermeerdering der bevolkingen in de verschillende gemeenten van een gewest moge eene getal-verhouding van belijders van verschillende godsdiensten eenigermate veranderen: op die der gewesten in het algemeen kan het van geen overwegenden invloed zijn.

De meerdere vrijheid van belijdenis van godsdienstige meeningen en der openbare godsdienstoefeningen, op welke ieder in en buiten deze Kamer teregt veel prijs stelt, zullen, de gewesten in derzelver geheel blijvende, eerder dien godsdienst-vrede bevestigen, welke thans met welgevallen en tot heil des Vaderlands nog wordt opgemerkt, dan verstoren.

Ik leef in eene stad, in een regterlijk arrondissement, in 't welk katholijken en hervormden in getalsterkte niet zoo veel verschillen, en behartig er veler belangen gedurende een aantal jaren. Sedert weinige jaren sta ik ook aan het hoofd der eerste; ik ken den maatschappelijken toestand van geheel Zeeland, een deel van hetwelk zoo na aan België grenst, en nergens vrees ik kwaden invloed der nieuwe bepalingen, mits gewaakt worde, dat ieder zich in den grondwettigen kring bewege en dezen niet overschrijde. Maar vereenigt Zeeland met eene andere provincie, geheel of ten deele, en spoedig zal het mij berouwen het VIde hoofdstuk te hebben aangenomen.

Ik ben sterk verkleefd aan het Nederlandsch openbaar lager *onderwijs*. Acht jaren gedurende hield ik opzigt over hetzelve in mijn district; ik leerde het uitmuntende der werking van de wet van 1806, in den laatsten tijd merkelijk door gouvernements-besluiten geparalyseerd, hoogschatten. Om een einde aan de grondwets-herziening te maken, zal ik welligt het Xde hoofdstuk aannemen: zoolang Holland Holland, Vriesland Vriesland, Zeeland Zeeland enz. blijven, zullen door provinciale en plaatselijke verordeningen de nadeelige gevolgen, welke deskundigen van de vrijheid van onderwijs voorzien, ieder in zijn kring, zoo niet geheel, nogtans ten deele afgewend kunnen worden. De wet, welke gemaakt moet worden, kan aan de belijders van verschillende godsdiensten ook meerdere waarborgen voor hunne gevoelens en regten geven. Vereenigt men geheel of ten deele gewesten, het uitzigt dier belijders is wederkeerig duister.

Eindelijk, Edel Mogende Heeren, pas ik op de uitoefening van het regt van *vereeniging en vergadering der ingezetenen* toe, hetgeen ik omtrent de vertegenwoordiging door regtstreeksche verkiezingen gezegd heb.

Ieder volks karakter in de verschillende gewesten zal die uitoefening wijzigen; vreemde invloed zou het goede, 't welk men er zich van voorstelt, welligt vernietigen, het mogelijk kwade verhoogen.

De wereld-gebeurtenissen, die niemand voorzien kan, zullen op deze instelling ook al invloed hebben, welligt dezelve nog onschadelijker maken dan het beperkte der gewestelijke kringen.

Uit een staatkundig oogpunt deze hoofd-ontwerpen van grondwetgeving beschouwd, wensch ik echter vurig, dat het *geloof* des ministers van Justitie, in de avond-zitting van den 18den Augustus jl. geuit, dat de tijd nog zeer verre af is, dat de splitsing of vereeniging van provinciën verlangd zal worden, door de uitkomst bevestigd moge worden. Maar, evenmin als Zijne Excellentie het nut eener vernietiging der bestaande gewesten kunnende inzien, betreur ik, dat er bepalingen in de Grondwet gevonden zullen worden, welke het in de magt des gewonen wetgevers zullen stellen, om die vernietiging uit te spreken, met schending eener grond-voorwaarde onzer maatschappelijke vereeniging.

Ik heb, behalve de bereids opgenoemde, nog twee redenen gehad, welke mij tot de mededeeling mijner denkwijze hebben overgehaald.

Worden het Iste en IIde hoofdstuk door mij afgestemd, waaromtrent ik nog onbeslist ben, dan zal zulks geschieden, omdat ik aan den gewonen wetgever ongaarne de magt toeken, om provinciën te vereenigen of te splitsen. Neem ik, ziende op den aanstaanden provincialen oorsprong der Eerste Kamer, welke zoo grooten maatregel kan verhoeden, de voordragten aan, in welke die magt opgenomen is, dan doe ik dit om het tijdelijk noodzakelijke en goede, hetwelk ik in dezelve aanwezig oordeel.

De akker, welke vele gezonde vruchten vertoont, is ook dikwerf met veel onkruid bezet: men ploegt, om het laatste te vernietigen, het eerste niet onder.

En, Edel Mogende Heeren, de bedenkingen van ervarener leden, welligt ook eene of andere door mij gemaakt, wordt den volgenden wetgever de geheele of gedeeltelijke slooping onzer provinciale zelfstandigheid vertrouwd, zullen hem nogtans weêrhouden, om met overhaasting het breekijzer in het gewestelijk gebouw te slaan.»

XVIII. De heer THISSEN: «In het zoo gewigtig oogenblik, waar wij geroepen zijn om nieuwe grondwettige instellingen aan ons Vaderland te geven, in een oogenblik, waar, ten gevolge daarvan, de vertegenwoordigers der Natie uit alle provinciën des Rijks in dubbelen getale hier vergaderd zijn, voel ik mij gedrongen, niet alleen om mijne denkwijze over de voorgestelde herziening in het kort te doen kennen, maar ook bepaaldelijk te spreken over den toestand van het gewest, hetwelk ik de eer heb te vertegenwoordigen, over het hertogdom Limburg, waarover in de laatste tijden zooveel is gedacht en gesproken, en deszelfs regten in deze Vergadering te verdedigen.

Ik kan kort zijn, daar dit vraagstuk, zoo wat het regt betreft als wat aangaat de materiële belangen van Limburg, door een onzer geachte medeleden dier provincie, welke vóór ruim twee maanden in de gewone Kamer heeft zitting genomen, en welks gevoelen ik volkomen deel, alstoen breedvoerig en overtuigend is behandeld geworden, en ook omdat ik geloof, dat het te wenschen is, dat de tegenwoordige discussiën, waar zulks mogelijk is, zoo spoedig mogelijk ten einde mogen loopen.

Ik kan ook nog daarom kort zijn, omdat mijns inziens de vraag, of Limburg al dan niet van het Koningrijk der Nederlanden kan worden afgescheiden, in de voorgedragene grondwettige bepalingen door de gewone Kamer in laatstgemelden zin reeds is beslist.

Toen in 1830 de Belgische omwenteling het schoone Nederland in twee deelen had gescheiden, kwam eindelijk, na eenen voorloopigen toestand van negen jaren, welke men ongelukkig mag noemen, den 19den April 1839 een vredes-tractaat tot stand, waarbij de regten en verpligtingen tusschen het Koningrijk der Nederlanden en België werden vastgesteld.

Bij dat tractaat werd aan België afgestaan een gedeelte van het groothertogdom Luxemburg, hetwelk tot het Duitsche bondgenootschap behoorde.

Voor dat afgestane gedeelte moest eene territoriale schadevergoeding gegeven worden, en deze werd gevonden in het hertogdom Limburg.

Bij art. 4, § 1, van gemeld tractaat werd bepaald, dat het daarbij aangewezen grondgebied in Limburg voortaan geheel en al aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden zoude behooren, hetzij in deszelfs hoedanigheid als Groothertog van Luxemburg, hetzij om met Holland vereenigd te worden.

De gevolmagtigden van Pruissen en Oostenrijk verklaarden, dat het Duitsche bondgenootschap die schikkingen aannam, onder voorwaarde, dat de betrekkingen van het afgestane gedeelte van Limburg jegens den Bond op Limburg wierden overgebragt, en die verklaring heeft de bondsvergadering bij haar besluit van 11 Mei opvolgende bekrachtigd.

Van af dat oogenblik moesten die bepalingen als wet worden beschouwd tusschen de contracterende partijen, en het kon aan geen derzelve vrijstaan, die wettige overeenkomst zonder toestemming der andere te verbreken.

Ten gevolge en uit kracht dier overeenkomst, heeft zijne Majesteit Koning Willem I Limburg met het overige Rijk vereenigd, en, behoudens deszelfs betrekkingen tot den Duitschen Bond, werd hetzelve integraal deel van het Koningrijk der Nederlanden, en als zoodanig in de herziene Grondwet van 1840 opgenomen.

Alle daaruit voortvloeijende verpligtingen zijn door den Koning nageleefd, en hoe zoude nu die overeenkomst door de andere partij, naar goedvinden, kunnen verbroken worden?

Dit is niet mogelijk.

En evenwel heeft eene poging daartoe plaats gehad.

De gebeurtenissen van Februarij jl. hebben in bijna geheel Europa eene omwenteling te weeg gebragt.

Ook in Duitschland werd de vrijheids-vlag opgestoken, men heeft vrijzinniger staats-instellingen willen hebben, en in de plaats van een verbond van staten, heeft zich een verbond van volken gevormd.

Uit dien toestand van zaken is de Duitsche nationale vergadering te Frankfort geboren, en van die vergadering, welker hoofddoel de daarstelling der eenheid van Duitschland onder ééne en dezelfde Grondwet is, is een besluit uitgegaan, waarvan de uitvoering de gewelddadige afscheuring van Limburg met Nederland zoude zijn.

Eenzijdig besluit, genomen in weerwil van wettig bestaande tractaten!

Over dit besluit, Edel Mogende Heeren, zal ik niet uitweiden; gij allen weet, hoe hetzelve door de Europesche mogendheden is beoordeeld; gij allen weet, dat in regten dat besluit den toets niet kan doorstaan.

Nogtans over eene der bijzondere oorzaken, welke tot het nemen van dat besluit hebben aanleiding gegeven, mag ik niet zwijgen.

In het rapport, hetwelk in de Duitsche nationale vergadering deswege is uitgebragt, leest men, dat Limburg een afzonderlijken Duitschen Staat moet uitmaken, vooral *omdat zulks de algemeene wensch der Limburgers is.*

Daartegen, Edel Mogende Heeren, moet ik in het aangezigt der Natie met kracht protesteren.

Neen, het is niet de algemeene wensch der Limburgers, een Duitschen Staat uit te maken. en daardoor als 't ware met Duitschland vereenigd te worden.

Zij, die het belang van Limburg wel begrijpen en begrijpen kunnen, wenschen zulke vereeniging niet, maar hebben dezelve steeds aangezien als den onvermijdelijken ondergang van dat weinige, hetwelk van Limburgs welvaart nog overig is.

Het is waar, de zaak der afscheiding, bij eene ligtgeloovige volksklasse bepleit, op grond, dat de opheffing der meeste belastingen een onmiddellijk gevolg van dezelve zoude zijn, moest bij die klasse spoedig voortschrijden.

Zulks was onvermijdelijk bij de overgroote lasten, waaronder de Natie gebukt gaat.

Er werd niet gevraagd: hoe en door wien zullen wij geregeerd worden, maar men vroeg: wat zullen wij moeten betalen? en van het antwoord op dat vraagstuk hing af de oplossing van de vraag der afscheiding.

Van daar dan ook, dat bij de *vote universel* kiezers benoemd werden, welke hunne stem op twee afscheidingsgezinde afgevaardigden voor Frankfort uitbragten.

En wilt gij nu het bewijs hebben, Edel Mogende Heeren, dat mijne woorden woorden van waarheid zijn, dat in het algemeen het bezadigd, het nadenkend gedeelte van Limburgs ingezetenen de afscheiding als

deszelfs ondergang beschouwt, ziet dan de benoemingen voor deze Kamer, door de Provinciale Staten gedaan.

Sedert de afscheiding van Limburg een vraagstuk is geworden, heeft niet alleen geen afscheidingsgezinde de eer eener zoodanige benoeming gehad, maar ik mag er bijvoegen, dat op geen enkel afscheidingsgezinde eene stem is uitgebragt.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, het treffendst bewijs van den geest van Limburgs inwoners.

De hooge Regering heeft zulks ook begrepen; de door dezelve genomene maatregelen en de deswege gegevene verzekering bewijzen dit; en ik acht het mij ten pligt, mijne hulde toe te brengen aan die Regering, welke, in het belang van Limburg en van het Rijk, de hand aan de bestaande tractaten en aan de nationale eer heeft gehouden.

Daardoor heeft ook in de laatste tijden de zaak der afscheiding veel verloren, en de jongste ongelukkige gebeurtenissen in Frankfort zullen dezelve niet bevorderen.

Over de hoofdzaak moet ik thans nog bij de algemeene beschouwingen spreken; dezelve betreft de belastingen, die de Natie zoo hard drukken.

Bij de algemeene opschudding, welke van de hoofdstad van Frankrijk uitging en eene gewelddadige politieke omwenteling in bijna al de Staten van Europa te weeg bragt, mogt ons Vaderland het zeldzame voorregt genieten bedaard te blijven en vol hoop en vertrouwen eene betere toekomst te gemoet zien.

Dat vertrouwen heeft het opperhoofd van den Staat weten te schatten, toen Zijne Majesteit uit eigen beweging aan zijn volk noodzakelijke, met den geest des tijds meer overeenkomende, veranderingen in de Grondwet beloofde.

Van af dat oogenblik gaf zich de wensch des volks te kennen door honderde verzoekschriften, uit alle oorden des Rijks aan den Koning gerigt.

Het waren vrijzinniger staatkundige instellingen, welke werden verlangd:

regt van vereeniging,

vrijheid van godsdienst en onderwijs,

verantwoordelijkheid der ministers,

openbaarheid bij de behandeling der belangen van den Staat, der provinciën en gemeenten, en regtstreeksche verkiezingen.

Dat waren de voorname grondslagen, waarop de Natie het nieuwe Staatsgebouw wenschte te zien opbouwen.

En die grondslagen vind ik in de wets-ontwerpen tot de herziening ter neder gesteld.

Aan die grondslagen, welke zoo ruim in de Belgische grondwet zijn opgenomen, en waarvan wij Limburgers gedurende negen jaren de voordeelen hebben leeren kennen, hebben onze voormalige broeders het behoud van hunnen Staat te danken.

Ik wil niet beweren, dat door het aannemen der voorgestelde wijzigingen

onze aanstaande Grondwet aan het verlangen van een ieder zal voldoen. Neen, Edel Mogende Heeren, en ik durf gelooven, dat mogelijk niet een der 116 vertegenwoordigers der Natie eene onbepaalde goedkeuring aan dezelve zoude willen geven, maar dat zonder twijfel menigvuldige veranderingen of bijvoegingen zouden worden voorgesteld, indien ons die bevoegdheid bij de alsnog bestaande grondwettige bepalingen niet was afgesneden.

Zulks blijkt genoegzaam uit de verhandelingen, welke in de afdeelingen hebben plaats gehad; en wij mogen vertrouwen, dat het uitgebragte verslag door de Regering niet uit het oog zal worden verloren, om, wanneer tijd en gelegenheid zich daarvoor zullen opdoen, aan de daarbij uitgedrukte billijke wenschen te voldoen.

Indien de Nederlandsche Natie behoefte had aan vrijzinniger instellingen, aan ruimere staatkundige regten, zoo bestaat er eene andere nog belangrijker behoefte, welke nog dringender wordt verlangd.

Deze behoefte is een ander stelsel en zooveel mogelijk vermindering der belastingen.

Die behoefte is groot, Edel Mogende Heeren, en zoo groot, dat men zonder angst aan Neêrlands toekomst niet kan denken, wanneer daaraan niet wordt voldaan.

Met iederen dag gaat de armoede verschrikkelijk vooruit, en de tijd, vrees ik, zal komen, waar men geene middelklasse meer zal vinden, maar de Natie uitsluitend zal bestaan uit rijken en armen, wanneer niet in tijds nog de lasten kunnen verminderd worden, en de middelklasse niet den laatsten penning, dien zij bezit, in de schatkist zal moeten werpen.

Onder die lasten zijn er, die spoedig zouden moeten verdwijnen, omdat dezelve bijzonder op die middelklasse drukken.

Ik bedoel den accijns op het gemaal en op het geslagt, waarvan de opheffing gedeeltelijk reeds is beloofd en waarvan de invordering weldra onmogelijk zal worden.

De landman, welke slechts door harden arbeid in staat is in de behoeften van zijn huisgezin te voorzien, moet niet alleen die drukkende belasting betalen, hij moet er daarenboven eene andere niet onaanzienlijke voldoen voor de dienstboden, welke hem bij zijnen landbouw behulpzaam en noodig zijn.

Die belastingen zijn voor den landbouw, een der hoofdtakken van bestaan, verderfelijk.

Ja, Edel Mogende Heeren, ik zeg het zonder vrees om gelogenstraft te worden, hadden die belastingen, waaronder onze provincie moet bezwijken, niet bestaan, geene onlusten zouden aldaar hebben plaats gehad.

Bezuiniging in alle takken van het staatsbestuur zal moeten plaats hebben, of de toekomst kan ons niets dan onheil brengen.

Ik zoude dan ook de verwerping der voorgestelde wets-ontwerpen of

van eenige derzelve, waardoor het verband zoude gebroken worden, als allernoodlottigst voor ons Vaderland aanzien.

Ik heb thans mijne meening doen kennen, en verklaar mijne goedkeurende stem aan de voorgedragene wets-ontwerpen te zullen geven.

En ik zal, met de hand op mijn geweten en het oog gevestigd op den door mij gedanen eed, mijne eigene meening ten offer brengen, dáár, waar ik andere bepalingen van minder overwegend belang zoude hebben kunnen verlangen.»

Daar het uur reeds vèr verstreken is, worden de beraadslagingen geschorst.

De VOORZITTER stelt voor, de voortzetting daarvan te bepalen op den volgenden ochtend ten *tien* ure.

Daar sommige leden die voortzetting der beraadslagingen verlangen bepaald te hebben op den volgenden ochtend ten *elf* ure, wordt het voorstel des voorzitters in hoofdelijke omvrage gebragt en daarbij met 75 tegen 30 stemmen *aangenomen*.

TEGEN hebben gestemd de heeren: *Kroef*, *Cock*, *Sloet* (uit Gelderland), *Kien*, *Wichers*, *Nienhuis*, *Modderman*, *Caan*, *de Man*, *Bots*, *Egter*, *Bijvoet*, *van Goltstein*, *Bouman*, *Jespers*, *Anemaet*, *Nederburgh*, *van Foreest*, *van Wessem*, *de Bruyn Kops*, *van Weel*, *Cost Jordens*, *Mees*, *van Hall*, *L. D. Storm*, *Nap*, *van Dam van Isselt*, *Faber van Riemsdijk*, *Gouverneur* en *Delhez*.

De VOORZITTER geeft der Vergadering kennis, dat ingekomen is eene missive van den minister van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van de, naar aanleiding van het bij de Kamer aanhangige voorloopige kies-reglement, provisionneel opgemaakte lijsten der hoogst-aangeslagenen in de rijks- directe belastingen in de provinciën Zuid- en Noord-Holland, Utrecht en Overijssel.

Wordt besloten deze stukken ter inzage van de leden ter griffie neder te leggen, overeenkomstig het in de missive uitgedrukte verlangen, waarin tevens de zoo spoedig mogelijke toezending wordt toegezegd van dergelijke lijsten over de andere provinciën.

LV.

UITSTEL VAN DE TOELATING DES HEEREN SLICHER VAN DOMBURG. — VOORTZETTING DER ALGEMEENE BERAADSLAGINGEN.

Zitting van Dingsdag, 3 October.

De vergadering wordt ten tien ure door den voorzitter, jhr. W. Boreel van Hogelanden, geopend.

Er zijn 110 leden tegenwoordig, te weten de heeren:

Menso, *Cost Jordens*, *Sloet* (Overijssel), *den Tex*, *Hooft*, *Reäel*, *Caan*, *Hiddema Jongsma*, *Schiff*, *van Goltstein*, *de Jong van Beek en Donk*, *Kroef*, *Backer*, *Bijleveld* (Gelderland), *Duymaer van Twist*, *Bijvoet*, *van der Heyde*, *Romme*, *Heerkens*, *de Kempenaer*, *van Wessem*, *van Dam van Noordeloos*, *Hooft* (Zuid-Holland), *Alberda*, *Wichers*, *van Naamen*, *Uytwerf Sterling*, *Blankenheym*, *van Rijckevorsel*, *Gouverneur*, *Delhez*, *Modderman*, *Smit*, *Verwey Mejan*, *van Lijnden*, *Kwak van Zwartewaal*, *Nepveu*, *van Hasselt*, *Swart*, *de Bosch Kemper*, *Luyben*, *Op ten Noort*, *van Nispen van Sevenaar*, *Sloet* (Gelderland), *Thissen*, *de Man*, *Kaars Sypesteyn*, *Cats*, *van Beeck Vollenhoven*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *Jespers*, *van Roijen* (Overijssel), *Bloemarts*, *Lycklama à Nyeholt*, *van der Veen*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Mees*, *Geradts*, *Egter*, *van Roijen* (Groningen), *van Weel*, *Bots*, *Kien*, *van Sasse van Ysselt*, *Mackay*, *van Lennen*, *Bijleveld* (Zeeland), *Faber van Riemsdijk*, *Begram van Jaarsveld*, *Heeren*, *Anemaet*, *van Loghem*, *van de Mortel*, *van der Meer Mohr*, *de Bruyn Kops*, *Nienhuis*, *van Nagell*, *Opper does Alewijn*, *Hoffman*, *de Monchy*, *Lotsy*, *Vegilin van Claerbergen*, *Corneli*, *van Boelens*, *Vos*, *van Reede van Oudtshoorn*, *Storm van 's Gravesande*, *van de Wall*, *Corver Hooft*, *Cock*, *Bosman*, *van Harencarspel*, *Star Busmann*, *Mutsaers*, *Borski*, *Enschedé*, *de Weichs de Wenne*, *Storm* (Noord-Braband), *Timmers Verhoeven*, *Schooneveld*, *van Heloma*, *van Foreest*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Kniphorst*, *Nederburgh*, *van Heemstra*, *van Hogendorp*, *van Haersolte*, *Nap* en de Voorzitter.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

De heer FABER VAN RIEMSDIJK brengt verslag uit namens de commissie, die in de vorige zitting benoemd is tot onderzoek van de geloofsbrieven van het door de Staten van Zeeland nieuw benoemde gewone lid der Kamer, den heer mr. *J. J. Slicher van Domburg.* De verslaggever geeft te kennen, dat uit de door het genoemde lid overgelegde stukken gebleken is, dat deze den voor het lidmaatschap der Kamer gevorderden ouderdom bereikt heeft; dat hij ook de overige vereischten met opzigt van geboorte en woonplaats bezit, en dat te zijnen aanzien geene reden van uitsluiting bestaat. Van deze zijde bestaat alzoo geene bedenking tegen de toelating van het genoemde lid; maar anders is dit gelegen met den overgelegden geloofsbrief zelven, daar deze, bestaande in een extract uit de notulen der zitting van de Staten van Zeeland, van 28 September jl., niet alles bevat, wat daarin volgens art. 5 van het reglement van orde der Kamer vermeld moet worden. Immers, in dat stuk wordt van de toedragt der benoeming alleen dit gemeld:

«Vervolgens verzocht Zijn Edel Gestr. [de voorzitter] de heeren *de Kater* en *Kakebeeke*, om, overeenkomstig art. 21 des reglements omtrent de wijze, waarop het gezag en de magt van de Staten van Zeeland wordt uitgeoefend, met Zijn Edel Gestr. het bureau van stem-opneming uit te maken.

«Waarna de stemming bij besloten briefjes zijnde bewerkstelligd, is enz.

«De Vergadering dien ten gevolge hebbende moeten overgaan tot eene nadere stemming, is enz.

«Daar ook bij deze stemming niemand de volstrekte meerderheid van stemmen op zich heeft vereenigd, heeft er eene tweede stemming plaats gehad, en is, bij de opening der bus, waarin de stembriefjes waren besloten, gebleken, dat zich daarin vier en dertig stembriefjes en dus die van *al* de aanwezende leden bevonden, en dat zijn uitgebragt voor: den heer mr. *Jan Jacob Slicher van Domburg* 25 stemmen, jhr. *Willem Dignus de Jonge* 4 stemmen; den heer *Pieter Idus Buteux* 4 stemmen, en den heer *Adrianus Pické* ééne stem.» — Daar de gemelde bepaling van het reglement van orde der Kamer vordert, dat in den geloofsbrief vermeld worde het getal leden, tijdens de keuze in de vergadering tegenwoordig, het getal stemmen, op het gekozen lid of anderzins uitgebragt, en de *geheele toedragt* der benoeming, zoo meent de commissie, dat het door haar onderzochte stuk, als alleen van de eind-stemming melding makende, niet voldoende is. De commissie herinnert, dat de bepaling van het reglement de wijze bedoeling heeft, om de Kamer in staat te stellen, dat zij zou kunnen beoordeelen, of teregt dan wel ten onregte tot eene herhaalde stemming is overgegaan, daar zonder dit niet volkomen van wettigheid eener keuze kan blijken. De zaak komt der commissie te bedenkelijker voor, daar, terwijl van elders bekend is, dat de benoeming

van den heer *Slicher* eerst heeft plaats gehad, nadat twee andere verkozenen bedankt hadden, ook hiervan niets uit den geloofsbrief blijkt. De commissie stelde alzoo voor, om de beslissing over de toelating van den heer *Slicher* uit te stellen, ten einde dezen de gelegenheid te geven, om een meer volledig extract uit de notulen der Staten-vergadering van Zeeland over te leggen.

De Vergadering vereenigt zich met het advies der commissie.

Aan de orde is de voortzetting der *algemeene* beraadslagingen over de wets-ontwerpen, houdende *wijzigingen in de Grondwet.*

XIX. De heer BIJLEVELD (uit *Gelderland*) heeft het eerst het woord en zegt:

«Ik heb het woord gevraagd, Edel Mogende Heeren, niet met het oogmerk om misbruik te maken van de aandacht, door U Edel Mogenden toegewijd aan de belangrijke taak, die ons te zamen brengt; ook niet, om mij te verdiepen in bespiegelingen over de onderwerpen, die de hoofd-bestanddeelen van de ontwerpen van wetten uitmaken; evenmin om in beschouwingen te treden, waartoe de toepassing en uitvoering der daarin beschreven magtsbepalingen konden leiden, en de wettelijke verordeningen, die van dezelve de uitvloeiselen moeten worden. Maar ik zal mij alleenlijk bepalen, om het afwijzend votum, hetwelk ik zal uitbrengen over eenige der ontwerpen, te doen kennen en te doen uitkomen, dat de roeping tot deze Vergadering, waarin de teederste belangen van het Vaderland ter toets gebragt zijn, niet moeten beoordeeld worden met een terugzien op het verledene, met beschouwing op het tegenwoordige of uit de onbekende toekomst, maar dat de Nederlander moet op het oog nemen de belangen van zijn Vaderland in de tijdwisselingen, waaraan hetzelve is onderworpen, en de verbeteringen, die aan deszelfs Staatsregeling in het belang zijner burgers moeten worden aangebragt.

Uit dat oogpunt en in deze mijne beschouwing kan ik mijne goedkeuring niet schenken aan het regt tot vereeniging en vergadering, bij de eerste wet erkend, hoezeer de nadere wet de uitoefening van dat regt, in *het belang der openbare orde*, zal regelen en beperken.

In deze magt, den opvolgenden wetgever toegekend en opgedragen, zie ik niet gewaarborgd de handhaving van die rust en maatschappelijke orde, den Nederlander zoo dierbaar; integendeel zie ik daarin veeleer geboren worden de kiemen van onrust en stoornis, als grondslagen ter nedergesteld. De *grondwettige* erkenning van het natuurlijk regt tot vereenigen en vergaderen zal vorderingen daarstellen, door den wetgever niet te regelen, evenmin als om door denzelven te worden beperkt. Uit beperking zal misnoegen, zal ontevredenheid, en, als gevolg van beiden, de regeling en beperking, wederstand ontstaan. De bepaling toch van art. 14 van wets ontwerp I staat, naar mijne

meening, in het naauwst verband met het verkiezings-stelsel, bij de verschillende wets-ontwerpen voorgedragen, ter uitvoering en toepassing van hetwelk noodwendig eene bevoegdheid tot vereenigen en vergaderen van ingezetenen wordt gevorderd; en daar ook deze bij de wets-ontwerpen voorgedragen stelsels tot eene vrije verkiezing mijne goedkeuring niet zullen wegdragen, uit de innige overtuiging, dat 's lands welzijn daardoor niet wordt bevorderd, — zoo kan en mag ik mij niet vereenigen met de voordragten, bij de Iste, IIIde en IVde der wetten aangeboden, voor zooveel daarbij de wijze van vertegenwoordiging door volkskeuze is voorgesteld.

Ook de bepaling, voorkomende in art. 7 van het VIde wets-ontwerp, is mij een bezwaar tegen de aanneming van hetzelve.

Ik beschouw die bepaling te zijn aandruischende tegen de regten van de Kroon, onder een verantwoordelijk ministerie daargesteld; naar mijne beschouwing, moet aan geen wereldlijk, tevens geestelijk, opperhoofd, buiten 's lands gevestigd, het GRONDWETTIG *regt* worden geschonken, zijne bevelen buiten deszelfs gebied te doen eerbiedigen, door afkondiging van kerkelijke voorschriften, zonder dat vooraf zij beoordeeld geworden, of het welzijn van den Staat en de rust der Nederlanders kan worden in de waagschaal gebragt; «de verantwoordelijkheid volgens de wet» geeft mij geen genoegzamen waarborg voor hetgeen, welligt ten koste van de inwendige rust van den Staat, daaruit kan voortspruiten, en bij het ontbreken van die waarborgende overtuiging vinde ik voor mij zelven bezwaar, mijne goedkeuring daaraan te geven.

Ook bij het XIIde wets-ontwerp staat mij de inhoud van art. 4 ter goedkeuring in den weg.

Verkregen regten, regten, die bereids grondwettig bij de opvolgende regerings-reglementen zijn erkend en uitgeoefend, als *res in commercio*, veelal *titulo oneroso* verkregen, zoo maar af te schaffen, zonder *schadeloosstelling* aan den wettigen titularis, is eene handeling, die met de Nederlandsche goede trouw in strijd staat. De grondwettige mogelijkheid, dat de overige heerlijke regten door eene wet zullen kunnen *opgeheven* worden, en ook bij eene wet de schadeloosstelling wegens die opheffing zal kunnen worden vastgesteld en geregeld, zijn bepalingen, die evenzeer zijn strijdig met de verkregene regten, als dat dezelve aandruischen, zoo tegen de bepalingen der nu vigerende Grondwet, als tegen het in behandeling zijnde wets-ontwerp n°. V, waarbij is vastgesteld: dat niemand, dan ten algemeenen nutte, uit deszelfs eigendom kan worden ontzet, en dan nog wel niet anders dan tegen schadeloosstelling, door den regter te regelen; in tegenstelling van welk *arbitrium judicis* men thans op het oog heeft, die indemniteit aan den gewonen wetgever, die de opheffing zal uitspreken, over te laten, en dus de wet te doen appreciëren de schade, aan den wettigen eigenaar toe te brengen. Deze korte beschouwingen zullen mijne afkeurende stem leiden over dat wets-ontwerp, terwijl opzigtens de additionnele artikelen, daarin tevens ver-

vat, het wel overbodig zal zijn te achten, in nadere ontwikkeling te treden, het oog slaande op hetgeen bij de IIIde en IVde der wetten tot rigtsnoer van mijne afwijzende stemming mij heeft gebragt, daargelaten het groot bezwaar, hetwelk de uitvoering van die artikelen zal met zich voeren.

Ik sta daarbij nog eenige oogenblikken stil, om naar mijne zienswijze eene bemerking te maken op de aanbeveling, door de Regering ter nedergesteld in het antwoord, gegeven in de memorie van beantwoording op bladz. 14, waarbij de Regering het stelsel aanneemt, dat aan dezen voorloopigen maatregel volstrekte behoefte bestaat, omdat, bij afschaffing van het bestaande kiesstelsel, ook alle loten, daaruit voortgesproten, uit dien wortel leven en werking verkrijgende, dadelijk sterven, waarvan het redematige reeds vroeger was betoogd en erkend.

Het daarvan reeds vroeger betoogde is waarheid, doch de erkenning ligt thans in de beoordeeling dezer dubbele Kamer van vertegenwoordigers.

Het thans voorgedragen kiesstelsel en de transitoire bepalingen van hetzelve beschouw ik, om mij van het figuurlijke der voorstelling van de Regering te bedienen, als de boom zonder wortel, op Nederlandschen grond geplant, die daarin geen wortel zal schieten en dus ook nimmer een voldragen leven zal genieten, om tot het welzijn van het land te kunnen dienstbaar zijn.

Tot afwijzing dezer vier wets-ontwerpen, door mij vlugtig aangeduid, trede ik niet terug door de welligt te maken bedenking, dat eene meer ongunstige toekomst van kwaad tot erger zou kunnen leiden, en men als het ware een offer aan den tijd *hier* moet brengen en eigen overtuiging als het ware geweld aandoen,uit den drang der omstandigheden noodzakelijk geworden.

Neen, Edel Mogende Heeren, zoodanig zijn mijne denkwijzen niet: ik stem toe, dat, naar het voorbeeld, door het doorluchtig Huis van Oranje als hoofd van den Staat gegeven, er offers aan eigen ziens- en denkwijzen moeten gebragt worden, en in deze overtuiging deelende, zal ik bij goedkeurend votum aan onderscheiden wets-ontwerpen die offers brengen; doch *hoofdbeginsels*, die de hart-aderen van Neêrlands rust en welvaart afsnijden, ten beste te geven en die in de hooge betrekking, die wij vervullen, te veronachtzamen, is mijne roeping verloochenen, het in mij gesteld vertrouwen verzaken, en mij niet als mede-vertegenwoordiger gedragen van het Nederlandsche volk, hetwelk, vreemd aan al de onrust, die rondom hetzelve woedt, rustig en kalm, met opzien tot eenen Albestuurder, zijnen landaard niet verzaakte, maar aan zijne wettige overheid, aan welks hoofd de oranjeboom vaststaat, zijne ware belangen heeft opgedragen, en ook nu met gerustheid derzelver besluiten zal te gemoet zien, en die even kalm zal weten te eerbiedigen.

Ook ik zou die offers brengen, door niet te hechten aan de bepalingen van secondair belang, voorkomende:

1°. in art. 4 van ontwerp I, waarbij de wetgever zich voorbehoudt

provinciën en gemeenten te vereenigen en te splitsen: eene bepaling, die op eenzijdige wijze de belangen, hetzij van provinciën, hetzij van gemeenten, kan verkorten;

2o. aan de bepaling van art. 37 van ontwerp II, waarbij het gezag des Konings zoozeer aan banden is gelegd, dat een militair officier, niet anders door Hoogstdenzelven, dan naar de regels, door eene wet te bepalen, uit de dienst kan worden ontslagen; eene bepaling, die niet strookt met de handhaving van tucht, maar de mogelijkheid van willekeur bij het Hoofd van den Staat insluit;

3o. aan de bepaling van art. 43 derzelfde wet, dat het regt van dispensatie den Koning alléén toekomt door eene bepaalde wet, of in de gevallen, door de wet omschreven, waaromtrent de gegevene inlichtingen te zwak zijn, om niet als verkorting van de regten der Kroon te kunnen aangeschreven worden;

4o. ook zoo is het gelegen met het gestelde in art. 31 van ontwerp III, waarbij aan de Tweede Kamer het regt wordt toegekend, wijzigingen in een Koninklijk voorstel te *maken*, hetgeen meer zegt, dan die te kunnen *voordragen;* want *maken* sluit het *gemeen overleg* uit, hetwelk als Koninklijk regt was wenschelijk te achten;

5o. dat offer zou ik brengen aan de bepaling van art. 12 van het VIde wets-ontwerp, zoo wanneer het hoofdbeginsel, de directe verkiezing, mijne goedkeuring wegdroeg; want toch is het eene inbreuk maken op de regten der uitvoerende magt, dat de geheele wetgeving moet beoordeelen, of eene provinciale belasting niet zou strijden met de belangen van een gewest, wanneer het gewestelijk bestuur daartoe heeft medegewerkt onder 's Konings goedkeuring;

6o. dat eventueel bij eene wet een deel der militie in zeedienst kan worden gesteld, volgens art. 8 der wet no. VIII, is eene bepaling, die de bloem der Natie, hares ondanks, buiten haar geboorteland kan voeren;

7o. de steeds onbestemde uitlegging, door de Regering toegekend aan de bepaling van art. 1, wets-ontwerp X, waarbij is vastgesteld, dat in het Rijk, van overheidswege, voldoend openbaar onderwijs zal worden gegeven, en waaromtrent de Regering nog onbestemd heeft gelaten, door wien de kosten van dat onderwijs zullen gedragen worden, waarbij evenzeer de gemeenten, de provinciën of het Rijk zal kunnen optreden.

Deze bedenkingen breng ik ten offer, doch niet, zoo als ik zeide, hoofdbeginsels, die de hart-aderen van 's volks welzijn kunnen krenken.

Ik eigen mij hier de woorden toe, door de heeren mrs. C. A. den Tex en J. van Hall geschreven in het adres, onder dagteekening van den 8sten Julij aan U Edel Mogenden toegezonden, luidende:

«De ondergeteekenden zijn van meening, dat het hier bovenal op een kalm en onpartijdig onderzoek aankomt. De *vooruitgang*, naar welken ook zij streven, is de vestiging van een krachtig, welgeordend staatsbestuur, waar de vereenigde pogingen van Vorst en Volk tot het

bereiken van het doel van den Staat met het beste gevolg worden geleid en verzekerd; *teruggang* zou het in hun oog zijn, wanneer het, door ongepaste magtsverdeeling of het gemis der noodige waarborgen, van welke zijde ook, ons Nederlandsch staatsgebouw aan de noodige hechtheid en kracht mogt ontbreken. Ja, voorzeker de staatsgebeurtenissen in andere landen van ons werelddeel behooren daarbij niet uit het oog te worden verloren; de geschiedenis onzer dagen is rijk in lessen en raadgevingen; maar de Nederlandsche Natie is te verstandig, dan dat zij zich door de elders heerschende opgewondenheid van gemoederen zou laten vervoeren tot het verlangen of tot het goedkeuren van stellingen en beginselen, waarvan de ervaring elders ons juist in deze dagen al de verwerpelijkheid en al het verderfelijke in zoo ruime mate heeft doen kennen. Neen, omdat elders verwerpelijke beginselen heerschend zijn geworden, behoeven wij nog niets aan te nemen, dat anders bij ons niet zoude zijn te verwezenlijken. Neen, ook nu behoort de Nederlander zich niet te laten vervoeren tot het aannemen van andere beginselen, dan die hij in gemoede en uit overtuiging als voor zijn volk en zijn staatsbestuur de meest geschikte oordeelt; hoezeer het daarbij aan gepaste opoffering en terzijdestelling van eigen meening, behoudens de leidende beginselen, niet zal behoeven te ontbreken. Op die wijze zal onder Gods zegen de grondwets-herziening in Nederland met een gelukkig gevolg mogen tot stand gebragt worden.

«Bij de beschouwing der grondwets-herziening, zij deze de leus van allen, die reeds vroeger is aanbevolen:

« «Vrijmoedige, bedaarde, vredelievende discussie, vóórdat de herziening tot stand is gekomen; opregte, welgemeende, trouwe opvolging der Grondwet, welke die ook zijn moge, zoodra zij tot staatswet is aangenomen.» »

Uit deze overwegingen, Edel Mogende Heeren, zal ik mij in de voortzetting onzer beraadslagingen laten bezielen, en mij niet laten aftrekken van die grondbeginselen, die mij in het uitbrengen van mijne goed- of afkeurende stem zullen voor oogen staan; van namelijk naar mijne kennis en wetenschap alléén tot het welbegrepen belang van Nederland te helpen medewerken; van mijne gehechtheid aan het regerend Huis van Oranje te doen blijken, en daarbij de welvaart mijner medeburgers te zullen voorstaan.

Met deze bedoelingen, Edel Mogende Heeren, zal ik tegen de Iste, IIIde, IVde, VIde en XIIde wets-ontwerpen mijne stem uitbrengen.»

XX. De heer JESPERS: «De grondwets-verandering, welke reeds zoolang de aandacht der Natie heeft opgewekt en in steeds toenemende spanning geboeid gehouden, is van alle zijden, zoo buiten als binnen de wetgevende kamers, met zooveel ernst en helderheid onderzocht geworden, dat ik mij niet vermeet te gelooven, dat ik in deze gewigtige zaak nog eenig nieuw licht te ontsteken hebbe.

Enkel neem ik voor weinige oogenblikken het woord op, om ten aanzien van hoofd-beginselen, in de aangebodene wets-ontwerpen gehuldigd, mijne beschouwingen, mede te deelen, met het oogmerk, om daardoor eene bepaalde gehalte aan mijne uit te brengen stem te hechten.

Eene der gewigtigste veranderingen, waarvan zoo het geëerbiedigd Hoofd van den Staat als de beide wetgevende kamers de noodzakelijkheid erkend en verklaard hebben, bestaat zonder tegenspraak in de instelling eener regtstreeksche verkiezing van de vertegenwoordigers des volks.

Met welgevallen heb ik deze instelling begroet, omdat zij eene fondamentale hervorming en verbetering is van ons zoo gebrekkig staatsgebouw; omdat de Nederlandsche Natie daardoor treden zal in het genot van een regt, dat zij steeds had moeten bezitten; omdat daardoor eene lang gevoelde behoefte ***eindelijk*** zal worden bevredigd.

Ik weet het, Edel Mogende Heeren, dat dit gevoelen niet overal wordt gedeeld; ik weet het, dat zelfs mannen van verdiensten beweren, dat het Nederlandsche volk geene behoefte hebben zoude aan regtstreeksche verkiezingen, en dat men, om dit te betoogen, verwijst op de uiterlijke onverschilligheid, welke onze Natie steeds bij de behandeling der gemeene zaak heeft betoond. Dan, is die beweerde onverschilligheid wel de ware toestand van Nederland? Ik moet het tegenspreken, en de bewijzen mijner tegenspraak liggen voor de hand.

Tot heden heeft in Nederland het politiek leven zich bijna enkel bewogen op de oppervlakte der maatschappij; zeldzaam was het er tot op den bodem doorgedrongen; en sedert de verdwijning der kortstondige Bataafsche republiek is het *dáár* niet meer toegelaten geweest.

Het volk in Nederland heeft steeds *boven* zijn hoofd de mannen zien kiezen, welke men zijne vertegenwoordigers noemt; het heeft er boven zijn hoofd over zijne fortuin, over zijne kinderen, over zijne dierbaarste belangen zien beschikken; het heeft er zijne heiligste regten zien uitoefenen; alles, zonder te zijn gekend, zonder te zijn gehoord, ja veelal zelfs, zonder dat zijne te dikwerf miskende stem de hoogte bereiken mogt, waar, buiten hem, zijn lot werd beslist.

Gelooft men nu in goeden ernst, dat het volk aan dit alles en bij dit alles onverschillig was? Laten wij ons aan zulk een zelfbedrog niet schuldig maken. Neen, het volk was niet onverschillig, het was slechts *gelaten*. Het zag zich van zijne politieke regten ontzet, en het gevoelde zich magteloos die te hernemen. Maar, naauwelijks ontvlamde in een magtig rijk het magnetisch vuur der vrijheid, of met gansch Europa werd ook Nederlands bodem geschokt. Het volk, als met eene tooverroede aangeraakt, ontwaakte uit zijn begrip van magteloosheid, en duizenden van stemmen gingen uit zijnen boezem op, om zijne te lang miskende regten op te eischen. Ik zeg zijne regten; of zoude het geene waarheid zijn, uit de natuur der maatschappij

voortvloeijende, dat allen, die zich in dezelve bevinden, en door wie en voor wie de maatschappij bestaat, regt hebben, tot derzelver behoud mede te werken: dat eene wet, die *voor allen* gemaakt wordt, ook *door allen* moet gemaakt worden; dat, om thans van niets anders te spreken, zij, die tot de publieke lasten bijdragen, die door ruime geldelijke opofferingen den Staat schragen, en de maatschappij in stand houden, voor het minst moeten geregtigd zijn zelven de mandatarissen te kiezen, die voor hen de publieke behoeften met het vermogen des volks zullen afwegen en de gevraagde lasten stemmen.

En is dat wel het geval, wanneer het volk niet regtstreeks zijne vertegenwoordigers kiest? Voorzeker neen. Verkiezingen met trappen, al ware het dan ook slechts met *éénen* trap, leidt tot eene onzekere uitkomst. Het volk weet dan niet, wie zijn gewigtig mandaat zal in handen krijgen, veel minder nog, welk gebruik daarvan zal worden gemaakt. Hierdoor wordt 's volks kiesregt *negatief*, en dit is *bedrog*. Dan eerst, maar ook dan alleen, oefent het volk zijn kiesregt uit, wanneer het zelf *regtstreeks* zijne vertegenwoordigers benoemt. Dit zegt ons de gezonde rede, dit zegt ons de geuite wil des volks. En zouden wij, Edel Mogende Heeren, wij, die hier den volkswil vertegenwoordigen, dien wil niet eerbiedigen? Zouden wij aan het volk ontzeggen een regt, van de natuur der maatschappij ontsproten en dat wij geroepen zijn te beschermen? Neen, dit zullen wij niet; wij zullen het te minder, omdat hier de wil van het volk ook is de wil van eenen grootmoedigen vorst, die zijn volk te veel bemint, om aan hetzelve te onthouden, wat de voortgang des tijds reeds aan zoovele volkeren heeft geschonken, en buiten hetwelk in Nederland geene ware rust meer zal te vinden zijn.

Eene andere instelling, naauw verbonden aan de regtstreeksche volksvertegenwoordiging, vindt bij mij een minder gunstig onthaal. Ik bedoel de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Het is mij nog niet mogen gelukken de natuur te schatten, welke men haar geeft, noch ook de volstrekte noodzakelijkheid in te zien, welke men aan haar bestaan hecht.

Men zegt, dat zij met de Tweede Kamer der Staten-Generaal het geheele Nederlandsche volk vertegenwoordigt. Dit komt mij voor het minst bedenkelijk voor, daar zij, uit een klein gedeelte der Natie verkiesbaar, en slechts door eene nog kleinere fractie gekozen wordende, uit den aard der zaak niet het volk, maar alleen het klein verkiesbaar element, of de kleinere verkiezende fractie, vertegenwoordigen zal. En dit noem ik *voorregt*.

De Eerste Kamer is noodzakelijk, zegt men, om in oogenblikken van opgewondenheid den Troon en der Regering tot bolwerk te strekken tegen onberaden driften der Tweede Kamer. Hierop is te antwoorden, dat niet een stoffelijk bolwerk, zoo als ik de Eerste Kamer beschouw, maar alleen eene zedelijke kracht, uit regtvaardigheid en noodzakelijkheid geboren, het koningschap tegen stormen kan beveiligen: en dat, zoo te eeniger tijd ernstige botsing tusschen de Regering en de Volks-ver-

letter der wetten overschrijden. En hierin bestaat, en teregt, het misnoegen, indien hetzelve bestaat, en vooral van die middelklasse, welke men heeft doen gelooven, dat door de herziening der Grondwet zij verligt zoude worden.

Ik heb voor mij de overtuiging, dat, wanneer de Regering eene gansche herziening van ons belastingstelsel had voorgesteld, waardoor dat stelsel gezuiverd wierd van alle onnoodige formaliteiten, gelijkvormig dragende en toegepast naar eens ieder vermogen of vertering, meer genoegen en voordeel aan de ingezetenen had toegebragt dan de thans voorgedragene ontwerpen.

Maar voor dat gewigtig en belangrijk werk deinst men terug, en heeft verkozen, beginselen in ons staatsgebouw te ondermijnen, voordragten te doen, onzeker in de toepassing, zonder waarborg voor de toekomst. Bittere teleurstelling voor velen, maar veeleer voordeel voor anderen.

Ik moet verwachten, dat, na al hetgeen ten voordeele dezer herziening, zoowel door de ontwerpers, als door de ministers en velen van U Edel Mogenden in het midden gebragt is, dezelve goede vruchten zal dragen. Ik mag mij door bespiegelingen niet laten wegslepen. Mijn innigste wensch is het behoud van rust en orde, gehoorzaamheid aan de wetten, eerbied en gehechtheid aan het Regerende Huis, strikte navolging der Grondwet, hetzij van de bestaande, of van de in het vervolg bestaande Staatsregeling, vrije en doelmatige instellingen, vermindering van lasten, vermindering van uitgaven, geene voorschotten aan eenig ingezeten, hoegenaamd, uit 's lands of koloniale kas, waarvan zooveel misbruik is gemaakt: in één woord, alles wat tot het welzijn en den voorspoed van Vorst en Vaderland kan medewerken. Hieraan ben ik bereid mijne geringe krachten toe te wijden.

Ik doe hulde aan de tijdelijke raadslieden der Kroon voor hunne medewerking tot bevestiging van die rust en orde, welke thans in het Vaderland heerscht. Ik vertrouw op den *public spirit* van onze medeburgers, om alle onrust en oproer te keer te gaan, en dat Nederland een voorbeeld voor andere natiën mag blijven.

Aangezien ik mij met de gevoelens en beschouwingen, gisteren door ons geacht medelid, den heer Cock, medegedeeld, volkomen vereenig; aangezien ik in 't jaar 1840, ter gelegenheid van de beraadslagingen over de herziening de Grondwet, mijne beginselen en gevoelens in deze vergaderzaal heb ontwikkeld, waaraan ik getrouw blijf, — zoo acht ik het onnoodig, daar thans op terug te komen en in herhaling te treden.

Aangezien de hoogst belangrijke bedenkingen en bezwaren, welke U Edel Mogenden in dubbelen getale bij het onderzoek in de afdeelingen, wegens verscheidene punten, in deze ontwerpen opgenomen, hebben aan den dag gelegd, waaruit is gebleken, dat dáár bij herhaling het leedwezen is betuigd, dat door de zamenvoeging der onderwerpen van zeer onderscheiden aard in de voorgedragene ontwerpen *een* enkel votum

zal moeten beslissen over bepalingen, die als wezenlijke verbeteringen beschouwd kunnen worden, en over andere, waartegen bij vele leden, even als bij mij, gewigtige bezwaren zijn overgebleven;

aangezien deze werkzaamheden en dit onderzoek geen ander doeleinde hebben kunnen bereiken dan wisseling van gevoelens;

aangezien door deze ontwerpen van grondwets-herziening de teederste en belangrijkste punten van maatschappelijk welzijn en voorspoed van het Nederlandsche volk op de proef worden gezet, als het éénig middel tot bevordering van welvaart, rust en orde, en eene geheele omwenteling in ons verkiezings-stelsel en de zamenbrenging van de vertegenwoordigers wordt voorgedragen:

zoo moet ik verklaren, dat ik mij met de beginselen dienaangaande niet kan vereenigen, en de verantwoordelijkheid van dezen gewigtigen omkeer en de onvoorziene gevolgen daarvan niet op mij wil nemen.

Dit gewigtig punt is niet het éénig, hetwelk mij weêrhoudt mede te werken om het standbeeld van metaal, 't welk door het aannemen dezer beginselen is toegezegd geworden, te verwerven. Neen, Edel Mogende Heeren, de artt. 4 en 15 van het Iste ontwerp ontmoeten bij mij alreeds onoverkomelijke zwarigheden; de ontwerpen I, III, IV, VI, XI en XII, hoezeer niet geheel verwerpelijk, stellen evenwel beginselen voor, strijdig met mijne wijze van zien, waarmede ik mij niet kan vereenigen, en acht ik mij genoodzaakt Zijne Majesteit eerbiedig te verzoeken, dezelve in nadere overweging te nemen. In ontwerp II, V, VII, VIII, IX en X vinde ik geene genoegzame bezwaren, om dezelve af te keuren.

En hiermede zal ik eindigen de aandacht van U Edel Mogenden langer bezig te houden. Ingevolge mijne innige overtuiging handelende, om in deze gewigtige en moeijelijke oogenblikken mijne stem ten voordeele of ten nadeele van het welzijn van mijn Vaderland uit te brengen, zal ik de toekomst met gerustheid en zonder vreeze te gemoet zien, en het lot en welzijn van mijn Vaderland aan dat geheiligd Opperwezen toevertrouwen, die hetzelve zoo dikwerf van den rand des afgronds heeft doen oprijzen!»

XXIII. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt: «Bij de behandeling van ieder gewigtig wets-ontwerp is het oogenblik der stemming belangrijk voor den gemoedelijken volksvertegenwoordiger: hoeveel te meer is dit thans het geval, nu wij geroepen worden om door de woorden *ja* of *neen* uitspraak te doen omtrent wets ontwerpen, die in een naauw verband staan met het heil en het welzijn des Vaderlands. Wij vinden ons thans op een geheel bijzonder standpunt geplaatst; de Regering kan met den besten wil, en hoezeer zij met de bedenkingen van sommigen onzer volkomen mogt instemmen, niets meer veranderen in de wets-ontwerpen, die thans aan ons ter beraadslaging zijn aangeboden. Er is dus thans geen sprake meer van hetgeen men zou wenschen te er-

te denken, in de Grondwet worden opgenomen, dan zoude, terwijl alle andere kerkgenootschappen volkomen vrijheid van godsdienst genieten, het Roomsch-Katholijk geloof *alleen* in zijn wezen zijn aangerand en in zijne uitoefening aan banden gelegd, want het zoude dan afhankelijk zijn verklaard van de willekeur eener onbevoegde magt.

Hierdoor zoude de kiem der onverdraagzaamheid voor het eerst in onze hoogste staatswet zelve worden geënt; de onverdraagzaamheid zoude daardoor in het volks-karakter worden ingeweven; en wel verre van eene algemeene verbroedering te bevorderen, zoo als thans door zoo veler edele pogingen weldadig wordt betracht, zouden tweedragt en schandelijke religie-haat het volksgeluk blijvend verstoren.

Aan zulk een onregt, aan zulke gevolgen zal de staats-wetgeving in Nederland zich voorzeker wel niet willen schuldig maken.

Bij deze beschouwingen, Edel Mogende Heeren, zal ik mij thans bepalen. Zij zullen mij leiden, om aan alle de wets-ontwerpen, waarbij, onder niet te miskennen gebreken, nog zoo veel ander goeds wordt aangeboden, mijne goedkeurende stem te geven. Het goede, ik moet het herhalen, mag ik om het minder goede niet verwerpen. Alleen behoud ik mij voor, nader het woord te vragen, wanneer de verdere discussie dezer gewigtige zaak mij daartoe aanleiding geven zal.»

XXI. De heer BOXMAN: «Het gewigtig oogenblik is nabij, dat de uitslag uwer stemming over de twaalf onderhavige ontwerpen van grondwets-herziening de ruimer ontwikkeling onzer staats-inrigting zal vestigen of bespoedigen. Het verlangen daarnaar, sedert jaren door velen geuit, werd steeds dringender behoefte voor eene klimmende meerderheid, en is thans eindelijk gebiedende noodzakelijkheid, door bijna allen erkend.

En geen wonder, ontzettende gebeurtenissen, wel voorzien, maar toch onverwacht, hebben Europa in zijne grondvesten geschokt; ten koste van stroomen bloeds zijn zoowel de constitutionnele als de meer autocratische staatsvormen onzer naburen als door een tooverslag eensklaps in geheel democratische veranderd, indien men ze niet met nog krachtiger naam moet bestempelen. Kan het anders, dat ons staatsgebouw, verouderd als het was, en steeds door meerdere aanvallen ondermijnd, moest waggelen van den wederschok, en slechts krachtige en vooral spoedige redmiddelen het voor instorting kunnen bewaren? In angstige spanning wacht onze steeds kalme en rustige Natie op onze beslissing, daarin minder gelukkig dan het vroeger steeds woelige België, thans bedaarder en kalmer dan wij, al grenst het onmiddellijk aan den vulkaan, welks uitbarsting geheel de beschaafde wereld in schudding bragt. Van waar die rustige houding *dáár*, — die angstige spanning *hier*? België had gelet op de teekenen des tijds; het had in eene periode van rust zijne instellingen in harmonie gebragt met de behoefte der meerderheid, en stond dan ook onbewegelijk als eene rots te midden van de eerste woedendste vlagen des storms. Maar

hier in Nederland bleef behoud de mantel, die stilstand, soms zelfs achteruitgang, in zijne ruime plooijen verborg, lange jaren gedurende; de verouderde vormen, in welke velen zich zoo behagelijk voelden en voegden, werden met hand en tand vastgeklemd en hardnekkig verdedigd; gisting en ontevredenheid vermeerderden allengs; nog was het tijd, om door weinig te geven veel te behouden, en zich den weg tot grooteren vooruitgang te effenen, langzaam en zacht, maar veilig en zeker. Doch men begreep het niet. Daar overviel ons de storm van Februarij geheel onvoorbereid, en slechts de wijsheid en volksliefde van onzen geëerbiedigden Koning, zijne trouwhartige belofte, zijn Koninklijk woord kalmden de steeds grootere gisting, en steunden de welgezinde meerderheid der Natie in het behoud van orde en rust. Dat behoud, het ware, het echte behoud, stelde ons ten voorbeeld aan Europa, en bewees, dat wij de belofte waardig waren, die onze Koning ons deed, en rijp voor hare vervulling.

Thans is die belofte vervuld; de 12 ontwerpen liggen voor ons. De hoogste magt in den Staat heeft het hare gedaan; zij liet de schets door uitstekende mannen des volks ontwerpen, met opoffering misschien van eigene denkbeelden herzien door een vrijzinnig ministerie, wijzigen en herwijzigen door de wettig bestaande Vertegenwoordiging; en thans is eindelijk, niet zonder verschil van meening, neen laat ik het noemen bij zijnen eigenlijken naam, niet zonder heftigen strijd, de schets veranderd in eene wet, door de drie takken der gewone wetgeving bekrachtigd. Maar de Grondwet eischt nog eene bijzondere sanctie, die der buitengewone wetgeving. Daartoe heeft de Natie ons geroepen; laten wij thans het onze doen, en geen enkelen schalm breken uit de keten, die met zooveel moeite is aaneengesmeed.

Maar vervult de nieuwe staatsregeling, die dáár voor ons ligt, onzer aller wenschen — bevredigt zij onzer aller behoeften? Verre is het van daar; en hoe kon dat zijn bij het verschil der menschelijke opiniën, al ware zij het meesterstuk van eene enkele hand, de consequente doorvoering van het ideaal van een groot wetgevend genie? En wat is zij thans? Mag ik het zeggen, zoo als ik het denk, al klinkt de uitdrukking wat streng? «Een gekunsteld resultaat, door welwillenden transactie-geest tusschen tegenoverstaande partijen, die het beide wel met het Vaderland meenden, hoe ver zij ook van elkander in zienswijze verschilden, ter naauwernood verkregen.» Dat resultaat kan dus niemand onzer geheel bevredigen, en moet aan de hoogstgestemden van beide zijden in zeer geringe mate voldoen. Ook mij geven de 12 ontwerpen op de eene plaats *meerder*, op de andere *minder* dan ik wenschte, te veel in kostbare en overtollige raderen in de staatsmachine, te weinig in hoogst noodige bezuiniging; *hier* wordt behouden, wat ik nutteloos, *elders* ontnomen, wat ik nuttig achtte. Maar ik zal mij wel wachten, om dat alles op te sommen, daar ik overtuigd ben, dat op dit oogenblik noch mijne wenschen vervuld, noch mijne bezwaren weggeruimd kunnen worden. De 12 ontwerpen schijnen mij in dit

opzigt eene vrij juiste uitdrukking te zijn van den stand der openbare meening bij onze Natie, die, in constitutionnele opvoeding tot nu toe treurig verwaarloosd, heen en weder wordt geslingerd bij elken wind van eenigzins specieuse redenering, door vlug- en dagbladschrijvers uitgeademd. Daarenboven, redevoeringen van gisteren hebben het bewezen, zijn de Nederlanders niet slechts Nederlanders, maar tevens echte provincialisten, nog sterk hechtende aan verschillende herkomst en oude historische overleveringen en verre van die eenheid verwijderd, welke in het oog van velen de hoogste kracht geeft aan den Staat; allen gezamenlijk door aanleg en karakter zich liefst in engere kringen bewegende en beperkende, door hunne bedrijvigheid in handel, industrie en landbouw het materiële stellende boven het bespiegelende: hoe had zich bij hen eene meer algemeene openbare opinie kunnen vestigen? Eerst later, wanneer de impulsie, die thans gegeven is, zich zacht, maar onbelemmerd, zal ontwikkelen, wanneer de grootere volksmassa hare regten en pligten beter zal hebben leeren kennen en uitoefenen, als het algemeene belang van het éénе Vaderland minder ligt zal bevonden worden op de weegschaal tegenover huisselijke, gemeentelijke en provinciale belangen, als de invloeisels van hoogere ideeën en theoriën de koelheid van het al te stijve materialisme zullen hebben verwarmd en bezield, dan, maar dan ook alleen, zal er eene algemeene openbare meening kunnen bestaan, en eene grondwet mogelijk zijn, die aan de groote meerderheid welgevallig is.

Daarom hangt op het standpunt der Dubbele Kamer, nu geene verandering of verbetering mogelijk en zelfs geene splitsing verkrijgbaar is, de quaestie van aanneming of verwerping bij mij geheel af van het antwoord op de vraag: *Is hetgeen de ontwerpen ons geven beter dan het bestaande, en leiden zij tot het nog betere?* en ik kan in gemoede mijn *ja* uitspreken. Niet alleen zijn vele dubbelzinnigheden weggenomen, vele bepalingen juister gesteld, vele geschilpunten beslist, oude misbruiken afgeschaft, ingewortelde vooroordeelen weggevaagd. Maar vooral, er is vooruitgang, omdat de beletselen worden weggeruimd, die ons zoo lang onder erkende grondwettige verkeerdheden lieten zuchten, en de baan breeder en effener gemaakt is voor verdere ontwikkeling; er is vooruitgang, omdat meerder politiek leven zal worden opgewekt en eene veel grootere volksmassa zich door deelneming en belangstelling tot staatsburgers zal kunnen vormen; er is vooruitgang, omdat er nieuw en versch bloed zal worden gestort in de aderen der Volks-vertegenwoordiging, die geroepen zal zijn, om de algemeene beginselen toe te passen en te ontwikkelen in de talrijke wetten, die bijna alle deelen onzer staatshuishouding zullen omwerken en regelen; en dus met al hare leemten en gebreken, maar ook met al het goede, dat zij ons geven, en met de hoop en het vertrouwen op het betere, dat zij ons in de toekomst verkrijgbaar stellen, zoude ik deze ontwerpen aannemen; maar, naar mijn oordeel, gebieden de drang des tijds, de uitwendige toestand van het ons omringende

Europa en de innerlijke gesteldheid van ons Vaderland dit als eene onvermijdelijke noodzakelijkheid.

Gij weet het, beter dan ik, Edel Mogende Heeren, gevaren dreigen ons van rondom; van buiten door de gisting onzer naburen en den min gunstigen toestand van ons finantieel redmiddel in Azië; van binnen door een steeds klimmend deficit, door de halve regeringloosheid in ons inwendig bestuur, door de ongelijkmatigheid en den druk onzer belastingen, door pauperismus en ontevrededheid. Zullen wij dan den ongevestigden toestand en de onrustige stemming, waarin wij sedert maanden verkeeren, nog maanden verlengen door eene verwerping, die ons slechts in eenen cirkel zoude doen ronddraaijen en, na eenen nieuwen heftigen strijd van meeningen en redevoeringen, later zoude terugbrengen op hetzelfde standpunt, waarop wij ons heden bevinden: tegenover ontwerpen van grondwets herziening, die misschien eenigzins veranderd, echter natuurlijk even gebrekkig zullen zijn als deze, daar zij, door dezelfde handen zamengesteld, een even gekunsteld resultaat van denzelfden transactie-geest moeten zijn?

Neen, Edel Mogende Heeren: dat wij dan het onze doen; dat wij geen tijd, geene lange maanden, zoo kostbaar in deze omstandigheden, verliezen of verspillen. Dat wij ons vestigen, spoedig vestigen op de grondslagen, die ons worden aangeboden, al zullen zij ook misschien binnen éénige jaren moeten worden verbeterd of versterkt; — dat een definitief vrijzinnig ministerie met kracht en klem de teugels in de hand kunne grijpen, ten einde ons met vasten tred voor te gaan en te leiden in het nieuwe tijdvak, hetwelk dat van vroegeren stilstand en tegenwoordige onrust zal vervangen; — dat eendragt, zelfopoffering en liefde tot het éénige Vaderland alle de krachten, die er ons nog vele zijn overgebleven, in dit kleine, nog altijd gezegende, land tot eenen enkelen pijlbundel zamenbinden, als dien van den leeuw in ons wapen; dan zullen wij elkander helpen en steunen, en staan als een enkel man, wanneer van buiten ons aanmatigings-magt bedreigen, of soms, in den naderenden winter, nijpend gebrek en eene noodlottige epidemische ziekte binnen onze landpalen mogt dringen, en het pauperismus eenen luiden noodkreet doen aanheffen, dien wij tot nu toe slechts in de verte hebben gehoord. Dat verhoede God, en zegene Koning en Vaderland. »

XXII. De heer VAN NAGELL: « Door ongesteldheid verhinderd de vroegere beraadslagingen wegens de herziening der Grondwet te kunnen bijwonen, acht ik het thans van mijnen pligt, mijne gevoelens te ontwikkelen over de voorgestelde wijzigingen van ons Staatsverdrag.

Het zoude welligt overbodig zijn, hier te herhalen, dat ik mij dikwerf tegen de herziening der Grondwet heb verklaard; zulks is aan U Edel Mogenden genoegzaam bekend, en de gronden, waarop mijn bezwaar steunde, zijn eenvoudig.

De moeijelijkheid, welke ik inzag om alle mogelijke zienswijzen,

gevoelens en beginselen te vereenigen, en waarvan wij thans de ondervinding hebben, was bij mij een onoverkomelijk bezwaar.

Indien de bestaande Grondwet, naar mijne wijze van zien, ingevolge de geest en letter en bedoeling derzelve ware toegepast geworden, bestonden er genoegzame waarborgen voor de regten, waarop de ingezetenen aanspraak konden maken.

Het oogmerk der herziening moest hier geweest zijn, de gebreken en voorkomende onduidelijkheden der Grondwet, welke de ondervinding had aangetoond, te verbeteren, zonder het hoofdbeginsel aan te randen of onzekere veranderingen voor te stellen; met de meest mogelijke zorg had men oude gewoonten, regten, en zelfs namen, waaraan de Natie gehecht moest zijn en trotsch op blijven, moeten behouden, ten einde de nationaliteit te blijven bevestigen en in stand houden, welke wij in 1813 met zooveel luister hebben teruggekregen, ontslagen van het juk der overheersching.

Maar die overheersching heeft thans eene andere keerzijde verkregen, en in plaats van door een overheerscher te worden gedrukt, zal ons, vreeze ik, de gulden vrijheid aan de banden van diezelfde overheersching kluisteren.

Niets is gevaarlijker dan alles nieuw te willen maken, en wij zullen de nadeelige gevolgen daarvan ondervinden.

De Grondwet was in ons land de constitutie der provinciën, der ridderschappen en steden; op deze wijze kon alleen in 1814 de Grondwet voldoende zijn en aan de kern der Natie voldoen, hetgeen de beste grondslag scheen voor hare duurzaamheid. En het is omdat ik in alle opzigten aan dat beginsel toegenegen ben, dat ik mij met de voorgedragen beginselen niet kan vereenigen.

Men is in vele opzigten van den geest der Grondwet afgeweken, en dezelve is toegepast en uitgelegd geworden, naar mate de inzigten der Regering daar voordeel van konden trekken, naar mate zulks met hare bedoelingen of het voordeel van anderen strookte.

De oude vrijheid, die aan onze voorvaderen zoo dierbaar was, was geheel in die Grondwet overgebragt, maar dezelve is door de omstandigheden of door andere oorzaken niet behoorlijk onderhouden. De Grondwet is zoozeer niet in gebreke als diegenen, welke belast zijn met hare toepassing; iets wat ik verwacht dat wederom plaats zal hebben.

De oppervlakkigste beschouwing van de Grondwet toont aan, dat alle de deelen van de maatschappelijke en staatkundige constitutie er in gevonden worden, die te zaam genomen tot een goed staatsgebouw noodig waren. Eene wetgevende en uitvoerende en regterlijke magt, een erfelijk en wettig vorst, eene verkozen vertegenwoordiging van de Natie, vrije inwilliging van alle lasten, verantwoordelijkheid van hooge ambtenaren voor eene aanzienlijke vierschaar.

De leden der Staten-Generaal konden genomen worden uit alle standen, uit alle collegiën, uit het Koninklijk Huis, uit de vloot en

het leger; zoodat het slechts van de Staten der provincie, die ze benoemen, afhangt, om de bloem der geheele Natie in de Staten-Generaal te brengen, en om alle mogelijke talenten in die vergadering te vereenigen.

Dat was de geest der Grondwet; is men daarvan afgegaan en in gebreke gebleven, dat verwijt is niet op de Grondwet toe te passen, maar veeleer op de Regering en Vertegenwoordiging, die volgens eed verpligt zijn daarop een wakend oog te vestigen.

Tienmaal geroepen, om, volgens de beginselen, welke ik aankleef, mijn eed aan de Grondwet als vertegenwoordiger in 's Vorsten handen af te leggen, zoo kan ik, noch mag ik thans naar deze mijne aangenomene en bevestigde beginselen, door plegtige eeden bezworen en door overtuiging versterkt, afwijken.

Indien het offer, dat van ons gevraagd wordt, moest leiden, om het Vaderland in reddingsnood te behouden, zoude ik daartoe met hart en ziel medewerken. Het offer, hetwelk thans van ons gevraagd wordt, om op het altaar des Vaderlands te brengen, door het zekere weg te werpen, om het onzekere aan te nemen: daartoe kan ik volgens mijne overtuiging niet medewerken.

Ik verklaar mij voor eene constitutionnele monarchie, daar heb ik immer aan gehecht; ik zal die blijven ondersteunen. Ik verlang het constitutionnele stelsel op waarheid gevestigd te zien, maar ook strikt nagevolgd, en de vrijheid, welke men aan de lagere klasse heeft toegezegd, welke belofte ik ten hoogste afkeur, onder zekere voorwaarden beteugeld te zien, opdat dezelve niet in losbandigheid ontaarde.

Ik verklaar mij tevens tegen de regtstreeksche verkiezingen, tegen het regt van vereeniging, welke de oorzaak is van alle de onlusten en oproeren, zoowel in Duitschland als Frankrijk en alle de landen in Europa, waar de omwenteling heeft plaats gehad. Ik beschouw dezelve als een middel, om de onrust hoe langer zoo meer aan te sporen, en, zoo lang dezelve worden geoorloofd, kan er geen waarborg voor de rust en orde bestaan. En ik blijf van oordeel, dat de erkenning van het regt van vereeniging nimmer in de Grondwet had moeten uitgedrukt worden.

In hoeverre de voordragten, welke ons worden voorgesteld, aan de verwachting zullen voldoen, aan de ingezetenen meerderen waarborg tegen misbruiken in de toepassing zullen verzekeren, is onzeker, daar alles van nadere wettelijke bepalingen zal afhangen, ingevolge den heerschenden geest des tijds, van de beginselen der ministers, en van het oordeel der vertegenwoordigers.

Ik beschouw de voorgedragen herziening noch als een voordeel voor de Natie, noch als een middel van vermindering van belastingen, noch als bezuiniging; maar wat is de echte en ware wensch der Natie: geene herziening der Grondwet zonder een waarborg voor vermindering en vereenvoudiging der lasten, waaronder zij gebukt gaat; bevrijd te zijn van de kwellingen der ondergeschikte ambtenaren, die dikwerf de geest en

letter der wetten overschrijden. En hierin bestaat, en teregt, het misnoegen, indien hetzelve bestaat, en vooral van die middelklasse, welke men heeft doen gelooven, dat door de herziening der Grondwet zij verligt zoude worden.

Ik heb voor mij de overtuiging, dat, wanneer de Regering eene gansche herziening van ons belastingstelsel had voorgesteld, waardoor dat stelsel gezuiverd wierd van alle onnoodige formaliteiten, gelijkvormig dragende en toegepast naar eens ieder vermogen of vertering, meer genoegen en voordeel aan de ingezetenen had toegebragt dan de thans voorgedragene ontwerpen.

Maar voor dat gewigtig en belangrijk werk deinst men terug, en heeft verkozen, beginselen in ons staatsgebouw te ondermijnen, voordragten te doen, onzeker in de toepassing, zonder waarborg voor de toekomst. Bittere teleurstelling voor velen, maar veeleer voordeel voor anderen.

Ik moet verwachten, dat, na al hetgeen ten voordeele dezer herziening, zoowel door de ontwerpers, als door de ministers en velen van U Edel Mogenden in het midden gebragt is, dezelve goede vruchten zal dragen. Ik mag mij door bespiegelingen niet laten wegslepen. Mijn innigste wensch is het behoud van rust en orde, gehoorzaamheid aan de wetten, eerbied en gehechtheid aan het Regerende Huis, strikte navolging der Grondwet, hetzij van de bestaande, of van de in het vervolg bestaande Staatsregeling, vrije en doelmatige instellingen, vermindering van lasten, vermindering van uitgaven, geene voorschotten aan eenig ingezeten, hoegenaamd, uit 's lands of koloniale kas, waarvan zooveel misbruik is gemaakt: in één woord, alles wat tot het welzijn en den voorspoed van Vorst en Vaderland kan medewerken. Hieraan ben ik bereid mijne geringe krachten toe te wijden.

Ik doe hulde aan de tijdelijke raadslieden der Kroon voor hunne medewerking tot bevestiging van die rust en orde, welke thans in het Vaderland heerscht. Ik vertrouw op den *public spirit* van onze medeburgers, om alle onrust en oproer te keer te gaan, en dat Nederland een voorbeeld voor andere natiën mag blijven.

Aangezien ik mij met de gevoelens en beschouwingen, gisteren door ons geacht medelid, den heer Cock, medegedeeld, volkomen vereenig; aangezien ik in 't jaar 1840, ter gelegenheid van de beraadslagingen over de herziening de Grondwet, mijne beginselen en gevoelens in deze vergaderzaal heb ontwikkeld, waaraan ik getrouw blijf, — zoo acht ik het onnoodig, daar thans op terug te komen en in herhaling te treden.

Aangezien de hoogst belangrijke bedenkingen en bezwaren, welke U Edel Mogenden in dubbelen getale bij het onderzoek in de afdeelingen, wegens verscheidene punten, in deze ontwerpen opgenomen, hebben aan den dag gelegd, waaruit is gebleken, dat dáár bij herhaling het leedwezen is betuigd, dat door de zamenvoeging der onderwerpen van zeer onderscheiden aard in de voorgedragene ontwerpen *een* enkel votum

zal moeten beslissen over bepalingen, die als wezenlijke verbeteringen beschouwd kunnen worden, en over andere, waartegen bij vele leden, even als bij mij, gewigtige bezwaren zijn overgebleven;

aangezien deze werkzaamheden en dit onderzoek geen ander doeleinde hebben kunnen bereiken dan wisseling van gevoelens;

aangezien door deze ontwerpen van grondwets-herziening de teederste en belangrijkste punten van maatschappelijk welzijn en voorspoed van het Nederlandsche volk op de proef worden gezet, als het éénig middel tot bevordering van welvaart, rust en orde, en eene geheele omwenteling in ons verkiezings-stelsel en de zamenbrenging van de vertegenwoordigers wordt voorgedragen:

zoo moet ik verklaren, dat ik mij met de beginselen dienaangaande niet kan vereenigen, en de verantwoordelijkheid van dezen gewigtigen omkeer en de onvoorziene gevolgen daarvan niet op mij wil nemen.

Dit gewigtig punt is niet het éénig, hetwelk mij weêrhoudt mede te werken om het standbeeld van metaal, 't welk door het aannemen dezer beginselen is toegezegd geworden, te verwerven. Neen, Edel Mogende Heeren, de artt. 4 en 15 van het 1ste ontwerp ontmoeten bij mij alreeds onoverkomelijke zwarigheden; de ontwerpen I, III, IV, VI, XI en XII, hoezeer niet geheel verwerpelijk, stellen evenwel beginselen voor, strijdig met mijne wijze van zien, waarmede ik mij niet kan vereenigen, en acht ik mij genoodzaakt Zijne Majesteit eerbiedig te verzoeken, dezelve in nadere overweging te nemen. In ontwerp II, V, VII, VIII, IX en X vinde ik geene genoegzame bezwaren, om dezelve af te keuren.

En hiermede zal ik eindigen de aandacht van U Edel Mogenden langer bezig te houden. Ingevolge mijne innige overtuiging handelende, om in deze gewigtige en moeijelijke oogenblikken mijne stem ten voordeele of ten nadeele van het welzijn van mijn Vaderland uit te brengen, zal ik de toekomst met gerustheid en zonder vreeze te gemoet zien, en het lot en welzijn van mijn Vaderland aan dat geheiligd Opperwezen toevertrouwen, die hetzelve zoo dikwerf van den rand des afgronds heeft doen oprijzen! »

XXIII. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt: « Bij de behandeling van ieder gewigtig wets-ontwerp is het oogenblik der stemming belangrijk voor den gemoedelijken volksvertegenwoordiger: hoeveel te meer is dit thans het geval, nu wij geroepen worden om door de woorden *ja* of *neen* uitspraak te doen omtrent wets-ontwerpen, die in een naauw verband staan met het heil en het welzijn des Vaderlands. Wij vinden ons thans op een geheel bijzonder standpunt geplaatst; de Regering kan met den besten wil, en hoezeer zij met de bedenkingen van sommigen onzer volkomen mogt instemmen, niets meer veranderen in de wets-ontwerpen, die thans aan ons ter beraadslaging zijn aangeboden. Er is dus thans geen sprake meer van hetgeen men zou wenschen te er-

langen; geen sprake meer van iets te erlangen, dat men verkieslijker zou achten dan het voor ons liggende. Het is naar mijn bescheiden oordeel thans geen plaats of tijd meer, om te twisten over theoriën van staatsregt. De gewigtige punten, die wij thans behandelen, zijn dikwijls besproken, zoo dikwijls, dat ik ze niet nogmaals behandelen zal; maar ik wil alleen vragen, met overtuiging vragen, of wij vrijheid hebben om het thans aangebodene af te stemmen, alléén omdat wij andere denkbeelden zijn toegedaan dan die hier gevolgd zijn; of wij de regtstreeksche verkiezingen zullen verwerpen, omdat wij voor ons meer waarde hechten aan die met éénen trap; of wij het regt van vereeniging zullen afstemmen, of zoovele andere bepalingen, waartegen bij ons zwarigheden bestaan. Ik voor mij meen, dat de vraag, die wij te doen hebben, alleen deze is: wegen die bezwaren, die in ons binnenste oprijzen, op tegen de gevaren, die dáár buiten dreigen? Ik meen, dat wij alleen dàn het regt hebben om het hier voorgedragene af te stemmen, als wij die vraag bevestigend kunnen beantwoorden. Wij moeten handelen zonder hoop en zonder vreeze, zoo heeft men gezegd. Ja, Edel Mogende Heeren, zonder hoop en zonder vreeze; zonder hoop op gunst of vrees voor ongenade, van wien ook in de maatschappij en hoe hoog ook geplaatst; maar niet zonder hoop en niet zonder vreeze met het oog op hetgeen ons omringt. Immers, en men vergete dit niet, er bestaan hier te lande tegenwoordig twee pa rtijen: er zijn sommigen, die vinden, dat in deze ontwerpen niet genoegzaam is toegegeven, en die nog verder zouden willen doen gaan; anderen, die vinden, dat er te veel is toegegeven aan de wenschen der Natie en beperking heilzaam zouden achten. Ik geloof, dat het onraadzaam is, door het verwerpen dezer wets-ontwerpen een gevaarlijk spel te laten spelen door de zoodanigen, gevaarlijk voor het welzijn en de rust des Vaderlands. Ik heb bij de eerste beraadslaging tegen het IVde hoofdstuk gestemd, omdat ik meende, dat eene betere bepaling omtrent het regt des Konings om de besluiten der Provinciale Staten te schorsen mogelijk en wenschelijk was. Ik hecht op dit oogenblik nog waarde aan die meening, maar zal daarom dat hoofdstuk thans niet afstemmen. Ik heb mij evenzeer tegen het VIIIste verklaard, omdat ik meende, dat daarin, door verandering van het 2de artikel en weglating van de overige artikelen, zonder schade en tot welzijn des Vaderlands groote verbeteringen konden worden aangebragt. De meerderheid heeft daaromtrent anders beslist, en ik zal thans mijne stem ook daaraan niet onthouden. Ook aan het VIde hoofdstuk heb ik vroeger mijne goedkeurende stem geweigerd. Ik heb toen mijn gevoelen kenbaar gemaakt, dat het verkeerd was, de kerk te plaatsen buiten den Staat, om aan de kerk het middel te laten om den Staat te schaden, en niet aan dezen de middelen te geven, om zich tegen haar te verdedigen. Tot het staatkundig terrein mij bepalende, heb ik gemeend, dat eene algeheele vrijheid van godsdienst, zoo als in het 7de artikel van het VIde hoofdstuk verleend wordt, gevaarlijk was, omdat de veiligheid en de rust

van den Staat dan door niets werden gewaarbord. Men heeft mij ten gevolge van die geuite meening afgeschilderd als een hoogst onverdraagzaam man; men heeft mij voor de Natie ten toon gesteld als een protestantsch ijveraar en dweeper. Ik meen te hoog in de achting van U Edel Mogenden aangeschreven te staan, dan dat ik het noodig zou achten te verklaren, dat ik mij hier niet zal verdedigen tegen de aanvallen van dagbladen, verkocht aan eene partij, die ik zal bestrijden, zoo lang ik daartoe de kracht in mij zal voelen. Maar mannen, op wier achting ik prijs stel, hebben mij insgelijks verkeerd beoordeeld; ik had mij kunnen beroepen op mijn geheele leven; ik had hun kunnen vragen, of zij eene enkele daad van onverdraagzaamheid van mij hadden aan te wijzen, en ik had mogen verwachten, dat zij niet onder mijne beschuldigers, maar onder mijne verdedigers zouden hebben behoord. En nu, in dit plegtig oogenblik geroepen om ook over dat VIde hoofdstuk mijne stem uit te brengen, zult gij welligt, daar die thans goedkeurende zal zijn, vragen, of ik veranderd ben van meening, en of ik dan nu geen gevaar meer zie in die bepaling, die mij vroeger zoo gevaarlijk toescheen? Neen, Edel Mogende Heeren, ik ben niet van meening veranderd: ik blijf gelooven, dat de bedoelde bepalingen van het VIde hoofdstuk schadelijk zullen kunnen zijn voor ons land. Maar ik heb mij afgevraagd: van welke zijde is thans het gevaar grooter? De Staats-commissie en naderhand de Regering hebben aan de Natie vrijheden aangeboden; zoolang ik zulks vermogt en naar mijne innige overtuiging heb ik de meening voorgestaan, dat de tegenwoordige Grondwet, bij vrijzinnige uitlegging, wat dit punt betreft, genoegzaam is, maar nadat dat alles is gegeven, en deze Kamer bij overgroote meerderheid, en daarna ook de Eerste Kamer insgelijks bij overgroote meerderheid, die wetten tot wetten van noodzakelijkheid hebben verklaard, nu heeft een groot deel der Natie, dat groote waarde hecht aan de vroeger door mij bestredene bepaling, hare hoop op de aanneming dezer ontwerpen gebouwd. En onder zoodanige omstandigheden verklaar ik, dat ik voor mij in deze oogenblikken niet gaarne zou zien, dat het VIde hoofdstuk wierd verworpen; ik zou niet gaarne zien, dat die vrijheid, welke velen als van het hoogste gewigt rekenen en die zij als een bestanddeel hunner godsdienstige overtuiging beschouwen, aan de Natie onthouden wierd. Ik zal dus — niet brengen het offer mijner overtuiging, dat kan *ik* niet, en ik geloof, dat evenmin iemand uwer daartoe in staat is, maar ik zal kiezen tusschen hetgeen mij meer en hetgeen mij min verkieslijk voorkomt; ik zal een voorbeeld geven, dat ik wensch ook door mijne ambtgenooten, die vroeger met mij eenstemmig dachten, gevolgd te zien. Ik zal stemmen voor dit wets-ontwerp, omdat ik geloof, dat er meer kwaads gesticht zou worden door de verwerping dan door de aanneming. God geve, dat ik mij moge bedrogen hebben; God geve, dat de Kerk geen misbruik make van de vrijheid, haar gegeven; dat de klove, die er nog steeds bestaat, worde aangevuld door het verleenen dier vrijheid, en dat nimmer de dag moge geboren worden, waarop

mijne vroegere bestrijders zouden moeten zeggen: wij hebben gedwaald!

Ziedaar, wat ik bij deze algemeene beschouwingen wenschte in het midden te brengen. Ik heb u gezegd, van welk standpunt ik deze beraadslagingen beschouw: mijn hartelijke wensch is, dat zij strekken mogen tot bevestiging van den Troon en tot geluk en welzijn van eene dankbare natie! »

XXIV. De heer HOOFT (uit *Zuid-Holland*) zegt: « Door de Staten mijner provincie mij de vereerende, doch tevens hoogst moeijelijke, last opgedragen zijnde, om ook mijne goed- of afkeurende stem uit te brengen over de twaalf aan deze Dubbele Kamer der Staten-Generaal ter beoordeeling onderworpene wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, zou ik, als nimmer eenige parlementaire betrekking bekleed hebbende, en steeds eenen administrativen werkkring hebbende gehad, dien last niet hebben aangenomen, ware het niet, dat ik onder degenen behoor, die van oordeel zijn, dat het mandaat dezer Dubbele Kamer zich alleen bepaalt tot het aannemen of verwerpen der bedoelde wets ontwerpen van noodzakelijkheid. Mijn voornemen was, en is dan ook nog niet, in deze Vergadering, waarin zoo vele ervarene staatsmannen en begaafde redenaars zich hebben en nog zullen laten hooren, mij in de beoordeeling der wets-ontwerpen of in discussiën daarover te begeven; doch ik heb het echter van mijnen pligt geacht, in korte woorden de gronden aan U Edel Mogenden bekend te maken, die mij bewogen hebben, mijn votum over de aangebodene wets-ontwerpen te bepalen. Toen ik in 1814, bij het afschudden van het Fransche juk, mede onder het getal der notabelen behoorde, aan wie de eerste constitutie ter goedkeuring werd aangeboden, en wij allen vol van hoop waren betrekkelijk de toekomst van ons dierbaar herboren vaderland, mogten wij ook weldra, onder de opvolgende Grondwet van 1815, dat Rijk eene groote mate van voorspoed en bloei zien bereiken; doch zagen mede, onder diezelfde Grondwet, dien voorspoed ook weder, ook veelal door de noodlottige gebeurtenissen van 1830 en later, allengskens afnemen, met een gelijktijdig toenemend verval onzer geldmiddelen. De in 1840 noodig bevonden partiële herziening der Grondwet bewees dan ook klaarblijkelijk, dat dezelve ver van volmaakt was, en toen reeds wijzigingen behoefde. En ieder opmerkzaam aanschouwer kon reeds destijds voorzien, dat de Natie eene meer afdoende, zoo niet geheele, herziening onzer grondwettige instellingen verlangde, en men hiertoe wel eindelijk zou moeten overgaan. De groote staatkundige gebeurtenissen, dit jaar in Europa voorgevallen, hebben slechts eene krachtiger impulsie aan dit verlangen gegeven en het tijdstip der verwezenlijking verhaast. Ik houde mij dus overtuigd, Edel Mogende Heeren, dat de nu tot stand zullende komen herziening der Grondwet gebiedend gevorderd en door de Natie verlangd wordt, ofschoon wij evenmin als onze voorgangers (en dit was te voorzien) ook nu eene Grondwet zullen kunnen maken, die niet in vele opzigten onvol-

doende zal bevonden worden. De verordeningen, die in de voorgestelde voorkomen, zoo omtrent de vereenigingen als omtrent de regtstreeksche verkiezingen en het kies-reglement, behooren onder die, waarvan het in werking brengen, mijns inziens, bezorgdheid moet blijven verwekken en noodlottige gevolgen zoude kunnen na zich slepen. God geve, dat zulks niet het geval zij! Ik heb begrepen, mij zelven alzoo te moeten afvragen, daar deze en andere bezwaren nog niet geheel bij mij zijn opgelost, of mijn pligt, als volksvertegenwoordiger, in deze oogenblikken medebrengt: om, òf door de afstemming dier wetten, wegens de daarin bestaande gebreken, mede te werken tot het voortduren der onzekerheid en spanning, waarin wij thans verkeeren, en mogelijk tot het geven van aanleiding tot de storing van den zoo gezegenden staat van rust, orde en veiligheid, waarin dit Rijk, in tegenstelling van zijne naburen, bij voortduring zich bevindt, en tot het gevaar, van alsdan onze toestemming welligt te moeten geven tot nog veel grooter, en van onze principes en denkwijs veel meer afwijkende concessiën, òfte wel, ter voorkoming van nog erger kwaad, op voorbeeld van het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, en van de meerderheid der beide kamers der Staten-Generaal, met opoffering van eenige mijner eigene gevoelens en individuele denkbeelden, mij met de wets-ontwerpen in 't algemeen te vereenigen. En ik heb, na rijp beraad, begrepen, den laatsten weg te moeten inslaan. Mijn voornemen is dus niet, over elk der bijzondere hoofdstukken het woord te voeren, doch ik reserveer mij echter, omtrent een derzelve, en dat wel over 's lands waterstaat, mijn votum, tot ik deswege moge worden ingelicht.»

XXV. De heer VAN DER HEYDE: «Afgevaardigd om deel te nemen aan de beraadslagingen dezer Vergadering over de twaalf wetten van den 7den en 8sten September jl., tot herziening der Grondwet, heb ik vermeend mijne op elke derzelve uit te brengen stem te moeten motiveren; ik zal zulks doen bij eenige algemeene beschouwingen, die ik over alle die wetten zal te zamen trekken; vergunt mij daartoe, Edel Mogende Heeren, voor een oogenblik uwe welwillende aandacht; ik zeg voor een oogenblik, want ik verbind mij kort en zakelijk te zullen zijn; na hetgeen wij gisteren en heden gehoord hebben, zal ik op het terrein der theoriën niet behoeven te treden.

Ik verklaar te behooren tot het getal onzer landgenooten, die sedert lange jaren eene ruime en vrijgevige grondwets-herziening niet alleen wenschelijk, maar ook noodzakelijk geacht hebben; gepaste pogingen, van verschillende zijden aangewend, om daartoe te geraken, heb ik steeds toegejuicht; ik heb vurig verlangd, dat de zege door de strijders voor deze in mijn oog heilige zaak mogt behaald worden en ik beschouwde dien strijd gewonnen te zijn bij het lezen der troonrede, door den Koning, bij de opening der gewone vergadering van de Staten-Generaal in 1847 uitgesproken; doch ik moet het betuigen: toen de 27 wets-

ontwerpen bij de Koninklijke boodschap van den 8sten Maart jl., aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal toegezonden, in het licht waren verschenen, bitter was mijne teleurstelling, die echter spoedig in uitbundige vreugde mogt veranderen door het *proprio motu* des Konings. van den 17den derzelfde maand. aan hetwelk eerst het ontwerp van gewijzigde grondwet, door de Staats-commissie ingesteld, en eindelijk, met het gemeen overleg der drie takken van de wetgevende magt, de twaalf wetten, thans aan onze deliberatiën onderworpen, het leven verschuldigd zijn.

Ik heb het onderzoek in de afdeeling, waartoe ik de eer heb te behooren, met al de belangstelling en met al de oplettendheid, die van den volksvertegenwoordiger in deze allergewigtigste zaak gevorderd worden, bijgewoond en gevolgd. Ik heb mijne opinie getoetst aan de verslagen der beide kamers van de Staten-Generaal, aan de antwoorden der Regering, aan het verslag der tegenwoordige Dubbele Kamer en aan het antwoord, door de Regering daarop gegeven; en hieruit, Edel Mogende Heeren, is bij mij de onwankelbare overtuiging geboren, dat de aanhangige wetten alle constitutionnele waarborgen geven voor het behoud van ons volksbestaan, onder den Troon en het Vorstelijk Huis, dat ons regeert, en voor de natuurlijke en onvervreemdbare vrijheden en de regten des volks; want Nederlands volksbestaan onder het doorluchtig Huis van Oranje is bij art. 3 van het 1ste hoofdstuk en bij het IIde hoofdstuk verzekerd; de vrijheden des volks zijn in duidelijke woorden bevestigd, in het bijzonder bij de artt. 6, 13, 14 en 15 van het 1ste hoofdstuk en bij de hoofdstukken V, VI en X; bij de hoofdstukken III en IV zijn regten aan het volk toegekend, direct en in zoo ruime mate, dat het volk, daarvan een wijs gebruik makende, voortaan eenen grooten invloed op den gang van het staatsbestuur en van de gewestelijke en gemeentebesturen zal uitoefenen, terwijl de werkkring der verschillende magten in den Staat zoodanig is omschreven en afgebakend, dat voor geene botsingen of empietementen tusschen die magten zal te vreezen zijn.

Ik kan niet deelen in het gevoelen van hen, die vele der voorgedragene wetten minder gunstig hebben ontvangen, omdat dezelve niet dadelijk genoegzame bezuinigingen op de uitgaven van den Staat leveren. Onder anderen met het oog op vereenvoudiging en bezuiniging, dringen zij aan op de afschaffing van den Raad van State en der Eerste Kamer van de Staten-Generaal: twee ligchamen in het staatsbestuur, noodzakelijk geoordeeld door de gewone wetgevende magt, die ik geheel bevoegd erken, om hierin met volkomen kennis van zaken te beslissen en aan welker beslissing ik mij ook des te eerder onderwerp, dewijl naar mijn oordeel die twee groote raderen in de staats-machine niet anomaal zullen zijn en de suppressie derzelve geene noemenswaardige vermindering van uitgaven op eene begrooting van zoovele millioenen zal doen gevoelen.

Overigens, met eerbiediging van ieders gevoelen, acht ik, dat men zich van de Grondwet geen juist denkbeeld vormt, wanneer men van

baar vordert het daarstellen van doorslaande bezuinigingen op de staats-uitgaven; zulks behoort niet zoozeer tot het gebied van de Grondwet als van den gewonen wetgever, welke met de magt daartoe is bekleed bij art. 43 van het IIIde hoofdstuk, houdende: « door de wet worden de begroo« tingen van alle uitgaven des Rijks vastgesteld en de middelen tot dek« king aangewezen», waarop de Tweede Kamer der Staten-Generaal geroepen is een overwegend medegezag uit te oefenen.

De taak tot inkrimping van de staats-uitgaven zal dus berusten op de wetgevende magt, welke het gewrocht zal zijn van de instellingen, in de ons thans onledig houdende wetten ter neêr geschreven: bij gevolg, indien (hetgeen de Voorzienigheid bevordere!) de onderhavige wetten worden aangenomen, dat dan alle vaderlandslievende mannen in de eerste plaats al hunne aandacht vestigen op de aanstaande keuzen en voordragten voor de beide kamers der Staten-Generaal, en het hunne bijdragen, om dezelve in goeden zin te doen uitvallen.

Door eene goede volks-vertegenwoordiging kan en zal Nederland worden gered; indien dáár mannen, die niets voor zich zelven beoogen, maar alles voor het gemeene best doen, met één woord Cato's, in meerderheid worden gezonden, dan spoedig zullen alle onze vrijzinnige grondwettige instellingen in werking worden gebragt door ook vrijzinnige organieke wetten, ons goede burgerlijke wetten worden gegeven, wetten tot stand komen ter bevordering van handel, nijverheid, het fabriekwezen en den landbouw, waardoor het pauperismus zal verminderd worden, alom vereenvoudiging en bezuiniging worden ingevoerd in 's lands bestuur en andere collegiën, ook in de gewestelijke en plaatselijke besturen, wier verbazend hooge begrootingen van uitgaven niet algemeen bekend zijn, als niet gelijk de staatsbegrooting in het openbaar verschijnende, alle hatelijke, den minvermogende drukkende en handel en nijverheid belemmerende, accijnswetten met hare legers van satelliten verdwijnen, en eindelijk dan ook, om niets onaangeroerd te laten van hetgeen het volk verligten kan, zullen de wetten op de personele belasting en op de patenten, in hare toepassing dikwijls aan het welbehagen van directeurs en controleurs prijs gegeven, de wetten op de registratie van uitheemschen oorsprong, door de duizende instructiën en decisiën verminkt en onkennelijk gemaakt, de tarieven van proceskosten, leges, salarissen en andere emolumenten, van welken aard of benaming, herzien, afgeschaft of door andere, minder zwaar en meer gelijkmatig te dragen, vervangen worden.

Op grond dezer overwegingen en van mijne gemoedelijke overtuiging, dat het Nederlandsche volk rijp is om in het genot dezer liberale institutiën te worden gesteld, dat dezelve ook leiden zullen tot ongeveinsde broederliefde en eensgezindheid tusschen het geheele Nederlandsche volk, vooral in de tegenwoordige tijds-omstandigheden zoo dringend noodzakelijk, en dat die instellingen zijne zedelijke en stoffelijke welvaart zullen bevorderen, — zal ik mijn goedkeurend votum aan de twaalf wetten

geven, onder de mentale bede, dat God ons dierbaar Vaderland en onzen geëerbiedigden Koning met Hoogstdeszelfs Huis blijve beschermen.»

XXVI. De heer VAN ROIJEN (uit *Groningen*): «Toen de uitkomst van het vergelijkend onderzoek tusschen de twaalf thans aan deze Dubbele Kamer der Staten-Generaal aangeboden wets-ontwerpen en de nog bestaande Grondwet bij mij het besluit deed ontstaan, om alles goed te keuren en aan te nemen, indien de loop der discussiën mij tot geen ander besluit noopte, deed zich ook tevens de vraag op, of het noodig zijn zoude dit votum te motiveren, dan wel niet. Ik besloot tot het eerste, ten einde de verdenking te ontgaan, dat ik alles goedkeure, wat in die wets-ontwerpen is uitgedrukt. Ik zal U Edel Mogenden niet vermoeijen, of den kostbaren tijd misbruiken, met eene wijdloopige beschouwing van hetgeen ik gewenscht zoude hebben, dat òf anders ware voorgesteld en bepaald, òf geheel uit de ontworpen Grondwet ware weggelaten — die vermelding zoude, daar door deze Vergadering geene verbetering, geene de geringste verandering kan worden verkregen, nergens anders toe leiden, dan tot het ontzenuwen van hetgeen ik wil goedkeuren. Aan het betere in de nieuwe voordragt, hoezeer ook te zamen gevoegd met het minder wenschelijke, boven het thans bestaande de voorkeur gevende, zal ik steeds blijven betreuren, dat daarin twee hoofdbeginselen ontbreken, welke ik vermeen, dat tot het verwezenlijken van hetgeen van deze herziening onzer grondwettelijke instellingen wordt gehoopt, verbetering van onzen maatschappelijken toestand, daarin hadden behooren te worden opgenomen. De eerste is die van *bezuiniging en vereenvoudiging*, de tweede die van *vermeerdering van volkswelvaart*.

Tot het eerste komt het mij voor, dat de voorgedragen wets-ontwerpen steeds een onoverkomelijken hinderpaal in den weg zullen stellen. Nergens in dezelve is met zekerheid aan te wijzen, dat de Regering het gevoelen der Natie deelt, dat er op eene tot nog toe ongekende wijze zal behooren bezuinigd te worden of het tegenwoordig omslagtig en kostbaar staatsbestuur op eenvoudiger en goedkooper grondslagen zal behooren te worden gevestigd. Van onderscheiden zijden, op verschillende wijzen, is steeds ten allen tijde daarop aangedrongen, en alle petitiën, om het even tot welk einde, of van welke kleur ter zake dezer grondwets-herziening aan deze Kamer der Staten-Generaal aangeboden, erkennen eenparigliijk die noodzakelijkheid. De overtuiging derzelve, ze is, zoo een spreker van gisteren zeide, bij de Natie ten wachtwoord geworden, maar moet door de Regering gedeeld, erkend en vooral betracht worden, zal ze aan het doel beantwoorden. En zoo wij vragen, hoe het daarmede werkelijk is, men leze slechts bedaard de stukken, door de Regering aan deze Kamer gezonden; en wij zullen onbewimpeld het gevoelen zien blootleggen, dat Nederland op zich zelf onbekwaam is om deszelfs eigene behoeften

te bestrijden; zonder dat het ergens uit blijkt, dat dit ooit is beproefd. Immers, wij lezen in de memorie van beantwoording op pag. 14, *dat bij de Regering de bewustheid bestaat, dat Nederlands handel, welvaart en finantiële toestand volstrekt afhankelijk zijn van het bezit der koloniën.* Een gevoelen, hetwelk, van de hopeloosheid van onzen staatkundigen toestand getuigende, de Natie inwendig met schrik en bezorgdheid moet vervullen, hare droomen van bezuiniging verijdelt, en naar buiten de schromelijkste gevolgen voor ons staats-crediet moet uitwerken, terwijl het daarteboven alle hoop zelfs op duurzame verbetering van onzen toestand geheel den bodem inslaat. — Is die bewustheid niet overdreven, maar zuivere en eenvoudige waarheid, dan blijven ons slechts twee wegen te bewandelen over: òf eene laatste, doch krachtvolle, poging te wagen, om het gevaar, dat ons aangrijnst, te ontkomen — òf om ons met bedaardheid voor te bereiden tot den gewissen val, die misschien binnen zeer korten tijd, maar ontwijfelbaar zeker in de toekomst, staat aangeschreven. De keus daartusschen kan niet twijfelachtig zijn en ik houde mij overtuigd, dat de Natie als één man het eerste boven het laatste zal verkiezen, de Regering, die haar daarin zal voorgaan, daartoe zal ondersteunen. De éénige weg, die tot eene goede uitkomst kan leiden, is dan, zonder eenig verzuim, het lot van het Vaderland aan het onzeker bezit dier koloniën te onttrekken en deszelfs behoeften te beperken binnen de grenzen van het Moederland. Ik ontveins niet, dat de uitvoering aan vele en zeer gewigtige zwarigheden onderhevig zal zijn, maar kan nimmer toestemmen, dat het onmogelijk bevonden zal worden. Alles komt hier op den vasten wil tot uitvoering aan, en bestaat die, gelijk wij hopen, dat die bij het ten einde spoeden van onzen provisionnelen toestand en het welhaast aanbreken van een op vaste grondzuilen gevestigden definitiven staat van zaken zal bevonden worden te bestaan, dan zal de overeenstemming van Koning en Natie, bij de innige overtuiging der noodzakelijkheid en de liefde tot zelfbehoud, de uitvoering ligt maken. — Buiten het overgroot, doch, zonder de Nederlandsche trouw in verdenking te brengen, niet te verminderen cijfer der renten van onze staatsschuld, zullen onze behoeften gestrengelijk tot de middelen van het Moederland moet worden beperkt, zonder dat aan de geringste vermeerdering van lasten, reeds tot het hoogste toppunt opgevoerd, zal mogen worden gedacht, en zullen de onzekere baten, uit de koloniën te genieten, jaarlijks door de wet geregeld, moeten worden bestemd òf tot amortisatie onzer staatsschuld, òf tot dadelijke ontlasting der ingezetenen, òf tot beide. Eene vaste hand zal daartoe een geheel nieuw stelsel van bestuur en beheer moeten ontwerpen en het geëerbiedigd Hoofd van den Staat evenzeer behooren toe te stemmen in eene aanzienlijke jaarlijksche vermindering van het inkomen der Kroon, als de Natie nog eenigen tijd zich zal moeten getroosten, het haar thans drukkend cijfer der belastingen, hoezeer anders gewijzigd, rustig te blijven betalen. De

plegtige verzekering, op 's Konings uitdrukkelijken last aan deze Kamer en in het algemeen aan de Natie gegeven, dat Zijne Majesteit bereid is om in ruime mate te deelen in het brengen van die offers op het altaar des Vaderlands, welke de druk der tijden aan het Nederlandsche volk onvermijdelijk zal opleggen, waarborgen ons, dat dit inkomen, hoewel het bij de voorgestelde wets-ontwerpen tot op een te hoog bedrag voor de krachten van het volk is vastgesteld, vrijwillig door Zijne Majesteit zoodanig verminderd zal worden, als in overeenstemming met de behoeften blijken zal noodig te zijn. De Kroon moge daardoor in uitwendigen luister verliezen, zij zal als op nieuw op hechtere grondslagen worden gevestigd, daar de liefde en achting van een dankbaar volk deszelfs grondzuilen zullen uitmaken; en het volk, door dat voorbeeld aangespoord, zal, door geene illusiën van bezuiniging meer misleid, blijmoedig zich zijne lasten getroosten, omdat het de overtuiging heeft, dat zoo en niet anders deszelfs bestaan kan worden gewaarborgd en de vermindering van lasten uit diezelfde koloniale baten zal ontstaan, wier gemis deszelfs ondergang ten zeker gevolg zoude hebben.

Dan, vermindering van lasten, waarnaar zoo vurig, zoo teregt wordt verlangd, ze is alleen niet in staat ons te helpen en te redden. De zucht tot zelfbehoud gebiedt, ons te wapenen tegen eenen anderen vijand, waartegen onze kostbare vestingen, talrijk leger en magtige vloot ons hunne bescherming ontzeggen. Het is de toenemende armoede. Deze dreigt ons evenzeer van binnen te zullen verteren, als de te hoog opgevoerde staats-uitgaven ons staatkundig bestaan belagen. Het éénige middel om deze te bestrijden en, hoe langzaam ook, eenmaal zeker te overwinnen, is *de vermeerdering van volks-welvaart.* Ik had gewenscht, dat dit als beginsel in het Xde wets-ontwerp ware opgenomen, even zoo als aldaar ten aanzien van het openbare onderwijs staat uitgedrukt; — want heeft de Staat een niet te wederspreken belang bij de vorming van zijne jeugdige burgers, hij mag, hij kan zich niet verschoonen van de zorg, om steeds en voortdurend voor het doelmatig vloeijen der reeds bestaande bronnen van bestaan of het openen van nieuwe zorgvuldig en onafgebroken te waken. Hetgeen daartoe wordt aangewend, kan niet anders dan onze zorgen voor de toekomst in eene hooge mate vermeerderen. Alles toch, wat daartoe door de hooge Regering, door de besturen van gewesten, steden en dorpen, ja door bijzondere personen is en nog wordt in het werk gesteld, heeft steeds éénе oorzaak, die *van ellende*, slechts één doel, dat, om voor het oogenblik, door het laten uitvoeren van werken, de gelegenheid tot dagelijksch onderhoud te verschaffen; maar niets opent eene bron, waaruit herstel, waaruit vermindering van armoede zal kunnen vlieten; integendeel, zijn die werken voltooid, dan keeren honger en gebrek terug, met het daaraan verbonden nadeel, dat de fondsen, aan dezelve besteed, blijvende schul-

den zijn geworden, wier renten en aflossingen het kwaad uitbreiden, in stede van het te beteugelen. Op deze wijze voort te hollen, zal de ondervinding zelve wel verbieden, en de steeds vermeerderende nood zal ons wel gebieden naar andere middelen uit te zien. Het toestaan van groote geldsommen, waartoe onze Staat ten eenemale de middelen mist, het geven en steeds meerder geven moge voor het oogenblik iets helpen, duurzaam zal het niets uitwerken, — het naburig Frankrijk leert ons, hoe ontoereikend geld is om den arbeid te voeden, maar het terugbrengen van onze geheele huishouding van Staat tot een eenvoudig oud-Nederlandsch en zuinig beheer zal daartoe een eerste middel zijn Het voorbeeld, dat op het groote huisgezin van Staat de regelen zullen worden toegepast, die elk eerlijk en verstandig burgervader moet volgen, zoo als het oud-Nederlandsch spreekwoord zegt, de tering naar de nering te stellen, zal tot alle hare leden afdalen en behoorlijke spaarzaamheid en burgerzin dáár doen wederkeeren, waar men deze deugden zelfs bij name niet meer kent En zoo de Regering aan haar voorbeeld van eenvoudigheid en spaarzaamheid in handelen en besturen steeds tot regel zonder uitzondering, hoe ook genaamd, voegt, ijver en vlijt alleen te ondersteunen, — bekwaamheid, eerlijkheid en getrouwe pligtsbetrachting als éénige voorwaarde tot het vervullen harer bedieningen te vorderen, — dan reeds zal zij in onzen maatschappelijken toestand eene herschepping daarstellen, welke kosteloos onder haar bereik valt en op zich zelve heilzame gevolgen zal opleveren, maar voortdurend heerlijke vruchten belooft en het gevreesde kwaad met de beste wapenen zal bestrijden, wanneer zij tevens aan de nijverheid in den uitgestrektsten zin eenen even gelijken grooten en onbelemmerden werkkring opent,als door de onderwerpelijke twaalf wets-ontwerpen aan onze politieke regten wordt verzekerd. Zoo de nijverheid van de kluisters wordt ontheven, welke haar thans belemmeren, iets waarop bij eene nieuwe wetgeving hare hoop berust, alle handel en verkeer van nuttelooze formaliteiten wordt ontheven en iedere der nijverheid ontluikende spruit niet meer door fiscale middelen in groei en wasdom zal worden gehinderd, zal het malaise, waaraan thans de kern van onzen Staat, de middelstand, lijdt en eenen zekeren dood te gemoet gaat, ophouden, haar welstand herleven, de armoede als van zelve en ongemerkt verminderen, en voorspoed, tevredenheid en nationale kracht op den dierbaren vaderlandschen bodem terugkeeren.

Ik zal, Edel Mogende Heeren! aan dit betoog geene verdere uitbreiding geven; het zal voldoende zijn tot het ontwikkelen der redenen, die ik vermeende te hebben om te mogen betreuren, dat de bovengenoemde beginselen niet in de te verbeteren Grondwet stellig en bepaald zullen voorkomen. Ik verheug mij echter, wanneer ik bedenk, dat het tegenwoordig stilzwijgen aan derzelver beoefening niet in den weg staat en alzoo daarom het doel kan worden bereikt, hetwelk ik mij voorstel het éénige te zijn, waardoor, gepaard aan vrijzinniger staats-instellingen,

die ons thans verbeiden, duurzame redding aan het reeds diep gezonken Vaderland kan worden aangebragt.»

XXVII. De heer MEES: «Ik had mij bij de beraadslagingen over de algemeene beschouwingen hoofdzakelijk willen bepalen bij het onderzoek van de navolgende drie vragen:

1°. waarin is de noodzakelijkheid gelegen tot de herziening der Grondwet?

2°. zal die herziening, tot stand gebragt, beantwoorden aan de verwachting, welke de grrote massa des volks er zich van voorstelt?

3°. hoe moet ik handelen, indien ik mij met sommige wetten, in derzelver geheelen omvang, niet kan vereenigen?

Ik zal mij echter van het onderzoek der beide eerste vragen onthouden, en acht dit zelfs pligtmatig te zijn, omdat in den loop der discussiën op de gestelde vragen op onderscheidene wijzen reeds meermalen een voldoend antwoord is gegeven, omdat er derhalve niets nieuws meer van te zeggen is, en ik, mijn voornemen ten uitvoer brengende, inderdaad van uw geduld te veel zou moeten vergen; ja, ik zou een volkomen stilzwijgen hebben bewaard, ware het niet, dat ik mij doordrongen gevoelde, rekenschap af te leggen aan de Natie van mijne uit te brengen stem, zij moge het *voor* of *tegen* bevatten.

Omtrent de laatste vrage dan dit weinige.

In onderscheidene wetten vind ik voorschriften, waarvan mij de strekking wenschelijk, heilzaam en nuttig toeschijnt; terwijl in diezelfde wetten bepalingen gevonden worden, voor welke ik gaarne andere had in de plaats gezien, of wel geheel niet opgenomen.

Tot de laatste behoort, naar mijn gevoelen, *niet* hetgeen geschreven staat omtrent het regt tot vereeniging en vergadering, waarin sommigen een schrikbeeld zien. Dat gevoelen deel ik geenszins. Integendeel, ik zou veeleer het opnemen van dat beginsel in de Grondwet *noodzakelijk* achten, onder anderen daarom, omdat het regt tot vereeniging, in het belang der openbare orde, door de wet zal worden geregeld en beperkt; en omdat geen beginsel kan worden beperkt, of het beginsel zelf moet vaststaan en voorafgaan. Daarbij komt, dat alle redenering, die er tegen is aangevoerd, ontleend wordt uit het eventueel misbruik: uit het *mis*bruik evenwel tot het niet *ge*bruik geldt de gevolgtrekking niet.

Ik rangschik er evenmin onder de wetten over de godsdienst en het onderwijs, aan welke ik uit volle overtuiging en met een gerust geweten mijn bijval geef.

Maar ik breng er, onder meer andere, toe de opname in de Grondwet (het punt is teeder) over het inkomen des Konings, over dat van den Prins van Oranje, over den afstand der domeinen; wel had ik gewenscht, dat het geëerbiedigd Hoofd van den Staat ook daarom aan den wensch en het verlangen van zoovelen, omtrent eene vermindering van

dat inkomen had kunnen toegeven, omdat het hem in de achting en schatting van het algemeen nog meer zou hebben verhoogd, terwijl ik voor mij zelven gaarne nadere en meer voldoende inlichtingen omtrent de wettigheid van den afstand der domeinen zou hebben verlangd.

Ik breng er toe de wijze, waarop de Vertegenwoordiging zal worden te zamen gesteld, althans van de Tweede Kamer; de benoeming van welker leden ik, immers voor het tegenwoordige, liever had zien opgedragen aan een kiescollegie.

Ik breng er toe de uitsluiting van geestelijken tot leden der Staten-Generaal, waarvoor bij mij geene voldoende redenen bestaan, te minder, wanneer ik het oog sla op Frankrijk.

Zwaar weegt inzonderheid bij mij het gebiedend voorschrift, volgens hetwelk de belastingen, tot dekking van provinciale uitgaven, door de *wet* zullen worden toegestaan en vastgesteld. Dit kan leiden tot verwikkelingen, tot vertraging, tot belemmering van nuttige werken ten behoeve der provinciën, waaromtrent de Provinciale Staten toch wel de meest bevoegde beoordeelaars kunnen worden beschouwd. De Staten van het gewest, die mij hebben afgevaardigd, hebben dezen aangaande in der tijd een gemotiveerd adres aan de Tweede Kamer ingediend, om dit bezwaar weg te nemen, doch met geen gunstig gevolg.

En nu het antwoord op de derde vraag.

Het is dit: bijaldien ik aan de wetten, waarin de opgenoemde bezwaren voorkomen, of aan meer andere, mijne goedkeurende stem zal hebben gegeven, dan zal het daarom zijn, dat ik in die wetten, waarin het, naar de voorschriften der Grondwet, niet geoorloofd is veranderingen of wijzigingen toe te brengen, aan het goede boven het minwenschelijke de voorkeur geef, en, door den drang der omstandigheden geleid, het eene met het ander zal aannemen, zonder daardoor te willen zijn geacht aan die wetten in haar geheel mijne volkomene adhæsie te hebben verleend, en evenzoo omgekeerd.»

XXVIII. De heer BIJVOET: «Naar aanleiding van het XIde hoofdstuk der ons nog beheerschende Grondwet, moet ik mij enkel geroepen achten, om over de ons voorgelegde wetten eene goed- of afkeurende stem uit te brengen. Hierdoor is ons de weg van amendement afgesneden en daarmede tevens het vooruitzigt, van op meer te kunnen hopen, dan ons aangeboden is.

Doch die taak, hoe beperkt zij ook wezen moge, ontneemt ons echter de bevoegdheid niet, om, terwijl wij geene verdere uitbreiding der voorgedragen grondwettige vrijheden en regten kunnen vragen, dan toch ook het onze bij te dragen, dat de voorgestelde verbeteringen in ons maatschappelijk verdrag een goedkeurend votum zullen erlangen, en om met nadruk op de zuivere, regtzinnige uitvoering van hetzelve aan te dringen.

Zal de Grondwet in de milde beginselen, die zij huldigt, eene waarheid

zijn, zal zij de liefde hebben des volks, zal zij den band van eendragt tusschen de verschillende onderdeelen der Natie naauwer toehalen, zal zij de grond zijn, waarop opregte vaderlandsliefde wordt gekweekt, dan moet de werking der nieuwe grondwettige beginselen ruim zijn en onbekrompen; dan moeten de vrijheden, daarbij gewaarborgd, niet aan kleingeestige en enge denkbeelden en belangen worden ten offer gebragt; dan moet de uitvoering der gewijzigde Grondwet loyaal en regtzinnig zijn.

Onder die regtzinnige uitvoering breng ik ook vooral de distributie van waardigheden, ambten en bedieningen, naar de vrijzinnige beginselen, in de Grondwet opgenomen, doch in vroeger dagen zoo weinig nageleefd. Het is hier niet de plaats, te wijzen op zoo menigvuldige daadzaken, die eene miskenning, niet alleen, maar eene doorgezette krenking van het beginsel van gelijkheid zouden in het licht stellen. Van het verledene zal ik thans niet meer spreken, omdat ik hoop, dat het niet meer in zijne ongelukkige verschijnselen zal wederkeeren; maar dat verleden geeft immers het regt, om voor de toekomst den billijken wensch te uiten, dat de Grondwet, ook betrekkelijk dit onderwerp, voortaan niet eene doode letter zij.

Ik voeg daarbij nog den wensch, dat ook op het terrein van meer stoffelijke belangen het beginsel van gelijkheid met gestrenge regtvaardigheid zal worden toegepast, en dat de ondersteuningen, aan de bevordering der materiële welvaart toegedacht, steeds den toets zullen kunnen doorstaan van gelijkmatigheid en van algemeen belang. Ten aanzien van dit onderwerp heeft ook het verledene zijne lessen en voorbeelden, die voor de toekomst moeten waarschuwen; en, om slechts van een enkel voorbeeld te gewagen, dat eventueel in de waardering des volks zeker gewigtig is, zoo zij het mij vergund te doen opmerken, dat, terwijl in eenige gedeelten van het Rijk monsterwerken worden ondernomen en voortgezet, om nieuwe bronnen van welvaart te openen, dat aan landstreken, die men calamiteuse polders noemt, voortdurend schatten worden geïmpendeerd, wel tot noodzakelijk onderhoud van 's lands zeeweringen, maar waardoor niet minder de particuliere eigendommen beschermd worden, intusschen een aanzienlijk vruchtbaar gedeelte van Noord Braband, bij duizenden en duizenden bunders, wegens gebrek aan noodzakelijke af- en uitwatering, in de kommervolste omstandigheden verkeert en zonder spoedige ondersteuning weldra geheel zal zijn te niet gegaan, tot bittere smart der ingezetenen en groot nadeel van 's rijks schatkist. Ik vermeen dan ook mijn standpunt in deze Vergadering niet te zullen te kort doen, door de vrijheid te nemen, deze aangelegenheid, van betrekkelijk algemeen belang, in de bijzondere bescherming der Hooge Regering dringend aan te bevelen.

Als mij geene nieuwe overwigtige bezwaren voorkomen, zal ik mijne goedkeurende stem aan de twaalf voorgedragen wets-ontwerpen niet onthouden.»

XXIX. De heer SLOET TOT OLDHUIS (uit *Zwolle*) zegt: «Bedrieg ik mij niet, dan houdt in deze vergaderzaal eene tweezijdige staatkunde de gemoederen bewogen: de éene staatkunde is die van *het oogenblik*, de andere die van *de toekomst*.

De eerste staatkunde ziet alleen wat voor de voeten ligt; zij wordt beheerscht door den vlugtigen indruk van het heden, en wankelt in hare grondstellingen, naar mate de dagbladen gunstige of verontrustende tijdingen uit Frankfort of Parijs mededeelen; zij blijft onuitputtelijk in vertrouwen; haar geloof is de vaste overtuiging van de dingen, die men *niet* ziet; hare werking wordt geregeld naar den standaard der effecten; zij willigt in, wat zij afkeurt; aan haar is Nederland haar schuldenlast verpligt.

De andere staatkunde breidt haren horizon wat verder uit: zij plaatst zich tusschen het verledene en het toekomende; zij raadpleegt het verledene, om gevolgtrekkingen voor het toekomende te maken, en slaat zij dan hare blikken achterwaarts, dan ziet zij niet anders dan eene lange reeks van teleurgestelde beloften over bezuiniging en vereenvoudiging van ons staatsbestuur; daarom is haar geloof alleen bepaald tot de overtuiging der dingen, die men *klaar* en *duidelijk* ziet. Zij werpt haren blik over de voorbijgaande woelingen van den tijd henen, en wenschte daarachter een staatsgebouw te zien opgetrokken, eenvoudig in zijne zamenstelling, doch stevig op zijne fondamenten, en krachtig in zijne gebindten. om de stormen van onzen tijd te weêrstaan; met andere woorden: zij wenschte voor Nederland, overeenkomstig zijne finantiële behoeften en de geaardheid zijner inwoners, de meest eenvoudige staatsvormen, met al de kracht van het Koningschap.

Doch worden de onderhavige wets-ontwerpen tot Grondwet verheven, dan zal Nederland een *wankelend* en *veranderlijk* staatsregt bekomen, wat ik niet anders dan als eene ramp voor dit Rijk kan beschouwen.

Als men gadeslaat, hoe deze arbeidzame en degelijke natie plotseling eene politieke stemming tot de hare gemaakt heeft, dat de ambachtsgezel zijne werkplaats met de kroeg verwisselt, om naar staatkundige gesprekken te luisteren of die zelf te voeren; dat de koopman op zijn kantoor, de geleerde in zijn studeervertrek door staatkundige overwegingen en dagbladen-lectuur wordt afgetrokken; dat het aantal dagbladen steeds vermeerdert; dat daarbij de pers zwoegt onder de steeds toenemende vlugschriften van staatkundigen aard, en dat tegelijk overal de kreet van grondwets-herziening is opgegaan, dan zoude men schier de onderstelling aannemen, dat de bestaande Grondwet al zeer gebrekkig moest zijn. Doch zoo onregtvaardig kan ik jegens haar niet in mijn oordeel zijn, en wie geen vreemdeling is in de inwendige staatkundige geschiedenis van ons Vaderland, zal met ons instemmen, dat wij onder deze Grondwet eene mate van staatkundige en burgerlijke vrijheid genoten hebben, zoo als onze vaderen nimmer hebben gekend, maar waarnaar de DE LA COURTS en de SLINGELANDTS reikhalzend uitzagen.

Neen, Edel Mogende Heeren, het is meer gezegd, het is naar waarheid gezegd: het haperde aan eene trouwe, eerlijke uitvoering der Grondwet. Men gevoelde, dat het niet wel ging met het land; dat de zedelijke en stoffelijke krachten der Natie in hare ontwikkeling werden gestremd; dat de bestaande toestand niet konde duren. Men had geene liefde voor eene Grondwet, wier milde bepalingen werden voorbijgezien, en in plaats van zoowel in de niet-nakoming daarvan als in een onmatig improductief verbruik, dat van 's lands gelden gemaakt werd, om een te kostbaar staatsbestuur in stand te houden, eene der groote oorzaken van verval, moedeloosheid en achteruitgang te vinden, zocht men die in staatkundige vormen, en het woord *grondwets-herziening* werd het parool van wrevel en de toenemende misnoegdheid.

Drukkende belastingen, doch nog meer de formaliteiten, ja, het onregt, daaraan verbonden; ongrondwettige vervolgingen van eene protestantsche gezindte, wier vergaderingen uiteengesabeld werden; de verheffing tot de hoogste en gewigtigste bedieningen in den Staat van mannen, uitstekende door onbekwaamheid, zonder anderen titel dan geboorte en hofgunst, terwijl alle talenten bij de Regering stelselmatig in verdenking gebragt werden, als waren zij doortrokken en besmet met het gif der omwentelings-zucht, en wat al niet onhandige regerings-taktiek, deed het verlangen naar grondwets-herziening al meer en meer veld winnen; het werd eene volksleuze; waarvan misbruik gemaakt konde worden tot snoode bedoelingen; het dreigde eene volkskoorts te worden, toen de Koning, zich plotseling loswikkelend uit de strikken van het *behoud-stelsel*, het groot en edelmoedig woord uitsprak, dat het fondamentele regt in Nederland zou worden herzien!

Toen deelde ook de Nederlandsche staathuishoudkundige school, die in de laatste jaren zoozeer in kracht en uitgebreidheid toegenomen was, in de algemeene geestdrift Terwijl men in Frankrijk, met het beste gevolg, eene proeve nam, hoe men in het kortst mogelijke tijdsbestek de bloeijende nijverheid van geheel eene natie konde vernielen, volgens de grondbeginselen van een LOUIS BLANC, zoo moedig door onze œconomische broeders dáár te lande bestreden; terwijl in Duitschland het verbods- en beschermend stelsel van COLBERT, waardoor sinds anderhalve eeuw de volkeren van Europa zich kunstmatig verarmd hebben, de leus geworden is, geschreven op de vaan der nieuwe Duitsche vrijheid, vleide zich die school, dat Nederland aan de beschaafde wereld het verheven voorbeeld zoude gegeven hebben van een staatsgebouw, opgetrokken naar de beginselen van ADAM SMITH en JEAN BAPTISTE SAY.

Zij beschouwt eene algemeen heerschende strekking bij eene natie, om zich zoo geheel aan de behandeling van staatkunde over te geven, als nadeelig voor den nationalen arbeid, nadeelig voor het crediet, dien magischen hefboom tot opbeuring der welvaart.

Het volk te Athene en te Rome konde zich, zonder gevaar voor hunne stoffelijke belangen, op de markt en onder de gaanderijen met de aan-

houdende behandeling van staatkundige zaken bezig houden, doch dit voorbeeld is op eenen hedendaagschen Staat, vooral op Nederland, niet toepasselijk. Die volkeren lieten hunnen handel, landbouw en hunne ambachten aan hunne slaven en vrijgelatenen over; doch de Nederlandsche Natie moet en moet onafgebroken hare handen uitsteken; moet hare dijken in stand houden, hare heidevelden en duinen bebouwen, hare veenen ontginnen, hare handelsbetrekkingen over de geheele aarde uitbreiden; de akker, het scheepsdek, het kantoor, de beurs, ziedaar haar *porticus*, haar *forum!* dáár kan zij alleen, onder eeuwigen worstelstrijd met de natuur, onder onafgebroken inspanning van alle hare ziels- en ligchaamskrachten, welvarend, godsdienstig en gelukkig blijven.

Daarom hadden wij gehoopt, dat de herziening der Grondwet voor goed en wel een einde aan die politieke stemming gemaakt zoude hebben en de Natie tot hare natuurlijke taak zoude hebben teruggebragt.

Doch slaan wij nu het oog op de ontwerpen der nieuwe Grondwet, welke smartelijke gewaarwording is dan niet de onze! aan welke grievende teleurstelling zijn wij dan niet op nieuw ten prooi gegeven! Door de ontwikkeling van ons staatsregt, bijna op alle punten, aan den gewonen regter over te laten, wordt de politieke onrust, met al hare schadelijke gevolgen, bestendigd tot in een onbeperkt verschiet.

De eene wetgever zal afbreken, wat de andere opgebouwd heeft: alle vastheid en zekerheid zal in ons staatsbestuur gemist worden.

Men heeft zich laten begoochelen, Edel Mogende Heeren, door het denkbeeld van eene trapswijze ontwikkeling aan ons staatsregt te geven, doch onze tijd is positief, en zijne roeping is almede de codificatie van het staatsregt. Deze roeping is voorbijgezien. Voor ons bestaat er nog een verschil tusschen wet en Grondwet; het schijnt, dat men bij het maken dezer nieuwe Grondwet bij voorkeur het oog gehad heeft op het *edictum praetoris*, dat telken jare veranderde, doch wij voor ons aarzelen niet om de proeve eener trapswijze ontwikkeling van ons staatsregt eene gevaarlijke, ja een half revolutionnaire proeve te noemen in dezen bewogen tijd, terwijl alomme aan onze grenzen de vanen der roode republiek worden opgestoken.

O, mijn Vaderland, gij vordert het niet, dat uwe zonen hun beter willen en weten, hunne overtuiging, het edelst kleinood van den mensch, dat hem dierbaarder moet zijn dan het leven, op uw altaar ten offer zullen brengen; gij vordert het wel niet, dat wij tegen dat beter willen en weten zulk eene Grondwet in haar geheel en onbepaald zullen goedkeuren; gij vordert het niet, dat wij hier tot een maxime van staatkunde zullen verheffen het: *meliora video proboque, deteriora sequor.*

Is in den regel de eenvoudigheid het kenmerk van het ware, zoo geldt dit vooral in het staatsbestuur: de eenvoudigheid is de *ultima ratio* der regeringskunst, en omgekeerd, als in een stoffelijk werktuig, versnellen de menigvuldige raderen den gang van zaken niet in de machine van Staat.

Daarom hadden wij gewenscht, dat er meer aan het zelfbestier der ingezetenen ware overgelaten; dat te dien einde niet het provincialismus, maar het eigenlijk provinciaal-wezen en het gemeente-wezen eene hoogere ontwikkeling bekomen hadden, welke beide twee krachtige elementen in den Staat konden vormen; dat te dien einde aan de Natie de voordeelen van een centraal bestuur zouden gewaarborgd worden, hetwelk de eenheid van regeringsbeginselen handhaaft, doch niet meer aanleiding zoude geven tot eindeloos oponthoud en vertraging, tot bureaucratie en chicane. De Koning had immers met eene edelmoedigheid, zijne doorluchtige voorouders waardig, aan de Staats-commissie eene *tabula rasa* voorgelegd, om er een hecht, een rationneel, een met de finantiële behoeften en de eenvoudigheid van den landaard strookend staatsgebouw op te rigten.

Maar hoe heeft zij zich van hare taak gekweten? met ijver; met vaderlandsliefde? Wij gelooven het gaarne, maar tevens als een schroomvallig en zich zelven wantrouwend architect. Zij liet onnutte sieraden bestaan; bragt pijlers aan, waar het gebouw geene onderstutting behoefde; zij liet boven alles het onderhoud van het gebouw even kostbaar als het vroeger was, en, wat er nieuws en nuttigs aangebragt werd, de edele eenvoudigheid werd er in gemist. Nieuwe architecten verbraken de eenheid al meer en meer. Nu zijn wij hier, om dat gebonw goed te keuren, om er de Natie in te laten wonen; doch ik ducht, dat zij er zich evenmin op haar gemak in zal bevinden als in het vorig gebouw, en steeds op nieuwe veranderingen zal aandringen.

In dat vorig gebouw zoude de Natie wel tevreden zijn geweest, ware het maar niet zoo duur geweest om daarin te wonen. In vereenvoudiging van ons staatsbestuur was het afdoendste middel tot bezuiniging gelegen; maar de nieuwe Grondwet had meer kunnen doen, had boven alles kostbare hooge staats-collegiën, als daar zijn eene Eerste Kamer en een Raad van State, tot de historische herinneringen terug kunnen brengen.

Indien ik thans in eenige algemeene beschouwingen over beide collegiën treden zal, geschiedt zulks behoudens al de hoogachting, die ik aan vele der individuele leden toedrage.

Het is overigens eene bedenkelijke zaak, om hier de instelling eener Eerste Kamer af te keuren, nadat 's Konings ministers, in hunne memorie van antwoord, allen, die zich dit onderwinden, onbewimpeld verklaren voor *blind* en *doof*: blind *voor de rede*, doof *voor hetgeen het verledene en tegenwoordige vertoonen*.

Een der beroemdste staatsmannen en publicisten van onzen tijd, ANCILLON, merkt op, dat de instelling van eene Eerste Kamer in kleine Staten, waar geene elementen daarvoor gevonden kunnen worden, eene belagchelijke naäperij van de Engelsche constitutie is; hij wenscht iederen Staat geluk, die zulk eene Eerste Kamer ontberen kan.

«Rien de plus inutile,» zegt hij, «et de plus ridicule même, que

«de voir en Allemagne de petits états prendre les allures d'une grande «puissance et dans l'organisation de leurs formes représentatives singer «l'Angleterre et se donner deux chambres. Ce luxe est d'autant plus «déplacé, qu'ils sont obligés de prêter le nom de chambre haute ou «de *première* chambre à une réunion bizarrement bigarrée de pro«priétaires qui ne sont rien moins qu'indépendans, de quelques mé«diatisés à grand nom et à mince fortune, et d'un bon nombre de «leurs propres officiers; comme il n'y a rien de plus difficile que la «formation d'une véritable chambre de pairs, quand les circonstances «n'en ont pas préparé les elemens; les états qui n'en ont pas besoin, «devraient s'en féliciter.» (*Nouveaux essais*, t. I., p. 138.)

O, die doove en blinde Ancillon!

De Eerste Kamer was niet in de eerste Grondwet opgenomen, wij zijn haar aan de vereeniging met België verschuldigd. Men wenschte door hare instelling den hoogen Belgischen adel aan de nieuwe orde van zaken te verbinden. Wat houden wij haar dan nu nog in stand? Wat diensten heeft zij aan het koningschap bewezen?

De ministers wijzen ons op de Vereenigde Staten in Amerika, op Engeland en België: in die Staten heerscht orde, de vertegenwoordiging is er in twee deelen gesplitst; alzoo is men die orde aan die twee deelen verschuldigd. Voorwaar eene treffende logica! Waarom heeft de Regering ook niet het voorbeeld van Frankrijk aangehaald, waar men ook eene *chambre des pairs* bezat, uit eenen ouden, rijken, talentvollen adel zamengesteld? Het is duidelijk, omdat dat voorbeeld haar niet te stade kwam en het tegendeel zoude bewijzen. Het is bekend, dat de Vereenigde Staten van Noord-Amerika bij de zamenstelling van hunne constitutie de Unie van Utrecht op het oog hadden, en die, wat het onderling verband der Staten betrof, tot rigtsnoer namen; de instellingen zelven in het inwendige der Staten moesten geheel democratisch zijn; daarom vertegenwoordigt er het congres het democratisch en de senaat het foederative beginsel; doch Nederland is nu geen foederative Staat meer; en zijn wij dan nu doof en blind, als wij, naar het voorbeeld van de Vereenigde Staten, in Nederland geen foederatief beginsel door eene Eerste Kamer willen laten vertegenwoordigen?

In Engeland, zegt men ons, heerscht orde; althans is het openbaar gezag er nog gehandhaafd maar is dit aan de instelling van het hoogerhuis te danken, of aan een diep ontzag voor de wet, die de Engelsche natie boven alle andere natiën bezielt, aan de maatschappelijke vorming der middelstanden; aan den practikalen zin der Engelschen?

Het hoogerhuis vertegenwoordigt er den hoogen adel, de met rijkdom overladene aristocratie, en deze is het, welke het verbodsstelsel, de zeevaartsregten, de majoraten, de sinecures in Kerk en Staat, en wat al niet groot maatschappelijk kwaad meer in hare bescherming genomen heeft en nog beschermt. Wij kennen wel voorbeelden, dat de invloed van het hoogerhuis het koningschap in gevaar gebragt heeft, maar geen enkel voor-

beeld, dat het met eene reddende hand dat koningschap heeft vast- en staande gehouden. Het koningschap kan er wel eens het hoogerhuis overleven.

Maar België dan? Dat alle partijen zich in dat land vereenigden, hoe scherp zij van elkander gescheiden waren, om te verhoeden, dat zij niet in de communistische Fransche republiek ingelijfd wierden, is een duidelijk en voor ieder bevattelijk verschijnsel, maar hoe kwam het der Regering in de gedachte, om de handhaving der orde in dat naburig Rijk aan het bestaan van eenen senaat toe te schrijven! Deze logica is ons te forsch; zij bewijst te veel en bewijst daarom niets. — Genoeg van zulke voorbeelden.

Moest de Eerste Kamer werkelijk bestemd zijn om het monarchaal beginsel in den Staat te beveiligen, dan hadden wij haar krachtig in hare zamenstelling verlangd. Waarom niet de keuze harer leden zonder eenige beperking aan den Koning gelaten? Waarom dan niet aan de Prinsen van den bloede bij hunne meerderjarigheid van regtswege zitting in die Kamer gegeven? Waarom niet de magt van die Kamer uitgebreid en ook haar het regt van amendement en wets-voorstelling verleend? Waarom haar niet de voordragt van de leden van den Raad van State gegeven, — als er een is?

Was de tegenwoordige Eerste Kamer gedurende al den tijd van haar bestaan een nutteloos collegie, — heeft zij nooit de sympathie der Natie kunnen verwerven, — waarvan duizende ingezetenen bij requeste hunnen afkeer te kennen gegeven hebben, — de toekomstige Eerste Kamer is eene transactie tusschen het monarchaal en democratisch beginsel, — een staatkundige onzin — een logen! Om zitting in die Kamer te bekomen, zal het niet genoeg zijn, dat men om zijne zedelijke en verstandelijke vermogens hoog aangeslagen is bij God en menschen, maar men moet alleen hoog aangeslagen zijn bij den rijks-ontvanger in de kohieren der belasting.

Ik weet het, bezit van geld sluit geene verdienste uit, doch verdienste wordt hier uitgesloten, als zij niet met geld verbonden is; en dit beginsel zal het Nederlandsche staatsregt onteeren. Ruimt dan de baan, als gij met geene tijdelijke middelen gezegend zijt, Kempers en Hogendorpen, voor de onwetende geldmannen in den lande!

Ik kom thans tot den Raad van State.

Ook deze instelling mist eenen geschiedkundigen grondslag; de Raad van State onder de Republiek had geheel andere attributen. Ik zeg dit niet voor mij zelven, ik zeg het voor anderen; ook wij nemen eene plaats in; de rij der menschelijke *facta* is niet gesloten, ook wij vormen eene geschiedenis; laat ons maar zorgen eene schoone, krachtvolle geschiedenis te vormen.

Het denkbeeld om den Vorst eenen raad bij voorkeur van oudsten toe te voegen, is den constitutionnelen regeringsvorm eeuwen voorafgegaan, en behoort eigenaardig in het Oosten te huis, waar zulk een raad een

waarborg tegen de willekeur der alleenheersching oplevert. Onder eene constitutie is de ministerraad de eigenaardige raadgever van de Kroon; onder eene constitutie is een Raad van State een *hors d'oeuvre*, dat met de ministeriële verantwoordelijkheid telkens in botsing moet komen.

Onze groote Stadhouders kenden geenen afzonderlijken raad; maar aan WILLEM den Iste stond een MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, aan FREDERIK HENDRIK een CONSTANTIJN HUYGHENS, aan WILLEM den IIIde een FAGEL ter zijde, en nooit zal het eenen afstammeling van het Huis van Oranje onder deze Natie aan edelaardige en verlichte raadgevers ontbreken.

Ik durf niet beweren, dat een Raad van State in geen geval eenig nut zoude kunnen stichten. Zijn aanstaande werkkring is voor ons allen nog een diep geheim, want zijne bevoegdheid moet nog eerst bij de wet geregeld worden, en de beginselen, waarvan die wet moet uitgaan, zijn in de Grondwet verzwegen. Doch in elk geval kan ik de instelling van eenen Raad van State als die van eene Eerste Kamer niet anders beschouwen dan als eene weelde van ons staatsbestuur. Wat men daaromtrent in het antwoord der Regering ook leze, toch zullen beide collegiën, met tractement, reis- en verblijfkosten, bureaubehoeften, pensioenen der uitvallende leden, eene jaarlijksche som van ongeveer twee tonnen gouds verslinden. Welnu, dit vertegenwoordigt, tegen 4 percent, een kapitaal van 5 millioen, waarvan men den interest aan de Natie ontneemt. Men veronderstelle eens, dat jaarlijks deze twee tonnen gouds beurtelings aan de provinciën verstrekt wierden tot den aanleg van openbare werken: dan zouden wij van lieverlede binnen weinige jaren daarmede indijkingen in den Dollart, in de Lauwerzee, in de Zuiderzee, de kanalisatie van de Drentsche en Overijsselsche veenen met hunne millioenen schats, de kanalisatie van de Veluwe, de afdamming van het Sloe, het afwaterings-kanaal bij den Bosch, de vruchtbaarmaking van de Peel door het Maaswater, en wat al niet nuttige zaken, tot stand zien brengen, die men reikhalzend verlangt, die men dringend behoeft! Hoe zoude door dit alles het voortbrengend vermogen van den vaderlandschen bodem toenemen; hoevele duizenden behoeftigen, die werkeloos zijn en werken willen, zouden daarbij hun eerlijk brood verdienen!

Doch niets belet ook om deze twee tonnen gouds in de beurs dezer zwaar belaste Natie te laten. Het beste hulpbetoon, zegt DESTUFF DE TRACY, dat eene regering aan de onderdanen geven kan, is het geld, dat zij hun niet afneemt.

Veroorlooft mij u hier eene gelijkenis van den beroemden BENTHAM te herinneren.

«De bijen maken hunnen honig uit instinct; het is voldoende, dat «men hun een rustigen korf en de beemden en bosschen laat, om «er hunnen oogst in te zamelen; maar omdat wij een gedeelte van «hunnen honig noodig hebben, moet men hunne geaardheid bestu-

«deren, men moet de huishouding van dit kleine volkje kennen; want «als men hun te veel honig afneemt, derven zij het vermogen om «hunne werkzaamheden voort te zetten, die ons den honig verschaffen.»

Zoo voel ik mij dan gemoedelijk verpligt, Edel Mogende Heeren, om mijne stem aan het IIde en IIIde wets-ontwerp te weigeren. Eene inwendige stem zegt mij, dat, als ik met een bevredigd geweten van het staatkundig tooneel naar mijne stille haardstede terug wil keeren, ik het *neen* moet uitspreken, in het belang van mijn land en mijn Koning te gader.

Ik mag mij door geene denkbeeldige vrees voor rustverstoring laten bewegen, om in te willigen wat ik moet afkeuren; ik zoude dit niet vermogen, al stonden er dreigende drommen rondom deze vergadering geschaard. Doch is het geene dwaasheid om volksberoering te vreezen, wanneer men, als ik, het volk van den last van onnutte uitgaven wil ontheffen; en mogten al in Nederland CATILINA's en LENTULUSSEN gevonden worden, die in den algemeenen brand den brand van hun geweten wilden smoren, dan houd ik mij nog overtuigd, dat hunne snoode pogingen zouden afstuiten op den eendragtigen zin en de zucht naar maatschappelijke orde, die onze Natie zoo luisterrijk kenmerkt, waarbij ook de geringe man hetzelfde belang heeft als de rijke, terwijl in Nederland de arme nog gevoelt, dat hij niet arm is, omdat er rijken zijn, doch het gelukkig beschouwt, dat er rijken zijn.

Ik mag ook niet vreezen, dat men mijne afkeurende stem in een ander opzigt zoude misduiden, als zoude het een votum van mistrouwen jegens de tegenwoordige ministers zijn. Verre van daar breng ik liever aan die mannen voor mijn aandeel den dank der Natie toe, dat zij in deze zorgvolle en moeijelijke tijden, die wij beleefd hebben, niet hebben geaarzeld om met krachtige hand de teugels van het bewind op te nemen; ik wensch hun geluk met zooveel burgermoed!

Mijne stem over het hoofdstuk, den waterstaat betreffende, zal afhangen van de inlichting, die ik uit den mond der ministers of onzer medeleden zal ontvangen, bepaaldelijk over het punt van de bevoegdheid der Regering, om zich met het inwendig beheer der waterschappen te mogen moeijen.

Tegen het hoofdstuk der defensie zal ik mij moeten verklaren, en bij de behandeling dier wet mijne gronden nader uiteenzetten.

Ofschoon ik dan ook, Edel Mogende Heeren, minder gunstig over het geheel der nieuwe Grondwet denk, erken ik toch daarin ook eene hooge en heilzame ontwikkeling van staatkundige vrijheid: ik doe dit ook bijzonder omtrent de IIde en IIIde wet, die ik zal moeten afstemmen. Maar ik ducht geenszins, dat, wat eenmaal, zoowel door de Regering, de Volksvertegenwoordiging als de Natie, voor nuttig en noodzakelijk gehouden is, achterwege zal blijven; het moet en zal ons geworden; laat ons maar niet haasten, om hetgeen een maatschappelijk kwaad is aan te nemen, en de les van TACITUS voor oogen houden, dat het lig-

chaam van den Staat, even als het menschelijk ligchaam, schielijk ziek kan worden, maar langzaam van de ziekte herstelt.»

XXX. De heer CAAN: «Het vertrouwen van de Staten der provincie Zuid Holland, waarmede ik mij vereerd vind, heeft mij geroepen, om als buitengewoon lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan deze gewigtige beraadslagingen deel te nemen.

Hoogst belangrijk is het onderwerp, dat aan ons oordeel onderworpen is, want het geldt de daarstelling van wijzigingen in het *Nederlandsch staatsverdrag*.

Diep doordrongen van het gewigt dier taak, stel ik tevens op hoogen prijs, dat, terwijl door andere volken te midden van gebeurtenissen, die het staatsgebouw omverwierpen of algemeene verwarring deden ontstaan, met moeite pogingen werden aangewend, om nieuwe of betere instellingen tot stand te brengen, *in Nederland* daarentegen met die kalmte en beradenheid (aan onze Natie eigen) te midden van rust en orde aan dat belangrijke werk gearbeid is, en daaraan thans de laatste hand kan gelegd worden.

Mijne betrekkingen hebben mij vroeger *niet* geroepen, om mijn gevoelen over de waarde en doelmatigheid onzer Grondwet in het openbaar te uiten, of mijne wenschen omtrent hare herziening te doen kennen. Thans echter betuig ik gaarne, dat ik reeds lang de hoop heb gekoesterd, dat bij het *geëerbiedigd Hoofd van den Staat* de overtuiging zou geboren worden, dat onze staats-inrigting verbetering behoefde, en dat ik mij verheug, dat die hoop is verwezenlijkt, en dat die overtuiging geleid heeft tot het voorstellen van wijzigingen, waardoor mildere beginselen dan bij de herziening van 1840 in onze Grondwet zullen worden opgenomen, die, in *twaalf* wets-ontwerpen vervat, reeds tot *die* rijpheid gekomen zijn, dat daaraan nog slechts de laatste sanctie ontbreekt.

Bij het aanvaarden van dezen mij toevertrouwden last, en nader bij het onderzoek in de afdeelingen, waartoe ik behoor, heb ik mij afgevraagd: «welke in deze de roeping van de buitengewone leden dezer Vergadering is,» en ik deel het gevoelen, dat wij *niet* geroepen zijn om de bijzondere bepalingen te onderzoeken, of daarin wijzigingen of zelfs verbeteringen te verlangen, maar om een algemeen oordeel van *goed- of afkeuring* te uiten over ieder der twaalf wets-ontwerpen, waarvan de noodzakelijkheid en doelmatigheid reeds door de drie takken van wetgeving erkend is.

Door het verklaren dezer algemeene goedkeuring wil ik echter *niet* geacht worden geene aanmerkingen op sommige bepalingen te hebben, en ik zou meenen aan mijnen last niet te voldoen, indien ik die bedenkingen hier niet in het midden bragt.

Vooral meen ik, dat het in onze roeping ligt, om onze algemeene beoordeeling te doen gepaard gaan met die opmerkingen, die nuttige wenken kunnen daarstellen bij het ontwerpen en beoordeelen der wetten, die als

uitvloeisels dezer grondwets-herziening zullen moeten worden tot stand gebragt.

Uit dit tweeledig oogpunt beschouwd, zal ik de aandacht van U Edel Mogenden eenige oogenblikken vestigen op de gronden, die mij tot het uitbrengen van mijne stem zullen leiden.

Omtrent art. 1 van het Iste wets-ontwerp heb ik met genoegen het belangrijk advys van een geacht lid van de Tweede Kamer uit het hertogdom Limburg gelezen, tot behoud van die landstreek, met welke denkbeelden ik mij gaarne vereenig.

Bij art. 10 van het Iste wets-ontwerp wordt het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering erkend. Ik heb er niets tegen, dat de ingezetenen zich vereenigen, om over hunne belangen te beraadslagen. Wij behoeven niet te vreezen, dat van zulk een regt hier misbruik zal worden gemaakt, want onze Natie is daartoe te verstandig en daarom is eene bepaling, die in Frankrijk is voorgesteld, onnoodig, «dat de clubs zullen behooren te worden gesloten.» Ik betreur, dat men dat regt van vereeniging niet altijd geëerbiedigd heeft. Wij weten het, hoe vroeger godsdienstige vergaderingen gestoord werden. Eene stem, onlangs uit Pella uitgegaan, herinnert ons aan die treurige dagen, waarvan het gevolg geweest is, dat Nederlanders hun vaderland verlaten hebben, om op vreemden bodem eene schuilplaats te zoeken. De bepaling daarenboven, «dat de uitoefening van het bedoelde regt door de wet zal worden geregeld «en beperkt in het belang der openbare orde,» is geschikt om alle schrikbeelden omtrent zulke vereenigingen van ons te verwijderen. Dit alles zamen genomen is genoegzaam, om mij ten gunste van dit wets-ontwerp te stemmen.

Ik beken gaarne, dat ik gewenscht had art. 4 van het IIde wets-ontwerp anders gesteld te zien. Ik zie, dat men daarin nog gewag maakt van den *tegenwoordigen* Koning *Willem den Eersten* en van andere personen van het Vorstelijke Huis van Oranje, wier verscheiden wij sedert lang betreuren, en van nakomelingen, die uit hen reeds geboren zijn, en die nog mogten geboren worden. Bij de veelvuldige veranderingen, die nu gemaakt zijn, had, naar mijn oordeel, dit artikel in een anderen geest kunnen zijn ingerigt, en is de eerbied voor die historische waarheid te ver gedreven. Voor ons en voor het tegenwoordig geslacht moge het duidelijk zijn, dat die woorden alleen geschreven staan als eene herinnering, die men heeft willen behouden, maar het nageslacht en de vreemdeling, voor welke het verschil tusschen eene herziening en het maken van eene nieuwe Grondwet minder duidelijk zal zijn, zullen bij het opslaan van het geslachts-register van het Huis van Oranje moeijelijk kunnen begrijpen, hoe de aangenomene bepalingen in 1848 bekrachtigd werden, vooral ook, daar in art. 11 van Koning Willem II gesproken wordt.

Met veel belangstelling heb ik opgemerkt, dat in art. 11 bepalingen van een teederen finantiëlen aard zijn opgenomen als voorzorg in vervolg van tijd. Die bepalingen keur ik ten volle goed en had die ook gaarne

toegepast gezien op de onveranderd gebleven artikelen 34 en 36 der bestaande Grondwet, en wel hoofdzakelijk, omdat bij de regeling van het inkomen der bedoelde leden van het Vorstelijk Huis de zeer aanzienlijke jaarlijksche rente-schuld in aanmerking moet worden genomen.

In dit wets-ontwerp wordt gesproken van eene Tweede en Eerste Kamer. Naar hetgeen wij door den geachten laatsten spreker uit Overijssel zoo even hebben hooren aanvoeren, wil ik niet als lofredenaar van eene Eerste Kamer optreden, en in het bijzonder nu niet, omdat ik mij met de wijze, waarop zij in het vervolg zal zamengesteld worden, niet kan vereenigen en liever gezien had, dat de ridderschappen waren behouden gebleven en invloed op de keuze van leden voor de Eerste Kamer hadden kunnen uitoefenen. Wat den Raad van State betreft, waarvan in art. 47 wordt gewag gemaakt. zoo moet ik verklaren, dat, toen ik ruim 40 jaren geleden mijne loopbaan begon, ik gelegenheid heb gehad, om de werkzaamheden van dien Raad van nabij te leeren kennen en na te gaan, en die zoo doeltreffend heb gevonden, dat ik ongaarne dat, naar mijne overtuiging zoo belangrijk, staats-ligchaam afgeschaft zou zien.

Ik ga nu over tot de beschouwing van het IIIde wets-ontwerp. Het stelsel van directe verkiezingen bij de benoeming van leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal kan wel mijne goedkeuring wegdragen, maar ik moet tevens te kennen geven, dat ik liever gewenscht had de bepaling, *dat de keuze bij* VOLSTREKTE *meerderheid behoorde te geschieden.*

In het IVde wets-ontwerp, over de zamenstelling der Staten van de provinciën, zie ik in art. 18, dat de Koning het vermogen heeft, de besluiten der Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. Die bepaling kan ik *niet* goedkeuren ten opzigte van de besluiten op *bezwaarschriften* in zake van belasting.

Een geacht spreker uit Gelderland heeft heden die snaar ook aangeroerd. Door mijne voormalige betrekking als lid van de Gedeputeerde Staten, weet ik, wat bezwaarschriften zijn, en heb gelegenheid gehad op te merken, dat daarin soms wel eens overdreven klagten voorkomen, maar dat daarentegen dezelve ook wel eens gegronde bezwaren bevatten. Ik heb het altijd van belang geoordeeld, dat die bezwaarschriften met de meeste naauwkeurigheid wierden onderzocht, en wanneer nu de Staten, aan wie de uitvoering van bepaalde wetten zal zijn opgedragen, in het laatste ressort daarover uitspraak zullen behooren te doen, dan moet hun besluit niet aan eene koninklijke decisie onderworpen worden. Mogt het noodzakelijk geoordeeld worden, om in hunne beslissing niet te berusten, dan vermeen ik, dat het beter ware geweest, dat een nader onderzoek aan een regterlijk collegie wierd overgelaten. — In art. 24 zie ik, dat de voorzitter van een gemeente-bestuur door den Koning ook buiten de leden van den raad benoemd, en ook door hem ontslagen zal kunnen worden. Ook dergelijke benoeming, *uit eene door den gemeente raad aan den Koning te doene voordragt* zou bij mij de voorkeur verdienen.

Het Vde hoofdstuk, over de Justitie, zal ik stilzwijgend voorbijgaan.

In het VIde wets-ontwerp wordt gehandeld *van de godsdienst*. Ik moet verklaren, de bepalingen: *dat ieder zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid belijdt*, alsmede: *dat de belijders der onderscheidene godsdiensten allen dezelfde burgerlijke en burgerschaps-regten genieten*, volkomen goed te keuren. Ik vereenig mij ook met het denkbeeld: «dat aan alle kerkgenootschappen gelijke bescher« ming wordt verleend,» en vind, dat het voorgestelde in art. 4, waarbij gezegd wordt: «dat alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen « en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens de noodige maatregelen « ter verzekering van openbare rust en orde» allezins voldoende is, om alle vrees voor te maken misbruik van die vrijheid weg te nemen.

Ook vereenig ik mij met het artikel, dat het regt van placet is afgeschaft, daar dit, naar mijn oordeel, onnoodig is.

Het 1ste artikel van het VIIde wets-ontwerp zegt: *dat de verbindtenissen van den Staat jegens zijne schuldeischers worden gewaarborgd*. Voorzeker eene belangrijke bepaling. Ik wensch wijsheid aan de Regering om daartoe middelen te vinden, zonder de Natie aanmerkelijk te bezwaren. Ik zal omtrent dit punt niet in bijzonderheden treden, maar moet echter verklaren, van gevoelen te verschillen met een geacht spreker uit Zuid-Holland, die gewag maakte van eene belasting van het regt van successie *in regte lijn*. Ik voor mij ben van oordeel, dat de invoering van zulk eene belasting voor onze kinderen hoogst schadelijk zou werken en nimmer in aanmerking kan komen.

In het 8ste artikel van het VIIIste wets-ontwerp staat: *dat een gedeelte der militie voor de dienst ter zee bestemd kan worden, op de wijze, door de wet te bepalen*. Ik behoud mij voor, omtrent deze aangelegenheid nader mijne gevoelens mede te deelen.

Tegen de in het IXde wets-ontwerp voorkomende bepalingen betrekkelijk den *waterstaat* heb ik gisteren door geachte sprekers uit Zuid-Holland vele bedenkingen hooren opperen. Ik verklaar echter, in de door Hun Edel Mogenden in het midden gebragte bezwaren *niet* te kunnen deelen, en heb voor mij de overtuiging, dat door de Regering zeer vele bezuinigingen in de polderbesturen zouden kunnen worden aangebragt. Het voorbeeld daarvan bestaat onder anderen in het polderreglement van Gelderland, hetwelk goede resultaten oplevert, even als het reglement op de buurtwegen in dat gewest, tot het verkrijgen van doelmatige bepalingen in de beplanting, tot behoud van bestrate en andere wegen.

In het Xde der wets-ontwerpen wordt *van het onderwijs* gesproken. Ook ik meende, dat de omtrent dit onderwerp bestaande bepalingen behoorden gewijzigd te worden. Ik ben altijd van meening geweest, dat aan ouders volkomene vrijheid moet gelaten worden, om hunne kinderen onderwijs te doen genieten door die personen, waarin zij het meest bepaalde vertrouwen stelden.

Door mij is altijd betreurd, dat aan ouders de middelen wierden ont-

houden, om daaromtrent naar hunnen zin te werk te gaan, en ik herinner mij onder anderen nog met leedwezen in mijne straks genoemde voormalige ambts-betrekking afwijzende dispositiën te hebben zien nemen op verzoeken van zeer bekwame mannen, om bijzondere scholen op te rigten, en hoe in eene mij bekende stad in Zuid-Holland een huis-onderwijzer niet werd toegelaten, omdat men aldaar de concurrentie vreesde. Ik berust er volkomen in, *dat het geven van onderwijs, behoudens het toezigt der overheid, vrij is;* — en vinde mij volkomen gerustgesteld door de verzekering der Regering: «dat het openbaar onderwijs een voorwerp van hare aanhoudende zorg zal blijven.»

Over het XIde wets-ontwerp heb ik niets te zeggen. — Het XIIde wetsontwerp bevat eene bepaling, waartegen bij mij wel eenige bedenkingen bestaan. Ik bedoel die, voorkomende in art. 4, waarbij wordt voorgesteld, om de heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen af te schaffen, zonder dat men dáár van eenige schadeloosstelling gewag maakt. Omtrent de 2de alinéa van datzelfde artikel, waar gesproken wordt *van de opheffing der overige heerlijke regten en de schadeloosstelling van eigenaren, die door de wet zouden worden vastgesteld*, moet ik opmerken, dat mijne bedenkingen vooral daarop gegrond zijn, *dat er tiendregten bestaan*, die men *titulo oneroso* bezit, en zou het in allen opzigte billijk vinden, indien men de beslissing omtrent dat regt van eigendom aan den gewonen regter overliet.

Edel Mogende Heeren, hiermede zal ik eindigen, maar behoud mij voor, om, zoo als ik straks gezegd heb, nog over het VIIIste wets-ontwerp nader mijn gevoelen te uiten. Ik verklaar echter nu reeds, dat ik mijne goedkeurende stem aan de twaalf voorstellen van wet niet onthouden zal.

Mogen wij alzoo, in de hoop en het vertrouwen, dat vereenvoudiging, bezuiniging en vermindering van lasten des volks de gevolgen van de gewijzigde Grondwet zullen zijn, dezelve zooveel mogelijk een parig aannemen, en daardoor een voorbeeld aan Europa geven, dat steeds, en ook als het in bijzondere omstandigheden op de bevordering van het welzijn van ons Vaderland aankomt, *eendragt* de keuze van Nederland is; en mogen wij, met den bijstand des Allerhoogsten, onder bescherming van het Stamhuis van Oranje, het heil van ons dierbaar Vaderland op duurzame grondslagen gevestigd zien.»

XXXI. De heer DEN TEX: «Toen ik nu vóór ruim twee jaren van deze mijne zitplaats mij uit het midden van de gewone vergadering dezer Kamer verwijderde, kon ik niet vermoeden, dat mijne stem nog weder later in deze vergaderzaal zou gehoord worden. De plegtige gelegenheid, die ons hier vereenigt, heeft mij intusschen weder onder u doen zitting nemen en ik vind mij geroepen tot het kortelijk uitbrengen van mijne beschouwingen over de aan onze beraadslaging onderworpen voorstellen.

Gewigtig oogenblik voorzeker voor Nederland, nu het, in kalmte en rust, zich met de herziening en wijziging zijner staats-instellingen onledig houdt, terwijl bijna overal elders in Europa onrust en woeling alle bedaarde beraadslaging schijnen te verhinderen! Doch ik mag hierbij eene herinnering niet onderdrukken, in welke zeker velen van mijne vroegere geëerde medeleden met mij deelen. Het is bekend, hoe na de betere regeling van 's lands geldmiddelen herhaaldelijk uit deze Kamer de wensch opging naar een voorstel van grondwets-herziening, hetwelk van de Kroon zou uitgaan. De adressen dezer Kamer herhaalden toen meermalen onze wenschen te dezen aanzien. Het is nu hier de tijd niet, berispingen of beschuldigingen op te werpen tegen hen, wier invloed toen die gewenschte aanbieding tegenhield; maar wij mogen het toch thans niet verzwijgen, dat toen zeker, in die rustige en kalme dagen, eene grondwets-herziening, door de Kroon aangeboden, vrij wat gemakkelijker ware tot stand te brengen geweest, en dat daarbij ook geenszins van de eenmaal vastgestelde vormen van Staat en Regering zooveel had behoeven te worden afgeweken als thans het geval is! Treurig voorbeeld van hetgeen gebeurt, wanneer wezenlijke behoeften op haren tijd niet worden erkend.

Doch ziedaar de grondwets-herziening, door de aanneming in de beide gewone wetgevende kamers bevestigd, nu aan de Dubbele Kamer ter beoordeeling en stemming onderworpen. Welke is hierbij onze taak? Het is door velen uwer nader erkend, het is in het verslag, wat door de commissie van rapporteurs uitgebragt is, vermeld: de Dubbele Kamer kan geene wijzigingen of veranderingen verkrijgen in de aan haar voorgedragen wetten. Ik zal daarover niet uitweiden. Allen echter zien wij daaruit, hoe geheel verschillend alzoo onze taak moet wezen van die der gewone wetgevende kamer.

De Dubbele Kamer komt mij voor eene kamer van herziening te wezen, van toezigt, dat niet, door de aanneming van gevaarlijke instellingen, het bestaan, het heil van den Staat ligtvaardig op het spel worde gezet. Het oude woord der Romeinen, toezien *ne quid respublica detrimenti capiat* komt mij voor, de roeping dezer Kamer juist uit te drukken. Zoo is hare taak eene veel meer politische, dan wel eene gewone wetgevende. Wat eischt het heil des Vaderlands, niet als een onbestemd willekeurig begrip van *salut public*, maar in verband met de handhaving of wijziging van bestaande staatkundige regten op wettige wijze tot stand te brengen? Ziedaar de vraag, die ik meen mij bij ieder wets-ontwerp ter beantwoording te moeten voorstellen. Van dáár ook, dat ik mij zal onthouden van te treden in al die bijzonderheden, die met het bepaald doel, wat ik zoo even aanwees, niet in dadelijk verband staan. Mogt men meenen, dat de taak, aldus voor de Dubbele Kamer weggelegd, niet omvattend, niet waardig genoeg is om hare instelling te wettigen: ik spreek zulks niet tegen en zie haar ook daarom met genoegen voortaan uit de wijze van grondwets-herziening, nu voorgesteld, verdwijnen.

Onderscheidene gewigtige beschouwingen omtrent de grondslagen van het Staatsregt, omtrent de wording der burgerstaten, omtrent de staatsregtelijke strekking der aan ons voorgelegde ontwerpen, zijn in de zitting van gisteren aan u voorgedragen, omtrent welke ik meen het stilzwijgen niet geheel te mogen bewaren, hoezeer ik allezins overtuigd ben, dat het hier noch tijd, noch plaats is, om zich te dezen aanzien in wetenschappelijke beschouwingen te verdiepen.

Niemand is er voorzeker onder ons, die niet het wereldbestuur eener alwijze Voorzienigheid erkent, welke over vorsten en volken beschikt; wie zal er dan aan twijfelen, of in dien zin zijn vorsten en volken aanwezig, overeenkomstig met die wijze beschikkingen? Ziedaar mijne leer; zij is, geloof ik, waar, en blijft echter van de zoogenaamde theocratie of de Goddelijke vertegenwoordiging op aarde verre verwijderd.

Neen, geene menschelijke wijsheid, gaarne zeg ik het mede, heeft de burgermaatschappij uitgevonden, of het staatsbestuur als een kunstig uitgedacht raderwerk of staats-machine geschapen. Dat er Staten zijn, is een gevolg van de menschelijke ontwikkeling en beschaving, zoo als die gelegen is in de wijze besluiten eener algoede Voorzienigheid; maar het zijn menschen, die, ter voldoening aan die besluiten, de Staten stichten en hunne inrigtingen regelen.

De voorstanders der theocratische begrippen hechten verder veel aan de geschiedenis; teregt, ook wij hechten veel aan haar en niet minder dan zij zelven, doch wij beschouwen niet uitsluitend de geschiedenis van een of ander tijdperk, bijv. dat der middeneeuwen, als historisch, doch ook de nieuwere, ja, de nieuwste tijden zijn volgens ons historisch, ja de revolutie zelve, die zoo geheel als tegen het historische over wordt gesteld, is mede een voortbrengsel der geschiedenis. Was het gezag van den derden stand na de kruistogten een historisch voortbrengsel, ook de Fransche omwenteling der vorige eeuw en de instellingen, die zij in het leven riep, zijn evenzeer historisch. Men behoort ze niet te miskennen.

Waarlijk, de slotsommen, tot welke de theocratische begrippen leiden, zijn niet zoo geheel afwijkend van die, welke uit de door hen verworpen beginselen voortvloeijen, daar ook zij het vooraf bestaan van natuurlijke verkregen regten erkennen als boven allen twijfel verheven.

Doch ik mag hierin niet verder voortgaan. Van meer gewigt is de vraag: of werkelijk de strekking der voorgedragen ontwerpen zoo democratisch is, dat zij daarom onze afkeuring zouden moeten deelachtig worden? Zoo afkeerig ik ben van een theocratisch absolutisme, zoo wars ben ik van eene zoogenaamde volks-oppermagt in eene zoogenaamde monarchie, als waardoor twee tegenstrijdige en onvereenigbare begrippen als ineen zouden moeten smelten. Neen, noch het een noch het ander. Wat dan? Bij eene andere gelegenheid (in een adres, vroeger door mij mede aan deze gewone Tweede Kamer, en zoo straks beleefdelijk door een spreker uit Gelderland herinnerd) heb ik mijn wensch te kennen gegeven, dat de

Grondwet ons zou verzekeren « eene welgeordende grondwettige monarchie, met eene krachtige Regering aan het hoofd, die de belangen en de regten van den Staat, d. i. van vorst en volk, krachtig en met ernst voorstaat en handhaaft.» Zouden wij er aan moeten wanhopen, dat na de belangrijke daarin aangebragte wijzigingen de ontwerpen zouden leiden tot dat gewenschte doel? Ik erken, Edel Mogende Heeren, er zijn vele punten in de ontwerpen, die, wanneer het van mijnen wil afhing, ik anders zoude wenschen: er wordt in vele opzigten eene staatkundige ontwikkeling verondersteld, tot welke ik niet durf verzekeren dat werkelijk onze Natie reeds is gekomen; doch de grondslagen eener vertegenwoordigende monarchie zijn toch niet omvergeworpen. De staatsburgerregten zijn of worden aan de noodige beperking en toezigt onderhevig gemaakt. Dat de overblijfselen van het stendenstelsel nu voor goed uit onzen staatsvorm zullen verdwijnen, zal wel ter goeder trouw niet anders dan gebillijkt kunnen worden. Sommige der vrijheden en regten, nu in de ontwerpen opgenomen, zouden bestaan, al waren ze niet uitdrukkelijk vermeld. Ik zou de vermelding niet verlangd hebben, doch vind, nu ze vermeld zijn, geen genoegzamen grond, om daarom alleen hetgeen ons voorgelegd wordt te verwerpen. Regtstreeksche verkiezingen had ik evenmin gewenscht, doch meen ik in de bezadigdheid en het gezond verstand onzer Natie een waarborg te zien tegen afwijkingen en misbruiken, die ook vooral door de werkdadige deelneming in de openbare zaken van de braven, kundigen en weldenkenden in den lande zullen kunnen worden tegengegaan.

Gewis, de ontwerpen zijn niet volmaakt. De ervaring kan later nog andere gebreken er in ontdekken dan die wij nu meenen op te merken; maar dan staat de herziening, de wijziging open, die nu veel gemakkelijker is gemaakt dan zij tot dusverre was. Ik zie daarin eene goede strekking. Ware de herziening der Grondwet tot dusverre niet zoozeer bemoeijelijkt geweest, zij ware eerder en tijdiger tot stand gebragt, en de moeijelijke omstandigheden, in welke wij ons thans te dezen opzigte bevinden, zouden niet hebben bestaan. Veel, zeer veel is nog verder aan de regeling door de gewone wetgeving onderworpen; eene bloote inzage der ontwerpen getuigt zulks.

De ontwerpen dragen op vele punten de blijken van niet vrij te zijn gebleven van den invloed der jongste staatsgebeurtenissen. Trouwens, kon het wel anders? Vraagt men, of er ook te veel aan is toegegeven, zoo moet ik erkennen, dat, naar mijne meening, ja, op rationnele gronden bij onze bezadigde natie, andere voorstellen, waarin de tijdgeest minder gehuldigd was, voldoende zouden zijn geweest. Het is een bekend antwoord, gegeven van wege de vervaardigers van het ontwerp aan hen, die het doeltreffende van sommige instellingen, bij voorbeeld de regtstreeksche verkiezingen, betwijfelden: «Het is de vraag niet, of zij de beste zijn, maar of andere mogelijk zijn.» Ik geloof, dat, toen dit antwoord gegeven werd, nog wel andere mogelijk waren, maar dat men, juist

door zulke gevoelens te verkondigen, het instellen van andere vormen te zeer heeft bemoeijelijkt en dat, zoo er nu onmogelijkheid mag bestaan, die daaraan is toe te schrijven, dat men ze zelve heeft doen geboren worden. Nog eene opmerking mag ik niet verzwijgen. De verwachtingen omtrent de grondwets-herziening en hare gevolgen zijn in vele opzigten bij de Natie overspannen. Velen meenen, dat aldus het doel in alle opzigten bereikt zal wezen, en daardoor van zelf ons staatsleven een nieuw tijdperk van volksgeluk en welvaren zal zijn ingetreden. Wij hopen het opregtelijk, doch de grondwets-herziening op zich zelve zal zulks nog niet te weeg brengen. Zij levert zonder twijfel eene aanmerkelijke uitbreiding op van de staatkundige regten der burgers. Ik hoop, dat onze Nederlandsche ingezetenen zullen toonen dien trap van staatkundige ontwikkeling te hebben bereikt, op welken zij behooren geplaatst te zijn, om met verstand en beleid en buiten den invloed van eigenbelangzoekende of eerzuchtigen, van hunne regten een gepast gebruik te maken. De tijd zal het leeren, maar dit is zeker, dat boven en behalve grondwets-herziening er nog zeer veel is, waaraan de Natie behoefte heeft. Het verslag, in deze Kamer uitgebragt, wees reeds mede daarop. Vele gewigtige maatschappelijke vragen, de staatshuishouding betreffende, zijn thans aan de orde van den dag. Een gezonde, echt wetenschappelijke, maar ook echt practische zin behoort ons daarbij voor vele afdwalingen te behoeden. Die gewigtige onderwerpen verdienen de hooge aandacht der Regering en bijzonder mede de levendigste belangstelling van alle verlichte en vermogende staatsburgers. Het zij voldoende daarop hier te wijzen.

Doch, Edel Mogende Heeren, nog ééne beschouwing, met welke ik wensch te besluiten.

Het is niet te ontveinzen, de nieuwe instellingen, onder welke wij, bij de aanneming der onderhavige wetten, zullen gaan leven, roepen alle welgezinde vaderlandslievende mannen op tot eene verhoogde werkzaamheid. Aan zoodanige staatkundige werkzaamheid is onze rustige, bezadigde Nederlander weinig gewoon. Hij wenscht goed geregeerd te worden, en zijn verlangen is billijk, maar zelf zich op het staatkundig terrein te bewegen, op het staatkundig tooneel openlijk op te treden, neen, dat stemt doorgaans niet met zijne wenschen overeen. Lang en dikwijls is in ons Vaderland geklaagd over het gemis aan een genoegzaam ontwikkelden publieken geest. Zeker, de belangstelling was dikwijls gering, waar men ze teregt groot had mogen verwachten. Het is zoo, eene niet te misprijzen zorg en behartiging van handels- of nijverheids-belangen hield misschien velen terug. Wie kan daarbij vergeten, dat aan handel en nijverheid ons Vaderland zijn bloei, zijn bestaan is verschuldigd? Maar nu: na de aanneming der nieuwe staats-instellingen, die ons zijn voorgelegd, zal het redelijkerwijze voor den gezeten, weldenkenden staatsburger de vraag niet meer zijn, of hij verlangt, of hij verkiest ook staatkundig eenigen invloed te doen gelden; hij wordt daartoe gedrongen, ja genood-

te brengen, zoo had ik voor mij het voornemen opgevat, om te dezer gelegenheid niet het woord te voeren, maar mij alleen bij het uitbrengen van mijn votum te bepalen, en dit te meer, omdat ik geheel en al deel in het gevoelen van diegenen van U Edel Mogenden, die van meening zijn, dat de theoretische en practische zijde der aan onze beoordeeling onderworpen wets-ontwerpen meer dan afgehandeld is, en dat de discussiën daaromtrent tot geene uitkomst meer zullen kunnen leiden.

Het schijnt echter een parlementair gebruik te zijn geworden, dat ieder onzer, onder den titel van algemeene beschouwingen, vooraf van de strekking van zijn uit te brengen votum doe blijken, en ik heb dan ook, dat gebruik willende volgen, alleen in deze het woord gevraagd, om U Edel Mogenden kenbaar te maken, dat eene naauwgezette overweging der ons aangebodene grondwets-ontwerpen mij tot het besluit heeft geleid, om mijne goedkeurende stem aan dezelve in derzelver geheel te geven. Ik zeg in derzelver geheel, want mogt één dier wets-ontwerpen worden afgestemd en alzoo dat geheel worden verbroken, dan houde ik mij ten aanzien der overige de bevoegdheid voor, om dan mijne stem naar bevind van zaken te regelen.

De gronden voor het door mij uit te brengen votum liggen niet in eene onbepaalde goedkeuring der ons aangebodene wets-ontwerpen; neen, Edel Mogende Heeren, verre van dien. Maar, ofschoon ik in vele der bezwaren deel, die door sommige vorige sprekers tegen enkele van derzelver bepalingen zijn aangevoerd, en ik met hen ten zeerste betreur, dat het beginsel van vereenvoudiging van het staatsbestuur niet als hoofdbeginsel en als punt van uitgang bij de zamenstelling dier wetten heeft voorgezeten, zoo moet ik van eene andere zijde echter erkennen, dat die wets-ontwerpen vele verbeteringen boven het bestaande bevatten; dat daarbij de mogelijkheid tot vereenvoudiging van het staatsbestuur en daardoor aan te brengen bezuinigingen niet alleen niet is afgesneden, maar dat daartoe thans door het opheffen van die bepalingen, welke zoodanige vereenvoudiging en bezuiniging tot heden toe in den weg stonden, aan den volgenden wetgever de weg is gebaand; en dat men van eene volgende volks-vertegenwoordiging mag verwachten, dat zij, als meer direct door de Natie gekozen en daardoor ook meer door de Natie geruggesteund, de quæstie van bezuiniging tot eene levensquæstie van ons volgende volks-bestaan maken zal.

Het zal voorts, en ik mag dit niet verzwijgen, Edel Mogende Heeren, gunstig op mijn uit te brengen votum wegen, dat de voor ons liggende wets-ontwerpen mild en vrijgevig zijn ten aanzien van de politieke regten der burgers; dat bij die wets-ontwerpen regelen worden erkend en bezwaren worden opgeheven, die tot heden toe aan het regt van vereeniging, aan de vrije en onbelemmerde uitoefening der godsdienst, aan de vrijheid van onderwijs en alzoo aan de dierbaarste en heiligste regten van een groot gedeelte der Natie in den weg heb-

ben gestaan, en dat daardoor dan ook aan dat gedeelte der Natie aanvankelijk de broederhand wordt gereikt, ten einde zoo mogelijk te zamen eenen staat van spanning te doen eindigen, die niet anders dan nadeelig kan zijn voor het welzijn van Nederland.

Een laatste en voorname grond, Edel Mogende Heeren, die mijne stem ten voordeele dezer grondwets-ontwerpen zal leiden, bestaat daarin, dat derzelver aanneming een einde zal maken aan de staatkundige beschouwingen en bespiegelingen, welke, met achterstelling van andere belangen, èn de Regering èn de Vertegenwoordiging èn gedeeltelijk ook de Natie te lang heeft bezig gehouden, en alzoo de Regering zal in staat stellen, om eindelijk eens eene vaste hand aan de regeling der finantiële en materiële belangen der Natie te slaan; en om, in overleg met de volgende wetgevende kamers, door het afsnijden van nuttelooze uitgaven, het wegnemen van vele aan de ontwikkeling van handel en industrie in den weg staande belemmeringen, en het opsporen en doen vloeijen van nieuwe bronnen van volksbestaan, meerdere volkswelvaart en daarmede het voortdurend bestaan van Nederland te verzekeren.»

XXXIV. De heer KAARS SYPESTEYN: «Onze roeping is hoogst gewigtig; wij zullen ons goed- of afkeurend votum moeten uitbrengen over de ons voorgestelde wijzigingen in onze grondwettige instellingen, en de Natie ziet met gespannen verwachting de uitkomst onzer beraadslagingen te gemoet. Zij heeft daar regt op, Edel Mogende Heeren, te lang reeds is zij daarin teleurgesteld. Die met een onpartijdig oog een blik heeft willen werpen in hare behoeften, zal zulks moeten erkennen.

Ik heb door geachte leden van deze Kamer de opmerking hooren maken, alsof de tegenwoordige wijzigingen in onze Grondwet het gevolg moesten zijn van de vele spanning in andere rijken gedurende den laatsten tijd; ik heb hooren verwijzen, hoe gelukkig zich een naburig rijk gevoelt, door rust en orde, bij eene meer vrijgevige staatsregeling; hoe zich dáár het problema heeft opgelost, dat orde en gehoorzaamheid aan de wet hand aan hand kunnen gaan, alsof dat rijk onze leerschool moest zijn. Ik kan zulks, Edel Mogende Heeren, niet als mijn gevoelen aannemen. Ik zoek het regt op meerdere vrijgevige instellingen bij ons volk *zelf;* ik meen mij te kunnen overtuigd houden, dat, zoo éénе, dan vooral de Nederlandsche Natie daarop aanspraak heeft; in mijne schatting laat zij in wezenlijke verstands-ontwikkeling en beschaving het volk van een naburig rijk verre achter zich. *Ons* volk, Edel Mogende Heeren, gevoelt de waarde der vrijheid in hare waarachtige zuivere beteekenis, dank zij het wel-ingerigt lager onderwijs in dit rijk; wij behoeven geen plant van vreemden bodem over te brengen: de plant, bij ons *eigen volk* gekweekt, zal edeler vruchten kunnen voortbrengen.

Ik zegen dus het oogenblik, dat het geëerbiedigd Hoofd van onzen Staat deed kenbaar worden overtuigd te zijn van de noodzakelijkheid, om de Grondwet in onderscheidene punten te herzien; dat ontwerp ligt voor mij; niet in alles echter kan het mij bevredigen. Niets is natuurlijker dan dit: ieder individu heeft zijne eigene zienswijze, waarnaar hij de zaken beoordeelt. Onderscheidene punten zijn in deze Kamer bestreden; ook ik zoude mijne aanmerkingen daar kunnen bijvoegen; ik zoude mijne gronden kunnen ontwikkelen, dat mij de bewoordingen van het IIde hoofdstuk, art. 38, alinéa 4, niet genoegzaam geruststellen (*Andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan*); dat ik een kostbaar ligchaam, als de Raad van State, bij een verantwoordelijk ministerie, als een grondwettig collegie in ons Rijk voor overbodig houd; dat ik het kiesreglement niet doelmatig vind. Dan er kunnen immers geene wijzigingen, geene veranderingen meer worden verkregen; wij hebben slechts een goed- of afkeurend votum uit te brengen. Dit echter kan, dit mag ik niet verzwijgen, dat mij dit ontwerp nog te weinig waarborgen aanbiedt tot vereenvoudiging en daardoor bezuiniging in ons staatsbestuur. Alle onze politieke bespiegelingen, alle juist uiteengezette theoriën, alle meer vrijgevige wijzigingen in onze Grondwet, zullen tot niets leiden, wanneer bij een definitief gevestigd ministerie de grondslagen niet worden gelegd tot meerdere vereenvoudiging. Bij alle takken van bestuur kan veel worden afgeschaft, dat noodeloos en te kostbaar is; veel wijdloopigheid kan worden vermeden, terwijl te gelijk de bloei van handel, nijverheid en scheepvaart, die niet altoos genoeg erkende zenuwen van den Staat, de belangstelling der Regering steeds in hooge mate moet wekken; dat er krachtig op de materiële welvaart van de Natie worde ingewerkt. Dit is eene *hoogst ernstige* zaak, Edel Mogende Heeren; het geldt het geluk van ons Vaderland.

Hoezeer dan niet in alles bevredigd, zoo wil ik, gaarne een offer brengende aan eigene denkwijze, wat de algemeene strekking van dit ontwerp betreft, mijne goedkeurende stem daaraan niet weigeren. Ik zal dit doen in de verwachting en in het vertrouwen *vooral*, dat, daar *zeer veel* aan de wet is overgelaten, de uitvoering zal geschieden in den geest van vereenvoudiging en bezuiniging, met belangstellende naauwgezetheid, door mannen van onwrikbare trouw en strikte regtvaardigheid; met voorkomendheid van den ambtenaar jegens den burger; zonder eenige voorkeur te verleenen aan bijzondere personen en met verdiensten op hare juiste waarde te schatten. Dan, maar ook dan alleen, Edel Mogende Heeren, zal op de fundamenten, die wij thans zullen leggen, een duurzaam staatsgebouw kunnen worden opgetrokken; dan zal in de toekomst Nederland gelukkig kunnen zijn; dan zal de Koning steeds een krachtigen steun in zijn volk kunnen vinden.»

XXXV. De heer VAN HALL zegt hoofdzakelijk: « De eerste vraag, die elk onzer zich voorstelde, toen hij tot buitengewoon lid dezer Kamer verkozen werd, was voorzeker deze: welk nut zal ik in die betrekking aan het Vaderland kunnen toebrengen? Het was niet de vraag: zal ik daarbij iets kunnen verrigten, dat in de oogen mijner landgenooten zal uitblinken of schitteren? Hebben wij de ons opgedragene betrekking van lid dezer Vergadering aangenomen, het is omdat wij allen ons op de eerste vraag een voldoend antwoord konden geven; het is omdat wij hoopten in die betrekking den Koning en het Vaderland van eenig nut te kunnen zijn.

Op welke wijze wij nuttig kunnen wezen, wordt bepaald door het standpunt zelf, waarop wij door de Grondwet in de tegenwoordige periode der grondwets-herziening geplaatst worden. Geene verandering in de tegenwoordige wets-ontwerpen — dit werd reeds door velen opgemerkt — is meer mogelijk. De Regering zelve is, met den besten wil, niet bij magte, daarin veranderingen te brengen. Al zijn de ministers ook nog zoo zeer voor overtuiging vatbaar, al worden zij overtuigd van het nut van deze of gene wijziging, al zijn zij door geene antecedenten gebonden, — zij kunnen geene veranderingen meer toestaan. Wij moeten dus aannemen of verwerpen.

Daarvan is, dunkt mij, het noodzakelijk gevolg, dat wij iedere wet in haar geheel overzien, dat wij wel bij de bijzondere bepalingen stilstaan, om te overwegen, wat het belangrijkst is; maar dat wij — zoo wij in iedere wet niet *alles* goedkeuren of *alles* afkeuren — onze stem daarover moeten laten afhangen van ons gevoelen, over hetgeen in iedere wet omtrent de meest belangrijke punten bepaald wordt. Onze goedkeuring — en dit strekt mij tot grooten troost — stelt ons noch bij het tegenwoordige, noch bij het nageslacht voor alles aansprakelijk. De verantwoordelijkheid voor de bijzonderheden bij den Koning en de Natie rust op hen, die deze voorstellen gedaan en tegenover de bedenkingen der Tweede Kamer gehandhaafd hebben. Wij zijn alleen daarvoor verantwoordelijk, dat wij elke wet aannemen of verwerpen, naar mate het goede of kwade daarin de overhand heeft. Wij zijn verantwoordelijk voor het votum, dat wij over de wet *in haar geheel* uitbrengen.

In dien geest zal ik voor mij bij deze beraadslagingen mijne stem uitbrengen. Ik zal mijne goedkeuring geven aan al die wetten, waarin het goede, het wenschelijke, ja het gewenschte, dat ik er in aantref, van meer gewigt is dan de verkeerde bepalingen of ommissie's, die ik er in ontmoet.

En dit is geen stelsel van transactie. Maar ook al ware het dit, ik zou het niet veroordeelen. Ik ben nog van hetzelfde gevoelen, dat ik reeds vroeger voorstond, dat namelijk het constitutionnele regeringsstelsel op transactie berust. Transactie evenwel is voor ons niet meer mogelijk. Men offert ook geene opinie op, wanneer men zoo handelt, want wij zullen, het goede tegen het kwade opwegende, naar onze

overtuiging stemmen. Wij geven ons oordeel over de wet in haar geheel, niet over iedere afzonderlijke bepaling.

Bij deze beschouwingen vestig ik het oog nog op de periode der grondwets-herziening, waarin wij geroepen zijn daartoe mede te werken. Wij zijn bijeengekomen, meer dan zes maanden nadat onze geëerbiedigde Vorst verklaard had, tot eene zeer ruime grondwets-herziening te willen overgaan, en de voorlichting en medewerking van de wettige vertegenwoordigers des volks daartoe te verlangen. Deze wilsverklaring, zoodanig als die hier door mij wordt herinnerd, gaf algemeene vreugde. Van dat oogenblik ontstond er eene soort van staatkundige spanning bij de Natie; eene goede, eene heilzame spanning, want eene andere is door mij bij het meerendeel der Natie niet waargenomen. Immers, wanneer wij van staatkundige spanning spreken, dan hebben wij niet op het oog het geschreeuw, de onrustige wenschen welligt van enkele heethoofden of wargeesten, of van nog verachtelijker wezens, maar dan hebben wij op het oog zoodanige spanning, dat zij, die de rust en het waarachtig heil des lands wenschen, zich bijna uitsluitend bezig houden met staatkundige quaestiën, op die spanning, die een geacht spreker uit Zuid-Holland (de heer LOTSY), in de zitting van gisteren, zoo juist vergeleek bij een frisschen wind, die de golven krult, die de zeilen doet zwellen en maakt, dat de schepen zich uit verschillende rigtingen naderen. Deze spanning, die nu zes maanden lang de oplettendheid van de meest gewigtige staatsbelangen afhoudt, moet eindigen. Dit is van overwegend belang voor den Staat, en deze consideratie zal mij bij het uitbrengen van mijne stem leiden.

Bij het uitbrengen mijner stem stel ik mij — behoudens welligt eene enkele uitzondering — voor, om, wanneer ik eene wet denk aan te nemen, niet op te noemen de daarin voorkomende beginselen of bepalingen, die ik afkeur. De eerbied voor de wet is altijd door mij gepredikt. Zonder dien eerbied kan de maatschappij niet bestaan. De nieuwe bepalingen kracht van Grondwet erlangende, is het, althans in de tijden, waarin wij leven, van belang voor het dierbare Vaderland, dat die nieuwe Grondwet niet onmiddellijk geminacht of aan verguizing blootgesteld worde, maar dat wij op haar, als het plechtanker van orde en vrijheid, met gerustheid kunnen vertrouwen. Het is van belang, dat alle weldenkenden zich vereenigen om haar te beschermen; en ofschoon wij het al voor ons zelven mogen betreuren, dat er niet nog meer of nog beter herzien is, zoo moeten wij ons toch wel wachten, om het vernis, dat op de Grondwet ligt en daarop moet blijven, te schenden. Ik zal mij dus in het algemeen weêrhouden om eenige aanmerking te maken op wetten, waaraan ik eene goedkeurende stem denk te geven.

Bij deze algemeene beraadslaging heb ik alleen nog te voegen eene algemeene verklaring omtrent mijne staatkundige gevoelens en een paar opmerkingen, welke het in mijn oog nuttig is dat van uit deze vergaderzaal uitgaan.

Ik zie bij de wetten, thans aan uwe beraadslaging onderworpen, onder anderen aangenomen en vastgesteld algemeene constitutionnele beginselen, waarbij waarborgen voor staatkundige vrijheid en verzekering voor het bezitten van eene goede regering worden verkregen, welke op den duur aan de Natie niet konden, niet mogten worden onthouden; beginselen, alle geworteld in onze vroegere instellingen, gedeeltelijk duidelijk daarbij erkend, gedeeltelijk in de denkbeelden der Natie opgenomen, als eene uitbreiding van den geest dier instellingen, verschuldigd aan den vooruitgang van beschaving en verlichting. In eenige opzigten versterking van het monarchaal beginsel, verbetering van het kiesstelsel, ontbindbaarheid van de beide kamers der Staten-Generaal, eenheid in het ministerie, doelmatige regeling en toezigt over het beheer van 's lands penningen, geruststelling van iedere godsdienstige gezindheid tegen de mogelijkheid van inmenging der Regering in zake van geloof, handhaving tevens van de oppermagt van den Staat tegenover ieder genootschap, voor zooveel het naar buiten werkt, verbetering bovenal van de wijze, waarop latere grondwetsveranderingen zullen worden vastgesteld: — ziedaar, onder meerdere, zoovele gewigtige punten, waarvan de vaststelling mij steeds hoogst wenschelijk voorkwam, ofschoon ik in mijne vroegere betrekking altijd geijverd heb om te voorkomen de inconsequentie, dat men het regt op de vertegenwoordiging deed afhangen van het getal zielen, het regt van te stemmen van een belastings-maatstaf; eene inconsequentie, waardoor de provincie, welke ik vertegenwoordig, benadeeld zou worden, indien het thans voorgestelde geene andere uitlegging toeliet.

Ziedaar, zeide ik, zoovele gewigtige punten, waarvan mij de vaststelling steeds hoogst wenschelijk voorkwam. En wanneer ik zoo spreek, dan ben ik mij zelven bewust, dat ik mij en mijne staatkundige gevoelens gelijk blijf. Over den tijd, wanneer die punten ter sprake behoorde te worden gebragt, over de vraag, of zulks omtrent alle te gelijk behoorde plaats te hebben, heb ik in vroegere jaren met eenige van U Edel Mogenden kunnen verschillen. Over die punten zelve, welke ik straks opnoemde, nimmer. Maar die te doen zegevieren, anders dan door overtuiging in 's Konings raad, of in de vergadering der vertegenwoordigers van het volk; — tot die zegepraal van mijne zijde iets aan te wenden, dat naar dwang zou kunnen gelijken, heb ik steeds ongeoorloofd geacht. Evenmin kon ik het met mijne pligten overeenbrengen, mijne diensten aan Koning en Vaderland, waar die noodig waren en zoolang die schenen moeijelijk gemist te kunnen worden, te onttrekken, omdat eene bestaande Grondwet, aan welke ik trouw gezworen had, mij niet in alle opzigten volmaakt toescheen. Zij echter, die mijne staatkundige loopbaan hebben gekend en gevolgd, weten, dat ik, zoodra de omstandigheden zulks gedoogden, in mijnen kring en zonder bezworen pligt te schenden, mijne beste pogingen heb aangewend, om mijne beginselen te doen aannemen, en dat ik tot zekere hoogte daarin mogt slagen. Zij weten, dat kort daarna mijn gedrag bewezen heeft, dat ik bij de vervulling van dien pligt mij een offer

heb getroost, dat alleen ligt is geworden door de goedheid, waarmede de geëerbiedigde Vorst mijne destijds nog van de raadslagen zijner wijsheid verschillende beschouwingen en daarop gevolgd gedrag beoordeeld heeft.

Het was geoorloofd hiervan thans met een enkel woord te gewagen. Vóór den 13den Maart daarvan zelfs zijdelings te spreken, ik zwijge eenigen ophef te maken, zou hoogst ongepast geweest zijn, zou misdadig hebben kunnen wezen. Gelieft het mij dan ook ten goede te houden, Edel Mogende Heeren, dat ik een oogenblik van mij zelven heb gesproken. Niemand zal dit, hoop ik, afkeuren, die met mij er prijs op stelt, om niet verkeerd door zijne medeburgers beoordeeld te worden. Hij, die op het staatkundig tooneel eene rol speelt, is maar al te vaak aan zoodanige verkeerde oordeelvellingen blootgesteld. Slechts zelden bevindt hij zich, wil hij tot het einde toe zijne pligten getrouw blijven, in de gelegenheid, in het openbaar zijnen naam te handhaven. Maar ik zal er mij toe bepalen, om alleen van mijne staatkundige beginselen te spreken; van de regerings-handelingen onder mijn ministerie zal ik alleen dit zeggen, dat ik in den kring, waarin ik invloed bezat, niets gedaan heb, waarop de verwijten, tegen de vorige regering door een geacht spreker uit Overijssel ingebragt, zouden toepasselijk zijn. Ik zal de door hem voorgedragen verwijten in hare waarde of onwaarde laten.

En zou ik dan nu, op het oogenblik, waarop die beginselen, welke ik aankleefde en waaraan ik zoodanig offer bragt, in onze grondwettelijke instellingen, zoo ik hoop, worden opgenomen, niet reeds daarin een gewigtigen prikkel vinden tot aanneming van vele, zoo al niet van al de in beraadslaging zijnde wetten? Ik bezit niet de overtuiging, maar koester de hoop, dat onze Natie nu reeds rijp is voor het in werking brengen van al die beginselen; maar ik bezit wel de overtuiging, dat zij, bij het gezonde verstand en beleid, bij de kalmte, bij de zucht tot orde en tot betamelijke vrijheid tevens, welke haar onderscheiden, daarvoor beter dan vele andere volkeren geschikt is. Daarbij staat bij mij vast, dat de omstandigheden van dien aard zijn, dat men tot die gewigtige proef moet overgaan, al was het ook, dat men het anders welligt wenschelijk had kunnen vinden, daartoe niet op eens, maar allengskens te geraken.

Na deze uiteenzetting van mijne gevoelens, zal ik ten slotte nog twee opmerkingen in het midden brengen.

De eerste strekt, om mijne stem bij die van velen van U Edel Mogenden te voegen en te helpen voorkomen, dat de Natie in geen verkeerden waan gebragt worde. Zij is deze: uit deze herziening der Grondwet spruit geene bezuiniging voort, die eenigen naam mag hebben. Evenmin wordt, wat men daarvan ook van de zijde der Regering moge gezegd hebben, door eenige der nieuwe bepalingen de mogelijkheid tot belangrijke bezuinigingen in de toekomst geopend.

Dit doet mij leed, want daaraan en daaraan in de eerste plaats was behoefte. Onze lasten toch zijn zeer groot in evenredigheid tot het nationaal inkomen; ik zeg dit met anderen, ofschoon ik mij de zaak niet zoo ongunstig voorstel, als een geacht spreker die in de zitting van gisteren afschilderde. Ik voor mij verklaar het op goede gronden daarvoor te houden, dat ons nationaal inkomen hooger geschat moet worden dan op 200 millioen. Het is hier de plaats niet, om de gronden voor die meening te ontwikkelen, maar ik acht het van belang, om het tafereel van den toestand van ons land niet nog zwarter te maken dan hetzelve werkelijk reeds is. Overigens voeg ik mij gaarne bij hetgeen die geachte spreker met zooveel kracht betoogd heeft, dat namelijk zonder groote bezuiniging voor onze Natie geen heil te wachten is, en daaromtrent zullen wij het, geloof ik, allen wel eens zijn. Ik zal, daar ik getrouw wensch te blijven aan het door mij aangenomen stelsel, niet aanwijzen, welke bezuinigingen ik in de veranderde Grondwet had gewenscht opgenomen te zien. Ik spreek daarvan alleen, omdat ik nimmer mede wil werken, om het eerlijke volk van Nederland iets anders te doen gelooven, dan hetgeen ik voor waar houde. Indien de Natie zich voorstelde, dat zij, die bij deze staatkundige hervorming de leiding der zaken op zich genomen hebben, waar zij zulks vermogten, het stelsel van bezuiniging in toepassing gebragt hebben, dan zal die Natie zich in hare verwachting bedrogen vinden. Ik geloof zelfs, wanneer ik het oog vestig op de bepalingen omtrent het openbaar onderwijs, te kunnen voorspellen, dat uit de gemaakte veranderingen vermeerdering, niet vermindering van uitgaven zal voortspruiten.

De tweede opmerking, waarmede ik mijne rede besluit, moet strekken, om, in den geest, waarin een geacht spreker uit Noord-Holland zulks reeds deed, het Nederlandsche volk op te wekken, om met bezadigdheid, maar tevens met wakkerheid en ijver, het constitutionnele leven in te treden, hetwelk dat volk van de nieuwe instellingen ontvangt. «De Grondwet moet eene nationale kracht zijn,» zoo heb ik ergens gelezen. Die uitdrukking, gelijk meerdere, uit diezelfde pen gevloeid, is niet gelukkig, omdat, zoo zij iets zal beteekenen, het woord *kracht* daarbij niet in zijne eigenlijke beteekenis opgevat kan worden, maar om het *middel*, waardoor kracht verkregen en uitgeoefend wordt, uit te drukken, gebruikt wordt. De Grondwet moet zijn één der middelen, waardoor de nationale kracht zich doet kennen, zich oefent en werkzaam is, maar die Grondwet is op zich zelve geene kracht; zij kan wel vermogen geven, om kracht uit te oefenen, maar kan geene kracht geven, waar die niet zou bestaan. Geeft aan een krachteloos slavenvolk de beste Grondwet der wereld, en het zal daardoor geene kracht verkrijgen.

Met opregten zin, met warmen ijver moeten wij ons als goede burgers er toe zetten, om van de gelegenheid, welke die Grondwet ons opent, gebruik te maken in het waarachtig belang van Koning en Vaderland; van Koning en Vaderland, wier belangen in mijn oog steeds onafscheidelijk

waren. Doen wij zulks niet, dan zullen de middelen, welke ons tot het welzijn van het Vaderland, tot eigen welzijn geschonken waren, tegen het belang van dat vaderland, tegen ons zelven worden aangewend; dan zal hetgeen men leven waande, dood en verderf worden. Veel hecht ik aan goede instellingen, maar minder daaraan dan aan een goeden openbaren geest. Zonder den laatsten baten de wetten niet, terwijl een goede openbare geest slechte instellingen kan verbeteren of schadeloos maken, gelijk ik mij, deze woorden uitende, meen te herinneren, dat onze groote VAN HOGENDORP zich reeds uitdrukte. Die openbare geest zij levendig onder ons. Tot opwekking daarvan moge ieder in zijn kring medewerken. Onze werkkring veroorlooft ons zulks nu reeds te doen door het goedkeuren der bepalingen, welke de ontwikkeling van den volksgeest bevorderen. Daarbij echter kunnen wij niet genoeg zelven doordrongen zijn van, niet genoeg anderen opwekken om te gelooven aan de waarheid der stelling, dat, waar de burgerij meerdere regten verkrijgt, zij bij de uitoefening daarvan al haren ijver en geestkracht moet aanwenden, zoo zij niet verlangt, dat vermeerdering van hare kracht tot vermeerdering van hare onheilen zal strekken.

Mogen onze beraadslagingen, bij de vaststelling van vele goede verbeteringen, vooral mede strekken, om den openbaren geest bij het welgezinde Nederlandsche volk meer en meer levendig te maken! Moge die openbare geest, gesterkt door Gods zegen, het volk van Nederland heilzame vruchten doen plukken van het werk, dat wij tot stand helpen brengen! »

XXXVI. De heer DE BOSCH KEMPER: « Het is onder den indruk van verschillende gewaarwordingen, dat ik het woord in deze Vergadering opvat. Ik word geroepen om mijne stem uit te brengen over het meest belangrijke onderwerp. Ik gevoel al het gewigt van de beslissing, die van ons afhangt.

Ik word geroepen mijne stem uit te brengen over wets-bepalingen, terwijl het bekend is, dat ik vele geheel anders gewenscht heb. Ik heb de waarheid te lief, om hetgeen ik gisteren zeide heden te verloochenen.

Ik word geroepen, om mijne stem uit te brengen in de vergaderzaal, waarin eenmaal mijn vader zoo dikwijls de ooren boeide. Hij was van velen uwer een opregt vriend en geliefd leermeester; bij allen, die hem kenden, wegens zijne rondheid, zijne waarheidsliefde, bemind, en onder alle zijne landgenooten als een kundig staatsman geëerbiedigd, en nog heden als zoodanig naast VAN HOGENDORP genoemd. Sommigen uwer verwachten welligt iets van hetgeen de vader was in den zoon terug te vinden. Ik besef ten volle, dat zij zich teleurgesteld zullen gevoelen, maar al wordt ook zeer weinig in mij teruggevonden van hetgeen men bij hem in rijke hoeveelheid vond, ik hoop ten minste hem na te volgen en te evenaren in opregtheid, in liefde tot regt, in eene gematigde en voorzigtige staatkunde.

Met het oog op dit staatkundig gedrag, dat ik mij ten voorbeeld stel, doe ik mij de vraag: zijn de voorgedragene grondwets-bepalingen regtvaardig, zijn zij staatkundig?

De vraag, wat regt, wat onregt is, moge gewigtig zijn, zij kan toch meestal aan eenvoudige beginselen getoetst worden, en bij haar antwoord behoeft men zich niet te bekommeren over de gevolgen der beslissing. Bij de vraag, wat regt is, heeft het geweten te beslissen. Hier geldt de spreuk: *Doe wel en zie niet om*. Hier geldt in volle kracht het gezegde van een Leidsch hoogleeraar, mijnen voormaligen leermeester, dat men, van het nadeelige eener zaak — waarvoor ik hier het woord *onregtvaardige* in de plaats stel — overtuigd zijnde, niet op de gevolgen eener afwijzende beslissing letten moet. Maar op de vraag: zijn de voorgedragen ontwerpen regtvaardig, antwoord ik met volle gerustheid: ik vind geene onregtvaardigheid in de voorgedragene bepalingen. Men heeft wel gesproken van de volks-souvereiniteit, dat dit een onjuist begrip was, dat de erkenning van zulk een stelsel een onregt was jegens God. Ook ik noem de volks-souvereiniteit een onding, dat niet bestaan kan, en dat, zoo het een oogenblik bestaat, de noodlottigste gevolgen kan hebben, zoo als het voorbeeld van Frankrijk leert; maar ik zie dat beginsel niet in de Grondwet geschreven; integendeel, ik vind het buitengesloten, zoolang de Koning en de leden der Staten-Generaal den eed zweren, niet van te regeren naar den volkswil, naar hetgeen de dikwijls dwalende volksmenigte zegt, maar naar hetgeen hun geweten hun zegt goed voor het Vaderland te zijn.

Levert de vraag, of de voorgedragene wetsbepalingen regtvaardig zijn, bij de beantwoording, naar mijn oordeel, weinig bezwaar op, oneindig moeijelijker reken ik de vraag: of de aanneming der voorgedragene grondwets-bepalingen in het belang des lands is. Bij die beslissing legt het verledene, het tegenwoordige en het toekomende zijn gewigt in de schaal. Op de lessen der geschiedenis, de behoeften van den tegenwoordigen tijd, de mogelijke gebeurtenissen in dezen zeer wankelbaren en veranderlijken tijd, moet bij de beslissing, wat doeltreffend, wat staatkundig is, gelet worden; bij zulk eene vraag staat de mensch, met zijne halve kennis van het verledene, met zijne eenzijdige en vaak vooringenomen beschouwing van het tegenwoordige, met zijnen kortzigtigen blik in de toekomst, in het volle besef van zijne afhankelijkheid, bijna besluiteloos, welk antwoord moet gegeven worden.

En toch wordt antwoord gevorderd.

Ik zal de gronden mijner naauwgezette overweging mededeelen. God geve, dat zij mij mogten geleid hebben tot eene juiste beslissing.

Door de vele gebreken in onze administrative wetgeving wordt reeds lang eene volledige grondwets-herziening gevorderd. Jaren lang is zij tot groot nadeel van het land uitgesteld. De politieke gebeurtenissen hebben dringend noodzakelijk gemaakt, dat men daarbij op de teekenen der tijden acht gaf, op de eischen des tijds, niet op de eischen des volks. Aan het

volk ontken ik het regt, om te beslissen, wat waarheid is; maar het is toch eene verstandige staatkunde, te letten op de eischen des tijds.

Met gematigdheid en voorzigtigheid leidt men den stroom des tijds, die door geen dam geleid kan worden. Gelukkig ons Vaderland, dat omtrent de hoofdbedoeling van de grondwets-herziening eene volkomen eenstemmigheid bij de Regering, bij de Vertegenwoordiging, bij de Natie vindt: handhaving van den monarchalen regeringsvorm, met uitbreiding van volksregten en verduidelijking der Grondwet, opdat bij dat getemperd en geregeld gezag 's volks belang behartigd zoude worden.

Maar voldoen de voorgedragene grondwets-bepalingen aan die bedoeling? Ik durf daarop geen bevestigend antwoord geven.

Onze staatsregtelijke wetgeving had behoefte aan verduidelijking. Eene reeks van regterlijke gewijsden toonde de onzekerheid aan, waarin men was omtrent het onderscheidende kenmerk van de onderwerpen, die bij de wet moeten of bij besluit konden geregeld worden. Is de moeijelijkheid opgeheven? In geenen deele. De Regering zegt wel, dat de regeling van vele onderwerpen bij besluit voortvloeit uit overschrijding van de grenzen der uitvoerende en wetgevende magt, maar welke die grenzen zijn, wijst zij niet aan. Niets was intusschen gemakkelijker geweest, dan, op het voorbeeld van het Fransche charter, de uitdrukking: *reglementen ter uitvoering van wetten* te bezigen.

De beraadslagingen over de wet omtrent de bezwaarschriften hadden doen kennen, dat een Koninklijk besluit, op voordragt van den minister, had buiten effect gesteld een besluit van Gedeputeerde Staten, in zaken van patentregt genomen. Men beweerde, dat dit ongrondwettig, althans onbillijk was. De onduidelijkheid is niet weggenomen.

Dat de commissaris des Konings medestemme in zaken van zuiver beheer, moge regtvaardig zijn: in alle zaken, ook bij administrative quaestiën over belasting-regt, schutterij, militie enz., is onbillijk. Die onbillijkheid laat de Grondwet bestaan.

Ons Vaderland heeft bovenal behoefte aan rust en eendragt: door het invoeren van regtstreeksche verkiezingen geeft men aanleiding, dat door het aanbevelen van kandidaten voor de verkiezingen partijschap zal worden aangekweekt en bevorderd.

Onze tijd heeft behoefte aan eene krachtige uitvoerende magt: men verlamt haar, door haar aan collegiën toe te vertrouwen.

Onze tijd wil verantwoordelijkheid, niet alleen van ministers, maar van alle ambtenaren der uitvoerende magt: men maakt de toepassing van dit beginsel voor een gedeelte onmogelijk, door de uitvoerende magt aan collegiën op te dragen.

Onze tijd vordert uitbreiding van deelneming aan het kiesregt: men sluit velen, die vroeger stemgeregtigd waren, van alle deelneming aan het kiesstelsel uit.

Onze tijd wil zelfstandigheid en vrijheid bij de verkiezingen: de Regering draagt een stelsel voor, waarin de zelfstandige keuze zoo weinig

mogelijk is, dat de meeste kiezers zullen moeten kiezen personen, die zij niet kennen en waarbij hunne vrijheid zoo beperkt is, dat zij slechts te kiezen zullen hebben tusschen twee personen, die door eenige weinige personen als kandidaten zijn voorgesteld.

Onze tijd heeft behoefte aan volks-vertegenwoordigers, die met de belangen des volks bekend zijn en die met godsdienstige naauwgezetheid die belangen willen behartigen: en men draagt een kiesstelsel voor, waarbij zij de meeste kans zullen hebben verkozen te worden, die zich zelven op den voorgrond dringen en de kiezers paaijen met schoonklinkende woorden.

Onze tijd heeft behoefte aan eene onafhankelijke volks-vertegenwoordiging: en de gewijzigde Grondwet zal toelaten, dat onder het geringe getal van 68 leden de ministers stem zullen kunnen hebben, die alzoo over hunne eigene ontwerpen zullen moeten beslissen.

Men zegge niet, dat het kwaad is weggenomen door de bepaling, dat de leden der Staten-Generaal, een staats-ambt aannemende, aan herkiezing onderworpen zullen zijn, want de herkiezing zal wel een vertrouwen te kennen geven op het oogenblik der keuze, maar geen waarborg leveren, dat de minister met volkomene onafhankelijkheid gedurende twee jaren over zijne eigene wets-ontwerpen zal kunnen medestemmen.

Neen, mijne heeren, ik mag mijne overtuiging niet onderdrukken, dat ik van de regtstreeksche verkiezingen en van de vereenigbaarheid van de betrekking van volks-vertegenwoordiger en minister weinig goede gevolgen durf hopen. Veel leven, weinig degelijke vooruitgang, veel volks-invloed in schijn, weinig volks-invloed in waarheid; — een zeer aanzienlijk getal kiezers op de kiezers-lijsten, een zeer klein getal personen, dat de verkiezingen regelt; — keuzen van het volk in de letteren der Grondwet, keuze door hen, die gewoon zijn het hoogste woord te voeren in het werkelijke leven. En die strijd tusschen de kandidaten bij de verkiezingen, zal hij zich niet dikwijls in de kamers voortzetten, en bij eene geringe meerderheid tot ondoordachte besluiten aanleiding geven? De Regering is er zelve voor bevreesd. Tegen de overijlde besluiten van de Tweede Kamer heeft men een bolwerk opgerigt, maar een bolwerk, op een zandgrond gebouwd, dat door geen enkel geschiedkundig feit vaststaat in den vaderlandschen grond.

Men geeft ons op nieuw eene inrigting, die ons in 1815 werd opgedrongen, tegen onzen zin, buiten onze behoefte, en die dertig jaren geene vruchten heeft opgeleverd. Zulk eene instelling zal in tijden van onrust bezwijken voor den eersten stortvloed, en in rustige tijden geheel overbodig zijn, daar in zulke tijden de Koninklijke magt, ondersteund door een Raad van State, sterk genoeg is, om zijne goedkeuring aan een overijld besluit te weigeren. En welke zijn de redenen, waarop men de instelling van eene Eerste Kamer verdedigt? De spreker uit Overijssel (de heer SLOET) heeft die gronden reeds bestreden.

Het zij ons alleen vergund er bij te voegen, dat men in onze zoo

roemrijke republiek nooit eene afzonderlijke vertegenwoordiging van aristocratie en afgevaardigden van steden gehad heeft; dat men in 1798, op voorbeeld van Frankrijk, twee wetgevende kamers heeft ingevoerd; dat de geschillen tusschen die kamers onder de oorzaken hebben behoord, waarom bij de Staatsregeling van 1801 slechts één wetgevend ligchaam is ingevoerd; dat de Grondwet van 1814 geene Eerste Kamer had en dat eene Eerste Kamer ons tegen onzen wil in 1815 bij de vereeniging met België is opgedrongen. Naar mijn gevoelen had men een anderen weg kunnen en moeten inslaan.

Bij den aandrang tot uitbreiding van het kiesregt, die als een vloed komt opzetten, die niet te stuiten is, had men het getal stemgeregtigden niet moeten vermeerderen. Men had de stemgeregtigden, die zich tot de uitoefening van dat regt aanmeldden en van hunne belangstelling in de behoorlijke uitoefening van dat regt blijk gaven, door het zich aanschaffen van het kies-reglement en het proces-verbaal der laatstgehoudene verkiezing tegen eene kleine bijdrage, in wijken bij volstrekte meerderheid één kiezer moeten laten benoemen, en aan deze kiezers de keuzen moeten opdragen van leden der Staten-Generaal, met bepaling, dat die keuze insgelijks zoude geschieden bij volstrekte meerderheid, na herhaalde vrije stemmingen. Want, Edel Mogende Heeren, de volstrekte meerderheid, bij eene tweede keuze uit twee kandidaten, is niet genoeg om de vrije keus te handhaven.

Bij zoodanig stelsel hadden de stemgeregtigden en kiezers mannen gekozen, die zij kenden. Bij herhaalde vrije stemmingen in de kies-collegiën was het stellen van kandidaten in de dagbladen en op lijstjes onnoodig geweest. De zamenstelling der kies-collegiën was een waarborg geweest, dat men onafhankelijk was geweest van volksleiders. Het belang der stemgeregtigden had goede kiezers, en de vrijze wijze van stem-opneming had goede vertegenwoordigers doen kiezen, degelijke mannen, die zich niet op den voorgrond behoefden te dringen.

Bij deze zamenstelling der volks-vertegenwoordiging waren politieke driften in de volks-vertegenwoordiging minder te vreezen geweest en men had eene Eerste Kamer kunnen missen.

Tegen den indruk van overijlde besluiten der volks-vertegenwoordiging zoude het publiek maken van het advys van den Raad van State, bezegeld met de goedkeuring van den Koning en zijne verantwoordelijke ministers, een genoegzame waarborg zijn geweest, inzonderheid wanneer in den Raad van State zitting hadden mannen, die door legislativen arbeid en administrative kennis een gunstigen naam bij het volk verworven hadden. Een goed-ingerigte Raad van State, wiens advysen, over gewigtige onderwerpen, publiek worden gemaakt, zoude niet alleen in een klein land als het onze eene Eerste Kamer overtollig maken, maar, bij goede inrigting, eene aanmerkelijke vereenvoudiging bij de ministeriële departementen toelaten.

In één woord, ik zoude gewenscht hebben de Grondwet van 1814,

gesuiverd van de gebreken, die in haar niet grond zijn opgemerkt, en gewijzigd naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd.

Geeft een naauwgezet onderzoek, waarbij men op het verledene en het tegenwoordige let, regt om zijn gevoelen met rondborstigheid voor te dragen, — waar het op handelen aankomt, heeft ook de politiek hare regten en het regt der politieke wetenschap is in de eerste plaats, dat men de gevolgen zijner daden zoekt te berekenen.

Maar ik mag U Edel Mogenden niet langer bezig houden met de ontwikkeling mijner denkbeelden. Ik heb de overtuiging, dat langs dezen weg grootere eenvoudigheid in ons bestuur te brengen ware geweest, dan thans waarschijnlijk is. Ik geef mijn gevoelen niet als wederlegd op: ik geef niet toe, dat de gewijzigde grondwets-herziening, die ons thans is aangeboden, beter is dan die, waarop ik jaren lang heb aangedrongen; maar zal ik nu om deze redenen de thans voorgedragene bepalingen verwerpen?

Welke waarschijnlijkheid bestaat er, dat mijn gevoelen zal worden gedeeld? Integendeel, ik meen, dat eene gewijzigde grondwets-herziening in mijnen geest, ofschoon door sommigen goedgekeurd, bij anderen afkeuring zoude vinden. Ik meen in het belang des Vaderlands verpligt te zijn den strijd op te geven voor eene grondwets-herziening, gelijk zij mij wenschelijk voorkomt, omdat ik dien strijd in de bestaande omstandigheden nutteloos oordeel.

En hierdoor wordt mijne beslissing geheel afhankelijk van de vraag: welke zijn de gevaren der verwerping, welke de vermoedelijke gevolgen der aanneming?

Ik vrees van verwerping, wanneer zij geschiedt met aanwijzing der gronden, geen oproer, geene opschudding. Het Nederlandsche volk is bezadigd en ordelievend; de burgerklasse heeft het hoogste belang bij de handhaving van rust. Het is onderworpen aan de wet. En wanneer de wettige vertegenwoordiging des lands eene gewijzigde grondwets-herziening verwerpt, zal men daarin berusten.

Maar ik vrees, bij eene verwerping, de onzekerheid, die daarvan het gevolg zijn zal. Welke voordragten zullen in de plaats der afgestemde aangeboden worden? Zullen zij, bij den invloed van mogelijke gebeurtenissen, misschien wel zoo aannemelijk zijn als de tegenwoordige? Wij weten niet, welke omstandigheden ons boven het hoofd hangen. Overal rondom ons dreunt de grond van den vulkaan, die in Frankrijk is uitgebarsten; elke maand, elke week kunnen wij er de schokken van gevoelen; en zullen wij nu raadplegen over den besten regeringsvorm, die aan allen voldoet? Neen, het is een groot onschatbaar voorregt in deze tijden, de herziening van eene Staatsregeling op eene wettige wijze te kunnen tot stand brengen; men moet den tijd, waarin dat mogelijk is, niet laten voorbijgaan.

Ik vrees bij eene verwerping het voortduren van den provisionelen toestand. Door de omstandigheden des tijds is de gewone thans nog be-

staande Tweede Kamer der Staten-Generaal buiten de mogelijkheid gesteld, gewigtige onderwerpen af te doen. Zij kan alleen tijdelijke maatregelen nemen. En wat zullen nu de gevolgen zijn, wanneer door de afstemming van één of meerdere hoofdstukken die provisionnele toestand gerekt wordt? Wanorde in de finantiën, ter-zijde-stelling van vele degelijke belangen. Reeds te lang hebben de politieke discussiën de regeling van onderscheidene gewigtige aangelegenheden, die dringend regeling behoeven, vertraagd. Ik durf niet medewerken, om de nadeelen van den provisionnelen toestand, waarin wij ons bevinden, te doen voortduren.

Bij deze stellige nadeelen en gevaren, bij eene verwerping te vreezen, voegen zich eenige niet geringe voordeelen der aanneming.

Elk deskundige zal moeten erkennen, dat de grondwets-herziening zeer vele, zeer gewigtige verbeteringen bevat. Bij verwerping worden die verbeteringen weder uitgesteld, bij aanneming worden zij dadelijk voor de Natie verkregen. Daarbij heeft de Regering vele veranderingen, die men begeerde, toegegeven, en wel die punten, die voor mij in het eerste ontwerp de meeste bezwaren inhadden.

Het is aan eenigen van U Edel Mogenden bekend, dat ik niet gezwegen heb, toen het ontwerp der commissie in druk was verschenen. Het laatste nommer mijner *Opmerkingen* sloot ik met deze woorden: « Intusschen mag men de moeijelijkheden, waarin de Regering door den loop der gebeurtenissen gewikkeld is, niet ontkennen, en zal elk staatsburger, die zijn vaderland liefheeft en botsingen tracht te vermijden, veel van zijne gevoelens moeten ten offer brengen.

« Er zijn echter drie punten, die niet mogen opgegeven worden.

« Geene vrijheid van onderwijs, zonder uitdrukkelijke bepaling, dat de Regering zal zorgen, dat in iedere gemeente openbaar onderwijs van overheidswege gegeven worde.

« Geene verkiezingen, dan met volstrekte meerderheid.

« De veranderingen in de Grondwet, overeenkomstig de wijze, door de Staten-Generaal voorgesteld.

« Het eerste is een waarborg voor het volksleven; het tweede sluit wel niet het aankweeken van partijschappen uit, dat wij van geheel directe verkiezingen vreezen, maar doet toch den triomf der partijhoofden boven hen, die de ware meerderheid uitmaken, moeijelijk zijn; terwijl het derde den weg geopend houdt, om het gebrekkige, dat in de Grondwet blijft, zonder schokken te verhelpen.»

De Regering heeft deze drie hoofdpunten toegegeven en ik vind mij nu verpligt, om over de overige bezwaren heen te stappen.

Maar hetgeen mij inzonderheid tot aanneming noopt, is, dat ik bij de aanneming de vervulling van onderscheidene betamelijke volkswenschen mogelijk oordeel, die ik bijna onmogelijk acht, zoolang de provisionnele toestand duurt, waarin wij verkeeren.

Men wenscht een krachtig bestuur. De nieuwstijdingen brengen ons

dag aan dag berigten van aanranding van personen en eigendommen. Men gevoelt zich gedrukt in de kommervolle omstandigheden, waarin Europa zich bevindt. Het eerste, wat men van de Regering verlangt, is een krachtig bestuur, sterk genoeg, om elke aanranding te beletten.

Eene Regering is het sterkste, wanneer zij met milde hand staatshervormingen heeft toegegeven, wanneer zij sterk is door de overtuiging, dat zij het volksbelang met al haar vermogen behartigt.

Van zoodanig krachtig bestuur, na het tot stand brengen eener ruime staats-hervorming, zie ik herleving van het geschokt vertrouwen, bemoediging van de angstvalligen te gemoet, maar ik voorzie ook tevens de rampzaligste gevolgen, wanneer de grondwets-herziening het begin mogt zijn van een zwak bestuur, en een zwak bestuur noem ik een bestuur, dat drijft op het onzekere kompas der volksmeening, dat bij tegenstand van de volks-vertegenwoordiging dadelijk een beroep op het volk doet, en, om rust en tevredenheid voor het oogenblik te koopen, beloften doet, waarvan de mogelijkheid van vervulling onzeker is. Een goed, krachtig bestuur doet veel, maar belooft weinig.

Men wenscht orde in de thans zoo onzamenhangende administrative wetgeving. De grondwets-herziening kan die geven, maar alleen bij een kundig en onvermoeid werkzaam ministerie. Ik heb de wetten opgeteld, die volgens de gewijzigde Grondwet op nieuw moeten worden vastgesteld, of wier noodzakelijke herziening reeds vroeger was erkend. Zij zijn veertig in getal, omvatten bijna onze geheele administrative wetgeving. Welk een arbeid wacht de Regering en de nieuwe Kamer! En toch geloof ik, dat voor een werkzaam ministerie het eene gelukkige omstandigheid mag gerekend worden, dat zoovele wetten te gelijk herzien moeten worden. Nu is er mogelijkheid, om eenheid van stelsel in onze administrative wetgeving te brengen. Mogt eene goede inrigting van den Raad van State bevorderlijk zijn tot het goed vervullen dier gewigtige taak: ware zij dit, de nuttigheid van dat collegie zoude in volgende tijden niet meer zoo in twijfel getrokken worden als thans.

Men wenscht zuinigheid in ons staatsbestuur. Die wensch rust op twee gronden: men hoopt daardoor een staatsbankroet te vermijden, en verligting van de belastingen. Ik vrees, dat men zich teleurgesteld zal gevoelen, wanneer men van bezuiniging *alleen* die gevolgen verwacht.

Wat bezuinigd kan worden, is, behoudens orde en regel, in betrekking tot eene begrooting van *ƒ* 70,000,000, niet aanzienlijk.

Wezenlijke zekerheid voor betaling van onze schuld, vooruitzigt van toekomstige verligting van de belastingen hangen veel meer van kundige ministers van finantiën af, dan van beknibbeling.

Dit neemt echter niet weg, dat bezuiniging dringend noodzakelijk blijft, noodzakelijk, omdat elke nuttelooze uitgave, bespaard, tot delging van onze schuld kan dienen, noodzakelijk, om den zedelijken invloed. Een lid uit Vriesland (de heer Cats) heeft de opmerkzaamheid gevestigd op het drukkende der belastingen. Men moge zijne berekening te donker

achten, de stelling is toch volkomen waar, dat elk burger een aanzienlijk deel van zijn inkomen aan belastingen betaalt. Mogt elk minister dit toch inzien, mogt het geëerbiedigd Hoofd van den Staat inzonderheid begrijpen, dat in zulke zware tijden elke stijving van 's Rijks schatkist pligt is, en dat de groote uitgaven voor het rijksbestuur de groote vijanden zijn, die zijnen troon bedreigen.

Maar terwijl wij in dit opzigt bezuiniging hoogst noodzakelijk achten, meenen wij te moeten waarschuwen tegen die ondoordachte en ijdele woorden, waarmede velen, om eigen invloed te bevorderen, en ongedachtig aan het gevaar, dat in die ijdele beloften gelegen is, de mogelijkheid van aanzienlijke bezuiniging voorspiegelen.

Elk ijlt den man te gemoet, die een stelsel van bezuiniging aanprijst. Elk neemt met welgevallen het boek ter hand, waarin het wordt voorgedragen. Hij vindt zich bedrogen. De grondwets herziening zal na de voorspelling en schoone woorden, die men gesproken heeft, alsof daaruit bezuiniging zouden voortvloeijen, bittere teleurstelling te weeg brengen. Intusschen gelooven wij toch aan de mogelijkheid, dat door vereenvoudiging kan bezuinigd worden, maar het blijft onmogelijk, zoolang onze provisionnele toestand duurt.

Men wenscht verandering van belastingstelsel. De grond van dien wensch is, dat men de toenemende armoede, het dreigende pauperisme daaraan toeschrijft. Zoo men daarbij denkt aan ontheffing van de belastingen, die nu algemeen gedragen worden, om alle belastingen op de meer gegoeden opeen te stapelen, dan durf ik gerust voorspellen, dat men zich bedrogen zal vinden. Bij het betrekkelijk gering getal rijken, drukken zoogenaamde belastingen op den gegoeden stand altijd het meest op de burgerklassen, bij wie het grootste gedeelte van het nationaal vermogen berust, terwijl daarenboven de hooge belasting door den meervermogende gedekt wordt door inkrimping van vertering, waardoor zij weder op de mindere klasse nederkomt. Maar bij verandering van belastingstelsel moet men inzonderheid het oog hebben, dat men den handel niet aan banden legt, dat men de industrie niet belemmert. Het tegenwoordig belastingstelsel drukt in vele opzigten de nijverheid en den handel. Het vordert verbetering, maar in den provisionnelen toestand, waarin wij ons geplaatst zien, kan niets van eenig belang aan de verbetering van het belastingstelsel of het armwezen gedaan worden.

Men wenscht, dat door de grondwets-herziening de band tusschen de Regering en het Volk naauwer zal worden toegehaald. Deze wensch ligt ten grondslag bij het aandringen op de uitbreiding van het kiesregt. Dat die band naauw zij, is dringend noodzakelijk, zoowel voor de Regering, die geïsoleerd van het volk aan veel meer oppositie blootstaat, als inzonderheid voor het volk, welks belangen eerst dan behoorlijk behartigd kunnen worden, wanneer de Regering met die belangen zoekt bekend te worden.

Men zal de grondwets-herziening eerst dan als eene weldaad voor het volk beginnen aan te merken, als zij het begin wordt van een volksgezind regerings-stelsel. Onder zoodanig regerings-stelsel versta ik niet het regeren overeenkomstig de publieke opinie, een stelsel, dat alle orde in de wetgeving en alle welvaart verbant, maar een stelsel, waarbij de Regering langs alle wegen de volksbelangen zoekt op te sporen en met de wezenlijke volksverlichting gelijken tred zoekt te houden. Het is een dwaze waan der regeringen, dat zij buiten het volk om de belangen des volks zouden kunnen behartigen; en toch hoevele ministers en regenten maken zich daaraan schuldig? Men moge in de Grondwet schrijven: elke kamer heeft de bevoegdheid voordragten aan de Regering te doen: de bepaling wordt eerst nuttig, wanneer de Vorst met welwillendheid de voordragten der volks-vertegenwoordiging in overweging neemt. De vrijheid der drukpers wordt door de Regering het meest geëerbiedigd door de naauwgezette overweging van hetgeen de drukpers oplevert. Het regt van enquête, thans aan de volksvertegenwoordiging toegekend, hoe zelden is het door de regeringen aangewend, om met volksbelangen bekend te worden!

De Grondwet moge het regt van vereeniging erkennen. De ingezetenen zullen voor hunne welvaart het meeste nut trekken, wanneer de eerbied van de regeringen voor het regt van vereeniging daaruit blijkt, dat de Regering zich den arbeid van de vele genootschappen, die zich hier te lande gevestigd hebben, tracht toe te eigenen. In deze tijden moeten de regeringen populair zijn; zij kunnen dit langs vele wegen worden, maar moeijelijk, zoolang de provisionnele toestand duurt.

Men wenscht, dat de grondwets-herziening door de beslissing, die zij aan vele geschilpunten zal geven, de eensgezindheid zal bevorderen. Zij kan dit voorzeker doen, wanneer men van alle zijden daartoe medewerkt. Bij de gebeurtenissen, die wij in andere landen zien gebeuren, bij den roof, waarmede het communisme, bij de regeringloosheid, waarmede vele theoriën het maatschappelijk leven bedreigen, moeten allen, die orde liefhebben, het punt der vereeniging aangrijpen, dat door de tijds-omstandigheden gegeven wordt. Verre van mij de dwaze waan, alsof bij de aanneming der Grondwet eensklaps vertrouwen zouden geboren worden, waar gisteren nog mistrouwen bestond. Verre van mij, dat ik de zwakke zijden der nieuwe instellingen niet zoude opmerken, waarvan de partijdigheid zich zal trachten meester te maken. Maar hiervan houde ik mij overtuigd, dat de grondwets-herziening voor velen een band kan zijn tot eendragt, en dat, bij opregte gezindheid van velen, om die eendragt te bevorderen, de pogingen van andersdenkenden daartegen krachteloos zullen zijn.

De gewijzigde Grondwet heeft vele onvolledigheden en laat de mogelijkheid toe van toepassing van beginselen, die ik verkeerd en ten hoogste gevaarlijk voor het welzijn van het land acht; zij geeft aanleiding tot partijschappen bij de verkiezing, welke partijschappen in de volks-

vertegenwoordiging dreigen over te gaan. Maar eene onbekrompene toepassing der grondwettige bepalingen door de Regering, een opgewekt, maar van politieke drijvers onafhankelijk, volksleven kan voor een groot gedeelte die leemte aanvullen.

Eene Grondwet is niet meer dan een vorm, meerder of minder geschikt voor het volksleven, een spoor, waarop men gemakkelijk of bobbelig rijdt, een kleed, waarin men zich gemakkelijk of moeijelijk beweegt. Een vorm kan nooit eene nationale kracht zijn. De nationale kracht is in een degelijk volksleven gelegen: God in het hart, kennis in het hoofd, en het Vaderland als het dierbaarste voorwerp van ons denken en ons handelen. Waar zulke beginselen levend zijn, wanhopen wij niet aan het lot van het lieve Vaderland, al schudt de bodem van Europa rondom ons, al is de toekomst in digte nevelen gehuld.

Ik besluit.

Ik zie in de afstemming der voorgedragene grondwets-bepalingen groote gevaren.

Ik zie in de aanneming vele niet verwerpelijke voordeelen.

Ik verwacht van de Regering en het volk meer dan van de Grondwet. Mijne hoop is niet op den vorm van ons staatsbestuur gevestigd, maar op Oranje en Nederland. Dat de zonen van het stamhuis van Oranje waardig blijven aan hunne doorluchtige stamhouders; dat de Nederlanders, even als hunne voorouders, zich door degelijkheid, moed en godsdienstigheid kenmerken; en dat God het Vaderland behoede: dat is mijne hoop.»

Daar het uur reeds ver verstreken is, worden de beraadslagingen geschorst en de voortzetting daarvan bepaald op den volgenden ochtend ten tien ure.

Daarna wordt de vergadering gesloten.

Zitting van Woensdag, 4 October.

De vergadering wordt ten tien ure door den voorzitter, jhr. W. Boreel van Hogelanden, geopend.

Er zijn 113 leden tegenwoordig.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

Aan de orde is de voortzetting der *algemeene* beraadslagingen over de wets-ontwerpen, houdende *veranderingen in de Grondwet.*

XXXVII. De heer VAN NISPEN VAN SEVENAAR erlangt het eerst het woord en zegt:

«Reeds hebben een groot aantal sprekers, gedurende twee geheele zittingen, uwe aandacht bezig gehouden; Uwer Edel Mogendens welwillendheid zal ook mij, vertrouw ik, eenige oogenblikken vergunnen, om U Edel Mogenden mijne beschouwingen over de aan uw oordeel onderworpen wetten en de gronden, die mij bij het uitbrengen mijner stem zullen leiden, in het kort te doen kennen.

In volle mate doe ik hulde aan den vrijzinnigen geest, die over het algemeen de wijzigingen der Grondwet kenschetst.

Tegen eenige bepalingen echter der aan uw oordeel onderworpen wetten heb ik bedenkingen, die mij zwaar wegen.

Onder deze behooren:

wet III, art. 9: waardoor de wet boven de Grondwet wordt gesteld, en de wetgever van eenen voor hem zelven, mijns bedunkens, heilzamen breidel wordt ontslagen;

en art. 15: wijl ik het gevaarlijk acht, dat, door de stemmen der ministers, een door hen zelven voorgedragen ontwerp tot wet kan worden verheven, hetwelk soms zonder die stemmen zoude zijn verworpen;

wet IV, art. 5: welke ik onvolledig beschouw, dewijl, mijns inziens, noodzakelijk had moeten worden bijgevoegd: dat men mede niet te gelijk lid der Tweede Kamer en van de Staten der provinciën zoude mogen zijn;

en art. 14: waarbij aan een onontbindbaar onverantwoordelijk collegie de uitvoering van wetten wordt opgedragen;

wet V, art. 3: waardoor het herstel en onderhoud der dijken in het éénige daarvoor geëigend jaargetijde onmogelijk wordt, en dat, wat ook al daaromtrent gezegd wordt in het antwoord der Regering op het algemeen verslag, de polders met onberekenbare schade bedreigt;

wet VIII, art. 8: waardoor aan den wetgever de bevoegdheid wordt toegekend, om den drukkendsten aller lasten, in Frankrijk niet oneigenaardig «*l'impôt du sang*» genoemd, op eene wijze te verzwaren, die in de land-provinciën welligt tot onoverkomelijke moeijelijkheden zoude leiden;

wet XII, art. 24: waaromtrent mijne bezwaren door het antwoord der Regering op het hiervoren bedoeld verslag wel verminderd, maar niet opgeheven worden; daar aan de tweede stemming, die den uitslag bepaalt, hoogst waarschijnlijk slechts weinige zullen deelnemen.

Ik betreur daarenboven zeer, dat de onderhavige zoo gewigtige wijzigingen in de Grondwet niet tot meerdere bezuinigingen, en dien ten gevolge tot vermindering der lasten, welke op de ingezetenen drukken, zullen leiden.

Ik ontveins mij ook geenszins, dat de bepalingen omtrent de *vrijheid van onderwijs* zoodanig zijn gesteld, dat voor de billijke verwachtingen van velen onder Nederlands bevolking waarschijnlijk teleurstelling staat te duchten; terwijl voorzeker vermeerdering van lasten uit die bepalingen zal voortvloeijen.

Dan, Edel Mogende Heeren, niettegenstaande deze bezwaren zal ik stemmen voor al de wetten, zoo niet het verwerpen van ééne of andere mij noodzaakt mijn voornemen te wijzigen. Ik zal zulks doen met opoffering van mijn gevoelen, wijl het mij gebleken is uit al het tusschen Regering en kamers verhandelde, hoeveel moeite het heeft gekost, om tot het tot stand brengen der onderhavige wetten te geraken; omdat ik meermalen heb ondervonden, dat juist datgene, waarin ik een overwegend bezwaar vinde, door anderen heilrijk, doeltreffend, noodzakelijk wordt geacht. Ik zal mijne stem uitbrengen voor de wetten, omdat, naar mijn oordeel, het belang van het Vaderland dringend vordert, dat aan de zaak der grondwets-herziening, die de Regering en de kamers nu reeds zoovele maanden bijna uitsluitend heeft bezig gehouden, een einde kome en de staat van spanning ophoude, die bij de bevolking daardoor blijft voortbestaan.

De toestand, waarin niet alleen de landen, die aan twee zijden ons Rijk begrenzen, maar ook het meerendeel der overige rijken van dit werelddeel verkeeren, is van zoodanigen aard, dat het onmogelijk is, eenige berekening te maken omtrent dat, wat de naaste toekomst waarschijnlijk zal aanbrengen. Orde en rust zijn dáár verdwenen en met deze de zekerheid van den eigendom, de welvaart der bevolking en de middelen van bestaan voor den nijveren man. Op vele plaatsen kenmerken bloedige beroeringen het bestaan eener partij, die op de puinhoopen der oude maatschappij haren zetel tracht te vestigen. En zouden al de rampen, die deze landen teisteren, hoe diep ook eenige grond-oorzaken daarvan liggen, niet zijn voorgekomen, zoo men ook maar weinige maanden te voren aan de billijke eischen der bevolking gehoor had gegeven; zoude men wel eene algeheele omwenteling met de daaruit gevolgde anarchie te betreuren hebben? Zoude men aandeel in het bestuur van den Staat aan de groote menigte dergenen, die niets bezitten, hebben moeten toestaan, zoo in het ééne land regering en vertegenwoordiging den tijd hadden begrepen, en wat billijk was: *uitbreiding van het kiesregt* (hetwelk dáár wezenlijk te naauw beperkt was, ik meen op *f* 100) hadden toegestaan? zoo men in het andere aan den eisch der bevolking om aandeel in het staatsbestuur had toegegeven, in stede van met hoogdravende woorden eene staatsregeling te weigeren?

Blindheid, miskenning van de teekenen des tijds, ziedaar, Edel Mogende Heeren, de naaste oorzaken van de rampen dier landen! Ook dáár sprak men van: «den goeden geest der natie,» van «het ordeen rustlievend volk.» Men vertrouwde daarop te veel, en vergat, dat de bevolking slechts dan gehecht kan zijn aan staats-instellingen, en krachtig die tegen aanranding zal verdedigen, wanneer deze aan deszelfs behoeften en billijk verlangen voldoen.

In Nederland, Edel Mogende Heeren, bestaat bij een groot deel der bevolking — buiten en behalve het verlangen naar vrijheid van

godsdienst en onderwijs, naar vrijheid om zich te vereenigen tot godsdienstige en politische doeleinden; buiten het verlangen naar eene spaarzame huishouding, naar vermindering van lasten, — ook het verlangen naar meerder aandeel in het bestuur van den Staat, hoezeer men zulks, ik heb het met leedwezen gehoord, wil ontkennen.

Dit verlangen is billijk en regtmatig. In Nederland toch bestond tot nu toe slechts in schijn eene vertegenwoordiging des volks. In de provincie, die ik bewoon, benoemden ruim 90 leden der ridderschap en 144 voor hun leven aangestelde stedelijke raden $^2/_3$ der leden van de Staten van dat gewest, terwijl aan 260,000 bewoners van het platteland slechts de keuze van het overige $^1/_3$ dier Staten overig bleef. Het geheele aandeel, dat Gelderland in het bestuur van den Staat uitoefende, gedurende een tijdvak, hetwelk zich kenmerkte door meer dan verdubbeling, zoo ik niet dwaal, der staatsschuld, en door vermindering van een der schoonste rijken om meer dan de helft, berustte dus eigenlijk in handen van nog geene 240 personen.

Die staat van zaken kan niet langer voortduren! De poging, om denzelven te bestendigen, zoude, vrees ik, Nederland binnen een meer of min verwijderd tijdstip brengen tot dien toestand, waarin thans zoovele rijken verkeeren, en mede tot het algemeen kiesregt.

Dit wensch ik, zooveel in mij is, te voorkomen. Thans staat het aan U Edel Mogenden, de grenzen te bepalen, binnen welke U Edel Mogenden de bevoegdheid, om tot het bestuur van den Staat mede te werken, beperken willen. Later, ik vrees zulks, zoude dit welligt moeijelijk meer mogelijk zijn. Door thans binnen die perken toe te laten al degenen, aan welke, zonder gevaar voor de rust van den Staat, deelname aan het bestuur van denzelven kan worden verleend, zal — daarmeê vlei ik mij — het middel worden gevonden, om aan lateren aandrang tot verdere uitbreiding dier grenzen weêrstand te kunnen bieden.

Vele en hoogst gewigtige zijn de onderwerpen, die, niet bloot in het moreel, maar ook in het materieel belang der bevolking, ten spoedigste regeling vorderen. Waarschijnlijk zullen hoogst aanzienlijke tekorten op de Staats-inkomsten voorziening eischen; terwijl de bevolking dringend naar afschaffing der belastingen verlangt, die de eerste levensbehoeften drukken.

De welligt onheelbare wonde der maatschappij in meest alle rijken: het pauperisme, doet ook Nederland kwijnen. Is het dan niet hoog tijd, dat eene waarlijk uit volkskeuze gesprotene vertegenwoordiging zich met de zoo moeijelijke en waarlijk niet benijdenswaardige taak der regeling van al die zoo zwaarwigtige onderwerpen kunne bezig houden? Ik wensch, zooveel in mij is, mede te werken, opdat dit tijdstip spoedig aanbreke. Ik wil alles vermijden wat hetzelve zoude kunnen vertragen; en daarom, Edel Mogende Heeren, zal ik, hoe zwaarwigtige bedenkingen tegen eenige wetten bij mij ook bestaan, mijne stem uitbrengen voor alle — zoo niet het afstemmen van ééne mij tot het afstemmen van andere noodzaakt.»

XXXVIII. De heer VAN ROIJEN (uit *Overijssel*): « Ik heb het woord gevraagd!

Ik zal spreken niet tegen, niet voor de Grondwet, maar over de Grondwet.

Niet, omdat ik mij voorstel, dat mijne rede van invloed zal zijn op de stem van anderen. Neen! Niemand is gewis in deze zaal verschenen, die niet, met het volle gevoel van het gewigt der taak, die op hem rust, zich behoorlijk zoude hebben voorbereid omtrent hetgeen hij doen moet, die niet zoude zijn toegerust met volledige kennis van het onderwerp, dat hij behandelt; — wiens overtuiging niet reeds zoude zijn gevestigd, eene overtuiging, die de vrucht is van een kalm, bedaard en naauwgezet onderzoek; — eene overtuiging, die niet zoo ligt zal worden gebogen door de discoursen van anderen, discoursen, die dikwijls elkander in eenen tegenovergestelden zin opvolgen, over onderwerpen, die de dierbaarste belangen treffen van het Vaderland, die beslissen over de toekomst van ons en onze kinderen, en die daarom een diep nadenken eischen.

Maar daarom voer ik het woord, omdat ik in navolging van anderen van deze gelegenheid wenschte gebruik te maken, om rekenschap van mijn gedrag aan de Natie te geven.

Omdat ik mijne denkwijze wil openleggen over de behoeften van het volk en den invloed, dien de Grondwet daarop zal uitoefenen.

Omdat ik de Regering en de gewone wetgeving wijzen wil op de toekomst; op de onweders, die in het verschiet dreigend zamenpakken en waartegen de onderwerpelijke Grondwet geen afleider zijn zal.

Omdat ik van de gevaren wil spreken, die ons dierbaar Vaderland boven het hoofd hangen, met de stille bede, dat de goede God aan den Koning, aan de ministers, aan de gewone wetgeving de noodige wijsheid, lust en kracht moge schenken, om door tijdige en doelmatige middelen ze af te wenden.

Er bestaat *noodzakelijkheid* tot herziening van de Grondwet!

De Koning zegt het! dit zeggen de ministers! dit zegt de Tweede Kamer! dit zegt ook de Eerste Kamer!

Maar wat oneindig meer dan dit alles beteekent, dit roept de geheele Natie!

Die stem was zoo algemeen, zoo luide, zoo doordringend, dat, indien zij niet spoedig verhoord ware, wij welligt reeds de barricaden hadden gezien in onze steden.

Wat die woorden beteekenen, dit leeren ons met bloedig schrift Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Italië.

Ik zeg veel, maar niet te veel, Edel Mogende Heeren, want ik moest mij zeer bedriegen, wanneer het ook in Nederland niet eenmaal gestaan heeft op het punt eener uitbarsting.

De Koning begreep het! zijn besluit was snel genomen tot hervorming langs den wettigen weg. Dat besluit werkte oogenblikkelijk; en door dat besluit heeft WILLEM II meer laauweren verdiend, dan door het winnen van menigen veldslag.

Er bestond *noodzakelijkheid*, om onmiddellijk over te gaan tot herziening der Grondwet, tot hervorming van onze staatsregeling, daarom vóór alles, omdat daarin alleen het toovermiddel lag om orde en rust in Nederland te bewaren, terwijl geheel Europa in wanorde lag en alles om ons heen woelde en moordde.

Maar waarin, vraag ik nu, heeft die algemeene begeerte eener grondwets-herziening zijnen grond bij het volk?

Welke veranderingen wil men dan in de Grondwet?

Ik spreek niet van de meer beschaafden in den lande, die zich hebben kunnen stellen op de hoogte van het onderwerp, en die met kennis van zaken kunnen oordeelen over de zamenstelling eener staatsregeling.

Maar ik bedoel de groote menigte, het volk in het algemeen. In wat opzigt, vraag ik, haakt dat naar verandering?

Wil men een anderen *regeringsvorm*, wil men de *republiek?* O neen, Zij, die dat droomen, verraden eene diepe onkunde omtrent den geest der Natie.

De gedachte aan eene republiek, geloof ik, is zelfs niet opgekomen in het hoofd van den grootsten woelgeest.

Geene poging daartoe zoude ergens eenigen bijval vinden. Zij zoude afstuiten op het gezond verstand van het gansche volk.

Die ze wilde, zou men voor krankzinnig houden.

Dat volk weet zeer goed, dat de *constitutionnele monarchie* de éénige regeringsvorm is, die aan ons land past.

Die vorm is de éénige waarborg tegen onderdrukking en overheersching van een talloos heir kleine despoten.

Er is geen woord hatelijker in Nederland dan het woord *aristocratie;* en waar tiert zij weliger dan in de republiek?

De constitutionnele monarchie is de éénige waarborg voor de eenheid van het Rijk, welks provinciën, door provincialen geest gedreven, steeds zooveel naijver verraden; wier strijdige belangen zouden zijn eene bron van altijddurende twisten en woelingen, en die eindelijk eenen Staat zouden doen geboren worden van overheerschende en onderdrukte gewesten, om zich eindelijk op te lossen in eene ontbinding van het geheel.

Heeft men iets tegen den *Koning of het regerend Stamhuis?*

O neen! Wel deel ik het gevoelen niet van die vromen, die in den Koning zien eenen *gezalfde des Heeren*, of eenen Vorst, regerende door de *gratie Gods*, een gevoelen, dat in de midden-eeuwen te huis behoort.

Maar wie wijst mij het land, waar de Vorst en zijn Huis zoozeer als in Nederland aan zijn volk is verbonden door historische herinneringen?

De band, die Nederland en Oranje aaneensluit, is geen bloote klank, die alleen in de poëzij te huis behoort; hij is gevlochten door de geschiedenis van ons Vaderland, maar die band is niet van staal of ijzer, die onverbreekbaar zou zijn; hij is van fluweel; men wachte zich wel hem te scheuren, want hij zou ligtelijk kunnen breken.

Op rekening van den tegenwoordigen Koning stelt het volk ook zijne grieven niet! Het Huis van Oranje is ons dierbaar, maar het is wat duur!

Wil men dan verandering in de inrigting van ons *staatsbestuur?*

Begeert men eene andere inrigting van de wetgevende magt, van de regterlijke magt, van het uitvoerend gezag?

Voorzeker wil men algemeen eene verandering in het staatsbestuur, omdat men algemeen gevoelt den druk, waaronder men leeft.

Maar duidelijke en heldere denkbeelden heeft men in het algemeen daaromtrent niet.

Wanneer men de vraag doet, wat men dan bepaald veranderd wenscht te zien, hoedanig men begeert, dat het staatsbestuur zal worden geregeld, kunnen de meesten daarop niet antwoorden.

Men wijst wel eenige punten aan, maar het geheel overziet men in den regel niet. De groote menigte kent de Grondwet niet, die men wil veranderen, en zelfs uit den beschaafden stand hebben de meesten, die er over spreken en schrijven, de Grondwet niet eens gelezen.

Is het de zucht naar meerdere *staatsburgerlijke regten*, die de algemeene wensch naar eene grondwets-herziening heeft in het leven geroepen?

Ik geloof het niet! Allen weten wij het. Tot nog vóór korten tijd was de Natie zoo onverschillig op dit punt, dat men in den regel zich niet eens de moeite gaf, de stembiljetten in te vullen.

Grootere belangstelling in later tijd was de vrucht van herhaalde en sterke opwekking van anderen.

De ondervinding zal ons leeren, welke belangstelling het tegenwoordig kiesregt bij het volk in het algemeen zal doen geboren worden.

Maar bedrieg ik mij niet, dan zullen de meesten er niet ver om willen reizen, om van hun kiesregt gebruik te maken.

Bij de bestaande ontevredenheid konde nogtans het kiesregt een geschikt vaandel zijn tot vereeniging.

Was het de behoefte aan meer *burgerlijke of godsdienstige vrijheid?*

Ik erken het, in de geschiedenis van ons Vaderland is een zwart blad, waarop aangeteekend staan de vervolgingen en miskenningen, die de afgescheidene gereformeerden hebben moeten lijden.

Maar die betreurenswaardige gebeurtenis vloeide niet voort uit de Grondwet, zij was het gevolg van de onverdraagzaamheid onzer predikanten en de dwaasheid der Regering, en van de gezochte opvatting en onstaatkundige toepassing van een artikel in het Wetboek van Strafregt, hetwelk men gemakkelijk konde afschaffen.

Maar waar is het land, waar men overigens meer genot heeft van burgerlijke en godsdienstige vrijheid dan in Nederland?

Neen, het is noch de regeringsvorm, noch de Koning, noch het regerend Stamhuis, noch de inrigting van het staatsbestuur, het is niet de algemeene zucht naar staatsburgerlijke regten, het is niet het

gemis van burgerlijke of godsdienstige vrijheid, die bij de Natie zoo dringend den wensch heeft doen ontstaan naar eene verandering in de Grondwet.

Het is geheel iets anders! Het volk meent, dat verandering van de Grondwet hetzelfde is als vermindering van *belastingen*, en men heeft in dien geest niet zelden op het volk gewerkt.

Het volk kan niet langer leven!

Bij gemis van genoegzame winsten, bij gebrek van voldoende middelen van bestaan, kunnen de meeste huisgezinnen zich niet staande houden in hunnen stand.

De meeste takken van ons volkbestaan verkeeren in eenen kwijnenden toestand.

De vóór dezen in Nederland zoo krachtige middenstand wordt jaar op jaar zwakker!

Duizenden uit den middenstand dalen af tot dien der hulpbehoevenden!

Het getal der armen en bedeelden neemt bij voortduring op eene verontrustende wijze toe.

De bedelaars-gestichten zijn opgevuld tot in de nokken der daken. Geen stad, geen dorp meer, waar de buitengewone voorzieningen in de behoeften der noodlijdenden des winters niet reeds tot regel zijn geworden; noodlijdenden, wier gespierde arm geschikt is voor den arbeid, maar waarvoor de kwijnende industrie geen werk kan geven en die nu de platte hand, die de spade kon hanteren, uitsteken, om aalmoezen te vragen.

De armoede kweekt onzedelijkheid en onze *gevangenissen* zijn te klein geworden voor hare bevolking; volgens staten, die van Regeringswege worden uitgegeven, bedraagt de afwisseling der bevolking der gevangenissen jaarlijks 16 à 20.000 Nederlanders, en als dat zal voortgaan, dan zal in $1^1/_2$ eeuw de geheele Nederlandsche Natie het gevangenhuis bezocht hebben. De zucht tot *landverhuizing* wint veld bij den dag.

Honderdvoudig grooter zou daarvan de uitwerking zijn, indien de kosten der overvaart de meesten niet dwongen in het land te blijven. Legt veren aan op New-York, en de overbevolking zal spoedig ophouden.

Wanneer wij vaders en moeders zien verlaten den vaderlandschen bodem, waar hunne wieg stond, waar de graven liggen van hunne kinderen, wanneer wij ze weemoedig zien henentrekken om aan de boorden van den Missisippi en de Ohio brood te zoeken, dan moeten daarvoor wel overwegende redenen bestaan.

Is het wonder, dat onder zulke omstandigheden het volk zucht en smeekt om verandering?

Onze staatsbegrooting is gestegen tot het reuzencijfer van meer dan 70 millioen, die gevonden worden door *belastingen;* die belastingen

worden nog oneindig hooger door de lasten der provinciën, der gemeenten, der polders, der armen.

Zij drukken door haar bedrag, maar nog meer knellen zij door hare vormen.

Die vormen zijn gelijk ijzeren boeijen, geslagen om de lendenen der industrie, en belemmeren hare bewegingen, hare ontwikkeling.

Men roept om verligting door verandering, en men waant die te zullen vinden in de verandering van de Grondwet.

Arm volk! Gij zult u bitter bedrogen vinden, want de veranderde Grondwet zal u geene verligting aanbrengen!

De voorgedragene Grondwet heeft de strekking niet, om de lasten te verminderen door eene afdoende bezuiniging; zij heeft de strekking niet, om de beginselen vast te stellen voor eene krachtige bevordering van de welvaart der Natie, om de bronnen van ons volksbestaan milder te doen vloeijen.

De huishouding van Staat zal op denzelfden kostbaren voet worden voortgezet; wij zullen onze vestingen, ons budget van oorlog, wij zullen onze commiesen, wij zullen onze belastingen behouden, alles zoo als het was.

Hoelang?

Totdat de middenstand is uitgeput, totdat de gemeene man niet langer *kan* betalen!

En dan? . . . . Waartoe zoude het dienen, Edel Mogende Heeren, u schrikbeelden te schetsen?

Ik wil alleen de vraag doen: wat zal dan de beteekenis zijn van de woorden: «De Grondwet waarborgt de staatsschuld?»

Wij leven in Nederland als de inwoners van eenen polder zorgeloos voort, terwijl het water wast en de vloed reeds staat aan de kruin der dijken! Zullen wij ons laten verzwelgen door den vloed?

Zoude de herziening der Grondwet zegenrijke vruchten dragen, zoude zij beantwoorden aan de verwachtingen van de Natie, dan moest het hoofdbeginsel der veranderingen zijn: bezuiniging en bevordering van volks-welvaart.

Ik erken, het gewenschte doel kan niet zoozeer direct door de Grondwet worden bereikt; maar de gewone wetgeving en het uitvoerend gezag in den Staat zullen meer bij magte zijn, daarop eenen beduidenden invloed uit te oefenen.

Maar met het oog op den toestand des volks, op de omstandigheden van het Vaderland, met het oog op een te vreezen staatsbankroet, had men geene enkele bepaling, geene syllabe mogen achterwege laten, die tot vermindering van improductive uitgaven leiden kon; mogt men geene enkele bepaling terughouden, die aanleiding geven kon, om den volks-toestand te verbeteren; had men niet mogen nalaten de beginselen vast te stellen, die het den gewonen wetgever en de uitvoerende magt als eenen heiligen pligt zouden maken, om door alle doelmatige

middelen te zorgen, dat het Nederlandsche volk leven kan op zijnen grond, en dien niet behoeft te ontvlugten, om in vreemde landen brood te zoeken.

Uit dat oogpunt beschouwd, doet het mij zeer leed, dat het inkomen van de Kroon niet is verminderd, en dat de Koning niet heeft kunnen goedvinden, daartoe zelf het voorstel te doen. Dat inkomen staat in geene de minste verhouding tot de krachten der Natie, en wanneer men zegt: men moet de Kroon met glans omringen, dan kan men zulks niet meenen, want het is eene bittere bespotting van de armoede des volks.

Ook alleen uit het oogpunt van bezuiniging had ik gewenscht, dat de Raad van State was vervallen.

Ik doe hulde aan de uitstekende talenten, aan de trouw en vaderlandsliefde van vele leden van dien Raad, maar, de ervaring getuige! die Raad was ook de wijkplaats voor onbruikbare graven of baronnen, die ten koste van het land moesten leven. Ik weet zeer goed, dat ik geene parlementaire taal spreek, maar ik spreek de waarheid, en die wilt gij immers hooren in deze zaal?

Uit dit oogpunt had ik gewenscht, de Eerste Kamer der Staten-Generaal te zien wegvallen. Ik zie er volstrekt geen nut of noodzakelijkheid in; het éénige, wat daarvoor wordt aangevoerd, is, dat zij zoude zijn *een bolwerk* voor den Troon.

Ik geloof, dat het een bolwerk is, zoo als de Bourtange en Koevorden bolwerken voor Nederland zijn tegen Duitschland. Zij zullen den vijand nooit zien, en kwam die opdagen, dan trekt hij die bolwerken voorbij.

Uit het oogpunt van bezuiniging beschouwd had ik eene bepaling gewenscht in de Grondwet, houdende: «De wet regelt alle ambten met derzelver bezoldiging, indien deze bezoldiging meer dan *f* . . . . . bedraagt. De Koning benoemt de ambtenaren en ontslaat die naar welgevallen.» Ik had zulks niet gewenscht, ten einde de magt des Konings te bekrimpen; die is niet te groot. Maar dáárom wilde ik het, omdat de tegenwoordige bepaling aanleiding tot vele misbruiken geven kan, terwijl, wanneer de zaak bij de wet geregeld wordt, men daartegen is gewaarborgd.

Uit het oogpunt van bezuiniging, had ik gewenscht, dat alles, wat de *defensie* betreft, zoude zijn opgedragen aan de regeling door de wet.

Het is vooral de begrooting van Oorlog, die drukkend is; het zijn die kostbare vestingen, als de Bourtange, Langakkerschans en andere, die voor Nederland geen ander belang hebben, dan omdat er historische herinneringen aan verbonden zijn; sommige zijn er alleen daarom aan gehecht, omdat zij er reeds zoo lang gestaan hebben. Ze liggen op de toegangen tusschen moerassen, die ja in vroeger tijd bestonden, maar die langzamerhand zijn uitgedroogd, zoodat men thans datzelfde terrein met kavallerie kan overtrekken. Bovendien geven ze aanleiding tot vele misbruiken. Om één voorbeeld te noemen uit duizend, zoo heeft men begrepen, dat de vesting Koevorden moest voorzien worden

van eene menigte kanonnen en kogels, en toen de kogels waren aangekomen, bleek het, dat zij te groot waren voor de kanonnen en zij moesten teruggezonden worden. Soortgelijke geschiedenissen zou ik tot in het oneindige kunnen mededeelen.

Even als voor het openbaar onderwijs en het armbestuur, had ik in de Grondwet ook voor de nijverheid gewenscht het beginsel gevestigd:

«De bevordering van de stoffelijke welvaart der Natie is een der duur«ste pligten, en een onderwerp van de aanhoudende zorg der Regering.

«De Koning zal jaarlijks aan de Staten-Generaal van de verrigtingen «dienaangaande een uitvoerig verslag doen geven.»

Wij zouden in dat geval jaarlijks hebben kunnen zien, wat er ter bevordering van de stoffelijke welvaart der Natie was gedaan; en zoo het dan blijken mogt, dat er niets was gedaan, dan zou zulks bewijzen, dat men Nederland niet kent. Overijssel kan de dubbele bevolking voeden, die het nu bewoont, als men de middelen van volksbestaan weet op te sporen en te doen bloeijen.

Het is mijne meening niet, dat de Regering zich mengen moet in de industrie. O neen! het *laissez faire* is daarbij eene volstrekte voorwaarde; maar men moet de beletselen en hindernissen opruimen, die de nijverheid in den weg staan, en men moet alle zoodanige werken bevorderen en tot stand brengen, waardoor de toestand van land en van volk wordt verbeterd.

En zoo heb ik dan, Edel Mogende Heeren, ter gelegenheid van de grondwets-herziening mijne denkwijze doen kennen; op mij rust nog het tweede gedeelte mijner taak, om, in navolging van de sprekers, die mij zijn voorafgegaan, mijne geloofsbelijdenis te doen omtrent de voorgestelde veranderingen. Hoort mij daarbij nog aan met hetzelfde geduld, waarmede gij degenen, die mij voorafgingen, hebt aangehoord.

Omdat de voorgedragene Grondwet mij niet bevredigt, wijl zij het land niet redden zal, wijl zij de ontevredenheid niet zal wegnemen; omdat ik niet krijgen kan wat ik wenschte, zoo zal mij dat geene vrijheid geven, het goede, dat mij wordt aangeboden, te verwerpen; al zie ik ook, om de woorden te bezigen van eenen der vorige sprekers, dat het schip eenen verkeerden koers houdt, al zie ik ook in het verschiet de klip, waarop het vergaan zal, toch zal ik helpen pompen.

Ik ben voor het *regt van vereeniging en vergadering*. Maar ik ben ook voor het regt van *beperking* in het belang der openbare orde. Die de orde wil, kan daar niet tegen zijn. Want die het doel wil kan het middel niet afwijzen.

Ik ben voor de *directe verkiezingen;* ik koester geene de minste vrees voor hare werking en voorspel daarvan betere uitkomsten dan ons tegenwoordig kiesstelstel heeft opgeleverd.

In de *openbaarheid* van de vergaderingen der Provinciale Staten zie ik eene groote verbetering.

Ik ben voor *een homogeen en verantwoordelijk ministerie.*

Ik ben voor de *ontbindbaarheid* der kamers van de Staten-Generaal.

Ik ben voor de vrijheid van *godsdienst* en *onderwijs*, zoo als die wordt voorgedragen.

En ik verheug mij in de bepaling, dat men later op eene meer eenvoudige wijze *veranderingen in de Grondwet* maken kan.

Er is nogtans ook veel in de voordragten, hetwelk ik anders gewenscht had; maar ik zal daarvan zwijgen, omdat wij het niet kunnen veranderen, en omdat ik de nieuwe Grondwet niet wonden wil bij hare geboorte.

Ik zal stemmen voor alle de wets-ontwerpen, met uitzondering van een enkel, waaromtrent ik mij zal verklaren, wanneer dat ontwerp aan de orde zijn zal.»

XXXIX. De heer NIENHUIS: «Het werk der herziening is dan zoover gevorderd, dat deze Kamer haar oordeel daarover moet uitspreken. De ontwerpen zijn in de sectiën onderzocht, daaruit is geboren het verslag van dat onderzoek, de Regering heeft daarop geantwoord, en reeds hebben in twee langdurige zittingen velen onzer hunne algemeene en bijzondere beschouwingen over die ontwerpen opengelegd. Vraagt gij mij, Edel Mogende Heeren, welken indruk dat alles, en vooral de beraadslagingen van twee dagen op mij hebben gehad, den antwoorde ik dezen, dat, zoo er nog eenige twijfel bij mij bestaan had, welk oordeel ik over het werk der herziening in het algemeen zou uitspreken, die twijfel thans bij mij verdwenen is. Hoezeer ik gaarne erken, dat daarin vele veranderingen en bijvoegselen zijn voorgesteld, die wezenlijke verbeteringen genoemd kunnen worden, die ik wel niet behoeve te noemen, daar zij door sommigen in ons midden breed genoeg zijn uitgemeten, en waaronder ik, om toch iets te noemen, geene der minste reken het wegvallen van artt. 127—133 der Grondwet omtrent de zamenstelling der Provinciale Staten, zijn er echter niet alleen door de bestrijders der herziening, maar vooral ook door hen, die verklaard hebben haar te zullen aannemen, op eene allezins overtuigende wijze zoovele en zoo wezenlijke gebreken in de ontwerpen aangetoond, dat ik tot het besluit ben gekomen, dat de groote meerderheid van hen, die tot dusverre het woord hebben gevoerd, het aangeboden werk houdt voor hoogst gebrekkig, moeijelijk in de uitvoering, en niet beantwoordende aan het hoofddoel. Wat is het hoofddoel; wat wil het goede deel der Natie; wat wil het volk? Het volk, — wat ook de vorige spreker daarvan moge gezegd hebben, wat ook de dagbladen (op weinige uitzonderingen na alarmklokken, gelijk DE BONALD ze noemt, waaraan elk luiden mag) daarvan mogen hebben uitgebazuind — het volk verlangt zoozeer geene uitbreiding van politieke regten, het verlangt verbetering van zijnen gedrukten mate-

riëlen toestand, en men heeft het diets gemaakt, dat het die door eene grondwets-herziening zou verkrijgen. Ja, Edel Mogende Heeren, dit *kan* het geval zijn, wanneer die grondwets-herziening ons vereenvoudiging en bezuiniging in het staatsbestuur bezorgt, die eene aanmerkelijke vermindering in de Rijks-uitgaven en in de lasten des volks zou kunnen ten gevolge hebben, of althans daarvoor de grondslagen legt. Maar is dit geschied? De meesten uwer, die tot dusver gesproken hebben, bijna allen, die in de sectiën de ontwerpen onderzocht hebben, vinden dit niet in de ontwerpen. Het geachte lid uit Noord Holland, dat vroeger met vaste en krachtige hand het beheer van 's lands finantiën voerde, heeft zich daaromtrent in de vorige zitting open en stellig uitgelaten, en de krachtige taal des vorigen sprekers heeft de overtuiging van dat gemis niet weinig versterkt.

Het hoofddoel dus der grondwets-herziening, waarbij het *volk* het meeste belang heeft, opdat het uit zijnen, misschien wel niet al te zwarte tint gekleurden, toestand gered worde, — dat hoofddoel wordt door deze ontwerpen niet bereikt, ook niet dat der uitbreiding van staatkundige regten, want, hebben de regtstreeksche verkiezingen ten gevolge, dat het kiesregt voor hen, die hetzelve hebben, van meer gewigt wordt, velen, die nu, hoezeer dan niet regtstreeks, maar toch middellijk, daaraan deelnamen, zullen voortaan daarvan verstoken zijn; dit zal misnoegen verwekken, en velen, die op de uitoefening van staatkundige regten prijs stellen, zullen met regt klagen, dat hun staatkundige regts-toestand door de Grondwet eer verergerd dan verbeterd is.

Vele sprekers hebben tot dusverre verklaard, dat zij voor de ontwerpen zouden stemmen, maar zij noemden tevens dit en zooveel ander gebrekkigs daarin op, zooveel, dat ze onaannemelijk maakt, dat men uit hunne praemissen eer een besluit tot afstemming dan tot aanneming had mogen verwachten, en dat ik althans, indien ik van alle die gebreken de volle overtuiging had, meenen zou aan die ontwerpen nimmer mijne goedkeurende stem te moeten geven.

Waarom zou ik dan zoo geheel anders handelen als vele mijner mede-vertegenwoordigers? Het onderscheid is gelegen in de verschillende wijze van zien. Daar zijn er, die meenen, dat de voorgestelde herziening maar moet worden aangenomen, hoe gebrekkig die ook zij, omdat het gevaar der afstemming welligt de nadeelen eener aanneming zal overtreffen. Ik eerbiedig dat gevoelen, omdat ik overtuigd ben, dat zij, die het omhelzen, aldus ter goeder trouw oordeelen. Daarentegen zullen mijne ambtgenooten in deze Kamer ook mijn gevoelen wel eerbiedigen, wanneer ik hun verzeker, dat ik nog niet overtuigd ben van dat gevaarlijke der afstemming, dat ik daartegenover stel het gevaarlijke der aanneming eener Grondwet, waarvan het gebrekkige, door de in deze Kamer uitgesprokene advysen, reeds bij het volk bekend is, op het oogenblik dat zij moet werken, eener Grondwet, die, omdat zij aan het verlangen des volks, namelijk meer materiële

welvaart en minder belastingen, niet voldoet, met teleurgestelde verwachting en daaruit geboren misnoegen en wrevel zal worden ontvangen. Ik van mijne zijde zal aannemen wat aannemelijk is; ik zal ter redding van het schip, dat, zoo als de vorige spreker zeide, dreigt te zinken, gaarne helpen pompen; maar ik wil eene goede pomp, en daarom zal ik verpligt zijn af te stemmen wat mij verwerpelijk is gebleken te zijn, zoo uit eigen onderzoek als door de advysen der sprekers, niet alleen die tegen, maar ook die voor de ontwerpen zullen stemmen. De Natie, Edel Mogende Heeren, zal het ons, zoo niet dadelijk, dan toch spoedig dank weten, dat wij onze goedkeuring niet geven aan eene herziening, aan welke zelfs hare voorstanders niet kunnen ontkennen, dat zooveel gebrekkigs kleeft, in het vertrouwen op eene betere herziening, die, vooral nadat de Regering met de gebreken van deze en met het verlangen der Natie door hare vertegenwoordigers bekend geworden is, met vertrouwen mag worden verwacht.

Maar, Edel Mogende Heeren, er bestaat nog eene andere reden, waarom ik mij bezwaard zou vinden in het goedkeuren dezer grondwetsherziening: zij is gelegen in hare beginselen.

Ik sta hier, Edel Mogende Heeren, onder den indruk van den plegtigen eed, in handen des Konings met u allen afgelegd, die ons de heilige verpligting oplegt om de algemeene vrijheid der ingezetenen van Nederland te bewaren en te beschermen: let wel, Edel Mogende Heeren, niet om de staatkundige regten der ingezetenen buiten mate en tegen den geest der Grondwet, die ons regeert, uit te breiden, niet om het democratisch element tot een alles overheerschend beginsel in de Grondwet op te nemen, met verkorting en op den duur, hetgeen God nog verhoede, met verwoesting van het monarchaal element, maar om de algemeene vrijheid der ingezetenen te *bewaren*, te *beschermen*, en dus in het belang dier vrijheid hunne staatkundige regten grondwettig, d. i. in verband met het monarchaal stelsel, dat waarachtig palladium, gelijk 's Konings ministers het bij eene der memoriën van beantwoording zelve noemen, van Neêrlands volksbestaan in Europa.

Ik gevoel tevens geheel het gewigt van den in den naam van het gansche Nederlandsche volk, door zijne vertegenwoordigers eenmaal duur bezworen, eed, dat zij de regten van des Konings kroon zullen bewaren en onderhouden. Gelijk de regten en vrijheden des volks heilig en onschendbaar zijn, zoo zijn het ook de regten der Kroon. En geen wonder. Zonder die regten toch is de Koning niet bij magte, zijnen mede duur bezworen eed te vervullen, dien van de algemeene en bijzondere vrijheid en de regten van alle zijne onderdanen en van ieder hunner te beschermen en te beveiligen. Zoo strekken dan de regten der Kroon tot een hechten en zekeren grondwettigen waarborg voor de regten en vrijheden des volks, en waar wij gevaar loopen de regten der Kroon, hetzij door euvelmoedige of ligtzinnige aanranding, hetzij zelfs door vrijwilligen afstand of vervreemding, verloren te zien gaan, dáár zijn ook de regten

en vrijheden des volks blootgesteld aan verlies en vernietiging. Ziet, Edel Mogende Heeren, dit zijn geene bloote theoriën, uit een scheppend vernuft gesproten, maar het zijn practische waarheden, uit ons positief regt, uit de Grondwet zelve in artt. 53, 54 en 84 geput.

Diep doordrongen en vast overtuigd van deze grondwettige beginselen, vestige ik het oog op onzen Nederlandschen Staat, op de Grondwet, naar welke die Staat bestuurd wordt, op hare herziening, die en zoo als zij ons is voorgesteld, en op den pligt, welken wij te vervullen hebben.

Die Staat, hij is het *Koningrijk* der Nederlanden, een Staat, die niet een Koning aan het *hoofd* heeft, gelijk eene republiek eenen voorzitter aan het hoofd heeft, maar een Staat, die door een Koning *geregeerd* wordt.

Die Grondwet — de Regering zelve erkent het herhaaldelijk en nu nog laatstelijk in hare memorie van beantwoording — die Grondwet van 1815, gewijzigd in 1840, naar welke het Koningrijk der Nederlanden bestuurd wordt, is ons ter *wijziging* voorgesteld, naar de thans aanwezige behoefte. Er is geen sprake, en *kan* geen sprake zijn van het maken eener geheel nieuwe Grondwet: *wijziging* alleen wordt ons voorgesteld; en die wijziging, wijziging zelfs op eene ruime schaal, ik wil dit ook erkennen, mits het *wijziging* zij en niet meer, is behoefte, behoefte voor de ontwikkeling van den menschelijken geest, behoefte, zoo men zegt, en ik wil hierover niet twisten, behoefte in verband met de staatkundige gebeurtenissen in andere landen van Europa. «Ook na die wijziging» — het zijn wederom de woorden der Regering — «ook na die wijziging, blijft ze desniettemin de Grondwet van 1815, gewijzigd in 1840, later gewijzigd in 1848.» In die Grondwet — de Regering erkent het wederom zelve — vinde ik uitgedrukt de verwezenlijking van het monarchaal stelsel. Ik vinde daarin het door waarborgen van volks-vrijheid wijsselijk getemperd éénhoofdig gezag, gelijk het hier te lande is gevestigd geworden op de souvereiniteit van het vorstelijke en later het koninklijke huis van Oranje en Nassau, daarin gelegen, dat de *Regering* — niet *eene uitvoerende magt*, welk begrip eene hoogere magt onderstelt, welker bevelen uitgevoerd worden, maar dat de Regering, d. i. de *wil*, die in den Staat ergens als beslissende moet gelden, in Nederland berust bij den Koning. 's Konings ministers moge men zeggen dat besturen, de Koning regeert. Geen *imperium* kan in den eigenlijken zin des woords naar buiten werken, tenzij *van wege* of *uit naam* van den Koning, of met 's Konings uitdrukkelijke goedkeuring of stilzwijgende toelating. Wel is 's Konings wil aan den wil van menig ander grondwettig ligchaam gebonden; maar wanneer deze ligchamen hunne medewerking weigeren, geschiedt er niets *naar buiten*.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, mijn begrip van het koninklijk grondwettig gezag in Nederland. Het is niet gedistilleerd uit onjuiste

beschouwingen aangaande den aard van het Engelsche en later van het in de theorie gedemocratiseerde Fransche en daarna continentale koningschap, maar uit de wording en den inhoud van ons staatsregt.

Ik geloof gaarne, Edel Mogende Heeren, en meen dit ook reeds bemerkt te hebben, dat er in deze aanzienlijke vergadering zullen zijn, welke de gevoelens niet deelen, die ik omtrent het koninklijk grondwettig gezag in Nederland uitte. Ook durf ik mij niet vleijen deze mijne overtuiging, niettegenstaande zij haren grond heeft in de geheele Grondwet van 1815, waarin dat stelsel als ingeweven is, op anderen, die niet reeds overtuigd zijn, te zullen overbrengen, vooral niet in deze dagen, waarin men gewoon is in de beschouwingen meer van democratische beginselen dan van positive regtsgronden uit te gaan, en waarin men, om met een der schranderste en scherpzinnigste geleerden van onzen tijd te spreken, vorsten wil, die naar afgoden gelijken, welke een mond hebben en niet spreken, voeten en niet wandelen. Ik zal mij ook door geene tegenspraak laten verlokken om over die gevoelens, welke velen vele jaren proefhoudend hebben bevonden, in het strijdperk te treden, noch ook over de juistheid — ik beweer haar onjuist — der bekende en met mijn gevoelen over onze Grondwet onvereenigbare en nu bijna overal versletene verdeeling van drie onafhankelijke staatsmagten, welke LOCKE, MONTESQUIEU en DELOLME hebben verzonnen en verbreid, de *wetgevende*, de *regterlijke* en de *uitvoerende* magt, en die nog de Regering bij hare laatste memorie aanneemt, daarvan zeggende: « De *wetgevende* magt maakt de wetten, de *regterlijke* past ze toe, de *uitvoerende* voert uit èn de bepalingen der wet èn de uitspraken des regters. » Wanneer men zulk een stelsel door 's Konings ministers ziet verkondigen, en daarbij in de Grondwet ter aanneming aan het volk voorgesteld ziet het valsche, het koningschap in den grond ondermijnende beginsel, dat *de uitvoerende magt berust bij den Koning*, dan kan het ons niet bevreemden, wanneer wij soms het koningschap in die mate zien vernederen, dat men spreekt van wetten, vastgesteld met gemeen overleg, niet tusschen de beide kamers en den Koning, maar tusschen de Tweede Kamer en 's Konings *ministers*.

Neen, Edel Mogende Heeren, de Koning is niet de uitvoerende magt. Hij is in eene Regering, die grondwettelijk monarchaal is, gelijk de onze, de *rector universae civitatis*. Indien ik niet vreesde, Edel Mogende Heeren, uwe aandacht te vermoeijen, zou ik het u uit onze Grondwet zelve bewijzen met de woorden van den man, wiens naam in deze gehoorzaal eerbied moet verwekken, den man, wien de heer GROEN VAN PRINSTERER in zijne kernachtige taal eenmaal met zooveel regt noemde « den verdediger der maatschappelijke orde, den voorstander der Nederlandsche nationaliteit, den trouwen dienaar van zijnen Vorst, den staatsman, die de ware belangen van het Vaderland doorzag, » wijlen den minister VAN MAANEN. Deze heeft het grondwettig monarchale onzer

Regering, en het ongegronde van het begrip der drie, onderscheiden van elkander, aangetoond in de redevoering, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal op den 10den April 1827 gehouden, ter verdediging van het ontwerp van wet op de regterlijke organisatie van dat jaar.

«Onze Regering» zeide hij, «is grondwettelijk *monarchaal;* de Koning is *niet de uitvoerende magt.*

«*Hij is de rector universae civitatis.*

«Zijne handen moeten het evenwigt houden en bewaren tusschen de onderscheidene grondwettelijke magten, naar de grondwettelijke beginselen.

«Het *tweede hoofdstuk,* van de Grondwet, handelt niet *van de uitvoerende magt,* maar *van den Koning.*

«De *zesde afdeeling* van dit hoofdstuk handelt insgelijks niet *van de uitvoerende magt,* maar *van de magt des Konings.*

«En sommige artikelen van dat hoofdstuk zouden indedaad al zonderling te zamen hangen met het denkbeeld van eene *uitvoerende* magt, in den zin, welken men, in de aangenomen theorie, aan die magt zoude willen geven.

«*De Koning verklaart oorlog en hij maakt vrede* (art. 57); zelfs deze *magt,* welke dan toch wel eigenaardig tot het *souverein gezag,* en niet tot de uitvoerende magt behoort, heb ik, indien ik het wel verstaan heb, door een der sprekers hooren opnoemen als tot de *uitvoerende* magt te behooren, ten einde een systema goed te maken, dat onze Grondwet niet kent.

«Even weinig handelen de volgende hoofdstukken der Grondwet van geheel op zich zelve staande, en aan den Koning, als *Hoofd van den Staat,* geheel vreemde staats-ligchamen, of grondwettelijke inrigtingen; maar zij handelen van zoodanige staats-ligchamen en grondwettelijke inrigtingen, welke met en nevens den Koning, ieder in zijne betrekking, en in den kring van werkzaamheden, bij de Grondwet aangewezen, of naar de algemeene regelen en beginselen, daarbij vastgesteld, het geheele zamenstel van het grondwettelijk monarchaal staatsgebouw uitmaken.

«Zoo handelt het IIIde hoofdstuk, niet van de *wetgevende magt,* als afgescheiden magt in den Staat, maar *van de Staten-Generaal,* welke, volgens art. 105, gezamenlijk met den Koning de *wetgevende magt* uitoefenen.

«Zoo handelt het IVde hoofdstuk, niet van de *provinciale magt,* welke als magt niet bestaat, noch van de *uitvoerende of administratieve magt,* maar van de *Staten der provinciën.*

«Zoo handelt het Vde hoofdstuk, niet van de *regterlijke magt,* als eene aan het souverein gezag geheel vreemde magt, maar van *de justitie,* als zijnde een hoogst gewigtig deel van het openbaar bestuur, en dat hoofdstuk stelt vast, in art. 166, dat de *regterlijke* magt, dat is de *bedeeling des regts,* alleen wordt uitgeoefend door regtbanken, bij of ten gevolge der Grondwet ingesteld.

«Zoo handelt het VIde hoofdstuk, niet van de *geestelijke magt*, maar van de *godsdienst*.

«Zoo handelen ook alle de volgende hoofdstukken, even als die van de justitie en van de godsdienst, over de grootste en meest aangelegene onderwerpen van het staatsbestuur, over de *finantiën*, over de *defensie*, over den *waterstaat*, over het *onderwijs* en over het *armbestuur*.

«En het is mitsdien eene zeer groote dwaling, dat in de Nederlandsche Grondwet dat bepaalde beginsel van volstrekte afscheiding, van volkomen onafhankelijkheid van magten zoude gevonden worden.»

Diezelfde beginselen waren het, die ook in theorie verkondigd werden door eenen man, wiens gezag wel door niemand in deze Vergadering in twijfel getrokken zal worden, door den vrijzinnigen staatkundige Benjamin Constant.

«Les trois pouvoirs politiques,» zegt hij, «tels qu'on les a connus jusqu'ici, le pouvoir exécutif, législatif et judiciaire, sont trois ressorts, qui doivent coöpérer, chacun dans sa partie, au mouvement général; mais quand ces ressorts dérangés se croisent, s'entréchoquent et s'entravent, il faut une force, qui les remette à leur place. Cette force ne peut pas être dans l'un de ces ressorts, car elle lui servirait à détruire les autres; il faut qu'elle soit en dehors, qu'elle soit neutre en quelque sorte, pour que son action s'applique partout où il est nécessaire qu'elle soit appliquée, et pour qu'elle soit préservatrice et réparatrice, sans être hostile.

«La monarchie constitutionnelle a ce grand avantage, qu'elle crée ce pouvoir neutre dans la personne d'un Roi, revêtu d'une puissance d'opinion, qui sert de base à sa puissance politique. L'intérêt véritable de ce Roi n'est aucunement que l'un des pouvoirs renverse l'autre, mais que tous s'appuyent, s'entendent et agissent de concert.»

Zoo bestaat er dan in de constitutionnele monarchie, ook in de onze, gelijk de Grondwet bewijst, eene afzonderlijke kracht of gezag, de *ziel* als 't ware, die alle magt in den Staat in leven en beweging brengt, het is de magt des Konings, het is zijne regering.

Doch ik weidde hierover verder uit, Edel Mogende Heeren, dan nu reeds mijne bedoeling was. Uwe welwillendheid vergeve mij dit. De éénige reden dezer ontwikkeling was deze, om den weg te banen tot het antwoord, welken pligt wij hebben te vervullen bij het oordeel, dat wij zullen uitspreken over de ons voorgestelde veranderingen in en bijvoegingen bij de Grondwet. Het blijft, gelijk ik met de Regering zeide, de constitutie van 1815, hoezeer gewijzigd: deze wijzigingen mogen dus de constitutionnele monarchie niet aanranden, wij zijn verpligt met de bewaring en bescherming van de regten en pligten des volks te vereenigen de bewaring van de regten der Kroon: en wanneer wij in eenig ontwerp dat monarchaal principe of die regten van de Kroon aangerand of verkort zien, dan vorderen eed en pligt van ons, dat wij het ontwerp afstemmen; zoo niet, en zijn wij overtuigd niet bloot van het nuttige of heilzame, maar ook van het nood-

zakelijke der wet, dat wij haar dan aannemen; maar dan ook aannemen, zonder uit te weiden over de meerdere of mindere gebreken, die haar aankleven, opdat wij aan de wet, tot welker aanneming wij medewerken, niet reeds bij de geboorte hare morele kracht ontnemen. Ik voor mij zal mij daarom in den regel althans liever onthouden van het woord te voeren over voorstellen van wet, die ik zal aannemen.

Diezelfde algemeene voordragt of ontwikkeling moet tevens dienen, Edel Mogende Heeren, om u en der Natie, welke ik mede vertegenwoordige, het standpunt aan te wijzen, waaruit ik wensch, dat mijn votum beoordeeld worde, wanneer ik mij pligts- en gewetenshalve genoodzaakt zal zien aan de eene of andere der voorgedragene wetten mijne goedkeurende stem te ontzeggen. Ik had gewenscht, Edel Mogende Heeren, zoo gelukkig te zijn, als velen uwer, die in de twee vorige zittingen verklaarden zulks te zullen doen: want ook ik geloof, dat eene herziening onzer staatsregeling wenschelijk is, die leiden kunne tot vereenvoudiging in het bestuur, regeling en herstelling van ons finantie-wezen, en tot wijze spaarzaamheid, wel te onderscheiden van bekrompene bezuiniging in het beheer der geldmiddelen, waartoe ik echter — om dit in het voorbijgaan te zeggen — noch vereeniging of splitsing van provinciën, noch regt van vereeniging, noch verkorting van koninklijke magt, noch eene Eerste Kamer op demo-plutocratischen grondslag noodzakelijk oordeele. Ik wil dan ook gaarne, zooveel ik naar eed en pligt vermag, naar 's Konings uitgedrukt verlangen tot het gewenschte doel medewerken door toegevendheid, inschikkelijkheid en opoffering van eigen inzigten, en ik zou daarvan meer bewijzen hebben kunnen geven, dan ik nu zal doen, indien de wensch van velen onzer tot meerdere splitsing der ontwerpen had kunnen worden bevredigd. Maar die toegevendheid heeft hare grenzen. Een geacht spreker uit Noord-Holland drukte in dit opzigt, bij de discussie in de gewone Kamer over de grondwets-herziening, volkomen mijne denkbeelden uit, toen hij, bij zijne verklaring van bereidvaardigheid om zooveel mogelijk inschikkelijk te zijn, en niet slechts *iets*, maar *veel* van eigene denkwijze ten offer te brengen, te kennen gaf, dat alleen punten van ondergeschikt belang, of ook punten, waarvan geen groot nadeel of bijzonder onheil voor den Staat te vreezen is, of zulke punten, die bij wetten nader zullen geregeld, of waarop nader zal kunnen teruggekomen worden, kunnen of mogen worden toegegeven. Maar, Edel Mogende Heeren, op hoofdbeginselen, op levensvragen geve ik niet het minste toe. Wanneer ik, geroepen om mede te werken tot het *wijzigen* der Grondwet van 1815, dat is, daarin te veranderen of daarbij te voegen, wanneer ik in de daartoe voorgestelde wetten beginselen ontdek, die niet het bestaande bloot veranderen of wijzigen, maar de grondslagen van dat staatsgebouw zelf aantasten, ondermijnen of zelfs vernietigen, of die althans noodwendig daartoe moeten leiden, of beginselen en bepalingen, die, naar mijne inner-

lijke overtuiging, op het verderf of althans tot groot nadeel van den Staat moeten uitloopen, wanneer ik zulke beginselen, zulke bepalingen, of zulk eene algemeene strekking ontmoet in de ontwerpen, die ons zijn voorgesteld, dan mag mij niets ter wereld bewegen om tot het aannemen daarvan mede te werken, geene schrikbeelden, van welken aard ook, die maar al te vaak eene onaannemelijke voordragt aannemelijk gemaakt hebben. Geene vrees voor ontevredenheid, onrust, en welke nadeelige gevolgen eener afstemming men ons al zou willen voorspiegelen, mogen mij dan terughouden van hetgeen mijne subjective overtuiging mij als heiligen pligt voorschrijft. Maar, wat spreek ik van vrees? Ik vertrouw met velen uwer op den bedaarden en rustigen zin, niet van volksmenners en onruststokers, die immer woelen en werken, en die ook in de meest voorspoedige tijden, die wij vóór nu twintig jaren met België vereenigd beleefden, in hun eigen misdadig belang, ontevredenheid en tweedragt onder de goede burgers weten te verwekken, en wier eischen en vorderingen nimmer zullen voldaan zijn; — neen, op den bedaarden en rustigen zin vertrouw ik van het goede en weldenkende gedeelte der Natie, dat in alle, ook de geringste standen, gevonden wordt, die, door de ondervinding van het gebeurde in andere landen geleerd, niet ligt in eigen ingewanden zullen gaan wroeten, maar veeleer, jong en oud, rijk en arm, de handen eendragtig zullen ineen slaan, om soortgelijke rampen af te weren. En mogt ik mij al tegen alle verwachting in dit mijn vertrouwen teleurgesteld zien, dan zullen den Koning en het Vaderland in het aan orde en wet steeds getrouwe Nederland nog een genoegzaam aantal krachtige handen ten dienste staan, om elke wederstreving tegen orde en wet naar eisch te kunnen beteugelen. In allen gevalle, en welke dan ook de gevolgen mogen zijn, ik zal aannemen wat aannemelijk is, al bestaan er ook bezwaren tegen: maar ik zal nimmer mijne vrijheid en zelfstandigheid zooverre verzaken, dat ik aanneem hetgeen mij naar mijne beginselen volstrekt verwerpelijk toeschijnt. Zoo zeide ook eenmaal de groote kerkhervormer in de 16de eeuw: *Ik kan niet anders. God helpe mij!* Dus handelende, kan ik wel niet rekenen op de toejuiching der groote menigte, die niets wil dan aanneming *quand même*, maar die toejuiching heb ik nimmer bejaagd, en zal haar nimmer bejagen. Gij, Edel Mogende Heeren, zult mijne overtuiging, ook dan wanneer gij haar niet deelen kunt, eerbiedigen, gelijk ik gewoon ben die van anderen te eerbiedigen, en het bewustzijn van, volgens mijne overtuiging, naar eed en pligt gehandeld te hebben, zal mij rust geven met God en mijn geweten.

Zoo zal ik mij verpligt achten, Edel Mogende Heeren, mijne stem uit te brengen tegen het eerste thans aan de orde zijnde ontwerp van wet, deels wegens de voorgestelde bepaling, dat de wet provinciën kan vereenigen en splitsen; deels wegens het artikel, 't welk het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering erkent.

Ik moet onderstellen, Edel Mogende Heeren, dat deze geheele Vergadering bekend is met alle de gronden van bezwaar, die èn in de vroegere discussiën bij de gewone Kamer, èn op nieuw bij deze discussie tegen die twee bepalingen zijn ingebragt; en ik zou de aandacht van U Edel Mogenden noodeloos vermoeijen, door alle de daartegen gemaakte bedenkingen te herhalen. Toen in 1840 de splitsing van Holland werd voorgesteld en aangenomen, toen verzette zich daartegen, onder anderen, met kracht van taal en grondige argumenten de heer GROEN VAN PRINSTERER, en hij noemde die splitsing *ongeoorloofd.* Gij vindt zijne rede, voor zooverre dat voorstel betreft, in de handelingen der Kamer over de toenmalige herziening der Grondwet, bij BELINFANTE gedrukt, III, bladz. 339 en volg. Ik verheug mij daarbij te kunnen noemen den tegenwoordigen minister van Binnenlandsche Zaken, toen lid der Kamer, die even als de heer GROEN VAN PRINSTERER het voorstel bestreed, op grond van de verkregen regten der provinciën op een afzonderlijk en zelfstandig bestaan. «Men huivert,» zegt hij onder anderen en met reden, «om bij de herziening dezer Grondwet de grondslagen van dit staatsgebouw zelf aan te raken; men vordert, en zeer wijs, dat deze als heilig zullen worden geëerbiedigd. En ziet men dan nu niet, dat deze voorgestelde scheiding dat heilige niet ongeschonden laat: dat dit voorstel die grondslagen omwroet.» En vergunt mij, Edel Mogende Heeren, dat ik zijne rede, mede in de genoemde *Handelingen* te vinden op dit punt, III, bladz. 404 en volg., vervolge, omdat het is alsof de redenaar soortgelijk voorstel, als nu hier gedaan wordt, reeds toen vooruitzag.

«En matigt men zich dit aan,» zoo gaat hij voort, verdeelt men hetgeen men te *groot* acht, dan is het evenzeer pligt om te vereenigen hetgeen de ondervinding leert te *klein* te zijn, om als op zich zelf staand bestanddeel te worden bijbehouden.

«Dan is dat geheele denkbeeld der toetreding van ondeelige provinciën verworpen, dan moeten ook Zeeland, Utrecht, Drenthe, als op zich zelve te klein; bij andere gewesten ingedeeld worden.

«Dat denkbeeld alleen heeft tot heden het verwijt teruggehouden, dat het weelde is, in elk der drie genoemde provinciën eenen gouverneur en collegiën van Gedeputeerde Staten te bekostigen.

«Datzelfde denkbeeld alleen heeft het kunnen goedmaken, dat, naar aanleiding van art. 182 der Grondwet, in elk der drie genoemde provinciën, zelfs in Drenthe, een geregtshof is gesticht, hetgeen zonder dat als verkwisting zoude hebben moeten worden uitgekreten.

«En wat zal dan nu het redelijke gevolg der aanneming van deze voorgestelde splitsing van Holland moeten zijn? Immers dit, dat die genoemde drie provinciën vernietigd, die gouverneurs en Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten afgedankt, die geregtshoven weder afgebroken zullen moeten worden: ja, het geheele Rijk in vier of vijf groote departementen verdeeld.

«En ik durf het een ieder vragen, of daardoor niet alles het onderste

boven zoude worden gekeerd en alzoo die splitsing eene daad van roekeloosheid zoude zijn!"

Zoo sprak de man, die nu als minister en als lid dezer Kamer in deze vergadering tegenwoordig is, en van wien ik mij vleijen mag, dat hij aan mijne zijde strijden zal tegen het gedane voorstel van vereeniging der provinciën, omdat daardoor de grondslagen van het staatsgebouw zelf worden aangetast en het te vreezen is, dat daardoor in ons Koningrijk alles het onderste boven zoude worden gekeerd. En daartoe zou onze Grondwet het regt aan den gewonen wetgever geven!

De Regering zegt wel herhaaldelijk bij hare memorie, dat eene geheele omkeering in de groote provinciale verdeelingen des Rijks vooreerst nog niet te voorzien is, en dat zij gewis geen plaats zal hebben, of de noodzakelijkheid daarvan moet nadrukkelijk worden gevoeld. Maar, behalve dat daarvoor in den tegenwoordigen stand van zaken geene genoegzame verzekering kan gegeven worden, vrage ik: waartoe is het dan noodig, het in de Grondwet op te nemen? Waarom kan de vereeniging of splitsing, wanneer daarvoor werkelijk noodzakelijkheid bestaat en gevoeld wordt, in het vervolg op dezelfde wijze niet bevolen worden, als de splitsing van Holland in 1840? Vooral nu, daar, bij aanneming der voorgestelde wetten, de veranderingen in de Grondwet zoo gemakkelijk zullen kunnen geschieden, van welke zoo gemakkelijke veranderingen ik waarlijk de zoo onbepaalde lofredenaar niet wil zijn als wel anderen: ik houde van goede hechte fondamenten voor een gebouw, waarnaar in jaren niet behoeft te worden omgezien. Ik ben geen beminnaar van grondwetten, die men zich alle jaren, even als almanakken, nieuw moet aanschaffen. Bij de tegenwoordige echter, gelijk zij zal worden, neem ik die meer gemakkelijke verandering gaarne aan; gelijk ook sommigen, misschien ook velen uwer, Edel Mogende Heeren, de ontwerpen zullen aannemen, juist omdat de Grondwet voortaan zoo gemakkelijk zal te veranderen zijn.

Maar, om tot het onderwerp terug te keeren, de vereeniging of splitsing der provinciën is niet alleen ongeoorloofd, onregtvaardig, en zal in de gevolgen noodlottig zijn, gelijk door meer dan één geacht redenaar, in de vorige zitting, duidelijk is aangetoond, de vereeniging of splitsing der provinciën aan de wet over te laten, is strijdig met den geest en de letter der nog bestaande Grondwet. Vergunt mij, Edel Mogende Heeren, dat ik dit ontwikkele met de woorden van een adres, door den heer Spandau, die in 1840 mede een gewigtig werkzaam deel nam aan de toenmalige herziening der Grondwet, en een aantal andere achtenswaardige ingezetenen uit Groningen, tot de gewone Kamer gerigt, door mij zelven, en, zoo ik mij niet bedrieg, door mijnen, in de stad Groningen wonende, mede-afgevaardigde, mede onderteekend. Elke door mij daarin gemaakte verandering zou de gronden, door den eersten onderteekenaar zoo fiks daarin ter neder gesteld, verzwakken.

«Wij zijn» zeggen dáár de adressanten, «van meening, dat het

overlaten aan de wet om wezenlijke, zelfs fundamentele, veranderingen in de bestaande Grondwet te maken, strijdig is met den geest en de letter dier Grondwet. De geest of bedoeling dier Grondwet is baarblijkelijk, aan hare wezenlijke en fundamentele bepalingen bestendigheid en duurzaamheid te verzekeren. Daarom schrijft zij uitdrukkelijk voor, dat het niet genoeg is, de noodzakelijkheid van eenige verandering of bijvoeging bij eene wet te verklaren, en die verandering of bijvoeging zelve duidelijk aan te wijzen en uit te drukken; neen! de Tweede Kamer der Staten-Generaal moet daartoe in dubbelen getale bijeenkomen, en tot de verandering of bijvoeging mag niet dan door eene meerderheid van drie vierde gedeelten der tegenwoordig zijnde leden besloten worden. Oordeelt men de vermeerdering of vermindering van het getal der provinciën noodzakelijk, welnu, men verklare die noodzakelijkheid bij de wet, en men wijze duidelijk aan, men drukke duidelijk uit, waarin die vermeerdering of vermindering zal bestaan. Dan zal de Dubbele Kamer zich in staat bevinden, om over de noodzakelijkheid van de voorgestelde vermeerdering of vermindering te oordeelen: maar men verge niet van haar, dat zij de verandering eener fundamentele bepaling der Grondwet, bij wijze van delegatie, op de gewone wetgeving overdrage.

«Zoo iets tot het wezen van onzen Staat behoort, dan zijn het onze provinciën, die eenen historischen grondslag hebben, vroeger een souverein gezag uitoefenden en eigene wetten en costumen bezaten, welke nog werken en nog lang in contracten zullen blijven bestaan. Aan den gewonen wetgever de bevoegdheid te geven, om die provinciën bij eene wet, en alzoo met afwijking der salutaire voorschriften van de Grondwet, te vermeerderen of te verminderen, daaraan kan geene Dubbele Kamer immer hare toestemming geven, zonder afstand te doen van hetgeen haar is opgedragen. Men verlieze hierbij niet uit het oog, dat de zaak van meer gewigt is dan het oppervlakkig wel schijnt: omdat de ingezetenen in het algemeen zeer aan het behoud der aloude provinciën gehecht zijn. Wanneer men bijv. van de provinciën Vriesland en Groningen ééne provincie wilde maken, met bepaling, dat de hoofdstad Groningen of Leeuwarden zoude zijn, zoude men tot misnoegen, ontevredenheid en tot eindelooze verdeeldheden en twisten tusschen de ingezetenen dier beide provinciën aanleiding geven.

De ondergeteekenden willen geenszins beweren, dat niet veel aan de wet behoort te worden overgelaten, maar het moeten toepassing van beginsels zijn, regeling van bijkomende zaken, reglementaire of transitoire bepalingen, en geenszins wezenlijke of fundamentele veranderingen. Is het niet vreemd, dat de gewone wetgeving aan de Dubbele Kamer voorstelt, dat zij hare taak aan de gewone wetgeving overlate, en geeft het geene aanleiding tot den schijn, alsof men de verlangde verandering niet aan de Dubbele Kamer durft voorstellen, uit vrees van de voorgeschrevene meerderheid van drie vierden der tegenwoordig zijnde leden niet te zullen bekomen?

«De ondergeteekenden hebben eenigzins uitvoerig over art. 2 van het ontwerp gesproken, omdat daarin voor het eerst wordt voorgesteld, dat de Dubbele Kamer hare taak, bij wijze van delegatie, aan de gewone wetgeving zal opdragen. Het geldt hier echter een beginsel en bepaaldelijk de vraag: of wezenlijke en fundamentele veranderingen of bijvoegingen aan de wet mogen overgelaten, dan wel of die veranderingen of bijvoegingen, duidelijk aangewezen en uitgedrukt, aan het oordeel en de besluiten der Dubbele Kamer moeten onderworpen blijven, zoo als de bestaande Grondwet voorschrijft? Dat beginsel is mede tot andere bepalingen van het ontwerp betrekkelijk; doch adressanten willen daarop niet telkens terugkomen. Zij voegen er alleenlijk nog bij, dat men, hun beginsel niet aannemende, had kunnen volstaan met artt. 227—231 der bestaande Grondwet vervallen te verklaren en daarvoor in de plaats te stellen één enkel artikel, van dezen inhoud: *Alle veranderingen of bijvoegingen in de Grondwet worden aan de wet overgelaten.* Op die wijze zou de Staats-commissie zich op eene zeer gemakkelijke wijze van hare taak hebben kunnen kwijten. Doch zoude men daarmede tevreden zijn geweest? Voorzeker niet! Zoodanige bepaling omtrent de wijze van verandering der geheele Grondwet zoude niet zijn toegelaten. Doch dan mag men zulks evenmin toelaten ten aanzien van eene enkele fundamentele verandering.»

De Regering zelve was van hetzelfde gevoelen, dat men op die wijze geene herziening der Grondwet tot stand mogt brengen. Gij weet het, Edel Mogende Heeren! dat een geacht lid uit Gelderland, door wiens vriendschap ik mij vereerd vinde, bij eene afzonderlijke nota eene dubbele herziening aanbeval, welke in zeker opzigt gelijke strekking had. Maar de Regering deinsde terug voor die wijze van herziening. Het geheele voorstel, meende zij, zou als eene ontduiking der voorschriften van art. 227 en volg. der Grondwet kunnen worden aangemerkt, een voorbeeld, dat niet zonder gevaar kon worden gegeven. Welnu, dan geve men dat gevaarlijk voorbeeld ook niet in art. 4 van het ontwerp, dat in beraadslaging is.

Eene andere reden, waarom ik dit ontwerp zal moeten afstemmen, noemde ik het artikel, hetwelk het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering erkent. Ook hier kan ik, opdat ik mij, zooveel het belang der zaak gedoogt, bekorte, mij refereren tot hetgeen door vele andere sprekers, zoo bij de discussie in de gewone Kamer als bij deze, meer bondig en overtuigend dan ik dit vermag, daartegen gezegd is. Het zij mij alleen geoorloofd, ook hier wederom mijne bedenking tegen dat artikel uit te drukken met de woorden van het straks genoemd adres uit Groningen:

«De erkenning van het regt der ingezetenen om zich te vereenigen moge op zich zelve een niet af te keuren beginsel in eene volks-regering zijn; doch waartoe zal het leiden, als men niet alleen het beginsel opneemt, maar bovendien aan de wet verbiedt, het bedoelde regt aan eenige bepaling, dan tot verzekering der publieke orde, te onderwerpen? Hoe! is het niet gevaarlijk, ons tot dusverre vreedzaam, en, bij ver-

gelijking, nog gelukkig Vaderland aan de woelingen en schokken van politieke vereenigingen bloot te stellen, en dat nog wel in eenen tijd, waarin juist die vereenigingen elders tot het omverwerpen van eenen troon, tot staats-omwentelingen, tot oproeren en plunderingen aanleiding hebben gegeven? Wat beteekent het, dat de wet slechts bepalingen tot verzekering der publieke orde zal mogen maken? Heeft dan de maatschappij, ook zonder zoodanige wet, het regt niet, om de publieke orde te handhaven, personen en goederen te beschermen? Neen, Edel Mogende Heeren, die beperkte, geheel negative, magt, aan de wet gegeven, levert in ons oog een zeer zwakken waarborg op voor de handhaving van rust en orde, voor de bescherming van personen en goederen. Achtte men het volstrekt noodzakelijk, het regt van vereeniging in de Grondwet te erkennen, dan had men er, voor het minst, de voorwaarden moeten bijvoegen, waarop dat regt zoude mogen worden uitgeoefend, en uitdrukkelijk bepalen, dat van elke vereeniging eenigen tijd vooraf, bijv. acht dagen, aan het hoofd der politie moet worden kennis gegeven; dat zij, die zich vereenigen, niet gewapend mogen zijn, en dat geene vereenigingen in de opene lucht en des avonds of in den nacht mogen gehouden worden. Men spiegele zich aan de gevolgen, welke die vereenigingen in andere landen gehad hebben! Men denke aan de reformistische maaltijden in Frankrijk, die de omwenteling hebben voorbereid en de republiek tot stand gebragt; aan sommige vereenigingen der *repealers* in Ierland, welke niet zelden moord en doodslag ten gevolge hebben gehad; aan die der werklieden in de Engelsche fabriek-districten, welke, althans eenmaal, de vernieling der werktuigen in de fabrieken hebben veroorzaakt; aan die der Rebekkisten in Wales, waardoor, maanden achtereen, de volslagenste regeringloosheid heeft geheerscht, en gezeten burgers door veemgeregten, waarin eene vrouw, in manskleeding, onder den naam van REBECCA, het voorzitterschap bekleedde, ter dood werden veroordeeld.

«Men zegge niet: zulke gruwelen hebben wij in ons land van de vereeniging der ingezetenen niet te wachten. Wanneer wij dit ook volgaarne toestemmen, dan nog vragen wij, op onze beurt, of dan de onzekerheid, de onrust, de angst der ingezetenen, de maatregelen van voorzorg, welke de politie moet nemen, en de kosten, welke dergelijke vereenigingen voor de gemeenten veroorzaken, niet reeds een kwaad zijn?

«Men stelle zich voor, dat een volksleider de arbeidende klasse in de eene of andere stad oproept, om zich op eene marktplaats of een open plein te vereenigen, ten einde te beraadslagen, hetzij over de afschaffing van eene voor de werklieden drukkende belasting, hetzij over de regeling van den arbeid, of de verhooging der werkloonen, en men brenge zich de gevolgen voor den geest, die zulk eene vereeniging (welke van tijd tot tijd kan herhaald worden) noodwendig hebben moet. Duizenden van arbeiders, vergezeld van hunne vrouwen en kinderen, komen dan te zamen. De zaak is voór hen nieuw, verrassend, vereerend. Het denk-

beeld toch, dat zij over zulke gewigtige aangelegenheden onderling zullen raadplegen, streelt hunne ijdelheid, wekt hunne hartstogten op, maakt hunne hoofden duizelig. Geen ambachtsman blijft bij zijn werk. De werkplaatsen, de fabrieken worden verlaten, — de huizen, de winkels, in de nabijheid der vereeniging, gesloten; de jeneverkroegen alleen blijven geopend, en werken krachtig mede, om de hoofden van velen nog meer te doen duizelen, om de opgewondenheid van de voormelde menigte tot het uiterste te voeren. Al loopt nu ook alles zonder beleediging van personen, zonder aantasting van eigendommen, zonder plundering af, is het niet reeds een groot onheil, hetwelk zooveel doenlijk behoort te worden voorgekomen, dat er zoovele kostbare middelen van voorzorg van wege het stedelijk bestuur en de politie moeten genomen worden, dat zoovele werklieden hun dagloon verliezen, dat vele neringen en hanteringen stilstaan, en de vreedzame bewoners eener geheele stad, gedurende den ganschen dag en den volgenden nacht, in vrees, spanning en onrust verkeeren? En zulk eenen staat van zaken zal men uitlokken, door er een constitutionneel regt van te maken, zonder eenige voorwaarde, zonder eenigen waarborg van veiligheid! Wat zeggen wij? met verbod aan den wetgever, om eenige voorwaarden te maken, om eenigen waarborg te nemen! Neén! voor zulke gevaarlijke proefnemingen (wij mogen het met gerustheid vertrouwen) zal de wijsheid van U Edel mogenden het land weten te behoeden.»

Ja, Edel Mogende Heeren! dat zult gij, vertrouw ik. Gij zult dit ook, vertrouw ik, omdat de bepaling in de Grondwet ongepast is, even ongepast als het zijn zou, in de Grondwet te erkennen het regt der ingezetenen op hun aanzijn, op hunne eer en goeden naam, en welke van nature aangeboren regten er al meer mogen zijn; even ongepast als het zou zijn, bij de Grondwet te bepalen: « De wet erkent de private autonomie der burgers. » Het regt bestaat, deszelfs gebruik in den Staat tot goede doeleinden is onmiskenbaar groot, en dat tot de uitoefening van dat regt geene uitdrukkelijke erkenning in het staatsregt immer noodig is geweest, bewijst de ondervinding in ons Vaderland. Daaraan nu eene staatkundige kleur te geven, en er een *staatkundig* regt van te maken, acht ik met vele anderen hoogst gevaarlijk. Eene wet, die dat regt in het belang der publieke orde zal beperken, acht ik, òf een ongenoegzamen waarborg tegen de mogelijke misbruiken, òf eene misleiding, bij welk laatste mij onwillekeurig voor den geest komt: *donner et retenir ne vaut.*

Ik besluit, Edel Mogende Heeren! met het oordeel van den vrijzinnigen Franschen volks-vertegenwoordiger Coquerel, over dat regt van vereeniging en vergadering in de nationale vergadering te Parijs uitgesproken: «Wanneer wij ons herinneren al wat de invloed en de werking der clubs aan Frankrijk gekost hebben: den burger-oorlog; het zuiverste bloed bij stroomen gestort; veldheeren, door den vreemdeling gespaard, op den vaderlandschen bodem ter neder geveld; de nationale vergadering in den

persoon van vier van hare leden gelijke schatting aan den dood betalende; de godsdienst zelve als parlementair teruggestooten; en een van hare dienaren betreurende, die den dood vond, waar hij in haren naam den vrede aanbood, burgers! vertegenwoordigers! dan beginnen wij te gelooven, dat, om aan de waarachtige wenschen van het Vaderland te beantwoorden, de wet slechts één artikel op één woord zou moeten bevatten: «*De clubs zijn verboden!* Voor zulke gevolgen beware God het dierbaar Vaderland!»

XL. De heer L. D. STORM had zich aanvankelijk voorgesteld om bij deze beraadslaging de vraag te opperen, hoeverre zich de bevoegdheid der Dubbele Kamer uitstrekt, of zij niet verder kan gaan, dan aan te nemen of te verwerpen. De spreker wijst op een treffend voorbeeld van de rekkelijkheid der grondwet-uitlegkunde, onlangs in de aan art. 228 der Grondwet gegevene verklaring zigtbaar. Hij had met het oog daarop aanvankelijk gehoopt, dat er eenig uitzigt zou bestaan, ook ten aanzien der hier bedoelde bevoegdheid eene nieuwe uitlegging aan de Grondwet gegeven te zien. Hij had dan willen beproeven, om de Regering tot eene splitsing der tegenwoordige wetten over te halen, opdat men met meerdere gemoedelijkheid zou kunnen aannemen, wat men aannemelijk zou achten; hij had dan willen beproeven, of het niet mogelijk zou zijn, om eenige magtspreuken uit deze wetten te doen wegnemen, zoo als die, dat de verbindtenissen van den Staat jegens zijne schuldeischers gewaarborgd worden, en die, dat de wetten onschendbaar zijn; magtspreuken, die uit de Grondwet konden worden uitgeligt, zonder aan andere bepalingen in het minst te schaden. Nadat echter niet alleen in het algemeen verslag, door de overgroote meerderheid der Kamer, in het antwoord daarop door de Regering op eene stellige wijze het gevoelen omhelsd is, dat het thans slechts geldt het uitbrengen van goedkeurend of afkeurend votum, maar dit gevoelen ook bij deze algemeene beraadslagingen door zoovele sprekers is voorgestaan, acht de spreker het verder nutteloos en doelloos, dit vraagpunt op te werpen en op nadere wijzigingen aan te dringen. Alzoo binnen zeer enge grenzen van werkzaamheid teruggedreven en zijne taak zeer beperkt ziende, vervalt hij al dadelijk met vele zijner medeleden in groote verlegenheid. De voorgestelde wetten behelzen zeer uiteenloopende bepalingen; aan de éóne zijde ontmoet hij daarin zulke, die zijne goedkeuring allezins wegdragen, aan den anderen kant zoodanige, die hij moet afkeuren, en waaronder hij telt de bepalingen, die de bevestiging inhouden van staats-uitgaven, welke hij gaarne zou zien ophouden. Zal hij nu het minder wenschelijke laten doorgaan, om het goede te verkrijgen; of zal hij het goede over het hoofd zien en dat met het kwade verwerpen? De schatting van hetgeen het zwaarst moet wegen, is voor den spreker inderdaad bezwarend. Het spijt hem, dat de ministers niet hebben kunnen besluiten, om de tegenwoordige wetten

in meerdere te splitsen. Dit zou, zijns inziens, meer overeenkomstig geweest zijn met het belang der zaak en met de politische antecedenten van die leden van het ministerie, die in 1844 met den spreker eene voordragt tot grondwets-herziening deden, welke in 41 voorstellen gesplitst was. Tot zijn diep leedwezen vindt de spreker in de tegenwoordige wets-ontwerpen niet de eerste gronden gelegd van bezuiniging en vereenvoudiging, die eene eerste behoefte voor onzen Staat zijn. De finantiën toch zijn het struikelblok, waarover wij dreigen te vallen; zij zijn de klip, waarop wij schipbreuk dreigen te lijden. Wanneer nu de spreker niettegenstaande deze zijne bezwaren aan de meeste der wets-ontwerpen zijne stem zal geven, dan moet hij daarbij evenwel een paar opmerkingen maken. Men eischt het brengen van offers op het altaar des Vaderlands. Hij begrijpt het, dat offers van bezittingen, van werkzaamheid, van gezondheid, ja van het leven gevorderd kunnen worden, maar opoffering van beginselen ten behoeve van het Vaderland, dat is opoffering juist van hetgeen men voor het Vaderland heilzaam acht, zulke offers kan men niet vergen en zou hij nimmer brengen. Hij acht zich gelukkig, dat hij zich met een gerust geweten in het algemeen ten aanzien dezer wets-ontwerpen gunstig gestemd zal kunnen betoonen. Hij zal dit kunnen, omdat hij deze wetten beschouwt als wetten van transitie tusschen twee systemen, als daarstellende den overgang van het tijdperk van behoud tot een tijdperk van vooruitgang, als een eersten stap op de baan van vooruitgang, die ons tot meerdere stappen leiden zal, als den weg openende tot nog meerdere gewenschte verbeteringen. Het is uit dit gezigtspunt, dat de spreker zich voor de meeste der wets-ontwerpen zal kunnen verklaren, terwijl hij zich bepaaldelijk omtrent een enkel dier wets-ontwerpen voor alsnog zijne stem voorbehoudt.

XLI. De heer VOS: «Het was mijn voornemen, ook mijn gevoelen over de voor ons liggende twaalf ontwerpen van wet in generale trekken mede te deelen, het voor en tegen volgens mijne beschouwingen te ontwikkelen: maar na de reeds breedvoerige behandeling, waartoe die ontwerpen aanleiding hebben gegeven, na het hooren van zulke uitmuntende redevoeringen in de vorige zittingen en heden, acht ik den tijd te kostbaar, om daarbij langer stil te staan; het voor en tegen, het goede en het kwade is met zooveel klem van woorden uiteengezet, dat zich weder dezelfde denkbeelden in minder kracht van redenen zouden openbaren. Na een ernstig onderzoek is dan het resultaat van mijne beschouwingen geweest, dat ik, misschien met eene enkele uitzondering, de ontwerpen zal goedkeuren, en die uitzondering ligt vóór alles in het Iste ontwerp, en wel in de daarin voorkomende bepaling, dat de wet *provinciën* kan vereenigen.

Vergunt mij, Edel Mogende Heeren, eenige oogenblikken uwe aandacht, als ik de stem, die ik over dat wets-ontwerp denk uit te brengen, zal motiveren. Ik deel niet in de overtuiging, dat er nood-

zakelijkheid bestaat, om in de Grondwet te doen opnemen, dat de wet provinciën kan vereenigen en splitsen; de overtuiging van die noodzakelijkheid moet bestaan, zal men tot de verandering kunnen medewerken; en als ik dan bedenk, dat onze tegenwoordige Grondwet op de onafhankelijkheid en eigen souvereiniteit der gewesten is opgetrokken, dat dit gegrond was op het hebben van eigene wetten, eigene costumen, die grootendeels nog bestaan, en nog in vele contracten voortwerken; als ik voornamelijk bedenk, dat, bij het aannemen van de onderwerpelijke fundamentele bepaling, men in de kleinere provinciën in gedurige vrees en onrust verkeeren zal; dat haar bestaan zal worden opgeofferd; dat hierdoor alle lust en ijver, zucht tot vooruitgang, tot verbetering in de provinciale inrigtingen zal verflaauwen; als ik stilsta bij den vooruitgang van de provincie, waaruit ik hier zitting heb, welke, onder het bestaan van de thans nog werkende Grondwet, bijna de helft in bevolking is toegenomen, en nog voor zulke groote ontwikkeling vatbaar is; wanneer de middelen van verkeer meer en meer zullen voortgaan zich te verbeteren; wanneer het vooruitzigt van de op handen zijnde kanalisatie zich zal hebben verwezenlijkt, — dan vraag ik, waarom dit alles in eenen staat van ontbinding gebragt, waarom die vrees opgewekt en gaande gehouden, den lust tot verdere ontwikkeling tegengegaan? Bestaat voor dit alles noodzakelijkheid? Hoe ik de zaak beschouwe, ik kan die noodzakelijkheid niet beseffen, niet deelen. — Het zal leiden tot bezuiniging, zegt men; — hoe gaarne ik met alle mijne krachten daartoe zoude willen medewerken, kan ik echter hier niets anders dan eene uiterst geringe bezuiniging zien. Als ik naga, wat de Regering zelve op dit punt heeft voorgedragen, «dat «het vereenigen van provinciën het gevolg zal moeten hebben, dat «er zich onder-besturen in de vereenigde zullen moeten vestigen, «en in de blijvende het personeel der ambtenaren zich zal vergrooten,» dan is dit geldelijk voordeel veel te gering, om tegen het gewigt, dat er aan het voortdurend bestaan der provinciën gehecht wordt, over te zetten. Ik verheug er mij over, dat op meerdere plaatsen, vooral in de beantwoording van de bedenkingen van deze dubbele Kamer, de Regering het tijdstip van die vereeniging als nog zeer verwijderd beschouwt; maar ligt daarin eene geruststelling, bestaat er zekerheid, dat het niet spoedig gebeuren kan; wie waarborgt ons de inzigten van eene opvolgende Regering? Neen, Edel Mogende Heeren, ik deel die geruststelling niet; is er vooreerst aan zoodanige vereeniging van gewesten niet te denken, is men nog niet genoeg doordrongen van het besef, dat in allen en alles de naam van Nederland *alléén* moet domineren, zoo als ook dit de Regering erkend heeft, en in de vergadering van eergisteren door een oud lid der gewone Kamer, thans uit Vriesland te dezer buitengewone vergadering gecommitteerd, uitgesproken, is er geene aanmerkelijke bezuiniging van te wachten, dan moet ik, mijns ondanks, tot de conclusie komen, dat deze nieuwe

grondwets-bepaling niet zoo gewigtig is, niet zooveel omvattend is, dat de noodzakelijkheid bestaat, dat er worde uitgesproken, dat de gewone wetgever in het bestaan der provinciën verandering kan te weeg brengen.»

XLII. De heer PASPOORT VAN GRIJPSKERKE: «Na al hetgeen dezer dagen, Edel Mogende Heeren, omtrent de grondwets-herziening en de daarmede in verband staande wets-ontwerpen door onderscheidene redenaars in het breede is aangevoerd, maak ik er in waarheid eene gewetens-zaak van, om de aandacht van U Edel Mogenden nog ten mijnen behoeve in te roepen. Ik zal dus met gepaste bescheidenheid daarvan gebruik maken, en, zinspelende op het door een vorig spreker zoo even vermelde vaartuig, het regt op den wal aanzetten, om, bij wege van algemeene beschouwing, openlijk de verklaring af te leggen, dat ik aan al de in deliberatie zijnde wetten mijne goedkeurende stem geven zal.

Zoo ik evenwel die verklaring afleg, Edel Mogende Heeren, gelijk ik doe bij deze, dan wil ik daardoor niet verstaan worden, dat ik mij met al de in die wetten voorkomende bepalingen of aangenomen stelsels van regering zoo volkomen vereenig (ik zal de beweegredenen daartoe niet voor U Edel Mogenden ontvouwen: ik acht, dat ik die slechts voor mij zelven behoef te weten, zoo ik mijnen eed en pligt ken en die getrouw wil blijven); of, Edel Mogende Heeren, omdat ik het er voor houde, dat, de nieuwe Grondwet eenmaal ingevoerd, daardoor de bloei en het waarachtig heil van mijn Vaderland zooveel meer dan thans zal toenemen, en de druk der belastingen voor mijne landgenooten zoozeer zal verminderen. — Die zich toch vooral met dit laatste vleijen, zij zullen zich deerlijk bedriegen; maar ik reken het dan ook van het uiterste belang, dat deze treurmare, zoo ik dezelve dus noemen mag, van uit deze Kamer ons naar onze woonplaatsen voorafga, opdat wij bij onze terugkomst den schijn vermijden, alsof wij hier bij onze stemming de Natie hebben trachten te misleiden. Ja, Edel Mogende Heeren, ik neem de voorgedragen wetten aan, omdat naar mijne meening in de tegenwoordige omstandigheden, waarin het Vaderland en geheel Europa verkeert, een ieder, op het voorbeeld van het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, aan de behoeften van den tijd zooveel moet toegeven, als hij met zijne grondbeginselen meent te kunnen overeenbrengen, en, welke gevoelens hij ook omtrent de meest doelmatige en tevens minst kostbare inrigting van ons staatsgebouw en de regten en verpligtingen van Vorst en Volk koestert, hij deze zijne gevoelens, bij een zoo belangrijk onderwerp als de grondwets-herziening, om tot eene gewenschte eindschikking te kunnen geraken, in de gevoelens van anderen moet weten in te smelten.

Na de menigvuldige offers, Edel Mogende Heeren, welke door zoovelen uwer opzigtelijk deze aangelegenheid op het altaar van het Vaderland zijn gebragt, zal ik dus ook in het welbegrepen belang van het Vaderland het mijne voegen.»

XLIII. De heer VAN HASSELT: «Ik heb het woord gevraagd, Edel Mogende Heeren! Vreest echter niet, dat ik mij in breede beschouwingen zal verdiepen. De ontwerpen van wet, thans aan onze beslissing aangeboden, zijn reeds zoo van alle zijden, zoo binnen als buiten deze Kamer, beschouwd en toegelicht, dat ik mij niet in staat gevoel er iets nieuws over te zeggen.

Daarenboven, deze Kamer, zoo als zij thans is zamengesteld, is niet geroepen, om, door het maken van aanmerkingen, het uiten van gevoelens, het slaken van wenschen, te trachten verlangde veranderingen in de door de Regering haar aangeboden wets-ontwerpen te bekomen. Er bestaat tusschen deze Kamer en de Regering geen eigenlijk gemeen overleg meer, en hare roeping is, naar mijn inzien, alleen om aan de door de drie takken van wetgeving bereids vastgestelde wetten hare *sanctie* te geven, of die wetten te verwerpen. Hare taak is alleen, het *probo aut veto*, het *voor* of *tegen* uit te spreken.

Ik had mij voorgesteld, mij alleen tot dat *voor* of *tegen* te bepalen. Maar van de 58 buitengewone leden der Kamer hebben reeds 42 het woord gevoerd en anderen zullen het nog doen. Ik heb mij dan ook nu gedrongen gevoeld, de gronden mijner stemming kortelijk te ontvouwen, onder voorbehoud van mijne aanmerkingen op de bijzondere ontwerpen. Ik meen zulks aan mij zelven, aan de Natie, aan hen, die mij afzonden, aan u, Edel Mogende Heeren, verschuldigd te zijn.

Ik heb in 1844 behoord tot het betrekkelijk gering getal van hen, die toen moed hadden openlijk er voor uit te komen, dat de Grondwet behoorde herzien te worden, en dat eene spoedige herziening wenschelijk ware. Velen hebben in die dagen onze bedoelingen miskend; maar de grootste voldoening voor die miskenning is, dat thans bijna door ieder en niet het minst door hen, die ons vroeger hebben miskend, de noodzakelijkheid eener grondwets-herziening wordt erkend en gepredikt, en overal luide wordt verkondigd. — O! had men dit vóór vier jaren gedaan. *Onze* toestand, Edel Mogende Heeren, zou er niet slimmer, niet moeijelijker door geweest zijn.

Maar het *verledene* ruste; laat ons het *heden* behandelen; in dat *heden* ligt de *toekomst*. Mogt die *toekomst* voor de Natie en het nageslacht heilrijk zijn.

Ik ga over tot dat *heden* èn doe dit met het oog op de aan ons ter bekrachtiging aangeboden ontwerpen van Grondwet.

Voldoet die Grondwet aan mijne verwachting, aan mijne wenschen?

Veel goeds bevatten de ons voorgestelde ontwerpen. Het regt van vereeniging, een beter kiesstelsel, eene ontbindbare Kamer, een regt van amendement bij die Kamer, openbaarheid der beraadslagingen bij de Eerste Kamer en bij de Provinciale Staten, vrijheid van godsdienst, waarover nimmer in Nederland verschil had behooren te bestaan. Ziedaar, Edel Mogende Heeren, punten, die ik toejuich, aan welke ik mijne stem niet mag, niet kan ontzeggen.

Maar er zijn ook punten, die mij minder toelagchen, die ik gaarne anders had gewenscht. Ik had gewenscht, dat bij de Grondwet niet slechts de *mogelijkheid* tot het vereenigen en splitsen van provinciën ware aangegeven, maar dat die vereeniging en splitsing bij de Grondwet ware daargesteld: dat het getal der provinciën ware verminderd, waardoor niet slechts eene gewenschte bezuiniging had kunnen worden ingevoerd, maar tevens de geest van provincialismus, die, kleingeestig als hij is, zoo vaak nadeelig is aan de ontwikkeling van algemeen welzijn, uitgedoofd had kunnen worden.

Ik had gaarne zien afgeschaft den Raad van State; afgeschaft de Eerste Kamer, of, indien zij behouden moest blijven, hare elementen niet slechts willen zoeken op de kohieren der hoogst-aangeslagenen, maar ook onder hen, die door geboorte en talenten en verdiensten uitmunten.

Ik had van de vertegenwoordiging uitgesloten willen hebben de ministers des Konings en alle comptabele ambtenaren en die van het openbaar ministerie. Ik had de verkiezingen met éénen trap, en eenen zeer geringen census voor de oorspronkelijke kiezers aanvankelijk willen zien ingevoerd, totdat onze Natie meer gewend zou zijn geweest aan het denkbeeld van directe verkiezing. Ik had het beheer der koloniën van den Staat aan de wetgevende magt onderworpen willen hebben. Ik had de mogelijkheid tot herziening der Grondwet voor het vervolg gemakkelijker willen hebben zien gemaakt. Want, Edel Mogende Heeren, maken wij ons geene illusie, het ontwerp n°. XI, ons aangeboden, moge oogenschijnlijk dit beoogen, de toepassing zal doen zien, dat eene herziening in het vervolg ook nog aan vele zwarigheden en tegenkantingen zal onderworpen zijn.

Ware ik lid geweest der gewone Kamer, ik zou tegen deze en vele, zeer vele andere bepalingen der ontwerpen mijne stem hebben doen hooren en tot het uiterste toe getracht hebben veranderingen, wijzigingen en in mijn oog verbeteringen te bekomen. Maar de strijd is gestreden, alleen het oordeel over de overwinning is aan ons verbleven, en wij zijn thans vergaderd, om, door het uitreiken der zegepalm, de overwinning òf bij de meerderheid, òf bij de minderheid te doen berusten.

Worden de ontwerpen door ons afgestemd, dan — onze geachte voorzitter heeft het ons reeds zoo welsprekend gezegd — dan zal de bestaande Grondwet voor alsnog onveranderd blijven. — Is dit wenschelijk? is dit in het belang van het Vaderland? is dit heilzaam? — Maanden lang verkeeren wij in een voorloopigen toestand; die toestand werkt nadeelig op alle takken van ons maatschappelijk leven. Hoogst wenschelijk is het, dat die voorloopige toestand door een meer vasten wordt vervangen. Het is maar al te zeer te vreezen, dat, zoolang de tegenwoordige Grondwet bestaat, die voorloopige toestand zal voortduren. Ik vrees, Edel Mogende Heeren, voor geene volksberoering, als een gevolg van de afstemming der Grondwet. Die vrees is voor hem, die onze Natie kent, ijdel. Zij zoude

mij niet terughouden het *veto*, het *tegen*, tegen de wets-ontwerpen uit te spreken.

Maar er is meer, Edel Mogende Heeren! Stelt: de wets-ontwerpen worden afgestemd, dan zullen er waarschijnlijk nieuwe aan de Volks-vertegiging worden aangeboden. Maar die volks-vertegenwoordiging blijft, op eenige weinige uitzonderingen na, dezelfde als die, waarvan de meerderheid de onderhavige wets-ontwerpen reeds heeft goedgekeurd. Is het nu niet met grond te verwachten, dat die meerderheid bij haar gevoelen zal volharden en dat alzoo de later aan eene dubbele Kamer aan te bieden ontwerpen niet veel van de tegenwoordige zullen verschillen? Ik heb mij alzoo afgevraagd, Edel Mogende Heeren, *niet* of de ons aangeboden ontwerpen aan mijne wenschen, aan de wenschen van u, Edel Mogende Heeren, aan de wenschen der Natie *in alle opzigten* voldoen; maar ik heb mij afgevraagd, of die ontwerpen niet eene betere Grondwet daarstellen dan de tegenwoordige, of zij ons niet voorwaarts brengen op den weg onzer staatkundige ontwikkeling; en toen ik hiervan, na een naauwgezet onderzoek, voor mij de bevestiging had bekomen, heb ik het besluit genomen, om aan de meeste, zoo niet aan alle de voorgestelde ontwerpen mijne stem niet te weigeren. Wat de heer VAN VOORNE in VONDELS *Gijsbrecht van Aemstel* zegt:

« *Zij kiezen 't best van twee die beter niet en mogen.* »

is op ons toepasselijk. Edel Mogende Heeren, kiezen wij dan het beste! De keus, die ons wordt voorgelegd, is òf aanneming der ons voorgestelde ontwerpen, òf behoud der bestaande Grondwet; beter vermogen wij voor dezen oogenblik niet. Ik zal mij bij de keuze tot aanneming bepalen. Maar als die ontwerpen dan zullen zijn aangenomen, dan zal het de dure pligt der Regering zijn, de pligt van hen, aan wie na ons de eer zal te beurt vallen de Natie hier te vertegenwoordigen, om door doelmatige wetten eene verstandige rigting aan het alsdan verjongd staatsbestaan te geven. — Op die Regering, op die Vertegenwoordiging, is de hoop der Natie, is onze hoop gevestigd.

Maar er zal nog meer, er zal nog veel te doen zijn, om het volksgeluk, het volkswelzijn te vestigen. De Natie heeft nog andere behoeften dan die van in het bezit te zijn van staatsburgerlijke regten, door eene Grondwet gehandhaafd. De Natie heeft behoefte aan een zuinig, spaarzaam bestuur, aan vermindering van lasten, aan vermeerdering van welvaart. Vermindering van lasten zal nog wel lang een ijdele wensch blijven! Maar het invoeren van spaarzaamheid en zuinigheid in de huishouding van Staat zal toch wel geene onmogelijkheid wezen. En het vermeerderen der volkswelvaart komt mij ook voor geen droombeeld te zijn. Men ontsla den handel en de nijverheid van lastige formaliteiten. Men late den handelaar de handen vrij! Men wekke de nijverheid op, niet door beschermende wetten, maar door vrijzinnige bepalingen. Men kweeke den lust voor landbouw en veeteelt, en moedige die beide rijke en edele bronnen van volksbestaan krachtdadig aan. Nederland staat nog rustig en kalm tusschen

de politieke vesuviussen en etna's van Europa, en verdient de bewondering der volken. — Men make zich die rust, die kalmte ten nutte. — Dan kan ons land nog eens worden wat het vroeger was: het rijk en gezegend Nederland. »

XLIV. De heer BLOEMARTS: « Op dit gewigtig oogenblik, waar deze Vergadering geroepen is met het bepaalde doel, om over de, bij vastgestelde wetten noodzakelijk verklaarde, veranderingen in Neêrlands staatsverdrag uitspraak te doen, zoude ik, ware het mogelijk, nog op nadere wijzigingen in die voordragten aan te dringen, mijne daartoe strekkende en verschillende punten betreffende wenschen openbaren; dan, vermits zulks geheel doelloos zoude wezen, daar de voorstellen moeten worden aangenomen of verworpen, zoo als zij zijn liggende, behoorde ik mij te bepalen bij het onderzoek, of dezelve alzoo kunnen geacht worden genoegzaam met het algemeen belang te zijn strookende.

Derzelver algemeene geest en strekking, een aannemelijk stelsel van directe verkiezingen, het natuurlijk regt van vereeniging en vergadering, eene regtvaardige vrijheid van godsdienst en van onderwijs, de gebaande weg tot eene zoo dringend vereischte vereenvoudiging en bezuiniging in het staatsbestuur, welke moet leiden naar vermindering en eene gelijke verdeeling onzer al te zwaar en te ongelijk drukkende belastingen, — kwamen mij voor niettemin aan de behoeften en de eischen der Natie, in overeenkomst met de beginselen van den tijd, te kunnen beantwoorden, en hebben mij — in aanzien ook van den drang der omstandigheden — geleid tot het besluit, om mijn goedkeurend votum aan de twaalf wetsontwerpen niet te onthouden.

Ik mag deze gelegenheid niet laten voorbijgaan, om, als afgevaardigde van Limburg, mij op de nadrukkelijkste wijze te verklaren tegen de door sommigen, bij middel van voor den eenvoudige schoonklinkende, doch allezins bedriegelijke, beloften en vooruitzigten, uitgelokte bewegingen onder den volke aldaar, ten einde de afscheiding van dat gewest van het Koningrijk der Nederlanden wenschelijk te doen voorkomen. Die wensch bestaat echter bij het aanzienlijk gedeelte der Limburgers, welke derzelver positie kennen, geenszins, Edel Mogende Heeren, en zoo er ontevredenheid werd betoond, vond dezelve alleen haren oorsprong: in de te hoog opgevoerde lasten.

De bedoelde vereeniging met Duitschland zoude den ondergang van Limburg ten gevolge hebben, als geheel en al in strijd met deszelfs godsdienstige, zedelijke en stoffelijke belangen; ik doe daartegen, ook op grond van het goed regt, uit de bestaande tractaten voortvloeijende, formeel protest en vereenig mij overigens met de krachtige en beslissende consideratiën ten deze, door het geacht lid uit Maastricht bij de gewone Tweede Kamer in het midden gebragt.

Ten slotte is het voor mij pligt, in het belang van Limburgs ingezetenen en te gelijk van de goede orde aldaar, aan de Regering te doen ge-

voelen, dat de vervulling der gedane toezegging van eene aanzienlijke opheffing der zoo impopulaire geadmodieerde accijnsen met ongeduld in dat gewest wordt te gemoet gezien; ja, ik vind zelfs de vrijheid, om hierbij de verklaring te voegen, dat Limburg niet dan door eene volledige afschaffing dier belastingen tot eenen normalen toestand kan worden teruggebragt.»

XLV. De heer DE BRUYN KOPS: «Na al de redevoeringen, welke alreeds uwe aandacht hebben bezig gehouden, en bij welke het onderwerp, dat ons hier te zamenbrengt, met zooveel kunde en welsprekendheid is ontwikkeld, zal het mij wel niet gegeven zijn eenig meerder licht daarover te spreiden, of nieuwe gezigtspunten aan te wijzen. Ik ben evenmin in staat, de wijsgeerige theoriën van vorsten-magt, van God afkomstig, of door den wil van het souvereine volk opgedragen, naar den eisch der wetenschap te verdedigen of te wederleggen. Ik had mij dan ook voorgenomen, bij de algemeene beschouwingen het woord niet te voeren; maar dewijl het mij gebleken is, dat van al de leden, welke buitengewoon ter dezer Vergadering zijn afgevaardigd, slechts zeer weinige aan deze discussiën geen deel nemen, heb ik gemeend mij bij die groote meerderheid te moeten voegen, om aan U Edel Mogenden de gevoelens open te leggen, die ik omtrent de ontwerpen van grondwets-herziening aankleef.

Ik heb bij eene aandachtige lezing en gezet onderzoek dier ontwerpen veel, zeer veel daarin gevonden, dat ik goedkeur, dat ik als wezenlijke en wenschelijke verbetering beschouw, en dat ik van ganscher harte toejuich. Maar tevens bevatten die ontwerpen menige bepaling en stelling, die met mijne wenschen en inzigten niet strooken en die ik gewis bepaaldelijk zou verwerpen, indien ze afzonderlijk en op zich zelve aan mijne goed- of afkeuring onderworpen waren.

Op het standpunt echter, waarop wij ons hier bevinden, en omtrent hetwelk ik niet heb kunnen ontwaren, dat er bij U Edel Mogenden eenig verschil van gevoelen bestaat, beschouw ik die ontwerpen, aan ons voorgelegd, in hun onderling verband; het voor en tegen heb ik tegen elkander op de schaal gelegd, en ben alzoo tot het besluit gekomen, om aan al de ontwerpen, met uitzondering alleen van het IXde en welligt van het XIIde, mijne goedkeurende stem te geven.

Ik ben tot dit besluit geleid door de volgende beweegredenen.

Wij bevinden ons in een gewigtig tijdstip. Gewigtig, wat het tegenwoordige betreft, omdat het ons gegeven is over het zoo aangelegen en teeder onderwerp van de herziening onzer grondwettige instellingen te beraadslagen, en zoo wij hopen onze taak ten einde te brengen, bij het genot van kalmte en rust van binnen en van vrede naar buiten. En wij mogen naar mijne meening dat gunstig tijdstip niet ongebruikt voorbij laten gaan.

Maar ook gewigtig voor de toekomst. Hoevele wetten, hoevele maatregelen worden niet in het welbegrepen belang van den Staat dringend

gevorderd, die alle op de aanneming der nieuwe Grondwet wachten, en eerst na hare afkondiging tot stand kunnen komen? En wij mogten niet langer uitstellen, den weg daartoe te openen.

In de wets-ontwerpen wordt het goede met het in mijn oog gebrekkige en verkeerde vermengd aangetroffen; het laatste kan niet dan met opoffering tevens van het eerste verworpen worden.

Bij eene verwerping bestaat er weinig hoop, om later betere voorstellen te verkrijgen; maar wel de vrees, dat de beginselen, door mij afgekeurd, nog sterker en scherper geteekend te voorschijn zullen treden, en welligt de wettige weg verlaten zal worden, langs welken wij nu nog de herziening tot stand mogen zien komen.

De meer gemakkelijke en minder omslagtige wijze, waarop in het vervolg veranderingen in de Grondwet zullen kunnen aangebragt worden, levert mij ook een grond op, om mij met deze voorstellen van wet te bevredigen, waardoor hetgeen in het vervolg zal blijken verkeerd te werken, of niet aan de verwachting te voldoen, zonder schokken zal kunnen gewijzigd en verbeterd worden.

Mijne wijze van beschouwen, Edel Mogende Heeren, ik weet het, wordt door velen uwer niet gedeeld, en door sommigen gelaakt. Men noemt dit *de toekomst aan het tegenwoordige ten offer brengen*. Ik geloof echter, dat dit niet juist is. Er zijn illusiën, van welke men alleen door de ondervinding kan teruggebragt worden. Geliefkoosde denkbeelden, begoochelingen, als, het alleen ware, het wenschelijke bij uitnemendheid voorgespiegeld, kunnen niet door loutere redenering van andersdenkenden weggenomen worden. Welnu, laat men de proef nemen, of de nieuwe instellingen den toets der ondervinding kunnen doorstaan. Voldoen zij aan hetgeen de voorstellers er van beloofd hebben: maken zij het volk vrijer, verlichter, gelukkiger, welvarender, dan heb ik en velen Uwer Edel Mogenden met mij gedwaald, en onze vrees was ijdel; maar wordt het tegendeel bewaarheid en onze verwachting bevestigd, dan zullen ook de tegenwoordige voorstanders van het in te voeren stelsel van hunne dwaling overtuigd worden, het volk van zijne begeerte genezen zijn, en allen zullen zich vereenigen, om tot een ander, beter gepast stelsel over te gaan.

In geen dier beide gevallen heeft dus de gevreesde opoffering der toekomst plaats.

Ik zal niet treden, Edel Mogende Heeren, in eene opnoeming der bijzondere punten, die bepaaldelijk mijne goedkeuring niet wegdragen. Ik acht het onberaden, bij het aannemen der Grondwet, hare kracht en werking te verzwakken, door het ophalen en uiteenzetten der gebreken, die haar in mijne schatting ontsieren.

Ik behoud mij echter voor, bij de beraadslagingen over het IXde hoofdstuk de redenen te kennen te geven, die mij tot het afstemmen van dat ontwerp hebben bewogen.

Ten besluite vereenig ik mij geheel met die sprekers, die op eene

ijverige, verstandige, welberadene medewerking van alle welgezinde staatsburgers ernstig hebben aangedrongen, ten einde de goede werking der nieuwe Grondwet zooveel mogelijk te verzekeren en de gevreesde bezwaren te voorkomen. Bij verschil van meening omtrent de middelen, streven wij echter allen, Edel Mogende Heeren, naar hetzelfde doel, het waarachtig heil van het geliefde Vaderland. Doen wij dit welmeenend en bij voortduring. Slaan wij de handen ineen en vertragen wij niet, maar gebruiken wij onzen invloed ieder in den kring rondom ons, ten einde ook anderen te bewegen, zich met ons tot datzelfde doel te vereenigen.

God geve in Zijne goedheid, dat wij het bereiken. »

XLVI. De heer KWAK VAN ZWARTEWAAL: « Ik had mij niet voorgesteld, bij de algemeene beraadslagingen over de grondwets-herziening het woord te vragen; ik heb zulks minder doelmatig geoordeeld, omdat bij mij het voornemen bestaat, om aan alle de wets-ontwerpen mijne goedkeurende stem te geven; niet, Edel Mogende Heeren, omdat al de hoofdstukken der gewijzigde Grondwet mijne geheele goedkeuring wegdragen, maar omdat ik vermeen daartoe verpligt te zijn, uit hoofde èn van de vele verbeteringen, welke er in gevonden worden, zoowel als om een einde te maken aan den staat van spanning, en ik wil alzoo, door het minder goede te verwerpen, het meerder goede niet in de waagschaal stellen. Het is dus thans mijn voornemen niet, Edel Mogende Heeren, om over al de hoofdstukken, welke het onderwerp onzer deliberatiën uitmaken, mijn gevoelen te zeggen; ik heb alleen het woord gevraagd, om bepaaldelijk nopens twee hoofdstukken, en wel het IXde en XIIde, dat gevoelen kenbaar te maken.

In den loop onzer beraadslagingen heb ik door meer dan één spreker bezwaren hooren aangeven tegen hoofdstuk IX der thans in overweging zijnde Grondwet, en wel voornamelijk tegen art. 2 van dat hoofdstuk. Edel Mogende Heeren, ik deel niet in de bezwaren, welke tegen dat artikel worden aangevoerd; ik acht het hoogst wenschelijk, dat aan de Regering de magt worde toegekend, om de reglementen der thans bestaande waterschappen te wijzigen, of dáár, waar dezelve ontbreken, nieuwe vast te stellen. Ik zal in geene breedvoerige beschouwingen behoeven te treden over de gebrekkige inrigtingen, welke thans nog bij vele waterschappen, dijks- of polderbesturen bestaan, noch over de moeijelijkheden, om daarin veranderingen te brengen; voorzeker zijn die belangrijke aangelegenheden bij vele leden dezer Vergadering te zeer bekend, dan dat ik deswege in bijzonderheden zou behoeven te treden. Ik kan niet inzien, dat door de bepaling van art. 2 inbreuk zal worden gemaakt op van ouds verkregene regten of zelfs op het bijzonder eigendom; immers reeds bij art. 220 onzer tegenwoordige Grondwet is aan de Provinciale Staten het gezag over heemraden, dijk- en polderbesturen toegekend; bij dat artikel wordt aan die Staten reeds de magt gegeven, om veranderingen in de reglementen te maken. Bij art. 2 der thans in overweging zijnde Grondwet

wordt die magt gehandhaafd en de uitvoering meer gemakkelijk gemaakt; immers, de bepaling, dat de laatst goedgekeurde dikwerf gebrekkige reglementen den voet dier inrigtingen zullen uitmaken, is in art. 2 niet meer opgenomen. De ophelderingen en verzekeringen, door de Regering gegeven (zie pag. 12 van de memorie van beantwoording), bevredigen mij ten volle; ik vinde daarin een waarborg, dat de belangen der ingelanden niet uit het oog zullen verloren worden; dat zij in hun belang zullen gehoord worden, òf over de veranderingen, welke in bestaande reglementen worden vereischt, òf over nieuwe reglementen, welke behooren ingevoerd te worden.

Ik wensch hartelijk, dat de Regering aan dat artikel der Grondwet de noodige uitvoering zal geven, opdat spoedig algemeen doeltreffende, met den geest des tijds overeenstemmende, reglementen bij de polderbesturen worden ingevoerd, opdat alzoo een stand van zaken ophoude, welke nadeelig is voor de ingelanden en belemmerend voor de besturen. — Men spreekt veel, Edel Mogende Heeren, over bezuiniging en vereenvoudiging van bestuur, ik deel ten volle in dien wensch, en ik betreur het, dat de herziening der Grondwet in dat opzigt weinig aan de verwachting van de Natie zal beantwoorden; maar dáár, waar die Grondwet aanleiding geeft, om gewigtige verbeteringen en bezuinigingen in te voeren, dáár moet men de gelegenheid daartoe aangrijpen; het 2de artikel van hoofdstuk IX geeft daartoe aanleiding; daarstelling van nieuwe reglementen, onder toezigt van het provinciaal bestuur met overleg van ingelanden, vereenvoudiging en bezuiniging in vele polder-administratiën, vermindering van polder-lasten: — ziedaar de gevolgen, welke uit dat artikel kunnen voortvloeijen.

Wat betreft hoofdstuk XII, Edel Mogende Heeren, kan ik mij vereenigen met de bepaling, welke bij art. 4 nopens de afschaffing van sommige heerlijke regten wordt voorgesteld, vooral na de ophelderingen, door de Regering nopens dat artikel gegeven, dat namelijk ook onder openbare betrekkingen de leden der polderbesturen begrepen zijn; ik had alleen gewenscht, dat men bij de 2de alinéa van dat artikel een stap verder ware gegaan en dat men, in plaats van te zeggen: de overige regten *kunnen* afgeschaft worden, had gezegd *zullen* afgeschaft worden. Over de schadevergoeding zal ik niet spreken, dat punt is van zoodanigen teederen aard, dat ik liefst daarover niet wil uitweiden; art. 4 heeft in die aangelegenheid voorzien.

Het voorloopig kies-reglement, Edel Mogende Heeren, kan minder mijne goedkeuring wegdragen, ik zie daarin vele gebreken, ook vooral wat de uitvoering van het kiesregt ten platten lande betreft; de verdeeling van kies-districten en onder-kies districten is mijns erachtens op vele plaatsen onvoldoende. Ik had gewenscht, dat de kiezers hunne stemmen hadden kunnen uitbrengen op de plaats hunner woning; immers, thans zullen zij vaak verpligt zijn om een weg van 2 à 3 uren af te leggen, ten einde hunne stembiljetten in de bus te brengen, en of er aanvan-

kelijk wel zooveel sympathie voor de uitoefening van het kiesregt ten platten lande zal bestaan, betwijfel ik; terwijl tegen het kiezen in de gemeenten zelve, mijns erachtens, zoovele overwegende bezwaren niet bestaan; de stembussen toch konden aan het hoofd-district worden opgezonden, of de stemming plaatselijk bij proces-verbaal worden geconstateerd; maar, Edel Mogende Heeren, ik zal daarom het hoofdstuk XII niet afstemmen. neen, door mijne goedkeurende stem ook aan dat hoofdstuk te geven, wil ik verstaan worden, dat, om het goede gedeelte te behouden, ik mij het gebrekkige gedeelte wil laten welgevallen.»

XLVII. De heer VAN HOGENDORP: «Genaderd tot de uiterste grenzen van het bestaande, gevoelen wij de behoefte, een blik te slaan op het verledene en hetgeen dat verledene heeft opgeleverd, en daarmede te vergelijken, hetgeen ons wordt aangeboden in de twaalf wetsontwerpen, welke thans het onderwerp uitmaken onzer beraadslagingen.

Het zal aan de aandacht van U Edel Mogenden niet zijn ontgaan, dat deze behoefte vrij algemeen is gedeeld, gedurende de beraadslagingen der beide voorgaande dagen; ofschoon de handelingen der gewone Vergadering duidelijk doen zien, dat men allengs zich meer en meer vereenzelvig de met de denkbeelden, vervat in de ministeriële ontwerpen, gegrond op het rapport der Staats-commissie van 17 Maart.

Welke veel-omvattende beteekenis deze aan de woorden: *verandering* en *wijziging* heeft gegeven, is van algemeene bekendheid, zij heeft omgewerkt en omvergeworpen. In stede van hetgeen bestaat, dringt zij leerstellingen op, geheel in strijd met de geuite wenschen van de vertegenwoordigers der Natie. Hoe zij deze verdedigt en hoe zij de bestaande aanvalt, zal ik liefst niet beoordeelen. Doch, Edel Mogende Heeren, de vorm is gewis van zeer ondergeschikt belang, in vergelijking met de belangrijkheid der leerstellingen en oordeelvellingen, welke dáár met kwistige hand zijn uitgestrooid. Zoo lezen wij onder anderen op pag. 34: «De Grondwet heeft staats-burgerschap, de eerste drijfveer onzer eeuw, zooveel zij kon, laten slapen. Om hartstogt te mijden, brak zij de ziel. De burgerij» enz.

Het is dan de Grondwet, welke de Natie ontzielde! Bezwaarlijk zoude men honender beschuldiging kunnen uitdenken. En wie worden hier als verraders van hun Vaderland der Natie voorgesteld? Zij, die medewerkten tot de daarstelling der Grondwet, zij, boven anderen, die deze Grondwet hielpen ontwerpen, hij allermeest, die de eerste schets dezer Grondwet leverde.

De Natie! hier voorgesteld als ontzield, elders als in gramschap ontstoken, dreigend, ongeduldig!

De Natie! in de hand van sommigen slechts een werktuig, in hun mond slechts een ijdele klank.

Edel Mogende Heeren, van dat vonnis, tegen de achtbare mannen,

die onze Grondwet hielpen ontwerpen, mag ik, ik weet het, in hooger beroep komen; dat vonnis, ik weet het, het is niet bekrachtigd: mijn zijn *hier* getuigt dit, niet mijne is de eer, slechts mijne zijn de pligten. Deze vorderen onafhankelijkheid; noch wrevel, noch vooroordeel zal mij hier bezielen; doch hetgeen ten aanhoore der Natie was gezegd, kon slechts ten aanhoore der Natie worden wederlegd.

Velerlei en zeer verschillende zijn de gevoelens, ook hier geuit omtrent de meerdere of mindere bruikbaarheid der Grondwet. Welligt heeft men niet genoegzaam in 't oog gehouden wat hare invoering voorafging, wat de geest der Natie was tijdens hare invoering en eerste wijziging, welke gebeurtenissen plaats grepen sinds hare invoering.

Burgertwist en burgerkrijg gingen haar vooraf, slaafsch navolgen der Fransche revolutiën, opdringen van een vreemdeling, te loor gaan onzer nationaliteit.

Het uur der bevrijding is geslagen. Oranje en vrijheid! is de algemeene kreet, wensch, behoefte. Oranje en vrijheid zijn voortaan onafscheidelijk; deze woorden drukken slechts één denkbeeld uit: onafhankelijkheid, volksbestaan; zij bezielen de Natie en de staatswet.

De wetgever neemt den Staat gelijk hij dáár voor hem ligt, hij bezigt de bouwstoffen, welke voorhanden zijn; hij benuttigt al wat bruikbaar is overgeblêven van het gesloopte staats-gebouw; hij eerbiedigt de regten en 't eigendom der burgers. Gemis aan eenheid heeft het gemeenebest ten ondergang gebragt. Eenheid in de vertegenwoordiging der Natie, eenheid eener krachtige uitvoerende magt zijn de hoofd-bestanddeelen der staatswet. Veel van het huishoudelijke wordt overgelaten aan de gewesten, voorheen souverein; veel aan de gemeenten.

Twee klippen waren te vermijden:

1°. overdrevene vasthoudendheid aan het oude;

2°. Fransche geest van centralisatie en bureaucratie.

Deze laatste kwaal is niet overwonnen geworden en heeft ontzettend nadeel toegebragt aan onze instellingen; het voortdurend reglementeren in kerk en school ontnam ons onze dierbaarste vrijheden, en het voortdurend bestaan der Fransche wetgeving werkte daartoe krachtiglijk bij; vele onzer groote en kleine staats-dienaars waren in die school opgekweekt en opgewassen. Dit was vooral het geval met onze zuidelijke broeders. Het onderling mistrouwen tusschen de twee hoofddeelen des Rijks werd aangewend tot een regerings middel, en na de geweldige scheuring tusschen deze beide deelen vermeende het getrouw gebleven gedeelte, slechts door blinde verknochtheid, hare zelfstandigheid te kunnen behouden. Het systema van volharding en het systema van behoud vond maar al te groote ondersteuning bij de Natie, en bijkans tien jaren lang werden wij geregeerd met eene verscheurde Grondwet.

Later, het is waar, heeft men daarin een verwijt tegen het bestuur gevonden, doch *toen* was de Natie ten voordeele dezer verderfelijke systema's gestemd, en zij, die beide bestreden, vonden geringen steun bij de Natie.

In 1840 zijn dan ten langen laatste de leemten der Grondwet aangevuld en eenige der daarin gevallene gaten gestopt.

Sommigen konden niet bevredigd worden door de toenmalige wetten van noodzakelijkheid; niet, dat de vooruitgezette meening, dat de voorgestelde veranderingen noodzakelijk waren, niet gedeeld werd: men beweerde, dat er behoefte bestond aan meer, doch de Kamer van behoud verklaarde zich onbevoegd, zij mogt geen stap *voorwaarts* doen. En wij, de Kamer van 48, zijn wij wel iets minder behoudend? Verklaren wij niet geen stap *achterwaarts* te mogen doen? Volgens sommigen mogen wij titel noch jota veranderen; wij mogen niet splitsen wat inderdaad geene vereeniging gedoogt. Daar zijn er — want overdrijving dringt overal door — die beweren, dat wij al de ontwerpen hebben aan te nemen, want de afstemming van een éénig zoude de terugname van alle ten gevolge hebben: dan krijgt gij niets! dan blijft gij de oude dienstknecht! Bij uitstek vrijzinnige mannen gedoogen geene vrijpostigheden.

Edel Mogende Heeren, mijn gevoelen omtrent de bevoegdheid der Tweede Kamer der Staten-Generaal, in dubbelen getale, is geheel verschillend met hetgeen wordt opgegeven als de meening der groote meerderheid. »

De spreker kan niet deelen in het gevoelen, hetwelk in het algemeen rapport wordt voorgesteld als dat der meerderheid. Naar zijne meening deelt de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in dubbelen getale vereenigd, in dezelfde regten en pligten als de gewone Kamer, *voor zooverre* het de behandeling der grondwets-verandering geldt. Hij verwijst naar art. 230 der Grondwet; de beide eerste paragraphen bevatten afwijkingen van hetgeen elders (in artt. 102 en 103) is voorgeschreven. *Voor het overige*, zegt de laatste paragraaph, wordt in *alles* gevolgd, hetgeen over het maken der wetten is bepaald.

De artikels van dit XIde hoofdstuk zijn bijkans letterlijk overgenomen uit de bekende *Schets*, medegedeeld door den schrijver der *Aanteekening op de Grondwet;* art. 67 dier schets luidt als volgt: « De dubbele vergadering der Staten-Generaal doet eindelijk de zaak met den souverein af, *op dezelfde wijze* als de gewone wetten gemaakt worden. » Doch hoe het daarmede ook zij, zeker is het, dat art. 230 verwijst naar de bepalingen nopens het maken der wetten, opgenomen in de vijfde afdeeling van het IIIde hoofdstuk der Grondwet; volgens art. 103 worden de koninklijke voorstellen eerst in de afdeelingen overwogen, dáár heeft het gemeen overleg plaats met het gouvernement, dáár worden alle de veranderingen ontworpen, welke de meerderheid der Kamer verlangt.

Door de wetgevende magt wordt de noodzakelijkheid tot verandering en bijvoeging duidelijk aangewezen en uitgedrukt bij eene wet, welke vervolgens aan de Provinciale Staten wordt gezonden, overeenkomstig artt. 227 en 228. Ten gevolge dezer toezending gaan de Provinciale Staten over tot de benoeming der buitengewone leden.

Hieruit volgt, dat men niet kan volstaan met eene principen-wet. De ondervinding heeft nog dezer dagen geleerd, dat, ofschoon de veranderingen duidelijk aangewezen en uitgedrukt waren, nogtans groot verschil van meening heeft bestaan omtrent de beteekenis, aan sommige woorden en uitdrukkingen te geven; eene principen-wet zoude nimmer tot eenig resultaat kunnen leiden.

De *noodzakelijkheid* der bedoelde veranderingen moet door eene wet bepaald worden. Daaruit volgt, dat aan dit onderzoek alle mogelijke publiciteit wordt gegeven; de Natie draagt derhalve kennis van al wat ten deze omgaat, alle deze voorschriften getuigen van de groote omzigtigheid, welke de Grondwet wenschelijk acht, wanneer er sprake is van wijzigingen in de staatswet.

Spreker verwijst alverder naar de begeleidende Koninklijke missive, in welke de bedoelde veranderingen *ontwerpen van wet* genoemd worden, naar de formule van afkondiging, waarin het *gemeen overleg* moet vermeld worden. Wat heeft eindelijk de verzending aan de Eerste Kamer te beduiden van wets-ontwerpen, welke dáár reeds aangenomen zijn? Deze terugzending bewijst zonneklaar, dat de Grondwet de mogelijkheid van veranderingen ten gevolge van het gemeen overleg tusschen de Tweede Kamer in dubbelen getale en het gouvernement veronderstelt.

« Ik had gewenscht, Edel Mogende Heeren, met een voorbeeld aan te toonen, dat de Grondwet wel degelijk op geschiedkundige gronden rust; tracht te behouden zoodanige voorvaderlijke instellingen, welke een waarborg aanbieden tot behoud van eigendom, van verkregene regten, van vrijheid van handelen elk in den zijne; dat zij dat bestaande slechts in zooverre wijzigt als dringend noodzakelijk kan geacht worden, in het welverstaan belang van allen, van den Staat. Ik had gewenscht u daartoe te verwijzen tot het IXde hoofdstuk der Grondwet, doch reeds te lang heb ik van uwe welwillendheid misbruik gemaakt; anderen schijnen behoefte te gevoelen dit onderwerp bepaaldelijk en afzonderlijk te behandelen; zij zijn voorzeker bevoegder beoordeelaars dan ik.

Bovenal acht ik de Grondwet *praktikaal;* daarom ook laat zij wijzigingen toe, zij stelt er de deuren voor open. Wijziging of liever omkeering in massa heeft zij niet voorzien, dat is geen vooruitgaan, maar voortbollen tot eigen verderf.

Waar de aangeboden ontwerpen ontnemen wat wij behoeven, opdringen wat ons schadelijk is, daar zal ik hun mijne goedkeurende stem ontzeggen. »

XLVIII. De heer VAN FOREEST: « Ik zal de aangeboden ontwerpen aannemen, maar ik doe het onder protest, — onder protest van niet tot hen te behooren, die daarin genezing zien van de kwaal, die ons Vaderland, al is het dan ook in mindere mate dan andere Staten, heeft aangetast.

Men geneest geene sociale kwaal door het schenken van politieke

vrijheden. En toch, er moet eene sociale ziekte genezen worden.

De Europesche maatschappijen verkeeren in eenen staat van sociale crisis, waaruit òf hernieuwde gezondheid òf de dood zal geboren worden.

Hernieuwde gezondheid, zoo men de ware oorzaken der ziekte spoedig erkent en tegengaat, — de dood, indien men voor die oorzaken blind blijft of ze niet wegnemen durft.

Die oorzaken zijn: het stelsel van bescherming en monopoliën en de schrikverwekkende schuldenlasten, die op de volkeren drukken, en zoo ons Vaderland, te midden van de woelingen in Europa, eene zekere mate van rust geniet, schrijf ik dit niet, zoo als sommigen, toe aan de gelukkige werking van de schoolwet van 1806, maar wel daaraan, dat ten onzent ten minste eene dier oorzaken niet bestaat, maar wel daaraan, dat onze handel en nijverheid zich steeds in eenen tamelijk natuurlijken toestand hebben bevonden.

De andere oorzaak, de drukkende schuldenlast, bestaat helaas ook hier in al te groote mate. Die alleen veroorzaakt onze ontevredenheid, ons malaise. En daarom moet ik protesteren tegen de verklaringen van hen, die het volk in den waan brengen, dat het ruimer zal ademhalen, wanneer het een wat minder knellend gewaad om hetzelfde kranke ligchaam zal hebben verkregen. Die verklaringen zijn bedriegelijk en gevaarlijk, zij geven aanleiding tot ontevredenheid en onrust.

De blik op hetgeen elders geschiedt, is ook in dit opzigt leerzaam. Overal zien wij zieken, die, de genezing in het gewaad zoekende, telkens ruimer en ruimer vragen, totdat men hun eindelijk, wanneer zij in het geheel geen gewaad meer dulden willen, het dwangbuis aanleggen moet. Dat zal vroeger of later het lot zijn van alle volkeren van Europa.

Zelfs in het magtige Engeland vertoonen zich reeds de voorteekenen van hetgeen gebeuren zal, en het heeft al zijne geestkracht noodig, om nog zijne plaats te blijven inhouden aan het hoofd van de volkeren der wereld.

Ik had daarom gewenscht, dat de Grondwet iets meer dan een politische vorm ware geweest, dat zij ten minste eenige waarborgen had gegeven tegen verergering der maatschappelijke kwaal, dat men er in geschreven had gevonden, dat geene beschermende regten meer mogten worden geheven, dat in de behoeften van den Staat niet meer door het maken van schulden mogt worden voorzien.

Nu wordt slechts het kleed veranderd, zonder dat er iets voor het ligchaam is gedaan. Nu kan ik de Natie niet beter vergelijken dan bij een man, die noodzakelijk geneesmiddelen behoeft en die, in plaats van geneesheeren, slechts kleêrmakers gevonden heeft, die hem pogen te bewijzen, dat zijn nieuwe rok hem genezen zal.

Maar het zij zoo, wij zijn thans slechts geroepen, om over den rok te oordeelen, zoo als die dáár ligt; ik zal dien niet afkeuren, want hij bevalt mij beter dan de oude.»

XLIX. De heer REËEL: «Toen ik de eer had ter dezer Vergadering te verschijnen, was het mijn stellig voornemen, de debatten over de afzonderlijke wetten af te wachten en het stilzwijgen te bewaren, totdat ik aanleiding mogt vinden, om mijn bijzonder gevoelen te uiten.

Daar echter de loop der beraadslagingen mij doet zien, dat de buitengewone leden dezer Kamer, bijna zonder uitzondering, er prijs op stellen, zoo als zulks nog heden door verscheidene sprekers uitdrukkelijk is verklaard, dat geweten worde, welk hun oordeel in het algemeen omtrent de voordragten is, zoo wil ik daaraan ook niet in gebreke blijven, en neem ik alzoo de vrijheid te verklaren, dat ik mij voege bij die leden dezer Vergadering, die betuigd hebben, wel bedenkingen tegen sommige afzonderlijke bepalingen te hebben, welke in andere tijden en omstandigheden, of ook bij de beraadslaging eener Tweede Kamer, in enkelen getale vergaderd, hen zouden wederhouden hebben, er hunne stem aan te geven; doch thans, nu er geene wijzigingen of veranderingen meer aan te brengen zijn, en het twaalftal wetten in een naauw verband tot elkander staat, gelooven, het goede en noodzakelijk gewordene om het minder goede en minder aannemelijke niet te mogen verwerpen.

Ik stel mij dus voor, aan alle de voorgestelde wetten een goedkeurend votum te geven; ten ware, door de nadere discussiën of door het afstemmen van eenige derzelve, de zaak voor mij van aanzien mogt veranderen.»

L. De heer ALBARDA gaf hoofdzakelijk te kennen, dat hij het woord waarschijnlijk niet zou gevraagd hebben, indien hij niet bij de plaats gehad hebbende discussiën eene stelling had hooren aanvoeren, die voor de belangen der Natie schadelijk zoude kunnen werken, wanneer bezuiniging daarop achterbleef of meerdere lasten daarop wierden gegrond; hij bedoelde de stelling, *dat de inkomsten der Natie op meer dan 200 millioen zouden zijn te ramen.*

Hij meende die stelling zeer te moeten betwijfelen, en geloofde, dat zoodanig hoog bedrag niet mogt worden ondersteld bij het oordeel over den staat van bestaande belastingen of bij het opleggen van meerdere, doordien de Natie daardoor grovelijk zoude kunnen worden benadeeld of tot misrekeningen grond worden gegeven.

Hij meende, dat het revenu van het vaste goed in Nederland, als alleen voortdurend aanwezig, in aanschouw was te nemen, hetgeen collateraal slechts op 60 millioen was geschat, en alzoo, bij den bestaanden rente-last, voor meer dan de helft reeds verloren was te achten met opzigt tot de voldoening der verdere, ten allen tijde aanwezige behoeften van Staat; hetgeen naar zijne eerbiedige meening alzoo moest leiden, om de uitgaven te verminderen en geene meerdere lasten aan de Natie op te leggen.

Deze opmerking had hij zich te meer verpligt gevoeld te berde te

brengen, omdat het programma van het ministerie uit *bezuiniging vermindering van lasten* belooft, maar in de aangebodene wetsontwerpen daarvan minder het bewijs had gegeven dan men had gewenscht en met rede meende te kunnen verwachten.

Spreker had verlangd, dat onder de algemeene beginselen, in de Grondwet opgenomen, mede geplaatst ware geworden dit algemeen beginsel: *dat niemand 's lands tractementen mogt cumuleren*, maar het hoogste voor alles tot belooning zoude moeten strekken: bij een koninklijk besluit wel is waar sinds lang voorgeschreven, maar tot heden niet altijd nageleefd. Deze bepaling, nageleefd wordende, zoude den lande hoogst nuttig zijn, meerder genot van 's lands tractementen geven, betere waarneming van betrekkingen, en hier en daar bezuiniging.

Hij heeft opgemerkt, dat bij deze wetten voor den eigendom meerdere waarborg wordt gegeven, maar ook tevens dat de schuld wordt gewaarborgd en aan de formule: *la dette est sacrée* in ons Nederlandsch staatsregt plaats is gegeven. Hij vraagt zich af, wat zal moeten geschieden, wanneer die beide waarborgen in collisie geraken, dat is wanneer de schuld niet meer betaling kan erlangen, dan met aanranding van den eigendom der ingezetenen. Hij gelooft voor zich, dat de laatste waarborg alsdan als ondergeschikt aan den eersten is aan te merken, omdat hij niet kan toegeven het beginsel, vroeger in deze Vergadering vooruitgezet, dat de bezittingen der burgers met de schulden van den Staat zouden zijn belast en daarvoor aansprakelijk. Hij meent, dat het particulier eigendom van den burger niet verder uit dien hoofde kan bezwaard worden dan om, zoolang hij tot Nederland behoort, uit zijne revenuen tot het dragen der renten billijke bijdragen aan den Staat te leveren.

Den waarborg der schuld neemt de spreker voor het deel der Natie, dat hem stem gaf, in dien zin alleen aan, hetgeen hij gemeend heeft openlijk te kennen te moeten geven, te meer, daar hij reeds heeft hooren gewagen, dat, om den druk der accijnsen weg te nemen, men, in stede van uit te zien naar bezuiniging en vermindering van lasten, zoude willen pogen, door een successie-regt in de regte lijn en door verdere verplaatste belastingen, het bedrag daarvan weder te vinden, hetgeen het beginsel van aanranding van eigendom zijns inziens doet werkzaam worden, en verder zoude gaan dan de verpligting der burgers in het dragen van lasten zoude wettigen.

Het doet hem leed en hij meent het te moeten zeggen, nu hij eenmaal het woord heeft genomen, dat men niet tevens in de Grondwet heeft opgenomen de stelling: *de Grondwet zal voortaan eene waarheid zijn*, daar dezelve daarin evenzeer plaats had behooren te vinden als die van: *de wetten zijn onschendbaar* en *de schuld is heilig*, die daarin voorkomen; niet omdat zoodanige stellingen hem voorkomen van zoodanig groot practisch nut te zijn, maar omdat men daaraan schijnt te hechten en hij in de veranderde Grondwet meent te mogen

opmerken een minderen waarborg dan in de vroegere, dat de Grondwet toekomstig eene waarheid zal zijn.

Wat toch is de groote waarborg geweest voor de naleving? *De regterlijke magt*, in het oog van den spreker: de aanstelling van dezelve is nu voorgedragen in mindere mate afhankelijk van de medewerking van het volk, dan zulks vroeger plaats had; dit doet hem leed, daar hij hier een minderen waarborg ziet voor eene getrouwe naleving der Grondwet.

Hij ziet in die verandering vooral daarom in het belang der burgers voor de toekomst bezwaar. nu in de Grondwet is opgenomen de bepaling: de wetten zijn *onschendbaar*, wanneer men dezelve zoude moeten opvatten, zoo als zij in de memorie van beantwoording zijn geëxpliceerd, alsof de regter daardoor verpligt zoude zijn, eene wet, met de Grondwet in strijd, desniettemin te eerbiedigen. Dit kan de beteekenis dezer woorden nimmer zijn, doordien de woorden zulks niet bevatten: immers, dit zou, zoo als men het wil hebben verstaan, beteekenen, dat de regter, door den eed om de Grondwet te handhaven gebonden, verpligt zoude worden, eene wet te eerbiedigen, die de Grondwet schond, en zijne bescherming te weigeren aan hem, die de Grondwet inriep, waardoor de Grondwet ondergeschikt zoude worden aan den gewonen wetgever en ophouden eene waarheid te zijn.

Spreker verklaart in eenen, zijns inziens, gezonden zin de bepaling te zullen aannemen: *de wetten zijn onschendbaar*, en niet in den zin, daaraan gegeven, en alzoo dat alleen die wetten, welke wettelijke wetten en uitvloeisels zijn van de opgedragene magt aan de wetgeving, en met de Grondwet in harmonie, als onschendbaar zullen zijn aan te merken.

Overigens verklaart de spreker, dat het systeem, waaruit de voordragten van wet zijn gesproten, als tot vooruitgang leidende, door hem wordt aangenomen, en hij alzoo zal medewerken door zijne stem zulks te doen aannemen, zoo hij hoopt in alle wets-ontwerpen.

LI. De heer HOFFMAN: «Daar ik bij de beraadslagingen der gewone Kamer over deze ontwerpen mijne bezwaren tegen sommige der voorgestelde wijzigingen heb kenbaar gemaakt, zal ik heden zeer kort kunnen zijn; door nadere wijzigingen en bekomen inlichtingen zijn eenige dier bezwaren opgeheven; andere bleven bestaan en waren, naar mijn inzien, van belang genoeg, om te trachten door afstemming daarin verandering te verkrijgen; die hoop echter bleef onvervuld, en ik worde dus nu geroepen, over diezelfde ontwerpen, waartegen ik vroeger stemde, andermaal mijne stem uit te brengen. In dezen stand der zaak heb ik mij afgevraagd, Edel Mogende Heeren, wat mij te doen stond: volharden, of mijne overtuiging aan de stem der meerderheid te onderwerpen?

Voorstander der grondwets-herziening, heb ik betreurd, dat men, den bekwamen tijd hebbende laten voorbijgaan, in eenen tijd van algemeene

beroering, als dien wij beleven, daartoe moest overgaan; overhaasting kon toch niet anders dan schadelijk daarop werken, en evenwel, de omstandigheden waren dringend, om dat werk, al was het dan ook minder volkomen dan men het in kalmer oogenblikken had mogen verwachten, tot stand te brengen; de beraadslagingen hebben de blijken gedragen, dat wij allen van die noodzakelijkheid doordrongen waren, en wie onzer heeft geene eigene denkwijze opgeofferd, waar hij meende, dat dit strekken kon tot heil des Vaderlands? Ook ik, Edel Mogende Heeren, heb veel aangenomen, dat ik anders had gewenscht, en ik ben nu ook nog bereid over enkele bezwaren heen te stappen, niet omdat ik vrees, dat de afstemming van een of ander ontwerp aanleiding zou kunnen geven tot teruggang tot het vroeger stelsel zoogenaamd van behoud, dit houde ik voor onmogelijk, of omdat ik geloof, dat zoodanige afstemming zou moeten leiden tot eene verandering van ministerie; neen, Edel Mogende Heeren, dit zou alleen dan het geval kunnen zijn, wanneer daardoor het stelsel der Regering omtrent de herziening wierd uiteengerukt. Ik stel prijs op het behoud van het ministerie in deze oogenblikken, en ik reken te veel op de vaderlandsliefde van dit ministerie, om deszelfs bereidwilligheid in twijfel te trekken, mogt het noodig zijn eene verbetering voor te dragen, voor alle de Kamers aannemelijk.

Maar ik kan ook nu nog over enkele punten heenstappen, omdat ik die van minder overwegend belang achte en vertrouw, dat die door de volgende wetgeving zullen kunnen worden verbeterd; ik heb daarmede op het oog mijne bezwaren tegen het VIIIste en IXde ontwerp. — Er zijn er echter nog twee, Edel Mogende Heeren, waaromtrent ik mijne overtuiging niet ten offer brengen kan. Het eerste is — niet het stelsel der regtstreeksche verkiezingen, ik heb verklaard dat stelsel aan te nemen — maar het betreft het beginsel, dat ik in de Grondwet wenschte uitgedrukt te zien, dat die verkiezingen moeten geschieden bij volstrekte meerderheid. De Regering heeft vroeger en ook nu in de memorie van antwoord wel verklaard, dat dit hare bedoeling is, maar wij mogen niet voorbijzien, dat, naar het nieuwe stelsel, ministeriën even vatbaar zijn voor verwisseling als de vertegenwoordiging, en dat dus de toezegging van een ministerie voor een opvolgend niet verbindende is, geen waarborg aanbiedt. Mijns inziens hangt van goede keuzen oneindig veel voor het heil of onheil van het Vaderland af, en, bij de herhaalde verklaring van de bedoeling der Regering, is het mij een raadsel, waarom zij weigerachtig is gebleven, die weinige woorden «bij volstrekte meerderheid» in de Grondwet, onder anderen in ontwerp III, op te nemen. Ik heb mij vroeger op de uitspraak van den hoogleeraar Thorbecke over dit beginsel beroepen; in Frankrijk heeft men de gevolgen van dat der betrekkelijke meerderheid reeds ondervonden; een fransch blad laat zich daarover aldus uit: «La loi électorale, «sortie du cerveau de M. Ledru Rollin, est un chef d'oeuvre de sottise, «mais elle est aussi un chef d'oeuvre de déloyauté et de perfidie. On ne «vôte plus à la majorité absolue, ce sont les majorités relatives qui font

«l'élection. En d'autres termes, deux et trois cent mille électeurs raisonnables qu'il y a dans Paris, peuvent être battus par les quarante ou «cinquante mille votants du socialisme.»

In Parijs, zegt een ander blad, hebben 111,000 kiezers aan 295,000 de wet voorgeschreven, om LODEWIJK BONAPARTE te kiezen. 79.000 hebben over 327,000 gezegevierd voor FOULD, en RASPAIL is gekozen door 67,000 kiezers, aan welke men er 340,000 kon overstellen.

Ik wil door mijne stem voor de gevolgen, welke uit een zoo verkeerd stelsel zouden kunnen voortvloeijen, niet verantwoordelijk zijn, en blijf dus bij mijn gevoelen volharden, dat een zoo belangrijk beginsel in de Grondwet moet zijn uitgedrukt, geheel beamende hetgeen dezer dagen in een onzer welgeschreven vrijzinnige bladen voorkwam:

«Volgens onze wijze van zien, is eene Grondwet juist daarvoor, om «de hoofdbeginselen van het staathuishouden volledig, in hunne gansche «uitgestrektheid, ondubbelzinnig en opregt tot den grondslag te leggen, «op welken de wetgever het gebouw verder moet optrekken, om de regten «en bevoegdheden te waarborgen en te verzekeren, die men niet aan de «veranderlijkheid der gewone wetgevende magt en de verschillende inzigten van het wisselend regerings-personeel wil overlaten. Eene Grondwet «is niet alleen slecht, omdat zij verkeerd regelt, zij is het evenzeer, wanneer zij niet regelt, wanneer zij slechts ten halve regelt, of, onder den «schijn van zelve te regelen, de regeling aan eene andere magt opdraagt.»

Mijn tweede overwegend bezwaar is in het XIIde ontwerp, in de 1ste alinéa van art. 4 gelegen. Ik geloof, dat wij met meer grond dan de nationale vergadering te Berlijn mogen beweren niet in eenen staat van revolutie te verkeeren. Wat de hier bedoelde heerlijke regten betreft, heeft niemand de afschaffing daarvan tegengesproken, maar waar, zoo als hier, nog eerbied voor wet en regt bestaat, mogen wij niemands wettig verkregen eigendom aanranden, al is het dan ook ten algemeenen nutte, en dat is hier het geval, en den eigenaar het regt ontzeggen, aan elk ingezeten bij art. 162 der Grondwet gewaarborgd. Maar ook dit artikel zoude, gewijzigd, geene tegenspraak ontmoeten; zoo als het nu luidt, kan ik mij daarmede niet vereenigen. Ik betreur daarbij, dat dit ontwerp niet heeft kunnen gesplitst worden, omdat ik het voorloopig kies-reglement, hoeveel ook dit te wenschen overliet, zoude kunnen aannemen.

Dat ik bij deze gelegenheid over het van zoovele zijden ter sprake gebragte punt van bezuiniging zwijge, zal mij wel niet in verdenking brengen daaraan geen groot gewigt te hechten; gedurende de weinige jaren dat ik de eer had in deze Vergadering zitting te hebben, liet ik geene gelegenheid voorbijgaan, zonder daarop aan te dringen, en ik ben het met vele sprekers, welke mij vooraf gingen, zoozeer eens, dat het volk nog meer gesteld is op vermindering van uitgaven dan op vermeerdering van politieke regten, dat ik bij het uitbrengen mijner stem tegen de loopende begrooting verklaarde het daarvoor te houden, «dat, wanneer door ver«eenvoudiging van de staathuishouding geene bezuiniging verkrijgbaar

« was, of wel dat men die vereenvoudiging, van welke zijde dan ook, « niet wilde, dit naar mijn inzien gelijkstond met de verklaring, dat het « Vaderland verloren was; » maar ik zweeg daarvan bij deze gelegenheid, omdat ik geloof, dat eene Grondwet evenmin de bezuiniging regelen kan, als zij aan bezuiniging in den weg staan mag. Dit laatste was bij de bestaande Grondwet onder anderen het geval bij de artikelen betreffende de Eerste Kamer en de provinciale hoven; het eerste is door de wijzigingen vervallen, het andere aan de wetgeving overgelaten; deze zal overigens geheel vrij zijn, om in de rijks-uitgaven, in verband tot onzen finantiëlen toestand, de noodige en mogelijke bezuinigingen daar te stellen. Bij het jaarlijks overwegen der begrooting zal het der Vertegenwoordiging aan geene gelegenheid ontbreken, om aan die waarlijk nationale behoefte te voldoen; tot eenstemmigheid ook in dit opzigt zullen goede keuzen veel kunnen toebrengen. »

LII. De heer MENSO: « Thans andermaal geroepen om mijne stem uit te brengen omtrent de door de Regering voorgestelde veranderingen in de Grondwet, veranderingen, die door de meerderheid der beide kamers van de Staten-Generaal reeds zijn aangenomen, vind ik mij verpligt de verklaring af te leggen, dat ik nog hetzelfde gevoelen, zoo als ik vroeger heb te kennen gegeven, omtrent sommige dier veranderingen koester. Ik heb mij evenwel afgevraagd, of het standpunt, waarop ik mij bij de eerste beoordeeling bevond, hetzelfde was als het tegenwoordige? Deze vraag heb ik mij ontkennend moeten beantwoorden; de ons toen voorgestelde veranderingen waren toch niet anders dan gewone ontwerpen van wetten, die bij afstemming door de Regering in den geest van de meerderheid der Kamer konden en, in dat geval, behoorden gewijzigd te worden; de zaak der grondwets-veranderingen bleef daarbij in haar geheel; thans evenwel, nu de Staten-Generaal de noodzakelijkheid tot verandering en bijvoeging hebben verklaard, en de door den Koning voorgestelde veranderingen hebben aangenomen; nu door de Staten der provinciën aan de gewone leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal een gelijk getal buitengewone leden, ieder voor hunne provincie, is toegevoegd, om de reeds aangenomen veranderingen en bijvoegingen, zoo als die als wetten aan hen zijn medegedeeld, op nieuw te beoordeelen en bij aanneming als Grondwet te verklaren; nu in die wetten geene veranderingen meer te brengen zijn; nu die wetten niet dan bij eene meerderheid van drie vierden der tegenwoordige leden mogen aangenomen worden, nu eene verwerping van die wetten eene reeds te lang bestaande spanning zou doen voortduren, ja, welligt moeijelijkheden voor het Vaderland zou kunnen na zich slepen, — vermeen ik op een geheel ander standpunt te staan.

Als ik dan nu de Koninklijke boodschap van 19 Julij jl. herlees, en ik daarbij onzen geëerbiedigden Koning hoor zeggen:

« Het is mij niet onbewust, dat over onderscheidene punten van meer

«of minder gewigt verschil van gevoelen kan bestaan en werkelijk aan-
«wezig is: maar in oogenblikken als het tegenwoordige vooral, is het de
«pligt van een ieder om wederkeerig inschikkelijk te zijn, en van eigene
«denkwijze iets ten offer te brengen.

«Ik zelf, Edel Mogende Heeren, heb mij, bij de beoordeeling van de «nu voorgestelde onderscheidene wijzigingen in de Grondwet, niet aan «de beoefening van een pligt onttrokken, welken ik, tot bevordering van «eendragt, tot waarachtig heil van het Vaderland, met aandrang op het «harte druk.» — dan, Edel Mogende Heeren, vind ik thans in die woorden eene hoogere beteekenis; ik wil mij dan ook niet onttrekken aan dezen door den Koning ons voorgehouden pligt om wederkeerig inschikkelijk te zijn en van eigen denkwijze iets ten offer brengen; vooral daar eene aanneming der thans voorgedragen veranderingen bij eene groote meerderheid de morele kracht en het vertrouwen zal vermeerderen. Ik hoop op die wijze te zullen medewerken tot bevordering van eendragt, het waarachtig heil van het Vaderland. Ik zal mij daarom ook verder niet verzetten tegen hetgeen de meerderheid der beide kamers reeds heeft aangenomen. Ik zal dit doen met het oog, niet slechts op onzen binnenlandschen toestand, maar ook op hetgeen elders gebeurt. Ik zal dit doen met den opregten wensch, dat bij de aanneming der veranderingen, welke thans in onze staats-instellingen zijn voorgesteld, aan den Troon onwankelbaarheid, aan het volk tevredenheid, en aan den Staat veerkracht zullen kunnen worden verzekerd.»

Niemand meer het woord vragende, worden de algemeene beraadslagingen gesloten verklaard.

LVI.

BERAADSLAGING OVER DE AFZONDERLIJKE ONTWERPEN.

Ontwerp n°. I.

Alsnu wordt de beraadslaging geopend over het *eerste* der wetsontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van het Rijk en deszelfs Inwoners.*

I. De heer SWART heeft daarover het eerst het woord en zegt:

«Door de Staten van Limburg gekozen, ten einde deel te nemen aan uwe beraadslagingen en mede te werken tot herziening der bestaande Grondwet, heb ik vermeend mij aan deze zoo hoogst gewigtige

als eervolle taak niet te mogen onttrekken. Overtuigd, dat de aanneming der voorgedragen wets-ontwerpen niet alleen wenschelijk, maar in het welbegrepen belang van Koning en Vaderland volstrekt noodzakelijk is, beschouw ik het als pligt, om de beginselen dezer wetsontwerpen, zoo algemeen door Limburgs ingezetenen gedeeld, ook bij U Edel Mogenden te komen verdedigen; ik voelde mij des te meer hiertoe gedrongen, daar de op mij uitgebragte keuze een hernieuwd en onwraakbaar bewijs opleverde, dat de Staten van Limburg, wel verre van eene, voor dit gewest zoo noodlottige, afscheiding te verlangen, integendeel slechts hun vertrouwen wilden schenken aan hen, van wie zij verzekerd waren, dat zij de regten van Nederland, ten opzigte van Limburg, even als die van Limburgs ingezetenen zelven, met klem en nadruk zouden handhaven, en in geen geval zouden toestemmen, dat de aan Limburg door de Grondwet van 1840 gewaarborgde regten, wat betreft het grondgebied, zouden worden gewijzigd of verkort.

Ik zal dan ook trachten, het in mij gestelde vertrouwen te regtvaardigen en, ter voldoening hieraan, de eer hebben, U Edel Mogenden, met betrekking tot art. 1 van het 1ste wets-ontwerp, de navolgende beschouwingen mede te deelen.

Bij de behandeling evenwel van dit voor Limburg zoo belangrijk onderwerp, zal ik zeer beknopt kunnen zijn, daar tijdens de beraadslagingen, in de gewone Kamer der Staten-Generaal, de regten, voortvloeijende uit de bestaande tractaten, op eene even volledige als waardige wijze door een geacht lid uit Limburg zijn voorgedragen, zoodat ik mij dan ook alleen zal bepalen bij een kort overzigt van hetgeen na 30 Mei 1815, zoowel met betrekking tot Luxemburg als Limburg, is voorgevallen en U Edel Mogenden doen zien, dat noch Luxemburg gedurende het bestaan der Grondwet van 1815, noch later Limburg, immer Duitsch, maar slechts uitsluitend Nederlandsch grondgebied is geweest.

Toen in 1815, na de ontbinding van het toen zoo magtige Fransche keizerrijk, de mogendheden uitmakende, het Weener congres de noodzakelijkheid gevoelde, het zoo geschokt evenwigt in Europa te herstellen en een duurzamen vrede te verzekeren, beschouwden zij als het doelmatigst middel het vormen van een koningrijk, hetwelk alle bestanddeelen van kracht en welvaart in zich vereenigde.

Aan dit zoo verheven als waarlijk diep staatkundig denkbeeld was het voormalig koningrijk der Nederlanden zijn aanzijn verschuldigd. Luxemburg moest, zoowel in het belang van Europa, als door zijne ligging en naar aanleiding van de aldaar gedurende meer dan drie eeuwen vóór de Fransche omwenteling bestaan hebbende regering, deel van het koningrijk der Nederlanden uitmaken. Ook de groote mogendheden deelden dit gevoelen; doch daar Pruissen aan het Huis van Oranje-Nassau vergoeding verschuldigd was voor den afstand der vorsten-

dommen Nassau, Dillingen, Siegen, Hadamar en Dietz, werd Luxemburg, hoewel nimmer tot Duitschland behoord hebbende, als zoodanig aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden afgestaan, met het blijkbare doel, om op die wijze Pruissen te ontheffen van eene verschuldigde vergoeding en tevens aan het koningrijk der Nederlanden de mogelijkheid van het bezit dezer provincie met uitzondering der bondsvesting Luxemburg te verzekeren.

Dat zulks werkelijk het doel der contracterende partijen is geweest, blijkt volledig uit hetgeen dadelijk na het tractaat van Weenen is voorgevallen; naauwelijks toch was de Koning der Nederlanden in bezit van het groot-hertogdom Luxemburg gekomen, of Zijne Majesteit verklaarde aan de commissie, benoemd tot de herziening van de bestaande Grondwet voor de vereenigde Nederlanden, dat het Hoogsdeszelfs bedoeling was, om Luxemburg, als eene tot het koningrijk der Nederlanden behoorende provincie, in de Grondwet te zien opnemen. Reeds den 13den Julij 1815 bragt de commissie haar rapport uit, en in hetzelve vinden wij betrekkelijk Luxemburg, onder anderen, dit: dat de provincie Luxemburg, welke den titel van groot-hertogdom draagt, en die voor Zijne Majesteit en deszelfs Huis de plaats der vorige Duitsche Staten bekleedde, voor het Rijk eene belangrijke aanwinst was enz. Bij de in 1815 met algemeene stemmen aangenomen Grondwet werd Luxemburg als Nederlandsch grondgebied erkend en in dezelve als zoodanig opgenomen, behoudens de betrekkingen tot het Duitsche Verbond, zonder dat noch door de groote mogendheden, noch door het Duitsche Verbond, de minste aanmerking hierop werd gemaakt, en wel om de zoo eenvoudige reden, dat zulks de bedoeling der contracterende partijen was geweest.

In 1816 werden de regten van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, met betrekking tot de Nassausche erf-opvolging, afgekocht, en zulks wel bij middel van afstand der domeinen, aan Nederland toebehoorende.

Gedurende 15 jaren heeft deze staat van zaken voortgeduurd en bijaldien niet in 1830 de zuidelijke provinciën zich van het Koningrijk der Nederlanden hadden afgescheiden, zoude geheel Luxemburg, met uitzondering der bondsvesting, nog op dit oogenblik grondwettig Nederlandsch grondgebied zijn.

In 1830 had de Belgische omwenteling plaats; zoowel de provincie Luxemburg als Limburg namen deel aan deze beweging, met uitzondering van Maastricht en de bondsvesting Luxemburg; den 7den Februarij 1831 werd de Belgische constitutie uitgevaardigd, en in deze vinden wij opzigtelijk Luxemburg mede dezelfde letterlijke bepaling als in de Grondwet van 1815 terug, namelijk, dat Luxemburg integrerend deel van België zoude uitmaken, behoudens zijne betrekking met het Duitsche Verbond. Gedurende negen jaren heeft wederom deze toestand, hoewel mogelijk onwettig, toch daadwerkelijk blijven bestaan,

zonder dat het Duitsche Verbond eenige maatregelen heeft ge... om dien te doen ophouden.

Ik zal thans niet onderzoeken, Edel Mogende Heeren, in hoeverre het Duitsch Verbond, hetwelk volgens art. 2 was aangegaan, om de in- en uitwendige rust in de bondstaten te verzekeren, deszelfs verpligtingen, zoo gebiedend bij de artt. 11 en 36 der bonds-acte voorgeschreven, jegens Zijne Majesteit den Koning Groot-Hertog heeft vervuld: de onpartijdige geschiedenis zal hieromtrent uitspraak doen en aan ieder regt laten wedervaren; slechts deze opmerking zal ik mij veroorloven, dat gedurende negen jaren het Duitsch Verbond niet alleen België in het vrij en ongestoord bezit van geheel Luxemburg, met uitzondering der bondsvesting, heeft gelaten, maar tevens alles vermeden, wat hetzelve in aanraking met Luxemburg kon brengen.

Tot staving van deze bewering behoeft men slechts te raadplegen hetgeen in 1831, kort na den voor Nederland zoo roemvollen tiendaagschen veldtogt, heeft plaats gehad; alstoen zagen de vijf groote mogendheden de noodzakelijkheid in, om een einde aan de bestaande spanning te maken; den 6den October 1831 werd bij het 48ste protocol der Londensche conferentie de acte van scheiding tusschen de noordelijke en zuidelijke provinciën van het Koningrijk der Nederlanden opgemaakt, welke later met betrekking tot het grondgebied als grondslag van het tusschen Nederland en België den 19den April 1839 gesloten tractaat heeft gediend; bij dit tractaat werd een gedeelte van Luxemburg aan België afgestaan en tot vergoeding hiervan aan Zijne Majesteit den Koning Groot Hertog de regter-Maas oever van de provincie Limburg tot vergoeding gegeven, met uitdrukkelijk toegekend regt, om dit gedeelte van Limburg met Holland te vereenigen; deze acte van scheiding, hoewel door Oostenrijk en Pruissen mede-onderteekend, werd niet eenmaal aan de goedkeuring of bekrachtiging van het Duitsche Verbond onderworpen; er werd alleen bepaald, dat Zijne Majesteit de Koning Groot-Hertog zich over de uitvoering der artt. 3 en 4 der acte van scheiding nader met de agnaten van Nassau en het Duitsch Verbond zou verstaan.

Wel verre dat het Duitsch Verbond zich tegen deze acte van scheiding, als in strijd met deszelfs regten, verzette, bewaarde hetzelve het stilzwijgen, ja, toen in de bonds-vergadering van den 30sten Mei 1832 Oostenrijk en Pruissen mededeeling van deze acte gaven, vergenoegde het Duitsch Verbond zich te verklaren, dat het in de gegevene mededeeling voorloopig berustte.

Den 14den November 1833 werd namens Zijne Majesteit den Koning Groot-Hertog in de 48ste zitting der bonds-vergadering de verklaring afgelegd, dat Hoogstdezelve genoodzaakt was een gedeelte van Luxemburg af te staan en buiten staat was om in plaats van dat gedeelte een ander grondgebied aan te wijzen, op hetwelk de betrekkingen van den Duitschen Bond van toepassing zouden kunnen zijn. De bonds-

vergadering, getrouw aan het eens aangenomen systema, om buiten alle aanraking te verblijven, vergenoegde zich te antwoorden, dat dezelve nadere ophelderingen en voorstellen van Zijne Majesteit den Koning Groot-Hertog zoude verwachten, zoowel met de gronden, waarop deze gegevene verklaring berustte, als de wijze, waarop eene behoorlijke vergoeding zoude kunnen gegeven worden met betrekking tot het grondgebied. Weder drie jaren verliepen, en België verbleef, zoo niet met uitdrukkelijke toestemming, dan toch met toelating, van het Duitsche Verbond in het bezit van geheel Luxemburg; den 18den Augustus 1836 gaf het Duitsch Verbond voor de eerste maal eenige teekens van leven, door te verklaren, dat dezelve niet kon toestemmen tot den afstand van een gedeelte van het groot-hertogdom Luxemburg, zonder dat eene territoriale waardevergoeding wierd aangewezen; indien deze verklaring, op welke de voorstanders van het gevoelen, dat Limburg Duitsch grondgebied zoude zijn, zich voornamelijk beroepen, niet later door het Duitsch Verbond zelf ware herroepen en buiten werking gesteld, zoude het gemakkelijk zijn aan te toonen, dat deze eenzijdige verklaring, in strijd met hetgeen sedert zes jaren was geschied en nog drie jaren heeft voortgeduurd, voorzeker van geene verbindende kracht voor Nederland kan zijn.

Den 19den April 1839 kwam eindelijk het tractaat tusschen Nederland en België tot stand. Bij hetzelve werd een gedeelte van Luxemburg aan België afgestaan en tot vergoeding hiervan het gedeelte van Limburg, gelegen op den regter-Maas-oever, aan Z. M. den Koning Groot-Hertog overgedragen, onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat het Zijne Majesteit den Koning Groot-Hertog zoude vrijstaan, dit gedeelte als Groot-Hertog van Luxemburg te regeren, of wel met Holland te vereenigen, terwijl het gedeelte, gelegen op den linker-Maas-oever, voor zooverre hetzelve niet aan België verbleef, bij Holland werd gevoegd; bij ditzelfde tractaat werden voor Nederland en België, en niet voor Duitschland, de beschikkingen der artt. 108—117 ingesloten van de algemeene acte van het congres van Weenen, betrekkelijk de vrije scheepvaart op de bevaarbare stroomen en rivieren, toepasselijk gemaakt op die, welke het Hollandsch en Belgisch grondgebied vaneen-scheiden of gelijkelijk doorloopen, en bij § 7, art. 9, voor de Maasvaart verbindend verklaard de overeenkomst van 31 Maart 1831, met betrekking tot de scheepvaart op den Rijn; bij dit tractaat werd het gebruik der kanalen, en onder deze ook de Zuid-Willemsvaart, als Holland en België doorsnijdende, bij voortduring vrij verklaard uitsluitend voor de ingezetenen van deze beide landen, doch voor geene anderen gemeen; ja wat meer is, in art. 12 van dit traktaat wordt uitdrukkelijk vermeld, dat het Duitsch grondgebied aanvang neemt, niet aan de Maas, maar aan het oostelijk gedeelte van het Hollandsch kanton Sittard. Dit tractaat is gesloten in overeenstemming met Oostenrijk, Frankrijk, Engeland, Pruissen en Rusland, door deze mogendheden onderteekend en ge-

waarborgd, terwijl tevens de toetreding van den Duitschen Bond tot het tractaat zelf werd verzekerd. Nog denzelfden 19den April 1839 verklaarden Oostenrijk en Pruissen de zeven eerste artikelen namens den Duitschen Bond als deszelfs gemagtigden aan te nemen, en verbonden zich tevens hetzelve door dien Bond te doen goedkeuren. Dit geschiedde ook werkelijk in de bonds-vergadering van den 11den Mei 1839, terwijl dien-overeenkomstig de bekrachtiging den 30sten Mei daaropvolgende plaats had.

Door het aannemen nu van het tractaat van 19 April 1839, bij hetwelk het Duitsche Verbond aan den Koning der Nederlanden uitdrukkelijk het regt toekende, om den regter-Maas-oever van Limburg met Holland te vereenigen, werd zonder tegenspraak de verklaring van 18 Augustus 1836 buiten werking gesteld en ingetrokken; het Duitsch Verbond stemde toe in den afstand van een gedeelte van Luxemburg, zonder eenige territoriale schadevergoeding, voor het geval, dat Zijne Majesteit de Koning Groot-hertog zoude goedvinden, om Limburg met Holland te vereenigen; hetzelve behield zich alleen het regt voor, om de voorwaarden nader met Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden in gemeen overleg te regelen.

Reeds den 22sten Junij 1839 maakte Zijne Majesteit de Koning Groot-Hertog van het hem verleend regt, om den regter-Maas-oever van Limburg met Holland te vereenigen, gebruik, en verklaarde dezelve weder in bezit te nemen, niet als Groot-Hertog van Luxemburg, maar in Hoogstdeszelfs hoedanigheid als Koning der Nederlanden. Den 18den Augustus 1839 verklaarde Zijne Majesteit de Koning Groot-Hertog uitdrukkelijk, dat het zijne bedoeling was, om den regter Maas-oever van Limburg onder dezelfde staatsregeling en hetzelfde bestuur te brengen als die van Nederland, en zulks wel uit hoofde eene nieuwe scheiding van Limburg met Nederland onmogelijk was en de nadeeligste gevolgen voor dit gewest zoude na zich slepen, terwijl Zijne Majesteit tevens te kennen gaf voornemens te zijn, om met geheel Limburg en dus ook met dat gedeelte, hetwelk volgens het tractaat uitsluitend bij Nederland was gevoegd, tot den Duitschen Bond over te gaan.

Wat nu door het overgaan tot den Duitschen Bond werd bedoeld, zoo behoeft men slechts de bonds acte van 9 Julij 1815 in te zien, ten einde zich te overtuigen, dat zulks niets anders beteekent dan dat Zijne Majesteit de Koning voor Limburg, hoewel met Nederland vereenigd, die verpligtingen op zich nam, welke bij die bonds acte zijn vermeld en zulks wel het stellen van het bonds-contingent, het waarborgen van de in- en uitwendige rust en zekerheid der bonds-staten, in één woord al hetgeen eene offensive en defensive alliantie in den uitgestrektsten zin daarstelt.

In 1840 kwam de herziening der Grondwet van 1815 in Nederland tot stand; bij dezelve werd geheel Limburg als Nederlandsch grondgebied in dezelve opgenomen, behoudens deszelfs betrekkingen tot den

Duitschen Bond; er bestaat dus ten deze sedert 1839 een tractaat, door de aanneming zoowel door het Duitsch Verbond als door Nederland de wet voor beide partijen geworden; sedert 1840 is geheel Limburg grondwettig Nederlandsch grondgebied en rust dus ook op Nederland de verpligting, om Limburg in het bezit van dit regt te handhaven. Met genoegen hebben Limburgs afgevaardigden de zoo edele als opregte taal van een lid uit Zuid-Holland, in de zitting van eergisteren, omtrent dit punt gehoord, waarbij Zijn Edel Mogende verklaarde, dat het geene quaestie kon zijn, wat Limburg aan de schatkist jaarlijks opbragt, maar wat de eer en de Grondwet van 1840 vorderden. Ook Limburgs afgevaardigden, hoewel verre van te erkennen, dat Limburg een last voor Nederland zoude zijn, verlangen niets anders dan de handhaving der aan Limburg verzekerde regten, en rekenen zich gelukkig, om door u allen dezelfde gevoelens te zien deelen. Limburgs afgevaardigden zijn gelukkig, van bij de herziening der Grondwet van 1848 ook hunne stem bij die van alle andere vertegenwoordigers der Natie te kunnen voegen. Limburgs ingezetenen verlangen geene voorregten, maar zij verlangen eene stipte naleving van de bij art. 9 der gewijzigde Grondwet aan ieder Nederlander, zonder onderscheid, toegekende regten; zij verlangen, dat deze bepaling voortaan ook voor Limburg waarheid zijn zal.

Is nu ten gevolge der laatste staatkundige gebeurtenissen de toestand van Duitschland veranderd, is het waar, dat die, ten gevolge der uitvoering van het tractaat van 19 April 1839, gelijk dezelve sedert negen jaren heeft bestaan, niet kan voortduren, dan zijn daarom toch de wet zelve, het tractaat van 19 April 1839, de verkregene en door de Grondwet van 1840 gewaarborgde regten niet vernietigd; deze zijn geheel onafhankelijk van dit alles: bestaat het Duitsche Verbond van den 9den Junij 1815 niet meer, zijn daardoor de betrekkingen van Limburg met hetzelve buiten werking gesteld, dan zoude zulks hoogstens aanleiding kunnen geven tot nieuwe onderhandelingen wegens de uitvoering van het tractaat, maar alleen onder eerbiediging van Nederlands regten met betrekking tot het grondgebied, want deze zijn onvervreemdbaar; dezelve zijn door het Duitsch Verbond vroeger erkend, door de groote mogendheden, door België zelf gewaarborgd.

Wat nu de belangen van Nederland en Limburg betreft, zal ik de eer hebben te bemerken, dat het behoud van Limburgs grondgebied voor Nederland onmisbaar is en voor Duitschland geenszins. Hoe toch is het bestaan der vestingen Maastricht en Venlo denkbaar, wanneer dezelve geheel van Nederland worden afgesneden en geplaatst in het midden van geheel vreemd grondgebied? Hoe is het behoud van de vrije Maasvaart, van het vrij gebruik der Zuid-Willemsvaart mogelijk, wanneer de Maas en Zuid-Willemsvaart niet meer Nederlandsch, maar Duitsch grondgebied, in strijd met het tractaat van 19 April 1839, zullen doorsnijden? Het magtige Duitschland daarentegen behoeft

Limburgs grondgebied niet, de 40 millioen Duitschers behoeven geenszins den steun van 150,000 Limburgers. Het belang van Nederland vordert, dat Duitschland vrij, magtig en een zij, want Duitschland is de door de natuur aan Nederland aangewezen bondgenoot, maar ook Duitschlands eer gebiedt, om de vrijheid, de onafhankelijkheid en de eenheid van Nederland, waar Limburg toe behoort, te eerbiedigen. Nederland heeft, even als België, niet opgehouden zijne verpligtingen jegens Europa te volbrengen; ofschoon van elkander gescheiden, hebben beiden getoond hunne zelfstandigheid ten volle waardig te zijn; hetgeen sedert Februarij jl. is voorgevallen, kan hiervan ten bewijze strekken.

Wat nu Limburgs welbegrepen belang aangaat, dit is volgens mijne overtuiging ten naauwste aan het behoud van hetgeen wij bezitten verbonden. Limburgs nijverheid, Limburgs landbouw voornamelijk vorderen zulks gebiedend; de adressen, welke door de kamers van koophandel en andere collegiën in Limburg aan den Koning zijn ingediend, en waarvan door een geacht spreker uit Limburg aan de Kamer mededeeling is gegeven, hebben zulks volledig aangetoond en maken alle verder betoog van mijnen kant overbodig.

Slechts nog alleen, Edel Mogende Heeren, blijft mij thans over met weinige woorden te schetsen, welke de wenschen, de billijke verlangens van Limburgs ingezetenen zijn. Sedert 28 jaren in Maastricht woonachtig, door mijne betrekking als advokaat dagelijks met menschen van alle standen in aanraking, zijn deze mij voorzeker niet minder dan aan elken Limburger bekend; welnu, ik verklaar het rondborstig: ik heb Limburgs ingezetenen leeren kennen als gehecht aan hunne godsdienst, aan rust en orde, die zij beschouwen als de éénige grondslagen van ware vrijheid; maar Limburgs ingezetenen verlangen in het bezit te worden hersteld van die staatkundige regten, welke zij gedurende omtrent negen jaren hebben genoten, en welke hun door de thans aangebodene wets-ontwerpen kunnen worden verzekerd; door de aanneming derzelve zullen hunne wenschen te dien opzigte worden bevredigd, maar er bestaat tevens ook dringende behoefte aan afschaffing van bestaande belastingen, vooral van die op gemaal en geslagt; deze belastingen zijn uit derzelver aard, als geheven op de eerste levensbehoeften, reeds drukkend, maar zijn daarenboven in Limburg nog meer drukkend door de wijze, waarop de admodiatie aldaar is ingevoerd; ik bedoel de bepaling van het maximum, hetwelk zoo laag is gesteld, dat die belastingen uitsluitend de middelklasse treffen. De Regering heeft de verzekering gegeven, dat er middelen worden beraamd, om die belastingen te doen vervangen. Ik kan noch mag nalaten, op eene spoedige uitvoering hiervan aan te dringen; terwijl, indien de belasting op de brandstoffen in het belang der schatkist moet blijven voortduren, ik alsdan in het belang van Limburg, alwaar bijna uitsluitend steenkolen worden verbruikt, het behoud van de admodiatie, doch met vermeerdering van het maximum, aan de Regering in overweging moet geven.

Mogt in beide opzigten weldra aan den wensch der bevolking van Limburg worden voldaan, dan zal de welvaart en tevredenheid in Limburg wederkeeren en de band tusschen Limburg en Nederland onverbreekbaar zijn.

Bij deze beschouwingen zal ik het met betrekking tot het Limburgsche waagstuk laten berusten, daar eene meerdere uitbreiding de palen der parlementaire discussie zoude overschrijden, en dezelve zeker voldoende zijn, om de redenen te ontvouwen, waarom ik mijne goedkeurende stem aan art. 1 van het 1ste wets-ontwerp niet zal weigeren. Ook aan de overige artikelen van dit wets-ontwerp zal ik mijne toestemming geven, terwijl ik met betrekking tot art. 14, alwaar het regt van vereeniging en vergadering wordt aangetroffen, nog de eer heb te bemerken, dat dit regt in een waarlijk constitutionnelen Staat te huis behoort. Dat het belang der maatschappij bij de erkenning van dit regt moet op het oog gehouden worden, spreekt van zelf: het kan en mag niet ontaarden in clubs tegen eigendommen, rust en orde; maar men moet vrij zijn, om zich te kunnen vereenigen tot bevordering van het welzijn der Natie, tot wederzijdsche inlichting van hare wezenlijke belangen.

Ook in de Belgische constitutie is bij artt. 20 en 21 dat regt opgenomen en, in plaats van wrange vruchten te dragen, heeft hetzelve voor dat Rijk goede uitkomsten opgeleverd. Indien in België het regt van vereeniging en vergadering niet had bestaan, zoude meer dan waarschijnlijk in het verleden jaar geen vrijzinnig ministerie zijn opgetreden, en had de toestand van België blijven voortduren, zoo als deze vóór November 1847 bestond; dan ware het maar al te zeer te vreezen geweest, dat in dit Rijk de rust niet was bewaard gebleven, maar hetzelve het voorbeeld van anderen had gevolgd. En nu hebben België en Nederland aan de beschaafde wereld getoond, dat ware vrijheid zeer wel vereenigbaar is met rust en orde, en dat eene natie, gelijk Nederland, alwaar de Koning zelf het initiatief tot de uitbreiding der staatkundige regten van het volk neemt, en welk volk kalm en waardig de beslissing aan de wetgevende magt overlaat, voor meerdere vrijheid rijp is. De weg tot verbetering is thans geopend; ik zal dan ook den weg daartoe niet afsnijden.»

II. De heer D'ABLAING VAN GIESSENBURG: «Ik heb het nutteloos en tijdverspillend geacht, in algemeene beschouwingen te treden over de ons aangebodene ontwerpen van grondwets-herziening. Zulks is reeds in de gewone en in deze Vergadering door vele leden volgens verschillende zienswijze en soms met redenaars-talent geschied. Ik wilde vermijden, als het ware eene geloofsbelijdenis af te leggen, waardoor ik mij zoude verbinden tot aannemen of verwerpen, want ik ben steeds bereid aan overtuiging gehoor te geven, maar achtte inconsequentie, voortvloeijende uit gisping van ontwerpen en aanneming desniettegenstaande, niet dienstig, om het algemeene vertrouwen der Natie in hare verkozene vertegenwoordigers te vermeerderen. Woorden doen niets af, men moet handelen.

Edoch als volks-vertegenwoordiger rust op mij de pligt, de redenen te doen kennen, die mij zullen nopen, aan eenige der ons aangebodene wets-ontwerpen mijne stem te weigeren, zonder kommer van daardoor te zullen gerekend worden te behooren tot het stelsel van behoud, hetwelk een geëerd lid uit Gelderland in de vergadering van 16 Augustus jl. heeft gezegd, *met schande te gronde te zijn gegaan*, noch door het aannemen van andere ontwerpen verdacht te worden te behooren tot dezulken, die, om volksgunst te bejagen, opofferen: geboorte, stand, geloof aan de ligtzinnige beginselen van den dag, en het gebiedend noodige monarchale stelsel op losse schroeven stellen en de republiek bedoelen.

Ware het ons vergund, de ontwerpen van wet artikelsgewijze te stemmen, dan had ik bewezen volgens den ons opgelegden eed geheel onafhankelijk te zijn, en te streven om het heil van het Vaderland te bevorderen; thans moet ik mij bepalen te trachten het schadelijke in de toekomst af te weren; te dien einde heb ik mij afgevraagd, of ik die toekomst aan den tuimelgeest van den dag mag opofferen; of ik het goed, dat de ontwerpen inhouden, op waarde stellende, het schadelijke mag voorbijzien, dan wel om het schadelijke het goede moet miskennen? Veel heeft men gesproken van opofferen van gevoelen, en zeer zeker is zulks dikwerf nuttig in gewone beraadslagingen; hierdoor wordt soms een middenweg ingeslagen, die tot het goede kan leiden; maar thans is zulks niet doenlijk: de opoffering zoude eenzijdig zijn, en de gevolgen van onze toegefelijkheid, of eigenlijk gezegd van onze laauwheid en inconsequent gedrag, eenmaal mogelijk zwaar op ons drukken; dus moeten wij bepaald door onze gemoedelijke overtuiging het beslissend voor of tegen uitspreken; dit kunnen en moeten wij onbeschroomd doen, met bedaarden zin, doordrongen van het gewigt der zaak en van de verpligting, om mede te werken tot het daarstellen van eene Grondwet, die door hare deugdelijkheid beantwoordt aan de behoeften en wenschen der Natie: eene schoone taak voorwaar; moge dezelve volbragt worden!

Moge de nieuwe Grondwet duurzaamheid verwerven, want duurzaamheid maakt haar reeds achtbaar; daardoor wordt zij reeds eigen aan de ingezetenen; door veranderingen en wijzigingen op eene groote schaal worden telkens regten verguisd, ontevredenheid bij eenigen aangekweekt, als ook verschillende beginselen kenbaar gemaakt, die dikwerf in verdeeldheid ontaarden; en wanneer dusdanige herziening niet ten gevolge heeft hetgeen men heeft voorgespiegeld, om de meerderheid te verwerven, dan wordt eene reactie voorbereid. Onze Natie in het algemeen is zeer onverschillig omtrent staatkundige regten, wanneer zij door haren stand en wetenschappelijke ontwikkeling zich niet geroepen acht deel aan het bestuur te moeten en kunnen nemen, en dit bewijst volgens mijne zienswijze voor haar gezond oordeel; vooral wanneer wij gadeslaan hetgeen in verschillende landen van Europa plaats heeft, zal men zulks toestemmen; hieruit volgt dan voor mij de overtuiging, dat door het

samenemen noch door het verwerpen der ons aangebodene herzienings-ontwerpen de rust alhier verbroken worden zal, al ware het dan ook, dat pogingen hiertoe wierden aangewend door eenige onverlaten, die niets te verliezen en alles te winnen hebben bij moord en plundering, en dan nog zal de beraden burgerzin der Nederlanders, hunne bedaarde onderworpenheid aan het legaal bestaande bestuur, hun bewustzijn, dat ware vrijheid onafscheidbaar is van orde, daaraan spoedig een einde maken. Buitendien, heeft niet de tijdelijke minister van Justitie in de vergadering van 17 Augustus jl. gezegd, dat het volk achter den Koning staat, die de hervorming wil! Dat zeggen was geene bedreiging, geen vrees aanjagen voor de gevolgen van eene verwerping: volstrekt niet! Het was eene geruststelling, want, de Koning aan het hoofd staande van het volk, wie zoude dan het edeldenkend Nederlandsche volk durven verdenken, den Koning te willen verdringen van den legalen weg, dien hij met vasten tred bewandelt en bezworen heeft te zullen bewandelen? Verheffen wij ons dan boven alle kleingeestige vrees; uiten wij onze stem, volgende den pligt, dien ons de eed oplegt, met overtuiging; onderwerpen wij ons aan den uitslag, en welke dezelve moge zijn, is het burgerpligt, het legaal bestaande te ondersteunen en te helpen handhaven, al is het strevende tegen onze beginselen.

De reden, waarom ik mijne stem moet weigeren aan het Iste ontwerp van wet, is art. 14.

Wanneer werkelijk ooit het belang van Nederland mogt vorderen provinciën te splitsen of te vereenigen, had zulks moeten overgelaten worden aan den grondwetgever, en niet aan den wetgever; daar nu het bestaan der provinciën wordt overgelaten aan de begrippen van een minister en aan de onverschilligheid der vier groote gewesten ten deze (om reden deze gewesten door bevolking ofte oppervlakte steeds zullen zegevieren, ingeval kleinere gewesten hun worden toegevoegd en hunne materiële belangen strijdig zijn, en juist deze gewesten de meerderheid van stemmen in de Tweede Kamer hebben), zoo is het bestaan der kleine gewesten voortaan zeer precair; door deze onzekerheid wordt noodwendig alle verbetering van materieel belang verlamd, gestuit, eene ongerustheid geboren, oude veten opgewekt, het provincialismus, thans sluimerende, ontwaakt, in plaats van uitgedoofd, gelijk men zulks wil doen voorkomen; overigens heeft men niet bewezen door cijfers, dat door die vereenigingen bezuinigingen zouden worden bewerkstelligd. Maar dit zoude te veel geëischt zijn! dit moet ik bekennen, want zulk een bewijs ontbreekt in de geheele herziene Grondwet, ofschoon de wenschen daaromtrent eenstemmig zijn.

Kan het bij den Groninger eene genoegelijke stemming verwekken, wanneer hij de mogelijkheid beseft, in het vervolg naar Leeuwarden te moeten reizen, om zijne belangen te bevorderen bij Gedeputeerde Staten aldaar? ofte den Overijsselaar, wanneer hij naar Arnhem te dien einde zich zoude moeten wenden? den Zeeuw, wanneer hij, op het oogenblik,

dat zijne dijken in het barre jaargetijde door den golfslag der Noordzee worden bedreigd, hij zich, om hulp te bekomen, naar 's Hertogenbosch moest wenden? en eindelijk, het gewest, door den spreker bewoond, het kleinste in oppervlakte, maar geenszins het minst belangrijke, hetwelk reeds tweemaal onregtvaardig en als strijdig met zijne belangen zijne zelfstandigheid heeft verloren en telkens daarvan de wrange vruchten heeft genoten, zal het de toekomst niet angstvallig te gemoet zien? De ministers zeggen, dat niet ligt tot dezen maatregel zal overgegaan worden, edoch hunne Excellentiën weten, dat nieuw aangekomene ministers zich niet gehouden achten de gevoelens van hunne voorgangers na te leven. Hoe zoude men dit kunnen toepassen op Limburg?

Mijn tweede bezwaar is de bewoording van artikel 14: het regt van vereeniging bestaat, heeft en zal bestaan door alle tijden, onder de zijden koord te Konstantinopel, den knoet te Petersburg, zoo goed als bij de Roodhuiden van de Prairies; het was niet alleen overbodig dit in eene Grondwet op te nemen, maar in de tijden, die wij beleven, hoogst gevaarlijk, om de verkeerde uitleggingen van dat regt door onruststokers van alle soort en kleur, waardoor die noodlottige gebeurtenissen in andere landen sedert zeven maanden zijn veroorzaakt en uitgelokt. Ik had gewenscht, dat dit aangeboren regt in de Grondwet alleen ware vermeld met de bewoording: «De wet regelt het regt van vereenigingen en vergaderingen.»

III. De heer DE BOSCH KEMPER herinnert, dat hij in zijne rede van gisteren de redenen heeft blootgelegd, die hem noopten, om voor alle de wets-ontwerpen te stemmen. Het komt hem voor, dat door sommige zijner medeleden, die na hem het woord voerden, op het door hem gezegde zinspelingen gemaakt zijn; van meerdere zijden heeft hij de opmerking hooren maken, dat men niet moest aannemen datgene, waarvan men overtuigd is, dat het verkeerd is. De spreker acht zich thans verpligt, om nogmaals kortelijk het standpunt op te geven, waarvan hij is uitgegaan. Men heeft gezegd, dat men niet moest aannemen, omdat men niet behoorde toe te geven aan den tuimelgeest der eeuw, maar het is eene geschiedkundige dwaling, zoo men meent, dat men door constitutiën den stroom des tijds zal kunnen dwingen. De natuur tracht overal hare regten te doen gelden, en waar eenmaal eene behoefte gevoeld wordt, dáár kan de vordering van voldoening niet meer worden tegengegaan of onderdrukt. Het éénige, dat de mensch kan, is den stroom te leiden, zijnen loop te regelen. Nu bestond des sprekers aanmerking op het voorgestelde daarin, dat de nu voorgedragene regeling op enkele punten minder goed is, en stemt men nu af, dan zal daarom het kwaad, dat men vreest, niet ontweken worden, want dat kwaad ligt in zoovele dwaze theoriën van onzen tijd, in de zelfzucht van den mensch. In Frankrijk is de regering gevallen, niettegenstaande men dáár eene constitutionnele monarchie had; zij is gevallen, omdat het huis van Orleans de liefde des volks verbeurd had;

zij is gevallen ten gevolge van den zelfzuchtigen strijd van GUIZOT tot behoud van zijnen zetel. Ook in Duitschland hebben zich revolutionnaire verschijnselen opgedaan, onder zeer monarchale regeringsvormen. Bewijzen, dat het kwaad eener revolutie niet door middel van eenen of anderen regeringsvorm te ontwijken is. Het kwaad ligt in de verkeerde denkbeelden, in de zelfzuchtige bedoelingen der menschen, in het drijven van hen, die eigene grootheid zoeken, en met bloedige letters staan in de geschiedrollen van Duitschland en Frankrijk de woorden: wraak, zelfzucht en politieke droomerijen, geschreven. Men zal alzoo het gevreesde kwaad door eene afstemming niet voorkomen, en nu zullen aan den anderen kant de gevolgen eener verwerping allerverderfelijkst zijn. Die gevolgen zullen zijn: blijvende onzekerheid, voortduring van een provisionnelen toestand, die doodende is voor het politieke leven, doodende voor onze materiële welvaart. De spreker, geroepen, om naar eed en pligt te stemmen, wil die gevolgen eener afstemming niet op zijn geweten nemen; hij wil niet op zich nemen de verantwoordelijkheid voor die voortdurende onzekerheid, voor dat uitstel van gewigtige onderwerpen, die dringend voorziening vorderen, welk een en ander uit eene verwerping zou voortspruiten. En indien hij dit niet durft doen, dan is hij verpligt, de tegenwoordige wets-ontwerpen aan te nemen. De politiek heeft ook hare regten; zij vordert, dat men zich ten deze afvrage, wat onder de bestaande omstandigheden het beste, wat noodig is, zij eischt hier aanneming. Alzoo vasthoudende aan zijn standpunt, moet de spreker, niettegenstaande de redeneringen, waarmede men hem bestreden heeft, nogmaals verklaren, dat hij voor al de wets-ontwerpen stemmen zal.

IV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk: (*)

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Ofschoon de Regering zich niet heeft gemengd in de algemeene beraadslagingen over de grondwets-herziening, zoo is het toch geenszins haar voornemen, om de onderscheiden aanmerkingen, die daarbij gemaakt en direct toepasselijk zijn op de voorgedragen wets-ontwerpen, onbeantwoord te laten. Het is slechts om deze discussiën te bekorten, dat de ministers bij de verdediging der afzonderlijke wets-ontwerpen de daartoe betrekkelijke aanmerkingen beantwoorden zullen.

Ik kan intusschen niet af zijn, om bij de verdediging van dit eerste wets-ontwerp eenige beschouwingen voorop te zetten. Al aanstonds merk

---

(*) Geene der redevoeringen van de ministers zijn op het papier gesteld, maar alle voor de vuist uitgesproken; de overbrenging is alzoo uit haren aard onvolledig.

ik op, dat de leden dezer Kamer het schier eenparig met de Regering daaromtrent eens zijn, dat het terrein der tegenwoordige discussie inderdaad zeer klein is; dat de vraag, welke het hier geldt, eenvoudig deze is, of de voorgedragen wets-ontwerpen tot grondwets-herziening goed- dan wel afgekeurd moeten worden, of in die ontwerpen zooveel goeds, zooveel bevredigends is, dat het beter is ze aan te nemen dan te behouden wat men thans heeft. Ik stem volkomen in met een spreker uit Noord-Holland, dat, zoo hierdoor de tegenwoordige beraadslaging als het ware zeer ineengedrongen wordt, daardoor tevens de verantwoordelijkheid dezer Kamer eene aanmerkelijke beperking ondergaat. Groot daarentegen, ik erken het, is de verantwoordelijkheid, die de Regering in deze moeijelijke omstandigheden op zich neemt; groot is de verantwoordelijkheid, die zij voor de toekomst op zich laadt, maar de staat van zaken, waarin wij ons in de maand Maart bevonden, was van dien aard, dat geen man van moed mogt terugtreden, die toen geroepen werd om zoodanige maatregelen te helpen beramen als strekken konden, om de rust van den Staat te bewaren. Zoo er iets is, dat toen werkelijk bevredigd heeft, dan was het gewis de allereerste stap des Konings, die bestond in de toezegging eener ruime grondwets-herziening en in de benoeming eener Staats-commissie tot dat einde. Ik geloof, dat niemand mij zal tegenspreken, dat zonder dien stap de rust in het land destijds slechts met moeite bewaard zou zijn. Zij, die toen de taak der regering op zich genomen hebben, zijn bereid de verantwoordelijkheid daarvoor in allen deele te dragen.

Het is dus thans voor U Edel Mogenden alleen de vraag, of hetgeen u voorgelegd is, aangenomen dan wel verworpen moet worden. Maar, Edel Mogende Heeren, zoo het terrein der discussie nu beperkt is, zooveel te zwaarder zal uwe stem wegen. Want, en men bedenke dit wel, elke stem zal voor drie gelden en eene geringe minderheid zal al hetgeen tot dusverre heeft plaats gehad, ongedaan kunnen maken en vernietigen. Indien hier van de 100 stemmende leden 26 tegenstemmen, dan zullen de wets-ontwerpen verworpen zijn. En ik vraag: wat zal dan de uitkomst zijn? Wat moet uit zoodanige afstemming volgen? Het tegenwoordig ministerie is bepaaldelijk en ik zou haast zeggen uitsluitend geroepen, om eene gewijzigde Grondwet aan te bieden; maar zoo nu eene minderheid in deze Vergadering het aangebodene verwierp, dan zou dat ministerie moeten aftreden. En wat dan? Hoe zal dan een nieuw ministerie, uit eene minderheid tot stand gebragt, soortgelijke taak in anderen zin tot stand brengen? Aan wie zou zoodanig ministerie zich hechten, indien eene minderheid de tegenwoordige voorstellen verwierp?

Het moeijelijk werk der grondwets-herziening is nu tot dat uiterste gevorderd, dat zij, die voornemens zijn tegen te stemmen, zich nu vooral eens moeten afvragen, hoe zij, deze vergaderzaal verlatende en naar hunne haardsteden terugkeerende, over hunne afkeurende stem zouden

denken, indien de wets-ontwerpen met eene kleine minderheid van 26 à 30 stemmen gevallen waren en de Staat in dien toestand gebragt was, dat men niet meer weten zou waarheen zich te wenden, waar eene meerderheid voor eene nieuwe herziening te vinden. Ik wil het hun vragen, of zij, bij zoodanige gevolgen, met de hand op het hart voor zich zelven zullen kunnen verklaren, dat gedaan te hebben ten nutte van het Vaderland, of zij dan met een gerust geweten zullen kunnen zeggen, dat zij zich verdienstelijk gemaakt hebben jegens de Natie. Zoo ja, verwerpt gij dan deze voorstellen, maar zoo niet, ziet dan neder op het dierbaar Vaderland, dat bij eene verwerping welligt eene toekomst van rampen en onheilen te gemoet zou gaan.

Men heeft ons meermalen tegengeworpen, dat veel van het voorgedragene als het ware bij wijze van schikking is tot stand gebragt. Men heeft daarom ginds en hier minder aanbevelende namen aan de nieuw gewijzigde Grondwet gegeven en haar zelfs verpoetelde Grondwet genoemd. Maar ik werp die beschuldiging van transactie van mij af, ofschoon ik er van den beginne af in de Staats-commissie van 17 Maart, en later in de ministeriën van Maart en Mei, alsmede bij de behandeling der zaak bij deze Kamer, steeds op uit geweest ben, om de verschillende meeningen zooveel mogelijk te bevredigen. Dat verwijt van transactie werp ik van mij af. Neen, er is niet als *de re dubia* getransigeerd; er is niet gezegd: geef mij art. 2 en ik geef u daarvoor art. 3; maar er zijn redenen opgegeven; het ministerie is er op uit geweest, om overal licht te vragen en te zoeken, en het heeft licht ontvangen, bepaaldelijk van den Raad van State. Door de tusschenkomst van dien Raad zijn zeer aanmerkelijke veranderingen gebragt in het oorspronkelijk ontwerp der Regering. De discussiën in dien Raad zijn door den Koning zelven geleid; alle aanmerkingen zijn in zijne tegenwoordigheid ontwikkeld en bij herhaling overwogen. Men heeft verder licht verkregen uit de menigvuldige petitiën, aan de Kamer en den Koning ingezonden, en uit de schriften van deskundigen. Niets heeft men verworpen, en dáár, waar men zag gedwaald te hebben, heeft men gehaast verandering aan te brengen. En hoezeer men zich het overleg met de Kamer ten nutte gemaakt heeft, daarvan strekt ten bewijze, dat nog onder de discussie op aandrang van één enkel lid onmiddellijk eene wijziging is aangebragt. Maar van die transactie, welke men bedoelt, kan hier geene sprake zijn; er is door de Regering met kennis van zaken gehandeld; er is alleen toegegeven, waar dit kon en mogt. En zoo is ook gehandeld van de zijde der Kamer. De groote meerderheid der leden van de Tweede Kamer had aanvankelijk gewild, dat de leden der Eerste Kamer door den Koning voor het leven benoemd zouden worden, en toch — dit meen ik te mogen zeggen — zijn de meesten der tot die meerderheid behoorende leden op de inlichtingen, door de Regering gegeven, van hunne denkwijze teruggekomen, en hebben zij er in toegestemd, dat in het IIIde ontwerp

de benoeming aan de Provinciale Staten overgelaten bleef. Zoo is er wederkeerig met redenen gestreden.

Er is in deze Grondwet geenszins, zoo als men het heeft willen doen voorkomen, eene strekking, om tot eene republiek te komen. Integendeel, er is eerder uitbreiding van de Koninklijke magt. Wij moeten hier niet twisten, van waar het souverein gezag afkomstig is. Genoeg, het bestaat; wij hebben een Koning en een Koninklijk Huis, dat naauw verbonden is met den roem van ons land. Maar er bestaan ook andere magten in den Staat en nu hebben wij gezocht de natuurlijke regten van allen te beschermen; er zijn middelen aangewend, om het goede van elke dier magten te bevorderen, en het kwade te voorkomen. In onze Grondwet is, ja, de onderscheiding aangenomen der drie magten, der wetgevende, der regterlijke en der uitvoerende magt, maar de grenzen tusschen die magten zijn niet zoo scherp afgebakend, dat de Koning alleen de uitvoerende magt zou hebben. Geene magt kan zoo geheel en al van de andere afgescheiden zijn. Dit is practisch onmogelijk. Zoo is aan één tak der wetgeving het regt gegeven om voordragten te doen bij de benoeming van leden van den Hoogen Raad, ofschoon dit dan ook een begin is van inmenging van de wetgevende magt in het uitvoerend gezag. Wat nu den Koning betreft, deze heeft aanzienlijke regten verkregen, die hij vroeger niet had. Hen, die van eene strekking spreken, om tot eene republiek te komen, wijs ik niet op de opdragt aan den Koning van de uitvoerende magt met al hare gevolgen, maar op het regt, om oorlog te verklaren, om tractaten te sluiten, op het regt van munt, van gratie en zoovele andere; en bovenal op het regt des Konings, om de kamers te ontbinden; een hoogst belangrijk regt, waarvan de toekenning — men zal dit moeten erkennen — eene groote uitbreiding van de magt des monarchs daarstelt. Wat is de toestand des Konings onder de bestaande Grondwet? Ik stel het geval, dat de Koning een voorstel aan de kamers doet, in overeenstemming met het eenparig gevoelen van al zijne ministers. Dat voorstel wordt buiten de Regering van vele zijden ondersteund, maar nu beslist eene der kamers met eene meerderheid van één of twee stemmen anders, en dan zal de Koning moeten bukken. Uitkomst is er niet, maar volgens de tegenwoordige voorstellen zal dit anders wezen. Nu wordt de weg geopend, om tot een goed einde te geraken; nu zal er eene nieuwe vertegenwoordiging gevraagd kunnen worden; men zal dan de Natie inlichten omtrent de redenen, waarom de Koning zijn voorstel deed, en die redenen bij de nieuwe vertegenwoordiging nader kunnen aandringen. Ik acht het overbodig, verder het beweren te wederleggen, dat het Koninklijk gezag eene vermindering zou ondergaan.

Een ander punt, dat bij de algemeene beraadslagingen ter sprake kwam, was bezuiniging. Ik spot met die zaak niet, en zeker zoolang ik aan het bestuur was, heb ik al gedaan wat ik kon, om tot bezui-

niging te geraken. Maar bezuiniging in de Grondwet, hoe zou dat kunnen? Instellingen, die tegen elkander opwegen, zijn niet goedkoop; vrijheid, zoo als onze tijd die eischt, kost geld; er is geen miniger regering, dan eene volstrekt despotieke. En welke bezuiniging heeft men nu in de Grondwet verlangd? Zij bepaalde zich tot drie punten: het inkomen des Konings, den Raad van State en de Eerste Kamer.

De verdediging van de bepaling van het inkomen der Kroon zal eigenaardig hare plaats vinden bij de behandeling van het IIde ontwerp, maar ik wil reeds nu dit zeggen: wanneer in de Grondwet de civiele lijst wordt vastgesteld op de som, die dáár uitgetrokken is, dan doet het volk van Nederland niets meer dan de renten van het kapitaal betalen, wat zij den Koning verschuldigd is. Zij zal slechts betalen wat zij verschuldigd is, en dit valt zeer gemakkelijk te bewijzen. In het jaar 1795 zijn de goederen van het Huis van Oranje geconfiskeerd ten behoeve van den Staat. Die goederen leverden een jaarlijksch revenu van ongeveer zes tonnen gouds op, dat een kapitaal vertegenwoordigt van twaalf millioen. Negentien jaren lang heeft de Staat daarvan de vruchten getrokken en deze vruchten representeren nogmaals een kapitaal van nagenoeg twaalf millioen. En als dan het Huis van Oranje in 1814 tot den Staat gezegd had: geef mij terug wat mij is afgenomen, hetgeen reeds onder de Bataafsche republiek door elk eerlijk patriot eene schandelijke spoliatie genoemd werd, dan hadden wij aan het Vorstelijk Huis terug moeten geven een kapitaal van 24 millioen, dat gerepresenteerd wordt door een jaarlijksch revenu van twaalf ton. En wat is er nu van het meerdere? Ieder weet, wat er met de domeinen, die in 1822 aan den eersten Koning werden afgestaan, gebeurd is, hoe die in handen geraakt zijn van de Brusselsche maatschappij van volksvlijt en hoe het tegenwoordig Hoofd van den Staat later, om die domeinen, voor zoover ze in ons land gelegen waren, los te krijgen, heeft moeten afstaan zijn paleis te Brussel, dat zijn privaat eigendom was, en de goederen van Tervuren, die hij met zijn bloed op de velden van Waterloo gekocht had. En nu vraag ik, wat die som van 13 à 14 tonnen, welke de Koning geniet, werkelijk is. Immers niets anders dan hetgeen de Staat aan het Huis van Oranje wettig verschuldigd is.

En hier blijft het nog niet bij; de Koning staat aan den Staat een eigen kapitaal van 8 millioen af, om uit de vruchten een deel te vinden van het inkomen ook der Koningen, die hem volgen zullen.

Mag Nederland oneerlijk zijn jegens Oranje?

Maar de Raad van State, wat is daarvan? Die Raad, op een minder kostbaren voet ingerigt, zal niet meer dan 50 à 60,000 gulden kosten. Wilde men nu dien Raad afschaffen, dan zou men aan de ééne zijde die som besparen, maar het werk, dat de Raad van State thans verrigt, zou dan toch elders gedaan moeten worden. Men zou dan bij de

verschillende departementen adviseurs moeten aanstellen en alzoo op eene andere wijze misschien meer uitgeven dan thans het geval zal zijn, terwijl dan bovendien een permanent collegie verloren zou gaan, waarbij de administrative traditie blijft voortbestaan.

Wat nu de Eerste Kamer betreft, daarbij geldt het alleen de vraag, of zij nuttig, of zij noodzakelijk is. U Edel Mogenden zullen mij ten goede duiden, dat ik de behandeling dezer vraag uitstel tot de beraadslaging over het IIIde ontwerp. Alleen dit wil ik thans opmerken: in de veronderstelling, dat eene Eerste Kamer nuttig en noodzakelijk is, zullen, volgens het nu voorgestelde, de kosten daarvoor niet te groot zijn, want de leden dier Kamer zullen niet anders dan eene indemniteit erlangen voor reis- en verblijfkosten.

Neen, bezuinigingen moeten alleen de *uitvloeisels* der nieuwe Grondwet zijn; zij doet genoeg, wanneer zij den weg opent, om zeer kostbare instellingen op zuiniger voet te regelen, en dit is hier werkelijk het geval. Ten betooge daarvan zal ik alleen verwijzen naar hetgeen omtrent de justitie, de finantiën en meer andere onderwerpen in de memorie van beantwoording gezegd is. Overigens zal ik hier alleen de verzekering bijvoegen, dat de Regering de zaak, die haar zoo teregt is aanbevolen, met ijver ter harte neemt.

Ik treed thans toe tot de verdediging van het eerste wets-ontwerp. Daartegen zijn twee bezwaren in het midden gebragt, waarvan het eerste betrof de aan den wetgever verleende bevoegdheid, om provinciën te vereenigen of te splitsen, gelijk zulks ook ten aanzien der gemeenten bepaald is. Hier geldt het beginsel: de Koning is geen Koning van vereenigde provinciën; hij is Koning der Nederlanden, van een land, dat één en ondeelbaar is, terwijl de provinciën slechts administrative onderdeelen zijn. Die provinciën moeten wel eene zekere mate van onafhankelijkheid genieten, maar de Koning moet, met medewerking der wetgeving, de bevoegdheid hebben, om, wanneer hij zulks raadzaam oordeelt, in de omschrijving dier onderdeelen eene verandering te brengen. Zij, die de souvereiniteit van het Huis van Oranje voorstaan, moeten de bepaling, die hier wordt voorgedragen, verdedigen. De aanleiding, die tot zoodanige splitsing of vereeniging van provinciën of verandering van derzelver grenzen zal kunnen bestaan, is òf van stoffelijken òf van zedelijken aard. Stoffelijk, omdat men in ons land er aan blootgesteld is, dat een deel eener provincie door eene groote calamiteit plotseling eene prooi der zee wordt, terwijl omgekeerd zeer uitgebreide plannen bestaan, om gedeelten der zee in te dijken en aanzienlijke plassen in vruchtbaren grond te herscheppen. Zoo nu òf het een òf het ander gebeuren mogt, dan zal er eene nieuwe regeling van provinciale grenzen of verandering in de provinciale indeeling moeten plaats grijpen; en zal men dan telkens tot eene herziening der Grondwet moeten overgaan? Neen, het is noodig, dat de tusschenkomst des wetgevers in zoodanige gevallen genoegzaam is. Maar de bedoelde

aanleiding kan ook van zedelijken aard zijn. Wij hebben er in ons land meerdere voorbeelden van gezien, dat streken, die oudtijds eene aanzienlijke bevolking hadden, deze thans niet meer hebben, dat zij tegenwoordig bijna geheel ontvolkt zijn, zoo zelfs, dat de gebouwen däär weinig waarde meer hebben. In andere streken hebben wij het omgekeerde zien gebeuren en dat verval van de ééne en die opkomst van de andere streek kunnen aanleiding tot bepaling van andere grenzen voor provinciën geven; dit moet aan den wetgever worden overgelaten, opdat zulks niet te zeer bemoeijelijkt worde. Te oordeelen naar de wijze, waarop deze bepaling bestreden werd, is het alsof hier geschreven stond, dat deze of gene provincie met eene andere vereenigd, of dat de ééne of andere provincie gesplitst zal worden. Zou dan tot zoo iets het bepaalde voornemen bestaan? Inderdaad neen; hier wordt geene vereeniging of splitsing van provinciën bepaald en ik zal het bewijs geven, dat daaraan voor het oogenblik niet gedacht wordt. In de Staatscommissie van 17 Maart werd de vraag geopperd, of niet de tegenwoordige verdeeling van het Rijk in provinciën door eene andere omschrijving van het Rijk, door eene andere administrative indeeling vervangen zou moeten worden. Maar niet één van de vijf leden dier commissie heeft eene verandering in deze voorgestaan, omdat het na naauwkeurig onderzoek bleek, dat uit zoodanige verandering geene bezuiniging zou voortspruiten en dat zij slechts tot moeite, kosten en misnoegen aanleiding zou geven. In het ministerie van 25 Maart is van de geheele vraag geene rede meer geweest, in dat van 13 Mei evenmin, en ook in deze Kamer heeft zich, met uitzondering welligt van eene enkele stem, niemand voor eene verandering gestemd getoond en was men eenparig van gevoelen, dat de zaak gelaten moet worden, zoo als zij thans is. Uit het tegenwoordige kan men eene gevolgtrekking maken omtrent de toekomst, en men zij er dan gerust op, dat niet zoo ligtelijk de tegenwoordige verdeeling in provinciën veranderd zal worden, tenzij dit noodzakelijk mogt zijn uit hoofde van stoffelijke of zedelijke oorzaken, als die, waarop ik gewezen heb.

Maar, zegt men, die bepaling geeft onzekerheid omtrent het bestaan der afzonderlijke provinciën, en deze onzekerheid zal een nadeeligen invloed hebben op de daarstelling van groote werken van openbaar nut. Ik moet erkennen, dit volstrekt niet te kunnen begrijpen. Een groot werk van algemeen nut, hetzij het zich uitstrekt over ééne provincie, hetzij over meerdere provinciën, dient in de eerste plaats tot bevordering van het welzijn van hen, die in die streken wonen, en in de tweede plaats tot bevordering van de welvaart van het geheele land. Maar indien nu, na de daarstelling van zoodanig werk, de betrokken provincie gesplitst of met eene andere vereenigd wierd, zou dan daardoor de door dat werk veroorzaakte welvaart van die streek ophouden te bestaan? Zouden de voordeelen van een kanaal of van eenen spoorweg verloren gaan, indien de provincie of provinciën, welke zij doorloopen, verandering van grenzen of vereeniging of splitsing ondergaan? Men stelt zich de zaak voor, alsof de

provinciën zoovele afzonderlijke Staten waren, die elk zijne geheel afzonderlijke wetgeving heeft; maar wij hebben eene algemeene wetgeving en een algemeen belastingstelsel, terwijl alleen de beschikking over de bloot huishoudelijke provinciale belangen aan die gewesten zelve is overgelaten; en nu zal men gerust werken van openbaar nut kunnen blijven aanleggen, want die zullen altijd tot bevordering strekken van de welvaart van het gemeene Vaderland.

De tweede zaak, waartegen bezwaren geopperd werden, is het regt van vereeniging. Van dat regt van vereeniging wilde men in de Grondwet liefst niet gesproken hebben, omdat dit aanleiding zou kunnen geven tot wanorde en onrust. Maar ik, die ook een man van orde ben, die ook meen, dat orde eene eerste behoefte is voor den Staat, ik ben van oordeel, dat dat regt in de Grondwet geschreven moet staan en wel zoo als het dáár staat, met bijvoeging, dat de uitoefening van hetzelve door de wet geregeld zal worden. Juist omdat ik orde liefheb, wil ik aan den wetgever voorgeschreven hebben, dat hij de uitoefening van dat regt zal moeten regelen; zoo wij de bepaling wegnemen, dan zal de wetgever daartoe niet meer verbonden zijn; dan zou de wetgever, indien eens, hetgeen echter niet zoo spoedig gebeuren zal, de denkbeelden van andere landen hier ingang mogten vinden, het belang der openbare orde uit het oog kunnen verliezen, maar nu zal hij voor het behoud dier openbare orde *moeten* waken. En als ik dit zeg, dan zeg ik niet te veel. Er bestaat eene wet, die zegt, wat de Grondwet nu zeggen zal, die het regt van vereeniging erkent; die wet stelt tevens voorwaarden vast, waaronder dat regt uitgeoefend kan worden, maar die voorwaarden zijn niet voldoende, want zij zijn aan de ééne zijde te beperkend, aan de andere zijde te ruim. De erkenning van het regt van vereeniging en vergadering ligt in het Burgerlijk Wetboek, dat bepalingen inhoudt omtrent burgerlijke societeiten, in het Wetboek van Koophandel, dat van commerciële societeiten gewaagt, maar voord in art. 1690 van het Burgerlijk Wetboek, waar zedelijke ligchamen erkend worden, in te rigten naar willekeur en alleen onder voorwaarde, dat zij niet in strijd zijn met de wetten of met de goede zeden. Maar als ze in strijd zijn òf met die wetten òf met die goede zeden, dan vindt men geene andere straf, dan die het Burgerlijk Wetboek bepaalt, deze namelijk, dat zoodanige zedelijke ligchamen nietig zijn. Ziedaar het belang der openbare orde uit het oog verloren!

Zoo is het ook met het Wetboek van Strafregt, dat in art. 291 regt van vereeniging erkent. Dat wetboek laat onbeperkt vrij elke vereeniging tot aan het getal van twintig personen, waardoor mogelijk blijft het oprigten van associatiën met afdeelingen, zoo als die in Frankrijk, te Parijs, bestonden. Aan die associatiën met afdeelingen van 10 personen is de val van Lodewijk Philips misschien grootendeels toe te schrijven, en die associatiën kan men niet tegengaan. Ge kunt nu hebben vereenigingen van 19 personen, die strijdig zijn

met de wetten en de goede zeden, en er zal geen middel bestaan om ze tegen te gaan, men zal geen middel van bedwang hoegenaamd ook hebben. Aan de ééne zijde is de bepaling zoo beperkend, dat, wanneer 30 of 40 personen de onschuldigste vereeniging houden, zij zich strafschuldig maken, dat de militaire magt in beweging kan worden gebragt tegen hen, die vergaderd zijn, om, naar de inspraak van hun geweten, het Opperwezen te aanbidden; maar wanneer niet meer dan twintig personen vergaderen, dan zal dit, al geschiedt het ook met de onzedelijkste bedoelingen, niet tegengegaan kunnen worden.

De nieuwe Grondwet zal het natuurlijke regt erkennen, dat de een zich met den ander kan vereenigen, dat de een den ander kan raadplegen of inlichten. Die natuurlijke vrijheid moet vaststaan, maar de uitoefening van het regt van vereeniging moet bij de wet geregeld worden. Zoolang nu die wet niet gemaakt is, zullen de thans bestaande wetten, de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en van den Code Pénal gelden. En wanneer men dan bedenkt, dat bij de additionnele artikelen bepaald is, dat de bedoelde wet binnen een zeer kort tijdsbestek voorgedragen moet worden, dan heeft men niet te vreezen voor clubs, gelijk die in andere landen bestaan, want de wetgever zal zorg dragen, dat in de toekomst de veiligheid van de maatschappij niet in de waagschaal zal worden gesteld.

Ik vertrouw, Edel Mogende Heeren, met deze opmerkingen de tegen dit wets-ontwerp ingebragte bezwaren genoegzaam opgeheven te hebben. Dit alleen wil ik er nog bijvoegen, dat zij, die het ontwerp niet hoogst verwerpelijk achten, daaraan hunne stem niet zullen mogen ontzeggen. Dit wets ontwerp toch is hoogstbelangrijk, want in hetzelve is niet alleen opgenomen eene behoorlijke zorg tegen de toelating van vreemdelingen, maar onder andere gewigtige bepalingen komt daarin ook voor de erkenning van de vrijheid van drukpers. En als nu dit ontwerp mogt vallen, dan zal de vrijheid der drukpers uit de Grondwet verbannen zijn. »

Niemand meer het woord vragende, gaat men over tot de hoofdelijke stemming en wordt daarbij het *eerste* der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet met 96 tegen 17 stemmen *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren: *Mees*, *van de Mortel*, *Mutsaers*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Timmers Verhoeven*, *L. D. Storm*, *van Harencarspel*, *de Jong van Beek en Donk*, *Heeren*, *van der Heyde*, *Mackay*, *de Weichs de Wenne*, *Schooneveld*, *Corneli*, *van Dam van Isselt*, *van Hall*, *Nederburgh*, *Caan*, *Uytwerf Sterling*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Loghem*, *Swart*, *van Lijnden*, *Borski*, *Thissen*, *de Kempenaer*, *van Heemstra*, *Vegilin van Claerbergen*, *Kniphorst*, *Heerkens*, *Star Busmann*, *van der Veen*, *Bots*, *Bloemarts*, *Begram van Jaarsveld*, *van Roijen* (uit Overijssel), *van de Wall*, *Kroef*, *van Roijen* (uit Groningen), *van Nispen van Sevenaar*,

Schiff, *de Bosch Kemper*, *van Hasselt*, *van Naamen*, *Gouverneur*, *Smit*, *Nepveu*, *Hiddema Jongsma*, *Reäel*, *Geradts*, *Lotsy*, *Wichers*. *Paspoort van Grijpskerke*, *van Dam van Noordeloos*, *van Beeck Vollenhoven*, *Boxman*, *Backer*, *Blankenheym*, *Cost Jordens*, *Storm van 's Gravesande*, *van Wessem*, *Sloet* (uit Gelderland), *Op ten Noort*, *van Sasse van Ysselt*, *Luyben*, *van Haersolte*, *van Goltstein*, *Romme*, *Duymaer van Twist*, *Albarda*, *de Bruyn Kops*, *Kaars Sijpesteyn*, *van Weel*, *Sloet* (uit Overijssel), *Delhez*, *G. L. H. Hooft*, *van der Meer Mohr*, *Anemaet*, *Opperdoes Alewijn*, *van Heloma*, *den Tex*, *van Rijckevorsel*, *Kwak van Zwartewaal*, *Corver Hooft*, *Jespers*, *Bijvoet*, *de Man*, *van Panhuys*, *van Foreest*, *de Monchy*, *Faber van Riemsdijk*, *Enschedé*, *van Boelens*, *Menso*, *Hoffman* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *Cock*, *van Leeuwen*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *Egter*, *Vos*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *Verwey Mejan*, *D. Hooft*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *Cats*, *Nienhuis*, *van Reede van Oudtshoorn*, *Modderman*, *van Hogendorp*, *Kien*, *van Nagell* en *Nap*.

De voortzetting der beraadslagingen over de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet wordt vastgesteld op den volgenden ochtend ten tien ure.

Daarna wordt de vergadering gesloten.

LVII.

TOELATING VAN DEN HEER SLICHER VAN DOMBURG. — VOORTZETTING DER BERAADSLAGINGEN.

Zitting van Donderdag, 5 *October*.

De vergadering wordt ten tien ure door den voorzitter, jhr. W. Boreel van Hogelanden, geopend.

Er zijn 114 leden tegenwoordig.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

De VOORZITTER geeft der Vergadering kennis, dat het nieuw benoemde lid uit de provincie Zeeland, de heer *Slicher*, een nader extract uit de notulen der vergadering van de Staten, waarin hij benoemd werd, heeft overgelegd, en dat dit stuk aan de vroeger voor het onderzoek van de geloofsbrieven van den heer *Slicher* benoemde commissie is toegezonden.

De heer FABER VAN RIEMSDIJK brengt namens de voormelde commissie omtrent het bedoelde stuk verslag uit. Hij geeft te kennen, dat het nu door den heer *Slicher* overgelegde extract uit de notulen der Staten-vergadering geheel voldoet aan de bepaling van art. 5 van het reglement van orde, daar hieruit van de geheele toedragt zijner verkiezing blijkt. In de vergadering van de Staten van Zeeland, gehouden den 28 September jl., onder voorzitterschap van den heer *Sprenger*, lid der Staten, en door den gouverneur gedelegeerd om hem bij zijne afwezigheid te vervangen, waren tegenwoordig 34 leden. Tot de benoeming van een lid der Tweede Kamer, ter vervanging van den heer *de Backer*, overgegaan zijnde, werd na herhaalde stemming, waarvan al de bijzonderheden opgegeven worden, jhr. *P. Damas van Citters* als zoodanig verkozen, die evenwel, in de vergadering tegenwoordig zijnde, verklaarde wegens huisselijke omstandigheden de keuze niet te kunnen aannemen. Alsnu werd na herhaalde stemmingen, waarvan mede de bijzonderheden vermeld worden, de heer mr. *P. van den Broecke* tot lid der Tweede Kamer gekozen, die echter schriftelijk verklaarde, om daartoe moverende redenen die keuze niet te kunnen aanvaarden. Nadat jhr. *van Teylingen*, die na den heer *van den Broecke* de meeste stemmen op zich vereenigd had, het verlangen te kennen gegeven had, dat op hem bij eene nieuwe keuze geen acht zou worden geslagen, is men tot eene derde keuze overgegaan en werd bij eene derde stemming de heer mr. *J. J. Slicher van Domburg* met 25 van de 34 stemmen tot lid der Tweede Kamer gekozen en als zoodanig geproclameerd. De commissie had bij eene vroegere gelegenheid reeds te kennen gegeven, dat uit de verdere door den heer *Slicher* overgelegde stukken bleek, dat hij de vereischten voor het lidmaatschap der Kamer bezit en te zijnen aanzien geene redenen van uitsluiting bestaan, zoodat zij thans adviseerde, dat de Vergadering hem zou toelaten, nadat door hem de bij de Grondwet voorgeschreven eeden afgelegd zouden zijn.

De Vergadering heeft zich met dit advies vereenigd, en is vervolgens een Koninklijk besluit van den 2den October voorgelezen, waarbij de voorzitter gemagtigd wordt om de gebruikelijke eeden van het nieuw benoemde lid der Kamer, den heer *Slicher*, af te nemen.

Ter vergaderzaal binnengeleid zijnde, heeft de heer *Slicher* die eeden afgelegd en zitting genomen.

De VOORZITTER geeft der Vergadering kennis, dat ingekomen is eene missive van den minister van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van de, naar aanleiding van het, bij de Kamer aanhangige, voorloopige kies-reglement, provisionneel opgemaakte lijsten der hoogst-aangeslagenen in de rijks-directe belastingen in de provinciën Zeeland en Drenthe.

Wordt besloten deze stukken, ter inzage der leden, ter griffie neder te leggen, overeenkomstig het in de missive uitgedrukte verlangen.

ONTWERP nº. II.

Aan de orde is de voortzetting der beraadslagingen over de wets-ontwerpen, *houdende wijzigingen in de Grondwet.* Die over het *tweede* dier ontwerpen, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van den Koning*, worden geopend verklaard.

I. De heer VAN DAM VAN NOORDELOOS heeft het eerst het woord en zegt:

« Ofschoon geen deel genomen hebbende aan de beraadslagingen en algemeene beschouwingen over de ons aangebodene ontwerpen tot herziening der Grondwet, zoo was daarvan de reden bij mij niet, dat ik in die ontwerpen niet veel te wenschen, niet veel af te keuren zoude gevonden hebben, het tegendeel is waar; maar waartoe, zoo dacht ik voor mij, zoude het leiden, alle die leemten en gebreken op te sommen, wanneer ik niettemin zoude eindigen, met vele der aangeboden ontwerpen, waarin ik òf geene geheel ongunstige strekking vond, òf waarin het in mijn oog verkeerde door het goede overtroffen wordt, aan te nemen. Ik heb daarom gemeend mij te moeten bepalen tot die ontwerpen, waarin voor mij onoverkomelijke bezwaren tot derzelver aanneming bestaan, gelijk daartoe het thans in discussie zijnde wets-ontwerp nº. II behoort, en het is uit dien hoofde ook, dat ik, doch slechts voor weinige oogenblikken, uwe aandacht vragen wil, ten einde in korte woorden aan te geven de redenen, welke mij zullen verhinderen tot de aanneming van het onderhavige wets-ontwerp mede te werken; ik acht zulks te meer noodig, naardien in *dit* ontwerp verschillende onderwerpen zijn zamengevoegd, waardoor het dan ook tot geheel uiteenloopende aanmerkingen bij U Edel Mogenden heeft aanleiding gegeven, zoodat ik dan nu met reden moet verlangen, dat men ook mijne uit te brengen afwijzende stem zal verstaan.

Het bij mij onoverkomelijk bezwaar, ten aanzien van *dit* ontwerp, bepaalt zich geheel en uitsluitend tot het voorstel ter voortdurende instandhouding van den *Raad van State*, en dit is zoo volkomen waar, dat ik gaarne verklaar, dat, indien door de Regering dit ontwerp ware gesplitst geworden of kunnen worden, gelijk in de sectie, waarvan ik de eer heb lid te zijn, genoegzaam eenparig en met nadruk daarop is aange-

drongen, ik mij, ofschoon dan *niet zonder grootelijks af te zien van eigene meening*, mij met de overige hoofdpunten, in dit ontwerp vervat, zoude vereenigen en die alle gaafweg kunnen aannemen: thans echter zie ik mij, ondanks mij zelven, in de noodzakelijkheid, het eene met het andere te moeten afwijzen, maar tevens de gevolgen van dat mijn doen geheel van mij af te werpen, naardien al het nadeel, uit eene mogelijke *geheele* verwerping te ontstaan, alleen zijnen oorsprong vindt en vinden moet in de zonderlinge zamenvoeging van zulke, geheel van elkander onderscheiden, hoofd-bestanddeelen; of wie zal zich niet verwonderen, wanneer hij aan het hoofd van het ontwerp leest *over de magt des Konings*, ook den *Raad van State* daaronder te zien opgenomen?

Dien *Raad van State* dan, wat Zijne Excellentie de heer minister van Justitie op gisteren daarover moge hebben in het midden gebragt, kan noch mag ik, naar mijn oordeel, voor het vervolg toestaan. Trouwens, wanneer ik dienaangaande in het antwoord van de Regering op de bedenkingen, door de Staten-Generaal gemaakt, met zoovele woorden, lees: «*de Regering deelt in de meening der Staten-Generaal over de* «NIET-NOODZAKELIJKHEID *van dien Raad van State*,» en mij daaruit alzoo blijkt van zoodanige eenstemmigheid van gevoelen bij het plaats gehad hebbende gemeenschappelijk overleg, gelijk bij zulk een belangrijk onderwerp altijd hoogst wenschelijk is, dan voorwaar komt het mij voor, dat er reeds genoegzame en meer dan voldoende reden bestond, een zoodanig *niet noodzakelijk* ligchaam *in geen geval* aan te houden, en zeer zeker nog grooter drangreden aanwezig is, hetzelve niet over te willen brengen in een nieuw tijdperk, dat wij allen wenschen weldra in te treden, opdat niet daardoor al dadelijk de overgang moge worden bezwaard, maar ook, ten einde voor te komen, dat hetgeen nu reeds als *niet noodzakelijk* wordt beschouwd, eindige al zeer spoedig tot een nutteloozen last te worden.

Maar men heeft gezegd, dat er oogenblikken kunnen komen, waarin dit ligchaam *van nut* zoude wezen, en de tijdelijke ministers hebben verklaard, de nuttigheid daarvan aan Hunne Excellentiën gebleken te zijn; noch het een noch het ander kan en zal door mij worden weêrsproken, doch wanneer ik hechten zal — en tot het tegendeel waarvan bij mij geene reden bestaat, — wanneer ik hechten zal aan hetgeen *vóór eenige jaren* in deze zelfde vergaderzaal door een toenmalig geacht lid der Staten-Generaal is gezegd geworden, toen ik Zijn Edel Mogende dien *Raad van State* hoorde bestempelen als een raad, *die altijd werd gehoord, maar nimmer gevolgd*; dan zoude ik, wat de ondervinding en het verledene betreft, mogen besluiten, dat datzelfde ligchaam in vroegeren tijd reeds meer tot bezwaar dan wel tot nut van den Staat heeft verstrekt. En wat nu het tegenwoordige tijdstip aangaat, waarin zich de mogelijkheid moge laten gevoelen, dat aan Hunne Excellentiën de heeren *tijdelijke* ministers in hunne

tijdelijke betrekking dat collegie van eenig nut kan zijn, blijft bij mij toch altijd de vraag: zal zulks ook dàn het geval wezen, wanneer die heeren tijdelijke ministers geene tijdelijke, maar definitive ministers zijn zullen, ook dàn, wanneer Hunne Excellentiën tevens *verantwoordelijke* ministers zullen zijn, zoo en in dier voege als ik mij die verantwoordelijkheid noodwendig voorstellen moet? Ik voor mij, Edel Mogende Heeren, mag het niet gelooven, maar verwacht veeleer, dat die Raad, eveneens als in vroeger tijd, doch dan gewis met meer grond, ja soms nog wel zal worden gehoord, maar zeker nimmer meer gevolgd, en dat het maar al te zeer te vreezen staat, dat in de toekomst oogenblikken zullen komen, dat, door het bestaan van denzelven, in plaats van het vermeende nut, grootelijks botsingen zullen ontstaan. En mogt zulks al niet het geval zijn in het *eerste* gedeelte van het nieuwe tijdperk, in een *opvolgend* en meer *verwijderd* gedeelte zal zulks toch onvermijdelijk worden. Of laat het zich niet veronderstellen, dat een zoodanig en op de wijze, bij het wets-ontwerp voorgedragen, daargesteld collegie, tegenover een aftredend ministerie en ontbindbare kamers, bij de vernieuwing of verandering van een van dezen, geheel doelloos zal worden, daar toch bij elke verandering, hetzij van ministerie, hetzij van kamers, het nieuwe personeel in den regel meest waarschijnlijk altijd zal worden gekozen uit mannen van meer krachtigen leeftijd, mannen, meer uit het practisch leven, dan waaruit alsdan dat collegie grootendeels zal bestaan, hetwelk, al meer en meer verouderende en slechts in herinneringen levende, weinig geschiktheid bezitten zal, om, naar de behoefte van *dat oogenblik*, het vereischte nut te kunnen aanbrengen, en alzoo, in dien toestand komende, eindigen moet een volslagen bezwaar, in meer dan één opzigt, voor den Staat te worden.

In meer dan één opzigt zeg ik, omdat, wanneer ik bij het door mij reeds opgenoemde nog voeg, hetgeen ik echter als ondergeschikt aan het vorige beschouw, en daarom niet op den voorgrond heb geplaatst, dat het wegvallen van dien *niet noodzakelijken Raad van State* het Rijk zal ontheffen van eenen geldelijken last, zoo als ik dien voor de toekomst heb hooren begrooten op *f* 60,000 of *f* 80,000, doch waarvan de kosten thans circa eene tonne gouds zouden beloopen — eene bezuiniging daarenboven niet voor *eens*, maar *jaarlijks* terugkeerende — dan voorwaar vermeen ik, dat er meer dan afdoende, ja zeer dringende reden bestaat, dat een zoodanig, eenmaal als *niet noodzakelijk erkend*, en ten slotte weinig of geen nut aanbrengend en daarbij kostbaar collegie niet in de nieuwe huishouding moet worden opgenomen; en dit te minder, naar mate, volgens mijne wijze van beschouwen — doch wat zeg ik, mijne wijze van beschouwen? de minister van Justitie heeft het reeds erkend — die nieuwe huishouding in de aangeboden ontwerpen tot herziening weinig, of, beter gezegd, geen uitzigt op bezuiniging, en daardoor voldoening aan eene algemeen gevoeld wordende behoefte, *vermindering* van lasten, aanbiedt; terwijl door de *niet*-opneming van den Raad van State al dade-

lijk eene vereenvoudiging en daardoor dan ook eene jaarlijks terugkeerende belangrijke bezuiniging zoude gevonden zijn. Meer hierover uit te weiden, Edel Mogende Heeren, acht ik overbodig, nadat een voortreffelijk redenaar uit Overijssel (de heer SLOET TOT OLDHUIS) op eergisteren dit punt zoo overtuigend heeft behandeld, en het door mij daarover in het midden gebragte, zoo ik vertrouw, genoegzaam zal zijn geweest, om te beantwoorden aan het doel, waartoe ik voor eenige oogenblikken het woord had gevraagd, U Edel Mogenden aan te wijzen de redenen mijner over dit ontwerp uit te brengen afwijzende stem »

II. De heer NEPVEU: « Ik heb bij onze laatste beraadslagingen het woord niet gevraagd, om ook van mijne zijde in algemeene beschouwingen te treden, eensdeels, wijl ik in gemoede niet inzag, dat het groot nut had, of ook dat ik U Edel Mogenden iets nieuws zoude hebben kunnen mededeelen; en ten andere, wijl ik in het geheel der aangebodene wets-ontwerpen juist zooveel stof tot losltuitingen niet vond en toch ook vooral niet wilde berispen, wat ik ten slotte vermeende te kunnen aannemen.

Ik heb mij dus willen bepalen enkel het woord te vragen, om die artikelen toe te lichten, aan welke ik mijne goedkeuring, zelfs met een geweten, gewijzigd naar de tegenwoordige tijden, niet schenken mag.

In dit wets-ontwerp dan vinde ik twee bepalingen, die voor mij van zoo gewigtigen aard zijn en die ik voor zoo nadeelig en gevaarlijk houde, dat ik mijne goedkeurende stem wel aan het geheele ontwerp zal moeten weigeren; de zwarigheid van mij werpende, die er in gelegen is, om zoovele artikelen in eens af te stemmen, hoezeer er slechts twee in het wets-ontwerp voorkomen, die ik in gemoede volstrekt niet mag aannemen. De hier gevolgde wijze van stemmen over eene geheele wet van eene menigte artikelen, handelende over zeer verschillende onderwerpen, brengt deze te betreuren noodzakelijkheid met zich mede. Doch dit kan en mag geene reden zijn, om zich als het ware te laten dwingen, of een votum te doen afpersen, dat men in gemoede vermeent ook aan een enkel artikel niet te mogen geven. Het eerste artikel, dat ik bedoel, is het gewijzigde art. 58 der bestaande Grondwet, namelijk onder art. 37, thans luidende:

« De Koning heeft het oppergezag over zee- en landmagt.

« De militaire officieren worden door hem benoemd. Zij worden door « hem bevorderd, ontslagen of op pensioen gesteld volgens de regels, door de wet te bepalen. »

« De pensioenen worden door de wet geregeld. »

De bevordering en meer bepaaldelijk de pensionnering kunnen door de wet geregeld worden. Doch de benoeming, en vooral het ontslag, kunnen het niet zijn; het ontslag kan, mag aan geen banden gelegd worden, zonder het grootste gevaar voor het behoud van den Staat, voor de maatschappelijke orde; geen leger kan blijven bestaan, geene

goede zamenstelling, geene krijgstucht is mogelijk. Geen opperbevelhebber, geen Hoofd van den Staat kan instaan, dat een leger, geruggesteund door zulke ultra-democratische bepalingen, aan zijne noodwendige bestemming zal voldoen door zijne zamenstelling, goeden geest, onderwerping en gehoorzaamheid. Leg het ontslag aan wettelijke banden en dat alles is verloren en kan nimmer herkregen worden.

De verdienstelijke officier en degene, die tot schande en nadeel van zijnen stand verstrekt, staan gelijk. Eenmaal aangesteld, kan deze, de wet in de hand, zijne eigene bevordering als het ware voorschrijven, ook tarten, dat men hem uit de dienst ontsla, en eindelijk eischen, dat men hem op dag en datum het bepaalde bedrag van zijn pensioen zal moeten toeleggen.

Dat zal de wet wel beter regelen, hoor ik mompelen. Welnu, dan vraag ik aan mijne tegenstanders: meent gij het dan beter te zullen regelen dan de Franschen en Belgen, die er beiden schipbreuk voor geleden hebben, en het is toch bij dezen, dat gij dit ultra-democratisch beginsel geput hebt, voorzeker geene andere natie heeft het aangenomen. De Belgen, die het van de Franschen hebben geloofd voor de leus te moeten overnemen, ten einde, gelijk hier het geval is, te doen paraderen als vrijzinnig beginsel, hebben, door hunne naburen geleerd, de bepaling hunner grondwet door de gewone wet geheel ontzenuwd en krachteloos gemaakt. Is dat ook hier de bedoeling? Daarmede vereenig ik mij niet.

Laat ons in 't kort eens zien, wat de Franschen en Belgen hebben. In Frankrijk kan een officier, behalve ten gevolge van bepaalde, bij de wet aangewezen, redenen, ook op voordragt van den minister van Oorlog, bij koninklijke beslissing, op non-activiteit worden gesteld, ten minste, zoo was het. Wil men nu bij het beginsel, dat de rang aan den officier is gewaarborgd, zulks ook op het emplooi toepassen en dus het al of niet op non-activiteit stellen ook door eene commissie of eenen krijgsraad laten beslissen, dan wordt elk administratief beheer van oorlog onmogelijk.

Wijders kan de officier op reform worden gesteld en dan geniet hij het twee derde van zijn pensioen, dat is te veel om te sterven, maar voorzeker te weinig om te leven. Om op reform te worden gesteld, behoort de zaak aan een soort van krijgsraad, dat is *conseil d'enquête* of onderzoeks-commissie, te worden onderworpen.

Voor welke redenen?

1°. wegens ongeneeslijke gebreken;

2°. bij maatregel van krijgstucht, en in dit geval wegens:

doorgaand wan- of slecht gedrag;

verregaande vergrijpen in de dienst of tegen de krijgstucht,

vergrijpen tegen de eer;

verlenging boven de drie jaren der non-activiteit.

Nu vraag ik, is het zoodanig iets, dat men bedoelt, als men het

ontwerp van Grondwet laat zeggen: «Zij (de officieren) worden ontslagen volgens de regels, door de wet te bepalen.» dat is met andere woorden: de officieren kunnen een slecht, een wangedrag hebben, zich schuldig maken aan verregaand vergrijpen tegen dienst en tucht, zij mogen zich onteeren, en toch mag men hen niet ontslaan, maar op zijn hoogst op reforme stellen; dat is, men is gedwongen, de wet in de hand, hun een verminderd pensioen, levenslang, toe te leggen: en waarvoor? Voor de bewezene goede diensten aan den lande? Neen, integendeel, voor de door hen bewezen slechte diensten! Ja, Edel Mogende Heeren, zoo verre brengt het aannemen en doorvoeren van slechte beginselen.

En wat hebben de Belgen gedaan? Zij hebben gemeend niet minder te durven doen dan òòk het schoonklinkend parade-beginsel aan te nemen, maar zich toen tevens gehaast den draak met die bepaling te steken, door bij de gewone wet aan te nemen, dat de Koning een officier eenvoudig op voordragt des ministers van Oorlog op reform kan stellen.

Nu vraag ik nog eens: is het dat, wat men wil? Den schijn van zeer vrijzinnige beginselen in de Grondwet schrijven, waarborgen geven aan den officiers-stand, en dan bij de gewone wet die weder weggoochelen: wil men dat? Ik wil het niet, Edel Mogende Heeren.

Wat heeft die hoogklinkende waarborg aan den officiers stand dan wel opgeleverd? Dat men aan den officier, die het dubbel en dwars verdient, zijn ontslag niet meer mag geven. Maar ten koste van wie en van wat? Ik zal het u zeggen, Edel Mogende Heeren:

ten koste van 's lands kas,

ten koste van alle krijgstucht,

ten koste van alle ambitie,

ten koste van alle verdienste en van elk verdienstelijk officier, maar, ik moet het bekennen, in het onmiddellijk voordeel van den onwaardigen officier, want nu heeft hij eene aanstelling, *ad vitam*, hoe slecht hij ook dient. En men zegge niet, onze te maken wet zal dat beter regelen dan èn Franschen èn Belgen, want dat is waanwijsheid, en die natie zijn meer, beter militaire natiën dan wij. Ik tart eene wet te maken, die de zaak goed regele. Een officier zal eene luije dienaar zijn, slecht oppassen, schulden maken, steeds pruttelen, een liederlijk gedrag hebben, zijne dienst verwaarloozen, zich in niets onderrigten en beleeren, drinken, smerig zijn, zijnen minderen slecht voorbeeld en verkeerden raad geven, hen door een gemeen bestaan, dat alle ontzag of eerbied ontzegt, tot insubordinatie als het ware uitlokken, en tegen deze, overigens soms brave enoppassende, militairen alsdan zware bestraffingen noodzakelijk maken, — en geene juiste duidelijke bepalingen der wet zullen eene commissie of een krijgsraad in staat stellen eenig oordeel te vellen. Want er zijn duizende gemeene, berispelijke handelingen en gedragingen van een mensch en een officier, die door geene wetten of bepalingen kunnen getroffen worden. En waartoe kan dan die krijgsraad of dat koninklijk besluit, dat

onteerend schandaal voor de epaulet verwijzen? Op zijn ergst tot reforme, dat is een verminderd pensioen, levenslang, aan een jong mensch, die den lande misschien maar een paar jaren heeft gediend, en dat slecht gediend!

Is het om tot zoodanige uitkomst te geraken, dat men bij dit voorstel den Koning de magt ontzegt, om een officier, hoe noodzakelijk ook voor het algemeen welzijn van de dienst, en hoe ook verdiend, te ontslaan? eene bevoegdheid, zoo teregt, bij de bestaande Grondwet, aan het Hoofd van den Staat toegekend, aan hem, die het oppergezag heeft over vloten en legers, die zorgen moet, dat er ten allen tijde eene toereikende land- en zeemagt onderhouden worden, hetgeen voorzeker wel zal willen zeggen eene geschikte, eene goed ingerigte, eene wel zamengestelde krijgsmagt.

Daartoe is het noodig, dat aan hem benoeming en ontslag van het personeel en van de officieren worde toevertrouwd. Het leger is dáár, om het Vaderland wel te dienen, en daarvoor alléén is het dáár, doch niet voor zich zelf, niet voor zijn eigen voordeel. Als staatsburger moet de krijgsman dezelfde regten genieten als elk burger. Maar meer regten of voorregten komen hem niet toe; gevaarlijk, zeer gevaarlijk is het, dat meerdere toe te kennen, want dan wordt het leger een Staat in den Staat, maar een gewapende Staat en magt, die voor zich zelven spreekt en eischt, in stede van lijdelijk op te volgen, wat aan hetzelve wordt opgelegd tot handhaving van orde en rust en voor de veiligheid van het Vaderland.

Ik vraag het, geeft men de levenslange aanstelling aan de regters voor hun persoonlijk voordeel, of ten einde de bedeeling van het regt vrij, onpartijdig en zonder inwerkenden invloed blijve? Was dit niet het geval, dan had elk ambtenaar regt op hetzelfde prerogatief. Maar is voor een bijkans gelijken waarborg van levenslange aanstelling van elk officier eenige reden meer dan voor ieder ambtenaar? En indien eene dergelijke bepaling, ten waarborg of privilegie voor dezen, vele moeijelijkheden in zich mogt bevatten en het goed administratief beheer vermoedelijk zeer zoude benadeelen, zoo is zulks daarenboven bij de gewapende magt een allergevaarlijkst beginsel, vijandig aan alle orde en tucht en den verdienstelijken officier allernadeeligst. Want èn bevordering èn ontslag èn pensionnering, alles is door de wet geregeld en voorgeschreven. Belooning kan er dus niet wezen, omdat men zoozeer voor bestraffing is beangstigd geweest. Is dat de toepassing van de leer: een ieder is gelijk voor de wet; goed en slecht, een verdienstelijk officier en een schandaal? In den geest der democraten, der communisten, ja! Ik, Edel Mogende Heeren, stem tegen het artikel.

Maar er is nog een tweede artikel, aan hetwelk ik mijne stem onmogelijk geven kan, het is het nieuwe art. 46, waarvan de aanhef luidt:

« De Koning heeft het regt, om de kamers der Staten-Generaal, elk afzonderlijk of beide te zamen, te ontbinden.»

Ik ben stellig tegen de ontbindbaarheid der Eerste Kamer, dat wil zeggen, ik kan het beginsel aannemen, gehuldigd in de wet tot herziening van het volgende hoofdstuk III, namelijk, dat de leden der Eerste Kamer voor negen jaren worden benoemd, met één derde aftreding om de drie jaar, en verlang dus niet stellig de levenslange benoeming; maar de ontbindbaarheid der Eerste Kamer neemt bij mij alle vertrouwen op hare constitutionnele werking en kracht weg. Dan is die kamer niet meer zelfstandig, er is geene standvastigheid van beginselen bij geen der drie magten, er is geen dam meer tegen overdrijving en overijling. Het monarchaal element staat alléén en zonder tusschenmagt tegenover het democratisch element. Want wat zal er gebeuren, indien de Eerste Kamer in oppositie geraakt met de Tweede Kamer (regtstreeks democratisch element)?

Dat democratisch element zal eischen, dat men de Eerste Kamer ontbinde; geeft de Koning hierin toe, en hij zal het in den regel wel moeten doen, dan is elke waarborg, dien de Eerste Kamer moest geven, van zelf weggecijferd en te niet gedaan; en doet de Koning het niet, welnu, dan staat hij alléén, door deze wils-betooning, tegenover den volkswil, het monarchaal element regtstreeksch tegenover het democratisch element, of liever gezegd: er is geen constitutionnele vorm of bestaan meer met zoodanig beginsel van ontbindbaarheid der Eerste Kamer, het is alsof er geene bestond, de geest harer instelling is weggenomen.

Wat is dan de Eerste Kamer? Eene flaauwe spotherhaling der Tweede Kamer, die deze op straf van ontbindbaarheid moet ten dienste staan, een onnut raderwerk in het te zamen geflanst uurwerk, een onding, zonder regt van amendement, van verwerping, van initiatief, eene kamer, die reeds de kiem van doodgeboorte met zich voert.

Maar, Edel Mogende Heeren, hoe zal ik hier de zaak naar behooren toelichten? In het onderhavige wets-ontwerp over het IIde hoofdstuk wordt als van ongeveer op eene subreptive wijze ons votum uitgelokt over eene hoofdbepaling, betreffende de Eerste Kamer, die dan van zelf het volgende wets-ontwerp, over het IIIde hoofdstuk, waarin eerst over het bestaan en de zamenstelling dier kamer sprake is, geheel prejudicieert.

Al was het ook, dat alle de leden dezer Kamer dit IIIde hoofdstuk wilden aannemen, dan nog zouden wij ons ten toon stellen, ja ik moet het woord uiten, berispelijk maken, door reeds in het IIde hoofdstuk een artikel, een beginsel aan te nemen, dat een nog niet onderzocht en toegelicht hoofdstuk prejudicieert.

Dan voorwaar zal men met regt ons tegenwerpen, dat het systema van intimidatie geheel heeft gezegevierd en dat de Kamer zelfs niet heeft mogen onderzoeken. Hoe zal de Kamer nu reeds stemmen over een artikel, dat eerst in het volgende hoofdstuk kan toegelicht worden? Ter gelegenheid van de behandeling der wet over hoofdstuk III is mijn voornemen, en vermoedelijk dat van veler U Edel Mogenden, over het bestaan en de

constitutive zamenstelling der Eerste Kamer, en in verband daarmede over de al- of niet- ontbindbaarheid van die kamer, het woord te voeren.

Maar al vooraf zal de zaak als van ongeveer zijn beslist, alvorens men wete, of de Tweede Kamer in het geheel eene Eerste Kamer verlangt, en zoo ja, hoedanig zamengesteld?

Eene zoodanige behandeling der zaak zoude meer dan bedroevend werken; zij zoude onvergeeflijk zijn en laakbaar ligtzinnig.

Ik heb het woord te voeren over het geheele ontwerp der Eerste Kamer, ter gelegenheid der behandeling van hoofdstuk III; dan eerst zal zulks te pas komen en op zijne plaats zijn.

Ik beroep mij op dat regt, ik protesteer tegen het stremmen van mijne vrije stem, door nu reeds de quaestie te prejudiciëren.

Ook om dit artikel 46 moet ik tegen het geheele hoofdstuk stemmen.»

III. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt, dat hij aan ieder de beoordeeling van het tegenwoordig ministerie wil vrijlaten, maar dat hij het niet mag toegeven, dat het eene bepaling bij sub- en obreptie zou willen doen aannemen. Dit is, zegt hij, geheel in strijd met alles wat de ministers tot nu toe gedaan hebben, en de laatste spreker schijnt geheel vergeten te hebben, dat bij de vroegere behandeling dezer wets-ontwerpen in de gewone Tweede Kamer over het *tweede* wets-ontwerp niet gestemd is dan nadat de stemming over het *derde* had plaats gehad. Hetzelfde is bij de Eerste Kamer geschied, en ook nu is in de afdeelingen het verlangen te kennen gegeven, dat bij deze beraadslaging op gelijke wijze gehandeld zou worden, waartegen de Regering zich in geenen deele verzet heeft. Dit bewijst genoegzaam, dat het ministerie geen votum wil supreneren en dat dus het gezegde van dien laatsten spreker, dat het ministerie hier bij sub- en obreptie eene goedkeuring van het IIIde wets-ontwerp tracht te verwerven, inderdaad ongepast is.

IV. De heer NEPVEU vangt aan met den minister van Justitie te beantwoorden, doch ziet, na eene korte woordenwisseling met den voorzitter, die opmerkte, dat hem het woord nog niet gegeven was, verder van het woord af.

V. De VOORZITTER herinnert alsnu, dat bij de vroegere behandeling der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet door de Kamer het besluit werd genomen, om, alvorens over het *tweede* ontwerp te stemmen, de stemming over het *derde* te doen plaats hebben. Hij meent te handelen in overeenstemming met den wensch der Vergadering, met haar thans, overeenkomstig hetgeen vroeger plaats had, voor te stellen, om te besluiten, dat onmiddellijk na den afloop der beraadslagingen over het IIde ontwerp tot die over het IIIde zal worden

overgegaan, om vervolgens te stemmen eerst over het IIIde en daarna over het IIde ontwerp.

De Vergadering vereenigt zich met dit voorstel.

VI. De heer D'ABLAING VAN GIESSENBURG: «Mijne bezwaren tegen het IIde hoofdstuk der ons aangeboden grondwets-herziening zijn te vinden in art. 48: «De Koning heeft het oppergezag over de land- en zeemagt.» Dit is strookende met onze belangen en aangenomen in alle monarchiën, ook de benoeming van alle officieren; maar waarom worden in de volgende alinéa die koninklijke regten miskend? waarom bevordering en ontslag door de wet te bepalen? Daardoor wordt, naar mijne zienswijze, de subordinatie, de eenheid van het leger ondermijnd. Zeker, de subordinatie, in hare zoo hoog noodige ruime omschrijving, is stuitend bij den eersten opslag; dan hij, die zich willens en wetens aan den krijgsmans-stand wijdt, moet men veronderstellen dezen knellenden band niet te hebben gevreesd. Het is niet te ontkennen, dat soms door chefs misbruik is gemaakt van die verpligting, maar de krijgsraden zijn steeds aanwezig, om het goede regt te doen zegevieren. Hoe dikwerf worden mannen aangetroffen, die door moed en naauwe pligtsvervulling alle vereischte eigenschappen bezitten voor subalterne rangen, maar geenszins geschikt zijn voor hoogere rangen; het gebeurt, dat officieren zich de verachting van hunne kameraden berokkenen, om redenen, die wel bij den man van eer, maar niet bij de wet laakbaar zijn: zal nu dusdanig voorwerp, de wet in de hand, kunnen zeggen: ik wil mijn ontslag niet ontvangen! En wat zal het gevolg zijn van het aanwezen bij het corps van dusdanig sujet, welke uitwerking zal hebben op de manschappen? Het is mijns inziens onmogelijk, dat de wet alle mogelijke gevallen specificeren en voorzien kan. Misbruik van gezag kan mogelijk zijn, maar is minder te vreezen voor de deugdelijkheid van het leger, dan de doode letter van de wet. Zoolang mannen, gelijk die, welke thans in het bezit zijn van de portefeuilles van Oorlog en Marine, voordragten van wet zullen maken, heb ik geen zorg, of hetgeen strekken kan tot verbetering en nut, zal daarbij worden op het oog gehouden, maar zij dragen voor en de Kamer beslist, en heeft tot nu de Kamer getoond de noodige kennis te bezitten, om over zaken van oorlog en marine volgens vaste beginselen te beslissen? Zal dan in de toekomst de wetgevende magt in haar boezem bezitten het noodige getal mannen, die door krijgskunde en lange practische ondervinding in staat zullen zijn haar voor te lichten? Ik mag het wenschen, maar ik vrees, dat, te oordeelen naar de heerschende begrippen, ons leger te niet zal gaan, en men de wrange vruchten zal plukken bij de eerste verwikkeling met het buitenland. Want volkswapening of schutterijen zijn zeer zeker dienlijk, wanneer zij op vasten voet zijn te zamengesteld, maar zonder een deug-

delijk staand leger, dat haar leidsman zijn moet, nimmer bestand tegen eenen vijand, die een goed staand leger tegenover stelt.

Wat aangaat het regelen van pensioenen door de wet, dit achte ik zeer billijk, hierdoor wordt gezorgd voor hem, die zijn jeugdig krachtig leven ten dienste van den lande heeft versleten, oud geworden, rust en een eervollen onderstand naar billijkheid eischt.

IIde hoofdstuk, koloniën, art. 38. Dit artikel houdt in: de reglementen op het beleid der regering aldaar worden door de wet vastgesteld. Dit achte ik eene hoogst gewigtige, onnoodige, ja zelfs gevaarlijke besnoeijing der regten van de Kroon. Wanneer men bedenkt, wat de koloniën waren in 1814 en wat zij thans zijn, zoo bestaat mijns inziens geene reden van beklag of ontevredenheid over het gedurende 34 jaren gevoerde beheer. Algemeen is bekend, dat de koloniën voor ons zijn het plechtanker van onze finantiën. Men hoede zich dus met het nemen van proeven op een afstand, die het overzigt onmogelijk maakt, terwijl de schadelijke gevolgen een geruimen tijd zullen moeten voortwoekeren, alvorens dezelve gestuit kunnen worden; men behoede zich voor bedil- en heerschzucht, te meer, daar de kamers, bij het daarstellen van wetten, door ministers voorgedragen, geen genoegzaam getal leden in haar midden hebben zullen, die door eigen oogen zien, of hebben gezien, in loco, om met kennis van zaken te oordeelen, daar hier te lande geen collegie bestaat, te zamengesteld uit mannen, die in Indië in hooge betrekkingen de belangen van Nederland hebben leeren kennen. Daar tot heden steeds bij de kamers wantrouwen heeft geheerscht tegen de ministers, zoo beken ik niet te beseffen, hoe deugdelijke wetten voor Indië op die wijze zullen worden vervaardigd. Angstvallige bezorgdheid voor Nederlanders in Indië kan niet bestaan; zij zijn vrijwillig, wetens en willens, bekend met hunnen maatschappelijken stand en hunne staatkundige regten aldaar, daarheen gegaan, en des verkiezende staat het hun vrij, herwaarts terug te keeren. Zij dienen op het oog te houden, dat de welvaart van Indië moet strekken, om de welvaart van het Moederland te schragen, want dat het alleen met dat doel is, dat het Moederland, met opoffering van goed en bloed, koloniën heeft gesticht, en dat de koloniën, hieraan zullende beantwoorden, noodwendig, door exceptionnele wetten, afwijkende van die van het Moederland, moeten beheerd worden; en dat de vervaardiging van die wetten, op dien afstand en met die gebrekkige kennis, op de voorgestelde wijze nimmer aan het doel zal beantwoorden, is mijn gevoelen.

Art. 46 bepaalt het regt van den Koning, om beide kamers te ontbinden; hier kan ik mij niet mede vereenigen, aangezien ik de ontbindbaarheid van de Eerste Kamer, om het even op welke wijze zij zal gekozen en daargesteld zijn, even nutteloos voor de Kroon als voor de belangen der Natie achte; eene ontbindbare Eerste Kamer is een onnut rad in het werktuig der wetgeving.»

VII. De heer NIENHUIS: «Ik zal aan het ontwerp n°. II mijne goedkeurende stem niet kunnen geven, en daarvoor kortelijk mijne gronden opgeven, niet ontwikkelen, omdat ik gaarne den schijn zelfs wil vermijden van mijn regt tot spreken misbruik te maken.

Ik zie èn in dit ontwerp èn in het volgende èn in de geheele strekking der ons aangebodene grondwets-herziening het monarchaal principe grootendeels uit ons staatsregt weggecijferd, en als opgeofferd aan het democratisch element, dat de geheele Grondwet door, gelijk zij nu zal worden, overheerschend is. Het geheele stelsel der herziening berust op de overdraging van 's Konings grondwettig gezag op den volkswil, uitgedrukt in de vergadering der kies-collegiën of stemmers, om niet te zeggen op hen, die deze regeren.

Ik blijf het beginsel, in art. 33 uitgedrukt: *de uitvoerende magt berust bij den Koning*, steeds beschouwen als een beginsel, dat het koningschap in den grond ondermijnt. Het behoort tot het *wezen* van het koningschap, dat de Koning zijnen *wil* doet uitvoeren. Dit is een uitvloeisel van de *regerings-magt* des Konings. Elke uitdrukking van dat beginsel verzwakt het. Ook de hoogleeraar THORBECKE was te wetenschappelijk gevormd, dan dat hij de ongepaste inschuiving van een valsch met het koningschap onvereenigbaar beginsel zou hebben goedgekeurd. In zijne laatst uitgekomene *Bijdrage* keurt hij het met zoovele woorden af. Schijnbaar moge door het bewuste artikel de magt des Konings worden uitgebreid — en dit zij mijn éénig antwoord op hetgeen de minister van Justitie in de vorige zitting daarover gezegd heeft — inderdaad verkort het die magt. Moge ook al de een of ander beweren, dat, zoo de magt des Konings door het overheerschend democratisch stelsel en door de uitdrukking van zulke beginselen verminderd wordt, het vrijstaat dit aldus te bepalen, vermits de voordragt van den Koning zelven uitgaat, en deze dus in die vermindering toestemt, hij bedenke, dat het hier de regten der Kroon geldt, die onvervreemdbaar zijn. De nationale vertegenwoordiging heeft, in naam van het Nederlandsche volk, gezworen die regten te zullen bewaren en onderhouden: en *ik* zal mijn eed houden.

Eene derde reden, waarom ik mij met dit ontwerp niet kan vereenigen, is, omdat art. 46 den Koning het regt geeft, om niet alleen de Tweede, maar ook de Eerste Kamer te ontbinden. Dit staat in verband met hetgeen in het ontwerp n°. III omtrent de zamenstelling der Staten-Generaal is voorgesteld: waarop, en op andere bedenkingen, die ik daartegen had, ik welligt bij de behandeling van dat ontwerp zal terugkomen.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, de redenen, die mij zullen noodzaken, om tegen dit ontwerp te stemmen.»

VIII. De heer SLOET TOT OLDHUIS (uit *Zwolle*) zegt: «Men heeft in de laatste jaren veel van autocratie in het koloniaal beheer

hooren spreken, men heeft daarvan eene beschuldiging gemaakt tegen den afgetreden minister van Koloniën, omtrent welken staatsman ik niet schroom hier de verklaring ten aanhoore van de Natie af te leggen, dat hij naar mijne innige overtuiging wel verdiend heeft bij Vaderland en Koning.

Ik twijfel, of men zich van het woord *autocratie* algemeen een juist denkbeeld gevormd heeft. Het spreekt toch van zelf, dat de koloniën volgens een vast stelsel, in het Moederland aangenomen, volgens eens bepaalde beginselen bestuurd moeten worden, en de verantwoordelijke minister daar is, om te waken, dat de gouverneurs overeenkomstig die beginselen hun gezag uitoefenen; in dien zin zal elk minister van Koloniën een autocraat moeten zijn, en zullen wij van dat woord nog zoo spoedig niet verlost worden.

Doch ik beschouw het als eenen wezenlijken vooruitgang, dat de bepaling in dit artikel wordt aangetroffen, dat de wetgeving in het Moederland de reglementen op het beleid der regering zal vaststellen, en men dus geen gevaar loopt van met elk minister van stelsel te veranderen.

Van een anderen kant komt mij de strekking van dit artikel te onbepaald voor; het is goed, dat het muntwezen aan de wetgeving in het Moederland onderworpen worde; dit zal verhoeden, dat men de Oost-Indiën met eene bedriegelijke koperen munt overstelpe, welke maatregel zulke wrange vruchten gedragen heeft. Waarom niet met duidelijke woorden ook het finantiewezen, het handelswezen, de burgerlijke en lijfstraffelijke wetgeving aan den wetgever in het Moederland overgegeven, terwijl men alsnu slechts onderdeelen daarvan, van tijd tot tijd, aan denzelven onderwerpen zal, naar mate zich de behoefte zal laten gevoelen; hieronder loopt de eenheid van bestuur gevaar, hieruit kunnen botsingen met het opperbestuur des Konings ontstaan, dat ik nuttig en noodzakelijk acht.

Alle onderwerpen zullen aan den wetgever onderworpen worden, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan, maar wie moet die behoefte gevoelen? Men antwoordt: de Koning, de minister, de volksvertegenwoordiging, maar hoe dan, als de behoefte naar een milder bestuur alleen gevoeld wordt door de volkeren zelven, aan ons gezag onderworpen, die geen orgaan in 's Hage hebben noch kunnen hebben? De geschiedenis der koloniën leert, dat eene onderdrukking van minder beschaafde volkeren eeuwen achtereen kan duren, zonder dat zich uit den boezem der beschaving zelve eene enkele stem daartegen verheft.

Wij zullen thans slechts enkele voorbeelden ophalen.

Een langdurig en naauwgezet onderzoek van de geschriften over Oost-Indië, gedachtenwisseling met mannen, die lange jaren in Indië verkeerd hebben, hebben ook bij mij de vaste overtuiging doen geboren worden, dat de bevolking der Preanger Regentschappen, die meer dan 700,000 zielen bedraagt, gebukt gaat onder het onlijdelijk

dwangbevel der cultuur van de oude Oost-Indische Compagnie, terwijl zowel de productie als het zedelijk en christelijk standpunt van de Nederlandsche Natie vorderen, dat dit dwangstelsel worde opgeheven, en aldaar op billijke en juiste grondslagen het stelsel der cultures en landrente, dat in de overige gedeelten van Java bestaat, worde ingevoerd. Hier bestaat zedelijke en stoffelijke behoefte tot verandering; wanneer zal ze gevoeld worden? Die 700,000 Javanen zijn er sinds eeuwen aan gewend, zij werken en lijden voort, en geene stem der klagenden wordt gehoord.

Een ander punt; ik kan het slechts even aanroeren. Java is bestemd, om zich zelven inwendig te verrijken, doch het stelsel van de bazar-verpachting bederft er de dagelijksche binnenlandsche ruilingen, en werkt nadeelig op de productie der Javaansche nijverheid; het stelt den goedhartigen Javaan aan de dagelijksche knevelarijen van den onmeêdoogenden en sluwen Chineschen pachter bloot.

Wanneer zal de zedelijke en stoffelijke behoefte hier gevoeld worden, om deze belasting door eene andere te vervangen?

Nog een derde punt, ik had er nog vele andere, maar mag uw geduld niet verder rekken: ik wensch u een oogenblik bij de Molukken te bepalen.

Dáár heeft de milde natuur al den rijkdom uit haren schoot nedergestort; dáár gaat de voortbrengende kracht van den grond alle westersche verbeelding te boven; dáár groeijen de edelste specerijen; die gezegende eilanden worden door vischrijke zeeën bespoeld, daarin spelen de walvisschen in ontelbare scharen, en worden door de Noord-Amerikanen en Franschen weggevangen. Dáár bloeiden eenmaal gelukkige welvarende volkeren; zij waren in het bezit eener uitgestrekte zeevaart door den ganschen Indischen Archipel; zij bezaten bloeijende steden; zij ontvingen de Nederlanders met opene armen, om hen tegen de Portugesche onderdrukkers te handhaven, en wij werden op onze beurt nog erger onderdrukkers! Wat is er thans van die bloeijende scheepvaart, van die rijke steden, van die algemeene cultuur geworden? Ach, dat die schuld op mijne natie drukt! Alles, alles is verdwenen; wij hebben het gezegende Banda ontvolkt; wij hebben den kruidnagelboom, den notenmuscaatboom, die God hun gegeven had, het voorname middel van bestaan op de meeste eilanden, door dezelfde handen laten vernielen, die ze geplant hadden. Onder ons monopolie-stelsel kwijnen die volkeren in bittere armoede weg, en toch zijn die goede, zachtaardige volkeren, die zooveel aanleg tot nijverheid bezitten, getrouw aan den Nederlandschen naam gebleven. Maar welke zijn nu de vruchten van ons monopolie-stelsel voor ons zelven geworden? Dat die eenmaal zoo rijke en bloeijende Molukken een lastpost voor den Nederlandschen Staat zijn geworden; dat zij gesloten blijven voor de Nederlandsche industrie, en er de Handel-maatschappij alleen wat calicots tegen monopolie-prijzen afzet. Zie, dáár bestaat zedelijke en

stoffelijke behoefte, om dat monopolie op te heffen; wij moeten de schuld der vaderen verzoenen, als al dat roemen op den godsdienstigen zin dezer Natie, op haar gezond verstand geen ijdel gesnork, geene verschrikkelijke hypocrisie zal zijn. Ik had gewenscht, dat in de Grondwet eene bepaling gevonden ware, die de afschaffing van het monopoliestelsel in de Molukken noodzakelijk had gemaakt. Doch al wordt die ook gemist, vlei ik mij, dat dit niet achterwege zal blijven. Wie peilt den raad van het Opperwezen? Misschien zal dit woord, in het belang van meer dan anderhalf millioen menschen, die alle aanspraak op onze sympathiën hebben, uitgesproken, op duizende uren afstands, toch zijne vruchten dragen, hetzij nu of later. Er is immers niets meer toe noodig, dan dat mijn woord ingang vinde in het hart van den regtschapen zeeman, die thans aan het hoofd van het koloniaal ministerie staat, en dat bij hem plotseling de grootsche gedachte ontwake, om onder een tijdelijk bewind eene weldaad voor eeuwen aan millioenen zijner onderdrukte natuurgenooten te bewijzen.»

IX. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: «Het schijnt de gewoonte geworden te zijn, dat alleen de buitengewone leden in deze dubbele Kamer bij de openbare beraadslagingen het woord voeren. Ik zou van deze gewoonte niet zijn afgeweken, en mij in de discussiën niet gemengd hebben, ware het niet, dat ik in die discussiën zelve aanleiding had gevonden, om over een paar in dit wetsontwerp voorkomende punten mijn gevoelen kenbaar te maken. In dit IIde hoofdstuk wordt, ja, tot mijn leedwezen, van den Raad van State gewag gemaakt. Ik had gewenscht, dat het bestaan van dien Raad niet als verpligtend in de Grondwet ware opgenomen, en dat men, zonder thans te twisten over het al of niet noodzakelijke van dat collegie, de zaak aan de gewone wetgeving had overgelaten. Dat bezwaar is het éénige, dat vroeger voor mij de aanneming van dat hoofdstuk moeijelijk maakte, en toch heb ik mijne goedkeurende stem aan het wets-ontwerp gegeven, omdat dat bezwaar niet zoo zwaar bij mij woog, dat ik daarom alléén mij verpligt zou hebben gezien, een zoo veel-omvattend en belangrijk hoofdstuk als het voor ons liggende af te stemmen. Bovendien, daarin kwam een artikel voor, waarover ik mij bijzonder verheugd heb: ik bedoel art. 37, waarbij is voorgesteld, dat de militaire officieren door den Koning benoemd, bevorderd, ontslagen of op pensioen gesteld worden, volgens de regels, door de wet te bepalen. Zoo even hebben wij een krijgsman, die door zijne ondervinding, bekwaamheid en kloekheid als een sieraad van het leger te beschouwen is, dat artikel met kracht hooren bestrijden. Ik heb bij die omstandigheid alleen dit denkbeeld opgevat, dat de mensch zich ligtelijk door een subjectief gevoelen laat beheerschen. Ik acht het gevaarlijk, om mijne meening over dit onderwerp in de weegschaal te leggen tegenover die van den bedoelden redenaar: deze toch heeft eene langdurige loopbaan in den

militairen stand volbragt, terwijl ik daarentegen slechts kort en tijdelijk in de dienst heb deelgenomen. Maar ik heb toch lang genoeg in het Nederlandsche leger verkeerd en tot verschillende rangen behoord, om te weten, hoe vroeger de Nederlandsche officieren geheel van de willekeur hunner chefs afhankelijk waren. Ook mij heugen nog zoovele geheime rapporten, ik herinner er mij zoovele voorbeelden van, dat de chef van zijn gezag misbruik maakte, om jonge, hem mishagende militairen uit de dienst te doen verwijderen. En moet nu de Koning van zulk eene handelwijze het slagtoffer zijn, en staat de Koning door zoodanige misleiding niet bloot aan minachting en haat, in plaats van zegen en toegenegenheid van het leger? Is dat wenschelijk, Edel Mogende Heeren? Sedert de vestiging van het Nederlandsche Rijk zijn wij gelukkig voorwaarts gegaan, en met genoegen zal elk, die ons leger in 1813 gekend heeft, erkennen, dat er een groot onderscheid bestaat tusschen onze tegenwoordige en de toen bestaande krijgsmagt. Onze officieren hebben regten verkregen, en het heeft mij verheugd, die bij de Grondwet erkend te zien. — Maar men heeft bezwaren tegen die grondwettige bepaling in het midden gebragt. De geachte spreker uit Utrecht heeft gewezen op België en Frankrijk, die zoodanige beschermende wetten voor het leger, als waarvan hier sprake is, bezitten, en hij heeft het doen voorkomen, alsof het Fransche leger onder die wetgeving den militairen stand tot schande verstrekte. Ik moet evenwel tegen die bewering opmerken, dat, onder de werking van zoodanige wetten, wapenfeiten in Algerië hebben plaats gehad, waarop ieder trotsch kan zijn, en in België rust en orde gehandhaafd zijn gebleven. Het zou waanwijs zijn, heeft dezelfde redenaar gezegd, eene wet te willen maken, waarin de door hem opgegeven bezwaren vermeden zouden worden. Ik vermeen op dat gezegde te mogen antwoorden, dat ik wel niet in staat ben om zoodanige wet te maken, maar genoeg vertrouwen stel in hetgeen de wetenschap hier en elders heeft geleerd, om te mogen veronderstellen, dat het niet onmogelijk zal zijn, eene wet tot stand te brengen, waarin de regten der officieren erkend en geëerbiedigd worden. En wanneer dan nu die officier, welke zich misdragen en zijne epauletten onteerd heeft, gelijk de redenaar heeft aangemerkt, voor het front van zijn eigen corps gebragt, en dáár, in tegenwoordigheid zijner krijgsmakkers, door den bevelhebber uitspraak over zijn gehouden gedrag gedaan wordt, dan geloof ik niet, dat een enkele zijner kameraden in staat zoude zijn, zijne afkeurende stem aan dien officier te onthouden en hem niet als eene schande van het leger aanmerken zal. En als het waar is, gelijk de spreker heeft aangemerkt, dat bij de Fransche en Belgische wetten veelvuldige gebreken in den vorm mogten aanwezig zijn, waar staat geschreven, dat ook wij die in onze wetten zouden behooren op te nemen? Neen; wij mogen in deze oogenblikken het regt en de belangen onzer krijgsmagt niet over het hoofd zien. Wij mogen niet vergeten, dat zij, die in tijden van oorlog geroepen zijn ons Vaderland te verde-

digen, in dagen van vrede in eere moeten gehouden en hunne regten gehandhaafd worden. Niemand wenscht minder dan ik het koninklijk gezag aan te randen, maar hier bestaat geene aanranding; ik zie eenvoudig, dat volgens de voorgedragen bepaling dat koninklijk gezag niet naar de willekeur van eenen chef, maar volgens de bij de wet gegeven voorschriften uitgeoefend worden zal. Ik herhaal hetgeen ik bij den aanvang mijner rede zeide, dat ieder door zijn subjectief gevoelen geleid wordt, en zoo zal de omstandigheid, welke den geachten redenaar uit Utrecht leiden zal, om het hoofdstuk af te stemmen, voor mij eene reden zijn, om het met genoegen aan te nemen.

Alvorens te eindigen, zij het mij vergund, nog een enkel woord te rigten tot diegenen mijner geachte medeleden, die ik vooral in de discussiën van gisteren heb hooren spreken over de rust en de kalmte der Nederlandsche natie, en die meenen, dat van de verwerping der tegenwoordige voordragten niets te duchten is. Het is zoo, onze Natie is kalm; in dit tijdsgewricht kan zij tot voorbeeld strekken te midden der beroering van geheel Europa, terwijl overal twist en tweedragt heerschen. Maar wanneer men zoo spreekt, als men gedaan heeft, dan schildert men de Natie niet meer af als kalm en beraden, maar als laauw en onverschillig en alsof zij geen belang in de zaken des lands stelde. Ik deel in dat geuite vertrouwen niet: ik geloof niet, dat bij eene afstemming der wets-ontwerpen die kalmte, waarop men zoo schijnt te rekenen, zal blijven voortduren; maar ik ben van oordeel, dat, zoo de tegenwoordige beraadslagingen geene vruchten dragen, en de grondwets-herziening maanden wordt uitgesteld, het alsdan te vreezen is, dat, bij den naderenden winter en bij de duurte der levensmiddelen, zij, die er belang bij hebben onrust te verwekken, hunne pogingen daartoe zullen aanwenden. Ik herhaal alzoo wat ik vroeger zeide: niemand offere zijne innige overtuiging op, maar niemand verwerpe de wets-ontwerpen daarom alleen, omdat hij iets beters dan het voorgestelde had gewenscht. De gisteren door den minister van Justitie uitgesproken woorden zullen waarschijnlijk bij allen in de Kamer weêrklank gevonden hebben. In een constitutionnelen Staat is het een natuurlijk gevolg, dat een ministerie, wanneer dit het vertrouwen der meerderheid in de Vergadering niet meer heeft, aftreedt. Eene constitutionnele regering is de regering der meerderheid; maar hier zullen de in beraadslaging zijnde voordragten niet door eene meerderheid, doch door eene minderheid verworpen worden. En wanneer dat gebeurt, wie zullen dan de ministeriële zetels beklimmen? Zal er een ministerie gevormd worden uit de acht en twintig leden, die de voordragten afgestemd hebben? Zullen deze den Koning inlichten en aanraden andere ontwerpen in te dienen? Maar waar zou dan de meerderheid zijn, waarmede de ministers regeren moeten? Deze zou niet meer bestaan, en regeringloosheid zou het gevolg zijn. Andere leden mogen gerust zijn, ik ben het niet. Ik zou met de grootste bezorgdheid de toekomst van het Vaderland te gemoet zien, indien thans aan de zaak geen

einde gemaakt, en door een goedkeurend votum bekrachtigd wierd, wat met zooveel zorg en opoffering van de zijde des Konings en met gemeen overleg van de Kamer aanvankelijk is tot stand gebragt.»

X. De heer DEN TEX zegt hoofdzakelijk: «Ik was geenszins van voornemen, om bij de behandeling van dit hoofdstuk het woord op te vatten; maar ik word hiertoe genoodzaakt ten gevolge van eenige uitdrukkingen, welke in de op gisteren en heden uitgesproken redevoeringen van mijnen geachten ambtgenoot uit Groningen voorkwamen. Zijn Edel Mogende gaf te kennen, dat, zijns inziens, de Koninklijke magt in de thans in beraadslaging zijnde wets-ontwerpen zoodanig werd besnoeid en verkort, dat hij om die reden zich genoopt zou vinden, daaraan zijne goedkeurende stem te onthouden. Ik, die mede den door mij afgelegden eed gedachtig ben, heb het voornemen, om voor het wets-ontwerp te stemmen, en acht mij verpligt, kortelijk de gronden bloot te leggen, die mij daartoe bewegen zullen. Ik blijf ontkennen, dat het wets-ontwerp bepalingen bevat, die eene verandering in het Koninklijk gezag daarstellen. In de zoogenaamde verdeeling der magten, in de regeling der onderscheidene functiën, in den aard of de uitgestrektheid dier magten is geene verandering gekomen. Onze regeringsvorm blijft dezelfde, dat is te zeggen monarchaal; de Koning is en blijft *rector universae civitatis*, zoo als dezelfde spreker het gisteren noemde. Dat nu het wets-ontwerp de uitdrukking behelst van een beginsel, dat inhaerent is aan het wezen der monarchie, daarin zie ik eene verduidelijking van iets wat altijd gewees is. Het zij mij daarenboven geoorloofd te vragen, hoe men dat beginsel, als tot het wezen der monarchie behoorende, zal leeren kennen, indien daarvan geen gewag wordt gemaakt, en hoe het zou kunnen ophouden te bestaan, wanneer het in de Grondwet is opgenomen? Ik moet verklaren, niet te kunnen inzien, hoe dit mogelijk zal zijn. Volgens de voorgedragen bepalingen is de Koning, naar mijne zienswijze, geenszins de uitvoerder van den wil van anderen. Wanneer de Koning wetten ten uitvoer legt, dan is hij in de eerste plaats de uitvoerder van zijn eigen wil. Want wie draagt de wetten voor? De Koning; en indien al eens van wege de wetgevende kamers aan den Koning voorstellen mogten zijn aangeboden, dan zullen die geen gezag hebben, zoolang zij door den Koning niet zullen zijn gesanctionneerd. Nemen wij aan, dat in den toekomstigen stand van zaken de Tweede Kamer der Staten-Generaal het regt heeft wijziging, verandering en verbetering in een voorstel des Konings te maken, ook deze zullen van geen gezag zijn, zoolang de Koning daaraan zijn zegel niet heeft gehecht. De Koning is alzoo, gelijk ik gezegd heb, de uitvoerder van zijn eigen wil. Wat de zoogenaamde verdeeling der drie staatsmagten betreft, ook daaromtrent is in de bewoordingen der Grondwet geen letter veranderd. Het opschrift *wetgevende magt*, voorkomende in de Vde

afdeeling van het IIIde hoofdstuk der Grondwet van 1815, is in het derde der onderhavige wets-ontwerpen gebleven; van de *regterlijke magt*, van welke in de Grondwet van 1815 in art. 164 gesproken wordt, wordt ook in de vijfde der voordragten, art. 6, gewag gemaakt, terwijl ook evenzoo geene verandering is gemaakt in het opschrift van het IIde hoofdstuk, 6de afdeeling: van de *magt des Konings*. De vroeger gebezigde woorden zijn alzoo gebleven. Wanneer het opschrift van de 6de afdeeling veranderd ware geworden in *uitvoerende magt des Konings*, dan zou ik de eerste geweest zijn, om tegen dit hoofdstuk te stemmen; maar daar de woorden: *van de magt des Konings* zijn blijven bestaan en onveranderd zijn gebleven, zie ik er geen het minste bezwaar in, om mijne goedkeurende stem aan deze voordragt te geven. Dit meende ik verpligt te zijn in het midden te brengen, tot toelichting der gronden, die mij zullen doen besluiten dit wetsontwerp aan te nemen.»

XI. De heer STORM VAN 'S GRAVESANDE zegt hoofdzakelijk: «Mijns ondanks neem ik het woord. Ik had bij den aanvang dezer zitting mij voorgenomen, mij niet in de beraadslagingen over dit wetsontwerp te mengen, maar ik word gedrongen van dat voornemen af te zien door hetgeen de geachte spreker uit Utrecht, naast mij gezeten (de heer NEPVEU), over een in dit ontwerp voorkomend artikel heeft in het midden gebragt. Ik bedoel art. 37, waarin gezegd wordt, dat de militaire officieren door den Koning worden bevorderd, ontslagen of op pensioen gesteld *volgens regels, door de wet te bepalen*. Ik zou het stilzwijgen bewaard hebben, indien er enkel gesproken ware door een lid dezer Vergadering, die niet tot het leger behoorde, maar nu dit geschied is door een man, hoog geplaatst in en met regt hoog geacht door het leger, nu acht ik mij verpligt, zoo ik meen, in het belang mijner vroegere kameraden, ook met een enkel woord mijne zienswijze betrekkelijk dit artikel mede te deelen. Het ligt in de menschelijke natuur, dat het standpunt, waarop men zich bij de beoordeeling eener zaak bevindt, dat oordeel zelf wijzigt, en zoo volgt daaruit als van zelf, dat iemand, die een hoogen rang in het leger bekleedt, ook anders over de hier bedoelde bepalingen denken moet dan personen van minderen rang. De eerste toch is meer gewoon bevelen te geven dan te ontvangen; bij de laatsten heeft het omgekeerde plaats; de eerste zal dus veel minder de noodzakelijkheid gevoelen om bepalingen vast te stellen, die tegen willekeur waarborgen, dan de laatste, die daaraan uit den aard der zaak meer zijn blootgesteld.

Doch hoezeer ik nu ten opzigte dezer bepalingen met den bedoelden spreker in gevoelen moge verschillen, ik houde mij overtuigd, dat wij echter daarin overeenkomen, dat wij beiden niets anders bedoelen dan de bevordering van het ware belang des legers, en van Koning en Vaderland.

Naar mijn bescheiden oordeel heeft die spreker de zaak eenigermate eenzijdig beschouwd, en te veel op den voorgrond gesteld, dat door de bedoelde wettelijke bepalingen de officieren, die zich *niet* naar behooren gedragen, op een gelijken voet zouden behandeld worden als de brave en verdienstelijke officieren, en dat de eerste nimmer zouden kunnen ontslagen, maar steeds *op reform* gesteld zouden worden. Ik daarentegen vermeen, dat het doel dezer wetsbepalingen is, om de brave en verdienstelijke officieren te beschermen, om ze te verzekeren tegen willekeur, om de verdienstelijke, de goede Nederlandsche officieren diezelfde waarborgen te verleenen, welke in andere landen door de wetgeving zijn verleend, en geenszins om de slechten ook zelfs in het allerminst in bescherming te nemen. En uit datzelfde oogpunt vermeen ik, dat het meerendeel onzer officieren deze bepalingen beschouwen en toejuichen. Ook de Regering beoogt hetzelfde doel, blijkens de memorie van toelichting, gevoegd bij het IIde wets-ontwerp der grondwets-herziening, dat bij de gewone Tweede Kamer in behandeling is geweest. Ik lees toch aldaar, dat het niet twijfelachtig kan zijn, dat zij, die hun leven aan de gewapende verdediging van het Vaderland toewijden, op bescherming tegen willekeur de hoogste aanspraak hebben. Er is dus hier geen sprake, om aan onwaardigen het genot van regten en bescherming toe te kennen. Ik neem daarenboven de vrijheid te vragen, of het noodig is tot behoud van orde en krijgstucht in ons leger, dat men ieder oogenblik de officieren met ontslag bedreige? Voorzeker *neen*; het ontslag van den officier behoort tot de zeldzame gevallen, en dan nog wordt het meestal gegeven wegens wangedrag in het dagelijksch leven. Door de voorgestelde wettelijke regeling zal de klem van het militair gezag, naar mijne meening, niet behoeven verloren te gaan. *Ik* kan er, wel is waar, zoomin als eenig ander lid dezer Vergadering bepaaldelijk voor instaan, dat er eene *goede* wet op dit stuk zal gemaakt worden; maar redelijkerwijze mag en moet men dan toch veronderstellen, dat zoowel de Regering als de wetgevende magt gezond verstand genoeg bezitten en aan den dag leggen, om in zulk eene wet niet zoodanige bepalingen op te nemen, die zouden kunnen strekken, om de goede orde en tucht in het leger te verminderen, veelmin dezelve te vernietigen. Maar men zal mij mogelijk toeroepen: de minister is toch verantwoordelijk. Ja, Edel Mogende Heeren, dat is hij; maar de verantwoordelijkheid der ministers is eene zaak, die wel eens meer schijnt te zijn dan zij werkelijk is. Ik veronderstel, bij voorbeeld, dat een tweede luitenant, zonder geldelijk vermogen, ten gevolge van partijdige en onjuiste rapporten, uit de dienst ontslagen wordt: Zal nu de verantwoordelijke minister, die ligtelijk een man kan zijn, dien men om velerlei en goede redenen gaarne op zijne plaats wil behouden, op de klagte van zulk een officier in staat van beschuldiging gesteld of ter verantwoording geroepen worden? Voorzeker niet, de stem van den klager, van den ongelukkige, die onregtvaardig uit zijne loopbaan ge-

rukt, van zijn ambt ontzet », zal de stem zijn van eenen roepende in de woestijn. Doch zoo er eene goede wet bestaat, zal men daarin waarborgen tegen zulk eene onregtvaardige verwijdering uit de dienst kunnen vaststellen.

Ik zal hier in geen onderzoek treden over gebeurde zaken noch over personen: evenmin zal ik onderzoeken, of er al dan niet reden is, om voor willekeur te vreezen; al is daarvoor thans geen reden, later kunnen er andere personen aan het bewind komen, die minder regtvaardig zijn; en dat de geheime rapporten, door de chefs van corpsen ingeleverd, zeer nadeelig kunnen werken en somtijds gewerkt hebben, ben ik met den spreker uit Gelderland, die heden het woord heeft gevoerd, volkomen eens; ik acht het onnoodig, na al hetgeen door Zijn Edel Mogende gezegd is, over deze zaak hier verder uit te weiden.

Ik kan mij met hetgeen door dien spreker is in het midden gebragt, allezins vereenigen, en ik zal mij, om niet in herhalingen te treden, bepalen bij de verklaring, dat ik de volkomen overtuiging heb, dat de wettelijke regelling, die hier bedoeld wordt, billijk en noodzakelijk is, dat de door den spreker uit Utrecht aangevoerde bezwaren mij zeer overdreven voorkomen en dat ik in het belang der brave en verdienstelijke officieren van ons leger ten sterkste op de aanneming van dit artikel der nieuwe grondwettige bepalingen vermeen te mogen aandringen.»

XII. De heer VAN DER VEEN: «Ik heb bij het onderzoek dezer wetten mij zelven de verbeteringen aangewezen, welke ik in het voorgedragene boven het bestaande heb gevonden; ik heb dezelve aan U Edel Mogenden medegedeeld, niet om daardoor als een lofredenaar of een verdediger derzelve te willen beschouwd worden, dit laat ik aan de hoofden der departementen over, daarmede belast, maar alleen om U Edel Mogenden de gronden mede te deelen, waarop, genoodzaakt tot een eenvoudig voor of tegen, ik mijne overtuiging tot aanneming heb gevestigd. Ik heb dit evenwel gedaan onder voorbehoud van hetgeen daartegen door meer deskundigen mogt worden ingebragt. Onder die verbeteringen heb ik aangewezen art. 58 en de bepaling: «zij worden door hem (den Koning) bevorderd, ontslagen of op pensioen gesteld, volgens de regels, door de *wet* te bepalen.» Tegen deze bepaling en mijne opmerking evenwel is nu opgekomen een geacht lid uit Utrecht, een man, grijs geworden in de krijgsdienst, door verdienste tot eenen aanmerkelijken graad opgeklommen, op zijne borst het eereteeken dragende van verdienste en moed, voor een korten tijd aan het hoofd van het departement van Oorlog gestaan hebbende en uit het regt begrip van constitutionnele beginselen alleen hebbende verlaten. Hij beweert, dat, door het ontslag van de wet te doen afhangen, de subordinatie van het leger zal ophouden, hetzelve zal worden gedemoraliseerd; dat daarvoor geene geschikte wet is te maken; dat Frankrijk en België, mede dezen grondslag hebbende aangenomen, in gebrekkige wetten het beginsel slechts hebben kunnen

toepassen; dat die Staten daarop schipbreuk hebbende geleden, ook van den onzen voorzeker niet veel beter te wachten zal zijn: in één woord, dat dit beginsel zal uitloopen op vernietiging der krijgstucht, en als tot dusverre steeds in ons leger zijnde behouden, hij het bestaande boven het voorgedragene stelt, zoodanige wet niet begeert. Wanneer ik een man van ondervinding zoodanig hoor spreken, begin ik mij zelven af te vragen: kan ik mij ook in deze beschouwingen hebben vergist, zoo ja, dat ik dan terugkome, dat ik dan gebruik make van mijn *voorbehoud*. Doch zelfs na den geachten spreker te hebben gehoord, ben ik in mijne opmerking nog bevestigd. De ondervinding toch van den krijgsman heeft de resultaten opgeleverd, dat het tot dusver is geschied krachtens eerlijke, goede reglementen en Koninklijke besluiten; dat dezelve altijd juist zijn toegepast. Ik geloof zulks, doch neme daarbij ook aan, dat er *vaste* regelen zijn, dat er *bepaalde reglementen* bestaan, dat dus dit ontslag nimmer afhankelijk is geweest van willekeur, dat aan de Regering ten deze zelfs geen verwijt van onregtvaardigheid kan worden toegeworpen, maar zij zich zelve de regtvaardige grenzen heeft afgebakend. Er bestonden dus reglementen, goede practische besluiten; welnu, de wet toch gaat van de Koninklijke magt uit; men drage deze door de ondervinding bevestigde reglementen als *wet* voor, en het geopperde bezwaar ten opzigte der moeijelijkheid voor den wetgever is weggenomen; er is dan geen ander onderscheid in de zaak, dan dat men als wet toepasse, wat nu krachtens de reglementen wordt toegepast. Zijn de reglementen goed — de geachte spreker heeft het ons verzekerd, dat zij geen bezwaar in de toepassing geven — welnu, men convertere ze in de wet en de zwarigheid omtrent dit belangrijk punt is opgelost. De Regering schijnt er ook geene zwarigheid in gevonden te hebben. Zij verlangt het, zij draagt het ons zelve voor, zij wil niet langer willekeur, die naar het inzigt van hoofd-officieren uit de toepassing van reglementen kan geschieden: zij wil wet, zij wil regtvaardigheid; en waarom zoude ik dan verwerpen, wat de Regering, wat de Koning met zijne hoogere inzigten, verheven door zijne krijgskennis, ons zelf, zonder daarin gevaar te zien, voorstelt? Hebben andere Staten gebreken in deze wetten doen invloeijen, welnu, deze zullen de wetgeving, bij vergelijking, aansporen er betere daar te stellen. Doch welke bedoeling ligt er meer in deze bepaling? De strekking, dat het Nederlandsche volk voortaan zal geregeerd worden door wetten, niet door reglementen en besluiten, eene strekking, die ik toejuiche, die ik overal, waar dezelve mij wordt aangeboden, met dankbaarheid voor de juiste inzigten aanneme. Doch ten andere vind ik in deze bepaling het regtvaardig standpunt, dat, even als ieder burger zijne bescherming in de wet zal vinden, ook den krijgsman dit is toegezegd, dat zijn bestaan, zijne eer voortaan zal liggen opgesloten in het regt, zonder vrees voor willekeur. Ik eer den krijgsman, in vredestijd het steunpunt van onze inwendige rust, zich zoodanig tot de kunst van den oorlog toerustende, dat wij, bij het uitbreken daarvan, waarvoor mijn

Vaderland moge bewaard blijven, alsdan evenwel op hem ons vertrouwen kunnen stellen, die alsdan zonder vrees, toegerust met moed, gepaard uit zelfvertrouwen, rustende op het bewustzijn van kundigheden, tot zijn beroep in betrekking staande, het gevaar moet te gemoet gaan. Wij vorderen van hem een gedrag overeenkomstig aan zijn inkomen, eene opleiding in vereischte kundigheden, zelfs van een uitgestrekten aard: doch daartegen moet hij in zijne loopbaan ook bescherming genieten, en waar zal hij die veiliger vinden dan in de wet? Wij allen willen vrij zijn, doch hoe die vrijheid te erlangen, zonder bescherming der wet; in het bestaan, in de bescherming daarvan ligt onze vrijheid, van welken stand men ook is, opgesloten, en dus ook van den krijgsman. Ik blijf alzoo bij mijn gevoelen, en zal, als eene verbetering behelzende van het bestaande, voor deze wet stemmen.»

XIII. De heer DUYMAER VAN TWIST zegt hoofdzakelijk: «Bij de beraadslagingen in de gewone Kamer omtrent dit wets-ontwerp heb ik daartegen mijne stem uitgebragt. Ik ben thans voornemens er voor te stemmen, en zal mij deswege met een paar woorden verantwoorden.

Op den voorgrond stel ik, dat ik niets terugneem van hetgeen ik vroeger in de enkele Kamer heb gezegd omtrent den Raad van State. Ik heb de gronden ontwikkeld voor mijn gevoelen en treed thans niet terug. Ik wenschte toen, dat het wets-ontwerp mogt worden afgestemd, omdat ik meende, dat de zaak der grondwets-herziening daardoor in geenen deele vertraagd zou worden, terwijl het stelsel der Regering in deszelfs geheel gebleven zou zijn, daar het hier een ondergeschikt punt betrof. Ik durf zeggen: geen dag zou er mede zijn verloren gegaan, als U Edel Mogenden hadden kunnen goedvinden een tweede wets-ontwerp te verlangen.

Men had toen een nieuw ontwerp van de Regering kunnen verkrijgen zonder eenige vertraging.

Dit was toen mogelijk, maar thans is het standpunt geheel anders. Zoo dit ontwerp thans wordt afgestemd, dan zal het gevolg daarvan zijn, dat een nieuw ontwerp moet worden voorbereid en opgemaakt, dat dan eerst naar de gewone Kamer zal moeten worden verzonden, van deze naar de Eerste Kamer, en eindelijk naar eene nieuwe Dubbele Kamer. Die omslag komt mij in de tegenwoordige omstandigheden niet gewenscht voor; ik acht het beter en meer in het belang des lands dit ontwerp aan te nemen met het daarin voorkomende gebrek, dan het af te stemmen. Ik heb mij tot regel gesteld, om mij bij elk wets-ontwerp de vraag voor te leggen: vordert het belang des lands een *voor* of een *tegen*? Dat belang vorderde vroeger bij de enkele Kamer mijn *tegen*, thans daarentegen mijn *voor*; ik zal derhalve thans aan dit wets-ontwerp mijne stem geven.»

XIV. De heer NIENHUIS zegt hoofdzakelijk: «Ik vind mij verpligt, terug te komen op hetgeen in de vorige zitting en in deze door mij is gezegd omtrent de uitdrukking van het beginsel, dat bij den Koning berust de uitvoerende magt, en zulks ter beantwoording van den geachten spreker uit Noord-Holland, die zoo straks het woord heeft gevoerd. Het souverein gezag des Konings is gelegen in den aard en het wezen van het koningschap; dat gezag is getemperd door de Grondwet, maar desniettemin berust dat souvereine gezag bij den Koning. Daartoe behoort, dat de Koning *regeert*: dat is een der wezenlijke bestanddeelen. Er behoort meer toe dan de regten, in de afdeeling *van de magt des Konings* opgenoemd, meer dan in de geschreven wet kan worden opgenomen; daartoe behoort alles, wat in den uitgestrektsten zin onder het woord *regering* verstaan wordt. Maar als men nu aan den Koning de uitvoerende magt uitdrukkelijk opdraagt, even alsof hij vroeger geene uitvoerende magt bezat, dan vrees ik maar al te zeer, dat men naderhand uit die inlassching zal besluiten, dat zij niet tot het wezen der koninklijke magt behoort. Ik blijf er dus tegen, dat dit beginsel in de wet worde opgenomen. Zoo men nu besluit het er in op te nemen, dan zal men ook naderhand weder kunnen besluiten, dit artikel er uit te ligten, en dan is het gedaan met 's Konings magt, dan is de monarchie te niet, en dit wil ik voorkomen. Mijne bedoeling is de regten des Konings te verzekeren, *ne quid detrimenti capiat respublica.*

Wat nu betreft de verdeeling van de drie staatsmagten, zoo is het mij nog niet gebleken, dat die in de bestaande Grondwet gevestigd is. Ik lees slechts boven eene *afdeeling* van het IIde hoofdstuk het opschrift: *van de magt des Konings*, en ik vind in de geheele Grondwet boven geen enkel hoofdstuk het opschrift: *van de wetgevende magt* of *van de regterlijke magt.* Ik vind alleen hoofdstukken met de opschriften: *van de Staten-Generaal* en *van de Justitie.* Nu vindt men in dat hoofdstuk van de Justitie wel in een enkel artikel van de regterlijke magt gesproken, maar niet in de beteekenis van een zedelijk staats-persoon, maar in de dagelijksche, de gewone beteekenis. Immers, men leest er: «De regterlijke magt wordt uitgeoefend» enz.»

XV. De heer UYTWERF STERLING zegt hoofdzakelijk: «Ik heb het woord gevraagd, ten einde de redenen op te geven, die mij bewegen zullen, om, even als de voorlaatste spreker (de heer DUYMAER VAN TWIST), het IIde wets-ontwerp, waarover thans wordt beraadslaagd, en hetwelk vroeger door mij, *om het behoud van den Raad van State als eene grondwettige instelling*, en daarom alleen, is bestreden en afgestemd, thans aan te nemen.

Niet uit vrees of uit angst, dat de spanning daarbuiten zoo groot zoude zijn, of het verlangen der Natie, dat de herziening onverwijld tot stand kome, zoo sterk, dat van eene afstemming of verwerping van de voor-

stellen der Regering onrust of beweging, en welke schrikbarende dingen al meer, de gevolgen zouden wezen, hetgeen men ons bij herhaling ook straks nog weder heeft voorgehouden; neen, ik schroom die gevolgen niet, en geene vrees althans zal mijne overtuiging doen wankelen of invloed op mijne stem kunnen uitoefenen. Ware dit het geval, of moest het dit zijn, dan zoude ik U Edel Mogenden voorstellen en sterk aanraden, om, ook ter besparing van den kostbaren tijd en om nuttelooze beraadslaging voor te komen, maar over al de wets-ontwerpen in massa te stemmen, en liever alle maar in eens aan te nemen.

Ik zal evenmin het wets-ontwerp goedstemmen „om nog weder een offer te brengen op het altaar des Vaderlands, waarvoor ik met een geacht redenaar uit Zeeland, dien wij gisteren hoorden, schier twijfelen moet, of nog wel plaats is overgebleven.

Meent ook niet, dat ik van gevoelen ben veranderd omtrent den Raad van State. Verre van daar! Nog even als vroeger heb ik de vaste overtuiging, dat deze kostbare instelling, hoe eenvoudig ook ingerigt, in het kleine Nederland *kan* gemist worden, en dat althans geen gebiedend voorschrift daaromtrent in de Grondwet moest geschreven staan. En steeds zal ik het blijven betreuren, dat, bij de zoo dringende behoefte aan vereenvoudiging en bezuiniging, de Regering eene zoo belangrijke besparing onmogelijk heeft willen maken.

Maar de tegenstand tegen het grondwettig voorschrift: *Er is een Raad van State*, of de verwerping van het wets-ontwerp, waarin het voorkomt, kan nu niet meer baten, ja, wat meer zegt, kan nu niet anders dan tot nadeel strekken.

1. De tegenstand tegen het grondwettig voorschrift: *Er is een Raad van State,* zeide ik *vooreerst*, kan nu niet meer baten. Immers, in de bestaande Grondwet staat ook geschreven: *Er is een Raad van State.* Al mogt het mij derhalve gelukken, den strijd tegen die instelling met beter gevolg te voeren, ja, al mogt ook zelfs het IIde wets-ontwerp verworpen worden, de Raad van State zou toch en desniettemin als grondwettige instelling blijven bestaan.

2. Daarbij komt, gelijk ik *ten andere* opmerkte, dat de verwerping van het IIde wets-ontwerp nu bovendien tot groot nadeel zou strekken.

Het wets-ontwerp toch, waarin de Raad van State als een staats-ligchaam is opgenomen of behouden, staat in naauw verband met het IIIde wets-ontwerp, of, om juister te spreken, met het onveranderd gebleven art. 121 van de bestaande Grondwet. Bij het wegvallen van den Raad van State zou het bij dat artikel voorgeschreven grondwettig formulier van afkondiging der wetten eene onwaarheid inhouden, en het volkomen naleven der Grondwet onmogelijk worden.

Er is meer. Van de verwerping van het IIde wets-ontwerp zou ook dit het gevolg zijn, dat het IIde hoofdstuk van de bestaande Grondwet geheel onveranderd bleef, en dat derhalve al de verbeteringen zouden gemist worden, die in dat hoofdstuk bij het tweede wets-ontwerp zijn voorgesteld.

En wie ook, ik althans niet, zou al die verbeteringen willen hebben prijs gegeven, als, om slechts enkele te noemen: de bijvoeging in art. 29, betreffende de regeling van het inkomen van de Kroon voor het vervolg; de meerdere deelneming in het toezigt en beheer der overzeesche bezittingen, in het zoo vaak betwiste en aangevallen art. 59: en de geheel nieuwe bepaling ten opzigte van de ontbindbaarheid der kamers van de Staten-Generaal, waarvan de volstrekte noodzakelijkheid, althans voor de *Tweede* Kamer, ook door de ervaring meer dan eens aan velen van ons is gebleken.

Maar genoeg, om U Edel Mogenden de redenen te doen kennen, die mij zullen overhalen, om thans niet weder, gelijk vroeger, *tegen* het IIde wets-ontwerp te stemmen.

Die redenen, het is zoo, bestonden reeds bij de vroegere beraadslaging in de gewone Tweede Kamer, en men zou mij derhalve de vraag kunnen doen: waarom die redenen mij toen niet weêrhouden hebben van het uitbrengen van een afkeurend votum.

Doch ik bevind mij nu op een geheel ander standpunt dan toen. Bij verwerping door de enkele Kamer was verandering mogelijk, ja zelfs met grond te verwachten. Thans, na reeds door den gewonen wetgever tot wet te zijn verheven, en vermits de grondwetgever zich in een zoo engen kring bewegen moet, dat hij niet anders doen kan dan *goed-* of *afkeuren*, is geene verandering meer mogelijk, ja, is de Regering zelve niet bij magte, al mogt zij het ook willen, er titel of jota *bij* of *af* te doen.

Edel Mogende Heeren, zonder bijzondere aanleiding daartoe te bekomen, zal ik het woord in deze beraadslaging niet andermaal voeren. Vergunt mij daarom nog een enkel woord bij het gesprokene te voegen.

De gebreken en leemten in de wets-ontwerpen der grondwets-herziening zijn elders, maar ook in deze Vergadering, breed uitgemeten. Daardoor, om mij van een beeld te bedienen, op gisteren door een voortreffelijk redenaar onder ons gebezigd, is het kind als het ware in zijne geboorte reeds eene diepe wonde toegebragt. Bedenke toch een ieder, dat geen menschenwerk volkomen zijn kan, dat het vooral niet mogelijk is, eene grondwet te maken, die aller wenschen bevredigen, alle inzigten opnemen, aan allen voldoen kan. Zien wij toch niet voorbij de vele verbeteringen, die in de wets-ontwerpen zijn voorgedragen; de leemten, die uit de bestaande Grondwet zijn weggenomen; met één woord: het goede, dat van de grondwets-herziening te hopen, ja te verwachten is voor het Vaderland! Zal evenwel die hoop niet verijdeld, die verwachting niet worden teleurgesteld, dan moet de nieuwe Grondwet in eere en achting gehouden en zelfs een zekere eerbied voor dezelve gevoeld worden, ja, moeten Regering en Volk de handen ineenslaan, om die Grondwet eerlijk en getrouw en met naauwgezetheid in alles na te leven en met vasten wil en met onbekrompen zin zich beijveren, om het staatsgebouw op de grondslagen te vestigen en op te trekken, die thans gelegd worden. Dan voorzeker, maar ook dan alleen, *kan* het schip van Staat in eene goede haven gebragt

en behouden worden, en Nederland nog weder tot bloei en welvaart terugkeeren. Daartoe helpe ons God almagtig en gebiede Hij Zijnen zegen!»

XVI. De heer VAN HARENCARSPEL zegt hoofdzakelijk :» Ik had geen voornemen, om anders dan om zeer dringende redenen in de Dubbele Kamer het woord te voeren, omdat ik reeds in de gewone Kamer mijne denkbeelden en daaronder ook mijne bezwaren tegen deze voordragt heb doen kennen. Maar ik word thans wel gedwongen het woord op te vatten, omdat ik voornemens ben te blijven bij het votum, hetwelk ik in de gewone Kamer tegen dit hoofdstuk heb uitgebragt; ik word genoodzaakt dat woord op te nemen, door de opmerking van den geachten spreker, die mij is voorafgegaan. De geëerde spreker uit Noord-Holland had vroeger tegen dit wets-ontwerp zijne stem uitgebragt, omdat hij er bezwaar in vond, dat de Raad van State als noodzakelijk was behouden, en Zijn Edel Mogende heeft nu verklaard, dat hij, ofschoon nog van hetzelfde gevoelen zijnde, thans een ander votum zal uitbrengen, niet slechts uit overweging van het algemeen belang, maar onder anderen, en wel hoofdzakelijk, tot verdediging zijner handelwijze doende gelden deze opmerking, dat, als dit IIde hoofdstuk mogt worden verworpen, evenwel de Raad van State zal blijven bestaan. Op zich zelf beschouwd kan dit argument bij minkundigen eenigen ingang vinden, en zelfs zou misschien daardoor het stemmen tegen dit hoofdstuk uit hoofde van bedenking tegen het behoud van den Raad van State als eene ongerijmdheid kunnen worden beschouwd; maar dit zal geenszins het geval zijn, als men nadenkt over het wezen der zaak, en de gevolgen, die ons votum hebben zal. Ingeval van verwerping van dit IIde hoofdstuk zal dan, vraag ik, het IIde hoofdstuk der bestaande Grondwet blijven bestaan, ja, zal dat *kunnen* bestaan bij de overige nieuwe hoofdstukken, als die zullen zijn aangenomen? Zeer zeker neen; maar als we nu dit hoofdstuk verwerpen, zal daardoor worden te weeg gebragt, dat noodwendig eene andere voordragt door de Regering zal moeten geschieden, waarbij dan ook eene andere voordragt ten aanzien van den Raad van State zal kunnen en behooren te worden gedaan. Ik zal alzoo uit hoofde van de bezwaren, die ik vroeger tegen dit hoofdstuk reeds had, ook nu daartegen blijven stemmen.»

XVII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER ROOMSCH-KATHOLIJKE EEREDIENST neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Hoe gewigtig en belangwekkend dit IIde hoofdstuk door onderwerp, aard en strekking ook zijn moge, zal ik niettemin trachten in de behandeling daarvan kort te zijn. Uitvoerigheid toch, bij den grooten voorraad van gedrukte en geschreven stukken, kan wel geene verdienste wezen.

Indien een vertegenwoordiger bij de enkele Kamer reeds met regt konde zeggen: *het proces is voldongen*, hoeveel te meer zal dit thans waarheid zijn, na de wisseling van zoovele meerdere schrifturen en redenen over dit onderwerp?

Ik zal mij dus niet in theoretische bespiegelingen begeven; het veld daartoe is te ruim, te onafzienbaar, en het practische nut ter verdediging te gering.

Ik zal vooral twee sprekers niet volgen in hun beweren, dat de Staat geene vereeniging is door overeenkomst. Ik zal hen niet volgen in hunne beschouwingen omtrent den oorsprong van gezag en magt, noch in hunne stelling, dat in eene monarchie het volk zelfs geen deel mag hebben in het gezag.

Ik zal alleen in het voorbijgaan opmerken, dat die leer zeer dienstig is voor diegenen, die het gezag *quovis titulo* in handen hebben, minder dienstig voor hunne onderdanen; — dat die leer in alle eeuwen en in landen beaamd en benuttigd is geworden door alle dwingelanden, en in negen tiende gedeelten van Europa het regt van burgerschap sedert meer dan eene halve eeuw verloren heeft.

Die leer mag minstens vreemd genoemd worden in den mond van volksvertegenwoordigers, die hier geroepen en ook verschenen zijn, om op voorstellen eens Konings hun *ja* of *neen*, hunne goed- of afkeuring uit te brengen.

Ik zal te eerder kort zijn, omdat de woorden der Regering in dit plegtig oogenblik en bij het gewigt van het onderwerp van blijvenden aard en strekking zijn, en in de toekomst zullen dienen tot interpretatie der Grondwet.

Ik zal *daarom*, en geenszins met geringstelling voor geuite meeningen. behoedzaam en spaarzaam zijn in woorden.

Indien het verslag en de gevoerde discussiën worden geraadpleegd, dan mag men de tegenspraak op dit hoofdstuk tot *twee* hoofdpunten terug brengen:

1°. het behoud van den Raad van State;

2°. het bevorderen, ontslaan of op pensioen stellen van officieren, volgens regels, *door de wet* te bepalen.

Ik zal niet spreken over het inkomen der Kroon; na hetgeen mijn ambtgenoot voor de Justitie gisteren gezegd heeft, en bij hetgeen in de memorie van toelichting geschreven staat, mag dit overbodig geacht worden.

Na de grootmoedige opoffering, door het Hoofd van den Staat gedaan, schijnt de behandeling van het *cijfer* van dat inkomen in het openbaar schier oneerbiedig te zijn.

Maar dit meen ik hier nog alleen te moeten zeggen, dat dit ministerie, hetwelk ik hier telkens zie afschilderen, als wilde het democratie *op den troon* en den Koning *daaronder* plaatsen, dat dit ministerie *wil* en ernstig *wil* een Koningschap, omgeven met uiterlijk waardigheid en uiterlijken luister; en dat uiterlijke luister en waardigheid tegenover het volk zich niet laat daarstellen noch denken zonder geld.

Troostend en gelukkig is het voor de ministers, dat zij elders eene ruime vergoeding vinden tegenover zulke en andere ligtvaardige beschuldigingen en verdenkingen.

1. De Raad van State.

Wat zal ik voor het behoud van den Raad van State zeggen, dat niet reeds gezegd, geschreven en gedrukt is?

Leden van de Staten-Generaal en ministers hebben in het breede het grondwettelijke behoud van dat hooge collegie met klem aangedrongen, geachte publicisten hebben het hooge nut van dien Raad aangewezen.

Tallooze argumenten verdringen zich als het ware voor mijnen geest. Er kan slechts eenige verdienste bestaan in eene goede en wijsselijk beperkte keuze.

Ik weet niet, of ik aan de leden, die het behoud van den Raad van State bestrijden, niet met grond een middel van niet-ontvankelijkheid zoude kunnen opwerpen. Welke is het standpunt der Regering, welk is het standpunt der Kamer te dezen aanzien?

Wanneer de Regering het behoud van den Raad van State verdedigt, dan verdedigt zij geene door haar ingevoerde *nieuwigheid* of *verandering*, dan pleit zij alleen voor het *behoud* eener bestaande grondwettige instelling.

En welke is de roeping dezer Dubbele Kamer, volgens artt. 227 en 228 der Grondwet?

Geene andere dan om over veranderingen, bij eene wet *noodzakelijk* verklaard en *duidelijk* aangewezen en *uitgedrukt*, te oordeelen.

Welnu, art. 70 der bestaande Grondwet zegt: « *Er is een Raad van State.* Art. 47 van dit wets-ontwerp zegt: « *Er is een Raad van State.* » Aan het *grondwettig* BESTAAN *van den Raad van State* is dus geen letter of jota veranderd. Het al of niet grondwettig bestaan van den Raad van State kan dus geacht worden aan uwe overweging niet te zijn onderworpen; evenmin als aan uwe overweging is onderworpen, *of de Koning al dan niet voorzitter zal zijn van dien Raad.*

Aan de overweging dezer Kamer is wel onderworpen, *of de zamenstelling en bevoegdheid van den Raad zal geregeld worden door de wet;* want dit is eene *verandering.*

Maar zelfs zonder op die niet-ontvankelijkheid aan te dringen, blijft het toch eene waarheid, dat deze Regering het aanwezen van den Raad van State, strikt genomen, niet behoeft te verdedigen. Want het is geene instelling, door haar geschapen. De Raad van State *is*; zijne WORDING kount dit ministerie niet vragen.

Men interverteert als het ware de rollen.

Hier tegenover deze Kamer moeten wij ons alleen verdedigen in hoedanigheid van *novatores*, en dit zijn wij op het stuk van het behoud van den Raad van State zeker niet. Zij, die de afschaffing vragen, zijn die *novatores*: zij nemen eene rol op, die wij niet aanvaarden.

Is die Raad van State dan zoo *nutteloos*, is hij wel een overbodig raderwerk in de staats-machine?

Men duide het mij ten goede, wanneer ik zeg: zij, die den Raad van State *niet kennen*, beweren de *nutteloosheid*, de *overbodigheid*, en zij, die hem *wel* kennen, getuigen het groote nut en de noodzakelijkheid van die inrigting.

Ik herhaal hier de woorden van een lid dezer Vergadering: «men veroordeelt den Raad van State, omdat men hem niet kent; men kent hem «niet, omdat hij niet naar buiten werkt.»

Hierbij vinden juist hunne plaats de woorden, vroeger door een mijner ambtgenooten uitgesproken: «Is het niet zonderling, dat van dat lig«chaam, dat tot heden bestaan heeft, niet de Regering, maar de verte«genwoordigers, zij die nimmer met den Raad in aanraking komen, de «onnuttigheid en overtolligheid beweren? Is het niet opmerkelijk, dat «zij, die nimmer het werk van dien Raad onder de oogen krijgen, de «afschaffing verlangen, en dat de ministers, die met dat werk van nabij «bekend zijn, de nuttigheid en onmisbaarheid der instelling verdedigen? «En zal dan de ondervinding van hen, die met kennis van zaken kunnen «spreken, niet in de schaal gelegd kunnen worden tegenover het subjec«tief gevoelen van hen, die hier weinig in staat zijn om juist te oordeelen?»

Ik moet er bijvoegen, dat ik de nutteloosheid van den Raad van State wel heb hooren beweren, maar niet heb zien bewijzen.

Het is een dwaalbegrip, dat men den Raad van State plaatst tusschen den Koning en het verantwoordelijk ministerie. Dat collegie staat evenzeer naast den Koning als naast het ministerie, en dient beiden van raad.

Het is eene dwaling, dat men van dat collegie botsing met het ministerie vreest. Het ministerie is immers aan zijn advies niet gebonden en stelselmatige tegenkanting is doelloos en niet te wachten van raadslieden, die afzetbaar zijn.

Het is eene dwaling, dat men den Raad afschildert als *niet passend naast een verantwoordelijk ministerie*, omdat het advies van den Raad de verantwoordelijkheid van den minister *niet* zal *verminderen* — maar hem alleen tegen misslagen, welke eene zware verantwoordelijkheid na zich zouden slepen, kan behoeden.

Men zou gewild hebben, dat het behoud van den Raad *facultatief* ware gemaakt. Maar dit was niet doenlijk, want die instelling is te innig en moet te veel met andere grondwettige instellingen verbonden blijven, dan dat haar bestaan niet door de Grondwet moet verzekerd zijn, gelijk vroeger in het breede is betoogd geworden.

Maar *bezuiniging*, zegt men, en zoo roept men het tooverwoord uit! Ik voor mij zie die bezuiniging òf *niet*, òf in eene *zeer* geringe mate. Na eene zuiniger inrigting van den Raad, zal men door afschaffing weinig of niets winnen; want wat de ministers in den Raad zullen missen, zullen zij op hunne ministeriën welligt *duur* moeten vervangen en vergoeden. Ministers in een klein land moeten niet alleen parlementaire, maar vooral ook huishoudkundige mannen zijn, heb ik hooren tegenwerpen. Ik stem dit volkomen toe, maar ik voeg er nog bij: met eene *meer levendige*

Kamer, zoo als ons het nieuwe verkiezingstelsel vermoedelijk voorbereidt, met openbare beraadslagingen bij de Eerste Kamer, wordt het *parlementaire veld* voor den minister *ruimer*, de tijd, dien hij op zijn ministerie zal kunnen doorbrengen, korter, raad en hulp dus meer noodig dan vroeger.

Eene meer levendige, eene meer beweegbare Kamer kan ook een meer beweegbaar ministerie ten gevolge hebben. En wien springt dan niet in het oog, dat bij meerdere wisseling of aftreding van ministers of van een geheel ministerie het aanwezen te noodzakelijker wordt van een staatsligchaam, bij hetwelk de administrative kennis en eenheid van overzigt voor nieuwe ministers steeds zullen te vinden en voorhanden zijn?

Wanneer men van *bezuiniging* spreekt, denkt men dan wel aan het belang van onze overzeesche bezittingen? Denkt men dan wel, dat, bij het wegvallen van den Raad van State, een *Raad van Koloniën* schier onontbeerlijk zou worden? Gedenkt men dan wel, dat men naast zooveel millioenen schats goeden raad niet op geringen prijs mag stellen? Gedenkt men dan wel, dat men het bestuur en de beschikking over die rijke bronnen niet aan het oordeel, aan de mogelijke misvatting van één man mag wagen? Vreest men niet, dat bij zulke aangelegenheden bezuiniging soms duur en zeer duur zoude kunnen te staan komen? *Bezuiniging* is een behagelijk woord, vooral voor de schatpligtigen; maar bezuiniging, zoowel in de staats- als in de gewone huishouding, moet goed gekozen en goed geplaatst zijn, of zij loopt op schade uit. Bij de zoo prijsbare zucht tot bezuiniging verliest men steeds *twee* zaken uit het oog:

1°. dat de constitutionnele regeringsvorm de duurste van alle is, door het gecompliqueerde van zijn raderwerk en door de vele waarborgen, die zijne instellingen vorderen;

2°. dat men het heil en de redding van het Vaderland minder moet zoeken in twijfelachtige bezuiniging, dan in het opsporen en openen van nieuwe bronnen van welvaart en in het verlevendigen der bestaande.

Maar heeft de Regering dan niet, zooveel in haar is, de grondslagen tot mogelijke bezuiniging in de Grondwet gelegd? Zijn die grondslagen onder anderen niet te vinden:

1°. in de thans mogelijke combinatiën bij eene vereeniging van provinciën of gemeenten?

2°. in de mogelijke afschaffing van vele of van alle geregtshoven?

3°. in het *facultatief* stellen van het zamenkomen der militie?

Zal dan, bij zulke belangrijke bezuinigingen, de zoo nuttige, zoo onmisbare en zoo weinig kostbare Raad van State nog het struikelblok moeten zijn der hervorming onzer staats-inrigting?

Ik kan het niet gelooven.

Een spreker uit Overijssel heeft eene niet onaardige rigting aan zijne zucht tot bezuiniging gegeven: hij wil den Raad van State met ab- en dependentiën afschaffen, en de bezoldiging en al wat daaraan verder besteed wordt, *kapitaliseren*. Ik erken, het middel is even eenvoudig als gemakkelijk. Zoo doende zoude men nog veel meer kunnen kapitaliseren, door af

te schaffen; mits men het land dan ook maar zich zelf zou kunnen doen besturen. De uitvinding der kapitalisatie staat bij mij gelijk met het besluit van een landbouwer, die noodige en wakkere arbeiders zoude afdanken, om hunne dagloonen in de spaarbank te brengen. Of zijne akkers zich bij die kapitalisatie wel zouden bevinden, is eene andere vraag, welke ik liefst aan de beantwoording van den bedoelden spreker overlaat.

Om eene kapitalisatie in deze voor vruchtbaar en niet schadelijk te verklaren, zoude men eerst en vooral de *nutteloosheid* van den Raad van State hebben moeten *bewijzen*.

Een ander lid uit Overijssel erkent, dat de Raad van State nuttig *kan* zijn, wanneer hij goed is ingerigt, en wanneer de plaatsen daarin niet aan gunst, maar aan bekwaamheid worden ingeruimd. Dit moet, dit zal voortaan de aanhoudende zorg der Regering wezen.

Drie ministers en ook eenige vertegenwoordigers hebben vroeger in wel doordachte redevoeringen, die door den druk bekend zijn, het hooge nut, de onmisbaarheid van den Raad van State bewezen. Hunne redenen hebben op dat punt nog geene wederlegging ontmoet.

Dat de Raad van State in het *Oosten* zoude te huis behooren, is eene zinspeling, die ik alleen kan rijmen met de veronderstelling, dat de Raad van State door slaafsche onderwerping enkel geschikt is, om oostersche alleenheerschers in hunne luimen en grillen te sterken. Zulke beschouwingen en redeneringen zijn niet ernstig genoeg naast het gewigt van het onderwerp.

Men heeft ook gescherst over de Eerste Kamer, maar de *ernstige* redevoering van Odilon Barrot, wiens beginselen ik anders niet deel, voor het behoud eener Eerste Kamer, weegt bij mij meer dan die *scherts*.

Hoe en waarin dezelfde spreker de botsing vindt, die hij onvermijdelijk acht tusschen den Raad en het verantwoordelijk ministerie, heb ik niet hooren aanwijzen. Ik vergenoeg mij dus alleen te verklaren, dat ik noch als minister, noch als lid van den Raad van State, de mogelijkheid van die botsing, bij de afzetbaarheid der leden, ooit heb kunnen ontdekken.

Even weinig heb ik ondervonden, wat een spreker uit Zuid-Holland heeft gezegd, namelijk, dat de Raad van State altijd gehoord, nimmer gevolgd wordt. Dat gezegde zou door vele daadzaken kunnen wederlegd worden, doch ik wil alleen maar wijzen op den belangrijken invloed, dien de Raad van State op de herziening der Grondwet uitgeoefend heeft.

Edel Mogenden zullen bemerken, dat ik als het ware slechts eene greep heb gedaan in de veelvuldige argumenten, die voor mij liggen, ten betooge der noodzakelijkheid van het behoud van den Raad van State. Maar ik heb beloofd kort te zullen zijn, en ik zal daarom mijne rede op dit punt eindigen en overgaan tot de behandeling van het tweede hoofdpunt, dat ik mij voorstelde.

II. Al aanstonds moet ik verklaren, dat de rede van een geacht spreker uit Utrecht, deskundige in het vak, op mij eenen onaangenamen indruk heeft gemaakt. Ik heb mij daarbij afgevraagd, of men dan niet van ge-

voelen kan verschillen, zonder met scherpheid en met bitterheid te twisten. Ik heb altijd bij parlementaire discussiën den regel: ***suaviter in modo et fortiter in re*** (***sacht in de wijze, krachtig in de zaak***) hooren aanprijzen: en ik kan niet ontveinzen, dat de redevoering van den spreker uit Utrecht op mij den indruk heeft gemaakt, alsof hij dien regel in de toepassing had willen omkeeren. ***Zij, die gelooven*** (heeft hij gezegd), ***dat men goede regels op het ontslag van officieren in eene wet kan stellen, maken zich schuldig aan waanwijsheid.*** Welnu, degenen, die dit doen, zijn deze ministers. Zij zijn dan die «***waanwijzen***» die gelooven, dat men goede en billijke regels op bevordering en ontslag in de wet kan stellen.

Ik herhaal deze uitdrukking van den spreker uit Utrecht alleen, om de parlementaire waarde daarvan aan de schatting van deze Vergadering over te laten.

Zijn Edel Mogende heeft verder gezegd: « Ik tart u uit, eene goede « wet te maken, inhoudende goede en billijke regels tot ontslag.»

Ik zeg daarop: de wijsheid des Konings, het beleid der Regering, de voorzigtigheid der wetgeving, zullen, hoop ik, in de toekomst op eene allezins voldoende wijze aan die uittarring beantwoorden.

In een tijdperk, waarin ieder zoo zeer op zijne maatschappelijke regten staat, waarin ieder waarborgen voor die verkregen regten vraagt, moet het standpunt van den officier niet geheel zonder waarborgen blijven. Immers, zijn standpunt in de maatschappij is ***exceptionneel:*** door zijne ***opvoeding*** én ***opleiding***, door zijne ***roeping***, door de ***diensten,*** die van hem gevraagd, door de ***opofferingen,*** die van hem gevorderd worden, en door de ***gevaren,*** welke hij moet trotseren, met opoffering van gezondheid en leven.

Mag die officier voor het behoud der door hem zoo duur gekochte regten geene waarborgen hebben? Moet zijn bestaan, zijne geheele toekomst, prijs gegeven worden aan willekeur? Kan hij niet een zelfstandig lid der maatschappij, en tevens een goed officier wezen? De krijgstucht zal verloren gaan! Hoe! zal de krijgstucht verloren gaan, omdat hij niet aan de willekeur zijner overheid geheel is overgegeven? Krijgstucht is, even als elke tucht, ***regel***, en regel sluit willekeur uit. Er bestaat groot onderscheid tusschen tucht en slaafsche onderwerping. Men zal den officier in zijne eigene oogen verheffen en veredelen, door hem aan willekeur te onttrekken en aan de regels der militaire tucht ***alleen*** te onderwerpen; waarom kan een officier als zelfstandig mensch er geene eer in stellen een slaaf der militaire discipline te zijn, even als een zelfstandig regter er op roemt een slaaf der wet te wezen?

Ik weet het, vroeger werd de officier, door zijne volstrekte afhankelijkheid van het uitvoerend gezag, tot een blind werktuig der overheid gevormd.

Ik wil het aan vrijheidlievende mannen gevraagd hebben, of die toestand wel eenen goeden waarborg voor het behoud onzer grondwettige

regten oplevert, of die toestand met de gevorderde en vrijzinnige begrippen des tijds wel overeen te brengen is?

Maar ik wil het zelfs aan het hoogste gezag gevraagd hebben, of het betere en luisterrijker diensten verwacht van den officier, slaafs aan zijne grillen onderworpen, dan van den zelfstandigen, zijne waarde voelenden, krijgsman, die zich alleen door eed en eergevoel gebonden acht?

Ik voor mij koester de volste overtuiging, dat eed en eergevoel de beste waarborg is voor de trouw van den Nederlandschen officier. Ik verlang geene andere. Het moge voor den generaal of ander bevelhebber gemakkelijker en aangenamer zijn over een officier naar gril, luim en welgevallen te heerschen en te beschikken, maar ik acht dit, in het welbegrepen maatschappelijk belang, noch wenschelijk noch nuttig.

De officier, zal hij goed zijn, moet zijn stand beminnen, hij zal dien zeker *minder* liefhebben, wanneer zijn lot, loopbaan en toekomst geheel van willekeur afhangen, *dan wel*, wanneer hij weet, dat zijn lot verzekerd en zijn ontslag alleen van wettige regels afhankelijk is. «Maar,» lees ik in het verslag, de bepaling zal daarenboven nadeelig «voor de schatkist kunnen werken, als zullende moeten leiden tot het ma-«ken van onderscheid tusschên het op reform stellen en het demitteren.»

Ik antwoorde hierop in de *eerste plaats*, dat men aldus redenerende het proces uitmaakt van eene *wet*, die men nog niet kent, hetgeen minstens voorbarig kan geacht worden; en in de *tweede plaats*, dat, indien er voor de toekomst nadeel uit ontstaat, hetgeen nog onbewezen is, dit nadeel dan zeker door de hoogste en strengste billijkheid in het belang van den officier zal gewettigd worden.

Er is wijders beweerd, dat door deze bepaling noodeloos *aan den Koning* een regt ontnomen wordt, van welks uitoefening, bij het bestaan der ministeriële verantwoordelijkheid, geen misbruik te duchten is.

Die stelling is mij niet duidelijk, maar hetgeen daarmede bedoeld wordt, kan ik in geen geval toegeven, daar het *omgekeerde* met meer grond kan en mag worden beweerd.

Men verwijt gewoonlijk aan de ministers, dat zij zich achter de Koninklijke waardigheid verschuilen: doch hier schijnt men zoo iets te willen, of wel de bestrijders verliezen juist hier uit het oog, dat de mogelijke gelegenheid tot dat verschuilen, door de bepaling, die ik verdedig, geheel wegvalt. De Koning bevordert, de Koning demitteert, maar is dan de minister of de kommanderende generaal of kolonel voor niets in die bevordering of demissie? Niemand gelooft het. De *Koning* ja verleent ontslag, maar op *voordragt* van den *minister*, en waarop rust gewoonlijk die voordragt? Op *rapporten*. Vraagt het aan gedemitteerde en daarom misnoegde officieren, aan wien zij het bederf van hun lot wijten? Zij zullen u niet antwoorden: *aan den Koning*, maar wel: *aan den minister* of *aan den chef* van hun corps. De wet zal dus meer de *ministeriële* dan de *Koninklijke* magt beperken.

En daarom zeg ik, dat het omgekeerde der stelling waar is.

Trouwens, wanneer het de uitoefening van een zuiver Koninklijk regt geldt, dan zal immers de minister bij het demitteren zijne verantwoording gemakkelijker kunnen goedmaken, dan wanneer het de naleving geldt van wettige regels, aan welker overtreding een verantwoordelijk minister, ten koste van de regten van den officier, zich niet zoo ligtvaardiglijk zal wagen. Juist een *verantwoordelijk* minister kan zich gemakkelijk achter het *Koninklijk prerogatief* verschansen, dáár is hij ongenaakbaar. Ik behoef de wet niet te verdedigen, die nog moet gemaakt worden, ik zal alleen verdedigen *het beginsel*, dat in art. 37 van het ontwerp ligt.

Een geacht spreker heeft als het ware het proces opgemaakt tegen de Fransche en Belgische wetten op dit stuk; maar wij zijn aan die Fransche en Belgische wetten niet gehouden, wij kunnen de daarin aanwezige gebreken vermijden, en hoe meer gebreken de spreker aldus in die vreemde wetten zal aantoonen, hoe meer dienst hij aan de Regering zal bewijzen.

De wet, die het lot van den officier zal regelen, zal van den Koning uitgaan en door de wetgeving bekrachtigd worden; zij zal inhouden billijke regels, regels, die het gezag niet *fnuiken*, maar *sterken*, die de tucht niet *verbreken*, maar *verzekeren*.»

XVIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN MARINE EN KOLONIEN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Na de toelichtingen, gegeven door mijnen ambtgenoot voor de zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst, zou het bijna noodeloos kunnen geacht worden in verdere ontwikkelingen te treden, ware het niet, dat ik ook uit naam van mijnen ambtgenoot van Oorlog nog eenige weinige woorden aan het gesprokene wenschte toe te voegen. Ik heb het oog op de in de nieuwe Grondwet in art. 37 voorgedragen bepaling betreffende het benoemen, bevorderen, ontslaan en op pensioen stellen der officieren van de land- en zeemagt. Wanneer wij in die bepaling hadden kunnen zien eene zoo groote vermindering van het Koninklijk gezag en daarvan zoo noodlottige gevolgen hadden kunnen verwachten, als de geachte spreker uit Utrecht, dan zou noch mijn ambtgenoot noch ik een oogenblik langer zitting hebben kunnen blijven houden in een kabinet, dat die bepaling voorstelde. Ik erken, en ieder erkent het met mij, dat die hooggeachte spreker over het punt van discipline geene andere denkbeelden koestert dan ik zelf. Het is zoo, alleen krijgstucht kan een leger staande houden, orde en discipline moeten aanwezig zijn, zoodat een ieder het gegeven bevel uitvoert, zonder er over te oordeelen, en zoo doende en in die gevallen de militair, van wat rang ook, slechts werktuig is, en de wil, de kracht van velen, ja van duizenden, zich oplost in den wil van één enkelen, tot aanwending van die vereenigde krachten. Dan voorzeker mag er geene beoordeeling zijn van de gegeven bevelen. Maar er zijn ook

oogenblikken, waarin de officier als ieder burger in zijne regten treedt en dan mag hij zelfs aan de mogelijkheid van willekeur niet blootgesteld zijn. Wij, die vele jaren in dienst zijn geweest en in hooge rangen zijn geplaatst, wij zijn jaren lang gewend om te bevelen, zelden om tegengesproken te worden; maar mogen wij gelooven onfeilbaar te zijn, kan ook bij ons geene dwaling bestaan? Ik vraag bovendien: zullen wij, op een zoo hoog verantwoordelijk standpunt geplaatst, tot eigen gerustheid niet worden gewaarborgd zelfs tegen den schijn van onregtvaardigheid? En wat vordert men nu? De Koning benoemt tot alle militaire rangen, om het even of het jongelingen geldt, die aan de bestaande militaire inrigtingen eene wetenschappelijke opleiding hebben genoten, of de zoodanigen, die uit de gelederen van het leger zelf zich den weg tot den officiers-rang hebben gebaand. Maar de benoeming daar zijnde, zoo geschiedt de bevordering, het ontslag en de pensionnering volgens regelen, door de wet vast te stellen. De Koning had dus zich zelven uit eigen vrijen wil reeds aan zekere banden gelegd; want die regelen bestaan, zij zijn nu in reglementen, Koninklijke besluiten en bepalingen van allerlei aard voorhanden; en ik zie er nu dat groote bezwaar niet in, dat hetgeen vroeger bij besluit was vastgesteld, thans door de wet worde geregeld, mits de Koning in bijzondere omstandigheden handelen kan, zoo als Zijne Majesteit dan zal vermeenen nuttig en noodzakelijk te zijn.

Is eenmaal een officier zoo laag gezonken, dat de schildering, door den geachten spreker uit Utrecht gegeven, op hem toepasselijk is, dan moet hij niet worden gepensionneerd of op reform gesteld, maar dan moet hij worden weggejaagd, en niet alleen van zijne door hem onteerde epaulet worden beroofd, maar van ieder uitwendig teeken, dat aan zijnen vroegeren stand zou kunnen herinneren, tot den minsten knoop toe. Het is maar al te waar, dat de slechte, luije en ongeschikte officier altijd aan personaliteit zal toeschrijven, wat niets dan eene regtvaardige behandeling is, maar wanneer een chef ongunstig rapporteert, is hij verpligt daarvan aan den belanghebbende kennis te geven; en deze kan zich dan daarop verantwoorden. Ik voor mij geloof, dat de dienst ook zeer goed had kunnen gaan zonder de vaststelling der thans voorgedragene bepalingen, maar in dezen tijd, waarin alle regten verzekerd worden, zie ik er toch ook volstrekt geen bezwaar in, om deze wetsbepaling op te nemen.

En wat nu het daarstellen der vereischt wordende wet betreft, ook daarin zie ik zooveel bezwaar niet; ik geloof, dat, wanneer men het oog gevestigd houdt op hetgeen in andere landen is geschied, niet om alles na te volgen, maar om daarmede te rade te gaan, men, door de aldaar verkregene ondervinding geleerd en ingelicht, zeer wel eene voldoende wet zal kunnen ontwerpen. Daarbij, de Koning zelf heeft aan deze grondwettige voorstellen Hoogstdeszelfs goedkeuring gehecht, en men zal toch wel in het oog willen houden, dat Zijne Majesteit de eerste soldaat is van ons Vaderland.

Dit weinige meende ik in het midden te moeten brengen; verre zij het

van mij, dat ik verschillen zou van mijn geachten ambtgenoot: ik heb alleen mijne zienswijze in deze willen opgeven.

Een ander hoogst belangrijk punt, door den geachten spreker uit Overijssel aangevoerd, betreft de koloniën. In de eerste plaats moet ik dien spreker mijnen dank betuigen voor de goede verwachting, die hij wel van mijn kortstondig bestuur gelieft te koesteren. Ik stem voorts ten volle toe wat hij omtrent het voormalig hoofd van het departement van Koloniën heeft gezegd, en ben het geheel met hem eens, dat deze mijn voorganger zich verdienstelijk heeft gemaakt bij het Vaderland en door onbezweken ijver en bekwaamheid 's lands belangen steeds heeft behartigd. Maar wanneer ik dan, met dat voorbeeld voor mij, in die kortstondige periode, dat ik aan het hoofd van dit departement geplaatst ben en vermoedelijk blijven zal, beginnen zou met zulke gewigtige hervormingen, als de spreker uit Overijssel heeft aangegeven, zou ik dan niet teregt van laatdunkendheid kunnen beschuldigd worden? Veel kan er verbeterd worden, maar men moet daarbij met bedaarden zin te werk gaan. De menschen zijn in gindsche streken wel beschaafd, maar zij zijn het op Oostersche wijze, en wanneer hun zoovele vrijheden wierden geschonken als hier thans zijn verleend, het zou nootlottig voor hen zijn; op hunne regten en belangen wordt naauw gelet, beide zijn thans ten minste verzekerd, ook wat de zich dáár bevindende Europeanen aangaat, al zijn zij dan ook niet zoo geheel en al vrij in alle handelingen, ten minste niet in den zin, zoo als men het thans verstaat.

Wat betreft het gezegde omtrent het artikel betreffende de koloniën (art. 38), de reglementen op het beleid der regering in de koloniën zullen genoegzaam alles kunnen vaststellen en als het ware de Grondwet voor de koloniën uitmaken; ik zal den spreker niet volgen in alles wat hij gezegd heeft; het muntwezen zal nu reeds afzonderlijk geregeld worden; en dat voor het overige niet meer nu reeds dadelijk bij de wet zal worden geregeld, ik betwijfel uit de argumenten zelve, door den spreker bijgebragt, zeer, of het nu reeds mogelijk zou zijn. Men vergete niet, dat die takken van wetgeving zich over de geheele inlandsche bevolking uitstrekken en zich altoos zullen moeten wijzigen naar de omstandigheden. Die wetten kunnen niet op zich zelve worden daargesteld, zij zullen ook door U Edel Mogenden toegelicht, veranderd of gewijzigd kunnen worden. En evenzoo zullen alle andere wets-ontwerpen, die noodzakelijk zijn voor de koloniën, hier voor de wetgeving worden gebragt. Maar in tegenstelling van de vraag, door den geachten spreker gedaan: wie zal hier voor de belangen van den Javaan optreden? zij het mij vergund, eene andere vraag over te stellen; zij is deze: wie zal mij verzekeren, dat in de Tweede Kamer steeds zoodanige kennis van de koloniën zal aanwezig zijn als noodig is, om voor het waarachtig heil der koloniën te waken, en wie waarborgt mij, dat hier geene voorstellen zullen worden gedaan, die voor die gewesten noodlottig zouden kunnen zijn?

De geachte spreker heeft ook van wetten op de finantiën gesproken.

Jaarlijks worden er afgesloten rekeningen overgelegd, waarvan deze Kamer kennis kan nemen; daaruit kan aanleiding genomen worden, om voorstellen deswege te doen en nadere bepalingen te maken. Ik zal den spreker niet volgen in al wat hij gezegd heeft omtrent het in Indië bestaande systema. Dit heeft rijke vruchten gedragen. In de Preanger Regentschappen heeft het gunstig gewerkt en men heeft het aldaar nog behouden, nadat een ander stelsel in de andere residentiën van Java was ingevoerd; dat nieuwe stelsel is de opkomst der uitgebreide cultuur van Java geweest, doch is nog voor vele verbeteringen vatbaar, die het oog der Regering niet ontsnappen. Maar men moet voorzigtig te werk gaan, onze finantiële aangelegenheden dulden geene onzekere proefnemingen, men mag niet afbreken, zonder gelijktijdig op te bouwen, met de stellige verzekering, dat het nieuw ingevoerde betere uitkomsten dan het afgeschafte zal opleveren.

Wat het monopolie-stelsel betreft, dit behoort zeker tot de verkeerde overblijfselen der oude Oost-Indische Compagnie. Reeds is dit in vele opzigten gewijzigd, zoo door het openstellen van vele havens tot vrijhavens, als anderzins. Maar ik herhaal, bij den tegenwoordigen stand der schatkist mogen wij ook in deze geene proefnemingen doen, die, al zouden zij ook later voordeel geven, toch ten koste van dadelijke belangrijke opofferingen zouden moeten worden daargesteld.

Ik kan overigens de verzekering geven, dat de bedoeling der Regering is, het welzijn der bevolking van de koloniën steeds meer en meer te doen ontwikkelen en bevorderlijk zijn, haar al het goede te doen deelachtig worden, waarvoor zij vatbaar is, en ook den eigendom en de regten van alle burgers aldaar te vrijwaren, voor zooverre zij zich niet in dáár gevaarlijke oppositie stellen tegen het hoogste gezag. Over het geheel wordt er buiten 's lands, eenige dagbladen uitgezonderd, zoo ongunstig over ons koloniaal beheer niet gedacht, als men het soms hier te lande wel wil doen voorkomen. Doch ik zal U Edel Mogenden niet langer bezig houden, vooral niet, daar het hier geldt een ministerie, waartoe zooveel kennis wordt vereischt, zoodat het niet dan schroomvallig is, dat ik mij over zoo gewigtige aangelegenheden uitlate, te minder noodig ook, daar zij niet van regtstreekschen invloed op de beslissing van U Edel Mogenden zullen zijn.»

XIX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN OORLOG neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Mij geheel vereenigende met de verdediging van het IIde wets ontwerp door mijne beide ambtgenooten, en in het bijzonder van art. 40, over de benoemingen, de bevorderingen, de pensioenen en het ontslag der militaire officieren, zoo vermeen ik hierbij alleen tot opheldering te moeten voegen, dat op het tijdstip, dat ik in het tegenwoordig kabinet plaats nam, de ontwerpen der gewijzigde Grondwet gereed waren; dat

ik daaraan echter mijne goedkeurende stem heb gegeven, dus ook aan het hier bedoelde artikel, hetwelk slechts weinig verschil oplevert met de redactie, welke mijn ambtsvoorganger, thans in deze Dubbele Kamer zitting hebbende, volgens zijn in druk gegeven brief aan den Koning, verkieslijk achtte.

Ik lees dáár, bladzijde 6:

«Tegen de bepalingen van art. 55 moet ik mij insgelijks verklaren, «en wensch het aldus gewijzigd te zien:

««De Koning heeft het oppergezag over de vloten en legers van ««den Staat.

««De militaire officieren worden door hem benoemd en ontslagen, de ««bevordering en het op pensioen stellen wordt door de wet geregeld.»»

Het verschil in dat ontwerp met dat, hetwelk in behandeling is, bestaat dus alleen in het *ontslag*, hetwelk het geëerde lid uit Utrecht mede verlangde, dat aan den Koning wierd overgelaten.

Door mij worden de bezwaren, welke daaromtrent geopperd zijn, niet gedeeld, en vermeen ik allezins, dat daarin door eene goede en doelmatige wet kan worden voorzien.»

Niemand meer het woord vragende, worden de beraadslagingen over het *tweede* ontwerp (*Van den Koning*) gesloten verklaard.

Ontwerp n₀. III.

Overeenkomstig het door de Vergadering genomen besluit, worden alsnu onmiddellijk de beraadslagingen geopend over het *derde* der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van de Staten-Generaal.*

I. De heer VAN REEDE VAN OUDTSHOORN heeft het eerst het woord en zegt:

«Vrijheid in de discussie, vrijheid om onbewimpeld voor zijn gevoelen uit te komen, al is het, dat het van dat der meerderheid verschilt, eerbiediging van elkanders overtuiging, ziedaar hetgeen ik tot heden in deze Vergadering heb bijgewoond en zelf heb mogen ondervinden.

Het was mij niet onbewust, dat de staatkundige gevoelens, door mij en enkele leden dezer Kamer beleden, bij velen uwer tegenstand zouden ontmoeten, en nogtans heb ik mij mogen verheugen in de gematigdheid der aanvallen, welke door sommige leden in hunne gehoudene reden meestal ter loops daartegen zijn gerigt.

Ik wensch mijnerzijds dezelfde gematigdheid in de beantwoording derzelve in acht te nemen.

Ik zal mij bepalen met aan een hooggeacht spreker uit Noord-Holland toe te voegen, dat de grieven, door Zijn Edel Mogende van ter zijde kennelijk tegen het door mij voorgedragen stelsel geuit, bij

eene grondige bediscussiëring der zaak, waartoe thans de mogelijkheid niet aanwezig is, vermoedelijk zeer goed zouden kunnen worden uit den weg geruimd, te meer, daar ik van Zijn Edel Mogende vele bewijzen van toenadering heb mogen ondervinden.

Ik zal mij bepalen met aan een ander lid, uit Overijssel, toe te voegen, dat het regt van regeren bij de gratie Gods, hetwelk door hem in zijne rede met zekere minachting is begroet, als niet meer behoorende tot de tegenwoordige eeuw, in de thans in beraadslaging zijnde ontwerpen, hoewel voorzeker niet anders dan met eene doode letter, nog staat geschreven en wordt aangenomen; — dat de leer van het Goddelijk regt, niet zoo als die heden ten dage, helaas! wordt miskend, misvormd en misbegrepen, maar zoo als dezelve werkelijk bestaat, in eenen gezonden, eenvoudigen zin, ja in derzelver beminnelijkheid opgevat, niet, zoo als Zijn Edel Mogende beweert, slechts in de *middeleeuwen* te huis behoort, maar in het *eeuwig blijvend woord van God*, hetwelk is van alle tijden.

Ik zoude met opzigt tot deze leer in eene nadere ontwikkeling kunnen treden, ware het niet, dat, na eenmaal daaromtrent rondborstig mijne denkwijze te hebben geuit, ik met grond meende te mogen veronderstellen daarmede thans te kunnen, ja te moeten volstaan.

Eene aanmerking moet ik mij echter nog veroorloven met opzigt tot hetgeen zoo even door Zijne Excellentie den minister van de Roomsch-Katholijke Eeredienst, bij de verdediging van het ontwerp n°. II, tegen mijne stellingen is aangevoerd.

Indien de door mij op den voorgrond gestelde leer toch *waarheid* is, waarvan het tegendeel door Zijne Excellentie niet is bewezen, dan begrijp ik niet, waarom dezelve niet even gepast zoude zijn in den mond van degenen, die geregeerd worden, als in dien van hen, die regeren, dan zal het er wel niets toe doen, of dezelve door weinigen of door velen wordt gedeeld, en of die leer in de 19de eeuw minder bekend zij, dan wel in vorige eeuwen; maar zal zulks eene reden te meer zijn, om die leer zoo luide mogelijk te verkondigen, ten einde de toepassing daarvan tot heil der volkeren te verwezenlijken, dan zie ik vooral niet in, waarom het beroep, dat door mij op dezelve is gedaan, in den mond van een *volksvertegenwoordiger* ongerijmd kan worden geacht, omdat deze alleen zoude zijn geroepen zijn *votum* met *ja* en *neen* uit te brengen.

Meent Zijne Excellentie dan, dat het den afgevaardigden ongeoorloofd is hun votum te toetsen aan de beginselen, door hen in het staatkundige gevolgd? Ik geloof, Edel Mogende Heeren, dat beginselloosheid, welke, helaas! gedurende zoo langen tijd in de behandeling van 's lands zaken is gevolgd, het noodwendig gevolg zoude moeten zijn van eene dusdanige stelling.

Daarvoor wensch ik bovenal bewaard te blijven.

Neen, Edel Mogende Heeren, wij laten ons onze stem niet voorschrijven, noch door de Regering, noch door onze committenten. Wanneer wij *ja* of *neen* zeggen, dan weten wij waarom, en op ons berust de

verpligting, om de gronden, welke ons daartoe hebben geleid, openlijk te verklaren.

Eindelijk ben ik nog een antwoord verschuldigd aan een geacht lid uit Gelderland, welke een door mij voorgedragen feit van onjuistheid heeft betigt.

Het gemelde lid heeft mij namelijk tegengeworpen, dat, toen ik in mijne eerste rede zeide, dat *even als in het huisgezin het vaderlijk gezag, evenzoo, bij de eerste wording van den Staat, de overheid, niet bij keuze zich had gevestigd*, deze stelling in strijd was met de geschiedkundige waarheid, omdat, van het oogenblik, dat twee huisgezinnen bestonden, door de zamenleving aan elkander verbonden, het oppergezag bij *keuze* op het hoofd van een der beide huisgezinnen was overgegaan.

Ik geloof deze tegenwerping te kunnen beantwoorden met de voor den beoefenaar van staatkunde en geschiedenis niet onbekende waarheid, dat in den aanvang der eeuwen, bij de vermenigvuldiging van gezinnen, de stam, en bij de uitbreiding van den stam het patriarchaal gezag zich heeft gevestigd; dat dit patriarchaal gezag, hetwelk door het hoofd van het gezin werd uitgeoefend, en aan het primitief vaderlijk gezag is opgevolgd, wel verre van bij *keuze* van den een op den ander te zijn overgegaan, geschiedkundig blijkt te zijn uitgeoefend bij *regt van eerstgeboorte*

Ik vraag U Edel Mogenden verschooning voor de vrijheid, welke ik genomen heb, U Edel Mogenden eenige oogenblikken bepaaldelijk met zaken, mij meer bijzonder betreffende, bezig te houden, en zal thans kunnen overgaan tot behandeling der zaak, welke is aan de orde der beraadslaging.

En dan, Edel Mogende Heeren, heb ik, toen bij de algemeene beschouwingen over het geheel der voorgedragene wets-ontwerpen door mij werd te kennen gegeven, dat het stelsel van vertegenwoordiging, van regeringswege voorgedragen, met de ware belangen des volks niet was overeenkomende, de verpligting op mij genomen, de gronden voor deze mijne overtuiging aan U Edel Mogenden mede te deelen.

De doelmatigheid, ja zelfs de noodzakelijkheid eener behoorlijke vertegenwoordiging wordt door niemand, allerminst door mij, ontkend.

Dáár, waar aan de natiën regten worden toegekend, moeten deze noodwendig in staat worden gesteld, die regten uit te oefenen en voor de handhaving derzelve te waken.

In vroeger tijd is zulks reeds in dien zin begrepen geworden.

Gelijk het U Edel Mogenden bekend is, waren het de standen of staten, door welke binnen den kring hunner bevoegdheid in vroeger tijd een regt van vertegenwoordiging werd uitgeoefend.

Bij het opleggen van belastingen werd de vrije toestemming der belastingschuldigen vereischt. Naar oud Germaansch regt vermogten

vrijen niet eigenwillig worden belast, maar waren deze geregtigd, de beden hunner vorsten goed of af te stemmen.

Wanneer de vorsten nu gelden benoodigd hadden, zagen zij zich verpligt de drie standen, uit welke die vertegenwoordiging bestond, op te roepen.

Ten einde de toestemming dier standen te verkrijgen, waren zij dikwerf genoodzaakt concessiën te doen, privilegiën toe te staan, en het was aan de handhaving dier privilegiën, dat de werkkring dier standen veelal was gewijd.

De beide eerste dezer standen, de geestelijkheid en de adel, verloren allengs, vooral na het ontstaan der kerkhervorming en bij de toenemende magt der vorsten in het begin der 17de eeuw, veel van hun politiek aanzien en gewigt.

De derde stand daarentegen nam in magt en invloed toe, daarin veelal ondersteund wordende door de vorsten, totdat eindelijk, bij het ontstaan der Fransche staats-omwenteling in het laatst der voorgaande eeuw, alle onderscheid tusschen standen werd opgeheven, hetgeen weldra ook in ons Vaderland, voor zooveel daarvan na de kerkhervorming nog overblijfselen aanwezig waren, werd nagevolgd.

De regten, door de standen tot dien tijd uitgeoefend, waren nu als het ware aan het geheel der Natie vervallen, doch niet zoodanig, dat daarmede alle indeeling volkomen was te niet gedaan.

De provinciën, uit welke het gemeene land vroeger was zamengesteld, werden wel voor een tijd opgeheven, doch later onder derzelver oude benamingen en binnen derzelver aloude grenzen hersteld, en de Staten, die provinciën vertegenwoordigende, werden bij de herkrijging onzer onafhankelijkheid grondwettig zamengesteld uit afgevaardigden van den adel, de steden en den landelijken stand.

Deze laatste wijze van vertegenwoordiging thans in wezen te houden, valt allerminst in mijne bedoeling.

U Edel Mogenden zult mij wel zooveel begrip van den eisch der tijden willen toekennen, om van mijne overtuiging verzekerd te zijn, dat daaraan op dit oogenblik niet valt te denken. Ik w‥ dan ook gaarne erkennen, dat daartegen vele en gegronde bezwaren kunnen worden in het midden gebragt.

Maar daaruit volgt geenszins, dat bij de zamenstelling van 's lands vertegenwoordiging alle deelneming der *provinciën* als zoodanig moet worden uitgesloten.

De provinciën — en hierop moet ik, niettegenstaande de aanneming van het ontwerp n°. I, nog een oogenblik terugkomen — de provinciën hebben van ouds onafhankelijke landschappen uitgemaakt, zij waren elk een op zich zelf staand geheel, onderling door den band der vereeniging te zamen gevoegd. Bij de daarstelling van het Koningrijk is wel de *souvereiniteit* dier provinciën komen te vervallen, maar daardoor zijn hare regten, om als zelfstandige deelen van een groot geheel te worden beschouwd, niet verloren gegaan.

De provinciën hebben thans nog, behoudens derzelver afhankelijkheid van den Souverein, het regt, niet alleen om hunne inwendige zaken zelve te regelen, voor zoover de algemeene belangen daar niet mede worden benadeeld, maar ook, om bij de zamenstelling van 's lands vertegenwoordiging in hunne zelfstandigheid te worden gekend.

Ten einde dit beginsel gestand te doen, kan, naar mijn oordeel, geene voegzamer wijze van vertegenwoordiging worden uitgedacht, dan die, welke wordt verkregen door de keuzen van wege de Provinciale Staten. Eene langs dien weg daargestelde vertegenwoordiging is, naar mijne beschouwing, eene op historischen grond gevestigde, echt Nederlandsche, waarlijk nationale vertegenwoordiging. De Provinciale Staten hebben, wat men er ook van zeggen moge, tot heden het bewijs niet geleverd, dat zij tot het doen der gemelde keuzen in waarheid de geschiktheid niet bezaten.

Mannen, door kunde, onafhankelijkheid en vaderlandsliefde zich onderscheidende, zijn ten allen tijde van wege die Staten in de vergaderzaal verschenen.

En indien deze uitkomst alreeds niet als ongunstig mag worden beschouwd, wat had men dan niet kunnen verwachten van de keuzen der Provinciale Staten, welker zamenstelling, zoo als ik het wenschelijk achten zou, bij de wet, des noods, bij proefneming door middel van directe verkiezingen, ware geregeld (want hoezeer de directe verkiezingen door mij voor 's lands vertegenwoordiging worden afgekeurd, zoo is daartegen voor de provinciale regering niet zooveel bezwaar aanwezig) — van Staten, welke zoo doende meer in waarheid de provinciën vertegenwoordigden, en welke, door de openbaarheid hunner beraadslagingen en gedurige aanraking met 's lands belangen, voldoende waarborgen zouden opleveren van tot het doen der vereischte keuzen de noodige geschiktheid te bezitten. Het doet mij leed, dat de Regering niet van dat beginsel is uitgegaan.

Ik houd mij overtuigd, dat het veel bijval bij de Natie zoude hebben gevonden.

De Regering heeft thans, naar mijn oordeel, minder lettende op den zin en de behoefte der Natie, dan wel op hetgeen buiten 's lands rondom ons geschiedt, een stelsel van vertegenwoordiging voorgedragen, hetwelk, naar het mij voorkomt, in strijd is zelfs met de beginselen, uit welke het gezegd wordt te zijn voortgesproten.

De vertegenwoordiging, zegt men, moet eene waarheid zijn. — Waarom niet?

Al wat in strijd is met waarheid, is verderfelijk op het staatkundig gebied, zoowel als op dat van godsdienst, zedelijkheid en regt.

Maar zal de vertegenwoordiging, volgens het voorgedragen stelsel zamengesteld, in *waarheid* den wil des volks uitdrukken?

Ik meen zulks te mogen betwijfelen.

Er zullen altijd ingezetenen worden gevonden, welke de vereischte som in de belasting niet betalen, en aan welke nogtans een politische wil niet zal kunnen worden ontzegd.

Ten aanzien van dezulken zal onregt worden gepleegd.

En daarenboven, waar het vooral op aankomt, namelijk het doen van goede keuzen: zal dit doel langs den voorgestelden weg worden bereikt?

In een kiezer worden drie zaken vereischt: dat hij bekend zij 1°. met den omvang der belangen, welke moeten worden behartigd; 2°. met de hoedanigheden, welke worden vereischt in de personen, aan welke die behartiging wordt opgedragen; en 3°. met de personen zelven, welke die hoedanigheden bezitten.

Zal men nu redelijkerwijze van een zoo uitgebreid aantal kiezers die bekendheid mogen verwachten?

In ons land minder dan in eenig ander.

In ons land bestaat over het algemeen weinig geneigdheid om zich met 's lands zaken bezig te houden. Men geeft over het algemeen aan de uitoefening van zijn bedrijf de voorkeur.

Wat zal hiervan het gevolg zijn?

Een groot gedeelte van de kiezers zal niet opkomen.

Slechts een klein gedeelte zal met de noodige kennis van zaken en personen toegerust verschijnen.

Het overige gedeelte zal voorlichting behoeven en daardoor reeds aan den invloed en de kuiperijen van partijen zijn blootgesteld.

En zullen dan de verkiezingen, langs dien weg ontstaan, kunnen worden geacht met zelfstandigheid, met de noodige kennis en belangstelling te zijn tot stand gekomen?

Ik geloof het niet, Edel Mogende Heeren, er zal bezwaarlijk iemand worden gevonden die het gelooft.

Edel Mogende Heeren, het vraagstuk van de directe en indirecte verkiezingen is in en buiten deze Kamer met warmte en veelzijdige kunde behandeld geworden.

Ik ontken niet, dat tegen het stelsel, waaraan door mij de voorkeur wordt gegeven, gegronde bedenkingen kunnen worden in het midden gebragt.

Alle inrigtingen, welke door onvolmaakte menschen moeten worden in werking gebragt, zullen ten allen tijde in de toepassing gebreken doen ontdekken.

Maar ik geloof niet te veel te zeggen, wanneer ik beweer, dat dit stelsel daarom reeds de voorkeur zoude verdienen, omdat bij hetzelve de kiezers althans meerdere kennis van personen en zaken, dan bij het nu voorgestelde, zullen bezitten.

De voorname grond echter, waarop ik bovenal mij met het van regeringswege voorgedragen stelsel niet kan vereenigen, is, dat het op het beginsel der volks-souvereiniteit is gegrond, en schier overal in den lande als de leus van de voorstanders dier leer wordt verkondigd, eene leer, aan welke ik nimmer en in geen geval mijne goedkeuring kan hechten.

Dat deze leer in de thans aanhangige ontwerpen ten grondslag is liggende, wordt wel van vele zijden ontkend, — tot mijne niet geringe verwondering.

Wat mij aangaat, ik ben nog niet vergeten al hetgeen sedert de maand Maart ook in ons land is voorgevallen.

Ik ben nog niet vergeten, hoe het juist aan de overhand, welke die leer zoo plotseling op nieuw in andere landen heeft genomen, welke zich als een loopend vuurwerk van de eene hoofdstad naar de andere heeft verspreid, — hoe het juist daaraan is toe te schrijven, dat de directe verkiezingen thans bij ons met zooveel kracht worden doorgedreven, iets waaraan men anders voorzeker nog in langen tijd niet zoude hebben gedacht.

Ik weet wel, dat die leer in de ontwerpen niet met woorden is uitgedrukt; ik weet wel, dat, zoo als door een lid uit Noord-Holland is aangemerkt, volgens art. 7 van het tegenwoordig ontwerp, elk afgevaardigde stemmen moet volgens eed en geweten, zonder last of ruggespaak met hen, die benoemen; maar ik verklaar niet in te zien, hoe deze daadzaken de werkelijke aanwezigheid van het door mij afgekeurde beginsel in de aanhangige ontwerpen, en voornamelijk in het onderwerpelijke, kunnen uitsluiten, wanneer overigens uit de heerschende strekking derzelve blijkt, dat de majesteit van het koninklijk gezag daarbij ten eenemale wordt miskend, dat daarin de Vorst niet als de souverein in den verheven zin des woords, wiens eenmaal daargestelde magt zelfs buiten discussie moet blijven, maar als een eerste staatsdienaar, te naauwernood als een zeer hoog geplaatst persoon in den Staat wordt beschouwd, wiens magt naar gelang van het belang des volks kan worden vermeerderd of verminderd, terwijl aan de andere zijde aan het volk juist zooveel aandeel aan de regering wordt toegekend, als genoegzaam is, om bij tijd en wijle het geheel der regering aan hetzelve te trekken.

Ik zeg dus niet te veel, wanneer ik volhoude, dat vooral het thans in behandeling zijnde ontwerp van het begrip der volks-regering uitgaat, een begrip, waaraan ik mijn zegel niet kan hechten.

Edel Mogende Heeren, van regeringswege is gezegd: de verwachtingen in het land zijn groot, de gemoederen zijn gespannen. Elk ander stelsel dan het door ons voorgedragene zal de ontevredenheid doen voortduren. Laat ons thans de gemoederen bevredigen, en wij hebben grond te verwachten, dat orde, rust en welvaart in ons land weldra duurzaam zullen zijn verkregen.

Maar van regeringswege wordt niet gezegd, dat de drijvers van de partij, welke eene zoo hoog gespannen verwachting koestert, zich welligt voor het oogenblik zullen tevreden houden, maar met de daad op den duur niet zullen kunnen tevreden zijn.

Wil die partij consequent handelen, dan *kan* zij met het voorgedragen stelsel op den duur geen genoegen nemen, zoolang er nog iemand zal

zijn buitengesloten, welke in waarheid als tot het volk behoorende kan worden beschouwd.

Door het toegeven aan de eischen van het oogenblik, zal dus geene bestendiging der orde van zaken worden verkregen. De directe verkiezingen leiden tot het algemeen stemregt; van het algemeen stemregt tot regeringloosheid is slechts een stap: «les idées démocratiques, puis le gouvernement démocratique.» Deze woorden kwamen mij nog onlangs onder de oogen, bij het lezen van LAMARTINE's *Histoire des Girondins*.

Die woorden zijn de juiste uitdrukking van mijnen grond van tegenstand tegen het stelsel, dat thans van regeringswege wordt aangeprezen.

De directe verkiezingen zullen leiden, om bij het volk meer en meer het begrip te verbreiden, dat de zetel van alle oppermagt eenig en alleen bij hetzelve is berustende. Het is voor de gevolgen van dien, voor eene op breede schaal ingerigte volksregering, dat ik mijn Vaderland nog langen tijd wenschte te zien bewaard.

Ware nu nog het nadeel, 't welk daaruit zal moeten voortspruiten, eenigzins gematigd door de daarstelling eener wel ingerigte Eerste Kamer, dan, o dan had ik welligt even als zoovele andere leden dezer Kamer, hoewel niet dan schoorvoetende, ten bewijze dat het mij in waarheid ernst is tot eene eind-herziening der Grondwet naar mijn vermogen mede te werken, kunnen besluiten op het stuk der verkiezingen toe te geven.

Maar de Regering heeft zulks niet gewild. Zij heeft eene Eerste Kamer voorgedragen, in welke alleen de zoogenaamde geld-aristocratie, en dan nog op zeer onvolkomene wijze, wordt vertegenwoordigd, uit welke velen tot de aristocratie van geboorte, kennis en verdiensten zullen zijn buitengesloten; — eene Eerste Kamer, aan welke zelfs het regt van amendement wordt ontzegd; die daardoor niet in staat zal zijn, wezenlijk nut te stichten en zich op het standpunt te verheffen, waarop zij zoude behooren te zijn geplaatst, om achting en eerbied van buiten te kunnen inoogsten, en te beantwoorden aan het doel van derzelver instelling, namelijk schraging en ondersteuning van den Troon.

Wat blijft mij thans nog overig, dan óf tegen mijne overtuiging te stemmen, of de voordragt te verwerpen?

De keus kan niet twijfelachtig zijn.

Mogen de Regering en de Natie bij eene eventuele afstemming van dit ontwerp geene van de nadeelige gevolgen ondervinden, welke door eene tijdelijke spanning zouden kunnen worden veroorzaakt.

In ieder geval zal de verantwoordelijkheid deswege niet berusten op hen, die, tegen billijke waarborgen, zich hebben bereid getoond aan reeds overdreven eischen toe te geven; maar op hen en op hen alleen, die, aan bezadigde en vaderlandslievende wenschen geen gehoor gevende, het door hen geliefkoosde stelsel tot het uiterste hebben doorgezet.»

II. De heer NEPVEU: «Ik beschouw, Edel Mogende Heeren, het vraagpunt der organieke zamenstelling van de onderscheidene takken

der wetgevende magt als een voornaam, zoo niet het gewigtigste der geheele Grondwet. Het is immers op de goede werking, het ineengrijpen en het elkaar in evenwigt houden der drie staatsmagten, dat het geheele stelsel onzer staatsregeling berust; bestaat dit evenwigt niet, heeft of verkrijgt een der drie takken van de wetgeving een afdoend overwigt, zoo houdt het constitutionneel element op te bestaan, het wordt eene democratie, eene oligarchie of eene niet getemperde monarchie. Men wil toch wel geen van drieën. Doch wil men dit niet, dan moet men ook in de staatsregeling de gronden leggen, die beletten kunnen tot deze uitersten als van lieverlede te geraken.

Voor het democratisch element is in het ontwerp wel gezorgd. Regtstreeksche verkiezingen, zonder eenigen census voor de verkiesbaren, wat zoude men meer wenschen kunnen? Het *suffrage universel;* maar dat noem ik het element der anarchie, der gestadige omwentelingen, het element van oproer, plundering, moord en doodslag.

Voor het monarchaal element is de stelling, hoezeer vrij moeijelijk, misschien houdbaar, doch alleen indien voor het derde element, dat is de Eerste Kamer, beter worde gezorgd dan bij het onderhavige grondwets-ontwerp. Ik zal mij verduidelijken.

De Eerste Kamer moet op geene wijze alléén verkozen worden door het volk, want dan is het slechts weder het democratisch element, en de census kan dit niet verhelpen. Doch beide de uiterste wetgevende elementen moeten hier hunnen invloed in hebben, ik meen het democratisch en het monarchaal.

Volgens het voorstel zouden de Provinciale Staten (een democratisch uitvloeisel) alleen de keuze doen. Er zouden dus geen drie elementen in de wetgevende magt zijn; het democratische zoude geheel de overhand hebben, en volgens den gewonen historischen en zedelijken loop der zaken zal deze het monarchaal element omstooten, dan zich onderling zelf bestrijden en tot de anarchie en de omwenteling overslaan.

Ik mag dus, Edel Mogende Heeren, niet aannemen een voorstel van zamenstelling der wetgevende magt, die gewis tot verderf van mijn Vaderland moet strekken; zoo ver mag die epidemische ziekte, om alles met spoed en onberaden aan te nemen, alsof men op den rand van het verderf stond, voorwaar niet gaan! Die afgrond, dat zoo onmiddellijk gevaar, is een hersenschim.

Velen in Nederland verlangen wijzigingen in de Grondwet; of zóóvelen, ja het grootste gedeelte, wel eene geheel nieuwe Grondwet, als thans wordt voorgedragen, verlangen, betwijfel ik zeer, ja ik zeg meer, ik houde mij overtuigd van neen. Zoo geheel averegts verkeerd ging het met de bestaande Grondwet niet; verbeteren moest men, dan kon men ongeveer zeker nagaan, dat het vrij wel zoude gaan, en het volmaakte is toch onmogelijk te bereiken! Thans met iets geheel nieuws, weet men in geenen deele, hoe het gaan zal. Zulke proeven over het bestaan

of het niet blijven bestaan van rijken, zijn gevaarlijke proeven, een monsterachtig waag- of hazardspel!

Dat er ontevredenen waren, dat er nog zijn, is volkomen waar. Doch wie zijn de roepers, zoowel voorheen als nu, en wie zullen het later wezen? Die ontevredenen ja. De andere zwijgen, en één ontevredene, die schreeuwt, maakt meer geweld dan duizend, die zwijgen. Is het dan een bewijs, omdat eenige schreeuwen, dat zij in meerderheid zijn? In geenen deele. Vele schreeuwers mogen er zijn, maar nog veel meer zwijgers. En ik heb het vertrouwen, dat, kwam het er op aan, om orde en wetten te handhaven, die zwijgers op hunne beurt wel mede de handen uit de mouwen zullen steken. Laat ons dan niet, uit vrees voor eene ijdele vertooning, een hersenschim van gevaar en spanning, thans, tot zoogenaamde sussing van het kwaad, valsche grondbeginselen aannemen in ons staatsverdrag, die later tot een gewis verderf moeten leiden. Wat zal het ons baten, indien wij de bijzonderheden van het maatschappelijk verdrag met zorg verbeteren, ten minste wijzigen, indien de zuilen, waarop het gebouw moet rusten, slecht of wrak staan!

Een constitutionneel gebouw gelijk het onze heeft drie zuilen, de drie staatsmagten, dat zijn de drie elementen. Breekt of buigt de eene, moet dan het gebouw niet kantelen?

Een beter grondbeginsel had kunnen opgevolgd worden. Dezelfde kiezers, die voor de Tweede Kamer kiezen, het democratisch element, elk kies-district, zoude onder een gegeven census één kandidaat voor de Eerste Kamer hebben gekozen; onder deze zoude de Koning, het monarchaal element, er één derde van aangewezen hebben en aan hem alleen de keuze worden overgelaten van het overige getal leden, die tot het aan te nemen maximum en minimum voor de Eerste Kamer noodig zouden geoordeeld worden.

Deze konden dan uit de zoogenaamde categoriën genomen worden, zonder aan een census gebonden te zijn. Ik meen uit de verdienstelijke mannen in den lande, die, door kunde, ervaring, hooge verdiensten, waarborgen geven van leden eener Eerste Kamer te zijn, zoo als men die wenschen moet. Deze juist worden thans bijna geheel uitgesloten; want mannen, die van hunne jeugd af aan werkzaam zijn geweest, zich getroost hebben jaren achtereen in mindere betrekkingen te blijven, slechts langzaam zijn opgeklommen, maar daardoor juist al het inwendige raderwerk te beter hebben leeren kennen, behooren meestal niet onder degenen, die den verlangden census opbrengen.

In deze Kamer heeft een redenaar het onlangs een geluk genoemd, dat men thans alleen uit de aristocratie van het geld de Eerste Kamer zoude zamenstellen. Ik veroordeel eene dusdanige denkwijze, maar ik zal mij onthouden van ze te bestempelen, zoo als mijn gemoed het mij opgeeft.

Welken waarborg dan geeft die aristocratie van het geld? Is het die

van kunde in staats-aangelegenheden? Ik vraag, of handel, nijverheid, fabriekwezen, de gelegenheid, den tijd geeft, of den lust opwekt, om zich met staatsbelangen in te laten en die grondig te bestuderen?

Ja, één belang zal die aristocratie hebben; die van het onmiddellijk belang van hunnen handel, hunne nijverheid, hunne industrie!

Geeft een aristocratisch element, waar men gisteren arm en heden rijk is, eenigen waarborg voor vroegere grondige studiën, of eener zoodanige opvoeding, waarbij èn hart èn ziel zich gevormd hebben, vooral tot staatsdeugden?

Ik eer die standen, om hunne vlijt, en wanneer het doel mede is, het welzijn, het onderhouden van vele hunner natuurgenooten, maar wanneer het alleen op eigen geldgewin doelt, zoo boezemt mij het welslagen daarin en dus het verkrijgen der vereischten tot lid der Eerste Kamer hoegenaamd geene bijzondere achting, geen vertrouwen in.

Maakt geldgewin knap, deugdzaam, vaderlandslievend? Leert de ondervinding des levens ons dat? Ik geloof het niet; ik zie zoo een heil, een geluk, een waarborg niet in die aristocratie van het geld; eene Eerste Kamer van parvenus lacht mij zoo niet toe. Ja, ik zeg het volmondig, dan verkoos ik veel liever nog de aristocratie van geboorte, die geeft mij meer waarborg voor eene goede en grondige opleiding, voor edele en vaderlandslievende gezinningen. Maar wat ik voor het welzijn van mijn Vaderland volstrekt noodig acht, dat is, dat in de Eerste Kamer vele mannen zijn van kunde, van ervaring, van bewezen verdiensten, en ik acht het verderfelijk en mede ongerijmd, dat men juist die mannen zal uitsluiten uit de Eerste Kamer, die er de beste leden van moeten uitmaken.

Ik vinde mij daarom gedrongen, Edel Mogende Heeren, om mijne stem van medewerking te weigeren aan het geheele IIIde ontwerp van wet, thans in beraadslaging, niet omdat ik het geheele hoofdstuk afkeur, maar omdat men ons wil dwingen, bij het indienen van geheel lange hoofdstukken zoo als dit, van 46 artikelen, in eens het kwade met het goede aan te nemen, en dat, aangezien hier het kwade bij mij hooger weegt dan het goede, ik wel genoodzaakt ben, het geheel af te stemmen. »

III. De heer VAN HALL: « Ik heb voor een oogenblik het woord gevraagd, ten einde den geëerden spreker uit Utrecht gelegenheid te geven, om, zoo hij zulks mogt goedvinden, eene uitdrukking, welke hem ontsnapt is, te preciseren. Ook ik ben geen vriend van eene Eerste Kamer van *parvenus*, maar ik versta door parvenus niet de mannen, die door eerlijkheid, ijver en talent of kennis de plaats bereikt hebben, waarop zij zich bevinden. »

IV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« Edel Mogende Heeren !

Bij de verdediging van dit wets-ontwerp bevind ik mij inderdaad in groote verlegenheid, want van de ééne zijde hebben, bij de algemeene beschouwingen over deze wets-ontwerpen, onderscheidene sprekers beweerd, dat de Regering in het herzienings-werk niet ver genoeg is gegaan, en zijn, van den anderen kant, sommige redenaars van oordeel geweest, dat zij te veel heeft gedaan, terwijl onder deze laatsten eenigen zich van geene zachte uitdrukkingen bediend hebben, wanneer zij den gang der Regering gispten. Maar juist in dien toestand vindt de Regering hare verdediging, en ontleent zij aan dat verschijnsel eene groote verligting in hare taak. Daaruit blijkt, dat zij met vasten tred den door haar ingeslagen weg heeft vervolgd, dat zij de baan betreden heeft tusschen behoud en revolutie; het eerste verwijderd en de laatste ontweken heeft.

De zaak moet met kalmte en bedaardheid nagegaan worden. Ik zal de regtstreeksche verkiezingen onderzoeken en de zamenstelling der Eerste Kamer, en de wijze van verkiezing der Staten-Generaal bij volstrekte meerderheid slechts met een enkel woord aanroeren.

Wanneer wij het hier voorgedragen verkiezings-stelsel zullen beoordeelen, dan kunnen wij dit wel niet anders doen, dan bij wijze van vergelijking. Er is geen stelsel van verkiezingen uit te vinden, of het heeft zijne eigenaardige gebreken, en niets is gemakkelijker, dan om die gebreken op zich zelve aan te toonen. Wij moeten alzoo hier vragen: wat is beter, het voorgedragene of het bestaande stelsel? Bij al de aanmerkingen, die er gemaakt zijn, is er niemand geweest, die het tegenwoordig kiesstelsel, waaronder wij leven, verdedigd heeft. Het éénige wat door sommigen werd aangeprezen, was, dat de verkiezingen met één trap zouden plaats hebben, hetzij door de Provinciale Staten, hetzij door een afzonderlijk te benoemen kies collegie, en dat het regt van stemming meer algemeen zou worden gemaakt dan nu is voorgesteld. Mijns inziens zou juist dit laatste de grootste tegen eenig stelsel van verkiezing te maken grief zijn, indien zoodanige bepaling daarin voorkwam, want ik ontken, dat tot de benoeming der Vertegenwoordiging de allerlaagste klassen der maatschappij behooren mede te werken. Dit zou echter plaats hebben bij trapsgewijze verkiezingen. Toevalligerwijze is het in eene onzer provinciën vroeger gebleken, wat daarvan te wachten is, en ik geloof, dat men wel bij de leden dier provincie omtrent het beste te volgen stelsel van verkiezing om raad mag komen vragen. Ze hebben er onderscheidene op meer dan ééne wijze in toepassing gebragt gezien, en de ondervinding geldt meer dan alle theoriën. Toen die provincie voor een groot gedeelte met België vereenigd was, hebben dáár regtstreeksche verkiezingen plaats gehad, en de afgevaardigden dier provincie getuigen, dat van die regtstreeksche verkiezingen de beste resultaten zijn gezien. Later hebben in diezelfde provincie, uit hoofde van eenige betrekkingen met Duitsch-

land, dáár trapsgewijze verkiezingen plaats gehad en zij betuigen, dat daarvan niets goeds geboren werd en dat zij de gebeurtenissen moesten betreuren, die daarbij plaats hebben gehad. De ondervinding heeft alzoo eene les gegeven, die wij niet mogen verwaarloozen. Met ernst kan men het ook niet betreuren, dat eenige tegenwoordige stemgeregtigden regten zullen verliezen; want ze hebben er inderdaad geene, die noemenswaardig zijn. Waarin bestaat toch thans hun regt? om kiezers te benoemen: en welk regt hebben de laatsten? om raadsleden *ad vitam* te verkiezen. Dat regt nu zal in ruime mate blijven bestaan voor de stemgeregtigden van den tegenwoordigen tijd, daar zij de leden der gemeente-besturen regtstreeks zullen benoemen, en zoo zal hij, die van de algemeene verkiezingen zal zijn uitgesloten, toch nog belangrijke regten blijven behouden. Hetgeen zij nu hebben, beteekent niets, het heeft geen naam, het leidt tot niets, het sterft, vóór het uitwerking heeft.

Maar er is meer in die regtstreeksche verkiezingen gelegen dan men wel denkt; men ziet er alleen het middel in, om de Vertegenwoordiging te kiezen en daar te stellen. Dit is het standpunt, waarop men zich gewoonlijk plaatst, om dat stelsel te beoordeelen. Er is echter veel meer in gelegen, dan een middel, om de leden van de Staten-Generaal te benoemen. Het eerste gevolg van die regtstreeksche verkiezingen is, dat aan alle ingezetenen, die eenige kennis hebben en eenig eigendom bezitten, staatsburgerlijke regten gegeven worden, en dat bij allen het gevoel wordt opgewekt, om de burgerpligten met genoegen te vervullen. Nog andere gevolgen zijn uit de regtstreeksche verkiezingen te wachten. Wanneer zij eenigen tijd in werking zullen zijn geweest, zal men beseffen, dat de Natie middellijk tot de daarstelling der wet medewerkt; dat de wet is het uitvloeisel van den eigen wil der Natie, en dat zij dus voor een ieder een heiligdom moet zijn. Door de regtstreeksche verkiezingen zal leven en werkzaamheid ontstaan en de ondernemings-geest onzer voorvaderen onder ons weder aangewakkerd worden. De weinige oogenblikken, welke ieder burger zal moeten afzonderen, om zijne stem uit te brengen, zullen in geene vergelijking komen met het nut, dat uit die daad kan ontstaan. De uitkomsten zullen, bij het volgen van dat stelsel, boven verwachting zijn. Ieder zal medewerken, om de veiligheid in het land te bewaren; de rijkdom zal geëerbiedigd en de belangen ook der minsten behartigd worden. Er is nog meer: onze wetten zullen aanzien en kracht erlangen, en de vertegenwoordigers, regtstreeks door het volk gekozen, zullen het algemeen belang, zoowel dat van grooten als van kleinen, voorstaan. Onder dat stelsel hecht zich alles zoo te zamen, dat, al bezat men de rijkdommen van Croesus, de eigendommen der geringsten daarom toch niet over het hoofd zullen gezien worden. Wij zullen eene Vertegenwoordiging krijgen, die diep zal gevoelen, welke hare pligten zijn, en die wetten zal helpen tot stand brengen, die de uitdrukking zijn van de meening van het ver-

standig gedeelte des volks. Ik weet wel, dat men alles misbruiken kan, en tot uitersten kan overslaan, gelijk zulks in sommige landen plaats heeft. Maar in ons land vrees ik geene verkeerdheden uit het opvolgen der hier voorkomende wettelijke bepalingen, daar zij, zoo als zij dáár liggen, daartoe geene aanleiding geven, terwijl ook door niemand uwer op eene verhooging of verlaging van den census is aangedrongen.

En nu de Eerste Kamer. Ook dienaangaande zijn de meest tegenstrijdige meeningen geuit. Sommige redenaars hebben die instelling nutteloos en zonder doel gevonden, en den wensch te kennen gegeven, dat dit staats-ligchaam zou worden afgeschaft. Dat stelsel is bij de dubbele Kamer het eerst opgeworpen; bij de enkele Kamer is dat denkbeeld niet opgekomen. Bij de beraadslagingen in de afdeelingen der dubbele Kamer is dit punt voor het eerst behandeld geworden, en daaraan is het eenigzins scherpe antwoord der Regering te wijten. Sommige sprekers hebben zich met het bestaan van zulk eene Eerste Kamer wel kunnen vereenigen, maar hadden gewenscht, dat de daartoe behoorende leden door den Koning zouden worden benoemd. Anderen wederom wilden de leden niet alleen door den Koning, maar door drie elementen gekozen hebben. Eindelijk zijn er geweest, die bezwaar hebben gevonden in het voorstel der Regering, om uit de duizend rijksten negen en dertig leden der Kamer te doen verkiezen, en die gezegd hebben, dat dit collegie op een pluto-democratischen grondslag zou berusten. Het is hoogst moeijelijk, al die vijanden te bestrijden, maar ik zal trachten, als een goed veldheer hen één voor één aan te vallen, en hunne gevoelens te wederleggen. — Er zijn er dan, die meenen, dat men op het in 1814 gevolgde stelsel eener éénige Kamer moest terugkomen. Niets is gemakkelijker, dan met zoodanige Kamer te regeren; maar ook niets onzekerder voor de vrijheid des volks, dan zoodanig staats-ligchaam; want in 1814 was het getal leden dier Kamer niet groot, en de beraadslagingen geschiedden in het geheim, daar de deuren gesloten waren. Eene Eerste Kamer sticht in mijn oog dan alleen nut, wanneer zij, even als eene Tweede Kamer, in het openbaar beraadslaagt. Het is, mijns inziens, hoogst gevaarlijk, zoodanige Kamer af te schaffen, want dáár, waar het stelsel eener éénige Kamer, die in het openbaar beraadslaagt, is aangenomen, kan het souverein gezag gezegd worden vernietigd te zijn. Dat is duidelijk. Zulk eene éénige Kamer zal en moet noodwendig alle magt in zich vereenigen; het gevolg daarvan is, dat elk voorstel, hetwelk door haar wordt gedaan, een gebod is, waaraan de Koning en de Regering zich zal moeten onderwerpen, omdat de Kamer den sleutel der geldkist in handen heeft. Wanneer die Kamer dat regt blijft behouden, dan schiet er niets anders over, dan zich naar haar te schikken. Er is nog meer. Die Kamer, hare kracht gevoelende, zal hare magt hoe langer hoe meer trachten uit te breiden. Dat ligt

in de natuur van den mensch. Het zal haar niet genoeg zijn, de wetgevende magt te zijn; maar zij zal voorschrijven, op welke wijze er zal behooren te worden geregeerd. Zij zal ook daarmede niet tevreden zijn, maar ook invloed willen uitoefenen op de regterlijke magt, en de vonnissen verbreken of wijzigen. De kundigste mannen in Frankrijk hebben het in der tijd betreurd, dat de constituante het stelsel van eene enkele en geene gesplitste vertegenwoordiging had aangenomen. Ja, diezelfde conventie is, nadat zij haren geest van invasie uitgeput, en eerst de wetgevende, en daarna de regterlijke magt tot zich getrokken had, op den door haar ingeslagen weg teruggetreden, en er ten laatste toe overgegaan, om eene Eerste Kamer, den raad der ouden, te verkiezen, die strekken moest, om haar in haren onstuimigen loop te beteugelen. Elk gezag behoeft een middel van beteugeling. Het bestaan eener Eerste Kamer houdt de volks-vertegenwoordiging terug om te ver te gaan. «Wat zal het ons helpen en baten,» zal zij zeggen, «dat wij dit voorstel doen: is de Eerste Kamer niet daar? zij zal in ons gevoelen niet deelen, en het is beter, dat wij terugtreden.» Bij de behandeling van dit onderwerp moeten wij zoozeer niet vragen, welk nut de Eerste Kamer doet, als wel welk kwaad door haar wordt voorgekomen.

Zeer onlangs is het hier behandelde vraagstuk in Frankrijk op het tapijt gebragt, en de vraag omtrent de qualiteit der vertegenwoordiging ter sprake gekomen. Wat ook de beslissing der tegenwoordige nationale vergadering te Parijs moge geweest zijn, zooveel is zeker, dat allen, die voor practische staatsmannen erkend zijn, zich gevoegd hebben bij hen, die het stelsel van twee kamers voorstonden. Zij benoemden tot hun rapporteur en verdediger den heer Duvergier d'Hauranne, en deze betoogde op eene uitmuntende wijze in eene keurige rede de noodzakelijkheid van eene Eerste Kamer; maar niet zoo als de kamer der pairs was ingerigt, welke bestond uit leden, door den Koning voor hun leven gekozen: zulk een ligchaam was, naar hun oordeel, geen tweede deel van de vertegenwoordiging, maar niet anders dan de echo van 's Konings stem. Neen, daaromtrent kunnen maar twee denkbeelden bestaan. De man heeft aangaande dit onderwerp juist hetzelfde gezegd, wat eenige maanden geleden in de memorie van beantwoording op het voorloopig verslag dezer wets-ontwerpen is in het midden gebragt. De Eerste Kamer moet zijn òf erfelijk en onontbindbaar, òf tijdelijk gekozen en dan ontbindbaar. Alle palliativen, die onderzocht zijn, om het gebrek voor te komen, dat bij het afzijn eener Eerste Kamer zou kunnen ontstaan, en alle overijling bij een enkelen tak van wetgeving tegen te gaan, zijn onvoldoende bevonden. Al wat men bedacht heeft tot wegneming van die kwaal, heeft gefaald. Men heeft wel gezegd, dat ééne kamer voldoende was, want dat men, om alle overijling te voorkomen, twee of drie lezingen van wetten zou kunnen instellen, vóór en aleer zij aangenomen werden. Maar ik antwoord daarop, dat de tijdsomstandigheden van dien aard kunnen zijn, dat zulk een uitstel niet gedoogd kan worden, en de noodzakelijkheid erkend wordt, om voorge-

stelde wetten onverwijld aan te nemen. En zoo zouden de wetten *d'urgence* aan de orde van den dag zijn. De heer DUVERGIER D'HAURANNE heeft, bij de ontwikkeling zijner denkbeelden, den heer BENJAMIN CONSTANT aangehaald, die hetzelfde gevoelen was toegedaan en betoogd heeft, dat eene splitsing in de vertegenwoordiging altijd aanwezig moet zijn.

Ik moet hier herinneren, wat ik bij de verdediging van dit wets-ontwerp in de enkele Kamer gezegd heb. Indien de keuze van leden der Eerste Kamer aan den Koning wordt overgelaten, zeide ik toen, en deze voor hun leven benoemd worden, dan zal daarvan het gevolg zijn, dat elk ministerie, van welke kleur ook, trachten zal zijne aanhangers in de kamers gekozen te krijgen.

Verbeeldt u, dat wij aan Zijne Majesteit de benoeming moesten voordragen van negen en dertig leden voor die kamer, die *ad vitam* zitten zullen. Daartoe zouden wij zoeken aanzienlijker, achtenswaardiger mannen, sommiteiten in den lande, maar waarvan wij verzekerd konden zijn, dat zij het stelsel der Regering *ex animo* waren toegedaan. Dáár zit nu die kamer eenstemmig denkende. Maar de tijden veranderen en de denkbeelden volgen elkander op. Een ieder begrijpt, dat de Regering te veel vooruitgaat en te veel bezuinigt. Er moet een stap achterwaarts gedaan worden, en het is tijd, dat de ministers voor anderen plaats maken. De Koning, die boven alle partijen staat, benoemt een ander ministerie, maar de nieuwe ministers, die in de plaats der vorige optreden, stooten het hoofd tegen de Eerste Kamer, die zegt, dat zij aan de beginselen van het vorig ministerie blijft vasthouden. Men heeft voor die omstandigheid een palliatief uitgevonden en gezegd, dat de Koning het regt moet hebben om de Kamer aan te vullen en nieuwe leden bij de oude te benoemen, ten einde het ministerie van achteruitgang te ondersteunen. Dit geschiedt en wij bekomen eene Eerste Kamer van acht en zeventig leden, gedeeltelijk den vooruitgang, gedeeltelijk den achteruitgang toegedaan. Maar de tijden veranderen later weder, en het stelsel van behoud moet voor dat van versnelden vooruitgang wijken, en het alsdan benoemde ministerie stuit weder op de Eerste Kamer, die nu reeds tot zeventig of tachtig leden geklommen is. Waar zal dat eindigen? Het zal een voortdurend sukkelen geven met zoodanige kamer, welke, ook al konden die aanvullingen worden vermeden, toch eindelijk is zamengesteld uit stokoude en afgeleefde lieden, welke meer aan den dood dan aan het leven behooren, en waarlijk niet als een bolwerk van den Troon, als een steun voor de Regering zal kunnen aangemerkt worden? Het is alzoo aangetoond, dat er behoefte aan eene Eerste Kamer is; maar eene kamer, waarvan de leden door den Koning benoemd zijn, kan niet bestaan, voor eene erfelijke bestaan in ons land geene elementen: zij behoort dus voor eenen zekeren tijd verkozen en ontbonden te kunnen worden, wanneer de omstandigheden zulks gebiedend eischen.

Maar, zeide men, waarom dan toch in 's hemels naam die geld-aristocratie? en waarom de kies-bevoegdheid voor het lidmaatschap der Eerste

Kamer alleen aan de meest gegoeden van den lande toegekend? Men heeft andere categoriën van verkiesbaren verlangd, en daaronder personen, uitstekende door verstand, geestvermogens en verdiensten, wenschen opgenomen te zien. Maar wie is in staat, om eene juiste omschrijving van zulke categoriën te geven en die te bepalen? Ieder meent, dat hij eene redelijke dosis verstand en kennis bezit, en acht zich boven anderen verheven. Hij, die in het oog van den een zeer bekrompen is, is in dat van een ander een verstandig man, en altijd zal de verkozene in het oog van den kiezer de ware volks-vertegenwoordiger zijn, maar in dat van velen niet zoo uitstekend zijn als de kiezer wel meent. Wie zal dan de talenten en de verdiensten beoordeelen: de Regering heeft geen ellemaat noch gewigt voor de bepaling daarvan weten te vinden; en ten einde nu te voorkomen, dat niemand verkeerd geschat noch onregtvaardig behandeld wierd, heeft zij voorgesteld, om de verkiezing te doen plaats hebben uit duizend der hoogst belasten, die niet maar zoo bij toeval zijn bijeengebragt, maar die tot de allergegoedsten van den lande behooren, en grootendeels eene uitstekende opvoeding genoten hebben. Uit die duizend mannen zullen er geen negen en dertig voor de Eerste Kamer gekozen worden bij loting, want in dat geval zou eene pluto-aristocratie in die kamer aanwezig zijn; maar zij zullen gekozen worden door de Provinciale Staten, en deze zullen wel degenen benoemen, welke het meeste vermoeden van kunde en talent voor zich hebben, en geacht kunnen worden het heil des Vaderlands het meest te zullen bevorderen. Dit zullen zij moeten doen uit eigenbelang, omdat zij zullen behooren te zorgen, dat zij het regt om te kiezen blijven behouden en bewijzen moeten leveren, dat zij waardig zijn dat regt te blijven uitoefenen. Zij zullen niet willen hebben, dat de door hen verkozenen in kennis en beleid achterstaan bij diegenen, welke door kiesgeregtigden tot leden van de Tweede Kamer worden gekozen, en zoo doende zal er tusschen de Provinciale Staten en de kiezers een naijver en jalousie ontstaan, die hoogst nuttig en heilzaam werken kan. Er zijn dus voldoende waarborgen, dat uit die duizend personen negen en dertig wetenschappelijke en kundige mannen zullen verkozen worden, alsmede personen, die, door hunnen maatschappelijken stand, vroeger bekleede betrekkingen of uitblinkende verdiensten, aanspraak op deze onderscheiding kunnen maken. Om u daarvan te overtuigen, slaat ten overvloede de lijsten op, waarop de namen der hoogst-aangeslagenen in den lande staan opgeteekend. Onder die zwaarst belasten zal men er velen vinden, die bij allen bekend zijn, zoowel om hun vermogen als om hunne verdiensten en vaderlandsliefde. Inderdaad, eene Eerste Kamer, aldus zamengesteld, zal in waarheid gezegd kunnen worden een wezenlijk bolwerk voor den Troon te zijn.

Ik hoop, Edel Mogende Heeren, bij den aanval tegen zoo onderscheidene versterkingen, niet uit het veld te zijn geslagen.

Nu nog één woord omtrent het stelsel der verkiezing bij volstrekte meerderheid. Sommige redenaars hadden gaarne gezien, dat eene

bepaling dienaangaande in dit wets-ontwerp ware opgenomen. Betrekkelijk dit onderwerp moet ik verklaren, dat de Regering zoodanig stelsel, als hier bedoeld wordt, geheel is toegedaan, maar van oordeel is geweest, dat daarvan in de Grondwet niet moest gesproken worden, omdat het daarin niet te huis behoort. Zij wenscht dit punt behandeld te zien in de wet, waarvan het niet kan worden afgescheiden. De kieswet is, naar hare meening, de plaats, om deze zaak te regelen, die nog zoo geheel niet is uitgemaakt, omdat, hoe doelmatig het ook moge schijnen, de verkiezingen bij volstrekte meerderheid te doen plaats hebben, het doel echter nooit geheel te bereiken is. Want bij alle verkiezingen wordt het systema van relative meerderheid gevolgd, zoodra de eerste stemmingen geene volstrekte meerderheid aangeven. Ik neem tot voorbeeld hetgeen in deze Kamer bij de benoeming van eenen voorzitter geschiedt. Bij het doen van zulke keuze zullen de twee eerste stemmingen vrij zijn, en nadat die zijn afgeloopen, zal men behooren te kiezen tusschen de vier personen, die de meeste stemmen op zich vereenigd hebben. Stelt nu, dat elk dezer vier slechts drie stemmen heeft bekomen, en dat al de overige stemmen over de andere aanwezigen verdeeld zijn geworden, dan zal de Vergadering door twaalf stemmen beslissen, dat uit vier personen eene benoeming geschiede. Dit is de eigenschap van elke verkiezing. Maar om dat punt nu wel te regelen, behoort, na rijp overleg en gezette overweging, bij de kieswet te worden voorgeschreven, op welke wijze het best tot eene afdoening der zaak zal worden overgegaan. De Grondwet was de plaats niet, om dienaangaande de noodige bepalingen op te nemen; ik vlei mij, dat niemand om deze oorzaak alleen het gewigtig wets ontwerp afstemmen zal.

Ik vermeen, Edel Mogende Heeren, door dit een en ander, zooveel in mijn vermogen was, dit IIIde hoofdstuk te hebben toegelicht.»

V. De heer D'ABLAING VAN GIESSENBURG: «Men heeft begrepen, dat naast het monarchale stelsel van alle tijden heeft en steeds zal bestaan eene aristocratie; die van geboorte moest niet meer bestaan: dit zoude strijden met de beginselen van den dag; die van de geleerdheid is niet denkbaar, ten minste niet uitvoerbaar! ergo blijft niets over dan die van het geld. Tot grondslag heeft men genomen voor die nieuwe aristocratie de directe belastingen, maar geen acht geslagen, of de bezittingen al dan niet bezwaard waren. Wanneer men daarbij had gevoegd bewijs van inschrijving op het grootboek der nationale schuld, zoude deze basis zeer zeker ver verkieslijker zijn dan de tegenwoordige. Het nationale kapitaal gesteld op ruim drie duizend millioen, de oppervlakte der bebouwde landen op 230,000 bunders en 600,000 huizen nagenoeg, dan zal men slechts vinden ruim de helft der waarde van het nationale kapitaal in vaste goederen, en de wederhelft wordt slechts flaauw vertegenwoordigd door den personelen aanslag en dus

uit deze nieuwe geld-aristocratie velen uitgesloten, die enorme fortuinen en portefeuille bezitten.

Bij de behandeling van het IIde hoofdstuk heb ik reeds mijn gevoelen geuit omtrent de ontbindbaarheid der Eerste Kamer en voege slechts thans daarbij, dat men, volgens mijne wijze van zien, den Koning eene keuze uit gekozene kandidaten had moeten overlaten; ook schijnt men van dit gevoelen niet afkeerig geweest te zijn, te oordeelen naar hetgeen men aantreft in het voorloopige kies reglement. Voorts ben ik tegen regtstreeksche verkiezingen, om redenen, ontwikkeld door een lid van Gelderland in de zitting van 19 Augustus jl.

Art. 14. Dat de hoofden der ministeriën zitting hebben in de kamers, is dienlijk, maar zij moesten nimmer lid der kamers zijn en dus *juge et partie* in hun eigen belang kunnen zijn.

Art. 16. Krijgslieden, tot leden der kamers gekozen, worden gesteld op non-activiteit; dit is juist en billijk, maar waarom krijgslieden alleen? Waarom niet alle civiele ambtenaren? Zal de professor genieten collegiegelden en tractement, terwijl de studenten, die op zijne roep ter studie zijn gekomen, ledig loopen? de burgemeester, die commissaris des Konings *au petit pied*, negen maanden als lid der Vergadering jaarlijks in 's Hage zijne bezoldiging genieten, en de wethouder dubbel werk doen? de regter en zoovele anderen in hetzelfde geval? Hieruit blijkt, dat geene krijgslieden, maar civiele ambtenaren die ontwerpen hebben opgesteld.»

VI. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL: «Ik heb het woord gevraagd, ten einde te herinneren, dat, toen ik, bij gelegenheid van de beraadslagingen over dit wets-ontwerp in de enkele Kamer, tegen dit hoofdstuk stemde, mijn tegenstand berustte op de omstandigheid, dat ik mij met de voorgedragene wijze van zamenstelling der Eerste Kamer niet kon vereenigen, en eene verbetering in dat opzigt in de voordragt wenschte aangebragt te zien. Ik heb er alstoen in berust, dat de bepaling betrekkelijk de verkiezing der leden van de Staten-Generaal bij volstrekte meerderheid niet in de Grondwet, maar later in de te maken kieswet zou worden opgenomen. Na hetgeen Zijne Excellentie de minister van Justitie heeft in het midden gebragt, omtrent dit laatste onderwerp, ben ik ook nu in dit opzigt geheel gerustgesteld. Aan mijne vroeger geuite denkbeelden omtrent de wijze van zamenstelling der Eerste Kamer blijf ik echter ook nu nog hechten. Wanneer het werkelijk waar is, gelijk ook de minister meende, dat wij in de Provinciale Staten vertrouwen genoeg mogen stellen, dat door hen uit de duizend verkiesbaren slechts die personen zullen gekozen worden tot leden der Eerste Kamer, welke geacht kunnen worden daartoe de meeste geschiktheid te bezitten, dan had de vrijheid hunner keuze ook minder beperkt kunnen worden. Ik blijf dus bij mijn vroeger gevoelen, maar ik acht het oogenblik te gewigtig, om daarom alleen tegen dit wets-ontwerp te stemmen en de toekomst des Vaderlands door eene verwerping dezer voordragt

in de waagschaal te stellen. Ik zal alzoo thans eene goedkeurende stem uitbrengen, niet omdat ik overtuigd ben, vroeger gedwaald te hebben, maar omdat ik wil medewerken, om den, hetzij dan gekunstelden, hetzij natuurlijken staat van spanning, waarin wij verkeeren, te doen ophouden.»

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen over het *derde* ontwerp gesloten.

STEMMING OVER ONTWERP III.

Daarop gaat de Vergadering over tot de hoofdelijke stemming over het *derde* wets-ontwerp (*Van de Staten-Generaal*), en wordt dat ontwerp daarbij met 92 tegen 22 stemmen *aangenomen*.

VOOR hebben gestemd de heeren: *Cost Jordens*, *Backer*, *Heeren*, *van Heloma*, *van der Heyde*, *Vos*, *Verwey Mejan*, *Bots*, *van Beeck Vollenhoven*, *van Dam van Noordeloos*, *van der Meer Mohr*, *de Monchy*, *Lycklama à Nyeholt*, *Reäel*, *Kniphorst*, *van Rijckevorsel*, *Lotsy*, *Jespers*, *van de Mortel*, *Bijvoet*, *Swart*, *Blankenheym*, *Begram van Jaarsveld*, *Heerkens*, *Storm van 's Gravesande*, *Sloet* (uit Gelderland), *Op ten Noort*, *Albarda*, *van der Veen*, *Schiff*, *van Boelens*, *van Haersolte*, *Anemaet*, *van Roijen* (uit Groningen), *Vegilin van Claerbergen*, *G. L. H. Hooft*, *van Hasselt*, *van Naamen*, *Duymaer van Twist*, *Boxman*, *Cats*, *van Hall*, *van Sasse van Ysselt*, *de Bruyn Kops*, *Uytwerf Sterling*, *de Kempenaer*, *Corneli*, *Kwak van Zwartewaal*, *Mackay*, *van Roijen* (uit Overijssel), *Kaars Sijpesteyn*, *Geradts*, *Romme*, *Corver Hooft*, *Faber van Riemsdijk*, *Luyben*, *Gouverneur*, *de Jong van Beek en Donk*, *van de Wall*, *den Tex*, *de Man*, *Timmers Verhoeven*, *van Panhuys*, *de Weichs de Wenne*, *van Goltstein*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *van Dam van Isselt*, *Mees*, *Smit*, *van Loghem*, *van Foreest*, *Mutsaers*, *L. D. Storm*, *Schooneveld*, *Menso*, *Slicher*, *Delhez*, *Enschedé*, *van Heemstra*, *Kroef*, *van Weel*, *Borski*, *van Wessem*, *Caan*, *van Nispen van Sevenaar*, *de Bosch Kemper*, *Thissen*, *Bloemarts*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Wichers*, *van Lijnden* en de Voorzitter.

TEGEN hebben gestemd de heeren: *Egter*, *van Nagell*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *Hiddema Jongsma*, *Kien*, *Modderman*, *van Harencarspel*, *Opperdoes Alewijn*, *Star Busmann*, *Sloet tot Oldhuis*, *van Hogendorp*, *Cock*, *van Leeuwen*, *Nienhuis*, *Nap*, *D. Hooft*, *Hoffman*, *Nederburgh*, *van Reede van Oudtshoorn*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *d'Ablaing van Giessenburg* en *Nepveu*.

STEMMING OVER ONTWERP II.

Ingevolge het door de Kamer genomen besluit wordt thans het *tweede* wets-ontwerp (*van den Koning*) in stemming gebragt en daarbij *aangenomen* met 100 tegen 14 stemmen.

VOOR hebben gestemd de heeren: *Cost Jordens*, *Backer*, *Heeren*, *van Heloma*, *Egter*, *van der Heyde*, *Vos*, *Bots*, *van Beeck Vollenhoven*, *van der Meer Mohr*, *van Nagell*, *de Monchy*, *Reäel*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *Kniphorst*, *van Rijckevorsel*, *Lotsy*, *Jespers*, *van de Mortel*, *Bijvoet*, *Swart*, *Hiddema Jongsma*, *Kien*, *Blankenheym*, *Begram van Jaarsveld*, *Heerkens*, *Storm van 's Gravesande*, *Modderman*, *Sloet* (uit Gelderland), *Op ten Noort*, *Albarda*, *van der Veen*, *Schiff*, *van Boelens*, *van Haersolte*, *Anemaet*, *van Roijen* (uit Groningen), *Vegilin van Claerbergen*, *G. L. H. Hooft*, *van Hasselt*, *van Naamen*, *Duymaer van Twist*, *Boxman*, *Cats*, *van Hall*, *van Sasse van Ysselt*, *de Bruyn Kops*, *Uytwerf Sterling*, *Opperdoes Alewijn*, *de Kempenaer*, *Corneli*, *Kwak van Zwartewaal*, *Mackay*, *Star Busmann*, *van Roijen* (uit Overijssel), *Kaars Sypesteyn*, *Geradts*, *Romme*, *Corver Hooft*, *Faber van Riemsdijk*, *Luyben*, *Gouverneur*, *de Jong van Beek en Donk*, *van de Wall*, *den Tex*, *Timmers Verhoeven*, *van Leeuwen*, *de Weichs de Wenne*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *van Dam van Isselt*, *Mees*, *Smit*, *D. Hooft*, *van Loghem*, *van Foreest*, *Mutsaers*, *L. D. Storm*, *Schooneveld*, *Hoffman*, *Menso*, *Slicher*, *Delhez*, *Enschedé*, *Nederburgh*, *van Heemstra*, *Kroef*, *van Weel*, *van Reede van Oudtshoorn*, *Borski*, *van Wessem*, *Caan*, *van Nispen*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *de Bosch Kemper*, *Thissen*, *Bloemarts*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Wichers*, *van Lijnden* en de Voorzitter.

TEGEN hebben gestemd de heeren: *Verwey Mejan*, *van Dam van Noordeloos*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Harencarspel*, *Sloet tot Oldhuis*, *van Hogendorp*, *de Man*, *Cock*, *van Panhuys*, *van Goltstein*, *Nienhuis*, *Nap*, *d'Ablaing van Giessenburg* en *Nepveu*.

De voortzetting der beraadslagingen over de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet wordt bepaald op den volgenden morgen ten tien ure.

Zitting van Vrijdag, 6 October.

De vergadering wordt ten tien ure door den voorzitter, jhr. W. BOREEL VAN HOGELANDEN, geopend.

Er zijn 114 leden tegenwoordig.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

ONTWERP IV.

Aan de orde is de voortzetting der beraadslagingen over de wetsontwerpen *tot herziening der Grondwet;* die over het IVde wetsontwerp, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van de Staten der Provinciën*, worden geopend verklaard.

I. De heer COST JORDENS heeft het eerst het woord en zegt:

«Bij de eerste behandeling van dit hoofdstuk zijn daartegen, zoo in de gewisselde stukken als bij de openbare beraadslaging, een aantal grieven van verschillenden aard te berde gebragt, die onderscheidenen van U Edel Mogenden tot het besluit hebben gebragt, aan het hoofdstuk hunne goedkeuring te weigeren.

Hoezeer ik in al die bezwaren niet deelde, waren er vooral echter twee, die ook mij noopten, eene afkeurende stem uit te brengen. Zij waren de verpligte bekrachtiging door de wet van de provinciale belastingen, door de Staten aan den Koning voorgedragen en bij art. 12 voorgeschreven, en het vastgestelde bij art. 18, dat de wet *slechts* de gevolgen regelt, wanneer de Koning de besluiten der Staten zal hebben geschorst of vernietigd; bezwaren, waarvan de omvang en strekking vooral uit de vroegere openbare beraadslaging genoegzaam bekend zijn.

Ondanks mijne zucht, om eene grondwets-herziening te helpen daarstellen, meende ik die afkeurende stem om die redenen te mogen uitbrengen, en zulks te eer, omdat eene verwerping van het hoofdstuk niet in het stelsel der Regering ingreep, noch groote moeijelijkheden zou te weeg brengen, en door het voordragen van veranderde bepalingen aan den wensch van mij en van meerderen van U Edel Mogenden zeer spoedig had kunnen voldaan worden.

Dit is intusschen niet geschied en eene aanzienlijke meerderheid zoo bij de Tweede als bij de Eerste Kamer heeft de wijzigingen, zoo als zij waren voorgedragen, noodzakelijk gekeurd.

Ik heb mij bij deze hernieuwde beraadslaging de vraag voorgesteld, of ik bij deze afkeurende stem moest blijven volharden, dan wel of pligt mij gebood eenen anderen weg te volgen? Het laatste, Edel Mogende Heeren, is mij niet twijfelachtig voorgekomen, en dit is het wat ik met een zeer enkel woord wenschte te kennen te geven.

Ik meen daarbij op den voorgrond te moeten stellen de dezer dagen ook reeds vooruitgezette meening, dat wij ons hier in eene geheel andere stelling bevinden dan toen de voorstellen voor het eerst werden behandeld, en dat wij ze inderdaad uit een hooger en algemeener gezigtspunt

mogen en moeten beschouwen; dat wij in aanmerking mogen en moeten nemen, dat zij reeds eene aanneming hebben ondergaan, en dat dus eene verwerping destijds om minder gewigtige bezwaren mogt plaats hebben dan thans het geval zijn mag.

In de tweede plaats meen ik te moeten opmerken, dat bij afstemming van dit hoofdstuk de grondwets-herziening zeer bepaaldelijk zal gestremd zijn; want al wierden ook al de overige goedgekeurd, dan nog zou het bestaande IVde hoofdstuk daartusschen geene plaats kunnen innemen. De standen, de verkiezing van de Tweede Kamer der Staten-Generaal door de Provinciale Staten, en wat niet al meer, maken dit onmogelijk. Daardoor zoude eene belemmering te weeg gebragt worden, die in mijne schatting groote nadeelen zoude veroorzaken. Eene nadere herziening, met al den tijd en omslag, daartoe vereischt, zoude eene volstrekte behoefte worden, en daartoe wil ik zonder zeer dringende noodzakelijkheid niet medewerken.

Ik ben toch het gevoelen van zoo velen van U Edel Mogenden toegedaan, dat het, na de maanden handelens over de herziening, zeer wenschelijk is, dat zij eindelijk haar beslag erlange. Ik ben van de hooge noodzakelijkheid overtuigd, dat er, vooral in deze bewogen tijden, een meer vaste staat van zaken geboren worde en dat handen aan het werk worden geslagen, om vele zaken te regelen, die regeling noodig hebben. Ik ben doordrongen van het hooge belang, dat door het aannemen der wets-ontwerpen, aan welke alle ik overigens bij de eerste behandeling mijne goedkeurende stem heb gegeven, eene stabiliteit worde geboren, die veroorloven zal, ook andere volksbelangen te behartigen.

Ik zal deze denkbeelden niet verder uiteenzetten. Er is daarover in deze dagen reeds genoeg gesproken, om er de strekking van te doen begrijpen.

En wanneer ik dan de straks door mij aangeduide bezwaren in dit hoofdstuk tegen de nadeelen eener verwerping en de voordeelen eener aanneming in de schaal leg, dan is mij althans de keus niet moeijelijk, en ik zou inderdaad meenen mijnen pligt te kort te doen en mijne overtuiging niet volgen, indien ik ook thans nog mijne goedkeuring aan dit hoofdstuk onthield.

Ik geloof dus, om het woord, gisteren door eenen stadgenoot gebezigd, te gebruiken, in het belang van mijn land te handelen, door *voor* dit ontwerp te stemmen.

II. De heer STORM VAN 'SGRAVESANDE zegt hoofdzakelijk: « Indien ik bij de eerste behandeling der wets-ontwerpen, betrekkelijk de herziening der Grondwet, aan al die ontwerpen mijne goedkeurende stem had gegeven, zou ik het thans onnoodig oordeelen, bij deze beraadslagingen het woord te voeren. Doch hoezeer er ook tegen sommige der ontwerpen bezwaren bij mij bestonden, was ik zoodanig overtuigd, dat de meerderheid mijner medeleden mijne zienswijze niet zoude deelen, dat ik het

vele goede, daarin vervat, niet door eene afstemming in gevaar wilde brengen, en over enkele punten zelfs geheel zweeg, zoo als onder anderen over de Eerste Kamer der Staten-Generaal, die, naar mijne wijze van zien, zeer goed had kunnen gemist worden. Tegen het IVde wets-ontwerp, dat thans aan de orde van de delibreratiën is, had ik echter te veel bedenkingen, om niet te beproeven, door een afkeurend votum daarin nog verandering te verkrijgen. Ik zal thans in geene ontwikkeling van die bezwaren treden, maar ze slechts opnoemen; het waren de volgende punten, waarmede ik mij niet vereenigen kon: 1°. het medestemmen van de commissarissen des Konings in de vergaderingen van Gedeputeerde Staten, ook dan, wanneer er over bezwaarschriften beraadslaagd wordt; 2°. het regelen bij de wet van de provinciale belastingen; 3°. het enkel regelen der *gevolgen* van de schorsing of vernietiging der besluiten van de Provinciale Staten; en 4°. het niet opnemen *in de Grondwet* van *het beginsel*, dat de vergaderingen der gemeente-raden openbaar zullen moeten zijn.

Daar nu die bepalingen niet veranderd zijn, zou ik, volgens sommiger meening, bij mijne afkeurende stem moeten blijven volharden; ik ben echter van een ander gevoelen. Het is reeds door vele sprekers te dezer gelegenheid gezegd, en ik vereenig er mij volkomen mede, het standpunt, waarop wij ons thans bij de beoordeeling dezer wetten bevinden, is geheel anders, dan bij het eerste onderzoek. Nu geldt het slechts de beoordeeling der algemeene beginselen, en niet die van de onderdeelen. Wat de groote beginselen betreft, waarop het geheele stelsel rust, daaromtrent moet men thans niet van zijne eerste stem afwijken; hij, die in regtstreeksche verkiezingen een onoverkomelijk bezwaar ziet, moet bij zijn vroeger uitgebragt afkeurend votum blijven volharden. Doch de bezwaren, welke ik tegen dit IVde wets-ontwerp heb, hoezeer gewigtig op zich zelve, behooren niet tot die groote, tot die levensbeginselen. De gevolgen der afstemming eener wet zijn ook nu geheel anders dan bij het eerste onderzoek; toen kon men, het is ook reeds door andere sprekers opgemerkt, ons binnen weinige dagen een gewijzigd wets-ontwerp aanbieden; nu zou door de verwerping eener wet vrij wat meer omslag en tijdverlies veroorzaakt worden. Ik ben nu wel niet bevreesd, dat er door de verwerping van *dit* wets-ontwerp onrust of spanning zou ontstaan, maar een groot tijdverlies vermeen ik toch in meer dan één opzigt als zeer noodlottig te moeten beschouwen.

De kamergeleerde moge in de Grondwet zijn hoogste heil zoeken, de man, die zich nu en dan te midden van het volk beweegt, ziet maar al te zeer, hoeveel er nog buiten de Grondwet te veranderen en te verbeteren valt. Welligt is het niet geheel ongepast, bij deze gelegenheid U Edel Mogenden te herinneren aan het voorloopig verslag, in de maand April van het jaar 1847 opgemaakt, betrekkelijk de staatsbegrooting voor 1848 en 1849; daarin werden een groot aantal onderwerpen opgegeven, waarvan de wettelijke voorziening of wettelijke

wijziging, wegens de gewigtige maatschappelijke belangen, die daarmede in verband staan, toen reeds (dat is anderhalf jaar geleden) geen langer uitstel schenen te gedoogen, en waaraan tot dusverre nog niets is gedaan. Het is inderdaad van belang, na te gaan, welke wetten dáár worden opgenoemd. Het zijn de wetten op de inkwartieringen, de jagt, de geneeskundige staatsregeling, de inrigting der militie en schutterijen, het armwezen, den waarborg van gouden en zilveren werken, de paardenposterij, de algemeene politie, de politie der spoorwegen, de administrative regtsmagt, het fonds van den landbouw, de politie ten aanzien van besmettelijke ziekten onder het vee, het tarief van crimineele justitie-kosten, de burgerlijke strafvordering, de tucht op koopvaardijschepen, eindelijk de opheffing of vervanging van wetten van Franschen oorsprong. Neemt men daarbij nu in aanmerking, welk eene reeks van wetten er nog ten gevolge der nieuwe grondwettige bepalingen moeten gemaakt worden, dan zijn er mijns inziens genoegzame redenen, niet om zich te overijlen, maar toch om met de afdoening der zaak, waaraan wij thans bezig zijn, zooveel spoed te maken, als met het belang derzelve op eene gepaste wijze is overeen te brengen.

Wanneer ik verder in aanmerking neem, dat wij slechts een tijdelijk ministerie hebben, dat door dit tijdelijke als van zelf veel onveranderd blijft, hetwelk noodwendig verbetering vereischt, en er eigenlijk thans niets tot bevordering der algemeene welvaart gedaan wordt, alsmede dat dit tijdelijke ministerie wel vele beloften omtrent bezuinigingen gedaan, doch hieromtrent nog niets noemenswaardig verrigt heeft, dan acht ik het ook uit dit oogpunt noodzakelijk, dat aan de zaak der grondwets-herziening spoedig een einde kome. Wat de bezuinigingen betreft, zoo hadden dezelve mijns erachtens onder anderen omtrent sommige onzer oorlogs-toerustingen bereids nu kunnen aangewend worden. Een welsprekend redenaar uit Overijssel (de heer VAN ROMEN) heeft daaromtrent verschillende denkbeelden in het midden gebragt, waarvan vele, het is mijnen medeleden uit de gewone Tweede Kamer bekend, met de mijne overeenstemmen. Nog gedurig lees ik in de dagbladen van verzendingen van materieel naar vestingen, die ik doelloos beschouw, die ik afkeuren zou, indien wij overvloed van materieel hadden, maar die ik des te sterker afkeur, nu wij — en de Regering kan mij dit niet met grond tegenspreken — nog zoovele vuurmonden en voertuigen noodig hebben, alvorens wij kunnen gezegd worden, zoo hier te lande als in onze koloniën naar behooren te zijn toegerust. En wat het behoud van vestingen betreft, waarvan die redenaar sprak, en welker nut ook ik twijfelachtig beschouw, zoo verlieze men toch niet uit het oog, dat het niet enkel de uitgaven tot derzelver onderhoud zijn, die in aanmerking moeten komen, maar ook en vooral de belemmering, welke de ontwikkeling der nijverheid in vele van die plaatsen ondervindt, door den engen kring, binnen welken derzelver inwoners besloten zijn, door de

belemmeringen, die men bij den aanbouw in derzelver onmiddellijke nabijheid ondervindt, en dergelijke meer. Het is niet enkel in oorlogstijd dat men het nadeel gevoelt van in eene vesting te wonen, ook in vredestijd bemerkt men het gedurig; en waarom dan toch voor de zeer onzekere kans, dat verscheidene, daarenboven hoogst gebrekkige, vestingen (zoo als bij voorbeeld ook die aan den IJssel) welligt te eeniger tijd voor een oogenblik slechts den vijand zullen kunnen ophouden, derzelver inwoners voortdurend in de ontwikkeling hunner nijverheid belemmerd? Doch, Edel Mogende Heeren, ik bemerk, dat ik te ver van het eigenlijk onderwerp onzer beraadslagingen begin af te dwalen. Ik keer tot dat onderwerp terug.

Ik zal geen offer mijner gevoelens brengen; mijne meening ten opzigte van sommige bepalingen, in dit IVde wets-ontwerp voorkomende, is dezelfde als vroeger; doch ik ben ten volle overtuigd, dat ik om de aangevoerde redenen in het welbegrepen belang van de Natie handel, door thans mijne goedkeurende stem aan deze wet niet langer te weigeren. Ik zal dus stemmen voor dit ontwerp.»

III. De heer ALBARDA zegt hoofdzakelijk: «Ik heb bereids in deze Vergadering verklaard, dat ik geen offer breng, als ik de beginselen beaam, waarop deze Grondwet berust, en dat ik derhalve aan al deze wets-ontwerpen mijne goedkeurende stem hoop te geven. Dit neemt intusschen niet weg, dat er nu en dan eenige bezwaren voor mij in de redactie aanwezig zijn. Ik heb reeds eene wet slechts schoorvoetend goedgekeurd. Wat nu dit wets-ontwerp omtrent de zamenstelling der Provinciale Staten betreft, het geldt hier eene zaak, waaromtrent ik reeds sedert lang op verandering heb aangedrongen, terwijl ik de eer had gedurende 16 jaren lid der Provinciale Staten van Vriesland te zijn. Ik heb ondervonden, hoe gebrekkig de zamenstelling der Staten was, en ik huldig het beginsel, nu op den voorgrond gesteld, dat de verschillende standen zullen verdwijnen; ik huldig de openbaarheid der zittingen; ik huldig mede het beginsel, dat geene gouverneurs langer de provinciën zullen gouverneren of regeren, maar dat zij voortaan slechts commissarissen des Konings in de provinciën zullen zijn. Dit is mij hoogst aangenaam, want dat gouverneren had reeds veel te lang geduurd en het is zeer nuttig, dat het eindelijk eens zal ophouden, en dat zij voortaan alleen een toezigt namens den Koning zullen uitoefenen. Ik mag niet verzwijgen, dat door dat gouverneren de commissarissen des Konings zich eindelijk hebben voorgesteld iets geheel anders te zijn, dan de Grondwet voorschreef. Het is mij bekend, dat er onder hen, welke met die functiën belast zijn geweest, zich bevonden hebben, die zich zoodanig meester hadden gemaakt van de zaken der provinciën, dat zij sommige stukken nooit ter tafel bragten; inderdaad, die gouverneurs verbeelden zich al ligt onderkoningen der provinciën te zijn. Elk zal het alzoo begrijpen, dat, zoo ik dit wets-ontwerp

aanneem, ik geen offer breng. Maar tevens heb ik eenige bezwaren, en het zal mij hoogst aangenaam zijn, als die kunnen worden weggenomen. Zij bestaan vooreerst hierin, dat ik tot mijn leedwezen in de wet meen te hebben opgemerkt, dat een lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal tevens lid kan zijn der Provinciale Staten. Indien dit zoo is, dan vind ik daarin een groot bezwaar, want zoo doende zal hij, die in de Tweede Kamer zitting heeft, tevens kunnen medestemmen tot het kiezen van personen tot leden van de Eerste Kamer. Het zal mij hoogst aangenaam zijn, als dit bezwaar kan worden opgelost.— Ik heb voorts bij ondervinding leeren kennen, welke quæstiën er zoowel bij de Provinciale Staten als in deze Kamer kunnen ontstaan, ten aanzien van stemmingen bij het verkiezen van personen; ik heb in het thans voorgestelde daaromtrent geene verbetering kunnen zien, ofschoon ik gehoopt had, dat dit bezwaar door eene nieuwe redactie van het betrekkelijke artikel der Grondwet zou zijn weggenomen. — Ten aanzien van het onderscheid tusschen Provinciale en Gedeputeerde Staten, dat bij de vorige Grondwet niet overal even duidelijk was aangegeven, had ik evenzeer eene meer duidelijke nieuwe redactie verwacht; het is bekend, dat de bestaande onduidelijkheid tot onophoudelijke botsingen en twisten heeft aanleiding gegeven, en ook dit bezwaar had ik gaarne opgeheven gezien, zoodat de geschillen, die daaruit kunnen ontstaan, voor goed eindelijk waren afgesneden; inderdaad, ik geloof niet, dat, als de nieuwe Grondwet in werking zal zijn getreden, dit het geval zal zijn. De redacteurs der Grondwet hebben immers bijv. niet beoogd, aan de Staten de uitvoering van zekere wetten op te dragen, en waarom dan hier niet bepaaldelijk de Gedeputeerde Staten genoemd? Ik geloof, dat het nuttig zou geweest zijn, dit zooveel mogelijk tot vastheid te brengen.

Eindelijk — en hiermede besluit ik, om de aandacht van U Edel Mogenden niet langer bezig te houden — heb ik geen juist begrip van de strekking der bepaling, dat de wet, bij schorsing of vernietiging van besluiten der Provinciale Staten, de gevolgen zal regelen. Hoe zal een vernietigd besluit een onderwerp van wetgeving uitmaken, en wat zullen die gevolgen zijn, die geregeld moeten worden? Ook omtrent dit punt hoop ik inlichtingen en ophelderingen te ontvangen, die alle misvattingen en moeijelijkheden zullen kunnen wegnemen of voorkomen, opdat dit punt tot volkomen duidelijkheid worde gebragt door hen, die de nieuwe Grondwet hebben ontworpen. Gebeurt dit, dan zal ik volmondig en volgaarne mijne goedkeuring aan dit wetsontwerp kunnen schenken; zoo niet, dan zal ik zulks slechts met leedwezen kunnen doen, uit hoofde van de leemten, die ik hier zie.»

IV. De heer LOTSY: «Toen ik de eer had, bij de algemeene beschouwingen het woord te voeren, was ik de tweede in de reeks der sprekers. Velen hebben na mij gesproken, en, hoewel verkla-

rende, dat zij voor de meeste of alle de ontwerpen zouden steunnen, toch vele bezwaren daartegen in het midden gebragt. Ware dit niet geschied, ik zou hoogst waarschijnlijk over dit hoofdstuk het woord niet hebben gevraagd; nu echter oordeel ik, dat het nuttig kan zijn, bij deze openbare beraadslagingen, tegenover de donkere tinten, ook eenige lichtpunten te doen uitkomen. Ik verg van uwe aandacht zeer weinig. ik spreek alleen over de 3de afdeeling van het IVde hoofdstuk: *Van de Gemeente-besturen.*

De verandering der grondwettige bepalingen op dit stuk is voor mij mede eene hoofdreden geweest, om gunstig voor het geheel der voorgedragen grondwets-herziening gestemd te zijn.

Er is zeker geen gedeelte der staatsdienst, waarop de smet van centralisatie zoozeer kleeft, als op alles, wat de betrekkingen en handelingen tusschen de gemeente-besturen en de hoogere administrative magten betreft. Dat afdalen in nietigheden, dat regelen van alles, die bemoeizucht met geringe zaken van louter huishoudelijk beheer, hebben bij eenige gemeente-besturen ontevredenheid, bij andere verloochening van alle zelfstandigheid, bij vele wel geen tegenstand, maar toch eene minder welwillende uitvoering der aanschrijvingen van hooger hand te weeg gebragt, dan in het algemeen belang wenschelijk ware. Het getal missives, circulaires, extracten, processen-verbaal enz., enz., is zoo aanzienlijk geworden, dat er, vooral tegen het einde des jaars, eene meer dan gewone kennis der rekenkunde wordt gevorderd, om de nommers der inkomende en uitgaande stukken behoorlijk aan te halen en uit te spreken.

Dit alles, Edel Mogende Heeren, lag minder in de verkeerdheden der menschen, dan in de verwarde en tegenstrijdige of ten minste duistere bepalingen van de nog bestaande Grondwet.

En toch was de arm van het hooger bestuur, in sommige gevallen, te kort. In eene bestaande plaatselijke belasting bij voorbeeld, hoe drukkend ook, wijziging of vermindering te bevelen, dat vermogt zelfs de Koning niet: de Grondwet liet het niet toe.

De behoefte, de noodzakelijkheid van verandering in deze werd ook door de in Maart afgetreden ministers gevoeld. Ik heb met alle vrienden van gematigden vooruitgang de 27 wetten van 9 Maart onvoldoende geoordeeld. Maar de 13de van die wetten was geene zoogenaamde behoudswet. Het was eene uitmuntende verbetering. De nu aangeboden 3de afdeeling van hoofdstuk IV komt in de hoofdpunten daarmede overeen.

Ik stel mij van de aanneming der 3de afdeeling van dit IVde hoofdstuk groote verbetering voor. Nederland zal niet langer van eene doelmatige gemeente-wet verstoken blijven. Die wet zal niet alleen de inrigting, zamenstelling en bevoegdheid der plaatselijke besturen, het opmaken der begrooting en het sluiten der rekening regelen, maar zij zal ook algemeene bepalingen voor de plaatselijke belastingen daar-

stellen. Deze zullen meer evenredig en regtvaardig verdeeld worden. Dan zal het voor de gemeente-besturen onmogelijk worden, den rijks-accijns op eene der eerste levensbehoeften (het gemaal van tarwe) te verdrie- of vervierdubbelen, en, zoo doende, eene belasting, welke, *matig* geheven, tot de zeer doelmatige en gemakkelijk opgebragte rijks- en gemeente-accijnsen behoort, drukkend en gehaat te maken. Die gemeente-wet zal, volgens art. 5 van hoofdstuk XII, zeer spoedig worden voorgedragen. Die wet zal openbaarheid, de vijandin van misbruiken, bevorderen. Deze kweekt kennis, en hieruit spruit belangstelling in de plaatselijke huishouding ook bij den middelstand voort. De gemeente-wet zal het centrum zijn, aan de ingezetenen den besten waarborg voor goed beheer, en ware vrijheid en zelfstandigheid aan de plaatselijke besturen verzekeren. Ik verlang niets meer of anders Ik zie er in eene kiem van bezuiniging en vereenvoudiging. De 3de afdeeling van het IVde hoofdstuk: «*van de Gemeente-besturen*» houde ik voor een sieraad der gewijzigde Grondwet.»

V. De heer DE MAN zegt hoofdzakelijk: «Ik zal het voorbeeld, door de beide eerste sprekers uit Overijssel gegeven, niet volgen, ten minste wanneer deze beraadslagingen niet aantoonen, dat ik ongelijk had, toen ik vroeger mijne stem aan dit wets-ontwerp weigerde. Dat ik voor alsnog bij die afkeurende stem volhard, is volstrekt geene halsstarrigheid. Immers, het geldt hier geen onbeduidend gebrek, en mijne vroeger uitgebragte afkeurende stem over dit hoofdstuk was het gevolg mijner innige overtuiging. Hetzelfde was ook gisteren het geval, toen ik meende te moeten volharden bij de weigering mijner stem aan het IIde hoofdstuk. Waarom ik dit deed, is bekend: het was uit hoofde van de grondwettige vaststelling van den Raad van State. Had ik mij kunnen overtuigen, dat zich dit mijn bezwaar oploste in eene quaestie van geld, en dat het hier alleen gold eene som van 60, 70 of 80 duizend gulden, die in de toekomst zou worden uitgegeven, dan zou ik het voorbeeld hebben kunnen volgen van hen, die thans van hunne vroegere stem zijn teruggekomen, en ook dat hoofdstuk hebben aangenomen. Maar mijn bezwaar omtrent dat staats-collegie lost zich niet op in eene geld-quaestie; mijn hoofdbezwaar is daarin gelegen, dat ik dat collegie als onbestaanbaar beschouw met een verantwoordelijk ministerie. Ik beschouw het als een noodzakelijk gevolg, dat er botsingen en moeijelijkheden zullen ontstaan tusschen dat collegie en het ministerie. Zijne Excellentie de minister van de Roomsch-Katholijke Eeredienst heeft betoogd, dat dergelijke verwikkelingen niet zullen ontstaan. Ik zou daarop ééne vraag hebben kunnen doen, en wel deze: waarom dan het ministerie van Maart, waarvan Zijne Excellentie een deel uitmaakte, zich verpligt heeft geacht, den staatsman, die toen aan het hoofd van den Raad van State stond, te verwijderen. Ik zeg dit niet om dien maatregel

af te keuren; integendeel, ik geloof, niettegenstaande al de achting, welke ik voor dien staatsman koester, dat ik, zoo ik in het ministerie ware geplaatst geweest, tot denzelfden maatregel zou zijn overgegaan. Maar ik geloof tevens, dat er geen meer sprekend bewijs kan worden aangevoerd voor de waarheid van hetgeen ik heb beweerd. Ik wil er thans niet verder van spreken, hoe dikwijls een ministerie veranderen kan ten gevolge van verandering in de heerschende politieke denkwijs, en hoe dan het ministerie telkens met den Raad van State in botsing zal moeten komen.

Het weinige, dat ik gezegd heb, zij genoeg, om aan te toonen, dat het geene halsstarrigheid was, toen ik tegen het IIde hoofdstuk stemde.

En zoo zal het ook zijn met dit hoofdstuk. Ik heb mijne denkbeelden deswege reeds vroeger uiteengezet. Ik zie in dit hoofdstuk in het algemeen (over de détails zal ik thans zwijgen) de strekking, om langzamerhand de provinciale huishoudingen te ondermijnen. Zoolang ik de eer had hier als vertegenwoordiger te staan, heb ik het altijd daarvoor gehouden, dat die provinciale huishoudingen van het hoogste gewigt zijn in den Staat, en ben ik altijd een verdediger er van geweest, voor zooverre zij niet met het monarchaal beginsel in strijd kwamen. Zij zijn in onze geschiedenis en zeden gegrond, het volk is er aan gehecht, en meermalen heb ik ook die zamenstelling van onzen Staat door vreemdelingen hooren prijzen. Dit zijn in het algemeen de gronden, die mij vroeger belet hebben aan dit hoofdstuk mijne stem te geven. Intusschen heb ik mij eerlijk, en met lust om mij te overtuigen, dat ik hier verkeerd had gezien, nadat de beraadslagingen in de gewone Kamer waren afgeloopen, bezig gehouden met de lezing en herlezing van de debatten, die vroeger over dit ontwerp zijn gevoerd, en bepaaldelijk van de redevoering, door Zijne Excellentie den minister van Binnenlandsche Zaken, ter verdediging van dit hoofdstuk, uitgesproken; en als ik nu openhartig den indruk zal doen kennen, dien die redevoering op mij heeft gemaakt, dan is het deze, dat, zoo ik vroeger nog twijfelde, die twijfel daardoor volkomen bij mij is weggenomen. Ik had nog slechts in de verte mijne vrees doen kennen, maar wanneer ik die verdediging naga, welke deze groote verdienste heeft, dat zij opregt is, dan vind ik daarin het stellige bewijs, dat mijne vrees niet ongegrond was. De minister is er onbedekt en openlijk voor uitgekomen, dat de langzame vernietiging dier provinciale besturen bedoeld wordt, om tot één enkel huishouden te geraken. Wij moeten geen Zeeuwen, Hollanders, Geldersschen of Vriezen meer zijn, we moeten *Nederlanders* worden, heeft men gezegd. Het zijn fraaije woorden, en ik hoop er de verwezenlijking van, als er mede bedoeld wordt, dat wij het provincialisme moeten afleggen; maar in een anderen zin vrees ik voor de verwezenlijking van die woorden, want ik geloof, dat het noodzakelijk is, dat die verschillende karakters niet geheel verloren gaan, maar behouden blijven. Mij komt het voor,

dat het zoo blijkbaar is, dat men die provinciale huishoudingen zachtjes aan ter zijde wil dringen en een stelsel van centralisatie volgen, dat hieromtrent geen twijfel meer bestaan kan. Meer wil ik hier niet bijvoegen. Ik heb ook dit alleen willen zeggen, om aan te toonen, dat het, gelijk ik reeds zeide, ook hier niet slechts eene soort van halsstarrigheid is, die mij bij mijn vroeger votum zal doen volharden.

Er is nog een punt, dat ik ten slotte moet aanroeren. Zoo het de eerste maal is, dat ik in deze beraadslagingen het woord voer, het zal hoogst waarschijnlijk ook wel de laatste maal wezen. Maar er ligt mij nog iets op het hart, en nu wil ik van deze gelegenheid gebruik maken om dat te uiten. Het is dit, dat het mij verkeerd voorkomt, dat ons telkens voor de oogen wordt gehouden, dat wij er wel op moeten letten, welke de gevolgen kunnen zijn, als wij dit of dat hoofdstuk verwerpen. Mij dunkt, wij moesten van dat argument geen gebruik maken; het is in mijn oog onstaatkundig. Wat zal de indruk daarvan zijn naar buiten? Hoe zal men zoo doende de nieuwe Grondwet, wanneer ze aangenomen zal zijn, ontvangen? Ik wenschte gaarne, dat de nieuwe Grondwet door de Natie wierd ontvangen als gevestigd op de overtuiging der Vertegenwoordiging, dat zij heilzaam zal zijn. Maar zoo wij nu telkens van die mogelijke gevolgen eener afstemming spreken, om tot aanneming aan te dringen, dan zal zulks een min voordeeligen dunk van de nieuwe Grondwet geven. Ik voor mij zal afstemmen hetgeen ik meen, dat niet goed is, en daaruit zal men kunnen afleiden, dat ik datgene, wat ik goedstem, ook voor goed houd.»

VI. De heer NIENHUIS: «Toen ik, Edel Mogende Heeren, bij de behandeling van het ontwerp n°. II, de stem, die ik zou uitbrengen, motiveerde, gaf ik te kennen, dat ik bij het daarop volgende ontwerp welligt zou terugkomen op de ontbindbaarheid der Eerste Kamer en andere bezwaren, die mij ook tegen dat ontwerp zouden doen stemmen. Ik heb dit niet gedaan, Edel Mogende Heeren, omdat geen der bezwaren, die tegen dat ontwerp bestonden, u onbekend waren. Gij kendet ze uit de vroegere discussie in de beide kamers, en gij hoordet ze nader aandringen èn in de sectien, èn in de adviezen der sprekers, die gisteren het woord voerden. Mijn nadere aandrang dier bezwaren zou noodeloos uwe aandacht vermoeid hebben. Maar ik stel er prijs op, dat niet alleen de Regering, niet alleen U Edel Mogenden, maar dat ook de Natie de redenen kenne, welke mij noopten mijne stem tegen dit IIIde ontwerp uit te brengen. Het waren, behalve de ontbindbaarheid der Eerste Kamer, het stelsel der regtstreeksche verkiezingen, die ik beschouwde als eene bron van nationale ellende, en de grondslag, waarop de zamenstelling der Eerste Kamer rust, namelijk aanzienlijk geldelijk vermogen. Door de aanneming van dit ontwerp was ik van oordeel, dat èn de Regering èn de Natie van een der aanzienlijkste staats-collegiën uitsloot zoovele door kennis, ervaring, regtschapenheid, onafhankelijkheid

en vaderlandsliefde uitblinkende mannen, en zich zelve *zonder noodzaak* beroofde van de gewigtige diensten, welke zij in de Eerste Kamer aan het Vaderland hadden kunnen bewijzen. Dit laatste was ook vroeger èn hier èn niet minder in de Eerste Kamer zoo treffend aangetoond, dat ik het onnoodig achtte daar iets bij te voegen.

Dezelfde reden, Edel Mogende Heeren, de bekendheid namelijk, die ik bij U Edel Mogenden onderstel, met de bezwaren, die reeds bij eene vroegere discussie tegen dit ontwerp zijn aangevoerd, vooral door een geacht lid uit Groningen, en ook wederom heden onder anderen door een geacht spreker uit Vriesland, die reden houdt mij ook thans terug van de ontwikkeling der gronden, waarom ik misschien tegen het IVde ontwerp mijne stem zal moeten uitbrengen. Het is de bepaling in art. 12 van het ontwerp, volgens welke provinciale belastingen tot dekking der uitgaven, door de Staten aan den Koning voorgedragen, bekrachtiging vereischen door de wet. Mij gedragende aan hetgeen daartegen in de gewone Kamer is geopperd, zij het mij alleen nog vergund, U Edel Mogenden bekend te maken met den inhoud van een adres aan de gewone Kamer, waarin de Staten der provincie Groningen hunne bedenkingen tegen dat artikel hebben ingebragt, en hetwelk, ofschoon het bij de leden dier Kamer bekend is, ik niet onderstellen mag, dat bij alle de leden *dezer* Kamer bekend is.

«Aan de plaatselijke besturen — zoo leest men dáár — is bij art. 26 [later art. 27] van dit hoofdstuk van het ontwerp het daarstellen van belastingen op voordragt der Provinciale Staten en onder goedkeuring van den Koning overgelaten, mits zich houdende aan de algemeene regelen der wet. De Staten vragen het U Edel Mogenden, of niet *a fortiori* het opleggen van provinciale belastingen, tot vervulling van enkel provinciale behoeften, aan de beoordeeling der wetgevende vergadering behoort te worden onttrokken?»

VII. De heer VAN GOLTSTEIN: «Ik wensch een enkel woord te plaatsen te midden dezer beraadslagingen, omdat mijn pligtgevoel mij daartoe noopt. Tot hiertoe heb ik het stilzwijgen bewaard, ofschoon ik hier theoriën van staatsregt heb hooren verkondigen, waaraan ik mijnen bijval niet kan schenken. Maar thans meen ik in deze voordragt zoodanige gebreken te ontdekken, dat zij niet in overeenstemming gebragt kunnen worden met de staats-inrigting, die wij zullen verkrijgen, en daarover wensch ik thans het woord tot U Edel Mogenden te rigten; ik wil die gebreken aantoonen, ten einde deze voordragt door de Regering in nadere overweging worde genomen, verbeterd door haar worde teruggebragt bij de wetgevende magt, en wij alsdan het zegel onzer goedkeuring er aan mogen hechten. Ik weet het: er bestaat spanning, algemeen begeert men eene vrijgevige grondwets-herziening. Die begeerte moet bevredigd worden. De algemeene geest is opgewekt. Maar hij bedriegt zich zeer, die meent, dat die spanning zal ophouden

na de aanneming dezer ontwerpen. Die algemeene belangstelling toch in de behandeling der openbare aangelegenheden maakt een noodwendig bestanddeel uit der nieuwe staats-inrigting; en ik houd het er voor, dat zij goede vruchten kan opleveren. Die spanning dus vrees ik niet. Maar zal er dan bevrediging bestaan van de algemeene begeerte naar eene vrijgevige grondwets-herziening, als zoodanige gebreken, die den gang der constitutionnele monarchie verstoren, aanwezig zijn? Ziedaar de vraag, waarmede wij ons hebben bezig te houden. Is het waar, dat de gang der constitutionnele monarchie gestoord wordt door de inrigting der Provinciale Staten? Zoo wij spreken van eene staats-inrigting, welke men gewoon is met den naam van constitutionnele monarchie te bestempelen, dan verstaan wij eene zoodanige, welke bestemd is, om dien grondslag aan den Staat te verschaffen, die geschikt is, om aan het doel van den Staat te beantwoorden, hetwelk geen ander is dan de algemeene regtsveiligheid. De staats-inrigting moet zoodanig zijn, dat er een oppergezag gevestigd zij in den Staat, dat geschikt is, om dat doel te verwezenlijken. En als wij ons nu afvragen, op welke wijze zulks wordt verzekerd, dan zullen wij niet anders kunnen antwoorden, dan dat het geschiedt door de verdeeling van het oppergezag in verschillende staatsmagten, die in zamenstemming met elkander handelen, waardoor het mogelijk wordt, het algemeen welzijn te verzekeren, en een waarborg te geven tegen de krenking der regten van ieder lid van den Staat. En zoo ben ik gekomen op het standpunt, waarop ik behoor te staan; de mensch is in den Staat geplaatst, omdat hij buiten dezen die veiligheid niet erlangen kan, welke hij noodig heeft tot bereiking der hem noodzakelijke ontwikkeling, en indien de staats-inrigting eene zoodanige is, welke strekt tot verzekering van het voorgestelde doel, komt zij mij voldoende voor.

Ik laat het dus gaarne aan anderen over, den oorsprong der Staten na te gaan, om daaruit den grondslag van het oppergezag op te delven; ik laat die theoriën gaarne rusten. Alleen wil ik te verstaan geven, dat ik niet met hen instem, die van een goddelijk regt van den oppergezagvoerder spreken, waaruit eene geheel onbeperkte alleenheerschappij ontspruit; noch ook met hen, die dat oppergezag onverdeeld aan den Vorst willen opgedragen zien. Ik ben een voorstander van de verdeeling van het oppergezag in verschillende staatsmagten, omdat op geene andere wijze het doel verwezenlijkt kan worden, dat de Staat zich voorstelt te bereiken; en zoo ik dan naga, wat daarvan de vereischten zijn, dan zie ik, dat hiertoe onder anderen behoort, dat de Vorst, aan het hoofd van den Staat geplaatst, begiftigd is met de uitvoerende magt, en deelneemt aan de wetgevende magt. En dan vraag ik mij af, of dit bestanddeel der constitutionnele monarchie in het oog is gehouden bij de tegenwoordige voordragt, en ik moet die vraag ontkennend beantwoorden. Ziedaar waarom ik de stelling op den voorgrond plaatste, dat de gang der constitutionnele monarchie gestoord is door

de inrigting der Provinciale Staten. Het is waar, ik lees in een der vorige hoofdstukken, dat de uitvoerende magt bij den Koning berust; maar wat lees ik in art 14 van dit wets-ontwerp? Dat de wet zal bepalen het deel der uitvoerende magt, dat aan de Provinciale Staten zal worden opgedragen. Hierdoor verdwijnt dat beginsel, in het IIde hoofdstuk uitgesproken. Want dan eerst kan kracht en eenheid heerschen in de uitvoerende magt, als zij zich over alle deelen uitstrekt; dan eerst kan er verantwoordelijkheid bestaan, als er één hoofd is van de uitvoerende magt, en dat deze door dat hoofd wordt toevertrouwd aan ambtenaren, die onder hem werkzaam zijn. Maar door het hier voorgestelde wordt dat beginsel vernietigd, daardoor gaat de eenheid en kracht der uitvoerende magt verloren, daardoor verdwijnt de verantwoordelijkheid.

En welke is nu de oplossing, die vroeger is gegeven? Men zeide: leg dit nieuwe artikel eens naast het vroegere, en zie eens, welke verbetering er is aangebragt! In dat vroegere artikel stond, dat zekere wetten ter uitvoering aan de Provinciale Staten werden opgedragen, in het tegenwoordige, dat de wet zal bepalen, in hoeverre zulks plaats zal hebben. Verbetering is er; maar is niet het beginsel hetzelfde? Is hier geene verkeerdheid meer aanwezig, de verdeeling en versnippering der uitvoerende magt, zoodat een deel daarvan zal berusten bij de collegiën, die zelfstandig op zich zelve staan en aan geene verantwoordelijkheid onderworpen zijn?

Een tweede bezwaar, dat bij mij tegen deze voordragt bestaat, is gelegen in de artt. 6 en 22, waarbij de stelling van den bewindvoerder in de gewesten tegenover de Staten wordt vastgesteld. Hij is een zaakgelastigde van het hoofd der uitvoerende magt, en moet bekleed zijn met het noodige gezag, om de bevelen, die hem van boven gegeven worden, uit te voeren. En hier zie ik, dat hij slechts het toezigt zal hebben op de handelingen der Provinciale Staten, dat hij slechts stem zal hebben in de vergadering der Gedeputeerde Staten, die met een deel der uitvoerende magt bekleed worden. Hier zie ik, dat de vergadering der Gedeputeerde Staten uitmaakt het uitvoerend bewind van de wetgevende magt, die bij de Provinciale Staten berust, terwijl de commissaris des Konings tegenover deze onmagtig is. Ik zie hier, dat de Provinciale Staten in zich bevatten de uitvoerende magt van dezelfde wetten, die zij tot stand hebben gebragt. En zoo ik hier nog bijvoeg, dat zij ook in zeker opzigt de regterlijke magt bezitten, dan vind ik hier eene zamenvatting der drie magten, uitvoerende, wetgevende en regterlijke magt, welke weinig strookt met het denkbeeld der splitsing van het oppergezag in verschillende staatsmagten, welke den grondslag der tegenwoordige staats-inrigting uitmaakt. Ziedaar eene geheel verkeerde opvatting van het beginsel der constitutionele monarchie. Wanneer men dat begrip, die alles-omvattende magt zich wèl voor oogen stelt, wanneer men nagaat, dat men hier een terugkeer

vindt van dat gezag der Provinciale Staten, dat geheel had moeten verdwijnen, dan kan ik aan dat alles mijne goedkeuring niet schenken. En ik geloof evenmin, dat ik mij vergis, dat hier nog sprankea aanwezig zijn van het vroegere stelsel, ten aanzien van de bijlegging van geschillen van bestuur, aan het opperhoofd van den Staat bij art. 17 opgedragen. Hier wordt hem als eene gunst toegedeeld, wat hij als regt kon vorderen. Want het opperbestuur staat boven alle andere besturen in den Staat, en zoo er geschillen tusschen deze ontstaan, dan beslecht de opperbestuurder die uit kracht der magt, waarmede hij is bekleed.

Maar deze bepaling, hoe zonderling, hoe verkeerd ook, zal zooveel nadeel niet doen als de beide vroegere.

En zal ik nu mijne stem aan dit wets-ontwerp schenken? In geenen deele. Ik wensch mede te werken tot de vestiging der constitutionnele monarchie op hechten grondslag. Dezen tref ik hier niet aan, en uit dien hoofde weiger ik mijne stem.»

VIII. De heer SLOET (uit *Gelderland*) herinnert, dat door hem, toen hij de eer had deel te nemen aan de algemeene beraadslagingen, eenige bezwaren werden geopperd tegen de wet, die thans aan de overwegingen der Kamer is onderworpen. Hij heeft toen gezegd, dat hij rondborstig te werk zou gaan, en het ronduit verklaren zou, indien hij van het verkeerde zijner zienswijze overtuigd mogt worden. Thans zal de spreker dien overeenkomstig handelen. Zijne bezwaren tegen dit ontwerp waren geput uit beginselen, zij waren gelegen in de verwarring, die hier bestaat met opzigt tot de afbakening der drie verschillende staatsmagten. Die drie verschillende magten zijn, zoo merkte de spreker vroeger op, niet blootelijk gegrond op eene theorie; zij bestaan ook daadwerkelijk. Maar nu heeft de spreker Zijne Excellentie den minister van Justitie hooren opmerken, dat het, ofschoon ook het beginsel der drie staatsmagten in onze Grondwet is aangenomen, echter practisch onmogelijk is, dat de grenzen van elk derzelve volkomen juist worden afgebakend. Dat zeggen van den minister van Justitie en hetgeen deze tot bewijs van zijn zeggen aanvoerde, heeft den spreker getroffen; hij heeft over de zaak verder nagedacht en moet thans verklaren met den minister in te stemmen. De spreker heeft voorts eergisteren hooren aanwijzen, hoe het koninklijk gezag steeds aan de vaststelling van wetten moet deelnemen, en hierop lettende, meent de spreker thans zonder vrees voor krenking van dat gezag te kunnen medewerken tot de aanneming der bepaling, dat de wet die onderwerpen van binnenlandsch bestuur aan de Provinciale Staten kan opdragen, waaromtrent zij dit noodig acht. De wet is het uitvloeisel van het volk en van het monarchaal beginsel; en de spreker moet vertrouwen hebben op de wetten, die komen zullen, want ware dit niet het geval, dan zou hij zijne stem aan het derde ontwerp hebben moeten onthouden. Hij zal dus ook ver-

trouwen, dat de wetten, die komen zullen, zijne bezwaren ten deze zullen wegnemen; en hij zal mede vertrouwen, dat de Koning van het hem hier toegekende regt geen gebruik zal maken, om zaken aan de Provinciale Staten op te dragen, waar dit verkeerd of schadelijk kan zijn.

De spreker verklaart vervolgens in gevoelen te moeten verschillen van zijnen geachten ambtgenoot uit Gelderland en in dit ontwerp geene zucht tot centralisatie te kunnen zien. Ook hem heeft het getroffen, dat de minister van Binnenlandsche Zaken van elf verschillende ministeriën gesproken heeft, maar hij kan niet zooveel aan die woorden hechten en zij zijn in zijn oog van minder gewigt, wanneer hij hier leest, dat aan de Staten de regeling en het bestuur van het provinciaal huishouden zal worden overgelaten. De spreker vreesde geene centralisatie, maar hij vreesde een langzaam werkend bestuur, waar behoefte was aan voortvarendheid, want alle collegiën werken uit den aard der zaak slechts langzaam. Maar die vrees is bij den spreker weggenomen door zijn vertrouwen op de wet, die, naar hij hoopt, slechts weinig aan de Staten zal opdragen. — Op een ander punt intusschen is de spreker het met zijn ambtgenoot uit Gelderland eens: ook hij meent, dat men zich hier niet op den drang der omstandigheden beroepen moet. Men heeft gezegd, dat men bedenken moest, dat elke stem voor drie zal gelden, maar al zou zij voor 30 stemmen gelden, de spreker zou, wanneer het een beginsel betrof, waarmede hij zich niet kon vereenigen, met gerustheid zijne stem weigeren. Hij gaat zelfs verder; hij behoort tot hen, die ook tot de vorige grondwets-herziening medegewerkt hebben en dus zeer goed wisten, dat hunne stem voor drie zou gelden, en zoo hij nu hier had moeten verschijnen om af te stemmen, dan zou hij de Staten zijner provincie verzocht hebben een ander in zijne plaats herwaarts te zenden. Dan zou hij vrijgebleven zijn van alle verantwoordelijkheid voor eene afstemming. Deze verklaring, zegt de spreker, is misschien minder parlementair, maar men zal het, vertrouwt hij, vergeven, dat hij, als opregt Gelderschman, zich onbewimpeld verklaart.

IX. De heer KROEF zegt hoofdzakelijk: «Nadat ik bij den aanvang dezer deliberatiën in het algemeen heb uitgedrukt, wat ik, hier komende, gevoelde, en te kennen heb gegeven, dat ik in de aan ons voorgelegde wets-ontwerpen, onder veel voortreffelijks, ook veel verkeerds vond, had ik mij niet voorgesteld het woord meer te voeren, omdat ik erkennen moet, dat wij ons in eene exceptionnele positie bevinden en elke stem eene buitengewone waarde heeft. Ik zal dan ook niet spreken over dit hoofdstuk, om het te prijzen, hoeveel vooruitgang ik hier ook zie. Ik zal evenmin gebreken aanwijzen, omdat ik met vorige sprekers zeggen moet: ik vind hier wel met het goede hier en daar het kwade vereenigd; maar wanneer ik de ontwerpen tot grondwets-herziening aanneem, dan wil ik het kind bij zijne geboorte niet besmetten,

door de gebreken uit te meten. Ik heb alleen het woord gevraagd met het doel, om met een enkel woord te beantwoorden hetgeen het geachte lid uit Gelderland gezegd heeft ten aanzien van de vernietiging van het provincialisme, die ook ik voorstond en waarvan men heeft gezegd: geen Zeeuw, geen Vries, geen Hollander of Geldersch man meer, we moeten *Nederlanders* worden. Schoone woorden, zoo noemde de spreker uit Gelderland dit, maar ik voor mij noem ze woorden van waarheid en hoop. O, ik vereer den grond mijner geboorte; het is mij een waar geluk Zeeuw te zijn geboren, ik ben trotsch op de geschiedenis van dat kleine land, dat zooveel helden heeft opgeleverd. Maar ik ben thans *Nederlander* en als zoodanig alleen beoordeel ik de nieuwe Grondwet, en dan is mijne leus niet, dat ik die langzame vernietiging van het provincialisme vrees. Neen ik hoop die; ik hoop eenheid; ik hoop het provincialisme te zien verdwijnen; en wensch, dat allen, tot welke provincie ook behoorende, alleen Nederlanders zullen worden.»

X. De heer VAN HALL: «Ik heb het voornemen, mijne stem voor dit wets-ontwerp uit te brengen, doch zou, zulks doende, ongaarne vervallen in de fout, om de groote constitutionnele beginselen te miskennen, die thans op den voorgrond worden gesteld. Ik bedoel daaronder in de eerste plaats, dat de uitvoerende magt uitsluitend bij den Koning berust, en, ten tweede, de ministeriële verantwoordelijkheid. Indien hetgeen de geachte sprekers uit Utrecht en Gelderland hebben aangevoerd, juist is, dan zijn wij op dit oogenblik bezig die grondbeginselen te schenden. Ik geloof echter niet, dat dit wets-ontwerp tegen die beginselen strijdt; ik zal mijne meening deswege blootleggen; zoo het blijken mogt, dat ik mij vergiste, dan zou ik genoodzaakt zijn, mijne stem er tegen uit te brengen.

Ik deel volkomen het denkbeeld, gisteren door Zijne Excellentie den minister van Justitie geuit, dat niet de uitvoerende magt *alleen* bij den Koning berust, maar dat deze ook deelt in andere takken der souvereine magt; doch de uitvoerende magt berust bij den Koning alleen en uitsluitend. En ik zie niet in, dat artikel 14 met dat beginsel in strijd is. Als artikel 14 zegt: «De Staten worden belast met de uitvoering der wetten en koninklijke bevelen, betrekkelijk tot die takken van algemeen binnenlandsch bestuur, welke de wet zal aanwijzen, en zoodanige andere bovendien, welke de Koning goedvindt hun op te dragen,» dan begrijp ik, dat die bepaling alleen dáárom in de Grondwet is opgenomen, omdat daaruit voor de Staten de verpligting ontstaat, om die werkzaamheden aan te nemen. Ware die bepaling dáár niet aanwezig, dan hadden de Staten het regt, die werkzaamheden van zich af te wijzen, en de vervulling te weigeren. Eene andere strekking zie ik hier niet. Wat de Staten doen, dat zullen ze doen als representerende de uitvoerende magt, onder de bevelen der ministers, die aansprakelijk zijn. De Koning

heeft het toezigt op hunne handelingen, het regt, om hunne besluiten te schorsen of te vernietigen. en ik verbeeld mij, dat bij het maken van de wetten tot regeling van de magt en het gezag der Provinciale en Gedeputeerde Staten, krachtens de artt. 135 en 136, bepalingen zullen worden vastgesteld, die de handhaving van dat beginsel zullen verzekeren.

Als ik mij echter mogt bedriegen, dan kan de oplossing van den geachten spreker uit Gelderland mij niet geruststellen. Ik vlei mij, dat er van deze bepaling een spaarzaam gebruik zal worden gemaakt. maar ik geloof niet, dat de Grondwet aan de wet kan opdragen. om het beginsel der constitutionnele verantwoordelijkheid weg te cijferen.

Ik geloof, dat, zoo als ik het opvat, dit artikel niet alleen geheel schadeloos is, maar zelfs eene nuttige strekking heeft. Ik hoop, dat ik mij in die opvatting niet moge bedrogen hebben, en zal in dat geval gaarne mijne stem vóor dit wets-ontwerp uitbrengen. »

XI. De heer VAN HAERSOLTE: « Vóór het sluiten dezer discussie wensehte ik met een enkel woord, zoo kort mogelijk bekend te maken de beweegreden voor mijne goedkeurende stem, welke ik over dit hoofdstuk zal uitbrengen, niettegenstaande ik bij de behandeling in de gewone Kamer tegen hetzelve heb gestemd.

Ik kan kort zijn, doordien genoegzaam al het aangevoerde door de beide eerste sprekers van dezen morgen door mij wordt beaamd, en de redenen mijner afstemming van dit hoofdstuk geen hoofdbeginselen betroffen.

De onzekere toestand, het provisionnele der tegenwoordige Regering en de verachtering van 's lands meest gewigtige belangen eischen in mijne oogen dringend voorziening. Eene eerste behoefte is, willen wij de toekomst verzekeren, dat eene vaste Regering met klemmende hand 's lands zaken onder handen neme.

Dit is nu naar mijne overtuiging niet mogelijk, zonder dat de mannen, welke die taak aanvaarden, worden geholpen en als het ware geruggesteund door eene vertegenwoordiging. Zullen de tegenwoordige Staten-Generaal dit kunnen doen? Ik zal geene verwijtingen doen en onderzoeken, wie oorzaak van den toestand is, maar ik houde mij overtuigd, dat U Edel Mogenden allen met mij zullen erkennen, dat *wij* dien steun niet kunnen geven.

Daar ik nu zoodanige verderfelijke beginselen in dit hoofdstuk niet aantref, als daarin door een redenaar uit Gelderland, naar zijne innige overtuiging, zijn gelegen, zoo zal ik thans voor dit wets-ontwerp stemmen, en evenzoo *kunnen* en naar mijne zienswijze ook *moeten* doen, bij de stemming over *één*, zoo niet de beide later volgende hoofdstukken, *waartegen* ik vroeger mijne stem heb uitgebragt. »

XII. De heer LYCKLAMA à NYEHOLT verklaart het gevoelen van den vorigen spreker te deelen; hij zal, ten einde geen tijd te verspillen, alleen zeggen, dat hij zich met het door dien spreker gezegde geheel vereenigt.

XIII. De heer VAN LEEUWEN zegt hoofdzakelijk: « Ook ik zal geen misbruik maken van den tijd, maar ik acht mij verpligt bij deze gelegenheid te verklaren, dat de stem, die ik in gemoede meen tegen dit ontwerp te moeten uitbrengen, niet hare oorzaak vindt in art. 4, waarbij bepaald wordt, dat de Provinciale Staten onmiddellijk uit het volk zullen worden verkozen; na de aanneming van het IIIde hoofdstuk kan ik mij daartegen niet verzetten, alzoo die directe keuze geheel past in het stelsel, dat door deze Kamer bij dat IIIde hoofdstuk is aangenomen. De redenen, die mij nopen, om mij bij voortduring tegen dit ontwerp te verklaren, zijn gelegen in de artt. 12, § 3, en 15, § 1, waarbij de provinciale autonomie wordt aangerand, die ik onmisbaar acht, en in art. 14, waarbij den wetgever de vrijheid wordt gegeven, om de uitvoering van wetten op te dragen aan de Provinciale Staten. Ik heb zoo even den spreker uit Noord-Holland ten voordeele van deze laatste bepaling het woord hooren voeren; hij heeft daaromtrent als het ware eene transactie uitgevonden, om de Kamer tot aanneming van dit wets-ontwerp te bewegen. Maar de gronden, door hem aangevoerd, zijn bij mij niet geldig. Ik zie in de Provinciale Staten alleen een wetgevend collegie, belast met de economie der provincie; te meer, sedert zij als wetgevers onmiddellijk door de ingezetenen gekozen zullen worden. Verkiezing door stemgeregtigden kan alleen voor een wetgevend ligchaam passen, en art. 14 is dus volkomen strijdig met den uit de wijze van verkiezing voortvloeijenden aard der Provinciale Staten. En dan zie ik in dat artikel ook daarom een onoverkomelijk bezwaar, omdat het strijdt tegen de doorvoering van het beginsel der ministeriële verantwoordelijkheid. Of zal die uitvoering zich alleen bepalen tot de gedelegeerde regtsmagt in administrative zaken, bijv. van militie, schutterij, belasting en polderzaken enz.? Ook dan zie ik in art. 14 groot bezwaar in de toepassing, alzoo aan den Koning bij art. 18 van dit ontwerp de magt wordt verleend, om besluiten der Staten te schorsen of te vernietigen. De regterlijke magt moet immers altijd onafhankelijk zijn van de uitvoerende magt, vooral waar geschillen tusschen de burgers en het uitvoerend gezag ontstaan, omdat anders de uitvoerende magt in het laatste ressort uitspraak zou doen in hare eigene zaak.

Ik ben bij deze beraadslagingen thans voor de eerste maal aan het woord, en mag de gelegenheid niet laten voorbijgaan, om een paar opmerkingen op te nemen, die ik in den loop der discussie heb hooren maken, opdat ik niet den schijn zou hebben van daarin te berusten. In de eerste plaats heb ik hen, die zich tegen deze ontwerpen mogten verklaren, hooren bestempelen met den naam van mannen van behoud

en teruggang. Ik zal de verschillende wets-ontwerpen niet doorloopen, maar dit alleen herinneren, dat ik voor mij er verre af ben, van tot die categorie te behooren; ik beroep mij op de verklaring, door mij den 9den Augustus 1847 afgelegd, toen ik met dertig mijner ambtgenooten de toen voorgestelde kieswetten verwierp, en daarmede den eersten stoot gaf tot herziening der Grondwet. Dat was wel geen zucht tot behoud! En zal men mij van teruggang beschuldigen, omdat ik tegen de directe verkiezingen gestemd heb, terwijl ik de verkiezingen met éénen trap voorstond, die ik beschouwde als eene grootere uitbreiding van de deelneming der burgers aan de uitoefening der staatkundige regten, dan de directie verkiezingen? — Eene tweede opmerking, die ik niet onbeantwoord kan laten, is deze, dat de tijden gunstig zouden zijn voor de herziening der Grondwet. De ronde en welmeenende spreker uit Dordrecht heeft eene vergelijking ontleend aan de scheepvaart op de rivieren, om die geschiktheid van het tegenwoordig oogenblik voor eene grondwets-herziening te betoogen. Maar Zijn Edel Mogende veroorlove mij, daartegen de opmerking te maken dat hij zijne vergelijking niet heeft doorgevoerd; hadde hij dit gedaan, dan ware hij tot een ander resultaat gekomen. Beweging is er voorzeker noodig in water en lucht, om de kielen te doen naderen; bij blankstil weder is dit niet mogelijk; maar zoo wij het oog slaan op hetgeen rondom ons gebeurt en gebeurd is, op de stormen, die daarbuiten woeden, wie zal dan daarin een blankewester, eene labberkoelte zien, wie zal dan den storm niet duchten, wie den schipper niet aanraden, om een oog in het zeil te houden, en het te reven bij de donkere wolken, die aan den gezigteinder oprijzen! Voorwaar het tegenwoordig tijdsgewricht is, mijns inziens, zoo geschikt niet voor die herziening; het schip van Staat loopt welligt gevaar om overzeild te worden en met man en muis te vergaan. God behoede daarvoor het dierbaar Vaderland!»

XIV. De heer DE JONG VAN BEEK EN DONK zegt, dat hij bij de vroegere behandeling van dit hoofdstuk zijne stem aan hetzelve heeft geweigerd. Hij voor zich had gewenscht, dat men de regeling der provinciale en gemeente-besturen, op het voorbeeld der Belgische constitutie, aan de wet hadde overgelaten. De meerderheid der gewone Kamer heeft dit niet gewild, en het systema der voordragt bekrachtigd. Thans beschouwt hij zich op een geheel ander standpunt geplaatst. Hij wil door eene afstemming het werk der grondwets-herziening niet weder voor langen tijd verschoven zien. Op het voorbeeld van vele zijner ambtgenooten, die met hem in hetzelfde geval verkeeren, zal hij thans het hoofdstuk goedkeuren.

XV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk en nagenoeg het volgende:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Bij de vorige wets-ontwerpen zijn de hechte grondslagen voor ons staatsgebouw gelegd en de wanden opgetrokken, die dat gebouw zullen uitmaken. Wij zijn nu geroepen, de inwendige inrigting van hetzelve te regelen, het bestuur der provinciale en gemeentelijke huishoudingen vast te stellen. Hier wordt onze belangstelling dubbel gewekt, want de provincie, tot welke wij behooren, en de gemeente, in welke wij wonen, zijn ons in het bijzonder dierbaar. Wij vinden hier de belangen te behartigen, die ons het naast aangaan, en dagelijks bezig houden. Maar omtrent deze inwendige inrigting onzer provinciale en gemeentelijke huishoudingen zijn de gevoelens zeer uiteenloopende; hetgeen de een verlangt, verwerpt de ander, hetgeen de een prijst, wordt door den ander afgekeurd; ook hier zal daarom onmogelijk aan allen genoegen kunnen worden gegeven.

Dit IVde hoofdstuk is niet het minst gewigtige der Grondwet. Bij de herziening van hetzelve heeft men veel kunnen behouden, maar ook gewigtige verandering moeten aanbrengen.

Een van U Edel Mogenden heeft zich de moeite gegeven, een gedeelte voor te lezen van een advies, dat ik in 1840 in de dubbele Kamer uitsprak en bij welk advies ik de stelling verdedigde, dat men in 1813 terugkeerde tot hetgeen het jaar 1798 was voorafgegaan; dat het verlangen om daartoe terug te keeren aanleiding gaf, dat wij bij de Grondwet van 1814 verkregen den Staat der Vereenigde Nederlanden en den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden. Ik beweerde, dat in 1814 de foederatie der Nederlandsche provinciën hernieuwd was en dat toen de voormalige provinciën als op zich zelf staande ligchamen op nieuw een verbond hebben gesloten en de grondslagen daarvan in de Grondwet van 1815 zijn overgenomen. Daarom beschouwde ik destijds die provinciën als onschendbare voorwerpen en betwistte ik het regt, om eene dier provinciën, zoolang die foederatie bleef bestaan, buiten hare toestemming, te splitsen of te schenden. Zijne Excellentie de toenmalige minister van Justitie betoogde, dat mijn gevoelen in strijd was met al hetgeen in 1813 is voorgevallen, en dat de openbare staatsstukken van dien tijd mijn gevoelen wederspraken. Hij bediende zich van de uitdrukking, dat ik de waarheid wrong in het keurslijf der revolutie. Ik vroeg het woord om te antwoorden, maar mogt het niet verkrijgen, omdat de beraadslagingen gezegd werden te zijn gesloten. Ik nam voor mijn antwoord de eerstvolgende gelegenheid waar; en een paar dagen later ontwikkelde ik mijn gevoelen op nieuw en haalde ter verdediging van hetzelve de woorden aan, door den minister van Justitie zelven uitgesproken, toen hij in 1814 het ontwerp van Grondwet aan de vergadering van aanzienlijken aanbood. En kort daarop liet de heer GROEN VAN PRINSTERER zich daarover in diezelfde dubbele Kamer aldus uit:

«Ik dank den redenaar uit Gelderland (den heer DE KEMPENAER), dat hij in de provinciale zelfstandigheid een gewigtig historisch bestanddeel onzer Staatsregeling aangewezen, het wettig bestaan der gewesten vóór de Grondwet duidelijk getoond, en het niet verzwolgen zijn hunner regten door den stroom der omwenteling boven bedenking heeft gesteld. Het heeft mij intusschen bevreemd, dat het beweren omtrent het opdragen der souvereiniteit van wege de Provinciale Staten, ten betooge van welke *fictio juris*, gelijk men het genoemd heeft, de aanspraak van den minister van Justitie, in 1814 gehouden, aangehaald is, door het stilzwijgen van dien minister in ons midden, zooveel van Zijne Excellentie afhing, is bevestigd. Ik matig mij niet aan, het geschilpunt te beslissen; doch, na de warmte, waarmede Zijne Excellentie vóór twee dagen een tegenovergesteld systema had ontwikkeld, na den blijkbaren indruk, dien de voorlezing zijner eigene woorden, teregt of te onregt, op een groot gedeelte dezer aanzienlijke vergadering had gemaakt, was, naar mijn gevoel, eenige inlichting onmisbaar, om ons niet eenstemmig te doen zeggen of te doen denken althans: «*qui tacet*, *consentire videtur*.»

Deze beschouwing heb ik steeds als voor waarachtig blijven houden; en vermits ik dien grondslag onzer tegenwoordige Grondwet onder hare grootste gebreken telde, heb ik mij bij gelegenheid van deze hare herziening beijverd, om hetgeen van die foederatie was overgebleven in de Grondwet, uit dezelve te verwijderen, om de eenheid en onverdeelbaarheid van den Staat boven bedenking te verheffen en op te ruimen alle verouderde begrippen, die in 1814 ingeslopen en in 1815 niet verworpen waren. Met dit inzigt heb ik deelgenomen aan de werkzaamheden der Staats-commissie van 17 Maart en later van den minister-raad, en steeds geijverd, om de provinciën te behouden als administrative indeelingen des Rijks, en aan haar zekere zelfstandigheid en voorregten te verzekeren, maar tevens om haar ondergeschikt te maken aan het constitutionneel gezag, omdat de bijzondere welvaart van iedere provincie in en door de algemeene welvaart mogt worden bevorderd en geene inbreuk gemaakt op de eenheid en de kracht van het Rijk. Legt nu de bestaande Grondwet naast de voorgestelde wijzigingen, en gij zult bij uwe voortgaande vergelijking bevinden, dat al hetgeen aan reglementen, door de Staten en gemeentebesturen zelve te maken, was overgelaten, nu alleen aan de wet is toevertrouwd. Deze gewigtige verandering meen ik als eene belangrijke verbetering te mogen roemen.

Gij vindt hier de gewigtige bepaling, dat de ingezetenen de leden der Provinciale Staten onmiddellijk zullen verkiezen, maar ook dat de wijze van verkiezing door de wet zal worden geregeld. In art. 21 is vastgesteld, dat de wijze, waarop de magt, aan de Provinciale Staten opgedragen, wordt uitgeoefend, geregeld zal worden door de wet. En wilt ge met een enkelen oog-opslag zien, welke groote verbetering hier wordt daargesteld, vergelijkt dan dat 21ste artikel met art. 150 der tegenwoordige Grondwet, waar men leest? «De wijze, waarop het gezag en de magt aan de Pro-

vinciale Staten, bij en ten gevolge van deze Grondwet gegeven, wordt geoefend, wordt geregeld bij zoodanige reglementen, als door de Staten der provinciën gemaakt en door den Koning goedgekeurd worden. Hier maken de Provinciale Staten zelven reglementen omtrent de uitoefening hunner magt; zij regelen zelven hunne magt en hun gezag; en zijn die reglementen door den Koning goedgekeurd, dan zijn die Staten in dezen opzigte verheven boven alle magten in den Staat, want dan is noch de Koning, noch zelfs de wetgeving, in staat, in deze reglementen eenige verandering te brengen, zoo die niet door de Staten voorgesteld worden.

Gelijk gebrek kleeft ook art. 143 der nog bestaande Grondwet aan. «De Staten, zoo luidt het, worden belast met de uitvoering der wetten opzigtelijk de bescherming der verschillende godsdienstige gezindheden en derzelver uitwendige eeredienst, het openbaar onderwijs en armbestuur, de aanmoediging van den landbouw, den koophandel, de fabrieken en trafieken, en voorts omtrent alle andere zaken, tot de algemeene belangen betrekkelijk, welke aan hen te dien einde door den Koning worden toegezonden.» Ziet hier eene opdragt van magt aan de Provinciale Staten, door de Grondwet zelve gedaan, en die geen Koning, zelfs geene wetgeving, in staat is hun te ontnemen; gij vindt hier de Provinciale Staten door de Grondwet zelve met de uitvoering van zoovelerlei wetten belast. Wij hebben daarvoor het volgende in de plaats gesteld: «De Staten worden belast met de uitvoering der wetten en Koninklijke bevelen, betrekkelijk tot die takken van algemeen binnenlandsch bestuur, welke de wet zal aanwijzen, en zoodanige anderen bovendien, welke de Koning goedvindt hun op te dragen.» Die grondwettige opdragt wordt alzoo weggenomen en daarvoor in de plaats gesteld de bevoegdheid des wetgevers, om, wanneer hij zulks raadzaam oordeelt, de uitvoering van wetten aan de Staten der provinciën op te dragen, dat is de Provinciale Staten te bezigen op zoodanige wijze en tot zoodanige einden als hij zal goedvinden; terwijl aan den Koning de bevoegdheid verblijft, om ook van zijne zijde uitvoering van wetten of bevelen aan de Staten op te dragen. De wetgeving zal alzoo de verkiezing der Provinciale Staten en der leden van de gemeente-besturen regelen; de wetgeving de magt en het gezag van beide omschrijven; de wetgeving de provinciale belastingen bekrachtigen, de taak der Gedeputeerde Staten aanwijzen, de gevolgen van het schorsen en vernietigen der besluiten van de Staten en Gedeputeerde Staten bepalen; de wetgeving de regelmatigheid dier huishoudingen besturen, en hare zelfstandigheid in wezen houden.

Ziedaar wat ik in korte woorden ter verdediging van dit hoofdstuk in het algemeen meende te moeten opmerken. Ik zal nu overgaan tot eene nadere toelichting van enkele afzonderlijke artikelen van het ontwerp, die bij deze beraadslaging bestrijders hebben gevonden.

In de eerste plaats moet daaronder worden gerangschikt de laatste alinea van art. 12, aldus luidende: «Provinciale belastingen tot dekking «dezer uitgaven, door de Staten aan den Koning voorgedragen, vereischen

«bekrachtiging door de wet.» Deze bepaling is, meen ik, als eene aanwinst te beschouwen, daar zij aanvult wat in de tegenwoordige Grondwet wordt gemist, en dat gemis ongerief heeft opgeleverd. Ik heb in de stukken, die tusschen de Kamer en de Regering gewisseld zijn, op verschillende plaatsen aangetoond, wat omtrent dit onderwerp vroeger bepaald was. Ik heb daarbij aangehaald de woorden van den graaf VAN HOGENDORP, niet om mij op zijn gezag te beroepen, maar om de gronden kenbaar te maken, die hij heeft aangevoerd, ter verklaring van de door hem uitgelegde Grondwet; en om door hem zelven het betoog te doen leveren van de waarheid, door mij ten opzigte van deze zelfde Grondwet verdedigd. Door mij is gewezen op de Staatsregelingen van 1798, 1801 en 1805, die de mogelijke behoefte aan departementale belastingen erkenden, en de middelen, om die uit te schrijven, aan de hand gaven. Dit deden de Grondwetten van 1814 en 1815 niet. Aan de Staten der provinciën werd wel wetgevende magt opgedragen, even als aan de gemeente-besturen, maar die magt strekte zich bij deze laatste uit tot de bevoegdheid, om belastingen uit te schrijven, terwijl deze bevoegdheid bij die Grondwetten aan de Provinciale Staten niet gegeven werd. In art. 148 wordt alleen gezegd, dat de Provinciale Staten aan den Koning de middelen voordragen tot het aanleggen en onderhouden van voor de provincie nuttige werken. En nu heb ik aangehaald de woorden van VAN HOGENDORP, als een bevoegd beoordeelaar in deze, ten einde aan te toonen, dat de Provinciale Staten tegenwoordig werkelijk geene bevoegdheid bezitten tot het uitschrijven van belastingen. De behoefte daaraan kan intusschen bestaan; er kunnen zich gevallen voordoen, voor welke enkele opcenten op rijks-belastingen niet voldoende zijn, om in de provinciale behoeften te voorzien, en waarin eene wet als die van 12 Julij 1821 niet genoegzaam is; voor zoodanige gevallen stelt de tegenwoordige voordragt vast: de provinciale belastingen, door de Staten aan den Koning voorgedragen, kunnen worden bekrachtigd door de wet. Hier is alzoo aanvulling van eene thans bestaande leemte. Maar waarom, heeft men gevraagd, is dat uitschrijven van belastingen dan niet aan de Staten zelven overgelaten? Het antwoord is eenvoudig; de veelheid der wetgevende magten in een rijk, vooral in een rijk, zoo beperkt als het onze, is op zich zelve niet wenschelijk; ten opzigte van belastingen niet raadzaam. De bestaande wetgevende magten te behouden, mag wijsheid worden geacht; daaraan uitbreiding te geven, zou onberadenheid mogen heeten. Eenheid moet vooral ten opzigte der belastingen worden bejaagd; eenvoudigheid in de heffing derzelve worden bevorderd. Dezelfde redenen van staatkundig beleid, die vroeger de vaststelling van departementale belastingen aan de departementale besturen niet vrijlieten, diezelfde redenen deden het thans raadzaam achten, voor de provinciale belastingen de bekrachtiging door de wet te vorderen.

Het 15de artikel is mede bestreden, maar het werd ook verdedigd; het luidt: «De Staten worden belast met de uitvoering der wetten en

Koninklijke bevelen, betrekkelijk tot die takken van algemeen bestuur, welke de wet zal aanwijzen, en zoodanige andere bovendien, welke de Koning goedvindt hun op te dragen.» Ik heb reeds vroeger opgemerkt, dat de opdragt van uitvoering van wetten aan de Provinciale Staten niet nieuw is; dat hetgeen hier bepaald wordt, veel minder is dan hetgeen nu bestaat, en dat het voortaan de wetgever of de Koning zal zijn, die de bedoelde opdragt zal doen. En met welk doel is deze bepaling geschreven? Met het doel, om centralisatie en bureaucratie zooveel mogelijk uit te sluiten. De wetgever zal voortaan niet afdalen in het voorschrijven van reglementaire bepalingen, hij zal dat in het algemeen aan de uitvoerende magt overlaten, of in het bijzonder aan de Provinciale Staten opdragen, wanneer verscheidenheid van plaatselijke omstandigheden of behoeften dat raadzamer doet achten; de eenvoudige uitvoering of toepassing der wet kan soms ook de medewerking der Provinciale Staten door hunne gedeputeerden gebiedend vorderen. Dikwerf kan het wenschelijker zijn, dat die uitvoering aan de Staten of hunne gedeputeerden worde toevertrouwd, dan dat zij uitga van eenig departement van algemeen bestuur. Die Staten en hunne gedeputeerden worden daardoor tot gewigtige bemoeijingen geroepen, en in de gelegenheid gesteld, de handhaving der wet met de belangen hunner gewestgenooten in regtmatige overeenstemming te brengen. Dat zal verwarring stichten, heeft men gezegd, want op die wijze gaat de eenheid der uitvoerende magt verloren, en wordt de uitvoerende magt des Konings aan banden gelegd. Maar het is de wet of het bevel des Konings, die de bedoelde uitvoering aan de Staten zal opdragen; beide, wet en Koninklijk bevel, brengen eigenaardige banden en regtmatige verantwoordelijkheid mede. Die uitvoerders moeten beide dragen. Zij zijn als zoodanig aan den Koning ondergeschikt; en hetgeen zij ter vervulling van die taak verrigtten, moet, wanneer het reglementen zijn, om kracht te verkrijgen, door den Koning uitdrukkelijk worden goedgekeurd; kan, wanneer het besluiten zijn, door den Koning worden geschorst of vernietigd. Waar is hier nu grond, om te vreezen, òf verwarring in de uitvoering zelve òf krenking van de Koninklijke magt?

Zoodanige opdragten zijn ook nu reeds niet zeldzaam: ik heb eene geheele lijst van wetten voor mij liggen, waarin dezelve voorkomen; ik wil slechts enkele opnoemen: de wet van 1 Maart 1815, waarvan de uitvoering geheel aan de Provinciale Staten is opgedragen; de wet van 28 November 1818, ter aanwijzing van de plaats, waar behoeftigen in den onderstand kunnen deelen; de wet van 11 April 1827, op de schutterijen; die van 29 Mei 1841, betreffende de gestichten voor krankzinnigen; de wet van 9 October 1841, betrekkelijk de regtsmagt der heemraadschappen, en ten laatste die van 6 Maart 1844, tot vaststelling eener buitengewone belasting op de bezittingen, enz. Ziedaar zoovele wetten, waaruit men zien kan, welke de bemoeijingen zijn, die men aan de Provinciale Staten zal kunnen overlaten. Wanneer men de zaak in hare eigendommelijke eenvoudigheid gadeslaat, dan is hier niets anders dan hetgeen

wenschelijk is voor de belangen van het Rijk, voor de uitvoerende magt, voor de belangen der provincie en voor die der ingezetenen.

Ik heb, met betrekking tot de artikelen 7 en 23, hooren verlangen, dat de commissarissen des Konings in de provinciën niet slechts zouden toezien, maar zelven handelen. Ik zal niet treden in eene opzettelijke wederlegging van zoodanige zienswijze, maar alleen opmerken, dat zij, die de commissarissen des Konings nog hooger geplaatst zouden willen hebben dan zij tot hiertoe waren, inderdaad de vernietiging verlangen van de zelfstandigheid der Provinciale Staten en huishoudingen. De commissaris des Konings zal nu de uitvoerder zijn van de bevelen des Konings; hij zal voorzitten in de vergadering der Gedeputeerde Staten en dáár mede stemmen, wanneer het besluiten geldt ter uitvoering van wetten en bevelen; hij zal de vergadering der Provinciale Staten regelen en dáár als vertegenwoordiger des Konings de naleving der wetten en regten der Kroon moeten handhaven.

Met opzigt tot art. 6 van dit ontwerp heeft men de vraag gedaan, of men te gelijk lid van de Tweede Kamer en van de Provinciale Staten zou kunnen zijn, hetgeen men meende te moeten afkeuren. Die vraag moet bevestigend beantwoord worden. Er is ons geene reden voorgekomen, gewigtig genoeg, om hier uit te sluiten, en alle uitsluiting van staatkundige regten hielden wij voor verwerpelijk, waar die niet volstrekt noodzakelijk is. Een lid van de Tweede Kamer, zitting hebbende in de Provinciale Staten, zal medewerken tot de verkiezing van leden der Eerste Kamer: het is waar. Indien de Provinciale Staten ook geroepen wierden tot de keuze van leden der Tweede Kamer, dan zou de zaak bedenkelijk zijn, maar thans kan daarin geen bezwaar gelegen wezen.

Men heeft er zich ook over beklaagd, dat het bekende punt van geschil omtrent de blanco-biljetten bij deze herziening der Grondwet niet opgeruimd is. Maar in art. 11 van dit ontwerp leest men: *omtrent het beraadslagen en stemmen gelden de regels, in de artt. 102, 103 en 104 ten aanzien van de kamers der Staten-Generaal voorgeschreven;* en dat art. 103 is in art. 28 van het IIIde door U Edel Mogenden reeds aangenomene wets-ontwerp aldus gewijzigd: *Alle besluiten worden door volstrekte meerderheid der stemmende leden opgemaakt*, en daardoor is op eene ondubbelzinnige wijze beslist, dat geene blanco-biljetten in aanmerking worden genomen, vermits zij, die hun stembiljet niet invulden, geene stem hebben uitgebragt, maar te kennen gaven, zich daarvan te willen onthouden.

Art. 23 luidt: « De Staten benoemen uit hun midden een collegie van Gedeputeerde Staten, waaraan, volgens de regels, door de wet te stellen, de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken worden opgedragen, en zulks hetzij de Staten zijn vergaderd of niet.» Men heeft daarin bezwaar gevonden, maar de aard der zaak en de ondervinding bewijzen om strijd de onmisbaarheid van zoodanig collegie en de zaak zal, meen ik, geene opzettelijke verdediging meer behoeven. Verder heeft men verlangd,

dat telkens zou worden uitgedrukt, welke Staten bedoeld werden, òf de Provinciale òf de Gedeputeerde Staten? Dat verlangen werd ook reeds in de enkele Kamer geuit, en wij hebben toen geantwoord, dat dergelijke aanduiding hier niet aan hare plaats, overbodig, zelfs nadeelig zou zijn.

De aard van hetgeen zal moeten worden verrigt, zal daarover in ieder voorkomend geval beslissen.

De algemeene bevoegdheid der Provinciale Staten, en die der Gedeputeerde Staten, wordt in de bepalingen dezer wet naauwkeurig en bijzonder omschreven. Daarteboven zal, volgens art. 22 dezer voordragt, *de wijze, waarop het gezag en de magt, aan de Provinciale Staten opgedragen, worden uitgeoefend, door de wet worden geregeld*; en zullen, volgens art. 23, *door de wet de regels worden gesteld, volgens welke de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken aan een collegie van Gedeputeerde Staten worden opgedragen.*

De taak van den grondwetgever is dus ook hier beperkt tot het vaststellen van algemeene beginselen. Aan den gewonen wetgever is de uitwerking en toepassing daarvan overgelaten. Wanneer de eerste het veld van den laatste bearbeidde, of in de bijzonderheden der toepassing zijner bepaling afdaalde, zou daardoor al zeer ligt verwarring worden te weeg gebrag.

Tegen art. 19 is insgelijks bedenking geopperd. Dat artikel luidt aldus: «De Koning heeft het vermogen, de besluiten der Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. De wet regelt de gevolgen.» Men heeft gevraagd: waartoe die wet? Ik antwoord, dat aan die wet — de ondervinding leert het — dringende behoefte is. Art. 147 der bestaande Grondwet, hoe gewigtig ook tot handhaving van het Koninklijk gezag, leverde in zijne werking onoverkomelijke moeijelijkheden op. De Koning kan volgens dat artikel besluiten der Staten schorsen en buiten effect stellen, maar met welk gevolg? De tegenwoordige Grondwet beantwoordt die vraag niet: en het gemis van dat antwoord baart de verlegenheid.

Zal nu de Koning zelf het geschorste of buiten effect gestelde besluit verbeteren; en alzoo het zijne in de plaats stellen? De beginselen der Grondwet gedoogen het niet, want hij zou daardoor de taak der Staten aanvaarden. Zal hij het geschorste of buiten effect gestelde besluit aan diezelfde Staten terugzenden, om hetzelve overeenkomstig zijne voorschriften te verbeteren? Het is eigenaardig; maar aan die Staten is het nergens opgelegd, hunne overtuiging te laten varen, om de ontvangene bevelen te gehoorzamen. Zal hij diezelfde zaak aan een ander collegie ter betere uitvoering opdragen? Daartoe is geene bevoegdheid verleend. De bepaling van art. 147 der Grondwet miste alzoo een zeker gevolg. Er is eene wet noodig, om dat gevolg te regelen, en voor de verschillende gevallen te wijzigen. Nu is het geval denkbaar, waarvan een van U Edel Mogenden heeft gewaagd, dat men stuit op den onwil van Gede-

puteerde Staten, om gevolg te geven aan een verlangen van het algemeen bestuur. Maar zoo iets zal niet meer denkbaar zijn, wanneer de wet, terwijl zij den werkkring der Gedeputeerde en der Provinciale Staten omschrijven zal, ook de gevolgen zal regelen van de schorsing of de vernietiging van een besluit der Staten.

Ik heb getracht, de bezwaren, die tegen dit ontwerp in het midden zijn gebragt, op te lossen, en ik hoop hierin voldoende te zijn geslaagd.»

XVI. De heer VAN LOGHEM herinnert, dat in het antwoord der Regering op het verslag van de rapporteurs der afdeelingen gelezen wordt: «De wetgevende magt, aan de Provinciale Staten thans opgedragen, strekt zich niet uit tot het uitschrijven van belastingen.» De spreker achtte het onvoorzigtig, dit punt bij deze beraadslagingen nader te behandelen; maar nadat de minister in zijne zoo even uitgesproken rede de zaak op nieuw ter sprake gebragt heeft, wil hij het stilzwijgen niet geheel bewaren. Hij meent, dat de Regering, met zich op die wijze uit te laten, onvoorzigtig gehandeld heeft; het geldt hier de beslissing eener zaak, die van groot gewigt is, want niet altijd is in den door de Regering voorgestanen zin gehandeld, en de stellige wijze, waarop de Regering zich heeft uitgelaten, zou van invloed kunnen zijn op de uitspraak van regterlijke collegiën, die in deze te beslissen mogten hebben. De spreker acht zich alzoo verpligt, om bij deze gelegenheid niet onopgemerkt te laten, dat er velen zijn, die een ander stelsel dan dat der Regering voorstaan, en meenen, dat art. 148 der Grondwet aan de Staten het regt geeft, om, onder goedkeuring des Konings, belastingen uit te schrijven.

Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN merkt op, dat de Regering betrekkelijk dit teedere punt de meeste omzigtigheid in acht heeft genomen, ten einde door de opmerking, die zij te dezen opzigte moest maken, geene ongelegenheid aan de provinciale besturen te berokkenen. De gedrukte stukken weidden daarover niet meer dan noodig was uit. Toen in de gewone Tweede Kamer der Staten-Generaal op eene nadere verklaring werd aangedrongen, heeft hij minister het gebrek niet verbloemd, maar de verschillende Provinciale Staten op de noodzakelijkheid van spoedige verbetering gewezen. Ook nu weder gedrongen daarover te spreken, meent hij hetzelfde te moeten doen. Hij verdedigt de hier voorgedragene bepaling, en laat alle gevolgtrekkingen, voor het verledene en voor het toekomende uit dezelve af te leiden, aan iederen beoordeelaar over.

Niemand meer het woord vragende, gaat men over tot de hoofdelijke stemming over het *vierde* der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet (*van de Provinciale Staten*), en wordt dit met 100 tegen 14 stemmen *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren *van Haersolte*, *Sloet* (uit Gelderland), *Op ten Noort*, *van Naamen*, *van Heemstra*, *van Harencarspel*, *de Bruyn Kops*, *Timmers Verhoeven*, *van Beeck Vollenhoven*, *van de Mortel*, *Uytwerf Sterling*, *van der Heer Mohr*, *van Heloma*, *Boxman*, *van Roijen* (uit Overijssel), *Cats*, *Corneli*, *van Forest*, *Anemaet*, *den Tex*, *de Bosch Kemper*, *Bloemarts*, *Mutsaers*, *Delhez*, *Menso*. *Paspoort van Grijpskerke*, *Kniphorst*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *Mackay*, *Mees*, *Corver Hooft*, *Enschedé*, *Hiddema Jongsma*, *L. D. Storm*, *Wichers*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *van Dam van Isselt*, *Schooneveld*, *van Hall*, *Nienhuis*, *de Weichs de Wenne*, *van Boelens*, *van Hogendorp*, *van Nispen van Sevenaer*, *Gouverneur*, *Bots*, *de Kempenaer*, *Geradts*, *Borski*, *Caan*, *Nepveu*, *Lycklama à Nijeholt*, *van Reede van Oudtshoorn*, *van Weel*, *Kroef*, *van Rijckevorsel*, *de Jong van Beek en Donk*, *Star Busmann*, *Cost Jordens*, *van Hasselt*, *Thissen*, *Backer*, *van Lijnden*, *van Dam van Noordeloos*, *van Loghem*, *Jespers*, *Slicher*, *Luyben*, *Smit*, *Kwak van Zwartewaal*, *Storm van 's Gravesande*, *van der Heyde*, *Heeren*, *Egter*, *de Monchy*, *van Roijen* (uit Groningen), *Reäel*, *Modderman*, *van de Wall*, *Begram van Jaarsveld*, *Swart*, *van Sasse van Ysselt*, *Opperdoes Alewijn*, *Albarda*, *Bijvoet*, *Lotsy*, *Kaars Sijpesteyn*, *G. L. H. Hooft*, *Vegilin van Claerbergen*, *van der Veen*, *Romme*, *Heerkens*, *Vos*, *Blankenheym*, *Sloet tot Oldhuis*, *van Wessem*, *D. Hooft*, *Schiff*, *Duymaer van Twist* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *de Man*, *van Leeuwen*, *van Panhuys*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *Nap*, *Faber van Riemsdijk*, *van Nagell*, *Cook*, *Kien*, *Hoffman*, *Nederburgh*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *van Golstein* en *Verwey Mejan*.

Ontwerp n°. V.

Aan de orde is de beraadslaging over het *vijfde* der wets-ontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van de Justitie*.

I. De heer VAN LIJNDEN heeft het eerst het woord en zegt:

«Ik heb in den loop dezer discussiën een spreker uit Noord-Holland, achter mij gezeten (den heer van Hall), hooren gewagen van een *vernis*, hetwelk over deze wets-ontwerpen zou liggen, dat men met geene ligtvaardige hand moest schenden, ten einde daardoor het gunstig onthaal derzelve bij de Natie niet in gevaar te brengen; met andere woorden, dat men, tot het geheel willende medewerken, zich moest wachten de deelen te hekelen. Ik kan dat gevoelen niet onbepaald deelen. Als ons werk het zoogenoemde vernis noodig heeft, en hetzelve er zoo dun op ligt,

dat het bij de minste aanraking dreigt los te laten, zou ik aan de bruikbaarheid van het geheel twijfelen. Ik wil de Natie geene verniste Grondwet bezorgen, maar zooveel mogelijk eene, die geeft wat zij belooft, die is, wat zij schijnt te zijn. Uit dien hoofde zal ik de vrijheid nemen, mijne bedenkingen tegen het thans in beraadslaging zijnde Vde wets-ontwerp kort te ontwikkelen,

Niemand kan meer dan ik overtuigd zijn van de noodzakelijkheid, om het regt van eigendom zooveel mogelijk tegen alle willekeurige aanranding te beveiligen. In zooverre kan ik mij wel vereenigen met de beide in art. 3 gestelde voorwaarden van ontzetting van eigendom: *verklaring van algemeen nut*, en *voorafgaande schadeloosstelling.*

Die regel heeft echter, gelijk elke regel, zijne uitzonderingen in het belang der algemeene maatschappij. Van de verklaring van algemeen nut zijn vrijgesteld *werken van vestingbouw*, *en die van herstel of onderhoud van dijken*, *bij besmetting en andere dringende omstandigheden.*

De verklaring van algemeen nut en de voorafgaande schadeloosstelling worden niet gevorderd bij *oorlog*, *brand* en *watersnood.*

Tegen deze laatste categorie moet ik opkomen als *onvolledig.* Ik woon in eene landstreek, waar goede, wel onderhouden dijken de land-eigendommen tegen het dikwerf dreigende water moeten beschermen. Het onderhoud dier dijken onderscheidt zich in *gewoon* en *buitengewoon.* Voor het gewoon onderhoud wordt in den regel geene schadeloosstelling gegeven: daarmede zijn bepaaldelijk aangewezen grondstukken belast (besmet). Voor het *buitengewoon* onderhoud wordt dezelve sedert de invoering van een nieuw polder-reglement toegekend. In geen geval echter gaat die schadeloosstelling de inbezit-neming van den grond of het benoodigde voorwerp vooraf, en dit om de zeer eenvoudige reden, dat het onderhoud van een dijk in den regel een werk is van zulk een overwegend belang, dat het uitstellen van hetzelve, soms na afloop van een lang gerekt proces over de te verleenen schadeloosstelling, eene geheele landstreek aan het gevaar van overstrooming zou kunnen blootstellen. En hierdoor wordt aan het regt van eigendom en schadeloosstelling niet te kort gedaan: neen, hetzelve wordt in den ruimsten zin geëerbiedigd, want vóór het begin des werks wordt de schadeloosstelling, zooveel mogelijk, met den eigenaar geregeld. Kan die minnelijke schikking niet tot stand komen, dan wordt de zaak voor den regter gebragt, doch niet dan nadat het voorwerp, waarover geschil is, door wederzijds benoemde deskundigen is opgenomen en gewaardeerd. Zoo doende, wordt èn het eigendomsregt geëerbiedigd èn de voortzetting van een werk in het algemeen belang niet gestuit. Wordt nu de bepaling van art. 3 tot wet, dan zal het in het vervolg uiterst moeijelijk, zoo niet onmogelijk zijn, in het onderhoud der dijken naar behooren te voorzien. Ik geef toe, dat het gewoon onderhoud nog op den ouden voet zal kunnen blijven voortgaan,

ofschoon ook hieromtrent twijfelingen zouden kunnen rijzen; doch zal het boven allen twijfel zijn, dat geen *buitengewoon* onderhoud, geene verzwaring of verbreeding van een dijk zal kunnen begonnen worden, vóórdat de eigenaar van den te leveren of in te nemen grond vooraf schadeloos gesteld zij. Ieder, die bij ondervinding weet, hoe overdreven niet zelden de eischen van eigenaars zijn, zal mij moeten toestemmen, dat het dan bijna onmogelijk wordt, een werk van dien aard tot stand te brengen, daar gewoonlijk dergelijke werken den afloop van een uit zijn aard langdurig regtsgeding niet kunnen afwachten. De door de Regering gegeven inlichting neemt het bezwaar niet weg; de uitlegging, door haar aan het woord *watersnood* gegeven, is gedrongen, en in strijd met hetgeen de ondervinding leert dat gewoonlijk plaats heeft. In de memorie van toelichting lees ik: «De Regering kan het bezwaar niet «deelen, hetwelk sommige leden in deze bepaling zien, voor zoover «het herstel of onderhoud van dijken betreft. Er is hier toch alleen «rede van dat onderhoud en herstel, waartoe geen watersnood dringt, «waartoe dus een voegzame tijd voorhanden is. Zoodra dit laatste het «geval niet is, dan is er nood. Want niemand toch zal bij ons door «watersnood alleen verstaan het oogenblik, dat de rivier de kruin van den «dijk bereikt heeft, maar watersnood bestaat, als het herstel of onderhoud «*noodzakelijk*, de rijzing van het water *nabij* is, en dus zoowel het «gezond verstand als de ondervinding leert, dat buitengewoon spoedige «voorziening noodig is.»

Wie zal bepalen, of er al dan niet niet *voegzame tijd* voorhanden is? Een werk aan den dijk moet gewoonlijk vóór den winter voltooid zijn: wie zal nu in het voorjaar durven bepalen, of er voegzame tijd voorhanden zal zijn, om eerst den uitslag van een lang proces of gerekte transactie af te wachten, om na afloop daarvan nog vóór het invallen van den winter het werk tot stand te brengen? — Ik noemde de uitlegging, aan het woord *watersnood* gegeven, *gedrongen*. De Regering zegt, dat watersnood bestaat, als het herstel of onderhoud *noodzakelijk*, de rijzing van het water nabij is. Maar wie zal durven beweren, dat er midden in den zomer, bij laag water, *watersnood* bestaat? En echter kan dan juist het herstel of onderhoud *noodzakelijk* zijn, omdat men ook in de dijkzaken den regel moet opvolgen: *si vis pacem*, *para bellum*. Die vijand kan met het ingaan van den winter komen opdagen; en zal men hem dan kunnen weêrstaan, zoo moet men zich in den zomer in staat van tegenweer gesteld hebben. Daarenboven, wie zal bepalen, of het onderhoud *noodzakelijk*, de rijzing van het water *nabij* is? Het eerste hangt van een individueel gevoelen af, het laatste gaat alle menschelijk berekenings-vermogen te boven. De ondervinding leert, dat die rijzing in weinige dagen, ja uren, kan plaats hebben, zonder dat men die met eenige zekerheid kan voorzien. De Regering doet hier een beroep op het gezond verstand: doch de ondervinding leert, dat, als het eigenbelang in het spel

komt, het verstand der meeste menschen soms al zeer ongezond wordt.

Ik heb een der ministers onlangs enkele sprekers met den naam van *novatores* hooren bestempelen. Ik wil hier niet onderzoeken, wie hier de grootste *novatores* zijn, de ministers of de leden der Kamer; — maar dit is zeker, dat de door mij bestreden bepaling eene *innovatie* bevat, die de tegenwoordige Grondwet niet kent, en welke van eene allernoodlottigste werking kan zijn.

Derhalve zie ik in deze bepaling, zoo als zij dáár ligt, groot bezwaar; een bezwaar, dat ik betwijfel of door eene interpretatie der Regering kan worden opgeheven, daar de uitdrukkingen niet dubbelzinnig zijn; een bezwaar, dat mij zoo gewigtig voorkomt, dat ik mij overtuigd houde, dat het eerlang blijken zal te moeten worden weggenomen, hetzij door den gewonen wetgever (zoo dit mogelijk is), hetzij bij eene volgende grondwets-herziening. Ik zal omtrent dit punt van de inlichtingen des ministers mijne stem laten afhangen.»

H. De heer BACKER: «Ik heb het woord gevraagd, om bij gelegenheid van de behandeling van het Vde wets-ontwerp, handelende over de Justitie, een paar bedenkingen in het midden te brengen, welke, naar mijn inzien, daarbij niet behooren te worden over het hoofd gezien.

Het hoofddoel, hetwelk bij de veranderingen en de weglatingen in dit onderwerp heeft op den voorgrond gestaan, schijnt geweest te zijn bezuiniging. Ik huldig gaarne dit doel, als proeve, ook dáár, waar het mij toeschijnt, dat het moeijelijk of op zeer onvoldoende wijze te bereiken zal zijn. — Ook dáár wil ik die poging niet in den weg staan, waar het mij toeschijnt, dat met de bereiking van dat doel andere voordeelen, aan het bestaande verbonden, gevaar loopen van verloren te gaan.

Het is mij daarom vooral doelmatig voorgekomen, de vraag over de vermindering der hoven of de verwijdering van de eerste instantie in civiele zaken uit de provinciale hoofdplaatsen over te laten aan den wetgever. Dan toch kan het voor en tegen rijpelijk worden onderzocht. Dan zal het welligt blijken, dat de behandeling van de civiele zaken ter eerster instantie in de provinciale hoofdplaatsen eigenaardige *voordeelen* heeft, als: 1°. meerdere goedkoopheid der justitie voor de litigerende partijen, waardoor althans eenigermate het kostbare van de instelling kan worden opgewogen; 2°. dat daardoor in elke provincie eene practische school voor regts-wetenschap en wetkennis gevormd wordt, in welke de meeste voor het bestuur bruikbare menschen moeten gevormd worden, en zonder welke vooral de practische kennis en toepassing van het staatsregt slechts zeer onvolledig blijft.

Er is naar mijn inzien veel aan gelegen, dat in elke provincie zulk eene leerzame balie als kweekschool besta.

Het zal dan bij een gezet onderzoek omtrent onze justitiële instellingen misschien blijken, dat dezelve (behoudens iets overvloedigs hier en daar) over het geheel geene slechte vruchten dragen. Het zal vooral blij-

ken, dat, zoo de justitie *duur is voor het land*, dezelve nog veel duurder is voor de justiciabelen en dat dit gebrek niet is toe te schrijven aan de hoven, maar aan geheel andere oorzaken, *bij de regtsbedeeling voorkomende*.

Het zal bij dat onderzoek blijken, dat onder proces-vormen, waar het inquisitief systema niet bestaat, waar *niet de regter*, maar *waar partijen selven door hunne gemagtigden* instrueren, de justitie dat gemeen heeft met den constitutionnelen regeringsvorm, dat dezelve zeer duur is.

Laat ons derhalve hopen, Edel Mogende Heeren, dat de wetgever, die de bezuinigings-quaestie bij de hoven zal oplossen, tevens een middel zal weten te vinden ter bezuiniging voor de regtzoekenden bij het voeren van processen.

Er is echter aan de grondwettige bepalingen over de justitie nog eene bepaling toegevoegd, welke mij stof oplevert tot bedenkingen, die ik niet verzwijgen mag.

Dezelve luidt in het tegenwoordig art. 150: « De wet regelt de wijze, « waarop geschillen over bevoegdheid, tusschen de administrative en « regterlijke magt ontstaan, worden beslist. »

Na de Grondwet van 1815 bestond er geene dergelijke grondwettige bepaling. Bij eene wet van 1816 werden alle dergelijke geschillen overgebragt naar de regtbanken. Later ontstond een conflicten-stelsel, dat vervolgens weder werd opgeheven, en sedert dien tijd beoordeelt de regterlijke magt zelve de quaestiën van bevoegdheid van dien aard.

Dit is dan ook, mijns inziens, de verkiesselijkste methode, welke in deze kan worden gevolgd.

De gronden daarvoor zijn menigvuldig en van zoo verschillenden aard, dat ik mij slechts bij eenige weinige zal bepalen.

Vooreerst komt het mij voor, dat de moeijelijkheid door eene accurate redactie van de wetten grootendeels kan vermeden worden; dat, zoo men de wetten met zorg en juistheid maakt, zoo men daarbij zorgvuldig bepaalt, wat de administratie doen mag en kan, wat de administratie naar haar goedvinden regelt, — zoo men voor eene wel-ingerigte administratie eene zekere ruimte van handelen laat, waarin zij zich met vrijheid kan bewegen, en zoo men dit zoo duidelijk uitdrukt, dat er, op eene eenigzins gecompliqueerde wijze, geene quaestie kan ontstaan over regres tot den regter, dat alsdan dat regres zelden zal plaats hebben, en zeer gemakkelijk zal te beoordeelen zijn.

Indien, bij het maken van wetten, deze onderscheiding gestadig wierd voor oogen gehouden, zouden de zoogenaamd *administratief contentieuse* zaken zeer zeldzaam zijn. Verreweg de meeste competentie-quaestiën van dien aard ontstaan uit het gebrekkige en onduidelijke in de wetten.

Maar er bestaat nog eene andere reden, welke het zeer moeijelijk maakt, om hier met eenig succes eene competentie-regeling te doen plaats hebben, en de zwarigheid bestaat daarin, dat niemand immer heeft kunnen definiëren, *wat eene administratief-contentieuse zaak is.* Nu kan

men wel met voorbeelden de zaak trachten op te helderen; maa definitie van eene administratief-contentieuse zaak te geven, onmogelijk eene wet maken over de competentie-regeling derz men zonder accurate definitie zoekt uit te maken, wat eene zoog administratief-contentieuse zaak is, dan wordt de éénе zaak als aı en grond voor eene andere, en dan komt men zoo van usur usurpatie, totdat eindelijk niets tegen die ingrijpende hand ve

Het is er toch zeer verre van daan, en niemand zal het bewı elke zaak, waarin eene administratie direct of indirect is betrokl administrative zaak zoude zijn.

Alles wat eigendom betreft, alles waar het schuldvordering bet wat andere burgerlijke regten betreft, behoort tot de regterlij volgens de Grondwet zelve.

Naast deze grondwettige bepaling, welke is blijven bestaan he ruimte gezien voor eene regtskundige definitie van de zoogenaaı nistratief-contentieuse zaak, in theorie onvereenigbaar. Admini hetgeen onder het bestuur behoort; contentieus behoort niet ondeı maar tot beslissing.

Er zijn nog twee consideratiën, welke het mij verkieslijke hebben doen voorkomen, om de bepaling omtrent de competenti niet op te nemen, en die consideratiën zijn:

1°. de ontzettende kosten en het tijdverzuim, daardoor veroor gelegenheid alleen, om de competentie te moveren en te doen bel is in mijne oogen een ongeluk, en de ondervinding daaromtrent genoegzaam bewezen.

2°. Eene tweede consideratie is deze, dat het mij, ter be van den burger, die met eene administratie geschil voert, k voorkomt, dat er volstrekt voor hem geene termen overblij partijdigheid te vermoeden of daarvan te beschuldigen. Dit zı het geval zijn, wanneer niet de gewone regter, maar een andı Met de beslissing over de competentie is toch altijd de deur om den burger van zijnen grondwettigen regter af te trekkeı

Uit het aangehaalde zal het aan U Edel Mogenden blijken artikel voor mij zeer weinig aannemelijks bevat.

Ik had het liever niet gelezen in de nieuwe Grondwet.

Het is mij echter voorgekomen, dat ook nu, als de Grond *de wet regelt de wijze*. — de wet *aan de regterlijke magt* die heid kan blijven opdragen. Ik zeg meer, Edel Mogende Heeren er geene houdbare definitie voor eene *administratief-contenti* is uitgevonden, komt mij dit de éénige mogelijke wijze voo toch de magt, die de competentie regelt, zonder wel afgebaken of bepaling, uitspraak doet, dáár zouden de regterlijke waı aan den burger toegekend, op losse schroeven staan.

Het is dus in de hoop, dat deze mijne bezwaren op deı andere wijze door den toekomstigen wetgever mogen wordeı

weg geruimd, dat ik mijne stem, die door dit artikel op eene harde proef is gesteld, voor dit wets-ontwerp zal uitbrengen.»

III. De heer VAN HASSELT: «Ook ik zal voor het Vde ontwerp stemmen om het vele goede, dat er in voorkomt, om de verbeteringen, welke het bevat. Maar ik meen de aandacht van U Edel Mogenden voor een oogenblik te mogen bepalen bij art. 20 van dat ontwerp, waarin eene uitdrukking voorkomt, welke mij voor eene tweeledige uitlegging vatbaar schijnt, en waaromtrent ik noch in de memorie van toelichting, noch in die van antwoord eenige opheldering heb gevonden, en welke uitdrukking toch wel eenige opheldering verdient. In gezegd art. 20 wordt gesproken van regtbanken van eersten aanleg en gezegd, dat de leden dier regtbanken voor hun leven worden aangesteld. — Wat zijn regtbanken van eersten aanleg? Onder die benaming ken ik geene regtbanken meer: de regtbanken van eersten aanleg (*tribunaux de première instance*) zijn met 1°. October 1838 verdwenen en gedeeltelijk vervangen door de arrondissements-regtbanken. Regtbanken van eersten aanleg zijn thans zoowel die arrondissements-regtbanken als de kantongeregten, ja gedeeltelijk ook de provinciale geregtshoven, waarbij ook sommige zaken in eersten aanleg worden aangebragt. — Is de bedoeling van art. 20 dan, dat ook de kantonregters voor hun leven zullen worden aangesteld? Ik geloof het niet en zou het niet goedkeuren. — Maar was dat de bedoeling, welke zijn dan de leden der regterlijke magt, die voor eenen bepaalden tijd worden aangesteld? Ik ken slechts als leden der regterlijke magt raadsheeren in den Hoogen Raad, raadsheeren in de provinciale hoven, leden der arrondissements-regtbanken en kantonregters. — Men antwoorde mij niet: ja, maar kantongeregten zijn geene regtbanken; want de uitlegging, die de Regering aan het woord *regterlijke collegiën*, voorkomende in art. 18 bij de memorie van antwoord, zoo aan de gewone Kamer als aan deze dubbele Kamer heeft gegeven, sluit dit antwoord geheel uit. Zij brengt onder de regterlijke collegiën ook de *kantongeregten;* en welk onderscheid is er tusschen regterlijke collegiën en regtbanken? En is dit zoo, dan ook zullen volgens het onderhavig ontwerp de kantonregters mede voor hun leven moeten worden aangesteld, en waarlijk ik kan niet gelooven, dat dit de bedoeling is. Ik zal de ophelderingen van Zijne Excellentie den voorloopigen minister van Justitie afwachten.»

IV. De heer DE BOSCH KEMPER wenscht met betrekking tot het thans behandelde wets-ontwerp een paar zeer korte aanmerkingen in het midden te brengen. Zijne eerste aanmerking betreft eene stelling, die door den voorlaatsten spreker uit Noord-Holland geuit is geworden. Deze heeft gewaagd van het vraagstuk der conflicten, en wenschte daarbij, dat in de wetten duidelijk zou worden aangewezen, wat tot de bevoegdheid der administrative en wat tot die der regterlijke magt behoort. Daarbij heeft dat

lid eene stelling geuit, waarmede de spreker zich niet kan vereenigen. In art. 163 der bestaande Grondwet staat; « Alle twistgedingen over eigendom of daaruit voortspruitende regten, over schuldvordering of burgerlijke regten, behooren bij uitsluiting tot de kennis der regterlijke magt.» Men heeft dit artikel steeds zoo uitgelegd, dat *schuldvordering* hier niets anders beteekent dan hetgeen reeds in *burgerlijke regten* begrepen is, maar het geachte lid uit Noord-Holland scheen het zoo op te vatten, dat hier van drie geheel afzonderlijke zaken gesproken wordt: van eigendoms-regten, van schuldvordering en van burgerlijke regten. De spreker zou meenen, dat het hierbij niet dan een bloot verschil van wet-explicatie gold en dat alzoo thans daaromtrent geene verdere woordenwisseling te pas kon komen, indien hij niet opgemerkt had, dat het woordje *of* in het artikel der thans nog van kracht zijnde Grondwet veranderd is in het woordje *en*. Gaarne wenschte de spreker de bedoeling dezer verandering te leeren kennen, die van groot gewigt zou kunnen zijn, als aanleiding kunnende geven tot bevestiging van de interpretatie, door het geachte lid uit Noord-Holland aan het tegenwoordig art. 163 gegeven. Terwijl hij deze inlichting meent te moeten vragen, moet de spreker tevens in het algemeen ten aanzien der voorgestelde veranderingen in het hoofdstuk: *Van de Justitie* verklaren, dat hij het voor eene zeer groote verbetering houdt, dat de regeling der regterlijke magt aan den wetgever overgelaten en daardoor de weg geopend wordt tot meerdere eenvoudigheid en zuinigheid. Hij erkent, dat een groot voordeel uit eene meer eenvoudige inrigting der regterlijke magt zal voortvloeijen, daar de bezuiniging, die er het gevolg van zijn zal, vooral in deze tijden hooge pligt is. Ook hij meent, dat elke onnoodige uitgave bespaard moet worden, en dat, waar dezelfde waarborgen bestaan voor goede regtspraak, altijd die middelen gekozen moeten worden, die het minste kosten. Hij is het alzoo eens, dat men zich bij eene andere regeling onzer regterlijke magt de meeste zuinigheid ten doel zal moeten stellen. Maar aan den anderen kant mag hij niet ontveinzen, dat de Natie, die zoozeer gesteld is op eene goede handhaving van het regt, hier nog hoogere belangen heeft dan die der schatkist, en dat bij de herziening der wet op de regterlijke organisatie en, in verband daarmede, van het Wetboek van Strafvordering, de hoofdbedoeling moet zijn verbetering. Dit zoo zijnde, dan mag, naar des sprekers oordeel, niet verzuimd worden een oog te slaan op een regt, dat reeds zoo lang aan crimineel veroordeelden onthonden is, het regt namelijk van hooger beroep, dat de spreker voor alle strafzaken toegestaan wenscht te zien. In zijn oog is 't het zonderlingste verschijnsel, dat een veroordeelde tot enkele dagen gevangenis-straf in hooger beroep kan komen, terwijl dit ontzegd is aan hem, die voor jaren naar het tuchthuis gezonden wordt. Deze zonderlinge staat van zaken is alleen toe te schrijven aan een toevalligen zamenloop van verschillende omstandigheden. In 1810, bij onze inlijving in het Fransche keizerrijk, werden wij de instelling

der jury deelachtig, en daarbij kwam geen hooger beroep te pas. Dadelijk na onze onafhankelijk-verklaring verscheen het ongelukkige besluit van 11 December 1813, waarbij de Code d'Instruction Criminelle gemutileerd en de jury door vaste regters vervangen werd, zonder dat men daarom een hooger beroep voor alle strafzaken instelde. Toen men nu 25 jaren later de herziening onzer strafregtspleging ter harte nam, was men zoozeer gewend geraakt aan eene regtspleging zonder hooger beroep in criminele zaken, dat men dit hooger beroep geheel onnoodig achtte. Mannen, beroemd in de regtspractijk, betoogden het onverkieslijke van een appel in alle strafzaken. De ondervinding heeft echter op eene zeer onvoldoende wijze aan hunne verwachting beantwoord, en het was daarom, naar des sprekers inzien, niet ongepast, om ter gelegenheid der grondwets-herziening, waarbij men toch niet alleen te denken heeft aan de besparing van eenige duizenden gulden, den wensch uit te drukken, dat bij verandering onzer regterlijke organisatie en regtspleging ook op het door hem besproken gebrek gelet worde.

V. De heer L. D. STORM moet van den minister van Oorlog, of van wege den raad der ministers, eene verklaring vragen, omtrent den zin, de beteekenis, het regt verstand van het woord *oorlog*, in § 4 van art. 3 voorkomende, aan welk woord eene zeer groote uitbreiding schijnt te kunnen gegeven worden. Heeft men daardoor te verstaan een daadwerkelijken staat van krijg, wanneer het grondgebied van den Staat is aangevallen, wanneer onze vestingen oogenblikkelijk zijn bedreigd, even als wanneer watersnood onze dijken of brand onze bezittingen dreigde te vernielen: in dat geval heeft de spreker er niets tegen; maar mogt met dat woord kunnen verstaan worden die denkbeeldige oorlogs toestand, dien hij gedurende meer dan negen jaren in Noord-Braband beleefde, gedurende welken geen vijand was te bespeuren, noch zelfs redelijkerwijze kon worden gevreesd, en niettemin de eigendommen der ingezetenen ter beschikking waren van hen, die zich tegen dien imaginairen, onbekenden vijand wapenden en versterkten. tot het aanleggen van allerlei kostbare en nutteloze werken van defensie werden ingenomen, en de landerijen bij duizendtallen bunderen werden geïnundeerd en geïnundeerd gehouden: dan zou hij zich met kracht tegen zulke opvatting en de gevolgen daarvan moeten verzetten, en er genoegzamen grond in vinden, om zijne stem aan dit hoofdstuk te weigeren.

Hij wenscht eene geruststellende verklaring, van welke zijn votum zal afhangen.

VI. De heer VAN HARENCARSPEL zegt, dat ook bij hem bedenking is opgekomen in opzigt tot de 3de en 4de alinea van art. 3 van dit hoofdstuk, waaromtrent hij inlichting verlangt, zonder evenwel daarom zijne stem hiervan te laten afhangen. Anders deelt hij het gevoe-

len van den eersten spreker over dit onderwerp. Het schijnt hem namelijk toe, dat op grond van die 3de en 4de alinéa van art. 3 zou kunnen worden beweerd, dat het bestaande dijkregt, met betrekking tot zoodanig onderhoud, waarvoor volgens de reglementen schadeloosstelling verleend wordt, voortaan in zooverre zal zijn veranderd, dat de schadeloosstelling nu bijna altijd zal moeten voorafgaan. De spreker zal deze bedenking kortelijk ontwikkelen. Bij art. 22 der wet van den 29sten Mei 1841, betrekkelijk de onteigening ten algemeenen nutte, komt eene bepaling voor, in hoofdzaak overeenstemmende met hetgeen in de 4de alinéa van het onderwerpelijk art. 3 gezegd wordt, vermits wij in dat art. 22 lezen: «De tegenwoordige wet is niet toepasselijk op gevallen van «oorlog, brand of watersnood, welke de onverwijlde inbezitneming van «eenig bijzonder eigendom mogten vorderen, onverminderd het regt «tot schadevergoeding, indien daartoe termen bestaan.»

Maar nu volgt daarenboven in art. 23 van die wet deze slotbepaling: «Bij deze wordt geene verandering gemaakt in de bestaande wets-bepa«lingen ten aanzien der onteigening van verdronken landen bij bepolde«ring of droogmaking, of van gronden, welke voor werken betrekkelijk «tot de ontdekking en ontginning van mijnen worden ingenomen, noch «in de bijzondere regten, volgens de bestaande verordeningen of de oude «instellingen, aan sommige dijk- of polder-collegiën toekomende, of «de algemeene dijkregten.» De spreker vermeent, dat dien overeenkomstig dan ook in de wet van den 9den October 1841, betrekkelijk de magt der hooge en andere heemraadschappen, dijk- en polder-besturen bij art. 2 bepaald is, dat de collegiën en besturen, in art. 1 genoemd, het regt zullen hebben, onder anderen 3°. «om aarde te mogen halen ter «naaster lage en minster schade, tot het maken, verleggen, verbeteren of «herstellen van dijken en waterkeeringen, in acht nemende de bijzondere «verordeningen, daaromtrent bij de bestaande of nader te maken keuren «en reglementen vastgesteld of vast te stellen, alles behoudens behoorlijke «schadevergoeding, *zoo mogelijk* vooraf te begrooten;» hetgeen hier in het algemeen gezegd wordt. Deze laatste woorden zijn des te merkwaardiger, als men in aanmerking neemt, dat de Hooge Raad der Nederlanden, bij een arrest, indien de spreker zich niet vergist, van de maand Mei van datzelfde jaar, reeds had beslist, dat behoorlijke schadeloosstelling in art. 162 der Grondwet moest worden verstaan te zijn gelijktijdige schadeloosstelling. Desniettemin toch meende de wetgever in het stuk van dijk- en polderzaken te kunnen en te moeten bepalen behoorlijke schadeloosstelling, *zoo mogelijk* vooraf te begrooten. Het komt den spreker voor, dat de grond hiervan denkelijk daarin zal moeten gezocht worden, dat de legislative bevoegdheid in dijk- en polderzaken bij het hoofdstuk *van den waterstaat* bijzonderlijk bepaald en geregeld is, en in de aldaar gedane grondwettige handhaving der bestaande reglementen. Hoe het zij, het is nu voor den spreker niet geheel duidelijk, of er door de 3de en 4de zinsnede van het onderhavige art. 3 al dan niet eene innovatie of verandering in het ten deze

bestaande dijkregt zal worden gemaakt, zoodat men, bij voorbeeld, buiten het geval van watersnood, geen schop aarde zou kunnen halen tot herstel of onderhoud van dijken, wanneer daarvoor schadeloosstelling zal moeten worden gegeven, vóórdat de schadeloosstelling zal zijn vooraf gegaan. Dit zoude, met het oog op het belang der polders, geen gering bezwaar in de toekomst opleveren. Misschien echter zal de veronderstelde moeijelijkheid wegvallen, indien men bepaaldelijk in het oog houdt eene te maken onderscheiding tusschen de gevallen van eigenlijke onteigening bij den aanleg van dijken, alsmede van hetgeen daarmede in zeker opzigt gelijk te stellen is, namelijk het alsdan leggen der verpligting tot levering van aarde tot herstel of onderhoud derzelve op de aangrenzende landen voor de toekomst, en tusschen het reeds bestaande regt, om aarde te mogen halen, of die gevallen, dat zoodanige verpligting, om aarde tot herstel of onderhoud te leveren, alreeds op de landen kleeft, zoodat de schadeloosstelling voortaan noodwendig zal moeten voorafgaan, wanneer zoodanige verpligting tot nu toe nog niet op de landen rustte. In dien zin heeft de spreker de 3de alinea van het antwoord der Regering betrekkelijk dit wets-ontwerp opgevat, alwaar gezegd wordt, dat door de Grondwet niet wordt gederogeerd aan verbindtenissen of dienstbaarheden, te dezen opzigte bestaande. Hij wenscht nu te mogen worden ingelicht, of hij dit antwoord in dien zin juist heeft begrepen, en, wat daarvan ook zij, zoo zoude hij gaarne de vraag beantwoord zien, of en in hoeverre door het bedoelde artikel van het wets-ontwerp eenige verandering in het te dezen aanzien tot hiertoe bestaande dijkregt zal worden te weeg gebragt.

VII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« Edel Mogende Heeren!

Ik zal trachten de bezwaren op te lossen, die tegen het wets-ontwerp in het midden zijn gebragt.

Al aanstonds merk ik op, dat men bij de beoordeeling van het 3de artikel van dit ontwerp betrekkelijk de onteigening wel in het oog moet houden, dat het eenvoudig beginselen daarstelt, gelijk de aard eener grondwet medebrengt, maar dat het geenszins moet strekken, om alles in de bijzonderheden te regelen. Dien ten gevolge, zoo er over de woorden: *oorlog*, *brand* of *watersnood* geschil kan ontstaan, dan zal dit door den wetgever moeten worden uitgemaakt, terwijl ook nu reeds de bestaande wet zal moeten geraadpleegd worden, om de juiste beteekenis dier woorden te leeren kennen.

Na deze algemeene opmerking, moet ik in het bijzonder herinneren, dat hier geconcilieerd moest worden de eerbiediging van het regt van eigendom met het belang van den Staat, om in sommige gevallen dat regt van eigendom aan zich te trekken. En wat is nu het regt van

eigendom? Het is het regt, om het genot te hebben van eene zaak, zoo als die zich bevindt, van eene zaak met de lasten, die er op mogten rusten, zoodat, als een goed bezwaard is met den last, om bij te dragen tot het maken of herstellen van dijken, het regt, dat de dijkstoel op dat goed heeft, steeds uitgeoefend kan worden, zonder dat er van onteigening sprake kan zijn. Dit lost dadelijk een der bezwaren, tegen dit wets-ontwerp gemaakt, op. Maar er zijn er meer gemaakt; sommigen verlangen van het onderhoud van dijken een eigenlijk gezegd regt van onteigening zonder voorafgaande schadevergoeding. Dit ware van veruitziende gevolgen. De dijkbesturen zouden dan op uren afstands de eigenaren van eenen voorraad hout of steen kunnen ontzetten, behoudens eene latere regeling van schadevergoeding. Dit zoude zijn niet gebruik, maar misbruik van dijkregt.

In het gewoon en buitengewoon onderhoud van dijken behoort tijdig te worden voorzien; dit is de pligt der dijksbesturen en, dit doende, moeten de gewone regelen worden gevolgd. Is er onverwachte beschadiging, moet het herstel met buitengewonen spoed worden tot stand gebragt, dan is er watersnood en geeft het wets-ontwerp regten, die in den regel niet kunnen worden toegestaan. Het regt van onteigening in buitengewone omstandigheden wordt nu beter verzekerd dan thans, want de tegenwoordige Grondwet vordert bij elke onteigening, zonder uitzondering, eene behoorlijke, dat is, volgens de uitlegging, daaraan door den hoogsten regter gegeven, gelijktijdige schadeloosstelling. Er bestaat dus hier, bij een goed begrip der zaak, volstrekt geen bezwaar. De woorden: *oorlog*, *brand* of *watersnood* moeten verstaan worden in den zin, dien bestaande wetten aanduiden.

Het kan dus hier ook de vraag niet zijn — om met den spreker uit Noord-Braband van het dijkregt tot het regt van den oorlog over te gaan — of een toestand als die, waarin wij van 1831 tot 1839 verkeerden, als een staat van oorlog te beschouwen zal zijn. Nog eens, wij beraadslagen alleen over beginselen, en de toepassing daarvan moeten wij vinden òf in de verklaring des Konings, welke het regt heeft oorlog te verklaren, òf in de bestaande wetten omtrent den staat van oorlog en beleg. Hier is slechts erkend, dat oorlog eenen uitzonderingstoestand kan daarstellen, waarbij de eigendom kan worden aangetast, zonder dat het openbaar nut is verklaard en schadeloosstelling vooraf is geregeld, en dat beginsel zal wel niemand kunnen betwisten. De toepassing er van moet met zooveel onderscheiding worden gemaakt, dat men zich daarin bij de vaststelling van het beginsel niet kan verdiepen.

Eene opmerking van geheel anderen aard was deze, dat er bij de reorganisatie onzer regterlijke instellingen toch wel op gelet moest worden, dat een behoorlijk getal baliën behouden blijve, omdat men begreep, dat dit scholen zijn voor de practische beoefening van de regts wetenschap, in welke de meeste voor het bestuur bruikbare mannen moeten

gevormd worden. Dit is eene aanbeveling, die door de Regering niet veronachtzaamd zal worden, maar bovenal zal bij die reorganisatie in het oog gehouden moeten worden het belang der justitiabelen, want bij de inrigting, die wij nu hebben, zijn de kosten der regtsgedingen zoo exorbitant, dat het voor hen, die noch rijk, noch doodarm zijn, soms naar regtsweigering zweemt; en dit kwaad moet in de eerste plaats weggenomen worden.

Door een geacht spreker uit Noord-Holland werd mede aangevoerd het stuk der geschillen over bevoegdheid tusschen administrative en regterlijke magt. Ik geloof, dat mijne denkwijze daaromtrent zeer naauw grenst aan die van den bedoelden spreker. Ook ik heb niet veel op met het denkbeeld eener administrative jurisdictie; ook ik meen, dat, zoo elke wet behoorlijk afscheidt wat tot de bevoegdheid der administratie en wat tot die der justitie behoort, er weinig of bijna geene geschillen over bevoegdheid kunnen ontstaan, waarbij de Staat belang heeft tusschen beide te treden.

De Grondwet legt de grondslagen, waarop het gezag der regterlijke magt berust, zij omschrijft den werkkring dier magt; zij bepaalt dit nu meer duidelijk dan de bestaande Grondwet, en dit is de éénige explicatie, die ik van het woordje *en* in art. 4 van het ontwerp geven kan. Het woordje *of* der bestaande Grondwet deed het voorkomen, alsof de woorden *eigendoms-regten*, *schuldvordering*, *burgerlijke regten* hetzelfde beteekenden. Dat *of* moest in *en* veranderd worden, omdat de bedoelde woorden niet denzelfden zin hebben. Het geldt hier dus slechts eene verbetering van den tekst der Grondwet.

Intusschen — om tot de zoogenaamde conflicten terug te komen — kunnen er zaken zijn, die niet aan de beslissing der regterlijke magt overgelaten behooren te worden. Ik bedoel niet de zoogenaamde contentieuse administrative zaken, maar staats-aangelegenheden, waarin de gewone loop van regtsvordering of arrest, waarmede sommige regtsvorderingen kunnen aanvangen, voor de belangen van den Staat allernoodlottigst zouden kunnen zijn. Ik herinner hier aan het vroeger door mij aangehaalde voorbeeld, dat zich weleer hier te lande voordeed, het voorbeeld namelijk van de in-beslagneming van een schip, toebehoorende aan de staats-marine van een ander land.

Ik geloof met den geachten spreker uit Noord Holland, dat veel aan de regterlijke magt zal moeten worden overgelaten; ik geloof zelfs, dat meestal de geschillen over bevoegdheid tusschen de administrative en regterlijke magt zeer wel aan den gewonen regter zullen kunnen verblijven en dat daarvoor in geen geval een afzonderlijk collegie noodig zal zijn. Daarom zegt de Grondwet dan ook eenvoudig: de wet regelt de wijze, waarop geschillen over bevoegdheid, tusschen administrative en regterlijke magt ontstaan, worden beslist.» De Grondwet zal intusschen ruimte overlaten, om, als hooger belangen het vorderen, wettelijke bepalingen te maken, waardoor ook de regterlijke magt nadrukkelijk

binnen hare grenzen kan worden teruggedrongen. Maar ik kan, ik mag, ik moet hier niet treden in een onderzoek van bijzonderheden, want het geldt hier weder alleen de vaststelling van een beginsel, het beginsel namelijk, dat de wet zal regelen, hoe de bevoegdheid wordt uitgemaakt, en dit is zeker goed.

Eene andere aanmerking betrof de in art. 20 gebezigde uitdrukking: *regtbanken van eersten aanleg*. Men heeft opgemerkt, dat wij thans arrondissements-regtbanken en kantongeregten hebben, die in eersten aanleg uitspraak doen, maar geene *regtbanken van eersten aanleg*. Ik antwoord daarop, dat wij de meest algemeene uitdrukking gehouden hebben, met het oog, niet op hetgeen bestaat, maar op hetgeen later zou kunnen bestaan, en het was daarom, dat wij ook gesproken hebben van: « geregtshoven, zoo die er zijn. »

Ik vlei mij, dat deze ophelderingen genoegzaam zullen zijn ter wegneming der geopperde bedenkingen. »

VIII. De heer VAN LIJNDEN antwoordt hoofdzakelijk, dat hij Zijne Excellentie moet toegeven, dat de Grondwet beginselen moet bevatten; dat hij er zelfs den wensch bij moet voegen, dat zij niet dan beginselen, en nog wel niet dan goede beginselen, bevatten moge; dat, naar des sprekers meening, Zijne Excellentie het *gewoon* met het *buitengewoon* onderhoud verward heeft; dat immers het bezwaar niet bestaat met het gewoon, maar wel met het buitengewoon onderhoud; dat de uitlegging der Regering in de memorie van toelichting de zaak nog duisterder en ingewikkelder gemaakt heeft; dat het zeer gemakkelijk is te zeggen: als de zaak *dringend* is, dan is er nood, dan kunt gij u met het laatste lid van dit artikel redden, maar minder gemakkelijk, den regter te bepalen, die dat zal beoordeelen.

IX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE merkt op, dat de Grondwet niet treedt in de onderscheiding van gewoon en buitengewoon onderhoud van dijken, want dit behoort in de dijkregten te huis. Hier geldt het alleen de vraag, wat onder watersnood enz. te verstaan is. De beslissing daarover in elk bijzonder geval, wanneer noch in de dijkregten noch in de wet eene nadere aanwijzing geschiedt, kan wel niet anders dan aan den regter behooren. Maar daarom zal toch, even als bij *brand* altijd de handelende magt, hij bijv., die bij dreigenden watersnood over den eigendom van een derde beschikt, daardoor aanvankelijk beslissen, maar onder zijne verantwoordelijkheid voor den regter. De zaak heldert zich — zoo meent de minister — aldus genoegzaam op.

X. De heer NIENHUIS meent met een enkel woord te moeten antwoorden op hetgeen de minister van Justitie gezegd heeft omtrent den tegenwoordigen toestand der justitiabelen, waarvan de minister zeide, dat die bijna gelijkstond met een toestand van regtsweigering. Indien de

minister dit beweerde op grond van de menigvuldigheid en het drukkende der geregtskosten, dan wil de spreker dat beweren niet betwisten; maar zoo de minister meende, dat die ongunstige toestand der justitiabelen voortvloeit uit het bestaan der tegenwoordige geregtshoven, dan meent de spreker dit te mogen weêrspreken. Hij voor zich gelooft, dat het voor de gedingvoerende partijen op den duur voordeeliger zal zijn, zoo zij in hunne provinciën zullen kunnen procederen, dan wanneer het grootste deel der ingezetenen in eene ver-afgelegene stad regt zal moeten zoeken.

Niemand meer het woord vragende, gaat men over tot de hoofdelijke stemming over het *vijfde* der wets ontwerpen tot herziening der Grondwet (*Van de Justitie*), en wordt dit met 112 tegen 2 stemmen *aangenomen.*

Voor hebben gestemd de heeren: *van Haersolte*, *Sloet* (uit Gelderland), *de Man*, *Op ten Noort*, *van Naamen*, *van Heemstra*, *van Harencarspel*, *de Bruyn Kops*, *Timmers Verhoeven*, *van Beeck Vollenhoven*, *van de Mortel*, *van Leeuwen*, *Uytwerf Sterling*, *van der Meer Mohr*, *van Heloma*, *Boxman*, *van Roijen* (uit Overijssel), *Cats*, *van Panhuys*, *Corneli*, *van Foreest*, *Anemaet*, *den Tex*, *de Bosch Kemper*, *Bloemarts*, *Mutsaers*, *Delhez*, *Menso*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *Nap*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Knip-horst*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *Faber van Riemsdijk*, *van Nagell*, *Mackay*, *Cock*, *Kien*, *Mees*, *Corver Hooft*, *Enschedé*, *Hiddema Jongsma*, *Wichers*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Hoffman*, *van Dam van Isselt*, *Schooneveld*, *van Hall*, *Nienhuis*, *de Weichs de Wenne*, *van Boelens*, *van Hogendorp*, *van Nispen van Sevenaar*, *Nederburgh*, *Gouverneur*, *Bots*, *de Kempenaer*, *Geradts*, *Borski*, *Caan*. *Nepveu*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Reede van Oudtshoorn*, *van Weel*, *Kroef*, *van Rijckevorsel*, *de Jong van Beek en Donk*, *Cost Jordens*, *van Hasselt*, *Thissen*, *Backer*, *van Dam van Noordeloos*, *van Loghem*, *Jespers*, *Slicher*, *Luyben*, *Smit*, *Kwak van Zwartewaal*, *Storm van 's Gravesande*, *van der Heyde*, *Heeren*, *Egter*, *de Monchy*, *van Roijen* (uit Groningen), *Reäel*, *Modderman*, *van de Wall*, *Begram van Jaarsveld*, *Swart*, *van Sasse van Ysselt*, *Opperdoes Alewijn*, *Albarda*, *Bijvoet*, *van Goltstein*, *Lotsy*, *Kaars Sijpesteyn*, *G. L. H. Hooft*, *Vegilin van Claerbergen*, *van der Veen*, *Romme*, *Heerkens*, *Vos*, *Blankenheym*, *Sloet tot Oldhuis*, *Verwey Mejan*, *van Wessem*, *D. Hooft*, *Schiff*, *Duymaer van Twist* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *L. D. Storm* en *van Lijnden*.

Ontwerp n°. VI.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *sesde* der wetsontwerpen tot *herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van de Godsdienst.*

1. De heer VAN LIJNDEN heeft het eerst het woord en zegt: »Het regt van den mensch, om God naar zijne overtuiging te dienen en openlijk te belijden, is zoo natuurlijk, zoo onwedersprekelijk, dat het eigenlijk geene openlijke erkenning zou moeten noodig hebben. Men spreekt dikwerf van *heilige* regten; zoo eenig regt op dien naam aanspraak maken mag, het is voorzeker dit regt. En echter is de openlijke erkenning van dat regt in het geheel geene overtollige zaak in onzen tijd; de vermelding daarvan in onze Grondwet geen pleonasme. Ik wil de treurige bladzijden der geschiedenis hier niet voor u openslaan, die de waarheid dezer stelling zouden kunnen staven. Ik wil hier niet herinneren, hoe in dit land, van ouds een toevlugtsoord voor vervolgden, niettegenstaande de Grondwet vrijheid en bescherming aan alle godsdienstige gezindheden had toegezegd, er onder die Grondwet vervolgingen van rustige burgers heeft plaats gevonden, die geene andere misdaad gepleegd hadden, dan God naar hunne overtuiging te dienen. Ik wil hier niet herinneren, hoe die vervolgingen een geruimen tijd hebben aangehouden, zonder dat zich in deze Kamer eene enkele stem tegen dezelve deed hooren; en liever met welgevallen opmerken, dat er thans wel niemand van U Edel Mogenden zal zijn, die dezelve niet hoogelijk afkeurt. Ik wil hier niet in het breede aantoonen, hoe aan die vervolgingen, welké wij alle beleefd hebben, vereenigd met andere oorzaken, het verlies mag toegeschreven worden, hetwelk ons land door het vertrek van vele goede en nijvere burgers naar andere wereldstreken geleden heeft, waar men het bijeenkomen van meer dan 20 personen, om Gods woord te hooren, voor minder gevaarlijk hield dan bij ons; waar geene synode de Regering aanzette, om hen, die de handhaving der Kerk in hare belijdenis verlangden, met een wapen, uit het arsenaal van Napoleon gehaald, opzettelijk te vervolgen.

Ik zwijg liefst van dat alles: *niet* omdat ik eenige verschooning voor die handelingen vinde in de heerschende dwalingen omtrent kerk- en staats-regt; maar omdat ik ook den *schijn* wil vermijden, van aan de tegenwoordige Regering te verwijten, waaraan *zij* geene schuld heeft, en dat zij integendeel getoond heeft zooveel mogelijk te willen herstellen, ofschoon niet met die vastheid van wil, die men van haar had mogen verwachten. Van het beginsel uitgaande, dat de *Staat* als zoodanig geene godsdienst heeft, en alleen moet toezien, *ne quid respublica detrimenti capiat*, heeft de Regering zooveel mogelijk het beginsel van vrijheid van godsdienst toegepast. Ik zeg *zooveel mogelijk*, want als men tot beginsel aanneemt, dat ieder zijne godsdienstige meeningen met volkomen

vrijheid mag belijden, dan zou men in de strenge en onvoorwaardelijke toepassing van hetzelve ook elke godsdienst-oefening moeten toelaten, zelfs buiten de gebouwen en besloten plaatsen, en zou de Regering niet tusschen beide mogen komen, dan waar de publieke orde gestoord werd. Dan zou men niet op de *eene* plaats die uitoefening *binnen* de kerkgebouwen moeten beperken, terwijl men ze op de *andere* plaats *buiten* dezelve toelaat. Dan eerst zou men geacht kunnen worden het beginsel in volledige toepassing gebragt te hebben. Denkt echter niet, Edel Mogende Heeren, dat ik op die strenge toepassing van het beginsel *bij ons* zou willen aandringen. In een land als het onze, waar verschillende godsdienstige gezindheden zamenleven; waar de herinneringen aan eene vroegere orde van zaken nog niet als vergeten kan worden aangemerkt, — is het welligt wijs en voorzigtig, *alle* openbare godsdienstoefening binnen de muren der gebouwen te beperken. Maar waarom dan eene uitzondering toegelaten? Eene uitzondering, die ik te meer moet afkeuren, omdat daardoor de regten van anderen gekrenkt worden, en waarvoor geene overwegende redenen kunnen worden bijgebragt.

Even als ik mij verheugd heb in de duidelijke en ondubbelzinnige erkenning van de vrijheid van godsdienst, evenzoo heb ik de bepaling omtrent de afkondiging van kerkelijke voorschriften, zonder voorafgaande censuur, goedgekeurd.

Geheel consequent is hier de redenering van de Regering. Het zooveel besproken regt van *placet* moge in onze vroegere Staatsregeling eene geschikte, ja noodzakelijke plaats hebben beslagen, in de wetgeving, die wij thans zullen helpen tot stand brengen, wordt geene plaats meer voor hetzelve gevonden.

Ik behoor niet onder hen, die vrijheid voor zich zelve verlangen, maar ze aan anderen betwisten. Ik vraag vrijheid en regt voor *allen*, ook voor andersdenkenden. Ik vraag dat met te meer aandrang, omdat ik geloof, dat het beste middel, om zelf vrijheid te blijven genieten, daarin bestaat, dat men ze ook aan anderen gunne. Daarenboven geef ik de Regering volkomen gelijk, als zij in de memorie van toelichting dat regt noemt *een wapen, waarmede zij zich wel zou kunnen kwetsen, maar niet verdedigen; een gevaarlijk wapen, dat godsdienst-haat aankweeken en tot godsdienst-oorlog aanleiding zou kunnen geven.* Maar bovenal is het een *onregtvaardig* wapen, en *onregt* kan op den duur noch stand houden, noch goede gevolgen hebben. Wat regt is, moet regt blijven. Hier althans zal ik, zoo ik hoop, het verwijt ontgaan van nog met middeleeuwsche vooroordeelen te zijn bezet, zoo als een spreker uit Overijssel (de heer VAN ROIJEN) onlangs in den loop der discussiën mij en allen, die nog aan een Vorst, *die door de gratie Gods regeert*, gelooven, heeft toegevoegd. Het zij mij vergund, hier openlijk aan U Edel Mogenden te verklaren, dat ik ook behoor *onder die vromen in den lande*, die door dien spreker gezegd zijn te *droomen* van een Vorst bij de gratie Gods en in de middeleeuwen te huis te

behooren, alleen met dit onderscheid, dat ik er niet van *droom*, maar er aan *geloof*; doch daarom nog niet meen alle regt verloren te hebben, om in de 19de eeuw eene, al is het dan ook zeer geringe, plaats naast Zijn Edel Mogende te beslaan, en om deze reden alleen naar de middeleeuwen zou moeten worden verwezen. Ik geloof aan het regeren der Vorsten door de gratie Gods, niet in dien zin, alsof zij hierdoor een vrijbrief bezaten van willekeur, maar in dien zin, dat zij aan God, en aan Hem alleen, verantwoordelijk zijn voor de hun verleende magt.

Maar als ik vrijheid verlang voor de Roomsch-Katholijke Kerk, dan vraag ik die niet minder voor de Kerk, tot welke ik behoor. Ik vraag die niet bij wijze van gelijkstelling, maar als een *regt*. Ik behoor niet onder hen, die *alle* betrekking tusschen die Kerk en den Staat wenschen verbroken te zien; maar die betrekking moet ophouden een knellende band te zijn. Ik heb daarom met leedwezen gezien, dat de bepaling, in het ontwerp der commissie voorkomende, *dat de kerkgemeenten de vrije keus harer leeraren hebben*, niet is overgenomen in het ontwerp der Regering. Die vrije keus is thans aan allerlei banden gelegd: geene verandering van standplaats van een leeraar, zonder Koninklijke approbatie; geene vrijheid ter beroeping van een leeraar, zonder Koninklijke bewilliging, geene, ook de minste, beduidende verandering in een reglement geldende, zonder Koninklijke goedkeuring; geene synode zonder Koninklijken commissaris; geene benoeming van leden dier synode, dan die van den Koning uitgaat; geene andere kerkelijke besturen, dan wier voorzitters eene Koninklijke aanstelling ontvangen hebben. Alle die knellende vormen, die tot willekeur aanleiding geven, vind ik niet in de roomsche kerk, waarom moet zich de hervormde kerk die laten welgevallen? Ik heb onzen geëerbiedigden Koning bij eene vroegere gelegenheid het hoofd der hervormde kerk hier te lande hooren noemen; maar op welken grond, vraag ik? Die kerk heeft zich, wel is waar, in 1816 eene organisatie laten opdringen, geheel in strijd met hare regten en eigenaardig aanwezen. Maar daarom heeft zij geen afstand gedaan van haar regt. De *Staat*, die meende zich met alles te moeten inlaten, heeft ook haar georganiseerd en in reglementen geboeid. Zij, die hare vrijheid hadden moeten beschermen, zwegen, hetzij uit hoofde der omstandigheden, hetzij uit hoofde van verkeerde begrippen over staats- en kerkregt. Die toestand moet ophouden, althans gewijzigd worden. Vrees voor regeringloosheid in de kerk houdt welligt menigeen terug, dien toestand als gevaarlijk te erkennen. Maar ik houde die vrees voor hersenschimmig, althans overdreven. In ieder geval kan dit voor de Regering geen grond zijn, om den tot dusverre uitgeoefenden invloed te blijven behouden. Zij vindt den kring harer bemoeijingen grondwettig afgebakend in de bepaling: *De Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.* — Nog heb ik niet gesproken van den invloed, dien de Regering heeft op het onderwijs in de theologische faculteiten aan onze hooge-

scholen; zij, die als zoodanig geene godsdienst belijdt, benoemt de mannen, die belast zijn met de vorming en opleiding der toekomstige leeraars van de hervormde kerk. Ik wil thans niet onderzoeken, of men haar met eenige wijziging dat regt niet zou kunnen laten behouden; *dit* althans mag men billijk van haar verwachten, dat zij van dien invloed zich niet *willekeurig* zal bedienen, maar overeenkomstig den *aard* dier instellingen, dat is, overeenkomstig de *belijdenis* der Kerk. Zoo er hier te lande eene moskee bestond, en de Regering de aanstelling had van Mahomedaansche priesters, zou zij immers geene openlijke verachters van den Koran mogen benoemen?

En als ik van de vrijheid mijner kerk spreek, dan denk ik onwillekeerig aan *het regt van collatie*, dat, in strijd met haren normalen toestand, dikwerf ongunstig heeft gewerkt, en tot den zonderlingsten en voor de kerk vernederenden toestand aanleiding heeft gegeven, zoo als wij nog onlangs hoorden. Die band zal, hoop ik, op den wettigen weg, met der tijd worden ontbonden, in spijt van de Synodale Commissie, die, in haar berucht adres aan Zijne Majesteit, dat regt zoo onbandig heeft willen verdedigen.

Alvorens van dit onderwerp af te stappen, zij het mij vergund, eenige opbelderingen te vragen aan Zijne Excellentie den minister der Hervormde Eeredienst, betrekkelijk art. 192 der bestaande Grondwet, hetwelk in dit ontwerp onveranderd is overgenomen. Het is mij niet onbekend, dat dit artikel reeds bij eene vroegere gelegenheid ter sprake gebragt is; maar daar de destijds gegeven inlichtingen, noch ook het sedert ingekomen antwoord der Regering, mij voldoende zijn voorgekomen, heb ik de vrijheid genomen daarop terug te komen. Er is bij die gelegenheid gezegd, dat dit artikel door de Regering met zekere angstvallige bezorgdheid onveranderd is overgenomen, ten einde ten aanzien van een zoo teeder punt geen nieuw geschil op te werpen. Er is bij die gelegenheid gesproken van *antecedenten;* er is sprake geweest van een belangrijk arrest van den Hoogen Raad in deze materie. Dat arrest is er toen niet zeer gelukkig afgekomen, daar men hetzelve *strijdig met het gezond verstand* heeft genoemd; en de schadelijke gevolgen van hetzelve breed uitgemeten. Ik moet ronduit verklaren, meer eerbied te koesteren voor de uitspraken van het hoogste regterlijke collegie in ons land, dan dat het ooit in mij is opgekomen, dezelve in strijd met het gezond verstand te verklaren. *Mij* is de uitlegging, door den Hoogen Raad in zijn arrest van den 5den Mei jl. gegeven aan art. 192 der Grondwet, voorgekomen, niet alleen te zijn geheel *overeenkomstig* met het gezond verstand, maar, ik aarzel niet er bij te voegen: ook met gezonde regtsbegrippen. De beweringen destijds, van wege den Staat voor den Hoogen Raad gevoerd, zijn bij dat arrest, als tot *ongerijmdheid* leidende, verworpen: de beweerde bevoegdheid van den Staat, om, naar goedvinden, de voor ééne gezindheid verleende som te kunnen verdeelen, en alzoo predikantsplaatsen te kunnen instellen en opheffen naar welgevallen, is door dat

arrest, als strijdig met meergemeld artikel, *implicite* ontkend. En waar moet het, ik vraag het met vertrouwen, waar moet het met de onafhankelijkheid der kerk heen, als de *Staat* zich het oordeel en de beslissing mag aanmatigen over al dan niet bestaande behoefte aan predikanten? De *antecedenten* hieromtrent der vroegere Regering zijn inderdaad bedroevend, *bedroevend*, om het gepleegde onregt aan gemeenten, die men bij Koninklijk besluit heeft ontbonden en zich zooveel mogelijk van derzelver fondsen meester gemaakt; maar ook *bedroevend* voor de eer der Regering, die door die onregtmatige handelwijs zich aan gegronde afkeuring heeft blootgegeven. Thans, nu de Regering openlijk verklaard heeft voor de kerk *geen dwang*, maar *vrijheid* te willen, nu mag men men ook billijkerwijs van haar verwachten, dat zij niet meer op eigen gezag kerkelijke gemeenten zal supprimeren, omdat zij meent, dat daaraan geene behoefte bestaat, want het weigeren der gelden uit de staatskas, op welke die gemeenten, krachtens art. 192 der Grondwet, een *verkregen regt* hebben, staat gelijk met derzelver suppressie. Ik spreek hier met het oog op de Waalsche kerken. De mond, die vroeger van deze plaats zoo overtuigend en krachtig derzelver regten in deze Vergadering verdedigde, is thans voor hier gesloten; maar de regten, door hem voorgestaan, zijn daarom niet minder stellig en heilig. Onder het ministerie van Uwer Excellenties voorganger werd dat veel besproken besluit van 29 Julij 1843 ingetrokken, hetwelk ter eere der Regering nimmer het daglicht had moeten zien, en dat in zijne onregtmatige toepassing nog gelukkig bij tijds is gestuit, maar echter zaden van wantrouwen bij velen heeft achtergelaten, die, gevoegd bij de welligt niet geheel ongegronde vrees voor reactionnaire gevoelens bij de leden der Hervormde Synode, en hen, die den minister van hunnen raad moeten dienen, doen duchten, dat het wettig bestaan dier gemeenten in de toekomst weer aan nieuwe gevaren zoude kunnen worden blootgesteld. Die gevaren.... ik houde ze voor hersenschimmig, zoolang de Regering zich de bevoegdheid blijft ontzeggen, kerkelijke gemeenten te stichten of te ontbinden. Ik zoude die gevaren daarentegen voor gegrond moeten houden, wanneer de Regering, het voetspoor der antecedenten volgende, dat naar mijne overtuiging een *dwaalspoor* was, zich weder het oordeel en de beslissing wilde aanmatigen over geestelijke behoeften.

Het is naar aanleiding hiervan, dat ik de vrijheid neem van Zijne Excellentie inlichtingen te vragen over den zin, door de Regering aan art. 192 der Grondwet te geven, mij vleijende de verzekering te mogen ontvangen, dat het terugkeeren tot vroegere onregtvaardigheden niet meer denkbaar is, en dat aan de toegezegde vrijheid van godsdienst ook die toepassing zal worden verzekerd, dat het bestaan der kerkgemeenten voortaan niet meer van het goedvinden der Regering afhankelijk zal zijn.

De Regering kan hier niet volstaan met zich te beroepen *op hare antecedenten, en op de wijze, waarop zij steeds de benaming van*

gezindheden heeft verstaan. Indien die *antecedenten dwaalbegrippen* waren, moet zij daarvan terugkomen; zij zegt: *door geene redeneringen van lateren tijd in hare overtuiging aan het wankelen te zijn gebragt,* maar het geldt hier geene *redeneringen;* het geldt hier eene *uitspraak* van den Hoogen Raad, een vonnis in het hoogste regterlijke collegie, dat in zekeren zin eene *redenering* kan heeten, maar toch eene van die redeneringen, die men, des noods bijgestaan door den sterken arm, ten uitvoer kan doen leggen. Eene uitspraak, die, ofschoon niet in revisie bekrachtigd, echter in kracht van gewijsde is gegaan; en die juist daardoor veel krachtiger pleit voor de overtuiging der Regering, daar men het er voor houden moet, dat zij van het middel van revisie niet zou hebben afgezien, zoo zij zich niet van het goed regt harer tegenstanders had overtuigd gehouden. De Regering verklaart in de memorie van antwoord: *dat zij zich voorstelt in overeenstemming met deze overtuiging te blijven handelen.* Ik mag niet aannemen, dat de bedoeling dier woorden zou zijn, dat de Regering zich bij voortduring de beslissing der vraag zou voorbehouden, of in deze of gene gemeenten eene predikants-plaats moet worden opgeheven of eene nieuwe ingesteld: dit zou daadwerkelijk zijn het uitoefenen van een *jus in sacra*, van hetwelk de Regering zoo herhaaldelijk verklaard heeft voor altijd af te zien. Ik zou veeleer meenen, aan de eer der Regering te kort te doen, indien ik mij niet overtuigd hield, dat zij voortaan de vraag van het voortdurend verleenen van een predikants-tractement niet zal beslissen, zonder gemeen overleg met het betrokken kerkelijk bestuur. Ik vleije mij op deze vraag een bevestigend antwoord te zullen ontvangen, daar ik het er anders voor zou moeten houden, dat de Regering wil voortgaan, zich als bevoegd beoordeelaar over geestelijke behoeften op te werpen.»

II. De heer VAN LEEUWEN: «Zijne Excellentie de minister voor de Roomsch-Katholijke Eeredienst zeide in de avond-zitting der enkele Kamer van den 23 Augustus jl., dat het ontwerp zich aanbeval aan het *gezond verstand* en aan de *verdraagzaamheid.*

De indruk der beraadslagingen over het IIde boek van het Strafwetboek was toen nog te levendig, die, welke in de afdeelingen hadden plaats gehad, nog te versch in het geheugen, dan dat ik het geduld van U Edel Mogenden in die langgerekte zitting wenschte te misbruiken, om mijne afkeurende stem daartegen behoorlijk te motiveren.

Daar echter die indruk nu niet zoo versch meer is en zoovelen van U Edel Mogenden die vroegere beraadslagingen niet bijwoonden, terwijl ik *thans* nog in deze meening blijf volharden, vind ik mij verpligt U Edel Mogenden reden te geven van het votum, dat ik zoo sta uit te brengen; en, zoo niet mijn verstand, dan ten minste mijne verdraagzaamheid te redden.

I. Het *gezond verstand.* Ik bepaal mij tot het staatkundig terrein,

en dan meen ik, dat in alle regeringsvormen, onder welke gedaante ook, hetzij monarchaal, hetzij aristocratisch, hetzij democratisch, maar vooral bij bepalingen gelijk het art. 6, preventief toezigt onvermijdelijk is op *algemeene* verordeningen, die van eenige synode, kerkvergadering, van eenig geestelijk opperhoofd, hoe ook genaamd, in- of buiten 's lands uitgaan, om in den Staat naar buiten te werken. De oppermagt in den Staat, in welken vorm zij zich ook vertoone, kan, naar mijne beginselen van staatsregt, zonder dat toezigt, onmogelijk aan hare eerste bestemming beantwoorden: orde, rust en vrede te handhaven.

II. De *verdraagzaamheid.* Ik verlang volstrekt geene vrijheid voor mij zelven, die ik aan anderen zoude willen weigeren. Ik spreek in 't algemeen van alle kerkgenootschappen zonder onderscheid, en bedoel, het wel, alleen algemeene verordeningen, bestemd om naar *buiten* te werken.

Wie kan zich hier in zijn geweten gekrenkt gevoelen? De verordening zal blijven op het terrein van *kerkleer en tucht*, of zij zal dit niet en zich mengen in zaken van staatkundigen aard. In het eerste geval, zal de minister, die dan toch wel tot hetzelfde kerkgenootschap zal behooren, de afkondiging zonder de minste belemmering kunnen toelaten. In het laatste geval zullen de belangen van hen zelven, die daarin betrokken zijn, immers dringend vorderen, dat het stuk herzien en de bedoelde zinsneden doorgestreken worden. Daarom dus kan ik mij niet vereenigen met het *laatste* artikel.

Ik moet nog eene aanmerking maken op de lijst der reglementen, achter de memorie van beantwoording voorkomende. Daarop staat, buiten de wet van Germinal an X, slechts één stuk, dat, met een oog op art. 72 der bestaande Grondwet, als vigerende maatregel van algemeen bestuur kan aangenomen worden, namelijk het Koninklijk besluit van 23 April 1822, waarbij openbare processiën toegelaten worden in die gemeenten der noordelijke provinciën (Limburg valt hier dus van zelf buiten), alwaar zij *zonder interruptie* plaats gehad hebben. En met reden, want in zaken van zoo teederen aard vooral, moet het *adagium* gelden: «*praesentum tueri reipublicae statum.*» De overige aangehaalde verordeningen zijn slechts circulaires, die wel niemand onder de bij art. 72 bedoelde maatregelen van algemeen bestuur rangschikken zal. Bovendien heb ik nergens kunnen vinden, dat de dáár ook aangehaalde circulaire van 30 Germinal XIde jaar hier executoir verklaard is, bij de inlijving in het Keizerrijk.

De opneming van eene bepaling als die van art. 23 der Staatsregeling van 1798 had ik in mijne afdeeling aanbevolen, waar men leest: «Niemand zal met eenig ordes-kleed of teeken van een kerkelijk genoot-«schap buiten zijn kerkgebouw verschijnen.» Zoodanige bepaling is evenwel niet opgenomen, omdat men beweerde, dat de geestelijken en godsdienstleeraars zelven, door het dragen van hun ordes-kleed, soms teruggehouden worden van handelingen, die met hun stand weinig

strooken. Ik laat dit in het midden, maar wil hiermede slechts bewijzen, hoe genegen ik ben, om gelijke vrijheid te geven aan allen en zooveel mogelijk de minste aanleiding tot ergernis weg te nemen voor andersdenkenden.

Ten slotte moet ik nog aan Zijne Excellentie den minister van de Hervormde Eeredienst vragen, hoe de strijd zal opgeheven worden, die schijnbaar bestaat tusschen art. 1 van dit wets-ontwerp, waarbij de vrijheid der belijdenis van godsdienstige meeningen is erkend, en art. 6 van hetzelfde ontwerp, waarbij alle kerkgenootschappen verklaard worden onderworpen te zijn aan de in de wetten van den Staat voorkomende voorschriften, en of datzelfde art. 1 niet in tegenspraak is met art. 1 van het VIIIste wets-ontwerp, dat het dragen der wapenen, tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, als een dèr eerste pligten van alle ingezetenen voorschrijft. Immers, er zijn kerkgenootschappen, bij voorbeeld, dat der Mennoniten, waar de leden niet vermogen wapenen te dragen. Het zou mij aangenaam wezen, dienaangaande eenige opheldering te ontvangen en te vernemen, of de Regering er al of niet toe zou overgaan, om de leden van zulk een kerkgenootschap, die in het door mij opgenoemde geval gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat weigerden, te straffen. »

III. De heer SWART: « Ik was geenszins voornemens, om nogmaals het woord te voeren, gedurende den loop dezer beraadslagingen. Ik had gehoopt, dat het VIde in behandeling zijnde wets-ontwerp tot geene nieuwe discussiën aanleiding gegeven zou hebben; maar nu eenige leden gemeend hebben, het in deze voordragt voorkomende teedere punt op nieuw te moeten aanroeren, meen ook ik mijn gevoelen dienaangaande rondborstig te moeten mededeelen. Ik verklaar alzoo ten hoogste prijs te stellen op eene onbeperkte vrijheid in de belijdenis van godsdienstige meeningen. Ik beschouw die vrijheid als een heilig, onwaardeerbaar, mij toekomend regt, en dat regt, hetwelk ik voor mij zelven verlang, zal ik niet aan anderen weigeren. Ik kan niet deelen in het door een geacht lid uit Zuid-Holland geuit gevoelen, dat de bijvoeging van art. 7. waarbij bepaald wordt, dat de tusschenkomst der Regering niet vereischt wordt bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, noch, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften, vernederend voor den Koning zou zijn. Ik meen integendeel in die bepaling een hernieuwd bewijs te zien van de zucht, welke Zijne Majesteit bezielt, om alles te doen, wat eenigzins strekken kan ter bevordering van de hier bedoelde vrijheid in al haren omvang. Ik eerbiedig den Koning als het Opperhoofd van den Staat, maar niet minder hen, die anders denken dan ik en het opperhoofd hunner kerk vereeren. Ik zou de Grondwet onteerd achten, indien daarin geene afschaffing van het regt van placet of meer dergelijke zaken waren opgenomen. Wanneer de afschaffing van dat regt daarin

niet ware voorgekomen, dan zou de geschondene godsdienst-vrijheid voor mij hetzelfde geweest zijn als eene vrijheid van drukpers met eene voorafgaande censuur. Ik voor mij vrees ook niet, dat de thans door de Regering voorgestelde bepalingen tot de minste nadeelige gevolgen zullen aanleiding geven. Gedurende acht en twintig jaren heb ik geleefd in een gewest, waar het grootste gedeelte der bevolking eene andere godsdienst dan ik, en wel de Roomsch Katholijke, is toegedaan. Ik heb dikwijls hooren beweren, dat de belijders dier godsdienst onverdraagzaam jegens andersdenkenden zouden zijn, maar het is mij echter nooit gebleken, dat die onverdraagzaamheid bestaat, en het sprekendst bewijs daarvan is, dat ik hier ben afgevaardigd, om de regten der ingezetenen dier provincie voor te staan.»

IV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER ROOMSCH-KATHOLIJKE EEREDIENST neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

De verdediging van dit ontwerp van regeringswege. na al hetgeen daaromtrent vroeger is geschreven en gezegd, schijnt ten eenemale overbodig.

Ik wensch daarom te mogen volstaan met slechts enige algemeene beschouwingen in het midden te brengen, ten einde de beginselen te doen kennen, waardoor de Regering in deze wordt geleid.

Godsdienstige vrijheid is niet slechts eene bevoegdheid, het is een regt der natuur. Dit regt, dat zoo *heilig* en zoo *vrij* moet zijn als de *gedachte*, is slechts door bekrompenheid van denkbeelden nu en dan onderdrukt geworden. Maar verlichting en ware beschaving zullen weldra overal aan dat regt een nieuw leven teruggeven. Wij zijn zeker ver van die tijden verwijderd, toen ligchamelijke pijnigingen en zelfs marteldood die vrijheid met geweld trachtten te verstikken. Doch ook wij waren nog *in onze dagen* en *hier te lande* getuigen van vervolgingen en kwellingen, welke die vrijheid even vruchteloos als ondoelmatig zochten te belemmeren. Ook die vervolgingen en die kwellingen, al waren zij dan maar van zedelijken aard, moeten ophouden. Ware godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid zullen staatkundige en *maatschappelijke verbroedering* tusschen de belijders van alle gezindheden daarstellen. Ik zal het tot eene der beste daden van mijn leven rekenen, iets, al is het dan ook nog zoo weinig, tot dit heilzaam doel te hebben bijgedragen. Levenslang hoop ik mijne beste pogingen aan te wenden, om godsdienstvrijheid en ware verdraagzaamheid te bevorderen. Het is bemoedigend te zien, dat het begrip dier vrijheid in de laatste maanden belangrijke vorderingen in ons Vaderland heeft gemaakt. Verdraagzame wetten zullen nu meer en meer verdraagzame zeden in Nederland vormen

en ontwikkelen. De klove tusschen protestant en katholijk zal zich op het maatschappelijk terrein sluiten, en eindelijk geheel verdwijnen.

Ik voor mij koester eerbied voor de godsdienstige overtuiging van ieder, en die eerbied gaat zoover, dat ik de onschendbaarheid van godsdienstige overtuiging stel boven de onschendbaarheid van het regt van eigendom. En waarom? Omdat voor verkorting van eigendom schadeloosstelling is te geven; maar voor krenking van het godsdienstig gevoel, voor inbreuk op godsdienstige overtuiging, geene vergoeding op deze aarde aan den mensch is te verschaffen, zelfs niet uit te denken. Die godsdienstige vrijheid is een regt *van allen*, en moet ook een regt *voor allen* zijn. En waarom *van allen?* Omdat hetgeen de éénc *dweepen* heet, de andere uitdrukking eener *heilige overtuiging* noemt — omdat hetgeen de ééne als *echte godsdienst* acht, de andere als het *tegendeel* waardeert — omdat hetgeen de ééne voor *ongodsdienstigheid* houdt, de andere voor een *hoog besef van godsvrucht* verklaart.

Men moet dus, om regtvaardig, om billijk te wezen, datgene, wat men *voor zich* begeert, ook aan anderen gunnen. In het vrije Nederland zal men voortaan even vrijelijk mogen *dweepen*, naar de meening van sommigen, als vrijelijk *philosopheren*, naar de opvatting van anderen. Immers, het ligt in de zwakheid der menschelijke natuur, dat hij, die levendig gevoelt, in zekere mate altijd met zijne meening, met zijne overtuiging dweept. Elk dweept echter *op zijne wijze*, en ziedaar het éénig onderscheid!

Ik zal over het regt van placet zelf thans geen woord spreken.

De *weinige* tegenspraak, die het tegenwoordig wets-ontwerp bij deze Kamer, zoo in het verslag als in deze Vergadering, ontmoette, maakt uitvoerige discussiën ten eenemale overbodig. Eene vraag wensch ik mij te veroorloven: Hoe zoude men de bepaling van het *Vde ontwerp*: « *Het geheim der brieven is onschendbaar*, » en den aanhef van het *VIde ontwerp*: « *Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid*, » met mogelijkheid kunnen rijmen met *de tusschenkomst der Regering bij de briefwisseling met hoofden van kerkgenootschappen*, *en bij afkondiging van kerkelijke voorschriften?* Mijns erachtens zoude tusschen de twee eerste bepalingen en de laatste meer dan tegenstrijdigheid *in terminis* te vinden zijn. De *preventive* bepalingen tegen godsdienstige vrijheid, welke sommigen nog aanprijzen, staan *minstens* gelijk met *preventive* maatregelen tegen de vrijheid van drukpers, welke intusschen niemand durft verdedigen. In die aanprijzing is dus eene onbillijkheid gelegen, die te meer treft, omdat ze gerigt is tegen iets, wat den mensch het dierbaarste zijn moet.

De godsdienst is de grondwet der menschelijke natuur: met die woorden heb ik eene vroegere rede in de Tweede Kamer aangevangen. De waarheid dier stelling is onloochenbaar; en daarom is elke poging, om godsdienstige overtuiging te onderdrukken of te belemmeren, een aanslag

tegen een *eeuwig*, tegen een *heilig* regt. Het is daarbij een *vruchtelooze* aanslag, want elke poging tot onderdrukking van godsdienstige meeningen *wakkert* dezelve *aan*. Ik heb dit vroeger op goede gronden betoogd; ik zoude mij ten bewijze op de geschiedenis van alle godsdiensten kunnen beroepen, doch ik zal hier slechts wijzen op de daadzaak, dat de vervolgingen tegen zoogenaamde Afgescheidenen hier te lande de afscheiding vermeerderd hebben.

Een lid dezer Vergadering uit Utrecht heeft gezegd: de Regering of de Staat verklaart *geen godsdienst te hebben en* DAAROM *vrijheid aan allen te willen schenken*. Ik meen in die woorden geene beschuldiging tegen de Regering te zien, en geloof zelfs niet, dat de bedoeling van den spreker daarheen strekt. Maar al behoeft de Regering op dit punt dan ook niet verdedigd te worden, kan het echter, naar het mij toeschijnt, nuttig wezen, om te dien aanzien in den zin der Regering een kort antwoord te geven, om verkeerde opvattingen buiten deze Vergadering voor te komen.

De Regering heeft ongetwijfeld godsdienst, maar in betrekking tot de *onderling strijdige godsdienstige gezindheden* kiest zij geene partij. In dien zin kan men beweren, dat zij als zoodanig, even gelijk de Staat, *als Staat geene bijzondere godsdienst belijdt*, dat is, *dat zij geen bepaald, bij voorkeur gekozen, veelmin bevoorregt kerkgenootschap* is of kan zijn toegedaan, daar alle erkende godsdienstige gezindheden, in hare schatting, op het staatsgebied grondwettig gelijkstaan.

Hiermede besluit ik, want ik heb van de ruime inzigten en verdraagzame beginselen dezer Kamer eenen te hoogen dunk, dan dat ik een oogenblik zou kunnen twijfelen aan het lot van dit *VIde* wetsontwerp, hetwelk ik mij vlei, zonder verdere aanbeveling, veilig aan de gunstige beoordeeling en beslissende goedstemming van deze Vergadering te mogen overlaten.»

V. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER HERVORMDE EN ANDERE EEREDIENSTEN neemt alsnu het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Na de verdediging van dit wets-ontwerp door mijnen geachten ambtgenoot zoude ik welligt het zwijgen hebben kunnen bewaren, ware het niet, dat ik mij door den loop der beraadslagingen genoopt vond, eenige gemaakte aanmerkingen te beantwoorden.

«Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid, «behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de «overtreding der strafwet.» Ziedaar het beginsel, dat het geheele hoofdstuk beheerscht en daarom aan het hoofd daarvan staat opgeteekend. Het doel der maatschappij is de veiligheid van personen, veiligheid van goederen, veiligheid van regten, algemeene en bijzondere regts-veiligheid.

De strafwet verzekert die veiligheid, door hen, die ze belagen, met straf te bedreigen: daarom moet de maatschappij tegen de overtredingen dier wet beschermd worden. De wetten van den Staat staan boven aan; gehoorzaamheid aan die wetten is in de maatschappij de eerste pligt, maar, voor zoover het doel der maatschappij zulks toelaat, behoort ieders vrijheid zooveel mogelijk te blijven bestaan: vrijheid voor allen en bepaald ook ten aanzien der godsdienstige meeningen, en niet alleen vrijheid van begrippen, gelijk in de bestaande Grondwet is voorgeschreven, maar ook van belijdenis; vrijheid voor allen en in alles. En ziedaar de betrekking tusschen Kerk en Staat reeds aangegeven. De Kerk niet boven den Staat, niet buiten den Staat, maar zich vrijelijk bewegende in den Staat, en die vrijheid onbelemmerd genietende, mits blijvende binnen de grenzen van de wetten van den Staat. En vraagt men nu, hoe deze vrijheid te rijmen zij met de bepaling van art. 6 van dit ontwerp, waarbij den Koning wordt opgedragen te waken, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, en met art. 1 van het VIIIste ontwerp, waarbij het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat wordt voorgeschreven; terwijl, gelijk een geacht spreker uit Noord-Holland heeft opgemerkt, een gedeelte der Mennoniten het dragen der wapenen met hunne godsdienstige overtuiging niet kunnen overeenbrengen: ik moet hierop antwoorden, dat ik die vrijheid met deze bepalingen zeer wel bestaanbaar acht, omdat de vrijheid steeds moet blijven ondergeschikt aan de wet; en mogten die Mennoniten zich door de bepalingen der wet te zeer belemmerd achten, ze zouden dan in het land der vrijheid niet behooren te verblijven, want de wetten van den Staat kunnen niet worden gewijzigd naar de godsdienstige overtuiging van sommigen: dan toch zoude niet meer de kerk kunnen blijven in den Staat, maar heerschappij voeren over den Staat. Zoo zoude men immers, wanneer volgelingen van Mohammed zich hier wilden vestigen, omdat aan hen de polygamie veroorloofd is, de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek dienaangaande niet wijzigen?

Een geacht spreker uit Gelderland heeft aan zijne katholijke medechristenen de vrijheid niet ontzegd, hun bij dit wets-ontwerp verzekerd, maar hij heeft tevens geklaagd over het knellende der banden, die de hervormde kerk aan den Staat verbonden, waardoor zij minder vrijheid zoude deelachtig zijn. Ik eerbiedig het gevoelen van Zijn Edel Mogende, maar deel zijne meening niet. — Ik moet echter opmerken, dat het beginsel van vrijheid in het tegenwoordig ontwerp is algemeen. Mogt de hervormde kerk van oordeel zijn, dat zij die vrijheid niet of niet genoegzaam genoot, welnu, ze zal haar worden verleend overeenkomstig de voorschriften dezer wet. Ik aarzel niet hier uit te spreken, dat ik den band, die de hervormde kerk verbindt aan den Staat, voor die kerk heilzaam acht, omdat ze daaruit kracht ontleent en steun; maar wil die kerk die banden verbreken, als lid der Regering zal ik haar ook die vrijheid niet betwisten, maar als lid van

dat kerkgenootschap zal ik het blijven betreuren, indien eene te ver gedreven zucht naar vrijheid eene weldadige betrekking zal hebben verstoord.

Men heeft gevraagd, waarom de benoeming en het beroepen van leeraren niet aan de gemeenten werd overgelaten, en waarom dienaangaande geene bepalingen in de Grondwet waren opgenomen? Bij al hetgeen reeds dienaangaande is in het midden gebragt, kan ik nog dit voegen, dat in deze Grondwet slechts van algemeene beginselen sprake is, en dat de vrijheid tot het doen van beroepingen geen algemeen beginsel betreft, dat aan alle kerkgenootschappen gelijk is. Het zal den geachten spreker, die deze opmerking gemaakt heeft, niet onbekend zijn, dat een aanzienlijk kerkgenootschap in ons Vaderland geene bevoegdheid bezit, om leeraars te beroepen; dat in de roomsch-katholijke kerk daaromtrent op eene geheel andere wijze wordt voorzien, om welke reden het niet wel mogelijk is, in de Grondwet de bepaling op te nemen, dat de gemeenten zelve de vrijheid zullen bezitten, hare geestelijke opperhoofden te verkiezen.

Hiermede zoude ik, naar ik meen, kunnen volstaan, en niets meer bij het zoo even aangevoerde behoeven te voegen, ware het niet, dat er uitlegging gevraagd was nopens het onveranderde art. 192 der bestaande Grondwet. Daarin wordt gezegd, dat de tractementen, pensioenen en andere inkomsten, van welken aard ook, thans door de onderscheidene godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, aan dezelve gezindheden verzekerd blijven. Men heeft verlangd te vernemen, welke interpretatie door de Regering aan dat artikel werd gegeven. Dit punt is reeds in de enkele Kamer besproken en in de tusschen de Regering en deze Kamer gewisselde stukken behandeld geworden. Ik zal alzoo niet behoeven te herhalen wat dienaangaande is in het midden gebragt. Het geschil, hetwelk omtrent de aan dit artikel te geven uitlegging is ontstaan, is bekend. Het is almede bekend, dat de Hooge Raad bij een arrest beslist heeft, dat dit artikel op eene andere wijze moest uitgelegd worden dan vroeger door de Regering was gedaan. Dat collegie heeft alzoo uitgemaakt, dat het getal tractementen moest betaald worden tot dezelfde som en in *gelijk getal* als in 1815 plaats vond, zoodat, ten gevolge van die uitspraak, alle gemeenten, waar predikants-tractementen waren ingetrokken, zouden kunnen komen vragen om de hun nog verschuldigde tractementen, aangezien men nimmer tot de intrekking daarvan had mogen overgaan. Maar nu weet men zeer wel, dat één vonnis van den Hoogen Raad, en nog wel niet eens in het hoogste ressort gewezen, geene jurisprudentie vestigt. De Regering heeft reeds bij de beraadslagingen over dit ontwerp van wet in de enkele Kamer verklaard, en zij verklaart nog, dat zij omtrent den zin van het hier bedoelde artikel niet van gevoelen veranderd is. Zij ziet daarin geen *jus in sacra*, maar beschouwt de zaak der tractementen aan predikanten uit een bloot finantieel oogpunt, als hebbende niets gemeens met het kerkgeloof. De Regering aarzelt niet de verzekering te geven, dat zij, met het oog op de antecedenten, bij hare vroegere opvatting van dat artikel blijft, en de hier voorkomende bepa-

ving in de Grondwet niet anders wil opgenomen zien dan in dien zin, dat de Staat zal voortgaan met aan alle kerkgenootschappen, en alzoo ook aan het hervormd kerkgenootschap, te betalen aan tractementen voor leeraren, wat ieder *kerkgenootschap* in den jare 1815 genoot. En wanneer zij nu art. 192 der bestaande Grondwet onveranderd in de nieuwe Grondwet, uit hoofde van gewigtige redenen, overneemt, dan heeft zij nu duidelijk naar hare meening te kennen gegeven, in welken zin die wets-bepaling voortaan moet worden toegepast.

En hiermede geloof ik de bedenkingen van de geachte sprekers te hebben beantwoord. »

VI. De heer VAN LIJNDEN: « Het antwoord der Regering heeft mij verwonderd en teleurgesteld tevens; ik meende geen overdreven eisch gedaan te hebben, door te wenschen, dat de Regering in deze in overleg met het betrokken kerkbestuur mogt treden; als men het beginsel van vrijheid der kerk zoo luide verkondigt, moet men zich aan de volledige toepassing daarvan niet willen onttrekken. Ik heb reeds gezegd, dat ik niet alle banden tusschen mijne kerk en den Staat wilde verbroken zien; maar evenzeer alle inmenging van den Staat in geestelijke zaken moet afwijzen. Het is waar, dat ook deze quaestie zich oplost in een materieel, een geldelijk belang; maar juist met dat geldelijk belang is een geestelijk belang verbonden; en als de Staat het tractement van een predikant weigert, omdat hij meent, dat daaraan geene behoefte bestaat, dan matigt hij zich ontegenzeggelijk het oordeel en de beslissing over geestelijke belangen aan. »

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen over het *zesde* ontwerp (*Van de Godsdienst*) gesloten en gaat de Vergadering tot de stemming over, waarbij dat ontwerp met 98 tegen 16 stemmen wordt *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren: *van Haersolte*, *Sloet* (uit Gelderland), *de Man*, *Op ten Noort*, *van Heemstra*, *van Harencarspel*, *de Bruyn Kops*, *van Beeck Vollenhoven*, *van de Mortel*, *van der Meer Mohr*, *van Heloma*, *Boxman*, *van Roijen* (uit Overijssel), *Cats*, *van Panhuys*, *Corneli*, *van Foreest*, *Anemaet*, *den Tex*, *de Bosch Kemper*, *Bloemarts*, *Mutsaers*, *Delhez*, *Menso*, *Nap*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Kniphorst*, *Faber van Riemsdijk*, *Mackay*, *Kien*, *Mees*, *Corver Hooft*, *Enschedé*, *L. D. Storm*, *Wichers*, *Hoffman*, *van Dam van Isselt*, *Schooneveld*, *van Hall*, *Nienhuis*, *de Weichs de Wenne*, *van Boelens*, *van Hogendorp*, *van Nispen van Sevenaar*, *Nederburgh*, *Gouverneur*, *Bots*, *de Kempenaer*, *Geradts*, *Borski*, *Caan*, *Nepveu*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Reede van Oudshoorn*, *van Weel*, *Kroef*, *van Rijckevorsel*, *de Jong van Beek en Donk*, *Star Bus-*

mann, *Cost Jordens*, *van Hasselt*, *Thissen*, *Backer*, *van Lijnden*, *van Dam van Noordeloos*, *van Loghem*, *Jespers*, *Slicher*, *Luyben*, *Kwak van Zwartewaal*, *Storm van 's Gravesande*, *van der Heyde*, *Heeren*, *de Monchy*, *van Roijen* (uit Groningen), *Reäel*, *Modderman*, *van de Wall*, *Begram van Jaarsveld*, *Swart*, *van Sasse van Ysselt*, *Alberda*, *Bijvoet*, *Lotsy*, *Kaars Sypesteyn*, *G. L. H. Hooft*, *Vegilin van Claerbergen*, *van der Veen*, *Romme*, *Heerkens*, *Vos*, *Blankenheym*, *Sloet tot Oldhuis*, *Verwey Mejan*, *Schiff*, *Duymaer van Twist* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *van Naamen*, *Timmers Verhoeven*, *van Leeuwen*, *Uytwerf Sterling*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *Bijleveld* (uit Zeeland), *van Nagell*, *Cock*, *Hiddema Jongsma*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Smit*, *Egter*, *Opperdoes Alewijn*, *van Goltstein*, *van Wessem* en *D. Hooft*.

Daar het uur reeds ver verstreken is, stelt de VOORZITTER voor, om de beraadslaging over de ontwerpen *tot herziening der Grondwet* heden avond ten half acht ure te hervatten.

Dit voorstel in hoofdelijke omvraag gebragt zijnde, wordt, met 74 tegen 40 stemmen, *aangenomen*.

Tegen hebben gestemd de heeren: *de Man*, *de Bruyn Kops*, *van der Meer Mohr*, *Boxman*, *van Foreest*, *Anemaet*, *Faber van Riemsdijk*, *Cock*, *Kien*, *Mees*, *Enschedé*, *Storm*, *Wichers*, *Hoffman*, *van Dam van Isselt*, *Nienhuis*, *van Boelens*, *van Nispen van Sevenaar*, *Gouverneur*, *Bots*, *Caan*, *Nepveu*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Reede van Oudshoorn*, *van Weel*, *Kroef*, *Cost Jordens*, *van Dam van Noordeloos*, *van Loghem*, *Kwak van Zwartewaal*, *Storm van 's Gravesande*, *Egter*, *van Roijen* (uit Groningen), *Reäel*, *Modderman*, *Opperdoes Alewijn*, *van Goltstein*, *Vos* en *Sloet tot Oldhuis*.

Avond-zitting van Vrijdag, 6 *October*.

De vergadering wordt des avonds ten half acht ure hervat.

Ontwerp n°. III.

Aan de orde is de voortzetting der beraadslagingen over de wetsontwerpen tot *herziening der Grondwet*. De beraadslaging over het *zevende* dier ontwerpen, betrekkelijk het hoofdstuk *Van de Finantiën*, worden geopend verklaard.

I. De heer VAN HALL heeft daarover het eerst het woord en zegt hoofdzakelijk: «U Edel Mogenden zullen het, hoop ik, niet misbillijken, dat ik iets meer doe dan mijne goedkeurende stem te geven aan een wets-ontwerp, waarbij een beginsel wordt gehuldigd, aan de handhaving waarvan ik mijn staatkundig leven heb gewijd.

Gij zult mij gelooven, wanneer ik verzeker de verzoeking om te spreken dikwerf te hebben moeten wederstaan; gaarne was ik anders eens getreden in een onderzoek van de beide tegen elkander overstaande meeningen, omtrent het bedrag van het nationaal inkomen.

Gaarne had ik eenige verzachting toegebragt aan de met een krachtig penseel geteekende, maar met wat te sterke kleuren, door den spreker uit Overijssel opgehangen schilderij van den toestand der nationale welvaart, en daartegen overgesteld, wat uit de staten van invoer en uitvoer, en in- en uitgaande schepen, ja uit de opbrengst van eenige belastingen, omtrent handel en nijverheid blijkt; gaarne had ik met dien spreker de landbouwende provinciën doorwandeld en naar de opbrengst van veeteelt en akkerbouw onderzoek gedaan; hem gevraagd, of hetgeen welligt tot zekere hoogte van den middelstand in de steden waar is, ook voor den middelstand op het land waar is; of niet eene toenemende weelde tot de vermindering van de welvaart mede het hare toebrengt; en daarbij tevens herinnerd aan het fraaije geschrift van den beroemden republikein FRANKLIN, over de belastingen, welke wij ons zelven opleggen.

Eene andere en welligt in den politieken toestand meer gevaarlijke verzoeking van spreken ben ik te boven gekomen, toen ik zweeg op hetgeen onder anderen door den tijdelijken minister van Justitie, als aandrang tot het aannemen der wets-ontwerpen, gezegd is; wanneer hij ons wees op de onmogelijkheid, om bij eene onverhoopte afstemming, als uit eene minderheid ontstaande, een ministerie daar te stellen, even alsof het lot des Vaderlands van het aanblijven der tegenwoordige ministers zou afhangen; en alsof de Koning, waarvan hij zich het werktuig noemde, aan het hoofd van het getrouwe volk staande, en bovenal ondersteund door de wettige vertegenwoordiging van dat volk, niet bij magte zou zijn, goede en doelmatige grondwettelijke instellingen te doen vaststellen, indien hij het in zijne wijsheid nuttig oordeelde, andere raadslieden in zijnen raad te roepen; die Koning, waarvan het monarchaal gezag door denzelfden spreker in dezelfde rede werd verdedigd! — even alsof het votum, dat de meerderheid der Enkele Kamer, dat de Eerste Kamer uitgebragt heeft, dat deze Kamer, zoo ik hoop, zal uitbrengen, het bewijs zou opleveren, dat al de leden van die meerderheid hun vertrouwen aan dit ministerie, ik zeg niet aan eenige der ministers, hadden geschonken! — even alsof op eene minderheid van de leden eener dubbele Kamer dezelfde redeneringen toepasselijk waren, welke omtrent die van eene gewone Kamer gemaakt kunnen worden! Daarover zal ik echter niet uitweiden; alleen zal ik dit zeggen, dat, indien die redenering gegrond was, daarin eene reden zou gelegen zijn, om onze goedkeuring

te weigeren aan het XIde ontwerp van wet, waarbij aan eene minderheid van een derde de bevoegdheid wordt toegekend, om eene wijziging in de Grondwet af te stemmen; waarvan, zoo de opmerking van Zijne Excellentie juist was, dit het gevolg zou zijn, dat telken reize de Tweede Kamer der Staten-Generaal in het dwang-dilemma gebragt zou zijn, waarin die opmerking ons wenscht te plaatsen, en dat men, in wederspraak met alle constitutionnele beginselen, den invloed op de Regering in handen der minderheid overbragt.

Neen, Edel Mogende Heeren, niet aldus redeneer ik, wanneer ik aan dat wets-ontwerp mijne goedkeuring zal schenken.

Ik zal zulks even gaarne doen aan dat, hetwelk thans in beraadslaging is.

De in art. 1 daarvan opgenomen bepaling omtrent de heiligheid der openbare schuld is wel overbodig.

Wat zegt zij?

Dat de Staat eerlijk zal zijn. Maar daarvoor zijn in Nederland, Gode zij dank! nog geene wetten noodig.

Eerlijkheid bovendien is altijd, maar althans in dit opzigt, niet anders dan welbegrepen eigenbelang.

Behoef ik U Edel Mogenden de schoone woorden van Mirabeau te herinneren, als hij zegt: « Si des déclarations moins solennelles ne garantissaient pas notre respect pour la foi publique, notre horreur pour l'infâme mot de banqueroute, je dirais à ceux *qui se familliarisent peut-être avec l'idée de manquer aux engagemens nationaux par la crainte de l'excès des sacrifices, par la terreur de l'impôt:* Qu'est ce donc que la banqueroute, si ce n'est *le plus cruel, le plus inique, le plus desastrueux des impôts?* »

Hoe gaarne zou ik aan die stelling eene breedere ontwikkeling geven en aantoonen, hoe, door de niet-vervulling der verbindtenissen van den Staat, niet alleen zij, die daardoor onmiddellijk worden getroffen, maar het geheele volk onberekenbare verliezen lijdt.

Vele voorbeelden zou ik daarvan kunnen aanvoeren.

Het denkbeeld is zoozeer strijdig met het bestaan van den Staat, dat deze bepaling stilzwijgend in iedere staatswet is opgesloten.

Staats-bankroet is revolutie.

De Staat geraakt daardoor in den toestand van den bijzonderen persoon, die geene eer aan zijne zaken kan doen. Vergeeft mij de triviale uitdrukking, dan komen de curators in den boedel.

Alle eigendom, zoowel die van roerend als van onroerend goed, die niet door onze feitelijke kracht kan worden behouden, berust op het regt.

Waar dit openlijk wordt geschonden, is alle eigendom onzeker: heden zal men de renten, morgen andere bezittingen confisqueren.

Het beginsel behoefde dus niet uitgedrukt te worden.

Die uitdrukking is echter nuttig. Nu is het beginsel begrepen in den eed, dien wij op de Grondwet zweren.

Voortaan zal alle betoog van het regt overbodig zijn.. Voortaan zullen wij dáár het oog op gevestigd houden bij de behartiging der geldelijke belangen van den Staat.

Het is de consequente uitwerking, die niet noodig, maar nuttig is, van het insgelijks in de Grondwet opgenomen beginsel der onschendbaarheid van allen eigendom, en daarmede is het dus niet strijdig.

Met eene hypotheek, een *jus in re*, is niet te verwarren de *actio personalis*, welke de Staat heeft, wanneer de wet eene belasting beveelt.

Wat de Staat schuldig is, zijn zeker de bijzondere personen niet schuldig.

Nimmer is door de Regering, tijdens ik de eer had daarvan lid te zijn, iets anders beweerd. In vlugschriften en dagblad-artikelen had men mij zulks wel willen toedichten, doch dit was onjuist, maar de bijzondere personen zijn schuldig de belastingen te betalen, welke de wet vaststelt.

Waar de wetgever hun de betaling oplegt, zijn zij daartoe gehouden, en kunnen des noods door regtsmiddelen worden gedwongen.

De Staat heeft eene *actio personalis*, geen *jus in re*. De Staat betaalt zijne schuldeischers, de ingezetenen stellen den Staat door de betaling van de belastingen, welke de wetgever uitschrijft, daartoe in staat.

Collisie van beginsel is derhalve niet denkbaar; integendeel, die twee beginselen staan in naauw verband met elkander.

Een groot voorbeeld heeft in 1844 het Vaderland, Regering zoowel als onderdanen, gegeven van het gewigt, dat zij aan de naleving van het thans uitdrukkelijk in de Grondwet opgenomen beginsel hechten; goede vruchten zijn daarvan geplukt. God geve, dat ons finantie-wezen nimmer weder in den toestand gerake, waaruit het destijds gered moest worden en gered is.

Maar om zulks te helpen voorkomen, moet er orde in de finantiën van den Staat heerschen, moet de meest gestrenge bezuiniging in de staatsuitgaven betracht worden.

Tot mijn leedwezen bespeur ik (het is reeds door vele andere sprekers, het is reeds door mij gezegd) in deze grondwets-herziening daarvan geene blijken. Welke beloften men U Edel Mogenden voor de toekomst mag geven, wij kunnen daarop vertrouwen of niet vertrouwen; maar zooveel is zeker, dat men voor het tegenwoordige niets heeft gedaan van wat men doen kon en dat de gevoerde discussiën evenmin hebben kunnen strekken, om ons te overtuigen, dat dit tijdelijk ministerie een naauwlettend oog slaat op dit onderwerp.

Immers, de ministers zelven zijn het daaromtrent onderling weinig eens.

In de ééne zitting hoorden wij Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Justitie tot geruststelling van die onzer ambtgenooten, welke beducht zijn voor eene ineensmelting van provinciën, onder anderen verklaren, dat dit onderwerp met naauwkeurigheid was onderzocht, en dat men bevonden had, dat daaruit nagenoeg geene bezuiniging zou voortspruiten.

In de volgende zitting daarentegen wees Zijne Excellentie de tijdelijke minister van de Roomsch-Katholijke Eeredienst op dezelfde ineensmelting, als zullende tot eene belangrijke bezuiniging aanleiding geven.

Dit doet mij vreezen, dat het zoo belangrijke onderwerp niet met dien ernst, met die naauwkeurigheid is en wordt behandeld, als het verdient. Zonder aanmerkelijke bezuinigingen intusschen geraken de staats-finantiën onmerkbaar in verwarring en dan zullen er meerdere lasten op de goede burgerij moeten gelegd worden, om het beginsel, dat wij uitdrukkelijk erkennen, te kunnen handhaven.

Ieder, en in de eerste plaats de ministers, die deze bepaling voorstaan, zal het mij derhalve dank wijten, dat ik bij deze gelegenheid nog eens de aandacht op dit gewigtig onderwerp heb gevestigd.

Moge het niet te vergeefs, moge het niet te laat zijn! »

II. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: « Ik heb heden ochtend door een mijner geachte ambtgenooten hooren zeggen, dat hier, gedurende den loop der beraadslagingen, tot vervelens toe, gewezen was geworden op de gevaren van eene verwerping der in behandeling zijnde wets-ontwerpen. Tot mijn leedwezen moet ik bekennen, te behooren tot hen, die U Edel Mogenden zoo tot vervelens toe hebben gewezen op de noodlottige gevolgen, welke eene verwerping van die voordragten zoude na zich slepen. Heden avond heb ik van den geëerden spreker, die mij is voorafgegaan, vernomen, dat deze in het door mij geopperde bezwaar niet deelt, en dat hij niet inziet, waarom men, bij eene verwerping door de minderheid, uit die minderheid geen ministerie zou kunnen vormen. Die redenaar heeft zich tot verdediging zijner stelling beroepen op een artikel van het XIde dezer wets-ontwerpen, waarbij bepaald wordt, dat voortaan voorstellen tot verandering in de Grondwet slechts met twee derden der uitgebragte stemmen zullen kunnen worden aangenomen, en aan eene minderheid van een derde de magt wordt toegekend, om eene wijziging in de Grondwet af te stemmen, zoodat, zijns inziens, in het vervolg zich steeds hetzelfde bezwaar zou opdoen, als dat van het tegenwoordig oogenblik. Het zij mij vergund, het kenmerkend onderscheid tusschen den lateren toestand bij eene herziening der Grondwet en dien van heden op te geven. Wanneer later tet eene grondwets-herziening zal worden overgegaan, dan zal het Vaderland zich onder eenen geconstitueerden regeringsvorm bevinden; dan zullen, zoo hopen wij, rust en kalmte rondom ons heerschen, en zal eene herziening der Grondwet, waar die in verband met de behoefte van het volk en den tijd noodig mogt zijn, spoediger plaats grijpen en alzoo telkens van minder ruimen omvang zijn, dan de tegenwoordige. Maar nu — ik herhaal het, al mogt dit ook sommigen uwer vervelen — is de staat van zaken geheel anders: indien thans, ten gevolge van afstemming van een of meerdere

dezer wets-ontwerpen, het ministerie mogt aftreden, dan zouden wij geen steun vinden in een gevestigden staat van zaken, maar wij zouden de grootste onzekerheid te gemoet gaan. De spreker uit Noord-Holland houde het mij alzoo ten goede, zoo ik vermeen, dat de omstandigheden, waarin wij ons nu bevinden, en die, waarin wij bij eene volgende grondwets-herziening zouden verkeeren, niet met elkander vergeleken kunnen worden. — Eene tweede aanmerking, door dienzelfden spreker gemaakt, betreft de waarborging der staatsschuld. Ja, de voldoening van aangegane verbindtenissen is ook voor den Staat pligt, en de Staten-Generaal hebben tot nog toe het bewijs geleverd hiervan doordrongen te zijn; zij hebben steeds, met opoffering van de meest dierbare belangen des Vaderlands, de vervulling van dien pligt op den voorgrond gesteld. Maar, zoo ik voornemens was tegen het wets-ontwerp te stemmen, dan zou de reden daarvan gelegen zijn in de *grondwettige* bepaling, waarbij de verbindtenissen van den Staat jegens zijne schuldeischers worden gewaarborgd. De Grondwet moet heilig zijn, zij moet waarheid bevatten, en het zal waarheid zijn, dat dáár geschreven staat: zoolang de Nederlandsche Natie bij magte is te betalen, totdat zij haren laatsten penning opgebragt zal hebben, zal de schuld haar heilig blijven, al staat dit ook niet in de Grondwet voorgeschreven. Maar er kunnen omstandigheden geboren worden, dat het haar onmogelijk zal zijn langer te betalen, en dan zouden allen, die hier alsdan zitting mogten hebben, diep leedwezen gevoelen, dat onder zoodanige omstandigheden de hier opgenomen bepaling in tegenspraak zou zijn met de onmogelijkheid, om aan den gezworen eed van trouw aan de Grondwet gestand te doen. Ik wil geene treurige tafereelen schilderen van den toestand van ons land, maar ook buiten dat liggen de gevallen, die zich kunnen voordoen, voor de hand. Men denke eens aan een nieuw embargo; men stelle zich voor het uitbarsten van eenen oorlog met eene magtige zeemogendheid, waardoor de inkomsten van onze overzeesche bezittingen ons zouden afgesneden worden: zal er dan mogelijkheid bestaan, om onze verbindtenissen gestand te doen? En zal dan, bij het te kort schieten van 's lands finantiële hulpbronnen, de gedane eed voldoende zijn, om het ontbrekende aan te vullen? Ik betreur het, dat men het voor het Nederlandsche volk, dat zijne verpligtingen steeds zoo getrouw heeft nageleefd, noodig geacht heeft zoodanige bepaling in de Grondwet op te nemen. Ik voor mij betreur het, dat de Regering er toe heeft kunnen besluiten, dit voorschrift in het in behandeling zijnde wets-ontwerp op te nemen, en ik herhaal het, zoo er voor mij reden bestond, om deze voordragt af te stemmen, dan zou die gelegen zijn in de hier bedoelde bepaling. Dan, laat ons hopen en wenschen, dat de Regering afdoende maatregelen zal weten te nemen, om nieuwe bronnen van welvaart te doen vloeijen; laat ons hopen en wenschen, dat God het Vaderland voor oorlog behoede, dat een wijs bestuur in de koloniën het middel moge verschaffen tot delging van een deel

onzer schuld, en dat er nimmer een oogenblik moge komen, waarop zij, die ons zullen opvolgen, zich gedrongen zouden gevoelen tusschen den nood van het oogenblik en den eed, dien zij op de Grondwet afgelegd hebben. Het Nederlandsche volk en de Nederlandsche vertegenwoordigers zullen getrouw blijven aan de deugd hunner voorvaderen, en de Hollandsche trouw, die een spreekwoord geworden is, zal gehandhaafd worden, zoolang daarvoor de mogelijkheid bestaat. Hiervan overtuigd, beschouw ik, om de opgegeven redenen, het opnemen van de door mij besproken bepaling in de Grondwet als onvoorzigtig. »

III. De heer FABER VAN RIEMSDIJK zegt, dat hij het stilzwijgen bewaard en over het in behandeling zijnde wets-ontwerp niet gesproken zou hebben, indien aan den vorigen spreker niet eene uitdrukking ware ontvallen, die hij niet onbeantwoord kan laten. Die spreker heeft, wat betreft het afstemmen van wets-ontwerpen tot grondwets-herziening, het kenmerkend onderscheid opgegeven tusschen den toestand, waarin men bij eene latere grondwets-herziening zal verkeeren, en dien, waarin men zich thans bevindt; en daarbij heeft hij gezegd, dat eene verwerping bij eene latere herziening minder gevaarlijk zou zijn, omdat men zich alsdan onder eenen geconstitueerden regeringsvorm zoude bevinden. Die uitdrukking moet doen veronderstellen, dat bij het bedoelde lid het denkbeeld bestaat, dat men op dit oogenblik geen geconstitueerden regeringsvorm hebben zou, en te dien opzigte moet de spreker met dat lid van gevoelen verschillen. Deze Kamer is, meent hij, geene eigenlijke constituerende vergadering, maar wanneer de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal hier vergaderd zijn, om over wijzigingen in de Grondwet te beraadslagen, dan is die vergadering grondwettig; wanneer zij hier geroepen zijn om oordeel te vellen over de door de Regering in de bestaande Grondwet voorgestelde wijzigingen en veranderingen, dan handelen zij uit kracht dier Grondwet. En ofschoon nu de spreker al de thans voorgedragen groote beginsels aankleeft, zoo zou hij echter vermeenen, dat, bij eene afstemming van een dezer wets-ontwerpen door de minderheid, uit die minderheid, als zijnde die dan om zoo te zeggen de grondwettige meerderheid, een nieuw ministerie zou behooren te worden zamengesteld.

IV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord, en zegt hoofdzakelijk:

« Edel Mogende Heeren!

De eerste spreker van heden avond heeft òf verkeerd begrepen wat ik bij de verdediging van het Iste wets-ontwerp heb gezegd, òf ik moet mij bij die gelegenheid minder duidelijk hebben uitgedrukt. Zijn Edel Mogende komt nu na eenige dagen met eene zijdelingsche weder-

legging dier verdediging op. Want ofschoon de spreker zijne geheele rede in schrift had, heeft hij onder vele zaken, waarvan hij zeide niet te willen spreken, al gezegd wat mogelijk was om mijne voordragt te ontzenuwen, en zelfs als ongerijmd te doen voorkomen. Zijn Edel Mogende heeft namelijk beweerd, dat eene afstemming met eene minderheid thans geen bezwaar zoude opleveren, want dat, als dit het geval ware, men het XIde wets-ontwerp moest afstemmen, omdat ook dáár de verwerping eener herziening door eene minderheid wordt opengelaten.

Indien Zijn Edel Mogende wel had onderscheiden, zoude hij tot een ander resultaat zijn gekomen.

Ik acht het noodzakelijk, nader het juiste standpunt aan te wijzen, waaruit deze aangelegenheid beschouwd moet worden, vooral omdat dezelfde spreker dat standpunt in het geheel niet heeft begrepen. Wij verkeeren in dezen toestand, dat de Koning eene uitgebreide grondwets-herziening heeft gewild, dat de Koning verklaard heeft die te verlangen, en dat de Natie, ik kan het gerust zeggen, in die wenschen des Konings deelt, want er is niemand onder U Edel Mogenden, die geene veranderingen in de bestaande Grondwet wenscht aangebragt te zien. Nu heb ik gezegd, dat de missie van dit tijdelijk ministerie hoofdzakelijk bestond in het tot stand brengen dier herziening. Ik heb gezegd, en het is waarheid, dat, zoo dit tijdelijk ministerie in die tijdelijke roeping te kort schoot, door de afkeurende stem van 30 op de 116 leden, het zoude moeten worden vervangen door een nieuw tijdelijk ministerie, hebbende dezelfde zending; en dat dit nieuw tijdelijk ministerie dan zou staan tegenover eene meerderheid, waaruit onoplosbare moeijelijkheden zouden voortvloeijen. In dien toestand hebben niet *wij* ons geplaatst, maar wij zijn daarin gebragt door de in de bestaande Grondwet voorkomende bepalingen, die aan de ééne zijde willen, dat de voorgestelde wijzigingen en verordeningen door eene meerderheid van drie vierde gedeelten der tegenwoordige leden worden goedgekeurd, en aan den anderen kant, dat de kamers onontbindbaar zijn. Ik heb alzoo naar waarheid de moeijelijkheden geschetst, die *thans*, in eenen toestand, waarin men onder de nieuwe Grondwet niet zal kunnen verkeeren, uit eene verwerping dezer voordragten zouden voortvloeijen, en ik mogt die schetsen, ten einde daardoor uwe aandacht te vestigen op het hoog belang dier zaak en het zwaar gewigt van *elke* afkeurende stem.

Zijn Edel Mogende heeft op ééne lijn geplaatst wat dáár niet behoort. Hij heeft vergeleken wat geene vergelijking toelaat, en in zijne lang bedachte wederlegging volkomen gedwaald.

In de nieuwe Grondwet heeft men, ja, voorgeschreven, dat voorstellen tot veranderingen en wijzigingen niet dan met twee derden der uitgebragte stemmen kunnen worden aangenomen. Wij hopen en wenschen, dat nooit meer eene dergelijke ruime grondwets-herziening als de tegenwoordige zal behoeven plaats te hebben; maar wanneer men in de Grondwet later veranderingen mogt willen maken, zal er tevens bepaald zijn,

dat de kamers zijn ontbindbaar. en dat, wanneer de wet der noodzakelijkheid zal zijn vastgesteld, een beroep op de kiezers zal moeten worden gedaan, en zoo laat het zich niet denken, dat een bekwaam ministerie eene herziening zal doorzetten, zoo niet alle elementen der vertegenwoordiging die verlangen.

In dezen zamenhang der nieuwe Grondwet moet dezelve niet met ééne stem kunnen worden veranderd; de eerbied voor zoo gewigtige wet en voor zoo groote meerderheid laat dit niet toe. Uitkomst zal er dan altijd zijn, òf door het aftreden van de ministers, òf door ontbinding van eene of beide kamers. òf door het één, gepaard met het ander.

Het is eene tweede dwaling van dien spreker, als hij beweert, dat, wanneer de Regering de bezwaren eener afkeuring doet uitkomen. zij een votum van vertrouwen vraagt. Het is eene dwaling, als hij in zijne rede schrijft en zegt, dat wij door eene goedkeurende stem eene bevestiging van dit ministerie zouden willen uitlokken.

Want hier bij de Grondwet is de vraag niet, door wie, maar hoe het land zal beheerd worden, en dit ministerie is, juist door de tijdelijkheid zijner roeping, buiten het spel. Wanneer het werk der grondwets-herziening zal zijn afgeloopen, zal het aan den Koning staan, om een nieuw ministerie te benoemen, en ik hoop uit de volheid van mijn hart, dat, eenmaal eene nieuwe orde van zaken daar zijnde, een ieder zich daaraan zal hechten en het verledene zal vergeten, en door den Koning tot het bestuur mogen worden geroepen mannen van bekende bekwaamheid en beproefde eerlijkheid.»

V. De heer ALBARDA zegt hoofdzakelijk: «Ik zou het woord niet gevraagd hebben, maar de geachte spreker uit Noord-Holland heeft het mij tot een pligt gemaakt, eenigzins nader toe te lichten, wat ik vroeger omtrent eene der nieuw voorgedragen grondwets-bepalingen heb in het midden gebragt.

Ik heb niet bedoeld mij in dien zin uit te laten, waarin mijne woorden door hem zijn opgevat. Ik heb bij de algemeene beschouwingen de aandacht der Vergadering gevestigd op het hier voorkomende artikel, waarbij wordt voorgeschreven, dat de verbindtenissen van den Staat jegens zijne schuldeischers gewaarborgd worden, en die bepaling beschouwd in verband met het beginsel van de heiligheid van den eigendom. Ik heb gevraagd, of men met de inlassching dier nieuwe bepaling niet dit bedoelde, dat, behalve de obligatie van den Staat jegens zijne schuldeischers, nog eene tweede obligatie ten hunnen behoeve daargesteld zou worden, te weten, eene cautie voor de stipte uitbetaling van het hun verschuldigde; ik heb gezegd, dat ik alsdan in deze bepaling niets anders zag dan het verbinden der vaste goederen van de individuele ingezetenen, ten waarborg van de voldoening van hetgeen de Staat aan zijne schuldeischers verschuldigd is. Indien dit werkelijk de beteekenis mogt zijn, welke aan de hier voorkomende bepaling moet

worden gegeven, dan vond ik, zoo zeide ik verder, in de aanneming van dat beginsel, terwijl elders in deze voordragten de eigendom heilig wordt verklaard, geene collisie van beginselen, maar reden om te vreezen, dat zich eenmaal het geval zou kunnen voordoen, dat beide bepalingen in de toepassing zouden collideren. Het zou kunnen gebeuren, dat de schuldeischers van den Staat geene betaling zouden kunnen erlangen, dan met aanranding van den eigendom der ingezetenen, en dan zou het de vraag zijn, aan welke bepaling in dat geval de voorrang zou moeten worden toegekend? Wanneer mijne opvatting omtrent de bepaling van de heiligheid der schuld de juiste mogt zijn, zeide ik, dan zou de burger niet alleen in zijne inkomsten aangesproken kunnen worden, om bij te dragen ter betaling van de renten der staatsschuld, maar ook in zijne bezittingen zelve, en dan vermeende ik, dat het opnemen van het hier bedoelde voorschrift in de Grondwet in de toekomst, ten opzigte der bezittingen, van het uiterst gewigt zou zijn. Men zal alzoo, geloof ik, gereedelijk erkennen, dat ik in mijne bij de algemeene beraadslaging uitgesproken rede iets anders bedoeld heb dan de geachte spreker uit Noord-Holland wel vermeend heeft. Het was verre van mij te willen beweren, dat de staatsschuld niet als heilig moest worden beschouwd; maar ik heb, de mogelijkheid vooruitziende, dat er eenmaal buitengewone maatregelen noodig zouden kunnen zijn, om de schuldeischers van den Staat te voldoen, — eene mogelijkheid, waarop de geachte spreker uit Gelderland wees, — ik heb voor dat geval te kennen willen geven, van meening te zijn, dat zoodanige buitengewone maatregelen niet alleen op de grondbezitters, maar ook eenigzins op de rentheffers behoorden te drukken, gelijk men de noodzakelijkheid hiervan gevoeld heeft, toen eene bepaling, als die van art. 1 van dit ontwerp, nog niet in de Grondwet voorkwam.»

VI. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN FINANTIËN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

Ofschoon de aanmerkingen, waartoe het in behandeling zijnde wetsontwerp aanleiding heeft gegeven, niet de strekking hebben, om hetzelve te bestrijden, en alzoo van eene verdediging geen sprake kan zijn, zoo heb ik echter gemeend eenige woorden in het midden te moeten brengen, ten aanzien van de gemaakte opmerkingen betrekkelijk de beteekenis, welke moet worden gehecht aan een gedeeltelijk nieuw, in deze voordragt voorkomend, artikel, waarbij voorgesteld wordt, dat de verbindtenissen van den Staat jegens zijne schuldeischers worden gewaarborgd. Ik zal daaromtrent kort kunnen zijn.

Gedurende den loop dezer discussie hebben onderscheidene sprekers te kennen gegeven, dat in het bestaande belastingstelsel vele verbeteringen

zouden kunnen worden aangebragt. Ik zal hen op dat terrein niet volgen, maar mij blootelijk bepalen tot de verklaring, dat ook ik van oordeel ben, dat in dat stelsel veel verbeterd zou kunnen worden; zonder dat ik door deze verklaring geacht wil worden mijn zegel te hechten aan de overdreven denkbeelden, die men daarvan zich elders maakt, of dat ik zou kunnen instemmen met hen, die eene geheele afschaffing van de bestaande accijnsen als eene ligt uitvoerbare zaak beschouwen. Evenzeer zal ik mij onthouden van te antwoorden op hetgeen door twee geachte sprekers is in het midden gebragt omtrent het vermoedelijk bedrag van het nationaal inkomen, en de gevolgtrekkingen, welke dienaangaande door Hun Edel Mogenden gemaakt zijn. Ik meen echter te mogen opmerken, dat ik mij verwonderd heb, door een van die redenaars de stelling te hebben hooren betwijfelen, dat de inkomsten der Natie op meer dan twee honderd millioen zouden zijn te ramen. Wanneer het bedrag van het nationaal inkomen slechts zóó groot was, dan zouden de inkomsten van elk individu al zeer gering zijn en voor elk naauwelijks op zeven en zestig gulden kunnen gebragt worden, of, zoo men aanneemt, dat er 600,000 huisgezinnen zijn, dan zouden die inkomsten per huisgezin slechts *ƒ* 335 bedragen. Zonder zeer overdreven denkbeelden van den rijkdom onzer Natie te vormen, mag men gewis aannemen, dat die schatting te laag is. Ik zal mij blootelijk bepalen, met de bepaling, in het 1ste artikel van het in behandeling zijnde wets-ontwerp voorkomende, toe te lichten. De geschiedenis van dat artikel is U Edel Mogenden bekend. De commissie van 17 Maart jl. heeft die bepaling in haar ontwerp opgenomen, en de Regering heeft gemeend haar daaruit te moeten overnemen. Ik geloof, dat de Regering wèl gedaan heeft, met zoo te handelen. Wanneer men de menigvuldige en zware offers, welke door de Natie zijn gebragt tot handhaving van het nationaal crediet, in het oog houdt, zal men gereedelijk kunnen toegeven, dat er aan het vaststellen van zoodanige bepaling geene behoefte was. Mijn individueel gevoelen is, indien ik de uitdrukking mag gebruiken, dat de Natie de inlassching van dit artikel in de Grondwet niet verdiend heeft; maar daar het eenmaal in het ontwerp der commissie voorkwam, was het voor de Regering ten hoogste onraadzaam om het daaruit te ligten, dewijl zoodanige handelwijze welligt tot verkeerde gevolgtrekkingen zou hebben aanleiding gegeven.

Wat de door het geachte lid uit Vriesland op dit artikel gemaakte aanmerking betreft, zoo moet ik verklaren, dat het ook aan mij vreemd was voorgekomen, dat de spreker het hier voorgestelde als ondergeschikt aan andere bepalingen in deze ontwerpen, betrekkelijk de heiligheid van het regt van eigendom, aanmerkte. Ik kon mij niet voorstellen, dat het regt van de schuldeischers van den Staat als minder heilig dan dat van bezitters van onroerende goederen moest worden beschouwd. Maar nadat dezelfde redenaar zijn gevoelen omtrent dit punt heden nader heeft uiteengezet, en verklaard, dat tusschen het hier bedoelde artikel en de bepalingen, waarbij het regt van eigendom wordt gewaarborgd, eerst

dan strijd zou bestaan, zoo daaruit zou moeten worden afgeleid, dat tot waarborging der schuld de bezittingen der burgers aansprakelijk wierden gesteld, zoo geloof ik mij dienaangaande van verdere aanmerkingen te kunnen onthouden. Namens de Regering echter protesteer ik tegen elke uitlegging, die de strekking zou kunnen hebben om te doen veronderstellen, dat zij de bepalingen van dit artikel als ondergeschikt aan andere bepalingen betreffende het regt van eigendom, en daardoor als van mindere kracht, zou willen beschouwd hebben. »

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen over het *zevende* ontwerp gesloten.

Daarop gaat de Vergadering over tot de hoofdelijke stemming over het *zevende* wets-ontwerp (*van de Finantiën*), en wordt dat daarbij met algemeene stemmen *aangenomen*.

Ontwerp n°. VIII.

De beraadslagingen worden geopend over het *achtste* der wets-ontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk *Van de defensie*.

I. De heer CAAN heeft daarover het eerst het woord en zegt:

«Toen ik mijne denkbeelden bij de algemeene beschouwingen over de twaalf wets-ontwerpen der grondwets-herziening U Edel Mogenden mededeelde, behield ik mij voor, over het VIIIste hoofdstuk nader mijn gevoelen te uiten.

Defensie, een kort, maar een veelbeteekenend woord!

De grond, waarop onze wieg en bakermat eens stonden en dien wij hopen, dat ons stof, bij dat van onze vaderen verzameld, eens bedekken zal, te beschermen en des noods te verdedigen, is een heilige pligt, en eene eere voor hen, die hun vaderland liefhebben.

In 1830, toen de roepstem van den troon uitging: *te wapen, te wapen!* toen ons leger op de grenzen stond, door de schutterijen ondersteund, wapende een ieder zich tot behoud van rust en orde.

Ik verbeeld mij nog te zien het corps jagers, onder het bevel van een geacht lid uit deze Vergadering, benevens de corpsen studenten der respective hoogescholen, als door een tooverslag opgerigt; in de residentie, volks-vertegenwoordigers, ministers, leden van den Raad van State, van het stedelijk bestuur en van regterlijke collegiën, met het geweer op schouder, de posten voor het paleis en op andere punten bezetten. Ik herinner mij, hoe ik met den heer tijdelijken minister van Justitie een corps schutters te paard oprigtte, waaraan ik met mijne beide zonen deel nam, waaronder wij ook mogten tellen onderscheidene leden uit den middelstand, — hoe wij ons oefenden en onderscheidene diensten bij pleg-

tige gelegenheden en gedenkwaardige omstandigheden hebben vervuld. Ja, Edel Mogende Heeren, zoo zijn wij het opkomend geslacht voorgegaan en wij durven ons vleijen, dat, is het nood, het ons volgen zal.

In het nu in beraadslaging zijnde hoofdstuk lezen wij (art. 8): *Een gedeelte der militie kan voor de dienst ter zee worden bestemd, op de wijze, door de wet te bepalen.* — Daar nu eene wet het uitvloeisel van deze bepaling zijn zal en de Regering verklaard heeft, bereid te zijn licht te ontvangen over al zoodanige onderwerpen als men in deze Vergadering noodig zou oordeelen, vermeen ik U Edel Mogenden, als daartoe door ondervinding in staat gesteld, met mijne zienswijze te mogen bekend maken omtrent verbeteringen, die ik in de wet op het stuk der nationale militie wenschte opgenomen te zien, en die de bezwaren in het aangehaalde art. 8 kunnen verligten Ik bepaal mij daartoe tot de volgende vier punten:

1°. een ruimer veld (ook in tijden van vrede) tot *nummerverwisseling* te openen, dan de wet op de nationale militie voorschrijft;

2°. bij onderzoek van *ligchaams-gebreken* in appel aan de lotelingen meerderen waarborg te geven dan tegenwoordig het geval is;

3°. evenzoo de zekerheid aan lotelingen te geven, dat zij wegens *broederdienst* eene *finale* vrijstelling erlangen, indien zij daarop volgens de wet aanspraak hebben;

4°. dat in het lot van door de dienst *verminkt* geworden militairen van staatswege worde voorzien.

Ik ga over tot de ontwikkeling.

Ad 1um. Volgens de wet op de nationale militie is de nommerverwisseling tusschen lotelingen uit alle gemeenten onderling in hetzelfde militie-district slechts toegestaan in tijd van *oorlog*. Zoolang de zaken met België *niet* geschikt waren en het voorzitterschap van den militie-raad te dezer stede door mij is bekleed geworden, hebben vele lotelingen uit vijf klassen en uit onderscheidene steden en gemeenten met elkander van nommer verwisseld. Hieruit vloeide voort een voordeel voor den Staat van minder plaatsvervangers in de gelederen te tellen, en een voordeel voor de lotelingen van voor minder kosten in de dienst zich te kunnen doen vervangen, geene gelden wegens plaatsvervanging in de schatkist te storten en geene notariële acte te bekostigen.

Van het tijdstip af, dat de zaken met België geschikt waren, tot op dit oogenblik, vermogen de lotelingen alleen uit *dezelfde* gemeente of wel uit enkele *gecombineerde* gemeenten met elkander van nommer te verwisselen. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat men in den jare 1814, naar mijn inzien zeer ten nadeele van de ingezetenen en tot ongerief van de administratie, in Zuid-Holland het getal van steden en gemeenten, dat door combinatie in 1811 op 148 gebragt was, weder tot 234 heeft uitgebreid, en men voor de militie gemeenten of combinatiën aantreft tot *beneden* de duizend zielen, dan zal het wel geen nader betoog behoeven, dat het voor de lotelingen in Zuid-Holland schier onmo-

gelijk is nommerverwisselaars te vinden, en ik laat gerust aan het oordeel der Regering over, hoe zeer het te wenschen is, nu te [illegible], daar er lotelingen voor de *zeedienst* kunnen bestemd worden, dat lotelingen uit landelijke gemeenten met die, aan zee, rivieren en kanalen gelegen, van nommer kunnen verwisselen, bij voorbeeld die uit Veur met die van Scheveningen, die uit Voorburg met die van Maassluis, die uit Naaldwijk met die van Vlaardingen enz., waaruit dan van zelf zoude voortvloeijen, dat de marine zonder veel moeite meerder manschappen, aan wie het varen *niet* vreemd is, zoude verkrijgen.

Ad 2um. Omtrent de vrijstelling *ten gevolge van ligchaams-gebreken* moet ik aanmerken, dat, volgens de voorschriften van de wet op de nationale militie, *het lot* aanwijst den geneesheer en heelmeester, die zoowel de militie-raden als de collegiën van Gedeputeerde Staten preadviseren. Er bestaan menigvuldige voorbeelden, dat de militie-raden zijn voorgelicht door voorzeide kunstbeoefenaars, die de ondervinding van vele jaren voor zich, en een algemeen vertrouwen verworven hebben, en dat de militie raden uitspraak op die voorlichtingen hebben gedaan; dat vervolgens de lotelingen, geen genoegen met die uitspraak nemende, daaromtrent bij Gedeputeerde Staten in appel zijn gekomen of wel dat volgende nommers, bezwaard met verleende vrijstelling, de herkeuring van de vrijgestelde hebben aangevraagd, en dat dien ten gevolge het lot heeft aangewezen jonge genees- en heelkundige lieden, de hoogeschool naauwelijks verlaten hebbende, om Gedeputeerde Staten voor te lichten, en van welke de adviezen geheel in strijd waren met die van den bejaarden en door ondervinding geleerden genees-en heelmeester.

Het spreekt toch wel van zelf, dat noch militie-raden noch Gedeputeerde Staten in het algemeen, vrijheid hebben van die adviezen af te gaan, waaruit volgt, dat de beschikkingen van militie-raden zijn vernietigd geworden.

Het is wenschelijk, dat aan deze toedragt van zaken spoedig een einde kome, en ik vermeen daarom in overweging te moeten geven, of het niet de voorkeur zou verdienen, dat de geneeskundige adviezen in appel gegeven worden door een ligchaam, b. v. door eene sub-commissie uit de provinciale geneeskundige commissiën, gevestigd in de hoofdplaats van elk gewest.

Ad 3um. Wegens *broederdienst* wordt door de militie-raden òf eene *finale* òf eene *tijdelijke* vrijstelling verleend: eene *finale*, wanneer de broeder of zijn plaatsvervanger vijf volle jaren gediend heeft, eene *tijdelijke*, wanneer de dienst nog maar beneden de vijf jaren is.

De militie-raad wordt in die uitspraak geleid door de attesten, bekend onder litt. T, bij art. 94, § *m m*, der wet van den 8sten Januarij 1817 (*Staatsblad* n°. 1) voorgeschreven, welke attesten door de kommanderende officieren van de depôts worden afgegeven.

De ondervinding heeft mij geleerd, dat die attesten niet altijd inhouden de volledige dienst-omschrijving van den broeder in werkelijke dienst

of van zijnen plaatsvervanger, hetgeen door mij met onderscheidene voorbeelden zoude kunnen worden gestaafd; doch ik zal mij alleen bepalen met op te merken, dat militie-raden geene *finale* vrijstellingen mogen verleenen dan op productie van attesten. Wanneer nu die attesten, bekend onder litt. T, onvolledig zijn, kan de uitspraak van den militieraad wel eens onregtvaardig wezen; waarom het van het grootste belang is, dat *voorschreven attesten*, die door de kommanderende officieren van de depôts worden afgegeven, niet alleen melding maken van de dienst, die gepresteerd is bij het corps, door welks depôt het attest wordt afgegeven, maar volledige extracten uit de stamboeken zijn, en dat die stukken met de meest mogelijke naauwkeurigheid worden onderzocht door diegenen, wier pligt het is, dezelve te beoordeelen.

De verpligting tot *volledige invulling van de meergenoemde attesten* acht ik wenschelijk, dat bij eene wet bepaald worde. — Eindelijk:

Ad 4um. Dat in het lot van door de dienst verminkt geworden militairen niet door middel van jaarlijksche collecten, zoo als nu het geval is, maar door den Staat worde voorzien. Die collecten hebben nimmer mijne goedkeuring kunnen wegdragen. Een Nederlander, loteling of vrijwilliger, *die door de dienst is verminkt*, moet geen voorwerp van weldadigheid zijn, en ik vraag, of er dan niet op andere posten der begrooting voor het departement van Oorlog zooveel te bezuinigen zoude zijn, dat, zonder die begrooting te veel te bezwaren, voor die ongelukkigen gelden kunnen worden uitgetrokken.

In deze Vergadering zijn middelen tot bezuiniging aan de hand gegeven.

Op deze wijze kan de zwaarste last, die, naar mijn inzien, op de Natie drukt, in het bijzonder op hen, wier geldmiddelen *niet* toelaten door plaatsvervangers in de dienst zich te doen vervangen, merkelijk verligt worden.

Welligt ontstaat de opmerking, dat ik mij wat ver op dit terrein heb begeven, bij de behandeling van het hoofdstuk *defensie*.

Het is alleen uit een beginsel, dat mij altijd geleid heeft en nog leidt, om mij niet te bepalen binnen de enge grenzen van mijne pligtsbetrachting, maar dat, wanneer de ondervinding bij de uitvoering van wetten mij in staat stelt bijzonderheden te kennen, die de Regering op het hooge standpunt, waarop zij geplaatst is, in hare bijzonderheden niet zóó volledig kennen kan, ik mij nimmer heb onthouden het hooger gezag in staat te stellen die te kunnen beoordeelen.

Teregt heeft de tijdelijke minister van Binnenlandsche Zaken, in zijne rede bij de verdediging van het ontwerp, handelende over den Raad van State, gezegd, *dat de ministers, aan welke de regering is toevertrouwd, geene volmaakte kennis kunnen bezitten van alle de vezelen der veelvuldige takken van hun uitgebreid bestuur*. Laten wij, wanneer wij in de gelegenheid zijn iets bij te dragen, wat nuttig kan zijn

voor het Vaderland, dat op eene bescheidene wijze ter kennis brengen dáár, waar het belangrijk kan geacht worden er kennis van te dragen, opdat de Regering met al de vezelen der veelvuldige takken van den oranjeboom zoodanig bekend worde, waardoor zij de middelen kan vinden, die strekken kunnen tot heil van Nederland.

Dit doende, kan die boom in 's Konings lusthof groeijen, bloeijen, vruchten dragen en die lusthof een *Eden* zijn.»

II. De heer L. D. STORM: «Ik las in een geschrift van den man, wien ik hoogachting en vriendschap in gelijke mate toedraag, en uit wiens pen ik nimmer iets middelmatigs, veelmin iets onoordeelkundigs, zag hervoort komen, in een geschrift, getiteld: *Bijdrage tot de herziening der Grondwet*, «dat in het ontwerp der commissie (van 17 Maart), «gelijk in het ministeriële voorstel, ontbreekt de noodzakelijke bepa-«ling, dat het regt, om eene plaats in staat van beleg te verklaren, «en de gevolgen van zoodanige verklaring door de wet zullen worden «geregeld.»

Deze aanmerking moest mij vooral treffen, die afgevaardigd ben uit eene provincie, waar in 1830 alle de steden werden in staat van oorlog en vervolgens in staat van beleg gesteld en gedurende negen lange en bange jaren in staat van beleg werden gehouden. Een goed deel der ingezetenen dier provincie werd, al dien tijd, van alle waarborgen voor regt en vrijheid beroofd, met één woord de Grondwet werd buiten werking gesteld. Ik wil thans niet ophalen van al wat men gedurende dien noodlottigen tijd had te verduren; men leest niet zonder huivering de Fransche wet, toen in uitvoering gebragt, en thans nog in werking, waarbij een volstrekt en onbegrensd dictatorschap in handen van den opperbevelhebber overgaat; er is van die magt ruimschoots gebruik of misbruik gemaakt, ik zal geen voorbeelden of daadzaken aanhalen; ééne kan ik niet verzwijgen: nog dezer dagen werd mij door een lid van deze Kamer, destijds eene hooge militaire betrekking in ons leger bekleedende, er aan herinnerd, hoe den burgemeester van eene onzer voorname steden, een man, om zijn karakter algemeen geacht, door den opperbevelhebber verboden werd zich met de assessoren buiten de stadspoort te begeven met het oogmerk, om den Prins van Oranje, onzen tegenwoordigen Koning, bij zijne komst in die vesting, hulde te brengen. Ik wil mijne provincie tegen den terugkeer van zulke geweldenarijen voor altoos gewaarborgd zien. — Er is thans, na de ongelukkige beperking der bevoegdheid van deze Kamer, wel niet meer te denken aan eene verandering of bijvoeging in de voorgestelde wetten; maar ik verlang de stellige verklaring van de ministers, en ik verwacht ze van hunne loyauteit, dat de Fransche wet, door mij bedoeld, ten spoedigste zal worden weggeruimd en door eene nationale, de regten der ingezetenen te gelijk waarborgende, zal worden vervangen.

Dit hoofdstuk is overigens, even als het VIde, voor aanmerkelijke verbetering, vereenvoudiging en besparing van 's lands penningen vatbaar. Ik zal daarvan thans niet ophalen. Dit zal het onderwerp zijn van nadere zorg, van nadere overwegingen, van nadere werkzaamheid, die — ik wensch het vurig in het belang des lands — niet lang zullen achterwege blijven.

Ik zal mijne stem omtrent deze wet van de verklaring des ministers laten afhangen.»

III. De heer VERWEY MEJAN : « Ik heb mij voorgenomen geene bijdrage te leveren tot de tegenwoordige beraadslagingen. Ik zal aan dat voornemen getrouw blijven, en, voor zooverre geene bijzondere omstandigheden mij tot iets anders nopen, zal ik berusten bij hetgeen vroeger door mij gezegd, door de drukpers opgenomen en aan allen bekend is. Men heeft gesproken van transactie, van offers te brengen op het altaar des Vaderlands. Ik ben geen beminnaar van transactie, en ook niet van noodelooze offers, zoodra het mijn pligt geldt. Maar ik wil herinneren, dat het beginsel eener constitutionnele regering is onderwerping aan den wil der meerderheid. Ieder staatsburger moet berusten in hetgeen de meerderheid heeft gewild. Dat beginsel is algemeen, onbepaald, totdat men de grens nadert, waar deze onderwerping met het algemeen belang in strijd zou komen, of een stellige pligt zoude worden overtreden. Vroeger heb ik mij tegen dit hoofdstuk verklaard. Ik heb gemeend, dat het inhield onnoodige bepalingen, dat het vaststelde wat niet behoeft vastgesteld te worden, dat het banden legde, die niet noodzakelijk waren. Ik wil om het betere het goede niet verwerpen. Ik ben overtuigd, dat het heil des lands vordert, dat er een einde aan den tegenwoordigen staat van onzekerheid kome. Zonder eenigen pligt ontrouw te worden, zonder iets van mijnen eed op te offeren, zonder mijne overtuiging geweld aan te doen, is het mij aangenaam te mogen verklaren, dat ik vrede hebben kan met dit wets-ontwerp, waarin over oorlog gehandeld wordt, en dat ik mijne stem ten voordeele van dit hoofdstuk zal uitbrengen. »

IV. De heer SLOET (uit Overijssel) zegt : « De nationale militie grijpt geheel in het burgerlijke leven ; ik heb dus niet alleen het regt als volksvertegenwoordiger, maar ook de bevoegdheid, om daarover mijn gevoelen te uiten.

De nationale militie, bij conscriptie zamengesteld, is uit de Fransche revolutie ontstaan. Bij den val van Napoleon was het een nationale wensch, om van de nationale militie te worden ontslagen. Het is eene mijner herinneringen uit mijne eerste jeugd, met welken weerzin de boerenzonen uit het dorp mijner inwoning op nieuw gingen loten.

Meer dan 30 jaren zijn er verloopen, en nog is de nationale militie in-

nationaal gebleven ; en heeft men bij menigvuldige petitiën in onze dagen op hare afschaffing aangedrongen.

De verpligting om zijn land te dienen rust op alle ingezetenen, en zij moeten daaraan middellijk of onmiddellijk deel nemen, maar de conscriptie laat zulks aan het toeval van het blinde lot over.

Een klein ligchaamsgebrek ontslaat van de dienstpligtigheid ; de rijken bevrijden er zich van door plaatsvervanging, doch het offer, dat hun dit kost, weegt dikwijls niet op tegen de werkelijke dienstvervulling van een burger of boerenzoon.

De conscriptie ontrukt den jeugdigen mensch, in het beste zijner leerjaren, aan zijn ambacht of beroep, dat hij daardoor gebrekkig leert.

Zij strekt, om een minder zedelijk leven, om de ondeugden van het vloeken en jenever drinken op het platteland te verspreiden.

Zij beneemt den lust tot gezetten arbeid, en behoort gewis tot eene der oorzaken, waaruit zich almede op het vasteland van Europa het pauperisme ontwikkeld heeft.

Schroomvallig waag ik mij op een strategisch terrein ; hier heb ik wel hetzelfde regt, maar minder bevoegdheid ; gaarne wil ik mij daarom laten voorlichten door mannen van erkende krijgskundige ervaring in deze volksvertegenwoordigende vergadering, doch meen alhier de volgende opmerkingen in het midden te mogen brengen, welke mij toeschijnen eene nationale militie minder noodzakelijk te maken :

dat in de groote veldslagen onder Willem III, en in die bij Malplaquet, het de roemruchte burgervaandelen waren, die den grooten Koning de zege betwistten ;

dat de talrijke en geoefende legers van Frederik den Groote voor het grootste gedeelte uit geworvene troepen bestonden ;

dat de veldslagen bij Lutzen en Bautzen door jeugdige soldaten gewonnen werden, die slechts vóór weinige maanden den ouderlijken haard verlaten hadden ;

dat in het jaar 1830 de kracht van ons leger uit de corpsen schutterij bestond, wier krijgshaftige houding zelfs de bewondering der generaals van het Fransche interventie-leger tot zich trok ;

dat Zwitserland nog onlangs getoond heeft, dat men met een geoefend kader in een zeer korten tijd een ontzagwekkend leger op de been kan brengen ;

dat Engeland op heden toont eene nationale militie te kunnen ontberen.

Om deze redenen geloof ik met bescheidenheid te mogen stellen, dat een klein staand leger, doch talrijk genoeg tot bewaring der inwendige rust, door werving bijeengebragt, met een geoefend kader in tijden van vrede voor het Rijk der Nederlanden konde volstaan ; en dat men hieraan schutterijen en zelfs eene volkswapening in tijden van gevaar konde verbinden.

Het pauperisme zal de werving gemakkelijker en minder kostbaar maken.

Wel is waar kost een gerecruteerd soldaat meer dan een milicien, doch daar de conscriptie zulk een gemakkelijk middel is, om vele soldaten te bekomen, vrees ik maar al te zeer, dat het behoud der nationale militie hetzelfde zal zijn, als het behouden van een budget van Oorlog van tien of twaalf millioen, dat de Natie op den duur niet langer betalen kan.»

V. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN OORLOG neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Het hoofdstuk, thans in behandeling, is gewis een der belangrijkste van de aan u aangebodene ontwerpen van Grondwet.

De Nederlander is bijzonder gehecht aan zijnen geboorte-grond, aan zijne instellingen, aan zijne nationaliteit. Hij bewoont een land, dat wegens zijne bijzondere gesteldheid boven andere het voorregt bezit van geschiktheid tot eene goede verdediging; maar die verdediging tot behoud zijner nationaliteit kan niet verkregen worden dan ondersteund door eene goed zamengestelde krijgsmagt.

Tot de kern voor die krijgsmagt behoort de instelling der nationale militie, welke in het onderhavige wets-ontwerp voorkomt; eene instelling, welke voor de doelmatige zamenstelling van het leger thans reeds door de ondervinding beproefd is.

Zij is daarenboven de rekbaarste, de minst drukkende, de goedkoopste.

Zij is rekbaar, want door de wet kan hare zamenstelling zoo sterk of min sterk zijn, als dit noodig geoordeeld zal worden;

de minst drukkende, daar in gewone tijden de dienstpligtige slechts vier, hoogstens vijf maanden onder de wapenen wordt gehouden.

Zij is de doelmatigste, want in den leeftijd, waarop hare dienstpligtigheid invalt, is de jongeling het meest geschikt voor den wapenhandel en vatbaar voor orde en krijgstucht; hij is dan in het algemeen nog niet gevestigd, terwijl, als hij later bij de schutterij wordt ingelijfd, hij in de maatschappij gevestigd is, een ambacht of nering uitoefent, men weinig of niet verpligt zal zijn hem daaruit te rukken, om in den wapenhandel geoefend te worden.

Zij is de goedkoopste, uit hoofde van den weinigen tijd, dien zij in gewone omstandigheden onder de wapenen wordt gehouden, daar de militie, met verlof zijnde, geene kosten veroorzaakt.

Door de dienstpligtigheid op een jaar onder te stellen, zal de aansluiting tot de schutterij, bij het daarstellen eener nieuwe wet, gemakkelijk plaats hebben.

Hiermede vermeen ik, hetgeen de militie betreft, genoegzaam te

hebben toegelicht; thans zal ik overgaan tot het beantwoorden van eenige punten, in den loop dezer discussie ter sprake gekomen.

Ik kan met een geacht spreker van Overijssel niet instemmen het bezwaar, 't welk, volgens de meening van Zijn Edel Mogende, plaats zoude vinden, dat, wanneer de milicieus in hunne haardsteden terugkeeren, zij alsdan in eenen min gunstigen morelen toestand verkeeren.

Dikwerf heb ik te dien aanzien, vooral ten platten lande, inlichtingen bij daartoe bevoegde personen, bijzonder bij burgemeesters, trachten te verkrijgen. De uitslag was te dien opzigte steeds gunstig.

Ik kan ook met die sprekers geenszins instemmen, die vermeenen, dat eene volkswapening de voorkeur zoude verdienen boven die der nationale militie.

Die volkswapening zoude veel drukkender voor de ingezetenen zijn, daar de man, die gezeten in de maatschappij, in eene nering of in een beroep is, dikwerf daaruit gerukt zou moeten worden. Orde en krijgstucht zijn daarenboven, in een militairen zin, bezwaarlijk bij volks- en burgerwapening te verkrijgen.

De voorbeelden, welke wij van volks- en burgerwapening dezer dagen in andere landen hebben gezien, pleiten dan ook geenszins voor deze instellingen, daar zij dikwerf wel bij hebben gedragen tot oproeren, maar die weinig hebben kunnen bedwingen. Het was integendeel de geregelde krijgsmagt, aan orde en krijgstucht gewoon, waardoor orde en wet gehandhaafd werden. Men heeft daarvoor slechts te verwijzen op de gebeurtenissen van dezen tijd in Frankrijk, Italië en Duitschland.

Ik kan mij ook niet vereenigen met dien spreker uit Overijssel, die zonder nut acht de bewapening der sterkten van het ooster-frontier, te weten: Coevorden, de Bourtange en Langakkerschans, beschouwende de ligging van deze sterkten als geheel doelloos.

De bewapening dezer sterkten is alleen voor eenen onverhoedschen aanval vastgesteld, en bedraagt naauwelijks een vierde van de vroeger deswege bestaande bepalingen. Door onder-water-zetting zoude wel degelijk een gedeelte der grenzen van Groningen en Drenthe gedekt zijn.

Al is het waar, dat in drooge jaargetijden de rivieren en moerassen kunnen doorgetrokken worden, zoo is het evenzeer waar, dat door eenige dagen regens deze streken onbegaanbaar zijn, en men niet dan langs de wegen dezelve kan doortrekken.

De voornoemde sterkten nu liggen op de wegen, men kan ze dus als de poorten beschouwen op die grenzen; daarenboven zijn zij geschikt, om troepen in te leggen tot het surveilleren der grenzen, wanneer de rust in den aangrenzenden Staat mogt gestoord worden.

Het zou onvergefelijk zijn, indien men dan van die sterkten niet tot beveiliging van onze grenzen en van onze ingezetenen gebruik maakte, zoover zij daarvoor dienstig kunnen zijn en daar niets in voorraad had.

Te dezer gelegenheid acht ik mij verpligt aan de Vergadering vooral te

verzoeken, om met behoedzaamheid aan te nemen mededeelingen of gezegden, welke betrekking hebben tot het beheer van het departement van Oorlog. Zoo als een der leden uit Overijssel, bij de behandeling der voorloopige beschouwingen, beweerd heeft, dat er bij de laatst plaats gehad hebbende armering van Coevorden kogels derwaarts waren gezonden, welke bij de ontvangst aldaar bevonden werden te groot te zijn, zoodat die, ten gevolge daarvan, weder teruggezonden hadden moeten worden.

Dit is het geval volstrekt niet geweest.

Volgens de hier voor mij liggende bescheiden, zijn er geene kogels *teruggezonden*, maar zijn uit Coevorden *verzonden* die van verschillende kalibers, sedert lange jaren, zelfs van vóór 1814 of van den tijd van Koning LODEWIJK, dáár voorhanden, en niet meer benoodigd waren. Dit was het geval ook met de kogels van het kaliber van twaalf pond, waarvan het meer dan benoodigde getal naar Groningen is verzonden geworden.

Ten slotte blijft mij nog te beantwoorden de vraag, door een lid van U Edel Mogenden uit Noord-Braband gedaan, omtrent het in staat van beleg stellen der vestingen.

Het in staat van beleg stellen van vestingen vindt alleen in eenen buitengewonen toestand van zaken plaats. Het wordt alsdan geregeld naar de wet van 1791 en het bekende decreet van 1811, welke volgens het 3de der additionnele artikelen van de Grondwet kracht van wet behouden.

De voormelde wetsbepalingen, Edel Mogende Heeren, zouden echter later kunnen worden herzien, en kunnen alsdan zeer wel het onderwerp eener wet uitmaken.»

VI. De heer STORM VAN 'S GRAVESANDE vraagt het woord en zegt hoofdzakelijk: «Het zij mij vergund, Edel Mogende Heeren, slechts een oogenblik het woord te voeren; ik zal, hoeveel daar ook tegen te zeggen zoude zijn, den spreker uit Overijssel (den heer SLOET) niet beantwoorden, omtrent hetgeen hij tegen de nationale militie heeft aangevoerd; ik geloof niet, dat daarover thans zulk eene groote ontevredenheid bestaat; maar ik kan het stilzwijgen niet bewaren ten opzigte van hetgeen door Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Oorlog daar zoo even omtrent sommige vestingen en forten van ons oostelijk frontier is in het midden gebragt. Ik blijf bij mijne meening volharden, dat al wat men daaraan besteedt, nuttelooze geldverspilling is; ik heb het bij eene vorige gelegenheid (bij de beraadslagingen over het verworpen wets-ontwerp betrekkelijk de tweede verhooging der begrooting voor Oorlog voor het loopend jaar) breedvoerig ontwikkeld, dat een vijand, die zich door vestingen als de Bourtange laat afschrikken, door ons niet behoeft gevreesd te worden; dat men volstrekt niet op Coevorden behoeft te marcheren om binnen

ons land te komen, en wat dies meer zij. Indien ik thans stilzweeg, zou ik in de beweringen van den minister van Oorlog schijnen toe te stemmen, en dat doe ik in geenen deele. Zoolang ik de eer zal hebben lid dezer Vergadering te zijn, zal ik mij, zooveel in mijn vermogen is, verzetten tegen alle aanvragen om gelden tot het voortdurend in stand houden of verbeteren van die vestingen of forten, die ik op goede gronden vermeen voor nutteloos te mogen houden, of die althans, uit aanmerking van de beperktheid onzer middelen, mij zullen schijnen te kunnen en te moeten verlaten worden. »

VII. De heer VAN ROIJEN (uit Overijssel) zegt hoofdzakelijk: « Ik had mij niet voorgesteld bij deze beraadslagingen andermaal het woord te voeren, maar ik acht mij, om mijne eigene eer, verpligt, nog voor een oogenblik het woord te vragen; ik doe zulks met huivering, omdat ik verpligt ben de woorden tegen te spreken van eenen man, dien ik zeer hoogschat, en omdat ik hem thans ontmoet op een terrein, waar hij zich voorzeker minder dapper beweegt dan dáár, waar kanonkogels om de ooren vliegen. Ik moet hem tegenspreken, om de waarheid te staven van een woord, dat ik vroeger sprak. Ik heb de vrijheid genomen een feit mede te deelen, omdat het zoo in mijne rede te pas kwam; ik heb gezegd, dat men in dezen zomer eene menigte kanonnen, of hoe dat moordtuig meer heeten moge, heeft doen aanbesteden en naar Coevorden afzenden; men heeft ze te scheep vervoerd, in de meening, dat er water genoeg op de Vecht was; intusschen bleek het, toen men halverweg gekomen was, dat zulks het geval niet was, weshalve men aan de herberg *de Klokken* met veel moeite de vracht heeft ontladen en met paarden door dik zand naar Koevorden heeft vervoerd. Maar toen men eindelijk, na veel zwoegens en zweetens, was aangekomen binnen dien wal, die nooit een vijand zien zal, en de kogels zou passen op de kanonnen, toen bleek het, dat de kogels voor deze te groot waren. En of dat nu kogels waren, die nog van de regering van Koning LODEWIJK dagteekenden, of dat ze later derwaarts zijn getransporteerd, dit is eene daadzaak, die mij ten eenemale onbekend is en waarover ik ook niet gesproken heb.

Nu ik eenmaal het woord heb, wil ik nog dit verklaren, dat niet ik alleen mij had voorgenomen, maar dat vele leden met mij hier verschenen waren, om tegen dit wets-ontwerp te stemmen, en wel zoovele, dat wij het in onze hand gehad hebben, dit VIIIste hoofdstuk, *van de defensie*, te doen vallen! En ik voor mij zou dat niet zoozeer gedaan hebben, omdat ik bijzondere grieven heb tegen dat ontwerp, als wel omdat ik een groot deel der rampen, die ons Vaderland treffen, toeschrijf aan de groote allures van oorlog, die ons Vaderland in den laatsten tijd heeft gemaakt. Ik vraag het: wat is het doel voor den Staat? Het doel is, om de veiligheid tegen den buitenlandschen vijand, waar die verschijnen mogt, te beschermen, maar ook om de rust van binnen te

handhaven. En dan vraag ik: is het niet hoogst ongerijmd, ons toe te rusten tegen een vijand, dien wij welligt in eene eeuw niet zien zullen, en te gelijker tijd een vijand in onze huizen in te kwartieren, een vijand, die armoede heet? Wij maken vestingen tegen Hanover, dat ons niet in het minst bedreigt, en laten daarvoor duizenden opbrengen. En wat Zijne Excellentie heeft gezegd, dat die vestingen, ingeval ons land van die zijde bedreigd wierd, nut zouden kunnen hebben, zulks blijf ik ontkennen. Wanneer wij herwaarts worden afgevaardigd, om de ons voorgestelde ontwerpen te beoordeelen, dan moeten wij ook geacht worden in staat te zijn om die te beoordeelen, en de daartoe noodige wetenschap te kunnen en te moeten bezitten. Als wij geroepen zijn hier bepalingen omtrent ons defensie-wezen vast te stellen, dan zou het dwaasheid zijn, dat, terwijl zich hier over de honderd personen bevinden, deze allen zouden moeten zeggen, de beoordeeling aan deskundigen te moeten overlaten. Neen, ik heb mijnen eed gedaan, om naar mijne overtuiging te spreken, en dit zal ik ook hier doen. Ik herhaal alzoo, dat het mijne overtuiging is, dat er jaarlijks tonnen, zoo niet millioenen, bij het departement van Oorlog verkwist worden. Mijne overtuiging is het, dat vestingen als Coevorden, de Bourtange enz. geheel nutteloos zijn. In de tijden van den bisschop van Munster en den keurvorst van Keulen mogen ze van gewigt zijn geweest, toen rondom niets dan moeras te zien was, en de toegangen aldus waren afgesloten, — thans is het geheel iets anders. Ik, die met die streken volkomen bekend ben, kan verklaren, dat men tegenwoordig met kavallerie en artillerie in alle tijden des jaars allerwege in die streken kan rondtrekken. En wanneer nu op enkele plaatsen nog eenig moeras mogt zijn, dan zullen er toch weinige jaren verloopen, of alle veenen zullen geëxploiteerd en het terrein geheel droog wezen. In weêrwil daarvan houden wij onze vestingen in stand. Als men het geld, dat voor die vestingen besteed wordt, bijv. voor den aanleg van kanalen besteedde, en de enkele moerassige plekken mede geheel droogmaakte, om aldus de bronnen van ons volksbestaan te verbeteren, dan zouden wij de verdrijving bevorderen van onzen gevaarlijksten vijand, dat is, de armoede van een aanzienlijk deel des volks. Ik geloof, dat er ten aanzien van het hoofdstuk, betreffende de defensie, geene nuttiger zaak te doen zou zijn, dan het af te stemmen, opdat dan later eenvoudig zou kunnen worden vastgesteld, dat alles dienaangaande door de wet zal worden geregeld. Dan had de wetgevende magt den tijd om zich te doen voorlichten, en mannen van wetenschap te hooren; dan zou die magt waarborgen kunnen zoeken tegen de verkwisting, die jaarlijks bij voortduring bij het departement van Oorlog plaats vindt. Daarom, om een bewijs te geven, hoe men over die oorlogsbegrooting denkt, hadden wij ons, ik herhaal het, in genoegzamen getale vereenigd, om dit ontwerp te doen vallen, maar wij zijn daarvan teruggekomen, omdat wij door de afstemming van

dit hoofdstuk geen blijk wilden geven van eenig mistrouwen in dit ministerie, gelijk wij dan ook vastelijk vertrouwen, dat de tegenwoordige ministers alles zullen doen, wat de welvaart des lands kan bevorderen, dat zij geen heller of penning noodeloos zullen uitgeven tegen den eventuelen vijand van buiten, maar dat zij in de eerste plaats den vijand van binnen met alle krachten zullen bestrijden.

Ik zal in dat vertrouwen niet tegen dit ontwerp stemmen, zoo als vroeger mijn voornemen was, gelijk ik dan ook bij de algemeene beraadslagingen, toen ik verklaarde aan de tegenwoordige voordragten mijne goedkeuring te zullen schenken, een enkel hoofdstuk heb uitgezonderd; het was dit hoofdstuk, hetwelk ik toen op het oog had.»

VIII. De heer DEN TEX herinnert, dat het bij de tegenwoordige beraadslagingen dikwijls betreurd is, dat deze grondwets-herziening zoo weinig directe aanleiding gaf tot bezuiniging. Vooral met opzigt tot ons defensiewezen is bezuiniging noodig en hij wil daarom bepaaldelijk bij de behandeling van dit wets-ontwerp den wensch naar besparing aandringen. Hij deelt de beschouwing van het geachte lid uit Overijssel, dat onze schatkist niet met meer uitgaven voor ons defensiewezen belast moet worden dan volstrekt noodig is. In het vertrouwen, dat de Regering den geuiten wensch ernstig ter harte zal nemen, zal ook hij zijne stem aan dit wets-ontwerp geven.

IX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN OORLOG neemt nogmaals het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Na hetgeen op nieuw door het lid uit Overijssel omtrent het bewapenen der sterkten op de grenzen van Groningen en Drenthe gezegd is, moet ik blijven verklaren, dat, toen die bewapening, om de redenen, die reeds door mij zijn opgegeven, bepaald is geworden, zulks noodig was, en dat, ware zulks niet geschied, de Regering bij voorkomende gebeurtenissen van verzuim had kunnen beschuldigd worden, indien zij niet eenige maatregelen van voorzorg op die uitgestrekte grenzen had genomen.»

X. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN MARINE EN KOLONIëN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Na de verdediging, door mijnen ambtgenoot van Oorlog in het midden gebragt, heb ik mij afgevraagd, of ik daarbij nog eenige woorden voegen zou. Ik zou die vraag ontkennend hebben beantwoord, ware het niet, dat hier voor het eerst eene bepaling, de zeedienst betreffende,

is opgenomen, eene bepaling, die nieuw in de Grondwet is, en door sommige leden der gewone Kamer bestreden werd; ik heb daarom begrepen, met weinige woorden hierop te moeten terugkomen, daartoe aanleiding nemende uit de rede van den geachten spreker uit Zuid-Holland, waarin vele nuttige wenken bevat zijn, die de Regering te zijner tijd voorzeker in overweging zal nemen. Is het overigens wel noodig, Edel Mogende Heeren, iets ter aanbeveling van dit voorgedragen nieuwe artikel der Grondwet te zeggen in eene vergadering als deze, zamengesteld uit afgevaardigden, ja van verschillende provinciën, maar toch geheel uit Nederlanders, en die dus allen overtuigd zijn, dat Nederland, zoo het nog teregt op rijkdom bogen mag, zulks voornamelijk te danken heeft aan zijnen handel en scheepvaart, als de middelen aanbiedende, om de voortbrengselen van landbouw en nijverheid naar elders te vervoeren en onze markten van de voortbrengselen van andere landen te voorzien, om uit onze koloniën in Oost en West, die rijke bronnen van welvaart voor het Moederland, de producten af te halen en naar herwaarts over te brengen? Immers, het oog slaande op die koloniën, en op die duizende schepen, die onder onze vlag alle zeeën bevaren, zal men de overtuiging deelen, dat er eene oorlogs-marine moet onderhouden worden om ze te beschermen, en deze krachtdadig moet worden ondersteund.

Ik zal, om dit te betoogen, niet terugkomen op herinneringen uit vroeger dagen, ik zal de wanden van deze vergaderzaal niet denkbeeldig tooijen met de vlaggen, vaandels en krijgs-tropheën, door der vaderen moed veroverd, noch over uwe hoofden de schaduw der lauweren uitspreiden, die hunne slapen omkransten.

Ja, onvergetelijk is de door hen verworven roem! In godsdienstigen eerbied buig ik het hoofd voor zooveel deugd, voor zooveel heldenmoed.

Maar trotsch hef ik het hoofd weêr op, wanneer ik zeggen durf, dat wij ook nu nog niet van hen zijn ontaard, dat wij nog onze vlag, overal waar men die ook ontrolt, met eerbied begroet zien. Neen, wij behoeven nog niet te blozen van die voorvaderen te zijn afgestamd; nog zijn wij hunner waardig. Ik spreek dus niet van onze vroegere glorierijke dagen, neen, slechts de laatste dertig jaren onzer geschiedenis zal ik onder uwe aandacht terugbrengen, ten blijke, dat, even als onze dappere wapenbroeders te land, bij Quatre-bras en Waterloo, bij Hasselt en Leuven, in Antwerpens citadel den roem van Nederland handhaafden, die roem ook ter zee bij Algiers, bij Palembang, op de Schelde, bij Balie en waar niet al, door de marine bewaard bleef; ook bij Balie, Edel Mogende Heeren, schoon een later togt met minder gunstigen uitslag bekroond werd, doch waar men weldra dien roem op nieuw zal weten te handhaven.

Noodeloos zou het zijn uwe aandacht langer bezig te houden; ik zal dus besluiten met den wensch, dat diegenen van U Edel Mogenden, die er vroeger bezwaar in vonden, om een gedeelte van de Neder-

landsche jongelingschap voor de verpligte dienst ter zee te zien bestemmen, van dat bezwaar mogen terugkomen, en thans hunne stem aan dit wets-ontwerp niet zullen onthouden. »

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen gesloten verklaard.

Daarna gaat de Vergadering ter stemming over en wordt daarbij het VIIIste ontwerp (*Van de Defensie*) met 110 tegen 4 stemmen ***aangenomen.***

Voor hebben gestemd de heeren: *Op ten Noort*, *van Naamen*, *van Heemstra, van Harencarspel, de Bruyn Kops, Timmers Verhoeven*, *van Beeck Vollenhoven*, *van de Mortel*, *van Leeuwen*, *Uytwerf Sterling*, *van der Meer Mohr*, *van Heloma*, *Boxman*, *Cats*, *van Roijen* (uit Overijssel), *van Panhuys*, *Corneli*, *van Foreest*, *Anemaet*, *den Tex*, *de Bosch Kemper*, *Bloemarts*, *Mutsaers*, *Delhez*, *Menso*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *Nap*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Kniphorst*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *Faber van Riemsdijk*, *van Nagell*, *Mackay*, *Cock*, *Kien*, *Mees*, *Corver Hooft*, *Enschedé*, *Hiddema Jongsma*, *Storm* (uit Noord-Braband), *Wichers*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Hoffman*, *van Dam van Isselt*, *Schooneveld*, *van Hall*, *Nienhuis*, *de Weichs de Wenne*, *van Boelens*, *van Hogendorp*, *van Nispen van Sevenaar*, *Gouverneur*, *Bots*, *de Kempenaer*, *Geradts*, *Borski*, *Caan*, *Nepveu*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Reede van Oudshoorn*, *van Weel*, *Kroef*, *van Rijckevorsel*, *de Jong van Beek en Donk*, *Star Busmann*, *Cost Jordens*, *van Hasselt*, *Thissen*, *Backer*, *van Lijnden*, *van Dam van Noordeloos*, *an Loghem*, *Jespers*, *Slicher van Domburg*, *Luyben*, *Smit*, *Kwak van Zwartewaal*, *Storm van 's Gravesande*. *van der Heyde*, *Heeren*, *Egter*, *de Moncky*, *van Roijen* (uit Groningen) *Reaël*, *Modderman*, *van de Wall*, *Begram van Jaarsveld*, *Swart*, *van Sasse van Ysselt*, *Opperdoes Alewijn*, *Albarda*, *Bijvoet*, *Lotsy*, *Kaars Sijpesteyn*, *Hooft* (uit Zuid-Holland), *Vegilin van Claerbergen*, *van der Veen*, *Romme*, *Heerkens*, *Vos*, *Blankenheym*, *Verwey Mejan*, *van Wessem*, *Schiff*, *Duymaer van Twist*, *van Haersolte*, *Sloet* (uit Gelderland), *de Man* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren : *Nederburgh*, *van Goltstein*, *Sloet tot Oldhuis* en *Hooft* (uit Noord-Holland).

ONTWERP n°. IX.

De beraadslagingen worden geopend over het *negende* der wets-ontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk *Van den Waterstaat*.

I. De heer ANEMAET heeft daarover het eerst het woord en zegt: «In de zitting van den 24sten Augustus jl. heb ik het ontwerp van wet, thans in beraadslaging, met alle kracht bestreden, niet omdat ik geen toezigt zou willen toelaten aan het bestuur van den waterstaat of aan de Staten van het gewest over alle wateren, bruggen, wegen en waterschappen, met één woord, over alle buitenwerken, die strekken moeten tot algemeene zekerheid en beveiliging, — neen, dit is verre van mij, — maar omdat ik meende, dat de wetgeving, in zedelijken en redelijken zin, geene bemoeijingen mogt opdragen aan rijks-ambtenaren of gewestelijke collegiën van geheel huishoudelijke belangen van den bijzonderen burger.

Neen, een hooger toezigt uitsluiten over algemeene of bijzondere waterstaats-werken, of wat van dien aard zij, wilde ik niet, en kon of mogt ik niet willen in het welbegrepen algemeen belang; maar welke ruimte ik aan dat toezigt mogt willen toekennen, zóóver, meende ik, mogt het niet uitgestrekt worden, dat de Provinciale Staten de bevoegdheid zouden hebben, om de bestaande inrigtingen en reglementen der polderbesturen *eigendunkelijk* en *willekeurig*, dat is: *zonder verhoor en zonder instemming der belanghebbende ingelanden*, te kunnen veranderen.

Ik zal niet herhalen, wat ik in de genoemde zitting gezegd heb, daar ik mag veronderstellen, dat mijne rede van dien dag, sedert onder de redevoeringen der leden van deze Kamer over de grondwetsherziening opgenomen, aan U Edel Mogenden niet onbekend zal zijn, even weinig als dit de verdediging van dit ontwerp is, door Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Binnenlandsche Zaken voorgedragen, welke verdediging verre is geweest van mij van dwaling te kunnen overtuigen, waarom ik mij heb voorgesteld, onder referte aan mijn vroeger advies, enkele aangevoerde redenen te wederleggen, en ik hoop bij die wederlegging thans gunstiger oogenblik te zullen treffen, dan bij mijne rede het geval in de straks genoemde zitting is geweest.

Ik ben met den minister eens, dat de waterstaat is een onderwerp van het hoogste gewigt voor het Vaderland, — ik stem toe, dat daarover bestaat een groot verschil van begrippen, — trouwens, de strijd tusschen den minister en mij bewijst dit niet alleen, maar ook het verschil van gevoelen bij de leden dezer Vergadering, onderling daaromtrent ontstaan en voorgedragen. Ja, er is verschil van belangen, bepalingen en inrigtingen; eenheid en overeenstemming mogen wenschelijk zijn — hoezeer ik betwijfel, of dit, *voor het gegeven geval, doel*, ja zelfs bemoeijing van den grondwetgever moet zijn, — maar als dat alles waarheid zou mogen zijn voor de openbare werken van den waterstaat, kan ik dat *hoogste gewigt voor het Vaderland* niet raden, dat zou gelegen zijn in eene eenvormigheid van alle huishoudelijke inrigting van de polderbesturen, alle onderworpen aan het beslissend-

gezag van gewestelijke besturen, die, naar eigen goedvinden en meestal zonder belang, de geheel bijzondere huishouding zullen inrigten en regelen en dat *kunnen* doen, zonder de belanghebbende ingelanden te hooren. In die bijzondere huishouding, die over de hoogere of lagere rente van den landeigenaar beslist, in staat om zelf te waken, kan toch wel geen onderwerp van het hoogste gewigt voor het Vaderland te vinden zijn.

Ik had met velen gewenscht, dat de Regering het had gelaten bij het voorgestelde door de Staats-commissie, en ook hier de geheele regeling aan de wet had overgelaten. Men heeft ons niet laten raden wat men bedoelde, want de verdediging wijst er op, dat men voor Noord- en Zuid-Holland gelijkheid van instellingen wil als in Noord-Braband, Gelderland en Overijssel bestaan, en zoo zal dan nu de herziening der Grondwet strekken, om aan *twee* gewesten eene inrigting op te dringen, die op de proef gebleken is, dat bij een groot gedeelte der gewestelijke Staten van Zuid-Holland niet werd gewild, en van welke alle belanghebbende ingelanden aldaar afkeerig zijn. Heeft het polderreglement in Gelderland tot zoo groote eenheid en overeenstemming gebragt? Of worden niet telkens klagten gehoord, verandering gevraagd? En heeft het tot geene verdeeldheid en twist over gekrenkte regten aanleiding gegeven? Zonder die vragen stellig te beantwoorden, meen ik meermalen daarover gehoord en gelezen te hebben.

De minister heeft alle bezwaren willen wegnemen en aangevoerd: «dat er niets vernietigd zou worden van hetgeen thans bestaat.» — Maar als de gewestelijke Staten èn de reglementen èn de inrigtingen veranderen, dan vraag ik, of die verandering geene vernietiging kan te weeg brengen, vooral bij eene eigendunkelijke en willekeurige vereeniging van polders of van besturen?

Maar men heeft gezegd: «begrijpt men, dat in het bestaande geene «verandering gevorderd wordt» — maar dit staat immers alleen aan het oordeel der Provinciale Staten? — «en *verlangen de ingezetenen* «*geene wijziging*, *dan zal alles bij het oude blijven;*» maar waar staat dit laatste te lezen: in het 3de artikel van dit wets-ontwerp, of waar in het geheele wets-ontwerp zelf? De Regering zou mij hoogstens, en met mij velen, verpligt hebben, indien zij die verzekering in het 3de artikel had opgenomen.

Er wordt aangevoerd, dat de Staten de reglementen zullen vaststellen, «na de ingelanden der polders of hunne besturen in hunne belangen te hebben gehoord.» Ik had ook deze verzekering zoo gaarne in dit wets-ontwerp gelezen, maar de *verpligting* van de Staten is er niet in uitgedrukt en wij moeten oordeelen, zoo als er te lezen staat. Men moge tegenwerpen, «dat de klagt ongegrond en het niet denkbaar is, dat de Staten een bestaand reglement zullen veranderen of een nieuw ontwerpen, zonder de belanghebbende waterschappen te hebben geraadpleegd;» — *ongegrond* is de klagt niet, want de Grondwet

eischt niet en schrijft niet voor, dat de Staten *verpligt* zijn te hooren, en *ondenkbaar* is het geval even weinig, omdat het *mogelijk* is. Men meende de sanctie van het polder-reglement van Zuid-Holland ook ondenkbaar, en toch, onverwacht en ongewenscht is deze gevolgd.

Op de geruststelling, dat de Koning de belanghebbenden zal hooren, dat deze, ondervraagd, bezwaren kunnen indienen en op de voorspiegeling, dat na de sanctie de Koning op eene verleende goedkeuring kan terugkomen; — op dit alles wil ik met het lid der Eerste Kamer, aan wien vier andere leden zich hebben aangesloten, antwoorden: » maar om de polderbesturen zoo volkomen te onderwerpen aan de beschikkingen der Provinciale Staten, waarvan velen met de zaak niet bekend zijn, daarbij geen personeel belang hebben en dus moeten geacht worden minder bevoegd te zijn, die dus moeten afgaan op de rapporten van ambtenaren, in zienswijze met elkander dikwijls niet overeenstemmende en wel eens te zeer geneigd tot het maken van al te kostbare werken, kan moeijelijk worden goedgekeurd. »

Ook de Koning zal op de rapporten van de genoemde ambtenaren moeten afgaan, en de waarborg, dien men ons geven wil, kan dus weinig geruststellen. Maar waarom, als men volgens de ministeriële verzekering aan de ingelanden geene wijziging in bestuur of inrigting wil opdringen, dan niet eenvoudig zich bepaald tot een toezigt over de waterstaatswerken, en de huishoudelijke inrigting aan de belanghebbende ingelanden overgelaten?

Men zou dan niet eene nieuwe centralisatie hebben gecreëerd, aan welke het moeijelijk zal worden de polderbesturen te binden en die dan ook met eene heftige tegenwerping zal te strijden hebben.

De minister ziet in de polderbesturen « overoude instellingen, vóór eeuwen door het publiek gezag in het leven geroepen, met wetgevende, regterlijke en uitvoerende magt begiftigd. » Wij met den minister; maar de tijd heeft die overoude instellingen van aard geheel veranderd en de bemoeijingen der bestuurders tot veel eenvoudiger en nederiger werkkring teruggebragt; en nu zeg ik met het geachte lid der Eerste Kamer: « de dijk- en polderbesturen zijn inderdaad niets anders dan collegiën van beheer en bestuur over de aangelegenheden van vereenigingen, waarvan zij zelven deelgenooten zijn; » en wanneer men vreest voor verwaarloozing, dan sluit ik mij aan de betuiging, die volgt: « hun personeel belang vordert eene pligtmatige behartiging dier aangelegenheden en levert eenen waarborg, dat die niet uit het oog zullen worden verloren. »

Moeijelijk valt het mij te begrijpen, dat het « onmogelijk » zou zijn, om aan de polderbesturen op te dragen, ieder voor zich huishoudelijke reglementen te maken, en alzoo aan de keuze der ingelanden het zamenstel, ja den vorm van hun bestuur over te laten. Herinnerende aan de beoordeeling van eenen hooggeleerden en bevoegden beoordeelaar, eens een geacht lid dezer Kamer, geloof ook ik, dat « men eens stellin-

gen bij voorraad in de Grondwet schrijft, die men gaarne in de wet zag, » en met bescheidenheid waag ik de vraag: of het voorbeeld van Gelderland, Noord-Braband en Overijssel geene voorliefde voor een stelsel heeft geboren doen worden, dat men nu in Noord- en Zuid-Holland ook wil brengen, en men, als voor die gewesten alleen, eene toevoeging in het ontwerp der Staats-commissie van art. 3 heeft ingeroepen? Ware dit zoo, dan zou hier de opmerking voegen: «dit is echter evenzeer misbruik eener Grondwet als bekorting van de noodzakelijke vrijheid des wetgevers.»

Met wat ik heb aangevoerd, vermeen ik de verdediging van den minister te hebben wederlegd, en ik mag aan het gezegde de vraag toevoegen: of, als men aan de Staten de onbelemmerde magt toekent om de polder-*inrigtingen* te veranderen, men dan ook geene verkregen regten verkort, want, bij elke indijking schier, heeft men voorwaarden en regten bedongen en overeenkomsten gesloten, die nu voortaan geheel zullen afhangen van de meerdere of mindere goedwilligheid der gewestelijke Staten; en zoo zal dan kunnen gebeuren, wat, volgens het verslag dezer dubbele Kamer, door «een niet onaanzienlijk aantal leden dezer Kamer» gevreesd wordt, dat «in sommige gevallen inbreuk zou worden gemaakt op van oudsher verkregen regten, of zelfs op het particulier eigendom.»

En als nu de Regering in hare laatste beantwoording zegt, dat men dwaalt, als men aan de dijk- en polderbesturen autonomie toekent, — dan is mijn weder-antwoord aan de Regering, dat de tegenwoordige strijd zich niet uitsluitend beweegt op dat terrein, maar dat mijn verlangen daarhenen strekt, dat men de geheele *huishoudelijke* inrigring vrijlate aan de ingelanden, en geen collegie van de Staten het regt hebbe eene begrooting te vragen of eene rekening te vorderen, die den particulieren eigendom betreft en die dus noch met den Staat, noch met het gewest, noch met de gemeente in de minste aanraking staat, maar die alleen het genot der meerdere of mindere rente van den particulieren ingeland betreft, die, ofschoon meerderjarig en bevoegd om over zijne eigene belangen te waken, nu ook in dit opzigt onder de voogdij der wet en onder het lastig en eigendunkelijk toezigt der Staten of van hunne Gedeputeerden gesteld wordt. Nog eens, ik noem zoodanig een stelsel onhoudbaar; want is het geene inconsequentie, dat de toepassing van het beginsel zal afhangen van het getal der ingelanden in eenen polder, zoo als ik de eer had in mijne eerste rede aan te toonen?

Edel Mogende Heeren, even moeijelijk als het mij is gevallen dit wets-ontwerp in eerste instantie af te stemmen, even ongaarne zal ik die afkeuring nu herhalen, want ik had zoo gaarne aan elk der nu voorgedragen ontwerpen van wet mijn gunstig votum geschonken.

Stond dit wets-ontwerp in verband tot andere en kon eene afstemming geacht worden van staatkundige beteekenis te zijn, dan zeer zeker zou ik

mij met mijn uit te brengen votum bezwaard vinden, en wil ik de mogelijkheid niet uitsluiten, dat ik een offer te meer van mijne zienswijze zou brengen; maar nu dit het geval niet is en eene afstemming niet schaden kan, nu kan ik te geruster in mijne overtuiging volharden en te gemakkelijker mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp blijven onthouden.

Dit kan ik te meer, daar thans geen sprake is van eene *algeheele* herziening der Grondwet, maar slechts van eene *wijziging* derzelve. Was hier de rede van eene algeheele herziening, ik zoude schromen een gedeelte uit het geheel door mijne medewerking weg te nemen of tot afstemming iets bij te dragen; maar nu het alleen wijziging geldt, zoo als dit te meermalen is aangemerkt, nu vrees ik die afstemming omtrent een geheel op zich zelf staand ontwerp, dat in geen der andere ontwerpen grijpt, geenszins; het gevolg daarvan kan alleen zijn, dat al wat de thans bestaande Grondwet bepaalt, blijft bestaan: dit bestaande verkies ik verre boven het thans voorgedragene.»

II. De heer DE BRUYN KOPS: «Ik heb bij de beraadslagingen over de algemeene beschouwingen aangaande de grondwets-herziening reeds te kennen gegeven, dat ik mij met dit IXde ontwerp niet kan vereenigen, en mij voorbehouden nader de bezwaren te ontvouwen, die daartegen bij mij bestaan.

De bedenkingen, die bij de vorige ontwerpen bij mij gewogen hebben ter bepaling mijner goedkeurende stem, zijn bij het tegenwoordige niet van toepassing. Dit hoofdstuk toch staat geheel op zich zelf, en niet in zoodanig onmiddellijk verband met de overige, dat eene verwerping der voorgestelde wijziging dat verband zou verbreken, en de gewenschte invoering der nieuwe Grondwet in den weg zou staan.

Ik schroom dan ook niet de gronden mijner afkeuring open te leggen.

De heemraadschappen, dijk- en polderbesturen, onder verschillende benamingen bekend, doch alhier met den algemeenen naam van *waterschappen* bestempeld, in ons Vaderland zoo menigvuldig en overal verspreid, zijn oeroude instellingen, die hunnen oorsprong aan vereeniging, in algemeen belang, van onderscheiden landbezitters tot éénen polder, of van onderscheiden polders tot één heemraadschap verschuldigd zijn.

De aard dezer instellingen is geheel huishoudelijk, op het eigendom gegrond: behoud, bescherming en verbetering van dat eigendom; op eigen kosten, met eigen middelen, door een eigen bestuur, gekozen uit de belanghebbende eigenaren: dit is in algemeene trekken haar doel, hare bestemming.

Het zal niet noodig zijn, het hooge belang van deze waterschappen te doen uitkomen, niet alleen met opzigt tot de ingelanden zelven, als ook met dat tot den Staat, van welke zij een zoo aanzienlijk gedeelte uitmaken.

Gelijk deze instellingen menigvuldig in aantal zijn, zoo is de inrigting van hare besturen verschillend, een bewijs te meer voor haren geheel huishoudelijken oorsprong en aard. Ieder waterschap rigtte bij zijn ont-

staan zijn eigen huishouden naar welgevallen in, alleen onderworpen aan de goedkeuring en sanctie der hoogere magt, in octrooijen en reglementen uitgedrukt.

Onder de verscheidene regeringen, die zich hier te lande hebben opgevolgd, zijn de heemraadschappen en dijks-collegiën dan ook, op weinige uitzonderingen na, bij hunne oorspronkelijke inrigtingen behouden gebleven. Zelfs de Keizer der Franschen, die anders gewoon was alles onder zijn geweld en ijzeren wil te doen bukken en al de gevestigde autoriteiten naar de regelen zijner organisatie te herscheppen, heeft deze instellingen geëerbiedigd en die in de volledige uitoefening van al hare bevoegdheid ongestoord gelaten.

Evenzoo de Grondwet van 1814, 1815 en 1840. Zij erkent en bevestigt het bestaan der dijk- en polderbesturen; maakt de bestaande reglementen tot den voet hunner inrigtingen, doch geeft aan de Provinciale Staten de bevoegdheid, om, onder goedkeuring des Konings, in die reglementen veranderingen te brengen.

Het is voor de laatstverloopen jaren bewaard gebleven, tegen de besturen en wijze van inrigting dier waterschappen op te komen, de doelmatigheid daarvan in twijfel te trekken, die als verkeerd werkende aan de menigte voor te stellen, en de attributen, met welke zij sedert eeuwen zijn bekleed geweest, één voor één weg te nemen en te sloopen.

De strekking van de tegenwoordige voordragt leidt mede daarheen; en daartoe kan en vermag ik niet medewerken.

Aan de regeling door de wet wordt door het ontwerp het algemeen en bijzonder bestuur van den waterstaat in den wijdsten omvang overgelaten. Het voortdurend bestaan der waterschappen, als bijzondere ligchamen, is er niet bij gewaarborgd. De gewone wetgever kan goedvinden, en verkrijgt de magt, om onderscheiden waterschappen bijeen te voegen, te splitsen of geheel op te heffen, om ze bijv. alle onder één provinciaal beheer te vereenigen, ten einde alle met volkomen eenparigheid te doen administreren. Het valt toch niet te ontkennen, dat bij het hooger bestuur het streven bestaat, om de verscheidenheid, die in de wijzen van bestuur en beheer dier menigvuldige collegiën gevonden wordt, meer en meer te doen verdwijnen, en alle in denzelfden vorm over te gieten.

Het denkbeeld der commissie van 17 Maart was, om alles in ééne algemeene wet te doen opnemen. De zwarigheden, hieraan verbonden, zijn echter door de Regering niet voorbijgezien, en teregt is door den minister van Binnenlandsche Zaken, bij de verdediging van dit wetsontwerp, in de gewone Kamer aangemerkt: «De verscheidenheid van «die waterschappen is te groot; de inrigtingen derzelve zijn te verschillend, en de belangen van ieder derzelve zijn te veel van plaats en om«standigheden afhankelijk, dan dat alles bij ééne algemeene wet zou «kunnen worden geregeld;» terwijl Zijne Excellentie van meening is: «dat dit terrein door den provincialen wetgever met goed gevolg zal «kunnen bearbeid worden.»

Het zij mij geoorloofd hiertegen in te brengen, dat dezelfde bezwaren, die tegen het daarstellen eener algemeene wet zijn erkend en opgenoemd, ofschoon dan ook in mindere mate, echter grootendeels ook bij het maken eener provinciale wet van toepassing zullen zijn.

Een dergelijk algemeen reglement, hetwelk in de eigen huishouding ingrijpt, en privaat eigendom regelt, moet noodwendig vele belangen kwetsen, of zoo algemeen gesteld wezen, en zoovele uitzonderingen en facultative bepalingen toelaten, dat het beoogde doel daardoor geheel en al verdwijnt en verloren gaat.

Ik mag hier, tot een voorbeeld, naar de poging verwijzen, die te dezen opzigte in de provincie, alwaar wij ons bevinden, is aangewend, en op de vele ontevredenheid en tegenkanting, die het reglement van algemeene beginselen dáár alom heeft doen ontstaan.

En welk is toch het nut dier hooggeprezen eenvormigheid? Ieder waterschap staat, wat zijne inwendige belangen betreft, op zich zelf; en dáár, waar het met andere in aanraking komt, is het toezigt der Provinciale Staten van toepassing, hetwelk de onderlinge belangen regelt. Met de onderscheiden wijze van inrigting staan de onderscheiden gebruiken en gewoonten der ingelanden in een naauw verband. Van oudsher zijn zij daarmede bekend; zij zijn daaraan gehecht en zien zich ongaarne daaraan onttrokken. Is het dan niet veel beter, mag men vragen, en met de ware belangen der ingelanden meer overeenkomstig, om ze in het bezit te laten dier instellingen, waarmede zij tevreden zijn, dan hun tegen hun zin andere en nieuwe op te dringen, ten einde uiteenloopende behoeften in denzelfden vorm te plooijen?

Er is nog een punt, voor de heemraadschappen van het hoogste gewigt, hetwelk ik, in het belang dier instellingen, wil inroepen en verdedigen. Het betreft de bevoegdheid, aan die ligchamen toegekend, om, in den omtrek hunner attributen, keuren en verordeningen uit te vaardigen, met strafbepalingen tegen de overtreders. Die bevoegdheid, tot nog onlangs door hen zonder tegenspraak uitgeoefend, ontleenen zij aan de reglementen, welke, volgens art. 220 der bestaande Grondwet, den voet hunner inrigtingen uitmaken. Die bevoegdheid is tot een geregelden gang van zaken, en tot beveiliging der eigendommen, dringend noodzakelijk, en zal, naar mijn oordeel, niet met goed gevolg van de waterschaps-besturen afgenomen en bij de Provinciale Staten overgebragt kunnen worden.

Aan het slot zijner rede, reeds vroeger door mij aangehaald, verklaart de minister van Binnenlandsche Zaken, dat «aan de talrijke water-«schappen, vooral van Zuid- en Noord-Holland, onmogelijk de be-«voegdheid kan worden toegekend, om, naar eigen goedvinden, ieder «voor zich, reglementen en keuren te maken, en zelfstandige wetge-«vende magt uit te oefenen.»

Ik zie niet in, waar die onmogelijkheid, die wel voorgesteld, maar niet bewezen wordt, op gegrond is. Ik bevroed niet, waarom aan zulke

collegiën, als die de hoogheemraadschappen besturen, dezelfde bevoegdheid niet zou kunnen verleend blijven, als aan de stedelijke en landelijke gemeenten is toegekend. Ik zie wel in het opdragen dier bevoegdheid aan de Provinciale Staten behoud en vermeerdering van thans minder gewenschte centralisatie, en in de uitvoering veel oponthoud en noodeloozen omslag. Die Staten toch kunnen met de innerlijke behoeften, belangen en gesteldheid der waterschappen niet zóó bekend zijn, als zij, die het voortdurend beheer gestadig waarnemen. Die Staten zijn niet altoos vergaderd. Sommige heemraadschappen zijn in meer dan ééne provincie gelegen; er kan verschil van meening tusschen de onderscheiden vergaderingen van Provinciale Staten ontstaan, omtrent het noodzakelijke der voorgestelde keuren en de gepastheid der bepalingen, daarin opgenomen. Op de verordeningen der Provinciale Staten moet nog daarenboven de goedkeuring des Konings verworven worden. Welk eene rijke bron van moeite en bezwaar, voor eene zaak, die eene veel eenvoudiger en gemakkelijker regeling toelaat! Wanneer de verordeningen, door de heemraad-besturen vast te stellen, even als die van de gemeente-besturen, aan de Provinciale Staten moesten ingezonden en door deze magt geschorst konden worden, ingeval zij bepalingen, met de algemeene wetten strijdig, inhielden, was er naar mijne schatting allezins genoegzame waarborg tegen alle misbruik van eene bevoegdheid, die niet anders dan nuttig kan werken.

Meent niet, Edel Mogende Heeren, dat ik alle wijziging en verandering in deze inrigtingen verwerpelijk zou achten. Ik geloof integendeel, dat hier en elders wel verbetering zou aan te brengen zijn. Daartoe is het middel aangewezen, en reeds met goed gevolg gebezigd. Het moet slechts niet geschieden naar eene algemeene norma, maar voor elk waterschap in het bijzonder, met het oog op zijne bijzondere belangen, en gelet op den wensch der ingelanden zelven.

Hetgeen ik verlang, is, dat de heemraadschappen, dijk- en polderbesturen enz. een bij de Grondwet erkend, zelfstandig bestaan behouden, en dat zij met het vereischte gezag en de magt worden voorzien, om met klem de hun opgedragen belangen te behartigen, de regten der ingelanden te handhaven, en aan de eigendommen, aan hun beheer onderworpen, beveiliging te verschaffen.

En vermits ik dit, zoo ik meen regtmatig, verlangen bij het tegenwoordig wets-ontwerp geenszins bevredigd vind, zie ik mij verpligt tegen hetzelve te stemmen. »

III. De heer HOOFT (uit Zuid-Holland): « Toen ik bij mijne algemeene aanmerkingen op de ons aangeboden twaalf wets-ontwerpen mijne stem voorbehield omtrent het hoofdstuk, hetwelk thans in deliberatie wordt gebragt, was zulks, dewijl bij mij de vrees aanwezig was, of door dit wets-ontwerp het voortdurend, zoo noodzakelijk, behoud der hooge en andere heemraadschappen en verdere waterschappen voor het vervolg wel

genoegzaam gewaarborgd was, en of aan deze voorvaderlijke en voor ons land zoo noodige inrigtingen, waarbij het belang van den Staat, evenzeer als dat van zoo onnoemelijk veel grondbezitters, ten naauwste verbonden is, niet allengskens alle magt en klem van beheer zoude kunnen ontnomen worden. Het antwoord van het Gouvernement op de in de afdeelingen der dubbele Kamer op dit hoofdstuk gemaakte aanmerkingen, in verband met de bij het wets-ontwerp gevoegde memorie van toelichting, heeft ons, wel is waar, wegens het toekomstig lot onzer heemraadschappen trachten gerust te stellen, aangezien daarbij vooruitgezet wordt, dat in de provinciën, waarin veel waterschappen worden gevonden, en die niet *zoo op eens* kunnen worden hervormd, en naar dezelfde beginselen kunnen worden bestuurd, daaromtrent een vast provinciaal beginsel zal worden daargesteld; — doch juist die uitdrukking doet mij vreezen, dat het afzonderlijk en huishoudelijk bestaan onzer heemraadschappen niet meer op vaste gronden zal rusten, en ons allengskens het zoo noodige gezag over onze geadministreerden zal worden ontnomen; en mijne bezwaren tegen dit wets-ontwerp zijn daardoor niet weggenomen, te minder, daar er reeds *thans* een ander bezwaar bestaat, hetwelk ik bij deze gelegenheid (als dijkgraaf van een der hoogheemraadschappen in Zuid-Holland) niet mag verzwijgen: het is de toepassing der boeten en straffen, bij onze bestaande keuren vastgesteld.

De gewone burgerlijke regter, op wien, sedert de wet van den 9den October 1841, de vervolging der heemregterlijke delicten is overgegaan, onttrekt zich thans aan het regt spreken op de bestaande keuren der heemraadschappen (althans op die, na 1815 geëmaneerd), waardoor deze keuren bloote aanmaningen zonder eenige kracht of klem geworden zijn; en wij verkeeren alzoo in eenen staat van weifeling, om niet te zeggen straffeloosheid, omtrent alle heemregterlijke overtredingen; waardoor het behoud onzer polders en kusten thans afhangt van den goeden of kwaden wil onzer ingezetenen, terwijl onze kostbare landerijen, onze rijke bouwlanden, onze grasrijke weiden, blootliggen voor den moedwil van kwaadwilligen, om die aan de zee of de binnenwateren ten prooi te geven, hetzij door het straffeloos boven peil malen, hetzij door het vernielen en afgraven van kaden, wegen en zee- en waterkeeringen.

Ik zal wel niet behoeven te betoogen, dat deze stand van zaken zoo spoedig mogelijk behoort op te houden; en daar door de nieuwe verordeningen alle autonomie aan de dijk-collegiën wordt ontzegd, en dus ook het maken van strafbepalingen bij hunne nieuwe keuren, en het ten uitvoer leggen van de bij hunne bestaande keuren bepaalde boeten, zal *de wet* daarin *onverwijld* moeten voorzien, door het opdragen aan de Provinciale Staten, of aan welke autoriteit dan ook, om die keuren te doen respecteren en de straffen, daarbij bepaald, toe te passen; en ik koester de hoop en verwachting, Edel Mogende Heeren, dat deze onze dringende belangen niet uit het oog verloren zullen worden.

Ik zal mijne stem doen afhangen van de inlichtingen, welke ik nog over dit wets-ontwerp zoude mogen bekomen.»

IV. De heer LOTSY: «De beweringen der voorgaande sprekers, Edel Mogende Heeren, maken op mij den indruk, dat ik vraag: is er aan het hoofd van dit hoofdstuk niet een artikel vergeten, behoorde däár niet de bepaling te prijken: «*De polderbesturen zijn onschendbaar?*» Maar de zaak is te ernstig om in scherts behandeld te worden. Geheel zwijgen kan en mag ik niet. Echter ik zal kort zijn. Het uur is ver gevorderd. Ik zal slechts twee hoofdpunten der bestrijding wederleggen, het overige met de meeste gerustheid aan de verdediging van beter bespraakten mond overlatende.

Wat drijft men toch? Zijn polderbesturen of waterschappen boven wet en Grondwet verheven? Zijn het *sacrosancta collegia?* Bestaan de ingelanden dan om de polderbesturen? Men zegt: «gij tast de huishoudelijke inrigting aan; de Provinciale Staten zullen willekeurig kunnen handelen.» Dat is eene ondankbare veronderstelling ten aanzien van een collegie, dat uwe gebreken en misbruiken en verkwistingen zoovele jaren met zachte toegevendheid heeft verdragen; wat zeg ik? neen, welks pogingen tot verbetering altijd op de *vis inertiae*, op den lijdelijken onwil der polderbesturen zijn afgestuit. Willekeurig handelen! wie vreezen dat, de ingelanden? Maar geen hunner heeft tegen deze voordragt eenig bezwaar ingebragt, omdat zij vurig wenschen daardoor van de willekeur der polderbesturen bevrijd te worden. Men spreekt van voogdij der Provinciale Staten, welnu, liever deze over de polderbesturen, dan van deze over de ingelanden. Door de aanneming der voordragt zullen de ingelanden den besten waarborg tegen misbruiken ontvangen in *de wet;* deze zal alle willekeurige handelingen beteugelen.

Maar waarom laat gij de polderbesturen niet zelve hunne keuren en reglementen maken? de ingelanden worden er immers in gekend en het gaat goed. Goed? ja, voor de meerderheid van de grootere ingelanden, die meestal leden der collegiën zijn, maar slecht, zeer slecht voor de minderheid van kleinere ingelanden, die door de misbruiken en verkwistingen van vele dier besturen, door de ergerlijk overdreven bezoldigingen van vele dijk- en watergraven en heemraden, schade lijden en hunnen omslag verdubbeld zien. Neen, Edel Mogende Heeren, geene wetgevende magt aan waterschappen gegeven! Het toezigt der Provinciale Staten is onvoldoende; de waarborg moet *de wet* zijn. En deze wordt gevreesd door de polderbesturen, maar vurig verlangd door ingelanden. Ik wensch van ganscher harte, dat die wet spoedig tot stand kome. En ik herhaal met innige overtuiging wat ik van de bepalingen der gewijzigde Grondwet omtrent de gemeente-besturen heb gezegd, het hoofdstuk: *Van den Waterstaat*, zal een sieraad der nieuwe Grondwet zijn.»

V. De heer VAN DAM VAN NOORDELOOS verklaart in het algemeen de bezwaren te deelen, door den eersten spreker tegen dit hoofdstuk in het midden gebragt, en derhalve zijne stem daaraan te zullen weigeren.

VI. De heer D'ABLAING VAN GIESSENBURG: «Ik had het woord gevraagd, om de redenen aan te geven, die mij bewegen mijne stem aan dit wets-ontwerp te weigeren; doch mijne bezwaren daartegen zijn zoo volledig in de zitting van den 24sten Augustus behandeld door den eersten spreker van heden avond, en deze heeft ze zoo geheel in mijnen geest ook nu weder ontwikkeld, dat ik niet langer de aandacht van U Edel Mogenden in dit vergevorderde uur daarmede wil bezig houden.»

VII. De heer SLOET (uit Gelderland): «Slechts weinige woorden zal ik spreken. Ter bestrijding van het onderhavig wets-ontwerp heb ik door den eersten spreker, als bewijsgrond, het Geldersch polder-reglement hooren aanvoeren. Dat reglement heeft wel door het land weêrklonken en is meer dan éénmaal voor den Hoogen Raad der Nederlanden ter sprake gebragt. Doch waardoor en waarom is dat geschied? Het was de invoering van dat polder-reglement, die zooveel tegenstand ondervond; maar van waar kwam die tegenstand? Van de geërfden, of, gelijk men het in Holland noemt, de ingelanden? Geenszins, die tegenstand kwam voornamelijk van hen, die, door de invoering, òf afstand van emolumenten òf afstand van gezag moesten doen. Maar nu dat reglement eenmaal is ingevoerd en wettig bekrachtigd door den Hoogen Raad, nu het overal in Gelderland in werking is gebragt, wordt het weldadige dier werking door een ieder geroemd. Eenheid is er gekomen, om tegen den magtigen vijand te strijden, die dikwijls zoo ontzaggelijke schade aanrigt, en die eenheid is eene groote vrucht van dat reglement. Er zijn, ja, van tijd tot tijd wijzigingen in dat reglement gebragt, maar die waren van ondergeschikt belang; het zijn zoodanige wijzigingen, die de ondervinding heeft geleerd, dat nuttig zouden wezen. Het sterkste bewijs voor de weldadige werking is wel daarin gelegen, dat zij, die vroeger dat reglement met de grootste scherpzinnigheid hebben bestreden, die bestrijding thans hebben opgegeven. Zooveel heeft de ondervinding mij geleerd, dat overal, waar eenheid heerscht, het welzijn bevorderd wordt, en zooveel heb ik ook in deze Vergadering gehoord, dat ook in andere streken eenheid noodzakelijk is. Ik juich derhalve dit hoofdstuk, zoo als het thans gewijzigd is, toe, en noem het met den laatsten spreker uit Zuid-Holland «een sieraad der Grondwet.»

VIII. De heer MEES wijst, na te hebben aangemerkt, dat het water onze grootste vijand is, in korte trekken aan, dat de bepaling, in dit hoofdstuk uitgedrukt, verreweg de voorkeur verdient boven die, in de tegenwoordige Grondwet opgenomen. Hij meende die voorkeur ook vooral daarin te zien, dat het bij de bestaande Grondwet aan de Provinciale

Staten wel geoorloofd is, veranderingen in de bestaande *reglementen*, onder 'sKonings goedkeuring, te maken, doch dat die Grondwet het voortdurend bestaan der *inrigtingen* zelve ten grondslag had gelegd. De spreker meent verder, dat het aanwezen van zoovele waterschappen (zijlvesten dijkregten) als in de Ommelanden, een gedeelte van het platteland der provincie Groningen, bestonden, niet zelden verbeteringen in den waterstaat in den weg waren, als staande die collegiën dikwijls, even als kleine souvereine vorsten, op hunne aloude regten tegen elkander over; — dat daarenboven het aanwezen van zoovele collegiën van den waterstaat aldaar hoogst kostbaar was en drukkend voor de ingezetenen; — dat de voorgedragene bepalingen, bij art. 2 der wet, in beraadslaging, omschreven, de bevoegdheid aan de Provinciale Staten toekennende, om niet alleen, onder goedkeuring des Konings, in de bestaande inrigtingen en reglementen veranderingen te maken, maar tevens om *nieuwe* vast te stellen, eene wezenlijke en heilzame bepaling bevatte: — weshalve hij aan het wets-ontwerp zijne volkomene goedkeuring kon hechten.

Bij deze gelegenheid heeft de spreker gewezen op den hoogen aanslag der grondbelasting, en daarbij herinnerd, dat in het jaar 1842, van wege het domeinbestuur, nagenoeg honderd zeventig sommatiën bijna te gelijkertijd waren beteekend geworden aan bezitters van aanwassen, waarbij dat bestuur den eigendom dier aanwassen pretendeerde; — dat daarover enkele, spreker meent slechts twee, procedures door het domeinbestuur waren geëntameerd, die, in het hoogste ressort, ten nadeele van dat bestuur waren uitgewezen; dat die handelwijze van het domeinbestuur de gemoederen in de provincie over het algemeen niet weinig had verontrust, omdat de belangen van zoovelen met die zaak waren vereenigd. Spreker noemde die handelwijze onstaatkundig en onregtvaarvaardig. Hij heeft zijne meening, ten betooge daarvan, ontwikkeld, en daarbij gevoegd, dat de Staten van Groningen in der tijd de belangen hunner ingezetenen ten deze in een eerbiedig adres aan Zijne Majesteit den Koning hadden opengelegd, waarbij zij in het breede het onstaatkundige en, naar hun oordeel, onregtmatige der beweringen van het domeinbestuur hadden uiteengezet, met verzoek, dat het Zijne Majesteit mogt behagen, maatregelen voor te schrijven, waardoor de ingezetenen konden worden gerustgesteld, dat aan de bedoelde sommatiën geen verder gevolg zou worden gegeven; — dat op dit adres tot dusverre van regeringswege, voor zooveel den spreker bekend is, niet was geantwoord, en de zaak derhalve nog in denzelfden toestand was als tijdens de insinuatie der bedoelde sommatiën, iets hetwelk aan de vrije circulatie der goederen, die men kan rekenen, dat het domeinbestuur zich voorgesteld had te vindiceren, niet zelden in den weg stond. Spreker verklaarde, dat de meergenoemde sommatiën in Vriesland, hetwelk men met Groningen ten deze op dezelfde lijn konde plaatsen, niet waren geschied. Hij moest dit alleen daaraan toeschrijven, dat, tijdens de beteekening derzelve in Groningen, het domeinbestuur in procedures,

door dat bestuur terzelfder zake in Vriesland gevoerd, in 1842 reeds was gesuccumbeerd, en men zich derhalve van het nutteloze, om ook dáár sommatiën van gelijken aard te beteekenen, overtuigd had gebonden; — dat, bijaldien deze zijne meening gegrond ware, naar des sprekers oordeel, de ingezetenen van Groningen evenmin in verdere onzekerheid omtrent dit hoogst aangelegen punt behoorden te verblijven, omdat de procedures, ook dáár gevoerd in het hoogste ressort, ten nadeele van het domeinbestuur waren uitgesproken, en dat derhalve geene redenen konden bestaan, om niet aan de ingezetenen de gerust-stellende verzekering te geven, dat zij te dier zake niet verder zouden worden bemoeijelijkt, daar het nu toch was uitgemaakt, dat de bedoelde beweringen van het domeinbestuur, omtrent de aanwassen in de provincie Groningen even als in Vriesland, waren bevonden te zijn ongegrond: dit kwam den spreker voor niet edelmoedig te zijn; — dat spreker het van zijnen pligt had geacht bij deze gelegenheid van deze hoogst gewigtige zaak te moeten gewagen, en met bescheidenheid, doch ook met nadrukkelijken ernst, Hunne Excellentiën de ministers van Binnenlandsche Zaken en Finantiën te mogen verzoeken, bij Zijne Majesteit wel te willen bewerken, dat aan het verlangen, door de Staten van Groningen, bij derzelver genoemd adres, ter voorschreven zake uitgedrukt, een gunstig gevolg moge worden gegeven.

IX. De heer CATS zegt, dat hij het gevoelen des vorigen sprekers deelt, wat aangaat de handelwijze van het bestuur der domeinen met opzigt tot de aanslibbingen, maar dat hij dien spreker alleen daarop wil opmerkzaam maken, dat Vriesland in deze niet in de voorliefde der Regering heeft gedeeld. Daar Vriesland minder aanslibbingen heeft dan Groningen, kunnen ook minder voorbeelden van dergelijke handelingen van het domeinbestuur worden aangewezen. Ten bewijze intusschen, dat de bedoelde sommatiën ook in Vriesland hebben plaats gehad, wijst de spreker op een dergelijk proces, zijn schoonzoon aangedaan, welk proces voor de regtbank te Leeuwarden verloren, doch in appel voor het hof van Vriesland gewonnen werd.

X. De heer KWAK VAN ZWARTEWAAL: «Ik kan niet instemmen met den eersten spreker over dit wets-ontwerp. De magt, die hier aan de Provinciale Staten wordt toegekend, is, mijns erachtens, allezins doelmatig, en dat daarvan geen misbruik zal worden gemaakt, daarvoor staat mij de goede trouw der Regering borg. Ik kan de verzekering geven, dat vele polder-reglementen sedert geruimen tijd niet zijn herzien; er bestaan in vele polders geene of zeer gebrekkige reglementen; die reglementen kunnen tegenwoordig bijna niet veranderd worden, en daarvan is de tegenstand der polderbesturen de oorzaak. Ik ken een reglement, waarin voorkomt, dat men voor zekere overtreding tot straf zal ontvangen, dat de vinger of duim of wel de ooren worden afgekapt.

Zulke reglementen zijn inderdaad al zeer weinig overeenkomstig met den tijd, waarin wij leven, en het is noodig, dat daaraan een einde worde gemaakt. Waar goede reglementen bestaan, zullen de Provinciale Staten niet behoeven tusschen beide te komen; waar geene of slechts gebrekkige reglementen bestaan, is zulks allezins doelmatig. De sprekers uit Zuid-Holland, Overijssel en Groningen hebben overigens genoeg gezegd, om dit hoofdstuk te verdedigen, en ik noem het met anderen een sieraad der nieuwe Grondwet. »

XI. De heer MEES geeft, in antwoord op hetgeen het geachte lid uit Vriesland in het midden bragt, te kennen, dat hem slechts één proces, over aanslibbingen in Vriesland gevoerd, bekend is, namelijk dat, waarvan hij reeds vroeger sprak en waarin het domeinbestuur succumbeerde. Hij zegt, dat het zijne bedoeling niet was om er zich over te beklagen, dat in Vriesland niet zulk een aantal sommatiën waren gedaan als in Groningen, maar dat hij alleen den wensch te kennen wilde geven, dat even als in Vriesland na verlies van dat ééne proces alle verdere sommatiën opgehouden hadden, zoo ook nu in Groningen al de gedane sommatiën zouden worden ingetrokken.

XII. De heer BOXMAN: «Ik heb in deze Vergadering bijna door allen, die over de verschillende ontwerpen het woord voerden, den wensch hooren uiten naar bezuiniging, en ook ik hield dit voor behoefte en pligt; maar, gelijk U Edel Mogenden het uit de mededeelingen der Regering hebben vernomen, er is nog weinig hoop op de vervulling van dien wensch, dan op slechts geringe schaal, tenzij men door de aanneming van dit ontwerp, ten minste voor eene groote klasse, heilrijke vooruitzigten daartoe opene. Ik meen die der landbezitters en landbouwers in verschillende, voornaamste, maar tevens waterrijkste provinciën des lands. Het door vorige sprekers beurtelings aangevallen en verdedigd artikel zal eindelijk aan de hoogere autoriteit de magt geven, om een krachtigen greep te doen in de inrigtingen van grootere en kleinere waterschappen, waar overdreven zucht tot behoud en bijzonder belang der bestuurders grove gebreken in stand hielden. De provinciale magt zal die thans kunnen opheffen, kostbare besturen vereenvoudigen, matiger jaarwedden invoeren, emolumenten en dergelijke onregelmatige voordeelen afschaffen, en luider klank geven aan de stem der ingelanden, die, vroeger bijna alleen in de binnenkameren gehoord, thans bij de herleving van den publieken geest zich voor hunne onderdrukte belangen ook in het openbaar begint te verheffen. Daarenboven zal thans misschien de mogelijkheid geboren worden om administratiën, die, bijna geheel onafhankelijk van elkander, denzelfden dijkkring beheeren, en vaak door onderling verschil het behoud van de uitgestrektste en kostbaarste landstreken in de waagschaal stellen, te kunnen vereenigen, en, bij zeer belangrijke vermindering van jaarlijksche kosten, een beter

beheer, grootere veiligheid en werkzamer en krachtiger verdediging in te voeren en daar te stellen. De bewijzen en voorbeelden van het een en ander zijn ook in de streken, mij van nabij bekend, in overvloed voorhanden; doch het is thans noch de tijd, noch hier de plaats om die op te sommen, en ik meende deze weinige woorden slechts te moeten bezigen, om den vorigen spreker, die ook in zijnen omtrek hetzelfde zag en bevond, zooveel in mij was, te ondersteunen. »

XIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt alsnu het woord en zegt hoofdzakelijk en nagenoeg het volgende:

« Edel Mogende Heeren!

Van den waterstaat: zoo luidt het opschrift van dit hoofdstuk. Dat woord drukt een denkbeeld uit van groot gewigt in ons Vaderland, want wij bewonen eenen grond, grenzende aan den oceaan, veelvuldig met water doorsneden en onophoudelijk door water bestreden; en als we in dien strijd te kort schieten, dan wordt het grootste deel van het voorvaderlijke erf weder eene prooi dier golven, op welke het met zooveel zorg en moeite werd veroverd. Gewigtig onderwerp inderdaad; zorgvuldig geregeld in de bestaande Grondwet, maar ook zorgvuldig overwogen bij hare herziening. Dan, hoe gewigtig dit onderwerp ook moge zijn, de taak, die wij thans te vervullen hebben, is uiterst gering, ofschoon hare vervulling niet gemakkelijk zij. De taak is gering, want vele artikelen hebben wij tot weinige zamengetrokken; ons beijverende om uit de Grondwet te verwijderen wat tot het gebied van den gewonen wetgever behoort, of aan reglementen moet worden overgelaten. Maar wij hebben ook aangevuld wat tot nog toe vergeefs daarin werd gezocht: immers, wij lezen in de bestaande Grondwet: «De Koning heeft het oppertoezigt over alles, wat betreft den waterstaat van het Koningrijk, de wegen en bruggen daaronder begrepen, zonder onderscheid, of de kosten daarvan worden betaald uit 's lands kas of op eene andere wijze gevonden.» Met eene enkele wijziging hebben wij die bepaling in het tegenwoordige wets-ontwerp behouden, maar wij vulden tevens het ontbrekende aan door deze woorden: «De wet regelt het algemeene en bijzondere bestuur van den waterstaat in den bovengemelden omvang.» Nu wordt derhalve aan dat oppertoezigt des Konings niets te kort gedaan, maar aan den wetgever opgedragen, om het algemeene en bijzondere bestuur van dien waterstaat in zijnen ruimsten omvang te regelen, en daardoor te zorgen, dat er nergens leemten bestaan, dat er geene botsingen worden geboren, dat de eenheid worde gehandhaafd, en dat de gereede en behoorlijke uitvoering van alle voorschriften krachtig worde bevorderd en verzekerd. Deze bepalingen

hebben de grootste verdediging in het midden van U Edel Mogenden gevonden, en ik behoef er dus niets meer van te zeggen.

Daartoe had de commissie van 17 Maart zich bij haar ontwerp bepaald, maar de minister-raad heeft begrepen, dat de polders gewigtige bestanddeelen van vele onzer provinciën uitmaken; dat zij voorwerpen zijn van het provinciale huishouden; dat zij den bijzonderen waterstaat van iedere provincie op zich zelve uitleveren; en dat zij daarom verdienen aan het bijzondere toezigt der Provinciale Staten te worden aanbevolen en aan het wetgevende gezag van die Staten toevertrouwd. Het algemeene belang des lands, uit het bijzondere belang van zijne deelen voortspruitende, en daarmede overeenstemmende, scheen dat ook dringend te vorderen. De Grondwet van 1814 was daarin voorgegaan. De Grondwet van 1815 had die voetstappen gedrukt. De commissie van 17 Maart jl. schijnt dat spoor te hebben verlaten. De Regering heeft gemeend daartoe terug te moeten keeren. Daartoe is art. 220 der bestaande Grondwet met eenige verkorting in het wets-ontwerp opgenomen, dat aan deze Kamer is voorgelegd. Die voordragt wordt bestreden, en heftig bestreden, als behelsde zij iets nieuws, iets vreemds, iets ongehoords. En echter, het geldt hier eigenlijk alleen de vraag: wat verkiest gij, art. 220 der thans bestaande Grondwet, of het voorlaatste door ons voorgestelde artikel? Zult gij in zooveel beter toestand verkeeren, wanneer gij art. 220 behoudt, dan wanneer gij aanneemt hetgeen nu wordt voorgesteld? Wij hebben nu niet te spreken over de herkomst en den aard der waterschappen; ik behoef de geschiedenis dier gewigtige ligchamen niet voor u te ontvouwen; ik heb daaruit geen stof te putten, om met U Edel Mogenden te twisten over het aannemelijke of onaannemelijke van het voorgestelde beginsel; neen, alles blijft bestaan als vroeger; de waterschappen met hare inrigtingen en reglementen, blijven wat zij thans zijn. Vernietigen wij die inrigting? Wie kan het beweren? Ondermijnen wij den grond, waarop die instellingen zijn opgetrokken? Wie kan het zeggen? Zorgen wij niet voor de voortduring van het bestaan dier ligchamen, openen wij niet den weg om ze te verbeteren; roepen wij daartoe geene grondwettige magt in, en zoeken wij die magt niet in de meest mogelijke nabijheid, op de plaatsen zelve, bij die autoriteiten, die met wetgevende magt bekleed en door de ingezetenen zelve verkozen zijn?

Het is teregt opgemerkt, van de ingelanden hebben wij hier niet te spreken. Ik heb geene klagten van ingelanden, maar wel van leden der besturen van polders of waterschappen gehoord, en dat wel uit Noord- en Zuid-Holland en misschien Utrecht alleen. Maar hebt gij dan regt om te klagen, dat wij u met vernietiging dreigen, dat wij den grond onder uwe zetels weggraven? Neen, de huishoudingen, die gij bestuurt, zijn ons heilig; als zij bezweken, zou voorzeker een gedeelte van het grondgebied van Nederland verloren gaan. Wij hebben dus zorgvuldig opgezocht en nagegaan, wat in deze Grondwet

gelegen was, en behouden diende te worden, ten einde die huishoudingen te verzekeren en te beschermen; en wij hebben uit het 220ste artikel deze bepaling ontleend: «De Provinciale Staten hebben binnen hunne provinciën het toezigt op alle wateren, bruggen, wegen, waterwerken en waterschappen (alle mogelijke polder-inrigtingen zijn in dat woord *waterschappen* begrepen); zij zijn bevoegd, onder goedkeuring des Konings, in de bestaande inrigtingen en reglementen der waterschappen, behoudens de bepalingen der twee voorgaande artikelen, veranderingen te maken en nieuwe vast te stellen. De besturen dezer waterschappen kunnen aan de Staten daartoe voordragten doen.»

En wat is nu inderdaad daartegen in het midden gebragt? «Zoo zullen dan,» heeft men gezegd, «nieuwe reglementen op het onverwachts aan die waterschappen worden opgedrongen.» Waar staat het geschreven, dat de waterschappen niet zullen worden gehoord? Zullen de Staten der provinciën zoozeer alles verzaken wat zij verpligt zijn te doen, dat zij die inrigtingen zouden veranderen, zonder u te hebben gehoord, zonder dat gij weet, dat zoodanige verandering u nakende of dreigende is? Zouden zij op die wijze hunne roeping en verpligting verzaken, zij, die mede door u gekozen en tot hunne zetels geroepen zijn? Neen, zij zullen hunne roeping beter begrijpen. Maar bovendien, het reglement, dat nieuw ontworpen wordt, heeft noch bestaan noch kracht zonder goedkeuring des Konings. Zal niet deze in de eerste plaats zich vergewissen, of de waterschappen zelve zijn gehoord en in de gelegenheid geweest, hunne belangen voor te staan? En zoo dan bevonden mogt worden, dat de Staten zooverre waren afgeweken van hetgeen hun pligt is, dan zouden die waterschappen alsnog kunnen worden gehoord; en zoo al een minister van Binnenlandsche Zaken zijn pligt mogt verzaken, en oorzaak zijn, dat de goedkeuring des Konings aan het nieuwe reglement wierd geschonken, zonder zoodanige voorafgegane beoordeeling der belanghebbenden, dan kan men immers daartegen opkomen met een eerbiedig adres aan den Koning? Derhalve is het verwijt ongegrond, dat aan die waterschappen wetten zouden worden gesteld, zonder dat zij daarop waren gehoord.

Men zegt in de tweede plaats: «Liever regeling bij de wet.» — De wetgevende vergadering kan niet bekend zijn met alle bijzonderheden der waterschappen en polders in de verschillende provinciën; evenmin de minister in zijn bureau; evenmin de Staatsraad. En wanneer deze nu gezamenlijk wets-bepalingen hieromtrent ontwerpen, zal het dan beter zijn? Zullen die wets-bepalingen meer strooken met de bijzondere behoeften en belangen der polders, dan wanneer uwe eigen gekozene Provinciale Staten die polders regelen, waarin zij zelven misschien ingelanden zijn, en waarmede zij het best bekend kunnen wezen?

In de derde plaats wil men: «het moest aan de polders worden overgelaten.» — En zoo wil men dan wetgevende magt aan de polderbesturen of aan de ingelanden hebben toegekend. Reeds meermalen werd

door de regterlijke magt uitgemaakt, dat de polders nu geene wetgevende magt bezitten. Deze tegenwerping houdt dus het verlangen in, dat deze magt nu, bij de wijziging der Grondwet, aan hen zal worden opgedragen. Ik heb dan ook die waterschappen hier op ééne lijn hooren stellen met de provinciale en gemeente-besturen, die zich in het bezit van wetgevende magt verheugen.

Ik beken, dat deze ligchamen vroeger die magt hebben gehad, en zelfs de regterlijke daarbij. Maar allengs zijn zij van dat hoogere standpunt afgedaald, en wij treffen dezelve thans aan in de rij der gewone zedelijke ligchamen. Aan dat karakter hebben zij volkomen genoeg; en naast de drie bestaande wetgevende magten in onze huishouding van Staat nog eene vierde in te voeren en aan hen op te dragen, zou niet slechts getuigen van verwarring van beginselen, maar ook de beschuldiging van onnadenkendheid niet kunnen ontgaan, en weldra groote verwarring te weeg brengen.

«Maar, zegt men, de regterlijke magt zal weigeren de in de keuren bepaalde straffen toe te passen; de waterschappen moeten bij magte zijn, door verbetering der keuren die gevaren af te wenden. Het eerste kan waar zijn, zonder dat het laatste behoeft te volgen. De reglementen blijven werken, voor zoover zij in verband staan met de wetten en de Grondwet; en zoo nu de keuren daarmede in strijd zijn, is het niet te verwonderen, dat de regterlijke magt weigert de daarbij bepaalde straffen op te leggen, of, zoo er andere gebreken in die keuren bestaan, zwarigheid maakt dezelve toe te passen? Maar waarom dan niet het redmiddel gebezigd, dat in de tegenwoordige Grondwet reeds is aangewezen? Men leest dáár: «onverminderd de bevoegdheid dier collegiën, om aan de Staten zoodanige veranderingen daaromtrent voor te stellen, als zij voor het belang der ingelanden zullen vermeenen te behooren.» Indien dus de keuren niet bestaanbaar zijn of de straffen niet gehandhaafd kunnen worden, dan zal er door de Provinciale Staten verbetering kunnen worden aangebragt. Hebt gij andere strafbepalingen noodig, draagt ze voor, en dan zal de wet, die hier gevorderd wordt, in uwe behoefte voorzien.

Moet er dan voor ieder waterschap een afzonderlijk reglement gemaakt worden, het zij zoo, indien het slechts geschiedt overeenkomstig de belangen der ingelanden en der waterschappen, overeenkomstig de bepalingen der wet en de algemeene belangen van den waterstaat.

Maar ik rade ze liever: volgt het voetspoor der provinciën Noord-Braband, Gelderland en Overijssel. Vraagt de algemeene polder-reglementen voor de geheele provincie: dat de Provinciale Staten die tot stand brengen, en het zal eene weldaad voor u worden, die gij op dit oogenblik nog niet erkent, maar die u weldra dierbaar zal wezen.

Kunt gij er toe komen, alle vooroordeelen achter te stellen, dan zult gij den dag zegenen, waarop gij in het bezit van een algemeen reglement voor uwe polderbesturen zult zijn gekomen.

Dit is het éénige artikel, dat in deze Vergadering is bestreden. Hetgeen wij thans voorstellen, wijkt van het bestaande slechts in geringe mate af; verwerpt gij het voorstel, dan keert gij tot het bestaande terug. »

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen gesloten en gaat de Vergadering tot de stemming over, en wordt daarbij het *negende* der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van den Waterstaat*, *aangenomen* met 100 tegen 13 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren: *Op ten Noort*, *van Naamen*, *van Heemstra*, *van Harencarspel*, *Timmers Verhoeven*, *van Beeck Vollenhoven*, *van de Mortel*. *Uytwerf Sterling*, *van der Meer Mohr*, *van Heloma*, *Boxman*, *Cats*, *van Roijen* (uit Overijssel), *van Pankuys*, *Corneli*, *van Foreest*, *den Tex*, *de Bosch Kemper*, *Bloemarts*, *Hutsaers*, *Delhez*, *Menso*. *Bijleveld* (uit Gelderland), *Nap*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Kniphorst*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *Faber van Riemsdijk*, *van Nagell*, *Cock*, *Kien*, *Mees*, *Enschedé*, *Hiddema Jongsma*, *Storm*, *Wichers*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Hoffman*, *van Dam van Isselt*, *van Hall*, *Nienhuis*, *de Weichs de Wenne*, *van Boelens*, *van Hogendorp*, *van Nispen van Sevenaar*, *Gouverneur*, *Bots*, *de Kempenaer*. *Geradts*. *Borski*, *Caan*, *Nepveu*, *Lycklama à Nijeholt*, *van Reede van Oudshoorn*, *van Weel*, *Kroef*, *van Rijckevorsel*, *de Jong van Beek en Donk*, *Star Busmann*, *Cost Jordens*, *van Hasselt*, *Thissen*, *Backer*, *van Lijnden*, *van Loghem*, *Jespers*, *Slicher*. *Luyben*. *Smit*, *Kwak van Zwartewaal*, *Storm van 's Gravesande*, *van der Heyde*, *Heeren*, *Egter*, *de Monchy*, *van Roijen* (uit Groningen), *Reäel*, *Modderman*, *Begram van Jaarsveld*, *Swart*, *van Sasse van Ysselt*, *Albarda*, *Bijvoet*, *van Goltstein*, *Lotsy*, *Kaars Sijpesteyn*, *Vegilin van Claerbergen*, *van der Veen*, *Romme*. *Heerkens*. *Vos*, *Sloet tot Oldhuis*, *Verwey Mejan*, *van Wessem*. *Hooft* (uit Noord-Holland), *Schiff*, *Duymaer van Twist*, *van Haersolte*, *Sloet* (uit Gelderland) en *de Man*.

Tegen hebben gestemd de heeren: *de Bruyn Kops*, *van Leeuwen*, *Anemaet*, *Mackay*, *Corver Hooft*, *Schooneveld*. *Nederburgh*, *Ablaing van Giessenburg*, *van Dam van Noordeloos*, *van de Wall*, *Opperdoes Alewijn*, *Hooft* (uit Zuid-Holland) en de Voorzitter.

Zitting van Zaturdag, 7 *October*.

De Vergadering wordt ten tien ure door den voorzitter, jhr. W. Boreel van Hogelanden, geopend.

Er zijn 113 leden tegenwoordig.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers wonen de Vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

ONTWERP n°. X.

Aan de orde is de voortzetting der beraadslagingen over de wets-ontwerpen tot *herziening der Grondwet;* die over het *tiende* dier wets-ontwerpen, betrekkelijk het hoofdstuk *Van het Onderwijs en het Armbestuur*, worden geopend verklaard.

I. De heer VAN LIJNDEN heeft daarover het eerst het woord en zegt: «Zoo eenig onderwerp der grondwets-herziening met belangstelling is te gemoet gezien, het is voorzeker dat, hetwelk het *onderwijs* betreft. Moge er al omtrent eenig onderwerp onverschilligheid bestaan hebben, omtrent het onderwijs bleef niemand onverschillig. En geen wonder. Het betreft een der heiligste regten, *de regten der ouders op hunne kinderen.* Opmerkelijk was het, hoe de algemeene belangstelling op dit punt zich openbaarde, nadat het voorstel der Staats-commissie door den druk bekend was geworden. Men trok partij voor of tegen de voorgestelde vrijheid; men duldde in dien strijd bijna geene neutraliteit, al was die ook gewapend. Men gevoelde, dat het hier eene levensvraag gold. De zoo dikwerf hoog opgevijzelde verdraagzaamheid van het Nederlandsche volk leed veelal schipbreuk op deze klip. Allerwege werden petitiën ontworpen en aan Zijne Majesteit en U Edel Mogenden ingezonden, om de wederzijdsche inzigten voor te dragen en ingang te doen vinden. Voldoet het voorgedragen ontwerp aan aller verwachtingen, wenschen, meeningen? Zal het bevredigen of niet?

Ik wensch dit kort te onderzoeken, en stel mij daartoe *drie* vragen ter beantwoording voor:

I. Bestaat er noodzakelijkheid tot verandering?
II. Kan de gevraagde vrijheid in billijkheid geweigerd worden?
III. Voldoet het ontwerp aan de bestaande behoefte?

I. *Bestaat er noodzakelijkheid tot verandering?*

Bij het opperen dezer vraag hoor ik de voorstanders van het bestaande op hunne beurt vragen: is de inrigting der openbare scholen niet boven dien van vroegeren tijd verbeterd, ja in velen opzigte voortreffelijk te noemen? Wordt er op de staatsbegrooting niet jaarlijks eene betrekkelijk aanzienlijke som uitgetrokken, om in de kosten van het openbaar onderwijs onbekrompen te kunnen voorzien? Hebben wij niet, in de laatste jaren vooral, op vele plaatsen ruime en doelmatige schoolgebouwen zien verrijzen? Worden niet jaarlijks vele onderwijzers, wier middelen niet toereikend zijn voor hun onderhoud, uit de openbare kassen te gemoet gekomen? Zijn er niet overal school-opzieners aangesteld, om op verschillende

tijden des jaars *inspectiën* te doen, en op den gang van het onderwijs te letten? Komen de provinciale en plaatselijke school-commissiën niet op gezette tijden bijeen, om de belangen van het onderwijs in opzettelijke overweging te nemen? Geeft de Regering niet jaarlijks lange verslagen aan de Staten-Generaal over het onderwijs?

Ziedaar een aantal vragen van hen, die, zelven tevreden met het bestaande, niet beseffen, hoe anderen daarin van hen kunnen verschillen. Die vragen kan ik begrijpen van hen, die in het openbaar lager onderwijs niets anders zien dan een *onderwerp van bloot maatschappelijk belang*. Maar zij, die daarin iets meer zien, die voor hunne kinderen nog iets beters verlangen, dan voor *knap* en *geoefend* te worden gehouden, die geen onderwijs voor deugdelijk houden, dat niet op positief christelijke beginselen steunt, voor hen blijft er nog iets meer te vragen, iets meer te onderzoeken, waar het de vraag geldt: voldoet het bestaande aan de behoefte?

En wat bestaat er?

Gemengde scholen, vereeniging der verschillende gezindheden op dezelfde school; een in mijne oogen allernadeeligst systeem; waarom?

1. *Omdat de vereeniging* GEDWONGEN *is.*

De *Staat*, de alvermogende Staat, heeft bepaald, dat kinderen van alle gezindheden op dezelfde schoolbank zullen zitten, en dáár niets zullen hooren, dan hetgeen de Staat meent, dat zij weten mogen en hooren moeten. Ouders, die, gegrond of ongegrond, zich met de strekking der openbare school niet kunnen vereenigen, moeten desniettemin hunne kinderen derwaarts zenden, of genieten de vrijheid ze t'huis te houden. En waarop grondt zich die *dwang?* Op het revolutionnair beginsel, dat de kinderen zijn het *eigendom* van den Staat; dat de ouders er, op zijn hoogst genomen, *vruchtgebruikers* van zijn, maar dat het *eigendom* aan den Staat behoort. De Staat kent geene regten van ouders. Die dwang mag niet geduld worden in een land, waar *vrijheid* nog iets anders zal beteekenen, dan de vergunning om te doen wat een ander behaagt. De Regering zelve erkent het in de memorie van toelichting: *dwang wekt mistrouwen op, en uit mistrouwen kan geen verdraagzaamheid geboren worden.*

2. Ik noemde dat systeem van de *gemengde* school nadeelig, omdat het, *ten tweede, het geven van voldoend onderwijs onmogelijk maakt.*

Maar wat is *voldoend onderwijs?* Wat u voldoet, komt mij geenszins zoo voor. Wie zal hier beslissen? Alweder de *Staat?* Maar de Staat is immers geen Oostersch despoot. Het oordeel moet hier verblijven aan hen, die van dat onderwijs voor hunne kinderen wenschen gebruik te maken. En dan wijs ik hier op het onderwijs in de geschiedenis, en meer bepaald in onze vaderlandsche geschiedenis. Wat zal een onderwijzer op de gemengde school, wien het om waarheid te doen is, van de oorzaak en gevolgen van den strijd onzer voorouders tegen Spanje, van den aard en invloed der kerk-hervorming, en van zoo menig

ander punt der geschiedenis, maken, indien hij zich voegen zal naar de begeerte van den Staat, om niemand aanstoot te geven? Zal hij niet, willens of onwillens, aanstoot geven, hetzij door *verzwijging*, hetzij door *voorstelling* der waarheid? En zoo hij, uit zucht tot het ontwijken van aanstoot, alles verzwijgt wat tusschen roomsch en onroomsch in contest is, wat wordt er dan van de geschiedenis?

3. De *gemengde* school is eindelijk nadeelig, *omdat zij onverdraagzaamheid voortbrengt.*

Verdraagzaamheid, die met opoffering der waarheid gekocht wordt, is te duur betaald. Want vroeg of laat, ik beroep mij op de geschiedenis, wreekt zich de waarheid. De *waarheid* is uit haren aard *onverdraagzaam*, omdat zij *positief* is, en de *leugen* uitsluit. En wat is de ondervinding der laatste jaren? Waar zijn de vruchten van die verdraagzaamheid, welke de *gemengde* school gezegd wordt bij voorkeur op te leveren? Ik heb in deze Vergadering de groote volksmassa onverdraagzaam hooren noemen, en ik geloof, dat dit een waar woord was. Ik kan niet zeggen zeer verdraagzame gesprekken gehoord, verdraagzame petitiën gelezen, verdraagzame redeneringen te hebben hooren voordragen, bij gelegenheid, dat er sprake is geweest van wijziging van het openbaar lager onderwijs. Het tegendeel is waar. *Ubi rerum testimonia adsunt, non opus est verbis.* Ik heb hier de Regering zelve tot getuige der waarheid dezer stelling: zij zegt in de memorie van toelichting: *De inrigting van het onderwijs naar de wet van* 1806 *heeft misschien te dien tijde verdraagzaamheid gesticht. Zij doet het thans niet meer.*

Ook in de tegenwoordige strekking van het openbaar lager onderwijs ligt voor velen een grond tot ontevredenheid met het bestaande:

Hoedanig is die *strekking?*

Gevaarlijk onderzoek, vermetele vraag! hoor ik mij toeroepen. Kan die strekking anders dan *goed* zijn, waar de *Staat* er zijn *placet* op gesteld heeft? Vergunt mij, dat ik die vraag beantwoorde met al de ernst en naauwgezetheid, die de zaak vordert, maar vooral met opregtheid.

Naar mijne innige overtuiging is die strekking *onchristelijk*, daardoor *gevaarlijk*, daardoor *verwerpelijk.*

Ik zal mij den medelijdenden glimlach, het beklagende schouderophalen getroosten, hetwelk deze mijne overtuiging welligt bij sommigen uwer en zeker bij velen buiten deze Vergadering ontmoeten zal. *Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas.* Ik zou misbruik maken van uwe toegevendheid, indien ik alle bewijzen voor deze stelling hier wilde ontwikkelen: dat is ook reeds door anderen elders gedaan. Ik zal mij bepalen tot dit enkel feit: de *Bijbel* mag op de *gemengde* school niet gelezen worden. Zoo nu de *bron* gestopt is, van waar zal dan het water komen, dat den grond vruchtbaar zal besproeijen? Ja niet alleen is dat verbod op de *gemengde* school gegeven, maar zelfs

heeft een commissaris des Konings in eene onzer aanzienlijkste provinciën niet geaarzeld hetzelve ook toepasselijk te verklaren op scholen, *alleen door protestantsche kinderen* bezocht. En dit nog wel in strijd met de wet (art. 22 Reglement A, en boekenlijst). En zal dan dat onderwijs nog *christelijk* heeten? Zal men dan nog, zonder te blozen, durven beweren, dat het laster is, als ik het lager onderwijs bij ons *onchristelijk* heb genoemd? Hoever gaat niet de overdreven ingenomenheid met eigen begrippen! De Regering, wier redenering ter adstructie van dit onderwerp de onmiskenbare blijken draagt van hare opregte begeerte, om allen redelijken grond tot klagte weg te nemen, erkent zelve in de memorie van toelichting: *dat het tegenwoordig stelsel van onderwijs voor hen, die verlangen, dat de godsdienstige ontwikkeling van de eerste jeugd af gepaard ga met het verkrijgen van kundigheden, niet alleen onvoldoende, maar zelfs onregtvaardig is.*

Het antwoord op de door mij gestelde vraag: *bestaat er noodzakelijkheid tot verandering?* is derhalve: *ja, er is noodzakelijkheid, want het bestaande voldoet niet.*

II. Mijne tweede vraag was: *kan de gevraagde en voorgestelde vrijheid van onderwijs in billijkheid geweigerd worden?*

Ja, hoor ik mij toeroepen, want alle uwe argumenten worden door de uitkomsten wederlegd.

a. De boom *moet goed* zijn, omdat de vruchten smakelijk zijn;

b. de vreemdeling brengt er zijne hulde aan toe;

c. geene menschelijke instelling is zonder gebreken;

Toetsen wij die drie punten aan de ondervinding.

a. De boom moet goed zijn, omdat de vruchten smakelijk zijn.

Hoedanig zijn die vruchten? Wie zijn zij, die onder de schaduw van den boom, die op den 3den April 1806 geplant werd, zijn opgegroeid? Het geslacht, dat ons omringt, en de kinderen, die gereed staan hetzelve op te volgen. En hoe zijn die? Vindt men degelijke kennis, wezenlijke beschaving, kennis van Gods Woord, en als gevolg daarvan ondergeschiktheid aan overheid, eerbied voor ouders? Immers neen! Uit eigen ondervinding weet ik, dat oppervlakkigheid het lager onderwijs aankleeft; dat velen, die de scholen hebben doorgeloopen, naauwelijks iets meer geleerd hebben dan lezen en schrijven, en onkunde verraden omtrent dingen, die men bij een volk, dat zich op zijn lager onderwijs verheft, niet zou verwachten. Ofschoon zelf geen school-opziener, heb ik uit belangstelling hier en daar menige lagere school bezocht; maar ik stond dikwijls verbaasd over het holle en ledige, niet van het school-lokaal, maar van het onderwijs. En hoe is het over het algemeen met de zedelijkheid, de ingetogenheid, den eerbied voor overheid en wet onder de lagere klassen gesteld? Wij zijn zoozeer gewoon ons land en volk te prijzen en ten voorbeeld voor andere volken te stellen, dat er veel toe noodig is, om uit dien zoeten droom te ontwaken. Is

het ons om *waarheid* te doen, dan zullen wij moeten bekennen, dat op de *zedelijkheid* van ons volk al niet meer te roemen valt, dan op die van andere volken. Dit is zeker, eerbied voor ouders en overheid is *niet* aan de orde van den dag. En zoo ik ook al niet alles op rekening der lagere school wil zetten, niemand zal durven beweren, dat dezelve hier buiten invloed gebleven is.

En meent niet, Edel Mogende Heeren, dat ik het alleen ben, die door dien donkeren bril zie: aan U Edel Mogenden is in der tijd een adres ingezonden van een groot aantal (35) ingezetenen van den Boemelerwaard, waarop in de zitting van den 19den Julij jl. door uwe commissie rapport is uitgebragt. In dat rapport lees ik: «De «adressanten stellen een bijzonderen prijs op de vrijheid van godsdienst «en onderwijs; de laatste achten zij van des te meer belang, daar «de tegenwoordige inrigting van het onderwijs, volgens hunne meening, «niet die gunstige uitkomsten van beschaving oplevert, die wel wen«schelijk zijn; volgens hun oordeel nemen hoogmoed, ongodsdien«stigheid, ligtzinnige ongevoeligheid dermate de overhand, dat het «waanwijze kind, misleid door de steeds opgevijzeld wordende hooge «waarde van den mensch en de zoogenaamde verlichting, zich inbeeldt «alles beter te weten dan de ouderdom, hetgeen allerlei nadeelige «gevolgen heeft, terwijl ook omtrent de kennis der christelijke gods«dienstleer eene allertreurigste onkunde bij de schooljeugd heerscht; «men onderwijst wel theoretisch godsdienstige en zedelijke beginselen; «maar de thans heerschende zedelijke krankheid zal meer en meer «verergeren, en met de voortzetting eener peripatetische wijsbegeerte «en van een verderfelijk scepticismus van kansel en katheder, zich «eindelijk in eene heidensche onwetendheid oplossen.»

Zoo oordeelen er die huisvaders uit den Boemelerwaard over: en ik geloof, dat zij gelijk hebben.

b. Maar, zegt men, *de vreemdeling is toch zoo ingenomen met ons lager onderwijs. De vreemdeling, die met een jaloersch oog onze school-inrigtingen beschouwde, heeft er zulk een vereerend getuigenis van afgelegd.*

Een scherpzinnig en begaafd schrijver onder onze landgenooten (de heer Groen van Prinsterer) heeft onlangs in een vlugschrift met het hem eigen talent het weinig afdoende van dit beroep op het oordeel der vreemden aangetoond. Hij heeft de zoo dikwijls opgevijzelde getuigenissen van Cuvier en Noël, Ramon de la Sagra, O'Malley en Cousin nagegaan, met onpartijdigheid mag ik zeggen, nagegaan: en wat is gebleken? Dat sommige hunner niet in de gelegenheid zijn geweest een op kennis van zaken gegrond oordeel over ons schoolwezen uit te brengen; dat de laatste, de scherpzinnigste van allen, Victor Cousin, niet *alleen lof*, maar ook *berisping* te dezer zake heeft uitgesproken; dat men echter den lof alleen heeft opgemerkt, en de *berisping*, als minder streelend voor de nationale eergierigheid, heeft achterwege

gelaten. Diezelfde schrijver heeft verder doen opmerken, dat tegen dien *lof*, waarop nog al wat af te dingen zou vallen, stellige *afkeuring* van vreemden overstaat. Hij heeft de schriften van Fliedner, Thiersch en andere paedagogen van Duitschland aangehaald, die minder streelend voor onze ooren zijn. Men heeft tot in het belagchelijke met deze vreemdelingen gedweept; zoodat ik onlangs las, dat men aan den zoogenoemden edelen Spanjaard Ramon de la Sagra het honorair lidmaatschap van een onderwijzers-gezelschap in ons land heeft aangeboden! Wat moet het trotsche Spanjaards-hart hoog geklopt hebben bij het vernemen dier zeldzame onderscheiding! Men beroept zich zoo gaarne op het oordeel van den tijdgenoot; maar bekommert zich weinig over dat van den nakomeling, welligt niet de minst bevoegde regter.

c. ***Maar***, zegt men, ***elke menschelijke instelling heeft hare gebreken. Wij beweren niet, dat het bestaande stelsel er geene heeft, maar weinige; en dat die weinige in de toepassing zouden kunnen worden weggenomen.***

Ik ben er verre van af, om dit geheel te willen ontkennen. Vele gebreken zijn aan onze grondwettige instellingen toegeschreven, die meer in de toepassing derzelve te zoeken waren. Ik heb dezer dagen door een spreker uit Overijssel (den heer van Roijen) hooren beweren, dat er welligt onder ons zouden zijn, die de Grondwet nog nimmer geheel hadden doorloopen, vóórdat zij deze vergaderzaal binnentraden. In hoeverre dat verwijt gegrond is, wil ik liefst niet onderzoeken. Ik zou veeleer met een geacht spreker uit Zuid-Holland (den heer van Hogendorp) gelooven, dat de Grondwet voor velen lang een gesloten boek is geweest, in dien zin, dat men hare bepalingen niet altijd in verband met de geschiedenis heeft beschouwd, en daarom onvolledig uitgevoerd. Was de wet van 1806 onpartijdig en onvolledig uitgevoerd, de klagten over het lager onderwijs zouden minder hevig, de begeerte naar meer vrijheid minder algemeen geweest zijn. Ofschoon het beginsel dier wet uit het revolutionnaire staatsregt ontleend was, en uitging van de stelling, dat de Staat het regt heeft, om, naar eigen goedvinden, de volks-opvoeding te regelen, had dezelve echter, behoorlijk en zonder partijdigheid toegepast, de behoeften van velen, die nu naar verandering haken, kunnen bevredigen. Die wet toch erkende het regt tot oprigting van bijzondere scholen der 1ste klasse, blijkbaar met het doel, om allen, die de openbare scholen óf niet konden óf niet wilden bezoeken, gelegenheid te geven zich zelven eene school te openen. Aan wie nu is die vergunning tot het oprigten van bijzondere scholen verleend? Voornamelijk aan de maatschappij tot Nut van 't Algemeen, wier onderwijs in den smaak viel der heerschende partij. Der ***heerschende partij***, zeg ik niet zonder reden, want het onderwijs werd ***overheerscht;*** er werd eene zekere algemeene, bij onderling goedvinden aangenomene, zoogenoemde ***christelijke zedekunde*** onderwezen, die alle partijen genoegen moest geven. Die algemeen zoogewilde christelijke zedekunde, als ***rijks-eigendom*** gewaarmerkt, moest overal geleerd

worden. Wie met die *godsdienst van Staat* niet tevreden was, kon zijne kinderen te huis houden; het oprigten van bijzondere scholen werd zooveel mogelijk verboden. Dit *gouvernements-monopolie* verwekte billijk misnoegen, daar het bovendien met gestrengheid werd gehandhaafd. Onze geëerbiedigde Koning wilde aan die klagten te gemoet komen, dat misnoegen wegnemen, zonder daarom het geheele stelsel omver te stooten. Aan die edele zucht tot bevrediging is het bekende besluit van 2 Januarij 1842 zijne geboorte verschuldigd. Ik wil de verdediging van hetzelve niet in allen deele op mij nemen; maar dit is zeker, het wilde, door het toestaan van hooger beroep op Gedeputeerde Staten, de vrijheid tot het oprigten van bijzondere scholen begunstigen. De persoonlijke overtuiging van den Koning zelven was daarvoor waarborg. En wat heeft dit besluit uitgewerkt? Dat men, met nog grootere volharding, nog meerdere vasthoudendheid dan vroeger, alle aanvragen tot het oprigten van bijzondere scholen zooveel mogelijk afwees. Hetgeen gegeven was om geslagen wonden te heelen, heeft in de handen der heerschende partij tot zwaard gediend, om nieuwe wonden te slaan. Het besluit is juist uitgevoerd *ten nadeele* van hen, te wier *gunste* het genomen was. Ik zou hier daadzaken kunnen aanvoeren. Maar ik onthoud er mij liefst van, om personen in deze discussiën te mengen.

Die dwang moet ophouden. Het *regt* der ouders om hunne kinderen naar hun geweten en overtuiging te doen onderwijzen, moet niet langer miskend worden. — Mijn antwoord op de gestelde vraag luidt: *neen*, *de gevraagde vrijheid kan niet langer geweigerd worden.*

III. Mijne laatste vraag was: *Voldoet het ontwerp aan de bestaande behoefte?*

Ik antwoord: in vele opzigten *ja.*

Vooreerst wordt het *openbaar* onderwijs duidelijk onderscheiden van het *bijzonder*. De memorie van toelichting zegt: *Publiek onderwijs is dat, hetwelk van overheidswege wordt gegeven*

Art. 224 der tegenwoordige Grondwet is behouden. De daarin vervatte herinnering, *dat het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering*, kan niet overbodig worden geacht. Maar die *zorg* was onder het vorig bestuur in *beschikking*, *overheersching* ontaard. Daartegen is nu gewaakt door de bepaling, dat de inrigting van het openbaar onderwijs door de *wet* zal worden geregeld.

Dat openbaar onderwijs zal worden gegeven *met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen. Stricto sensu* is dat voorschrift, mijns inziens, niet uitvoerbaar. De Regering heeft verklaard daarmede te bedoelen *een onderwijs, dat zich niet begeeft op het terrein der godsdienstige begrippen:* derhalve *verzwijging* van alle godsdienstige begrippen; maar *verzwijgen* is geen *eerbiedigen*: *ter zijde stellen* wordt hier met *eerbiedigen* verward. Ik zeg dit niet, om de Regering te gispen: van haar standpunt kon zij wel niets anders beoogen. Maar ik voer dit aan ten betooge, dat het een dwaalbegrip is, wanneer men meent ieders gods-

dienstige begrippen te *eerbiedigen*, door het verbod om daarvan te gewagen. Door die zoogenoemde eerbiediging zal er niets overblijven, dan een bloot wetenschappelijk onderwijs, zonder eenige *opleiding tot maatschappelijke en christelijke deugden,* zoo als de wet van 1806 dit verlangde, zoodat des noods de Jood en Mahomedaan zich daarmede kunnen vereenigen. Dat zullen dan de staatsscholen zijn. Hoort, hoe een niet onbevoegd beoordeelaar, de heer P. DE RAADT, over dat onderwijs met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen oordeelt in zijn aan U Edel Mogenden ingediend adres, waarin, volgens het rapport der commissie, in de zitting van den 17den Julij jl. uitgebragt, het volgende voorkomt: « Het ontwerp van wet wil een openbaar onderwijs *met eerbiediging van* « *ieders godsdienstige begrippen*: — dit schijnt aannemenswaardig, « maar beteekent inderdaad: godsdienst wordt uit de school gebannen. « Het is toch duidelijk, dat geen het minste godsdienstig denkbeeld in de « school geuit zal mogen worden, wanneer de onderwijzer gehoor moet geven aan elk, die hem verzekert, dat zulks strijdt met zijne godsdienstige begrippen. En zeker zal al spoedig het Christendom (en wat is godsdienst zonder Christendom?) uit de openbare school moeten geweerd « worden. De meening toch van het concept is allerduidelijkst, dat de « openbare scholen ook aan niet-Christenen toegankelijk moeten zijn, en « de Israëlitische scholen dus opgeheven kunnen worden. Om kort te zijn, « wie, die eenige waarde hecht aan christelijke opvoeding en beschaving, « zal ooit geneigd zijn scholen te verdedigen en te ondersteunen, waarin « de wetenschap reeds in hare eerste gronden beroofd moet worden van de « opvoedende sappen, en ontdaan van al hetgeen haar in zijn oog behagelijk maakt? Neen waarlijk, zonder Christendom liever geene scholen.» Of die bepaling goed zal werken, mag ik derhalve betwijfelen: het zal de behoefte aan bijzondere scholen waarschijnlijk te meer doen gevoelen.

Dat onderwijs zal overal van overheidswege worden gegeven.

Deze bepaling is het gevolg van de begeerte, om aan de tot dusverre heerschende partij genoegen te geven: ziende, dat zij hare uitsluitende positie niet meer, als vroeger, zou kunnen handhaven, heeft zij voorgesteld, om, naast de vrijlating van het bijzonder onderwijs, de verpligting der Regering te stellen, om overal voldoend onderwijs van harentwege te doen geven: het tegengif zooveel mogelijk bij het vergif verkrijgbaar te stellen. Alweder de toepassing van het beginsel: *de kinderen behooren aan den Staat* Eene soort van *heerschende school.* Of dit strekken zal om het openbaar onderwijs te bevorderen, zal de tijd leeren. In allen gevalle zal het de staats- of andere openbare kas met uitgaven bezwaren, die nog niet te berekenen zijn, en welligt op vele plaatsen voor geheel overtollige scholen. Uit dien hoofde kan ik deze bepaling niet goedkeuren. Voor het bijzonder onderwijs echter zie ik er geen nadeel in.

Eindelijk, de meest gewigtige verandering van allen: *Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezigt der overheid, en bovendien*,

voor zoover het middelbaar en lager onderwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers, het een en ander door de wet te regelen.

Geen speciale admissie meer. Geen willekeurig verleende of geweigerde autorisatie. Wie eene bijzondere school wil openen, vermag dit, voor zooverre van zijne bekwaamheid en zedelijkheid voldoende is gebleken. Na zooveel onregt, was de afschaffing der speciale autorisatie onmisbaar. Er bestaat behoefte aan die vrijheid. Dat is geen vrijheid, zoo als die in België bestaat, gelijk de tegenstanders willen doen gelooven. Toezigt der overheid, onderzoek naar bekwaamheid en zedelijkheid, ziedaar zoovele waarborgen tegen teugellooze vrijheid. Een behoorlijk toezigt is ook zeer goed vereenigbaar met vrijheid. Geen wonder, dat die bepaling bestreden is door het leger van openbare school-onderwijzers in ons land. Zij vreezen concurrentie. Wie echter goede waar geeft, behoeft die concurrentie niet te duchten. Doch waarom het *hooger onderwijs* ontheven is van het onderzoek naar bekwaamheid en zedelijkheid, verklaar ik niet regt te begrijpen. Het ware consequent geweest hier geene exceptie te maken. Het zal toch wel niet de bedoeling zijn, in dit onderwijs, bij hen, die het geven, op geene *bekwaamheid* en *zedelijkheid* te zien.

De slotsom mijner beschouwingen is deze, dat het ontwerp ons geeft waarop wij regt hebben en ons niet kan worden geweigerd; dat, hoezeer ik de voorgestelde inrigting der gouvernements-scholen moet betreuren en afkeuren, ik echter meen, dat, zoo deze bepalingen worden aangenomen en uitgevoerd, vele bezwaren zullen zijn opgeheven.

En nu nog één wensch. Zij is aan de Regering gerigt. Die vrijheid van bijzonder onderwijs worde, na de aanneming der wet, dadelijk erkend en toegepast. Men wachte daarmede niet tot over een of twee jaren. Ik bedoel, dat het oprigten van bijzondere scholen der 1ste klasse, overeenkomstig den geest en de bepaling der wet van 1806 en het besluit van Januarij 1842, niet langer worde bemoeijelijkt. Er is behoefte *nu reeds*. Het worde niet langer geduld, dat hetgeen *hier* geweigerd wordt, krachtens dezelfde verordeningen *elders* wordt vergund. Die ergernis worde voorgekomen, dat onregt worde hersteld! Ik heb het gisteren met genoegen den minister der Katholijke Eeredienst hooren zeggen, dat Zijne Excellentie nog meer eerbied had voor de godsdienstige overtuiging dan voor het regt van eigendom: is dat de geest van geheel het ministerie, dan houd ik mij overtuigd, dat het der tegenwoordige Regering ernst is om af te breken met de antecedenten harer voorgangers, en zelve antecedenten daar te stellen, waarop wij en allen, die na ons zullen komen, met vreugde ons zullen kunnen beroepen. Die wensch zal niet onverhoord blijven: de woorden der Regering zelve waarborgen mij dit. In de memorie van antwoord lees ik op wets-ontwerp nº. XII: dat de « Regering bevoegd, zelfs verpligt is, om « de gewijzigde beginselen der Grondwet *dadelijk* in uitvoering en toepas- « sing te brengen, door het aanwenden van alle zoodanige regtmatige mid- « delen, als haar daartoe ten dienste staan. » Dat middel vind ik in de ver-

gunning van oprigting van bijzondere scholen der 1ste klasse, geheel overeenkomstig den geest en de bepalingen der wet van 1806; bepalingen, die, vooral in den laatsten tijd, op allerlei wijzen zijn verkracht. Eene loyale en volledige toepassing dier bepalingen alleen zal met geduld de wet doen verbeiden, die het onderwijs overeenkomstig de thans vast te stellen beginselen regelen zal, en het beste bewijs leveren, dat het der Regering ernst is, eene welbegrepen vrijheid van onderwijs voor te staan.»

II. De heer SLOET (uit Gelderland) zegt hoofdzakelijk: « In de zitting van Woensdag is door een geachten spreker uit Overijssel een treurig tafereel van 's lands materieel welvaren opgehangen. In de door hem geleverde schilderij was geen enkel lichtend punt te ontdekken, en zijne rede heeft bij mij een onaangenamen indruk achtergelaten. Gisteren heeft dezelfde spreker hetzelfde punt behandeld, en bij die gelegenheid zoeken op te sporen, aan welke oorzaken de toenemende armoede en het voortdurend verval van den middenstand moet worden toegeschreven. De stem van dien redenaar zal op grond zijner ondervinding indruk maken op het volk, maar de snaar, die hij heeft aangeroerd, heeft hij, naar mijne overtuiging, te sterk aangeslagen. Hij heeft zijne ondervinding geput uit eene bron, die ruime stof tot waarneming oplevert, want niet alleen de artsen van ziel en ligchaam, maar ook de regtsgeleerde raadslieden dringen dikwijls tot in het binnenste der huisgezinnen door. Mijne ondervinding is uit dezelfde bron geput, maar zij heeft mij niet tot dezelfde resultaten geleid. Vergunt mij kortelijk mede te deelen wat zij mij geleerd heeft. Mogt het mij gelukken, den door dien spreker te weeg gebragten indruk eenigzins te verzwakken! — Neen, niet alles verkeert in zulk een treurigen toestand, zoo als die spreker het heeft doen voorkomen. Een geacht redenaar uit Noord-Holland, die zoo goed met de materiële welvaart van ons land bekend is, heeft reeds aangetoond, dat alles hier te lande niet kwijnt, en ten bewijze daarvan gewezen op den handel en de scheepvaart, die in den laatsten tijd eene aanmerkelijke uitbreiding hebben ondergaan. Ik voeg er bij: zie hoe de landbouw tot eene ongekende hoogte van welvaart en ontwikkeling is gestegen; doorloop de door den minister van Finantiën openbaar gemaakte tabellen, en gij zult zien, dat ook de landbouw hier te lande geenszins achteruitgaat. Als een bewijs van het verminderen der welvaart heeft men gewezen op de omstandigheid, dat vele ingezetenen den vaderlandschen bodem verlaten en zich elders gaan vestigen. Maar aan welke oorzaken moeten wij die landverhuizingen toeschrijven? Is het de weder ontwaakte zucht der volken van Germaanschen oorsprong, om van het oosten naar het westen te trekken? Is het, omdat men meende op den vaderlandschen bodem zijne godsdienst niet vrij te mogen uitoefenen? Was het de armoede, die tot landverhuizing dwong? Kwam het leven, dat die naar elders vertrokkenen hier leiden, hun te slaafs voor? Zette de zucht naar verbetering van lot en rijkdom hen aan, om van hier te vertrekken en elders het geluk te zoeken? Wie zal het zeggen? Al die

oorzaken kunnen zamengewerkt hebben, en ik geloof werkelijk. dat zij alle hebben bijgedragen, om velen tot het besluit te doen komen, om te emigreren. Van den geachten spreker uit Vriesland hebben wij vernomen. dat vele ingezetenen uit die provincie zijn geweken, nadat zij hunne goederen en bezittingen te gelde hadden gemaakt; dat zij eene aanzienlijke som gelds medegenomen hebben. Is het dus wel armoede, die aldaar tot landverhuizing drong? Zeker neen, en toch vervalt zoowel dáár als elders de middenstand. Waaraan is dit verval dan toe te schrijven? In mijn oog is er een andere, zedelijke kanker, die dien stand verteert; het is de onzalige zucht tot zelfverheffing. Ik ben geen vijand van parvenus. Even als de spreker uit Noord-Holland groet ik eerbiedig den man, die zich door eigen kracht heeft weten te verheffen, die zich door eigen ontwikkeling een zekeren rang in de maatschappij verschaft heeft. Alle eer en achting alzoo aan hen, die door gepaste middelen, door eerlijkheid, ijver en werkzaamheid zich uit een minderen staat hebben weten op te heffen. Het is schooner om de eerste dan de laatste te zijn van een aanzienlijk geslacht. Maar de zucht tot zelfverheffing is tegenwoordig derwijze ontaard. dat de vader zijn zoon dikwijls niet weet te plaatsen, omdat de zoon zich zoo menigmaal schaamt het beroep zijns vaders uit te oefenen. De zoon eens metselaars of timmermans schaamt zich het eenvoudig ambacht zijns vaders te leeren; hij moet voor het minst schrijver worden, en dit is zoo algemeen geworden, dat, gelijk gij zelven zult kunnen getuigen, de schrijfloonen de goedkoopste van alle zijn geworden. Zijn die personen eens schrijvers, dan willen zij hooger op, en zoo worden die halve geleerden, die weinig meer kennen dan goed schrijven, met der tijd stof voor bureaucratie, waarvan, tot mijn groot genoegen, de minister van Binnenlandsche Zaken met zooveel minachting gesproken heeft. De dienstmaagd moet gekleed zijn als hare meesteresse; de timmermansknecht kan, wanneer hij met zoodanige opgeschikte dame getrouwd is, niet langer knecht blijven, maar moet baas worden. Van waar moet die tooi en weelde betaald worden? De inkomsten gedoogen zoodanige uitgaven niet en men vervalt in schulden, men slaat over tot slechtheid en onzedelijkheid, en geraakt eindelijk tot den bedelstaf. En welke mag nu de oorzaak van dien rampzaligen kanker zijn? Onder meerdere, die ik hier niet noemen wil, aan een te hoog opgevoerd lager onderwijs. En hier kom ik tot het onderwerp, dat ons op dit oogenblik bezig houdt, tot het wets-ontwerp, dat nu in beraadslaging is. Het is zoo, de vreemdeling heeft van ons lager onderwijs hoog opgegeven, maar omtrent die ophemelende loftuigingen deel ik de denkbeelden van den geachten spreker, die mij is voorafgegaan. Hoe eervol die getuigenissen ook mogen zijn, zoo hebben zij echter ook veel nadeel gedaan. Zij hebben de eerzucht geprikkeld van hen, op wier hoofd de lof nederdaalde; zij hebben de ijdelheid gestreeld der schoolmeesters; wat zeg ik? die bestaan niet meer: zij zijn door heeren onderwijzers der jeugd vervangen; de ondermeesters hebben voor jongeheeren kweekelingen plaats gemaakt, en de mejufvrouw is aan de schoolmeesters-vrouw opge-

volgd; de schoolmeesters gezelschappen zijn met zucht tot standverheffing wetenschappelijke genootschappen geworden, waar redevoeringen gehouden en beroemde personen tot eereleden gemaakt worden, gelijk zulks onlangs met een vermaarden Spaanschen schrijver, zoo als ik gehoord heb, heeft plaats gehad. Het toezigt over het lager onderwijs is niet aan practische mannen toevertrouwd, en de grieven, welke in later tijd tegen het school-onderwijs zijn ingebragt, schrijf ik veelal aan de verkeerde keuze van school-opzieners toe. Dat onderwijs is veel te hoog opgedreven. Want wat leeren de kinderen op de scholen? Veel meer dan door den vorigen spreker is beweerd. Behalve in het lezen en schrijven, wordt hun onderwijs gegeven in de algemeene en vaderlandsche geschiedenis, in de mathesis en algebra, physica en sterrekunde. Op de scholen worden kinderen aangetroffen, die n de sterrebeelden aan den hemel weten op te noemen en aan te wijzen, maar geen begrip van eenig handwerk of ambacht hebben. De zoon gevoelt zich wijzer dan de vader: hij is waanwijs geworden; hij wordt wrevelig in den huisselijken kring, hij kan zich met het beroep, hetwelk zijn vader uitoefent, niet vereenigen; hij wil beter gekleed zijn, en op die wijze ontstaat er spoedig twist en verdeeldheid in de huisgezinnen. Er is nog meer. In ons Vaderland zijn bewaarscholen opgerigt. Die inrigtingen zijn op zich zelven uitmuntend; maar ook dáár wordt de opvoeding dikwijls veel te hoog opgevoerd. Wat is er het gevolg van? Op die scholen worden de kinderen der mindere standen gevoed en gekweekt en gekleed, en wel zoo, dat zij aldaar dikwijls behoeften leeren kennen, welke hun vroeger onbekend waren, en omdat die in de huisgezinnen niet bevredigd kunnen worden, krijgt de jeugd reeds spoedig weêrzin in het huis harer ouders, en gevoelt zij de begeerte vroegtijdig in zich ontwaken, om zich boven den stand der ouders te verheffen.

Ik heb de aanmerking gelezen, dat men zich verwonderde, waarom het onderwijs en het armbestuur in één wets-ontwerp te zamen behandeld waren. Die beide onderwerpen zijn in mijn oog twee zaken, die onafscheidelijk en door een onverbreekbaren band aan elkander verbonden zijn. En hoe is dat armwezen hier te lande ingerigt? Naar mijn oordeel geheel verkeerd. Er bestaan eene menigte kleine en groote inrigtingen van liefdadigheid, die elk op zich zelve en zonder het minste verband werken. Wanneer daaromtrent eendragt aanwezig was, dan zou er ook magt bestaan; indien al die schatten, die door deze gezamenlijke op zich zelf staande inrigtingen besteed worden, gebezigd wierden tot daarstelling van eene enkele en algemeene inrigting, dan zouden die millioenen, die nu verspild worden, voor het Vaderland allerheilzaamste vruchten kunnen afwerpen.

Ik heb nog een enkel woord in het midden te brengen over de werkverschaffing. Door dat onophoudelijk werk verschaffen voedt men bij den handwerksman zorgeloosheid; wanneer hij geen arbeid heeft, zal hij zich de moeite niet geven, om werk te zoeken, daar hij er op vertrouwt, dat hem werk verschaft zal worden, en zoo doende wordt het regt op den arbeid op eene gemaskerde wijze erkend.

Ik zweef niet in het gebied der idealen, Edel Mogende Heeren, maar ik ben een man van practijk; ik huldig niet de philantropische denkbeelden, die zooveel en zoo dikwijls opgeworpen worden, ofschoon ik elks gevoelen eerbiedig en in zeker opzigt de pogingen bewonder van hen, die met ongehoorde volharding en onbezweken moed hunne denkbeelden zoeken te doen zegevieren. Ik voor mij tracht zooveel mogelijk de oorzaak van het kwaad op te sporen en te vinden waar zij te vinden is, en ik meen de oorzaak van dat kwaad in de inrigting van het onderwijs en het armwezen gevonden te hebben. Ik roep daarom de Regering met al de kracht, die in mij is, toe: wilt gij dat kwaad uitdelgen, vereenvoudig dan uw onderwijs zooveel gij kunt, breng zooveel eenheid in het armwezen als u slechts mogelijk is, opdat den arme toekome zooveel als behoort en niets meer.»

III. De heer MACKAY zegt hoofdzakelijk: «Ik heb eene vraag te doen, een antwoord te geven. Eene vraag te doen aan de ministers, een antwoord te geven aan hen, die aan mijne genoegzaam bekende begrippen den handschoen hebben toegeworpen.

De vraag is deze: Onder de dierbare, bij deze wetten verleende, vrijheden behoort de vrijheid van onderwijs; maar het genot daarvan wordt eerst na eenigen tijd verschaft. Binnen het jaar moet de wet worden voorgedragen; die wet kan worden afgestemd, en het genot zoo spoedig niet genoten. Ik vertrouw wel, dat de ministers hunne zetels niet vrijwillig zullen verlaten, alvorens zij door de organieke wetten de vrijheid verzekerd hebben, die zij ons in de Grondwet beloven; maar hoe het zij, er zal een tusschentijd zijn. In dien tusschentijd kan reeds veel worden gedaan voor het onderwijs en voor de kerk. Ik neem de vrijheid, ook op dit laatste punt terug te komen, daar ik gisteren met verwondering heb vernomen, dat de minister der Hervormde Eeredienst aan de kerk zooveel vrijheid zal verleenen, als zij van den Staat verlangt. Indien ik dit zoo moet opvatten, dat de minister de aanvrage zal afwachten, en dat wel van de kerkelijken, die aan het hoofd zijn en in wier midden hij zijnen zetel heeft, dan is dit eene handelwijze, welke met die, door de Regering in andere onderwerpen aangenomen, niet overeenkomt. Had men bij vrijheid van onderwijs de school opzieners en onderwijzers (hoewel ik hun gevoelen eerbiedig) geraadpleegd, wij zouden die vrijheid niet hebben bekomen, welke nu gegeven is. Neen, de Regering geve niet wat door dezen en genen verlangd wordt, behoude niet wat door dezen en genen niet verlangd wordt, maar verleene wat regt is. Zoo belooft de Grondwet dan ook voor het onderwijs wat in deze regt is: maar in afwachting der volledige vervulling, verlang ik inmiddels het genot der vrijheden, welke de wet van 1806 verleent; en daar het bekend is, dat de Koninklijke besluiten, die de uitvoering dier wet in vrijgevigen zin moesten bevorderen, door provinciale, plaatselijke en gemeente-besturen, die

in deze beslissen, juist geïnterpreteerd zijn in eenen zin om die vrijheid tegen te werken, zoo is mijne vraag, of de Regering die interpretatie zal blijven dulden en die niet nader toelichten, ten einde de ongelijke en onregtmatige beslissingen te doen ophouden, en nu te doen genieten wat de wet te genieten geeft.

Ik verwacht een gunstig antwoord; want zij, die reeds beloven, hetgeen zij niet hebben, zullen gewis geven, hetgeen zij wel hebben.

En nu het antwoord. Misschien zegt men: nu gebruikt gij niet de gelegenheid tot spreken, gij misbruikt haar. Edoch vergeet het niet, Edel Mogende Heeren, het is voor het laatst, dat gij mij over die beginsels hoort, voor het laatst, dat ik er over spreek. Doch ik zal zeer kort zijn.

Mén ziet in onze tijden vreemde dingen, en onder deze niet het minst vreemde, dat er in dagen van zoo ruime verstands-ontwikkeling een oude vrome, in dagen van vrijheid een theocratisch absolutist, in dagen van vooruitgang een man uit de middeneeuwen voor u optreedt. En nog vreemder, dat diezelfde man deze vrijgevige wetten aanneemt en dat wel onder protest, omdat hem, naar zijn begrip, de vrijheid niet als zijn regt wordt verleend, en dat die man der middeneeuwen een voorstander is, wel is waar niet van stelselmatigen, maar van organischen en natuurlijken vooruitgang.

De absolutistische leer is zoo absoluut niet, maar eenvoudig deze, dat het gezag rust op een hooger beginsel dan menschelijke convenientie. Maar dan zijt gij voor eenen alleenheerscher, gelijk de spreker uit Utrecht zeide, dan zijt gij theocratisch absolutist, dan leert gij, zoo als de minister van de Roomsch Katholijke Eeredienst beweerde, eene leer, goed voor hem, die de magt in handen heeft, voor eenen dwingeland, eene leer, die sinds een vierde van eene eeuw haar burgerregt verloren heeft. Neen! die leer is ver van absolutisme en dwingelandij, en wanneer men een beginsel bestrijdt, geve men zich de moeite van het te onderzoeken, of bestrijde het niet.

Indien het gezag, hetwelk rust op hooger beginsel, absolutisme is, dan is ieder vader een tiran, ieder huisheer een dwingeland. Neen! dat gezag heeft enge grenzen en eene ruime verantwoordelijkheid; het heeft zware verpligtingen, en het wordt beperkt door de regten van hen, waarover hij gesteld is. Zal een vader zijn kind mishandelen? zal hij het niet geheel anders behandelen, naar mate het zich ontwikkelt? Zal een vorst of een bestuur, onder welken vorm ook — en dit diene tot antwoord aan den spreker uit Utrecht, die van alleenheerschappij gewaagde, terwijl het hier alléén regeringsvorm, ook republikeinen geldt — zal dat bestuur, omdat het rust op hooger beginsel, tiran zijn, en privilegiën en verkregen regten aantasten? Hij kan het niet, hij mag het niet, hij durft het niet. Neen, godsdienst, gezag, vrijheid, ziedaar de filiatie. Dat men die leer niet kent, zal wel liggen aan de eenzijdigheid, waarmede het staatsregt in onze dagen beoefend wordt. Dat men die leer in Nederland miskent, waar het gezag altijd op een hooger beginsel heeft berust, en waar, meer dan elders, voor regten en privilegiën is gestreden, is mij onbegrijpelijk. Neen! met

het *hac nitimur* hadden onze vaderen het *hanc tuemur*. Dat is ook mijne leer. Doch genoeg van de ouden. En de nieuwen? Geen Staat van vóór 1795, geen federalisme, geene quotas, geene heerschende kerk (vooral niet tot heil van deze), maar een organisch ontwikkelde, geen stelselmatig omgekeerde Staat. Maar practisch. Wie vroegen om meerdere of ruimere staatkundige regten, ons door het behoud onthouden? Wij. Wie vroegen speciaal om vrijheid van vereeniging? Wij. Wie vroegen om vrijheid van godsdienst? Wij. Wie vroegen om vrijheid van onderwijs? Wij. Ziedaar, Edel Mogende Heeren, om u gerust te stellen omtrent mijn theocratisch absolutisme en mijne leer van dwingelandij.

Van mijn terrein stap ik op het heerschende over, en zal beknopt zijn. De man der middeneeuwen moet u verzoeken met hem eenige schreden voorwaarts, en de man, die eene leer van dwingelandij verkondigt, om een vierde van eene eeuw terug te gaan.

Dáár wijs ik u op die philosophische school, die, van ongodisterij uitgaande, God in den hemel verbande en den mensch in Zijne plaats stelde, Gods souvereiniteit verwierp, volks-souvereiniteit aannam, Gods regten vernietigde, de regten van den mensch op den voorgrond stelde; eene school, die het bestaande stelselmatig omverwierp, eenen stelselmatigen, eenen theoretischen, denkbeeldigen Staat oprigtte, waar allen even vrij, even gelijk, even broederlijk zouden leven, waar de Staat eene associatie zoude zijn, of, zoo als een spreker uit Gelderland het uitdrukte, eene vereeniging van allen, of, zoo als de minister van Roomsch Katholijke Eeredienst het zeide, eene vereeniging van burgers, waar de alvermogende wil des volks, in eene wet geformuleerd, alleen regt daarstelt, waar, gelijk een spreker uit Noord-Holland zeide, is eene oppermagt van den Staat. Die school beheerscht de staatkunde van Europa en de onze sinds een vierde van eene eeuw. Zij is nieuw. Europa is weêr kind (zoo maar niet kindsch) geworden. Wij moeten weêr worden opgevoed, en, gelijk een spreker uit Zuid-Holland het gisteren avond zeer juist opmerkte, wij moeten weder leeren gehoorzamen; de minderheid moet leeren gehoorzamen. Wij zijn dus aan de eerste lessen der opvoeding, en hetgeen ik mijn kind het eerst onderwijs, is gehoorzamen.

Bij die associatie is de geschiedenis een gesloten boek; alles wordt er in de eenheid van den Staat opgelost: eenheid van bestuur, gelijk het door eenen anderen spreker uit Zuid-Holland, bij de algemeene beschouwingen, duidelijk is uiteengezet, éénheid van armwezen, éénheid van schoolwezen, éénheid in alles. De individuele vrijheid is voorwaardelijk, voor zooverre die aan het algemeen belang der associatie niet schaadt: men vraagt er niet zoozeer: wat is de behoefte der Natie? maar: wat brengt het stelsel mede? Die associatie moet bestuurd worden, de vorm moet bij vreemden worden gezocht, waar dat stelsel zich heeft ontwikkeld. Men zoekt het in Frankrijk of in België, niet in Nederland. Die ALDEGONDES, die OLDENBARNEVELDS, die DE WITTEN, die FAGELS, die HEYNSIUSSEN, die VAN DEN SPIEGELS, zijn oude vromen Neen! Nederland moet, gelijk een

spreker uit Noord-Braband het noemde, bij zijne oude en naburige zuster ter schole gaan. De Hollandsche maagd moet in een Fransch of Belgisch keurslijf worden gewrongen. O! mijn vrijheidsgevoel gloeit, als ik de vrije ontwikkeling der beginsels belet zie door een stelsel, door een vasten vorm; mijn vaderlandsch hart lijdt, als ik die vreemde planten op eigen bodem zie overgeplant, en eene Belgische constitutie hoor beschouwen als een cathechismus voor Nederlandsche staatkunde. Neen! ik protesteer tegen dien oppermagtigen Staat, tegen die almagtige wet. Ik ken geene oppermagt van menschen; en werpt men mij een theocratisch absolutisme voor, ik werp een revolutionnair absolutisme terug. Vrijheid is mijn leven, want vrijheid is leven. Ik ben geen lid eener associatie, om mijne individuele vrijheid op te offeren: ik ben lid eener maatschappij, om mijne vrijheid gehandhaafd te zien. Niets willekeurigers dan zulk eene almagtige wet, niets onzekerders dan zulk een gehoorzamen uit convenientie of bedwang. Vraagt het aan Frankfort en Parijs en spiegelt u aan anderen.

Ik weet wel, men protesteert hier tegen die alvermogende volks-souvereiniteit: men meent, dat het stelsel hier geene toepassing vindt. — Niet vreemd. De Nederlander is te bedaard om consequent te zijn: hij weet met vuur en vergif zoo behendig en voorzigtig om te gaan, en van daar die illusie; maar weest niet doof voor hetgeen gij hoort, niet blind voor hetgeen gij ziet

Neen! geene illusie! De dingen bij derzelver naam genoemd! Onze Staat is nu eene associatie, eene vereeniging van burgers, die eenen geliefden monarch aan hun hoofd hebben gesteld en waarin de wet, die, gelijk de minister van Justitie het juist verklaarde, de uitdrukking is van den wil des volks, *alles* regelt.

Dat is het terrein, waartegen ik protesteer, maar waarvan ik niet emigreer. Ik blijf er op: maar nu vraag ik ook als lid der associatie mijn regt, mijne vrijheid, en nu wij eene constitutionnele regering hebben, verlang ik alle die vrijheden en waarborgen, die zij medebrengt, verlang ik geen half, maar een heel, een rond stelsel.

Er is nu meer ruimte dan vroeger, er is meer vrijheid gegeven, en daarom neem ik deze wetten aan, werk ik met de ministers mede en ondersteun ik hunne pogingen. Nu ben ik niet de man der middeneeuwen: nu ben ik de man van mijn tijd, in mijnen tijd; maar boven dien tijd liggen hooge beginsels, en ga ik met mijn tijd mede, het is aan de band dier beginsels: geen zeetogt zonder kompas, geen reizen zonder gids.

In de associatie zijn vele hoofden en vele zinnen: wil men die alle hooren en volgen, men geraakt in eenen maalstroom. De discussie over deze Grondwet leerde het. Hier was het: het is veel te veel, gij geeft te veel toe, er was geene spanning, men verlangt zooveel vrijheid niet, men vraagt zoo niet om herziening. Dáár is het: het is veel te weinig, men heeft te weinig genivelleerd, gecentraliseerd, geëconomiseerd. Dat veel te weinig en dat veel te veel heeft evenveel regt als uw genoeg. Wie zal hier uitspraak doen? Wie zal tusschen deze en andere subjectiviteiten regter zijn? De objec-

tiviteit, dat is: de eeuwige beginselen van waarheid, vrijheid en regt: ziedaar mijne gidsen.

Daarbij is vastheid van beginsel. Meening tegenover meening, en ieder is zijn eigen regter; de sterkste heeft gelijk: zoo vecht men in de straten van Parijs; zoo organiseert men er het gevecht. Wordt de meening onvoorwaardelijk gehuldigd: alles wankelt: heden is het geene vrijheid van godsdienst, morgen wel; heden geene afschaffing van het placet, morgen wel; heden geene vrijheid van onderwijs, morgen wel. De thermometer rijst en daalt, naar mate van de temperatuur der omstandigheden. Vraagt nu niet, wat naar den eisch der tijden, maar wat, omdat het waar en regt is, moet verleend worden, en gij hebt vastheid van beginsels.

Daarbij is zekerheid van regt. Regt moet niet afhangen van eenen wil, of het is onzeker. Ten voorbeelde wijs ik op de onzekerheid van het eigendoms-regt. Als nu eigendom alleen van de wet afhangt, die de uitdrukking is van den algemeenen wil, dan is het niet zeker; en als de consequente arme, wien men als lid der associatie gelijkheid verkondigt, gelijkheid verlangt van fortuin, en hij geraakt tot de meerderheid, hij maakt eene wet en berooft u wettig van uw goed. Communisme is geene ziekte zonder oorzaak, maar een gevolg van het stelsel. In Frankrijk heeft men dit zóó gevoeld, dat men er in de constitutie een artikel heeft opgenomen, waarbij regten erkend worden boven de wet, en dat LAMARTINE verklaarde: «J'adore la propriété comme principe divin, comme loi divine et non comme loi humaine.»

Daarbij is eindelijk waarborg voor de vrijheid. Geene verschrikkelijker onderdrukking dan die eener minderheid door de meerderheid. Onderdrukt een eenhoofdig tiran, ik heb nog beroep op de Natie; onderdrukt de Natie zelve, er is geen herstel. Wat heb ik in zulk geval aan eene Regering, die alleen het orgaan der meerderheid is? Eene medepligtige aan mijne onderdrukking. Neen! de Regering zij het orgaan der vrijheid. Vrijheid in een helder begrip en een heilig regt. Daalt niet tot de opinie neêr; maar heft ze tot u op, toetst ze aan het regt, en zij zal u volgen op uwe schreden.

Bedwingt den volkswil door die beginsels, of hij wordt de stroom, die alles in zijne vaart vernielt, en om niet dan staatsschuld, vernietigde vrijheid en vernietigde nijverheid op het strand te werpen. Neen! Nederland moet de toevlugt zijn der ware beginsels. Geen land, dat zich in moeijelijke omstandigheden als bij geluk goedhoudt, maar dat in alle omstandigheden op waarheid, vrijheid en regt onwankelbaar gevestigd staat.

Men zegge nu niet: die beginsels zijn in de wolken, want zij dalen als een weldadige regen op het aardrijk neder, en hoe vaster gij daarop staat, des te meer kunt gij u aan de behartiging van de staathuishoudkundige belangen der Natie overgeven.

Zegt niet: die beginsels zijn zoo hoog, want — en hier zal ik geene oude vromen aanhalen — als een ROBESPIERRE, toen hij geen steun

meer vond in zijne wetten, zich beriep op een *Être suprême*, en als een LAMARTINE dezer dagen in de Fransche Kamer zegt: *Rattachons à Dieu chaînon par chaînon les déclarations sommaires de notre constitution*, dan zal ik voorwaar mij in Nederland wel niet behoeven te schamen, wanneer ik de beginsels onzer staatkunde, wanneer ik waarheid, vrijheid en regt schakel bij schakel hecht aan Hem, bij wien alleen de waarheid woont.

Ziedaar wat ik nog op het harte had: overtuiging alleen deed mij spreken. O, konde ik die in u allen overgieten, zoozeer zie ik daarin alleen het heil van mijn zoo dierbaar Vaderland; maar ik drijf niet door; ik dring niet op: alleen dit vraag ik: «overweegt mijne «denkbeelden, en doet mijne stem niet geheel zijn eene *vox clamantis* «*in deserto*.»

IV. De heer NIENHUIS: «De Regering, Edel Mogende Heeren, heeft op de vraag, in de sectiën der gewone Kamer in der tijd gedaan: wat men in art. 1 van dit ontwerp te verstaan had door *eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen*, verklaard daaraan dien zin te hechten, dat de eerbied, aan de begrippen van andersdenkenden verschuldigd, bij het onderwijs op de openbare scholen niet uit het oog zal worden verloren. Op het deswege in de sectiën dezer dubbele Kamer te kennen gegeven verlangen, heeft de Regering die uitlegging nader bevestigd. Wanneer deze Kamer dit ontwerp aanneemt, meen ik daarin een zeker bewijs van overeenstemming te vinden tusschen de Regering en deze Kamer, omtrent den zin en de beteekenis van de zinsnede: «De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, *met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen*, door de wet geregeld.» Dien zin, die beteekenis neem ik aan voor den zin, welke aan die woorden moet worden gegeven. Door die verklaring der Regering is voor mij het bezwaar tegen dit ontwerp weggenomen, en ik zal daarom voor de wet stemmen.»

V. De heer VAN RIJCKEVORSEL zegt hoofdzakelijk: «Ik heb tot nu toe het woord niet gevraagd, omdat ik geene behoefte gevoelde, om mijne bijzondere zienswijze over de wets-ontwerpen uitvoerig te doen kennen.

Ik zal er mijne goedkeurende stem aan geven, omdat ik meen, dat het belang van het Vaderland gebiedend vordert, dat ze alle aangenomen worden. Ik beaam ten volle, wat door vorige sprekers is te kennen gegeven, dat Nederland behoefte heeft, dat men zich niet langer bezig houde met de veranderingen in de Staatsregeling, maar met de bevordering van de materiële en zedelijke belangen des volks. Te veel zijn in de laatste maanden die belangen over het hoofd gezien, zoowel inwendig bij de inrigting onzer staatshuishouding, als uitwendig in onze betrekkingen met het buitenland. Ten bewijze van het laatste

kan het gebeurde strekken in Brazilië, waarmede reeds door verschillende Staten handels-verdragen zijn gesloten, terwijl Nederland daartoe nog niet is overgegaan. Het zal alzoo onder de weinige rijken behooren, van welks schepen met den aanvang van het volgend jaar een derde verhooging op de enorme inkomende regten en op de scheepvaartregten zullen worden gevorderd. Dit is des te betreurenswaardiger, daar onze reeders zich voorstelden de vaart en handel op Brazilië uit te breiden. Het artikel in de *Staats-Courant* is te onbestemd, om op dit punt gerust te stellen. De opgewekte lust wordt nu weder uitgedoofd. Door de nalatigheid der Regering moet men thans die belangrijke vaart aan andere natiën overlaten. Ik schrijf het verzuim ten deele daaraan toe, dat de ministers zich in den laatsten tijd te veel met de Grondwet hebben moeten bezig houden. Ook daarom verlang ik naar het einde der grondwets-herziening en hoop ik, dat de beraadslagingen daarover spoedig afgeloopen mogen zijn. Maar ik voeg hierbij nog den wensch, dat de wetten, welke een gevolg van de herziening zijn, zoo spoedig mogelijk worden aangeboden en zulks door dezelfde mannen, die van den geest der herziene Grondwet doordrongen zijn. Dan kunnen wij verwachten, dat tevens die bezuinigingen zullen worden ingevoerd, welke ons door hen zijn toegezegd, aan welke belofte andere ministers zich niet gebonden zouden kunnen achten.

Onder de wetten, welke aan de wetgeving zullen aangeboden moeten worden, behoort ook die op het onderwijs. Twee sprekers hebben er op aangedrongen, dat de bepaling betrekkelijk de vrijheid van onderderwijs reeds nu in toepassing zou worden gebragt, en dat de Regering, na de aanneming dezer wets-ontwerpen, terstond zou overgaan met de in het 1ste artikel van dit wets-ontwerp gedane toezegging te vervullen, zonder te wachten, dat de bedoelde wet dáár zal zijn. Ik verklaar mij niet tegen de vrijheid van onderwijs, maar bij het verleenen van die vrijheid eisch ik tevens de in hetzelfde artikel toegezegde waarborgen, tot voorkoming van alle mogelijke misbruiken. Het geven van onderwijs zal in het vervolg vrij zijn, behoudens het toezigt der overheid, en bovendien, voor zoover het middelbaar en lager onderwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheden en zedelijkheid der onderwijzers; een en ander te regelen door de wet. Tevens moet overal van overheidswege voldoend lager onderwijs gegeven worden. Zoolang nu de nieuwe wet niet bestaat, moet die van 1806 in volle werking blijven: meer verlang ik niet, doch dat verlang ik ernstig en geheel.

Er is nog een punt, hetwelk ik niet met stilzwijgen mag voorbijgaan. Bij de beraadslagingen in de enkele Kamer over ditzelfde wets-ontwerp heb ik mij gunstig uitgelaten over de wijze, waarop het lager onderwijs hier te lande was gegeven, en te kennen gegeven, dat ik den onderwijzers-stand hoogachtte. Bij de beraadslagingen van heden ochtend heb ik dienaangaande een minder gunstig oordeel hooren vellen. Intusschen meende de eerste geachte spreker, dat men bij het

geven van lager onderwijs niet ver genoeg was gegaan, dat de jeugd niet genoeg was ontwikkeld geworden, terwijl de tweede geëerde redenaar beweerde, dat men in dit opzigt veel te ver was gegaan, en dat aan die omstandigheid was toe te schrijven, dat vele lieden uit de middel- en lagere klassen zich boven hunnen stand trachtten te verheffen. Ik geloof, dat, even als zulks veelal het geval is, de waarheid ook hier in het midden ligt, dat er in het algemeen goed onderwijs wordt gegeven. Ik wil daarmede echter geenszins beweren, dat dit overal zonder uitzondering geschiedt, en toestemmen, dat er plaatsen zijn, waar men te weinig, andere, waar men te veel heeft gedaan, doch dit moet niet aan de wet van 1806 worden toegeschreven en kan ook geenszins op de meeste plaatsen worden toegepast.

Ik durf gerust beweren, dat in het lager onderwijs steeds vooruitgang te bespeuren was; de onderwijzers begrepen meer en meer de waardigheid van hun beroep, zoodat zij de kinderen niet alleen in het lezen en schrijven onderwezen, maar ook tot menschen, in den edelsten zin des woords, ja tot Christenen hebben trachten op te leiden, indien men het leerstellige uitzondert, hetwelk, naar mijn oordeel, niet op de lagere scholen te huis behoort. Het is zoo, bij de invoering van een verbeterd onderwijs bestond er in den beginne voor hen, die dat onderwijs ontvingen, reden tot zelfverheffing. Hoevelen toch waren er vroeger niet in den lande, die niet konden lezen noch schrijven, en hoeveel reden bestond er alzoo niet voor hen, die daarin onderwezen werden, om zich verheven te achten boven anderen, die daarin onbedreven waren. In latere tijden echter, toen het lager onderwijs meer algemeen werd gemaakt, bestond er geene reden meer tot zelfverheffing, en heb ik meermalen ondervonden, dat, wanneer jongelieden op een kantoor benoodigd waren, het moeijelijk was, hen, die daarvoor geschikt waren, op de volksscholen te vinden; niet zelden verkozen zelfs diegenen, welke in het lezen, schrijven en rekenen zeer bekwaam waren, liever een ambacht te leeren. Ik zag dit met genoegen, en voer het alleen aan om te betoogen, dat het niet overal zoo gesteld is als de spreker uit Gelderland heeft doen voorkomen, en dat geenszins de kennis, op de scholen verkregen, aanleiding heeft gegeven, dat velen zich boven hunnen stand hebben willen verheffen, ofschoon ik dit euvel van onzen leeftijd bij de lagere standen niet wil ontveinzen. Aan het wel-ingerigte onderwijs schrijf ik het behoud der orde en kalmte in 1813, in 1830 en in deze dagen toe. Ik heb de rust in België aan de vrijzinnige instellingen der nieuwe Grondwet hooren toeschrijven; maar niettegenstaande onze Grondwet nog niet herzien was, zoo is toch de rust onder ons bewaard gebleven, niet omdat de lagere klassen met die constitutie tevreden waren, maar omdat hun geleerd was eerbied te koesteren voor God in den Hemel, die alles bestuurt, en voor de over ons gestelde overheid; omdat het onderwijs in ons Vaderland waarlijk goed was en de meerderheid der onderwijzers in Nederland het gewigt van hunne roeping gevoelen. Ik verheug er mij dan ook over, dat die onderwijzers niet meer den naam van schoolmeesters dragen, en dat niet meer op de scholen met de plak wordt gere-

geerd. Nog liever zou ik hun den naam van *opvoeders* geven. Wanneer nu het gevolg der voorgestelde veranderingen in de Grondwet zal zijn, dat het gevoel van eerbied jegens het Opperwezen, liefde voor het Vaderland en den naaste, en ontzag voor overheid en wet bij de kinderen voortdurend wordt aangekweekt en verhoogd, dan zal ik mij hartelijk ook over dit gedeelte van de herziening verheugen. »

VI. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: » Ik heb met uitstekend veel genoegen den geachten spreker uit Gelderland hooren spreken over de ware oorzaken van het verval van den middenstand. Een voormalig minister van Finantiën heeft het gisteren ook gezegd, dat voor het grootste gedeelte der Natie de belastingen niet te drukkend zijn, dat deze niet kunnen worden beschouwd als de wezenlijke oorzaak van den achteruitgang der middenklassen; maar dat die oorzaak vooral te zoeken is in de meest drukkende van al de belastingen, in de weelde. Ja, de ons zoo even opgehangen schilderij is maar al te waar. Die zucht, waarvan de spreker uit Gelderland gewaagde, van zich boven zijnen stand te verheffen, die zucht is niet alleen in de steden, maar ook onder de inwoners op het platteland doorgedrongen, en ook dáár hoort men bij den burger de dochter des huizes spreken van de lectuur van den dag en van de nieuwste muziekstukken. Ja, die geleverde schildering is waar, het pauperisme en het verval van den middenstand is vooral aan de toenemende weelde toe te schrijven. Maar met minder genoegen heb ik gehoord hetgeen door hem omtrent de onderwijzers der jeugd is gezegd. Sedert vele jaren ben ik met velen hunner in aanraking geweest, en ofschoon ik het niet verbergen kan, en met leedwezen zeggen moet, dat sommigen hunnen stand niet tot eer verstrekken, dat sommigen, door verwaandheid gedreven, den naam van « schoolmeester » met dien van « instituteur » verwisseld hebben, zoo moet ik toch aan den anderen kant bekennen, dat velen die blaam niet verdienen, die de spreker uit Gelderland op hen geworpen heeft. Wanneer die spreker de scholen zoo dikwijls had bezocht als ik en opgemerkt had, met welken goeden lust vele onderwijzers hunne beste krachten aan de opvoeding der jeugd wijden, en met welke moeijelijkheden, zorgen en telkens terugkeerend verdriet die stand te worstelen heeft, dan zou hij zich niet zoo streng uitgelaten hebben over allen, die daartoe behooren. Ik geloof met dien spreker, dat het onderwijs op vele plaatsen niet doelmatig, niet practisch genoeg is ingerigt. Ik geloof met hem, dat hier en daar te veel zorg aan het eigenlijk gezegd onderwijs, en niet genoeg aan opvoeding en opleiding, wordt besteed, maar ik houd mij stellig overtuigd, dat het grootste gedeelte der onderwijzers hier te lande met lof kan worden genoemd. Ik heb het mij daarom tot een pligt gerekend, om hier in deze Vergadering een enkel woord ten voordeele van dien in mijn oog achtenswaardigen, maar dikwerf te zeer miskenden, stand te doen hooren.

Eene tweede opmerking, die ik bij deze gelegenheid in het midden

wensch te brengen, betreft de veelbesproken bepaling, in dit wets-ontwerp voorkomende, dat het openbaar onderwijs, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet zal worden geregeld. Ook ik wil gaarne deze woorden uitleggen in den zin, die daaraan door de Regering werd gegeven; maar dan kan ik met den eersten spreker over dit wets-ontwerp niet instemmen, dat door die eerbiediging van elks godsdienstige begrippen op de openbare lagere scholen het godsdienstig onderwijs zou uitgesloten zijn. Ware dit de bedoeling, dan zoude ik mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp weigeren; maar ik meen, dat de eerbidieging van de begrippen van andersdenkenden, bij het onderwijs op de lagere scholen, niet zoover zal gedreven worden, dat daarom alle godsdienstig onderwijs van dáár zal geweerd worden. Ik vlei mij, dat de bepalingen der wet van 1806, waarin van het aankweeken van algemeene christelijke begrippen gesproken wordt, bewaard zullen blijven; en indien men dan zorgvuldig vermijdt, om op de scholen die geschilpunten aan te roeren, welke op de kerkleer betrekking hebben, dan meen ik, dat een aldus ingerigt onderwijs tot heil van het opkomend geslacht en in het belang van het Vaderland zal zijn. Hoewel ik niet tot de vromen behoor, zoo geloof ik echter, dat van het onderwijs op de openbare lagere scholen geene heilrijke vruchten geplukt zullen worden, wanneer aan de jeugd geen begrip van deugd gegeven en geen eerbied voor ouders en wetten, maar vooral voor den Oppersten Bestierder van het heelal, ingeprent wordt. Ik vraag daarom eene geruststellende verzekering van de Regering, want ik zou, indien ik die niet ontving en het werkelijk de bedoeling bleek te zijn, om op de lagere scholen volstrekt geen godsdienstig onderwijs te doen geven, mijne goedkeurende stem aan het voorgedragen wets-ontwerp moeten onthouden. »

VII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« Edel Mogende Heeren!

De verdediging van dit wets-ontwerp zal inderdaad als overbodig te beschouwen zijn. Bij deze gelegenheid zijn van onderscheidene kanten nuttige wenken gegeven, die van verschillende beginselen uitgingen, maar die beschouwingen zullen slechts in de toekomst dienen kunnen. Tegen het wets-ontwerp zelf zijn eigenlijk geene bedenkingen geopperd, niemand heeft het woord daartegen gevoerd. Het is dan ook hoogst eenvoudig; daarbij wordt een regt erkend, hetwelk men, zonder onregtvaardig te zijn, aan ouders niet ontnemen mag. Tegenover dit regt zijn de pligten gesteld, die op de Regering rusten. Aan de ééne zijde is gesteld het regt voor elk, om zijne kundigheden vrijelijk aan anderen mede te deelen, maar aan den anderen kant is aan de Regering de verpligting opgelegd, om over dat vrij onderwijs een billijk toezigt te houden, en te zorgen, dat er gelegenheid zij, om lager onderwijs te

verkrijgen. Ook deze laatste bijzonderheid acht ik een pligt der Regering te zijn, en dien pligt hoopt zij te vervullen, niet met terzijdestelling van de godsdienst en den diepen eerbied, welken de menschen aan het Opperwezen verschuldigd zijn, maar met eerbiediging van de gevoelens van andersdenkenden, zoodat alle ouders hunne kinderen zonder schroom aan het onderwijs op de openbare scholen zullen kunnen doen deelnemen. Mogten die scholen evenwel niet aan de verwachting van sommigen beantwoorden, zij zullen vrijheid hebben, om hunne kinderen elders op scholen, naar hunne zienswijze ingerigt, te doen onderwijzen. Geen dwang meer. Ik behoor niet tot die halve vrijzinnigen, die aan gelijkdenkenden als zij vrijheid toestaan en die aan andersdenkenden weigeren. Ik heb steeds de vrijheid, maar onderworpen aan openbare orde en aan de wetten, die er zijn en zoolang zij er zijn, in den vollen omvang van de beteekenis van het woord voorgestaan, en dit is alzoo het éénig antwoord, dat ik met betrekking tot dit onderwerp thans geven kan. Zoolang de nieuwe in dit wets-ontwerp toegezegde wet niet zal zijn ingevoerd, mag en kan de wet van 1806 niet worden ter zijde gesteld. Zoodanige handelwijze zou strijdig zijn met de in de additionnele artikelen voorkomende bepaling, dat alle op het oogenblik der afkondiging van de veranderingen in de Grondwet verbindende wetten, reglementen en besluiten gehandhaafd worden, totdat zij achtervolgens door andere worden vervangen. Maar die terzijdestelling eischte de geachte spreker uit Zuid-Holland ook niet. Hij verlangde slechts, dat inmiddels de bedoelde wet van 1806 in milderen zin opgenomen en op eene vrijzinniger wijze toegepast zou worden. Ik zeg met hem, dat het kwaad, dat bestond en nog bestaat, minder gelegen is in die wet, dan in de wijze, waarop zij soms is geïnterpreteerd geworden. Ik voeg er met hem bij, dat ik verwacht, dat eene Regering, die de vrijheid van onderwijs heeft voorgesteld, al wat mogelijk is zal aanwenden, om de betrekkelijk dit onderwerp nog bestaande wettelijke bepalingen in een milderen zin toe te passen. »

VIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN neemt alsnu het woord en zegt hoofdzakelijk:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Ik had niet kunnen denken of verwachten, dat bij de behandeling van dit wets-ontwerp een van U Edel Mogenden zoude gemeend hebben eene beschuldiging tegen de Regering te moeten rigten, alsof dezelve nalatig was gebleven in het behartigen der handels-belangen van het land. Daar echter een geacht lid dezer Kamer, voor Zuid-Holland, geoordeeld heeft dit te moeten doen, en het niet onmogelijk is, dat de woorden, door Zijn Edel Mogende gesproken, eenen verkeerden en nadeeligen indruk op den handels-stand zouden kunnen te weeg brengen, zoo heb ik het

woord gevraagd, om te verklaren, dat de Regering deze beschuldiging geenszins verdient, vermits ik aan U Edel Mogenden kan mededeelen, dat bij de Braziliaansche regering de noodige stappen zijn gedaan, om voor te komen, dat het heffen van differentiële regten, waarvan gesproken is en waarmede de mogendheden zouden bedreigd worden, die geene handels-tractaten met Brazilië hebben gesloten, op de Nederlandsche vlag van toepassing worde gemaakt; en al mogt de Braziliaansche regering het voornemen hebben, om het besluit opzigtelijk de heffing van een differentieel regt met den 1sten Januarij aanstaande ten uitvoer te leggen, hetgeen mij voor alsnog zeer twijfelachtig voorkomt, dan laat het zich echter niet denken, dat het Braziliaansche gouvernement niet zoude willen treden in de dezerzijds gedane voorstellen, die gewis de Nederlandsche vlag zullen vrij waren van de toepassing van het zoo even genoemde besluit.

Overigens kan ik hier nog bijvoegen, dat, reeds in den loop der maand Augustus van dit jaar, aan den Nederlandsche consul-generaal te Rio-Janeiro de noodige voorschriften en volmagten zijn afgezonden, om onderhandelingen aan te knoopen, die strekken moeten tot het sluiten van een handels- en scheepvaarts-tractaat met Brazilië.»

Daar niemand meer het woord verlangt, gaat de Vergadering over tot de hoofdelijke stemming over het *tiende* wets-ontwerp (*Van het Onderwijs en het Armbestuur*) en wordt dit daarbij met 108 tegen 5 stemmen *aangenomen.*

Voor hebben gestemd de heeren: *van Harencarspel*, *Kien*, *Uytwerf Sterling*, *van Leeuwen*, *de Monchy*, *Corneli*, *L. D. Storm*, *van Hogendorp*, *Mees*, *Nienhuis*, *Schooneveld*, *Nederburgh*, *van Hall*, *de Weichs de Wenne*, *de Kempenaer*, *Cost Jordens*, *Nap*, *Bots*, *van Beeck Vollenhoven*, *Kniphorst*, *Geradts*, *van Heemstra*, *Smit*, *Egter*, *van Loghem*, *Kroef*, *Caan*, *Slicher van Domburg*, *Mackay*, *Verwey Mejan*, *Thissen*, *Bijvoet*, *Jespers*, *van der Meer Mohr*, *Kwak van Zwartewaal*, *Kaars Sijpesteyn*, *Backer*, *Cats*, *de Bosch Kemper*, *Hooft* (uit Zuid-Holland), *Vos*, *Begram van Jaarsveld*, *van Dam van Noordeloos*, *Star Busmann*, *van Roijen* (uit Groningen), *Duymaer van Twist*, *de Man*, *van Rijckevorsel*, *Anemaet*, *Sloet* (uit Gelderland), *van Lijnden*, *D. Hooft*, *de Bruyn Kops*, *van Sasse van Ysselt*, *van Reede van Oudshoorn*, *Modderman*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *Bloemarts*, *van Hasselt*, *Reäel*, *Op ten Noort*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *van Naamen*, *van Weel*, *Luyben*, *Hiddema Jongsma*, *Swart*, *van de Mortel*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Nagell*, *van Heloma*, *Mutsaers*, *van Wessem*, *Menso*, *Corver Hooft*, *Faber van Riemsdijk*, *van der Veen*, *Storm van 's Gravesande*, *Heeren*, *Delhez*, *Wichers*, *Albarda*, *Romme*, *van Nispen van Sevenaar*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *Nepveu*, *van Boelens*, *Lotsy*, *Vegilin van Claerbergen*, *Heerkens*, *van Roijen* (uit Overijssel), *Boxman*,

Timmers Verhoeven, *Gouverneur*, *de Jong van Beek en Donk*, *Schiff*, *Sloet tot Oldhuis*, *van de Wall*, *van der Heyde*, *van Dam van Isselt*, *Hoffman*, *Opperdoes Alewijn*, *Enschedé*, *van Forest*, *van Panhuys*, *den Tex*, *Paspoort van Grijpskerke* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *van Haersolte*, *Borski*, *Cock*, *Nedermeijer van Rosenthal* en *van Goltstein*.

Ontwerp n°. XI.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *elfde* der wets-ontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van Veranderingen en bijvoegsels*.

I. De heer DE MONCHY heeft het eerst het woord en zegt:

«Bij gelegenheid van de raadplegingen over het voorgestelde XIde hoofdstuk der Grondwet in de enkele Kamer bestreed ik dit ontwerp op twee gronden: vooreerst, omdat het mij toescheen in strijd te zijn met het thans heerschende stelsel, dat iedere bepaling moet uitdrukken den wil van de meerderheid, of, zoo als een geacht spreker uit Gelderland zich uitdrukte: de constitutionnele regeringsvorm is de regering der meerderheid; en ten andere, omdat het mij voorkwam niet te kunnen voldoen aan den wensch der Kamer naar eene meer gemakkelijke wijziging der Grondwet.

Deze wensch is uitgedrukt in het verslag van den 16 Maart, en ik heb volkomen met denzelven ingestemd, dat, *zonder de zaak te gemakkelijk te maken*, *de loop mogt worden vereenvoudigd*.

De Staats-commissie heeft bij haar verslag van den 11den April daaraan in zooverre voldaan, dat zij voorstelde, om bij de tweede raadpleging de wets-ontwerpen door de Tweede Kamer in dubbelen getale met de Eerste in vereenigde zitting te doen aannemen met twee derden, in plaats van drie vierden van de aanwezige leden.

De Regering heeft bij hare voordragt de zaak een weinig moeijelijker gemaakt; daardoor, dat zij heeft voorgesteld, om ook de Eerste Kamer in dubbelen getale te doen opkomen, maar heeft de stemming en de vereenigde zitting behouden.

De Kamer heeft dat voorstel afgekeurd, zoo omdat de Regering eene dubbele ontbinding voordroeg, als omdat zij voorstelde de opkomst der kamers in dubbelen getale en dan nog wel in vereenigde zitting.

Dat laatste scheen daarom onaannemelijk, omdat men toen nog wenschte naar eene anders zamengestelde Eerste Kamer, waarvan de leden niet zouden aftreden; doch de meerderheid keurde goed de stemming bij twee derden. Zij wenschte, dat telkens het gunstige oogenblik voor het tot stand brengen van noodzakelijke verbeteringen zoude kunnen te baat genomen worden. Sommige leden evenwel oordeelden, dat dit doel nog niet volkomen kon worden bereikt, zoolang men niet, ook bij de tweede raadpleging, de stemming bij de volstrekte

meerderheid toeliet, want dat de stemming bij twee derden altijd de zegepraal der minderheid met zich bragt of mogelijk maakte.

De Regering gaf evenwel toe aan de meerderheid en daardoor ontstond voor de minderheid nog veel grooter bezwaar, omdat nu de Eerste Kamer op zich zelve zoude stemmen met twee derden. En in het algemeen verslag staat uitdrukkelijk vermeld, dat eenige leden nog bezwaar vinden, om het voorstel niet met twee derden der uitgebragte stemmen toe te laten; en dat zij daarbij vooral ook het oog hadden op de Eerste Kamer, bij welke, volgens deze bepaling, eene uit een betrekkelijk gering aantal leden zamengestelde minderheid de vaststelling van noodzakelijk geworden veranderingen in de Grondwet zou kunnen tegenhouden.

Vergeeft het mij, Edel Mogende Heeren, dat ik dit een en ander in herinnering heb gebragt, alzoo velen der leden, die thans deze Kamer helpen uitmaken, zich den loop der zaken niet zoo duidelijk konden voorstellen: maar vooral om aan te toonen, dat Zijne Excellentie de minister van Justitie, die het wets-ontwerp heeft verdedigd, niet kon zeggen, dat hij op de bestrijding niet was voorbereid, daar toch èn in het voorloopig verslag èn in het algemeen verslag van het gevoelen der minderheid was melding gemaakt en Zijne Excellentie niet konde verwachten, dat die minderheid bij de discussiën het stilzwijgen zoude bewaren.

Het zij mij vergund, kortelijk mijn gevoelen toe te lichten, door eene vergelijking te maken tusschen hetgeen nu bestaat en hetgeen volgens het voorstel bestaan zal. En dan mogen die leden, die naar eenen meer eenvoudigen loop gewenscht hebben, voor hen zelven uitspraak doen; maar vooral dat geëerde lid, dat gezegd heeft in de veronderstelling te verkeeren, dat de grondwets-herziening tot hiertoe ook daarom niet had plaats gehad, omdat de Regering tegen den omslag had opgezien.

Nu wordt een voorstel van de Regering tot herziening der Grondwet door de Tweede en Eerste Kamer noodzakelijk verklaard, *dan* zal dit evenzeer vereischt worden; — *nu* de oproeping van de Provinciale Staten om een dubbeltal van leden te kiezen voor de Tweede Kamer, *dan* de ontbinding der Tweede Kamer en de oproeping van alle de kies-collegiën door het geheele Rijk, om nieuwe leden voor de Tweede Kamer te kiezen; — *nu*, nadat de ontwerpen in de Kamer in dubbelen getale zijn aangenomen, de verzending naar de Eerste Kamer, die onveranderd gebleven is (een loutere vorm), *dan* de ontbinding van de Eerste Kamer, de oproeping van de Provinciale Staten om eene nieuwe keus te doen, in de onzekerheid, hoe die keus zal uitvallen en hoe die leden over de wijziging zullen denken; — *nu* de stemming in de Tweede Kamer, het is waar, met drie vierden en dan met twee derden, maar *dan* ook de Eerste Kamer gebragt van de helft op twee derden.

En nu is hier niet alleen een rekenkundige teruggang, maar die minderheid in de Eerste Kamer zal loodzwaar wegen.

Ja, de Tweede Kamer der Staten-Generaal moet ontbonden worden. dit past in het stelsel, dat thans gevolgd wordt; geene verandering voortaan in de Grondwet, waaraan niet het volk zijn zegel hecht; en de wil van dat volk moet uitgedrukt worden door gekozenen op het oogenblik, dat als het ware die goedkeuring moet onderschreven worden. — Maar waartoe die stemming met twee derden? de Regering en de kamers hebben immers de noodzakelijkheid verklaard, en de goedkeuring wordt gevraagd aan het volk? Wil men nu de minderheid der Natie in bescherming nemen? Wat kan dat baten? Wanneer de minderheid overwint, moet immers de minderheid regeren. En de minister heeft het na de algemeene beschouwingen nog onlangs zoo duidelijk doen zien, dat de minderheid niet regeren kan.

Neen, niet in de stemming met twee derden moet de waarborg voor overijling gezocht worden: die waarborg bestaat in de ontbinding der Kamer. Ik herhaal het, ik keur die ontbinding goed en noodzakelijk, maar ik acht ze niet als eene geringe zaak; neen, de Regering komt noode tot die ontbinding, want zij weet, dat iedere ontbinding een schok geeft in den Staat, dat de buitengewone oproeping der kies-collegiën de gemoederen in beweging brengt; neen, de vertegenwoordigers komen noode tot de ontbinding, want zij weten, dat voor het minst hunne herkiezing twijfelachtig is.

En de Eerste Kamer! O, laat ons opregt zijn, Edel Mogende Heeren. Het gemeen overleg heeft het voorstel bedorven. En hoewel de Regering en de Kamer met de beste bedoelingen zijn bezield geweest, zij hebben een onbruikbaar werktuig te voorschijn gebragt. Toen de Regering voorstelde de vereenigde zitting der beide kamers, was dat juist; want beide de kamers werden door het volk gekozen en in die vereenigde zitting werd de wil van het volk uitgedrukt, maar van het oogenblik, dat de Eerste Kamer ophield, door het volk direct gekozen te worden, was de ontbinding derzelve doelloos; van het oogenblik, dat die kamer op zich zelve bleef staan, was de ontbinding gevaarlijk. Doelloos, want de wil van het volk kan niet uitgedrukt worden door een kies-collegie, dat onontbindbaar is, als de Provinciale Staten; gevaarlijk,—want wanneer de Eerste Kamer afstemt, omdat de Tweede Kamer heeft goedgekeurd, ontstaat er een strijd tusschen het volk en hetgeen men in deze Kamer genoemd heeft de geld-aristocratie. De geld aristocratie! Ik wil gelooven, ofschoon ik andere bestanddeelen voor de Eerste Kamer had gewenscht, dat uit die duizend meest belasten eene goede Kamer *kan* worden zamengesteld, en ik vrees niet die parvenu's of die kooplieden, die, met een eerlijk hart en door zuinigheid en vlijt, aan het Vaderland zich verdienstelijk maken; maar men behoeft die kooplieden en die parvenu's niet altijd op ééne lijn te stellen; doch hoe dit ook zij, ik ben dankbaar, dat het licht zoover is doorgebroken, dat den koopman in deze en in de Eerste Kamer eene plaats wordt ingeruimd.

En in welken tijd en onder welke omstandigheden zal voortaan de Grondwet worden herzien? Wij willen hopen, en U Edel Mogenden

zullen het met mij wenschen, dat eene herziening, hetzij dan van meerderen of minderen omvang, nooit zal plaats hebben in tijden van revolutie of in buitengewone tijden, zoo als wij nu beleven, maar in kalme en rustige dagen; maar dan stapt men niet heen over bergen van bezwaren, neen, dan stoot men zich veeleer aan een molshoop. Is het dan redelijk, om een ontwerp van herziening van de Grondwet aan de afstemming van een derde der leden van de Eerste Kamer bloot te stellen? Men zegge niet: wanneer de Regering en de Tweede Kamer het volk achter zich hebben, moet die minderheid wel volgen, want dat is het stelsel van intimidatie, dat ik althans niet kan goedkeuren of aannemen. Neen, ieder, die geroepen wordt om eene stem uit te brengen, moet dat kunnen doen vrij en ongedwongen. Men zegge niet: wanneer de Eerste Kamer verwerpt, kan de Koning die ontbinden, want dan is inmiddels die herziening te niet gedaan, tijd en moeite verloren en is daaraan niets te herdoen, tenzij men goed mogt vinden het werk op nieuw op te zetten, de kamers alweder te ontbinden en alle de kansen van verkiezing en stemming door te staan. Men zegge niet: de Regering zal invloed kunnen oefenen op die Eerste Kamer, want alle aanvulling derzelve zal onmogelijk zijn. En gesteld eens, dat een ontwerp, door den Koning voorgedragen, door de kamers noodzakelijk verklaard en door de Tweede Kamer als door het volk goedgekeurd, naar de Eerste Kamer worde verzonden, dan mag de minister dáárheen gaan, om den leden toe te roepen: bedenkt, dat iedere stem *tegen* telt voor twee; zal men zich dan niet verheugen, dat van de 39 leden 25 zich daarvoor verklaren? Welnu, Edel Mogende Heeren, dan is het voorstel verworpen.

Maar nu is mij eene zaak onverklaarbaar: hoe namelijk de leden, die in de enkele Kamer tegen het IIIde hoofdstuk hebben gestemd, omdat zij de ontbinding der Kamer niet wilden toelaten, het XIde hebben kunnen aannemen, daar bij art. 3, nu art. 2, de ontbinding dier kamer wordt bevolen.

Ik ben niet zulk een voorstander van de Eerste Kamer als de minister van Justitie; ik geloof, dat wij die kamer met der tijd wel zullen kunnen missen. Maar die leden, die dezelve nu reeds willen opruimen, moeten toch wenschen, dat die uit de Grondwet zal worden geligt. Spelen ook die leden niet grof spel, door te verlangen, dat 26 leden van de 39 dat doodvonnis uitspreken?

Neen, de Grondwet zal geen almanak zijn, want ik acht voortaan iedere herziening onmogelijk, onuitvoerlijk.

Welligt zal de minister op nieuw verklaren niet te zijn voorbereid, en dan zeker met meer grond als vroeger; want ditmaal is van het gevoelen, dat ik aankleef, geene melding in het verslag gemaakt. Maar dit is mijne schuld niet, het is veeleer een gevolg van de billijke vrijheid der heeren rapporteurs.

Schijnbaar heb ik mijnen strijd alleen gestreden; ik zeg schijnbaar; want het is onmogelijk, dat niet meer leden mijn gevoelen zouden zijn

toegedaan, maar het bezwaar zal bij hen niet zoo zwaar gewogen hebben als bij mij.

Mogelijk sta ik wederom alleen, maar dat kan mij niet bewegen van gevoelen te veranderen. Want ik heb het vroeger gezegd: ik heb de Grondwet aangenomen, omdat ik dat noodzakelijk keurde, niet omdat ik die voor onverbeterlijk hield. En nu een ontwerp aan te nemen, dat den weg tot alle verbetering ten eenemale afsnijdt, dat mag ik niet.

De tien ontwerpen, de Grondwet uitmakende, zijn aangenomen, het XIIde, betreffende de verkiezingen, kan volgen. Is dat het geval, dan mogen wij aannemen, dat de Grondwet bestaat, zoowel als de weg, om die in werking te brengen; de afstemming van dit XIde hoofdstuk hindert in niets. Er is overvloed van tijd, om vóór de definitive ontbinding der thans bestaande kamers een nieuw ontwerp voor te dragen; ik zal dus stemmen tegen deze wet.»

II. De heer VAN HASSELT: «Reeds bij de beraadslagingen over de algemeene beschouwingen heb ik, Edel Mogende Heeren, te kennen gegeven, dat, naar mijn inzien, indien het ontwerp XI wordt aangenomen, eene herziening der Grondwet, ook in het vervolg, nog met vele moeijelijkheden en tegenkantingen zal te worstelen hebben. Het zal zoo gemakkelijk niet zijn, om, wanneer daartoe niet *hoogst dringende noodzakelijkheid* bestaat, twee kamers te bewegen, haar eigen doodvonnis uit te spreken, en zich aan de wisselvalligheid van eene nieuwe keuze te onderwerpen. Dit bezwaar zou echter bij mij niet zoo zwaar wegen, dat ik er het ontwerp om zou afstemmen. Maar in den loop der beraadslagingen is een- en andermaal een beginsel ter sprake gebragt en ontwikkeld, dat, indien het na de aanneming van dit ontwerp ook bij ons in het vervolg zijne toepassing moest vinden, mij zou doen besluiten mijne stem aan het geheele ontwerp te ontzeggen. Een- en andermaal is te dezer plaatse gezegd, dat, indien door een derde onzer, en dus door de minderheid, de aanhangige wets ontwerpen mogten worden afgestemd, het tegenwoordig ministerie verpligt zou wezen, zijn ontslag te nemen, en wij hebben bij die gelegenheid een geacht spreker hooren beweren, dat, indien het thans in beraadslaging zijnde ontwerp wierd aangenomen, eene minderheid van één vierde het ministerie zou kunnen verpligten, zijn ontslag aan den Koning in te dienen. Het is tegen dat beginsel dat ik vermeen mijne stem, nu voor alsdan, te moeten doen hooren. Het is dat beginsel, in mijn oog ten eenemale inconstitutionneel, en hetwelk ik niet gaarne in ons toekomstig staatkundig leven zou zien toegepast, dat ik vermeen te moeten bestrijden. Dat beginsel toch zou voor dat leven doodende zijn.

Wanneer moet in een constitutionnelen Staat, waarin de ministers verantwoordelijk zijn, en waar de keuze der vertegenwoordigers door het volk geschiedt, een ministerie in den regel aftreden? Dàn, wanneer het de meerderheid in de Kamer niet meer heeft, en eene ontbinding dier

Kamer geene andere vertegenwoordiging laat vermoeden. Met eene minderheid toch valt aan geen voortdurend bestuur te denken. Bekomt een ministerie bij een belangrijk onderwerp door de meerderheid eene nederlaag in de Kamer, dan moet het aftreden, want dan moet het geacht worden de Natie tegen zich te hebben. Maar geheel anders is het, wanneer eene *minderheid*, ten gevolge eener bepaling der Grondwet, een bepaald voorstel van het ministerie afstemt. Dan moet dat ministerie aanblijven, want het heeft de *meerderheid* voor zich, het kan op de *meerderheid* rekenen. Een ander stelsel zou de schromelijkste gevolgen hebben en de dwaasste resultaten opleveren. Om de minst beduidende verandering in de Grondwet zou alsdan toch de minderheid een ministerie kunnen omverwerpen.

Stelt eens, Edel Mogende Heeren, men oordeelde het noodzakelijk, eenige bepalingen in de Grondwet te moeten veranderen. Eene nieuwe Kamer komt bijeen; van de 68 leden stemmen 50 voor, 18 tegen. Het voorstel wordt alzoo afgekeurd. Zou nu het ministerie moeten aftreden, het ministerie, dat de meerderheid voor zich heeft? Waar zou dan de Koning zijne nieuwe ministers zoeken? Bij de *meerderheid?* Maar dan kunnen even goed de oude ministers aanblijven, want zij behooren tot die meerderheid. Bij de *minderheid?* Maar een zoodanig ministerie zou zijne ontbinding met zich brengen; bij de eerste voordragt eener wet zou het weder moeten aftreden, vermits het in de Kamer geene meerderheid had. Verwarring op verwarring zou dus het gevolg van het besproken beginsel zijn. Moest dus dit beginsel, ten gevolge van art. 2 van het onderhavige ontwerp, waarbij wordt bepaald, dat geene verandering in de Grondwet dan met twee derden der uitgebragte stemmen kan worden aangenomen, voortaan worden toegepast, ik zou mij gedrongen voelen tegen het geheele ontwerp te stemmen. Maar dit kan, dit zal zoo niet zijn, en ik heb alleen het woord gevraagd, om de aandacht van U Edel Mogenden op de ongerijmdheid van dit beginsel te vestigen, ten einde voor het vervolg van die zaak in het geheel geene sprake meer mogt zijn. »

III. De heer NEPVEU: « Alvorens het woord op te vatten over het in behandeling zijnde wets-ontwerp, wensch ik met een paar woorden inlichting te geven omtrent eene vroeger door mij gebezigde uitdrukking, waarop men in eene vorige zitting aanmerking gemaakt heeft en waarop het geachte lid uit Zuid-Holland heden teruggekomen is. Men heeft aan het door mij gebruikte woord: *parvenu's* eene verkeerde uitlegging gegeven, en mij niet begrepen. Ik eerbiedig alle standen; ik heb bepaaldelijk niets tegen den rijkdom. Ik heb dan ook alleen gezegd, wel dat ik in eene Eerste Kamer, zamengesteld uit de aristocratie van het geld, niet zooveel waarborg en geluk zag en dat ik meer waarborg in eene aristocratie van geboorte vond; maar ik heb er op laten volgen, dat ik, voor het welzijn van mijn Vaderland, mannen bovenal van kunde, van ervaring en van bewezen verdiensten tot leden van de Eerste Kamer geroepen wilde zien. Ik zelf

behoor noch tot de geld-aristocratie, noch tot eenige andere aristocratie; ik heb nimmer eenigen stand in de maatschappij met minachting bejegend, want ik eer ze alle evenzeer. Dit weinige meende ik in het midden te moeten brengen ten opzigte van eene uitdrukking, die, ik herhaal het, zeer verkeerd begrepen en uitgelegd is geworden.

Wat nu het in behandeling zijnde wets-ontwerp betreft, Edel Mogende Heeren! daarin is een beginsel van het hoogste belang aangenomen, dat mij voorkomt niet alleen niet rationneel te zijn, maar de schromelijkste gevolgen na zich te kunnen slepen. Het is het beginsel, dat de voorstellen tot grondwets-herziening met één derde kunnen afgestemd worden, hetgeen wil zeggen, dat de minderheid over de meerderheid zal beslissen.

Dat het onbillijk, onregtvaardig, irrationneel is, zal wel geen betoog behoeven, doch laat ons ten minste zien, of het nuttig, doelmatig kan zijn, een staatkundig vereischte.

Ik geloof het tegendeel te kunnen aanwijzen.

Wat zal nu voortaan de Tweede Kamer wezen, ten gevolge van de regtstreeksche verkiezingen? Immers, de vertegenwoordiging van den volkswil?

Men heeft ons ja gezegd, dat de vertegenwoordiging thans eens echt eene waarheid zoude zijn. Welnu, indien het dan de stem-uitbrengers der Natie zijn, dan moet niet de minderheid des volks over de meerderheid kunnen regeren, want tot welke schromelijke gevolgen kan het in practijk brengen van een zoo valsch beginsel leiden?

Dat die meerderheid, ontwarende, dat, bij het opvolgen van den legalen en grondwettelijken weg, de wil van weinigen over dien van velen zegeviert en dat hun verlangen en wenschen en hetgeen zij beschouwen eene behoefte te zijn, hun door deze weinigen smadelijk wordt ontzegd, zij tot de kracht hunne toevlugt nemen, de kracht, die velen over weinigen hebben.

Dat men gewild heeft, dat, zonder het maken van veranderingen in de Grondwet te zeer te bemoeijelijken, echter geene veranderingen daarin ondoordacht, te weinig overwogen of in overijling zouden kunnen aangebragt worden, is billijk, is doelmatig, is noodwendig; maar brengt dit mede, dat elk middel, om daartoe te geraken, dienstig, billijk en doelmatig is?

Wanneer, zoo als thans wordt voorgedragen, een voorstel tot verandering in de Grondwet door de voorgeschreven overwegingen en in de aangewezen smeltkroezen zal gelouterd zijn, dan vinde ik waarborgen genoeg, dat van de wijsheid, die in de Natie en de overige regeringselementen mag zijn, alle gebruik is gemaakt.

Thans, ja, moet elke voordragt onderzocht worden, afzonderlijk door de Regering, inbegrepen de Raad van State, door de Tweede Kamer en dan door de Eerste, verder door grondwettelijke ontbinding der Staten-Generaal, nogmaals door de Regering en de twee kamers: — zes afzonderlijke overwegingen door de staatsmagten! Is dit niet genoeg, Edel

Mogende Heeren, moet men nu nog een gewaanden waarborg vinden in een beroep op de minderheid? Wil men meer, men zoeke het elders, nimmer in het aannemen van een zoo valsch beginsel, waarin de kiem is te vinden van verzet tegen het gezag, van oproer en omwenteling. Tot zoo iets mag ik mijne stem niet geven.

Reeds thans, Edel Mogende Heeren, vinde ik mij bezwaard, dat mijne afkeurende stem zou kunnen bijdragen, om eenig voorstel te doen verwerpen, waarmede de meerderheid zich wel kon vereenigen.

Ik berust in de wijsheid dezer Kamer: kan de meerderheid mijn gevoelen deelen, dan is mijn geweten gerustgesteld, dat de ware belangen der Natie zijn begrepen. Maar behoor ik tot eene minderheid, die echter ten gevolge van het bestaande valsch beginsel, hetwelk men, als beginsel, in het onderhavige voorstel wil bestendigen, heeft bijgedragen, om één wets-ontwerp te doen verwerpen, dat de meerderheid wilde, dan is mijn geweten bezwaard. En echter, wat moet elk onzer doen? Moet niet elk volgens overtuiging stemmen? Mogen wij anders?»

IV. De heer VAN HALL: «Ik heb slechts voor een oogenblik het woord gevraagd, om den geachten spreker, die zoo even het woord gevoerd heeft, dank te zeggen voor de inlichtingen, die hij omtrent de door hem gebezigde uitdrukking heeft willen geven. Ik verheug mij, dat ik mij vroeger dienaangaande eene opmerking veroorloofd heb, daar deze tot het geven van de zoo even gehoorde opheldering heeft aanleiding gegeven. Ik zal gaarne de schuld op mij nemen van Zijn Edel Mogende verkeerd begrepen te hebben. Dat woord had echter mij en velen onzer getroffen, en het is daarom, dat ik verklaar, op de thans daaraan gegeven uitlegging hoogen prijs te stellen.»

V. De heer DEN TEX: «Ik heb door sommige sprekers bezwaar hooren opperen tegen de bepaling, dat in het vervolg geene veranderingen in de Grondwet dan met twee derden der uitgebragte stemmen zullen kunnen aangenomen worden. Men heeft in die bepaling meenen te zien, dat in voorkomende gevallen door de minderheid eene overwinning op de meerderheid zal worden behaald. Het zij mij vergund, met die geachte sprekers in gevoelen te verschillen. Ik geloof niet, dat er hier sprake van overwinning kan zijn. Maar wat is het geval? Aan de staatswet, zoolang die bestaat, moet niet ligtvaardig de hand geslagen worden. De behoefte aan verandering moet algemeen gevoeld worden, en van dáár de bepaling, om zulke veranderingen slechts met eene meerderheid van twee derden der uitgebragte stemmen te doen aannemen; en deze meerderheid zal waarlijk wel niet ontbreken, zoo de behoefte aan verandering werkelijk algemeen gevoeld wordt. En indien er gesproken wordt van een *régime de la majorité*, zoo kan ook deze bepaling van voordeel zijn; het kan waarlijk zijn nut hebben, dat de meerderheid zie, dat zij niet alles vermag en dat de Grondwet de wenschen der meerderheid binnen bepaalde grenzen houdt.»

VI. De heer DE MONCHY: « Ik zal niet beantwoorden, wat door den geachten vorigen spreker zoo even is in het midden gebragt; slechts eene enkele opmerking zal ik mij veroorloven. Die geachte spreker heeft, zoo ik meen, bij eene vroegere gelegenheid gezegd, dat hij eene herziening der Grondwet wenschte uitgesteld te zien, ook uit hoofde van de moeijelijkheden, welke met zulk eene herziening gepaard gaan; en nu ik de moeijelijkheid daarvan voor het vervolg heb aangetoond uit de bepalingen, welke in dit wets-ontwerp voorkomen, had ik verondersteld, bij Zijn Edel Mogende meer ondersteuning te zullen vinden! »

VII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Indien de Regering dit wets-ontwerp verdedigt, dan verdedigt zij minder haar eigen werk, dan wel dat van de Tweede Kamer der Staten-Generaal; maar zij doet het daarom juist met des te meer vertrouwen en genoegen, omdat oorspronkelijk andere wettelijke bepalingen waren voorgesteld, welke de Regering ingewilligd heeft te wijzigen en te veranderen, niet uit een geest van transactie, maar uit overtuiging, dat de meerderheid der Kamer hier betere voorstellen dan zij gedaan had.

Alvorens tot de beantwoording van de op dit wets-ontwerp gemaakte aanmerkingen over te gaan, moet ik eenige woorden rigten tot den geachten spreker uit Noord-Holland, die te dezer gelegenheid de vraag behandeld heeft, in welke gevallen het ministerie zal moeten aftreden of niet. Ik geloof, dat daaromtrent geene vaste regelen kunnen worden gesteld. Eene aftreding hangt geheel en al van de omstandigheden af, waarin men verkeert.

Het tijdelijk ministerie, thans met het beheer der zaken belast, is te dezen aanzien in een geheel exceptionnelen toestand. Ingeval van afstemming van eenige der in behandeling zijnde wets-ontwerpen zou het ongetwijfeld hebben moeten aftreden en een anderen weg hebben behooren in te slaan, dan een gewoon ministerie in gewone omstandigheden bij het afstemmen van eenig wets-ontwerp zoude behoeven te volgen.

Soms is het niet de afstemming zelve, welke eenen minister of een ministerie tot het vragen van ontslag noopt, maar de grond, waarop is afgestemd, en de niet te miskennen vijandige strekking, welke in die afstemming gelegen is. Men kan hieromtrent geene vaste regels stellen.

Wat de onderhavige voordragt betreft, deze is hoogst eenvoudig. Er is hier geen sprake van eene gewone wet, maar er is hier sprake

van Grondwet, door sommigen *maatschappelijk verdrag*, door anderen *de wet der wetten* genoemd. Zooveel is zeker, dat wij hier met iets meer dan met eene gewone wet te doen hebben, met voorschriften, waarbij de regten der burgers bepaald en erkend worden en de geheele zamenstelling van het staatsgebouw geregeld wordt.

En nu is de vraag op dit oogenblik, of bij veranderingen in die Grondwet eene betrekkelijk geringe meerderheid de minderheid dwingen kan, en of er, bij verandering in deze fondamentale beginsels, geen eerbied bestaan moet voor het gevoelen eener aanzienlijke minderheid. Ik meen, dat dit ook bij elk ander genootschap, van welken aard, het geval is. Ik geloof, dat bijna alom over het veranderen van de fundamentele bepalingen eener associatie niet beslist wordt op eene wijze, als zulks met eene gewone zaak van beheer plaats heeft. Het ligt dus in den aard der zaak, dat daaromtrent anders moet te werk gegaan worden, dan omtrent gewone wets-ontwerpen. Wij willen hopen, dat in vervolg van tijd eene zoo ruime grondwets-herziening als die van heden niet ligt noodig zal zijn. Mogten echter later eenige wijzigingen en veranderingen noodig geacht worden, dan zal het niet zoo moeijelijk zijn, om daartoe te geraken. Spoedig zal men nimmer tot zoodanigen maatregel overgaan. De behoefte er van moet diep gevoeld, de begeerte er naar algemeen verklaard zijn. In zoodanig geval is het steeds wenschelijk en ook te verwachten, dat de Koning het initiatief zal nemen. Aan het ministerie wordt de last opgedragen, om de daartoe betrekkelijke voorstellen te doen, welke, indien zij bij verreweg het grootste gedeelte der Natie bijval vinden, ook door de Provinciale Staten en door de kies-geregtigden zullen ondersteund worden. De Koning dient de voordragten bij de Tweede Kamer in. Zoo het nu evenwel bij het eerste onderzoek blijken mogt, dat deze Kamer het voorstel omtrent de noodzakelijkheid der veranderingen niet bij groote meerderheid goedkeurde, en dat velen een ander gevoelen zijn toegedaan, dan zal de Koning, ook zelfs wanneer de Tweede Kamer het voorstel mogt hebben aangenomen, het voorstel terugnemen; dit zal ook gedurende de beraadslaging der Eerste Kamer kunnen geschieden; ja, al hebben beide de kamers de wet van noodzakelijkheid aangenomen, dan nog behoeft zij de koninklijke bewilliging of sanctie, en deze zoude zeker niet worden verleend, er zoude tot geene ontbinding en algemeene verkiezing worden overgegaan, zoo niet eene groote meerderheid de wet van noodzakelijkheid had aangenomen.

Wanneer U Edel Mogenden nagaan, wat er in Engeland is voorgevallen, wanneer er veranderingen in de fundamentele bepalingen op het oog waren, dan zal het u gebleken zijn, dat de eerste voorstellen der Regering meestal verworpen zijn en dat deze, om haar oogmerk te bereiken, bij herhaling nieuwe daartoe strekkende voordragten bij het parlement heeft moeten indienen. De veranderingen moeten eene behoefte zijn, zij moeten de goedkeuring der Natie wegdragen, anders

komen zij niet tot stand. Wanneer echter de eerste stap gedaan is, en de wet van noodzakelijkheid is met groote meerderheid aangenomen, dan ook kunnen Koning en ministers overtuigd zijn, dat de voorgestelde veranderingen met den wil der Natie overeenkomen, en kan de Koning zonder gevaar de kamers ontbinden. — En dit zal des te gereeder kunnen geschieden, omdat de kiezers, zoo zij hetzelfde gevoelen zijn toegedaan — en dit kan en moet de Regering weten — dezelfde personen voor de nieuwe kamers zullen benoemen als die, welke de wet van noodzakelijkheid hebben goedgekeurd, en er alzoo voor 's hands nagenoeg zekerheid bestaat, dat twee derden der uitgebragte stemmen zich ten voordeele der voorgestelde wijzigingen zullen verklaren. Ziedaar nu den regelmatigen gang der zaken. Ziedaar eene uitkomst, zoo als die zijn moet. Ziedaar in de Grondwet eene zekerheid en vastheid ook voor de minderheid, waarop zij met regt kan aanspraak maken, en tevens eene gemakkelijke en geleidelijke uitkomst, wanneer er waarlijk behoefte en noodzakelijkheid tot verandering bij de Natie bestaat.

Ik hoop en vertrouw, dat die uitlegging van den gang der zaken u voldoende zal voorkomen en dat er geene redenen zullen aanwezig zijn, die de aanneming van dit wets-ontwerp zouden kunnen in den weg staan.»

Daar niemand meer het woord verlangt, gaat de Vergadering over tot de hoofdelijke stemming over het *elfde* der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet (*Van veranderingen en bijvoegsels*), en wordt dit daarbij met 109 tegen 4 stemmen *aangenomen*.

TEGEN hebben gestemd de heeren: *de Monchy*, *Nienhuis*, *van Nagell* en *Nepveu*.

ONTWERP n°. XII.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *twaalfde* der wets-ontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk de *additionnele artikelen*.

I. De heer VAN WEEL heeft daarover het eerst het woord en zegt: «Ik heb mij tot hiertoe onthouden van te spreken over de wets-ontwerpen van grondwets-herziening, niet alleen, omdat daarover reeds met veel bekwaamheid en uitvoerigheid door vele redenaars, in de vergaderingen der gewone en in die dezer dubbele Kamer, zoovele en velerlei beschouwingen en aanmerkingen zijn ontwikkeld en besproken, beter dan ik in staat zoude zijn dit te kunnen doen, maar ik heb niet gesproken, omdat bij mij tegen deze wets-ontwerpen geene overwegende bezwaren bestaan, waarom ik aan dezelve mijne goedkeurende stem zoude hebben moeten onthouden.

Dan, hoewel het XIIde wets-ontwerp evenmin als de elf voorgaande

door mij zal worden afgestemd, om het goede, daarin vervat, zal ik echter, omdat hetzelve *ééne* bepaling bevat, waarop ik het nuttig en noodzakelijk achte de aandacht van U Edel Mogenden en vooral de opmerkzaamheid van Hunne Excellentiën de ministers, hier tegenwoordig, te vestigen, deze mijne aanmerking zoo kort mogelijk mededeelen.

De bepaling, door mij bedoeld, is vervat in art. 8 van het voorloopig kies-reglement, en houdt in: «dat de kies-vergaderingen zullen «worden gehouden in de hoofdplaatsen der hoofd-kiesdistricten» enz.

Door deze bepaling zal het immers den bewoners van het platteland in het algemeen niet mogelijk zijn, om, gelijk de ingezetenen der genoemde hoofdplaatsen, hun kiesregt te kunnen uitoefenen, maar zeer bezwarend is die bepaling voor de bewoners der eilanden, die door breede stroomen en rivieren van de hoofdplaatsen der hoofd-kiesdistricten zijn gescheiden, waardoor hun de gelegenheid als het ware wordt benomen, hunne stem te kunnen uitbrengen.

Die stroomen en rivieren zijn dikwijls bij ongunstigen wind of weder, vooral in het late jaargetijde, onbevaarbaar, en al kan men dezelve oversteken, dan nog is de reis naar de hoofdplaats van het hoofd-kiesdistrict altijd moeijelijk en kostbaar; dit, en het verblijf aldaar gedurende één of meer dagen, is voor de meeste kiezers een te groot bezwaar om hun stembiljet in de bus te gaan werpen, en dat wel in de onzekerheid, of de daarop geschreven naam wel de benoemde zijn zal, en of hetzelve niet even goed in het water had kunnen worden geworpen, dat zij soms met levensgevaar zouden moeten passeren.

Ik vermeen dus te mogen vragen, of bij dit kies-reglement de belangen van de bewoners der eilanden, die toch ook Nederlanders zijn en schot en last betalen, niet zijn veronachtzaamd, en of deze bepaling, waardoor zij verstoken worden van de uitoefening van een belangrijk staatsburger-regt, geene billijke reden tot klagten zal geven?

Het kwam mij daarom niet ongepast voor, aan U Edel Mogenden en aan Hunne Excellentiën de ministers deze bedenkingen mede te deelen, en aan de zorg der Regering de belangen der bewoners van onze niet onbelangrijke eilanden ten deze aan te bevelen, opdat bij de zamenstelling der nieuwe kieswet op dit door mij aangewezen bezwaar moge worden acht geslagen. En daar ik, Edel Mogende Heeren, om de vele verbeteringen, die door deze wets-ontwerpen in onze Grondwet zijn gebragt, en omdat dit voorloopig kies-reglement slechts eenmaal zal behoeven te worden opgevolgd, en ook tot bevordering van orde en rust in den lande, mijne goedkeurende stem bereids aan de elf voorgaande wets-ontwerpen heb geschonken, zal ik die ook aan dit laatste niet onthouden, in de hoop en in het vertrouwen, dat eerlang door de Regering met gemeen overleg der Staten-Generaal, door doelmatige wetten, de belangen der Natie meer en meer zullen worden bevorderd en zoodanige verbeteringen en aanmerkelijke bezuinigingen in de huishouding van onzen Staat zullen worden ingevoerd, dat wij dezen dag mogen zegenen,.

waarop de grondslagen zijn gelegd voor het gebouw eener betere staatsinrigting, welk gebouw ik hartelijk wensche, dat zoodanig moge worden opgetrokken en voltooid, dat het een sieraad moge zijn voor Nederland, en door deszelfs hechtheid tegen alle mogelijke staatsstormen bestand en beveiligd moge zijn.»

II. De heer ANEMAET: «Twee redenen hebben mij, bij de eerste behandeling van het thans in beraadslaging gestelde wets-ontwerp, welke ik te dier gelegenheid niet heb doen kennen, weêrhouden er mijne goedkeuring aan te hechten, en het waren *art.* 4 en *het voorloopig kies-reglement*, waaraan ik dezelve ontleende.

Art. 4 toch schaft wettig verkregen regten af, en dit teregt en in het algemeen belang, want voor wie niet willens blind is, blijkt overtuigend, dat in onze tegenwoordige staatshuishouding de heerlijke regten niet kunnen worden gehandhaafd; maar regten te ontnemen, die geldelijke revenuen geven en dat te doen in het algemeen belang, zonder de eigenaren schadeloos te stellen, die bij den aankoop op die revenuen rekenden, achtte ik te zeer in strijd met de goede beginselen, om er mijn zegel aan te kunnen hechten, en ik meende dat te minder te moeten doen, omdat wij leven in eenen tijd, in welken men er toe neigt, om verkregen regten te krenken en in welke men den eerbied voor den eigendom niet heilig genoeg bewaren kan. Immers verklaar ik het volkomen eens te zijn met wat Zijne Excellentie de tijdelijke minister van Justitie gezegd heeft in zijne uitmuntende rede, gehouden in de avondzitting van den 21sten Augustus, ter gelegenheid van de verdediging van het hoofdstuk *van de Justitie*, en het ware te wenschen, dat de uitstekende beginselen, daarin zoo manmoedig en helder ontwikkeld, algemeen ingang mogten vinden, maar vooral ook bij de redactie van dit wets-ontwerp zwaarder hadden mogen gelden. Het is wel zoo, dat het geven der bedoelde schadevergoeding aan groote bezwaren onderworpen zou zijn, maar dit is ook hier niet van toepassing: neen, hier heeft men te vragen, wat het zwaarste moet wegen: de moeijelijkheden, die uit de bepalingen zouden kunnen voortvloeijen, of wel het gevaar van miskenning van het eigendoms-regt, en miskenning van dit heilige regt zou er zijn, indien men iemand zijn eigendom ontnemen kon, zonder hem vooraf schadeloos gesteld te hebben.

Overigens is art. 4 mij nooit geheel duidelijk geweest, vooral niet de bedoeling der woorden: «openbare betrekkingen» en even weinig het slot van het 2de lid, dat twijfel doet geboren worden, of de schadeloosstelling, die gegeven *kan* worden, in hare gunstige belofte ook de onteigening begrijpt van die regten, die al dadelijk bij de Grondwet worden opgeheven.

Wat nu aangaat het voorloopig kies-reglement, had ik, ondanks de beduidende verbetering, die men er in gebragt heeft, een meer volledig geheel gewenscht dan nu voorloopig is aangenomen, en dat de Regering zelve erkend heeft onvolkomen te zijn.

Eene groote leemte vind ik in het voorschrift, dat aan de facultative magt van het collegie van Gedeputeerde Staten de aanwijzing overlaat van onder-kiesdistricten. Ik beschouw deze als zoo volstrekt onmisbaar, dat ik het er in gemoede voor houde, dat, als men in die aanwijzing òf onwillig òf te karig is, men de directe verkiezingen reeds bij de eerste proef geheel zal depopulariseren en aanleiding zal geven tot den eisch eener geheel vrije en algemeene keuze. En welk gevaar kan gelegen zijn, om de onder-kiesdistricten in ruimte toe te staan?

Wanneer de Grondwet ruimte laat voor eene regtstreeksche keuze, dan moet ook alles gemakkelijk worden gemaakt, wat het uitbrengen dier door den wetgever gewilde keuze kan bevorderen, want het is niet genoeg, de keuze aan de ééne zijde te gunnen, maar men moet dezelve aan den anderen kant niet bemoeijelijken.

Als men bij het voorloopig kies-reglement te veel van den plattelandbewoner vergt en men den kiezers dwingt zich op verre afstanden te verplaatsen, dan verklaar ik mij die te groote vordering uit mijne ervaring, die mij schier bij elke aangelegenheid, in welke het platte-land betrokken was, mij deed ondervinden, dat de stad weinig kent van de locale gesteldheid van het land; want, terwijl de stedeling in de plaats zijner woning zijne keuze uitbrengt, eischt men van den landbewoner, dat hij elders, en dat *uren ver*, zijne beslissende stem zal gaan uitbrengen, vergetende, dat, als hem dit regt in de plaats zijner dorpsgemeente gegeven wordt, hij dan nog soms anderhalf, ja, wel eens twee uren van de kom zijner gemeente verwijderd is. Men zal zeggen: dat moet hem het regt van verkiezing waard zijn, dat moet hij er voor over hebben; maar ik vraag: zou de stedeling daartoe gestemd zijn, en aan dezen kent men bij elke gelegenheid eene hoogere, ja veel hoogere ontwikkeling toe van politischen zin?

Ik had liever de gelegenheid gegeven, om in de gemeenten zelve te stemmen, als wanneer òf de stembussen òf, zoo als vroeger is gebeurd, de processen-verbaal van de stemming naar de hoofdplaats van het kies-district hadden kunnen worden overgebragt door de voorzitters in de kies-vergadering der gemeente, om aldaar een algemeen proces-verbaal op te maken, en bij ontbreken eener volstrekte meerderheid te zorgen, dat spoedig tot eene tweede en definitive keuze wierd overgegaan. Waarom niet in iedere gemeente eene van wege de hoofdplaats van het district gesloten bus bezorgd, waarin de plaatselijke besturen de biljetten in ontvang nemen, en het proces-verbaal houden, door wie dezelve zijn afgegeven, en die met de bus naar de hoofdplaats van hun district opzenden? dan eerst zoude men kunnen zeggen, dat men de Natie in het algemeen in de gelegenheid had gesteld haren wil te verklaren, en ook langs dien weg had men de meerderheid kunnen constateren; — dan ik begrijp, dat deze wenken alleen voor later dag kunnen dienen.

Aan mijn wensch was niet voldaan en art. 24 der wet, dat in zijne

bepaling de kies-geregtigden als noodzaakte, om, na de keuze in het onder-district, ten zijnen gerieve te hebben uitgebragt, evenwel naar de hoofdplaats van het district te trekken, om er de eindkeuze uit te brengen, en dat daardoor de aangegeven moeijelijkheid bezwaarde en de waarschijnlijkheid verminderde, dat men onder-districten zou aanwijzen; — dit alles bragt mij er toe, om dit ontwerp van wet af te stemmen.

Ik ken het platteland en de moeijelijkheid der verplaatsing, vooral in de November- of December-maand, waarin nu de keuze waarschijnlijk zal geschieden; ik weet, hoe moeijelijk het is, de rivieren over te gaan, vooral in dien tijd, en hoe de menigte er tegen opziet; en zou men dan bij zulke omstandigheeden aanleiding willen geven, dat met een bespottelijk gering aantal stemmen de keuze van den volksvertegenwoordiger geschiedde en de zeer kleine minderheid der hoofdplaats van het district besliste over de overgroote meerderheid, ja over de geheele massa der 45,000 zielen? Men zou die onvoorzigtigheid zich te laat beklagen. Alle deze bedenkingen en bezwaren heb ik nu slechts willen aangeven, of ze ook konden leiden, om bij de te maken kieswet tot betere bepalingen te geraken en te dier gelegenheid in aanmerking zouden kunnen en mogen worden genomen.

Er blijven dan ook altijd bezwaren bij mij tegen dit wets-ontwerp bestaan, en ik had wel gewenscht, die geheel te kunnen verwijderen; want de opmerking, die mij is gemaakt, bevat waarheid, dat dit ontwerp van wet van hooge beteekenis is, omdat het als de hefboom is, die het geheel moet in werking brengen, terwijl bij eene verwerping die werking geheel wordt verlamd en de aanneming van alle de vorige ontwerpen weinig beteekent.

Ik ben derhalve in moeijelijken tweestrijd geweest en heb mij de vraag moeten doen: of ik bij mijne weigering zou volharden en medewerken, om de afstemming van dit wets-ontwerp mogelijk te maken, en alzoo het geheele werk der grondwets-herziening andermaal en tot nog later tijdstip te verdagen, dan wel of ik mijne meening zou ten offer brengen en er toe bijdragen, om dat gewigtig werk éénmaal af te sluiten? Gaarne beken ik, dat er stoute moed toe behoort, om tot het eerste te besluiten, vooral als men er op let, dat het kies-reglement slechts is voorloopig; want om met zekerheid te stellen, dat het maar eenmaal werken zal, daartoe bezit ik de gerustheid niet. Ik geloof intusschen met vele geachte medeleden, dat het tijd wordt, dat het werk der grondwets-herziening afloope en men beginne, om de andere gewigtige materiële belangen des Vaderlands op stelligen en vasten voet te regelen; want ook in dat opzigt heeft de Regering eene zware taak te volbrengen, met welke het meer dan tijd wordt, dat zij zich onverdeeld kunne bezig houden.

Mijn wensch was reeds voorlang, dat de grondwets-herziening een afgedaan werk mogt zijn; en om nu andermaal de mogelijkheid te

wagen, dat die arbeid worde vertraagd, dat men ons een niet veel beter kies-reglement teruggeve, waarover dan weder eerst door de drie takken van wetgeving zal moeten worden beslist, om later weder in eene dubbele Kamer behandeld te worden, daartegen zie ik op, en ik kan er te minder toe besluiten, omdat ook ik van gevoelen ben, dat het wenschelijk is, dat de volks-vertegenwoordigers van heden, hoe eerder zoo beter, het gewigtige werk, dat is aan te vangen, aan hunne opvolgers overgeven.

Men weet, hoe moeijelijk het mij valt, anders dan om gegronde tegenredenen van mijn gevoelen af te staan; maar wanneer ik ditmaal mijne meening opgeve, dan is het, omdat ik geloof daardoor nuttiger te zijn aan het algemeen, dan dat ik, door volharding in mijn votum, den val zou wagen van een wets-ontwerp, hoogst beteekenend en gewigtig, omdat het alle de overige wets-ontwerpen òf in werking brengt, òf aan de Natie onthoudt.

Ik maak te minder bezwaar in het opgeven van mijn gevoelen, nadat de elf ons aangeboden wetten alle door uwe meerderheid zijn aangenomen. Wat zeg ik, neen, ik reken het nu pligt, ja duren pligt, dezelve aan te nemen, en de uitvoering daarvan door het aannemen van het onderhavig ontwerp te verzekeren.

Ik bid U Edel Mogenden toch wel in overweging te willen nemen, welke gevolgen alsnu de *afstemming* zoude kunnen te weeg brengen. Die gevolgen zijn meer dan eens breedvoerig geschetst. Ik wil die niet herhalen, ik wil die niet voor mijne rekening nemen. Ik wil niet naar huis keeren onder het gevoel en den indruk eener afstemming, waardoor ik in het eind zoude te niet gedaan hebben, hetgeen na zooveel strijdens, na zoo langdurige beraadslagingen, na zoovele wisselingen van denkbeelden, door uwe meerderheid in de elf bereids aangenomen wets-ontwerpen tot stand is gebragt.

En zoo kome dan eene herziene Grondwet tot stand, die wij hartelijk hopen, dat zal mogen bijdragen tot het geluk van het Nederlandsche volk. Niet geheel vrij van aandoening gevoel ik mij in deze gewigtige ure, in welke ik waarschijnlijk voor het laatst het woord zal voeren in deze Vergadering, die weldra zal uiteengaan en door eene andere verwisseld worden. Mogten zij, die ons opvolgen zullen, de waarachtige vertegenwoordigers van het volk zijn en hun arbeid alles goeds brengen en bevorderen wat strekken kan tot geluk van de Natie, tot de vastheid van den troon en tot de welvaart van het dierbaar Vaderland. »

III. De heer OP TEN NOORT zegt hoofdzakelijk: « De bezwaren, die ik tegen dit wets-ontwerp heb, zijn van verschillenden aard. Vooreerst moet ik mij verklaren tegen de bepaling, voorkomende in art. 4, alinea 1, waar gesproken wordt van de afschaffing van heerlijke regten. Ik neem het beginsel dier afschaffing aan, en ik juich die op zich zelve toe;

ik neem verder aan, dat die afschaffing geen *regt* op schadeloosstelling geeft; maar ten aanzien der vraag, of aan die afschaffing geene schadeloosstelling moet verbonden zijn, meen ik, dat men tusschen *regt* en *billijkheid* onderscheid behoort te maken. Men heeft veel ophef gemaakt van de eerlijkheid van de Nederlandsche natie, en ik zal daarop niets afdingen; maar ik geloof, dat die eerlijkheid niet zonder vlek zal blijven, wanneer de regten, waarvan hier sprake is, zonder schadeloosstelling worden afgeschaft. Ik voor mij meen, dat die schadevergoeding op gronden van billijkheid verleend moet worden. Aan velen uwer zal het bekend zijn, dat de eigenaren van die heerlijke regten, welke in delegatiën van het staats-gezag bestaan, daaruit retributiën genieten, waarvan sommige tot eene aanzienlijke som opklimmen. De aanneming van dit artikel zou ten gevolge hebben, dat de eigenaren dier regten eensklaps van die retributiën verstoken wierden, en dit versteken is een inval op het eigendoms-regt. Voor het verleenen eener schadevergoeding pleit in de eerste plaats het langdurig genot dier heerlijke regten met voorweten en toelating van het staatsgezag, welk genot zelfs niet opgehouden heeft onder de Fransche heerschappij. Een tweede grond van billijkheid is daarin gelegen, dat die regten, welke thans uitgeoefend worden, verkregen zijn bij erf-opvolging of wel bij verkoop, en dat zij dus, hetzij in mindering van het erfdeel toebeschikt, of voor geldsommen gekocht zijn geworden. Eene derde reden, om die schadevergoeding te verleenen, bestaat daarin, dat de Staat jaren achtereen in het volle genot is geweest van regten, die, even als van anderen eigendom, ook van de hier bedoelde heerlijke regten betaald moesten worden, zoo dikwijls zij bij erf-opvolging of koop in andere handen overgingen, welke regten, zoo ik mij niet bedrieg, door den Staat nog steeds getrokken worden. In dit opzigt rust dus op den Staat een *officium imperfectum;* het druischt tegen alle billijkheid aan, om hier schadevergoeding te onthouden; het *summum jus* zou hier *summa injuria* zijn.

Een tweede bezwaar tegen dit wets-ontwerp vind ik in het voorloopig kies-reglement. Blijkens de laatste tusschen deze Kamer en de Regering gewisselde stukken is het duidelijk geworden, welke de bedoelingen der Regering zijn omtrent de vereischten, die men thans bezitten moet, om tot kiezer te worden benoemd. Uit de door de Regering gegeven verklaring volgt, dat niemand in de steden kiezer kan zijn, tenzij hij den ouderdom van vijf en twintig jaren hebbe vervuld, binnen het rijk of zijne koloniën geboren is, en, een inboorling der stad zijnde, gedurende de laatste drie jaren, en een inboorling des rijks of genaturaliseerde zijnde, gedurende de laatste zes jaren stads-ingezeten zij geweest, jaarlijks in de directe belastingen eene zekere som betale, op de lijst der ingezetenen van de gemeente zij ingeschreven, aan de wettelijke verpligtingen aangaande de nationale militie tot op het oogenblik voldaan, en zijne belastingen tot het laatst toe betaald hebbe.

Hieruit blijkt, dat er een verschil bestaat tusschen de vereischten voor de kiezers in de steden en die ten platten lande. Want, dewijl volgens het voorloopig kies-reglement ten platten lande die personen kiezers zullen zijn, welke, blijkens de reglementen op de zamenstelling der Staten in de provinciën, stemgeregtigd zijn, met dien verstande alleen, dat het vereischte belastings-bedrag met eene zekere som wordt verhoogd, zoo zullen deze laatsten slechts op de lijst der ingezetenen ingeschreven behoeven te zijn, den ouderdom van drie en twintig jaren vervuld en aan de wettelijke verpligtingen aangaande de nationale militie tot op het oogenblik voldaan moeten hebben. Hieruit blijkt ten tweede, dat de Regering in dit opzigt afgeweken is van de beginselen, welke in het IIIde wets-ontwerp voorkomen, waar gezegd wordt, dat kiezers zullen zijn de meerderjarige ingezetenen, Nederlanders, in het volle genot van burgerlijke en burgerschaps-regten en betalende in de belasting eene som, die in de kieswet zal worden bepaald. Ten gevolge van deze verschillen zullen in de steden al diegenen uitgesloten worden van de deelneming aan de verkiezingen, welke den ouderdom van vijf en twintig jaren niet bereikt hebben; vele ingezetenen zullen dáár van het kiezerschap uitgesloten zijn, die geacht kunnen worden wel alle vereischten daarvoor te bezitten. Dit zal bepaaldelijk treffen hooge ambtenaren, die voor korten tijd naar elders verplaatst zijn, en een groot gedeelte van de militaire magt, die meestentijds niet op dezelfde plaats gevestigd is, en telkens van woonplaats verwisselt. Uit hoofde van het groote gewigt van deze aangelegenheid, heb ik gemeend deze bezwaren in het midden te moeten brengen, en het zal mij aangenaam wezen, mijne bedenkingen op eene voldoende wijze door de Regering opgelost te zien. Het zij mij dus vergund, een antwoord te verzoeken op de volgende vragen: om welke redenen heeft de Regering in het voorloopig kies-reglement verschillende vereischten voor het kiezerschap in de steden en ten platten lande gesteld, en waarom is zij ten deze van de in het IIIde wets-ontwerp voorgeschreven bepalingen afgeweken? Ik hoop hierop, uit hoofde van het belang der zaak, een voldoend antwoord te bekomen; maar hoe dat antwoord ook zij, ik zal tot mijn leedwezen mijne stem aan dit wets-ontwerp niet kunnen geven, tenzij ook mijne bezwaren omtrent het 4de artikel volkomen opgelost kunnen worden.»

IV. De heer NEPVEU: «Over het eerste gedeelte van dit wets-ontwerp zal ik het woord niet voeren, daar het genoegzaam, ten minste beter dan door mij, is of zal toegelicht worden.

Het tweede gedeelte, namelijk het kies-reglement, zal welligt, hoe gebrekkig ook, door velen uwer aangenomen worden, zoo uit hoofde der moeijelijkheid, om als aanstonds iets goeds daar te stellen, als ten gevolge der consideratie, dat het slechts voorloopig en voor ééns of ten minste een korten tijd moet dienstig zijn en dat eene nader te maken

ik neem verder aan, dat die afschaffing geen *regt* op schadeloosstelling geeft; maar ten aanzien der vraag, of aan die afschaffing geene schadeloosstelling moet verbonden zijn, meen ik, dat men tusschen *regt* en *billijkheid* onderscheid behoort te maken. Men heeft veel ophef gemaakt van de eerlijkheid van de Nederlandsche natie, en ik zal daarop niets afdingen; maar ik geloof, dat die eerlijkheid niet zonder vlek zal blijven, wanneer de regten, waarvan hier sprake is, zonder schadeloosstelling worden afgeschaft. Ik voor mij meen, dat die schadevergoeding op gronden van billijkheid verleend moet worden. Aan velen uwer zal het bekend zijn, dat de eigenaren van die heerlijke regten, welke in delegatiën van het staats-gezag bestaan, daaruit retributiën genieten, waarvan sommige tot eene aanzienlijke som opklimmen. De aanneming van dit artikel zou ten gevolge hebben, dat de eigenaren dier regten eensklaps van die retributiën verstoken wierden, en dit versteken is een inval op het eigendoms-regt. Voor het verleenen eener schadevergoeding pleit in de eerste plaats het langdurig genot dier heerlijke regten met voorweten en toelating van het staatsgezag, welk genot zelfs niet opgehouden heeft onder de Fransche heerschappij. Een tweede grond van billijkheid is daarin gelegen, dat die regten, welke thans uitgeoefend worden, verkregen zijn bij erf-opvolging of wel bij verkoop, en dat zij dus, hetzij in mindering van het erfdeel toebeschikt, of voor geldsommen gekocht zijn geworden. Eene derde reden, om die schadevergoeding te verleenen, bestaat daarin, dat de Staat jaren achtereen in het volle genot is geweest van regten, die, even als van anderen eigendom, ook van de hier bedoelde heerlijke regten betaald moesten worden, zoo dikwijls zij bij erf-opvolging of koop in andere handen overgingen, welke regten, zoo ik mij niet bedrieg, door den Staat nog steeds getrokken worden. In dit opzigt rust dus op den Staat een *officium imperfectum;* het druischt tegen alle billijkheid aan, om hier schadevergoeding te onthouden; het *summum jus* zou hier *summa injuria* zijn.

Een tweede bezwaar tegen dit wets-ontwerp vind ik in het voorloopig kies-reglement. Blijkens de laatste tusschen deze Kamer en de Regering gewisselde stukken is het duidelijk geworden, welke de bedoelingen der Regering zijn omtrent de vereischten, die men thans bezitten moet, om tot kiezer te worden benoemd. Uit de door de Regering gegeven verklaring volgt, dat niemand in de steden kiezer kan zijn, tenzij hij den ouderdom van vijf en twintig jaren hebbe vervuld, binnen het rijk of zijne koloniën geboren is, en, een inboorling der stad zijnde, gedurende de laatste drie jaren, en een inboorling des rijks of genaturaliseerde zijnde, gedurende de laatste zes jaren stads-ingezeten zij geweest, jaarlijks in de directe belastingen eene zekere som betale, op de lijst der ingezetenen van de gemeente zij ingeschreven, aan de wettelijke verpligtingen aangaande de nationale militie tot op het oogenblik voldaan, en zijne belastingen tot het laatst toe betaald hebbe.

Hieruit blijkt, dat er een verschil bestaat tusschen de vereischten voor de kiezers in de steden en die ten platten lande. Want, dewijl volgens het voorloopig kies-reglement ten platten lande die personen kiezers zullen zijn, welke, blijkens de reglementen op de zamenstelling der Staten in de provinciën, stemgeregtigd zijn, met dien verstande alleen, dat het vereischte belastings-bedrag met eene zekere som wordt verhoogd, zoo zullen deze laatsten slechts op de lijst der ingezetenen ingeschreven behoeven te zijn, den ouderdom van drie en twintig jaren vervuld en aan de wettelijke verpligtingen aangaande de nationale militie tot op het oogenblik voldaan moeten hebben. Hieruit blijkt ten tweede, dat de Regering in dit opzigt afgeweken is van de beginselen, welke in het IIIde wets-ontwerp voorkomen, waar gezegd wordt, dat kiezers zullen zijn de meerderjarige ingezetenen, Nederlanders, in het volle genot van burgerlijke en burgerschaps-regten en betalende in de belasting eene som, die in de kieswet zal worden bepaald. Ten gevolge van deze verschillen zullen in de steden al diegenen uitgesloten worden van de deelneming aan de verkiezingen, welke den ouderdom van vijf en twintig jaren niet bereikt hebben; vele ingezetenen zullen däár van het kiezerschap uitgesloten zijn, die geacht kunnen worden wel alle vereischten daarvoor te bezitten. Dit zal bepaaldelijk treffen hooge ambtenaren, die voor korten tijd naar elders verplaatst zijn, en een groot gedeelte van de militaire magt, die meestentijds niet op dezelfde plaats gevestigd is, en telkens van woonplaats verwisselt. Uit hoofde van het groote gewigt van deze aangelegenheid, heb ik gemeend deze bezwaren in het midden te moeten brengen, en het zal mij aangenaam wezen, mijne bedenkingen op eene voldoende wijze door de Regering opgelost te zien. Het zij mij dus vergund, een antwoord te verzoeken op de volgende vragen: om welke redenen heeft de Regering in het voorloopig kies-reglement verschillende vereischten voor het kiezerschap in de steden en ten platten lande gesteld, en waarom is zij ten deze van de in het IIIde wets-ontwerp voorgeschreven bepalingen afgeweken? Ik hoop hierop, uit hoofde van het belang der zaak, een voldoend antwoord te bekomen; maar hoe dat antwoord ook zij, ik zal tot mijn leedwezen mijne stem aan dit wets-ontwerp niet kunnen geven, tenzij ook mijne bezwaren omtrent het 4de artikel volkomen opgelost kunnen worden.»

IV. De heer NEPVEU: «Over het eerste gedeelte van dit wets-ontwerp zal ik het woord niet voeren, daar het genoegzaam, ten minste beter dan door mij, is of zal toegelicht worden.

Het tweede gedeelte, namelijk het kies-reglement, zal welligt, hoe gebrekkig ook, door velen uwer aangenomen worden, zoo uit hoofde der moeijelijkheid, om als aanstonds iets goeds daar te stellen, als ten gevolge der consideratie, dat het slechts voorloopig en voor ééns of ten minste een korten tijd moet dienstig zijn en dat eene nader te maken

kieswet de zaak voor de toekomst beter, zoo niet goed, zal regelen.

Dit aanzigt is valsch, Edel Mogende Heeren; het is zoo niet. Dit zoogenaamd voorloopig kies-reglement heeft een hoofd invloed in onze Staatsregeling voor lange jaren, ja een afdoenden invloed, en die invloed rust op valsche gronden, in strijd met de aangenomen beginselen bij de nieuwe Grondwet. Ik zal mij verduidelijken.

De Grondwet wil, dat de Eerste Kamer zál gekozen worden alleen en regtstreeks door de Provinciale Staten; dat is een beginsel.

Het voorloopig kies-reglement wil, dat de Eerste Kamer zal gekozen worden door den Koning, uit kandidaten, aangeboden door de kiezers, ten gevolge van eene regtstreeksche verkiezing. Dit is ook een beginsel, maar een geheel ander beginsel dan het voorgaande.

Hoe? men zal nu eene regtstreeks democratische Eerste Kamer daarstellen; den kiezers, den Koning eene bevoegdheid geven voor eens, als ware het een kinderspel, en hun die dan weêr geheel ontnemen. Mij dunkt, het ééne beginsel is goed, of wel het andere, maar dat alles goed is, dat de tegenstrijdigste beginselen het ook zijn, ja, Edel Mogende Heeren, zooverre gaat mijne philosophie van optimismus niet. En moest die Kamer slechts voor eens of korten tijd werken, alweêr zouden U Edel Mogenden welligt toegeven, maar neen, die Kamer zal negen jaren zitting hebben, dan eerst zal de nieuwe Grondwet geheel gewerkt hebben, en intusschen zal er eene salmigondis van leden der Eerste Kamer daar zijn, van verkozenen door kiezers, door den Koning en door de Provinciale Staten.

En welken invloed zal die aldus zamengestelde Eerste Kamer op onze wetgeving, op ons staats-verdrag uitoefenen, die kamer, uit een geheel anomaal beginsel gekomen, eene geheel democratische kamer, regtstreeks door de kiezers uit den volke gekozen en aangeboden?

Zij zal zitting hebben gedurende de drie eerste jaren in haar geheel en vervolgens voor een deel tot negen jaren toe, juist in het tijdstip, dat alle, ten minste alle de belangrijkste, wetten, die een uitvloeisel moeten zijn van en eene kleur moeten geven aan de nieuwe Grondwet, zullen aangeboden, onderzocht en gestemd worden?

En onder dergelijke omstandigheden noemt men dat een voorloopig kies-reglement, dat de werking van een der afdoendste bepalingen der nieuwe Grondwet tot over negen jaren verschuift en verlamt.»

V. De heer VAN HOGENDORP: «Bij het laatste der XII ontwerpen heb ik het woord gevraagd, niet zoozeer om mijn votum te motiveren — want dat meen ik reeds vroeger gedaan te hebben met de woorden: «waar de aangeboden ontwerpen ontnemen wat ons toekomt, opdringen wat ons schadelijk is, dáár zal ik haar mijne goedkeurende stem ontzeggen;» doch het is veeleer uit belangstelling in het lot der XI goedgestemde wets-ontwerpen. Telkens, nadat zij door ruim drie vierden der stemmende leden waren aangenomen, vernamen wij de woorden:

«op de gebruikelijke wijze zal dit ontwerp aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal gezonden worden!» Deze toezending scheen mij vreemd; want de andere Kamer kent toch reeds deze wets ontwerpen, veranderingen hebben zij niet ondergaan, want daartoe was de dubbele Kamer immers niet bevoegd; door deze zijn ze slechts besproken. Ophelderingen zijn gevraagd en verkregen; zij zijn, zegt men, van historisch belang. Vervolgens is er in het openbaar geadviseerd en gerepliceerd; de ontwerpen zijn gaaf aangenomen, zonder door de zeef van het gemeen overleg te gaan. Door den gewonen wetgever eenmaal vastgesteld, konden noch mogten zij, zoo beweert men, gewijzigd worden door de dubbele Kamer. Maar waartoe dan in . . . . neen! den uitroep van gene zijde der groene tafel vernomen, herhaal ik niet, want daar staat geschreven: Gij zult den naam uws Gods niet ijdellijk gebruiken! Doch mag ik mijne aanmatigende vraag niet in mijnen naam voorstellen, het zij dan in den naam van het gezond verstand. Waartoe die terugzending aan die Eerste Kamer? maar was het niet alleen deze *daad*, welke mij trof, ook de telkens herhaalde formule: «op de *gebruikelijke wijze*,» vestigde mijne aandacht. Hoe! art. 110 der Grondwet, waarbij de toezending van wege de gewone Kamer is voorgeschreven, wordt ook toegepast op deze ongewone, ik zal mij wel wachten van te zeggen buitengewone Kamer? De toedragt der dingen hier is immers in alles verschillend van de gebruikelijke wijze van handelen? Ook het onderwerp is verschillend: hier is alleen sprake van een onwijsbaar voorstel, waarvan de bepalingen, zoo doet men het voorkomen, vastgesteld zijn door den gewonen wetgever; daarover mag geen besluit genomen worden, tenzij twee derde gedeelten der leden, die de Vergadering uitmaken, tegenwoordig zijn; de besluiten worden bij eene meerderheid van ²/₃ gedeelten . . . . doch ik behoef u deze, tot vervelens toe herhaalde, bepaling niet andermaal in het geheugen te roepen; doch in het voorbijgaan kan ik niet verzwijgen, dat het argument, uit deze bepaling geput, mij nog al gevaarlijk is toegeschenen: men moet toch geene menschelijke zwakheden opwekken, en welligt zoude iemand de lust hebben kunnen bekruipen, om een negatief votum uit te brengen, wijl hij *dan* even zwaar zoude wegen als drie voorstemmers.

Die woorden: *op de gebruikelijke wijze*, wogen zoo zwaar bij mij, dat ik andermaal mijne Grondwet opsloeg, en meer dan ooit in 't vroeger opgevat, medegedeeld en met bewijzen omkleed gevoelen bevestigd werd, dat niet alleen de verzending op gebruikelijke wijze aan de Eerste Kamer, maar ook de behandeling van het wetsontwerp aldaar op de gebruikelijke wijze plaats behoort te hebben, en dat niet alleen art. 110, maar de geheele 5de afdeeling, hoofdstuk III, der Grondwet, *van de wetgevende magt*, vervat en bedoeld is in de laatste paragraaph van art. 230: «Voor het overige wordt «*in alles* gevolgd hetgeen over het maken der wetten is bepaald.»

Daar nu de gebruikelijke toezending *namens* deze Kamer en inge-

volge hare autorisatie plaats heeft, zoo mag ik uit dit feit besluiten, dat deze Kamer, althans sinds het sluiten der debatten over het wetsontwerp n°. 1 — want dit is het eerste, dat door deze Kamer op de gebruikelijke wijze aan de andere Kamer is gezonden — mijn gevoelen deelt en beaamt. Wij bezaten derhalve het regt, en de pligt rustte op ons, van in gemeen overleg met het hoog bestuur te treden en wij hebben dat *niet* gedaan. Nogtans zal in de formule van uitvaardining verklaard worden: «met gemeen overleg der Staten-Generaal,» en daaronder wordt noodwendig verstaan de dubbele Kamer, zonder welke geene verandering of wijziging kan gebragt worden in de Grondwet.

Indien mijne zienswijze, indien mijne bewijsredenen onjuist, ongegrond zijn, dan verlang ik niet beter dan daarvan overtuigd te worden, en daardoor een grievend zelfverwijt van mij te zien weggenomen.

Doch is mijn gevoelen gegrond, dan zoude het geleverde bewijs een gevaarlijk wapen kunnen worden. Nu wil ik er alleen deze stelling op bouwen, dat de Grondwet soms gebrekkig genoemd wordt, omdat zij gebrekkig verstaan en niet uitgevoerd is geworden.

Indien ik verschil van gevoelen met de groote meerderheid der leden, gelijk het algemeen rapport zich uitdrukt omtrent het mandaat dezer Kamer, niet minder groot en gewigtig is het verschil van denkwijze omtrent het mandaat van elk lid in 't bijzonder.

Naar mijne wijze van zien zijn wij hier geroepen, *eerst* om te wikken en wegen en in gemeen overleg te treden met het hoog bestuur, *dan* om een oordeel te vellen, 't zij gunstig of ongunstig, en daarmede valt of blijft hetgeen ons is aangeboden, te weten: eene nieuwe Grondwet. Wij mogen dus wel toezien, dat wij niet ligtvaardig een *voor* of *tegen* uiten, daar hangt ontzettend veel van af. Ruim is het veld ter beoordeeling: eene gansche grondwets-herziening! Laten wij dan onzen gezigteinder niet verder uitstrekken, maar veeleer beperken binnen de grenzen der XII ontwerpen. Bevatten zij al wat of meer dan ons nuttig is! Zullen onze verzwakte en ontzenuwde magen dat alles kunnen verduwen? Bovenal, is de strekking overeenkomstig den eisch van onzen landaard? De stemmen alleen, niet de adviezen, hebben eenig gewigt in de weegschaal. De stemmen worden geteld, en het vonnis is gestreken; wij stemmen in of ontkennen, dat de voorstellen van blijvend nut zijn. Want het is niet voor den dag van morgen, dat wij slechts te zorgen hebben, het is voor eene lange reeks van jaren, zoo ik hoop, dat gedurende zóóvele maanden is gewerkt en gezwoegd. Stellen wij daartegenover het gevoelen van hen, die het gewigt der tijds-omstandigheden, het gewigt van de gebeurtenissen der jongste dagen of maanden, het gewigt, niet alleen van 't geen gebeurd *is*, maar ook het gewigt en wel het overwegend gewigt . . . . van 't geen gebeuren *kan* . . . ., van 't geen gebeuren *zal*, zeggen sommigen, in 't oog houden en tot regel aannemen: — wat zal daarvan het gevolg zijn? Dat wij mogelijk iets goeds

voor 't oogenblik, iets zeer schadelijks voor de toekomst vaststellen. Men gebruike geen doodelijk vergif, waar een palliatief volstaan kan. Ik kan niet gelooven, dat het Vaderland waarlijk zal gediend zijn en gered worden met de vele offers, op 't altaar des Vaderlands gebragt. Laten wij toch nimmer de waarheid verzaken. Het heidendom plaatste haar in een diepen put, het Christendom verheft haar ten troon, en toch is zij ook dáár bereikbaar. Het Woord zij onze gids, het vleesch geworden Woord schenke ons een levendmakend geloof. Aldus toegerust en gesterkt, roepen wij: God zal zorgen!

Ik ga over tot de beoordeeling van wets-ontwerp n°. XII. Dáár ligt dan dat monsterachtig gewrocht, leugenvrucht van eenen leugenboom. Daarin vinden wij de toepassing van uwe principen; maar wat is uw principe! Gelijkheid van regten en pligten voor allen? Geenszins! Gij trekt eene lijn tusschen hen, die, volgens u, toegelaten kunnen worden tot uitoefening van alle mogelijke regten en hen, die uitgesloten moeten worden; de eerste zijn genoodigd aan uwen wel-toegerigten disch, de anderen erlangen geen kruimpje. Van waar die afscheiding? Van waar die ongelijke verdeeling? Waarom buiten de door u afgebakende grenzen geene regten hoegenaamd, binnen uwe grenzen gelijkheid, algeheele gelijkheid van regten?

Is de maatschappij wel alzoo in twee hoofddeelen verdeeld? Is uw systema practikaal? Sla het oog op de natuur, op de maatschappij, om u heen: orde te midden van schijnbare desorde. Het gebrekkig en kortzigtig menschelijk vernuft heeft behoefte aan verdeeling en splitsing, dit is de vorm, waardoor men het denkbeeld van orde uitdrukt. Die splitsing kent de Grondwet onder de benaming van *standen*; gij hebt dat woord uitgewischt, doch de waarheid laat zich niet uitwisschen en elders gewaagt gij van aanzienlijken, hetgeen dan ook te kennen geeft, dat er onaanzienlijken zijn; en zouden deze uitersten dan niet een overgangs punt kunnen gedoogen? Ziedaar de standen! Doch de Grondwet geeft politieke regten aan de verschillende standen; dáár knelt u de schoen! Edel Mogende Heeren, ik ben geen onvoorwaardelijk voorstander en voorvechter der Grondwet, en meent men, dat een andere thermometer van regten en pligten moet aangenomen worden, 't zij zoo. Men vrage dan: wat draagt gij bij in 't huishouden? welk is uw belang in het heil der maatschappij? Deze regel strekt tot grondslag van uwe groote commerciële maatschappijen; dáár zult gij niet gedoogen, dat gij, bezitter van tien actiën, gelijkgesteld zult worden met mij, die er slechts ééne bezit? Maar men wil bovenal geen gefiltreerd verkiezings-stelsel, neen, het moet direct in zijn werk gaan. Gij gedoogt niet, dat tusschen den stemgeregtigde en den volks-vertegenwoordiger een kiezer gesteld worde. Is het u dan onbekend, dat, wanneer wij onze regten wenschen geldig te maken, wij daartoe zaakwaarnemers of zaakverzorgers kiezen? Waarop rust uw beweren, dat hij, die de bekwaamheid bezit, om de regte kiezers te vinden, ook bekwaam is den afgevaardigde te kiezen? Uwe kiezers weten niet, wat de vereischten

van den volks-vertegenwoordiger zij; dat de stemgeregtigden slechts eerlijke mannen kiezen, dit moeten ook de volks-vertegenwoordigers zijn, doch bovendien kundige mannen, rijk in ondervinding. Men weet maar al te wel, wat dat onmiddellijk beduidt: aanbeveling door eigenbelang aan de ééne zijde, afstooten van 't kussen door geoorloofde en ongeoorloofde middelen aan de andere zijde. Knoperij en omkooping zijn de treurige gevolgen van dit systema overal elders. Zullen wij dan eene uitzondering op den regel maken? Zijn wij dan zooveel beter dan onze buren?

Ik ben tegen het systema, en het voorschrift, vervat in art. 12, zoude genoegzaam zijn, mijne stem afwijzend te doen uitvallen.»

VI. De VOORZITTER zegt, dat, zoo hij den laatsten geachten redenaar wel verstaan heeft, deze zich niet heeft kunnen vereenigen met het genomen besluit, dat de door deze Kamer goedgekeurde wets-ontwerpen op de gebruikelijke wijze naar de Eerste Kamer verzonden zullen worden. Hij zal niet herinneren, dat in 1840, bij gelegenheid van de toenmalige grondwets-herziening, op dezelfde wijze als thans gehandeld is, en dat het dus zijn pligt scheen te zijn, om zoo te handelen, gelijk hij gedaan heeft. Hij zal ook niet herinneren aan de woorden der Grondwet, waarbij zulk eene handelwijze wordt voorgeschreven, maar alleen te kennen geven, dat het besluit ter verzending van de aangenomen wets-ontwerpen naar de Eerste Kamer niet door hem, maar door de Kamer genomen is. Hij heeft alleen het voorstel tot zoodanig besluit gedaan, en de hamer is niet gevallen, dan nadat hetzelve door de Kamer was goedgekeurd. Elf malen is dit geschied, en elf maal heeft de geëerde spreker de gelegenheid gehad, zich tegen zoodanig voorstel te verklaren. Hij, voorzitter, moet het uit dien hoofde betreuren, dat de geachte laatste spreker eerst nu en niet vroeger de zoo even in het midden gebragte aanmerking geopperd heeft.

VII. De heer VAN HOGENDORP betreurt het, voor een oogenblik het billijk eergevoel van den Voorzitter te hebben gekwetst, doch zijne woorden zijn niet tot den voorzitters-stoel doorgedrongen. De geheele kracht van zijn argument is juist gelegen in de autorisatie der Kamer, aan den voorzitter gegeven. Hij heeft dit feit dan ook wel doen uitkomen, dat de aangenomene wets-ontwerpen *namens* deze Kamer aan de andere zijn verzonden. Elf maal heeft de Kamer daartoe besloten, *nadat* in 't algemeen verslag was verklaard, dat de groote meerderheid oordeelde, dat de voorschriften der Grondwet, vervat in de afdeeling *over de wetgeving*, niet toepasselijk waren op de dubbele Kamer. Deze zienswijs en de vroeger bedoelde daad zijn geheel tegenstrijdig.

VIII. De heer D'ABLAING VAN GIESSENBURG zegt: «Artikel 4 van het XIIIde hoofdstuk bepaalt, dat de heerlijke regten betreffende voordragten of aanstelling van openbare ambtenaren zijn afgeschaft. Die heerlijke regten bestaan en hebben bestaan sedert meer dan zes

eeuwen, zijn door alle souvereinen hier te lande erkend, en hebben voortgeduurd in de tijden der republiek sedert de Unie van Utrecht. Die regten waren dus niet hinderlijk aan ware vrijheid noch aan voorspoed, want wij staren nog met achting en eerbied op onze voorvaderen, en een weemoedig gevoel beklemt ons hart, wanneer wij ons afvragen: wat zijn wij in vergelijking met die voorvaderen? Lang heeft men hier hooren gewagen van grieven, van noodige grondwets-herziening; den volke hooren voorspiegelen, dat aan die herziening was verknocht toekomstige welvaart, algemeene voorspoed, mindere druk van belasting. De waarheid of onjuistheid van deze stelling zal thans spoedig blijken, maar zeker het begin geeft weinig vertrouwen voor de toekomst; want zoo men gisteren herhaaldelijk het IXde hoofdstuk heeft genoemd een sieraad der Grondwet, dan noem ik het onderhavige artikel een smetvlek op de Grondwet! Hebben wij niet gisteren bij het aannemen van het Vde hoofdstuk bepaald: «Niemand kan van zijn eigendom worden ontzet, dat ten algemeenen nutte en tegen voorafgaande schadeloosstelling?» en heden zullen wij wettige eigendommen door eene magtspreuk aan de eigenaren ontnemen, zonder schadeloosstelling te bepalen: dat is spolie in een legaal hulsel!

En wat zal het gevolg van dusdanige willekeurige, onregtvaardige daad zijn? Zullen de gemeenten ten platten lande beter bestierd worden? Men zegt: de ambtenaren waren de gunstelingen van de heeren; en nu voortaan zullen zij de gunstelingen zijn van de bureaucraten! De heer had belang, dat de gemeenten, de polders goed werden bestierd, omdat hij meestal een der grootste ingelanden, soms de éénige was; de bureaucraat heeft belangen, zeer verschillend van de opgenoemde.

In de 2de alinea van dit artikel wordt gezegd: «De opheffing der overige heerlijke regten en de schadeloosstelling kunnen door de wet worden vastgesteld en geregeld.» Waarom alhier weder afgeweken van hetgeen in art. 4 van het Vde hoofdstuk is bepaald? Waarom moet de schadeloosstelling door den wetgever en niet door den regter worden geregeld? In 1798 heeft het toenmalige bestuur over deze gewesten ook den eigenaar van heerlijke regten van zijn eigendom willen berooven, maar dat bestuur was een uitvloeisel van een revolutionnair bestuur, daargesteld door Fransche bajonetten; dat bestuur was wankelend en zwak en meest alle heerlijke regten werden gehandhaafd. In 1814 herstelde de Souvereine Vorst, bij wettelijk besluit van 26 Maart, de beroofde eigenaren in het bezit van hunne regten. Die regten hebben zij ongestoord bezeten, de regter heeft hen in dat bezit gehandhaafd, en had men de schadeloosstelling voor die regten aan den regter overgelaten, als zijnde onteigening ten algemeenen nutte thans onvermijdelijk, niemand zou zich hebben verzet. En dit was des te billijker, daar men ambtenaren, die ten gevolge der herziene Grondwet hunne betrekkingen zullen verliezen, eene soort van schadeloosstelling toewijst;

waarom die inconsequentie, den eenen te geven wat men den anderen weigert?

Thans is de meening over deze daad van onregt strijdig met de belangen en de achting, die men aan eene Grondwet schuldig is. En wie zijn diegenen, die door dit onregt worden getroffen? Zij behooren allen tot den beschaafden, gegoeden en invloedrijken stand der maatschappij, die bevoegd zijn, over regt en onregt te oordeelen. Ja, daar zijn onder die eigenaren dezulken, die bezitten koop-contracten, met den Souverein aangegaan wegens dusdanige regten, die de Souverein gegarandeerd heeft. Het geld, in betaling daarvoor opgestreken, is in 's lands kas gestort. Al die eigenaren hebben vroeger of later, ja sommigen zelfs in het afgeloopen jaar, voor die regten betaald successie- en registratie-regt. Maar wat helpen dusdanige billijke beweringen? Men ziet, men hoort niet, omdat men blind en doof wil zijn. Men heeft dat XIIde wets-ontwerp zoodanig met het voorloopige, ofschoon naar mijne zienswijze hoogst gebrekkige, kiesstelsel verbonden, om alles door te drijven. Men heeft niet beseft, dat ondergaan onregt wrok veroorzaakt, gehechtheid aan het bestaande dus moet ondermijnen, en doet wenschen naar gelegenheid, om datgene, wat ons wordt ontroofd, te herwinnen.

Ten slotte thans voor het laatst over de grondwets-herziening sprekende, betuig ik zes hoofdstukken te hebben afgestemd, omdat ik de gemoedelijke overtuiging bezat, dat zij geenszins de vereischten bezaten, die wij hadden moeten wenschen en verwachten van eene herziening, op dusdanige breede schaal voorgenomen, en dat deze geenszins zal voldoen aan de verwachting van de Natie, die men door veelvuldige en zeer onderscheidene middelen heeft diets gemaakt, dat door de herziening voorspoed en welvaart van allerlei soort en kleur haar ten deel zou vallen; door bittere ondervinding zal zij zich teleurgesteld vinden. Intusschen, deze nieuwe Grondwet tot stand komende, zal ik tot diegenen behooren, die zich aan dezelve gemoedelijk zullen onderwerpen, en naar mijne krachten, in mijnen kring, zal ik haar helpen handhaven, met den wensch, dat de verpligting daarvan algemeen worde gevoeld, en daardoor de zwaarwigtige taak van den Koning en de wetgevende magt verligt wordt.»

IX. De heer OPPERDOES ALEWIJN: «Ik had mij tot regel gesteld, van, nadat ik mijne beschouwingen in de openbare vergaderingen der gewone Kamer heb opengelegd, en door mij, na rijp beraad, geene redenen gevonden zijn, om van eigene zienswijze af te wijken, ter gelegenheid dezer discussiën geen persoonlijk deel daaraan te nemen. De bijbladen der *Nederlandsche Staats-Courant* waren dáár, ten minste behoorden, mijns bedunkens, dáár te zijn; en wat behoefde ik U Edel Mogenden dan nog met meerdere herhalingen lastig te vallen?

Intusschen, de vertragingen, die de uitgave der betrekkelijke Bijbladen ondervindt en welk oponthoud ik om meerdere redenen betreur,

brengen mij in de noodzakelijkheid, van mij ten opzigte der door mij uitgebragte en alsnu weder uit te brengen afkeurende stem voor alsnog voor deze Vergadering te verantwoorden. — Ik heb daartoe geen beter middel geacht, er bleef mij niet overig, dan een kort gedeelte der door mij in de gewone zitting uitgesproken rede voor U Edel Mogenden te herhalen, als welke mijn oordeel over het in behandeling zijnde ontwerp bevat, waarnaar ik mij in gemoede, ook voor het tegenwoordige, zal blijven gedragen.

«Eene lijst — zeide ik — in den geest der daarvoor vereischte specificatiën opgemaakt, is aan U Edel Mogenden ter hand gesteld. Ik heb ze slechts ingezien, en ik, die mij reeds dadelijk bij het onderzoek in de afdeelingen tegen zoodanigen maatstaf bepaaldelijk had uitgelaten, zag mijne meening ten volle bevestigd, dat door de aanneming van deze gegevens ik de hand leenen zou aan een allergebrekkigst, aan een minstens voor mijn gewest allerverwerpelijkst systema.

Veroorlooft mij kortelijk slechts op te merken: 's Hertogenbosch, met 20,408 zielen, levert tegen *f* 40 census 567 kiezers; Rotterdam, met 81,081 zielen, tegen *f* 160 census, slechts 484 kiezers; eindelijk Hoorn, met 9010 zielen, tegen eenen census van *f* 60, slechts 137 kiezers, om van eene menigte andere voorbeelden, waartoe bijna iedere regel gelegenheid geeft, niet te spreken.

Die lijst is eene zamenvoeging van cijfers, welke tot de regeling van eenen regtmatigen en eenigzins billijken maatstaf geene de minste bouwstoffen aanbrengt. Kan men het ooit regtvaardigen, dat 's Bosch, met eene bevolking van 20,408 zielen, een census van *f* 40 bepaalt; Hoorn en Alkmaar, met slechts de helft der bevolking van 's Hertogenbosch, een census van *f* 60, en dus *f* 20 hooger vereischt?

Toen dit vereischte tot de kies-bevoegdheid zich tot provinciën bepaalde, was zulks meer onverschillig; wanneer dan maar zorg wierd gedragen, dat de billijke verhouding tot de overige steden, binnen het gewest gelegen, bewaard bleef; maar nu de kies-bevoegdheid zich uitstrekt tot de benoeming der leden van de Staten-Generaal, nu moet er een *gelijkwerkend* middel en een overal regtmatig toepassende maatstaf gevonden worden. Dan nog tot meerderen aandrang: om den aard der omstandigheden is in Noord-Holland de census voor de kiesbevoegdheid ten platten lande, in verband tot dien der steden, op *f* 150 bepaald: dat is dáár billijk en noodig geacht. Thans zal dit cijfer tot *f* 40 worden verlaagd en alle deugdelijke verhouding verbroken worden.

Ik wil gelooven, dat hetgeen in Noord-Holland schadelijk en verkeerd is, juist het omgekeerde in andere gewesten kan opleveren; maar zoo is het intusschen wel, dat, met terzijdestelling van alle geneigdheid, om provinciaal of plaatselijk belang te willen voorstaan, ik zelf moet oordeelen, het vertrouwen der ingezetenen van mijne landstreek onwaardig te zijn, wanneer ik immer mijne goedkeuring aan de wettelijke regeling van zoodanigen census zou kunnen hechten.

Ik bid U Edel Mogenden: vestigt nog in tijds uwe aandacht op dit punt en wilt aan den drang der omstandigheden niet zoodanig toegeven, dat wij een maatstaf van census zullen helpen vaststellen, die voor vele ingezetenen, aan welke een gelijkmatig regt op medewerking tot de benoeming der volks-vertegenwoordigers niet mag ontzegd worden, zulk eene in het oogloopende onregtvaardigheid zou ten gevolge hebben.

Geen billijker evenredigheid ter zake van de bepaling van den hier bedoelden census kunnende daargesteld worden, zal ik mij verpligt gevoelen, aan het ontwerp, zoo als dáár liggende, mijne goedkeurende stem te weigeren.»

X. De heer LUYBEN: «Ik heb in den loop dezer belangrijke beraadslagingen de voordragt van art. 4, hoofdstuk XII, hooren aanranden, als niet strookende met art. 3, hoofdstuk V.

Ik zal over de heerlijke regten, waarvan art. 4, hoofdstuk XII, gewaagt, ook mijn gevoelen openleggen, en trachten te doen zien, dat de afschaffing van het heerlijk regt van voordragt van personen tot openbare ambts-betrekkingen en eene onteigening ten algemeenen nutte, twee zeer verschillende zaken zijn.

Er bestaat, naar mijn gevoelen, geene tegenspraak tusschen de twee bedoelde bepalingen der gewijzigde Grondwet. Ik ga dit bewijzen.

Al aanstonds stel ik vooruit, dat de heerlijke regten geene *objecta juris privati* zijn; integendeel, zij zijn *objecta juris publici.*

Zij zijn hunnen oorsprong verschuldigd aan het leenregt. Zij waren voor het meerendeel *staatkundige* of *souvereiniteits-regten;* als zoodanig vielen of stonden zij, naar mate het leenregt viel of stand hield.

De omwenteling van 1795 legde in Nederland het oud gebouw van het leenregt in puin. Toen verdween dat regt, met den aankleve van dien, geheel. Toen vervielen ook de heerlijke regten, als strijdig met de grondbeginsels eener representative democratie.

Naderhand werd dat verval in eene acte van staatsregeling opgenomen en geconsacreerd. Dit gebeurde niet in eene vlaag van opgewondenheid, noch gedurende de stormen en driften der omwenteling. Neen, het had plaats na rijpen raad, nadat de kundigste mannen van den tijd de zaak hadden onderzocht en doordacht. Alles, wat tot het staatsregt betrekking had en niet in harmonie was met de beginselen van dat staatsregt, kon, ja moest in dien tijd van staatkundige hervormingen als een drukkend juk worden afgeschud.

Hierin waren èn zakelijk èn letterlijk begrepen de regten tot aanstelling en voordragt van personen tot openbare ambten, als die van schouten, secretarissen, leden van plaatselijke besturen en wat dies meer zij.

Edoch men was regtvaardig. De regten, uit het leenstelsel afkomstig, die hunnen oorsprong hadden uit een wederzijdsch vrijwillig en wettig verdrag, moesten nevens die afschaffing worden geëerbiedigd. Ik zeg,

geëerbiedigd; want zij werden wel afgeschaft, doch behoudens schadeloosstelling.

Hierin lag de grondslag van de artt. 24 en 25 der Staatsregeling van 1798.

Dit is bij de Staatsregeling van 1801 niet veranderd. Trouwens, in art. 15 van die Staatsregeling wordt wel gewaagd van het herstel van toegebragt nadeel aan wettig verkregen bezittingen; dan dit kon niet doelen op de voordragt van personen tot openbare ambts-betrekkingen, omdat deze met de beginsels van de volks-souvereiniteit in tweestrijd was.

In 1801 moest Nederland bukken onder het Fransche juk, en het werd aan het groot keizerrijk ingelijfd. De wetten van dat rijk werden er uitvoerbaar verklaard. Die wetten hadden het leenstelsel en alle heerlijke regten, zonder onderscheid, reeds lang vóór die noodlottige inlijving vernietigd. Met de invoering dier wetten werden dus hier de heerlijke regten, zoo ze nog mogten bestaan, op nieuw vernietigd.

In dien staat van zaken brak de gelukkige dageraad aan van Nederlands herstel als onafhankelijken Staat in de rij der volken van Europa.

Eerst door eene omwenteling in eene representative republiek hervormd, toen in een koningrijk veranderd, naderhand in het Fransche keizerrijk ingelijfd, eindelijk uit die banden losgerukt, vond Willem van Oranje zijn Vaderland in 1813 terug, met de wetten van die verschillende tijdperken en regeringen begiftigd en belast. In die gesteldheid werd hem de souvereiniteit van dit land aangeboden en overgedragen. In die gesteldheid nam hij die souvereiniteit aan. Hij nam ze dus niet onbepaald, niet onvoorwaardelijk aan. Hij nam ze aan met de wetten, die het land toen beheerschten. Hij nam ze bovendien aan onder de voorwaarde, niet van *een charter te octroijeren*, maar van eene Grondwet, met gemeen overleg des volks, tot stand te brengen, en naar die wet te regeren.

Tegen de beginselen, in die Grondwet te huldigen, kon die souverein geene heerlijke regten herstellen; want van de bepalingen dier Grondwet zou de souvereine magt afhankelijk zijn. Nu is alleen de vraag: hadden de voormalige heeren van heerlijkheden in November 1813 verkregen regten van voordragt tot openbare ambts-betrekkingen? Neen, want de Staatsregeling van 1798 had ze afgeschaft. De Staatsregeling van 1801 of eenige latere had ze niet hersteld. De ingevoerde Fransche wetgeving had ze onvoorwaardelijk den bodem ingeslagen. Zij hadden dus evenmin de voordragt van ambtenaren, als de hooge, middelbare en lage jurisdictiën van vroegeren tijd.

Hiervan doordrongen, gaf de Souvereine Vorst, bij besluit van 26 Maart 1814, wel de regten van voordragt tot ambts-betrekkingen aan die heeren terug, doch slechts *provisionneel*.

In den considerans van dat besluit komen de merkwaardige woorden voor: «Overwegende, dat zulk een volledig herstel» — de heeren vroegen niets minder, dan om in alle hunne voormalige regten hersteld te wor-

« *tegenwoordig staatsgestel heeft mij gaandeweg overtuigd, dat de* « *heerlijke regten strijdig zijn met de aangenomen beginselen.»*

Ik vraag nu, of de verklaring, dat die regten van voordragt tot en aanstelling in openbare betrekkingen worden afgeschaft, eene onteigening ten algemeenen nutte kan worden genoemd, waarvan in art. 3, hoofdstuk V, sprake is?

Kan voor iets, dat lang was vernietigd en voor geene schatting op geldswaarde vatbaar is, in redelijken zin schadeloosstelling worden geëischt? Ik zeg: *dat voor geene schatting op geldswaarde vatbaar is*; en ik mag dit zeggen, want men kan, van die voorgedragen ambtenaren toch met eenig regt geene recognitiën hebben gevorderd, na de veranderde orde van zaken hier te lande, in het jaar 1795.

Kan het staatsbestuur eene schadeloosstelling toekennen en aan de Natie verantwoorden, voor het gemis van zoogenaamde regten, welke aandruischen tegen het beginsel, waarop het aanzijn van den Staat is gegrondvest?

Is het eene onteigening ten algemeenen nutte, wanneer men iets, tot wegneming van twijfel, door misbruik ontstaan, afgeschaft verklaart, wat bereids sedert eene halve eeuw in Nederland niet meer bestond?

Alle deze vragen moet gij, in gezonden zin, met een onverbiddelijk *neen* beantwoorden; en dan is het pleit beslist.

Ik zal voor het XIIde hoofdstuk stemmen.»

XI. De heer SLICHER zegt, dat hem, bij den aanvang der zittingen, nog geen lid der Vergadering zijnde, de gelegenheid ontbroken heeft, bij de algemeene beschouwingen zijn goedkeurend votum aan de aangeboden wets-ontwerpen toe te zeggen. Hij verklaart, dat hij zijn kortstondig mandaat, hem door de Staten van Zeeland opgedragen, aanvaard heeft, ten einde de wijziging der Grondwet in liberalen zin, die hij als burger van Nederland zoozeer voorstond, als afgevaardigde met zijn votum te kunnen bekrachtigen. Hij heeft het besluit van 17 Maart toegejuicht, en het kon hem boven alles bevredigen, dat de wensch tot eene grondwets-herziening van het geëerbiedigd Hoofd van den Staat uitging. Hij had gaarne gezien, dat bij het stelsel van vrije verkiezingen de openbaarheid der gemeenteraads-vergaderingen verpligtend ware geweest. Hij zoude met zich zelven in tegenspraak zijn, indien hij art. 4 van het XIIde wets-ontwerp niet goedkeurde, daar hij in 1842 als lid der Provinciale Staten van Zeeland zijne goedkeuring hechtte aan de afschaffing dier regten. Voorts verklaart hij, dat, indien hij zijne goedkeuring aan de XII wets-ontwerpen geeft, hij dan zijne gevoelens geen geweld aandoet, geene offers aan het Vaderland brengt, maar dat hij de innige overtuiging heeft, dat, zoo er een milde uitleg aan de nieuwe Grondwet gegeven wordt, zij de eensgezindheid, de welvaart en het geluk van zijn vaderland zal bevorderen.

XII. De heer KIEN zegt: «Wij zijn dan eindelijk genaderd aan het laatste wets-ontwerp, en nog slechts een enkel jawoord zal er noodig

zijn en onze grondwets-herziening is volbragt. Met gerustheid en tevredenheid kunt gij dan huiswaarts keeren! Na volbragten arbeid doet het rusten goed.

Het oude staatsgebouw is nu omvergehaald, en weldra zal de nieuwe woning worden opgetrokken. De fundamenten zijn reeds hier gelegd, wel niet onder de eenparige toejuichingen. zelfs van hen, die dat *geheel nieuwe* stelsel wilden: wel is met een even blijmoedig, soms zelfs met een zwaarmoedig, gemoed vroegere overtuiging, bij menigeen voorzeker met goede bedoelingen, op het altaar des Vaderlands, zoo als dit genoemd wordt, ten offer gebragt, en in het algemeen is ons werk met weinig liefde en hartelijkheid ontvangen en begroet. Ik geloof, dat het goed is, dat het zoover is gekomen; maar toch, Edel Mogende Heeren, heeft men, naar mijne zienswijze, thans eenigermate reden om zich te verheugen, want ik moet het erkennen, niet alleen zal het tijdelijke plaats maken voor een meer definitief bestuur, waaraan groote behoefte bestaat, maar ook eenige *oude gebreken* zijn verdwenen, en mogelijk, ik hoop het, zal een nieuw meer opgewekt volksleven de zekere flaauwheid en dommeligheid, eenigermate aan onzen landaard eigen en waarvan ook — waarom zoude ik het ontkennen? — onze volks-vertegenwoordiging, het zij met eerbied gezegd, niet geheel en al is vrij gebleven, doen verdwijnen. Geluk dan mijn dierbaar Vaderland met uwe nieuwe instellingen! wel zijn zij in vele opzigten nog onvolmaakt en onzeker, het is waar; uwe nieuwe Grondwet is, ik moet het erkennen, in vele opzigten nog slechts eene schets, eene kiem, welke op nadere ontwikkeling wacht; vele van hare bladzijden zijn van wit papier, waarop de volgende wetgever zal kunnen schrijven wat hij goedvindt en wil, — maar vertrouwen wij thans op dien wetgever; wij kunnen thans niet meer anders: de Hemel geve, dat die *wil* nooit in willekeur ontaarde, en de Natie zie toe, wie zij met de gewigtige taak der wetgeving belast!

Nu dan eenmaal die Grondwet is aangenomen, zal ook ik mij daaraan te goeder trouw aansluiten, en de nieuwe instellingen naar mijn vermogen mede helpen ontwikkelen. Ik geloof, dat dit de pligt is van elk regtgeaard Nederlander, die zijn vaderland lief heeft, onverschillig hoe zijne politieke begrippen zijn. Met genoegen hoorde ik gisteren de woorden van den minister van Justitie, toen hij te kennen gaf, dat na de aanneming der Grondwet, ook naar zijn verlangen, alle vroegere benamingen van mannen van behoud en geen behoud, en van stilstand of vooruitgang, met meer of minder haast en spoed, moesten verdwijnen, en dat alleen op eerlijkheid, regtschapenheid en kunde in den lande moest worden gelet, vooral van hen, die zullen geroepen worden om aan 's Lands regering deel te nemen.

In dezen tegenwoordigen stand van zaken en in deze gemoeds-stemming doet het mij leed, dat ik mij met het laatste wets-ontwerp niet zal kunnen vereenigen, en ik heb het woord gevraagd, niet om te komen verklaren, dat mijne overtuiging van vóór zes weken nog is die van heden,

maar omdat ik zelfs den schijn wil vermijden van halsstarrigheid, van onberedeneerden tegenstand tot aan het einde, en daarom zal ik met een enkel woord mijn hoofdbezwaar doen kennen.

Het is gerigt tegen het voorloopig kies-reglement. Ik vraag : berust dat reglement op billijke, regtvaardige grondslagen? Ik zal niet in ontwikkelingen treden, maar uit al hetgeen vroeger hier en elders daaromtrent gezegd en aangetoond is, meen ik dit bij gevolgtrekking te moeten ontkennen.

Niemand vindt het goed of billijk, niemand verdedigt het op de gronden van regtvaardigheid en billijkheid, zelfs het ministerie niet. De drang der omstandigheden (dit is het argument) vordert de aanneming; het is de schuld van de Kamer.

Men heeft in de laatste tijden veel van fictie gesproken. De volks-vertegenwoordiging berustte op *fictie*, voortaan zou die *waarheid* zijn. Ik zeg dit niet als een verwijt; integendeel, ik weet het, Edel Mogende Heeren, er is veel, welligt is het meeste fictie op deze aarde. Welkom is mij de belofte en toezegging, dat men naar waarheid ook in het staatkundige streven zal, en dat men zich dit bij eene nieuwe orde van zaken voor oogen en als tot regel stellen zal.

Teregt, laat ons nu die woorden in practijk brengen, onze Grondwet moet met opregtheid, met waarheid worden uitgevoerd; geene verdraaijing en vervanging mag plaats hebben, want dan hecht onze eerlijke Nederlander zich aan zulke instellingen niet.

Is het nu waarheid, dat voortaan ieder staatsburger volgens het kies-reglement zijn competent, zijn geregt aandeel bij de volkskeuze voor de aanstaande vertegenwoordiging hebben zal? Zijn de regels met regtvaardigheid, billijkheid en gelijkheid voor de wet overeen te brengen? In geenen deele. In hetzelfde kies-collegie zullen toegelaten worden, die bijv. minstens *f* 100 belasting betalen, en sommigen, die *f* 30 of *f* 40 betalen; terwijl anderen, die *f* 90 of *f* 80 of *f* 60 of *f* 50 betalen en in hetzelfde kies-district wonen, zullen blijven uitgesloten.

Dit zal overal groote onvergenoegdheid, ontevredenheid geven; dit zal reeds van den beginne afkeer opwekken tegen de nieuwe Staatsregeling, die hare belofte niet nakomt, die niet opregt, niet trouwhartig wordt nagekomen en uitgevoerd.

En men zegge niet, Edel Mogende Heeren: wij kennen die gebreken, maar ***het is maar voor eens.*** De ***eerste*** stap bij eene nieuwe orde van zaken is van hoog gewigt en beteekenis. Hij is beslissend voor de stemming der publieke meening ten gunste of ten nadeele. Als hij goed wordt gedaan met vastheid en billijkheid, als niemand daarbij zich uit hoofde van onregtvaardigheid beleedigd of verongelijkt achten kan, geeft hij vertrouwen en gerustheid bij de Natie. Geschiedt het tegendeel, dan gelooft zij zich reeds van het eerste oogenblik af aan bedrogen of bedot; een afkeer en wantrouwen is het eerste gevoel, dat bij de Natie wordt opgemerkt, die men voor de toekomst en bij eene nieuwe orde van zaken geene fictive, maar eene waarachtige volks vertegenwoordiging heeft toegezegd.

Liever nog een kortstondig ongerief, de groote beginselen zijn toch aangenomen, dan een onbillijk begin bij eene nieuwe orde van zaken. Liever nog een *vote universel*. Ik wil waarheid, geene fictie, zoomin mogelijk in daden als in woorden.

Ik zal tegen dit wets-ontwerp stemmen. »

XIII. De heer NIENHUIS: « Wanneer in eenige zitting, dan is het in deze, Edel Mogende Heeren, dat ik het betreure, dat de voorstellen van grondwets-herziening niet meer zijn gesplitst. Ware dit geschied, dan zou ik art. 4 bijv. hebben kunnen aannemen en het kies-reglement afstemmen, of omgekeerd. Nu kan ik alleen kiezen tusschen aannemen of afstemmen van beide.

In de aanneming van art. 4 zou ik geene zwarigheid gevonden hebben, omdat ik de heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen beschouw als staatkundige regten, die *jure publico*, nimmer *in patrimonio*, nimmer *in commercio* konden zijn; maar er zijn sommige zoogenaamde heerlijke regten, die oorspronkelijk een aanhangsel zijn van grond-eigendom, gelijk het collatie-regt in de provincie Groningen, volgens de statutaire regten dier provincie. Wanneer die regten afgeschaft worden, gelijk ik van oordeel ben, dat zij behooren te worden afgeschaft, omdat het algemeen welzijn en nut van den Staat dit vorderen, dan behoort er schadevergoeding te worden toegekend, omdat het dan eene onteigening is ten algemeenen nutte. Ik voor mij zou dus om deze redenen geene bedenking gevonden hebben tegen de aanneming van dat 4de artikel, vooral na den geachten spreker uit Noord-Braband gehoord te hebben, welke deze materie duidelijk, en, mijns bedunkens, juist heeft uiteengezet.

Maar nu stoot ik op het kies-reglement, welks aanneming, naar mijn bescheiden inzien, eene calamiteit voor het Vaderland zou zijn. Leest, Edel Mogende Heeren, art. 5, en ziet daaruit, welke belangrijke onderwerpen zullen worden behandeld bij de vertegenwoordiging, die verkozen zal worden. Het zijn wetten betreffende de verantwoordelijkheid der ministers, de nieuwe regterlijke inrigting, het onderwijs en armbestuur, de uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering.

En tot al die hoogst belangrijke wetten, die eene aanvulling zullen zijn der thans in behandeling zijnde Grondwet, zullen medewerken de beide kamers, voor welker goede en aan het belang der zaak geëvenredigde zamenstelling ik niet alleen geenen waarborg vinde, maar voor welker zamenstelling ik groote vreeze koestere. Aan die proeve wil ik mijn Vaderland niet wagen. »

XIV. De heer VAN HARENCARSPEL geeft te kennen, dat hij slechts een kort woord te zeggen heeft met betrekking tot een door velen gevreesd gevolg van de erkenning van het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering bij de Grondwet, en dat hij dit wenscht te doen naar

aanleiding van de bijzondere wijze, waarop de wet, welke ingevolge het 2de lid van art. 1 van het Iste hoofdstuk de uitoefening van dat regt zal regelen en beperken in het belang der openbare orde, in het 5de artikel van dit XIIde hoofdstuk wordt vermeld. Het is toch eensdeels het geval, dat bij niet weinige regtgeaarde Nederlanders de vrees bestaat, dat vele ingezetenen in het denkbeeld zullen geraken, dat zij bij het in werking komen der gewijzigde Grondwet al aanstonds ingevolge de erkentenis van dat regt zich zullen kunnen vereenigen en vergaderingen houden. Maar ook anderdeels zijn er bekwame regtsgeleerden — en daaronder een man, voor wiens kunde de spreker de grootste achting koestert — die inderdaad meenen, dat, wanneer bij den Hoogen Raad de vraag zou voorkomen en moeten worden uitgemaakt, of de artikelen 291 en volgende van den *Code Pénal* na de afkondiging der wijzigingen van de Grondwet nog in werking zullen blijven, die vraag door den Hoogen Raad uit hoofde van het grondwettig erkende regt in eenen ontkennenden zin zou worden beslist. De spreker is niet van dit gevoelen. Hij houdt zich geheel overtuigd, dat de grondwettige erkentenis van het regt tot vereeniging en vergadering in het aangehaalde artikel van het Iste hoofdstuk niet is de erkenning van een werkend regt, maar van een regt, hetwelk door de nadere bepaling, dat de uitoefening door de wet geregeld wordt, werkeloos wordt, zoo als de hoogleeraar Thorbecke het uitdrukt in zijn *Bijdrage tot de herziening der Grondwet*. De zaak is, naar het inzien van den spreker, deze, dat door den grondwetgever slechts een beginsel is gesteld, hetwelk hij gewild heeft, dat door den wetgever bij de te maken wet niet zou worden uit het oog verloren. Hierover behoorde geen twijfel meer te bestaan. Maar zoo er nog eenige twijfel daarover bestond, dan zoude die twijfel — en dit is de opmerking, welke de spreker onder de aandacht der Vergadering wilde brengen — op de volledigste wijze worden opgegeven door art. 5 van dit XIIde hoofdstuk, vermits de in de 2de alinea van art. 14 van het Iste hoofdstuk bedoelde wet alhier genoemd wordt de wet tot uitoefening van het regt tot vereeniging en vergadering, dat is, om dat regt te kunnen uitoefenen. Deze opmerking heeft de spreker vermeend zoo tot inlichting van vele ingezetenen, als tot geruststelling van vele andere, wat die bedenking betreft, te moeten in het midden brengen.

XV. De heer BIJLEVELD (uit Gelderland): «Bij de algemeene beschouwingen over de twaalf wets-ontwerpen, aan onze beraadslagingen onderworpen, heb ik met korte trekken ontwikkeld de gronden, die mij zouden leiden, om mijne goedkeurende stem te geven aan het thans in behandeling voorgenomen XIIde wets-ontwerp. De gronden daartegen waren tweeledig: ten eerste, tegen de 1ste alinea van art. 4, waarbij de heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen worden *afgeschaft;* en ten tweede tegen de bepaling van het 2de lid, waarbij aan den wetgever, bij opheffing der overige regten,

zal worden overgelaten de schadeloosstelling der eigenaren vast te stellen en te regelen.

Ik vind mij verpligt, deze mijne gronden, nadat ik den geachten spreker uit Noord-Braband heb gehoord, nader aan U Edel Mogenden bloot te leggen, en merk met Zijn Edel Mogende aan en erken ook, dat die regten tot het *jus publicum* behooren en als zoodanig niet *in commercio* kunnen geacht worden te bestaan; maar ik geef aan den geachten spreker niet toe, dat die niet grondwettig zouden zijn erkend en als zoodanig daaruit voor den titularis geene regten zouden zijn geboren, waaraan niet bloot als het ware een *pretiosum affectionis*, maar integendeel een appreciabel eigendoms-regt zoude zijn geëigend.

Bij de regerings-reglementen toch voor het plattelands-bestuur zijn die regten van *voordragt* aan de heeren der heerlijkheden verzekerd geworden, en die reglementen zijn, wat de uitoefening van die politieke regten betreft, bij de Grondwet erkend, verklaard geworden, na een tienjarig bestaan derzelve, een deel der Grondwet te zullen uitmaken; dat tijdvak was in 1824 verstreken, en zijn zij ook toen definitief vastgesteld. Daaruit ontstaat, naar mijne schatting, het door de Grondwet erkende regt, waarop bij de afschaffing dier regten eene schadevergoeding zoude moeten worden toegekend.

Ik acht het met den tegenwoordig aangenomen regeringsvorm onvereenbaar, dat die regten alsnog zouden kunnen of vermogen uitgeoefend te worden, doch ik schat het boven allen twijfel te zijn verheven, dat die regten zonder schadeloosstelling kunnen afgeschaft worden, en als het ware eene spolie van het *titulo oneroso* verkregen regt mag worden toegelaten. Wij hebben het, Edel Mogende Heeren, van regeringswege, door den heer minister van Justitie, hooren verklaren, dat de meerdere vrijheid en uitbreiding der burgerschaps-regten met noodwendige uitgaven zouden gepaard gaan, *dat de vrijheid, die men wilde, geld kostte*, doch ik mag daarbij niet toegeven, dat door deze afschaffing van heerlijke regten tot het doen van voordragten of aanstellingen eene bezuiniging in die uitgaven zoude mogen plaats grijpen ten koste van den wettigen eigenaar.

In de betrekking, die mij hier in deze Vergadering heeft gebragt, ben ik geroepen tot vertegenwoordiging van het Nederlandsche volk en als zoodanig, om voor die regten van dat volk te waken; dat doe ik, door niet te willen toelaten, dat een éénig ingezeten in deszelfs grondwettig erkende regten wordt verkort of in zijn welhebbend regt benadeeld.

Ik doe dat hier, Edel Mogende Heeren, uit overtuiging, maar tevens zonder eigenbelang. Noch direct noch indirect, ben ik in het bezit van deze of soortgelijke heerlijke regten en heb ook niet het eigendom van soortgelijke majoraten, maar door de keus mijner mede-ingezetenen en de vereerende onderscheiding des Konings, ben ik geplaatst aan het hoofd eener communiteit, die de uitoefening van zoodanige regten, als waarvan

hier sprake is, voor *groote sommen* gelds heeft gekocht en die regten heeft uitgeoefend, ten einde ook haren politieken invloed op hare eigendommen en het beheer derzelve uit te oefenen. Deze communiteit heeft die regten tegen aanzienlijk geldsbedrag verkregen en dezelve grondwettig zien erkennen en in toepassing brengen. en zou die thans zien te niet gaan door eene onvergolden afschaffing. Neen, Edel Mogende Heeren, tegen eene zoodanige bepaling strijdt de Nederlandsche trouw. Ik beaam volkomen de drie stellingen van den geachten mede-gedeputeerde uit Gelderland: dat die regten zijn geëigend door langdurig genot, door erf of koop, of door overgang bij erfdeeling, alzoo aan die regten een onerense titel kleeft, waarvoor het Rijk of de schatkist zijne overgangs-regten heeft genoten.

Omtrent de 2de alinea van art. 4, dat hier *de wetgever zal kunnen opheffen en zonder tusschenkomst des regters de schadeloosstelling kunnen vaststellen en regelen*, heb ik mijn gevoelen bij de algemeene beschouwing ontvouwd en zal daarom geen misbruik van den tijd maken, om het ongrondwettige daarvan nader te ontvouwen, als zijnde zulke opheffing eene onteigening ten *algemeenen nutte*, waarvan de waardering aan den burgerlijken regter *moet* worden overgelaten.

Opzigtens het tweede deel van dit wets-ontwerp had ik voor mij geen bezwaar gevonden ter toetreding, als zijnde eene transitoire bepaling, om het nu opgetrokken staatsgebouw in zijne ontwikkeling te brengen, hoezeer de uitvoering dier bepalingen niet van bezwaren zij vrij te spreken. Edoch éénmaal het stelsel, hetwelk den grondslag van ons staatsverdrag uitmaakt, zijnde aangenomen, zoo is het pligt van den Nederlander, het zijne bij te dragen, om dat staatsgebouw in zijne instellingen te schragen en onvermoeid zijne pogingen aan te wenden, om den luister en de welvaart van het ons allen zoo dierbaar Vaderland te verhoogen en, door gehechtheid aan het doorluchtig Hoofd van den Staat, van zijne liefde en medewerking te doen blijken, tot welke pligtsvervulling wij allen, Edel Mogende Heeren, ons alhier vereenigd hebben.»

XVI. De heer VAN REEDE VAN OUDSHOORN zegt hoofdzakelijk: «Ik heb voor korte oogenblikken het woord gevraagd, ten einde de stem te motiveren, die ik denk uit te brengen. Toen ik bij gelegenheid van de algemeene beraadslagingen het woord voerde, gaf ik te kennen, dat in het algemeen mijne bezwaren van tweederlei aard waren. Zij waren in de eerste plaats gelegen in miskenning van verkregen regten, en in de tweede plaats in sommige bepalingen, waarbij naar mijn oordeel aan het door mij bestreden beginsel der volksregering eene uitbreiding werd gegeven, strijdig met de rust en met het ware begrip van den monarchalen Staat. Ik heb alzoo tegen het Iste wets-ontwerp gestemd, omdat daarin bepalingen waren opgenomen, waarbij aan de wet de faculteit werd overgelaten, om provinciën te vereenigen en te splitsen. Ik heb ook het IIIde wets-ontwerp afgekeurd, omdat ik mij met het daarin voorgedragen

stelsel van vertegenwoordiging niet kon vereenigen. Al de andere wets-ontwerpen heb ik goedgekeurd, eensdeels, omdat daarin vrijheden werden verleend en regten toegekend, die mij dierbaar aan het hart waren, en aan de andere zijde, omdat daartegen bij mij geene gemoedelijke bezwaren waren opgerezen, die mij de aanneming onmogelijk maakten. Ik heb daardoor het bewijs willen geven, dat ik hier niet was opgetreden, om eene stelselmatige oppositie tegen de Regering vol te houden, maar dat ik dáár, waar het voor mij geene miskenning van levensbeginselen gold, bereid was om mede te werken tot oprigting van het nieuwe staatsgebouw. Het thans in behandeling zijnde wets ontwerp kan evenwel mijne goedkeuring niet wegdragen. Behalve de reeds door anderen geopperde bedenkingen tegen het voorloopig kies-reglement, in welke bedenkingen ik deel, vind ik bezwaren in art. 4, waarbij de heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen zonder schadeloosstelling afgeschaft worden. Na hetgeen ik daaromtrent in deze Vergadering heb hooren in het midden brengen, en na hetgeen dienaangaande door de geachte sprekers uit Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland is gezegd, is het mij voorgekomen, dat, al mogt in dit opzigt het strikte regt aan de zijde der Regering zijn, dan nog in allen gevalle eene afschaffing dier regten zonder schadevergoeding onbillijk, en, gelijk de spreker uit Gelderland zeide, het *summum jus* hier eene *summa injuria* zou zijn. Immers, het kan niet ontkend worden, dat van wege den Staat zoodanige regten verkocht zijn geworden, dat die alzoo door den Staat erkende en bij erf-opvolging of koop verkregen regten privaat eigendom zijn. Het kan niet ontkend worden, dat de Staat zelf in der tijd in Noord-Braband de afschaffing dezer regten heeft geregeld, onder het verleenen van schadeloosstellingen, welke, ten minste gedeeltelijk, uit de provinciale kas zijn bekostigd. Het zou dus, naar mijn inzien, eene groote onbillijkheid zijn, die regten thans zonder schadeloosstelling af te schaffen, terwijl eene schadevergoeding vroeger aan sommigen is toegekend. Zulk eene handelwijze zou, dunkt mij, strijdig zijn met de beginselen van eerlijkheid, welke het Nederlandsche volk tot heden altijd heeft aangekleefd. Uit dezen hoofde alzoo zal ik tot mijn leedwezen mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp moeten weigeren, tenzij ik zoodanige inlichtingen van de Regering mogt ontvangen, die mij tot eene andere denkwijze bragten. »

XVII. De heer VAN HARENCARSPEL zegt te wenschen, dat uit hetgeen hij zoo even de eer had te zeggen — terwijl hij daarbij van zijn in de gewone Kamer kenbaar gemaakt bezwaar ten aanzien van de 1ste zinsnede van art. 4 van dit hoofdstuk heeft gezwegen, — niet worde opgemaakt, dat hij met betrekking tot dit punt van gedachten zou zijn veranderd. Dit is toch geenszins bij hem het geval. Hij blijft van oordeel, dat de door den grondwetgever erkende wettig verkregen regten van belanghebbenden door dat artikel kunnen geacht worden inderdaad benadeeld te zijn, en hij zal daarom tegen dit hoofdstuk zijne stem ook hier, gelijk

in de gewone Kamer, uitbrengen. Het was hem ontgaan dit uitdrukkelijk te zeggen, en opdat hieruit geene verkeerde gevolgtrekking mogt worden afgeleid, en hij ook later niet verpligt zou zijn hierop terug te komen, heeft hij het noodig geacht, bij het zoo even gezegde nog deze verklaring te voegen.

XVIII. De heer VAN LIJNDEN zegt, dat ook bij hem ten opzigte van de in dit wets-ontwerp voorkomende bepaling betrekkelijk de afschaffing van heerlijke regten zoo groote bezwaren zijn opgerezen, dat hij daaraan zijne goedkeurende stem zal moeten weigeren. Hij is op zich zelf niet tegen de afschaffing dier regten, maar hij verlangt, dat die niet zonder schadeloosstelling plaats hebbe. Hij zal alzoo tegen het ontwerp stemmen, tenzij hij van de Regering zoodanige voldoende inlichtingen omtrent dit onderwerp mogt ontvangen, dat hij van zijn genomen besluit mogt worden teruggebragt.

XIX. De heer VAN LEEUWEN: « In de belangrijke avond-zitting van 24 Augustus jl. heb ik mijn gevoelen in het breede ontvouwd, en te kennen gegeven, dat ik, hoe wenschelijk ook naar mijne meening de afschaffing der heerlijke regten zij, mij, met een oog op artt. 162, 163, en 165 der bestaande Grondwet en op artt. 3, 4 en 6 van het pas aangenomen Vde ontwerp, bezwaard gevoelde om dit te doen, zonder vergoeding van daardoor veroorzaakt en behoorlijk bewezen geldelijk nadeel.

In deze zitting heeft een geacht medelid uit Zutphen dit betoogd uit een oogpunt van *billijkheid*, een ander lid uit Nijmegen heeft dit aangedrongen met klemmende redenen uit de Staatsregelingen, die elkander in ons Vaderland hebben opgevolgd, en daarbij gewezen op de bepalingen in de reglementen over het bestuur ten platten lande in verscheidene provinciën.

Ik had dus voorgenomen op dat onderwerp niet meer terug te komen, ware ik daartoe niet gedrongen door mijn geëerden ambtgenoot uit Noord-Braband, die, naar mijn bescheiden inzien, strijdig met de leer der vrijwaring, kortweg de voormalige koopers van heerlijke regten teruggewezen heeft naar hunne eigene onvoorzigtigheid, toen zij den afstand van regten en bevoegdheden overnamen, welke naar hunne eigene wetenschap de Staat aan hen niet konde, niet mogt cederen, en dus ook naar willekeur zou kunnen terugnemen.

Ik beaam, dat de staatkundige regten, in het 1ste lid van dit art. 4 bedoeld, behooren tot het *jus publicum*, niet tot het *jus privatum*; maar het is even waar, dat de voormalige Souverein dezer landen die regten eenmaal tot ondersteuning van 's lands kas *in commercium* gebragt heeft door die af te staan en te verkoopen, te verkoopen met belofte van *vrijwaring*: gelijk uitdrukkelijk aangenomen is, *inter alia* bij art. 23 der algemeene voorwaarden van 1721.

Neen! ik kan die magtspreuk van het geachte lid uit Noord-Braband

dat *«sibi imputent»* niet overeenbrengen met art. 1530 van ons Burgerlijk Wetboek: «Alhoewel bedongen mogt zijn, dat de verkooper tot *geene* vrijwaring zal gehouden zijn, blijft hij nogtans aansprakelijk voor de zoodanige, welke uit eene daad, door hem zelven verrigt, voortspruiten. *Alle hiermede strijdende overeenkomsten zijn nietig.*»

En nu, Edel Mogende Heeren, heeft *in casu* de Staat ter *goeder trouw* die regten verkocht, den koopprijs ontvangen; hij heeft eene handeling van het burgelijk regt aangegaan, waartoe hij zich naderhand, wel gezien, onbevoegd acht, en die regten terugneemt. Ik mag het lijden, Edel Mogende Heeren, maar zeg dan in even goede trouw: geef dan ook den koopprijs terug.

Neen, Edel Mogende Heeren, dit strijdt tegen alle goede trouw, tegen alle begrip van regtvaardigheid. Maar buitendien, art. 24 der constitutie van 1798 is duidelijk herroepen door art. 15 van de Staatsregeling van 1801; de belofte bij Souverein besluit van 26 Maart 1814 is bevestigd door artt. 81 en 90 der Grondwet van 1814 en art. 154 der Grondwet van 1815; zij is verwezenlijkt *inter alia* in art. 13 van het provinciaal reglement op het bestuur ten platten lande van Holland, door tien jaren vigeur een deel dier Grondwet geworden, krachtens art. 7 daarvan.

Neen, geene halsstarrigheid in het een of ander staatkundig beginsel; neen, naauwgezette betrachting van bezworen pligten verbiedt mij, ondanks mij zelven, mijne toestemming te geven tot dit ontwerp; en sla ik het oog op den eed, dien ik aflegde bij de aanvaarding mijner betrekking als volks-vertegenwoordiger: ik kan en mag mijn geweten daarmede niet bezwaren!

Ik heb eerbied voor de overtuiging van anderen; ik vorder datzelfde ontzag voor de mijne.»

XX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord, en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

Zeer onlangs ontmoette ik U Edel Mogenden op den oogenblik, toen de grondslagen voor ons nieuwe staatsgebouw waren gelegd, en de muren opgetrokken, en ik U Edel Mogenden mogt uitnoodigen, om het inwendige van dat gebouw naar uwe behoefte en naar uwe geneugten in te rigten. Thans ontmoet ik U Edel Mogenden op den gewenschten oogenblik, waarop dat geheele gebouw naar het uit- en naar het inwendige is voltooid, en op zijne bewoners wacht. Vorst en volk wenschen er bezit van te nemen. Maar niemand kan binnentreden, want de deur is gesloten. Dit XIIde wets-ontwerp is de sleutel, tot het openen van die deur bestemd. In naam des Konings kom ik dien sleutel van u vragen, opdat hij zijnen troon in dit gebouw vestige en zijn volk daarin rondom zich vergadere, om het veilig en gelukkig te doen worden.

Ziedaar het gewigt van dit oogenblik, de waarde van dit XIIde wets-ontwerp, de dringende behoefte, die er bestaat, dat wij de aanneming van dit wets ontwerp verkrijgen, spoedig verkrijgen. Denkt eens na, wat het zou zijn, indien die sleutel niet wierd uitgereikt; indien de deur van het nieuwe gebouw gesloten moest blijven; indien de elf aangenomen wets-ontwerpen ongebruikt en onbruikbaar moesten blijven en middelerwijl de werking voortduren eener Grondwet, die nu ook door U Edel Mogenden langer onbruikbaar is verklaard. Het verlangen naar het genot der gewijzigde bepalingen is nu levendiger dan ooit, is nu volkomen gewettigd, en dat genot zou nu worden verdaagd voor maanden, misschien voor jaren verdaagd! Wordt dit ontwerp verworpen, dan moet een ander worden uitgedacht, aan eene enkele Kamer voorgelegd, door haar goedgekeurd, aan het oordeel der Eerste Kamer onderworpen en tot een voorwerp van nieuwe beraadslaging eener dubbele Tweede Kamer gesteld. Hoevele gevaren zou dat nieuwe ontwerp niet moeten doorstaan! Wanneer gij op dezen oogenblik moeijelijk zijt in het aannemen der tegenwoordige voordragt, moeijelijker zal men mogen wezen bij het beoordeelen van eene nieuwe. In de oogenblikken, die wij nu gelukkig door zijn geworsteld, was het noodig zich te behelpen met de bestanddeelen, die aanwezig zijn, maar later zal die reden niet meer bestaan. Wierd dit voorloopig kies-reglement verworpen, de Regering zou dan een nieuwen census moeten uitdenken, veelvuldige werkzaamheden zouden daarvoor gevorderd worden en na verloop van maanden zou dan een nieuw kies-reglement worden voorgedragen. En zou dit dan de in de eerste plaats gevorderde goedkeuring der enkele Tweede Kamer wegdragen? Misschien ja, maar waarschijnlijk neen; want gij weet het, hoe jaren achtereen vergeefsche pogingen zijn aangewend, om op een beperkt veld eene kieswet tot stand te brengen, hoe daarbij verwerping op verwerping is gevolgd. En zoo de nieuwe voordragt nu àl gelukkig het onderzoek der gewone Tweede Kamer doorstond, dan zou zij nog de goedkeuring moeten erlangen van de Eerste Kamer en van de dubbele Tweede Kamer. Hoeveel gevaar zou er niet bestaan voor afkeuring, en indien deze volgde, hoeverre zou men dan niet weder van de haven verwijderd zijn? Door de ministers zou inmiddels geene genoegdoening aan de Natie gegeven kunnen worden, de elf wets-ontwerpen zouden ongebruikt blijven liggen, terwijl het verlangen der Natie meer en meer stijgen zou. Edel Mogende Heeren, het is van het hoogste belang, dat ook dit wets-ontwerp worde aangenomen; en het is met den meesten aandrang, dat ik in naam des Konings van u vraag den sleutel van dit voltooide gebouw.

Het wets-ontwerp, thans in beraadslaging, bestaat uit twee deelen, die beide bestrijders hebben gevonden. Wat het eerste gedeelte betreft, bepaalde zich die afkeuring uitsluitend tot het 4de artikel. De bepaling van dat artikel vond ernstige, heftige tegenstanders, en toch — het verheugt mij dit te kunnen zeggen — het is het onschuldigste artikel der wet, en hetgeen hier te lezen staat, is het onschadelijkste, dat met

betrekking tot dit onderwerp kan worden geschreven. Men moet òf het artikel onjuist hebben begrepen òf zich door spoken, die men zich voor den geest bragt, hebben laten verschrikken en daardoor verhinderd zijn geworden de waarheid te zien. Ik wensch dat 4de artikel bedaard en naauwkeurig met u te overwegen, opdat alle schrikbeelden verdwijnen en het blijke inderdaad eene hoogst onschuldige en onschadelijke bepaling te bevatten.

De bepaling betreft de heerlijke regten. Van waar die afkomstig zijn, behoef ik niet te ontvouwen. Eene zaak slechts wil ik met betrekking tot die regten herinneren, eene zaak, die reeds vroeger door de Regering is opgemerkt en door velen in uw midden bevestigd; deze namelijk, dat de heerlijke regten van tweederlei aard zijn. Zij zijn òf voorwerpen van het staatsregt òf voorwerpen van burgerlijk regt. Tusschen die beide soorten bestaat een groot verschil. Wil men nu juist oordeelen en redeneren en alle verwarring vermijden, dan moet men de eerste alleen aan het staatsregt, de laatste alleen aan het burgerlijke regt ter toetse brengen; maar niet, zoo als sommigen uwer deden, over de staatsregtelijke heerlijke regten sprekende, de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek in toepassing brengen. Wij hebben alleen geschil over de eerste der beide genoemde soorten. Ik wederleg daarom de redeneringen niet, die uit het Burgerlijk Wetboek zijn geput.

Naar aanleiding van de tweederlei soort dezer heerlijke regten is ook het artikel in twee deelen gesplitst. Het eerste handelt over de staatsregtelijke heerlijke regten. Deze zijn door de staatswet gegeven en voor zoolang geldig als deze bestaat; zij spruiten uit de staatkundige regeling voort en gaan daarmede verloren; zij maken een deel uit van het staatsregt, dat veranderlijk is in zijne bepalingen. Geheel anders is het met de heerlijke regten van burgerregtelijken aard gelegen: deze worden niet door het wetboek geschapen, zij bestaan buiten en onafhankelijk van dat wetboek en worden door hetzelve alleen geregeld, beschermd, verdedigd.

Ik behoef niet na te gaan, wanneer die regten, die langen tijd hebben bestaan, werkelijk zijn afgeschaft; maar ik moet toch nagaan, op welken grond zij op dit oogenblik berusten. De Staatsregeling van 1798 zegt in haar 24ste artikel: «Alle eigenlijk gezegde heerlijke regten en tituls, waardoor aan een bijzonder persoon of ligchaam zou worden toegekend eenig gezag omtrent het bestuur van zaken in eenige stad, dorp of plaats, of de aanstelling van deze of gene ambtenaren binnen dezelve, worden, voor zooverre die niet reeds met de daad zijn afgeschaft, bij de aanneming der Staatsregeling, zonder eenige schadevergoeding, voor altijd vernietigd.» Wat nu ook in de opvolgende jaren het lot geweest zij van de heerlijke regten, zeker is het, dat die, van de hier bedoelde soort, gedurende den tijd der Fransche overheersching, nimmer zijn uitgeoefend. Eerst na de afschudding der Fransche kluisters zijn de voormalige heeren der heerlijkheden weder te voorschijn getreden, en hebben den Souvereinen Vorst geen rust gelaten, totdat Z. K. H. ook deze hunne

regten in bescherming nam. Daarvan getuigt het besluit van 26 Maart 1814, waarop die regten thans gezegd worden te berusten. Ik moet nu van uw geduld vergen dat besluit kortelijk met mij te doorloopen, en dan merk ik al dadelijk op, dat het opschrift van het besluit aldus luidt: «Besluit.... houdende *provisionnele* bepalingen wegens de *toekomstige* uitoefening der *voormalige* heerlijke regten.» En nu leest men in de considerantia het volgende:

«Disponerende op verschillende rekwesten, aan Ons gepresenteerd door eigenaren van voormalige heerlijkheden, ridderhofsteden en havezaten, en alle strekkende, om te worden hersteld in de regten en voordeelen, die daaraan oudtijds zijn geaccrocheerd geweest;

«Overwegende, dat zulk een volledig herstel in geenen deele zoude overeen te brengen zijn met de tegenwoordige omstandigheden van het Vaderland, en met die algemeene gronden van regering, aan welker inachtneming deszelfs toekomstige rust en voorspoed ten naauwste verbonden zijn;

«Willende desniettemin, ter gemoetkoming der benadeelde eigenaren hierboven vermeld, al zulke provisionnele bepalingen maken, als, te dezen, behoudens het belang van den Staat, in aanmerking kunnen komen;» enz.

Hiermede stemt overeen hetgeen men in het besluit zelf leest. Artikel 1 zegt: «De voordragt van schouten, secretarissen en bestuurderen van gemeenten of polders zal, in de voormalige heerlijkheden, alwaar deze of soortgelijke ambtenaren door de eigenaren of heeren benoemd wierden, door dezelve eigenaren aan Ons geschieden, *overal*, *alwaar de plaatselijke of andere bijzondere omstandigheden het niet raadzaam zullen maken*, de aanstellingen onmiddellijk en zonder voorafgaande voordragt te doen plaats hebben, blijvende echter de aldus aan Ons voorgedragen en door Ons aangestelde ambtenaren in zoodanige afhankelijkheid van de algemeene lands- of provinciale autoriteiten, als» enz. Ziedaar die voormalige heerlijke regten hersteld, slechts voor zooverre en alleen dáár, waar die zouden kunnen worden uitgeoefend, behoudens de belangen van den Staat. En nu zegt art. 12: «Deze bepalingen zijn provisionneel en geschikt, om alle botsingen voor te komen, en den loop der administratie op eene billijke wijze te regelen, ten einde in tijd en wijle nader door Ons herzien of in verband gebragt te worden met hetgeen de Grondwet of daaruit te pronflueren reglementen te dezen zouden mogen bepalen.» Ik vinde hier alzoo alleen eene slechts *provisionnele* invoering van die *gedeeltelijke* herstelling der heerlijke regten; eene herstelling, onder voorwaarde, van geene krenking toe te brengen aan de belangen van den Staat. Dat mén zelfs in die provisionnele en voorwaardelijke herstelling nog bezwaar zag, bewijzen de bepalingen van artt. 8 en 9, die aldus luiden:

«Art. 8. Alle quaestiën, over het voormalig regt der eigenaren, en alzoo over de applicatie der beginselen van dit Ons besluit op de bijzondere gevallen, zullen, als quaestiën over bijzondere eigendoms-regten, uitsluitend ter cognitie en judicature onzer regtbanken verblijven.

« Art. 9. Alle verschillen, klagten of moeijelijkheden, uit het verstand, de toepassing en uitvoering van dit Ons besluit, in de bijzondere gevallen, ontstaande, zullen worden gebragt ter cognitie van den commissaris-generaal van het departement, in hetwelk dezelve plaats hebben, of de autoriteiten, die denzelven vervangen zullen.

« Deze zullen de verschillende belangen zooveel mogelijk vereenigen en partijen bevredigen, en des noods derzelver quaestiën summier beslissen, behoudens het regt van doleantie bij den commissaris-generaal tot de Binnenlandsche Zaken, die daarvan aan Ons rapport zal doen, ten einde alsdan daaromtrent zoodanig te statueren, als Wij zullen vermeenen te behooren. »

Ziedaar het besluit van den 26 Maart 1814, waarop die heerlijke regten thans rusten. Is nu dat besluit uitgevaardigd vóór de Grondwet van 1814, dan zijn die regten slechts provisionneel en voorwaardelijk hersteld geworden, om opgeheven te worden dáár, waar het belang van den Staat zulks vorderen zou. Maar is dat besluit na de Grondwet van 1814 uitgevaardigd, dan is het met die Grondwet onbestaanbaar. Indien dus nog eenige hechtheid aan dat fundament moet worden toegekend, dan is het in allen gevalle niet als onomstootbaar te beschouwen. Maar wij zijn bij deze voordragt niet zoo onvoorzigtig geweest, om ons in geschillen te wikkelen. Wij hebben daarom het artikel zoo gesteld, dat het inderdaad hoogst onschuldig en onschadelijk is.

Ik heb reeds opgemerkt, dat het artikel in twee deelen gesplitst is en ik verzoek u thans die beide deelen naast elkander te leggen en met elkander te vergelijken. Het eerste zegt: « De heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen zijn afgeschaft. » En in het tweede gedeelte leest men: « De opheffing der overige heerlijke regten en de schadeloosstelling der eigenaren kunnen door de wet worden vastgesteld en geregeld. » Uit de vergelijking dezer beide deelen heeft men de opmerking geput, dat in het laatste van schadeloosstelling gesproken, in het eerste daarvan gezwegen wordt, en dat men daarom moest aannemen, dat, wat de eerstgemelde heerlijke regten betreft, geene schadevergoeding gegeven zou worden. Deze gevolgtrekking is onjuist. Dit hebben wij niet bedoeld, gelijk ik zoo aanstonds met onwedersprekelijke bewijzen zal aantoonen. Wij spreken in het eerste gedeelte alleen van heerlijke regten, die uit het staatsregt ontspruiten en geene onderwerpen zijn van burgerlijk eigendom; in het tweede daarentegen wordt juist gehandeld van voorwerpen van burgerlijk eigendom; en nu hebben wij hier overeenkomstig de leer betreffende de gewone onteigening bepaald, dat de schadeloosstelling door den wetgever geregeld zou worden. Wij hebben den wetgever de bevoegdheid gegeven, om die laatstbedoelde heerlijke regten op te heffen, maar onder voorwaarde, dat ook door hem de schadeloosstelling geregeld zou worden, dat is de regelen gesteld, die de regterlijke magt bij het vaststellen van de hoegrootheid der schadevergoeding zal hebben te-

volgen en toe te passen. Geene andere is de bedoeling, waarmede hier van schadeloosstelling gesproken wordt; en dat wij werkelijk alle schadevergoeding, met opzigt tot de staatkundige heerlijke regten, niet hebben willen uitsluiten, dit bewijst in de eerste plaats de vergelijking der 1ste alinea met art. 24 der Staatsregeling van 1798, waar de vernietiging der bedoelde regten uitgesproken wordt « *zonder eenige schaêvergoeding.* » Wij hadden dat artikel voor ons liggen; hier, gelijk dáár, worden de staatkundige heerlijke regten afgeschaft, maar in 1848 wordt niet vastgesteld, zoo als in 1798 plaats vond, dat geene schadeloosstelling verschuldigd zal zijn. In de tweede plaats wijs ik op het ontwerp der commissie van 17 Maart jl., waar alinea 1 van art. 2 der additionnele bepalingen aldus luidt: « De heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen, worden *zonder schadeloosstelling* afgeschaft. » Zal het niets beteekenen, dat, terwijl de commissie in haar voorstel de woorden *zonder schadeloosstelling* bezigt, deze door het ministerie zijn uitgeschrapt? Dit is inderdaad van groote beteekenis en nu zal men geen regt meer hebben, om hier den regel toe te passen: *inclusio unius est exclusio alterius.* Het is bewezen, dat hier opzettelijk is afgeweken van hetgeen in de Staatsregeling van 1798 en van dat, wat in het ontwerp der commissie voorkwam. Wij zeggen nu eenvoudig: « De heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen zijn afgeschaft. » Wat is dit nu? Geldt het hier de afschaffing zelve? Neen, dat behoefde niet meer te geschieden, nadat de voorgedragen verandering van het verkiezings-stelsel was aangenomen en daarmede de standen vervielen, en nadat de inrigting der gemeente-besturen aan eene gemeente-wet overgelaten werd en de beginselen, daarbij te volgen, werden aangegeven op zoodanige wijze, dat er geen twijfel meer is, dat geene heerlijke regten bij die gemeente-wet erkend zullen worden. Wij doen hier inderdaad niets meer, dan aan het slot der Grondwet opteekenen, wat reeds vroeger was tot stand gebragt.

Maar waarom, zoo vraagt men, dan niet van schadeloosstelling gesproken? Het antwoord is eenvoudig: omdat deze heerlijke regten, naar aanleiding van alles, wat in de laatste halve eeuw ten hunnen opzigte is voorgevallen, aan vele bedenkingen zijn onderworpen, op zeer verschillende wijzen zijn verkregen en uitgeoefend, en daarom moeijelijk op dezelfde schaal gewogen kunnen worden; en omdat wij het geheel aan het oordeel des regters, in ieder bijzonder geval, willen hebben overgelaten te beslissen, of eenige aanspraak op schadevergoeding ter zake van afschaffing kan worden gemaakt.

Is dat artikel dan nu van zooveel gewigt, als men het heeft willen doen voorkomen? Benadeelt het iemand? Druischt het aan tegen eenig beginsel van regt? Bij naauwgezet onderzoek zal men niets kunnen vinden, wat hier eenige stof tot bezwaar zou opleveren. Neen, heeft men gezegd, die schadevergoeding moet uitdrukkelijk toegezegd worden, want daarop

heeft hij, die zijne heerlijke regten van staatkundigen aard verliest, regt. Ik erken dat *regt* niet. De *billijkheid* zou het toekennen eener schadevergoeding kunnen vorderen: want het is hard, hetgeen men zoolang bezeten heeft, op eens te verliezen; het is hard, zonder eenige vergoeding te zien vernietigen, hetgeen geldelijke opoffering gekost kan hebben. Maar ik moet daartegen opmerken, dat het der Regering niet vrijstaat, ten koste der Natie, waar het zulke aanzienlijke sommen gelden zou, billijk te zijn. Het kost der Natie reeds groote moeite op te brengen, wat van haar met regt geëischt kan worden; hare verbindtenissen zijn gewaarborgd, maar die reeds zoo drukkende last mag niet verzwaard worden met hetgeen alleen op grond van billijkheid van haar verlangd kan worden. Wij spreken hier over de regtmatigheid eener schadevergoeding en dan moet men zich op geene gronden van billijkheid beroepen. Zijn er de zoodanige, die luide, zeer luide spreken, dan zal door deze Grondwet de weg niet afgesneden zijn, om zich met die gronden tot de Regering te wenden, en dan zal deze in overweging kunnen nemen, in hoeverre zij, behoudens hare verpligting jegens de Natie, aan de geuite wenschen voldoen kan, en of er misschien verpligting bestaat, om van de Vertegenwoordiging gelden te vragen tot bevrediging van zoodanige eischen der billijkheid.

Ik meen hiermede genoegzaam aangetoond te hebben, dat wij in de 1ste alinea van art. 4 eenvoudig de afschaffing vermeld hebben van de dáár bedoelde heerlijke regten; dat wij geene aanspraken gekrenkt hebben noch van regt noch van billijkheid, en dat hieromtrent alles volkomen in zijn geheel wordt gelaten. De waarheid van hetgeen in de 1ste alinea staat, kan niet weêrsproken worden, en de 2de alinea kan niet anders dan goedkeuring erlangen, zoodat art. 4 inderdaad, gelijk ik zeide, de onschuldigste en onschadelijkste bepaling behelst, welke met mogelijkheid te dezen opzigte kan worden vastgesteld.

En nu het voorloopig kies-reglement. Als gij dat reglement onpartijdig met mij wilt beoordeelen en in het oog houden, in welken tijd en onder welke omstandigheden het ontworpen werd, dan zal ook dit, meen ik, uwe goedkeuring mogen verwachten. De voltooijing van dezen arbeid was moeijelijk; wij moesten ons daarbij behelpen met de bestanddeelen, die aanwezig waren, en wij moesten daarmede zoo spoedig mogelijk gereed zijn. Niettegenstaande dien spoed, die er vereischt werd, moest men toch met de meest mogelijke zorg te werk gaan. Er moest dus wel altijd eenige tijd met dien arbeid te loor gaan, maar niet zooveel, als het ontwerpen van een geheel nieuw verkiezings-stelsel kosten moet. Hieraan was volstrekt niet te denken en men moest zich dus zoo goed mogelijk met het bestaande behelpen. Hoe wij nu dat werk aanvankelijk hebben verrigt, hoe het overeenkomstig het verlangen der Tweede Kamer gewijzigd en nog eens gewijzigd is, is U Edel Mogenden bekend. En zoo ziet gij dan, dat wij, bezield van het grootst mogelijke verlangen, om van het licht en de hulp der Tweede Kamer gebruik te maken, gekomen zijn tot een ontwerp, dat grootendeels beschouwd kan worden het werk dier Kamer, immers de vrucht van het gemeen overleg met haar, te zijn.

dat werk is niet zoo slecht, niet zoo onbruikbaar, als het door sommigen is afgeschilderd; de arbeid, daaraan besteed, is niet onvruchtbaar geweest; wij zijn gekomen tot eene volkomenheid, zoo groot, als die hier mogelijk was. Wij hebben hier in de eerste plaats het oog gevestigd op het tegenwoordig oogenblik en zorg gedragen voor het dadelijk genot van het beginsel der regtstreeksche verkiezingen. Het is waar, velen, die vroeger eenig deel hadden in de verkiezingen, zullen dit nu niet meer hebben, maar wij zijn in een tijdperk van overgang, en zij, die nu geroepen zullen worden tot de keuze der volks-vertegenwoordigers, hadden vroeger daarin geen onmiddellijk deel; velen van hen, die tot nu toe weinig regt hadden, zullen thans veel regt erlangen. In de tweede plaats hebben wij het oog gehad op de toekomst en gezorgd, dat nu geene personen tot deelneming aan de verkiezingen geroepen worden, die later daarvan uitgesloten zullen zijn, en ook hierin hebben wij de beschouwingen der Tweede Kamer gevolgd. En zoo is dan het voorloopig kies-reglement tot stand gekomen, dat bestemd is, om slechts eenen enkelen keer of zeer enkele malen te werken. Neen, heeft men gezegd, dit kiesreglement zal welligt voor lange jaren moeten dienen. Bij de additionnele artikelen is daartegen, zooveel geschieden kon, gewaakt, en wanneer men het oog vestigt op den uitslag van het thans nagenoeg voltooide gewigtige werk, dan mag men de geuite vrees voor overdreven houden. Maar ook voor het onverhoopte geval, dat dit reglement iets langer zou moeten werken, hebben wij ons bevlijtigd, dat reglement zoo deugdzaam en zoo goed mogelijk te maken. Men heeft ook beweerd, dat de hier aangenomen grondslagen onregtmatig zijn. Ik heb dit niet zien aantoonen, maar indien dit beweren daarop berust, dat er geene volkomen gelijkheid bestaan zal; indien het daarin zijn grond vindt, dat op de ééne plaats tot deelneming aan de verkiezingen geroepen worden de zoodanigen, die daarvan elders uitgesloten zijn, dan bedenke men, dat dit gesteld moet worden op rekening der bouwstoffen, die wij moesten gebruiken. Men beschouwe de zaak uit een billijk oogpunt, en men zal geene reden vinden, om over onregtmatigheid te klagen.

Er is opgemerkt, dat, volgens art. 2 van het reglement, de vereischten voor de kiezers in de steden en voor die ten platten lande verschillen. Het is zoo, hier bestaat verschil, maar ook ten deze ligt de schuld aan de reglementen, waarmede men zich behelpen moest. Volledige regelmatigheid is thans niet verkrijgbaar en de vordering daarvan is op dit oogenblik onbillijk.

Met opzigt tot het 6de artikel betreurde men het, dat de verdeeling der hoofd-kiesdistricten in onder-kiesdistricten aan de Gedeputeerde Staten geheel vrijgelaten en daaromtrent niets stelligs door de wet bepaald was. Maar die verdeeling is eene werkzaamheid, die volgens ons stelsel niet tot den werkkring van den wetgever behoort. Deze moet niet tot in de geringste bijzonderheden van plaatselijke gelegenheid als anderzins

afdalen, maar hij moet dit overlaten aan de ambtenaren, die ter uitvoering van de wettelijke bepalingen op de plaatsen zelve geroepen zijn. Eene andere reden, waarom men hier geen stellig voorschrift gaf, is gelegen in het doel, dat men zich voorstelde. Dat doel is, om aan de ingezetenen de uitoefening hunner kiezers-regten zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Wie zijn het best in staat, dat te beoordeelen en te regelen? Zal het de wetgever zijn, met alle bijzondere plaatsen minder bekend? Neen, alleen de Gedeputeerde Staten zijn daartoe volledig in staat; en aan hen is daarom die zorg opgedragen en aanbevolen tot gerief der kiezers.

Men wenschte elke gemeente tot een onder-kiesdistrict gemaakt te zien, maar het reglement verbiedt dit niet, want het laat de zaak, gelijk wij gezien hebben, geheel over aan de beoordeeling van de Gedeputeerde Staten, met de vrijheid, om zoovele onder-kiesdistricten te maken, als zij raadzaam zullen oordeelen in het belang der kiezers. En hiermede heb ik reeds beantwoord het bezwaar, dat ten aanzien van art. 8 geopperd is, dat namelijk de hoofdplaatsen der hoofd-kiesdistricten in den winter dikwijls zeer moeijelijk te bereiken zullen zijn. In zoodanig geval is de evenvermelde bepaling, uitdrukkelijk in art. 8 aangehaald, van toepassing.

Ik vlei mij de tegen dit wets-ontwerp ingebragte aanmerkingen voldoende beantwoord te hebben. Hiermede heb ik dan de mij opgelegde taak volbragt en geregtvaardigd, op welken grond ik op dezen oogenblik met dubbelen aandrang en ernst, uit naam des Konings, den sleutel van het voltooide gebouw van U Edel Mogenden vrage.

Ten slotte nog eene opmerking. Wij schrijven heden den 7den October 1848; neemt het bovenste gedeelte van het laatste cijferletter weg en gij leest 7 October 1840, een dag, gewigtig in de geschiedenis van Nederland; gewigtig in de geschiedenis van het Nederlandsche koningschap. In het *Staatsblad* van 1840, nº. 63, vindt men de proclamatie van 7 October 1840, betreffende den door Z. M. Koning Willem I gedanen afstand van de Kroon en de overdragt daarvan op Z. K. H. den Prins van Oranje. Juist acht jaren geleden had de grijze Vorst het staats- en stadsgewoel ontweken en bevond zich op het stille Loo. Dáár riep hij zijnen zoon tot zich en dáár gaf hij dezen den scepter over van zijn bewind. Die scepter, door den zoon aanvaard, was dezen heilig. De eerbied, dien hij voor zijnen vader — de liefde, die hij voor zijn volk koesterde, spoorden hem aan dien rijks-staf onveranderd te bewaren. Veel, zeer veel was er noodig, om bij hem de overtuiging te vestigen, dat zuivering, verbetering noodig, onmisbaar waren.

Die overtuiging greep eindelijk stand. Zij werd aangekondigd: met luide toejuiching ontvangen. Het gewigtige werk der verbetering werd onverwijld ondernomen, en met ijver volbragt. Het vernieuwde staatsverdrag ligt dáár op de tafel van uwen voorzitter gereed: en de Vorst

wenscht den scepter, tot heden gevoerd, tegen den gelouterden te verwisselen.

Dat kom ik heden, 7 October 1848, van U Edel Mogenden vragen: zult gij dat weigeren? of maar uitstellen? Neen, zeker niet. Gij kent het verlangen der Natie, de behoeften van den tegenwoordigen tijd. Gij zijt met mij geroepen, die Natie hier te vertegenwoordigen, hare welbegrepene belangen te bevorderen. Gij zult mij dus wel veroorloven, dat ik U Edel Mogenden dringend uitnoodige, en welmeenend aanspore, om geen oogenblik meer verloren te doen gaan; maar ons te haasten, om als een éénig man, op de uitnoodiging des Konings, dit vernieuwde verdrag te onderschrijven, en het middel goed te keuren, dat gebezigd moet worden, om daaraan onverwijlde werking te verzekeren: opdat wij niet ontrouw worden aan den eed, dien wij hebben afgelegd.

Bedenkt het eens, hoe het in de ooren van uwe betrekkingen, van uwe kinderen, van uwe landgenooten klinken zou, indien zoo straks het woord *tegen* van uwe lippen werd gehoord. Dan zoudt gij weigeren leven en werking te geven aan eene weldaad, die het volk vurig verlangt, en de Vorst voor zijn volk verkrijgbaar stelt.

De wijze en weldadige bestuurder der wereld brenge een ander woord op uwe lippen, en verhoore daardoor op nieuw en voortdurend de laatste bede van de stervende lippen, van den Eersten Willem van Oranje gevloeid. »

De heer VAN HARENCARSPEL vraagt het woord.

Men hoort roepen: Stemmen! stemmen!

De VOORZITTER vraagt aan den heer van Harencarspel, of hij het woord verlangt.

De heer VAN HARENCARSPEL zegt, dat hij wegens het verlangen, in deze Vergadering geuit, om tot de stemming over te gaan, van het woord afziet.

De Vergadering gaat alsnu over tot de hoofdelijke stemming over het *twaalfde* der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet (*Additionnele artikelen*), en wordt dit met 92 tegen 21 stemmen *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren: *van Haersolte*, *Uytwerf Sterling*, *de Monchy*, *Corneli*, *L. D. Storm*, *Mees*, *Schooneveld*, *Nederburgh*, *van Hall*, *de Weichs de Wenne*, *de Kempenaer*, *Cost Jordens*, *Bots*, *van Beeck Vollenhoven*, *Kniphorst*, *Geradts*, *van Heemstra*, *Smit*, *Egter*, *van Loghem*, *Kroef*, *Caan*, *Slicker*, *Mackay*, *Thissen*, *Bijvoet*, *Jespers*, *van der Meer Mohr*, *Kwak van Zwartewaal*, *Kaars Sypesteyn*, *Backer*, *Cats*, *de Bosch Kemper*, *Hooft* (uit

Zuid-Holland), *Vos*, *Star Busmann*, *van Roijen* (uit Groningen), *Duymaer van Twist*, *de Man*, *van Rijckevorsel*, *Anemaet*, *Sloet* (uit Gelderland), *de Bruyn Kops*, *van Sasse van Ysselt*, *Modderman*, *Bijleveld* (uit Zeeland), *Bloemarts*, *van Hasselt*, *Reäel*, *van Naamen*, *van Weel*, *Luyben*, *Hiddema Jongsma*, *Swart*, *van de Mortel*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Heloma*, *Mutsaers*, *van Wessem*, *Menso*, *Corver Hooft*, *Faber van Riemsdijk*, *van der Veen*, *Storm van 's Gravesande*, *Heeren*, *Delhez*, *Wichers*, *Albarda*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Romme*, *van Nispen van Sevenaar*, *van Boelens*, *Lotsy*, *Vegilin van Claerbergen*, *Heerkens*, *van Roijen* (uit Overijssel), *Boxman*, *Timmers Verhoeven*, *Gouverneur*, *de Jong van Beek en Donk*, *Schiff*, *Sloet* (uit Overijssel), *van der Heyde*, *van Goltstein*, *van Dam van Isselt*, *Hoffman*, *Enschedé*, *van Foreest*, *van Panhuys*, *den Tex*, *Paspoort van Grijpskerke* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *van Harencarspel*, *Kien*, *van Leeuwen*, *van Hogendorp*, *Nienhuis*, *Nap*, *Verwey Mejan*, *Begram van Jaarsveld*, *van Dam van Noordeloos*, *van Lijnden*, *D. Hooft*, *van Reede van Oudshoorn*, *Op ten Noort*, *Bijleveld* (uit Gelderland), *van Nagell*, *Borski*, *Cock*, *d'Ablaing van Giessenburg*, *Nepveu*, *van de Wall* en *Opperdoes Alewijn*.

De VOORZITTER geeft der Vergadering kennis, dat ingekomen is eene missive van den minister van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van de provisionneel opgemaakte lijst der hoogst-aangeslagenen in de rijks-directe belastingen in de provincie Limburg.

Wordt besloten, dit stuk ter inzage van de leden ter griffie neder te leggen, overeenkomstig het in de missive uitgedrukt verlangen.

LVIII.

SLUITING DER ZITTING VAN DE STATEN-GENERAAL 1847—1848.

Vereenigde zitting der beide Kamers van Zaturdag, den 14den October 1848.

De Vergadering wordt ten half één ure geopend.

De heer H. R. Trip, voorzitter der Eerste Kamer, bekleedt den voorzitters-stoel.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers van Buitenlandsche Zaken, van Hervormde Eeredienst, van Roomsch-Katholijke Eeredienst, van Marine en Koloniën en van Oorlog wonen de Vergadering bij.

De Voorzitter laat door den Griffier der Eerste Kamer een besluit des Konings voorlezen, waarbij aan den tijdelijken minister van Binnenlandsche Zaken wordt opgedragen, om zich heden te begeven naar de vergadering der Staten-Generaal en aldaar, uit naam des Konings, de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal te sluiten.

De Voorzitter benoemt daarop eene commissie van leden der beide kamers, om Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Binnenlandsche Zaken in- en uitgeleide te doen. Die commissie bestaat uit de heeren: *van Limburg Stirum Noordwijk*, *van Brienen van de Groote Lindt*, *Schooneveld*, *Faber van Riemsdijk*, *Huyssen van Kattendyke*, *Junius van Hemert*, *van Heloma* en *Mackay*.

Aanspraak des ministers van Binnenlandsche Zaken.

Kort daarna wordt de tijdelijke minister van Binnenlandsche Zaken, die zich op de gewone statelijke wijze naar de vergaderplaats der Staten-Generaal heeft begeven, de zaal binnengeleid.

Zijne Excellentie plaatst zich voor den troon, en houdt dáár de navolgende aanspraak:

« Edel Mogende Heeren!

Zijne Majesteit, onze geëerbiedigde Koning, heeft mij den vereerenden last opgedragen, om de zitting der Staten-Generaal van het jaar 1847 op 1848 te sluiten.

Daartoe in uw midden verschenen, mag ik, met het oog op hetgeen die zitting heeft opgeleverd, haar als hoogst merkwaardig en gewigtig roemen, en U Edel Mogenden geluk wenschen met de heilbelovende uitkomsten van uwen moeijelijken en langdurigen arbeid.

Bij de plegtige opening van dezen werkkring lachte een helder verschiet van alle kanten toe, en er scheen grond te bestaan, om groote verwachtingen te koesteren. — Maar slechts weinig tijds daarna werd dat verschiet beneveld, pakten zich donkere wolken te zamen, en dreigde een onweder, dat van rondom val en verwoesting braakte, ook onzen vaderlandschen bodem jammerlijk te teisteren.

En echter mogen wij thans, den eindpaal dezer zitting genaderd, als slotsom opmaken, dat al die aangrijnzende gevaren gelukkig zijn afgewend; de verwachtingen, ten voordeele onzer stoffelijke belangen gevormd, zijn verijdeld; doch de andere zijn verre overtroffen.

Waarlijk! de geschiedenis dezer zitting levert een tafereel op, éénig in de geschiedenis der wereld; éénig vooral in onze dagen, in het midden der beroeringen van Europa.

Elders stonden de volkeren tegen hunne vorsten op, om hen te miskennen en te verdrijven: — *hier* trad de Vorst, ofschoon door huiselij-

ben rouw diep gegriefd, zijn volk vertrouwend te gemoet, en beide verbonden zich inniger en vaster dan ooit aan elkander.

Elders werden Grondwetten geschonden, verscheurd: — *hier* werd de Grondwet geëerbiedigd, gezuiverd.

Elders werd het koninklijk gezag verbannen: — *hier* werd het op betere grondslagen bevestigd.

Elders worden de partijen en de partijschappen met den dag talrijker en stouter, en bedreigen elkander met krijg en moord: — *hier* is de stof tot verdeeldheid voorzigtig opgeruimd, en reiken alle ingezetenen elkander eendragtig de broederband toe.

Ik zet deze vergelijking niet voort, maar zeg alleen: *het onweder, dat elders eiken ontwortelde en puinhoopen stichtte, heeft in ons Vaderland alleen den dampkring gezuiverd; —* en *in uwe zitting hebben Vorst en Volk, voor het oog der wereld, op eene waardige wijze het tweede eeuwfeest van den Munsterschen vrede gevierd.*

Dat is het volk van Nederland aan de wijsheid en welwillendheid van zijnen Koning, — maar, naast hem, ook aan het doorzigt en aan de vaderlandsliefde van U Edel Mogenden verschuldigd.

Dat te beramen, dat te voltooijen, heeft, de geschiedenis uwer zitting leert het, aan beide zijden opofferingen gekost; maar juist *daardoor* wint de herziene Grondwet in waarde: juist *daarin* vindt zij eenen vasten steun voor hare duurzaambeid en weldadigheid in werking; — want, zij is de uitdrukking van zuivere ineensmelting van inzigt en bedoeling van Vorst en Volk; — hier bestaat werkelijk overeenkomst; — hier waarderen wij de vrucht van welberaden overleg.

Voor deze bezadigde medewerking betuigt de Koning U Edel Mogenden, door mijnen mond, zijnen welgemeenden dank.

Met opregt welgevallen ziet Zijne Majesteit op het werk dezer zitting terug; met opregte liefde wenscht Zijne Majesteit zijn volk daarmede geluk.

De dank der Natie, hare achting en vereering, mogen daarvoor uw deel — het zalig bewustzijn van wel te hebben gehandeld, uwe belooning zijn!

Deze uwe merkwaardige zitting, moeder eener ruime grondwets herziening, worde door den lateren geschiedschrijver des Vaderlands aangeduid als de eerste van een gelukkig staatkundig tijdvak; en de Grondwet, door u verbeterd, gewaardeerd als de milde bron van eendragt, verdraagzaamheid, volksgeluk.

De weldadige Wereldregeerder bekroone daartoe uwen arbeid met zijnen besten zegen.

Met deze bede sluit ik, in naam des Konings, deze zitting der Staten-Generaal.»

LIX.

VERZOEKSCHRIFTEN.

Gedurende het zitting-jaar 1847—1848 zijn, nopens het onderwerp der grondwets-herziening, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zoowel in enkelen als in dubbelen getale vergaderd, uitgebragt de volgende verslagen:

Zitting van den 11 *Mei* 1848.

Bij monde van den heer *van Beeck Vollenhoven*:

«Vóór het laatste reces dezer Kamer waren aan haar zeven adressen aangeboden, waarin eenige hoofdpunten ontwikkeld werden, die de adressanten wenschelijk achtten, dat bij de herziening der Grondwet in aanmerking kwamen en daarin opgenomen wierden. Uwe commissie voor de verzoekschriften, deswege haar rapport opgemaakt hebbende, had zich tot het uitbrengen daarvan in de zitting van 28 Maart jl. bereid verklaard, doch werd verhinderd daartoe over te gaan door de veelvuldige werkzaamheden, welke in die zitting plaats hadden. Dat verslag dus heden uitbrengende, heeft zij het noodig geacht van deze omstandigheid melding te moeten maken, zoo te harer verantwoording, als ter adstructie der redenen, waarom het rapport over deze verzoekschriften niet in verband gebragt is met die, welke later uitgebragt zullen worden.

«In een adres van *J. A. van Roijen* en 73 andere ingezetenen der stad Zwolle, dd. 16 Maart 1848, worden de navolgende beginselen opgegeven: 1°. regtstreeksche verkiezingen; 2°. afschaffing der standen; 3°. vrijheid van godsdienstoefening binnen de muren voor alle gezindten; 4°. vrijheid van drukpers, door naauwkeurige bepalingen beter te waarborgen; 5°. een homogeen en verantwoordelijk ministerie; 6°. het regt des Konings tot ontbinding der Kamer; 7°. afschaffing van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; 8°. tijdelijke aftreding van alle de leden der gemeente-besturen; 9°. de commissarissen des Konings in de provinciën als zoodanig geen leden der Provinciale Staten, en mitsdien geen regt tot medestemming; 10°. bepalingen, dat de leden der gemeente besturen woonachtig moeten zijn binnen de gemeente, de leden der Provinciale Staten binnen de provincie en de leden der Staten-Generaal binnen het rijk; 11°. de criminele en burgerlijke wetgeving, het reglement van administratie, de handels-tarieven en het muntwezen in de koloniën onderworpen aan de wet; 12°. aanleiding in de Grondwet tot afschaffing der heerlijke

regten, der tienden en opheffing der marken; 13°. het beginsel in de Grondwet op te nemen voor de emancipatie der slaven; 14°. bepaling, dat de civiele lijst bij de wet geregeld zal worden; 15°. openbaarheid van de vergaderingen van alle volks-vertegenwoordigingen.

«*J. C. Torman* en 26 andere ingezetenen van de gemeente Sprang, provincie Noord-Braband, geven bijna woordelijk hetzelfde te kennen, doch voegen daarbij nog de volgende beginselen: onschendbaarheid des Konings; regt van amendement bij de Kamer; afschaffing der buitengewone staatsraden; vertegenwoordiging van het leger in de Kamer; vrijheid van onderwijs en van godsdienst, doch met uitsluiting van buitenlandschen invloed; eenjarige begrooting en rekenwet; regt van vrije vereeniging; uitsluiting van alle ambtenaren, zoowel van het lidmaatschap der Staten-Generaal als van dat der Provinciale Staten, stedelijke of gemeente-besturen, en eindelijk de bepaling, dat geene vreemdelingen openbare ambten mogen bekleeden.

«Op weinige uitzonderingen na, zijn *T. P. N. van Hall* en 56 andere ingezetenen der gemeente Vugt, provincie Noord-Braband, *J. van der Linde*, redacteur van den *Noord-Brabander*, en 282 inwoners van 's Hertogenbosch, en *J. Wits*, redacteur der *Catholijke Nederlandsche Stemmen*, met 20 mede-ondergeteekenden uit Grave. van hetzelfde gevoelen. De eersten wenschen echter daarbij ook de afschaffing der ministeriën van Eeredienst bepaald te zien, terwijl zij, in het geval, dat de Eerste Kamer der Staten-Generaal mogt behouden blijven, hare aanvulling door regtstreeksche verkiezingen noodzakelijk achten, en de vaste tractementen van de leden der beide kamers door presentie-gelden willen vervangen zien. De beide laatsten echter verschillen hieromtrent met de voorgaande van gevoelen, in zooverre, dat zij de afschaffing van alle retributiën voor reis- en verblijfkosten, aan de leden der Eerste Kamer toegekend, noodzakelijk achten. Alle deze laatstgenoemde adressanten dringen echter aan op eene gelijke bedeeling van posten, ambten en bedieningen voor de belijders van alle godsdienstige gezindheden, en wenschen bij gevolg, dat art. 190 der bestaande Grondwet in dier voege gewijzigd worde, dat men daarin leze: «gelijk regt en bedeeling,» in stede van: «gelijke aanspraak.» De adressanten uit Grave achten het bovendien ook noodzakelijk, dat in de Grondwet een «beter gewijzigd belastings-stelsel, minder drukkend voor den algemeenen man» opgenomen worde.

«Van alle deze adressen zijn die, door *Johannes van Dissel jr.*, med. doctor te Groenlo, en *Hermanus Gerard Hammacher*, notaris, residerende te Groede, 4de district Zeeland, ingediend, weinig verschillend. Terwijl het eerste bijna uitsluitend de strekking heeft, om het vaststellen van de regtstreeksche verkiezingen aan te bevelen, wordt in het laatste bovendien de wensch geuit, dat in de Grondwet de erkenning moge opgenomen worden, dat elke magt uit het volk ontspruit Hij verlangt wijders vrijstelling van den census voor sommige standen, ver-

eenvoudiging van de regterlijke magt, meerdere vrijheid aan de gewestelijke en plaatselijke besturen in het beheer hunner geldmiddelen, eerbiediging van den eigendom, afschaffing der wet op de jagt en visscherij, verandering in het belastings stelsel, althans bepaling, dat geene belasting op de eerste levensbehoeften mag worden gelegd, alsmede voldoende waarborgen tegen alle willekeur van ambtenaren en aangestelde magten. Ten slotte beveelt de adressant aan U Edel Mogenden aan, de Belgische constitutie niet onbenuttigd te laten.

«Daar de inhoud van alle deze verschillende adressen betrekking heeft tot een onderwerp van wetgeving, thans bij U Edel Mogenden aanhangig, zoo heeft uwe commissie de eer U Edel Mogenden voor te stellen, dezelve, ter inzage der leden, op de griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer *Nap*:

«Ten einde te voldoen aan het door U Edel Mogenden te kennen gegeven verlangen, dat er spoedig verslag mogt worden gedaan over zoodanige verzoekschriften, welke betrekking hebben tot het tijdstip, waarop de grondwets-herziening tot stand behoort te worden gebragt, heeft uwe commissie vermeend, reeds in deze Vergadering verslag te moeten uitbrengen over twee der talrijk ingekomen adressen, te weten, dat van den heer *S. P. Lipman*, wonende te Amsterdam, en dat van den heer *L. Metman* en 46 mede-onderteekenaren, alle wonende te 's Gravenhage.(1)

«In het eerstgemelde stuk schetst de adressant met korte, krachtige trekken, de zoo plotseling veranderde buiten- en binnenlandsche gesteldheid der Europesche Staten, waardoor het gevoel van veiligheid alom heeft geleden, en de industrie, credietstelsel en koophandel in hunne grondvesten zijn geschokt. De adressant verlangt, dat Nederland, door eene definitive organisering van zijnen regeringsvorm en van zijn stelsel van staatshuishouding, ten spoedigste worde onttrokken aan die onzekerheid en aan dat gevoel van onveiligheid. Men strijde thans niet meer over vroeger verschil van inzigten, noch verlange ook zijne individuele meening in allen deele in de nieuwe staatswet opgenomen te zien; men streve slechts daarnaar, dat alle staatkundige vraagstukken met inachtneming van de meest voorwaarts strevende strekking des tijds, naar de wenschen der verlichte meerderheid, definitivelijk worden opgelost. Het grondwetsontwerp van de door den Koning benoemde commissie schijnt den adressant geschikt, om dezen wensch te kunnen vervullen, doch hij dringt er tevens ten sterkste op aan, dit zooveel mogelijk te bespoedigen, ten einde des te eerder het gevoelen van veiligheid te herstellen. — Volgens den adressant, heeft het tijdelijk ministerie en deze Vergadering, onder de thans bestaande Grondwet, slechts twee groote verpligtingen te vervullen: vooreerst bespoediging der grondwets-herziening en ten tweede ontbo-

(1) Beide adressen zijn in hun geheel opgenomen in deel I; het eerste op blz. 229; het tweede op blz. 226.

ding van alle verdere maatregelen, die de handelingen van een nieuw definitief ministerie en van eene nieuwe definitive volks-vertegenwoordiging zouden belemmeren. Het tijdelijk ministerie en deze Vergadering voorzie slechts in de behoeften van den dag. Wat nu onmogelijk en impopulair zoude zijn, zal later mogelijk en populair wezen. Behalve de spoed-vereischende Staatsregeling moet al het overige in onveranderden toestand aan de toekomstige bewindslieden en aanstaande wetgevende magt worden overgeleverd, ook zelfs het thans heerschende finantieel stelsel, hoezeer het verandering moge eischen. Adressant ontveinst de bezwaren eener belasting op de inkomsten niet, maar betoogt derzelver noodzakelijkheid en schetst in scherpe trekken hare voordeelen, mits zij vergezeld ga van de opheffing van sommige andere belastingen: «niet tweemaal, zegt adressant onder anderen, zal de rijke .... alle belastingen dragen.» De adressant wil echter de verantwoordelijkheid voor dezen grooten en doortastenden maatregel noch op het tijdelijk ministerie, noch op uwe Vergadering laten rusten, en wenscht, dat alleen door tijdelijke maatregelen in de finantiële behoeften van het oogenblik moge worden voorzien.

«Ofschoon dit stuk in druk aan U Edel Mogenden is rondgedeeld, heeft uwe commissie zich niet kunnen onthouden, de voornaamste punten daarvan kortelijk op te geven. Adressant eindigt met het eerbiedig verzoek, dat het U Edel Mogenden moge behagen: 1°. door alle te hunner beschikking staande middelen de bespoedigde invoering der nieuwe Staatsregeling te bevorderen; 2°. door bloot tijdelijke maatregelen in tijdelijke behoeften te voorzien, en 3°. hunne goedkeuring te onthouden aan alle zoodanige ontwerpen, als welke, ingrijpende in de finantiële toekomst van Nederland, tot den werkkring behooren van de aanstaande vertegenwoordiging van het Nederlandsche Volk.

«Het in de tweede plaats vermelde adres van *L. Metman c. s.* is van gelijke strekking, wat aangaat de bespoediging der grondwetsherziening. Adressanten verheugen zich, dat door de tijdige toezegging daarvan de verstoring van de openbare orde is voorgekomen, doch waarschuwen tevens voor het *te laat*, dat volgens adressanten in zwarte letters op menige bladzijde onzer vroegere en op elke bladzijde onzer geschiedenis sedert 1815 te lezen staat. Met verbazing vernamen adressanten, dat zelfs het tijdstip nog niet is bepaald, waarop de grondwets-herziening aan U Edel Mogenden zal worden voorgedragen. Zij meenen daarin het dwarsboomen van hervorming te zien. Deze teleurstelling zal, volgens adressanten, vele vrienden der Regering hare tegenstanders doen worden, zoodanig, dat welligt de wettige weg tot het bekomen van staatshervorming zoude kunnen worden verlaten. Dus, roepen adressanten, geen dag langer gedraald; in buitengewone omstandigheden moet met buitengewonen spoed worden gehandeld. Ten slotte komen adressanten nog op den meerderen invloed, die aan de Natie bij de verkiezing harer vertegenwoordigers moet worden ge-

geven, en verklaren zij te verlangen directe verkiezingen, doch niet in den zin van een algemeen stemregt, een *suffrage universel*, maar zoodanig, dat ingezetenen, die belang hebben bij en kennis van de algemeene zaak, zelven de vertegenwoordigers kiezen, zoodanig als dit door de commissie is voorgedragen.

« Aangezien in beide deze adressen wordt aangedrongen op de meest mogelijke bespoediging der aanhangige grondwets-herziening, stelt uwe commissie voor, dezelve niet alleen ter griffie neder te leggen, maar tevens bij afschrift mede te deelen aan Zijne Excellentie den voorzitter van den minister-raad. »

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Vrijdag, 12 *Mei*.

Bij monde van den heer *Nap:*

Uit de provincie Groningen zijn ingekomen zeventien verzoekschriften, alle betrekkelijk de herziening der Grondwet, en gedeeltelijk ook betrekkelijk de herziening van het belastings-stelsel en van de wet op de nationale militie. Deze stukken zijn te zamen voorzien van 949 onderteekeningen, waarbij echter moet worden opgemerkt, dat uit vier gemeenten ieder twee adressen zijn ingekomen, welke grootendeels door dezelfde personen zijn onderteekend. Derzelver inhoud is gedeeltelijk gelijkluidend. In zes adressen, te weten:

a. van *W. T. Woldendorp* en honderd ingezetenen van de gemeente Eenrum;

b. van *G. Havinga Janssonius* en zes en vijftig ingezetenen van de gemeente Winsum;

c. van *B. L. Dijkhuis* en honderd negen en veertig ingezetenen van de gemeenten Ulrum, Leens en Kloosterburen;

d. van *H. P. Vredema* en zes en twintig ingezetenen van de gemeente Adorp;

e. van *G. H. Smith* en twee en veertig ingezetenen van de gemeente Ezinghe en Oldehove, en

f. van *K. M. Wieringa* en negen en zestig ingezetenen van de gemeente Aduard,

wordt verlangd, dat in de Grondwet mogen worden opgenomen: 1. regtstreeksche verkiezingen van de leden der Kamer, der Provinciale Staten, burgemeesters en gemeente-raden; 2. afschaffing der standen van ridderschap, steden en platteland; 3. afschaffing der heerlijke regten, collatiën, jagt, visscherij, tienden en de opheffing der marken; 4. afschaffing van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; 5. vrij-verklaring der slaven; 6. vrijheid van drukpers, verzekerd door naauwkeurige bepalingen en betere waarborgen; 7. vrijheid van godsdienstoefening binnen de muren;

8. onschendbaarheid des Konings en het regt van ontbinding der Kamer; 9. verantwoordelijkheid der ministers en commissarissen des Konings; 10. tijdelijke aftreding van de leden der Kamer en der Provinciale Staten, der burgemeesters, gemeente-raden en alle bezoldigde ambtenaren; 11. de commissarissen des Konings in de provinciën, als zoodanig, geen leden der Provinciale Staten en bij gevolg geen regt van stemming; 12. de leden der Staten-Generaal moeten woonachtig zijn binnen het Rijk, de leden der Provinciale Staten binnen de provincie, de burgemeesters en gemeente-raden binnen de gemeente; 13. openbaarheid der geldmiddelen in Nederland en hare koloniën; 14. de criminele en burgerlijke wetgeving, het reglement van administratie, de handels-tarieven en het muntwezen in de overzeesche bezittingen onderworpen aan de Staten-Generaal; 15. regeling en vermindering van het inkomen des Konings en der hoofdambtenaren, vereenvoudiging en bezuiniging in alle takken van bestuur; 16. geen pensioen uit 's rijks schatkist te verleenen zonder toestemming der Staten-Generaal, uitgezonderd aan de militairen wegens veeljarige dienst, of die in de dienst verminkt zijn geworden; 17. openbaarheid van de vergaderingen der Kamer en het verhandelde bij de Provinciale Staten en gemeente-besturen; 18. openbaarheid van de stemming der kiezers; 19. geheele afscheiding van Kerk en Staat; 20. bepaling van het getal hoogescholen in het Rijk, en daarstelling en instandhouding eener landhuishoudkundige school ten platten lande, met eene modelboerderij van niet minder dan tachtig bunders land, met toevoeging van vier hoogleeraren, met een inkomen gelijk aan de jaarwedden der professoren onzer tegenwoordige hoogescholen, en verdere onderwijzers, bij de wet te bepalen.

«Alleen moet omtrent deze adressen nog worden opgemerkt, dat in het adres uit de gemeente Aduard niet worden vermeld de vrij-verklaring der slaven, de geheele afscheiding van Kerk en Staat, en de bepaling van het getal hoogescholen en hetgeen verder over de oprigting eener landhuishoudkundige school gezegd wordt.

«In drie adressen, te weten:

a. van *G. Reinders* en zeven en dertig ingezetenen der gemeente Warffum;

b. van *H. K. Welt* en zeventien ingezetenen der gemeente Usquert;

c. van *S. K. Noordhof* en honderd acht en tachtig ingezetenen der gemeente Middelstum en Kantens,

wordt op den voorgrond geplaatst de wensch, dat oogenblikkelijk moge worden ingetrokken de wet op de pensioenen, eenige besluiten opzigtelijk de heerlijke regten, en de belasting op de eerste levensbehoeften, de heffing dezer laatste in de Grondwet te verbieden en dezelve te vervangen door eene belasting op de bezittingen en inkomsten.

«Overigens worden in deze stukken dezelfde punten voor de toekomstige Grondwet opgegeven als in de *vijf* eerstgemelde adressen, met uitzondering van hetgeen aldaar wordt gezegd omtrent de commissarissen des Konings, de openbaarheid van de stemming der kiezers,

de geheele afscheiding van Kerk en Staat, het bepalen van het getal hoogescholen en het oprigten eener landhuishoudkundige school, de tijdelijke aftreding, welke niet wordt uitgestrekt tot alle bezoldigde ambtenaren, en het beperken van de vrijheid der godsdienst binnen de muren. Voorts onder bijvoeging, dat *bij de wet* zullen worden geregeld het inkomen des Konings (een half millioen gulden niet te boven gaande), de stem-bevoegdheid en census, de ministeriële verantwoordelijkheid en de vrij-verklaring der slaven.

«Bovendien worden in deze drie adressen nog opgegeven de navolgende punten: 1. bepaling, dat geen lid van de Kamer der Staten-Generaal tevens eene winstgevende betrekking mag bekleeden, die door de Regering begeven wordt, tenzij het eene onafzetbare betrekking mogt zijn; 2. eenjarige begrooting; 3. geene pensioenen, waarvoor geen fonds bestaat, aan personen, die nog kunnen werken, noch aan personen, welke meer dan *f* 700 inkomen uit eigene inkomsten hebben, maar alleen aan oude en in de dienst ongeschikt geworden ambtenaren zal uit 's Rijks fondsen een pensioen mogen worden verleend, waarvan het montant echter niet boven de *f* 2000 mag komen; 4. de tractementen van alle ambtenaren worden bij de wet geregeld, en vooral die der buitengewoon hoog bezoldigden zooveel mogelijk ingekort; voorts geene dubbele winstgevende (lucrative) betrekkingen meer, tenzij het gezamenlijk bedrag der tractementen beneden de *f* 1000 zij; afschaffing van de nationale militie en daarstelling eener volks-wapening, bij de wet te bepalen en te regelen; 6. regt tot het houden van openbare vergaderingen; 7. vrijheid van onderwijs; de bevoegdheid echter tot het geven van onderwijs wordt bij de wet bepaald; 8. alle takken van industrie hebben regt op instellingen van onderwijs, even als de schoone kunsten en wetenschappen; 9. oprigting van industrie-scholen, verbonden aan het lager onderwijs voor minvermogende kinderen; 10. meerdere magt aan de gemeente- en aan de gewestelijke besturen en vereenvoudiging in alle takken van bestuur en administratie; 11. vermindering van het aantal regtbanken en geregtshoven; 12. het toezigt over den waterstaat, de zeeweringen, bruggen en wegen wordt in iedere provincie aan de provinciale regering opgedragen, voor zooverre deze objecten aan ingezetenen en aan de provincie toebehooren, en aan de algemeene Regering, voor zooverre die aan het Rijk behooren; de wet regelt in beide gevallen het beheer; 13. vrijheid van handel met de volken, welke dit beginsel eveneens zullen aannemen; de handels-tarieven en het muntwezen van het Rijk en van de overzeesche bezittingen worden bij de wet geregeld.

«Ten einde U Edel Mogenden met de denkwijze der ingezetenen bekend te maken, oordeelen de navolgende onderteekenaren, als:

a. E. Wichers en één en twintig ingezetenen der gemeente Middelstum en Kantens;

b. K. J. Bakker en twee en veertig ingezetenen der gemeente Aduard;

c. K. K. de Waart en een en dertig ingezetenen der gemeente Grijpskerk;

d. W. H. K. Welt en vier en twintig ingezetenen van Usquert;

e. J. K. Woldinga en drie en twintig ingezetenen van Loppersum, en

f. G. Reinders, wonende in de gemeente Warffum, — het noodig, aan U Edel Mogenden bij afschrift mede te deelen een door hen aan Zijne Majesteit den Koning ingediend adres, zijnde dat uit Warffum, geteekend geweest door den burgemeester en de leden van den raad, benevens door vier en twintig bijzondere ingezetenen dier gemeente, en bij welke adressen, onder goedkeuring overigens van het door de Staats-commissie opgemaakt ontwerp van gewijzigde Grondwet, is verzocht: 1. vermindering van het inkomen van Zijner Majesteits Huis tot op de helft van het voorgedragene, vooral ook als spoorslag tot bezuiniging op andere bezoldigingen; 2. art. 132, alinea 2, van het ontwerp der commissie te redigeren: «De wet kan verordenen, dat de voorzitter *uit den Raad* door den Koning benoemd wordt»; 3. de Eerste Kamer, zoo als die bij art. 71 wordt verordend, niet in te voeren, en 4. te bepalen, dat geen lid der Tweede Kamer gedurende het tijdvak, dat hij zitting heeft, een winstgevend ambt, hem van wege de Regering aangeboden, zal mogen aannemen.

«Evenzoo wordt door *H. W. Kiers* en negen en veertig ingezetenen der gemeente Oude Pekel-A aan U Edel Mogenden medegedeeld afschrift van een door dezelfde adressanten aan Zijne Majesteit den Koning ingediend adres, waarbij, onder dankbetuiging voor de door den Koning gedane verklaring omtrent de grondwets-herziening, in de eerste plaats wordt gewezen op de, blijkens pauperisme en emigratie, te hoog opgevoerde en te ongelijkmatig verdeelde lasten. Uit dien hoofde smeeken adressanten, dat het Zijne Majesteit moge behagen, de civiele lijst en de tractementen en pensioenen van de meeste hooge staats-ambtenaren, gelijk mede de ambten zelve, in getal te verminderen en alzoo doortastend te bezuinigen. Daartoe verlangen zij bij de Grondwet afschaffing van de Eerste Kamer, van de standen en van alle privilegiën; voorts regtstreeksche verkiezingen van plaatselijke, gewestelijke en volks-vertegenwoordigers. Ten slotte dringen adressanten nog eens aan op de verandering van het belastings-stelsel, dat thans den rijkdom in portefeuille te weinig, den middelstand te zwaar treft, dat op de eerste levensbehoeften drukt, talrijke ambtenaren vereischt, vele gevangenis-straffen ten gevolge heeft, en dat dikwijls bij de toepassing de waardigheid der ingezetenen als vrije burgers krenkt.

«Het laatste der zeventien bovenvermelde adressen is van *K. M. Brouwer* en acht en vijftig ingezetenen der gemeente Nieuwe Pekel-A, die daarbij omtrent het belastings-stelsel gelijke bezwaren en wenschen opperen als in het voorgaande adres zijn vermeld. Meer bepaaldelijk wordt hier ook nog aangedrongen op de afschaffing van den turf-accijns, vooral omdat de onderscheidene provinciën zoo ongelijkmatig tot die belasting

bijdragen. Omtrent de grondwets-herziening worden hier ook dezelfde punten opgenoemd, onder bijvoeging van: 1. de tijdelijke aftreding van burgemeesters en verdere leden van den gemeente-raad, Provinciale Staten en van de Staten-Generaal, 2. afschaffing van de jagt, visscherij en alle heerlijke regten, aangezien vooral de beide eerste den Staat meer kosten dan opbrengen. Suppllanten eindigen met hunne bezwaren te kennen te geven omtrent art. 94 van de wet op de nationale militie, waarbij wel is waar vrijstelling van de dienst wordt gegeven aan de lotelingen eener gemeente, die bewijzen twee jaren ter zee te hebben gevaren, doch waardoor tevens een te grooter bezwaar wordt gelegd op de overige lotelingen dierzelfde gemeente, aangezien het getal der wegens zeevaart vrijgestelden niet wordt afgetrokken van het contingent der gemeente, waarvan het gevolg is, dat in de gemeenten, waar de zeevaart een der hoofdbedrijven is, zoo als in de Oude en Nieuwe Pekel-A, Wildervank, Veendam, Sappemeer en Hoogezand, de niet-vrijgestelde lotelingen nimmer kunnen vrijloten, daar zelfs veelal het verpligte contingent niet kan worden geleverd. Daar, volgens adressanten, reeds in 1841 eene commissie tot de herziening dier wet benoemd en in 1845 aan de adressanten is toegezegd, dat bij die herziening gunstig op hun gedaan verzoek zou worden gelet, dringen zij thans op de vervulling dier toezegging aan.

« Aangezien alle deze verzoekschriften betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, en overigens onderwerpen van wetgeving betreffen, over de meeste waarvan in den loop dezer zitting de voordragt van wets-ontwerpen is toegezegd, stelt uwe commissie voor, al die stukken op de griffie dezer Kamer neder te leggen, ter inzage der leden. »

Bij monde van den heer *van Beeck Vollenhoven*:

« 1. *M. H. J. Bosch* en vier en veertig ingezetenen van Hattem en Oldebroek; 2. *J. Tenkenk* en zeven en twintig ingezetenen van Winterswijk; 3. *J. van Leeuwen* en zeven en twintig ingezetenen van Nieuw-Beijerland; 4. *T. W. Wassenaar* en negen en zestig ingezetenen der grietenij den Bildt; 5. *R. J. van der Ley* en negen en vijftig ingezetenen van Hallum en Ferwerderadeel; 6. *S. W. Osinga* en acht en veertig ingezetenen der grietenij Menaldumadeel, — geven hunne meeningen te kennen omtrent de beginselen, die bij de herziening der Grondwet behooren aangenomen te worden. Zij treden allen in breede ontvouwingen van hetgeen adressanten nuttig en noodig oordeelen, dat in de Grondwet opgenomen worde, terwijl sommigen hunner daarbij nog eenige beschouwingen voegen omtrent de wijzigingen, die zij in andere bestaande wetten noodzakelijk achten.

« Wanneer men zooveel mogelijk den inhoud dier verzoekschriften te zamen vat, dan blijkt daaruit, dat meest alle de navolgende hoofdbeginselen wenschen vastgesteld te zien:

« 1°. onschendbaarheid des Konings, bij het bestaan van een homogeen verantwoordelijk ministerie; 2. afschaffing der standen en kies-colleges;

3. regtstreeksche verkiezingen; 4. afschaffing der Eerste Kamer; 5. ontbindbaarheid der Kamer; 6. periodische aftreding van de leden der gemeente-besturen; 7. de oplegging der verpligting aan de leden der gemeente-besturen, om binnen de gemeente, aan die der Provinciale Staten, om binnen de provincie, en aan die der Staten-Generaal, om binnen het Rijk te wonen; 8. de koloniale wetgeving aan de medewerking der Staten-Generaal onderworpen; 9. het beginsel van de emancipatie der slaven in de Grondwet te bepalen; 10. eene eenjarige begrooting; 11. de regeling van het inkomen der Kroon bij de wet; 12. de regeling en vermindering der pensioenen, waarvan geen fonds bestaat.

«In drie dezer adressen wordt buitendien aangedrongen op: 13. eene rekenwet; 14. het vaststellen van bepalingen, die zoo mogelijk leiden kunnen tot de afschaffing der heerlijke regten en der tienden, alsmede tot de opheffing van de marken; 15. het uitsluitend bestemmen van het batig slot der overzeesche middelen tot delging van schuld; terwijl slechts in twee verzoekschriften verlangd wordt: 16. vrijheid van godsdienst binnen de muren; 17. vrijheid van drukpers, door naauwkeuriger bepalingen te waarborgen; 18. afschaffing der loting zoowel voor de land-militie als voor de zeedienst; 19. regeling der militaire wetgeving bij de wet; 20. vermindering der hinderpalen tot het verkrijgen van hervormingen in de Grondwet; 21. indiening der wetten nopens het nieuwe kiesstelsel in de eerste zitting der Staten-Generaal na de volbragte grondwets-herziening. «De opgegeven punten gelden, voor zooverre daarvan in twee of meerdere dezer adressen melding is gemaakt, dàar buitendien nog in ieder derzelve andere gevonden worden, waaromtrent geene eenstemmigheid bij de overige bestond, als daar zijn: 22. de onbevoegdheid der commissarissen des Konings,om *qua tales* als leden van Provinciale Staten zitting te nemen of deel aan de stemming te hebben; 23. het regelen van het hooger en lager onderwijs bij de wet; 24. het regt, om in het openbaar bijeenkomsten te houden; 25. vereenvoudiging in de organisatie der regterlijke magt; 26. bevordering en bescherming der nijverheid, en, voor zooverre daarmede bestaanbaar, vrijheid van koophandel; 27. vereenvoudiging van het belastings-stelsel; 28. afschaffing der belastingen op het gemaal, het geslagt, den turf en alle belastingen, die het volk drukken, te vervangen door eene belasting op de weelde; 29. herziening en vermindering van de grond- en personele belastingen; 30. de opname in de Grondwet, dat door één persoon slechts ééne bestaangevende betrekking mag bekleed worden; 31. bepaling in de Grondwet, dat het brood nimmer met eene belasting mag bezwaard worden; 32. bepaling, dat de pensioenheffer doe blijken, dat hij het bij de wet bepaalde pensioen benoodigd heeft; 33. heffing eener belasting op de inkomsten en vrijstelling van personele belasting voor die panden, welke volgens de kadastrale berekening beneden de *f* 35 huurwaarde aangeslagen zijn; 34. de afschaffing der grietenij-besturen.

« De uitdrukking van dezen laatsten wensch wordt mede zeer breed-

voerig behandeld in de adressen van: *J. J. Verwer* en twee en dertig andere ingezetenen van Makkum en Arum, grietenij Wonseradeel, en *P. van Asperen* en achttien ingezetenen van Warga, grietenij Idaarderadeel. Deze adressanten, hoezeer de hervormingen in het staatsbestuur overeenkomstig den geest des tijds en de behoeften der ingezetenen wenschende te zien plaats grijpen, en zich, als daartoe kunnende leiden, voor de regtstreeksche verkiezingen verklarende, wijken echter in zooverre van de vorige adressanten af, dat zij den inhoud hunner verzoekschriften hoofdzakelijk doen strekken tot het betoogen der noodzakelijkheid eener verandering van de inrigting en benoeming der plaatselijke besturen in de provincie Vriesland. Zij beweren, dat het zeer ten onregte geweest is, dat men, na de verlossing des Vaderlands van het Fransche juk, de groote meerderheid der Vriezen voorstelde, als zoodanig gehecht te zijn aan hunne vroegere instellingen, dat zij de herstelling van het grietman-ambt zouden teruggewenscht hebben. Zij gelooven veeleer, dat die herstelling voor het meerendeel der Vriezen een steen des aanstoots geweest is, dewijl daardoor wederom familie-voorregten in het leven geroepen werden, die zeer ten nadeele der algemeene belangen gewerkt hebben. Deze adressanten betoogen wijders, dat de indeeling der provincie in grietenijen ongeschikt en nadeelig is, daar toch de uitgestrektheid derzelve eene zware belemmering oplevert voor de rigtige behandeling der plaatselijke belangen; — dat de grietenij-besturen ook veel te kostbaar zijn, zoodat daaruit eene gedurige verhooging van plaatselijke belastingen ontstaat, die drukkend voor de ingezetenen zijn. Zij wenschen mitsdien bij de herziening der Grondwet ook daarop bepaaldelijk aangedrongen te hebben, «dat de zamenstelling, inrigting en bevoegdheid der plaatselijke gemeente-besturen voor het geheele Rijk, op denzelfden voet en onder dezelfde benaming, bij de wet geregeld worde.» Zij verwachten daarvan, als een onmiddellijk gevolg voor hunne provincie, vermindering van de steeds drukkender wordende gemeentelijke en plaatselijke belastingen, ruimere verdiensten voor den nijveren stand, verbetering van het lot der armen.

«En hiermede zou ik dit rapport over de verschillende adressen nopens de herziening der Grondwet, in mijne handen gesteld, besluiten kunnen, ware het niet, dat daarmede eenigzins in verband behoort te worden beschouwd een adres van

«*G. Wissink* en twintig andere ingezetenen van Heerde, die een betoog leveren van hetgeen zij beschouwen, dat door U Edel Mogenden in het belang van Vorst en Volk behoorde behartigd te worden. Terwijl zij verschillende hoofdbeginselen opsommen, die ook door de vorige adressanten ontvouwd worden, weiden zij over de uitvoering van sommige uit. Zoo achten zij het noodig, dat er slechts ééne kamer zij der Staten-Generaal, waartoe uit iedere provincie zeven personen, regtstreeks gekozen, behoorden afgevaardigd te worden. Bij vrijheid van godsdienst willen zij geheele afschaffing der tractementen, die de godsdienst-leeraren

uit 's Rijks middelen genieten, mitsdien ook opheffing der ministeriën van Eeredienst; vermindering van het inkomen der Kroon tot op ƒ 500,000; van dat van den Kroonprins op ƒ 50,000, en van de Koninklijke weduwe tot op ƒ 75,000; alsmede van alle tractementen, daarvan slechts uitsluitende die, welke door langere ambtenaren genoten worden, en de soldijen der soldaten. Ook die pensioenen, welke de heffer niet volstrekt tot levens-onderhoud benoodigd heeft, behooren naar hunne meening ingetrokken te worden, zich tevens, onder enkele restrictiën, verklarende tegen het verleenen van nieuwe pensioenen. In stede van eene loting achten zij eene algemeene volks-wapening verkieslijker. Vereenvoudiging van den werkkring der regterlijke magt, waardoor de mingegoeden zonder veel omslag en kosten regt kunnen verkrijgen, en om daartoe te geraken, behoorde de verkoop van goederen, aan onmondigen toebehoorende, door burgemeester en gemeente-raad bevolen te kunnen worden. Hunne zorgen strekken zich ook uit tot de verpleging van arme ouden en gebrekkigen, welke zij opgedragen willen hebben aan de gezindheden, waartoe die hulpbehoevenden behooren. Mogten zij echter bij geen kerkgenootschap aangenomen zijn, dan behoorde de burgerlijke gemeente die zorg op zich te nemen. Aan werkelooze armen moet de weg geopend worden, om kosteloos naar Java te kunnen verhuizen, met het vooruitzigt, om dáár niet altoos als pachters te zijn, maar ook grond-eigenaren te kunnen worden. Zij vermeenen, dat hierdoor, ten nutte des Vaderlands, de verhuizing naar Noord-Amerika zoude voorkomen worden.

«Al deze verzoekschriften in meer of mindere mate betrekking hebbende op een aanhangend wets-ontwerp, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze alle ter inzage der leden op de griffie te deponeren.»

Bij monde van den heer *Smit:*

« *L. van Peene* en 38 andere ingezetenen van de gemeente Koewacht, 5de district der provincie Zeeland, geven U Edel Mogenden hunne wenschen te kennen omtrent al datgene, wat zij bij de aanstaande herziening der Grondwet wenschen te zien vastgesteld. Die wenschen zijn: 1°. regtstreeksche verkiezingen, zoo voor de leden der Staten-Generaal als voor de Provinciale Staten en gemeente-raden, alsmede openbaarheid van derzelver zittingen; 2°. ontbindbaarheid der Kamer; 3°. afschaffing der standen; 4°. een homogeen en verantwoordelijk ministerie; 5°. een onbeperkt regt tot het houden van openbare vergaderingen, om over staatkundige belangen te spreken; 6°. vrijheid van godsdienstoefening binnen de muren; 7°. vrijheid van drukpers; 8°. afschaffing der tienden en heerlijke regten; 9°. emancipatie der slaven; 10°. plaatsing der koloniën onder het onmiddellijk toezigt der Vertegenwoordiging; 11°. éénjarige staatsbegrooting; 12°. periodieke aftreding der gemeente besturen; 13°. vrijdom van jagt

en visscherij ; 14°. afschaffing der loting en nationale militie ; 15°. verbod, dat meer dan ééne betrekking door één persoon worde vervuld ; 16°. gebod, dat ten eeuwigen dage brood en vleesch onbelast zullen zijn. — Ziedaar, Edel Mogende Heeren, zoo schrijven deze adressanten verder: «zuiver staatkundige hervormingen,» waartoe zij nog voegen willen, vooral om bezuiniging daar te stellen: 17°. vermindering van het inkomen des Konings en der Prinsen; 18°. vermindering van departementen van algemeen bestuur; 19°. afschaffing der Eerste Kamer; 20°. verdeeling van het Rijk in vier departementen ; 21°. afschaffing der provinciale geregtshoven ; 22°. vermindering van burgerlijke en militaire ambtenaren, zoowel als van de tractementen, die zij genieten.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk, daar het betrekking heeft op een aanhangig wets-ontwerp, neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Donderdag, 13 *Mei*.

Bij monde van den heer *Smit:*

«Predikanten en ouderlingen, vergaderd als provinciale afgescheidene kerkvergadering te Groningen; — predikant, kerkeraad en leden der christelijke afgescheidene gemeente te 't Zandt, provincie Groningen, — en de kerkeraad der erkende christelijke afgescheidene gemeente te Uithuizen, provincie Groningen, — wenden zich tot U Edel Mogenden, met nagenoeg gelijkluidende verzoekschriften, gelijke wenschen behelzende van datgene, wat, naar hun oordeel, bij de hernieuwing der Grondwet allernoodzakelijkst dient te worden vastgesteld. Die begeerten zijn: 1. dat hunne gezindheid grondwettig erkend, met andere gezindheden gelijkgesteld worde en alle eerediensten bestaan mogen buiten bezwaar van 's lands schatkist; 2. dat de scholen of het lager onderwijs van alle banden worden vrijgesteld, en 3. dat de armen buiten alle burgerlijk beheer of bijdragen door ieder kerkgenootschap worden gealimenteerd. Deze bepalingen wenschen alle deze adressanten te zien vastgesteld; de kerkeraad der erkende christelijke afgescheidene gemeente te Uithuizen voegt er echter de navolgende wenschen nog bij: 1. dat U Edel Mogenden een besluit gelieven te nemen tot eene aanzienlijke vermindering der tractementen, pensioenen en toelagen van alle hooge staats-betrekkingen, «en wel,» om geheel hunne woorden te bezigen, «bij den Koning te beginnen.» 2. dat het U Edel Mogenden moge behagen, de toestemming tot bloedschandelijke huwelijken te verhinderen, omdat, zoo als adressanten zeggen, de Koning niet wettigen mag, wat God in Zijn Woord verbiedt; 3. roepen zij bovendien Uwer Edel Mogendens medewerking in ter beteugeling van het misbruiken

van Gods naam en het ontheiligen van Zijn dag, omdat, zoo als deze adressanten zeggen, om deze en dergelijke zonden het land zijne inwoners niet uitspuwe.

«Dewijl deze drie adressen geheel of gedeeltelijk betrekking hebben op een aanhangig wets-ontwerp, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dezelve ter inzage van U Edel Mogenden ter griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer *Bots*:

«Bij U Edel Mogenden zijn ingekomen de navolgende adressen uit het hertogdom Limburg, allen betrekking hebbende tot de herziening der Grondwet, als: van *A. Sassen* en 356 andere ingezetenen van Maastricht; *W. van Hinsberg* en 170 andere ingezetenen van Echt; *H. Hermans* en 47 andere ingezetenen van Heel; *H. Geurts* en 91 andere ingezetenen van Maasbracht; *P. Beunen* en 140 andere ingezetenen van Stevensweert; *J. J. Leijendekkers* en 42 andere ingezetenen van Linne; *W. Heuvels* en 45 andere ingezetenen van Margraten; *G. Beunen* en 66 andere ingezetenen van Ohe en Laak; *H. Schoolmeesters* en 80 andere ingezetenen van Roosteren; *J. A. Eussen* en 60 andere ingezetenen van Spanbeek; baron *de Rijckholt* en 46 andere ingezetenen van Grathem; *Lusens* en 18 andere ingezetenen van Bemelen; *W. Mestrom* en 14 andere ingezetenen van Montfort; *F. J. Beekman* en 7 andere ingezetenen van Kessel; de gemeente-raad van Geleen; de gemeente-raad van Stamproy; de gemeente-raad van Voerendaal; de gemeente-raad van Honsbroek; het gemeente-bestuur en 64 ingezetenen van Roggel; *M. Cramer van Brienen*, burgemeester, en 5 ingezetenen van Amby; de gemeente-raad van Oirsbeek; de gemeente-raad van Merkelbeek; de gemeente-raad van Amstenrade; de gemeente-raad van Schinveld; de gemeente-raad van Jabeek; *J. Theele* en 18 andere ingezetenen van Neer; *M. Verheggen* en 33 andere ingezetenen van Buggenum, en *B. Verheggen* en 25 andere ingezetenen van Haelen. Bij het eerstgemelde adres achten zich de onderteekenaren verpligt, om in de gegeven omstandigheden hunne meening over de behoeften des lands uit te drukken. Limburg heeft zich niet zonder leedwezen al die regten en vrijheden zien ontnemen, welke hetzelve onder de vrijzinnige Belgische constitutie genoten had. Het Nederlandsche volk is rijp voor de vrijheid; het zal dus met verstand gebruik weten te maken van de nieuwe regten, welke de herziene Grondwet aan dezelve zal verzekeren. De adressanten verlangen derhalve, dat geene enkele van al die vrijheden, welke de geest des tijds zoo dringend vordert, aan de Natie worde onthouden. Vervolgens overgaande tot de vermelding der voornaamste punten, welker inlassching in het staatsverdrag zij allernoodzakelijkst achten, noemen zij als zoodanig: regt-

streeksche verkiezing, met een zoo laag mogelijken census; onschendbaarheid des Konings en verantwoordelijkheid der ministers, zoowel te zamen als afzonderlijk, duidelijke en naauwkeurige afbakening van de bevoegdheid der drie staatsmagten: wetgevende, uitvoerende en regterlijke, dus geene conflicten meer; vrijheid van alle eerediensten; vrijheid van onderwijs, mits waarborg voor de geschiktheid der onderwijzers; vrijheid van vereeniging; vrijheid van bijeenkomst; instelling van de jury voor staatkundige en drukpers-overtredingen, de volkomenste openbaarheid in alle aangelegenheden van Staat, provincie en gemeente; regtmatige verdeeling der openbare ambten, en in dit opzigt gelijkstelling der katholijken in het algemeen en der Limburgers in het bijzonder met de overige ingezetenen des Rijks. Behalve deze zedelijke verbetering, verlangen de adressanten ook verbetering in de stoffelijke aangelegenheden, zoo als: vereenvoudiging en bezuiniging in de staats-inrigting, afschaffing der belastingen op de voorwerpen van allereerste noodzakelijkheid, als van de accijnsen op het gemaal, geslagt, de brandstoffen en het zout. — Daar dit adres overigens gedrukt in handen van U Edel Mogenden is, zal het onnoodig zijn, in meerdere ontwikkeling der daarbij aangevoerde motieven te treden.

« Vele der overige adressen zijn, zoo niet eensluidend, dan toch, wat de hoofdbepaling betreft, welke men in de gewijzigde Grondwet wenscht opgenomen te zien, met hetzelve in overeenstemming. Bij enkele wordt nog daarenboven verlangd: afschaffing der standen, afschaffing der reis- en verblijfkosten voor de leden der Eerste Kamer van de Staten-Generaal, afschaffing der buitengewone staatsraden, de koloniën onder het opperbestuur des Konings, maar volgens wetten, met gemeen overleg der Staten-Generaal vastgesteld, verbetering van het lot der arbeidende klasse. Wederom enkele anderen wenschten slechts ééne kamer der Staten-Generaal, afschaffing van den Raad van State, uitsluiting van Rijks-ambtenaren uit de vertegenwoordiging. — Bij onderscheiden dezer adressen, afkomstig van gemeente-besturen en ingezetenen van het platteland, wordt, behalve de afschaffing der reeds vermelde accijnsen, nog aangedrongen op de vrijstelling van de personele belasting en van de dienst- en werkboden, alsmede van de paarden der landbouwers, terwijl bij eenige dezer laatstgemelde adressen de afschaffing of vermindering der genoemde accijnsen en belastingen als hoofdzaak op den voorgrond wordt gesteld, en slechts in algemeene bewoordingen de wensch wordt geuit, dat de op handen zijnde grondwets-herziening al die vrijheden zal waarborgen, welke de behoefte des tijds vordert.

« Daar al deze adressen betrekking hebben op onderwerpen, waarover U Edel Mogenden welligt eerlang zullen geroepen worden te beraadslagen, zoo heeft uwe commissie de eer, voor te stellen, om dezelve ter inzage neder te leggen ter griffie. »

« *F. G. L. van der Ven*, te 's Bosch, geeft aan Edel Mogenden te kennen, dat het ter bevordering van de goede orde bij de op handen

zijnde grondwets-herziening van belang is, niet uit het oog te verliezen, dat in de thans nog bestaande Grondwet abusivelijk aan het gewest zijner inwoning de naam is gegeven van Noord-Braband, in plaats van Braband, zoo als hetzelve vóór 1815 den naam droeg. De adressant acht zulks onnaauwkeurig en in strijd met de goede orde, omdat er in tegenstelling van Noord-Braband thans voor ons geen Zuid-Braband bestaat: hij wijst op het voorbeeld van België, alwaar men om dezelfde reden, na de afscheiding van Noord-Nederland, de benaming van Zuid-Braband heeft verwisseld met die van *Braband.*

« Daar ook dit verzoekschrift betrekking heeft op de aangekondigde grondwets-herziening, zoo heeft uwe commissie de eer, voor te stellen, om hetzelve almede ter inzage neder te leggen ter griffie. »

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Dingsdag, 23 *Junij.*

De heer NAP, voorzitter van de commissie voor de verzoekschriften, vraagt het woord. Hij geeft te kennen, dat de commissie steeds bereid is, om de op haar rustende taak te vervullen en te dien einde de meest mogelijke inspanning aan te wenden. De bijzondere tijds-omstandigheden evenwel, die uit de aanstaande herziening onzer Grondwet geboren zijn, doen een zoo groot aantal verzoekschriften toevloeijen, dat het der commissie ook met den besten wil onmogelijk zal zijn, hare taak zoo te vervullen, als zij tot nu toe deed. Tot dusverre bragt zij met den meesten spoed en altijd vóór de behandeling van een of ander onderwerp over de daartoe betrekkelijke adressen rapport uit, doch dit zal haar thans niet meer mogelijk zijn. In de vorige vergadering kwamen er ongeveer 500 adressen in, heden omstreeks 100, en, zoo als de spreker ter griffie vernomen heeft, zijn er sedert het opmaken der zoo even voorgelezen lijst weder een honderdtal ontvangen, zoodat er thans met de vroeger aan de commissie verzonden petitiën, waaromtrent nog geen rapport is uitgebragt, een getal van 900 adressen bij haar liggende zijn, terwijl het bovendien te voorzien is, dat, wanneer de laatstelijk ingediende ontwerpen ter herziening der Grondwet aan de Natie bekend zullen zijn, ook daarop adressen aan de Kamer zullen worden toegezonden. Wel is bij het reglement van orde in art. 102 voorgeschreven, dat er eene commissie van slechts vijf leden zal zijn, ten einde omtrent alle aan de Kamer ingediende verzoekschriften te rapporteren, maar de commissie vermeent, dat deze bepaling alleen voor gewone tijden geschreven is en dat de tegenwoordige buitengewone omstandigheden allezins grond opleveren, om het getal van de leden dier commissie voor het tegenwoordig oogenblik te vergrooten. Het is daarom, dat de spreker, namens de commissie, voorstelt, haar drie buitengewone leden toe te voegen, ten einde deze de commissie in de vervulling harer taak zoude kunnen bijstaan.

De heer FABER VAN RIEMSDIJK zegt het voorstel der commissie voor de verzoekschriften geenszins te willen bestrijden en het allezins goed te keuren, dat onder de bestaande buitengewone omstandigheden het getal der leden van die commissie vermeerderd wordt. Alleen wilde hij in bedenking geven, of het niet verkieslijk zou zijn, om, liever dan drie, twee of vier leden aan de tegenwoordige leden toe te voegen, ten einde een oneven getal te behouden.

Naar aanleiding van het voorstel der commissie voor de verzoekschriften en der opmerking van den heer FABER VAN RIEMSDIJK, wordt de voorzitter gemagtigd, aan de evengenoemde commissie vier buitengewone leden toe te voegen en worden als zoodanig benoemd de heeren: *Hiddema Jongsma*, *Timmers Verhoeven*, *Wichers* en *van Haersolte*.

De heer WICHERS vraagt alsnu het woord. Hij herinnert, dat de voorzitter der Kamer, aan wien volgens het reglement van orde het regt toekomt, om de leden van de commissie voor de verzoekschriften te benoemen, zoo even onder anderen de heeren *Hiddema Jongsma* en *Timmers Verhoeven* en den spreker als zoodanig benoemde. Uit naam der evengenoemde heeren en voor zich zelven, geeft de spreker den voorzitter in bedenking, of deze niet, daar door hen drieën reeds vroeger de betrekking van lid der meergenoemde commissie vervuld werd, zou kunnen goedvinden, op de gedane benoeming terug te komen en liever tot leden der commissie diegenen te benoemen, die nog niet met die betrekking belast zijn geweest. Zonder zich aan de hun opgedragen taak te willen onttrekken, meende de spreker en zijne beide evengenoemde medeleden dit aan den voorzitter in bedenking te mogen geven.

De VOORZITTER geeft te kennen, dat hij gemeend had in het belang der zaak tot leden der commissie voor de verzoekschriften voor het grooter gedeelte dezulken te moeten benoemen, die reeds vroeger tot die commissie behoord en alzoo meerdere ondervinding hebben; hij had daarom drie leden verkozen, die reeds eenmaal tot de commissie behoorden. Daar dezen zich echter hierdoor bezwaard achten en het geenszins de bedoeling was hen te bezwaren, zoo verklaart de voorzitter zich bereid, om aan de Vergadering voor te stellen, hem te magtigen tot het ontslaan van de bedoelde leden der commissie.

Door de Vergadering daartoe gemagtigd, ontslaat de voorzitter de heeren *Hiddema Jongsma*, *Timmers Verhoeven* en *Wichers* als leden der commissie voor de verzoekschriften, en benoemt hij als zoodanig de heeren *Hoffman*, *van Heemstra* en *Opperdoes Alewijn*, welke die betrekking nog niet waargenomen hebben.

Bij monde van den heer *Nap*:

Wegens het overgroot getal der ingekomene verzoekschriften over de herziening der Grondwet is uwe commissie genoodzaakt, zich in het daarover uit te brengen verslag eenigzins te bekorten, althans indien zij haar rapport met eenigen spoed zal uitbrengen, hetgeen allezins wenschelijk schijnt, daar de behandeling van het onderwerp zelf bij U Edel Mogenden reeds op handen is. Wij moeten ons dus veelal bepalen bij de enkele vermelding der punten, die door de adressanten worden verlangd, zonder te treden in eene ontwikkeling der gronden, die in eenige adressen daarvoor worden opgegeven. Uwe commissie vleit zich, dat deze hare handelwijze door UEdel Mogenden zal worden gebillijkt. Sedert het vorige verslag, uitgebragt in uwe vergadering van den 12den Mei jl., zijn er wederom vele verzoekschriften uit de provincie Groningen ingekomen. Bij negen eensluidende stukken uit het arrondissement Winschoten, ingediend door *H. H. van Delden*, *B. G. Sissingh*, *D. J. Houwink*, *E. E. Nannenga*, *S. H. Dallinga*, *H. E. Edzes*, *R. J. Roelofs*, *H. K. Ebels* en *H. E. Stheeman*, en ruim 650 mede-onderteekenaren, wordt aan U Edel Mogenden medegedeeld afschrift van een request, hetwelk door adressanten is aangeboden aan Zijne Majesteit den Koning. Onder betuiging van tevredenheid met het ontwerp der gewijzigde Grondwet van de door den Koning ingestelde commissie, deelen zij hunne bedenkingen op eenige artikelen mede, als: bij art. 56 ruimeren invloed aan de wetgevende magt ten aanzien der koloniën gegeven te zien; in art. 65, verpligting tot ontbinding der Kamer, indien de Koning zich niet vereenigt met een hem door de Staten-Generaal gedaan voorstel, en dat het voorstel in de eerstvolgende vergadering weder ter tafel kan worden gebragt; de vrijstelling van den verpligten census, bij art. 72 aan den graad van doctor toegekend, uit te breiden tot school-onderwijzers van den 2den rang, leeraren en anderen; bij art. 77 den tijd van zitting der leden van de Tweede Kamer te verkorten tot twee jaren; de schadeloosstelling dier leden, ter somma van *f* 2000, hoewel eigenlijk, volgens adressanten, te gering, keuren zij goed als bezuiniging, mits ook de overige rijks-bezoldigingen eveneens worden ingekrompen; bij art. 84 de bepaling te voegen, dat geen lid der kamers eenige andere bezoldiging uit 's lands kas mag trekken; art. 132, de benoeming van den voorzitter van den gemeente-raad niet door den Koning, maar door de stemgeregtigden; art. 183 te redigeren: «Het geven van onderwijs is vrij, maar zal hetzelve, als een hoogst belangrijk onderwerp van aanhoudende staatszorg, door de wet worden geregeld;» het bij art. 27 en volgende bepaalde inkomen van den Koning wenschen adressanten verminderd te zien, met inbegrip van het inkomen uit de domeinen, tot op vijf ton, of door de wet te zien geregeld, mits niet boven zes of zeven ton gouds, en het inkomen van den vermoedelijken troonopvolger en van eene Koningin-weduwe tot op de helft. Op dit punt,

alsmede op bezuinigingen in het geheele Staats-bestuur, dringen adressanten bijzonder aan. Zij wenschen daartoe niet slechts de pensioenen, maar ook de bezoldigingen, door de wet geregeld te zien. Nog verzoeken adressanten de accijnsen te vervangen door meer billijke en doelmatige belastingen.

«Uit de gemeenten Hoogkerk, Eenrum, Baflo, Leens, Adorp en Winsum zijn ingekomen zes adressen, respectivelijk ingediend door *H. K. Hoeksema*, *J. M. Martens*, *J. S. Bruins*, *H. W. Doornbos*, *R. W. Hoeksema*, *G. Havinga Janssonius* met nog 267 mede-onderteekenaren, ingezetenen dier gemeenten. Deze adressen zijn genoegzaam woordelijk eensluidend met dat van *E. Wichers* uit Middelstum en vijf soortgelijke adressen, waarop onder anderen door mij verslag is uitgebragt in Uwer Edel Mogenden zitting van 12 Mei jl. In deze stukken worden dezelfde vier punten als de wenschen der adressanten opgegeven, te weten: 1. vermindering der civiele lijst; 2. benoeming van den voorzitter *uit den Raad* door den Koning; 3. het niet invoeren der Eerste Kamer, zoo als die bij het ontwerp is voorgesteld, en 4. het verbod voor de leden der Tweede Kamer, om gedurende hunne zitting eenig winstgevend ambt aan te nemen.

«*A. M. Tonkes* en 43 mede-onderteekenaren, wier woonplaats (vermoedelijk Veendam) in het adres niet is vermeld, dringen alleen aan op vermindering van het inkomen des Konings, en het niet behouden eener Eerste Kamer. Zij voegen er bij den wensch, dat art. 57 van het ontwerp der commissie aldus worde gewijzigd: «De bezoldiging van alle collegiën en ambtenaren wordt door de wet geregeld.

«*J. P. Mulder* en ruim 120 andere ingezetenen van Hoogezand en Sappemeer, vragen, in een soortgelijk adres als de zes bovengemelde, de drie eerst aldaar opgenoemde punten.

«*W. M. Tebbens* en 42 ingezetenen van Ulrum en Kloosterburen, en *J. L. Piers* met 44 ingezetenen van Grootegast, dringen op gelijke wijs op die vier punten aan, doch voegen daar nog bij, de eersten, dat art. 59 van het ontwerp der commissie moge worden geredigeerd: «De Koning verleent adeldom, doch blootelijk als een titel, zijnde «nimmer erfelijk», waarmede zij tevens den wensch vereenigen tot afschaffing der slavernij; de laatsten, dat het verleenen van adeldom door de wet worde geregeld, en dat die nimmer anders dan door verdiensten worde verkregen.

«Ook in het adres van *P. A. du Cloux* en 71 mede-ingezetenen van de gemeente Bierum vereenigen de adressanten zich met die vier punten, en voegen daarbij het verlangen, vooreerst, dat de stemgeregtigden niet noodig zullen hebben, zich, ter inlevering hunner stembiljetten, naar de hoofdplaats van het kies-district te begeven, en ten tweede, dat de openbaarheid der vergaderingen van de plaatselijke gemeente-besturen in de Grondwet gewaarborgd worde.

«De nederlegging dier adressen op de griffie ter inzage der leden kan dienstig zijn bij de aanhangige herziening der Grondwet, en uwe commissie vermeent alzoo daartoe te moeten adviseren.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Bij monde van den heer *van Beeck Vollenhoven*:

«Door *H. B. Klaasess* en 50 ingezetenen der grietenij Westdongeradeel en *B. B. de Boer* en 62 andere ingezetenen dierzelfde grietenij zijn aan U Edel Mogenden twee adressen aangeboden, zoo niet van gelijkluidende bewoordingen, althans van gelijke strekking, waarbij zij hunne meening te kennen geven omtrent het ontwerp van grondwets-herziening, door de daartoe benoemde commissie opgesteld. Hoezeer adressanten verklaren, dat zij zich naar geest en strekking vereenigen kunnen met dat voorstel, vermeenen zij echter aan het oordeel van U Edel Mogenden sommige bezwaren te moeten voordragen, die zij tegen eenige artikelen van dat ontwerp ontwikkelen. Na vooraf het stelsel van regtstreeksche verkiezingen toegejuicht te hebben, geven zij echter hunne bevreemding te kennen, dat dit voorstel niet eenige meer bepaalde beginselen bevatte, die ter vereenvoudiging en bezuiniging in het staatsbestuur konden leiden. Zij wenschen, dat daarin alsnog door U Edel Mogenden voorzien worde en betoogen mitsdien de noodzakelijkheid, om sommige artikelen te wijzigen. Zoo wenschen zij, dat in art. 1 geene melding gemaakt worde van het hertogdom Limburg, als tot het grondgebied van het Koningrijk te zullen behooren. Als grond daartoe voeren zij aan, dat het zoowel onnatuurlijk als ongepast te achten is, dat eene streek lands verklaard worde tot het grondgebied van twee verschillende rijken te behooren. Zij wenschen het, even als Luxemburg, onafhankelijk van het Koningrijk der Nederlanden te hebben, en meenen, dat vereenvoudiging en bezuiniging zoodanigen maatregel allezins zouden aanbevelen, terwijl het gevaar niet mag voorbijgezien worden, waarin Nederland door deze verhouding zoude kunnen geraken. Het inkomen van de Kroon schijnt hun toe niet in overeenstemming te zijn met de krachten van het Nederlandsche volk. Zij achten eene jaarlijksche regeling bij de begrooting verkieslijker, of zouden het bij de wet bepaald willen zien. Op gelijke wijze behooren de bezoldigingen der militaire officieren, collegiën en die van andere ambtenaren geregeld te worden. Art. 56 behoorde, naar hunne meening, aan de wetgevende magt een stelliger en uitgebreider invloed te verzekeren op het bestuur der overzeesche bezittingen, terwijl het batig slot der koloniale administratie uitsluitend tot delging van schuld moest aangewezen worden. Afschaffing van al wat gemist kon worden, zoude als eene eerste behoefte voor Nederland te betrachten zijn; daarom wenschen adressanten alle de artikelen te zien vervallen, waarin van den *Raad van State* sprake is. Bij het

bestaan van een homogeen verantwoordelijk ministerie toch, kon die Raad, zoo niet als overtollig, dan zeker als minder noodzakelijk beschouwd worden. Evenzoo verklaren zij zich tegen het behoud van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, waarin zij slechts eene vertegenwoordiging der geld-aristocratie zien. Het maximum van den census der kiezers voor de leden der Staten-Generaal, zoo als het in art. 72 is voorgesteld, gelooven adressanten, dat te hoog opgevoerd is, terwijl zij tevens de meening uiten, dat de bevoegdheid tot kiezer ook tot meerdere maatschappelijke standen, dan de akademisch gegradueerde, behoorde uitgebreid te worden. De noodzakelijkheid echter erkennende, om de geschiktheid der kiezers voor de leden der Staten-Generaal en der Provinciale Staten te beoordeelen naar het bedrag, dat zij in de directe belastingen betalen, gelooven zij echter, dat zoodanige maatstaf overtollig en ondoelmatig zoude zijn voor hen, die geroepen zullen worden, om de leden der gemeente-besturen te kiezen. Zij wenschen dit regt aan alle mannelijke ingezetenen, mits meerderjarig zijnde, toegekend te zien, daarvan slechts uitzonderende hen, die, hetzij door alimentatie, bedeeling, of op eenige andere wijze, geacht kunnen worden onder zekere voogdij of custodie te staan. Daar zij wijders den voorzitter van den gemeente-raad slechts uit zijn midden wenschen benoemd te zien, stellen zij op het 2de lid van art. 132 de bijvoeging der woorden voor: « mits uit den gemeente-raad. » Niet minder noodzakelijk beschouwen zij de openbaarheid der zittingen van dat collegie bij de Grondwet vast te stellen. Terwijl slechts in het tweede dezer adressen aanmerking gemaakt wordt op het onvolledige van het Vde hoofdstuk, handelende over de Justitie, waarbij, naar der adressanten meening, nog te veel ruimte overgelaten wordt tot het noodeloos vermeerderen van regtbanken enz en ook de privilegiën, bij art. 160 aan de verschillende godsdienstige gezindten toegekend, door hen gewraakt wordt, komen beide op tegen de bepalingen, vervat in art. 165, die de nakoming der verbindtenissen van den Staat jegens zijne schuldeischers waarborgen. Zij achten het voor de reeds aangegane schulden overbodig, voor die, welke later mogten gecontracteerd worden, gevaarvol. Daarom lazen sommigen dezer requestranten liever eene bepaling in de Grondwet, waarbij de vermeerdering der staatsschuld afhankelijk wierd gemaakt van soortgelijke vormen als die, voor eene verandering der Staatsregeling vastgesteld. Ook tegen de aanvulling der militie door loting gelooven zij, dat gegronde bezwaren aan te voeren zijn. Deze drukt toch meer op den midden- en lageren stand dan wel op dien der gegoeden; de verpligte zeedienst zal dezen toestand verergeren. Zij vermeenen daarom, dat eene geregelde volks-wapening beter aan het te bereiken doel zal beantwoorden. Het meest ijveren alle deze requestranten tegen de bewoordingen van art. 184, waarbij het armwezen, naar hunne meening, niet genoeg geregeld is. Zij beroepen zich te dien aanzien op vroegere adressen, door hen ten vorigen jare aan deze Kamer aangeboden, waarin zij alle de bezwaren ontvouwden, die tegen

de bestaande armverzorging, vooral in hunne gewesten, aangevoerd konden worden. Zij eischen daarom, dat deze aangelegenheid beter bij de Grondwet geregeld worde; dat daarbij de stelling aangenomen worde, dat de armen aan den Staat behooren, en dat deze mitsdien in hunne natuurlijke regten en behoeften behoort te voorzien. Zij beschouwen den Staat daartoe bij magte, daar zij gevoegelijk de overtollige krachten, waaronder sommige gemeenten wegkwijnen, elders, hetzij binnen het Rijk, hetzij in andere werelddeelen, nuttiger kan verplaatsen. Zij dringen dan ook uitdrukkelijk op eene hervorming ten deze aan. Eindelijk achten adressanten, dat de bepalingen van artt. 2 en 7 van het voorloopig kies-reglement niet voldoen zullen aan de strekking, die de ontwerpers zich daarvan hebben voorgesteld. In Vriesland toch zullen alsdan de steden een *viervoudig* overwigt verkrijgen boven de gemeenten ten platten lande. Zij stellen daarom voor, in de laatsten de bestaande stemgeregtigden, die *f* 30 minstens in de grondbelasting betalen, tot kiesbevoegden te verklaren, doch geven bij voorkeur dit regt aan alle stemgeregtigden ten platten lande, waardoor naauwelijks het verbroken evenwigt zoude hersteld worden.

«Daar deze adressen betrekking hebben op een aanhangig wets-ontwerp, en de kennisneming daarvan nuttig kan geoordeeld worden, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dezelve ter inzage der leden op de griffie te deponeren.»

«Door mr. *J. de Bosch Kemper* en 18 mede-onderteekenaren, alsmede door *A. Ebeling* en 22 andere ingezetenen van Amsterdam, zijn aan deze Kamer twee eensluidende adressen aangeboden, die, gedrukt aan U Edel Mogenden rondgedeeld zijnde, een minder uitvoerig analyse vorderen. Na hunnen wensch te kennen gegeven te hebben, dat door U Edel Mogenden het voorstel tot eene volledige grondwets-herziening moge aangenomen worden, met die wijzigingen, die in het belang des Vaderlands noodig zullen geacht worden, geven zij hunne meening te kennen omtrent de behoeften der Natie, die daarbij in het oog behooren gehouden te worden. Daartoe brengen zij terug alles, wat strekken kan, om de rust, kalmte, orde, vrijheid in dagelijksch bedrijf enz. te bevorderen. Als middelen daartoe, wenschen zij eenen uitgebreiden invloed op 's lands regering te verzekeren aan hen, die met de volksbelangen bekend zijn, en naast dien invloed goede staatkundige instellingen. Zij juichen dan ook vele bepalingen toe, die het aan den Koning door de staats-commissie aangeboden ontwerp bevat, doch meenen de aandacht van U Edel Mogenden te moeten vestigen op de daarbij voorgestelde bepalingen, aangaande het kiesstelsel, de godsdienst en het onderwijs. Zij vreezen, dat regtstreeksche verkiezingen geen genoegzamen waarborg opleveren voor eene goede en geschikte keuze, daar bij eene stemming slechts de betrekkelijke meerderheid der stemmenden uitkomt en gehuldigd wordt. Zij achten daarom, dat kies-collegiën, waarin herhaalde vrije stemmingen

en overstemmingen plaats vinden, en waarin de volstrekte meerderheid van stemmen vereischt wordt tot eene keuze, een veel grooter waarborg aanbieden. Ook de overgang van het ingewikkelde kiesstelsel, dat thans gevolgd wordt, tot dat, waarbij regtstreeks gekozen moet worden, komt hun gevaarlijk voor in het belang der rust en van het maatschappelijk geluk der Natie. Naauw met de vrees voor staatkundige oneenigheden, waartoe dit stelsel aanleiding geeft, is die voor godsdienstige twisten verbonden. Zij houden zich overtuigd, dat vrede en eensgezindheid in dit opzigt slecht bewaard kunnen worden, wanneer door de Grondwet elke inmenging van het kerkelijke in het staatkundige niet strengelijk geweerd wordt. Zij verlangen daarom, dat bij de toelating van alle openbare godsdienstoefening der verschillende kerkgenootschappen het beginsel uitdrukkelijk in de Grondwet vermeld zij, dat deze beperkt behoort te blijven binnen de muren van kerken en daarmede gelijkstaande gebouwen en plaatsen, en dat geen kerkleeraar of geestelijke, handelende in zijne bediening, regerings-handelingen mag berispen of op de verkiezingen invloed uitoefenen. — Daar requestranten betreurden, dat uit het ontwerp de bestaande bepaling verwijderd is: «dat het openbaar onderwijs een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering is,» achten zij het althans noodig, dat naast de vrijheid van onderwijs, die thans gehuldigd wordt, de bepaling gevonden worde, waarbij aan de Regering de verpligting wordt opgelegd te zorgen, dat op alle plaatsen welverzorgde volks-scholen aanwezig zijn. Die verpligting moet duidelijker en helderder in de Grondwet uitgedrukt worden, dan thans het geval is.

«Wat de ontwikkelde gevoelens betreft omtrent de vrijheid van godsdienst en onderwijs, staan met bovengenoemde adressen in naauw verband die, door *E. J. R. Knol* en 270, *C. Campagne* en 146, en *Krab Henning* en 167 ingezetenen van Amsterdam aan deze Kamer aangeboden. Terwijl zij in drie gelijkluidende adressen, alle de dagteekening van 10 Junij voerende, hunne teleurstelling te kennen geven, dat de Regering tot nog toe geen ontwerp tot herziening der Grondwet aan deze Kamer aangeboden had, nadat reeds zoolang het werk der commissie aan Zijne Majesteit aangeboden was, achten zij het noodzakelijk, U Edel Mogenden ook hunne meening te moeten mededeelen. Zij ontwikkelen daarop de gronden, die hun in het belang van den Staat toeschijnen om de vrije afkondiging van kerkelijke voorschriften en verordeningen te kunnen beperken, terwijl zij, erkennende, dat, hoezeer aan ieder kerkgenootschap de openbare oefening der godsdienst behoort vrijgelaten te worden, dit echter plaats moet hebben binnen de muren van een gebouw, waartoe aan iedereen de toegang openstaat. Niet minder achten requestranten het van hoog belang voor den Staat, dat de intellectuele en morele ontwikkeling der staatsburgers door eene eenzijdige rigting van het openbaar of bijzonder onderwijs niet worde belemmerd, als ook, dat het onbekrompen en veelzijdig onderrigt, dat deze ontwikkeling bevorderen kan, slechts

voor weinigen toegankelijk zoude worden gemaakt. Om die redenen verzoeken adressanten, dat U Edel Mogenden daartoe gelieven mede te werken, dat in de te wijzigen Grondwet zoodanige bepalingen worden opgenomen, waarbij: 1. het regt van placet ongeschonden bewaard blijve; 2. de vrijheid der openbare godsdienstoefening binnen de daartoe bestemde gebouwen worde beperkt, en 3. het gevaar voorgekomen worde, dat het onderwijs eene eenzijdige rigting neme of slechts voor weinigen toegankelijk zij.

«Zoo al niet gelijkluidend met deze, dan toch van gelijke strekking, zijn de navolgende adressen, alle van denzelfden inhoud, als: van *Alb. de Smet* en 104 inwoners van Beets, *H. Smit* en 30 inwoners van Schermer, *J. van der Ven* en 11 inwoners van bedijkte Schermer, *C. Hacke* en 33 inwoners van Haarlem, *A. Zelders* en 28 inwoners van Uitgeest, *J. Bolding* en 59 inwoners van Alkmaar, *G. Leemhuis* en 13 inwoners van Wieringen, *H. Bouman* en 201 inwoners van de Beemster, *L. van der Horst* en 80 inwoners van Oosthuizen, *D. H. Hoppesteyn* en 54 inwoners van den Helder, en *T. W. van Andel Weijers* en 162 inwoners van Zaandam. Hoezeer deze adressanten den ijver waarderen van de Staats-commissie, die met het vervaardigen van het ontwerp van Grondwet belast is geweest, en geenszins willen afkeuren, dat dat staatsstuk overeenkomstig de behoeften des tijds gewijzigd worde, zijn zij echter van meening, dat dat ontwerp in zeer veel opzigten aan die behoeften niet voldoet. Daartoe brengen zij terug 1. art. 162, waardoor het regt van placet aan de Regering zoude ontnomen worden op eene wijze, waardoor de handhaving van dat regt voor altijd onmogelijk wordt: 2. art. 183, waarbij voor het onderwijs eene zoo onbeperkte vrijheid voorgesteld wordt, dat de wet van 1806 niet alleen daardoor zoude vervallen, maar ook de weg zoude afgesneden zijn, om immer eene nieuwe wet, van dezelfde beginselen uitgaande, daar te stellen, terwijl toch de ervaring van België en de gevolgen van het van staatstoezigt schier geheel vrije onderwijs in Italië, Beijeren en Oostenrijk ten bewijze strekken, welke wrange vruchten voor ons Vaderland van die vrijheid zouden geplukt worden. Adressanten verlangen ten slotte eene andere redactie van art. 159, niet alleen omdat het voorgestelde hun duister voorkomt, maar ook omdat het eene openbaarheid van godsdienst-plegtigheden zoude wettigen, waardoor aan de grootste onrust en verderfelijkste wanorde al te gereede aanleiding zou worden gegeven.

«In kortere bewoordingen drukken *M. de Jong Jz.* en 41 inwoners van den Uithoorn hun verlangen uit, dat ten opzigte van het onderwijs de beginselen, vervat in de schoolwet van 1806, gehandhaafd, het regt van placet bevestigd, de kerkplegtigheden binnen de muren der heiligdommen beperkt en het regt van vereeniging (art. 10) geheel uit de Grondwet gelaten worde; terwijl eindelijk

J. J. Slot en 38 inwoners van Schermerhorn, *K. Boon* en 57 inwoners van Berkhout, *P. A. van der Laan* en 22 inwoners van

Castricum en Heemskerk, *J. de Boer* en 39 inwoners van Broek op Langendijk, *J. Agema* en 4 inwoners van Oudorp, *W. Metz* en 35 ingezetenen van Akersloot, en *D. Veen* en 36 inwoners van Edam, dezelfde bezwaren aanvoerende tegen de onbeperkte vrijheid van godsdienst en onderwijs, daarbij nog voegen, dat zij geenszins geacht willen worden, het ontwerp der commissie als overeenkomstig te beschouwen met de wenschen en de behoeften van het volk, dewijl zij integendeel overtuigd zijn, dat door de beginselen, daarbij aangenomen, aan de Regering die veerkracht, aan de Vertegenwoordiging die waardigheid zullen ontbreken, die zij de waarborgen beschouwen te zijn eener voor het algemeen zoo wenschelijke bestendigheid.

«Met het laatst aangevoerde stemmen vrij wel overeen de adressen, aangeboden door *J. P. Teding van Berkhout* en 29 inwoners van Haarlem, *van Pabs Keming* en 68 inwoners van Hoorn, en *J. Koster* en 2 inwoners der gemeente Blokker, die allen, doelende op de verklaring, afgelegd door Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Justitie, in de vergadering van 13 Mei jl., dat het er voor gehouden moest worden, alsof de algemeene stem der Natie zich uitgedrukt had ten voordeele van het voorstel, door de Staats-commissie openbaar gemaakt, zich integendeel verpligt achten te verklaren, dat zij geenszins wilden gerekend worden in te stemmen met al de veranderingen, bij dat ontwerp voorgedragen, daar zij integendeel van meening zijn, dat dat stuk onderscheidene bepalingen bevat, die met de ware belangen van den Staat niet zijn overeen te brengen.

«Daar al deze verschillende adressen betrekking hebben tot een bij U Edel Mogenden aanhangig wets-ontwerp, zoo heeft uwe commissie de eer, tot de nederlegging ter griffie te concluderen.»

«Mr. *J. G. Koenen*, te Amsterdam, geeft aan U Edel Mogenden te kennen, dat hij zich met de meeste bepalingen, voorkomende in het ontwerp der Staats-commissie, zeer goed vereenigen kan en drukt daarbij tevens den wensch uit, dat zij weldra kracht van wet mogen erlangen. Op drie punten slechts acht hij zich verpligt de aandacht van U Edel Mogenden te moeten vestigen en die aan uwe overweging te moeten aanbevelen; zij betreffen 1°. de bewoordingen van artikel 159, waarin requestrant een zeer onvolkomen waarborg van de vrijheid van godsdienst ziet. In meer of min bewogen tijden toch kan, door een partijdig, schroomvallig bestuur, bijna elke godsdienstoefening worden geacht eenige stoornis aan de publieke orde en rust te zullen toebrengen. Hier zoude dus eene preventive censuur op het houden der godsdienstoefeningen gewettigd worden, die alle vrijheid van godsdienst den bodem zou kunnen inslaan. Hij stelt daarom voor, de redactie van dit artikel te wijzigen als volgt: «Geene godsdienstoefe-«ning, hetzij in openbare gebouwen of bijzondere huizen, kan be-«lemmerd worden, zoolang die niet is gebleken de publieke orde te ver-

« storen of tot overtreding der wetten te leiden.» 2o. Omtrent het schoolonderwijs wenscht de requestrant, even als ten aanzien der voortbrengselen van de drukpers, geene preventive censuur. De publieke scholen moeten niet alleen door het openbaar gezag worden in stand gehouden, maar er moet worden gewaakt, dat deze geene ergernis aan andersdenkenden, die er gebruik van maken, kunnen geven; het oprigten van bijzondere scholen mag, onder behoorlijk toezigt, niet belet worden. 3o. Eindelijk wenscht requestrant, in overeenstemming met het gevoelen, meermalen door onzen grooten staatsman G. K. van Hogendorp geuit, dat de vrijheid van handel als beginsel in de nieuwe Grondwet opgenomen wierd. Dit onderwerp geldt eene levensvraag voor ons land, die wel aan nadere regeling kan onderworpen worden, maar waaromtrent het beginsel de verdere wetgeving blijvend moet beheerschen. — Hij vereenigt zich ten slotte met de staatkundige beschouwingen, ontwikkeld in de redevoering, door Zijne Excellentie den minister van Justitie *ad interim* op den 13 Mei jl. gehouden.

« Mr. *W. H. van Voorst*, te Haarlem, in het laatstvermelde gevoelen van den vorigen adressant deelende, geeft in een uitvoerig adres te kennen, dat hij zich gedrongen gevoelt, aan U Edel Mogenden te verklaren, dat ook hij zijne stem wenscht te paren aan die van zooveel anderen, welke met genoegen de regerings-beginselen, onlangs ontwikkeld, vernomen hebben. Hij wenscht, dat uwe Vergadering de ontwerpen tot grondwetsherziening, die haar weldra zullen aangeboden worden, onverwijld in overweging zal nemen en hare aanneming zooveel mogelijk bespoedigen.

« Daarmede vrij wel overeenstemmende luidt een adres van *A. A. Andreson* en 6 inwoners van Hoorn, dat echter meer uitdrukkelijk eene adhaesie bevat tot de beginselen, opgenomen in het ontwerp der Staatscommissie, en ook hoofdzakelijk moet dienen, om U Edel Mogenden te verzoeken, die beginselen in de voor te dragen Grondwet vast te stellen en daarbij met dien spoed te werk te gaan, welke het belang der zaak en de daarmede in verband staande rust en orde van den Staat vorderen.

« Evenzoo geven mr. *C. Diemont* en 580 inwoners van Amsterdam, *J. van Gent* en 4 inwoners van Alkmaar, *J. S. van Buchem* en 43 inwoners van den Helder, *G. J. Pronk* en 20 inwoners van Wormer, *A. J. van Roijen* en 16 inwoners van Wormerveer, *J. P. J. Houbraken* en 9 inwoners van Oudorp bij Alkmaar, *H. Klinkman* en 58 inwoners van Assendelft, *J. Schut* en 57 inwoners van Crommeniedijk, *G. van den Bosch* en 14 inwoners van 't Veld, *J. T. Schmedding* en 4 inwoners van Limmen, *J. van Deysen* en 5 inwoners van de Zijp, *C. A. Knulle* en 94 inwoners van Obdam, *T. H. van Deyl* en 35 inwoners van Egmond, *C. Boot* en 28 inwoners van Weesp, *W. de Wildt* en 18 inwoners van Wijk aan Duin, en *C. Richters* en 9, *W. van Houten* en 35, *D. Koelman* en 117, en *P. van Lieshout* en 9 inwoners van Beverwijk, in gelijkluidende adressen, te kennen, dat zij doordrongen zijn van al

het gewigt der omstandigheden, waarin Nederland verkeert, en van den pligt, die op ieder rust, om aan de stem des Konings en der Regering gehoor te geven tot openbaarmaking zijner gevoelens omtrent de beginselen en inzigten, die door de Regering in de zitting van 13 Mei jl. ontwikkeld zijn geworden. Zij verklaren dan ook, dat zij zich daarom verpligt achten openlijk te kennen te geven, dat, naar hunne innige overtuiging, het welzijn van het Vaderland verbonden is aan de onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm, terwijl zij tevens van hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje wenschen te doen blijken. Zij hechten dan ook op dezen grondslag hun zegel aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie opengelegd, en uiten den wensch, dat de uitspraak, die van U Edel Mogenden zal worden verlangd, daarmede in overeenstemming zij, opdat door het vestigen van zoodanige instellingen de zelfstandigheid, de rust en de voorspoed van het Vaderland bevorderd, de eendragt der burgers, de band tusschen Vorst en Volk en de toekomst van Nederland krachtig verzekerd worde.

«Van hetzelfde gevoelen zijn ook *B. Ruben* en 73 andere ingezetenen van Hoorn; zij dringen echter bij hun adres wel bepaaldelijk aan op volkomen vrijheid van godsdienst en onderwijs, regtstreeksche verkiezingen, mitsgaders op vereenvoudiging van het bestuur en afschaffing of vermindering van sommige belastingen.

«Daar ook deze adressen alle betrekking hebben op een aanhangig wets-ontwerp, zoo heeft uwe commissie de eer, de nederlegging ter griffie aan U Edel Mogenden voor te stellen.»

Bij monde van den heer *Smit:*

«Voorzitters en broedermeesters van de onderscheiden broederschappen in de Onze Lieve-Vrouwe-Kerk te Maastricht, gevoelen zich gedrongen, de aandacht van U Edel Mogenden te vestigen op den 4den titel van het IIde boek van het aanhangige ontwerp van strafwetgeving, en bepaaldelijk op dat gedeelte, hetwelk, zoo als adressanten beweren, kennelijk tegen hunne geloofsgenooten gerigt, beperkingen inhoudt van hunne grondwettige regten op vrije en onbelemmerde openbare godsdienstoefening. De adressanten beweren, dat, daar sedert eeuwen in hunne woonplaats Maastricht, zoowel als in geheel Limburg, plegtige processiën, ommegangen, bedevaarten en lijkstaatsiën plaats hebben, deze ceremoniën, bij de invoering der Grondwet bovendien bestaande, niet kunnen vallen in de uitzondering, om wegens stoornis te worden verboden, zoolang zij rustig en vreedzaam blijven, en adressanten dus de vereischte voorloopige goedkeuring der Regering in strijd beschouwen met de Grondwet. Eindelijk wordt door de adressanten betoogd, dat ook de vrees voor onrust of wanorde nimmer tot de aanneming van dezen titel leiden mag, maar dat *werkelijke* poging tot rustverstoring

aan de uitvoerende magt aanleiding tot verbod aan de hand geven kan.

«Daar dit adres, Edel Mogende Heeren, betrekking heeft tot een aanhangig wets-ontwerp, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk ter griffie neder te leggen ter inzage van U Edel Mogenden.»

«Mr. *H. J. Carsten* en 37 andere inwoners der gemeente Hoogeveen, provincie Drenthe, geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij in het ontwerp van Grondwet der Staats-commissie eene eerste schrede zien tot redding van ons volksbestaan. De grondbeginselen van hetzelve hopen zij, dat spoedig kracht van wet zullen verkrijgen; doch desniettegenstaande nemen zij de vrijheid, op eenige wijzigingen aan te dringen, omdat naar hunne meening de meest volmaakte Grondwet geene redding aan zal brengen, zoo niet krachtige bezuinigingen uit dezelve voortvloeijen. Zij verlangen vooral om die redenen, dat in de Grondwet van geene provinciën worde melding gemaakt, maar dat de Staat als één geheel worde beschouwd. Mogt echter deze zienswijze niet worden gedeeld, dan verlangen adressanten nu bestaande provinciën niet bij andere te zien ingelijfd.

2. verlangen adressanten afschaffing der Eerste Kamer;

3. onbepaalden diensttijd der nationale militie;

4. de aanwezigheid eener landmagt, die ieder oogenblik naar eenig bedreigd punt van onze koloniën kan worden gezonden;

5. delging der schuld, of daarstelling van werken van algemeen nut, door aanwending van het eventueel batig slot onzer overzeesche bezittingen, hetgeen zij in geenen deele tot gewone uitgaven hier te lande wenschen bestemd te zien;

6. wenschen adressanten door U Edel Mogenden in het oog te zien gehouden, dat het batig slot niet moet worden verkregen ten koste van de zekerheid onzer Oost-Indische bezittingen, welke zij door grooter aantal Europesche troepen meer bevestigd verlangen te zien.

«Eindelijk vragen adressanten van U Edel Mogenden, om aan deze opmerkingen en wenschen eenige aandacht te schenken, omdat zij zich zelven bewust zijn, dat zij niet naar het verwezenlijken van onbestaanbare stelsels streven.

«Daar dit adres, Edel Mogende Heeren, betrekking heeft tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, hetzelve ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«*A. Rothuys* en 140 ingezetenen van Zierikzee en omstreken, wenschen bij de aanstaande herziening der Grondwet vastgesteld te zien: 1. invoering der regtstreeksche verkiezingen, zoo voor de leden der Staten-Generaal als voor de Provinciale Staten en gemeente-raden, en volledige openbaarheid van derzelver zittingen; 2. ontbindbaarheid der Kamer; 3. afschaffing van de standen der ridderschap, steden en

platteland; 4. een homogeen en verantwoordelijk ministerie, dat van elken door hetzelve ten uitvoer gelegden maatregel, des gevorderd wordende, aan de vertegenwoordigers des volks rekenschap geeft; 5. het volle en onbeperkte regt des volks, om, wanneer het zulks ook verkiest, openbare vergaderingen te beleggen, ten einde over zijne staatkundige belangen te spreken; 6. vrijheid van godsdienstoefening binnen de muren, voor alle gezindten zonder onderscheid, en gelijke regten voor allen, volkomene vrijheid van onderwijs, en 7. vrijheid van drukpers, met naauwkeuriger bepalingen en betere waarborgen; 8. aanleiding in de Grondwet tot het volkomen afschaffen der tienden en andere heerlijke regten; 9. opname in de Grondwet van het beginsel der vrijlating van de slaven; 10. plaatsing der koloniën, als zijnde gemeen eigendom der Natie, en geen bijzonder der Kroon, onder het onmiddellijk toezigt der Vertegenwoordiging; 11. de staatsbegrooting voor niet langer dan één jaar vast te stellen; 12. periodieke (om de vier jaren) aftreding der gemeente-besturen; 13. vrijdom van jagt en visscherij; 14. afschaffing van de loting en van de nationale militie, zoo als in Engeland, en zamenstelling van het leger uit enkel vrijwilligers; 15. eene bepaling in de Grondwet, dat het verboden is, dat een persoon meer dan éénе betrekking bekleedt; 16. eene bepaling in de Grondwet op te nemen, waarbij ten eeuwigen dage verboden wordt, wat er ook gebeuren moge, het brood te belasten.

«Uwe commissie, Edel Mogende Heeren, heeft de eer U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie, tot inzage van U Edel Mogenden.»

C. Vlierboom en 91 andere ingezetenen van Rotterdam, geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij, gelezen en overwogen hebbende de redevoering, uitgesproken in uwe zitting van den 13 Mei 1848, door Zijne Excellentie den heere mr. Donker Curtius, uit naam van het aanblijvend ministerie, — als burgers in gemoede zich verpligt achten openlijk aan U Edel Mogenden te verklaren, dat de wijze en echt vaderlandslievende beginselen, met zooveel klem en helderheid in dit staatsstuk ontwikkeld, volkomen strooken met hunne politieke overtuiging en het alzoo hun hartelijke wensch is, dat eene spoedige herziening der Grondwet, in den zin van het bereids openbaar gemaakte ontwerp, den weg bane, om voorzeide beginselen, in het belang van Vorst en Volk, weldra in practijk gebragt te zien.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk, daar het in betrekking staat tot de herziening der Grondwet, neder te leggen ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«*W. J. Thier* en 33 ingezetenen van Oudewater, *C. Keeman* en 27 ingezetenen van Bodegraven, *M. Voorend* en 21 ingezetenen van Zwammerdam, en *P. L. van der Hoeven* en 15 ingezetenen van Lisse, geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij, door het

gewigt der omstandigheden gedrongen, zich verpligt achten openlijk te kennen te geven hunne innige overtuiging van de onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm in ons Vaderland, en hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje. Op dezen grondslag hechten zij dan ook opregtelijk hun zegel aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie in uwe vergadering opengelegd, den wensch uitende, dat de uitspraak, welke van U Edel Mogenden zal worden verlangd, daarmede in overeenstemming zal zijn, en alzoo onder den zegen des Allerhoogsten zal mogen bijdragen tot het vestigen van instellingen, waardoor de zelfstandigheid, de rust en de voorspoed van het Vaderland, de eendragt der burgers, de band tusschen Vorst en Volk en de toekomst van Nederland krachtig worden verzekerd.

«Daar deze adressen in betrekking staan tot de aanhangige herziening der Grondwet, heeft uwe commissie de eer, te concluderen, dezelve neder te leggen ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden.»

Bij monde van den heer *Bots:*

«Even vóór de laatste schorsing der werkzaamheden van U Edel Mogenden, zoodat daarvan niet vóór heden verslag heeft kunnen worden gedaan, is bij U Edel Mogenden ingekomen een adres van de kamer van koophandel te Roermond, waarbij, ter gelegenheid van de zoo lang gewenschte herziening der Grondwet, wordt geprotesteerd tegen de door sommigen gevraagde afscheiding van het hertogdom Limburg van de overige Nederlandsche provinciën, hoofdzakelijk uit het oogpunt der belangen van handel en nijverheid. Daarbij worden tevens bezwaren aangevoerd ten aanzien der accijnsen op het zout en de zeep en der schaarschte van Nederlandsche muntspeciën in het hertogdom. Wijders nemen daarbij de onderteekenaars de vrijheid, zich individueel te vereenigen met den algemeenen wensch der Nederlanders omtrent eenige bepalingen, welke zij verlangen in de herziene Grondwet opgenomen te hebben.

«Ten aanzien der door sommigen gevraagde administrative scheiding van Limburg van het koningrijk der Nederlanden en deszelfs vereeniging met Duitschland, wordt in dit adres gezegd, dat het geen twijfel lijdt, of het gewest zou in die verandering, onder meerdere opzigten, en wel bepaaldelijk wat betreft de vermindering van lasten, voordeel vinden, doch handel en nijverheid zouden daarbij in groote mate worden benadeeld. De handel in granen en vee, de twee hoofdproducten van Limburgs landbouw, welke thans hun vertier vinden in Nederland en België, zoude zich bij eene eventuele scheiding tot de inwendige markt moeten bepalen, daar het aangrenzende Pruissen die producten kan ontberen. De papierfabrieken zouden bij die scheiding haren ondergang vinden, aangezien de daartoe benoodigde grondstoffen langs de Maas en de Zuid-Willemsvaart, met weinig kosten, uit

Nederland worden getrokken en het gefabriceerde papier derwaarts wordt verzonden; terwijl, zoo men, al wat de bewerking betreft, met Pruissen konde concurreren, het opzoeken van nieuw vertier in Duitschland, en het kostbaar middel van vervoer derwaarts per as, den ondergang dezer fabrieken zouden ten gevolge hebben. Wat aangaat de katoen-fabrieken en die van calicots en zijden doeken, deze zouden, bij eene eventuele scheiding, in het geheel niet meer kunnen bestaan, daar derzelver mededinging met Pruissen thans door beschermende regten is verzekerd, en dezelve een groot vertier vinden in de Nederlandsche overzeesche bezittingen; door den ondergang dezer fabrieken zoude een groot aantal werklieden van alle middelen van bestaan worden beroofd. De leerlooijerijen en de handel in koloniale waren zouden almede in het gegeven geval een gevoelig verlies, zoo niet eene geheele vernietiging, ondervinden. Uit dit alles volgt, dat de voordeelen, welke de scheiding aan de eene zijde zoude aanbrengen, niet opwegen tegen den ondergang van handel en nijverheid, de verplaatsing der kapitalen en de verarming van het land, die daarvan het gevolg zouden wezen.

«Ten aanzien van den accijns op het zout vinden adressanten een voornaam bezwaar in de wijze van heffing, die naar hun oordeel aanleiding geeft tot veelvuldige sluikerij. Dit bezwaar, meenen zij, zoude kunnen worden opgeheven door eene vermindering van regten van 20 pct. en de afschaffing der korting van 10 pct. Wat aangaat de zeep, achten zij dit voorwerp van eerste levensbehoefte, dat op zich zelf reeds duur genoeg is, veel te hoog belast; deze omstandigheid werkt nadeelig op de Limburgsche zeepziederijen, en bevordert den frauduleusen invoer uit Pruissen en België; eene vermindering van den accijns tot op vier gulden per honderd ponden achten de adressanten ten deze wenschelijk. Om te gemoet te komen aan de heerschende schaarschte van het geld en voornamelijk van Nederlandsche munt, roepen de adressanten de medewerking van U Edel Mogenden in, ten einde bepaald worde, dat, even als vroeger, de franc tegen 47¼ cents en de Pruissische thaler en Duitsche gulden, volgens de innerlijke waarde dier muntspeciën, in 's lands kassen worden aangenomen.

«Met betrekking eindelijk tot de herziening der Grondwet geven de adressanten, als hun individueel gevoelen, te kennen, dat daarin de volgende bepalingen worden opgenomen, als: 1. regtstreeksche verkiezingen der leden van de Staten-Generaal, provinciale en gemeentebesturen, zonder onderscheid van stand, met een laag gestelden census en met de onmiddellijke ten-uitvoer-legging der kiezing; 2. de onschendbaarheid des Konings en de verantwoordelijkheid der ministers, zoowel te zamen als afzonderlijk; 3. de aangelegenheden der koloniën door de wet geregeld; 4. vrijheid van eeredienst, vrijheid van onderwijs, met waarborg voor de geschiktheid der onderwijzers, vrijheid van vereeniging, vrijheid van bijeenkomst, vrijheid der drukpers; 5. openbaarheid aller zaken en vergaderingen van Staat, provincie en gemeente;

6. instelling van de jury voor staatkundige en drukpers-overtredingen; 7. regtmatige verdeeling der openbare ambten; 8. wijziging van het stelsel van belastingen, voornamelijk van diegene, welke de eerste levensbehoeften drukken, zoo als de accijnsen op het gemaal, geslagt, de brandstoffen enz.

«Daar dit adres betrekking heeft op onderwerpen van wetgeving, bereids bij U Edel Mogenden in behandeling, of waarvan de voordragt van regeringswege aan U Edel Mogenden is aangekondigd, zoo heeft uwe commissie de eer, voor te stellen, om hetzelve ter inzage neder te leggen ter griffie.»

Bij monde van den heer *Storm van 's Gravesande:*

«De Geldersche maatschappij van landbouw wendt zich bij een adres tot U Edel Mogenden, ten einde den wensch uit te drukken, dat, ter gelegenheid van de op handen zijnde herziening der Grondwet, eene bepaling worde tot stand gebragt en onder de additionnele artikelen der Grondwet opgenomen, waarbij het uitzigt op eene spoedige opheffing van het tiendregt bij de wet, behoudens billijke schadevergoeding voor de eigenaren, worde geopend. De maatschappij is van oordeel, dat van alle lasten, welke den landbouw drukken, er geen is, waartegen zich gewigtiger en meer gegronde bezwaren laten aanvoeren dan het tiendregt. Zijne afschaffing wordt door allen, die vooruitgang en ontwikkeling in den landbouw voorstaan, gewenscht; doch ofschoon de meeste landen van Europa zich in de opheffing van dat regt mogten verheugen, moet de Nederlandsche landbouw bij voortduring zijne schadelijke uitwerksels verduren. Het zal dus wel niet vreemd schijnen, dat eene maatschappij, opgerigt met het bepaalde doel, om den bloei des landbouws door alle middelen te bevorderen, de gelegenheid aangrijpt, die zich thans aanbiedt, om de wegruiming te bepleiten van een hinderpaal, die, meer dan eenige andere, hare pogingen in den weg staat; eene wegruiming, welke het, volgens het oordeel der maatschappij, billijk ware, thans al dadelijk tot stand te brengen, doch die ongetwijfeld nu beter dan immer kan worden verzekerd en voorbereid.

«Daar het verzoek, vervat in dit stuk, in aanmerking zou kunnen komen bij de behandeling der door de Regering thans ingediende wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, zoo heeft uwe commissie de eer, aan U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres ter inzage der leden ter griffie neder te leggen.»

«*A. André* en 28 mede-onderteekenaren; *J. H. van Gennep Jr.* en 24 mede-onderteekenaren; *J. H. Tromp* en 23 mede-onderteekenaren; *J. K. van den Broek* en 29 mede-onderteekenaren; mr. *W. C. D. Olivier* en 25 mede-onderteekenaren, en *J. G. Stenfert Kroese* en 6 mede-onderteekenaren, — allen ingezetenen van Arnhem, deelen aan U Edel Mogenden gelijkluidende adressen mede, welke zij aan Zijne

Majesteit den Koning hebben ingediend, en verzoeken U Edel Mogenden ten dringendste, de daarin vervatte wenschen te willen ondersteunen. Zij verklaren namelijk, dat de beginselen, vervat in de mededeeling, den 13den Mei jl. door den minister van Justitie aan U Edel Mogenden gedaan, in de hoofdtrekken hunne goedkeuring wegdragen; dat zij niets liever verlangen dan het koningschap op een verheven en onkwetsbaar standpunt geplaatst te zien, overtuigd, dat slechts dan, als het door eigen kracht sterk is, en niet noodig heeft steun bij partijschap te zoeken, het koningschap een bolwerk voor de vrijheid der burgers en een waarborg van volksgeluk oplevert. Aan de andere zijde daarentegen, wettige deelneming des volks aan de regering, door middel eener regtstreeks gekozen vertegenwoordiging, en wel gekozen door dat gedeelte des volks, door die kern, welke bevoegd mag geacht worden, door maatschappelijken stand en verkregen kennis, tot het uitbrengen van haar oordeel.

«Elke andere vorm van verkiezing komt adressanten bedriegelijk, onmogelijk en gevaarlijk voor, want het zou nieuwe spanning en nieuwe ontevredenheid wekken. Die hoofd-grondslagen van een onkwetsbaar koningschap, een verantwoordelijk bestuur en eene ware volks-vertegenwoordiging gelegd zijnde, vleijen adressanten zich, dat, als van zelf, het gansche gebouw van onzen Staat in harmonie met die grondslagen zal oprijzen. Met vreugde zagen adressanten als hoofdbeginselen erkend vrijheid van drukpers, vrijheid van vereeniging, vrijheid van godsdienst en onderwijs, welke zij beschouwen als levensbehoeften voor de tegenwoordige maatschappij, zoo noodig als de lucht aan den mensch.

«Uwe commissie heeft de eer, aan U Edel Mogenden voor te stellen, om al deze adressen, als betrekking hebbende op de aanhangige wetsontwerpen, ter griffie te deponeren, ter inzage van de leden.»

«*J. W. Schiff* en 28 andere ingezetenen van Arnhem deelen aan U Edel Mogenden een adres mede, door hen aan Zijne Majesteit den Koning ingediend, strekkende, om hun leedwezen te kennen te geven over den tijd, die er voor de grondwets-herziening is verloren gegaan door het verschil van gevoelen, ontstaan tusschen de leden van het ministerie, en met bescheidenheid, maar tevens met ernst en nadruk, aan te dringen op het zooveel doenlijk bespoedigen van die herziening. Adressanten verklaren, ofschoon niet in alles, zich echter hoofdzakelijk met het ontwerp van Grondwet der Staats-commissie te vereenigen. Zij wenschen eene Grondwet in den meest vrijgevigen zin, voldoende aan de behoeften van den tijd, en overeenkomstig met zoodanige vrijheid, als met eene wel-geordende maatschappij is overeen te brengen. Met het volste vertrouwen op de wijsheid en het doorzigt van U Edel Mogenden, verzoeken zij, dat hunne wenschen en gevoelens bij de op handen zijnde beraadslagingen in overweging mogen genomen worden.

«*P. Kuppens* en 97 anderen, alle land-eigenaren, wonende in de

provincie Gelderland, arrondissement Tiel, en wel bepaaldelijk ingezetenen der gemeenten Deil, Geldermalsen, Buurmalsen en Beest, wenden zich almede tot U Edel Mogenden, met tekennengeving, dat de commissie, ingesteld bij besluit van den 17den Maart jl., volgens adressanten bescheiden gedachten, den haar opgedragen last loffelijk heeft volbragt, en een ontwerp heeft daargesteld, dat in de voornaamste beginselen aan de thans bestaande behoefte voldoet; dat, eenmaal tot wet geworden, den band tusschen Vorst en Volk ten sterkste zal toehalen en tot heil van het Nederlandsche volk zal kunnen leiden. Adressanten verzoeken derhalve U Edel Mogenden, de beginselen, vervat in gemeld ontwerp van grondwets-herziening, vast te stellen, en dat belangrijk werk met dien spoed te beginnen en te voleindigen, die de drang der omstandigheden en de daaraan verbonden rust en orde van den Staat vereischen.

« *M. van Winsen* en 45 andere ingezetenen van Tiel geven aan U Edel Mogenden almede te kennen, dat zij hopen, dat het ontwerp van gewijzigde Grondwet, behoudens eenige veranderingen in ondergeschikte punten, spoedig in uwe vergadering overwogen en aangenomen, en vooral dat het beginsel der regtstreeksche verkiezingen door u omhelsd mogen worden, opdat het overgangs-tijdperk, waarin het Vaderland thans verkeert, door eenen gevestigden toestand worde vervangen, waarin de denkbeelden, door den tijdelijken minister van Justitie in uwe vergadering van den 13den Mei jl. geuit, en die adressanten met genoegen hebben vernomen, tot heil der Natie kunnen worden in practijk gebragt.

« Uwe commissie heeft de eer, aan U Edel Mogenden voor te stellen, al deze adressen, ter inzage van de leden, ter griffie neder te leggen.»

Jhr. *P. A. Reuchlin* en 215 andere ingezetenen der stad Tiel, hoezeer den ijver der Staats-commissie, die het ontwerp eener gewijzigde Grondwet vervaardigd heeft, waarderende, en de zuiverheid harer oogmerken geenszins betwijfelende, geven echter aan U Edel Mogenden hunne bezorgdheid te kennen omtrent bepalingen, welke er in het bedoeld ontwerp gevonden worden, betreffende godsdienst en onderwijs. Zoozeer adressanten voor zich zelven vrijheid wenschen in de belijdenis van hunne godsdienstige meeningen en in de uitoefening van hunne godsdienst, zoo willen zij gelijke vrijheid ook aan anderen vergund hebben; maar zij verlangen alle redenen tot ergernis, en daardoor aanleiding tot stoornis van orde en rust, te vermijden, en verlangen derhalve, dat geene andere openbare godsdienstoefening worde toegelaten dan binnen de muren der kerkgebouwen. Zij verlangen al verder, dat de wet eene positive bepaling inhoude, die het toezigt van den Staat op de kerkgenootschappen regelt en afbakent, en die een einde maakt aan de botsingen, welke uit minder bepaalde uitdrukkingen voortvloeijen. In de Grondwet verlangen adressanten alleen eene duidelijke toepassing van het beginsel, ten einde er evenmin voorwendsel tot verzet als tot

onderdrukking en belemmering overig blijve. Eindelijk vermeenen de adressanten, dat de bepalingen omtrent het onderwijs, in het concept voorkomende, de waarborgen zouden doen verloren gaan, welke hun de zekerheid schenken, dat de hoogste belangen hunner kinderen niet aan onwaardige handen worden toevertrouwd. Adressanten wenden zich alzoo tot U Edel Mogenden, met het verzoek, om ten aanzien van zoo gewigtige belangen, van godsdienst en onderwijs, geene grondwettige bepalingen toe te laten, die geene genoegzame waarborgen voor het verderfelijkste misbruik der volgens het concept in te voeren vrijheid van onderwijs bevatten.

«Nog een aantal andere adressen van dergelijke strekking zijn aan U Edel Mogenden ingediend, als van *A. Visch* en 64 andere ingezetenen van Epe; *W. H. Morrees* en 49 andere ingezetenen van Hummelo; *van Pallandt van Barlham* en 79 andere ingezetenen van Keppel; *W. E. J.* baron *van Balveren* en 26 andere ingezetenen van Echteld; *J. A. Thomsen* en 55 andere ingezetenen van Westervoort, en *D. Steenbergen* en 32 andere ingezetenen van Heerde. — Al de hier opgenoemde adressen zijn gelijkluidend. Adressanten verlangen, dat geene andere openbare godsdienstoefening worde toegelaten dan welke binnen de muren der daartoe afgezonderde kerken en gebouwen plaats heeft. Zij dringen verder hoofdzakelijk hierop aan, dat de verhouding van Staat en Kerk zóó worde geregeld, dat er geen voorwendsel tot ongehoorzaamheid en verzet tegen de overheid en tot onderdrukking en belemmering van de vrijheid van anderen overig blijve, zoo als nu door de opheffing van het regt van placet gegeven wordt. Te bedenkelijker achten adressanten zulks, omdat in het concept de volkomene vrijheid, welke aan een ieder in het belijden van zijne meening is toegestaan, zelfs alle verantwoordelijkheid voor de strafwet wegneemt, zoodra het slechts iemands godsdienstige meening is, blindelings de bevelen van zijne kerkelijke overheid te moeten opvolgen. — Bijzonder vinden de adressanten groote stof van bekommering omtrent het onderwijs. Zij vreezen, dat in het beginsel, dat de inrigting van het publiek onderwijs met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen door de wet zal worden geregeld, voor den wetgever een onoverkomelijke hinderpaal zal worden in den weg gelegd. Oordeelt men intusschen teregt, dat in de scholen, die van Staatswege worden ondersteund, geen leerstellig onderwijs kan worden toegelaten, zoo mag zeker de bepaling worden gebillijkt, dat de oprigting van afzonderlijke scholen vrij is. Maar deze bepaling wordt, volgens adressanten oordeel, bedenkelijk, zoodra er geene duchtige waarborgen aan de hand worden gegeven, dat die afzonderlijke scholen geene kweekplaatsen worden van burgertwist, godsdiensthaat en allerlei verderfelijke grondstellingen, en daarvoor waarborgt noch het toezigt van de overheid, dat, bij de gestadige vermenigvuldiging van scholen, naauwelijks zal kunnen uitgeoefend worden, noch het voorafgaand onderzoek naar de bekwaamheid

des onderwijzers, welke dikwijls met onzedelijkheid en volstrekte ongeschiktheid voor zijne betrekking kan gepaard gaan. Bedenkelijk wordt alverder, volgens adressanten, die bepaling, wanneer er niet steeds van staatswege zoovele en zoodanige ingerigte scholen worden onderhouden, dat zij de concurrentie met afzonderlijke scholen niet te vreezen hebben. Adressanten verzoeken U Edel Mogenden alzoo dringend, geene grondwettige bepalingen, ten opzigte van godsdienst en onderwijs, toe te laten, die geene genoegzame waarborgen voor het verderfelijkste misbruik der in te voeren vrijheid bevatten.

« Wat de in het ontwerp van gewijzigde Grondwet voorkomende bepalingen nopens godsdienst en onderwijs betreft, zijn nog, in dergelijken geest als de reeds vermelde, adressen ingekomen van *C. van Diest* en 203 andere ingezetenen der gemeente Buren, provincie Gelderland; *J. C. van der Veur* en 50 andere ingezetenen van Zoelmond, Culemborg en Everdingen; *M. Boonzaier* en 94 andere ingezetenen van Culemborg; *P. G. van Dort* en 35 andere ingezetenen van Maurik en Ravenswaai, allen aan U Edel Mogenden, om daarbij aangevoerde redenen, verzoekende: 1. dat het regt van placet, ten aanzien der openbare afkondiging van kerkelijke verordeningen en voorschriften, door de Regering tot dusverre bezeten, ongeschonden bewaard blijve; 2. dat de vrijheid der openbare oefening van de godsdienst beperkt worde binnen de muren der daartoe bestemde gebouwen; 3. dat het gevaar worde voorgekomen, dat het onderwijs van toekomstige staatsburgers eene eenzijdige en bekrompene rigting neme of slechts voor weinigen toegankelijk worde gemaakt. Dit derde verzoek wordt namelijk in de drie laatstgenoemde adressen, die gelijkluidend zijn, aldus opgegeven; terwijl in het adres van *C. van Diest* sub 3. wordt verlangd: « dat eene onbepaalde uitbreiding van het regt van onderwijs worde voorgekomen. »

« Het verlangen, dat de openbare eerediensten binnen de muren der kerkgebouwen beperkt, en de onbepaalde vrijheid van onderwijs niet ingevoerd, maar zoo noodig het onderwijs nader bij eene speciale wet geregeld worde, naar de grondslagen, waarop de wet van 1806 rust, wordt ook nog aan U Edel Mogenden te kennen gegeven in 5 gelijkluidende adressen van *T. van Ommeren* en 28 andere ingezetenen der gemeente Ingen, in de Neder-Betuwe; *H. V. Rombouts* en 44 andere ingezetenen van Eck en Wiel; *R. van Beuningen van Heldingen* en 47 andere ingezetenen der gemeente Ommeren, onder Lienden; *J. J. van Hattem* en 67 andere ingezetenen van Lienden in de Neder-Betuwe; *G. G. Heuff* en 43 andere ingezetenen van Kesteren.

« Uwe commissie heeft de eer, aan U Edel Mogenden voor te stellen, om al de bij dit rapport opgenoemde adressen, als betrekking hebbende op de grondwets-herziening, ter inzage van de leden der Kamer ter griffie te deponeren. »

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Dingsdag, 27 *Junij*.

Bij monde van den heer *Bots* :

«*P. N. Janssens*, lid der Provinciale Staten van Noord-Braband en van den stedelijken raad van Breda, en honderd andere, alle stemgeregtigde of verkiesbare zijner mede-ingezetenen, achten het niet ongepast, hunne denkwijze en verlangen ten opzigte der grondwets-herziening aan U Edel Mogenden rondborstig bloot te leggen, hunne vreugde en tevredenheid te betuigen over de deswege door Zijne Majesteit gedane toezegging, en te verklaren, hoeveel vertrouwen de benoeming en zamenstelling der Staats-commissie, aan welke het werk der herziening werd opgedragen, hun heeft ingeboezemd. De adressanten zien dan ook met kalmte en gerustheid, ofschoon met gespannen verwachting, het oogenblik te gemoet, waarop de hoofdbepalingen, in het ontwerp dier commissie vervat, onherroepelijk in de Grondwet zullen zijn opgenomen. Doch zij ontveinzen zich niet, dat teleurstelling, uitstel of belangrijke wijziging van de bedoelde hoofdbeginselen wrevel en ontevredenheid zouden verwekken en tot spanning en onrust zouden kunnen leiden. De adressanten hebben ook van hunne zijde willen medewerken tot verijdeling van alle mogelijke pogingen tot terugwerking, waaruit hoogst verderfelijke gevolgen voor het Vaderland zouden kunnen ontstaan. Als hoofdbeginselen, welke de adressanten in de herziene Grondwet wenschen behouden te hebben, geven zij aan: de onschendbaarheid des Konings; de afschaffing der standen als staatkundige ligchamen; de ontbindbaarheid van de beide kamers der Staten-Generaal; de verantwoordelijkheid van het ministerie; de onbeperkte vrijheid van godsdienst en onderwijs; het regt van vereeniging; de regtstreeksche en zooveel mogelijk uitgebreide verkiezingen voor de leden der beide kamers van de Staten-Generaal en van de gewestelijke en plaatselijke besturen. Bij eene verklaring, aan den voet van dit adres gesteld, vereenigen zich de leden der te Breda gevestigde handels-societeit met den inhoud van hetzelve: doch verlangen daar te boven verlaging van den census voor het stemregt en van dien van de verkiesbaarheid tot het lidmaatschap der Eerste Kamer van de Staten-Generaal; vermindering der belastingen en de spoedige invoering der herziene Grondwet.

«Van gelijke strekking als het voorgaande, hoezeer minder uitgebreid, zijn de bij U Edel Mogenden ingekomen adressen van *J. A. de Ram* en 96 mede onderteekenaren te Bergen-op-Zoom, en van *M. van den Akker* en 14 mede-onderteekenaren te Eindhoven, bij welke beide adressen op eene spoedige afdoening der grondwets-herziening wordt aangedrongen; houdende eerstgemeld adres tevens de verklaring in eener volkomene goedkeuring van de regerings-beginselen, door den tijdelijken minister van Justitie, ter vergadering van den 13den Mei jl. ontwikkeld.

« Daar deze adressen betrekking hebben op de in behandeling zijnde herziening der Grondwet, zoo heeft uwe commissie de eer, voor te stellen, om ze, ter inzage der leden dezer Kamer, neder te leggen ter griffie. »

Bij monde van den heer *Storm van 's Gravesande* :

« Onder de menigvuldige verzoekschriften, dezer dagen aan U Edel Mogenden ingediend betrekkelijk de grondwets-herziening, is ook een breedvoerig adres van *J. P. P. van Zuylen van Nyevelt*, *C. van Pankuys* en *W. C. H. Staring*, gedagteekend uit Gorssel, provincie Gelderland. De adressanten zijn van oordeel, dat de onbestaanbaarheid der instellingen, waaronder wij nog leven, moet toegeschreven worden aan de miskenning en veronachtzaming van die behoeften, welke men, als door ieder ingezeten evenzeer gevoeld, *nationale* behoeften pleegt te noemen, en welker levendig besef hier, zoowel als elders, de krachtige drijfveer tot noodige hervormingen is geworden. Onafhankelijkheid van den Staat, kracht bij het bestuur, vrijheid en veiligheid voor de ingezetenen, orde, eenvoud en spaarzaamheid zijn de onmisbare vereischten, maar tevens de noodzakelijke vruchten der constitutionnele monarchie, waar zij behoorlijk is ingerigt. Dat onze Grondwet aan die, breeder door adressanten ontwikkelde, vereischten niet beantwoordt, schijnt geen betoog meer te behoeven; daaromtrent bestaat thans eene treffende eensgezindheid, en allengs wordt de aandrang krachtiger naar eene in waarheid ordelijke, zuinige en vrijgevige staats-inrigting, door duidelijke, stellige voorschriften gewaarborgd. Adressanten, hoezeer het door de bij Zijner Majesteits besluit van den 17den Maart jl. ingestelde commissie opgesteld ontwerp van gewijzigde Grondwet van harte toejuichende, mogen zich echter niet laten verblinden omtrent de gebreken, die het aankleven. Men verlangt toch hier te lande niet slechts verbetering, maar algeheele hervorming van het staatsbestuur, opheffing, zoo het kan, van alle bezwaren, welke de ondervinding heeft leeren kennen, daarstelling van *alle* waarborgen voor nationale welvaart, orde en rust, welke grondwettige bepalingen kunnen verleenen. Hierin intusschen vinden adressanten zich teleurgesteld. Zij doen hulde aan de wijze en vrijzinnige beschikkingen van het ontwerp aangaande de zamenstelling der nationale, provinciale en plaatselijke vertegenwoordiging; zij zagen met vreugde den invloed der Staten-Generaal uitgestrekt tot sommige onderwerpen, vroeger aan het Koninklijk alvermogen overgelaten; zij stellen hoogen prijs op de verzekering aan de ingezetenen van sommige regten, hun vroeger ontzegd of in het midden gelaten; maar wanneer zij zoeken naar vereenvoudiging van het staatsbestuur, naar bezuiniging ook op grondwettige uitgaven, naar de wegneming van alle aanleiding tot verwikkelingen, welke de toekomst zou kunnen aanbrengen: wanneer zij het oog vestigen op sommige bepalingen, die, eensluidend of eensbeteekenend met thans bestaande voorschriften, bevestigen wat men

overal veranderd wenschte te zien, — zoo moeten zij erkennen van de hervorming onzer staats-inrigting meer te verwachten, dan hun bij dit ontwerp wordt aangeboden. Al dadelijk vestigen adressanten de aandacht van U Edel Mogenden op de moeijelijkheden, die er bestaan ten opzigte van het hertogdom Limburg, dat aan verschillende uiteenloopende, welligt onvereenigbare, verpligtingen jegens Nederland aan de ééne, jegens den herboren Duitschen Bond aan de andere zijde gehouden is, en daardoor eene onvermijdelijke aanleiding tot botsing moet geven tusschen Nederland en de bonds-staten, eene aanleiding, welligt door deze ijverig gezocht en gretig te baat genomen. De opofferingen, die de verdediging van die bijkans geheel afgescheiden strook gronds zal vorderen, de weinige gehechtheid der Limburgsche bevolking aan Nederland, die ons dus noch steun noch kracht zal bijzetten, alle deze omstandigheden leiden adressanten tot de vraag, of het omzigtig is, de toepasselijkheid der Grondwet in eene provincie des Rijks afhankelijk te stellen van regten, die men niet kent, dewijl zij bepaald zullen worden bij onderhandelingen, die nog gevoerd moesten worden. De herinnering aan al, wat er vroeger ten opzigte van Luxemburg heeft plaats gehad, hoe de Nederlandsche naam wel eens betrokken werd in zaken, die Nederland geenszins aangingen: het treffend voorbeeld, dat wij dezer dagen voor oogen hebben van de moeijelijkheden, waartoe ééne souvereiniteit over twee verschillende volken aanleiding kan geven: dit een en ander doet adressanten huiveren voor de grondwettige bevestiging van iets, wat, al is het slechts in de verte, aanleiding kan geven tot verwikkelingen met het buitenland; en zij meenen derhalve, in het belang van de onafhankelijkheid en zelfstandigheid des Nederlandschen Staats, te moeten aandringen op de algeheele loslating van den band, die thans nog het hertogdom Limburg met Nederland zamenhecht, en op de gestrenge handhaving der bestaande grondwettige bepaling, die het dragen eener vreemde kroon, welke ook, aan den Koning der Nederlanden ontzegt. Zij houden zich overtuigd, dat hieruit geenerlei schade, maar veeleer aanzienlijke voordeelen voor Nederland zouden kunnen voortvloeijen, en zij herinneren tevens aan de schadeloosstelling, bij de wet van 25 Mei 1816 aan Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden verleend, in stede waarvan thans het werkelijk genot kon worden verleend van die souvereiniteit, voor welker gemis die schadeloosstelling is verstrekt. Adressanten zijn alverder van oordeel, dat het eene valsche, verderfelijke leer is, dat het vorstelijk gezag geschraagd zoude worden door eene zoogenaamde opluistering, die niet dan met groot bezwaar der ingezetenen kan worden verkregen, en dat vooral op een oogenblik, waarop bijna elk ingezeten in zijne inkomsten getroffen, en met buitengewone lasten bedreigd wordt. Adressanten gelooven niet te kort te doen aan den eerbied, den Vorst verschuldigd, wanneer zij het inkomen der Kroon en dat van den erfgenaam der Kroon respectivelijk op één millioen, en één ton gouds, zonder meer, verminderd wenschen

te zien, terwijl zij zich bovendien overtuigd houden, dat een vorstelijk huis, hetwelk de lasten der natie mede helpt torschen, zich zelven luister bijzet, welke geene vrijstellingen of voorregten kunnen geven. Maar niet slechts bezuiniging op de staats-uitgaven, ook een rigtig beheer van 's lands inkomsten is noodig, namelijk eene *wettelijke* regeling van het geheele finantiewezen, ook in zooverre het met dat van 's lands overzeesche bezittingen in verband staat; en hoezeer het waar moge zijn, dat de grondwettige vormen niet op alle onderwerpen van koloniale wetgeving toepasselijk zijn, zoo verlangen adressanten, dat onder de onderwerpen, welker wettelijke regeling bij de Grondwet wordt toegezegd, ook bepaaldelijk het Indische finantiewezen, en wat daarmede in verband staat, als: het muntwezen, de handels-tarieven en het stelsel van belastingen, worde opgenomen. De reeds vroeger door adressanten uitgedrukte vrees, dat bij het ontwerp de noodzakelijkheid tot vereenvoudiging niet genoeg werd in het oog gehouden, vinden zij vooral bevestigd in de bepalingen, waarbij aan den Raad van State en aan de Eerste Kamer op nieuw een grondwettig bestaan wordt verzekerd. De Raad van State, onmisbaar, waar de Koning persoonlijk het gezag voert, en in zijne ministers geene raadslieden, maar uitvoerders zijner bevelen vindt, is, volgens adressanten, in een constitutionneel rijk eene anomalie. Het ministerie, met eenheid en onder verantwoordelijkheid werkzaam, zal in den Staatsraad geene hulp, wel belemmering vinden. Veeleer zouden de adressanten bij de Grondwet een collegie van wetgeving wenschen verordend te zien, belast met het ontwerpen en zamenstellen van wets-voordragten, een collegie, waarvan de bevoegdheid niet, zoo als die van een Staatsraad, in de bevoegdheid van het verantwoordelijk bestuur ingrijpt, doch dat, bij eene zorgvuldige bearbeiding en naauwkeurige redactie der wets-ontwerpen, de taak des wetgevers verligten, en ministeriële departementen van grooten omslag en moeiten ontheffen zou. Wat de Eerste Kamer betreft, zoo meenen adressanten, dat de in het ontwerp voorgedragene zamenstelling dier kamer duidelijk toont, dat wij de bestanddeelen missen, waaruit eene Eerste Kamer moet zijn gevormd; in het tegengestelde geval zou men tot *zulk* eene zamenstelling zijne toevlugt niet behoeven te nemen. Eene Eerste Kamer, door dezelfde kiesmagt en onder dezelfde voorwaarden gekozen als de Tweede, zal niet datgene zijn, wat men er van verlangt, namelijk een bolwerk voor den Troon, een ligchaam, dat zich tusschen de Kroon en de eigenlijke Volks-vertegenwoordiging kan stellen, ten einde de driften en dwalingen van het oogenblik tegen te gaan, en ten waarborg te strekken tegen alle willekeurige uitbreiding van gezag. De onmagt, om hier eene Eerste Kamer te scheppen, slechts in de verte naar het Engelsch model gelijkend, is uit eene meer dan dertigjarige ondervinding genoegzaam gebleken. Zij heeft in dat tijdsverloop noch vasten grond noch zedelijken invloed mogen erlangen, en de overtuiging is algemeen, die in haar eene belemmering, geen waarborg voor den

geregelden gang der zaken ziet. Wat de voorgestelde wijze van zamenstelling der Tweede Kamer, alsmede der provinciale en plaatselijke vertegenwoordiging, betreft, zoo scharen de adressanten zich gaarne onder de voorstanders van regtstreeksche verkiezingen, doch zij zouden de voorkeur geven aan kies-vergaderingen, elk ter keuze van slechts één lid der volks-vertegenwoordiging zamengeroepen. Met leedwezen zagen adressanten, dat de openbaarheid, voor algemeene en provinciale zaken uitdrukkelijk verordend, voor plaatselijke aangelegenheden, onder het voorwendsel van te groote kostbaarheid, in het midden wordt gelaten, en alzoo van den algemeenen regel juist die collegiën zouden worden uitgezonderd, welker maatregelen de ingezetenen meer onmiddellijk treffen, en waar, het moet gezegd worden, de grofste misbruiken nestelen, en de meeste verkeerdheden gepleegd worden. Eene andere bedenking vindt haren grond in de voorgestelde wijze van benoeming der leden van den Hoogen Raad. Het ware, volgens de adressanten, onbillijk, de gevoelens van het *tegenwoordige* bestuur naar de handelingen der *vorige* Regering af te meten; maar is wel de vrees zoo ongegrond, dat de vrije Koninklijke benoeming de waarborgen voor afhankelijkheid en zelfstandigheid bij den Hoogen Raad zal verzwakken; dat de ministeriële invloed op de keuze van hen, die geroepen kunnen worden de ministers te regt te stellen, geen zeer vasten waarborg zal opleveren voor de behoorlijke toepassing der ministeriële verantwoordelijkheid? De adressanten verlangen derhalve, dat de keuze der leden van den Hoogen Raad, even als tot dusverre plaats vond, aan de zamenwerking der Kroon en der Volks-vertegenwoordiging blijve toevertrouwd. Zij bevroeden wel, dat deze wijze van benoeming niet juist strookt met den stelregel, die wil, dat de keuze van alle ambtenaren in den Staat, de regterlijke magt daaronder begrepen, het onverdeeld regt van de Kroon zij, maar zij zien in de getrouwheid aan een beginsel geen genoegzamen grond, om af te breken wat, ofschoon daarmede in strijd, niettemin goede vruchten voortbragt. Wat het onderwijs betreft, zoo erkennen adressanten gaarne, dat bij al het goede, dat bestaat, ook verbeteringen in hetzelve kunnen aangebragt worden; dat eene volledige wet, ter vervanging van de lange reeks besluiten en dispositiën, dit onderwerp regelende, eene hoogere mate van volkomenheid zou kunnen bereiken; maar dat de onbeperkte vrijheid tot het geven van onderwijs een geschikt middel zoude zijn, om verbetering te erlangen, is, volgens adressanten oordeel, schier ongeloofelijk. Zij vreezen, dat daardoor de volks-opvoeding zal ontaarden in eene speculatie, en de school dienstbaar zal worden aan de verkondiging van eenzijdige begrippen en leerstellingen, aan de voortplanting van vooroordeelen, aan de bestendiging der klove, die nu reeds zoo wijd tusschen de verschillende godsdienstige gezindheden gaapt. En mogten de omstandigheden het verleenen der vrijheid van onderwijs dringend noodzakelijk maken, dan rekenen de adressanten het als een punt van

het uiterste belang, dat van staatswege worde gezorgd voor behoorlijk ingerigte volks-scholen, die tegen mededinging bestand zijn, zoodat het vooruitzigt geopend zij, dat, althans in den regel, bij het lager onderwijs de beginselen van onzijdigheid en verdraagzaamheid gehandhaafd blijven, zonder welke geene ware volks-verlichting of beschaving kan bestaan. Eindelijk worden door adressanten nog eenige bedenkingen in het midden gebragt, ten opzigte der in het ontwerp voorkomende bepalingen betrekkelijk de defensie; zoo ergens, moet hier worden vermeden, dat men in de Grondwet te veel tot bijzonderheden afdale, daar het reeds uit de ondervinding is gebleken, dat de Grondwet, door *te veel* te regelen, eene *goede* wettelijke regeling van dit hoogst gewigtig onderwerp verhinderen kan. Ziedaar, Edel Mogende Heeren, eenige der breedvoerige, in het adres ontwikkelde, gronden, door de onderteekenaars van hetzelve aangevoerd, ter regtvaardiging van hun verlangen, dat, bij de voorgenomen herziening der Grondwet, de volgende punten mogen worden vastgesteld of gewaarborgd; als: 1. algeheele afscheiding van Limburg; 2. handhaving der bepaling, welke den Koning der Nederlanden het dragen eener vreemde kroon, welke ook, ontzegt; 3. vermindering van het inkomen der Kroon en des Prinsen van Oranje: 4. regeling bij de wet van het Indische finantie-wezen en wat daarmede in verband staat; 5. jaarlijksche afsluiting der staatsrekening bij de wet; 6. opheffing der Eerste Kamer en van den Raad van State, en vervanging van deze door een collegie van wetgeving, belast met het voorbereiden van wets-ontwerpen; 7. instelling van kies-vergaderingen, elk ter keuze van slechts een lid der volks-vertegenwoordiging; 8. openbaarheid der vergaderingen van de plaatselijke besturen; 9. medewerking der volks-vertegenwoordiging tot de keuze der leden van den Hoogen Raad; 10. dienstpligtigheid der ingezetenen tot handhaving van de onafhankelijkheid van den Staat, beveiliging van zijn grondgebied en behoud der inwendige rust, overeenkomstig de bepalingen, bij de wet vast te stellen; en eindelijk, ingeval het beginsel van vrijheid van onderwijs mogt worden aangenomen, 11. verpligting van den Staat, om in elke gemeente kosteloos en toereikend onderwijs te doen geven.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres, ter inzage van de leden, ter griffie neder te leggen. »

« *G. E. Dommer van Poldersveldt* en nog 124 andere ingezetenen van Ubbergen en Nijmegen, wenden zich bij adres tot U Edel Mogenden, ten einde U Edel Mogenden kenbaar te maken, dat zij zich met de algemeene strekking van het ontwerp van gewijzigde Grondwet, opgemaakt door de commissie, daartoe bij Zijner Majesteits besluit van 17 Maart jl. benoemd, vereenigen, overtuigd, dat de milde toepassing der daarin opgenomen beginselen de rust in ons Vaderland zal verzekeren, de geschokte welvaart zal herstellen, en de zoo noodzakelijke eensge-

zindheid, door wederkeerig vertrouwen, zich duurzaam zal vestigen. Adressanten uiten verder den wensch, dat het U Edel Mogenden moge behagen, het bovengemeld ontwerp aan te nemen, en leggen tevens een afschrift over van een adres, door hen ingediend aan Zijne Majesteit den Koning, waarbij zij de aandacht van Zijne Majesteit inroepen op eenige punten, voorkomende in het ontwerp van gewijzigde Grondwet. Adressanten zijn onder anderen van gevoelen, dat, hoezeer ook in de bestaande Grondwet (art. 190) de gelijke aanspraak van de belijders der onderscheiden godsdiensten op het bekleeden van ambten en bedieningen erkend wordt, dit beginsel echter schaars wordt toegepast, zoodat van de achttien millioen gulden, welke bij de staatsbegrooting voor tractementen, pensioenen en verdere personele uitkeeringen worden toegewezen, ruim zestien millioen daarvan *niet* door katholijken wordt genoten, en het alzoo niet te ontkennen valt, dat de roomsch-katholijken zich luide te beklagen hebben over eene miskenning, die alle uitzigten op de zoo noodige eensgezindheid hoe langer hoe meer moet verijdelen. Zij erkennen, dat het bezwaarlijk is, eene bepaling in de Grondwet te brengen, waardoor zulks in het vervolg volstrekt zal voorgekomen worden, maar geven in bedenking, om achter de bovenbedoelde bepaling (art. 158 van het concept) in de nieuwe Grondwet eene zinsnede te laten volgen, van dezen of dergelijken inhoud: «De Koning zorgt, dat, zooveel mogelijk, eene billijke verhouding tusschen het getal der ambtenaren van de verschillende geloofsbelijdenissen op het oog worde gehouden.» Verder zijn de adressanten, met betrekking tot art. 160 van het ontwerp der commissie, van gevoelen, dat, terwijl Kerk en Staat volstrekt van elkander zouden worden afgescheiden, het wenschelijker ware, zoowel tot vermindering der lasten van den Staat als voor de verzekering der rigtige waarneming van de belangen van elk kerkgenootschap, dat de bezoldiging der eeredienstea aan ieder der respective geloofsbelijdenissen ware overgelaten, en, zoo dit niet kan plaats hebben, dat dan het artikel 160 zou behooren vervangen te worden door eene andere bepaling, luidende b. v.: «De wet regelt de bezoldiging van de leeraren der onderscheidene gezindheden op gelijken voet, in verhouding van het getal van derzelver belijders.» Mogt het voorgestelde artikel 160 worden behouden, dan zou toch, volgens adressanten, aan de Regering de verpligting moeten worden opgelegd, om aan de leeraars der overige gezindheden, die geen of niet toereikend tractement genieten, een tractement toe te leggen, in verhouding van het getal van derzelver belijders tot dat van de gezindheden, aan welker leeraars dadelijk bij de Grondwet het voortdurend genot hunner inkomsten wordt gewaarborgd. Art. 185 van het ontwerp, betrekkelijk het onderwijs, wordt door adressanten in het algemeen toegejuicht, doch zij vermeenen, dat het daarin gebragt voorafgaand onderzoek naar de bekwaamheid des onderwijzers, zoo als het artikel is liggende, niet de algemeene goedkeuring kan wegdragen, als een belemmerenden preventiven maatregel daarstellende,

welke de uitsluiting der roomsch-katholijke onderwijzers zal kunnen ten gevolge hebben, en een aantal kundige mannen zou kunnen weêrhouden, om zich aan een examen te onderwerpen, hetwelk soms door minkundigen wordt afgenomen. De adressanten zouden daarom wenschen, dat de vrijgevige beginselen, ten opzigte van het *middelbaar* en *akademisch onderwijs* aangenomen in het organiek besluit van 2 Augustus 1815, ook tot het *lager onderwijs* wierden uitgestrekt, en het alzoo aan ieder, die zich daartoe geschikt gevoelt, vrij zou staan, aan anderen onderrigt te geven, *alles onverminderd het meest strenge repressief toezigt op mogelijke* verkeerdheden. De adressanten dringen vooral daarom ook aan op meerdere vrijheid in het onderwijs, omdat zij vreezen, dat de in te stellen commissiën van onderzoek naar de bekwaamheid der onderwijzers niet die waarborgen van onpartijdigheid zullen aanbieden, waarop hunne geloofsgenooten aanspraak hebben, eene vrees, welke op dagelijksche ondervinding gegrond is. Adressanten verklaren eindelijk, dat, zoolang het katholijk element noch in het Kabinet des Konings, noch in 's lands vergaderzaal, noch in 's Rijks hooge collegiën, noch in de invloedrijke betrekkingen van bestuur zal zijn vertegenwoordigd, zij niet dan met angstvalligheid de milde toepassing der Grondwet kunnen verwachten.

« Uwe commissie heeft de eer, aan U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres en bijlage, ter inzage der leden, op de griffie neder te leggen.»

« *B. W. Tadama*, kantonregter te Zutphen, en 13 andere ingezetenen dier stad wenden zich bij adres tot U Edel Mogenden, daarbij te kennen gevende, dat, hoezeer in het algemeen de tegenwoordige beginselen van 's lands regering deelende, echter omtrent de toepassing dier beginselen in het ontwerp van gewijzigde Grondwet bedenkingen bij hen zijn opgerezen. Zij vereenigen zich met het beginsel der regtstreeksche verkiezingen, zonder daarom eene andere wijze van verkiezing bepaaldelijk af te keuren, bijv. die, waarbij alle meerderjarige burgers, zonder door eenigen census beperkt te zijn, in kleine kies-districten vereenigd, kiezers voor de algemeene vergadering zouden benoemen. Zij vereenigen zich alverder met de wijziging van den aard van het ministerie, op grond van het ontwerp te verwachten, met de ontbindbaarheid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en met verschillende andere artikelen, die zij onnoodig achten op te noemen; maar er zijn punten in het ontwerp opgenomen, die volgens hunne denkwijze tegen zuivere beginselen strijden. Daaronder rekenen adressanten in de eerste plaats de zamenstelling der Eerste Kamer. Zij zien niet in, aan welke behoefte eene alzoo zamengestelde vergadering voldoen moet. Welligt verlangde men eene vertegenwoordiging der aristocratie; doch, vragen adressanten, bevat ons Vaderland de bestanddeelen eener aristocratie, wier afzonderlijke vertegenwoordiging noodwendig of heilzaam wezen zou? Moet deze vraag ontkennend beantwoord worden, dan wenschen de adres-

santen, dat die kamer ter zijde worde gesteld. — Ten tweede opperen zij bezwaren tegen de invoering van het onbepaalde regt van vereeniging. De bepalingen tot verzekering der openbare orde, te dezen aanzien door de wet te maken, zullen òf den eisch van een voorafgaand verlof tot het vormen van staatkundige vereenigingen moeten inhouden, en dan wordt het bij de Grondwet gewaarborgd regt slechts in schijn verleend, òf zij zullen slechts toepasselijk zijn op zulke vereenigingen, als door de ondervinding schadelijk zullen bevonden zijn. Maar, vragen de adressanten, wil men dan eerst beproeven, of er ook gevaarlijke vereenigingen zullen ontstaan, en ze dan verbieden, wanneer het verbod tegenstand zal uitlokken, of ten minste verbittering zal verwekken? De krachten der ingezetenen moeten, volgens adressanten, niet aangewend worden, om, nevens de Regering en nevens 's lands Vergadering, beraadslagende vereenigingen te vormen, bij wier bestaan alle regering op den duur onmogelijk wordt; integendeel, die krachten moeten gerigt zijn op de aanwending der middelen, welke de vrije vertegenwoordiging den burger aan de hand geeft, om zijne denkbeelden en zijn invloed te doen gelden.

«Na eenige aanmerkingen omtrent het voorregt, bij het ontwerp der commissie toegekend aan hen, die aan eene hoogeschool den graad van doctor verkregen hebben, en betrekkelijk de uitsluiting der geestelijken en der officieren beneden den rang van hoofd-officier van het regt van verkiesbaarheid, geven de adressanten te kennen, dat er in hun oog groote bezwaren aan de bepaling van art. 159 van het ontwerp zijn verbonden. De godsdienstoefening moet, volgens hunne overtuiging, niet op straat plaats hebben.

«Eindelijk hebben zij ook gewigtige bezwaren tegen art. 183. Het onderwijs is geene zaak, die, als ware het een tak van nijverheid, aan onbeperkte mededinging kan worden prijs gegeven. Adressanten meenen geenszins, dat het lager en middelbaar, en vooral het hooger onderwijs, geene verbeteringen zouden behoeven, maar het toezigt der Regering over het onderwijs moet in stand blijven. De adressanten verklaren zich alzoo voor het beginsel, waarop volgens het ontwerp de vertegenwoordiging berust, en voor zoovele andere bepalingen, welke dat ontwerp inhoudt, maar tegen de zamenstelling der Eerste Kamer, tegen de vrijheid van vereeniging, tegen de onbepaalde vrijheid van godsdienstoefening en onderwijs, tegen de uitsluiting der geestelijken en lagere officieren van het regt der verkiesbaarheid.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres ter griffie der Kamer neder te leggen, ter inzage van de leden.»

«*A. van Daalen* en 15 andere ingezetenen van Bennekom en Wageningen, deelen aan U Edel Mogenden eenige bezwaren mede, die bij hen bestaan tegen het ontwerp van gewijzigde Grondwet, door de Staats-commissie van 17 Maart jl. voorgesteld, maar juichen de

beginselen van het programma der Regering toe. Zij zouden namelijk verlangen: 1. de afschaffing der provinciën en de verdeeling des Rijks in een kleiner getal gewesten; 2. de afscheiding van Limburg; 3. de benoeming van alle rijks-ambtenaren door den Koning, hunne bezoldiging, ontslag en op-pensioen-stelling volgens eene wet te regelen; 4. regtstreeksche verkiezingen door de meerderjarige ingezetenen, met overlating aan de wet, om den census, de wijze van verkiezing en de uitsluitingen te regelen; 5. zoo er eene Eerste Kamer noodig geoordeeld wordt, dan dezelve zóó zamen te stellen, dat ze, door het volk gekozen, te gelijk een bolwerk zij voor de monarchie van Oranje; eene kamer, zoo als het ontwerp wil, is overtollig, zijnde noch een bolwerk voor de regten der Kroon, noch een waarborg voor de regten van het volk, maar slechts belemmerend voor de eigenlijke volks vertegenwoordigers, de Tweede Kamer; 6. de verbanning voor *altijd* van de Jezuiten uit den Staat in de Grondwet te zien opgenomen; 7. de uitoefening van godsdienst slechts toegelaten binnen de muren der daartoe afgezonderde kerken en gebouwen; 8. dat de verhouding van Staat en Kerk zoo worde geregeld, dat er geen voorwendsel tot ongehoorzaamheid en verzet tegen de overheid en tot onderdrukking van de vrijheid van anderen overig blijve, en daarom het koninklijk regt van placet in de Grondwet op te nemen; 9. genoegzame waarborgen ten aanzien van het onderwijs in de Grondwet, opdat hetzelve door onbeperkte vrijheid niet tot verval gerake en de scholen geen voedster-plaatsen worden van bijgeloof, haat en verachting van andersdenkenden; 10. de afschaffing van den slavenhandel en door den tijd vrijmaking der slaven in onze overzeesche bezittingen.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres, ter inzage van de leden, ter griffie te deponeren.»

Bij monde van den heer *van Heemstra:*

«*J. Meiners* en 8 andere onderteekenaars, land-eigenaren in de grietenij Hemelumer-Oldephaert en Noordwolde; *L. Tichelaar* en 36 andere land-eigenaars te Minnertsga en andere dorpen der grietenij Barradeel; mr. *J. van der Veen*, advokaat en secretaris te Grouw, en jhr. *J. L. T. Waubert de Puiseau*, lid van de ridderschap en notaris; *H. Klugkist Hesse*, plaatsvervangend kantonregter en land eigenaar te Kollum, benevens 55 mede-onderteekenaars; mr. *A. Eldering Ferf*, griffier bij het Kantongeregt te Bergum en land-eigenaar, met nog 31 onderteekenaren; *C. Oneïdes* en 33 mede-onderteekenaren, wonende te Makkum en Exmorra, grietenij Wonseradeel; *J. E. van der Meulen*, assessor van Smallingerland, met nog 5 ingezetenen van Dragten, in die grietenij gelegen; *T. J. Taekema*, land-eigenaar en 42 andere ingezetenen van Ureterp, in de grietenij Opsterland, en eindelijk *Sevenster* en *van der Goot*, land eigenaars in Menaldumadeel, en *de Vries*, land-eigenaar en zee-

handelaar te Grouw, — te zamen alzoo 267 ingezetenen der provincie Vriesland, hebben, bij negen onderscheiden, doch gelijkluidende, adressen, zich tot U Edel Mogenden gewend, met ernstig en dringend verzoek: « dat het U Edel Mogenden behage, het aan Zijne Majesteit voorgedragen ontwerp van herziening der Grondwet, zoodra het aan uwe beraadslaging zal zijn onderworpen, uwe goedkeurende stemmen te schenken, vooral wat betreft het beginsel van regtstreeksche verkiezingen en daarmede in verband staande wijzigingen, en, met betrekking tot de inrigting der gemeente-besturen, de te dien opzigte voorgestelde bepaling dermate aan te vullen, dat de inrigting dier besturen ten platten lande over het geheele Rijk dezelfde zijn zal. » Adressanten zeggen tot toelichting van dit verzoek, dat zij met de grootste blijdschap kennis genomen hebben van het ter openbare beoordeeling gestelde ontwerp van herziening der Grondwet, zoo als dit door eene daartoe door den Koning benoemde commissie is opgesteld en aan Zijne Majesteit voorgedragen; dat zij dat ontwerp vooral hebben toegejuicht, omdat daarin voorkomen een verantwoordelijk ministerie en ontbindbare kamers, benevens de invoering van regtstreeksche verkiezingen, welke zijn eene behoefte van onzen tijd en in Nederland gebiedend gevorderd worden, omdat het bestaande kies-stelsel geenerlei goede vruchten heeft gedragen, maar heeft medegewerkt, om het Vaderland te brengen aan den rand des verderfs, in de nabijheid der klippen van regeringloosheid en gewelddadige omkeering der maatschappelijke orde. Zij beschouwen met dit kies-stelsel eene vaste en verstandige regering onmogelijk en den bloei van den Staat onbereikbaar, en zijn daarom van oordeel, dat het de pligt is van ieder van U Edel Mogenden, zijne stem aan het voorgedragen stelsel te verleenen, terwijl, naar hunne overtuiging, elk lid der Vergadering, die zijne stem aan het ontwerp weigert, zijne roeping als vertegenwoordiger des volks òf niet beseft, òf miskent. Adressanten, de regtstreeksche verkiezingen beschouwende als het hoofdpunt, waaraan al het overige is ondergeschikt, onthouden zich van verdere beoordeeling van het voorgedragen ontwerp, alleen eenige bedenkingen in het midden brengende tegen het behoud eener Eerste Kamer der Staten-Generaal en het bij de Grondwet vaststellen van het inkomen der Kroon, hetwelk, volgens hen, jaarlijks bij de begrooting zoude kunnen worden geregeld. Behalve deze punten, zeggen adressanten, is er nog een, waarop zij Uwer Edel Mogendens aandacht wenschen te vestigen. Het is de exceptive toestand, waarin Vriesland verkeert ten opzigte van de inrigting der gemeente-besturen ten platten lande, en welke, volgens hen, zoude zijn het gevolg van eenen vroeger, in strijd met de waarheid, voorgedragen wensch des Vrieschen volks, terwijl zij verlangen, dat die inrigting over het geheele Rijk dezelfde moge zijn.

« Daar nu al deze adressen betrekking hebben tot de ontwerpen van grondwets-herziening, bij deze Kamer in beraadslaging, zoo meent uwe

commissie te moeten voorstellen, dezelve ter inzage van de leden ter griffie te deponeren.»

Bij monde van den heer *van Haersolte:*

«Mr. *P. Bosscha* en 148 andere inwoners van Deventer, hebben zich met een adres tot U Edel Mogenden gewend. Adressanten verklaren daarin, dat, ook naar hunne overtuiging, het heil van Nederland gelegen is in eene onwankelbare gehechtheid aan den Koning en aan het Huis van Oranje, gepaard aan eenen waarlijk vrijen, op breede grondslagen van volks-vertegenwoordiging gevestigden, regeringsvorm. Zij betuigen aan de meeste bepalingen van het door de Staats-commissie van 17 Maart voorgedragen ontwerp van grondwets-herziening hunne goedkeuring te kunnen schenken; en juichen vooral de voornemens van bezuiniging en vereenvoudiging toe, welke het bestaande ministerie heeft afgekondigd. De bepalingen in het ontwerp, waaromtrent adressanten met ontwikkeling hunner denkbeelden hunne bezwaren openleggen, zijn: het inkomen der Kroon; het geldelijk beheer der overzeesche bezittingen; het regt van vereeniging, hetwelk naar het oordeel van adressanten niet behoorde te worden erkend dan ongewapend en binnen 's huis, en het onderwijs.

«*J. Duymaer van Twist* en 14 andere onderteekenaren uit Deventer geven aan U Edel Mogenden in hun adres eenige hoofdpunten op, die, naar hunne eerbiedige meening, met het duurzaam heil des Vaderlands in het naauwste verband staan. Deze zijn: eenvoudigheid en zuinigheid, en daarom vermindering van het inkomen der Kroon; bij het aannemen van eene ontbindbare Tweede Kamer der Staten-Generaal, door regtstreeksche verkiezingen daargesteld, achten adressanten eene Eerste Kamer volstrekt noodzakelijk, die onontbindbaar is, en waarvan de leden door den Koning voor hun leven worden benoemd; de vaststelling van het beginsel, dat de uitvoerende magt aan den Koning behoort; geene verandering in de bestaande Grondwet omtrent de vrijheid van godsdienstige meeningen; geene onbepaalde vrijheid van onderwijs, maar adressanten verlangen deze vrijheid door de wet geregeld te hebben.

«*L. Heisink* en 72 andere onderteekenaren uit Colmschate bij Deventer, verklaren hunne volkomene goedkeuring te schenken aan het ontwerp der commissie en aan de redevoering van Zijne Excellentie den minister van Justitie, den 13den Mei jl. uitgesproken, ten opzigte der vrijheden, daarin voorgestaan. Adressanten vermeenen, onder meer andere, alzoo bij U Edel Mogenden in het bijzonder te moeten aandringen op bezuiniging, vooral in de hooge trappen der staatshuishouding.

«*F. G. Noury* en 150 andere ingezetenen van Deventer, geven in een met het voorgaande genoegzaam overeenstemmend adres aan U Edel Mogenden te kennen, dat adressanten volkomen adhaereren aan het ontwerp

der commissie en aan de redevoering des ministers van Justitie, van 13 Mei jl.

«*J. M. Kock* met 51 andere inwoners der stad Oldenzaal verklaren in hun adres aan U Edel Mogenden hoofdzakelijk, dat hunne politieke overtuiging geheel strookt met de beginselen, ontwikkeld in de redevoering van den minister van Justitie, van 13 Mei jl.

«Eene dergelijke verklaring doen in een ander adres aan U Edel Mogenden *W. Jalink* met 33 anderen, allen ingezetenen van de stad Goor in Overijssel. Adressanten zeggen daarenboven over het algemeen hoogelijk te zijn ingenomen met het ontwerp der gewijzigde Grondwet van de meermalen genoemde commissie van 17 Maart. Zij wenschen evenwel, dat de wetgevende magt voor de koloniën anders geregeld worde, en geene Eerste Kamer der Staten-Generaal; ten slotte verzoeken adressanten verbetering van het belastings stelsel en de afschaffing van de accijnsen op het gemaal, het geslagt en de brandstoffen.

«Uwe commissie stelt voor, alle deze adressen ter griffie neder te leggen, aangezien dezelve betrekking hebben tot de in behandeling zijnde wets-ontwerpen der grondwets-herziening.»

«De Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche hervormde kerk geeft aan U Edel Mogenden in haar verzoekschrift van 18 Mei jl. kennis van het door haar aan Zijne Majesteit den Koning ingediende adres, waarbij zij hare bezwaren heeft aangewezen en ontwikkeld tegen het ontwerp van gewijzigde Grondwet voor het Koningrijk der Nederlanden, zamengesteld door de commissie, benoemd bij het Koninklijk besluit van 17 Maart jl. Daar dit adres aan den Koning gedrukt aan U Edel Mogenden is rondgezonden, zoo kan het als geheel overtollig worden beschouwd, U Edel Mogenden met den inhoud van hetzelve nogmaals bekend te maken. Adressanten verzoeken ten slotte, onder referte tot dit adres, dat U Edel Mogenden, bij de eventuele behandeling der grondwets-herziening, op de bezwaren, in hetzelve opengelegd, mogen acht slaan, en dat U Edel Mogenden mogen medewerken, om zoodanige bepalingen vast te stellen, als het belang van Kerk en Staat zal vorderen en het geluk van Vaderland en Koning bevestigen.

«*G. Breunissen Troost* en 32 andere leden der hervormde gemeente van Wamel en Dreumel, — *H. A. Simons* en 72 andere leden der Nederduitsche hervormde kerk te Zunderdorp, onder de classis van Edam, — *D. G. van der Horst* en 57 andere ingezetenen van Nieuwendam, — *W. H. van der Steen* met 111 andere onderteekenaren van Durgerdam, — het klassikaal bestuur van Amsterdam, — de kerkeraad der Nederduitsche hervormde gemeente te Amsterdam, — het klassikaal bestuur van Alkmaar, als representerende de gemeenten in dat ressort, — het klassikaal bestuur van Hoorn, als representerende de gemeenten in dat ressort, — het klassikaal bestuur van Edam, — en eindelijk de kerkeraad der hervormde gemeente van 's Graveland, provincie Noord-Holland; — hebben zich allen bij een adres aan U Edel

Mogenden gewend, waarin zij hoofdzakelijk te kennen geven, dat zij zich geheel en al vereenigen met hetgeen in het adres van de Synodale Commissie der Nederlandsche hervormde kerk aan Zijne Majesteit den Koning is voorgestaan, ontwikkeld en verzocht.

« De kerkeraad der hervormde gemeente te Sloterdijk — de kerkeraad der hervormde gemeente te Thamen aan den Amstel — en het klassikaal bestuur van Heerenveen geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat zij zich bij adres aan Zijne Majesteit den Koning hebben gewend, waarbij zij hadden verklaard zich geheel en al te vereenigen met het zoo even genoemde adres der Synodale Commissie.

« Het provinciaal kerkbestuur van Noord-Holland geeft aan U Edel Mogenden bij haar adres kennis, dat de voorzitter en secretaris van genoemd collegie, bij gelegenheid van het laatste verblijf des Konings binnen de hoofdstad, in persoon aan Zijne Majesteit eerbiedig hebben kennis gegeven van de adhaesie van voormeld kerkbestuur aan het adres, door de Algemeene Synodale Commissie aan Zijne Majesteit den 18den Mei jl. ingediend.

« De ring Noordwijk, klassis Leiden, en de ring Alphen, klassis Leiden, geven in twee gelijkluidende adressen aan U Edel Mogenden hoofdzakelijk te kennen, dat zij zich vereenigen met de beschouwingen, voorkomende in het adres, aan Zijne Majesteit den Koning, door de Algemeene Synodale Commissie ingediend, voor zooverre die betreffen de artt. 156, 159 en 162 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet, zamengesteld door de commissie van 17 Maart jl.

« W. *H. Mathlener Loderus* en 23 andere ingezetenen van Maasbommel, verklaren in een adres aan U Edel Mogenden, zich geheel te vereenigen met de gevoelens, uitgedrukt in het reeds meermalen genoemde adres der Algemeene Synodale Commissie. Adressanten geven daarenboven nog hun gevoelen te kennen, dat de heerlijke regten niet zonder schadeloosstelling zouden kunnen worden opgeheven.

« Ook *J. M. Carpentier Alting*, uit Purmerland, en 53 mede-onderteekenaren geven aan U Edel Mogenden in een adres te kennen, dat zij allen zich gaarne vereenigen met het adres der Synodale Commissie. Zij verzoeken U Edel Mogenden daarenboven de handhaving van ieders regten, en bepaaldelijk, dat de godsdienstoefeningen binnen de muren, en het onderwijs niet vrij zal zijn. »

« Uwe commissie stelt voor, alle deze verzoekschriften ter griffie neder te leggen, aangezien dezelve betrekking hebben tot de in behandeling zijnde wets-ontwerpen der Grondwets-herziening. »

« De commissie tot de zaken der Waalsche kerken heeft vermeend in de bestaande omstandigheden ook hare zienswijze omtrent het door de commissie zamengestelde ontwerp van gewijzigde Grondwet, voor zooverre dit de godsdienst en daaraan naauw verbonden punten betreft, aan U Edel Mogenden bekend te maken. In het door dat collegie aan

U Edel Mogenden ingediend verzoekschrift zeggen adressanten: over art. 86 (geestelijken zijn niet benoembaar tot de Staten-Generaal): « «wij wenschen, dat deze bepaling worde weggenomen. Waartoe die ontzetting der bedienaren van de godsdienst van hun staats-burgerregt, dat interdict, dat de Grondwet van 1815 niet kent, die uitsluiting van kerkelijken uit eene vergadering, in welke, bij godsdienstige en kerkregtelijke quaestiën, hunne medewerking niet behoort te worden gemist?» » ; — over art. 186 (ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid): « «dit *volkomen* achten wij te ruim. Voorzeker tegen de bedoeling van het artikel, zou men, bij het verbreiden van meeningen, in het stuk van godsdienst, voor openbare orde en zedelijkheid gevaarlijk, zich op dit *volkomen* kunnen beroepen, om aan de staatsmagt het regt van wering te betwisten. Genoeg is het, onzes bedunkens, te zeggen: «« ieder is vrij in het belijden zijner godsdienstige meeningen;» » — over art. 159 (alle openbare oefening van godsdienst wordt toegelaten): « « Voor dit eerste gedeelte geven wij de voorkeur aan het oude artikel, dat het regt onderstelt, terwijl de nieuwe redactie slechts van toelating spreekt. Tevens verlangen wij eene beperking, tot voorkoming van mogelijke moeijelijkheid en botsing. Wij wenschen dus te lezen: « «Geene openbare oefening van godsdienst, binnen de plaats, tot dezelve bestemd, kan worden belemmerd.» » Het tweede gedeelte des artikels komt aan sommige leden onzer commissie, wegens deszelfs preventiven aard, te onbestemd en te willekeurig voor. Liever lazen zij na het bovenstaande: « «Zij wordt het alleen, en terstond, wanneer zij de openbare orde of veiligheid verstoort.» » ; — over art. 160: « «De 1ste alinea ware, naar ons oordeel, beter aldus: « «De tractementen, pensioenen en andere inkomsten, van welken aard ook, die in 1814 door de onderscheidene *kerkgemeenten* of derzelver leeraars genoten werden, blijven aan dezelve *kerkgemeenten* verzekerd.» » *Kerkgemeente* is te verkiezen boven de uitdrukking *gezindheden*, welke eene dubbelzinnigheid daarstelt, die weggenomen behoort te te worden, na den strijd, over het artikel gevoerd, en de jongste uitspraak der hoogste regterlijke magt.» ; — over art. 162 (de vrije keus der leeraren door de gemeenten, het regt van briefwisseling met hare hoofden, het regt van afkondiging van kerkelijke voorschriften, behoudens verantwoordelijkheid volgens de strafwet): « « In deze drie gewigtige stukken zien wij de omschrijving of liever de veronderstelde consequentiën van een beginsel, dat wel voor de gedachten zweeft, maar niet is uitgesproken, namelijk de autonomie der kerk. Het beginsel komt ons echter allezins geschikt voor, om, even als dat van gelijke bescherming en gelijke politieke regten, in eene Grondwet uitgedrukt te worden. De drie bovengemelde stukken, nevens meerder, wat uitvloeisel van vrij zelfbeheer kan worden geacht, zoo als het bestuur over kerkelijke fondsen en goederen, behooren alsdan, voor zooverre zij in hunne verhouding tot het staatsbestuur bepaling vereischen, door de wet te worden geregeld. Waarbij dan nog het voordeel komt, dat de regeling van de zoozeer gemoveerde en

moverende placet-quaestie tot kalmer oogenblikken kan blijven uitgesteld. Wij zouden dus gaarne lezen: « « Art. 161. De kerkgenootschappen hebben het regt van vrij zelfbestuur. De verhouding van deszelfs uitoefening tot het staatsbestuur wordt door de wet geregeld. Art. 162. De Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat; » » — over art. 183 (onderwijs): « Een gedeelte der commissie wenscht, in plaats van dit artikel, het volgende: « « Het publiek onderwijs is een onderwerp van aanhoudende zorg der Regering en wordt door de wet geregeld. » » Een ander gedeelte der commissie vereenigt zich met het art. 183. Zij onderstelt, dat dit artikel wel het wegvallen beoogt van uitsluiting en belemmeringen, minder uit de bestaande wet dan wel uit hare toepassing voortgesproten, maar dat het geenszins ten doel heeft, de Regering te ontheffen van de zorg, dat er overal, vooral ook door de armenkinderen, behoorlijk onderwijs kan worden genoten. Gaarne echter zag men die zorg als verpligtend uitgedrukt, door bijv. achter de 2de alinea van art. 183 te voegen: « De Regering zorgt, dat er in elke gemeente gelegenheid tot publiek onderwijs zij. » »

« Daar dit verzoekschrift in verband staat met de bij U Edel Mogenden behandeld wordende wets-ontwerpen betreffende de grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om hetzelve op de griffie ter inzage van U Edel Mogenden neder te leggen. »

De Vergadering vereenigt zich achtervolgelijk met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Woensdag, 28 Junij.

Bij monde van den heer *Bots*:

« De navolgende bij U Edel Mogenden ingekomen adressen, uit de provincie Noord-Braband, zijn nagenoeg alle eensluidend, en strekken, ten einde in de herziene Grondwet bepalingen worden opgenomen ter verzekering van vrijheid van godsdienst en onderwijs, als ook van eenige andere onderwerpen, welke, naar de meening der adressanten, daarmede in het naauwst verband staan. Zij zijn van:

W. van Abeelen en 256 katholijke ingezetenen van Beek en Donk;
J. Nooijen en 93 katholijke ingezetenen van Milheeze;
J. de Zeeuw en 43 katholijke ingezetenen van Cromvoirt;
B. van Mierlo en 363 katholijke ingezetenen van Helmond;
W. Naaykens en 32 katholijke ingezetenen van Goirle;
W. Baselmans en 52 katholijke ingezetenen van Berchem;
W. Brantsen en 64 katholijke ingezetenen van Kessel;
J. Aarts en 71 katholijke ingezetenen van Maaren;
C. van Laarhoven en 103 katholijke ingezetenen van Helvoirt;

G. van de Ven en 104 katholijke ingezetenen van Oerle;
M. Schippers en 100 katholijke ingezetenen van Erp;
B. van Duinhoven en 81 katholijke ingezetenen van Stiphout;
P. Smits en 168 katholijke ingezetenen van Tongelre;
J. G. van den Heuvel en 370 katholijke ingezetenen van Veghel;
C. N. van Amelsfoort en 164 katholijke ingezetenen van Asten;
H. van Gerwen en 47 katholijke ingezetenen van Eerde;
Jhr. V. de Kuyper en 99 katholijke ingezetenen van Dinther;
M. van de Zwaluwe en 97 katholijke ingezetenen van Made;
P. Wijne en 73 katholijke ingezetenen van Zevenbergschenhoek;
E. B. Schrijver en 217 katholijke ingezetenen van Waalwijk;
H. van Bree en 81 katholijke ingezetenen van Nieuwkuik;
J. H. Buselmans en 57 katholijke ingezetenen van Baardwijk;
C. Zoethout en 87 katholijke ingezetenen van Kaatsheuvel;
J. B. Lathouwers en 43 katholijke ingezetenen van Zwaluwe;
P. A. de Bont en 72 katholijke ingezetenen van Raamsdonksveer;
J. van Dooren en 70 katholijke ingezetenen van Hooge, Lage Mierde en Hulsel;
C. Hermus en 111 katholijke ingezetenen van Geertruidenberg;
J. A. Meijer en 91 katholijke ingezetenen van Lieshout;
A. Verhagen en 304 katholijke ingezetenen van St. Michiels-Gestel;
H. J. Raymakers en 143 katholijke ingezetenen van Aalst;
J. Rooymans en 139 katholijke ingezetenen van Someren;
J. van den Tillaert en 253 katholijke ingezetenen van Bergeyk;
J. van den Boomen en 96 katholijke ingezetenen van Zeelst:
G. Vugs en 251 katholijke ingezetenen van Woensel;
H. Fritsch en 178 katholijke ingezetenen van Aarle-Rixtel;
J. J. Brands en 99 katholijke ingezetenen van Geffen;
L. A. J. Theonville en 366 katholijke ingezetenen van Vlijmen;
H. Spoorenberg en 110 katholijke ingezetenen van Loon op Zand;
A. van Laarhoven en 57 katholijke ingezetenen van Lithoijen;
A. Andriola von Porta en 212 katholijke ingezetenen van Os;
G. Teeuwen en 150 katholijke ingezetenen van Maarheeze;
P. van der Commen en 71 katholijke ingezetenen van Heesch;
A. van den Heuvel en 140 katholijke ingezetenen van Oijen;
M. Lommel en 124 katholijke ingezetenen van Hilvarenbeek;
A. van Lieshout en 208 katholijke ingezetenen van Nunen Gerwen en Nederwetten;
A. van Nuland en 156 katholijke ingezetenen van Nuland;
J. D. van den Heuvel en 77 katholijke ingezetenen van Oost- West- en Middelbeers;
W. van Geene en 204 katholijke ingezetenen van Bakel;
G. Verhoeven en 86 katholijke ingezetenen van Veldhoven;
W. Hox en 48 katholijke ingezetenen van Diessen:
W. Bax en 100 katholijke ingezetenen van Soerendonk;

A. H. Manni en 76 katholijke ingezetenen van Haarsteeg;
J. W. van der Dussen en 164 katholijke ingezetenen van Westerhoven en Rijthoven;
H. C. Staal en 103 katholijke ingezetenen van Raamsdonk;
Q. van den Bogaert en 150 katholijke ingezetenen van Oudheusden en Elshout;
A. J. van Meerwijk en 145 katholijke ingezetenen van Zevenhuizen;
J. H. Gijrntz en 68 katholijke ingezetenen van Valkenswaard;
H. van den Bichelaar en 48 katholijke ingezetenen van Empel;
J. de Souw en 298 katholijke ingezetenen van Deurne en Liessel,
W. A. Coppens en 111 katholijke ingezetenen van Drunen;
A. van Iersel en 319 katholijke ingezetenen van Waspik;
H. de Wijs en 690 katholijke ingezetenen van 's Hertogenbosch;
P. van der Heyden en 121 katholijke ingezetenen van Berlicum;
P. van der Brand en 38 katholijke ingezetenen van Heeswijk;
G. van den Heuvel en 216 katholijke ingezetenen van Liempde;
J. van de Ven en 472 katholijke ingezetenen van St. Oedenrode;
N. Buenen en 351 katholijke ingezetenen van Schijndel;
J. van Iersel en 102 katholijke ingezetenen van Udenhout;
M. van de Riet en 195 katholijke ingezetenen van Dongen;
J. Verhoeven en 63 katholijke ingezetenen van Berkel;
D. van Geffen en 145 katholijke ingezetenen van Nistelrode;
H. G. van Moorsel en 391 katholijke ingezetenen van Heeze;
J. van Hoof en 345 katholijke ingezetenen van Mierlo;
J. Goossens en 69 katholijke ingezetenen van Hoogeloon;
G. Ganstoort en 44 katholijke ingezetenen van Luiksgestel;
A. Verhees en 141 katholijke ingezetenen van Lierop;
H. B. Dolphin en 59 katholijke ingezetenen van Esch:
G. de Bie en 125 katholijke ingezetenen van Hoeven;
Hoevenaar en 124 katholijke ingezetenen van Gilze en Rijen;
J. Adriaansen en 244 katholijke ingezetenen van Halsteren;
A. van Raak en 95 katholijke ingezetenen van Kruisland;
L. Schrauwen en 34 katholijke ingezetenen van Fijnaart en Heiningen;
O. G. van Hal en 100 katholijke ingezetenen van Oud en Nieuw Gastel;
A. van Engelen en 203 katholijke ingezetenen van Chaam;
M. Ooninex en 220 katholijke ingezetenen van Etten;
J. de Wit en 143 katholijke ingezetenen van Eerzel en Deuzel;
J. van der Heyden en 130 katholijke ingezetenen van Rosmalen;
J. B. van der Willigen en 175 katholijke ingezetenen van Son en Breugel;
H. van Gerwen en 70 katholijke ingezetenen van Waalre;
A. X. F. de Maurissens en 74 katholijke ingezetenen van Vlierden;
W. Vermeulen en 40 katholijke ingezetenen van Klein Zundert;

C. van Hooff en 39 katholijke ingezetenen van Klundert;
G. Bakkers en 72 katholijke ingezetenen van den Hout;
C. van Leysen en 224 katholijke ingezetenen van Ginneken en Bavel;
G. van Gorp en 60 katholijke ingezetenen van Rijsbergen;
J. C. van Etten en 62 katholijke ingezetenen van Steenbergen;
J. Schoormans en 74 katholijke ingezetenen van Standdaarbuiten;
D. van Eynden en 170 katholijke ingezetenen van Rucphen en Sprundel;
P. Rombouts en 103 katholijke ingezetenen van Terheyden en Wagenberg;
A. van Rosmalen en 158 katholijke ingezetenen van Halsteren;
C. Clarijs en 16 katholijke ingezetenen van de Willemstad.

« De adressanten, allen belijders der katholijke godsdienst, vermeenen op het oogenblik der grondwets-herziening ook hunne stem te moeten doen hooren. Het meest onschatbaar regt is, in hun oog, de vrijheid van godsdienst, het regt, God in het openbaar en in vereeniging te kunnen eeren en dienen naar de inspraak van het hart, buiten alle inmenging of bemoeijing van het wereldlijk gezag. De verklaring, dienaangaande in de vergadering van U Edel Mogenden op den 13den Mei jl. van regeringswege gedaan, was voor de adressanten bemoedigend; doch de bemoeijelijking, welke, volgens der adressanten ervaring, de godsdienstige vrijheid meermalen ondervond, doet het hun noodig achten, dat de Grondwet ook de gevolgtrekkingen van dat vrijheids-beginsel in duidelijke woorden bevatte. Deze gevolgtrekkingen zijn: vrije openbare belijdenis en vrije openbare oefening der eeredienst; vrije aanstelling van alle kerkelijke overheden en bedienaren; vrije briefwisseling, zoo buiten als binnen 's lands; vrije afkondiging van alle kerkelijke voorschriften en acten, en dat alles buiten eenige inmenging van het wereldlijk gezag, buiten eenige repressie dan die der strafwet na gepleegd misdrijf. Als met de vrijheid van godsdienst in een allernaauwst verband staande, verlangen de adressanten wijders: de onbeperkte vrijheid van onderwijs, of, mogt het onderzoek naar de bekwaamheid als een volstrekt vereischte ten opzigte van het lager onderwijs worden beschouwd, dan behoort het eenmaal verkregen getuigschrift altijd en overal geldig te zijn; vrijheid van vereeniging en associatie, gelijke bescherming aan alle gezindheden verleend; gelijke burgerlijke en politieke regten; gelijke verdeeling van waardigheden, ambten en bedieningen tusschen de belijders der onderscheidene godsdiensten; grondwettige verzekering aan alle gezindheden zonder onderscheid van de thans door haar van staatswege genoten wordende inkomsten. De adressanten achten eene geheele afscheiding van Kerk en Staat verkiesselijk; doch mogt deze niet kunnen worden toegestaan, dan verlangen zij, dat de grondwettige waarborg der bezoldiging van de bedienaren der godsdienst niet van den jare 1814, maar van het huidige oogenblik uitga. Godsdienstige vrijheid zonder de aangegevene gevolgtrekkingen is in de schatting

der adressanten eene onwaarheid. Eene gezonde staatkunde vordert, dat voortaan geen vreemd gezag zich inmenge in de zaken der godsdienst. Het is geene gunst, maar een aangeboren en onvervreemdbaar regt, waarvan de adressanten de waarborging in de Grondwet verlangen.

«Daar alle deze adressen betrekking hebben op de herziening der Grondwet, zoo heeft uwe commissie de eer, voor te stellen, om ze ter inzage neder te leggen ter griffie.»

Bij monde van den heer *van Beeck Vollenhoven:*

« Door het klassikaal bestuur der hervormde gemeente te Haarlem, de kerkeraden dierzelfde gemeente te Westzaan, Zaandijk, Ilpendam en Medemblik zijn in vijf verschillende adressen aan U Edel Mogenden hunne bezwaren opgegeven omtrent de hoofdstukken betreffende de godsdienst en het onderwijs, voorkomende in het ontwerp van Grondwet der Staatscommissie. In meer of mindere ontwikkeling tredende der gronden, waarop hunne bezwaren berusten, komen allen daarin overeen, dat zij de meeste bepalingen, in deze beide hoofdstukken vervat, als hoogst bezwaarlijk afkeuren, ja ook gevaarlijk in de uitvoering beschouwen, terwijl ook enkelen hunner de onbeperktheid wraken van het regt van vereeniging, zoo als het in art. 10 van dat ontwerp gehuldigd wordt. Zij voorzien als gevolg daarvan de oprigting van een onbepaald getal van zoogenaamde godsdienstige inrigtingen, die zij beschouwen als zoovele oorzaken te zullen zijn van toenemende onrust onder de hier te lande bestaande gemengde bevolking. Hetzelfde bezwaar achten zij gelegen te zijn in de toelating van alle openbare godsdienstoefeningen, die zij minstens binnen de muren wenschen beperkt te zien; terwijl zij ook het regt van placet ongeschonden gehandhaafd verlangen. Wijders achten zij het billijk, dat het genot van tractement en andere inkomsten, thans door godsdienstige gezindheden of hare leeraren genoten, aan hen verzekerd worde. Zij wenschen eindelijk, dat de Grondwet genoegzame waarborgen bevatte, of voor het minst de mogelijkheid overlate tot het daarstellen eener bijzondere wet ten opzigte van het onderwijs, die hoofdzakelijk met die van 1806 behoorde overeen te komen.

« In meer algemeene bewoordingen verklaren zich ook tegen de voorgestelde artikelen betreffende de vrijheid van godsdienst en onderwijs: *A. van Wetering* en 124 ingezetenen van Purmerend, en *P. Vink* en 32 ingezetenen van Middelie; terwijl *A. J. Veerman*, *W. van Tijen*, *D. Claus*, *C. G. R. Meijer*, *A. de Bruyn* en *W. R. Linn*, bij zes gelijkluidende adressen, voorzien van 196 handteekeningen van inwoners van Amsterdam, in dezelfde bewoordingen als het adres van mr. *J: de Bosch Kemper c. s.*, waaromtrent ik de eer had rapport uit te brengen in de zitting van 23 Junij jl., vele bepalingen van het ontwerp der Staatscommissie toejuichen, doch hunne bedenkingen aanvoeren tegen het

stelsel van regtstreeksche verkiezingen en het voorgestelde omtrent godsdienst en onderwijs.

«Daarentegen worden in dertien gelijkluidende adressen van *M Geurs* en 19 inwoners van Heilo;

« *H. G. van Wijk* en 22 inwoners van Heemskerk;

« *R. van Koolwijk* en 8 inwoners van Wieringen;

« *R. Mathot* en 1 inwoner van Haringcarspel;

« *L. J. Hoeter* en 7 inwoners van Warmenhuizen;

« *J. A. Peeters* en 118 inwoners van Alkmaar;

« *J. W. Husink* en 3 inwoners van Schoorl;

« *H. J. Heurlen* en 18 inwoners van Castricum;

« *H. Isink*, te Akersloot;

« *W. H. Jansen* en 17 inwoners van de Oude Schelde op Texel;

« *P. H. van Dijk* en 19 inwoners van Schagen;

« *J. Leijen* en 3 inwoners van Bergen, en

« *H. van de Gijn* en 77 inwoners van Langendijk

dezelfde adhaesie vermeld aan de verklaring des ministers van Justitie, van 13 Mei jl., alsmede de betuiging der gehechtheid van de adressanten aan den monarchalen regeringsvorm en het Huis van Oranje, waarvan ik reeds een uitvoeriger rapport uitgebragt heb bij het vermelden der adressen van mr. *C. Diemont* c. s. in de zitting van ll. Vrijdag.

«Daar alle deze adressen betrekking hebben tot het ontwerp van grondwets-herziening, thans bij deze Kamer aanhangig, en mitsdien met nut zouden geraadpleegd kunnen worden, zoo heeft uwe commissie de eer, tot het nederleggen derzelve ter griffie te concluderen.»

«*A. W. Bloem* en 56 andere onderwijzers te Amsterdam;

«*J. Berkhout* en 10 andere onderwijzers aldaar;

«*J. C. Troutman* en 33 andere onderwijzers aldaar;

«*G. Joffer* en 7 andere leden der afdeeling Wadwayn van het Nederlandsche onderwijzers-genootschap, dragen allen, deels in zeer uitgebreide memoriën, deels in meer beperkte geschriften, hunne bezwaren voor tegen de strekking van art. 183 van het ontwerp der Staatscommissie.

«Hierbij kunnen eveneens gevoegd worden negen eensluidende verzoekschriften van *P. Epkema*, *E. H. van der Meulen*, *P. Krom*, *P. H. van Coeverden*, *A Wassenaar*, *G. van der Hey*, *P. Hanck*, *S. Spijer* en *H. G. Witlage*, te zamen bevattende 311 onderteekenaren, allen woonachtig te Amsterdam, alsmede de adressen, aangeboden door *H. T. Puls*, te Diemen, en 6 andere onderwijzers, en het gemeentebestuur en de 5 onderwijzers van Nieuwendam en Zunderdorp.

«Met bezorgdheid zien alle deze adressanten de strekking van het bedoelde 183ste artikel, waardoor aan den Staat het opzigt over de leiding van het onderwijs zoude ontnomen worden. Het stilzwijgen toch van de «aanhoudende zorg,» die der Regering bij de bestaande Grond-

wet omtrent het onderwijs aanbevolen werd, strekt adressanten ten bewijze, dat men die zorg voor het vervolg onnoodig schijnt te achten, hetgeen trouwens ook het gevolg moet zijn van het beginsel, dat dit geheele artikel beheerscht. Bij eene algemeene vrijheid toch der onderwijzers, om overal, en op zoodanige wijze als het meest met hunne inzigten strookt, onderwijs te geven, wordt het voor den Staat onmogelijk, dien invloed uit te oefenen, welke de belangen van een goed onderwijs vereischt. Zonder het regt van den Staat te willen bepleiten, om een positiven invloed uit te mogen oefenen op de kweeking van den toekomstigen staatsburger, wordt echter in een dezer adressen daarop gewezen, dat men hier te lande steeds de krachtigste organisatie van het staats-onderwijs gehuldigd heeft, ja zelfs het met den republikeinschen regeringsvorm, zoo hier als elders, bestaanbaar achtte. De voorslagen betrekkelijk volks-opleiding en volks-onderwijs, in de eerste Fransche republiek, huldigden, bijna zonder uitzondering, het beginsel van opperste leiding; de bestaande orde van zaken alhier werd onder de Bataafsche republiek voorbereid, gekweekt en daargesteld. Maar de ondervinding is buitendien daar, om de noodzakelijkheid eener opperste leiding te staven. Overal, waar vrijheid van onderwijs heerscht, verkeert dat onderwijs in den droevigsten toestand en blijft een groot deel der bevolking daarvan verstoken, getuige Spanje en Italië, ja zelfs Groot-Brittannië; waar daarentegen de Staat zich dit belang aantrekt, verbreidt het onderwijs zich over de massa der bevolking en de statistieke opgaven der schoolgaanden in die landen leveren de meest verrassende bewijzen van den krachtigen zegen eener zoodanige opvoeding. Verscheidene Duitsche Staten, Frankrijk onder het laatste koningschap, versterken te dien opzigte de ondervinding, die daarvan hier te lande opgedaan is. Door vreemdelingen is dan ook steeds het Nederlandsche onderwijs, door den Staat verzorgd en geleid, als voorbeeld aangeprezen. Maar wanneer adressanten die opperste leiding als een onmisbaar vereischte beschouwen voor het behoud van een deugdelijk onderwijs, willen zij echter niet geacht worden de wijze goed te keuren, waarop de Regering doorgaans de haar opgedragen zorg heeft begrepen en toegepast. Met regt, beweren sommigen hunner, heeft men het stelsel veroordeeld, waarbij de schoolwet van 1806 door Koninklijke besluiten werd hersteld, verklaard, verbeterd en uitgebreid. Die regering bij besluiten is ook voor het onderwijs noodlottig geweest; de Natie heeft regt te verlangen, dat ook deze hare hoogste belangen onder de hoede der wet worden gebragt. Eene nieuwe wet op het onderwijs is dan ook eene dringende behoefte geworden, daar de wet van 1806 onvolledig, gebrekkig en voor de tegenwoordige behoeften ongeschikt is geworden. Maar het beginsel der leiding van staatswege moet in het belang van den Staat uit die wet in de nieuwe overgaan. — Een ander bezwaar achten sommigen in de bewoordingen van het aangehaalde artikel gelegen te zijn, voor zooverre het de vrijheid van onderwijs van geheel

ongenoegzame bepalingen omgeeft, en mitsdien het beginsel van een door de behoeften te bepalen aantal scholen uit de te wachten schoolwet verbant. Ongenoegzaam is de bepaling: « van toezigt van staatswege, » omdat zij niet verder zal kunnen strekken dan tot wering van handelingen en leeringen, met de wetten van den Staat in strijd, terwijl hij buitendien niet eens in staat zal zijn, dit deel te verwezenlijken. Bij een vrij onderwijs toch is het prediken van zeden- of staatsvorm-ondermijnende beginselen aan de scholen allezins denkbaar en mogelijk. Hoe zal de Staat zich immer van het bestaan zulker leeringen overtuigen? Zal zij zich op het getuigenis der onmondige kinderen kunnen beroepen? Zal het toezigt, onverwacht de school bezoekende, zoodanig onderwijzer immer op het feit betrappen en zal hij zich niet, zoo lang althans, binnen de perken der wet weten te houden? Maar al konde dit toezigt al het kwaad weren, het ontbrekende goede opwekken vermag het niet. Het ligt, blijkens de voorbeelden, die het vrije onderwijs in België oplevert, in de bedoelingen van sommige vereenigingen, om de ontwikkeling der verstandelijke vermogens van de kinderen stelselmatig tegen te werken en slechts eene doode werktuigelijke kennis mede te deelen. Zulk onderwijs zal zeker geene onwettige beginselen leeren; het toezigt van den Staat zal hier dus geen kwaad te weren hebben, maar het zal den zedelijken moord moeten gedoogen, die aan een deel der opgroeijende bevolking wordt opgelegd. — Even ongenoegzaam en fictisch beschouwen deze adressanten de voorwaarde van onderzoek naar de bekwaamheid der onderwijzers. Al ware het ook, dat de wet meerdere bekwaamheid eischte dan thans in een hoofd-onderwijzer geworderd wordt, zoo is daarin nog geen waarborg voorhanden, dat die bekwaamheid voortdurend zal bezeten worden, indien de lust en dwang ontbreken, om ze te onderhouden. Hoe menigmaal zal de kennis van den onderwijzer dan in jammerlijke tegenspraak kunnen zijn met zijne acte van bekwaamheid. Eenmaal verkregen, verklaart ze hem steeds bekwaam tot het onderwijs, ook wanneer hij naderhand alle studie heeft verwaarloosd, en zelfs, na jaren lang een ander beroep te hebben uitgeoefend, het onderwijs weder verkiest op te vatten. Ook de practische geschiktheid, die alleen door lange oefening in de school wordt erlangd, zal voortaan overbodig zijn, daar het althans onzeker en onwaarschijnlijk is, dat dit uit het woord *bekwaamheid* kan worden afgeleid, terwijl daarbij ook van het zedelijk gedrag des onderwijzers geen sprake is. Een veroordeelde, een man van bekende onzedelijkheid, zal men op grond daarvan een brevet van bekwaamheid niet kunnen weigeren, noch, reeds in het bezit daarvan zijnde, het schoolhouden kunnen ontzeggen. Tegen zoodanig misbruik althans geeft de wet van 1806 betere waarborgen. Zij eischt deugdelijke getuigschriften van goed zedelijk gedrag en dreigt met schorsing of ontzetting dengene, wiens gedrag in strijd met de waardigheid zijner roeping wordt bevonden. Het herhaalde onderzoek, de vergelijkende examina, die zij voorschrijft, worden door de vrijheid afgeschaft. Maar al ware al het gestelde ongegrond, en al

konde de vrijheid van onderwijs voortreffelijke onderwijzers kweeken, dan nog zoude het onderwijs zelf in hunne handen bederven en ondergaan. Door het aantal scholen te bepalen volgens de behoeften, waarborgt de Staat den ijverigen onderwijzer een redelijk bestaan; waar hij echter de vrijheid van onderwijs predikt, opent hij daarentegen eene concurrentie, waardoor zijn bestaan onophoudelijk wordt bedreigd, en ten slotte vernietigd; dáár ontneemt hij hem de middelen, om voor het onderwijs te doen en te zijn, wat zijne pligten van hem eischen; dáár wordt zijne onafhankelijkheid tegenover den leerling benadeeld en hij een slaaf hunner ouders, in wier oog hij veelal een loontrekkend dienaar zijn zal. Die concurrentie zal wel de schoolgelden, waar zulks nog slechts mogelijk is, kunnen doen dalen, maar de waarde van het onderwijs zal daardoor evenzeer verminderen, terwijl de scholen van geestelijke vereenigingen, die gaarne voor niet een onderwijs geven, dat haar tot heerschappij brengt over den geest en zin des volks, niet weinig zullen medewerken, om het goede onderwijs te gronde te rigten. Als bewijs, dat het door hen beweerde niet overdreven is, wijzen adressanten op de gevolgen der vrijheid van onderwijs in België en Engeland, terwijl zij den onvolkomen en gebrekkigen toestand aanhalen, waarin reeds sedert jaren onze bijzondere scholen der 2de klasse verkeeren, die ook op het beginsel van concurrentie berusten, hoewel nog gematigd door het bepaald aantal, dat daarvan bestaat. — Bij zulke hoogst bedenkelijke gevolgen, die van eene verandering van stelsel te vreezen zijn, vragen adressanten, of het opnemen in de Grondwet van het beginsel der vrijheid van onderwijs dan zoo onvermijdelijk noodzakelijk is? Zij gelooven dit ontkennend te kunnen beantwoorden, zelfs met terugzage op de gronden, die door hen aangevoerd worden, welke het meest die vrijheid verlangen. De oorzaak tot dien wensch is toch gelegen in de klagten van sommigen, alsof de bestaande inrigting van het onderwijs de godsdienstige vrijheid zoude schaden. Ook de adressanten verlangen eerbiediging van elks godsdienstige denkwijze, zelfs in het onderwijs. Maar zij achten het ook bestaanbaar bij een onderwijs van staatswege, bij een zoogenaamd publiek onderwijs. Dit hebben de ontwerpers ook vermeend, door in het besproken artikel een publiek onderwijs voor te schrijven, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen. Zoodra de mogelijkheid dus daartoe bestaat, zoodra zulk een onderwijs publiek kan zijn, dat is onder de leiding van den Staat kan plaats vinden, dan behoeft het ook niet vrijgelaten te worden. Op alle deze en meerdere gronden verzoeken adressanten, dat het beginsel der vrijheid van onderwijs uit de te wijzigen Grondwet worde geweerd en het onderwijs, door de wet geregeld, een voorwerp van aanhoudende zorg der uitvoerende magt moge blijven.

«Daar ook deze verzoekschriften betrekking hebben tot dezelfde aanhangige wet, zoo vermeent uwe commissie eveneens tot nederlegging ter griffie te moeten concluderen.»

«Door *J. G. Matthes* Jz., ambachtsheer der heerlijkheid Haringcarspel en Dirkshorn, wonende te Amsterdam, alsmede door 16 andere ondergeteekenden, allen eigenaren en administrateuren der heerlijkheden, achter hunne naamteekeningen uitgedrukt, wordt bij een adres, dd. Mei 1848, aan U Edel Mogenden te kennen gegeven, dat zij zich verongelijkt achten door de bepalingen van het 2de additionnele artikel van het ontwerp van Grondwet der Staats-commissie. Bij dat artikel toch worden met algeheele afschaffing, zonder eenige schadeloosstelling, bedreigd de aan hunne ambachts-heerlijkheden verbonden regten van benoeming en voordragt van eenige plaatselijke ambtenaren en betrekkingen, alsmede het regt, om van het hononarium, dat door die ambtenaren genoten wordt, tien ten honderd ten hunnen behoeve te heffen. Zonder te willen uitweiden over den weldadigen invloed, welken adressanten beweren, dat door de ambachtsheeren door zoodanige benoemingen en voordragten op sommige plattelands-besturen kan uitgeoefend worden, wenschen zij alleen de aandacht van U Edel Mogenden te vestigen op het positief onregt, dat hun en anderen door de bepalingen van het bedoelde artikel toegebragt wordt, terwijl daarmede tevens in lijnregten strijd is een ander hoofdbeginsel, bij datzelfde ontwerp gehuldigd, te weten, dat niemand van zijn eigendom kan worden ontzet, dan tegen voorafgaande schadeloosstelling. De afschaffing nu der recognitie-gelden zonder schadeloosstelling stelt onmiskenbaar eene inbreuk op het eigendoms-regt der adressanten daar. Dit is evenzeer het geval omtrent het regt van aanstelling en voordragt van sommige gemeente-bedieningen, dewijl, bij koop of verkoop, overgang of erf-opvolging van heerlijkheden, de waarde derzelve door die regten niet alleen steeds verhoogd is geworden, maar aan het bezit dier regten ook door hen daarom te grooter waarde gehecht wordt, naar mate zij een grooter deel hunner grondbezittingen hebben gelegen in de gemeente, waarover zij als ambachts-heeren gesteld zijn, en door die regten meerderen invloed op die gemeenten kunnen uitoefenen. Om alle deze redenen wenschen adressanten, dat bij de nieuwe Grondwet geene bepalingen aangenomen worden, waarbij zij van hun eigendom zouden ontzet kunnen worden, ten ware de regelen van regt en billijkheid op hen toegepast wierden.

«Daar dit adres betrekking heeft tot het in behandeling zijnde ontwerp van Grondwet, stelt uwe commissie voor, het, ter inzage der leden, ter griffie te deponeren.»

«*D. B. Adrian*, te Amsterdam, geeft, onder dagteekening van 15 Junij, te kennen, dat, naar zijne meening, de afschaffing der belastingen op het gemaal, geslagt en brandstoffen niet naar de wijziging der Grondwet behoort te wachten; dat aanmerkelijke bezuinigingen in 's Rijks dienst mogelijk zijn, en dat de schatkist door de uitgifte van 100 millioen papieren geld zeer bevoordeeld zou worden. Hij voelt zich genoopt deze stellingen te verdedigen, omdat hij met klimmende

bezorgdheid opgemerkt heeft, dat men, bij de algemeene belangstelling om tot eene herziening der Grondwet te geraken, daarbij van het beginsel uitgaat, alsof ons volksbestaan van die wijziging alleen afhankelijk zoude zijn. Het komt hem daarentegen voor, dat de materiële toestand van het land en de treurige gesteltenis der midden- en mindere standen, vóór alles, het nemen van afdoende maatregelen vorderen, waardoor leniging en redding te wachten zijn voor het grootste deel der Natie, dat naauwelijks weet, wat eene Grondwet is, maar bij wie goedkoope levensmiddelen eene levensquaestie wordt. Om daartoe te geraken, dringt adressant ten sterkste aan op de afschaffing der belastingen op het gemaal, geslagt en de brandstoffen, hoezeer hij erkent, dat daardoor een verlies voor de schatkist ontstaan zal, onmogelijk te herstellen door verdere bezuinigingen in het staatsbeheer of door de invoering van andere belastingen. Hij raadt dan ook het nemen van buitengewone middelen aan, en geeft drie middelen aan de hand, die in overweging konden genomen worden. Hij vestigt daartoe de aandacht: 1. op het ontzettend hoog bedrag, dat het beheer en de administratie der Oost-Indische bezittingen vordert, waarop, naar zijn beweren, jaarlijks millioenen gulden zouden te bezuinigen zijn; 2. op het opmerkelijk geringe resultaat of saldo, dat het Vaderland geniet uit de realisatie van het productief of rijks-eigendom, dat de Oost-Indische bezittingen opleveren; want van de jaarlijksche opbrengst van Java, dat nagenoeg voor 70 à 80 millioen aan producten levert, vloeit naauwelijks 3 millioen in de schatkist. Hoezeer de adressant erkent, volstrekt geen kennis te bezitten van al hetgeen wat het beheer der Oost-Indische aangelegenheden betreft, en dan ook geene aanwijzing doen wil, waarin de verbeteringen zouden kunnen bestaan, die hij in de Oost-Indische dienst noodig acht, gelooft hij echter door het aanvoeren van een voorbeeld het bewijs te moeten leveren, dat op die dienst hier te lande althans groote bezuinigingen in te voeren waren. Daartoe kiest hij het bedrag der *sorteer-*, *taxatie-* en *courtagie*-gelden, die jaarlijks door de Nederlandsche Handel-maatschappij voor de te verkoopen *koffij* betaald worden, en volgens zijne berekening eene som van p. m. *f* 490,000 bedragen, waarop minstens *f* 200,000 bespaard konden worden, wanneer men de sortering en taxatie, bij jaarlijksche beurtwisseling, aan zes deskundigen opdroeg, tegen een vast jaargeld van *f* 1800 ieder, en daarbij de courtagie van 30 centen per baal op 20 verminderde. Deze wijze van handelen evenzeer toepassende op de sortering, taxatie en courtagie van te verkoopen *suiker*, *rijst* en *indigo*, zoude, naar des adressants beweren, het jaarlijksch voordeel voor de schatkist alleen uit dezen hoofde tot op *f* 800,000 doen klimmen. 3. Het derde reddings-middel, eindelijk, dat hij wenscht aan te geven, bestaat in het onmiddellijk invoeren als wettig betaalsmiddel zoowel hier te lande als in onze overzeesche bezittingen van p. m. 100 millioen gulden aan geldbiljetten, om voor dat bedrag, onder vereischte zekerheid voor de houders, aan te koopen even zooveel van de

hoogste rentegevende nationale schuldbrieven, die gedeponeerd moesten worden bij de Nederlandsche Bank, om de renten daarvan als provenu jaarlijks in de schatkist te doen vloeijen.

«Daar dit verzoekschrift beschouwd kan worden als in verband te staan met een van regeringswege toegezegd wets-ontwerp, waarover deze Kamer weldra te beslissen zal hebben, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, het, ter inzage der leden, op de griffie te deponeren.»

Bij monde van den heer *Opperdoes Alewijn:*

«*A. F. Sifflé*, advokaat en notaris te Middelburg, en 101 ingezetenen van Walcheren wenden zich tot U Edel Mogenden, in de overtuiging, dat alleen eene regering naar de beginselen, ontwikkeld in de redevoering van Zijne Excellentie den minister van Justitie *ad interim*, gehouden in de vergadering van 13 Mei jl., het Vaderland gelukkig en magtig kan maken. Het belang bewerende, dat er in gelegen is, om den staat van onzekerheid en spanning te doen ophouden, veroorzaakt door den langzamen voortgang der nationale zaak en het nog slechts tijdelijk bestaan van een ministerie, hetwelk de behoeften van onzen tijd en den wensch des volks heeft begrepen; overtuigd, dat de weinige punten, waarop het met 's Konings bewilliging publiek gemaakte ontwerp der gewijzigde Grondwet verbetering behoefde, gelijk bijv. omtrent de regeling der geldelijke aangelegenheden der koloniën, in den minister-raad reeds zullen zijn overwogen en hervormd en, ook in onderwerpen van minder belang, eigene begrippen ten offer brengende op het altaar des Vaderlands, verklaren adressanten de hoofdbeginselen van het oorspronkelijke ontwerp aan te kleven en toe te juichen. In het bijzonder gelooven de onderteekenaren, dat tegenwoordig in geene Grondwet kunnen worden gemist: de beginselen van regtstreeksche verkiezingen der nationale, provinciale en gemeentelijke vertegenwoordiging; openbaarheid der zittingen van gemeente-besturen, gewestelijke en algemeene Staten; vrijheid van godsdienstoefening, vereeniging, onderwijs en drukpers voor allen zonder onderscheid en bevoorregting, doch altijd behoudens een billijk door de wet geregeld toezigt, tot behoud van orde en de handhaving der gelijke regten van anderen. Eindelijk wordt de aanneming en invoering der op deze grondslagen gevestigde gewijzigde Grondwet aanbevolen en op de bespoediging der daartoe strekkende werkzaamheden aangedrongen, en de wensch geuit, om het thans tijdelijk ministerie definitief benoemd te zien.

«Een gelijkluidend adres van *D. van Eck*, advokaat te Middelburg, en 26 ingezetenen van Walcheren.

«*E. Vogelvanger*, med. doctor, en 13 andere ingezetenen van Hulst en omliggende gemeenten in het 5de district van Zeeland geven hunne goedkeuring te kennen van eene nieuwe Grondwet, zoo als die op breede grondslagen door de commissie van 17 Maart dezes jaars is

voorgesteld, waarvan zij de daarstelling met ongeduld verbeiden. Zij vereenigen zich volkomen met de hoofd-beginselen, in dat voorstel opgenomen, bepaaldelijk met die der toegezegde vrijheid van drukpers, van het regt van vereeniging, van godsdienst, van onderwijs, afschaffing der standen en van de regtstreeksche verkiezingen, zoomede van de regeling van staatsdienst bij de wet. Ook vereenigen zij zich met de regerings-beginselen van den tijdelijken minister van Justitie, in de zitting van 13 Mei jl. medegedeeld. Overigens wordt door de adressanten op de spoedige invoering der nieuwe Grondwet en de in te voeren bezuinigingen, door vereenvoudiging en de verbetering van het belastings-stelsel, aangedrongen.

« *W. C. de Crane*, benevens 65 andere ingezetenen van Zierikzee, maken gebruik van het regt, bij art. 159 der Grondwet toegekend, en geven eerbiedig te kennen, dat zij de beginselen, waarop het ontwerp van Staatsregeling, aangeboden door de commissie van 17 Maart jl., rust, namelijk: onschendbaarheid des Konings, verantwoordelijkheid der ministers, ontbindbaarheid der vertegenwoordiging, regtstreeksche verkiezingen, openbare behandeling der rijks-, provinciale- en gemeentelijke belangen, vrijheid van godsdienst, onderwijs en drukpers, regt van petitie en vereeniging, voor de éénige waarborgen houden, waarop eene *duurzame* Grondwet kan worden gevestigd, terwijl zij vreezen, dat het verwerpen dezer *beginselen* daarentegen tot onrust en inwendige verdeeldheid leiden zoude.

« Een gelijkluidend adres van *C. J. van der Halen*, benevens 34 andere ingezetenen van Brouwershaven.

« *W. Schaapman* en 9 andere ingezetenen van Goes zijn doordrongen van al het gewigt der omstandigheden, waarin Nederland verkeert, en van den pligt, die op ieder rust, om aan de stem des Konings en der Regering gehoor te geven tot openbaarmaking der individuele gevoelens en inzigten. Zij verklaren dan ook opregtelijk hun zegel te hechten aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie, in de vergadering van 13 Mei jl., opengelegd, en wenschen, dat de uitspraak der Staten-Generaal daarmede ten beste van het Vaderland in overeenstemming zal mogen zijn.

« Een gelijkluidend adres van *Augustinus van Driessche* en 33 andere ingezetenen van Sas van Gent.

« Een gelijkluidend adres van *Adr. van den Broecke Az.* en 98 andere ingezetenen van Sluis, Aardenburg en St. Anna ter Muyden.

« Een gelijkluidend adres van *J. G. Menheeze* en 42 andere ingezetenen van 's Heerenhoek.

« Een gelijkluidend adres van *P. Romijn* en 42 andere ingezetenen van 's Heer-Arendskerke.

« Een gelijkluidend adres van *M. J. van Allemekinders* en 11 andere ingezetenen van Borsselen.

« Een gelijkluidend adres van *P. Borsten*, pastoor, en 103 andere ingezetenen van Kwadendamse.

«*N. Kerkhaert* en 30 andere ingezetenen van Westdorpe verklaren, bij het door hen ingediende adres, dat de wijze en echt vaderlandslievende beginselen, met zooveel klem en helderheid in de redevoering van den tijdelijken minister van Justitie, in de zitting van den 13 Mei jl., ontwikkeld, volkomen strooken met hunne politieke overtuiging en het alzoo hun hartelijke wensch is, dat eene spoedige herziening der Grondwet, in den zin van het bereids openbaar gemaakte ontwerp, den weg bane, om voorzegde beginselen in het ware belang van Vorst en Volk weldra in practijk gebragt te zien.

«Een gelijkluidend adres van *Pauwels* en 11 andere ingezetenen van Sas van Gent.

«Een gelijkluidend adres als het eerste bovenvermelde, van *P. F. Kriel* en 87 andere ingezetenen van IJzendijke.

«Alle deze adressen betrekking hebbende tot de in behandeling zijnde grondwets-herziening, adviseert uwe commissie, om dezelve, ter inzage van de leden, ter griffie neder te leggen.»

«*Adr. van den Broecke As.*, benevens 71 andere ingezetenen van Aardenburg, in het 4de district van Zeeland, verlangen bij de tegenwoordige Grondwet meerdere vrijheid en meerdere welvaart, om deze vrijheid te kunnen genieten: 1. gelijkheid (eene werkelijke, geene naam-gelijkheid) van allen voor de wet; 2. afschaffing der heerlijke regten, welke wel is waar in Zeeuwsch Vlaanderen sinds lang verdwenen zijn, doch onder welker ijzeren juk nog zoovelen hunner landgenooten zich krommen moeten; 3. algeheele vernietiging der slavernij in Nederland en deszelfs koloniën, als onbestaanbaar met de waarde van den mensch en met elk beginsel van zedelijkheid; 4. eerbiediging van het regt van eigendom door afschaffing van de daarmede in strijd zijnde verordeningen op de jagt en visscherij; 5. eene bezuinigende vereenvoudiging in het staatsbestuur, in de bijzondere administratiën, vooral in de bedeeling en vordering van het regt, waarover reeds de tegenwoordige minister van Justitie, *ad interim*, zoo wèl en naar waarheid het woord gevoerd heeft; 6. eene herziening van het belastings-stelsel, naar aanleiding waarvan de drukkende belastingen op het gemaal, geslagt en dergelijke zouden kunnen vervallen; 7. eindelijk, en voornamelijk, de wering van vreemde werk- en ambachtslieden, die, alleen het verschuldigde patentregt betalende, doch overigens in geene der menigvuldige rijks- en plaatselijke lasten deelende, voor een verminderd loon alhier komen arbeiden en den Nederlandschen huisvader het brood als onder de hand wegrooven.

«*A. Gielen* en 84 andere ingezetenen te Eede, 4de district van Zeeland, de thans aanhangig zijnde grondwets-herziening toejuichende, koesteren de hoop op eene betere toekomst en verwachten, dat op alles, wat in het ontwerp der Grondwet den toets der stiptste gelijk- en regtvaardigheid nog niet kan doorstaan, alsnog een ernstig regard door de leden der Tweede Kamer geslagen zal worden. De adressanten bidden

en smeeken alwijders, bij de rust van het lieve Vaderland en bij alles wat dierbaar is, dat de Staten-Generaal niet zullen gedoogen, dat er halve maatregelen te rverbetering zullen genomen worden, maar dat in onze constitutie met ronde woorden te lezen sta: vrijheid van godsdienst zonder placet, vrijheid van onderwijs, vrij regt van petitie, vrije drukpers, vrije en regtstreeksche verkiezingen, vrije associatie en gelijk regt tot het bekleeden van alle ambten en bedieningen. Dat alles, met vereenvoudiging in het algemeen en plaatselijk bestuur, openbaarheid in alle administratiën, alle mogelijke bezuinigingen, — dat zal orde en rust, bloei en welvaart, vertrouwen en liefde onder elkander op hechte grondslagen vestigen. Zoo doende zal onze constitutionnele monarchie onder den geliefden en geëerbiedigden Koning sterk zijn door regt, vrijheid en eendragt. Ten slotte dringen de adressanten nog aan op de spoedige voldoening der toegezegde schadeloosstelling voor de geïnundeerde gronden tijdens de Belgische onlusten, daar ook een langer dralen ten deze ontevredenheid veroorzaakt.

«*J. van Swaal* en 44 andere ingezetenen te Graauw en Langendam, in het 5de district der provincie Zeeland, schenken mede hunne goedkeuring aan de gronden, in de redevoering van den tijdelijken minister van Justitie, betreffende de grondwets-herziening en het regerings-stelsel, ontwikkeld. Zonder in bijzonderheden te treden, willen zij alleen op het volgende opmerkzaam maken, om hetzelve met duidelijke bewoordingen in de Grondwet te zien opgenomen: 1. billijke verdeeling van ambten en bedieningen, zonder aanzien van godsdienst; 2. regtstreeksche verkiezingen, niet alleen voor de volks-vertegenwoordiging, maar ook voor de gewestelijke en plaatselijke autoriteiten; 3. vrijheid van drukpers en vereeniging; 4. gelijke vrijheid van onderwijs in het waarachtig belang der lieve jeugd en der menschheid; 5. de vrijheid van godsdienst, niet alleen in denken, maar in belijdenis, uitoefening van plegtigheden, vrije briefwisseling met hare hoofden en eigen beheer en bestuur van hare goederen en huishouding; 6. de bezoldigingen of tractementen voor de bedienaars der eerediensten, als ook andere voor eeredienst uitgetrokken gelden, maken ontegensprekelijk een gedeelte der bescherming uit, doch opdat gelijke bescherming waarheid zij, verlangen de ondergeteekenden verder, dat òf wel *geene* gelden voor eerediensten uit 's Rijks schatkist betaald worden, òf wel aan elke bestaande erkende gezindheid in evenredigheid van het getal, dat dezelve is toegedaan, worden uitgereikt.

A. P. Thomaes, grond-eigenaar te Sas van Gent, dringt aan op vereenvoudiging en bezuiniging. De belastingen op het geslagt en gemaal willende afgeschaft, het patent en het personeel wenschende verminderd te zien, beschouwt hij de tractementen en vooral de pensioenen als voor belangrijke inkrimping vatbaar te zijn. De adressant acht het wijders redelijk, dat in de Grondwet bij iedere gezindheid vrijheid van godsdienst en onderwijs gedetailleerd uitgedrukt worde,

dat dezelve gelijke regten bezitten en de ambten en bedieningen naar evenredigheid der gezindheden worden gegeven. Hij beklaagt zich over het lot der grensbewoners in het geval van oorlog, ten opzigte van het bezwaar en de aangebragte schade der inundatiën, en verlangt ten slotte, dat, bij het mobiliseren der schutterijen, de gehuwden zonder kinderen, in een vak gevestigd zijnde, van deze dienst zullen ontslagen worden.

«*J. F. Smulders* en 149 andere katholijke ingezetenen van Hontenisse, in het 5de district van Zeeland, dringen aan op vrijheid van godsdienst, en achten daartoe noodig, dat bij de aanhangige grondwets-herziening worde verzekerd: *a.* vrije openbare belijdenis en vrije openbare oefening der eeredienst; *b.* vrije aanstelling van alle kerkelijke overheden en bedienaren; *c.* vrije briefwisseling, zoo buiten als binnen 's lands; *d.* vrije afkondiging van alle kerkelijke voorschriften en acten; dat alles buiten eenige hoegenaamde inmenging, buiten eenigen invloed van het wereldlijk gezag en buiten eenige andere repressie dan die der strafwet, alleen nadat door het misbruiken dier vrijheden een bepaald delict zal zijn gepleegd. Verder verlangen zij: 1. vrijheid van onderwijs, onbeperkt in de oefening, ontheven van alle preventive maatregelen; 2. vrijheid van vereeniging en associatie; 3. gelijke burgerlijke en politische regten; 4. grondwettige verzekering aan alle gezindheden van alle thans door haar van staatswege genoten wordende inkomsten.

«*D. de Waal Sz.*, benevens 35 andere ingezetenen van de gemeente Ossenisse, 5de district van Zeeland, verklaren, dat zij zich met de hoofd-beginselen van het voorstel der nieuwe Grondwet, zoo als hetzelve door de Staats-commissie is ontworpen, gereedelijk kunnen vereenigen. bepaaldelijk met die der vrijheid van drukpers, regt van vereeniging, van godsdienst, van onderwijs, van de afschaffing der standen, van de regtstreeksche verkiezingen, verantwoordelijkheid der ministers, onschendbaarheid der vertegenwoordiging, alsmede van de gelijke bedeeling der staats ambten en bedieningen bij de wet. Zij vereenigen zich volkomen met de regerings-beginselen, door den tijdelijken minister van Justitie ontvouwd, en dringen aan op de spoedige invoering der nieuwe Grondwet, de bezuinigingen door vereenvoudiging en verbetering van het belastings-stelsel, in het bijzonder op de afschaffing of ten minste de vermindering van den accijns op het geslagt, gemaal en noodzakelijke levensbehoeften.

«*J. Elsen*, pastoor, en 69 andere ingezetenen van Hengstdijk (provincie Zeeland) verzoeken geheel in gelijken geest: 1. vrijheid van godsdienst, zonder inmenging van het tijdelijk gezag, en bij gevolg: *a.* vrije openbare belijdenis en uitoefening der eeredienst, *b.* vrije aanstelling van alle kerkelijke overheden en bedienaren, *c.* vrije briefwisseling met alle binnen- en buitenlandsche kerkelijke overheden, *d.* vrije afkondiging van alle kerkelijke voorschriften en stukken, *e.*

volledige afschaffing van alle Napoleontische decreten en wel voornamelijk dat van 1809; 2. wijders gelijke burgerlijke en politieke regten, als: *a*. gelijke verdeeling van ambten en bedieningen tusschen de onderscheiden gezindheden; *b*. grondwettige verzekering, ten aanzien der thans van staatswege genoten wordende geestelijke inkomsten, of anders afschaffing van alle aanspraak voor de eerediensten op onderstand uit 's Rijks schatkist; 3. vrijheid van onderwijs, geheel onbeperkt en ontheven van alle preventive maatregelen, hoogstens alleen voor het lager onderwijs een onpartijdig onderzoek naar bekwaamheid; 4. vrijheid van associatie.

«Alle deze adressen de in bewerking zijnde grondwets-herziening betreffende, adviseert de commissie, om dezelve ter griffie te doen nederleggen, ten einde daarvan inzage door de leden zal kunnen genomen worden.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Donderdag, 29 *Junij*.

Bij monde van den heer *van Heemstra:*

«Een aantal ingezetenen der provincie Vriesland heeft zich bij onderscheidene en in aard en strekking verschillende adressen tot uwe Vergadering gewend, beschouwingen voordragende nopens hetgeen zij bij de aanstaande grondwets-herziening als wenschelijk en nuttig beschouwen. *A. P. Bloemen* en nog 66 andere ingezetenen van Sneek, *T. P. Jorna* met 86 andere ingezetenen van Harlingen, dr. *G. Taapken* en 49 andere ingezetenen van Leeuwarden en *H. Kamp* met nog 45 andere ingezetenen van Dokkum bepalen zich tot de verklaring hunner innige overtuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm in ons Vaderland, en van hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje. Zij hechten hun zegel aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie opengelegd, en wenschen, dat de uitspraak van U Edel Mogenden daarmede in overeenstemming zijn zal.

«Mr. *S. A. Verwey* en nog 63 mede-onderteekenaars uit Sneek juichen het door de commissie voorgestelde ontwerp van ganscher harte toe, vooral omdat daarbij, nevens een verantwoordelijk ministerie en ontbindbare kamers, regtstreeksche verkiezingen worden voorgesteld, welke zij als gebiedend noodzakelijk beschouwen. Ofschoon deze adressanten zich alzoo met het voorgedragene grootendeels vereenigen, hebben zij echter een viertal bedenkingen, welke zij ter overweging aan U Edel Mogenden aanbevelen: 1. Het inkomen der Kroon behoort volgens hen in het naauwst verband te staan met de meerdere of mindere behoefte des Konings, maar vooral met de meerdere of mindere welvaart van het volk, en zou derhalve jaarlijks bij de begrootings-

wetten behooren te worden overwogen. 2. De Eerste Kamer, gebleken zijnde een hinderpaal te kunnen zijn, dat de wenschen des volks tot den Troon naderen, zoude, vooral bij behoud van den Raad van State, kunnen vervallen, al ware het ook slechts om de reiskosten te bezuinigen. 3. Met het oog op zoodanige bezuiniging zoude het getal der leden van de Tweede Kamer, in stede van vermeerderd, eerder verminderd behooren te worden, en 4. zouden de volks-vertegenwoordigers, ten einde geheel onafhankelijk te zijn, bij deze betrekking geenerlei openbaar ambt behooren te bekleeden.

« *C. Binkes* en 72 mede-onderteekenaren, ingezetenen van Bolsward, verklaren, dat zij, en met hen het grootste deel des volks, de toekomst met bezorgdheid, ja met angst te gemoet gaan, omdat zij hoogen prijs stellen op de bewaring der maatschappelijke orde, het behoud van den Staat en de handhaving van godsdienst en zedelijkheid, terwijl zij meenen de zaden tot ondermijning van dezelve in het voorgedragen ontwerp van grondwets-herziening aan te treffen. Zij bepalen zich tot drie punten: regt van vereeniging, vrijheid van godsdienst, vrijheid van onderwijs, en terwijl zij in eene breedvoerige ontwikkeling hunner gronden treden, komen zij tot de volgende conclusiën:

« dat, wat betreft het regt van vereeniging (indien men het onder de bescherming der Grondwet stellen wil), men zich zoude behooren te bepalen tot het eenvoudig erkennen van dat regt, onder bijvoeging, dat het door de wet zal geregeld worden;

« met betrekking tot de vrijheid van godsdienst, dat de vrijheid voor de belijdenis van godsdienstige meeningen, volgens art. 156 van het ontwerp der commissie, te ver gaat, aangezien de Staat door die vrijheid alle toezigt zoude verliezen en het behoud van orde en rust in dezelve onmogelijk wordt, waarom bij dit artikel de bijvoeging zoude behooren: « mits gehoorzamende aan de lands-wetten, » terwijl adressanten voorts betoogen de noodzakelijkheid van het beperken der vrijheid van godsdienstoefening tot binnen de muren der daartoe bestemde gebouwen;

« ten aanzien der vrijheid van onderwijs, dat door de voordragt der commissie de weldadige werking der wet van 1806 geheel wordt te niet gedaan, en aan Nederland, dat op deszelfs onderwijs roem kan dragen, de kroon zal worden ontroofd, terwijl ook bovendien het onderzoek naar de bekwaamheid des onderwijzers alleen, zonder onderzoek naar zijne zedelijkheid en geschiktheid, als onvoldoende moet worden geacht.

« Deze bezwaren tegen de voordragt der commissie worden mede gedeeld door den kerkeraad en leden van de Nederduitsche hervormde gemeente te *Leeuwarden*, en wel bepaaldelijk ten aanzien van de voordragt der commissie, ten opzigte van godsdienst en onderwijs. Adressanten zijn van oordeel, dat deze beginselen, *alzoo* aangenomen wordende, de verderfelijkste gevolgen voor Kerk en Staat zouden na zich slepen. Zij rangschikken hieronder art. 156, waarbij de belijdenis van godsdienstige meeningen met *volkomen* vrijheid aan ieder wordt toegestaan, art. 159, waarbij alle openbare oefening van godsdienst wordt

toegelaten, art. 160. waarbij het genot van tractementen enz. tot den stand van zaken in het jaar 1814 zou worden teruggebragt, art. 162, waarbij de vrije keus der leeraren aan de kerkgemeenten, benevens het regt van briefwisseling enz., gegeven wordt en waardoor de Koning het regt van placet zoude verliezen, en eindelijk art. 183, waarbij het geven van onderwijs *vrij* wordt verklaard, behoudens onderzoek naar de bekwaamheden des onderwijzers, terwijl adressanten het betreuren, dat in het ontwerp niet is opgenomen art. 224 van de nog bestaande Grondwet, waarin het openbaar onderwijs een aanhoudend voorwerp genoemd wordt van de zorg der Regering.

«De bedenkingen, in de twee vorige adressen tegen de vrijheid van godsdienst en onderwijs in het midden gebragt, worden, blijkens adressen van geheel gelijken aard en strekking, gedeeld door *Hans Wouda*, wethouder, en 68 andere ingezetenen van Sneek, *Jan Bokma* en 15 andere ingezetenen van Idsegahuizen en Piaam, *G. P. Kits van Heyningen* en nog 13 inwoners van Akkrum, *H. Niemeijer* en nog 76 onderteekenaren uit de dorpen Terhorne, Terkaple, Akmarijp en Goingarijp, en *van Boelens* met nog 37 mede-onderteekenaren uit Leeuwarden. Alle deze adressanten betoogen in meer of min uitvoerige redeneringen de noodzakelijkheid van meerdere beperking dezer vrijheden in het belang van rust en orde en van het welzijn van den Staat, terwijl laatstgenoemden, vooral met het oog op Frankrijk, tevens betuigen de vrije vereenigingen met zorg af te wachten en te verklaren, dat die onbepaalde toetreding tot alle voorgedragen artikelen bij zeer velen niet bestaat, welke sommigen der Regering hebben willen wijs maken.

«Veel verder gaan in hunne bestrijding van de voordragt der commissie *J. Lamminga* en 5 mede-onderteekenaren, ingezetenen van Makkum, *J. G. Kruisinga* en 49 anderen, mede wonende in gemeld dorp, benevens *K. W. van der Zee*, met nog 26 mede-onderteekenaren uit de dorpen Oppenhuizen en Uitwellingerga, die bij eensluidende adressen verklaren, dat men zich beijvert te verspreiden, dat gedacht ontwerp geheel overeenkomt met de wenschen van het Nederlandsche volk en dat ook de Regering in deze dwaling schijnt te verkeeren, terwijl zij het van hunnen pligt achten, U Edel Mogenden kenbaar te maken, dat zij deze meening niet deelen; zij toch houden zich overtuigd: 1. dat, volgens dit ontwerp, aan de Regering die veerkracht en aan de vertegenwoordigers die waardigheid zullen ontbreken, die de waarborgen eener voor het algemeen welzijn zoo wenschelijke bestendigheid zijn; 2. dat uit de bepalingen betreffende de godsdienst tweedragt en godsdiensthaat zullen ontstaan, dat er aanleiding in zal gevonden worden tot velerlei aanstootelijke ongeregeldheden, en dat dezelve in het algemeen voor de rust en het geluk der Natie de bedroevendste gevolgen zullen hebben; en 3. dat de zoo onbepaalde uitbreiding van het regt van onderwijs, voor de maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling van de Natie, de bedroevend-

ste en allerverderfelijkste te achten is, zoowel door het onvermijdelijk daaruit volgende verval der inrigtingen van openbaar onderwijs, als ook door de opwekking van vroegere godsdienstige onverdraagzaamheid, en door de afscheiding en allengskens meerdere verwijdering der belijders van verschillende godsdienstige gezindheden, welke even zoovele oorzaken van jammerlijke tweedragt en oneenigheid zullen wezen.

«Aangezien alle deze adressen betrekking hebben tot de ontwerpen van wet tot herziening der Grondwet, zoo stelt uwe commissie voor, dezelve ter griffie te deponeren, ter inzage van de leden.»

Bij monde van den heer *Storm van 's Gravesande:*

« *W. Teding van Berkhout* en 62 andere ingezetenen van Arnhem geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat zij, den ijver der Staatscommissie, die het ontwerp van gewijzigde Grondwet heeft vervaardigd, waarderende en geenszins twijfelende aan hare goede bedoelingen, er verre af zijn van te willen afkeuren, dat die Grondwet overeenkomstig de behoeften des tijds gewijzigd wordt. Maar daarbij mogen zij niet ontveinzen, dat het door die commissie ingediend ontwerp, huns oordeels, in de navolgende opzigten aan die behoeften niet schijnt te voldoen: 1. vermeenen adressanten, dat het regt van placet der Regering niet mag ontnomen worden; 2. kunnen zij zich niet vereenigen met zulk eene onbepaalde vrijheid van onderwijs, als in art. 183 van het ontwerp der commissie wordt voorgesteld, waardoor de mogelijkheid, om eene nieuwe wet, van dezelfde beginselen uitgaande als die van het jaar 1806, daar te stellen, in ernst en voor altijd zou worden afgesneden; 3. verlangen adressanten eene andere redactie van art. 159 van het bedoelde ontwerp, omdat de naar hun oordeel waarschijnlijkste interpretatie er van eene openbaarheid van godsdienstige plegtigheden zou wettigen, die ligtelijk aan andersdenkenden stof of aanleiding tot ergernis zou kunnen geven.

«Een daarmede gelijkluidend adres is aan U Edel Mogenden ingediend door *D. G. Escher* en 53 ingezetenen van Wageningen.

«Dezelfde strekking hebben ook de adressen van: *W. van Buiningen* en 291 ingezetenen van Rossem, Hurwenen, Heërwaarde en Driel en den Bommelerwaard;

H. Brouwer en 166 ingezetenen van Bruchem, Kerkwijk en Delwijnen (dat gelijkluidend met het voorgaande is):

R. C. H. Römer en 39 ingezetenen van Deil, Geldermalsen, Rumpt, Rhenoy en Zalt-Bommel;

H. M. M. Horst en 30 andere ingezetenen van Angerloo, en van *A. E. van Steeden* en 43 andere ingezetenen van Drempt;

alsmede vier gelijkluidende adressen van:

J. A. van Krieken en 27 andere ingezetenen van Rijswijk (Gelderland);

A. van Gameren en 23 andere ingezetenen van Zoelen;

J. D. Bloemen en 25 andere ingezetenen van IJzendoorn, en van *A. H. Scholte* en 30 andere ingezetenen van Druten.

« Nog zijn van dezelfde strekking de adressen van:

J. Colenbrander en 80 andere ingezetenen van Doesburg;

W. A. Inmink en 20 andere ingezetenen van Zeddam, en van

W. G. Versteegh en 123 andere ingezetenen van den Bommelerwaard.

« Bezwaren tegen de in het ontwerp der commissie voorkomende bepalingen betrekkelijk de godsdienst en onderwijs, worden ook geopperd in de aan U Edel Mogenden ingediende gelijkluidende adressen van:

A. Frederikse en 24 andere ingezetenen van Scherpenzeel,

H. Hulstijn en 27 andere ingezetenen van Varik, en van:

G. Smits en 35 andere ingezetenen van Eibergen en Rekken,' in welke stukken tevens wordt te kennen gegeven, dat, volgens oordeel van adressanten, door de aanneming van het ontwerp der commissie aan de Regering die veerkracht, aan de vertegenwoordiging die waardigheid zullen ontbreken, die de waarborgen eener voor het algemeen welzijn zoo wenschelijke bestendigheid zijn.

« In een adres van *C. Kosters* en 154 andere ingezetenen van Beusichem, Asch en Erichem, wordt almede aangedrongen op het in stand houden van het regt van placet, het beperken der vrijheid van godsdienstoefening binnen de muren der daartoe bestemde gebouwen, en het voorkomen van het gevaar, dat het onderwijs van toekomstige staatsburgers eene eenzijdige en bekrompene rigting neme.

« Dergelijke wenschen worden ook uitgedrukt in een adres van *D. J. A. van Pabst* en 13 andere ingezetenen van 's Heerenberg, die ook bezwaren opperen tegen het onbeperkt erkennen van het regt van vereeniging.

« Van dezelfde strekking is het adres van den kerkeraad der hervormde gemeente te Oldebroek, waarin ook verlangd wordt, dat het genot van de tractementen, pensioenen en andere inkomsten, door godsdienstige gezindten of hare leeraren thans genoten, aan dezelve verzekerd blijven.

« Uwe commissie heeft de eer, aan U Edel Mogenden voor te stellen, al deze (20) adressen ter griffie te deponeren, ter inzage van de leden. »

« *B. Reigers* en 254 andere ingezetenen van Arnhem wenden zich bij adres tot U Edel Mogenden, met kennisgeving, dat zij hunne volledige goedkeuring hechten aan de beginselen, door den minister van Justitie namens de Regering voorgedragen, in uwe zitting van den 13den Mei jl., en dat hun vurige wensch is, dat door eene spoedige herziening der Grondwet, in dien geest, de rust en welvaart van het Vaderland en de banden tusschen Vorst en Volk duurzaam verzekerd mogen worden. Zij meenen echter, vooral en met nadruk te moeten aandringen op het waarborgen bij de Grondwet van de navolgende beginselen: 1. volledige

vrijheid van godsdienst, alsmede voor de leeraren van de verschillende kerkgenootschappen, het regt van briefwisseling met hunne hoofden, gelijk ook om hunne kerkelijke voorschriften af te kondigen, behoudens de verantwoordelijkheid voor de strafwet, 2. vrijheid tot het geven van onderwijs, behoudens het toezigt van de zijde der Regering en het onderzoek naar de bekwaamheid der onderwijzers, 3. gelijke bedeeling van ambten en waardigheden tusschen de belijders der verschillende gezindheden.

Van dergelijke strekking zijn twee gelijkluidende adressen van *A. Vermeulen* en 85 andere ingezetenen van Beuningen, en van *E. van Clarenbeek* en 102 andere ingezetenen van Ewijk: en twee andere eveneens gelijkluidende adressen van *N. Kemps* en 258 andere ingezetenen van Driel en den Bommelerwaard, en van *J. Ebben* en 87 andere ingezetenen van Ammerzode. In deze vier adressen wordt echter ook nog aangedrongen op de vrije aanstelling van "alle kerkelijke overheden en bedienaren," en op de vrijheid van vereeniging, terwijl zij ook daarin van het eerstvermelde adres van *B. Reigers c. s.* verschillen, dat adressanten zich niet kunnen vereenigen met het voorafgaand onderzoek naar de bekwaamheid der onderwijzers, en eene grondwettige verzekering verlangen aan alle gezindheden zonder onderscheid van de thans door haar van staatswege genoten wordende inkomsten.

« Dergelijke strekking hebben nog de aan U Edel Mogenden ingediende adressen van:

M. J. Geurts en 53 andere ingezetenen van Borgharen;

Boerkamp en 83 andere ingezetenen van Horssen;

C. van der Locht en 76 andere ingezetenen van Hernen en Leur, alle gelijkluidend, en van:

J. J. Jurgers en 105 andere ingezetenen van Appeltern, Altforst, Maasbommel en Alphen;

en de drie gelijkluidende adressen van:

J. F. A. Weyn en 76 andere ingezetenen van Lichtenvoorde;

R. Vos en 31 andere ingezetenen van de buurschap Zieuwert, gemeente Lichtenvoorde;

L. Hemmelder en 260 andere ingezetenen van Groenlo;

alsmede het adres van:

J. A. Smits en 88 andere ingezetenen van Afferder, in alle welke adressen nog aangedrongen wordt op regtstreeksche verkiezingen en vermindering van lasten, voornamelijk voor de arbeidende klasse, door gepaste bezuiniging in het huishouden van Staat, en afschaffing der belastingen op het gemaal, geslagt en den turf, terwijl in het laatstvermelde adres ook nog bepaaldelijk eene andere indeeling der kiesdistricten in Gelderland wordt verlangd.

« In gelijken zin als de hoofdstrekking der vorenvermelde adressen, zijn die van:

C. Coppers en 56 andere ingezetenen van Millingen;

A. J. Meijer en 58 andere ingezetenen van Vorden;
W. A. Hoppenreys en 57 andere ingezetenen van Brummen, en
J. F. Ginkel en 235 andere ingezetenen van Zutphen;
wordende in alle deze adressen ook aangedrongen op vrijheid van drukpers, openbaarheid der zittingen van de Provinciale Staten, stedelijke en gemeente-besturen, en op onmiddellijke bijeenroeping der dubbele Kamer tot het zoo spoedig doenlijk in werking stellen der nieuwe Grondwet.

«Er zijn nog verschillende andere adressen aan U Edel Mogenden ingediend, alle dezelfde hoofdstrekking hebbende als de reeds hiervoren vermelde, als door:

Z. Smits en 275 andere onderteekenaren uit Leeuwen, waarbij nog wordt aangedrongen op de opheffing van de Eerste Kamer, van de houtvesterijen, districts-commissarissen en andere overtollige ambten en bedieningen, en op de afschaffing der heerlijke en zoogenaamde collatie-regten;

A. van Welie en 35 andere ingezetenen van Dreumel, waarbij onder anderen ook op de afschaffing der belastingen op het gemaal, geslagt, zout en verdere levensbehoeften aangedrongen en tevens verlangd wordt het huwelijk kerkelijk ingezegend als wettig te beschouwen, en geene echtscheiding;

G. P. van den Bosch en 138 andere ingezetenen van Druten, bepaaldelijk ook aandringende op eene betere indeeling der kies-districten in Gelderland;

A. G. Jansen en 73 ingezetenen van Wamel, die, behalve het zoo even vermelde, ook nog verlangen, dat worde weggelaten alle bedreiging met strafregt als anderzins (zoo als zij zich uitdrukken), waardoor slechts eene enkele gezindheid schijnt bedoeld te worden, in strijd met de gelijkheid voor de wet. Ook dringen de adressanten aan op de onschendbaarheid des Konings, ontbindbare kamers, regtstreeksche verkiezingen, een verantwoordelijk ministerie, openbaarheid enz.

G. W. Koents en 45 andere ingezetenen van Wychen, meer bepaaldelijk verlangende vrijheid van godsdienst en onderwijs, regtstreeksche verkiezingen, gelijkheid van allen voor de wet, regt van vereeniging en gelijke bescherming van alle godsdienstige gezindheden in alles, wat ieder derzelve eigen is, eenvoudigheid en zuinigheid van alle takken van beheer;

A. Limbeck en 79 andere ingezetenen van 's Heerenberg, die ook nog verlangen de afschaffing der ministeriën van eeredienst en der bezoldiging der geestelijken van wege den Staat en de inkorting in ruime mate der hooge tractementen en pensioenen van de Kroon en der ambtenaren, en afschaffing der belastingen op het gemaal en geslagt;

J. H. Clerox en 159 andere ingezetenen van Doesburg, die ook nog verlangen vrijheid van drukpers en vereeniging, regtstreeksche verkiezingen, ontbindbare kamers, de afschaffing der militie, en zooveel

mogelijk bezuiniging, waartoe, volgens adressanten meening, niet weinig zoude bijdragen de afschaffing van alle burgerlijke pensioenen ten laste van de schatkist.

Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, al deze 24 adressen, ter inzage van de leden, ter griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer *Nap:*

«Namens de commissie voor de verzoekschriften ben ik bereid verslag uit te brengen over 40 verzoekschriften, bij U Edel Mogenden ingekomen uit de provincie Groningen. Onder erkenning van het vele goede, volgens adressanten, in het ontwerp der commissie vervat, worden in twaalf dezer stukken bezwaren geopperd tegen directe verkiezingen en tegen de vrijheid van godsdienst en van onderwijs, zoo als die door de commissie zijn voorgedragen. In acht adressen bepaalt men zich tot bedenkingen tegen de voorgestelde vrijheid van godsdienst en onderwijs. Twintig adressen eindelijk bevatten alleen de bezwaren der adressanten tegen art. 183 van het ontwerp, betrekkelijk de vrijheid van onderwijs.

« De twaalf eerstvermelde verzoekschriften zijn ingediend door:

A. M. Dijkhuizen en 38 andere notabele ingezetenen van Slochteren;

S. Gorter en 42 ingezetenen van Uithuizermeeden buitendijks;

L. H. Elema en 46 ingezetenen derzelfde gemeente;

W. Verwey en 17 ingezetenen van Winschoten;

F. D. Fransens en 13 ingezetenen van Ezinghe;

S. J. Rutgers en 31 ingezetenen van Kolham;

R. R. van Dijk en 5 ingezetenen van Warffum;

S. L Huizinga en 39 ingezetenen van Baflo;

F. D. Knol en 15 ingezetenen van Rottum, gemeente Kantens;

B. J. Degenhart en 45 ingezetenen van Stads kanaal;

R. E. Vorenkamp en 13 ingezetenen van Zundeweer, gemeente Kantens;

J. E. Mensema, en 32 mede-onderteekenaren, zich qualificerende kerkvoogden, notabelen en belangstellende ingezetenen van Noordwolde, gemeente Bedum, — dragende alzoo te zamen 348 onderteekeningen. — In het eerste adres keuren de adressanten regtstreeksche verkiezingen, voorgesteld in de artt. 72 en 74 van het ontwerp der commissie, af, omdat zij daarin zien een wapen in de hand der onruststokers tegen orde, vrede en rust. Volksleiders, zeggen zij, zullen de gemoederen opwinden en haat en partijschap stoken, waartoe te vrije volks-vereenigingen de gelegenheid zullen geven. Adressanten vreezen, dat de geestelijken, die door het ontwerp der commissie worden uitgesloten van de volks-vertegenwoordiging, juist door middel der vrije verkiezingen hunnen invloed in het geheim zullen doen gelden. Het moge schoon klinken, zeggen zij, zelf zijne vertegenwoordigers zonder eenige tusschenkomst te kiezen, de ondervinding doet weinig goeds van de uitoefening van dat

regt verwachten, wanneer men er op let, hoe het veelal is toegegaan met de benoemingen van kiezers voor de Provinciale Staten. — De adressanten uit Uithuizermeeden waarderen boven alles rust, orde en een goed bestuur. Ofschoon, volgens hen, bij het bestaande kiesstelsel wel goede keuzen werden gedaan, gelooven zij evenwel, dat dat stelsel behoort vereenvoudigd te worden, doch vreezen, dat een plotselinge overgang tot directe verkiezingen eerder schadelijk dan voordeelig zal zijn en dat de Staten-Generaal alsdan zullen bestaan uit mannen, die de oogmerken hunner partij of hun eigenbelang zullen zoeken te bevorderen. — De adressanten uit Winschoten stellen, in plaats der directe verkiezingen, voor, dat de leden der Staten-Generaal zullen worden verkozen door kies-collegiën, waarvan de leden eenen billijken census betalen en verkozen zullen worden door alle meerderjarige burgers, die in het volle bezit hunner burgerlijke regten zijn. — Bij het adres uit Ezinghe geeft men de vrees te kennen, dat bij directe verkiezingen met eenen census, waarvan de voortdurende vermindering wordt voorgespiegeld, de politieke driften opgewekt, en daardoor degelijke verbeteringen op den achtergrond geschoven zullen worden; dat de keuzen zullen vallen op mannen, die naar volksgunst jagen, en beslist zullen worden door eene betrekkelijke meerderheid van stemmen. Terwijl de meerderheid van stemmen verdeeld zal zijn, zal de minderheid de keuze regelen. Het aanbevelen van kandidaten door de ambtenaren der Regering van de eene en door dagbladschrijvers van de andere zijde, thans geheel vreemd aan de Nederlandsche zeden en niet wenschelijk, zal dan ligt partijschappen opwekken. Verkiezingen met éénen trap en bij volstrekte meerderheid zullen meerderen waarborg voor goede keuzen opleveren en een zachteren overgang in het kiesstelsel doen plaats hebben. — Soortgelijke bezwaren worden geopperd in de adressen uit Kolham, Warffum en Baflo, in welk laatste adressanten zeggen, «dat volgens het ontwerp aan de Regering die veerkracht, aan de vertegenwoordiging die waardigheid zullen ontbreken, die de waarborgen eener voor het algemeene welzijn zoo wenschelijke bestendigheid zijn.” De adressen uit Stadskanaal en Rottum bevatten dezelfde uitdrukking, en het laatste, alsmede dat uit Zandeweer, dezelfde bezwaren, die in dat uit Ezinghe zijn ontwikkeld. — De adressanten eindelijk uit Noordwolde geven de voorkeur aan verkiezingen met éénen trap, omdat zij vreezen, dat de directe verkiezingen aanleiding zullen geven tot allerhande ongeoorloofde middelen en slinksche wegen, gelijk de ondervinding elders heeft getoond, en waarvan volgens adressanten het gevolg zoude zijn, dat de vertegenwoordigers van het volk alsdan grootendeels zullen bestaan uit katholijken.

«Betrekkelijk de vrijheid van godsdienst worden voorts onderscheidene bezwaren aangevoerd in deze twaalf en in de acht volgende adressen, te weten van:

W. Sijkens en 63 ingezetenen van Nieuwe Pekel-A;
H. W. Kiers en 39 ingezetenen van Oude Pekel-A;

Sichterman van de Brake en 19 ingezetenen van Winsum;
J. R. van Eerde en 14 ingezetenen van Zuidwolde, gemeente Bedum;
J. P. Riedel en 25 ingezetenen van Eenrum;
R. Homan en 15 ingezetenen van Usquert;
G. D. Boswijk en 14 ingezetenen van Niehove; en
J. Braak en 9 ingezetenen van Eppenhuizen, gemeente Kantens.

«Het bestek van dit verslag laat niet toe, de redenering van al deze adressanten op den voet te volgen. De meesten vangen ook hier aan met de verklaring, dat zij alleen het stilzwijgen verbreken, omdat anderen zich beijveren de meening te verspreiden, dat het ontwerp der commissie overeenkomt met de wenschen van het Nederlandsche volk. Eenige voegen nog daarbij, dat ook de Regering, blijkens de verklaring van Zijne Excellentie den minister van Justitie in de zitting der Tweede Kamer van 13 Mei jl., in die dwaling schijnt te verkeeren en dat zij die dwaling wenschen weg te nemen. Adressanten zien groote bezwaren in de bepaling van art. 156 van het gemelde ontwerp, dat ieder zijne godsdienstige meeningen vrij belijden en dus aan anderen als leeringen inprenten mag, hetgeen voor de leeringen der Jezuiten de deur zou openen, en voorts in die van art. 162, waarbij het regt van placet wordt opgeheven, welk regt adressanten onmisbaar achten tot handhaving der vrijheid van den Staat. Alle godsdienstoefeningen wenschen zij beperkt te zien binnen de muren der kerkgebouwen. Bij aanneming van het ontwerp vreezen adressanten, dat rust en orde verstoord, en partijschappen en godsdiensthaat zullen worden opgewekt. Bij art. 156 verlangen eenige adressanten (die uit Slochteren en Kolham) de bijvoeging: «mits gehoorzamende aan de landswetten.» Anderen (uit Winschoten): «mits die meeningen niet inloopen tegen de wetten des lands, noch regtstreeks strijdig zijn met de algemeen erkende en aangenomene beginselen van zedelijkheid. Art. 157, waarbij aan *alle* kerkgenootschappen gelijke bescherming wordt verzekerd, wenschen eerstgenoemden aldus geredigeerd te zien: «Aan alle kerkgenootschappen, nu in het Rijk bestaande, of voortaan in hetzelve op eene wettige wijze toegelaten, wordt gelijke bescherming verleend.» In eenige adressen, als die uit Warffum, Uithuizermeeden, Kantens, Bedum en Usquert, vereenigen adressanten zich geheel met den inhoud van het adres der Algemeene Synodale Commissie, van den 18den Mei jl., aan Zijne Majesteit den Koning en aan U Edel Mogenden ingediend.

«Ten slotte blijven nog ter behandeling over de bezwaren tegen de voorgedragen vrijheid van onderwijs. Die bezwaren worden zoowel gedeeld in de twintig hierboven opgenoemde, als in de twintig volgende adressen, te weten van:

mr. *H. J. Engelkens* en nog 18 andere burgemeesters in het arrondissement Winschoten;

M. J. Doornbosch en 89 vaders, voogden of hoofden van huisgezinnen, te Groningen;

J. Ritsema en 6 ingezetenen van Ulrum;
H. W. Hemmes en 43 ingezetenen van Leek;
A. P. Rentjes en 38 school-onderwijzers in de provincie Groningen;
G. Geertsema en 31 ingezetenen van Hoogkerk;
A. M. Stratingh en 47 ingezetenen van Adorp;
H. F. Kloosterhuis en 24 ingezetenen van Harkstede en Scharmer, gemeente Slochteren;
J. H. Ploeger en 8 zich noemende mingegoede ingezetenen van Otterdum;
J. W. Pettinga en 6 ondermeesters in het 4de schooldistrict uit de provincie Groningen;
E. van Bolhuis en 16 ingezetenen van Tolbert;
H. J. de Haan en 24 ingezetenen van Aduard;
C. J. Schelhaas en 6 ingezetenen van Zevenhuizen;
G. H. de Haan en 42 ingezetenen van Oldekerk;
H. J. Broekema en 13 ingezetenen van Niezijl;
B. A. Smit en 5 ingezetenen van Niehove;
K. O. Nieweg en 12 ingezetenen van Marum;
S. M. Reitsema en 13 ingezetenen van het arrondissement Groningen;
de commissie van het plaatselijk toezigt op het onderwijs in de gemeente Slochteren;
D. Nanninga en 24 ingezetenen van Uithuizen. — gezamenlijk onderteekend door 490 personen.

«Onder de voornaamste gronden, hiertegen aangevoerd, behoort in de eerste plaats, volgens het adres der heeren burgemeesters uit het arrondissement Winschoten, voortgaande verbetering van het lager onderwijs onder de bestaande wet van 1806; waarover adressanten vermeenen bevoegde beoordeelaars te zijn; als zijnde allen ingevolge die wet, en eenigen hunner reeds sedert vele jaren, belast met een naauwlettend toezigt op dat onderwijs. Dat onderwijs, zeggen adressanten, is eene verstandelijke en zedelijke ontwikkeling en eene verstandelijke en wetenschappelijke opleiding van het kind. Het sluit niet slechts onderwijs in, maar ook opvoeding, eene zedelijke, als ook, wanneer men zulks wil, eene godsdienstige opleiding. Art. 183 van het ontwerp der commissie zoude echter, volgens adressanten, ten gevolge hebben, daar het alleen bekwaamheid in den onderwijzer vereischt, dat vele scholen zouden worden opgerigt door vreemdelingen, die alleen het verstand der kinderen ontwikkelen en daarin de zaden van communisme en socialisme strooijen zullen, zonder dat het toezigt der overheid daartegen iets zal vermogen, daar alleen bekwaamheid in den onderwijzer door de Grondwet wordt vereischt. Zoo ooit, zeggen adressanten, dan behoort men nu juist behoedzaam te zijn met vrijheid van onderwijs, waarvoor de ondervinding in de laatste tijden in andere landen weinig pleit. Vreest men, dat godsdienstig onderwijs godsdienst-haat zal opwekken, dan late men vooreerst onaangeroerd, of dit met het lager

onderwijs te vereenigen zij. De wet kan daarin later met eerbiediging van een ieders godsdienstige begrippen voorzien, maar men binde den wetgever niet reeds in de Grondwet en bescherme tevens de talrijke openbare scholen in de landelijke gemeenten, hetgeen met eene onbeperkte vrijheid van onderwijs, voorbehoudens alleen bekwaamheid, onbestaanbaar is. Adressanten verwijzen hier naar het door den hoogleeraar VAN SWINDEREN hierover geschrevene. Zij keuren goed, dat de Grondwet wake voor de eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, maar beweren, dat die, voor zooverre hun bekend is, door het gegeven openbaar onderwijs nooit is gekrenkt, en gelooven, dat hier, even als elders in het ontwerp, veilig meer aan de wet kan en moet worden overgelaten. Er is nimmer geklaagd over te weinig concurrentie in het lager onderwijs, en art. 183 kan dus volgens adressanten veilig zoodanig worden gewijzigd, dat alleen bekwame, goed zedelijke en practisch geschikte meerderjarige Nederlanders tot het geven van het lager onderwijs kunnen worden toegelaten. — De overige adressen bevatten veelal soortgelijke bezwaren. Eenige adressanten vreezen, als gevolgen van het ontwerp, verarming der onderwijzers, het oprigten van secten-scholen, godsdienstige onverdraagzaamheid van het opkomend geslacht en het verbannen van christelijk onderwijs van de openbare lagere scholen.

«In het adres van *J. Reitsema c. s.* wordt voorgesteld de navolgende redactie van art. 183: «« Het onderwijs wordt, als een hoogst belangrijk voorwerp van aanhoudende staatszorg, door de wet geregeld. De Staat zorgt, dat er overal en voor alle standen goed verzorgde scholen zijn, dat er overal en voor ieder gelegenheid zij, om een voor zijnen stand goed ingerigt onderwijs te ontvangen.»» — *H. W. Hemmes c. s.* en *G. Geertsema c. s.* voegen aan het slot eener bijna gelijke redactie nog de woorden: «« en zooveel mogelijk kosteloos.»»

» De onderwijzers in de provincie Groningen trachten in hun adres, vooral door het voorbeeld van België, aan te toonen het nadeelige van de vrijheid van onderwijs. Nadat het onderwijs aldaar in 1830 was vrij verklaard, heeft de wetgevende magt in 1846 weder den wensch te kennen gegeven, dat het getal der scholen en de omstandigheden mogten worden bepaald, waaronder nieuwe zouden kunnen worden opgerigt. Voorts beweren zij, dat hunne betrekking ook thans nog slechts een sober bestaan oplevert en dat de toestand van slechts weinig onderwijzers met die van eenen winkelier, timmermans- of kleermakersbaas kan worden gelijkgesteld. Zij erkennen dankbaar de vele verbeteringen in het schoolwezen zelf, doch thans vreezen zij hunnen ondergang door de voorgestelde vrijheid van onderwijs, en verzoeken, dat alleen moge worden bepaald, dat het onderwijs, als een hoogst belangrijk onderwerp van aanhoudende staatszorg, door de wet zal worden geregeld.

«*A. M. Stratingh c. s.* wijzen nog, behalve op België, op het

ongelukkig voorbeeld van Italië, Beijeren en Oostenrijk en op de woelingen van Jezuitische factiën, zoo als adressanten zich uitdrukken, en zij verlangen daarom, dat de Grondwet aan bijzondere wetten overlate, om met juistheid den invloed te bepalen, dien zoowel de Staat als de Kerk en het ouderlijk gezag op het onderwijs behoort uit te oefenen.

« *H. J. Ploeger c. s.* vreezen, dat de gelegenheid tot kosteloos onderwijs in de toekomst zoude vervallen.

« De ondermeesters van het vierde district verzoeken: 1. verwerping van art. 183; 2. de beschouwing van het lager onderwijs als eene instelling van louter burgerlijken aard, zoodat het niet geoorloofd zij, den kinderen die punten als onfeilbare waarheden te leeren, waarover de geleerdsten het niet eens zijn; 3. vastheid van bestaan voor de onderwijzers, ten einde zich geheel aan het onderwijs te kunnen wijden; en 4. schoolpligtigheid door het geheele Rijk.

« In het adres van *E. van Bolhuis* en de zes volgende, die eensluidend zijn, verlangen adressanten, dat in de Grondwet worde uitgedrukt uitbreiding van kosteloos onderwijs voor allen, met vast bepaalde inkomsten voor de onderwijzers als ambtenaren van den Staat.

« De commissie van plaatselijk toezigt van Slochteren verzoekt wijziging van art. 183, instandhouding van de wet van 3 April 1806 en wijziging der koninklijke besluiten van 20 Maart 1814, 23 Julij 1822 en 2 Januarij 1842.

« *D. Nanninga c. s.* zien bezwaren in art. 183, daar het aanleiding zal geven, volgens adressanten, tot gelijke proefnemingen bij ons, als die in België en Zwitserland zoo nadeelig hebben plaats gehad. Het onderwijs zal eene speculatie worden en de openbare scholen zullen door die concurrentie vervallen. Adressanten willen daarom in art. 183, behalve de bevoegdheid tot het geven van onderwijs, ook nog hebben opgenomen, dat het getal scholen voor elke plaats door de Regering wordt bepaald.

« In de onderscheidene adressen, die tevens tegen de regtstreeksche verkiezingen en tegen de vrijheid van godsdienst gerigt zijn, en waarvan wij hierboven verslag hebben gegeven, worden ten aanzien van de vrijheid van onderwijs veelal dezelfde aanmerkingen gemaakt; ik zal daarvan dus nu nog slechts melding behoeven te maken, voor zooverre zij iets anders inhouden.

« De adressanten uit Slochteren trachten aan te toonen, dat in de bepaling « het toezigt der overheid .... door de wet te regelen, » reeds van zelf ligt in de intrekking der wet van 3 April 1806, en dus de vernietiging van een regt, hetwelk de overheid in Nederland sedert de oudste tijden heeft bezeten, om namelijk het aantal scholen in eene gemeente te bepalen. Dit regt, zeggen adressanten, kan ons niet zonder schreeuwende onregtvaardigheid worden ontnomen; het heeft steeds heilzaam gewerkt. Van daar, dat op de vraag, van regeringswege in 1829 (aan alle autoriteiten) gedaan, « of het raadzaam zoude zijn, in het belang van het onderwijs, toe te laten, dat personen,

welke een rang verkregen hebben, naar eigen goedvinden zich als bijzondere onderwijzers vestigen, — dan wel of het getal onderwijzers naar gelang der plaatselijke omstandigheden in verhouding tot de bevolking bepaald moet worden?» — van de 34 antwoorden van onpartijdige, door theorie en praktijk bevoegde, autoriteiten, 33 het eerste deel der vraag ontkennend hebben beantwoord, en dat wel in den tijd, toen het roomsch-katholijke België met ons vereenigd was. Adressanten wijzen op hetgeen later in België omtrent het onderwijs is voorgevallen, waarschuwen voor soortgelijke gevolgen bij ons, en sluiten met de woorden: «Het is ten allen tijde gebleken, dat er dezulke geweest zijn en nog zijn, die het triumferen hunner partij hooger schatten dan de rust en het behoud des vaderlands. Deze kunnen de maatstaf niet zijn van de Regering en volksvertegenwoordigers.»

«Adressanten uit Ezinghe verlangen in het ontwerp uitgedrukt te zien de zorg, dat het openbaar onderwijs over de geheele uitgestrektheid van het Rijk zal bestaan. In het adres uit Kolham verlangt men hetzelfde en wijst ook op de antwoorden der commissiën, in 1829 gegeven. De adressen uit Rottum, Niehove en Eenrum komen te dezen opzigte overeen met dat van *A. M. Stratingh c. s.* uit Adorp. In het adres uit Noordwolde wordt met bijzondere klem gewezen op de uitmuntendheid van het onderwijs in Nederland, en wordt de kalme houding der Natie in dezen tijd van algemeene beroering als eene vrucht van dat onderwijs beschouwd, welk denkbeeld eveneens in vele andere dezer adressen is aangeduid.

«De adressanten uit Winsum beweren, zoo als dit ook door vele anderen wordt gedaan, dat de gevolgen van het vrije onderwijs in ons land veel erger zullen zijn dan in België, waar slechts ééne godsdienst bijna algemeen wordt beleden, terwijl hier twee kerkgenootschappen scherp tegen elkander overstaan. Zij wijzen te dezen aanzien op eene brochure: «De vrijheid van onderwijs in België, waarschuwing voor Noord-Nederlanders, te Utrecht 1844,» alsmede op het «Journal des instituteurs primaires, Mars 1848.» In Oost-Vriesland, zeggen zij, wordt thans bij verzoekschriften van de Regering gevraagd, dat het lager onderwijs van staatswege en voor rekening van den Staat moge worden gegeven.

«In eenige dezer adressen wordt nog in het voorbijgaan op andere belangen aangedrongen, als: afschaffing van accijnsen, invoeren van eene armenwet, bezuiniging op bezoldigingen en pensioenen, welke laatste volgens het adres uit Uithuizermeeden nimmer boven *f* 2000 moesten kunnen worden verleend. — «Wel verlangt het grootste deel der bezadigde burgers,» zeggen de adressanten uit de Oude Pekel-A, «vurig eene spoedige opheffing der accijns-wetten, als welke veelzins de vrijheid der burgers belemmeren, maar zij verlangen geenszins eene zoogenaamde vrijheid, als de voorgestelde van vereeniging en onderwijs, die noodwendig zulke treurige gevolgen zou na zich slepen.»

«« Uit al het aangevoerde, »» aldus sluiten andere verzoekschriften, «blijkt duidelijk, dat de ondergeteekenden, met eerbied gezegd, op verre na het aangehaalde gezegde van Zijne Excellentie den minister van Justitie, dat namelijk de publieke opinie voor de invoering van het ontwerp der Grondwet zoude zijn, niet goedkeuren, en het is uit opregt belang voor het bestaan van oud Nederland, voor het hooggeschatte Huis van Oranje, voor het geluk en welzijn der Natie en van het opkomend geslacht, dat zij de wijziging der opgenoemde artikelen verzoeken.

« Daar alle deze adressen betrekking hebben tot de bij U Edel Mogenden aanhangige herziening der Grondwet, concludeert uwe commissie tot nederlegging ter griffie, ter inzage van de leden.»

Bij monde van den heer *Storm van 's Gravesande:*

«*J. van Schaick*, predikant bij de hervormde gemeente te Bruchem *c. a.*, en 26 andere predikanten in den Bommeler- en Tielerwaard, geven aan U Edel Mogenden hunne bezwaren te kennen betrekkelijk de bepaling, voorkomende in art. 160 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet der commissie, ingesteld bij Zijner Majesteits besluit van 17 Maart jl., dat de tractementen, pensioenen en andere inkomsten, van welken aard ook, die in 1814 door de onderscheidene godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten werden, aan dezelve gezindheden verzekerd blijven. Zij zouden daardoor gevaar loopen van het zoogenaamde kinder-, school- en akademie-geld beroofd te worden, daar het genot daarvan eerst in 1816 algemeen is gemaakt, en zich vroeger alleen tot de hervormde predikanten in Holland en Zeeland bepaalde.

« Hoezeer nu in het thans door de Regering aan U Edel Mogenden ter overweging aangeboden wets-ontwerp tot herziening van het zesde hoofdstuk der Grondwet die bepaling, welke tot de vrees van adressanten aanleiding gaf, is weggelaten, daar het jaartal 1814 door het woord *thans* is vervangen, zoo heeft uwe commissie evenwel vermeend, U Edel Mogenden te moeten voorstellen, ook dit adres, gelijk al de andere adressen betrekkelijk de grondwets-herziening, ter griffie der Kamer te deponeren.»

« De leden der afdeelingen Tiel en Zalt-Bommel van het Nederlandsch onderwijzers-genootschap geven in twee adressen aan U Edel Mogenden hunne bezwaren te kennen tegen de bepalingen, voorkomende in het ontwerp van gewijzigde Grondwet. Die bezwaren, breedvoerig in de adressen ontwikkeld, komen hoofdzakelijk hierop neder: 1. het is onmogelijk, eene wet op het onderwijs vast te stellen, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen; 2. niet enkel bekwaamheid wordt in den onderwijzer vereischt, maar ook zedelijkheid en practische geschiktheid; 3. er kan geen goed onderwijs in Nederland blijven bestaan, zonder eene bepaling van

het aantal onderwijzers tot de behoefte van het onderwijs, of men zoude den Staat met een geldelijk bezwaar moeten belasten; 4. de bepaling van art. 6 van het ontwerp ten opzigte der benoembaarheid van vreemdelingen tot lands-bedieningen volgens de bepaling der wet aangenomen wordende, dan kan ieder vreemdeling zich laten examineren, en, als hij examen heeft doorgestaan, zich dáár nederzetten, waar hij verkiest. Al die gevaren zouden, volgens adressanten, zijn voorgekomen, indien men zich in de Grondwet bepaalde bij deze uitdrukking: « het onderwijs wordt bij de wet geregeld.» In het eerstgenoemde adres (van de afdeeling Tiel) wordt ten slotte gevraagd de verwerping van art. 183 van het ontwerp (der commissie) en het behoud van art. 224 der tegenwoordige Grondwet, terwijl in het tweede adres (van de afdeeling Zalt-Bommel) wordt gezegd, dat, zoo men volstrekt het woord *vrijheid van onderwijs* in de nieuwe Grondwet wil behouden, dan zulks alleen in deze woorden worde uitgedrukt: « het geven van onderwijs is vrij, behoudens de bepalingen voor de *bevoegdheid* der onderwijzers, die de wet regelen zal. »

« Ook een adres van *W. Punt* en 30 andere onderwijzers in het derde district der provincie Gelderland (Zutphen *c.a.*) is van dergelijke strekking en wordt daarin ook bijzonder gewezen op het schadelijk gevolg, dat volgens adressanten de afzonderlijke scholen der onderscheidene gezindheden zullen opleveren, en op het nadeel, dat de onderwijzers-stand zal ondervinden door de vermeerdering van het aantal scholen.

« Dergelijke bezwaren worden eindelijk geopperd in een adres van *B. Becking* en 5 andere ingezetenen der gemeente Zelhem in Gelderland, bestaande de onderteekenaren uit den burgemeester, oud-burgemeester, predikant, genees-, heel- en verloskundige, ontvanger en onderwijzer der gemeente.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, al deze adressen, ter inzage van de leden der Kamer, ter griffie neder te leggen. »

« *J. Willemsen*, pastoor te Arnhem, en nog 48 andere roomsch-katholijke geestelijken in Gelderland, kennis genomen hebbende van het adres aan Zijne Majesteit den Koning, door de Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche hervormde kerk ingediend, en daarin vermeld vindende, dat die commissie zich ook tot U Edel Mogenden zal wenden — hebben zich dien ten gevolge verpligt geacht, almede een adres aan U Edel Mogenden aan te bieden, waarin zij, onder breedvoerige ontwikkeling der gronden, die zij daarvoor meenen te kunnen aanvoeren, met den meesten ernst aandringen op het aannemen van de bepalingen omtrent de vrijheid van godsdienst en onderwijs en het regt van vereeniging, zoo als die voorkomen in het ontwerp van gewijzigde Grondwet, opgemaakt door de daartoe benoemde Staats-commissie, terwijl zij vragen, dat U Edel Mogenden alle bepalingen, noodig tot waarborging der opgenoemde vrijheden en regten, in de wetten tot herziening der Grondwet zult opnemen, en ieder woord, dat er mede in strijd kon zijn, daaruit zult weren.

«Een met het zoo even bedoelde gelijkluidend adres is aan U Edel Mogenden ingediend door *H. Huberts*, pastoor te Zutphen, en nog 19 andere roomsch-katholijke geestelijken in Gelderland.

« Van dergelijke strekking is een adres van *J. A. Clercx* en 45 andere ingezetenen van Nijkerk, die tevens, instemmende met de staatkundige belijdenis, door den tijdelijken minister van Justitie afgelegd, in uwe vergadering van 13 Mei jl., aandringen op eene gelijkmatige verdeeling van ambten en bedieningen, tusschen de belijders der verschillende godsdienstige gezindheden, en vereenvoudiging van het huishouden van den Staat en zooveel mogelijk vermindering van de zoo hoog opgevoerde belastingen.

«Ook het adres van *J. Willemsen* en 40 andere ingezetenen van Bemmel heeft dezelfde strekking als het voorgaande, wordende daarbij tevens nog bepaaldelijk aangedrongen op de afschaffing der belastingen op het gemaal, het geslagt, den turf, het zout en de zeep, op regtstreeksche verkiezingen met een lagen census, op de onschendbaarheid des Konings, de verantwoordelijkheid der ministers en de ontbindbaarheid der kamers.

«Dezelfde wenschen worden ook geuit in een adres van *A. J. Corman* en 38 andere ingezetenen van Gent en Hulhuizen, aan welk stuk nog is gehecht een adres van 11 arbeiders op de aldaar gevestigde steenfabrieken, die verklaren zich te vereenigen met het adres van *A. J. Corman c. s.*, zich beklagende over gebrek aan werk, en, ook namens 28 andere huisvaders hunne mede-arbeiders, die niet kunnen schrijven, aandringende op eene spoedige afschaffing der belastingen op de eerste levensbehoeften.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, al deze adressen, ter inzage der leden, ter griffie neder te leggen."

Bij monde van den heer *van Heemstra*:

«Jhr. *Lycklama à Nyeholt van Steenwijkerwoud*, op den huize Snellenburg onder Benschop, wendt zich tot uwe Vergadering ter zake der grondwets-herziening, waartoe volgens hem ieder Nederlander bijna wordt uitgenoodigd. Hij begint met op te merken, dat onder de merkwaardigste geschriften, ter gelegenheid dezer herziening uitgekomen, moeten gerekend worden die van de heeren generaal *Nepveu*, *van Lennep*, *Donker Curtius* en graaf *Schimmelpenninck*, maar dat hij, noch staatsman noch regtsgeleerde zijnde, ze niet zal beoordeelen, maar omtrent de herziening zijne gedachten zal mededeelen. Adressant is van oordeel, dat bij de verandering van Grondwet het Koninklijk praerogatief in acht genomen dient te worden: indien men de magt des Konings nog verder inkortte, zoude men in republicanismus vervallen en aldus in het vervolg nieuwe omwentelingen doen geboren worden. Alsnu overgaande tot het kies-stelsel, zegt adressant, dat de vrije verkiezing niet door de Natie wordt verlangd, maar alleen door eene minderheid van woelzieken en onruststokers, en dat er zijns inziens een middel zijn zoude, om het nieuwe met het oude te verbinden, door de

drie standen te behouden, alleen met deze verandering, dat in de steden niet slechts de leden der stads-regering, maar de andere inwoners voor het kiesregt ook in aanmerking kwamen: dan, zegt adressant, had ieder zijn zin, en kwam men niet tot de treurige gevolgen der vrije verkiezingen, en, ten betooge, dat het zóó zeer wel zoude kunnen gaan, verklaart adressant, dat onder de republiek van 1795 zelfs geene vrije verkiezingen plaats hadden, maar dat het kiesregt toen bij de ridderschap en de steden berustte. Zoo komt adressant tot de vrijheid van drukpers en acht dezelve noodwendig voor kunsten, wetenschappen en letterkunde, maar acht het toch wenschelijk, ter voorkoming van gevaarlijke misbruiken, dat er eene censuur worde daargesteld, waartegen de Natie volgens hem niet zoude opkomen, omdat onvoorwaardelijke drukpers-vrijheid is ondoelmatig en onzedelijk. — Volkomene vrijheid van vereenigingen is verderfelijk voor orde en rust en kan nergens toe dienen dan om wanorde en oproer aan te moedigen en te vergemakkelijken. — Vrijheid van godsdienst acht adressant goed, mits binnen de muren der kerken. — En nu komende tot het inkomen der Kroon, zoo acht adressant het onwaardig voor de Natie, dat in te korten. Het Opperhoofd van den Staat moet koninklijke representatie kunnen behouden, en deze gelden zijn niets in vergelijking van de inkomsten des Rijks. — Met betrekking tot de Eerste Kamer der Staten-Generaal, zoo zal, meent adressant, volgens het nu voorgestelde, deze hare bedoeling missen, vermits alleen voor mannen van verdiensten en die voor het Rijk nuttig waren geweest, het lidmaatschap was bestemd, om het nu op een tarief van belasting-betaling te brengen. — De bezuiniging, welke volgens adressant mogelijk zoude zijn, is de verdeeling des Rijks in vijf provinciën; dan waren er maar vijf gouverneurs en vijf regtbanken noodig, en de regtspleging zoude daardoor bespoedigd worden en minder kostbaar tevens. — Met betrekking tot het personeel der armée zoude weinig te verminderen vallen; alleen de marine, de zware kavalerie, de trein- en veld-artillerie, de intendanten, onder-intendanten, adjunct-onder-intendanten enz. schijnen volgens adressant daarvoor vatbaar te zijn. Adressant eindigt met de betuiging, dat volkomenheid wel nimmer op aarde zal te vinden zijn, maar dat rust en orde mogelijk en wenschelijk zijn, en dat democratische vormen ongetwijfeld het ongeluk der tegenwoordige bevolking en dat der nakomelingschap te weeg brengen.

«Dit adres betrekking hebbende tot het ontwerp der grondwets-herziening, bij deze Kamer in behandeling, zoo adviseert uwe commissie tot depôt ter griffie, ter inzage van de leden.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de conclusiën, bij deze rapporten genomen.

Zitting van Vrijdag, 30 Junij.

Bij monde van den heer *Smit:*

« *D. J. ten Zeldam Ganswijk* te Dordrecht, oud-griffier der Provinciale Staten van Zuid-Holland, geeft aan U Edel Mogenden te kennen, dat hij tot die Nederlanders behoort, welke de grondbeginselen beamen, die bij het Koninklijk besluit van 17 Maart jl., bij het ontwerp van gewijzigde Grondwet van 11 April jl. en bij de daarop gevolgde in het openbaar gehouden ministeriële toespraken, zijn aangenomen, en dat hij voornamelijk de bepalingen, het onderwijs betreffende, toejuicht, waaromtrent hij in een bij dit adres gevoegd exemplaar eenige gedachten aan U Edel Mogenden mededeelt. De adressant geeft aan U Edel Mogenden verder te kennen, dat hij, niettegenstaande zijne adhaesie aan het door de commissie van 17 Maart jl. ingediend ontwerp van gewijzigde Grondwet, menigvuldige bedenkingen tegen hetzelve heeft, welke bedenkingen hij in den vorm van 57 vragen in eene bij het adres gevoegde bijlage aan U Edel Mogenden mededeelt.

« Dewijl dit adres en deze bijlage betrekking hebben op de in behandeling zijnde grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer te concluderen, deze stukken ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden. »

« *W. H. van der Mandele* te Delft en 200 onderteekenaren,
G. Kuiper en 30 ingezetenen van Noordwijk,
F. Bussingh de Vries en 34 ingezetenen van Benthuizen,
N. van Beeftingh » 45 » » Valkenburg,
C. H. T. baron *Nahuys* » 287 » » 's Gravenhage,
C. N. de Graaf » 187 » » Oudshoorn,
de kerkeraad der hervormde gemeente te Naaldwijk,
H. C. Wesseling en 27 hervormde ingezetenen te Noordwijkerhout,
B. Nachenius » 43 » » » van Sassenheim,
brengen hunne bedenkingen in tegen een en ander artikel van het ontwerp van gewijzigde Grondwet, en wel in de eerste plaats vestigen zij Uwer Edel Mogendens aandacht op art. 162 (nu 168) van het ingediend ontwerp. Het baart den adressanten bevreemding, dit artikel alzoo geredigeerd te vinden, tegen het vroeger uitgedrukt gevoelen van zulk eene aanzienlijke meerderheid uwer Vergadering, die het regt van placet in zijne volle kracht wilde gehandhaafd hebben en hierin, volgens hun gevoelen, de meening der groote meerderheid van het volk heeft uitgedrukt. De adressanten vragen van U Edel Mogenden bij de aanstaande beraadslaging de verwerping van dit artikel, om daarvoor het regt van placet te handhaven en te zorgen: « ne quid detrimenti respublica capiat. » Een tweede punt van bezwaar vinden adressanten in de onbepaalde vrijheid van onderwijs. Deze toch zou, naar hun oordeel, den geest in aanmer-

king genomen van hen, die daarop het meest aandringen, de scholen, die, op algemeene christelijke beginselen gegrond, de jeugd tot Nederlandsche burgers moeten vormen, die in de behartiging der Nederlandsche belangen geheel eensgezind en verdraagzaam behooren te zijn, — die onbeperkte vrijheid zou eene jeugd vormen, die, die door kerkelijk godsdienstige beginselen verdeeld, en wars van verdraagzaamheid, het Vaderland in partijen zou verdeelen en het ten verderve brengen. De adressanten vragen deswege van U Edel Mogenden, aan de Regering zoodanige redactie te willen voordragen, waardoor, in overeenstemming met de wet van 1806, het publiek onderwijs die strekking hebbe, dat door hetzelve, op algemeene christelijke gronden, kundige Nederlandsche burgers en geen kampvechters voor Rome, Dordrecht of Genève worden gevormd. Een derde punt van bezwaar vinden adressanten in art. 159 van het eerste ontwerp. De bezwaren, tegen dit artikel ingebragt door de requestranten, komen daarop neder, dat, hoezeer zij het aan elk kerkgenootschap volkomen willen vrijlaten, God op zijne wijze binnen de openbare kerkgebouwen te dienen, zij echter aan geen kerkgenootschap, buiten die gebouwen, openbare oefening van godsdienst of van godsdienstige plegtigheden wenschen veroorloofd te zien.

«Met uitzondering van het eerste punt van bezwaar, worden beide deze bedenkingen ook gedeeld en aan U Edel Mogenden voorgedragen door *A. H. C. van Senus* en 17 ingezetenen van Kralingen; terwijl *A. Hartevelt* en 78 ingezetenen van Leiden, *E. A. Brunner* en 124 ingezetenen van Oude en Nieuwe Wetering, en de kerkeraad der hervormde gemeente te Monster hunne bedenkingen daartoe voegen tegen het onbepaald regt van vereeniging, waardoor, naar hun oordeel, een onbepaald getal godsdienstige inrigtingen en vooral kloosters zouden worden gewettigd.

«De eerstgenoemde bedenking dragen ook *L. J. L. van Neck* en 55 burgers der gemeente Schipluiden U Edel Mogenden voor, terwijl deze adressanten zich bovendien bezwaard achten, dat bij het concept-ontwerp van grondwets-herziening aan de Kroon en Regering die veerkracht, voorregten en waardigheid zullen ontbreken, die de waarborgen zijn eener voor het algemeen welzijn zoo wenschelijke rust: terwijl boven reeds gezegde adressanten *A. Hartevelt* en 78 ingezetenen van Leiden, behalve de geopperde bezwaren, hunne vaste overtuiging nog te kennen geven, dat aan de evenzeer onjuist uitgedrukte als onregtvaardige bepaling, welke in art. 186 van het eerste ontwerp aangaande de geestelijken geschreven staat, in de toekomstige Grondwet van Nederland eene plaats behoort te worden ontzegd.

«Van meer of minder gelijke strekking zijn ook de adressen, aan U Edel Mogenden ingediend door den ring van predikanten van Hillegondsberg, classis Rotterdam, den kerkeraad der hervormde gemeente te Woerden en den kerkeraad der hervormde gemeente te Boskoop, welke beiden bovendien zeer aandringen op wijziging van art. 160

van het eerste ontwerp, om der billijkheid wille; terwijl eindelijk:

« *S. van Dissel* en 10 ingezetenen van Leiden in een adres dezelfde bedenkingen ontwikkelen, die echter tegen art. 86 van het eerste ontwerp uitgezonderd, doch bovendien hunne wenschen te kennen geven, dat de betrekking van den Staat tot de Kerk en omgekeerd volgens de wet geregeld worde, en, wat de inrigting van het onderwijs aangaat, het niet enkel wet worde, dat alleen bekwame onderwijzers scholen mogen oprigten, maar dat deze ook tevens van een goed zedelijk gedrag behooren te zijn, Nederlanders van geboorte of ten minste 10 jaren in Nederland gevestigd geweest zijnde, in verband met de grondslagen der wet van 1806.

« Daar alle deze adressen betrekking hebben op de aanhangige ontwerpen der grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, alle deze stukken ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden. »

« *J. Kruseman*, te 's Gravenhage, oud-directeur-generaal van finantiën in Nederlandsch Indië, geeft in een hoogst belangrijk adres van 54 folio schrift, welk adres in den boekhandel is verkrijgbaar gesteld, zijne meening aan U Edel Mogenden te kennen omtrent artikel 56 van het eerste ontwerp van Grondwet (artt. 58 en 59 van het later ontwerp), omdat dit artikel, naar de zienswijze van den adressant, geen genoegzamen waarborg oplevert, dat, gelijk als onder art. 59 van de bestaande Grondwet konde geschieden en ook geschied is, de overzeesche bezittingen en koloniën niet zullen worden bestuurd naar de zienswijze van één persoon, namelijk den minister van Koloniën. De adressant acht het ongerijmd, om van éénen mensch afhankelijk te maken alles en zooveel als met dusdanig bestuur in verband staat, en toont aan, dat dit echter het geval zijn moet, indien de minister van Koloniën, voor zijne handelingen en voor de besluiten des Konings, door hem onderteekend, op gelijke wijze verantwoordelijk is, als de overige hoofden van departementen van algemeen bestuur. De adressant oordeelt, dat het opperbestuur der overzeesche bezittingen en koloniën moet blijven aan den Koning, en dat de Staten-Generaal daarmede dezelfde bemoeijingen moeten hebben, als in art. 56 van het ontwerp van Grondwet zijn vermeld of bedoeld. Maar dit opperbestuur moet onder den Koning niet worden uitgeoefend door één persoon, maar door één ligchaam, zamengesteld uit mannen, toegerust met vereischte kennis en ondervinding. De breedvoerige en *zaakrijke* uiteenzetting van dit een en ander wordt achtervolgd door eene schets van 36 artikelen, de bepalingen behelzende van hetgeen de adressant vermeent, dat, betreffende de overzeesche bezittingen en koloniën van het Rijk in andere werelddeelen, in de Grondwet behoort te worden opgenomen. De adressant betoogt ten slotte, dat hij het in Engeland bestaande, ten aanzien van het koloniaal beheer, gewijzigd naar onze begrippen en instellingen, gevolgd, en de tegenstrijdigheden, die däár te lande in *beginsel* bestaan, getracht heeft te vermijden, terwijl

voorts het gemis van bepaalde persoonlijke verantwoordelijkheid in het door den adressant geleverde ontwerp, volgens zijn beweren, ruim vergoed wordt door het overlaten der voordragt tot benoeming van den koloniaal raad door de Staten-Generaal en de bemoeijing met het bestuur en het zakelijk deel, dat de Staten-Generaal daarin zullen hebben, terwijl niet moet worden voorbijgezien, dat, ten aanzien der geldelijke belangen, veelvuldige, zoo niet alle, waarborgen tegen misbruiken zijn gegeven.

« Daar dit veel-omvattend stuk in betrekking staat tot de in behandeling zijnde grondwets-herziening, oordeelt uwe commissie, U Edel Mogenden te moeten voorstellen, het ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden. »

« *H. J. Berlin*, te Amsterdam, geeft U Edel Mogenden te kennen, dat hij een voorstander is van het regtstreeksche verkiezings-stelsel, en den hoofdgrond, welke tegen hetzelve wordt aangevoerd en daarin bestaat, dat de Natie daartoe nog niet genoegzaam in haar politiek leven en weten ontwikkeld is, daardoor te zeer in het blinde zoude tasten en aan kuiperij zoude zijn blootgesteld, wenscht te wederleggen, omdat hij die reden ook dan ongegrond zoude beschouwen, wanneer zij in den volsten zin waarheid zoude bevatten. De vergunning toch eener directe verkiezing zal op de politieke rijpheid tot die verkiezing werken, en het zoude met een eeuwig uitstel gelijkstaan, wilde men die rijpheid van den tijd afwachten. De oorzaak, die wij te dien opzigte waarnemen, is gebrek aan politieke rigting, maar indien ergens, dan zal het hier eene waarheid worden bevonden, dat de uitwerking verdwijnt, als de oorzaak daarvan wordt opgeheven. Het zaad, dat men uitstrooit, zal zich ontwikkelen, het nut, daarin erkend, zal tot het wieden van het onkruid leiden. Een volk kan tegenover zijne Regering in tweederlei toestand verkeeren. Of de Regering is beducht voor zijne eensgezindheid, òf zij wenscht die op alle mogelijke wijzen te bevorderen. De adressant gelooft, dat onze geëerbiedigde Koning wil, even zoozeer als het Nederlandsche volk wenscht, dat het uit den eersten toestand tot den laatsten overga, en betoogt verder, dat, daar de Natie, helaas, nog ver verwijderd is van het tijdstip der kerkelijke eensgezindheid, zij streven moet, om zooveel eensgezindheid als mogelijk is op den politieken grond te verkrijgen, de éénige, welke ons op dit oogenblik ten dienste staat en door welke men alleen tot één doel, het heil des Vaderlands, geraken kan. Men moge vrees voor woeling en opschudding koesteren bij eene directe stemming, maar moet en kan wel alles vermeden worden, waarvan de uitersten schadelijk zijn? Indien de rust van een volk in slaperigheid, indien de vrede van een land in doodstilte zou moeten bestaan, dan zoude ook de adressant voor eene trapsgewijze verkiezing zijn; maar nu hij gelooft, dat iedere trap in het verkiezings-stelsel de belangstelling verkort, zoo niet opheft, waardoor het volk in vredestijd tot bevordering van het heil des Vaderlands, in oorlogstijd

tot diensten en opofferingen, en ten allen tijde tot politieke eensgezindheid geneigd is, zoo gelooft hij ook, dat eene Regering niet zoo zwak van hoofd zijn moet, dat eenige luidruchtigheid, welke een direct kies-stelstel mogt te weeg brengen, haar hinderlijk kan zijn. Vreest men kuiperij, waarom zoude men er dan bij de verkiezing met éénen trap tweemalen gelegenheid toe geven, en mogt zij bestaan, dan zal zij duurder worden, naar mate het ware belang des Vaderlands dierbaarder worden zal, terwijl men kuiperij, volgens des requestrants beweren, niet krachtdadiger kan bemoeijelijken dan door de opwekking van belangstelling in de bevordering van het heil van het Vaderland, waartoe directe verkiezingen het meest, naar zijn oordeel, zullen bijdragen, en welke de adressant door U Edel Mogenden wenscht aangenomen te zien.

«Daar dit adres betrekking heeft tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

Bij monde van den heer *Opperdoes Alewijn:*

«*S. van den Broecke*, benevens 97 andere ingezetenen van Aardenburg en overige gemeenten in het 4de district van Zeeland, gedrongen door de omstandigheid, dat sommigen zich beijveren het ontwerp van gewijzigde Grondwet op allerlei wijze aan te bevelen, gevoelen zich aangespoord, om mede over dat ontwerp hunne meening, in overeenstemming met een groot deel hunner landgenooten, aan deze Kamer kenbaar te maken. Den ijver der Staats-commissie, die het ontwerp heeft vervaardigd, waarderende, geenszins derzelver goede bedoelingen willende betwijfelen en er verre af zijnde van te willen afkeuren, dat de Grondwet overeenkomstig de behoefte des tijds worde gewijzigd, zoo mogen adressanten het zich echter niet ontveinzen, dat het ontworpen staatsstuk naar hun oordeel in onderscheiden opzigten niet aan de behoefte voldoet. Zij houden zich eerstelijk overtuigd, dat het regt van placet der Regering niet mag onthouden worden, terwijl zij achten, dat door de bepaling van art. 162 de handhaving daarvan onmogelijk zou gemaakt worden. Ten tweede bedroeven zij er zich over, dat art. 183 eene zoo onbepaalde vrijheid van onderwijs voorstelt, dat de wet van het jaar 1806 er door zou moeten vervallen en de mogelijkheid tot de daarstelling eener nieuwe, van dezelfde beginselen uitgaande, wet in eens en voor altijd zou worden afgesneden. Zij verwijzen tot staving hunner meening naar de ervaring van België, Italië, Beijeren, Oostenrijk enz. en vreezen voor de woelingen van onverdraagzame factiën. Zij wenschen, dat voor het minst de mogelijkheid zal blijven overgelaten, om door bijzondere wetten met juistheid den invloed te bepalen, die zoowel de Staat als de Kerk en het ouderlijk gezag op het onderwijs behoort te oefenen. Eindelijk verlangen de adressanten

eene andere meer duidelijke redactie van art. 159, welke de openbaarheid van godsdienst-plegtigheden beperkt en tegenhoudt; hetgeen anders ligtelijk aanleiding tot onrust en wanorde zou moeten geven.

«Een gelijkluidend adres van *H. J. Janssen*, predikant, en 47 andere ingezetenen van Kadzand;

«Een gelijkluidend adres van *H. M. Bouvin* en 5 andere predikanten van de klassis van Middelburg;

«*C. Nidelstein Walter*, predikant en 13 andere ingezetenen van Holst, hunne overtuiging te kennen gevende, dat de herziening der Grondwet op milde grondslagen eene wezenlijke behoefte van onzen tijd geworden is en aan de wenschen der Natie beantwoorden zal, zoo meenen zij echter niet te mogen verbergen, wat naar hunne gedachten daaraan minder beantwoordt en zelfs met veler wenschen en zienswijze in openbaren strijd is te oordeelen. Die punten betreffen het regt van placet, de onbepaalde vrijheid van onderwijs en de openbare godsdienstige handelingen of plegtigheden buiten de muren der kerkgebouwen, en zijn aldaar ontwikkeld op gelijke wijze als omtrent de even behandelde adressen uit de gemeenten Aardenburg en Kadzand vermeld is.

«Dezelfde gevoelens zijn op gelijke wijze mede geuit en voorgedragen geworden door *J. Brevet* en 87 andere ingezetenen van IJzendijke, als ook door *J. de Waal*, predikant, en 47 andere ingezetenen te Biervliet.

«De leden van het klassikaal bestuur te Goes verklaren bij het door hen ingediend adres, steeds met belangstelling de aangelegenheden van Staat en Kerk te hebben gadegeslagen en altijd bereid te zijn, om die naar hunne mate te bevorderen, terwijl de thans aanhangige wijziging der Grondwet, als dringend gevorderd, ook door hen als eene wenschelijke zaak beschouwd was. Vele verbeteringen in het ontwerp erkennende, willen zij echter niet ontveinzen, dat sommige artikelen, in de hoofdstukken VI en X meerendeels voorkomende, bezwaar hebben opgeleverd, tot welker wegneming zij voorstellen, om de redactie van artt. 10, 156, 157, 159, 160, 162 en 183 overeenkomstig eene door de adressanten aangegevene redactie te wijzigen of aan te vullen.

«De kerkeraad der Nederduitsche hervormde gemeente te Aardenburg geeft bij adres mede de aan dezelve voorgekomen bezwaren tegen het door de Staats-commissie opgemaakte ontwerp van Grondwet aan. Deze betreffen de bepalingen ten aanzien van de godsdienst en het onderwijs: 1. het regt van vereeniging in de voorgestelde onbeperktheid. daaraan in art. 10 gelaten, zal naar het denkbeeld der adressanten de oprigting van een onbepaald getal godsdienstige inrigtingen van onderscheiden aard doen wettigen: 2. beklaagt zich de bedoelde kerkeraad over den te onbepaalden zin van art. 159; 3. wenscht men de tractementen, pensioenen en andere inkomsten, door godsdienstige gezindheden of hare leeraren thans genoten wordende, gewaarborgd en art. 160 alzoo in dien geest gewijzigd te zien; 4. verlangen adressanten, dat

de bepaling en verzekering van het regt van placet zal gehandhaafd worden; en eindelijk, dat den Staat de aanhoudende zorg voor het onderwijs blijve opgelegd en geene algemeene vrijheid tot het geven van onderwijs worde gewettigd.

«Een gelijkluidend adres van den kerkeraad der Nederduitsche hervormde gemeente te Zoutelande.

«Een gelijkluidend adres van den kerkeraad der hervormde gemeente te Biggekerk.

«De commissie heeft de eer te adviseren, om deze adressen, als punten der aanhangige grondwets-herziening betreffende, ter inzage van de leden, ter griffie dezer Kamer te doen nederleggen.»

«Het bestuur der gewestelijke vereeniging van het Nederlandsche Onderwijzers-genootschap in de provincie Zeeland geeft bij een gemotiveerd adres deszelfs bezwaren te kennen tegen den geest en de strekking van art. 183 van het door de Staats-commissie ontworpen concept der te wijzigen Grondwet. Zij beschouwen de daarbij gestelde vrijheid van onderwijs als nadeelig en verderfelijk, en wenschen tot afwending van de in hun oog dreigende gevaren, dat geene grondwettige bepalingen zullen worden toegelaten, die de zwaarste aller rampen over Nederland zouden kunnen brengen, daar de in te voeren vrijheid, bij gemis aan genoegzame waarborgen, tot de verderfelijkste misbruiken zou aanleiding geven.

«De Zuid-Bevelandsche onderwijzers-vereeniging te Goes brengt, bij een adres van geheel gelijke strekking, deszelfs bezwaren mede ter kennis en onder het oog der Kamer.

«De leden van het onderwijzers-gezelschap, op Noord-Beveland de meerdere voortreffelijkheid der wet op het onderwijs van 1806 beweerende, dringen aan op het terugnemen der zinsnede: «Het onderwijs «is vrij», voorkomende in art. 183 van het ontwerp der gewijzigde Grondwet, en geven hunnen wensch te kennen, dat dit artikel zal inhouden: «Het onderwijs blijft aan de zorg der Regering toevertrouwd en zal door de wet geregeld worden.

«*J. van den Bosch*, stads-school-onderwijzer te Tholen, en nog 9 onderwijzers in de naburige gemeenten achten naar hun oordeel, dat het nieuw ontwerp van Grondwet niet in alle opzigten aan de volksmeening beantwoordt. Zij bedoelen hiermede de bepalingen ten aanzien van het onderwijs, en houden zich overtuigd, dat het onmogelijk is, eene wet op het onderwijs vast te stellen met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen. Zij beweren, dat ook zedelijkheid en practische geschiktheid bij een goeden onderwijzer moeten gevorderd worden, en dat eene zoo onbeperkte uitbreiding van het regt van onderwijs om meerdere redenen verderfelijk te achten is.

«De hoofd- en hulp-onderwijzers in het 4de district van Zeeland te Sluis brengen mede hunne bezwaren in tegen de vrijheid van onderwijs,

bij art. 183 van het ontwerp der gewijzigde Grondwet aangegeven, en achten het wenschelijk, dat al het goede uit de wet van 1806 en naderhand genomen besluiten tot een geheel gevormd en gewijzigd naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd zal worden.

«Door *A. Gouka* en 17 andere onderwijzers op het eiland Walcheren wordt een adres van gelijke strekking aangeboden en bevelen zij de meervermelde bedenkingen en het uitgedrukte verlangen in de ernstige overweging der wetgeving aan.

«*Douw van der Krap*, te Zierikzee, acht zich mede bezwaard met de bepaling van vrijheid van onderwijs, in het ontwerp der gewijzigde Grondwet voorgesteld, en, de voorkeur gevende aan de regeling, vervat in de wet van 3 April 1806, verlangt hij ter volmaking van de daarin voorkomende bepalingen de navolgende wijzigingen in de bestaande verordeningen: 1. het toezigt over de scholen worde geheel toevertrouwd aan de plaatselijke school-commissie; 2. de leden der plaatselijke school-commissie worden door den Koning benoemd; 3. in de steden zal ten minste een hoofd-onderwijzer lid der commissie zijn; 4. de school-opzieners-post vervalt, als zijnde geheel overbodig, en levert bovendien eene aanwinst voor de schatkist op van jaarlijks *f* 28,700, ingevolge Koninklijk besluit van 4 Maart 1815; 5. de opheffing der kweekschool te Haarlem, als zijnde thans bij de bestaande oefenscholen geheel overtollig; 6. (niet ingevuld); 7. niemand zal zich als onderwijzer mogen presenteren, dan na vooraf eene speciale admissie tot het geven van onderwijs verkregen te hebben; 8. de Koning benoemt jaarlijks eene commissie, welke het examen aan de adspiranten naar eenigen rang zal afnemen, zitting houdende in de hoofdplaats der provincie; 9. afschaffing der vergelijkende examina en vooral beroepbaarheid van den onderwijzer; 10. oprigting der volks-scholen, ter vervanging van de tegenwoordig bestaande, welke door het Rijk bezoldigd worden; 11. het verdeelen der scholen in klassen, als behoudens den rang, waarin de school geplaatst is, met inkomen als volgt: *a.* *f* 300, *b.* *f* 500, *c.* *f* 800 en *d.* *f* 1200, welke gelden door eene wet zullen geregeld worden. Dit toch, bij hoofdelijken omslag over het geheele Rijk geregeld, zoude de ingezetenen ontslaan van schoolgeld; 12. geen godsdienstig leerstellig onderwijs mag op de scholen gegeven worden; 13. bij de aanvulling eener vacature worde niet op sectegodsdienst gelet; 14. schorsing van het Koninklijk besluit van 2 Januarij 1842; 15. verhooging van den onderwijzers-stand, als zijnde de tijden voorbij, toen men een koetsier met dien post vereerde.

«Alle deze adressen tot de aanhangige grondwets-herziening in betrekking staande, adviseert uwe commissie, om ze, ter inzage der leden, ter griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer *van Beeck Vollenhoven:*

« Van de verschillende adressen, onlangs weder ingekomen, betrekkelijk de herziening der Grondwet, verklaren zich onder anderen:

J. S. van der Linden c. s., te Ursum;
D. Appel c. s., te Hoogwoud;
J. G. van Rijgersma c. s., te Hauwert;
F. Moeijes c. s., te Opdam;
H. J. C. Mensonides c. s., te Hensbroek;
C. W. Thomsen c. s., te Benningbroek;
G. C. van Balen Blancken c. s., te Wognum, en
W. H. Mirandolle c. s., te Aartswoude,

bij eensluidende verzoekschriften, te zamen 188 handteekeningen bevattende, tegen de bepalingen, vervat in artt. 159, 162 en 183 van het ontwerp der Staats-commissie, waarbij de vrijheid van openbare godsdienstoefening, van afkondiging van kerkelijke voorschriften en van het geven van onderwijs vastgesteld wordt. Zij vreezen, dat, indien die vrijheid zoo onbeperkt wordt verleend, daarvan de gevolgen allerschadelijkst voor het welzijn van den Staat zullen zijn, en vereenigen zich mitsdien met de uitgedrukte gevoelens van zoovele anderen, die bereids aan U Edel Mogenden verzocht hebben, die bepalingen niet in de Grondwet te willen opnemen, maar de regeling dier ontwerpen, voor zooveel noodig, door de wet te doen plaats hebben. Zij voegen zich overigens gaarne bij hen, die van hunne verkleefdheid aan den monarchalen constitutionnelen regeringsvorm en aan het Koninklijk Stamhuis van Oranje deden blijken.

« Hoewel hetzelfde te kennen gevende, doch daarbij de gronden hunner overtuiging meer ontwikkelende, welke hoofdzakelijk overeenstemmen met die van andere adressanten, waarover ik in de zitting van den 28sten Junij jl. rapport uitbragt, zijn de verzoekschriften van den kerkeraad der hervormde gemeente te Andijk, te Twisk, te Broek in Waterland, te Monnikendam, te Hoorn, alsmede der ingezetenen en lidmaten der hervormde gemeente te Leymuiden en te Jisp, die allen zoowel het onbeperkte regt van vereeniging als dat der openbare godsdienstoefening bestrijden, terwijl zij het behoud der tractementen en andere inkomsten, thans door godsdienstige gezindten of hare leeraars genoten wordende, wenschen gewaarborgd te zien, zoo als zij ook het regt van placet en de beginselen der wet van 1806 ten opzigte van het onderwijs verlangen gehandhaafd te hebben.

« Van meer algemeene strekking is het adres van *H. Greeve* en 126 andere ingezetenen van Zuid- en Noord-Schermer, die het van hunnen pligt achten, te doen blijken, dat zij, wel verre van in te stemmen met hen, die de meening verspreiden, dat het ontwerp der Staats-commissie en de gehoudene redevoering van den tijdelijken minister van Justitie zouden overeenkomen met de wenschen van het Neder-

landsche volk, een geheel tegenovergesteld gevoelen toegedaan zijn. Zij toch oordeelen, dat het gezegd ontwerp: 1. aan de Regering en aan de Vertegenwoordiging die veerkracht, die waardigheid ontnemen, welke voor het algemeene welzijn zoo noodig en wenschelijk zijn; 2. dat uit de bepalingen, daarin vervat, betreffende de godsdienst, tweedragt en godsdienst-haat zullen ontstaan; 3. dat de zoo onbepaalde uitbreiding van het onderwijs voor de maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling der Natie allerverderfelijkst te achten is.

«Minder bepaald afkeurend dan het voorgaande is dat van *C. Boon* en 22 andere inwoners van Medemblik. Hoezeer deze adressanten zich verheugen, dat eindelijk gehoor gegeven is aan den algemeenen wensch tot herziening der Grondwet, en zij vooruitgang en ontwikkeling van harte voorstaan, verklaren zij echter zich niet te kunnen vereenigen met het ontwerp, in zooverre daarbij het monarchaal-constitutionneel beginsel door een ander verdrongen wordt, dat tot den republikeinschen regeringsvorm, naar hunne meening, leiden moet. Indien de veranderingen in het stelsel der verkiezing voor de volks-vertegenwoordiging tot verbetering leiden kan, zullen zij zich daarover van harte verheugen, doch betwijfelen, of immer het beginsel, dat daarbij voor de verkiezing der leden der Eerste Kamer aangenomen is, zelfs voor een oogenblik, den bijval der Natie zal te beurt vallen. Mogt het regt der ingezetenen, om zich te vereenigen, zeggen zij wijders, ook al overeenkomstig zijn met de eischen des tijds, het worde erkend, maar door de wet *volkomen* naar de bestaande behoefte, naar de lessen, welke de geschiedenis en de ervaring geven, geregeld. Zoo ook achten zij te groote gebreken gelegen te zijn in het zesde hoofdstuk, handelende over de godsdienst, dan dat zij het niet nadrukkelijk aan uwe overwegingen zouden aanbevelen, even als zij den wensch koesteren, dat de vrijheid om te onderwijzen alleen dengenen gegund worde, die zich als de meest wetenschappelijk gevormden, braafsten, edelsten en regtvaardigsten voordoen, en alleen dáár worde toegestaan, waar aan de zoodanigen mag geacht worden behoefte te zijn.

«Omtrent deze laatste aangelegenheid, namelijk het onderwijs, bevatten de adressen van:

A. J. Brink en 52 andere onderwijzers in het 1ste school-district,
H. Altman, namens het bestuur der onderwijzers-vereeniging van het 8ste school-district,
A. van Diggelen en 14 onderwijzers in het 2de school-district,
A. van Zutphen » 9 » » » 4de »
alle van Zuid-Holland;
J. C. de Wilde en 32 onderwijzers uit het district Dordrecht;
A. de Vletter » 8 » » » » Westland;
T. H. de Visser » 13 » » den Alblasserwaard;
waarbij gevoegd moeten worden die van *G. V. Lukas*, *T. W. J. Mansvelt Beck*, *J. H. Becker* te 's Gravenhage, en van *G. Middelberg*

te Amsterdam, te zamen bevattende 210 onderteekenaren, die allen in eene breedvoerige uiteenzetting treden van de gronden, waarom ook zij de bepalingen van het door de Staats commissie voorgestelde 183ste artikel noodlottig achten en afkeuren. Daar verschillende dezer adressen bij afdruk aan U Edel Mogenden rondgedeeld zijn, en zij overigens omtrent den hoofd-inhoud overeenstemmen met die van andere onderwijzers in Noord-Holland, waarover ik in de zitting van den 28sten Junij breedvoerig rapport uitbragt, vermeen ik, om noodelooze herhaling te voorkomen, mij daaraan te mogen gedragen.

«In eenen tegenovergestelden zin dan alle de adressen, waarover ik rapport uitgebragt heb, kunnen geacht worden gesteld te zijn die van *A. J. U. Coppens* en 16 andere ingezetenen van den Vogelenzang, en van *P. T. C. Blom* en 42 andere ingezetenen van den Burg op Texel, waarvan de onderteekenaren bij eensluidende adressen van hunne meening wenschen te doen blijken, dat zij hun zegel hechten aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie ontvouwd, en hunnen wensch te kennen geven, dat uwe uitspraak over de ontwerpen van grondwets-herziening daarmede in overeenstemming moge zijn. Ook zij voegen daarbij de verzekering van hunne verkleefdheid aan den monarchalen regeringsvorm en aan het Huis van Oranje.

«Evenzoo geven de deken en onderhoorige geestelijken van Kennemerland, alsmede *G. van den Bosch* en 103 gemeente-leden der roomsch-katholijke gemeente in 't Veld te kennen, dat zij zich, in verband tot het ontwerp der Staats-commissie, genoopt voelen te verklaren: dat de vrijheid van godsdienst niet eng, maar ruim in de Grondwet behoort opgenomen te worden, daar alle teruggang tot verouderde denkbeelden misnoegen, tweedragt en scheuring zoude veroorzaken; dat mitsdien de vrijheid van belijdenis zijner godsdienstige meening, vrijheid van openbare godsdienstoefening, mits orde en rust gehandhaafd worden, vrijheid aan kerkgenootschappen, om correspondentiën te houden en ze af te kondigen, behoudens verantwoordelijkheid volgens de strafwet, behooren gewaarborgd te worden; dat geldelijke onderstand uit de staatskas gelijkmatig verleend en het kiesregt *niet*, maar de verkiesbaarheid voor de Tweede Kamer aan *alle* geestelijken ontzegd of toegekend moet worden; dat zij de vrijheid van onderwijs overeenkomstig het ontwerp der commissie verlangen, mits de bepalingen, daarbij vermeld, alleen het lager onderwijs betreffen, en eindelijk de regtstreeksche verkiezingen met een lageren census, als ook het regt van vereeniging nuttig achten.

«Daar al deze verzoekschriften betrekking hebben op een aanhangig wets-ontwerp, zoo heeft uwe commissie de eer, tot nederlegging ter griffie te concluderen.»

Bij monde van den heer *Hoffman*:

«Namens de commissie voor de verzoekschriften heb ik de eer te rapporteren, dat uit de provincie Utrecht zijn ingekomen 41 adressen betrekkelijk de grondwets-herziening, te zamen voorzien van 2058 onderteekeningen. — Twee dezer adressen, te weten van *W. H. de Heus*, te Utrecht, en *L. Zeegers Veeckens*, te Amersfoort, behelzen eene adhaesie aan de beginselen, vervat in de mededeeling, door den tijdelijken minister van Justitie in uwe vergadering van 13 Mei jl. uitgesproken.

«In vijf andere bijna gelijkluidende adressen, als van:

J. H. G. Kenkel en 149 ingezetenen van Maarssen;

P. Nobel en 31 ingezetenen van Montfoort;

J. C. Kok en 68 ingezetenen van Soest;

W. Beukeboom en 42 ingezetenen van Eemnes, en

O. A. J. Robert en 87 ingezetenen van Utrecht,

geven adressanten hunne instemming te kennen met de bekende verklaring van den minister van Justitie, en wenschen zij, op grond van hunne innige overtuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm voor ons Vaderland, en van hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje, dat door de uitspraak dezer Vergadering, betreffende de regtstreeksche verkiezingen, de vrijheid van godsdienst en onderwijs, de zelfstandigheid, de rust en voorspoed van het Vaderland, de eendragt der burgers en de band tusschen Vorst en Volk krachtig zullen worden verzekerd.

«*Van Hoey Schilthouwer* en 22 ingezetenen van Utrecht verlangen bij hun adres: *a*. regtstreeksche verkiezingen voor Staten-Generaal en Provinciaal en gemeente-raden, en openbaarheid der zittingen van die collegiën; *b*. onschendbaarheid des Konings met een verantwoordelijk ministerie: *c*. ontbindbaarheid der volks-vertegenwoordiging; *d* betere waarborgen voor het geldelijk beheer en de verantwoording der koloniale fondsen; *e*. het inkomen der Kroon bij de wet te regelen, en meer in evenredigheid met den toestand onzer finantiën.

«In een adres van *P. Dwars* en 22 ingezetenen van Utrecht wordt te kennen gegeven, dat de bewering van een lid der commissie, in deze Kamer uitgesproken, dat het bekend gemaakt ontwerp zoude overeenkomen met de algemeene wenschen des Nederlandschen volks, naar hunne meening verre van de waarheid is verwijderd, en hoe weinig ook nu die behoeften en wenschen moeten beoordeeld worden naar de uitspraken van hen, die *hunne* meening als de uitdrukking der meerderheid willen doen gelden. Zij verklaren zich wijders: *a*. voor het behouden van het regt van placet; *b*. tegen het ten eenemale vernietigen der bekende schoolwet van 1806; *c*. voor de beperking van godsdienstoefening binnen de daartoe bestemde gebouwen; *d*. tegen het voorstel omtrent het regt van vereeniging en vergadering, daar, zeggen zij, het algemeen belang vordert, dat niet voor elke, ook de

ergerlijkste club, de wijde deur worde opengezet, en dat te minder in eenen tijd, waarin Nederland zoo ligt het vereenigings-punt kan worden van velen, die, elders teleurgesteld of verdreven, hier godsdienst-haat en burgertwist zouden zoeken aan te kweeken.

«Het provinciaal kerkbestuur der hervormden in Utrecht verklaart zich evenzeer bezwaard over de door de commissie voorgestelde wijzigingen, en vreest boven alles voor de welvaart en de rust van den Staat, voor den bloei der Kerk, voor de gelukkige ontwikkeling harer kweekelingen en voor den vrede der huisgezinnen, bijaldien de bepalingen omtrent het regt van vereeniging, de openbare oefening van alle godsdiensten, de keuze der leeraren door hunne kerkgemeenten, met het regt, om de kerkelijke voorschriften harer hoofden af te kondigen, en ten opzigte van het onderwijs wierden aangenomen.

«In gelijken zin zijn luidende de volgende zeven adressen, als van:
het klassikaal bestuur van Utrecht,
den kerkeraad der Nederd. hervormde gemeente te Utrecht,
» » » » » » » Zeist,
» » » » » » » Driebergen,
» » » » » » » Werkhoven,
» » » » » » » Benschop
en het klassikaal bestuur van Wijk, terwijl de kerkeraad der hervormde gemeente te Abcoude zijne adhaesie te kennen geeft aan het genoemd adres, door den kerkeraad van Utrecht ingediend.

«Mr. *F. H. C. Drieling* en 73 ingezetenen van Utrecht verlangen het behoud der constitutionnele monarchie, en als waarborgen daarvoor: *a.* eene goede zamenstelling der Tweede Kamer, te benoemen, althans vooreerst, door kies-collegiën, daar zij in den te plotselingen overgang van eene genoegzaam geheele uitsluiting tot eene regtstreeksche deelneming aan de verkiezingen gevaren zien, en derhalve aan de wetgeving vrijheid wenschen te laten, om aan de verkiezingen, naar mate de nationale geest zich meer en meer ontwikkelt en de burgerij er meer behoefte aan gevoelt, meerder uitbreiding te kunnen geven; *b.* alleen de bepaling in de Grondwet te zien opnemen, dat het regt der ingezetenen, om zich te vereenigen, door de wet worde geregeld; *c.* dat alle eeredienst binnen de muren der tot dat oogmerk bestemde plaatsen beperkt blijve en alle bepalingen worden vermeden, waardoor de Vorst in zijne verpligting, om te zorgen, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, in het minst zoude kunnen worden belemmerd. De voorstellen der commissie betrekkelijk het onderwijs hebben op de adressanten eenen pijnlijken indruk gemaakt, en verlangen zij de bepaling, *dat het openbaar onderwijs een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering uitmaakt*, behouden te zien.

«Omtrent de bevoegdheid tot vereeniging, de vrijheid van openbare godsdienstoefening en het punt van het onderwijs met het vorig adres

geheel instemmende, geven *J. W. van Rijswijk* en 56 ingezetenen van Harmelen en de Meern te kennen, dat zij, in strijd met de hooge ingenomenheid van sommige dagbladschrijvers met het ontwerp van grondwets-herziening, hetwelk zij aan allen pogen diets te maken, dat aan de wenschen en behoeften der *Natie* zoude voldoen, meenen, dat die uitdrukking: *de Natie* in een hoogst beperkten zin behoort opgevat te worden, en dat integendeel ***een zeer groot gedeelte van het Nederlandsche volk er verre af is, zijne goedkeuring te hechten aan alle de voorgedragen veranderingen***, waarvan niet weinige tot groote ongelegenheden, verwarringen en schokken aanleiding zouden geven. Requestranten verlangen, dat vooral worde gelet op alles, wat tot den waarborg eener constitutionnele monarchie behoort, en daaronder op eene Eerste Kamer, zóó zamengesteld, dat dat staats-ligchaam, zelfstandigheid en onafhankelijkheid aan kunde en bekwaamheid parende, zoowel der Regering als der Natie eerbied inboezeme en een bolwerk tegen overdrijving en zucht tot verwerping, van welken kant die dan ook kome, moge worden. Zij meenen, dat het denkbeeld, door deze Kamer aangegeven, omtrent het stelsel van verkiezingen door kiescollegiën voor de Tweede Kamer, het meest wenschelijk is, en vertrouwen, dat U Edel Mogenden zich niet door bijkomende omstandigheden zullen laten bewegen, van het vroeger geuit gevoelen af te wijken, en voor het vervolg de wetgeving zullen vrijlaten, om aan dat stelsel meerder uitbreiding, naar mate van de behoefte daaraan, te kunnen geven. Zal de Grondwet, zeggen zij, blijvend aan de behoefte der Natie voldoen, dan moet zij niet met overhaasting opgedrongen, maar met kalmte overwogen, en er tevens gewaakt worden, dat men de toekomst niet aan het oogenblik opoffere.

« *Van Tuyll van Zuylen* en 25 ingezetenen van Zuilen betuigen van hunne vaste, op bekende, nog nergens wederlegde, gronden steunende overtuiging, dat de Hooge Regering van het regt van placet geen afstand mag doen, zoo als in het voorstel van wijziging der Grondwet geschiedt. Zij verlangen wijders: *a.* eene andere redactie van het voorstel omtrent de openbaarheid van godsdienstoefening, ten einde de bepaling der wet van 18 Germinal, Xde jaar, art. 45, niet vervalle; *b.* handhaving der verpligting van de Regering als in art. 224 der Grondwet, om voor het onderwijs te zorgen. Zij houden zich verzekerd, dat deze wenschen door eene zeer aanzienlijke meerderheid hunner medeburgers zullen worden gedeeld, welke het met hen zouden betreuren, bijaldien de maatschappelijke orde en het waarachtig heil van den Staat aan de overdreven eischen van de minderheid wierden opgeofferd.

« In gelijken zin zijn gesteld de navolgende 17 adressen, te weten van:

J. M. de la Court	en	105	ingezetenen van	Utrecht;
W. Kluiver	»	16	»	» Cothen;
P. W. van Meekeren	»	31	»	» Zeist;

Cock Blomhoff	en	63	ingezetenen	van	Amersfoort;
D. A. van der Made	»	11	»	»	Langbroek;
H. A. van der Ven	»	63	»	»	Driebergen;
J. C. Andriessen	»	81	»	»	Utrecht;
G. D. Duuring	»	144	»	»	Breukelen;
C. Bos	»	11	»	»	Werkhoven;
L. P. Trautmann	»	34	»	»	Odijk;
M. B. Romeny	»	16	»	»	Montfoort;
T. Korver	»	30	»	»	Ruwiel en Loenersloot;
A. Grootendorst	»	162	»	»	Tienhoven;

de leden van den kerkeraad der hervormde gemeente te IJsselstein, te zamen 85 onderteekenaren;

den kerkeraad en het kerkbestuur van Bunnik, 13 onderteekenaren;

den kerkeraad en leden der hervormde gemeente te Amerongen, te zamen 109 onderteekenaren;

J. Diesel en 79 ingezetenen van Rhenen.

«Tot aandrang van het noodzakelijke der handhaving van het onderwijs, wijzen meest alle deze adressen op het voorbeeld van België. en de wrange vruchten, welke het schier geheel vrije onderwijs in Italië, Beijeren en Oostenrijk heeft opgeleverd.

«In twee gelijkluidende adressen, als van: *P. J. Walraven* en 237 ingezetenen en school-onderwijzers der provincie Utrecht,

en *P. D. Anslijn* en 149 school-onderwijzers en ingezetenen der provincie Utrecht,

verklaren adressanten zich tegen het door de commissie voorgestelde beginsel van vrijheid van onderwijs. Onder meerdere bezwaren, wijzen ook deze op het voorbeeld van België, waar men, na eene proeve van slechts weinige jaren, reeds weder wenscht te verbinden wat men eerst geheel bandeloos heeft gemaakt, waarbij zij zich beroepen op het rapport der centrale sectie van de kamer der vertegenwoordigers over de begrooting van 1846, hetwelk den wensch uit, dat er een nieuw reglement zou worden vastgesteld, om te bepalen het getal der scholen, die in iedere gemeente zouden mogen zijn, en de omstandigheden, onder welke er nieuwe zouden kunnen worden opgerigt. Zij vreezen, dat de voorgestelde vrijheid tot overdreven concurrentie en eindelijk tot vernietiging van het bestaan der onderwijzers moet leiden; dat bij vermeerdering der scholen het toezigt onmogelijk zal worden; dat, daar vreemdelingen bij het voorstel niet zijn uitgesloten, ook dezen zich overal zullen kunnen nederzetten, ten gevolge waarvan het onderwijs zal ophouden nationaal te zijn, waardoor de jeugd anti-nationale zeden en gewoonten zal aannemen en grondstellingen inzuigen, die ze naderhand, in plaats van tot nuttige, tot gevaarlijke burgers van den Staat zullen maken. Requestranten eindigen met den wensch, dat de bepaling voor het onderwijs dus worde gesteld: «Het onderwijs zal, als een hoogst belangrijk onderwerp van aanhoudende staatszorg, door de wet worden geregeld.»

«Eindelijk geven zeven predikanten uit den ring van Wijk hunne bezwaren te kennen tegen den inhoud van art. 160 van het voorstel der commissie, voor zooverre daarbij wordt gewaagd van de inkomsten, welke in 1814 werden genoten, daar het *algemeen* genot van het kinder-, school- en akademie-geld eerst sedert de regeling van het bestuur der Nederlandsche hervormde kerk in 1816 is toegekend, en aan sommigen misschien door deze bijvoeging zoude kunnen worden betwist, verzoekende dus, dat art. 192 der Grondwet onveranderd behouden blijve.

«Aangezien alle deze verzoekschriften betrekking hebben tot de aanhangige herziening der Grondwet, stelt uwe commissie voor, ze, ter inzage der leden, op de griffie dezer Kamer neder te leggen.»

Bij monde van den heer *van Haersolte:*

A. W. Backers en 16 mede-onderteekenaren, leden der hervormde gemeente van Ootmarssum, hebben het van hunnen pligt geacht, om aan U Edel Mogenden kenbaar te maken, dat zij geene onbepaalde goedkeuring hechten aan het ontwerp van gewijzigde Grondwet der commissie. Zij houden zich overtuigd, dat de voorgestelde vrijheid van godsdienstoefening, die niet beperkt wordt binnen de gebouwen, tot ergernis, godsdienst-haat en ongeregeldheden aanleiding zal geven; en dat de onbepaalde vrijheid van onderwijs voor de maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling der Natie allerverderfelijkst is te achten.

«De kerkeraad der hervormde gemeente te Hasselt, en de kerkeraad der hervormde gemeente te Heteren, provincie Gelderland, geven elk in een adres aan U Edel Mogenden hunne volkomen overeenstemming te kennen met alle punten van bezwaar, die in het aan U Edel Mogenden bekende adres van den kerkeraad der hervormde gemeente van Utrecht zijn aangewezen. Eerstgemelde adressanten zouden evenwel niet verlangen, dat het regt van placet op de keus der leeraren toegepast wierd.

«*J. M. Zwanenbeek Pauw*, gepensionneerd eerste kapitein der genie, er prijs op stellende, dat ook zijne gevoelens omtrent de beginselen nopens godsdienst en onderwijs, door de bekende commissie in haar ontwerp van gewijzigde Grondwet voorgesteld, aan U Edel Mogenden bekend wierden, heeft bij adres aan U Edel Mogenden een gedrukt afschrift toegezonden van het door adressant aan Zijne Majesteit den Koning hiertoe betrekkelijk ingediend verzoekschrift. Adressant geeft daarin te kennen, dat hij tegen de voorgedragene bepalingen omtrent godsdienst en onderwijs is.

«*P. H. Gallé* en 144 andere onderteekenaren uit Kampen zeggen in een adres aan U Edel Mogenden hoofdzakelijk, dat zij het van hunnen pligt geacht hebben, om U Edel Mogenden rondborstig te kennen te geven, dat zij tegen sommige artikelen van het ontwerp van gewijzigde Grondwet bedenkingen hebben, daar zij in die beginselen eindelijk eene geheele ontbinding van het Nederlandsche volksbestaan zien. Adressanten verzoeken

ten slotte, dat de bepalingen nopens de godsdienst en het onderwijs zoodanig mogen worden ingerigt, dat een behoorlijk en nadrukkelijk toezigt van den Staat op de verschillende godsdienstige gezindten een veiligen waarborg oplevere, niet alleen tegen allen schadelijken invloed van buiten, maar ook tegen alle aanleiding tot rustverstoring en godsdienst-haat van binnen; terwijl het tevens hun wensch is, dat het onderwijs op de bestaande grondslagen door de wet geregeld en bij vernieuwing door de Grondwet aan alle aanhoudende zorg der Regering worde opgedragen.

«Ook de predikant bij de hervormde gemeente te Kamperveen, *J. Hooykaas Herderschee*, heeft zich bij adres tot U Edel Mogenden gewend, waarin des adressants gevoelens zeer uitvoerig worden ontwikkeld omtrent de godsdienst, in verband met het ontwerp van gewijzigde Grondwet der commissie van 17 Maart jl. Ongaarne mist hij in dat ontwerp en in de memorie van toelichting eene aanwijzing van de beginselen, waarop datgene rust, wat omtrent de godsdienst voorgedragen wordt.

«Het schijnt aan adressant toe, dat het navolgende beginsel in dit ontwerp doorstraalt: «De Staat houdt zich als zoodanig onzijdig in de godsdienst, verleent daarin volkomen vrijheid en zegt haar bescherming toe.» Hij wenschte, dat dit beginsel in de Grondwet evenwel bepaald wierd uitgesproken, en dat daaraan wierd toegevoegd: «De Staat ziet, ook met betrekking tot de godsdienst, toe, dat Nederlandsche staatsbelangen en Nederlandsche staatsburgers niet worden gekrenkt.» Adressant ontwikkelt daarna uitvoerig het doel en de strekking van deze bijvoeging, en geeft eindelijk ook nog als zijne meening te kennen, dat voor de uitsluiting der geestelijken uit de Staten-Generaal geen genoegzame grond is aangewezen in de memorie van toelichting van het bovengemelde ontwerp.

«Daar alle deze adressen in verband staan met de grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om ze ter inzage van U Edel Mogenden op de griffie neder te leggen.»

«De gewestelijke vereeniging Overijssel, tellende 163 leden, en uitmakende eene afdeeling van het onderwijzers-genootschap, erkend bij Koninklijk besluit van den 15den Maart 1844, heeft zich verpligt gevoeld, om zich tot U Edel Mogenden te wenden in een verzoekschrift, waarbij zij te kennen geeft: dat eene aanneming van het 183ste artikel des ontwerps van gewijzigde Grondwet dd. 11 April 1848 door haar beschouwd wordt aan de allergrootste gevaren onderhevig te zijn; — zij acht de wetgeving hierdoor te veel gebonden en geeft aan U Edel Mogenden in overweging, om de beide eerste alinea's van dit artikel te doen vervangen door de navolgende bepaling: «Het onderwijs wordt, als een hoogst belangrijk onderwerp van aanhoudende staatszorg, door de wet geregeld.» Mogt het evenwel geoordeeld worden, dat de Grondwet ook de beginselen van die wettelijke regeling behoorde te bevatten, dan zouden, naar het bescheiden oordeel van adressanten, de navolgende beginselen moeten aangenomen worden: 1°. dat in elke gemeente een toereikend aantal

scholen behoort te bestaan, op welke van staatswege lager onderwijs wordt gegeven, en 2°. dat de onderwijzers der wettig gevestigde lagere scholen, thans in Nederland bestaande, niet mogen worden blootgesteld aan het gevaar van datgene te verliezen, waarop zij bij eene getrouwe pligtsbetrachting aanspraak hebben.

« *D. J. Kerkhoven* en twee andere school-onderwijzers in de gemeente Haaksbergen, provincie Overijssel, noemen het in een aan U Edel Mogenden ingediend adres *eene dwaling*, waarin ook de Regering schijnt te verkeeren, dat het publiek gemaakte ontwerp van Grondwet geheel overeenkomt met de wenschen van het Nederlandsche volk. Adressanten althans deelen die meening niet, bepaaldelijk omtrent de daarin voorkomende bepalingen betrekkelijk de godsdienst en het onderwijs; terwijl ook, volgens hun gevoelen, der Regering de noodige veerkracht en der vertegenwoordiging de onmisbare waardigheid zullen ontbreken.

« Twee genoegzaam gelijkluidende adressen zijn aan U Edel Mogenden door *H. Bunneman* en 14 andere ingezetenen van Diepenheim, provincie Overijssel, en door *G. J. Zijnen* en 6 andere leden der hervormde gemeente te Zevenhoven ingediend.

« *A. Oldeman* en 26 andere gevestigde en hulp-onderwijzers in de provincie Overijssel ontwikkelen in een uitvoerig adres aan U Edel Mogenden de voordeelen van het thans bestaande beginsel voor de inrigting van het lager onderwijs en verzoeken U Edel Mogenden, om hiervan niet af te wijken, door het verleenen van eene zeer nadeelige vrijheid.

« Een gelijksoortig adres is aan U Edel Mogenden toegezonden door *H. Brink* en 19 andere onderteekenaren uit Lonneker, provincie Overijssel, en door *J. C. G. van Benthem* en 15 andere onderteekenaren uit Overijssel, welke laatste bij U Edel Mogenden aandringen, om in de Grondwet te bepalen, dat het aantal openbare onderwijzers door eene wet geregeld wordt in evenredigheid der behoefte.

« Daar alle deze adressen betrekking hebben op de in behandeling zijnde grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om ze ter griffie neder te leggen. »

« De ring van predikanten van Kampen heeft bij adres aan U Edel Mogenden een afschrift toegezonden van een door dat collegie aan Zijne Majesteit den Koning ingediend verzoekschrift, met dringende bede, om het bij de beraadslagingen over het ontwerp van gewijzigde Grondwet in aanmerking te willen nemen. In dat verzoekschrift zeggen adressanten hoofdzakelijk, dat hunne gevoelens ten aanzien van sommige punten des ontwerps van gewijzigde Grondwet hoofdzakelijk uitgedrukt staan in het adres, door de Algemeene Synodale Commissie aan Zijne Majesteit den Koning ingediend. Zij verklaren wijders, dat zij zich uitermate verblijden, dat het hoogste kerkelijke collegie zijne meening zoo vrijmoedig aan Zijne Majesteit heeft opengelegd, en dat het niet geschroomd heeft, om

alzoo uit naam van de geheele Nederlandsche hervormde kerk te spreken.

« Ook de kerkeraad der Nederduitsche hervormde gemeente van Kampen heeft zich bij adres aan U Edel Mogenden gewend, ten einde zijne bezwaren tegen sommige beginselen en bepalingen, in het openbaar gemaakte ontwerp van Grondwet voorkomende, aan U Edel Mogenden bekend te maken. De bij het adres ontwikkelde bezwaren betreffen de navolgende artikelen van het ontwerp: art. 10, vereeniging; art. 159, openbare oefening der godsdienst; art. 160, tractement der leeraren; art. 162, vrije keus der leeraren en vrijheid, om voorschriften af te kondigen. Eindelijk verlangt de kerkeraad voernoemd, dat den Staat de aanhoudende zorg voor het onderwijs blijve opgelegd, en geene algemeene vrijheid van het geven van onderwijs, zoo als in art. 183 van het ontwerp is voorgesteld, worde erkend.

« De breede kerkeraad der hervormde gemeente van Tubbergen *c. a.* heeft zich ook gedrongen gevoeld, om zijne bedenkingen omtrent het ontwerp van gewijzigde Grondwet aan U Edel Mogenden bij adres kenbaar te maken. De door hen ontwikkelde hoofdpunten betreffen de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van het onderwijs, hetwelk adressanten op den thans bestaanden voet wenschen te behouden, en de verkiezingen.

« Nog 16 onderteekenaren, uitmakende het personeel des kerkeraads en van het collegie van kerkvoogden en notabelen in de hervormde gemeente van Heino (provincie Overijssel), zeggen in een adres aan U Edel Mogenden; dat, naar hunne wijze van zien, bezuiniging het éénige middel zal zijn, hetwelk het vege Vaderland kan redden. Zij koesteren alzoo den wensch, dat U Edel Mogenden al datgene van het ontwerp van gewijzigde Grondwet zult goedkeuren, hetwelk tot dat einde kan medewerken. Maar, zeggen de adressanten, in dat ontwerp worden ook andere punten behandeld, die zij hopen, dat door U Edel Mogenden zullen worden afgekeurd, en wel die van de volkomene vrijheid van godsdienst en vrijheid van onderwijs.

« Daar alle deze verzoekschriften betrekking hebben op de bij U Edel Mogenden in behandeling zijnde wets-ontwerpen omtrent de grondwetsherziening, zoo stelt uwe commissie voor, om deze ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden, te deponeren. »

De Vergadering vereenigt zich achtervolgelijk met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Woensdag, 5 Julij.

Bij monde van den heer *Nap:*

«Mr. *H. A. Spandaw*, lid van het provinciaal geregtshof van Groningen, en 66 andere, blijkens de achter hunne naamteekeningen vermelde qualiteiten, notabele ingezetenen van de stad Groningen, wenden zich tot U Edel Mogenden in een uitgewerkt adres, waarbij zij hunne bedenkingen te kennen geven tegen eenige belangrijke bepalingen, vervat in het ontwerp van gewijzigde Grondwet, door de daartoe benoemde Staats-commissie opgemaakt. Die bedenkingen worden door adressanten gerangschikt onder vijf hoofdpunten.

«1. In het ontwerp wordt meermalen aan den gewonen wetgever de regeling opgedragen van fundamentale belangen van den Staat, die, zoo als adressanten vermeenen, uitsluitend behooren tot het gebied van den grondwetgever. Als een eerste voorbeeld daarvan voeren adressanten aan de woorden van art. 2: «*de wet kan het getal der provinciën vermeerderen of verminderen.*» Het bestaan der provinciën, die vroeger souverein gezag uitoefenden, heeft een historischen grondslag en is zoodanig van fundamentelen aard, dat de grondwetgever (de Tweede Kamer in dubbelen getale) dit onderwerp harer wetgeving niet bij delegatie aan den gewonen wetgever behoort noch ook zal opdragen. Bestaat er noodzakelijkheid tot wijziging van het getal der provinciën, men drukke die noodzakelijkheid en de wijziging zelve duidelijk in eene wet uit, en legge die ter bekrachtiging aan den grondwetgever voor. Indien dit en dergelijke punten aan de gewone wetgeving konden worden gedelegeerd, dan had de commissie, zeggen adressanten, slechts één artikel behoeven te schrijven, inhoudende, met intrekking van artt. 227—231: «*Alle veranderingen of bijvoegingen in de Grondwet worden aan de wet overgelaten.*» Gaarne zoude uwe commissie ook den verderen inhoud van dit stuk op gelijke wijze mededeelen. Zij gelooft echter zich daarin te mogen en te moeten bekorten, aangezien het adres gedrukt aan ieder van U Edel Mogenden is ter hand gesteld; en zij zal dus de overige hoofdpunten slechts kortelijk aanstippen. 2. De erkenning van het regt van vereeniging, zonder eenige beperking, dan alleen in het belang der publieke orde, komt adressanten hoogst gevaarlijk voor. Zij wenschen als voorwaarden er bijgevoegd te zien voorafgaande kennisgeving aan het hoofd der politie, ongewapend, niet in de opene lucht, noch des avonds of in den nacht. Zij wijzen op de reformistische maaltijden in Frankrijk, en voorts op Ierland en Wallis, op het kostbare der veiligheids-middelen, die de politie er tegenover zal moeten stellen, enz. 3. Boven de regtstreeksche verkiezingen, geven adressanten de voorkeur aan de verkiezing van de

leden der Tweede Kamer door kies-collegiën, waarvan de leden worden verkozen door alle meerderjarige ingezetenen, Nederlanders, in het volle genot der burgerlijke en burgerschaps-regten, zonder eenigen census. Zij vereenigen zich te dezen opzigte met het gevoelen, door den heer J. DE BOSCH KEMPER *c. s.* in een adres aan U Edel Mogenden medegedeeld. Bij directe verkiezingen worden de vertegenwoordigers bij betrekkelijke meerderheid, d. i. door de minderheid, en dikwijls tegen den wil der meerderheid, verkozen. Kiezers, hooger in de maatschappij geplaatst dan de stemgeregtigden, zijn beter in staat, om de volks-belangen en de geschiktheid der kandidaten te beoordeelen, dan de stemgeregtigden. Doch deze laatsten zijn zeer wel in staat, de eveneens gewigtige keuze van geschikte kiezers, waarmede zij persoonlijk bekend zijn, te doen. 4. Waartoe, vragen adressanten, twee kamers der Staten-Generaal, zoo niet de Eerste een door den Koning benoemd en onontbindbaar aristocratisch element zal zijn, en hoe weinigen zouden bij zulk een hoogen census, vooral in de provincie Groningen, wegens het dáár bestaande beklemregt, verkiesbaar zijn. 5. Omtrent godsdienst en onderwijs vereenigen adressanten zich met het reeds aangehaalde adres van DE BOSCH KEMPER *c. s.*; zij wenschen alleen de uitoefening van erkende godsdiensten en binnen de muren der kerkgebouwen. Zij betreuren het wegvallen der woorden: «*Het openbaar onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering.*» en voorzien uit het daarvoor in plaats gestelde eene hoogst nadeelige mededinging in het onderwijs.

«Niet minder lezenswaardig is een ander uitvoerig adres uit de stad Groningen, bij U Ede Mogenden ingediend door *J. Swaagman jr.* en 144 tot den gegoeden middelstand behoorende ingezetenen dier stad. Adressanten gelooven, dat het grootste deel der natiën en vooral de Nederlandsche, rijp is voor de meest vrijzinnige instellingen. Onder betuiging hunner adhaesie aan het ontwerp der commissie, geven zij evenwel onderscheidene punten op, waarin zij met de commissie van gevoelen verschillen, en verklaren, dat andere punten door hen onaangeroerd zijn gelaten, omdat zij die als buiten den kring hunner bemoeijingen, of boven hun doorzigt en bevatting gelegen achten. Adressanten gelooven, dat in art. 10, over het regt van vereeniging, het loffelijkste doel tot de jammerlijkste uitkomsten zoude kunnen leiden, omdat daarin te weinig ruimte tot beteugeling aan den wetgever is gelaten. Zij wenschten, dat Zijne Majesteit eene vermindering van het inkomen der Kroon in art. 27 had voorgedragen. Zij huiveren evenwel, nu dit niet is geschied, op die vermindering aan te dringen, en gelooven, dat die som toch ook grootendeels weder tot de Natie terugvloeit. Tegen het verleenen van den adeldom (art. 59) hebben de adressanten geene bedenking, nu daaraan geene oppermagt of voorrang verbonden is. De Eerste Kamer der Staten-Generaal zoude, naar het gevoelen der adressanten, kunnen wegvallen; zij zien daarin slechts

aanleiding tot vertraging, botsing en bezwaar der schatkist. Bovendien levert de hooggestelde census geen den minsten waarborg van bekwaamheid op, bemoeijelijkt slechts de keuzen en zoude in de provincie Groningen althans ten eenemale zijn doel missen, wegens het dáár bestaande beklemregt, omdat niet de eigenaar, maar de beklemde meijer de grondlasten betaalt. Adressanten ontkennen de bezwaren der regtstreeksche verkiezingen niet. Men zorge slechts, dat zij waarlijk regtstreeksche genoemd en nimmer het middel kunnen worden tot kwade practijken of ongeoorloofde kuiperijen, noch ook de bron van wanordelijkheden of partijschappen. Zij zullen dan verkieslijk zijn boven die met éénen, en verre boven die met meer trappen. De uitsluiting der geestelijken als leden der Staten-Generaal, bij art. 186, schijnt adressanten in beginsel hoogst illiberaal. Uitdrukkelijk wijzen adressanten nog op de kostbare inrigting der regtsbedeeling, vooral voor de regtbehoevenden. De vrijheid der godsdienstoefeningen wenschen zij binnen de muren der kerkgebouwen beperkt te zien. Bij het VIIde hoofdstuk, van de finantiën, dringen zij aan op bezuiniging in het finantieel beheer, vermindering van het aantal ambtenaren en bekorting der hooge bezoldigingen en pensioenen. Inzonderheid, zeggen zij, verbanne men die reeks van kwellende en belemmerende formaliteiten en fiscaliteiten. — Tegen de voorgestelde vrijheid van onderwijs doen adressanten ook hunne bezwaren gelden, die wij niet weder zullen herhalen, nadat zij reeds in onderscheiden verslagen of verzoekschriften zijn opgesomd. Adressanten sluiten met de verklaring, dat zij de innigste sympathie gevoelen voor alle welbegrepen en waarachtige vrijheid, maar dat zij slechts aan het Nederlandsche staatsgebouw die duurzaamheid en vastheid wenschen gegeven te zien, welke het behoeft, om tegen elken storm, zoo van binnen als van buiten, steeds rustig het hoofd te kunnen bieden.

« Deze verzoekschriften hebben betrekking tot de aanhangige grondwets-herziening, en uwe commissie stelt daarom voor, die op de griffie dezer Kamer neder te leggen. »

« *B. van Hogten* en nog 5 notabele ingezetenen van Vierhuizen, gemeente Ulrum, en *C. Swalue* met nog 10 notabele ingezetenen derzelfde gemeente, provincie Groningen, wenden zich bij twee eensluidende adressen tot U Edel Mogenden, waarbij zij de volgende bezwaren tegen het ontwerp der commissie ontwikkelen. Art. 10 aldus te redigeren: « *Het regt van vereeniging, waarvan vergadering een uitvloeisel is, wordt erkend en door de wet geregeld.* » Zoo er eene Eerste Kamer moet zijn, dan stelle men niet materiële beginselen, maar deugd, bekwaamheid en den lande bewezen diensten op den voorgrond. Dat geestelijken niet verkiesbaar zullen zijn tot leden der Staten-Generaal, schijnt adressanten ondoelmatig en onbillijk.

« *J. Corstius* met nog 8 notabele ingezetenen van Thezinge ver-

zoeken U Edel Mogenden, het ontwerp der commissie toch niet te beschouwen als in het algemeen overeenkomende òf met het belang des Vaderlands, òf ook met den wensch van het verlichte deel der Natie. Integendeel zien zij daarin groote gevaren voor Nederland, en wenschen de wijziging van het onderwerp in den geest der voorstellen, door uwe Vergadering aan de Regering gedaan, en welke zij veel meer met het wezenlijk belang des Vaderlands achten overeen te stemmen. De bijzondere bedenkingen, in het adres voorgedragen, betreffen: 1. de vermelding van het hertogdom Limburg in art. 1, omdat adressanten de afscheiding daarvan wenschelijk achten. 2. art. 10, waarvan zij deze redactie voorstellen: «*Het regt der ingezetenen, om zich te vereenigen, wordt door de wet geregeld.*» 3. In plaats van de regtstreeksche verkiezingen, voorgesteld bij artt. 70—74, wenschen adressanten de verkiezing der leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal met éénen trap, zoo als die door U Edel Mogenden is voorgesteld, doch waarbij zij als voorwaarden nog wenschen gevoegd te zien, dat de stemgeregtigden met de eerste beginselen van beschaving (lezen, schrijven en rekenen) bekend zullen moeten zijn. 4. Eene Eerste Kamer, zoo als die is voorgesteld, beschouwen zij als eene hulde van materiële beginselen, en zij betreuren tevens, dat de zuiverings-eed door de commissie uit de Grondwet is weggenomen. 5. De uitsluiting der geestelijken als leden der Staten-Generaal komt hun voor te zijn onregtmatig en onvrijzinnig.

«*C. Meijer* en 14 andere ingezetenen van Visvliet, gemeente Grijpskerk, provincie Groningen, wenschen, ofschoon zij zelven overigens zich wel kunnen vereenigen met het ontwerp der commissie, vereenvoudiging in 's lands bestuur, bezuiniging in de geldmiddelen en voorts dat de wet aan de Regering en aan de Vertegenwoordiging genoegzame veerkracht en waardigheid verleene, om goede waarborgen voor het algemeen welzijn op te leveren. Overigens worden in de vier in dit verslag opgenoemde adressen bedenkingen geopperd tegen de voorgestelde vrijheid van godsdienst en onderwijs, welke overeenkomen met die, welke zijn opgenoemd in het door mij uitgebragt verslag in de zitting dezer Kamer van den 29 Junij jl., en waartoe uwe commissie ter bekorting de vrijheid neemt te verwijzen.

«Uwe commissie stelt voor, deze verzoekschriften op de griffie dezer Kamer ter inzage der leden neder te leggen, omdat zij betrekking hebben tot de grondwets-herziening, thans bij U Edel Mogenden aanhangig.»

«De volgende adressen uit de provincie Groningen hebben betrekking tot de vrijheid van godsdienst en van onderwijs:

«De predikant *J. R. van Eerde* en nog 5 andere predikanten in den ring van Middelstum, provincie Groningen, geven hunne adhaesie te kennen aan het adres der Algemeene Synodale Commissie der

Nederlandsche Hervormde Kerk, van den 10den Mei jl., en verzoeken, dat het ontwerp van gewijzigde Grondwet der commissie dien-overeenkomstig moge worden gewijzigd.

«De commissie van onderwijs in de provincie Groningen; *A. J. Sissingh* en 11 andere school-onderwijzers in het vierde district der provincie Groningen; *M. Meinardi* en nog 7 school onderwijzers in het derde district der provincie Groningen; mr. *W. de Sitter* en 6 mede-onderteekenaars, uitmakende het plaatselijk toevoorzigt voor het lager onderwijs der gemeente Haren, en *E. J. Groen* met nog 23 ingezetenen van Weiwert en Heveskes, gemeente Delfzijl, en alle in de provincie Groningen woonachtig, wenden zich respectivelijk bij adres tot U Edel Mogenden, ter mededeeling van hunne bedenkingen omtrent het lager onderwijs. De vier laatstgenoemde adressen hebben betrekking tot art. 183 van het ontwerp der commissie, en voeren daartegen aan gelijke gronden, als zijn opgegeven in het door mij uitgebragt verslag in de zitting van U Edel Mogenden dd. 29 Junij jl. In het eerstgemelde daarentegen, dat van de commissie van onderwijs, hebben adressanten voor oogen art. 2 van het Xde wets-ontwerp der Regering, houdende verandering van art. 224 der bestaande Grondwet. De woorden: «*met eerbiediging van* ieders *godsdienstige begrippen*» komen adressanten onduidelijk voor, daar toch de bedoeling wel niet zal zijn de eerbiediging der godsdienstige begrippen van ieder individu, maar van het kerkgenootschap, waartoe ieder behoort. Voorts zien adressanten strijd tusschen de woorden: *vrijheid van onderwijs* en *toezigt van wege de Regering*. Zij vermeenen, dat het eerste het laatste onmogelijk maakt, en zouden liever willen hebben bepaald, dat ieder vrijheid zal hebben tot het oprigten van scholen, mits onder bepalingen, door de wet te regelen. Eindelijk wenschen adressanten in de Grondwet bepaald te zien, dat er in elke gemeente van staatswege een toereikend aantal welverzorgde lagere scholen zal zijn, en dat het onderwijs door de wet zal worden geregeld, wijl alle verdere bepalingen later de vrijheid van den wetgever zouden binden. Mogt men echter de woorden *vrijheid van onderwijs* in de Grondwet willen behouden, dan bevelen adressanten aan de bepaling der Fransche constitutie, luidende: *De vrijheid van onderwijs wordt uitgeoefend onder den waarborg der wetten en onder het opzigt van den Staat. Dat opzigt strekt zich uit tot alle gestichten van opvoeding en onderwijs, zonder eenige uitzondering*. In het bovengemelde adres van *E. J. Groen c. s.* wordt nog bovendien aangedrongen op vermindering der belastingen, voor zooverre zulks met een goed en geregeld bestuur overeenkomstig kan zijn. Dat van mr. *W. de Sitter c. s.*, ofschoon alleen ten aanzien van het onderwijs in bijzonderheden tredende, is evenwel tevens van eene meer algemeene strekking. Adressanten hebben met bezorgdheid gezien de bijna alles omkeerende veranderingen, bij het ontwerp der commissie voorgedragen, en welke,

volgens verklaring van Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Justitie, met den wensch des volks overeen zouden komen. Zij gelooven, dat Zijne Excellentie destijds nog niet genoeg bekend is geweest met den geest der Natie, noch ook met de wijze, waarop men het petitionneren heeft bestuurd. Om dwaling of intimidering voor te komen, hebben adressanten zich verpligt gevoeld te verklaren, dat de bestaande Grondwet, huns inziens, bij getrouwe naleving, eene gewenschte vrijheid gaf van handelen, denken, spreken en schrijven, zoo in het staatkundige als in het godsdienstige. De thans bestaande behoefte aan herziening schrijven adressanten minder toe aan bestaande gebreken in die Grondwet, dan wel aan de sedert lang onvermoeide pogingen van sommigen, om minachting voor onze grondwettelijke instellingen en voor de bestaande magten en ontevredenheid bij de menigte te doen ontstaan. Adressanten kunnen zich met verreweg de meeste der voorgestelde veranderingen dan ook niet vereenigen, als zijnde in hun oog minder geschikt, om langs den weg van orde en wet de ware vrijheid te bevorderen, dan de tegenwoordige Grondwet. Als collegie willen zij zich evenwel alleen bepalen bij het onderwijs.

«De acht volgende adressen handelen over vrijheid van godsdienst en van onderwijs tevens, te weten van:

H. Huysers, en 28 andere ingezetenen van Pieterburen, gemeente Eenrum;
J. Boeles » 17 » » » Hoornhuizen en Kloosterburen;
J. Steen » 21 » » » Westernieland en Saaksumhuizen;
L. M. Lofvers » 9 » » » Bedum,

te zamen uitmakende de leden van den kerkeraad en het collegie van kerkvoogden en notabelen dier gemeente;

P. Nanninga en 15 andere ingezetenen van den Andel, gemeente Batlo;

den kerkeraad der hervormde gemeente te Visvliet en Pieterzijl, bestaande uit zes leden;

A. M. Smit en 9 andere ingezetenen van Winsum, en
P. N. Cramer » 9 » » » Warffum;

zijnde meest allen, blijkens de achter hunne naamteekening uitgedrukte qualiteiten, notabele ingezetenen dier gemeenten. De meeste dezer adressen bevatten ook wederom de verklaring, dat adressanten thans alleen het stilzwijgen verbreken, omdat anderen zich hebben beijverd het denkbeeld ingang te doen vinden, dat het ontwerp der commissie overeenkwam met den wensch des volks. De gronden tegen de vrijheid van godsdienst en van onderwijs, volgens het ontwerp der commissie, zijn ook hier weder dezelfde als die in vroegere verzoekschriften zijn ontwikkeld en waaromtrent door mij verslag is uitgebragt in de zitting dezer Kamer van den 29sten Junij jl. Ten einde zoo weinig mogelijk in

herhaling te komen, gelooft uwe commissie ook hier wederom naar dat verslag te mogen verwijzen. Het zal voldoende zijn, kortelijk aan te stippen, waarin deze verzoekschriften zich van de vroegere onderscheiden. — *H. Huysers c. s.* en *J. Boeles c. s.* verlangen in de Grondwet bepaald te zien, dat het christendom vrijelijk ook in alle overzeesche bezittingen van den Staat moge worden verkondigd. De eerstgemelden zien nog in het vrije regt van vereeniging de aanleiding tot het oprigten van eene menigte kloosters en dergelijke inrigtingen, huns erachtens tot groot nadeel van godsdienst en zedelijkheid en van de materiële belangen des volks. Volgens het adres van *J. Steen c. s.* en dat van *L. M. Lofvers c. s.* verlangt het Nederlandsche volk boven alles rust, kalmte, orde, vermindering zooveel mogelijk van belastingen en vrijheid in dagelijksch bedrijf en nijverheid. Als maatregel tot finantiële bezuiniging en om de rust der godsdienstige gezindheden te bewaren, wenschen eerstgemelde adressanten nog door U Edel Mogenden bij zijne Majesteit aangedrongen te zien op den afstand van het hertogdom Limburg. Ook de kerkeraad van Visvliet vreest, dat uit het regt van onbeperkte vereeniging de meest heillooze gevolgen kunnen voortspruiten. Hij wenscht bij art. 160 de tractementen en andere inkomsten, door godsdienstige gezindheden of hare leeraren thans genoten, grondwettig gewaarborgd te zien, en dat bij gelijke bescherming, aan alle kerkgenootschappen toegezegd, hun ook gelijke verpligtingen worden opgelegd. Dè kerkeraad hoopt, dat het ontwerp worde gewijzigd in den geest, welken uwe Vergadering in hare voorstellen aan de Regering uitdrukte, en welken adressanten meer met het wezenlijk belang des Vaderlands achten overeen te komen. *A. M. Smit c. s.* geven ten aanzien der godsdienst alleen te kennen, dat art. 159, huns erachtens, eene openbaarheid van godsdienstige plegtigheden schijnt te wettigen, die ligt aanleiding tot godsdienst-haat en burgertwist zoude kunnen geven. *P. N. Cramer* en mede-adressanten willen ook bij gelijke bescherming gelijke verpligtingen aan alle kerkgenootschappen voorgeschreven hebben, en dit zoowel wat de vorming en de examens hunner leeraren als wat hunne kerkelijke verordeningen betreft.

«Aangezien alle deze adressen betrekking hebben tot de herziening der Grondwet, thans bij U Edel Mogenden in behandeling, stelt uwe commissie de nederlegging daarvan op de griffie dezer Kamer voor.»

Bij monde van den heer *Bots:*

«De navolgende adressen, alle uit Noord-Braband, strekken hoofdzakelijk, om bij U Edel Mogenden de verklaring af te leggen, dat de adressanten, hetzij volkomen hetzij wat de hoofdbeginselen betreft, instemmen en zich vereenigen met de staatkundige beschouwingen, door den tijdelijken minister van Justitie ter vergadering van U Edel Mogenden van den 13den Mei jl. verkondigd, of wel met het

ontwerp van grondwets-herzieuing, uitgegaan van de Staats-commissie van 17 Maart, of wel met beide te zamen. De adressanten zien in de beginselen, daarbij gehuldigd, de ware grondslagen van rust en orde, van volksgeluk en welvaart, en van den zoo noodzakelijken band en van onderling vertrouwen tusschen Vorst en Volk. Zij wenschen, dat die beginselen ongekrenkt in het Staats-verdrag zullen worden opgenomen, en dat het gewigtige werk, thans aan uwe beraadslagingen onderworpen, spoedig moge worden ten einde gebragt. Vele dezer adressen behelzen nog bijzondere punten, welke bij elk derzelve zullen worden vermeld. Zij zijn van:

J. van Ommeren en 305 anderen, allen stemgeregtigde ingezetenen van Rozendaal en Nispen;

A. H. Bots en 215 andere ingezetenen van Helmond;

G. Velthuyzen en 92 andere ingezetenen van Ravestein; bij dit adres wordt tevens op het erlangen van vrijheid van godsdienst en onderwijs aangedrongen;

G. van de Mortel en 156 andere ingezetenen van Bladel en Netersel;

L. de Kadt en 42 andere ingezetenen van Reusel;

beide deze laatste adressen zijn eensluidend, en de adressanten verklaren daarbij met de innigste overtuiging de onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm in ons Vaderland aan te kleven, met eene onwankelbare trouw aan het regerend stamhuis, en uiten den wensch, dat alle beperkende bepalingen tegen de vrije uitoefening der godsdienst en het onderwijs zullen worden weggenomen;

« *W. Wijnackers* en 210 andere ingezetenen van Wanroy; ook bij dit adres wordt aangedrongen op vrijheid van godsdienst en onderwijs, en gelijke aanspraak of liever gelijk regt op het bekleeden van ambten en bedieningen voor de belijders der onderscheiden gezindheden;

« *J. van Leysen* en 72 andere ingezetenen van Teteringen; dit adres behelst almede den wensch voor vrijheid van godsdienst en onderwijs;

« *A. van Roessel* en 175 andere ingezetenen van Oisterwijk. Ook deze adressanten geven met aandrang hun verlangen naar onbelemmerde godsdienst-vrijheid te kennen, als geschikt, om ware eendragt en verbroedering, zonder welke noch Troon noch Staat op hechte grondzuilen kan bevestigd worden, te stichten. Zij wenschen die vrijheid volledig in alle hare gevolgtrekkingen en zonder eenige andere beperking, dan die der strafwet na gepleegd misdrijf. Wijders verlangen zij vrijheid van onderwijs, van vereeniging en associatie, en de grondwettige verzekering aan de verschillende gezindheden van de thans door dezelve van staatswege genoten wordende inkomsten, immers wanneer hun wensch naar eene geheele afscheiding van Kerk en Staat niet mogt kunnen worden vervuld, en eindelijk de afschaffing der nationale militie, het overblijfsel eener vroegere overheersching.

« Dezelfde vrijheid wordt verlangd in een adres van *A. Frans* en 161

andere ingezetenen van Budel, met uitzondering der afschaffing van de nationale militie, doch onder bijvoeging der regtstreeksche verkiezingen en van bezuiniging op alles, wat daarvoor vatbaar is, tot leniging van den druk der belastingen.

« Gelijke strekking als de beide voorgaande hebben de adressen van:

J. Kessels en 46 andere ingezetenen van Vierlingsbeek;

L. J. Simonis en 76 andere ingezetenen van Boxmeer;

J. van Boxmeer en 140 ingezetenen van Oploo, St. Antonis en Ledeacker, tevens met afschaffing der belastingen op het gemaal, geslagt en de brandstoffen;

A. Hoefnagel en 51 andere ingezetenen van Dieden, Demen en Langel, waarbij ook vrijheid van drukpers zonder zegelregt, verantwoordelijkheid der ministers en ontbindbaarheid van de kamers van de Staten-Generaal wordt verlangd.

« Eensluidend met het voorgaande zijn de beide volgende adressen, als van:

J. W. Kocken en 67 andere ingezetenen van Huisseling, en van

B. G. Taabe en 68 andere ingezetenen van Deursen en Denneburg.

« *H. Jansen* en 208 ingezetenen van Beugen, waarbij ook wordt verlangd: volledige vrijheid van godsdienst, onderwijs en vereeniging; regtstreeksche verkiezingen; afschaffing der belastingen op het gemaal, geslagt en de brandstoffen; gelijke bedeeling van ambten en bedieningen zonder aanzien van godsdienst; en vereenvoudiging en zuinigheid in alle takken van bestuur;

« *J. van Kilsdonk* en 96 andere ingezetenen van Zeeland, die tevens hun verlangen te kennen geven naar: volledige vrijheid van godsdienst en van al datgene, wat hiermede in verband staat; gelijkmatige bezoldiging van alle godsdienst-leeraren of afschaffing dier bezoldiging; afschaffing der ministeriën van eeredienst; vrijheid van onderwijs en drukpers; vrijheid van associatie en vereeniging; vereenvoudiging van het staatshuishouden; afschaffing der Eerste Kamer; regtstreeksche verkiezingen voor de Staten-Generaal, provinciale en plaatselijke besturen; onbevoegdheid ter vertegenwoordiging van bezoldigde ambtenaren; openbaarheid der zittingen van de Staten-Generaal, provinciale en plaatselijke besturen; ontbindbaarheid der Tweede Kamer; ministeriële verantwoordelijkheid; afschaffing der standen en der militaire loting; gelijke verdeeling van ambten en bedieningen; daarstelling van een verbeterd belastings-stelsel, met afschaffing der zoo drukkende belasting op het gemaal en geslagt en andere eerste levensbehoeften.

« Nagenoeg dezelfde punten worden verlangd in het adres van *J. van Amstel* en 220 andere ingezetenen van Megen, Haren en Macharen, en bovendien de afschaffing der bezoldiging van professoren in de theologische faculteit aan alle hoogescholen, athenaeën en seminariën en de onmiddellijke bijeenroeping der dubbele Kamer ter spoedige invoering der nieuwe Grondwet.

«Daar alle deze adressen betrekking hebben op de aanhangige grondwetsherziening, zoo heeft uwe commissie de eer voor te stellen, om dezelve neder te leggen ter griffie.»

«*G. A. Moonen* en 70 andere ingezetenen van Stratum geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat het ontwerp van gewijzigde Grondwet, van de daartoe benoemde staats-commissie uitgegaan, den hartelijksten welkoms-groet verdient, omdat hetzelve de beginselen huldigt, die bereids in den geest der Natie leven. De Regering verlangt met regt de medewerking harer landgenooten, om het staatsgebouw op hechte grondslagen te vestigen, en de adressanten vermeenen eenen burger pligt te vervullen, wanneer zij hunne gedachten aan U Edel Mogenden openbaren. Naar hun inzien, behooren de godsdienst-leeraars niet te worden bezoldigd; zij achten zulks strijdig met het karakter eens geestelijken en met het godsdienstig belang des volks. De daaruit volgende opheffing der ministeriën van de eerediensten zal tot aanzienlijke bezuiniging leiden. Met de grootste dankbaarheid hebben zij het beginsel van godsdienst-vrijheid in het ontwerp opgenomen gezien, maar zij verlangen die vrijheid, met alle hare gevolgtrekkingen, zoo als vrije openbare belijdenis, vrije aanstelling der leeraars, vrije briefwisseling enz. en dit alles onbeperkt, behoudens repressie door de strafwet; zij wenschen tevens, ter opheffing van eene der grootste grieven van een aanzienlijk gedeelte der Natie, gelijke verdeeling van ambten en bedieningen, en kunnen zich overigens met het ontwerp volkomen vereenigen.

«Nagenoeg van gelijke strekking is het adres van *P. P. J. van Griensven* en 94 andere ingezetenen van Strijp. In de eerste plaats stellen de adressanten den hoogsten prijs op de vrijheid van godsdienst met alle hare gevolgtrekkingen, op de daarvan onafscheidelijke en aan het ouderlijke regt verbondene vrijheid van onderwijs, gelijke bescherming en gelijke verzekering van inkomsten aan alle godsdienstige gezindheden of de geheele afscheiding van Kerk en Staat als alternative voorwaarde. De adressanten verlangen daarenboven de afschaffing der verpligte krijgsdienst en hechten overigens hunne goedkeuring aan het ontwerp der Staats-commissie en aan de beginselen, door den minister van Justitie in deze Vergadering verkondigd.

«*A. J. van den Bosch* en 231 andere ingezetenen van Oirschot, aangespoord door de rondborstige en echt constitutionnele taal van Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Justitie, achten zich verpligt, met vertrouwen hunne gevoelens en wenschen kenbaar te maken; zij betuigen hunne dankbaarheid voor de edelmoedige handelwijze van Zijne Majesteit, voor de vrijzinnige gevoelens, door de Staats-commissie aan den dag gelegd, en voor de beginselen, van regeringswege in de Vergadering ontwikkeld; ofschoon zij zich met die beginselen volkomen vereenigen, meenen zij echter hunne verlangens nopens de navolgende punten te moeten openbaren, als: vrijheid van

godsdienst en onderwijs in alle hare gevolgtrekkingen en bestanddeelen; de vrijheid van drukpers en vereeniging gewaarborgd, dat de gelijke bescherming der gezindheden en de gelijke verdeeling tusschen dezelve van ambten en bedieningen in de uitvoering waarheid worde, dat de waarborg der bezoldiging van de godsdienst-leeraren niet van den jare 1814, maar van het huidige oogenblik zal uitgaan, en dat door vereenvoudiging en bezuiniging de toestand der Natie worde opgeheurd en verbeterd.

« *H. B. van Oorschot* en 142 andere ingezetenen van Gestel en Blaarthem geven, op het voorbeeld van zoovele anderen, hun verlangen te kennen naar vrijheid van godsdienst en onderwijs, van vereeniging en associatie, gelijke verdeeling van ambten en bedieningen en vermindering of afschaffing van die belastingen, welke al te zeer den minvermogenden stand drukken.

« Van gelijke strekking, voor zooveel de betreft de vrijheid van godsdienst en onderwijs, is het adres van *J. J. Offermans* en 400 andere ingezetenen van Boxtel, waarbij echter ten opzigte van het onderwijs wordt verlangd, dat de onderwijzers proeven van kunde, geschiktheid en braafheid zullen hebben af te leggen voor onpartijdige regtschapen ambtenaren of collegiën, en dat deze afgelegde proeven overal geldig zullen zijn.

« *G. van der Wielen* en 1160 andere ingezetenen van Eden verklaren, dat zij, uitgenoodigd door het Koninklijk woord, met de meeste sympathie hunne goedkeuring en adhaesie schenken aan de beginselen, uitgedrukt in het ontwerp van Grondwet der Staats-commissie, en door den tijdelijken minister van Justitie in deze Vergadering geopenbaard. Zij wenschen, dat dezelfde sympathie en toetreding U Edel Mogenden zal bezielen, en veroorloven zich, om met nadruk op de navolgende punten aan te dringen, als: eene duidelijke en bepaalde omschrijving van alle de artikelen der Grondwet, volledige vrijheid van godsdienst en van al wat daarmede in verband staat, vrijheid van onderwijs en drukpers, en een twintigtal andere punten, in het adres breedvoerig omschreven.

« *J. Peters* en 189 andere ingezetenen van Sambeek wenden zich almede tot U Edel Mogenden, daartoe uitgelokt door de stem van Zijne Majesteit, en verlangen, dat in de herziening zullen worden gewaarborgd: de volledige vrijheid van godsdienst en van al wat daarmede in noodzakelijk verband staat, vrijheid van onderwijs, behoudens de onderwerping der onderwijzers aan de noodige proeven van bekwaamheid, gelijke bescherming en bedeeling van ambten en bedieningen voor de belijders der onderscheidene gezindheden, regtstreeksche verkiezingen, ministeriële verantwoordelijkheid, ontbindbaarheid der Tweede Kamer, afschaffing der militaire loting, der begunstigde standen en der belastingen op de noodzakelijke levensbehoeften.

« Nagenoeg van gelijke strekking is het adres van *J. van Gerwen*

en 108 andere ingezetenen van Vessem, waarbij echter tevens de invoering eener belasting op de inkomsten wordt verlangd.

« *A. C. Hendrikx* en 96 andere ingezetenen van Alphen en Riel wenschen, dat de herziene Grondwet overeenkomstig den geest des tijds en de behoeften der Natie zal zijn ingerigt, en in het bijzonder verlangen zij daarin opgenomen te zien: volkomene vrijheid van godsdienst en onderwijs, gelijke aanspraak op ambten en bedieningen zonder onderscheid der godsdienstige belijdenis, en regtstreeksche verkiezingen.

« *C. van Gorkum* en 81 andere ingezetenen van Best uiten den wensch, dat bij de herziening der Grondwet vooral zal worden gelet op de vrijheid van godsdienst, onderwijs en vereeniging, op de afschaffing der accijnsen op de levensbehoeften, en gelijke bedeeling van ambten en bedieningen.

H. J. van der Putten en 513 andere ingezetenen van Gemert geven den wensch te kennen, dat bij de herziene Grondwet moge worden erlangd eene volledige en ware vrijheid van godsdienst en onderwijs, en de afschaffing van alle belastingen, welke bijzonder op den minvermogende drukken.

« *M. van Bon* en 270 andere ingezetenen der Stad Eindhoven achten zich verpligt, als daartoe aangespoord door de woorden van den heer Donker Curtius, ter vergadering van U Edel Mogenden gesproken, ook hunne stem bij die hunner landgenooten te voegen, en eerbiedig die godsdienstige en burgerlijke vrijheden te reclameren, waarop zij meenen regt te hebben. Bij dit adres, bijna in gelijke bewoordingen gesteld als dat van *W. van den Abeelen c. s.* te Beek en Donk, en 100 anderen, waarop ik de eer had verslag uit te brengen in uwe vergadering van den 28sten Junij jl., wordt eveneens met nadruk aangedrongen op het erlangen van volledige vrijheid van godsdienst en onderwijs, en van alle die punten, welke daarmede in een naauw verband staan, en bovendien op vrijheid van vereeniging en associatie, vrijheid van drukpers, gelijke burgerlijke en politieke regten, gelijke verdeeling van waardigheden, ambten en bedieningen tusschen de belijders der onderscheidene gezindheden, regtstreeksche verkiezingen, ontbindbaarheid der kamers, afschaffing der militie, bezuiniging en vereenvoudiging in het huishouden van den Staat, en zooveel mogelijk vermindering der belastingen, die op den mingegoede drukken. Adressanten uiten ten slotte den wensch, dat de herziening der Grondwet met den meesten spoed moge worden behandeld, ten einde de orde en rust, welke tot heden toe zoo gelukkig in ons Vaderland zijn behouden, niet op het spel worden gezet.

« Van gelijke strekking als het voorgaande zijn de adressen van: *J. de Wildt* en 67 andere ingezetenen, hoofden van huisgezinnen te Linden;

I. van Iersel en 67 andere ingezetenen van Dungen;

I. B. Mulders en 48 andere ingezetenen van Moergestel;

J. J. Jaspers en 46 andere ingezetenen van Gasselt;
P. Kemps en 88 andere ingezetenen van Leende, en van
W. van Krey en 128 andere ingezetenen van Lith. — De onderteekenaars van dit laatste adres vermeenen tevens eene voor hen zeer gewigtige zaak aan U Edel Mogenden te moeten aanbevelen, namelijk de onverwijlde daarstelling van het inundatie- en uitwaterings-kanaal van Grave naar Geertruidenberg. Dit werk is niet alleen nuttig, maar noodzakelijk, zal een uitgestrekt en vruchtbaar gedeelte van Noord-Braband en de omtrek der hoofdstad van het gewest niet geheel aan ondergang en armoede worden prijs gegeven. Zij geven den dringenden wensch te kennen, dat de voordragt, welke zij des betrekkelijk eerstdaags van de Regering te gemoet zien, bijval en ondersteuning bij U Edel Mogenden zal vinden.

«*J. Neutkens* en 54 andere ingezetenen van Westerhoven, en *A. van den Biggelaar* en 36 andere ingezetenen van Dommelen geven in twee eensluidende adressen den wensch te kennen, dat de navolgende punten door U Edel Mogenden mogen worden ter harte genomen, als: de verandering van het belastings-stelsel, met afschaffing van den accijns op het gemaal en al wat den middenstand het zwaarste drukt, bezuiniging in het staatsbestuur, afschaffing der nationale militie, afschaffing van heerlijke regten en ridderschappen, verantwoordelijkheid der ministers en de ambtenaren in de overzeesche bezittingen aan het binnenlandsch bestuur; remotie van plagende ambtenaren en duidelijkheid der wetten; gelijke burgerlijke en politieke regten, gelijke bedeeling van ambten en bedieningen aan de belijders der onderscheidene godsdiensten. — Eindelijk:
L. G. James en 33 andere ingezetenen van Breda voelen zich gedrongen, om ter gelegenheid van het gewigtige werk, dat aan uwe beraadslagingen is onderworpen, ook hunne wenschen te kennen te geven; die wenschen zijn: volledige en onbeperkte vrijheid der godsdienst, vrije verkiezing der leeraars, afschaffing der collatiën, vrijheid van onderwijs, als met die der godsdienst op het naauwste verbonden, en, als onafscheidelijk van beide, de afschaffing der slavernij.

«Alle deze adressen, uit Noord-Braband afkomstig, hebben betrekking op de in behandeling zijnde grondwets-herziening. Uwe commissie heeft mitsdien de eer, voor te stellen, om dezelve neder te leggen ter griffie.»

Bij monde van den heer HOFFMAN:

«Namens de commissie voor de verzoekschriften, heb ik de eer te rapporteren, dat bij dezelve op nieuw zijn ingekomen tien adressen uit de provincie Utrecht, te zamen van 738 onderteekeningen voorzien, als:

«een adres van *P. A. van der Scheer* en 36 ingezetenen van Baambrugge, welke zich verklaren voor het behoud van het regt van placet, tegen de voorgestelde algeheele vrijheid van onderwijs en voor eene andere redactie van het artikel, betrekkelijk de vrijheid van godsdienstoefening, opdat de bepalingen van de wet van 18 Germinal Xde jaar niet mogen worden opgeheven.

« Van gelijke strekking zijn de adressen van:

H. van Santen en 95 ingezetenen van de Bildt;

H. J. Bruins en 17 ingezetenen van Leusden, en den kerkeraad der hervormde gemeente te Vreeswijk, welke ook het regt van vereeniging, in die onbeperktheid, waarin het in de voorgedragen Grondwet erkend wordt, ten eenemale onaannemelijk en voor het toekomstige heil des Vaderlands allerverderfelijkst acht.

« *J. Kok* en 93 ingezetenen van Amersfoort verklaren zich te vereenigen met de beginselen in de redevoering van den minister van Justitie, in uwe vergadering op den 13den Mei uitgesproken.

« *V. Rademaker* en 99 roomsch-katholijke geestelijken, in de provincie Utrecht, zeggen, na kennisneming van een adres der Synodale Commissie van de Nederlandsche Hervormde Kerk, overtuigd te zijn, dat eene reactionnaire partij de weldadige bedoelingen des Konings tegenwerkt. De vrijheid van godsdienst, niet eng, maar ruim opgevat, is, zeggen adressanten, in Nederland eene volstrekte behoefte en daarenboven een verkregen regt, door de Grondwet gewaarborgd. Deze gedachte heeft ten grondslag gelegen voor het hoofdstuk over de godsdienst in de Grondwet van 1815 en in hare herziening van 1840. Zouden U Edel Mogenden, vragen zij, in 1848 dien grondslag willen verwerpen? Adressanten verklaren zich voor de godsdienst-vrijheid, zoo als die in het ontwerp der commissie is voorgesteld; voor de vrijheid van onderwijs, zonder de middelen van voorziening uit te sluiten tegen het misbruik, dat onbekwaamheid of onzedelijkheid van die vrijheid zoude willen maken, en voor het regt van vereeniging, daar alle belangen, in onzen tijd vooral, de vereeniging van krachten behoeven. Op de vrijheid van onderwijs dringen adressanten te meer aan, omdat, zeggen zij, «hij meester is van het lot der godsdienst, die meester is van de jeugd.»

« *C. Wildeman* en 64 ingezetenen van Elst verzoeken: *a.* dat door U Edel Mogenden al het mogelijke worde in het werk gesteld, om het regt van placet den Koning te doen behouden; *b.* de uitoefening der openbare eerediensten te beperken binnen de kerken; *c.* de onbepaalde vrijheid van onderwijs niet in te voeren, maar, is het noodig, deze hoogst gewigtige zaak bij eene speciale wet te regelen, naar de grondslagen der wet van 1806.

« *E. A. Talma* en 67 ingezetenen van Utrecht verklaren zich voor de vrijheid van onderwijs, zoo als die in het ontwerp is voorgedragen, 't welk de hoop doet voeden, dat geen christen voortaan meer zal gedwongen worden genoegen te nemen met een onderwijs voor zijne kinderen, dat naar zijne overtuiging hunne hoogste behoeften onvervuld laat. Betreffende de vrijheid van godsdienstoefening meenen adressanten, dat eene bepaling, eenvoudig luidende: «Geene oefening « van godsdienst mag worden belemmerd, indien zij beperkt blijft bin- « nen de muren van het gebouw, waarin zij wordt gehouden.» aan alle bezwaren zou te gemoet komen.

«*L. H. Bruning* en 72 ingezetenen van IJsselstein dringen, onder verzekering hunner innige overtuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm voor ons Vaderland en hunner onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje, bijzonder aan op volledige vrijheid van godsdienst en onderwijs, vrijheid van vereeniging en associatie, vrijheid van drukpers, gelijke burgerlijke en politieke regten en bedeeling van waardigheden tusschen de belijders der onderscheiden gezindheden, regtstreeksche verkiezing, ontbindbaarheid der kamers, en zooveel mogelijk bezuiniging en vereenvoudiging van het huishouden van den Staat, en vermindering van belasting, die op den mingegoede drukt. »

« *W. Langens* en 185 inwoners van Schalkwijk verklaren zich te vereenigen met de voorgestelde onschendbaarheid des Konings en ontbindbaarheid der Tweede Kamer, en wijders te verlangen regtstreeksche verkiezingen met uitgebreider kiesbevoegdheid, regt van vereeniging, zonder dat de wet dit aan andere bepalingen dan tot verzekering der publieke orde kan onderwerpen, vrijheid van godsdienst en vrije openbare oefening, vooral met waarborg tegen het invoeren van het placet, behoorlijke vrijheid om onderwijs te geven, waaromtrent de voorgestelde beperkingen alleen het lager onderwijs moeten betreffen.

« Daar al deze adressen betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, stelt uwe commissie voor, dezelve, ter inzage van de leden, op de griffie dezer Kamer neder te leggen.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Vrijdag, 7 Julij.

Bij monde van den heer SMIT:

«*J. B. Moquette* en 42 leden der hervormde gemeente van Rhijnsaterwoude, en de kerkeraad der hervormde gemeente te Maassluis, wenden zich tot U Edel Mogenden met de verklaring, dat, hoezeer velen hunne stem doen gelden ten voordeele van het openbaar gemaakte ontwerp van Grondwet, zij omtrent dat ontwerp verscheidene bezwaren aan U Edel Mogenden wenschen kenbaar te maken, en zij van oordeel zijn, dat de aanneming van sommige bepalingen inderdaad eene ramp voor Nederland zijn zoude: 1°. vestigen adressanten de aandacht van U Edel Mogenden op art. 162 van het ontwerp, waardoor de door hen gewenschte handhaving van het regt van placet vernietigd wordt; 2°. kunnen zij zich niet vereenigen met art. 159; deszelfs redactie komt hun duister voor en voor verschillende uitleggingen vatbaar, waarom zij het noodig achten, dat die redactie worde geamplicoerd, bijv. in dezer voege: «*Alle openbare oefening van gods-*

dienst binnen de muren wordt toegelaten» enz.; 3°. meenen adressanten te moeten opkomen tegen de vrijheid van onderwijs, bij art. 183 aangenomen; naar de inzigten der adressanten, zal door die vrijheid van onderwijs ons Vaderland den verkregen roem verliezen, het onderwijs, eenmaal van staats-invloed ontheven, laag terugzinken en de eendragt der Nederlandsche Natie verloren gaan; 4°. wenschen zij het regt van vereeniging meer beperkt te zien; 5°. verklaren zij zich tegen de aanneming van art. 160, wijl hierdoor verkregene regten zouden worden gekrenkt; 6°. waarschuwen de eerstgenoemde adressanten *J. B. Moquette c. s.* tegen te groote uitbreiding van het regt van verkiezing, daar dit. naar hun oordeel, tot niets anders aanleiding geven zal dan tot kabalen.

« Van gelijke strekking, wat de *drie* eerste punten van bezwaar aangaat, zijn ook adressen van *J. W. van Musschenbroek* en 71 ingezetenen van Alphen aan den Rijn; *A. F. Meijer* en 15 ingezetenen van Puttershoek; *L. J. Eydman* en andere onderwijzers te Oud-Beijerland, Nieuw-Beijerland, Hekelingen, Piershil en de Eendragtspolder onder Zuid-Beijerland, zoo ook een adres van *F. C. Francke* en 58 ingezetenen van Ter Aar, die zich wel verklaren tegen het 2de en 3de der boven aangegeven punten, maar als eerste hoofdbezwaar tegen het ontwerp van Grondwet stellen, dat volgens hetzelve aan de Regering die veerkracht en aan de Vertegenwoordiging die waardigheid zullen ontbreken, die de waarborgen eener voor het algemeene welzijn zoo wenschelijke bestendigheid zijn; terwijl eindelijk *C. A. Rombach* en andere hervormde predikanten in den ring van Leerdam U Edel Mogenden hunne adhaesie kenbaar maken aan het adres van de Synodale Commissie hunner kerk, behalve op het punt van het behoud des regts van collatie; welk regt deze adressanten strijdig achten met den aard der hervormde kerk.

« Daar alle deze adressen betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze alle ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden. »

« *C. E. van Koetsveld* en andere predikanten in den ring van Schoonhoven wenden zich met hunne bezwaren tegen het ontwerp van gewijzigde Grondwet tot U Edel Mogenden, en achten zich verpligt het stilzwijgen te verbreken, waarin duizenden nog rustig de uitkomst verbeiden. De adressanten ontveinzen niet, dat zij de herziening onzer Grondwet, hoe onvermijdelijk ook, niet zonder eenigen schroom hebben te gemoet gezien, en het ontwerp van de door Zijne Majesteit benoemde commissie dien schroom niet heeft weggenomen, waarom zij rondborstig U Edel Mogenden hunne beschouwingen en bezwaren omtrent sommige punten wenschen kenbaar te maken. Hoewel die beschouwingen en bezwaren vooral de godsdienst betreffen, voegen

zij daar ook toe het onderwijs en het armwezen, de twee edelste paarlen aan de Kroon des Christendoms, zoowel als ook aan die van ons Vaderland. Vordert de geest onzer eeuw, zeggen requestranten, vrijheid van onderwijs, zij wenschen, dat zij niet dan trapsgewijze en voorzigtig worde toegestaan,„ dat zij vooral de zorg van den Staat niet doe insluimeren of die verlamme. Een blik op België strekke ten bewijze. En wordt het armwezen bij de wet geregeld, dat die wet of liever nog de Grondwet een hechten waarborg bevatte voor de onafhankelijkheid onzer diakoniën. Maar, gaan zij voort, hoe na hun ook deze belangen aan het harte liggen, aan de godsdienst hebben zij hun leven en hunne krachten gewijd, en ernstig nadenken en veeljarige ondervinding hebben hen tot de overtuiging geleid, dat juist voor de vrijheid en verdraagzaamheid, die men wil en eischt, de geheele scheiding van Kerk en Staat geen beginsel onzer nieuwe Grondwet worden moet. Het ligt in den Nederlandschen geest, dat er verschil zij tusschen hetgeen *geduld*, *erkend* en *begunstigd* wordt op het gebied der godsdienst. Zelfs in het vrijzinnig ontwerp van herziening hebben adressanten dit meenen op te merken, maar onnaauwkeurig afgebakend gevonden; terwijl, naar hun oordeel, sommige bepalingen daarin verder gaan dan beginselen van wetgeving, den grond der wetten aan te wijzen, ja veeleer concessiën aan sommige eischen schijnen te bevatten. In allen deele wenschen adressanten ieders godsdienstige begrippen of meeningen geduld te zien, en ongaarne zouden zij de bepaling van art. 188 onzer Grondwet zien wegvallen. De vrijheid van denken heeft Nederland groot gemaakt, zij moet onbeperkt zijn en blijven. Maar de vrijheid van *belijden* mag niet even ver als die van *denken* worden uitgebreid. *Belijden* is een kerkelijk woord, dat van zelf de vorming van gemeenten en het houden van godsdienstoefening in zich sluit. Hierin duldt het heil van den Staat geene onbepaalde vrijheid. Adressanten wenschen verder alle thans wettig *bestaande* gezindten erkend, maar niet alle evenzeer van staatswege ondersteund te zien. Terwijl dit verschil van ondersteuning volstrekt niet moet afhangen van de geloofsbelijdenis, waarover de Staat als zoodanig niet mag oordeelen, maar van de houding eener gezindte in den Staat, van omstandigheden en behoeften. En mogt alleen het *bestaande* te waarborgen misschien in eene Grondwet te veel zijn gezegd, evenmin mag dan toch ook aanleiding worden gegeven, dat aan woelgeesten en verleiders eene wijde deur worde opengezet, om, onder den naam van godsdienst, de verfoeijelijkste dwalingen te *belijden*. Met deze en nog eenige andere beschouwingen achten de adressanten hunnen pligt te hebben volbragt, en nemen aan het einde van hun adres de vrijheid, deze drie wenschen, uit de beschouwingen voorkomende, aan U Edel Mogenden aan te bevelen: 1. dat het bestaande in het godsdienstige niet grondwettig worde opgeofferd, dan voor hetgeen werkelijk beter en als zoodanig beproefd is, en liever al het eenigzins twijfelachtige aan de wetgeving worde overgelaten; 2. dat geen grondbeginsel worde gehuldigd, met den geest van een

best deel onzer Natie in openbaren strijd, hetgeen bovendien elders nog niet dan wrange of onrijpe vruchten gedragen heeft; 3. dat, behoudens de vrije werking van het kerkelijk leven, met eigene wetgeving en benoeming, tegen de heerschzuchtige uitbreiding van kerkelijke magt worde gewaakt in Nederland, de uitspattingen van godsdienstig gevoel en godsdienst-ijver worden ingetoomd, en inzonderheid alle godsdienst-oefening binnen de muren bepaald en het regt van toezigt, van wege den Staat, niet voorbarig en roekeloos prijs gegeven worde.

«Daar dit adres in betrekking staat tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer te concluderen, het ter inzage van U Edel Mogenden ter griffie neder te leggen.»

«*J. J. Crooswijk* en 71 inwoners en rustbewaarders van wijk 9 en 10 der stad Rotterdam geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat zij willen doen blijken van hunne adhaesie aan het regerings-stelsel, door Zijne Excellentie den heere Donker Curtius, tijdelijk minister van Justitie, aan U Edel Mogenden in de zitting van den 13den Mei jl. bekend gemaakt, en dat zij, op de goede uitkomsten van zulk een bestuur vertrouwende, bereid zijn hetzelve door goed en bloed te ondersteunen.

«Daar dit adres eene adhaesie bevat aan de aanhangige wets-ontwerpen tot grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk neder te leggen ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«Mr. *C. J. N. Nieuwenhuis* en 29 ingezetenen van Woerden schroomen niet de mededeeling, in de zitting der Tweede Kamer van den 13den Mei jl. aan U Edel Mogenden gedaan, toe te juichen en openlijk hunne goedkeuring te hechten aan de daarin vervatte beginselen, terwijl zij hopen, dat de overgroote meerderheid der Natie, maar vooral van de tegenwoordige vergadering der Staten-Generaal, zich met de beginselen en inzigten der Regering zal kunnen vereenigen. Te gelijker tijd echter achten zich de adressanten verpligt, U Edel Mogenden niet onbekend te laten, na door hen genomene inzage der gewijzigde Grondwet, door de Staats-commissie van 17 Maart jl. voorgesteld, met hunne wenschen omtrent de verandering of aanvulling van eenige in hun oog belangrijke punten, die zij bij het daarstellen eener veranderde Grondwet doelmatig achten of hun voorkomen met de aangekondigde beginselen niet te strijden, en waarvan sommige onmiddellijk daaruit voortvloeijen. Hunne wenschen zijn de volgende: 1. afschaffing der provinciën en hoofdverdeeling van het Rijk in een kleiner getal gewesten, niet zoo zeer uit het oogpunt van bezuiniging als wel tot vernietiging van het provincialisme. 2. Afscheiding van Limburg als integrerend deel van het Rijk, wanneer het met Duitschland verbonden blijft. 3. De drukpers niet te belemmeren door eenige fiscale of andere drukkende maatregelen. 4. Artikelen 28 en 29 van het

ontwerp der commissie alleen van toepassing te verklaren op den Koning, de Koningin-weduwe en den Prins van Oranje. 5. De begrootingen van alle uitgaven zoowel als ontvangsten in de overzeesche bezittingen bij de wet vast te stellen. 6. De benoeming der burgerlijke ambtenaren door den Koning, hunne bezoldiging, ontslag en op-pensioen-stelling volgens de regels, bij de wet te bepalen. 7. Het aantal der ministeriële departementen even als de homogeniteit van het ministerie in de Grondwet uit te drukken, met vrijlating, om aan het hoofd daarvan een minister-president zonder portefeuille te kunnen plaatsen. 8. Regtstreeksche verkiezingen voor de vertegenwoordiging der Natie, de gewestelijke Staten en de gemeente-besturen door de meerderjarige burgers, met overlating aan de wet, de uitsluitingen te bepalen. 9. Afschaffing der Eerste Kamer. 10. Verkiesbaarheid der geestelijke en der militaire officieren, zonder onderscheid van rang. 11. De instelling der jury voor de criminele regtspleging, politieke en drukpers-delicten. 12. Openbare uitoefening van godsdienst, slechts toegelaten binnen de daartoe bestemde gebouwen of beslotene plaatsen. 13. Eene bepaling in de Grondwet, dat de eerste levensbehoeften nimmer kunnen worden belast. 14. Eene bepaalde vrijstelling der ingezetenen van militaire inkwartiering, in tijd van vrede. 15. Oprigting van publieke scholen van wege den Staat, waar kosteloos onderwijs wordt gegeven. 16. Afschaffing der heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen, doch tegen behoorlijke schadeloosstelling. 17. Afschaffing der slavernij tegen behoorlijke schadeloosstelling. 18. De eerste keuzen voor de leden der nieuwe Kamer te doen plaats hebben door kies-vergaderingen, bestaande uit hen, die volgens de thans bestaande reglementen stemgeregtigd zijn.

«Daar dit adres betrekking heeft tot de aanhangige grondwetsherziening, heeft uwe commissie de eer te adviseren, hetzelve neder te leggen ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«*J. W. Heereman* en 25 ingezetenen van 's Gravendeel en Leer-ambacht geven U Edel Mogenden te kennen, dat men in het algemeen zich beijvert de meening te verspreiden, dat het door den druk openbaar gemaakt ontwerp van Grondwet met de wenschen van het Nederlandsche volk geheel overeenstemt. Ook de Hooge Regering schijnt, zeggen adressanten, in die meening te verkeeren; adressanten echter deelen in dat gevoelen volstrekt niet en gelooven integendeel, dat het gezegde ontwerp in vele opzigten niet aan de behoeften des tijds voldoet. Van die overtuiging uitgaande, nemen zij de vrijheid, U Edel Mogenden de volgende bedenkingen mede te deelen en hunne wenschen kenbaar te maken. Deze wenschen zijn: 1. verdeeling van het Rijk in vier afdeelingen, de grens-scheiding door de wet te bepalen, zoowel als middel tot bezuiniging als tot vernietiging van den geest van provincialisme; 2. verandering der grens-scheiding van plaatselijke gemeenten door de wet, tegen behoorlijke schadeloosstelling; 3. beperking van het regt van

vereeniging door de wet, daar de uit dit regt voortvloeijende daarstelling van kloosters schadelijk voor 's Rijks finantiën worden zal, wijl vele goederen in de zoogenaamde doode hand zullen geraken; 4. terugkeering aan den Staat wat betreft de inkomsten der domeinen, bij de wet van 26 Augustus 1822 aan den toen regerenden Koning afgestaan; 5. een omstandig jaarlijksch verslag door den Koning aan de Staten-Generaal van het koloniaal bestuur, om daaruit een batig of nadeelig saldo te kunnen opmaken; 6. afschaffing der Eerste Kamer; 7. verkiesbaarheid van geestelijken en krijgslieden beneden den rang van hoofd-officier tot leden der Staten-Generaal; 8. het regt aan plaatselijke besturen te verleenen, dat zij hunne belangen bij de Staten-Generaal mogen voorstaan; 9. uitoefening der regterlijke magt door vier provinciale hoven en regtbanken, bij de wet te bepalen; 10. benoeming der leden van den Hoogen Raad door den Koning uit eene nominatie van 3 personen, door de Staten-Generaal aan Zijne Majesteit voorgedragen; 11. alle oefening van godsdienst te houden binnen de muren; 12. aanwezigheid eener toereikende zee- en landmagt, zooveel mogelijk aangeworven uit vrijwilligers om te dienen hetzij te lande hetzij ter zee, en voorts eene nationale militie; 13. wijziging der voorgestelde bepalingen, de militie ter zee betreffende, daar de dienst der militie gelijkelijk drukken moet op allen; die verpligt zijn daaraan deel te nemen; 14. toestemming zoowel der lotelingen bij de militie te lande als die hunner ouders zoolang die lotelingen minderjarig zijn, ingeval zij naar de overzeesche bezittingen zouden worden gezonden; 15. de bepaling in de Grondwet, dat het leger en de vestingen aan den Staat toebehooren; 16. beperking der voorgestelde onbepaalde vrijheid van onderwijs, en de bepaling, dat niet enkel van de bekwaamheid, maar ook van de geschiktheid des onderwijzers blijken moet; eindelijk 17. vermeerdering van het getal kiesdistricten en vermindering van den census voor het platteland, bij de eerste daarstelling der Staten-Generaal.

«Daar dit adres, Edel Mogende Heeren, betrekking heeft tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, het ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«Het klassikaal bestuur van Brielle, naauwkeurig bekend, volgens zijn beweren, met de wenschen en behoeften van de hervormde gemeenten, behoorende tot de classis van Brielle, welke nagenoeg 13/14 uitmaken van de bevolking van het district, acht zich gedrongen, aan U Edel Mogenden mede te deelen, dat het ontwerp van gewijzigde Grondwet in alle hunne gemeenten met de grootste belangstelling is ontvangen, en deszelfs strekking werd goedgekeurd, niettegenstaande sommige bezwaren tegen artt. 10, 159, 162 en 183 met regt zouden kunnen worden ingebragt. Vooral verheugen adressanten zich over de bepaling, dat aan iedere gemeente de vrije keuze van hare leeraren verzekerd, en het

noodlottige collatie-regt voor altijd werd afgeschaft. Groot daarentegen was de teleurstelling der adressanten, toen het bleek, dat bij het thans aanhangige ontwerp de genoemde bepaling is teruggenomen en het collatie-regt op nieuw gehandhaafd en bestendigd wordt. Adressanten beweren, dat het collatie-regt in strijd is met de inrigting der hervormde kerk, daar het niet enkel inbreuk maakt, volgens hun oordeel, op de autonomie, die aan de hervormde kerk als zedelijk ligchaam behoort te worden toegekend, en haar alleen aan banden legt, waarvan alle overige godsdienstige gezindten zijn ontheven, maar bovendien, wel verre van eenig nut te doen, ten allen tijde, maar vooral in de laatste jaren, groote verwikkeling heeft veroorzaakt. Redenen waarom adressanten U Edel Mogenden verzoeken, dat art. 4 van het XIIde ontwerp van wet tot herziening der Grondwet door U Edel Mogenden *niet* worde aangenomen, tenzij het daarin genoemde regt van voordragt of aanstelling ook tot *kerkelijke* personen worde uitgestrekt, en alzoo ook het collatie-regt onvoorwaardelijk worde afgeschaft.

« Dewijl dit adres in verband staat tot de aanhangige grondwetsherziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk neder te leggen ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden.»

« *H. J. Sonjee* en 82 onderteekenaren te Noordwijk achten zich verpligt, U Edel Mogenden te kennen te geven hunne innige overtuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm in ons Vaderland en hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje. — Op dezen grondslag hechten zij hun zegel aan het stelsel, door den tijdelijken minister in uwe vergadering den 13den Mei jl. opengelegd, den wensch uitende, dat de uitspraak, welke van U Edel Mogenden zal worden verlangd, daarmede in overeenstemming zal zijn.

« Daar dit adres eene adhaesie bevat aan de aanhangige wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk neder te leggen ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden.»

« *G. de Groot* en 42 onderteekenaren te Soetermeer, en
L. Droogh en 29 onderteekenaren te Zegwaard,
maken U Edel Mogenden kenbaar, dat zij, na kennis bekomen te hebben der ontwerpen van herziene Grondwet, zoo als dezelve door de Regering aan U Edel Mogenden zijn aangeboden, over het geheel hunne goedkeuring daaraan hechten; dat zij echter nog aandringen op de drie volgende punten: 1. dat de kiesbevoegdheid voor de leden der beide kamers meer moge worden uitgebreid; 2. dat het regt der ingezetenen, om zich te vereenigen, meer bepaald worde gewaarborgd tegen bemoeijelijking, die later daaraan door de wet zoude kunnen worden gesteld; 3. dat, indien de beperkingen, in het ontwerp vervat, ten opzigte der vrijheid van onderwijs, moeten behouden blijven, deze slechts het lager onderwijs zullen betreffen.

«Daar beide deze adressen betrekking hebben op de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«*J. J. Siegfried* en 34 katholijke geestelijken te 's Gravenhage en omstreken;

E. P. van der Haagen, aartspriester van Holland en Zeeland, en 44 katholijke geestelijken te Leiden en omstreken, en

B. Hofman, deken en pastoor te Amsterdam, benevens 63 andere katholijke geestelijken,

maken U Edel Mogenden kenbaar, dat, terwijl zij met alle hunne geloofsgenooten stil en rustig den arbeid der grondwets-herziening, door Zijne Majesteit den Koning bevolen, afwachtten, terwijl zij uit het ontwerp van gewijzigde Grondwet bereids de hoop hadden opgevat, dat eene met de behoefte des tijds overeenstemmende vrijheid van godsdienst, de overige verwante vrijheden medebrengende, in ondubbelzinnige woorden zoude gewaarborgd worden, zij op eens verschrikt zijn geworden door de mare, dat de permanente Commissie uit de Synode van de Nederlandsche Hervormde Kerk een adres bij Zijne Majesteit heeft ingediend, waarin zij, wel verre van eene ware godsdienst-vrijheid en daarmede de eendragt in het Vaderland voor te staan, integendeel beoogt ketenen te smeden, en ongelijkheden, bronnen van tweedragt, tot stand te brengen en te bevestigen. En daar de Synodale Commissie bovendien te kennen heeft gegeven, dat zij ook bij de Staten-Generaal hare zaak wilde voorstaan, hebben ook deze adressanten gemeend, deze verzoekschriften U Edel Mogenden te moeten aanbieden. Requestranten beweren, dat vrijheid van godsdienst, niet eng, maar ruim opgevat, eene volstrekte behoefte is; zij is daarenboven een regt, zelfs een verkregen regt, door de Grondwet gewaarborgd. Die vrijheid van godsdienst, sedert lang in Nederland grondwettig gewaarborgd, werd er echter niet in hare noodige uitgestrektheid genoten, terwijl daarenboven de bemoeijingen der Regering met de kerkelijke aangelegenheden eene aan alle gezindten hatelijke en verdeeldheid-barende ongelijkheid deden ontstaan. Die toestand moet veranderen en deszelfs weder-invoeren onmogelijk worden gemaakt. De adressanten wenschen daarom, dat in de herziene Grondwet niets weggelaten worde van hetgeen de commissie tot herziening der Grondwet, ten aanzien der godsdienst-vrijheid en der met haar verbondene vrijheden, in haar ontwerp heeft opgenomen. Vrijheid van belijdenis zijner godsdienstige meeningen; vrijheid van openbare oefening der godsdienst, behoudens de noodige maatregelen ter bescherming der openbare orde en rust; vrijheid der kerkgenootschappen, om met hunne hoofden briefwisseling te houden en hunne kerkelijke voorschriften af te kondigen, behoudens de verantwoordelijkheid volgens de strafwet; vrijheid eindelijk van benoeming en aanstelling der bedienaren van de godsdienst, volgens de eigene wetten van ieder kerkgenootschap. De adressanten achten verder

de ongelijkheid in geldelijken onderstand uit de staatskas aan de kerkgenootschappen onbillijk en ten hoogste afkeurenswaardig, en willen de bepalingen over het kiesregt en de verkiesbaarheid der geestelijken tot leden van de Staten-Generaal onaangeroerd laten, zonder ze echter goed te keuren. Maar wat betreft het lager onderwijs, te lang reeds heeft dit naar hun gevoelen aan kluisters gelegen, waardoor het is gerigt geworden tegen de vrijheid van godsdienst, tegen het regt en den pligt der ouders, om hunne kinderen, naar de overtuiging van hun geweten, op te voeden, tegen het regt der bekwaamheid om zich nuttig te maken. Van die kluisters moet het onderwijs worden ontdaan; vrijheid van onderwijs is eene onmisbare behoefte bij een vrij volk. Naast de openbare moeten bijzondere scholen kunnen oprijzen; hiermede, oordeelen adressanten, zijn voorzieningen tegen het misbruik, dat de onbekwaamheid of onzedelijkheid van de vrijheid zoude willen maken, niet uitgesloten; adressanten hebben geene bezwaren tegen zulke voorzieningen. Maar dit vragen zij, dat hèt beginsel van vrij onderwijs vastgesteld worde, en dat geen monopolie, geene partijdige overheersching kunne worden ingevoerd. Eindelijk dringen adressanten aan op het behoud van het regt van vereeniging, gelijk het door bovengezegde commissie in haar ontwerp is uitgedrukt; daarom vooral, omdat in onzen tijd alle belangen algeheele vereeniging van krachten behoeven; terwijl zij aan het slot hunner adressen de vrijheid nemen aan te merken, dat eene Grondwet, zal zij aan de behoefte van onzen tijd voldoen, vrijzinnig voor allen moet zijn; noch absolutisme, noch partijdige begunstiging mag er plaats in vinden.

Daar beide deze adressen betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, deze stukken ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«Dr. *W. H. van Bree* en 22 onderteekenaren te Leiden;
D. Wijsman en 57 onderteekenaren te Leiden
W. Kreps en 69 onderteekenaren te Leiden;
J. C. Dobbe en 111 onderteekenaren te Leiden;
L. B. van Grieken en 35 onderteekenaren te Leiden;
C. C. Heyssers en 109 onderteekenaren te Leiden;
J. Tomas en 43 onderteekenaren te Leiden;
J. Koorsman en 20 onderteekenaren te Leiden;
A. P. Suijers en 61 onderteekenaren te Leiden;
C. van Leeuwen en 38 onderteekenaren te Leiden;
F. W. J. van den Aardwegh en 53 onderteekenaren te Leiden;
C. J. C. H. van Nispen tot Zevenaar en 71 onderteekenaren te Leiden;
F. Vermeulen en 102 onderteekenaren te Leiden;
J. van Houten en 51 onderteekenaren te Leiden;
Jhr. *P. E. M. van Bommel* en 23 onderteekenaren te Leiden;

K. K. Buys en 81 onderteekenaren te Poeldijk;
J. Teunissen en 67 onderteekenaren te Leidschendam;
G. Scholtus en 35 onderteekenaren te Hondsholredijk;
J. van Rodenrijs en 125 onderteekenaren te Ter Aar;
H. Straathof en 376 onderteekenaren te Alkemade;
P. Nouwens en 39 onderteekenaren te Rotterdam;
P. Meijer en 34 onderteekenaren te Leiderdorp;
H. J. Zanders en 79 onderteekenaren te Delfshaven;
J. Hofstede en 69 onderteekenaren te Schipluiden;
J. Verhaar en 77 onderteekenaren te Hazerswoude;
en *W. Ruigrok* en 48 onderteekenaren te Maasland,
geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij zich met het ontwerp van herziene Grondwet, zoo als dit door de commissie *ad hoc* aan Zijne Majesteit werd aangeboden, en met name met de daarin voorgestelde onschendbaarheid des Konings, ontbindbaarheid der Tweede Kamer, vrijheid van drukpers, afschaffing der heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen, en meerderen waarborg van het koloniaal bestuur, over het geheel vereenigen, en dat zij U Edel Mogenden dringend verzoeken, de noodzakelijkheid van veranderingen in de Grondwet, overeenkomstig den geest van dat ontwerp, te verklaren. Behalve dit algemeen verzoek, dringen adressanten inzonderheid nog op de volgende punten aan, en wel: 1. regtstreeksche verkiezingen van de leden der beide kamers van de Staten-Generaal en dit met uitgebreider kiesbevoegdheid dan in het genoemd ontwerp is voorgesteld; 2. het regt der ingezetenen, om zich te vereenigen, zonder dat zelfs de wet dit regt aan andere bepalingen, dan tot verzekering der publieke orde, kan onderwerpen; 3. de vrijheid van godsdienst, als grondwettig beginsel, in uitdrukkelijke woorden vastgesteld, met vrije belijdenis en vrije openbare oefening, vooral met den waarborg tegen het invoeren van het placet; dit een en ander overeenkomstig de artt. 156, 159 en 162 van het ontwerp; 4. eene behoorlijke vrijheid om onderwijs te geven, met dien verstande, dat de beperkingen, in het bovengezegd ontwerp van herziene Grondwet voorkomende, alleen het lager onderwijs zullen betreffen.

« Daar alle deze adressen, Edel Mogende Heeren! betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

Bij monde van den heer BOTS:

«*N. Knapen* en 186 andere ingezetenen van Cuyk en St. Agatha, en
«*J. van Veerssen* en 60 andere ingezetenen van Haps wenden zich bij twee nagenoeg eensluidende adressen tot U Edel Mogenden, ten einde hunne wenschen ter gelegenheid der grondwets-herziening

kenbaar te maken; die wenschen zijn, dat daarbij zullen worden gewaarborgd: onbeperkte vrijheid van godsdienst, vrijheid van onderwijs, van vereeniging en associatie; gelijke bescherming aan alle godsdienstige gezindheden, gelijke politieke regten, gelijke bedeeling van waardigheden, ambten en bedieningen, en gelijke verzekering aan alle gezindheden van de thans door haar genoten wordende inkomsten; voorts verlangen zij de afschaffing der belastingen op de eerste levensbehoeften, alsmede van die op de brandstoffen, des noods te vervangen door eene belasting op de inkomsten.

« Van gelijke strekking is het adres van *C. Rijken* en 152 ingezetenen van Herpen, waarbij de adressanten zich tevens vereenigen met de beginselen, door den tijdelijken minister van Justitie aan deze Vergadering blootgelegd, en wijders hun verlangen te kennen geven naar vereenvoudiging en bezuiniging in het huishouden van den Staat.

« *J. van Beek* en 439 andere ingezetenen van Geldrop en Zes Gehuchten achten zich verpligt, als daartoe uitgenoodigd door de woorden van den heer Donker Curtius, in deze Vergadering gesproken, hunne stemmen bij die hunner landgenooten te voegen, ten einde die godsdienstige en burgerlijke vrijheden te reclameren, waarop zij vermeenen regt te hebben: als daar zijn: de volledige vrijheid van openbare belijdenis en uitoefening der eeredienst; vrije aanstelling van alle kerkelijke overheden of bedienaren, vrije briefwisseling zoo buiten als binnen 's lands, en vrije afkondiging van alle kerkelijke voorschriften en acten, en dit alles zonder eenige beperking of inmenging dan die der strafwet, na gepleegd misdrijf. Voorts verlangen zij gelijke bescherming en verzekering aan alle gezindheden van de thans door dezelve genoten wordende inkomsten; vrijheid van onderwijs, van vereeniging en associatie; gelijke burgerlijke en politieke regten, gelijke bedeeling van ambten en bedieningen, en zooveel mogelijk vermindering der belastingen, die den minvermogenden burger drukken. Zij uiten ten slotte den wensch, dat de herziening der Grondwet met den meesten spoed worde tot stand gebragt, ten einde de rust, tot hiertoe zoo gelukkig in het Vaderland behouden, niet worde op het spel gezet.

« Van gelijke strekking is het adres van *Nolson* en 151 andere ingezetenen van Etten en Leur; daarbij wordt echter, behalve de vrijheid van godsdienst en onderwijs, ook verlangd: de afschaffing der ministeriën van eeredienst; dat het huwelijk, kerkelijk ingegaan, als wettig worde beschouwd en geene echtscheiding meer; afschaffing der Eerste en ontbindbaarheid der Tweede Kamer; regtstreeksche verkiezingen en openbaarheid der zittingen van de Provinciale Staten en plaatselijke besturen; afschaffing der standen, der militaire loting en der slavernij, en eindelijk vrijheid van drukpers.

« Ook in het adres van *J. H. de Goey* en 20 andere ingezetenen van Maashees worden nagenoeg dezelfde burgerlijke en godsdienstige vrijheden verlangd, en bovendien de meest duidelijke en bepaalde omschrijving van alle de artikelen der Grondwet; de afschaffing der bezoldiging

van de professoren in de theologische faculteit aan alle hoogescholen, athenaeën en seminariën; vrije uitoefening in hun vak door het geheele Rijk ten platten lande voor elken door eene provinciale commissie geadmitteerde als apotheker, heelmeester, vroedmeester of vroedvrouw; onbevoegdheid ter vertegenwoordiging van bezoldigde ambtenaren; invoering der jury bij de criminele regtspleging, en onmiddellijke bijeenroeping der dubbele Kamer tot de spoedige in-werking-stelling der nieuwe Grondwet.

«*M. de Bie* en 57 andere ingezetenen van Huibergen verlangen, dat in de herziene Grondwet zullen worden gewaarborgd de vrijheid van godsdienst en onderwijs, die van vereeniging, associatie en drukpers, gelijke bedeeling van ambten, regtstreeksche verkiezing ook voor de gemeente-besturen, onschendbaarheid des Konings, ontbindbaarheid der kamers, bezuiniging in het staatshuishouden, en afschaffing der belastingen op het gemaal en geslagt.

«*M. van Kakerken* en 31 andere ingezetenen van Dorst, onder Oosterhout, bepalen hunne wenschen, ten aanzien van de herziening der Grondwet, tot het erlangen van volledige en onbeperkte vrijheid van godsdienst en van onderwijs, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid, door eene commissie, benoemd door de Staten van elk gewest.

«Diezelfde vrijheden worden verlangd door:

«*W. Klomp* en 87 andere ingezetenen van Mil en St. Hubert, en

«*M. Reintjens* en 33 ingezetenen van Ulicoten, met bijvoeging van den wensch naar gelijke bedeeling van waardigheden, ambten en bedieningen tusschen de belijders der onderscheidene godsdienstige gezindheden, en van alle die vrijzinnige beginselen, welke de geest des tijds vordert en waaraan het Vaderland behoefte heeft.

«*P. Dijksterhuis* en 60 andere, alle meerderjarige mannelijke inwoners van Genderen, betuigen, dat zij zich vereenigen met de beginselen van het ontwerp der Staats-commissie, inzonderheid wat aanbelangt de vrijheid van godsdienst en onderwijs; zij vreezen echter, dat ten aanzien der godsdienstige vrijheid te veel ruimte tot misbruik is gelaten, en zouden de voorkeur geven aan de bepaling, dat «geene «openbare godsdienst mag worden verhinderd, tenzij zij dadelijk en uit «haren aard de openbare orde, rust en veiligheid stoort.» Zij dringen ook aan op de duidelijke gelijkstelling van alle erkende of nog te erkennen kerkgenootschappen, en wenschen eindelijk de afschaffing van den slavenhandel in de overzeesche bezittingen.

«*C. N. Sauter*, medicinae doctor, en 50 mede-onderteekenaren te Breda vermeenen, onder betuiging hunner eerbiedige gehechtheid aan het regerend stamhuis en met een diep gevoel van dankbaarheid jegens den Koning, in dit gewigtig tijdsgewricht zich niet te mogen onttrekken aan hetgeen zij als eenen burgerpligt beschouwen, namelijk de openbaring hunner wenschen ten aanzien der herziening van de Grondwet, wenschen, niet uit de opgewondenheid van het oogenblik noch het voor-

beeld van anderen voortgesproten, maar jaren herwaarts gekoesterd en uit vaste overtuiging ontstaan. Zonder daarover verder uit te weiden, gelooven zij te kunnen volstaan met te verklaren, dat zij, in overeenstemming met het verlichte en onbevooroordeelde deel der bevolking, de volledige uitdrukking hunner wenschen en inzigten hebben gevonden in het ontwerp van Grondwet, door de daartoe benoemde Staats-commissie opgesteld, en in de daarbij voor het geluk van het volk en voor het heil en behoud van den Staat gelegde grondslagen, met name: de regtstreeksche verkiezingen, de vrijheid van drukpers, vereeniging, onderwijs en godsdienstoefening. Met het meeste genoegen hebben de adressanten kennis genomen van de merkwaardige rede, door den tijdelijken minister van Justitie ter vergadering van U Edel Mogenden uitgesproken, omdat daarbij het uitzigt is geopend tot vereenvoudiging van het huishouden van den Staat, tot de zoo noodige bezuiniging en tot leniging van den druk der belastingen. De adressanten uiten ten slotte den wensch, dat U Edel Mogenden de edele inzigten en heilzame pogingen van het ministerie zullen ondersteunen, en het ontwerp der Staats-commissie zonder wijzigingen van beginselen of van belangrijken aard zullen aannemen.

« *T. Maas* en 74 andere ingezetenen van Bergeyk geven den aangenamen indruk te kennen, dien de redevoering, door den tijdelijken minister van Justitie in deze Vergadering gehouden, bij hen heeft te weeg gebragt; zij brengen hulde aan de daarbij verkondigde beginselen en denkbeelden; zij vestigen het oog op de heilzame uitwerking, die vrijzinnige instellingen in een naburig land hebben; zij betoogen de noodzakelijkheid van bezuiniging, ten einde tot de afschaffing te geraken der belastingen, welke de middel- en lagere standen zoozeer drukken, en verzoeken ten slotte, dat U Edel Mogenden de welwillende pogingen van den geliefden Vorst en de goede bedoelingen van het ministerie zullen gelieven te ondersteunen.

« *A. van Herwaarden* en 62 andere ingezetenen van Fijnaart en Heiningen, alle leden der christelijke hervormde kerk, hebben met veel belangstelling de verbeteringen gezien, die in het ontwerp van gewijzigde Grondwet zijn opgenomen; maar zij zijn van oordeel, dat geen volkomen herstel kan of zal geboren worden, zoo er niet eene geheele hervorming in ons staatswezen wordt daargesteld, ten ware men terugkeert tot de leer, welke in Gods wil den oorsprong van regt, gezag en vrijheid, den grondslag der maatschappij en het rigtsnoer der overheid vindt. Adressanten wenschen, dat deze beginselen bij U Edel Mogenden zullen worden ter harte genomen, en hiermede staat in het naauwste verband hun verlangen met betrekking tot de vrijheid van godsdienst en onderwijs. Zij trachten te betoogen, dat Holland de duurste verpligting heeft aan de hervorming; dat de grootheid, welvaart en magt der Vereenigde Nederlanden steeds verknocht waren aan den bloei van de hervormde christelijke kerk, en uit dien hoofde verlangen zij, dat die kerk boven alle andere zal worden beschermd; zij wenschen verder, dat alle openbare godsdienstoefening

slechts plaats hebbe binnen de muren der gebouwen; zij verlangen almede de afschaffing der Eerste Kamer van de Staten-Generaal, de vrijwording der slaven, en dat de opvoeding der kinderen op lagere scholen zooveel mogelijk op eenen christelijken voet worde teruggebragt.

Mr. *T. G. van Gorkum*, van Leiden, met verlof te Wouw, in Noord-Braband, deelt aan U Edel Mogenden eene aanmerking mede ten aanzien van het ontwerp van gewijzigde Grondwet, en wel bepaaldelijk wat den vorm betreft. Naar zijn oordeel behoort eene Grondwet alleen datgene te bevatten, wat betreft erkenning, zamenstelling en onderscheiding van staatsmagt; men vindt dit in het ontwerp onder de bepalingen betrekkelijk het Koninklijk stamhuis, de wetgevende, regterlijke en besturende magten. Wat daarin verder vermeld of verlangd wordt ten aanzien der vrijheid van regt van vereeniging, van onderwijs en godsdienstoefening, behoort aldaar niet te huis; hij wenscht derhalve, en acht het voldoende, bij de Grondwet te bepalen, dat de evengenoemde regten en vrijheden zullen worden geregeld door de wet.

«*A. Swinkels* en 23 andere ingezetenen en grondeigenaren te Liesbout verklaren, als daartoe aangemoedigd door het Koninklijk woord, hunne goedkeuring en adhaesie te hechten aan het grondwets-ontwerp der Staats commissie, en aan de beginselen, door den heer DONKER CURTIUS aan den dag gelegd. Intusschen vermeenen zij in het bijzonder bij U Edel Mogenden te moeten aandringen op de afschaffing der heerlijke regten, voornamelijk van die van jagt en visscherij. Zij zien daarin een onbestaanbaar en reeds lang veroordeeld voorregt, eene willekeurige verkorting van het regt van eigendom, en eene schending der gelijkheid van de ingezetenen van den Staat.

«Uwe commissie heeft de eer voor te stellen, om ook deze verzoekschriften, alle uit Noord-Braband en betrekking hebbende op de aanhangige herziening der Grondwet, ter griffie te deponeren.» . . .

«*M. van den Dries* en 12 andere katholijke ingezetenen van Putten;
«*W. Hellemans* en 107 andere katholijke ingezetenen van Oudenbosch;
« *R. Ansems* en 279 andere katholijke ingezetenen van Ossendrecht;
« *J. B. Kruger* en 51 andere katholijke ingezetenen van Woensdrecht en Hogerheiden;
« *C. Martens* en 43 andere katholijke ingezetenen van Prinsland;
« *C. Oomen* en 199 andere katholijke ingezetenen van 's Prinsenhage geven bij zes eensluidende adressen hunne wenschen en verlangens te kennen, ter gelegenheid der in behandeling zijnde herziening der Grondwet; zij verlangen, dat daarbij zal worden gewaarborgd de volkomene vrijheid van godsdienst met alle hare gevolgtrekkingen, te weten: vrije openbare belijdenis en vrije openbare oefening der eeredienst; vrije aanstelling van alle kerkelijke overheden en bedienaren; vrije briefwisseling zoo buiten als binnen 's lands; vrije afkondiging van alle kerkelijke voorschriften en acten; zij verlangen almede vrijheid van onderwijs, vrijheid

van vereeniging en associatie, gelijke burgerlijke en politieke regten; gelijke verdeeling van waardigheden, ambten en bedieningen; grondwettige verzekering aan alle gezindheden van de thans door haar van staatswege genoten wordende inkomsten, of, hetgeen zij wenschelijker zouden achten, geheele afscheiding van Kerk en Staat. Deze adressen zijn overigens geheel overeenstemmende met die van *W. van den Abeele c. s.* te Beek en Donk en zoovele andere, waarop ik de eer had verslag uit te brengen op den 28sten Junij jl., en waarnaar ik mij veroorlove kortheidshalve te verwijzen.

« *H. B. Beckers* en 431 andere ingezetenen der stad Tilburg vermeenen eenen burgerpligt te vervullen, door, op de uitnoodiging van het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, hun gevoelen ten aanzien der voorgenomene grondwets herziening aan U Edel Mogenden mede te deelen. Adressanten beamen ten volle de echt vrijzinnige beginselen, waarop de staats-commissie haar ontwerp heeft gebouwd, en zij sluiten zich aan de denkbeelden der Regering, in haar programma van den 13den Mei jl blootgelegd. Een staatsregt, dat die beginselen huldigt en in toepassing brengt, beschouwen zij als noodzakelijk voor Nederland, ter ontwikkeling der volksvrijheid en welvaart, ter verzekering van rust en orde. Adressanten zouden zich bij het uiten dezer wenschen kunnen bepalen, ware het niet, dat eene hier en daar opgemerkte noodlottige tegenkanting der hoofdbeginselen van ware vrijheid hen noopte, om meer bepaaldelijk hun gevoelen te openbaren. Zij verlangen derhalve, dat bij de gewijzigde Grondwet zullen worden gewaarborgd de volledige en onbeperkte vrijheid van godsdienst voor alle bestaande kerkgenootschappen, de vrijheid van onderwijs als noodzakelijk bestanddeel van die der godsdienst en als onafscheidbaar van die der drukpers, het regt van vereeniging en vergadering, de gelijkheid van allen voor de wet, zonder onderscheid van geloofsleer of geboorte, zoo in de regts- als in de ambtsbedeeling, de gelijke bescherming van alle godsdienstige gezindheden in alles, wat aan ieder derzelve eigen is; eindelijk wenschen zij instellingen, die, met behoud van eene ware en krachtige getemperde monarchie, zich kenmerken door eenvoudigheid en ineensluiting, ten einde inkrimping van uitgaven en vermindering van lasten mogelijk te maken.

« *A. M. Juten* en 95 andere ingezetenen van Groot-Zundert bevelen U Edel Mogenden de navolgende punten bij de grondwets-herziening ter overweging aan, als: volledige vrijheid van godsdienst en van al hetgeen daaraan is verbonden; vrijheid van onderwijs, als een door de natuur ouderlijk regt; gelijke bescherming van alle gezindheden, en gelijke bedeeling van ambten en bedieningen; en afschaffing of wijziging der belastingen, die den minderen stand drukken.

« *C. L. de Ram* en 59 andere ingezetenen van Wouw vermeenen eenen burgerpligt te vervullen, door hunne adhaesie te verklaren aan het programma, door den tijdelijken minister van Justitie ter vergadering van U Edel Mogenden van den 13 Mei jl. kenbaar gemaakt; zij brengen tevens hulde

aan de vaderlandslievende maatregelen, door Zijne Majesteit genomen, en uiten den wensch, dat de navolgende punten bij de Grondwet mogen worden vastgesteld: regtstreeksche verkiezingen voor de Staten-Generaal, provinciale en plaatselijke besturen; vrijheid van godsdienst en onderwijs; gelijke aanspraak en regt voor de burgers van alle gezindheden tot ambten en bedieningen, vereenvoudiging en bezuiniging in het bestuur; afschaffing der departementen voor de eerediensten; en ten slotte verbetering van het belastings-stelsel in het algemeen, en afschaffing der belastingen op de eerste levensbehoeften, inzonderheid op het gemaal, het geslagt en de brandstoffen.

«*L. Klein* en 19 andere ingezetenen van Klundert, en *G. Bax* en 19 andere ingezetenen van Zevenbergen, geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat zij met welgevallen onderscheidene artikelen van het ontwerp der gewijzigde Grondwet hebben opgemerkt, en wel voornamelijk het zesde hoofdstuk betreffende de godsdienst. Zij zouden echter art. 159 gaarne in dezer voege gesteld zien: «Geene openbare oefening van godsdienst mag worden belemmerd, dan ingeval zij de openbare orde en rust verstoort;» zij wenschen, dat art. 183 onveranderd moge worden aangenomen en dat eene grondwettelijke bepaling worde vastgesteld, tot afschaffing der slavernij en van den verfoeijelijken slavenhandel. Zij verlangen grondwettelijke bepalingen, ten einde de uitvoerende magt zich niet meer inmenge in de aangelegenheden der godsdienst, zoo als in 1816 ten opzigte der hervormde kerk heeft plaats gehad, en in de laatste jaren tot onrust, twistgedingen en ligchamelijke vervolgingen heeft aanleiding gegeven. De adressanten bevelen U Edel Mogenden ten slotte behoedzaamheid aan ten aanzien der talrijke adressen, welke aan U Edel Mogenden tegen de vrijheid van de roomsche eeredienst en tegen de artt. 159, 162 en 183 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet worden aangeboden.

«Ook alle deze adressen, van ingezetenen van Noord-Braband, hebben betrekking op het werk der grondwets-herziening, en behooren dienvolgens, naar het oordeel uwer commissie, ter griffie te worden nedergelegd.»

«*P. N. Janssens*, lid der Provinciale Staten en van den stedelijken raad der stad Breda, en 667 zijner mede-ingezetenen geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat het gevoel van burgerpligt, in dit gewigtig tijdperk, velen hunner heeft aangespoord, om reeds bij vroegere adressen hunne meening omtrent het ontwerp der grondwets-herziening zoowel aan den Koning als aan de Staten-Generaal voor te dragen. Zij deden dit als *staatsburgers* met zoovele andere ingezetenen van alle oorden des Rijks, ten einde die vrijheden te erlangen, welke aan eene verlichte, milde en zelfstandige natie niet kunnen worden onthouden. Thans echter vinden zij zich gedrongen, zich andermaal, en wel *als belijders der katholijke godsdienst*, tot U Edel Mogenden te wenden, ten gevolge van het adres, door de Algemeene Synodale Commissie der Hervormde Kerk ter zake der grondwets-herziening, en vooral ten aanzien van het stuk der godsdienst,

aan Zijne Majesteit ingediend. De adressanten vreezen niet, dat de beginselen van godsdienst-vrijheid, in het ontwerp opgenomen, zouden kunnen worden verkort; de gang des tijds, de drang der omstandigheden en de luid verklaarde wil des volks, maar vooral het woord des Konings, dat Hoogstdezelve met die beginselen volkomen kan instemmen, strekken daarvóór ten waarborg. Vond de Koning noch bezwaar noch opoffering bij sommige bepalingen der Grondwet, dan vervallen van zelve de aanmerkingen der Synodale Commissie, als zouden die bepalingen ingrijpen in vroeger geoefende regten der Kroon. Maar adressanten achten het noodzakelijk, zich met kracht tegen andere bedenkingen van het bedoelde adres te verklaren. Wel verre van de vrees te deelen der Synodale Commissie ten aanzien der onbeperkte vrijheid van belijdenis en openbare uitoefening der godsdienst, zien zij in dit groote en onmisbare beginsel, in gelijke mate aan allen verzekerd en door allen genoten, eene geruststellende bron van voldoening en verbroedering, veeleer dan eene oorzaak van twist en religiehaat. Zij zien in de milde toepassing van dat beginsel voor de toekomst de opheffing van vele moeijelijkheden en bezwaren, en kunnen de mogelijkheid niet beseffen, dat door de vrije belijdenis van godsdienstige meeningen de deur tot ongodsdienstigheid zoude worden opengezet. Het genot van gelijke regten voor allen kan, naar hunne overtuiging, in het oog van regtschapene en weldenkende staatsburgers, geen grond tot haat en verdeeldheid opleveren.

«De vrijheid van onderwijs, dat noodzakelijk gevolg van die der godsdienst, vooral in een land, waar onderscheidene gezindheden bestaan, wordt niet alleen door katholijken, maar door zoovele anderen verlangd, waarvan sommigen, achtenswaardige ingezetenen des lands, tot het bedroevend besluit werden gebragt, om de vrijheid, welke hun hier ontbrak, op vreemden bodem te gaan zoeken. Het regt van placet, waarop de adressanten meer bijzonder moeten drukken, achten zij onbestaanbaar met de vrije uitoefening van de geloofsbelijdenis der katholijken. Voor hen kan, te gelijk met zoodanige censuur, geene vrijheid van godsdienst in de Grondwet geschreven staan. Vrije handeling met de kerkelijke overheid, en onbelemmerde mededeeling harer voorschriften, zijn hoofdbestanddeelen der katholijke kerk. Een afgesleten vooroordeel alleen kan aan de kerkelijke overheid bemoeijing en inmenging toeschrijven, aan haren werkkring vreemd en in onze tijden en met onze instellingen schier ondenkbaar.

«De adressanten onthouden zich van aanmerkingen omtrent hetgeen door de Synodale Commissie nopens het genot van tractementen en andere inkomsten wordt voorgedragen. Zij verwijzen te dien opzigte naar de bepalingen, bereids in de Grondwet van 1798, ten gevolge der afscheiding van Kerk en Staat, opgenomen, hetgeen destijds geen tegenstand vond; en kunnen zich niet voorstellen, dat de leeraren en bestuurders der hervormde kerk, met het oog op den staat onzer geldmiddelen, in vrijzinnigheid en burgerdeugd voor hunne voorgangers zouden onderdoen.

» Adressanten hopen en vertrouwen, dat het beginsel van volkomene vrijheid van godsdienst en onderwijs, met alle deszelfs gevolgen, in het Staatsverdrag zal blijven geschreven staan. Zij verlangen die vrijheid in ernst toegepast voor zich en hunne talrijke geloofsgenooten, *zonder uitsluiting van anderen.*

« Ook ten aanzien van dit adres heeft uwe commissie de eer voor te stellen, om hetzelve ter inzage neder te leggen ter griffie.»

« *J. Claessen*, school-onderwijzer te St. Oedenrode, Noord-Braband, vermeent vrijheid te hebben, ook zijne denkbeelden omtrent de verordeningen op het lager onderwijs aan U Edel Mogenden mede te deelen. Het zijn, zegt adressant, de roomsch-katholijke geestelijkheid en de afgescheidenen onder de protestanten, die vooral eene algeheele vrijheid van onderwijs verlangen; de eersten hoogst waarschijnlijk met het doel, om kloosters te stichten en zich daarin van het onderwijs meester te maken: immers dit blijkt uit de klooster-gestichten der zoogenaamde zusters van liefde in Noord-Braband; beide, de roomsch-katholijken en afgescheidenen, willen de bewegingen in Europa, zoowel in Staat als Kerk, zoeken in de opleiding der jeugd, en geven voor, dat men bij het onderwijs den kinderen vooral de leerstellingen van hun kerkgenootschap moet leeren en daarop hunne vorming voor leden van den Staat bouwen. Zij, die de wet van 1806 op het lager onderwijs wenschen te behouden, zijn de protestanten in het algemeen en de meeste hoogleeraren der universiteiten. Deze hebben de ondervinding voor zich, geschraagd door de vroegere en latere verslagen der wettige school-commissiën en gemeente-besturen. Dit alles pleit, in het oog des adressants, voor het goede en uitmuntende van de nog bestaande verordeningen op het lager onderwijs, en hij verlangt derhalve, dat dezelve mogen worden gehandhaafd en bevestigd.

« Ook dit adres heeft betrekking op een onderwerp, dat bij de herziening der Grondwet in aanmerking komt, en behoort alzoo, naar het oordeel uwer commissie, ter griffie te worden nedergelegd.»

Bij monde van den heer STORM VAN 'S GRAVESANDE:

« *J. van Haaren* en 40 andere ingezetenen van Vaassen en Epe geven aan U Edel Mogenden bij adres te kennen, dat zij zich volkomen vereenigen met de hoofdbeginselen van het programma, door den minister van Justitie in uwe vergadering van 13 Mei jl. medegedeeld, terwijl zij verder als hunne wenschen kenbaar maken: volledige vrijheid van godsdienst en onderwijs, de laatste zoodanig, dat een onderwijzer zich vestigen kan, waar hij verkiest, zoo hij slechts ergens de vereischte bewijzen van bekwaamheid en zedelijk gedrag hebbe afgelegd; verder vrije correspondentie met en onbelemmerde afkondiging der rescripten van de kerkelijke overheid; afschaffing der belastingen op de eerste levensbehoeften, en

eindelijk gelijkmatige bedeeling van ambten en bedieningen, zonder aanzien van godsdienstige belijdenis.

« Van gelijke strekking als het voorgaande zijn de adressen van:

« *F. W. Fornier* en 3 andere notabele ingezetenen van kleine gemeenten op de Veluwe;

F. H. te Bockhorst en 18 andere ingezetenen van Apeldoorn;

G. Vermeulen en 141 andere ingezetenen van Huissen;

F. Bisseling en 16 andere ingezetenen van Etten (in Gelderland);

R. van Roggen en 157 andere ingezetenen van Sillevold;

H. Gantevoort en 101 andere ingezetenen van Groesbeek;

W. van Geyn en 90 andere ingezetenen van Batenburg;

G. de Reuver en 207 andere ingezetenen van Olburge en Drempt; in al welke adressen ook aangedrongen wordt op meer bezuinigingen en regtstreeksche verkiezingen; in de drie laatste ook op vrijheid van vereeniging en associatie, en in het laatste daarenboven nog op vrijheid van drukpers.

« Nog is van dezelfde strekking een adres van:

« *W. Versteeg* en 39 andere ingezetenen van Angeren, waarbij vooral ook een lagere census bij de verkiezingen, en afschaffing van de ministeriën van Eeredienst wordt verlangd; zoo ook een adres van:

« *F. Peper* en 133 andere ingezetenen van Zieuwert (gemeente Ruurloo en Lichtenvoorde), waarin tevens de vrijheid van vereeniging en associatie en de afschaffing van alle heerlijke regten wordt verlangd.

« Alverder zijn van dergelijke strekking adressen van:

« *L. G. A. Jansen* en 167 andere ingezetenen van Wehl, waarin ook op vrijheid van drukpers en afschaffing der militie, en van

J. Slegten en 30 andere ingezetenen van Ruurlo, waarin almede op de vrijheid van drukpers en tevens op de openbaarheid der zittingen van de Provinciale Staten, stedelijke en gemeente-besturen wordt aangedrongen.

« Nog zijn van gelijke strekking adressen van:

« *A. Reigers* en 80 andere ingezetenen van Ulft, en

« *M. J. Harperink* en 126 andere ingezetenen van Gendringen, waarin ook op ontbindbaarheid der kamers, verantwoordelijkheid der ministers en afschaffing der ministeriën van Eeredienst wordt aangedrongen.

« Verder adressen van:

« *A. Evers* en 57 andere ingezetenen van Netterden, tevens aandringende op afschaffing der Eerste Kamer.

« *G. A. Jasselink* en 53 andere ingezetenen van Eibergen, die ook verlangen: « bezorging voor armen en voor arbeid voor de arbeidende klasse ».

« *J. H. Hulshof* en 31 andere ingezetenen van Terborg, waarin onder anderen verlangd wordt, dat de ministers van Eeredienst ieder door hunne geloofsgenooten zullen worden gekozen; dat de Eerste Kamer afgeschaft en de Tweede Kamer uitgebreid zal worden, als ook dat de

verkiezingen der gemeente-besturen zullen worden geregeld door eene commissie met Zijne Majesteit den Koning aan het hoofd, ten einde de kuiperijen, die volgens adressanten te dien aanzien bestaan, uit den weg te ruimen.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, al deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden der Kamer.»

« *H. J. Pijpers* en 203 andere ingezetenen der stad Nijmegen geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat zij als voorwaarden eener goede regering de navolgende beginselen noodwendig achten; namelijk: regtstreeksche verkiezingen, ontbindbaarheid der kamers, volledige vrijheid van godsdienst, gelijkheid in het bezoldigen der godsdienst-leeraars, naar mate van het getal der leden van de verschillende gezindheden, zoo althans eene geheele afscheiding van Kerk en Staat ook omtrent dit punt voor alsnog niet uitvoerbaar kan worden geacht; verder meer onpartijdige verdeeling van ambten en bedieningen, zonder aanzien van geloofsbelijdenis, dan, volgens adressanten, tot dusverre heeft plaats gehad; vrijheid van onderwijs en van vereeniging; afschaffing der standen en heerlijke regten. Hoewel zij de meeste dier beginselen in het ontwerp van gewijzigde Grondwet der commissie opgenomen vinden, zoo meenen adressanten echter omtrent de vrijheid van onderwijs nog bijzonder er op te moeten aandringen, dat de Grondwet het door eene uitdrukkelijke bepaling onmogelijk make, dat voortaan het onderwijs afhange van de willekeur en eenzijdigheid van mindere autoriteiten en bijzondere commissiën; en dat alzoo nevens het beginsel van vrijheid van onderwijs uitdrukkelijk worde bepaald, dat ieder, die *eenmaal* van zijne bekwaamheden heeft doen blijken, zich overal, waar hem dit goeddunkt, als onderwijzer zal kunnen nederzetten, zonder eenige speciale magtiging te behoeven.

T. van Rijckevorsel en 95 andere ingezetenen van Hees en Neerbosch hebben een grootendeels gelijkluidend adres aan U Edel Mogenden ingediend, die daarbij tot staving van hun gevoelen, ten opzigte van de belemmering, die in de vrijheid van het onderwijs tot dusverre bestaat, de gemeente Neerbosch aanvoeren, waar van de honderd huisgezinnen slechts één protestantsch is, en gedurende eene halve eeuw een protestantsch onderwijzer, zonder het vertrouwen dier enkele protestanten zelve, en *zonder een enkelen leerling*, echter al dien tijd al de voordeelen, aan het onderwijzers-ambt verbonden, genoot, en nog voortdurend blijft genieten.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, beide deze adressen, ter inzage van de leden dezer Kamer, ter griffie neder te leggen.»

« *D. J. Gulden* en 11 andere ingezetenen van Didam, provincie Gelderland, hebben gemeend zich bij adres tot U Edel Mogenden te

moeten wenden, nadat hun de verklaring van den minister van Justitie in uwe zitting van 13 Mei jl. is bekend geworden, alsof zich de algemeene stem der Natie voor de grondslagen van het ontwerp van gewijzigde Grondwet verklaard zou hebben; eene verklaring, welke adressanten niet schromen te noemen evenzeer in strijd met de waarheid, wanneer die stem de algemeene wordt geacht, als onjuist, wat de gevolgtrekking betreft, daaruit afgeleid. De bezwaren, welke adressanten tegen het bedoeld ontwerp hebben, gelden voornamelijk de daarin voorkomende bepalingen omtrent de vrijheid van godsdienst en onderwijs en die van vereeniging, waaruit zij vreezen, dat, om aangevoerde redenen, zeer nadeelige gevolgen zullen ontspruiten. Ook vermeenen adressanten, dat tegen regtstreeksche verkiezingen gewigtige bedenkingen zijn in te brengen, waarbij zij wijzen op de benoemingen van afgevaardigden voor de vergadering te Frankfort, welke onlangs in Limburg hebben plaats gehad. Ten slotte merken adressanten aan, dat het hun weinig moeite zou gekost hebben, om hun adres met een aantal handteekeningen voorzien te krijgen, doch dat zij zich tot bevoegde beoordeelaars hebben bepaald.

«Een adres, door *N. A. Kuiperi* en 13 andere ingezetenen van Leeuwen aan U Edel Mogenden ingediend, bevat almede verschillende bezwaren tegen de in het ontwerp van gewijzigde Grondwet voorkomende bepalingen omtrent de godsdienst en het onderwijs; maar daarentegen wenschen deze adressanten de regtstreeksche verkiezingen ingevoerd te zien, echter met opname in de nieuwe Grondwet van den eed van zuivering, voorkomende in art. 84 der thans nog in werking zijnde Grondwet, — kon het zijn zelfs met bijvoeging van eene bepaling, die allen godsdienstigen invloed van buiten zooveel mogelijk zou kunnen afweren.

«*A. Boonzaier* en 16 andere ingezetenen van Arnhem wenden zich almede bij adres tot U Edel Mogenden, en geven daarbij te kennen, dat, hoezeer zij het ontwerp van gewijzigde Grondwet in vele opzigten goedkeuren, echter de vrees bij hen is ontstaan, dat aan de vrijheid van onderwijs, welke als beginsel wordt aangenomen, misschien eene andere beteekenis zal gegeven worden, dan waarschijnlijk de commissie zelve er aan gehecht heeft, en er aan zoude willen zien toekennen. Zij ontwikkelen hunne bezwaren te dezen opzigte en wenschen niet alleen bekwame, maar ook zedelijke personen, die daarenboven de noodige geschiktheid bezitten tot het mededeelen van het oordeelkundig onderwijs ter ontwikkeling van verstand en veredeling van het hart, en achten daartoe beperkingen en bepalingen noodig ook ten aanzien van het getal der scholen.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, al deze adressen ter griffie te deponeren, ter inzage van de leden.»

J. C. J. Tell Schindler, genees-, heel- en verloskundige te Groenlo.

heeft drie adressen betrekkelijk de grondwets-herziening aan U Edel Mogenden ingediend: het eerste strekt, om aan te dringen op verlaging van den census voor de kiezers, waarvan adressant het minimum op vijf gulden wenscht gesteld te zien. In het tweede adres wordt de wensch te kennen gegeven, dat, behalve diegenen, welke den graad van doctor bezitten, ook nog van den census worden vrijgesteld alle officieren der land- en zeemagt en der schutterijen, met pensioen of met eervol ontslag de dienst verlaten hebbende, benevens alle wettig bevoegde genees-, heel-, verlos- en artsenijmengkundigen. Eindelijk wordt in het derde adres de noodzakelijkheid betoogd der openbaarheid aller handelingen en beraadslagingen van alle besturen, de uitzonderingen bij eene wet te regelen, en het bij de Grondwet opleggen der verpligting aan alle besturen, om met universele en volledige openbaarheid, ten minste éénmaal 's jaars, rekening en verantwoording van alle ontvangsten en uitgaven te doen, of indien, zoo als adressant zich uitdrukt, zulk verlangen voor het jaar 1848 nog te veel mogt schijnen, dan toch de bepaling, dat aan de ingezetenen der gemeente jaarlijks de begrootingen bekend gemaakt, mitsgaders specifieke rekening en verantwoording van alle ontvangsten en uitgaven moeten gedaan worden.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden.»

«De kerkeraad der Nederduitsche hervormde gemeente te Zutphen wendt zich bij adres tot U Edel Mogenden met eenige bezwaren tegen sommige bepalingen van het ontwerp van gewijzigde Grondwet, opgemaakt door de daartoe benoemde Staats-commissie. Deze bezwaren betreffen: 1. het artikel over de vrijheid van openbare godsdienstoefening, waaraan de kerkeraad wenscht toegevoegd te zien, dat die godsdienstoefening moet besloten blijven *binnen de muren van het kerkgebouw*; 2. het genot van tractementen enz., die bij de nieuwe Grondwet moeten gewaarborgd worden, zoo als zij thans werkelijk bestaan; en 3. de vrijheid van onderwijs, waaromtrent de Grondwet de mogelijkheid moet overlaten, om in eene wet omtrent het onderwijs op te nemen, wat tot waarborg van de deugdelijkheid der volks-opvoeding door het volks-onderwijs noodzakelijk moet worden geacht.

«De kerkeraad der hervormde gemeente te Nede geeft in een aan U Edel Mogenden ingediend adres almede bezwaren te kennen omtrent de bij het bovenbedoeld ontwerp voorkomende bepalingen omtrent de godsdienst en het onderwijs, welk laatste een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering moet blijven. Verder wenscht de kerkeraad, dat de bepaling omtrent het regt van vereeniging òf geheel uit de Grondwet blijve, òf met beperking en met genoegzamen waarborg voor hetgeen het belang der onderscheidene gezindten vordert, voorgedragen worde.

«Ook de kerkeraad der gereformeerde gemeente te Ophemert *c. a.*

heeft een adres aan U Edel Mogenden ingediend, dat zich echter bepaalt bij het verzoek, dat de openbare oefening der godsdienst blijve binnen de muren van het kerkgebouw.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, al deze adressen ter inzage der leden ter griffie te deponeren.»

«*H. van Heukelum* en 33 andere ingezetenen van Dornenburg, gemeente Bemmel, en *J. Terwindt* en 27 andere ingezetenen van Pannerden en Herwen, geven aan U Edel Mogenden bij gelijkluidende adressen te kennen, dat zij in vele opzigten de hoofdbeginselen beamen van het ontwerp van gewijzigde Grondwet der Staats-commissie, in het bijzonder die betrekkelijk vrijheid van godsdienst en onderwijs; zij meenen evenwel den wensch te mogen uitdrukken, dat in de Grondwet het regt der verschillende kerkgenootschappen, om hoogere en lagere kweekscholen op te rigten, uitsluitend bestemd voor de vorming der godsdienst-leeraren, worde gewaarborgd, en dat daaromtrent de meest duidelijke bepalingen worden opgenomen, opdat bovenbedoelde scholen bij alle kerkgenootschappen worden vrijgesteld van alle inmenging van het staatsgezag en opdat zoowel van hen, die daarbij onderwijs geven, als onderwijs ontvangen, alle onderzoek naar bekwaamheid worde geweerd. Ook omtrent andere bepalingen voeden adressanten bezwaren, die breedvoerig in het verzoekschrift zijn ontwikkeld en hoofdzakelijk op de navolgende punten nederkomen: dat zij reeds nu eene verdeeling van het Rijk in weinige grootere afdeelingen hadden gewenscht, zoo ook eene vermindering in het inkomen van de Kroon, hoewel zij die bezwaren niet gewigtig genoeg achten, om daarop in dit oogenblik bij U Edel Mogenden aan te dringen. Maar meer bijzonder vermeenen zij Uwer Edel Mogendens aandacht te moeten vestigen op de voorgedragen bepalingen omtrent de verkiezingen; adressanten wenschen regtstreeksche verkiezingen, maar de provinciën verdeeld in even zoovele districten als er leden voor de Tweede Kamer te verkiezen zullen zijn, eene betere regeling van het aantal vertegenwoordigers tot het aantal inwoners van het Rijk, een lageren census, daar een groot aantal der tegenwoordige stemgeregtigden van het kiesregt zullen uitgesloten zijn, volgens den voorgedragen census. Verder opperen zij bezwaren tegen de bepalingen omtrent de bevoegdheid tot kiezer in het voorloopig kies-reglement, en verzoeken met grooten aandrang, dat men niet moge overgaan tot de daarstelling van eene zee-militie, terwijl zij verder de medewerking der Staten-Generaal tot de benoeming der leden van den Hoogen Raad, zoo als die thans bestaat, gaarne behouden hadden gezien; een en ander op gronden, breedvoerig ontwikkeld in het adres. Ten slotte geven zij den wensch te kennen, dat er, te gelijk met hervorming, ook bezuiniging moge plaats hebben, opdat de belastingen op de eerste levensbehoeften ten spoedigste zouden kunnen worden afgeschaft.

«*J. W. van der Putten* en 118 andere ingezetenen van Heumen en Malden wenden zich bij adres tot U Edel Mogenden, met te-kennen-geving, dat zij het ontwerp van gewijzigde Grondwet, door de daartoe benoemde commissie opgesteld, in allen deele goedkeuren, bepaaldelijk ook wat de daarin voorkomende bepalingen betreft omtrent regtstreeksche verkiezingen, vrijheid van godsdienst, onderwijs en vereeniging, bijzonder ook omtrent de afschaffing der heerlijke regten. Omtrent dit laatste punt merken adressanten op, dat zij als bewoners der heerlijkheid Heumen daarbij bijzonder belang hebben aangezien dit heerlijk regt sedert onheugelijke jaren door de stad Nijmegen in hunne gemeente op eene, volgens hun oordeel, allezins onredelijke en voor hen beleedigende wijze is uitgeoefend, dáár, waar het op aanstellen van personen aankwam.

«*H. Jansen* en 61 andere ingezetenen van Winterswijk wenden zich almede tot U Edel Mogenden met de verklaring van adhaesie aan de beginselen, voorkomende in het ontwerp van gewijzigde Grondwet, en in de mededeeling, door den minister van Justitie gedaan in uwe zitting van 13 Mei jl. Zij geven verder eene reeks van bepalingen aan, die zij zouden wenschen, dat in de nieuwe Grondwet wierden opgenomen, ten deele in het bovenbedoeld ontwerp, ten deele daarin niet voorkomende. Onder de laatste behooren onder meerdere de navolgende: het huwelijk kerkelijk ingezegend als wettig te beschouwen; afschaffing der militaire loting; afschaffing der belasting op het gemaal, geslagt, zout en de brandstoffen; invoering der belasting op de inkomsten; onbevoegdheid van bezoldigde civiele ambtenaren, om leden van de Tweede Kamer te zijn; vrijstelling van zegelregt voor drukwerken; afschaffing der bezoldiging van alle professoren in de theologie, en van den titel van doctor in de theologie, en afschaffing der ministeriën van eeredienst.

«Uwe commissie heeft de eer, aan U Edel Mogenden voor te stellen, om al deze adressen ter griffie te deponeren, ter inzage van de leden.»

«*G. M. Koentz*, burgemeester en grondeigenaar te Wychen, provincie Gelderland, geeft bij adres aan U Edel Mogenden te kennen, dat hij op de laatste of 4de bladzijde van het 99ste vel van het *Bijblad* der *Staats-Courant* met bevreemding heeft ontwaard, dat zijn naam, als eerste onderteekenaar van een adres uit de bovenvermelde gemeente aan U Edel Mogenden opgezonden, geheel abusief vermeld staat als *G. W. Maeritz* en zijn moet *G. M. Koentz*, verzoekende hij U Edel Mogenden, dat deze vergissing alsnog verbeterd worde.

«Uwe commissie neemt de vrijheid deswege op te merken, dat al hare leden den eersten naam onder het bedoeld adres, waaromtrent in uwe zitting van 29 Junij jl. rapport is uitgebragt, met moeite hebben ontcijferd als *G. W. Maeritz*, en geenszins daaruit konden opmaken, dat dit *G. M. Koentz* moest beteekenen. Uwe commissie heeft alzoo de eer,

U Edel Mogenden voor te stellen, het adres van welgemelden *G. M. Kosuts* voor kennisgeving aan te nemen.»

Bij monde van den heer OPPERDOES ALEWIJN:

«*A. M. Kramer*, doopsgezind predikant te Middelburg, benevens 34 andere onderteekenaren,

A. La Maitre en 56 ingezetenen van Neuzen en

C. W. van der Ven en 17 ingezetenen van Nieuw Vossemeer rigten zich bij gelijksoortige adressen tot U Edel Mogenden, hunne bezwaren mededeelende tegen de vaststelling der grondwets-bepalingen, zoo als die in de betrekkelijke ontwerpen door de Staats-commissie, ten aanzien van het regt van placet, het onderwijs en de vrijheid van de openbare oefening van godsdienstige plegtigheden zijn voorgedragen. Wat het eerste betreft, zijn de adressanten van oordeel, dat het beter ware, de quaestie van het placet niet in de Grondwet te doen opnemen of aldaar te beslissen, daar men vermeenen zoude, dat de opheffing daarvan in *deze dagen* wel niet als een uitvloeisel van wel beraden overleg zou beschouwd kunnen worden en dat men het alzoo wijzer acht, deze aangelegenheid later naar regt en billijkheid te doen regelen. Ten opzigte van het onderwijs bedroeven zij zich, dat het geven daarvan zóó onbepaald zou worden vrijgesteld, dat de wet van het jaar 1806 hierdoor zou moeten vervallen en de mogelijkheid eener nieuwe, van dezelfde beginselen uitgaande, wet in eens en voor altijd zal worden afgesneden. Op de voorbeelden in andere rijken wijzende, zijn naar de meening dier adressanten daarvan onderscheidene schadelijke gevolgen te vreezen en zij wenschen dus, dat de bepalingen der Grondwet voor het minst de mogelijkheid zullen overlaten, om door bijzondere wetten den invloed te regelen, dien zoowel de Staat als de Kerk en het ouderlijk gezag op het onderwijs kunnen hebben. Eindelijk verlangen deze adressanten, dat de vrijheid van openbare oefening der godsdienstplegtigheden zich binnen de kerkgebouwen zal mogen beperkt zien, ten einde daardoor in een land van gemengde bevolking alle moeijelijkheden en bezwaren te voorkomen.

«*D. van der Krap*, benevens 35 andere hoofd-onderwijzers in Zeeland geven bij een door hen aan U Edel Mogenden ingediend adres te kennen, dat zij vreezen al het goede, hetwelk, als het gevolg der bij ons te lande bestaande instellingen op het onderwijs, en wel in het bijzonder naar aanleiding van de bepalingen in de wet van 3 April 1806, voor alsnog wordt opgemerkt, spoedig verwoest te zullen zien. Zal het onderwijs, naar het gevoelen der adressanten, tot grondslag van maatschappelijk geluk en welvaart verstrekken en de onderdanen tot goede leden van den Staat vormen, dan moet het vooral christelijk zijn; zij wenschen daarom de eerbiediging, niet van ieders begrippen, maar slechts die van de onderscheidene christelijke kerkge-

nootschappen, in de Grondwet te zien opgenomen. Zij verlangen verder, dat de vrijheid van het geven van onderwijs binnen behoorlijke grenzen worde beperkt, eensdeels, omdat eene onbeperkte vrijheid eene rijke bron voor religie-haat, twist en tweedragt zal openen; ten andere, omdat de onderwijzers zich te veel zouden moeten schikken naar de uiteenloopende gevoelens der menschen, en ook dat de band, die thans ten nutte van de zaak tusschen de onderwijzers bestond, niet verbroken worde en in haat en afgunst zal ontaarden. Wijders dringen zij aan op de voorziening van goede school-lokalen en verdere benoodigdheden: en eindelijk verzoeken adressanten, dat eene al te groote concurrentie zal worden voorgekomen, en het getal onderwijzers tot de bevolking in evenredigheid zal bepaald blijven. Op deze ontwikkelde gronden geven zij in bedenking, art. 183 van het ontwerp der nieuwe Grondwet te redigeren als volgt:

« « Aan de Regering wordt opgedragen te zorgen, dat voor allen gelegenheid besta, om behoorlijk openbaar onderwijs te ontvangen, waarbij de bijzondere begrippen en leerstellingen der onderscheidene christelijke kerkgenootschappen zullen geëerbiedigd worden. — Het geven van onderwijs is vrij voor elken Nederlander, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid, zedelijkheid en practische kennis der onderwijzers, de geschiktheid der lokalen en school-meubelen, en het toezigt der overheid, met inachtneming eener behoorlijke verhouding van de onderwijzers tot de bevolking; het een en ander, zoowel het openbaar als het bijzonder onderwijs, door de wet te regelen. » »

« *Jan A. Rijk*, benevens 15 ingezetenen van Heinkenszand, geven U Edel Mogenden, bij een door hen ingediend adres, te kennen, dat zij doordrongen zijn van al het gewigt der omstandigheden, waarin Nederland verkeert, en zich daarom verpligt achten, hunne innige overtuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm in ons Vaderland en hunne onwankelbare trouw aan het Huis van Oranje openlijk te kennen te geven. Op dien grondslag hechten zij dan ook opregtelijk hun zegel aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie in de zitting van den 13den Mei opengelegd, en uiten adressanten den wensch, dat de uitspraak van U Edel Mogenden daarmede in overeenstemming zal moge zijn.

« Door *A. A. Tomas*, deken van Zeeland en pastoor te 's Heerenhoek, benevens 14 andere roomsch-katholijke geestelijken in de provincie Zeeland, is een adres aan U Edel Mogenden ingediend, waarbij dezelve hunne vrees te kennen geven, dat de goede en weldadige bedoelingen des Konings, door de commissie, met het ontwerpen eener nieuwe Grondwet belast, mede waardiglijk begrepen, door de pogingen eener reactionnaire partij zouden kunnen worden tegengewerkt en de bedoeling zoude bestaan, om Nederland tot den toestand van vroegere tijden, toen het geene vrijheid van godsdienst kende, wederom te doen naderen, zoo niet geheel terug te voeren. Zij beschouwen het dus als een pligt van zelfbehoud, zich luide te verklaren en door alle geoorloofde

middelen tegen iedere verkorting der godsdienst-vrijheid en de met haar verbondene vrijheden, en inzonderheid tegen het weder-invoeren van eene staatskerk, of van' iets dat er naar gelijkt, te verzetten. Adressanten beschouwen eene ruime vrijheid van godsdienst in Nederland als eene volstrekte behoefte; zij is daarenboven een verkregen regt, door de Grondwet gewaarborgd; de pogingen, ter verkorting dier regten sedert 1813 aangewend, hebben, volgens hunne meening, geen ander resultaat gehad, dan misnoegen, tweedragt, scheuring en het verlaten van den vaderlandschen grond. De gewaarborgde vrijheid was niet in hare noodige uitgestrektheid genoten; terwijl daarenboven de bemoeijingen der Regering met de kerkelijke aangelegenheden eene voor alle gezindheden hatelijke ongelijkheid deden ontstaan. Ter wegneming en voorkoming dezer bezwaren, oordeelen adressanten, dat in de herziene Grondwet niets kan weggelaten worden van hetgeen de bovenbedoelde commissie ten aanzien der godsdienst-vrijheid en de met haar verbonden vrijheid van onderwijs in het ontwerp heeft opgenomen. Over den geldelijken onderstand, uit de staats-kas aan de kerkgenootschappen te verleenen, willen de ondergeteekenden zich niet opzettelijk uitlaten, maar betuigen de ongelijkheid ten deze, als onbillijk, ten hoogste af te keuren. Evenmin willen zij het punt van het kiesregt en de verkiesbaarheid der geestelijken tot leden der Staten-Generaal behandelen, maar gaan adressanten over tot de beschouwing over den staat van het onderwijs hier te lande. Reeds te lang heeft het lager onderwijs aan kluisters gelegen. waardoor het gerigt is geworden tegen de vrijheid van godsdienst, tegen het regt en den pligt der ouders, om hunne kinderen naar overtuiging van hun geweten op te voeden, tegen het regt der bekwaamheid om zich nuttig te maken; van die kluisters moet het ontdaan worden. Vrijheid van onderwijs is een noodzakelijk gevolg van godsdienst-vrijheid, is eene onmisbare behoefte bij een vrij volk. Naast de openbare moeten bijzondere scholen kunnen oprijzen, zoo opdat de ouders de verzekering hebben, dat hunnen kinderen geene beginselen, door hun geweten verworpen, worden ingeprent, als opdat de bekwame onderwijzer niet worde geweerd. Hiermede echter zijn voorzieningen tegen het misbruik, dat de onbekwaamheid of onzedelijkheid van de vrijheid zou willen maken, niet uitgesloten. Eindelijk vermeenen adressanten op het behoud van de voorgestelde vrijheid tot regt van vereeniging te moeten aandringen; alle belangen behoeven in onzen tijd vooral de vereeniging van krachten. Het godsdienstig belang is van dien algemeenen regel niet uitgezonderd. Nederland zou bij zijne eeuw ten achtere blijven, indien het den geest van vereeniging, heilzaam en noodzakelijk beginsel van groote resultaten, tegenwerkte. Ten slotte vragen de adressanten, dat U Edel Mogenden alle bepalingen, noodig tot waarborg der opgenoemde vrijheden en regten, in de wetten tot herziening der Grondwet opneemt en ieder woord, dat er mede in strijd kan zijn, zult weren.

«*J. Evering* en 31 andere katholijke ingezetenen van Zeeland achten het mede een duren en gebiedenden pligt, luide hunne stem te doen hooren en zich tot U Edel Mogenden eerbiedig te wenden. Een grooten prijs stellende op de vrijheid van godsdienst, buiten alle inmenging of bemoeijing van het wereldlijk gezag, beschouwen zij het noodig, dat de Grondwet ook de gevolgtrekkingen van het beginsel zal vermelden en waartoe, volgens de meening der adressanten, zal behooren: *a.* vrije openbare belijdenis en vrije openbare oefening der eeredienst; *b.* vrije aanstelling van alle kerkelijke overheden en bedienaren; *c.* vrije briefwisseling zoo buiten als binnen 's lands; *d.* vrije afkondiging van alle kerkelijke voorschriften en acten; dit alles echter onder het bereik der strafwet, nadat door misbruik dier vrijheden een bepaald delict zal zijn gepleegd. Met de vrijheid van godsdienst vereenigen zich: 1. de vrijheid van onderwijs, welke evenzeer onbeperkt en in de oefening van alle preventive maatregelen behoort ontheven te wezen; 2. de vrijheid van vereeniging en associatie: als noodzakelijk complement der godsdienstige vrijheid moet gelijke bescherming aan alle gezindheden verleend worden, als: *a.* gelijke burgerlijke en politieke regten; *b.* gelijke verdeeling van waardigheden, ambten en bedieningen tusschen de belijders der onderscheidene godsdiensten; *c.* grondwettige verzekering aan alle gezindheden, zonder onderscheid, van de thans door haar van staatswege genoten wordende inkomsten. De adressanten verklaren ten slotte, dat, zonder de uitdrukkelijke bekrachtiging in en bij de te herziene Grondwet van al het bovenvermelde, die voor hen een onding, in stede van eene waarheid, zijn zal. Zij vragen geene gunst, maar reclameren een aangeboren en onvervreemdbaar regt; daarvan zullen U Edel Mogenden hun de waarborging bij de Grondwet in voege voorschreven verzekeren.

«*L. C. Meijer*, predikant, benevens 7 andere uit de gemeente Hontenisse (6de district provincie Zeeland), ten volle overtuigd, dat de herziening van de Grondwet op milde grondslagen aan de wezenlijke behoefte van onzen tijd en de wenschen der Natie beantwoordt, en het goede en nuttige, dat daaromtrent tot heden heeft plaats gehad, op hoogen prijs stellende, meenen echter voor U Edel Mogenden niet te mogen verhelen, wat daarin, huns oordeels, minder beantwoordt aan die behoefte en zelfs met veler wenschen en zienswijze in openbaren strijd is. De adressanten zien in de eerste plaats groote zwarigheid in de onbepaalde vrijheid van onderwijs, bij art. 183 voorgesteld, volgens welke een onbepaald aantal *secten-scholen*, naar zij vreezen, tot verderf van een degelijk volks-onderwijs en tot wering van alle volks-verlichting, integendeel tot aankweeking van onverdraagzaamheid en tweedragt, zouden kunnen verrijzen. Overtuigd, dat de wet op het onderwijs van het jaar 1806 in ons Vaderland goede en heilzame vruchten heeft gedragen en dit bij getrouwe handhaving alsnog zal kunnen doen, wenschen zij, dat de nieuwe Grondwet de regeling niet van het staats-onderwijs alleen, maar van alle school-onderwijs aan het toezigt der

wetten onderwerpen en het openbaar onderwijs een aanhoudend voorwerp van zorg der Regering zal uitmaken. Art. 156, betreffende het regt, om alle godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid te belijden, komt aan de adressanten te gewaagd voor. Zij wenschen daarbij gevoegd te zien de zinsnede: *mits gehoorzamende aan de landswetten;* als ook bij art. 157, bij de bepaling, dat gelijke bescherming wordt verleend aan alle kerkgenootschappen in het Rijk, zal behooren vermeld te worden: «voor zooverre deze wettiglijk zijn erkend, of toegelaten zullen worden.» Zij vermeenen ook, dat art. 159 verandering behoeft, ten einde de wijze bepalingen van art. 45 der wet van 18 Germinal jaar X in stand kunnen blijven en geene godsdienstgezindte een grondwettig regt zou vertrouwen te hebben verkregen, om eenige openbare godsdiensthandelingen buiten de muren der kerkgebouwen te kunnen doen plaats hebben; zij zijn niet minder doordrongen van de overtuiging, dat het regt van placet der Regering steeds moet toegekend blijven en achten het tegendeel daarvan ten hoogste bedenkelijk. Eindelijk zien de adressanten geene afdoende reden, om een van de achtenswaardigste standen der maatschappij, dien van de leeraren, bedienaren der godsdienst, geheel van het regt, om tot leden der Staten Generaal gekozen te worden, te doen uitsluiten, en zij geven U Edel Mogenden daarom in ernstige overweging, deze kwetsende uitsluiting geenszins te wettigen.

«Alle deze adressen betrekking hebbende tot de aanhangig zijnde grondwets-herziening, adviseert de commissie, om dezelve, ter inzage van de leden, ter griffie der Kamer te doen nederleggen.»

«*C. H. van Heerwerden CHz.*, doctor in de godgeleerdheid en predikant te Groningen, wendt zich met nog 15 andere predikanten uit de provincie en éénen professor in de godgeleerdheid uit de stad Groningen tot U Edel Mogenden met bezwaren tegen alinea 2 van art. 86 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet, waarbij de commissie voorstelt, dat geestelijken niet benoembaar zullen zijn tot leden van de Staten-Generaal. Deze uitsluiting slaat, blijkens het verslag der commissie, ook op protestantsche evangelie-dienaars, en adressanten vinden dit in strijd met het protestantisme en met het evangelie. Adressanten zeggen, dat zij zich daarover niet beklagen, omdat zij juist voor hunne personen dat lidmaatschap begeeren, maar dat zij zich aan den schijn van partijdigheid en belangzucht blootstellen, voor de zaak des regts, der vrijheid en der gelijkheid. Zij gelooven dit aan zich zelven als staatsburgers en aan hen, die in de bediening na hen komen, als zoodanig verschuldigd te zijn. Volgens adressanten nu zijn alleen de *eerloozen* en de *geestelijken* blijvend uitgesloten; alle overigen slechts tijdelijk, tot de nederlegging hunner incompatibele bediening; en ofschoon een protestantsch leeraar nimmer als geestelijke een *character indelebilis* van priesterschap ontvangen heeft, zal hij evenwel, ook wanneer hij zijne

bediening heeft nedergelegd en tot eene andere betrekking is overgegaan, blijven uitgesloten, omdat hij, volgens de toelichting der commissie, na voorbereidende theologische studiën, tot zijnen stand was gewijd. Adressanten vragen, of hij, die niet wetenschappelijk is voorbereid, dan meer geschikt zoude zijn? Of dan de eervolste betrekking (bedienaar der godsdienst) als eene blijvende vlek van eerloosheid moet kleven op hem, dien ze te beurt viel? Zijn wij het niet verschuldigd, vragen zij, juist aan de eer van ons ambt, tegenover tijdgenoot en nakomeling beide hiertegen op te komen in eenen tijd, waarin vrijheid, gelijkheid en regtstreeksche verkiezingen de leuzen van den dag zijn? Moet, bij de afschaffing van privilegiën en bevoorregte standen, één stand in den ban gedaan worden? Of zullen wij, vragen adressanten, voortaan ons aandeel niet meer in de belastingen betalen? Zij verlangen dit niet, maar vorderen bij gelijke verpligtingen gelijke regten. Maar ook ten aanzien van hen, die de bedienaars der godsdienst mogten willen *verkiezen*, hetzij om den persoon hetzij juist uit hoofde hunner bediening, zien adressanten in de beperking van de vrijheid der keuze eene schreeuwende onregtvaardigheid. Waarmede, vragen adressanten, hebben alle zoogenaamde geestelijken die uitsluiting verdiend? Zijn zij, zijn wij onruststokers? Met name de protestantsche leeraars, zeggen adressanten, hebben nog in de laatste jaren zich doen hooren tot handhaving van orde en wet en tot gehoorzaamheid aan de verordeningen der lands-regering. Er waren onder hen inzonderheid, die hebben medegewerkt tot leniging van den druk der behoeftigen. Of zoude hier, vervolgen zij, verdenking der beginselen zelve, die wij prediken, ten grondslag liggen? Maar wie de bedienaren der godsdienst smaadt, smaadt haar zelve. De stem der Kamer bewijze dan, dat zij zich gaarne door de bedienaren der godsdienst zal laten voorlichten, wanneer er onderwerpen van godsdienst ter sprake komen, en dat zij die bedienaren niet slechts houdt voor lastige bemoeiallen met zaken, die zij niet kennen. Noch in eenige constitutie van Duitschland, noch ook in Brittannië, Frankrijk of België, zeggen adressanten, heeft die uitsluiting plaats; zij verzoeken dus, dat Nederland daarin niet ten achtere blijve, en dat de aangehaalde alinea alzoo uit het ontwerp der Grondwet moge wegvallen.

« Dit adres, betreffende een deel der grondwets-herziening, behoort, volgens het advies uwer commissie, op de griffie te worden nedergelegd. »

« *F. Diepenbroek* en 83 andere ingezetenen der gemeenten Oude en Nieuwe Pekel A, provincie Groningen, voelen zich zoo voor hunne eigene regten en belangen als ook voor het welzijn des lands verpligt, hunne stem uit te brengen voor het ontwerp der commissie. Zij verkondigen luide hunne adhaesie daaraan; doch gelooven tot behoud en welvaart van het land nog verder te moeten aandringen op de volgende punten: 1°. door de Grondwet aan ieder verzekerd volledige vrijheid van

godsdienstige belijdenis en godsdienstoefening; ten gevolge hiervan 2°. vrijheid van vereeniging, mits ongewapend; 3°. vrije communicatie voor de ingezetenen met hunne inlandsche of buitenlandsche geestelijke overheden; 4°. vrije benoeming van de bedienaren der godsdienst zonder inmenging van den Staat; 5°. gelijkmatige bezoldiging van alle bedienaren der godsdienst, zonder onderscheid van gezindte; 6°. het huwelijk, kerkelijk ingegaan, als wettig beschouwd; 7°. vrijheid van onderwijs, behoudens voor het lager onderwijs het onderzoek naar de bekwaamheid des onderwijzers en het toezigt, beide op te dragen aan eene commissie, onpartijdig uit leden der verschillende gezindten zamengesteld; 8°. gelijke bedeeling van waardigheden en posten tusschen de belijders der onderscheidene godsdienstige gezindten; 9°. regtstreeksche verkiezingen door alle Nederlanders voor de Tweede Kamer, Provinciale Staten en gemeente-besturen; 10°. ontbindbaarheid der Tweede Kamer; 11°. een nieuw belastings-stelsel, waarbij de inkomsten en artikelen van weelde bezwaard, de noodzakelijke levensbehoeften vrijgelaten worden; 12°. vereenvoudiging van het bestuur en vermindering van het personeel der ambtenaren.

« Uwe commissie heeft de eer te adviseren, dit adres op de griffie neder te leggen. »

« *P. Swaagman* en 9 andere ingezetenen der provincie Groningen, allen eigenaars van collatie-regten, d. i. het regt van benoeming van personen tot kerkelijke bedieningen, en welk eigendoms-regt ook in de provincie Groningen verkeerdelijk onder de heerlijke regten wordt begrepen, laten hunne bezwaren gelden tegen de 1ste alinea van het 2de additionnele artikel van het ontwerp der commissie tot herziening der Grondwet, waarbij de afschaffing van die heerlijke regten zonder schadeloosstelling wordt voorgedragen. Adressanten vertrouwen wel is waar, dat dit hun eigendoms-regt, *titulo oneroso* verkregen en niet *e gratuita et benevola liberalitate principis* ontleend, noch door de commissie onder heerlijke regten zal zijn begrepen, noch ook in allen gevalle door U Edel Mogenden zonder schadeloosstelling en dus met schending van art. 163 der Grondwet zoude worden vernietigd; ten einde evenwel ook den schijn van onverschilligheid te vermijden, hebben zij vermeend zich daarover te moeten adresseren. Hun regt, zeggen zij, ontspruit niet uit feodale of allodiale privilegiën; de onvergoede afschaffing daarvan zoude tot de buitensporigheden der communistische grondstellingen leiden. Die regten waren oorspronkelijk volgens adressanten verbonden aan het bezit van eene zekere hoeveelheid land, werden echter allengs ook daarvan afgescheiden overgedragen, totdat in het jaar 1749 bij een reglement reformatoir, die, welke na onderzoek bleken *justo titulo* te zijn verkregen, in een register van het bestuur der provincie op naam zijn geboekt, waarbij tevens de afscheiding van den grond in de toekomst werd verboden. Adressanten brengen verder voor hun ge-

voelen argumenten bij uit de regterlijke bevoegdheid in het Ommelanderlandregt, uit de erkenning van hun eigendoms-regt als bezit van vast goed, ook door de thans bestaande Regering, als welke bij alle overdragt en mutatie daarvan steeds dezelfde regten als van den overgang van vast goed heeft geheven, en wat dies meer zij. Voor het misbruik van hun regt bij de uitoefening is, zeggen adressanten, gewaakt bij besluiten, waarbij aan den Koning eene finale goedkeuring wordt voorbehouden. Mogt evenwel òf de behoefte òf de drang van den tijd de afschaffing van dit hun regt eischen, dan vertrouwen adressanten, dat dit nimmer zonder billijke en regtmatige schadeloosstelling voor hun eigendom zal geschieden.

«Daar dit onderwerp bij een der aanhangige wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet wordt behandeld, stelt uwe commissie voor, dit adres op de griffie ter inzage van U Edel Mogenden neder te leggen.»

«In twee en twintig adressen uit de provincie Vriesland, te weten van:

N. J. Rooswinkel c. s., te Irnsum;
J. H. ten Brake c. s., te Wijtgaart;
J. J. Verwer c. s., te . . . . .;
B. Bijvoets c. s., te Slooten;
J. Bijvoets c. s., te Workum;
J. A. Aukes c. s., te Woudsend;
P. J. Scheltinga c. s., te Wolvega;
R. J. de Faber c. s., te Dronrijp;
S. J. Jurna c. s., te Warga;
H. Hoevermans c. s., te St. Nicolaasga;
A. Crasburgh c. s., te Joure;
B. Eiling c. s., te Balk;
S. D. Bouwma c. s., te Heeg;
S. P. Langedijk c. s., te Oosterwierum;
A. Padberg c. s., te Heerenveen;
L. de Boer c. s., te Bolsward;
H. W. Ranshuysen c. s., te Bolsward;
J. Beersma c. s., te Blaauwhuis onder Groenterp en Lensmeer;
G. Visser c. s., te Steggerda;
L. F. Haarsma c. s., te Bakhuizen;
R. van der Werf c. s., te Roodhuis, en
J. M. Westers c. s., op het eiland Ameland,

geven vijftien honderd en negentig onderteekenaren aan U Edel Mogenden, ter voldoening aan hunnen pligt, te kennen, dat zij hun zegel hechten aan het stelsel der Regering, bij de aanstaande regeling van de instellingen van den Staat te volgen en door Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Justitie opengelegd in uwe zitting van den 13den

Meijl. Adressanten zeggen overtuigd te zijn van de onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm in ons land, betuigen hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje en uiten den wensch, dat ook de uitspraak van U Edel Mogenden daarmede in overeenstemming zal zijn.

« Daar deze adressen in verband staan met de onderhavige grondwets-herziening, adviseert uwe commissie tot de nederlegging daarvan ter griffie. »

Bij monde van den heer VAN BEECK VOLLENHOVEN:

« Door *J. Donker Hzn.* te Edam, *S. A. de Moraas* te Alkmaar, *P. Cleban* te Amsteldijk en *J. Hoek* te Zijpe, zijn afzonderlijke adressen aan deze Kamer aangeboden, alle betreffende de voordragten ter grondwets-herziening.

« Hoewel de eerste adressant vermeent, dat er nu wel geene sprake zijn kan van andere *hoofdbeginselen*, dan die, welke bij de ontwerpen zijn vooruitgesteld, en de overtuiging daarvan, bij hem althans, elke redenering stuit over hetgeen daarin anders zoude te wenschen zijn met opzigt tot de magt des Konings, de verdeeling van het Rijk in slechts weinige departementen, de godsdienst en het onderwijs, zelfs de verkiezingen met éénen trap, zoo zijn echter bij hem aangaande enkele bepalingen bedenkingen gerezen, die hij zich als staatsburger verpligt acht aan de juistere beoordeeling van U Ed. Mog. te moeten onderwerpen. Zij betreffen het ontwerp II (hoofdstuk II), artt. 46 en 50;

ontwerp III (hoofdstuk III), artt. 3, 10, 15;
» IV (» IV), » 23;
» V (» V), » 3, 4, 9, 13, 21;
» VI (» VI), » 4, 5, 8;
» XI (» XI), » algemeene aanmerking;
» XII (» XII), » 1;

voorloopig kies-reglement artt. 17, 18 en 20. Waaromtrent de adressant verschillende beschouwingen mededeelt en daarop aanmerkingen maakt, die, innig verbonden aan de strekking en de redactie der bedoelde artikelen, minder vatbaar zijn, om in korte bewoordingen teruggegeven te worden. Dit laat zich gevoegelijker doen ten opzigte van twee algemeene aanmerkingen, waarmede hij zijne uitgebreide memorie besluit en die bestaan in de opmerking: 1°. dat in sommige der ontwerpen bij eenige artikelen omtrent den eed of belofte eenvoudig gesteld wordt: *dat zij wordt afgelegd*, terwijl in andere daarbij gevoegd zijn de woorden: *op de wijze zijner godsdienstige gezindheid;* het volgen van het eerstgemelde acht hij wenschelijker; 2°. dat bij deze ontwerpen geene sprake is van het niet dulden van *slavernij*, noch ook van den *burgerlijken dood* als gevolg van straf. Hoezeer nu artt. 2 en 4 van het Burgerlijk Wetboek hierin wel voorzien, zoo acht de adressant toch, dat aan deze beginselen wel eene

plaats in de Grondwet behoorde toegekend te worden, even als men in het Vde ontwerp bij art. 12 bepalingen opnam aangaande de *verbeurdverklaring van goederen*.

« Daar de tweede adressant in 1845 tot die ingezetenen behoorde, welke zich tot U Edel Mogenden gewend hadden, om het toen door eenige leden der Kamer aangeboden voorstel tot grondwets-herziening aan te nemen, wenscht hij zich ook thans te scharen onder zoovelen zijner medeburgers, die hunne verlangens omtrent de nu aangeboden ontwerpen aan U Edel Mogenden vermeenen te moeten voordragen. Wat de hoofdzaken betreft, zijn zijne wenschen gelijk aan die van hen, welke zich geheel en volkomen vereenigden met hetgeen in die ontwerpen is voorgesteld ten opzigte der regtstreeksche verkiezingen, der vrijheid van godsdienst en der vrijheid van onderwijs; terwijl de bepalingen, waarvan de aanneming in mindere of meerdere mate door hem wenschelijk geacht wordt, hier ter plaatse door hem niet zullen aangevoerd worden, daar hij te zeer weet, dat het eene onmogelijke zaak is, allen genoegen te geven en elks wenschen te bevredigen. Hij mist echter in die voorstellen eene bepaling, die zijns bedunkens in de Grondwet behoorde te staan. Zij is deze: « dat de vergaderingen of zittingen der plaatselijke besturen *in den regel* in het openbaar zullen *moeten* gehouden worden. » Dit acht hij volstrekt noodzakelijk, vooral in die gevallen, waar 't het heffen of opleggen van lasten betreft, zoomede in die, waar de plaatselijke besturen, door het maken van keuren, ordonnantiën en dergelijke, die tevens strafbepalingen vaststellen, als wetgevers handelen. Hij acht de verwezenlijking van zijn verlangen als een noodzakelijk en onafscheidelijk gevolg der nu in te voeren regtstreeksche verkiezingen, en ziet niet in, waarom de plaatselijke aangelegenheden niet evenzeer in het openbaar zouden behooren behandeld te worden als de provinciale en die, welke het Rijk in het algemeen aangaan. Onder de vele belangen der ingezetenen, zullen toch wel eene eerste plaats bekleeden die, welke hen meer van nabij betreffen, en waarop zij naauwer het oog kunnen vestigen. Sluit men die openbaarheid uit, dan kan eene regtstreeksche verkiezing van raadsleden weinig beteekenen, want de gemeente zal nimmer in de gelegenheid geweest zijn, om te beoordeelen, aan welke leden de eer eener herkiezing te beurt behoort te vallen. Om al deze en meerdere redenen roept de adressant uwe tusschenkomst in, dat het IVde wetsontwerp nog worde aangevuld met zoodanige bepalingen, die daartoe zouden kunnen leiden.

« De derde adressant zijn gevoelen wenschende te openbaren omtrent de beginselen, die de grondslagen der nieuwe Staatsregeling behooren uit te maken, geeft te kennen, dat, als die staatswet het geluk en de rust der Natie duurzaam zal verzekeren, alsdan de vertegenwoodiger der Natie door het volk zelf behoort gekozen te worden, van haar alleen zijn lastbrief behoort te ontvangen. Door

regtstreeksche verkiezingen toch zal het vertrouwen op de Vertegenwoordiging slechts op te beuren zijn. De treurige ondervinding immers, die de adressant zegt opgedaan te hebben, levert het bewijs, dat de dierbaarste belangen en de heiligste regten der Natie niet altijd in 's lands raadzaal behartigd zijn geworden. Ter staving van dit beweren, voegt hij bij zijn adres een afdruk van een zijner geschriften, getiteld: «Hoogstgewigtige grieven tegen den heer voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal jhr. W. Boreel van Hogelanden. » — en eindigt met de vraag, welk heil er te wachten zoude zijn van eene herziening der Grondwet, waarbij het beginsel van regtstreeksche verkiezingen en herstel van het volksgezag over de koloniën van den Staat niet als eene eerste behoefte voor het geluk en de rust der Natie zouden gehuldigd worden?

«De laatste, onderwijzer in de Noord-Zijpe, 9de district van Noord-Holland, bepaalt zich tot de mededeeling zijner bezwaren tegen het 183ste artikel van het ontwerp der Staats-commissie. Daar hij zelf verklaart de inzigten te deelen, breeder ontwikkeld in het adres van onderwijzers in het 1ste district van Zuid-Holland, en daaraan dan ook ten volle te adhaereren, en ik bereids de eer heb gehad U Edel Mogenden daarover rapport te doen, geloof ik eveneens te kunnen volstaan, met mij aan dat rapport te gedragen.

«Alsnu terugkeerende tot de collectief geteekende adressen betrekkelijk de herziening der Grondwet, heb ik vooreerst melding te maken van die, ingediend door:

«*P. Schermer* en 30 mede-onderteekenaren, inwoners van Zaandam, en *J. E. Burnet* en 20 mede-onderteekenaren, inwoners van Amsterdam, strekkende ter kennisgeving, dat zij zich over het algemeen vereenigen met het ontwerp der Staats-commissie, doch daarbij den wensch uitdrukken, dat de kiesbevoegheid meerder uitbreiding moge erlangen, het regt van vereeniging aan geene andere banden worde gelegd dan die, ter verzekering der publieke orde vereischt, de vrijheid van godsdienst in den uitgebreidsten zin toegestaan en de vrijheid van onderwijs slechts voor zooverre het lager onderwijs betreft beperkt moge worden, terwijl:

«*M. H. Kruyssen* en 13 andere ingezetenen van de Cocksdorp op Eijerland, zich bepalende tot eene in dezelfde bewoordingen als zooveel andere adressen vervatte adhaesie tot de regerings-beginselen, door den minister van Justitie den 13den Mei ontwikkeld, onder betuiging hunner gehechtheid aan den monarchalen regeringsvorm en aan het Huis van Oranje.

«In eenen tegenovergestelden zin is het adres van *H. C. Scharff* en 35 andere ingezetenen van Oostzaan, die, wel verre van het gevoelen der laatstvoorgaande adressanten te deelen, die regerings-beginselen verderfelijk achten en het ontwerp der commissie beschou-

wen in strijd te zijn met de behoefte der Natie. Zij toch zien daarin eene verkorting der regten van de Kroon en eene vermindering der waardigheid van de Vertegenwoordiging, terwijl de bepalingen omtrent de godsdienst door hen gewraakt worden, als zullende leiden tot velerlei ongeregeldheden. en die aangaande de vrijheid van onderwijs als de kiemen in zich bevattende van onverdraagzaamheid, tweedragt en oneenigheid.

«Eindelijk verklaren *J. J. Vinckers* en *M. Kop*, bij twee eensluidende adressen, voorzien van 46 onderteekeningen van inwoners van Zuiderwoude en Uitdam, alsmede de kerkeraad der hervormde gemeente te Wormer, dat zij zich geheel en al vereenigen met het adres, den Koning, ook bij afschrift dezer Kamer, aangeboden door de Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche hervormde kerk, waarbij bezwaren worden ontvouwd tegen het ontwerp der Staatscommissie, hoofdzakelijk voor zooveel betreft de godsdienst en het onderwijs.

«Daar alle deze verschillende verzoekschriften betrekking hebben op de ontwerpen tot grondwets-herziening, en de kennisneming daarvan nuttig geacht kan worden, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze alle ter inzage der leden op de griffie te deponeren.»

De Vergadering vereenigt zich achtervolgelijk met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Maandag, den 17 Julij.

Bij monde van den heer HOFFMAN:

«Door U Edel Mogenden zijn wederom een aantal van tien adressen uit de provincie Utrecht, te zamen van 512 onderteekeningen voorzien, in handen uwer commissie voor de verzoekschriften gesteld, waarop ik namens dezelve de eer heb te rapporteren.

«Vijf dezer adressen zijn letterlijk gelijkluidend, als van:

«*S. Hartman* en 119 ingezetenen van de gemeente Hoogland;

«*G. J. Wennikendonk* en 57 ingezetenen van Loenen, Vreeland, Baambrugge, Loosdrecht en Loenersloot, behoorende alle tot de katholijke gemeente van Slootdijk;

«*H. van Os* en 135 inwoners van Vinkeveen;

« *W. Beukeboom*, roomsch-katholijk pastoor, en 64 inwoners van Benschop;

«*J. van Veen* en 43 inwoners van Harmelen.

En verklaren de onderteekenaren daarvan, zich over het geheel te vereenigen met het voorstel der commissie tot herziening der Grondwet, en daarenboven: voor regtstreeksche verkiezingen met uitgebreider kiesbevoegdheid, voor het regt van vereeniging, zonder andere bepaling

dan tot verzekering der publieke orde, voor vrijheid van godsdienst met vrije belijdenis en vrije openbare oefeningen, met waarborg tegen het regt van placet, en voor de vrijheid van onderwijs, waarbij de voorgestelde beperking alleen het lager onderwijs moest betreffen.

«Het provinciaal kerkbestuur bij de hervormden in de provincie Utrecht verblijdt zich, dat in de toegezonden wets-ontwerpen een en ander voorkomt, waardoor aan van vele kanten geopperde bedenkingen wordt te gemoet gekomen; de uitdrukking *besloten plaatsen*, in het VIde ontwerp, over de godsdienstoefening, komt aan hetzelve voor te veel ruimte over te laten, waarvan ergernis, spanning, onrust en botsing het gevolg zouden kunnen worden. Betreffende het onderwijs wordt gevraagd, of het kan gezegd worden plaats te hebben met *eerbiediging* van ieders godsdienstige begrippen, wanneer het zich, volgens de memorie van toelichting, *niet begeeft op het terrein* der godsdienstige begrippen, hetwelk volgens adressanten wel *uitsluiting*, doch geene *eerbiediging* van dezelve is; terwijl zij meenen, dat eene volstrekte uitsluiting, ook van algemeene, bij alle christelijke gezindten erkende, godsdienstige begrippen bij de openbare opvoeding van een christen volk niet wenschelijk te achten is. Bij het onderzoek naar bekwaamheid en zedelijkheid van onderwijzers, zouden zij ook de bepaling van het *aantal* lagere scholen aan de Regering wenschen te zien voorbehouden. Het regt van vereeniging en vergadering achtten zij, zonder meerdere beperking dan in de voordragt, gevaarlijk, ook voor de openbare welvaart, en vreezen zij, dat, ten gevolge daarvan, ook tegen de bedoeling der Regering, het land zal kunnen worden overstroomd met allerlei inrigtingen en corporatiën, die strijdig zijn niet alleen met het aloude nationaal karakter, maar ook gewis niet kunnen geacht worden in de verlichte 19de eeuw, en naar den tegenwoordigen stand der maatschappij, haren bloei te zullen bevorderen. Wanneer adressanten zich tegen art. 8 van het VIde ontwerp verklaren, dan is dit niet, zeggen zij, uit onverdraagzaamheid, daar ook zij niet wenschen, dat de synodale reglementen zonder voorafgaande goedkeuring des Konings worden in werking gebragt; de handhaving van het regt van placet verlangende, kan men dus wel niet met grond beweren, dat zij aan anderen eenen last zouden willen opleggen, welken zij zelven niet zouden willen torschen.

«In gelijken zin luidt een adres van den kerkeraad der hervormde gemeente te Westbroek en Achttienhoven, welke verlangt, dat de bepaling omtrent het regt van vereeniging geheel uit de Grondwet blijve, of met eene beperking, zoo als het belang der onderscheidene gezindten vordert, voorgedragen worde; dat het regt van placet niet opgeofferd worde, en dat aan den Staat de aanhoudende zorg voor het onderwijs opgelegd blijve, en geene algemeene vrijheid tot het geven van onderwijs worde gewettigd, waardoor de publieke scholen zouden vervallen, en de noodige waarborg voor eene echt Nederlandsche opvoeding zou worden gemist.

«*J. H. van Maaren* en 22 inwoners van Soesterberg verklaren, dat de beginselen, door den minister van Justitie in uwe vergadering van 13 Mei voorgedragen, volkomen met hunne politieke overtuiging strooken.

«*J. J. Richard jr.* en 7 ingezetenen van Blaauwcapel geven te kennen, dat zij met genoegen zagen den inhoud van het 1ste lid van art. 5, ontwerp n°. VI, omtrent de godsdienstoefening, maar met bevreemding den inhoud van het 2de lid van dat artikel vernamen, omdat zij vermeenen, dat eene Grondwet, wier beginselen geene bevoorregte kerk kent en waaronder alle ingezetenen gelijke regten hebben, aan niemand eenige voorregten, van welken aard ook, kan toekennen; zij meenen hierin te ontwaren eene ruime aanleiding tot verdrukking in de bevoorregte deelen des Rijks, door de gezindte, die dáár de meerderheid mogt uitmaken, waarvan spanning, onrust en verdeeldheid de gevolgen zullen zijn. — Men kan, zeggen de adressanten, daartegen welligt aanvoeren een beweerd verkregen regt, maar dit zoude bij hen zwaarder wegen, indien de ontworpen Grondwet *alle* verkregen regten onaangeroerd liet; nu moeten zij echter aanmerken, dat het hun niet duidelijk is, waarom de ééne bepaling der Grondwet in hèt gesteld algemeen belang, tot verkrijgen van gelijkheid, verkregen regten ontneemt, en bij eene andere bepaling, niet minder vereischt in het algemeen belang, een beweerd verkregen regt als een onwrikbaar iets wordt ontzien. Zonder onbepaalde verdedigers te zijn, noch van de wet van 1806, noch van het besluit van 1842, kunnen adressanten zich niet vereenigen met het voorstel omtrent het onderwijs, dat, ingevoerd bij eene bevolking van zooveel uiteenloopende godsdienstige gezindten, overal, waar eene bepaalde meerderheid is, het gevaar aanbrengt, dat het onderwijs eene rigting naar den godsdienstigen zin dier meerderheid verkrijgt. Dit moge opgaan bij eene heerschende kerk: bij eenen staat van zaken, waaronder alle godsdiensten gelijke regten en aanspraken hebben, leidt het voor het minst tot religie-haat, en vreezen zij daarvan de noodlottigste gevolgen voor den binnenlandschen vrede.

«Eindelijk wordt bij een adres van 51 onderteekenaren, zijnde kerkeraad en leden der hervormde gemeente te Wijk-bij-Duurstede, de vrees te kennen gegeven, dat bij de voorgestelde vrijheid van onderwijs de openbare scholen op vele plaatsen zullen vervallen, en het in de gevolgen aan bekwame en ijverige onderwijzers zal ontbreken, daar hun bij eene geheele vrijheid geen billijk bestaan meer zal zijn verzekerd, weshalve adressanten het wenschelijk achten, dat eene admissie tot het geven van onderwijs op bepaalde plaatsen vereischt wordt. — Overigens vereenigen zij zich met de bepaling van art. 5 van het VIde ontwerp, als benemende de aanleiding tot aanstoot en ergernis, waardoor de bestaande band van eensgezindheid, zoo bevorderlijk aan het algemeen welzijn, zoude verbroken worden.

«Alle deze adressen op de aanhangige grondwets-herziening betrek-

king hebbende, stelt uwe commissie voor, dezelve, ter inzage der leden, ter griffie neder te leggen. »

Bij monde van den heer VAN BEECK VOLLENHOVEN:

« Van de laatst ingekomen adressen uit de provincie Noord Holland zijn er wederom een en vijftig eensluidende aangeboden door de roomsch-katholijke geestelijken van het dekanaat West-Vriesland, gevestigd te Hoorn:

« *M. Kalkhoven* te Hoogwoud, *P. Hopman*, *C. Bierlagh*, *J. Stalenhoeff*, *N. Geels*, *J. Lieverdag*, *L. Buissink*, *J. Goes* en *J. G. Aghina* te Alkmaar, *J. van Gijlswijk* te Aalsmeer, *C. van Boor* te Edam; *A. T. van IJver*, *G. C. Kloosters*, *B. J. Klijn*, *J. Drebes*, *C. Klijn*, *J. van Hees*, *J. H. T. Hoppener*, *P. C. Muis*, *C. W. T. Becker*, *J. H. Deters*, *H. M. Schoenmaker*, *J. C. Rietbergh* en *H. Roelofs* te Amsterdam, *K. van der Klugt* en *W. van Bemmelen* te Uithoorn en Mijdrecht, *J. van der Hulst* te Leymuiden en Rijnsaterwoude, *P. Non* te Venhuizen, *F. Soet* te Blokker, *P. T. C. Blom* aan den Burg op Texel, *H. Duyn* te Schermerhorn, *G. Brand* in de Beëmster, *D. Helsloot* te Nieuwer-Amstel, *P. Takkers* te Spanbroek, *J. de Wit* te Katwoude, *P. Boudier* te Purmerend, *W. J. Kuijers* te Westerwoude, *S. Bijl* te Hoogcarspel, *J. F. Marien* te Goorn, *H. Odijk*, *M. van Gelderen*, *J. Swart* en *J. W. Kramer* te Assendelft, *J. G. van Maaseland* te Diemen, *N. van Gastel* te Schooten, *D. Andriessen* te Weesp, *J. Boon* te Grootebroek, *H. van Heyningen* te Bergen en *K. Veerman* te Valendam, gemeente Edam — voorzien van 3152 handteekeningen, waarbij ik echter niet geteld heb 158, die op een ongezegeld vel papier gesteld waren, bij een dezer adressen gevoegd, terwijl verschillende met kruisjes gemerkt zijn, andere dubbel geteekend, of denzelfden naam meermalen voerende, een enkel, waarop verscheidene namen voorkomen, door den pastoor der gemeente daarop gesteld, met de aanteekening, dat de betrokken personen, niet kunnende schrijven, hem met kennis van zaken verzocht hadden hunnen naam op het adres te stellen.

« Alle deze adressanten geven te kennen, dat zij zich over het geheel vereenigen met het ontwerp, door de commissie *ad hoc* voorgedragen, vooral wat betreft de voorgestelde onschendbaarheid des Konings, de ontbindbaarheid der Tweede Kamer, de vrijheid van drukpers, de afschaffing der heerlijke regten en meerderen waarborg van het koloniaal bestuur, doch dat zij daarenboven verlangen, dat tot de regtstreeksche verkiezingen voor de beide kamers eene uitgebreidere kies-bevoegdheid dan in het ontwerp toegestaan worde; dat het regt tot vereeniging aan geene andere bepalingen, dan aan die tot verzekering der publieke orde, onderworpen zij; dat men de vrijheid van godsdienst als grondwettig beginsel erkenne en hare openbare uitoefening, met waarborg tegen het invoeren van het placet, bepalen en vrijheid van onderwijs slechts be-

perken moge, voor zooverre het lager-onderwijs betreft. De laatste dezer adressanten vermeenen op die gewenschte vrijheid van onderwijs te meer te moeten aandringen, daar zij, inwoners zijnde van eene wijk der stad Edam, die op eene bevolking van ruim 1000 zielen, waaronder slechts 60 à 80 onkatholijken, evenmin eene katholijke school als een katholijken onderwijzer bezitten, en mitsdien verpligt zijn hunne kinderen bij eenen protestantschen leermeester ter school te doen gaan.

«Volmaakt gelijkluidend aan deze adressen, doch uit andere provinciën afkomstig, zijn de volgende 40, als:

uit Zuid-Holland van:

L. van Kleef en *J. H. Bartoloms* te 's Gravenhage, *C. Westgeest* te Koudekerk, *L. Franssen* te Voorburg, *G. de Bruin* te Stompwijk, *C. Blommestein* te Rijpwetering, *H. Scholte* te Berken, *T. Kuyper* te Dordrecht, *A. C. van Elshoudt* te Randenburg, *P. J. van Kranendonk*, *M. B. van Berkel*, *Janssen*, *J. D. Elsen* en *J. Elsen* te Delft, *T. Rotmeyn* en *A. Nobel* te Haastrecht, *G. Vergeer* te Noord- en Zuid-Waddinxveen, *A. Snelderwierd* te Everdingen, *J. H. L. Tortike* te Rijswijk, *C. Winkelaar* te Gouda, *C. H. v. d. Boogaart* te Rotterdam, *N. Hoogeveen* te Oudade, *E. W. Vos* te Wassenaar, *P. A. de Bruin* te Alphen, *C. van Eyken* te Nootdorp;

uit Noord-Brabaud van:

G. de Kater te Vossemeer;

uit Gelderland van:

M. Roelofsen te Elst en *P. v. d. Kamp* te Millingen;

uit Zeeland van:

A. J. Bongaerts te Tholen;

uit Utrecht van:

G. Verhaal te Cabouw;

uit Vriesland van:

T. T. van Scheltinga te Heemse, *E. C. Kirch* te Leeuwarden, *A. A. Ledel* te Miens en Bakhuizen, *J. H. Veltman* te Sneek, *M. Hoveniers* te Harlingen, *A. Jorritsma* te Dokkum, *J. J. de Jong* te Wijckel en *H. Brugman* te Warga;

uit Drenthe van:

A. Lammers te Zandberg; — en zonder dagteekening van *S. G. Boelen*,

te zamen bevattende 3389 onderteekeningen, waarop dus hetzelfde rapport van toepassing is.

«Omtrent de vrijheid van onderwijs, verklaren *J. G. A. Verhorff* en 57 andere ingezetenen van Alkmaar, dat zij zich vereenigen kunnen met de inzigten, deswege door de Staats-commissie uitgedrukt, mits de bepalingen daaromtrent duidelijker in de Grondwet gesteld worden, dan dit het geval bij het concept is, opdat daaruit blijke, dat er van staatswege voor behoorlijk onderwijs gezorgd zal worden. Dit ligt wel, naar hun oordeel, in het ontwerp opgesloten, maar schijnt

alzoo niet algemeen begrepen te worden en mitsdien de oorzaak te zijn, dat het 183ste artikel door velen met angst en vreeze opgevat wordt. Vrijheid van onderwijs staat, naar hunne meening, over tegen het uitsluitend regt der Regering, om alleen te bepalen, door wien, waar en op welke wijze onderwijs zal gegeven worden. Doch evenmin als zij zoodanig monopolie in den tegenwoordigen tijd duldbaar achten, zouden zij verlangen, dat de vrijheid van onderwijs in eene bandeloosheid en eene uitsluiting van alle regt van toevoorzigt, in eene uitsluiting van alle zorg van staatswege ontaardde. En hiertegen nu schijnt hun het bepaalde in art. 183 te waken; doch opdat zulks uitdrukkelijk blijke, wenschen zij daarbij eene derde alinea gevoegd te zien, het voorschrift inhoudende: «dat in alle gemeenten van overheidswege lager «onderwijs worde gegeven, volgens de regelen, door de wet te bepalen.» Daarbij zouden zij het woord *bekwaamheid* minstens in dat van *geschiktheid* wenschen veranderd te zien, om althans den wetgever meerder ruimte te laten in het vaststellen der voorwaarden, waarop ieder de bevoegdheid zoude kunnen verkrijgen, om onderwijs te geven. Adressanten vertrouwen, dat door deze wijzigingen verreweg de meesten, die thans tegen de bepaling van het bedoelde artikel gestemd zijn, zich daarmede zouden vereenigen; althans verklaren sommigen hunner, die zich bij andere adressen reeds tegen de onbepaalde vrijheid van onderwijs geuit hadden, daarmede alsdan genoegen te kunnen nemen.

«Niet alzoo wordt het 183ste artikel van het ontwerp der commissie opgenomen door *P. Emous* en 7 andere onderwijzers in het 3de en 4de school-district van Noord-Holland. Vóór alles van zich werpende de beschuldiging, dat de onderwijzers niet genoeg elks godsdienstige begrippen zouden geëerbiedigd hebben, beroepen zij zich op de ondervinding van allen, die vooral in de laatste zes jaren nagegaan hebben, op welke wijze deze op de scholen ontzien zijn geworden, om het onverdiende van zoodanige beschuldiging te betoogen. Zij wenschen wijders op de gevolgen te wijzen, die het *onderwijs* bedreigen, wanneer de voorgestelde vrijheid wordt verleend, en halen daartoe onder anderen als voorbeeld aan, dat men reeds in België in 1846 maatregelen wenschte te beramen, om deze vrijheid te beperken, door het aantal scholen in iedere gemeente te bepalen, alsmede de omstandigheden, waaronder nieuwe scholen zouden mogen opgerigt worden. Door de onbeperkte concurrentie, zal men niet alleen het geven van onderwijs tot een ambacht verlagen, en vele onderwijzers verkorten in hunne verdiensten, maar men zal daardoor tevens het oprigten van secten-scholen bevorderen, die allen eerbied voor de gevoelens van andersdenkenden zullen uitblusschen en twist en tweedragt onder de verschillende gezindten zullen aankweeken; de algemeene beschaving zal er door verminderen, en achteruitgang van het Vaderland ten gevolge hebben. Adressanten besluiten met de bede, dat het voorbeeld van andere Staten U Edel Mogenden leiden moge, om slechts zoodanige vrijheid van onderwijs toe te staan, die, door

behoorlijke wets-bepalingen omschreven, den waarborg zal geven, dat het beschaafde Nederland ook het beschaafde Nederland moge blijven.

«Zoowel ten opzigte van dit artikel, als ook in betrekking tot het 159ste en 162ste, waarbij de vrijheid van openbare godsdienstoefening en die der afkondiging van kerkelijke voorschriften bepaald worden, verklaren *J. A. M. Mensinga* en 53 andere ingezetenen van Spanbroek en Sijbecarspel, dat zij in de aanneming daarvan zeer groot bezwaar zien en de gevolgen als hoogst schadelijk voor het welzijn van den Staat beschouwen, weshalve zij zich vereenigen met het gevoelen van zoovele andere adressanten, welke bereids aan U Edel Mogenden hunnen wensch te kennen gaven, dat deze bepalingen niet in de Grondwet zouden opgenomen worden, maar de regeling daarvan, voor zooverre noodig, bij de wet zoude plaats hebben.

«Ook door *B. C. Huydecoper*, te 's Graveland, worden in een uitgebreid adres, dd. 30 Junij jl., deze punten behandeld. Zijne bezwaren echter gelden artt. 5 en 8, ontwerp VI, en art. 2, ontwerp X, der regerings-voordragten. Omtrent het 5de artikel van het VIde ontwerp is het vooral de laatste alinea, waartegen de adressant opkomt. Deze toch vermeldt de *uitzondering* op den regel: «dat alle godsdienstoefening slechts *binnen* de gebouwen en besloten plaatsen veroorloofd is». Hierdoor ontstaat de vraag, of in eene *Grondwet* dan mede opgenomen moeten worden de *uitzonderingen*, welke op de door haar *vastgestelde algemeene regels* noodig en nuttig kunnen bevonden worden? Deze vraag wordt door hem ontkennend beantwoord, op grond, dat alle uitzonderingen slechts tijdelijk zijn, en door tijds-omstandigheden gewijzigd worden, ja soms vervallen. Zij behooren dus niet in eene Grondwet (die standvastig en blijvend is) te huis, maar moeten *door de wet* geregeld worden. Doch er is meer; *in casu* zijn en blijven deze uitzonderingen, hoe ook verkregen, *begunstiging van den een boven den ander*, dit is bij *gelijk regt voor allen* (uit een grondwettig oogpunt beschouwd) inderdaad *onregt*. Reden genoeg tot aandrang van het verzoek, dat de slot-bepaling van art. 5, hoofdstuk VI, uit de Grondwet geweerd blijve, of, zoo al uitzonderingen toe te staan zijn, dan die bij de wet geregeld worden. Bij het 8ste artikel ziet de Regering af van haar *regt van placet;* over alles, wat ten aanzien van dit regt der Kroon kan gezegd worden, wil de adressant het stilzwijgen bewaren, doch gelooft alleenlijk te moeten doen opmerken, ten opzigte van het artikel zelf, dat alle beheer der kerkelijke belangen van het roomsch-katholijk kerkgenootschap gevoerd wordt door schriftelijke bevelen, uitgaande van buiten- of binnenlandsche geestelijke overheden; dat daarentegen die belangen bij de protestanten geregeld en bestuurd worden in jaarlijks te houden synodale vergaderingen. Nu vraagt adressant, wat art. 8 bepaalt, en vindt daarin niets anders, dan *alleen* en *uitdrukkelijk* het niet noodig zijn van de tusschenkomst der Regering ten opzigte van dat schriftuurlijk gevoerd wordende beheer, mitsdien *vrij-*

verklaring van het toezigt der Regering *uitsluitend* ten opzigte van het roomsch katholijk kerkgenootschap; daarin toch staat niet te lezen, dat bijv. de protestantsche synodale vergaderingen voortaan *niet* meer zullen worden bijgewoond door een commissaris des Konings, bekleed met de magt van *veto;* dit blijft voortduren». Het 8ste artikel verklaart mitsdien niets anders dan emancipatie der roomsch-katholijke kerk *bij uitsluiting* der protestantsche kerkgenootschappen, dus weder *begunstiging* van een derde der Natie boven de overige twee derden, of, bij *gelijkheid van regt* voor *allen*, inderdaad onregt. Om deze reden verzoekt de adressant met den meesten nadruk, dat dit artikel, als strijdig met regt en billijkheid, uit de Grondwet worde geweerd. Omtrent de vrijheid van onderwijs in art. 2, ontwerp X, gehuldigd, onthoudt de adressant zich over de zaak zelve uit te weiden, daar dit reeds zoo veelzijdig gedaan is, doch vermeent te moeten doen opmerken, dat het, bij de ondervinding, die men daarvan vooral in België opgedaan heeft, niet uitlokkend is, de proeve te nemen, in hoeverre het beter is die vrijheid toe te staan, dan het regelen van het onderwijs van staatswege. Met het voorbeeld toch van België voor oogen en met het treurig uitzigt op een even ongunstig verschiet voor ons land, vraagt men natuurlijk, waarom dan zoodanige proeve te nemen? Het daarop gegeven antwoord door de Regering, dat de wet van 1806 door besluiten en aanschrijvingen zoodanig verminkt is, dat zij thans niet meer voldoende en onbruikbaar is geworden, en derhalve door een ander stelsel dient vervangen te worden, acht hij onjuist. Heeft de Regering door hare eigene besluiten, verordeningen en aanschrijvingen de wet van 1806 verminkt en krachteloos gemaakt, dat men dan alle die besluiten opruime en de wet in hare oorspronkelijke gedaante herstelle; men herzie haar en verbetere haar, waar ervaring en veranderde tijdsomstandigheden zulks noodig maken. Het onderwijs is eene te belangrijke zaak, om daarmede proeven te wagen; bij eene mislukking staan hoogere belangen op het spel: het wel of wee der aankomende geslachten, en in de gevolgen van het geheele volk, zijn daaraan verbonden. Om deze redenen vermeent de adressant U Edel Mogenden ten ernstigste te moeten smeeken, dat het onderwijs *niet vrij*, maar steeds aan de zorg en het voortdurend toezigt van den Staat moge blijven toevertrouwd.

«Daar alle deze adressen wederom betrekking hebben op de aanhangige wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden te adviseren, ze alle, ter inzage der leden, op de griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer STORM VAN 's GRAVESANDE:

«*J. R. van Maanen* en 51 andere ingezetenen der gemeente Barneveld geven aan U Edel Mogenden, bij adres, hunne bezwaren te kennen tegen de bepaling, voorkomende in de ontworpen Grondwet,

dat het openbare onderwijs zal moeten geregeld worden met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen. Zij vreezen, dat daaruit, zoo al niet terstond, dan toch na eenige jaren zal voortvloeijen: 1. dat, terwijl in de armen- en andere staats-scholen, bij gemis van alle godsdienstige leiding, alleen het verstand der kinderen zal worden opgescherpt, daarentegen op vele andere kerkgenootschappelijke scholen, die ten gevolge der bedoelde bepaling overal zullen worden opgerigt, het meest leerstellig onderwijs met scherpe geloofsbepalingen in onverdraagzamen geest zal gegeven worden, waardoor aan de éene zijde godsdienstige ongevoeligheid, en aan de andere zijde godsdienst-haat zal worden aangekweekt; 2. dat de onderwijzers op de bijzondere scholen al te zeer afhankelijk van de ouders zijnde, bij zooveel mededinging in de verzoeking zullen komen om de gunst van ouders en kinderen op eene vreesachtige, ja, ook wel op eene schijnheilige wijze te verkrijgen, waardoor eerbied voor den onderwijzer wijken, de school-orde en tucht vervallen zullen; 3. dat de onderwijzer, die zijne inkomsten met twee of drie andere moet deelen, niet dan met kommer en zorg werkzaam zal kunnen zijn, of genoodzaakt zal worden om nevens het onderwijs zich nog op eenig ander beroep toe te leggen, hetgeen niet dan nadeelige gevolgen voor het onderwijs kan hebben. Adressanten wijzen op het voorbeeld van België, en verzoeken ten slotte U Edel Mogenden dringend, uwe stem te weigeren aan de hierboven bedoelde voorgestelde bepaling omtrent het onderwijs.

«Ook *F. H. Moorrees* en 4 andere ingezetenen der gemeenten Over- en Neder-Asselt gevoelen zich bezwaard omtrent de voorgestelde bepaling, dat het openbaar onderwijs, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, zal moeten gegeven worden. Tevens brengen zij hunne bezwaren in tegen de opheffing van het regt van placet, doch zeggen met blijdschap in het nieuwe ontwerp der Grondwet te hebben opgemerkt, dat geene andere openbare godsdienstoefening zal worden toegelaten, dan binnen de muren der kerken.

«*J. H. van Diest* en 121 andere ingezetenen van Hengelo in Gelderland geven aan U Edel Mogenden hunne bedenkingen te kennen tegen de onbeperkte erkenning van het regt van vereeniging, waardoor, volgens adressanten, de oprigting van een geheel onbepaald getal van zoogenaamde godsdienstige inrigtingen van onderscheiden aard, met name van kloosters, zoude gewettigd worden. Verder wenschen zij, dat het genot der tractementen, pensioenen en andere inkomsten aan de verschillende godsdienstige gezindheden blijve gewaarborgd; dat de openbare godsdienstoefening binnen de muren der kerken beperkt, en dat aan den Staat de voortdurende zorg voor het onderwijs opgedragen blijve.

«Eindelijk geven *J. P. Verff*, predikant te Heerden, en 20 andere hervormde predikanten in de classis van Harderwijk, aan U Edel Mogenden den wensch te kennen, dat de bepalingen, in het eerste ontwerp

van gewijzigde Grondwet voorkomende, omtrent de afschaffing van het regt van collatie, en het overlaten aan de kerkelijke gemeenten van de vrije keuze harer godsdienstleeraars ook in de nieuwe Grondwet mogen worden opgenomen.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, al deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden dezer Kamer. »

« Er zijn 18 gelijkluidende adressen aan U Edel Mogenden ingediend, namelijk door:

P. Hutjes en 54 andere ingezetenen van Westervoort en 't Loo;
R. F. Deurvoort en 197 andere ingezetenen van Didam;
G. Sanders en 83 andere ingezetenen van Lathum, gemeente Angerlo;
E. de Ruyter en 145 andere ingezetenen van Puiflijk, gemeente Druten;
G. W. de Bruyn en 34 andere ingezetenen van Acquoy en Rhenoy, gemeente Beest;
J. van der Heyden tot Doornenburg en 304 andere ingezetenen van Baak onder Steenderen;
J. Jansen en 65 andere ingezetenen van Valburg;
J. T. Vos en 4 andere ingezetenen van Borculo;
M. van Heeswijk en 106 andere ingezetenen van Tiel;
W. H. Jansen en 260 andere ingezetenen van Zieuwert;
A. T. Gielingh en 80 andere ingezetenen van Driel;
J. Essink en 249 andere ingezetenen van Doetinchem;
J. van Driel en 64 andere ingezetenen van Lobith;
J. van Eyck en 53 andere ingezetenen van Aalten;
H. H. Kempers en 85 andere ingezetenen van Zelhem;
F. Besselink en 178 andere ingezetenen van Hengelo in Gelderland;
J. Vinck en 69 andere ingezetenen van Over- en Neder-Asselt, en
F. Bartels en 102 andere ingezetenen van Groessen;

daarbij, onder adhaesie aan het ontwerp van Grondwet, door de daartoe benoemde commissie opgemaakt, in het bijzonder aandringende op het regt van vereeniging, de vrijheid van godsdienst en onderwijs, en de regtstreeksche verkiezingen; ten opzigte van dit laatste punt echter met eene afwijking van het ontwerp der commissie, daar adressanten eene grootere uitbreiding van kiesbevoegdheid verlangen.

« Van gelijke strekking is een adres van *L. F. Huberts* en 50 andere ingezetenen van Elden, waarin ook nog op bezuiniging in de staatsuitgaven en afschaffing der belastingen op het geslagt en gemaal, en gelijke bedeeling van posten en ambten tusschen de belijders der verschillende gezindheden wordt aangedrongen.

« Verder zijn nog van dergelijke strekking twee gelijkluidende adressen van:

G. Mathijssen en 89 andere ingezetenen van Herveld en Andelst, en *A. B. Nales* en 30 andere ingezetenen van Heteren en Zetten; waarin niet alleen op de reeds hiervoren vermelde onderwerpen werdt aangedrongen, maar ook op afschaffing der loting voor de nationale militie, als strekkende, volgens adressanten, tot schrikbarende vermeerdering van zedeloosheid en verarming met al hare heillooze gevolgen.

» Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, al deze adressen ter griffie te deponeren, ter inzage van de leden dezer Kamer.»

« *B. A. Erhats* en 3 andere ingezetenen van Herwen hebben een breedvoerig adres aan U Edel Mogenden ingediend, houdende bezwaren tegen de door de Regering ingediende wets-ontwerpen betrekkelijk de herziening der Grondwet. Die bezwaren, waarvan de gronden in het adres zeer omstandig zijn ontwikkeld, komen hoofdzakelijk hierop neder, dat adressanten, in plaats van de bepalingen, respectivelijk daaromtrent in de ontwerpen der Regering voorkomende, zouden verlangen: 1. dat het grondgebied des Rijks in Europa bij de wet in hoogstens vijf gewesten van nagenoeg gelijke bevolking verdeeld worde; 2. dat de Regering worde uitgenoodigd al hare pogingen aan te wenden, ten einde de banden, die het hertogdom Limburg aan Duitschland hechten, worden losgemaakt, of dit niet verkregen kunnende worden, genoemd hertogdom geheel van Nederland te scheiden; 3. in de Grondwet te bepalen, dat de voortbrengselen der drukpers nooit aan eenig zegelregt of aan eenige belasting hoegenaamd zullen kunnen onderworpen worden; 4. ten opzigte van het regt van vereeniging, de redactie van art. 10 te behouden, zoo als die door de commissie, ingesteld bij Zijner Majesteits besluit van 17 Maart jl., is voorgesteld; 5. art. 28 der tegenwoordige Grondwet te behouden, waarbij het dragen van eene vreemde kroon aan den Koning niet geoorloofd is; 6. het inkomen der Kroon te verminderen, als ook dat van Z. K. H. den Prins van Oranje; 7. in de Grondwet te bepalen, dat oorlog slechts door eene wet kan worden verklaard, waarvan het initiatief uitsluitend aan den Koning zou behooren; 8. dat de militaire officieren, de regterlijke en burgerlijke ambtenaren door den Koning benoemd, bevorderd, ontslagen en op pensioen gesteld, en hunne bezoldiging door hem geregeld worde volgens bij de wet te stellen regels (hoofdzakelijk tot billijker verdeeling der ambten enz., in betrekking tot de verschillende godsdienstige gezindheden); 9. de afschaffing der Eerste Kamer, zoo die behouden blijft, dan toch eene andere bepaling dan die, volgens welke hare leden gedurende negen jaren aan den invloed hunner kiezers onttrokken blijven; terwijl het adressanten, op zijn zachtst uitgedrukt, kleingeestig voorkomt, dat personen, die van ƒ 500 tot ƒ 1200 directe belastingen betalen, reis- en verblijfkosten zullen genieten; 10. in de Grondwet te bepalen, dat het *maximum*

van den census bijv. van ƒ15 tot ƒ50 zal mogen zijn, doch aan den gewonen wetgever over te laten, zoo laag af te dalen, als de omstandigheden zouden vorderen; en 11. evenzeer aan den gewonen wetgever de bevoegdheid over te laten, om personen, die door hunne bediening, hun ambt of beroep waarborgen van bekwaamheid opleveren, van de betaling van den census geheel of gedeeltelijk vrij te stellen; 12. het voorloopig kies-reglement in dier voege te wijzigen, dat de eerste keuze der vertegenwoordigers geschiede door stemgeregtigden, met bijvoeging van zoodanige personen, als geacht kunnen worden genoegzame bekwaamheid tot het kiezerschap te bezitten; 13. openbare behandeling der gemeentelijke aangelegenheden; 14. het behoud van art. 174 der tegenwoordige Grondwet betrekkelijk de voordragt en benoeming der leden van den Hoogen Raad; 15. de vrijheid harer leeraren over te laten aan de kerkgemeenten; 16. het behoud van de bepalingen ten opzigte der vrijheid van openbare godsdienstoefening, zoo als die voorkomen in art. 159 van het ontwerp der commissie; 17. geheele afscheiding tusschen Kerk en Staat; 18. de bepaling in de Grondwet, dat alle staats-inkomsten hoofdzakelijk uit ééne belasting op het vermogen en de inkomsten der ingezetenen gevonden zullen worden, en dat in allen gevalle nooit de eerste levensbehoeften belast zullen kunnen worden; 19. afschaffing der dienstpligtigheid voor het staande leger, en in allen gevalle geene zee-militie; 20. dat in elke gemeente genoegzame gelegenheid voorhanden zij, om gratis een ten koste van den Staat gegeven onderwijs te ontvangen, maar dat tevens aan elk, die na een onpartijdig onderzoek bevoegd is verklaard om onderwijs te geven, en niet in de termen van uitsluiting valt, vrijsta eene bijzondere school op te rigten, en eindelijk 21. dat ten opzigte der heerlijke regten de redactie van art. 2 der additionnele bepalingen van het ontwerp der commissie in de Grondwet worde opgenomen, en daarbij tevens de afschaffing der tienden tegen behoorlijke schadeloosstelling gelast worde. Ten slotte merken de adressanten nog op, dat, aangezien ook de beste staats-instellingen niet zullen baten, zonder eene krachtige loyale uitvoering, op waarheid en regtvaardigheid gegrond, daarom, zoo immer, wij thans aan het hoofd der Regering een man behoeven met «een organiserend brein, iemand, die juistheid van wil aan kracht van uitvoering paart.» Dan eerst kan Nederland, volgens het oordeel van adressanten, zijne staatkundige hervorming voor verzekerd houden.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres ter inzage der leden dezer Kamer ter griffie te deponeren.»

Bij monde van den heer SMIT:

«*Jan Bierman jr.*, lid des bestuurs der droogmakerij in den binnenpolder van Thamen enz., en 14 andere leden van verschillende polderbesturen, maken U Edel Mogenden hunne bedenkingen kenbaar

nopens het hoofdstuk «van den waterstaat», in het ontwerp der commissie voorkomende, en daarin bestaande, dat de artt. 220 en 221 der bestaande Grondwet zijn weggelaten en daarvoor alleenlijk in de plaats zijn gesteld de artt. 181 en 182 van het ontwerp. De adressanten concluderen hieruit, dat collegiën van bepoldering en verveening, droogmakerijen enz. bij het ontwerp van Grondwet niet worden erkend, en zulks in tegenstelling met alle constitutiën, handvesten en herkomens van overoude tijden; wat de indijking aangaat, van vóór de grafelijke regering, en de droogmakerijen sedert haar ontstaan in de zestiende eeuw, in al die eeuwen, zeggen adressanten, bestonden die collegiën, door het Hoofd van den Staat als bepaalde besturen erkend, en werden, door den aard en de belangrijkheid hunner bemoeijingen onmisbaar geworden, met privilegiën en regten begiftigd. De dijks- en polderbesturen stonden doorgaans onder beheer en toezigt, en althans altijd onder toezigt van gedelegeerden van den Souverein. Droogmakerij-besturen, geheel anders zamengesteld dan de polderbesturen in niet vergraven polders, beschouwden zich in geenen deele afhankelijk. Daarom en teregt kent de bestaande Grondwet in artt. 220 en 221 aan de Staten der provinciën toezigt en gezag toe over heemraadschappen, waterschappen, dijk- en polderbesturen, doch bloot toezigt over alle verveeningen, ontgrondingen, indijkingen, droogmakerijen enz. Het gezag en toezigt der Staten wordt dus in de tegenwoordige Grondwet naauwkeurig omschreven, doch volgens het ontwerp zal de wet een en ander regelen. Met regt, vervolgen adressanten, heeft de commissie geoordeeld slechts in algemeene trekken de hoofdbeginselen, waarnaar de Staat zal worden bestuurd, in de Grondwet te moeten opnemen; doch, vragen zij, waarom dan het vreemdelingen regt, om slechts iets te noemen, in het ontwerp opgenomen, en het grondwettig bestaan der zoo gewigtige polder-collegiën niet gehandhaafd, en hun bestaan van eene wet afhankelijk gemaakt, die ieder oogenblik kan worden vernietigd? De adressanten ontkennen niet, dat de artikelen nopens het gezag en het toezigt der Staten op hunne collegiën menigwerf met goed gevolg zijn ingeroepen, als Provinciale Staten of heemraadschappen hunne magt en bevoegdheid wilden overschrijden, doch kunnen in geenen deele daarmede zich vereenigen, dat, volgens het ontwerp, polder collegiën niet eens meer grondwettig zouden bestaan, en geheel en al afhangen van het welbehagen der Provinciale Staten, behoudens eene tijdelijke wet. Diep zouden zij het betreuren voor de belangen, aan hen toevertrouwd, zoo in eene nieuwe Grondwet hun staatsregtelijk bestaan wierd vernietigd en hunne regten wierden verkort, zonder daartoe de minste aanleiding te hebben gegeven, en verzoeken deswege U Edel Mogenden, om de regten der polder-collegiën en droogmakerijen enz. te handhaven tegenover iedere aanmatiging, en het grondwettig bestaan dier collegiën te bevestigen, door in het ontwerp der gewijzigde Grondwet de

artt. 220 en 221 der thans van kracht zijnde Grondwet op en over te nemen.

«Daar dit adres, Edel Mogende Heeren, betrekking heeft op de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, het ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«*S. L. de Jong* en 48 ingezetenen der stad Rotterdam geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij gaarne het vele goede erkennen, hetwelk zoowel het ontwerp eener nieuwe Grondwet als de 12 ontwerpen van wet betrekkelijk de herziening der Grondwet bevatten, doch in het bijzonder hulde doen aan en dankbaar zijn voor onderscheidene punten, waarin de Hooge Regering van sommige stellingen der Staats-commissie is afgeweken, omdat naar hun oordeel in de 12 aangeboden ontwerpen meerdere regtvaardigheid, duidelijkheid, eenvoudigheid, betere zamenhang en meerdere vastheid voor het nieuwe staatsgebouw, meerdere zekerheid voor het genot eener ordelijke vrijheid en betere waarborg voor het koningschap te vinden is. Niettegenstaande deze overtuiging maken adressanten U Edel Mogenden drie hoofdbezwaren kenbaar: 1. tegen het regt van vereeniging en vergadering; 2. omtrent de onbeperkte en onbepaalde vrijheid om alle godsdienstige meeningen te belijden; 3. omtrent de bepalingen over het onderwijs. Wat het 1ste punt aangaat, de uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering, zien de adressanten met bekommering tot een grondwettig regt verheven, wat huns inziens eigenlijk een feit is, hetwelk wel dikwijls onschadelijk, ja soms nuttig en heilzaam is, maar dat somtijds in eene allergevaarlijkste botsing komen kan met het bestaan van alle orde en vrijheid, ja van de maatschappij zelve, waarom juist de maatschappij verpligt is hare middelen van verdediging met genoegzame uitgebreidheid te nemen. De regeling der uitoefening van dat regt door de wet biedt daarvoor geen voldoenden waarborg aan, tenzij de gewone wetgever of de Regering bij magte worden gelaten, de uitoefening van dat regt ten allen tijde te kunnen schorsen en opheffen; terwijl bovendien het grondwettig erkennen van dat regt het oprigten van vele kloosters en bepaaldelijk van die van de orde der Jezuiten zal ten gevolge hebben. Uit dat tweeledig oogpunt verlangen adressanten het regt van vereeniging en vergadering in de Grondwet *niet* vermeld te zien en geheel aan den gewonen wetgever overgelaten, of, zoo de vermelding in de Grondwet noodig mogt worden geacht, dan in deze bewoordingen: «Vereeniging en vergadering is geoorloofd, in zooverre de wet het niet beperkt en verbiedt.» — Wat het 2de punt, door de adressanten aangegeven, aangaat, zouden er, zoo als zij mededeelen, geene bezwaren bij hen bestaan, indien het altijd waarachtige godsdienstbegrippen waren, die in het openbaar worden beleden. Maar, zeggen zij, onder den mantel der godsdienst

worden wel eens begrippen openbaar gemaakt, die voor de openbare orde en zedelijkheid en voor 's lands welzijn allerverderfelijkst zijn. Zij wenschen daarom, dat het artikel achter de nu voorgestelde woorden nog inhoude deze bepaling: « behoudens de verantwoordelijkheid volgens de wet.» — Wat eindelijk het 3de punt aangaat, wenschen de adressanten ten aanzien van het onderwijs niet te strijden tegen het door de Regering aangenomen systeem van openbaar en vrij onderwijs. De wet van 1806 toch, hoeveel goeds zij bevatte, is naar hun oordeel verlamd en verminkt door het besluit van 2 Januarij 1842, en de kiemen tot ontwikkeling, in eerstgemelde wet gelegd, zullen nimmer kunnen ontkiemen, daar de ontwikkeling door dat besluit is onmogelijk gemaakt. De adressanten verlangen echter, dat niet in de memorie van toelichting, maar in het artikel zelf, uitdrukkelijk en stellig, het bestaan van staats-onderwijs als eene verpligting van den Staat worde gewaarborgd en bovendien daarin niet alleen de zorg van den Staat uitgedrukt te zien voor het hooger onderwijs en dat der lagere volksklasse, maar ook voor het middelbaar onderwijs, en dat der overige klassen van de maatschappij; redenen waarom adressanten het 1ste en 2de lid van art. 2 van het Xde ontwerp van wet door deze redactie wenschen vervangen te zien: « De Staat wordt belast met de zorg voor het openbaar «onderwijs voor de verschillende klassen der maatschappij, te regelen door «de wet, met eerbiediging van de godsdienstige belijdenis der onderschei«dene kerkgenootschappen. Het geven van onderwijs is vrij, behoudens «de noodige beperkingen in het algemeen belang, en waarborgen van «bekwaamheid en zedelijkheid; een en ander door de wet te regelen.»

« Daar dit adres in betrekking staat tot de aanhangige grondwetsherziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, het ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

« *Petrus de Raadt*, phil. theor. mag. litt. hum. doctor, onderwijzer van den 1sten rang op den huize Noorthey, gemeente Veur, geeft U Edel Mogenden te kennen, dat hij het Xde wets ontwerp tot herziening der Grondwet, het onderwijs betreffende, met smart gelezen heeft; dat hij hoopt en vertrouwt, dat Uwer Edel Mogendens wijsheid zal weten te waarderen, de beschuldiging, in de memorie van toelichting tegen de wet van 1806 opgeworpen, als ware « monopolie en regt van uitsluiting de strekking dier wet », eene beschuldiging, die in de laatste jaren dikwijls en zegevierend is wederlegd geworden, terwijl de adressant verder Uwer Edel Mogendens aandacht meer bepaald vestigt op het eerste gedeelte van het wets-ontwerp, en daaruit aanleiding neemt U Edel Mogenden te doen opmerken, dat de in dat ontwerp voorkomende woorden het openbaar onderwijs niet beveiligen, maar integendeel aanleiding geven tot eene verzwakking van hetzelve, die welligt met vernietiging gelijk zal staan. De adressant laat hoofdzakelijk dit ten betooge van het bovengestelde volgen. *a. Hoogtens kan* uit de woorden van het ontwerp van wet: « de

« inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders « godsdienstige begrippen, door de wet geregeld » afgeleid worden, dat geene wet het openbaar onderwijs geheel zal kunnen opheffen, en dat er altijd eenig openbaar onderwijs, het moge dan ook ontoereikend, zwak en gebrekkig zijn, zal moeten bestaan. Meer dan dit behelst het ontwerp niet, en meer wordt ook blijkens de memorie van toelichting niet bedoeld, want de bijvoeging, zegt de adressant « dat het zal uitgaan van het gezag » is even tautologisch, als de uitdrukking « dat het door den Staat ingesteld, aangekweekt, aanbevolen en beschermd wordt, » óf onverstaanbaar is óf duidelijk zegt dat de Staat het onderwijs aan anderen zal kunnen aanbevelen, dat is, overlaten. De *mogelijkheid* ontstaat dus, dat de Regering dáár later eens het openbaar onderwijs ophefe, waar corporatiën hare scholen zullen hebben gevestigd. *b*. Het ontwerp van wet wil een openbaar onderwijs, « met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, » dit schijnt aannemenswaardig, maar beteekent inderdaad: godsdienst wordt uit de school gebannen. Het is toch duidelijk, dat geen het minste godsdienstig denkbeeld in de school geuit zal mogen worden, wanneer de onderwijzer gehoor moet geven aan elk, die hem verzekert, dat zulks strijdt met zijne godsdienstige begrippen. En zeker zal al spoedig het christendom, en wat is godsdienst zonder christendom, uit de openbare school moeten geweerd worden. De meening toch van het concept, vervolgt de adressant, is allerduidelijkst, dat de openbare scholen ook aan niet-christenen toegankelijk moeten zijn, en de israëlitische scholen dus opgeheven kunnen worden. Om kort te zijn, wie, die eenige waarde hecht aan christelijke opvoeding en beschaving, zal ooit geneigd zijn scholen te verdedigen en te ondersteunen, waarin de wetenschap reeds in hare eerste gronden beroofd moet worden van de opvoedende sappen, en ontdaan van al hetgeen haar in zijn oog behagelijk maakt. Neen waarlijk, zoo besluit de adressant, zonder christendom liever geene scholen. Waarom zou de Grondwet slechts de keus overlaten tusschen den nacht der barbaarschheid of het dwaallicht der valsche beschaving? Op alle deze gronden vraagt de adressant van U Edel Mogenden de verwerping der aangehaalde woorden van het wets-ontwerp, namelijk: « de inrigting van het openbaar « onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, « door de wet geregeld », en de in de plaats stelling dezer woorden: « Het « onderwijs zal, als een hoogst belangrijk onderwerp van aanhoudende « staatszorg, door de wet worden geregeld. In alle gemeenten wordt van « overheidswege een christelijk lager onderwijs gegeven. »

« Daar dit adres in betrekking staat tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer te concluderen, het ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden. »

« *A. Elink Sterk jr.*, te 's Gravenhage, deelt U Edel Mogenden breedvoerige beschouwingen mede *tegen* de voorgestelde inrigting der Eerste Kamer en *voor* een verkiezings-stelsel met één enkelen tusschentrap. Wat

het eerstgenoemde punt aangaat, de voorgestelde vorming eener Eerste Kamer, oordeelt de adressant, dat, wanneer wij het niet met eene enkele kamer van vertegenwoordigers kunnen doen, overeenkomstig de eerste na het herstel onzer onafhankelijkheid daargestelde Grondwet, aangevuld door den maatregel van ontbindbaarheid en andere nuttig te achten waarborgen, voorzeker eene *Eerste Kamer* toch eene hoogere beteekenis behoort te hebben, dan het ontwerp te verwachten geeft. Wanneer dezelfde volkskeuzen toch over de zamenstelling van deze en over die der Tweede Kamer zullen beslissen, zonder eenig ander onderscheid, dan dat de leden der Eerste wat meer gegoed en niet voor deze dienst gesalarieerd zullen worden, moeten haar, naar des adressants meening, de noodige zelfstandigheid en eigendommelijkheid van karakter ontbreken. De gegoedheid naar de opbrengst van directe belastingen, buiten het patentregt, afgemeten, zal ook maar een gedeeltelijk representatief der groote fortuinen zijn; en daar men nu in die zamenstelling geen waarborg hoegenaamd voor een hoogeren trap van kennis en slechts een eenzijdig bewijs van hoogen maatschappelijken stand zal bespeuren, zal die Eerste Kamer den aanleg, niet hebben, om op verstandsgronden eenig meer bijzonder vertrouwen of eerbied in te boezemen, evenmin als zij door een volkomen glans van aanzienlijkheid op de verbeelding zal werken. En indien nu het politische leven van zulk een deel van de wetgevende magt zich kenmerken mogt door toestemming of tegenstreving van hetgeen door de andere deelen wordt begeerd, dan is het te vreezen, dat zoodanig ligchaam niet tot deugdelijken waarborg van meer volmaakte wetgeving dienstbaar zal worden bevonden. De adressant meent dus bescheiden zijne twijfeling te mogen uiten, of het niet voor onzen Nederlandschen toestand verkieslijker zijn zou, geheel geene Eerste Kamer in de Grondwet op te nemen dan eene zoodanige, vooral ook omdat er niets onveiliger is voor de rust van eenen Staat, dan zich te verlaten op een steunpunt, dat bij gebreke van vastheid en kracht spoedige waggeling kan doen vreezen. « Immers, zoo eindigt de adressant, de behandeling van dit punt, waar geene natuurlijke bestanddeelen voor eene Eerste Kamer aanwezig zijn, is zij eene geheel overbodige en nuttelooze instelling. » Wat de tweede breedvoerig en zaakrijk behandelde bedenking, het kies-stelsel, aangaat, meent de adressant de vraag te mogen in het midden te brengen, of niet inderdaad het behoud van *een enkel stemregt, beneden het kiesregt*, het meest geschikt zou zijn, om duurzaam te voldoen, ja zelfs of dit ook niet aan den waren aard der zaak het best beantwoorden zou. Wat ook de heeren ontwerpers der Grondwet, vervolgt de adressant, voor zich aannemen als de beste theorie, toch erkennen zij in de practijk niet alle staatsburgers tot het kiesregt te kunnen toelaten, ja slechts een betrekkelijk klein deel daaronder te kunnen begrijpen; van daar hunne bepaling op het stuk van den census. En nu vraagt de adressant, wat het schaden zou een stemregt in wezen te laten, dat zich aanbiedt als eene gewenschte aanvulling en overgang, die men niet

geheel missen kan, zonder vele burgers nog een onafzienbaar langen tijd alle deelneming aan de verkiezing te laten ontberen. De adressant zou daarin, wat men er ook van zegge, altijd nog het meest eigenaardige middel vinden, om aan den éénen kant een billijk aandeel in het genot der burgerlijke regten zoo ver mogelijk uit te breiden, verder zelfs dan de nu ontworpen bepalingen voor het kiesregt medebrengen, en aan den anderen kant zich toch tevens in zekerheid te stellen tegen het zeer groote gevaar van overijlde definitive keuzen; terwijl requestrant oordeelt, dat juist dit stelsel aan de manifestatiën van den volkswil werkzaamheid zou gunnen, zonder aanleiding te geven, dat die haar doel kunnen overschrijden; dat dit krachtige outwikkeling zou toelaten, maar tevens bezadigdheid waarborgen, beter dan bij een volkomen regtstreeksch verkiezingswerk immer te wachten is. Bovendien betoogt de adressant, dat de meeste gevestigde burgers tamelijk geschikt te achten zijn, om vertrouwde mandatarissen te benoemen, geschikt en bevoegd tot het doen van goede keuzen voor de kamers; maar hij acht het integendeel misleiding der volks-meerderheid, als men haar diets wil maken, dat zij zelve die definitive keuzen even goed *onmiddellijk* kan verrigten. Er is, vervolgt de adressant, wil men billijk zijn, op aannemelijke grouden, veel, dat voor regtstreeksche verkiezingen met eenen census, veel dat voor een stelsel met éénen trap pleit; maar dit is zeker, een kiesregt met voorafgaand stemregt verdient ook daarom de voorkeur, omdat het der waarheid het meeste nabij komt, terwijl de andere wijze van verkiezing inderdaad niets anders dan eene fictie is, welke niet toelaat, dat eenige keus op grond van geheel eigene overtuiging geschiedt, of een onevenredig groot getal verstoken moet laten van alle deelneming aan zoodanige verrigtingen, die zij van een zoo liberaal stelsel verwachten mogt. Doch er is meer, dat mij geheel voor de verkiezing met den tusschentrap van het stemregt heeft ingenomen, zegt adressant, en dit is de overweging, welke invloed door den radicalen vorm meest waarschijnlijk op 's volks zedelijke en stoffelijke belangen zal worden uitgeoefend. Bij geheel regtstreeksche verkiezingen zal, min of meer, steeds politische opgewondenheid en spanning worden gaande gehouden, zullen uitnemende redenaars-gaven en andere bijzondere gunstige eigenschappen, ter verwerving van populariteit en aanhang, zich eenen gemakkelijken weg banen, maar zal dikwerf de kroon der verdienste ontroofd worden aan mannen, die in een bedrijvig leven of stille studiën de gronden hebben gelegd, om geschikte volks-vertegenwoordigers te zijn, en zal dus het gevolg wezen, dat 's lands vergadering van sommige gelijksoortige bekwaamheden overvloedig voorzien zal zijn, maar dat zij aan vele anderen gebrek zal hebben, die ter goede en bezadigde behandeling van bijzondere onderwerpen van wetgeving geheel onontbeerlijk kunnen zijn. En, vervolgt de adressant, moeten de regtstreeksche verkiezingen tot een zeer lagen census afdalen, dan zullen de kabalen en omkoopingen allerdroevigste schade onder de zedelijkheid

der Natie uitrigten, terwijl hij eindelijk, 's lands groote finantiële belangen in aanmerking genomen, ook voor de verdere deelen van de huishouding van Staat boven alles een vasten en duurzamen gang van bestuur wenschelijk acht, en ook uit dien hoofde niet raadzaam vinden kan, dat ter vervanging van het geestverdrukkend en zieldoodend stelsel van vroegere dagen nu tot een uiterste worde overgeslagen, dat de deur kan openzetten voor de inwerking der allerdriftigste en heethoofdigste volks-partijen. Maar mogt, zoo eindigt de adressant, de beslissing van U Edel Mogenden niet vallen in dien zin, als hij voor zich allerwenschelijkst en door politische, zedelijke en huishoudelijke gezigtspunten voor zich beslist acht, dan is het zijne ernstige bede, dat onze wetgeving zich niet late verleiden, den census bij de regtstreeksche verkiezingen lager te stellen, dan in het ontwerp der commissie van grondwets-herziening is aanbevolen.

«Daor dit adres betrekking heeft op de aanhangige herziening der Grondwet, heeft uwe commissie de eer te concluderen, dit stuk, ter inzage van U Edel Mogenden, ter griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer VAN HAERSOLTE:

«*L. Kluit* en 70 ingezetenen der gemeenten Mijnsheerenland, Strijen, Strijensas, Maasdam en Puttershoek, in het 4de arrondissement der provincie Zuid-Holland, hebben zich in een zeer uitvoerig adres tot U Edel Mogenden gewend, om, zoo als adressanten zeggen, hunne zienswijze zoo beknopt mogelijk op te geven. Zij behandelen daarbij de navolgende artikelen van het ontwerp van gewijzigde Grondwet der commissie, als: artt. 1, 2, 27, 29, 56, 69, 72, 74, 82, 117, 137, 150, 159, 183. Adressanten verklaren, dat zij, wat er ook van worde gezegd of geschreven, en wat ook de memorie van toelichting der commissie daaromtrent moge vermelden, het volk niet rijp achten tot het doen der keuze voor de Staten-Generaal; en zij achten het wenschelijk, dat zulks bij voortduring door de Provinciale Staten blijve geschieden. Eindelijk wordt in dit adres de ongelijkmatigheid aangetoond van den bij art. 2 van het voorloopig kies-reglement voorgestelden census, bij vergelijking van het getal kiesbevoegden in de steden en op het platteland van de provincie Zuid-Holland; en ten slotte ook nog eenige bezwaren ontwikkeld over artt. 7, 8, 13 en 20 van datzelfde reglement.

«*J. B. Blijdenstein*, fabrikant, en 46 andere onderteekenaren te Enschedé, geven in hun adres aan U Edel Mogenden hoofdzakelijk te kennen, dat zij geene overwigtige redenen zien, om de Eerste Kamer der Staten-Generaal te behouden. Zij verlangen wijders: 1. vermindering van het inkomen der Kroon; 2. volkomene openlijke rekenpligtigheid, zoowel in het beheer der Oost-Indische bezittingen als van Nederland zelf; en 3. afschaffing der accijnsen op het gemaal, geslagt en de brandstoffen.

«Mr. *L. P. L. G. van den Bergh*, advokaat voor den Hoogen Raad te 's Gravenhage, betoogt aan U Edel Mogenden in een adres, waarom, naar des adressants meening, de geestelijken moeten worden uitgesloten van regerings-ambten, en ontwikkelt zijne denkbeelden tegen het behoud van eene Eerste Kamer der Staten-Generaal. Hij verzoekt ten slotte U Edel Mogenden, om bij de herziening der Grondwet in overweging te nemen, of er, inzonderheid bij het sluiten van leeningen, termen kunnen bestaan, om het tribunaat te herstellen, hetzij gemeentelijk, gelijk het vroeger hier te lande bestond, hetzij als staats-collegie, gelijk het in Frankrijk onder het consulaat en keizerrijk tot op het jaar 1807 bestaan heeft.

«Nog zijn bij U Edel Mogenden ingekomen: een adres uit Zwolle van *C. G. de Moen* en 50 andere onderteekenaren;

«een adres van de leden des kerkeraads der christelijke afgescheiden gemeente te Hoogeveen, provincie Drenthe; en

«een adres van *J. Seinen* en 63 andere ingezetenen van Ommen, provincie Overijssel, waarbij op vrijheid van godsdienst en onderwijs wordt aangedrongen, en in het laatstgemelde adres daarenboven op de afschaffing der slavernij in de koloniën, tegen behoorlijke schadeloosstelling, maar zoo min mogelijk bezwarend voor 's lands schatkist.

«Uwe commissie stelt voor, om alle deze verzoekschriften ter griffie te deponeren, omdat dezelve betrekking hebben op de grondwetsherziening, thans bij U Edel Mogenden in behandeling.»

«De leeraar, ouderlingen, diakenen en verdere leden der hervormde gemeente van Kolderveen en Dingsterveen, provincie Drenthe en Overijssel, ten gezamenlijke getale van 141, hebben in een aan U Edel Mogenden ingediend verzoekschrift te kennen gegeven, dat zij zich vereenigen met het aan U Edel Mogenden bekende adres der Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk.

«8 Leden van den hervormden kerkeraad te Genemuiden verklaren in hun adres zich tegen de zoogenaamde vrijheid van godsdienst en onderwijs Zij vreezen, dat deze zullen leiden tot wanorde en verdeeldheid, en eindelijk tot de geheele ontbinding van het Nederlandsche volksbestaan, en verlangen een behoorlijk en nadrukkelijk toezigt van den Staat op de verschillende godsdienstige gezindten, als ook het onderwijs, op de bestaande grondslagen, door de wet geregeld.

«*J. M. Le Coultre* en 17 andere ingezetenen van Blokzijl,

«*A. Jentinck* met 26 ingezetenen van Steenwijkerwold en

«*E. Ekker* met 94 inwoners van Vollenhove, hebben aan U Edel Mogenden, in geheel gelijkluidende adressen, hun gevoelen kenbaar gemaakt tegen de bepalingen omtrent de vrijheid van godsdienst en onderwijs, zoodanig als dezelve zijn opgenomen in het ontwerp van gewijzigde Grondwet. Zij verlangen het behoud van art. 45 der wet van 18 Germinal, an X, en wijzen, wat de vrijheid van het

onderwijs betreft, op den toestand in België, Beijeren en Oostenrijk.

«De kerkeraad der Nederduitsche hervormde gemeente te Enschede ontwikkelt in een aan U Edel Mogenden ingediend adres de navolgende bezwaren tegen sommige bepalingen van het openbaar gemaakte ontwerp van gewijzigde Grondwet. Hij acht het regt van vereeniging, zoo als het in art. 10 wordt erkend, als zullende leiden tot het oprigten van een geheel onbepaald getal kloosters. De vrijheid van godsdienst zal stoornis verwekken aan de openbare rust en orde, daar de heilzame bepalingen van art. 45 der wet van 18 Germinal, an X, zouden worden opgeheven. Adressanten verlangen, dat alle inkomsten, *thans* genoten wordende door godsdienstige gezindten of hare leeraren, grondwettelijk worden gewaarborgd; en dat het regt van placet in deszelfs geheelen omvang worde verzekerd; terwijl zij zich ten slotte verklaren tegen de voorgestelde algemeene vrijheid van onderwijs.

«Twee genoegzaam hiermede overeenstemmende adressen zijn aan U Edel Mogenden ingediend door 13 leeraren bij onderscheidene protestantsche gezindten in den ring van Vollenhove en Steenwijk, provincie Overijssel, en door den kerkeraad der hervormde gemeente te Zuidlaren, provincie Drenthe. Eerstgemelde adressanten verklaren daarenboven, dat zij zich gevoelig gekrenkt achten door het bepaalde in art. 86, luidende: *geestelijken zijn niet benoembaar tot leden van de Staten-Generaal.*

«Eene dergelijke strekking heeft ook nog een adres van eenige hervormde predikanten, presente leden van het klassikaal bestuur van Koevorden en daarbij behoorenden onderling.

«Daar allle deze adressen betrekking hebben op de grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om die ter griffie te deponeren.»

«*A. Vogelsang*, burgemeester der gemeente Heinenoord, vangt zijn adres aan met de betuiging zijner schroomvalligheid, om de honderden adressen te vermeerderen, maar hij wil niet, na ook een oordeel over het voorstel van grondwets-herziening van 1844 te hebben geuit, dat men zijn stilzwijgen verkeerd zou uitleggen. In de algemeene beschouwing van zijn adres oordeelt hij, dat men de behoeften der Natie niet slechts tot voorziening in tweederlei opzigten en doel had moeten uitstrekken, maar dat eene andere behoefte vóór alles had moeten gelden, omdat er alleen de voorwaarde in te vinden is, om eenen nationalen Staat te kunnen *blijven* uitmaken en eene *goede* regering mogelijk te stellen, — de behoefte aan eene eenvoudige en zuinige staats-inrigting. Hij gelooft, dat niet de vraag moet gelden naar wat elders bestaat, maar veeleer: «Welke inrigting van Staat voor Nederland voldoende is, zoo in verhouding tot de enge grenzen van ons land als tot de geringe bevolking, die het telt?» Hij vreest, dat, als eens de Grondwet zal herzien zijn en het belasting-biljet geen lager cijfer van belasting aanwijst, dat dan de teleurstelling bij het volk van Nederland groot

zal zijn en een andere wensch ons wacht, die een nieuwe volks-eisch zal worden. Eene regeling naar de Britsche constitutie gelooft hij gelijk, als hield de eenvoudige burger de hofhouding van den vorst, want Nederland telt slechts één millioen zielen meerder dan Londen, — terwijl hij versterking voor zijne meening vindt, dat zuiniger en eenvoudiger huishouding noodig is, in de bekende vergelijking van den tegenwoordigen tijdelijken minister van Binnenlandsche Zaken, die gezegd heeft, dat de Lemmer beurtman te hoog in tuig en te zwaar in bemanning zou zijn. De adressant, de bepalingen van het ontwerp-grondwet volgende, begint met de opmerking, dat eene zamenvoeging van gewesten *twee* tonnen gouds zou besparen, en vraagt: of er in deze niet eene proeve had moeten genomen worden op het gezond verstand der Natie, zonder op haren bijval vooruit te loopen. Hij wil, dat de verzoekschriften, aan deze Kamer in te dienen, *ongezegeld* zullen zijn, welke bijvoeging hij in art. 9 verlangt. Artt. 11, 12, 21 en 22 wil hij weggelaten hebben, om aan de Grondwet van 1848 geene onwaarheid te doen zeggen, — acht eene civiele lijst verkieslijk en had, voor het geval van afstand van de Kroon, voorziening gewild. Art. 68 der Belgische constitutie acht hij beter dan art. 56 der voordragt. Ook vraagt hij, of bij afstand van grondgebied de *gewone* wetgever bevoegd is? Artt. 58 en 59 kan hij niet denken dat zullen voldoen, omdat art. 43 van het voorstel van 1844 alleen zal kunnen bevredigen. In art. 60 wil hij in de eerste alinea de bijvoeging van art. 55. *Proeve* mr. D. DONKER CURTIUS, en de weglating der laatste alinea. Verwijzende naar diezelfde proeve, herinnert hij, dat in dezelve aan den Raad van State geene plaats was gegund, maar die «een *nutteloos* en *kostbaar* rad aan « den wagen » werd genoemd. De suppressie zou éene ton gouds bezuinigen en de theorie der bureaux kon men aan in het vak ervaren practicale mannen ten toets geven. Ook zegt hij, in die Proeve was eene bepaling der ministeriële departementen en schat hij de bezuiniging der weglating van de departementen voor de eerediensten op *f* 60,000. Bij art. 72 der voordragt wil hij gevoegd hebben: «Geen bevel des Konings kan hen van deze verantwoordelijkheid ontslaan.» Art. 65 der gezegde proeve. — De Eerste Kamer acht hij verkieslijk te doen wegvallen, omdat die instelling niet vindt en nooit gevonden heeft de sympathie der Natie en er *f* 100,000 bezuinigd wordt. In de voordragt acht hij den census te hoog en de zitting van negen jaren te lang. De bepaling der verdeeling van de gewesten en de bepaling van den census wil hij aan de gewone wet hebben overgelaten, terwijl het getal leden der Tweede Kamer, te regelen naar den maatstaf der bevolking, eene in ons land ongekende nieuwheid door hem wordt geacht, aan bedenking onderhevig en eene erkentenis tevens zoude zijn, dat wij te kort hebben gedaan aan onze vroegere zuidelijke landgenooten. De redactie van art. 115 der Staats-commissie wordt raadzamer geoordeeld dan die is aangenomen bij art. 120 der voordragt. Beter dan art. 128 acht hij art. 141 der tegenwoordige Grondwet, maar onvergelijkelijk beter nog art. 175 der

Staatsregeling van 1798, die alleen «*huisselijke departementale kosten*» kende en die van geene provinciale opcenten weten wilde, die de waarheid der staatsbegrooting, volgens hem, verbergen. Ook vraagt hij bij art. 136, of het collegie van Gedeputeerde Staten geene andere inrigting zou behoeven? In art. 143 wil hij de bevoegdheid hebben uitgedrukt, dat de gemeente-besturen de belangen hunner gemeente en ingezetenen ook bij de wetgeving kunnen voorstaan. In art. 156 begrijpt hij den strijd niet, die tusschen de voordragt en art. 158 der proeve Grondwet van mr. D. Donker Curtius en art. 157 gelijke proeve van professor Thorbecke, die toch beiden leden waren der Staatscommissie; hij wenscht als deze de voordragt van leden voor den Hoogen Raad bij deze Kamer. Op art. 165 mist hij in de memorie van toelichting de noodige aanwijzing. In art. 171 vindt hij waarborg voor «de verbindtenissen»; bij de commissie ging het woord «*nakoming*» vooraf; hij vindt hier iets meer dan taalkundige zuivering. In het VIIIste hoofdstuk vindt hij te veel reglementaire bepalingen, die hij met de bepaling, of er eene loting zal zijn dan niet, aan de gewone wet wil overlaten. Art. 190 vindt in hem een heftig tegenstander, terwijl hij er eene aanranding in meent te zien van der ingelanden eigendomsregten. Naast de vrijheid van onderwijs wil hij eene bepaling van het getal onderwijzers, in eene gemeente toe te laten. Hij vraagt, of art. 4 der additionnele artikelen niet strijdig is met art. 146 der voordragt. Betuigende met veel in te stemmen wat is gezegd in de bekende rede van den tijdelijken minister van Justitie van 13 Mei jl., had hij gaarne de toepassing van die gestelde beginselen in het ontwerp van Grondwet aangetroffen, en gelooft hij, dat de Natie zeer toegeeflijk zou zijn geweest, als bij de Grondwet ruim *één millioen* ware bezuinigd geworden, te meer, omdat dit hoop zou gegeven hebben op besparing van meerdere. Zich beklagende, dat men te veel theoriën volgt en practicale ervaring verontachtzaamt, wijst hij ten slotte op het *voorloopig kies-reglement*, dat hij zegt een allerschreeuwendst onregt te bevatten. De vereeniging van stad en land tot ééne keuze noemt hij eene onregtvaardige, en hij vermeldt, dat thans 18,011 stemmen medewerken tot eene keuze tot leden der Provinciale Staten, — terwijl naar het voorstel 3891 stemmen de leden voor de vertegenwoordiging kunnen kiezen, dus 14,120 stemmen minder; en, zegt hij, daar de 1317 stemmen van het platteland zich verliezen in de 2574 der stad, zoo zal het land geen gebruik willen maken van een gegeven regt, dat eene openlijke bespotting is, en alleen 2574 stemmen zullen tot de keuze medewerken; nu was de verhouding 1 op de 31 zielen, — dan zal ze zijn 1 op de 201 zielen. Ook wil hij voor Zuid-Holland 12 kies-districten, en eindigt met te vragen de verwerping van het voorgedragen kies reglement.

«Daar dit verzoekschrift betrekking heeft op de in behandeling zijnde wetten, zoo stelt uwe commissie voor, om hetzelve ter griffie neder te leggen.»

«*L. Engbers*, aartspriester van Twente en pastoor te Vasse, benevens 45 andere roomsch-katholijke geestelijken, zoo pastoors als kapellaans uit dat kwartier van de provincie Overijssel, hebben zich gedrongen gevoeld, om zich bij adres tot U Edel Mogenden te wenden, nadat zij kennis hadden genomen van het aan U Edel Mogenden reeds bekende adres der synodale commissie. Adressanten zeggen, dat, naar hunne overtuiging, in de Grondwet niets kan weggelaten worden van hetgeen de commissie in het ontwerp van gewijzigde Grondwet ten aanzien der godsdienst-vrijheid en der met haar verbondene vrijheid heeft opgenomen. Vrijheid van belijdenis zijner godsdienstige meeningen; vrijheid van openbare oefening der godsdienst, behoudens de noodige maatregelen ter bescherming van openbare orde en rust; vrijheid van kerkgenootschappen, om met hunne hoofden briefwisseling te houden en hunne kerkelijke voorschriften af te kondigen, behoudens de verantwoordelijkheid volgens de strafwet, deze vrijheden zijn bestanddeelen van het begrip zelf van godsdienst-vrijheid; terwijl de vrijheid van benoeming en aanstelling der bedienaren van de godsdienst, volgens de eigene wetten van ieder kerkgenootschap, daarvan een noodzakelijk regtstreeksch gevolg is. Omtrent het onderwijs geven adressanten wijders te kennen, dat zij het beginsel van vrij onderwijs wenschen vastgesteld te zien, daar, zeggen zij, de vrijheid van godsdienst, zonder vrijheid van onderwijs, een bedrog is, doordien hij meester is van het lot der godsdienst, die meester is van de jeugd. Zij vermeenen, dat met deze vrijheid niet onvereenigbaar is het nemen van voorzieningen, om te waken, dat onbekwaamheid of onzedelijkheid van deze vrijheid voor het lager onderwijs misbruik zouden kunnen maken. Omtrent het hooger en middelbaar onderwijs, zeggen adressanten verder, moge de thans bestaande vrijheid ongeschonden bewaard blijven en alzoo *geen* onderzoek naar de bekwaamheid ingevoerd worden. Eindelijk wordt ook nog hun verlangen kenbaar gemaakt omtrent het behoud van het regt van vereeniging, *gelijk het door wetgemelde commissie in haar ontwerp is uitgedrukt.*

«*A. M. Helmich* en 283 andere roomsch-katholijke ingezetenen der stad Zwolle hebben in een adres aan U Edel Mogenden mededeeling gedaan van hun gevoelen omtrent eenige punten, welke zij in de nieuwe Grondwet wenschen opgenomen te zien. Deze zijn: geheele vrijheid van godsdienst en vrijheid van onderwijs. Adressanten verstaan door de eerste, dat de vrije uitoefening der godsdienst *en de daarmede in verband staande handelingen* onbelemmerd zij, en ontkennen het regt aan den Staat om tusschen beide te treden, *vóór en aleer* de orde en rust gevaar loopen. Omtrent de tweede vrijheid, verlangen adrrssanten geene verdere beperking, dan die tot verzekering der bekwaamheid en een onberispelijk gedrag van hen, die zich met het onderwijs belasten.»

«*J. Lammerink* met 2861 roomsch-katholijke ingezetenen van het arrondissement Almelo, provincie Overijssel, hebben met een geleidend adres aan U Edel Mogenden het door hen aan Zijne Majesteit den

Koning toegezonden verzoekschrift ingediend, met de uitnoodiging, dat het U Edel Mogenden behagen moge, de door adressanten voorgedragene stellingen bij de beoordeeling der concept-grondwet in gunstige aanmerking te nemen. Deze stellingen betreffen de vrijheid van godsdienst en onderwijs; — afschaffing der belastingen op het gemaal, geslagt, turf, zeep en zout; — regtstreeksche verkiezingen en het armwezen. Het verdient opmerking, dat ongeveer 70 dezer adressanten hunnen naam niet hebben kunnen schrijven, en vele andere onderteekeningen òf niet òf moeijelijk te lezen zijn.

«Een hiermede genoegzaam geheel overeenstemmend adres is aan U Edel Mogenden ingediend door *B. Kristen* met 68 roomsch-katholijke ingezetenen van Denekamp, provincie Overijssel.

«*A. de Jong* met 49 inwoners van Maassluis;

«*T. Groenewegen* met 64 inwoners van Monster;

«*E. Houniet* met 113 inwoners van Soeterwoude;

«*J. van der Salm* met 96 inwoners van Soeterwoude;

«*J. Ammerlaan* met 74 inwoners van Soeterwoude;

«*P. Jos van Vlaanderen* met 253 inwoners van Pijnacker;

«*C. Beerendonk* met 66 roomsch katholijke ingezetenen van Oud-Beijerland;

«*G. G. Bongaerts jr.* met 122 leden der roomsch-katholijke gemeente van Kralingen;

«*W. J. C. Wiedenbruck* met 106 inwoners van Raalte, provincie Overijssel,

hebben allebij 9 afzonderlijke, maar geheel overeenstemmende, adressen aan U Edel Mogenden kennis gegeven, dat zij zich vereenigen met het ontwerp van gewijzigde Grondwet der commissie van 17 Maart jl. Bovendien dringen zij bij U Edel Mogenden aan: *a.* op regtstreeksche verkiezingen voor beide de kamers met uitgebreider kiesregt; *b.* op het regt van vereeniging; *c.* op vrijheid van godsdienst, en *d.* op vrijheid van onderwijs, met dien verstande, dat de beperkingen in het bovengemelde ontwerp van herziene Grondwet alleen het *lager* onderwijs zullen treffen.

«Alle deze verzoekschriften betrekking hebbende op de grondwetsherziening, zoo stelt uwe commissie aan U Edel Mogenden voor, om die ter griffie te deponeren.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Woensdag, 19 Julij.

Bij monde van den heer STORM VAN 'SGRAVESANDE:

«*J. van Dissel*, med. doct. te Groenlo, geeft aan U Edel Mogenden bij adres te kennen, dat hij, ingevolge de beleefde invitatie der Regering, om ieders gedachte te mogen vernemen omtrent het voorgedragen ontwerp van grondwets-herziening, de vrijheid neemt U Edel Mogenden te verzoeken: 1°. het bedoeld ontwerp niet aan te nemen dan nadat het op verschillende punten zal gewijzigd zijn; 2°. vooral op bezuinigingen acht te slaan, en bepaaldelijk het inkomen van de Kroon te verminderen, zoo als adressant reeds drie jaren geleden aan U Edel Mogenden heeft verzocht. Hij toch is van gevoelen, dat (zoo als hij zich uitdrukt), al daalde er eene nieuwe Grondwet uit den hemel, en de dringend noodzakelijke bezuinigingen waren er niet in bepaald, dezelve als onbruikbaar zou moeten worden beschouwd; 3°. het maximum der staats-bezoldigingen voor de hoofd-ambtenaren bij de wet te bepalen, en de wet op de burgerlijke pensioenen in dier voege te wijzigen, dat onder anderen vier afgetreden ministers (het nut van wier vroegere verrigtingen, volgens adressant, zeer problematisch is) niet kunnen worden begiftigd met eene jaarlijksche som, overtreffende het bedrag, dat sommige geheele gemeenten in 's Rijks schatkist storten; 4°. de benoeming van de leden van den Hoogen Raad op dezelfde wijze te doen plaats hebben als thans geschiedt; 5°. den erfelijken adeldom, volgens adressant «dat misvormde lijk van uitgebloeid schoon, ten grave te brengen en een persoonlijken adeldom voor uitstekende verdiensten, bij de wet te verleenen, in de plaats te stellen; 6°. het kiesregt meer uit te breiden, zonder eenigen census, doch behoudens de verpligting der kiezers en des noods der gekozenen, om het bewijs te leveren: «dat zij in de edele kunst van lezen en schrijven het op de hoogte gebragt hebben, van hunne respective namen te kunnen teekenen».

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres, ter inzage der leden, ter griffie neder te leggen.»

«*G. J. Rosegaarde* en 29 andere ingezetenen van Zutphen geven bij adres aan U Edel Mogenden te kennen, dat zij over het algemeen instemmen met den geest en de strekking van het ontwerp van gewijzigde Grondwet, zoo als het door de Regering aan U Edel Mogenden is aangeboden, doch dat bij hen eenige bedenkingen zijn opgekomen, welke zij, onder breedvoerige ontwikkeling der gronden, waarop dezelve berusten, aan U Edel Mogenden kenbaar maken. De adressanten zouden hoofdzakelijk wenschen: 1°. dat de bepalingen omtrent het regt van vereeniging in de Grondwet wierden opgenomen, zoo als door de Staatscommissie van 17 Maart jl. is voorgesteld; 2°. dat het inkomen van

de Kroon moge worden verminderd; 3°. dat al de leden van het Koninklijk Huis deelden in de algemeene lasten; 4°. dat er geene bepalingen omtrent het verleenen van adeldom in de Grondwet wierden opgenomen; 5°. dat er geene Eerste Kamer der Staten-Generaal wierd behouden; 6°. dat ook voor de gemeente-besturen openbaarheid verpligtend worde gemaakt; 7°. dat de voordragt en benoeming der leden van den Hoogen Raad voortdurend geschiede, zoo als thans plaats heeft; 8°. dat ten opzigte der vrijheid van godsdienst gelijke beginselen voor het geheele Rijk wierden gevolgd en dus datgene, wat in het eene gedeelte van het Rijk wordt toegestaan, niet aan de ingezetenen van het andere gedeelte kunne verboden worden.

« *W. Kopus* en 6 andere ingezetenen van Borculo deelen almede bij adres verschillende bedenkingen aan U Edel Mogenden mede, welke bij hen zijn opgekomen betrekkelijk de door de Regering aan U Edel Mogenden ingediende wets-ontwerpen tot wijziging van de Grondwet. Ook zij wenschen afschaffing van de Eerste Kamer, openbaarheid van de vergaderingen der plaatselijke besturen, en behoud der thans gebruikelijke wijze van benoeming der leden van den Hoogen Raad; maar zij verlangen daarenboven, dat worde vastgesteld: de geheele afscheiding van Limburg; de regeling van het inkomen van de Kroon bij eene wet; geen erfelijke adel; afschaffing van den Raad van State; schadeloosstelling aan de leden der Tweede Kamer bij wijze van presentie-geld voor elke vergadering; afschaffing van het regt van collatie; en kiezers-vergaderingen in elke gemeente, meer dan 2000 zielen tellende.

« Verder is nog aan U Edel Mogenden een adres ingediend door *W. A. de Meester* en 11 andere ingezetenen van Harderwijk, daarbij te kennen gevende, dat zij zich geheel met den inhoud der door de Regering aangeboden twaalf wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet kunnen vereenigen, en mitsdien U Edel Mogenden verzoeken, die ontwerpen wel door uwe goedkeuring te willen bekrachtigen.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, deze drie adressen, ter inzage van de leden dezer Kamer, ter griffie te deponeren. »

« De kerkeraad der hervormde gemeente te Doetinchem deelt aan U Edel Mogenden bij adres eenige bedenkingen mede betrekkelijk het aangeboden ontwerp van Grondwet, bepaaldelijk betreffende: 1°. het regt van vereeniging, hetgeen, zoo onbeperkt erkend als het wordt voorgesteld, volgens adressanten, het oprigten van een onbepaald getal kloosters zou wettigen; 2°. de vrijheid van godsdienst: de godsdienstoefeningen moeten binnen de muren der daartoe bestemde gebouwen beperkt blijven; de opheffing van het regt van placet achten de adressanten zeer bedenkelijk; 3°. het onderwijs: de adressanten verlangen, dat den Staat de aanhoudende zorg voor het onderwijs blijve opgelegd, en geene algemeene vrijheid tot het geven van onderwijs worde gewettigd, waardoor de publieke scholen zouden vervallen.

« Ook de plaatselijke schoolcommissie te Doetinchem wendt zich bij adres tot U Edel Mogenden betrekkelijk dit laatste punt, namelijk de vrijheid van onderwijs. Zij zoude het allezins betreuren, indien de wet van 1806 geheel ter zijde wierd gesteld. zonder haren geest en hare maatschappelijke verbindende grondslagen te bewaren in eene nieuwe wet, aan welke behoefte is. Adressanten zijn van oordeel, dat de zaak van het volks-onderwijs aan de zorg van den Staat aanbevolen en voor deszelfs rekening moet blijven. Zij ontwikkelen de bezwaren, welke de voorgestelde vrijheid van onderwijs volgens hunne meening zal te weeg brengen, en verzoeken U Edel Mogenden geene grondwettige bepalingen toe te laten, die geene genoegzame waarborgen voor het verderfelijkst misbruik der in te voeren vrijheid bevatten.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, beide deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage der leden van deze Kamer.»

« *K. van Brakel* en 34 andere ingezetenen van den Bommelerwaard geven bij adres, gedagteekend uit Zoilichem, aan U Edel Mogenden hunne vreugde te kennen over de bepalingen, voorkomende in de voorgedragen wets-ontwerpen tot wijziging der Grondwet betrekkelijk de godsdienst en het onderwijs. Adressanten vermeenen, dat alsnu de dageraad is aangebroken, welke het blijde uitzigt aanbiedt, dat zij zullen verlost worden, althans verzachting genieten zullen van een dwangjuk, waaronder zij, nevens zoovele welgezinden, zoo lang getreurd en gezucht hebben. Volgens hunne meening, komt het alleen den Allerhoogste toe, conscientie-bindende wetten voor te schrijven. De adressanten stellen eenen bijzonderen prijs op de vrijheid van godsdienst en onderwijs: de laatste achten zij van des te meer belang, daar de tegenwoordige inrigting van het onderwijs, volgens hunne meening, niet die gunstige uitkomsten van beschaving oplevert, die wel wenschelijk zijn; volgens hun oordeel nemen hoogmoed, ongodsdienstigheid, ligtzinnige ongevoeligheid dermate de overhand, dat het waanwijze kind, misleid door de steeds opgevijzeld wordende hooge waarde van den mensch en de zoogenaamde verlichting, zich inbeeldt alles beter te weten dan de ouderdom, hetgeen allerlei nadeelige gevolgen heeft; terwijl ook omtrent de kennis der Christelijke godsdienstleer, volgens adressanten, eene allertreurigste onkunde bij de schooljeugd heerscht; men onderwijst wel theoretisch godsdienstige en zedelijke beginselen; maar de thans heerschende zedelijke krankheid zal meer en meer verergeren en, met de voortzetting eener peripatetische wijsbegeerte en verderfelijk scepticismus van kansel en katheder, zich eindelijk, volgens adressanten, in eene heidensche onwetendheid oplossen. Zij vermeenen alzoo, dat volle vrijheid van godsdienst en onderwijs thans het éénige stoffelijke redmiddel is.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen,

dit adres ter inzage van de leden dezer Kamer ter griffie neder te leggen. »

Bij monde van den heer VAN HAERSOLTE :

« *P. J. Weygardus Mz.*, openbaar onderwijzer te Vianen, heeft in een adres aan U Edel Mogenden te kennen gegeven, dat hij het artikel over het onderwijs, voorkomende in het door de Regering ingediende wets-ontwerp betrekkelijk de grondwets-herziening, aandachtig heeft overwogen; en dat hij zich ten sterkste verklaart tegen de vrijheid van onderwijs, zoo als die in dat artikel is uitgedrukt. Adressant heeft daarbij zijne denkbeelden omtrent eene nieuwe inrigting van het lager onderwijs aan U Edel Mogenden kenbaar gemaakt. Hij wenschte in elke gemeente eene gouvernements-school, waarvan de onderwijzer en de schoolbehoeften door den Staat moesten worden bekostigd. Adressant berekent, dat hiervoor ongeveer *f* 2,000,000 zouden benoodigd zijn, en vraagt, of deze niet door de heffing van eene afzonderlijke belasting zouden te vinden zijn.

« De kerkeraad der hervormde gemeente te Oud-Beijerland, als vertegenwoordigende de gemeente, zegt in een aan U Edel Mogenden ingediend adres, dat hij met genoegen eenige wijziging heeft opgemerkt in de door de Regering aan U Edel Mogenden ingediende wets-ontwerpen betrekkelijk de grondwets-herziening. Alle bezwaren betrekkelijk de godsdienst en het onderwijs zijn daardoor evenwel, naar het oordeel van adressanten, nog geenszins weggeruimd, zoo als omtrent artt. 5 en 8 van het wets-ontwerp n°. VI en art. 2 van het wets-ontwerp n°. X.

« *E. C. van Baerle* en 10 andere inwoners van Leerdam hebben aan U Edel Mogenden hunne bezwaren kenbaar gemaakt tegen eene bepaling, voorkomende in het regerings-ontwerp betrekkelijk de grondwets-herziening, en wel deze: dat de voorzitter van een gemeente-bestuur niet alleen buiten de leden van den raad, maar ook buiten de inwoners der gemeente zoude kunnen worden benoemd. Adressanten verzoeken, dat de navolgende bepaling daarentegen in de Grondwet moge worden opgenomen: « dat de benoeming van voorzitters der gemeente-raden zal gedaan worden uit eene voordragt, door de stembevoegde leden der gemeente aan Zijne Majesteit den Koning aan te bieden.

« Daar deze adressen betrekking hebben op de bij U Edel Mogenden in behandeling zijnde grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om dezelve alle ter griffie neder te leggen. »

« *L. Wolter* en 220 andere katholijke ingezetenen der gemeenten Dalfsen en Hoonhorst, provincie Overijssel;

« *A. van Velzen* en 24 andere ingezetenen van Warmond, provincie Zuid-Holland;

« *J. Blom* en 76 andere ingezetenen van Zevenhoven en Nieuweveen, provincie Zuid-Holland;

«*J. H. Thomas* en 105 andere ingezetenen van Kampen;

«*C. van Leeuwen* met 78 andere inwoners van Alkemade, provincie Zuid-Holland, geven allen in genoegzaam overeenstemmende adressen aan U Edel Mogenden te kennen, dat zij zich vereenigen met het ontwerp van herziene Grondwet der commissie van 17 Maart jl. Laatstgemelde verzoeken daarenboven: afschaffing der nationale militie en vermindering der belasting op de eerste levensbehoeften.

«*H. Wolkemeijer*, pastoor te Voorhout, provincie Zuid-Holland, en 79 andere onderteekenaren verklaren, in het aan U Edel Mogenden ingezonden adres, dat zij hun zegel hechten aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie in uwe vergadering van 13 Mei jl. opengelegd.

«Daar ook deze adressen alle betrekking hebben op de grondwetsherziening, zoo stelt uwe commissie voor, om ze, ter inzage van de leden, op de griffie neder te leggen.»

«*K. Haverkamp* met 43 andere inwoners van Oldenmarkt (provincie Overijssel);

«*D. W. Bredewold* met 40 andere inwoners der gemeente Wijhe (provincie Overijssel);

«*B. Reimerink* en 208 andere ingezetenen van Oldenzaal, provincie Overijssel; en

«*J. H. Saveneije* en 46 andere roomsch-katholijke inwoners van Coeverden (provincie Drenthe) geven aan U Edel Mogenden in vier afzonderlijke, doch gelijkluidende of in geest en strekking genoegzaam overeenstemmende, adressen te kennen, dat zij zich met het ontwerp van gewijzigde Grondwet, zoo als dit door de commissie aan Zijne Majesteit is aangeboden, vereenigen. Daarenboven dringen zij nog in het bijzonder op de navolgende punten bij U Edel Mogenden aan: 1°. het regt van vereeniging; 2°. de vrijheid van godsdienst; 3°. eene behoorlijke vrijheid van onderwijs, met dien verstande, dat de beperking, in het bovengemelde ontwerp voorkomende, alleen het lager onderwijs zal betreffen; 4°. regtstreeksche verkiezingen door de bevolking van de leden der beide kamers van de Staten-Generaal; 5°. gelijke bedeeling van winstgevende ambten en bedieningen; en 6°. afschaffing der belastingen op de eerste levensbehoeften. Eerstgemelde adressanten verlangen daarenboven bezuiniging en vereenvoudiging der staatshuishouding.

«*A. Holtkamp* uit Deventer, en 105 andere onderteekenaren, hebben ook bij een adres aan U Edel Mogenden hunne adhaesie kenbaar gemaakt aan het ontwerp der commissie, hierboven genoemd. Zij zeggen wijders geene toomelooze vrijheden te verlangen, gevaarlijk voor de openbare orde en rust; maar slechts zoodanige vrijheden, die bestaanbaar zijn met het openbaar gezag en tevens aan elken burger gelijke regten verleenen.

«Een dergelijk adres is aan U Edel Mogenden toegezonden door *J. Wilgent* uit Colmschate bij Deventer, benevens 111 andere onder

teekenaren. Deze adressanten hebben vermeend daarenboven bij U Edel Mogenden in het bijzonder te moeten aandringen op bezuiniging, vooral in de hooge trappen der staatshuishouding, op vrijheid van vereeniging en godsdienst, alsmede op vrijheid van onderwijs, met behoud van examens en een behoorlijk toezigt.

« Drie roomsch-katholijke openbare onderwijzers der gemeente Tubbergen (provincie Overijssel) hebben in eene aan U Edel Mogenden ingediende petitie te kennen gegeven, dat zij niet willen betrokken zijn in de adressen, aan U Edel Mogenden ingezonden door de gewestelijke vereeniging van het onderwijzers-genootschap te Zwolle en door de districts-vergadering te Almelo, van welke beide vereenigingen zij leden zijn. Adressanten verklaren in tegenstelling, zich te vereenigen met de gewijzigde Grondwet der commissie, en wenschen bij uitsluiting: 1°. dat het punt van het lager onderwijs in de Grondwet zoo omschreven worde, dat, hetgeen in den beginne schijnt vastgesteld, door geene wetten kan worden weggenomen; 2°. volkomene vrijheid van godsdienst in alles voor allen met afschaffing der bezoldiging van geestelijken door den Staat; 3°. gelijke verdeeling van ambten en bedieningen; en 4°. afschaffing der belastingen op gemaal, geslagt, brandstoffen, zeep en zout, en de REVENUEN *daarvan meer ten bezware der gegoeden te beleggen.*

« Daar alle deze adressen betrekking hebben op de in behandeling zijnde grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om deze ter griffie neder te leggen. »

Bij monde van den heer MACKAY:

« *S. Gratama* met 63 mede-ingezetenen van Assen geven in eene breedvoerige memorie hunne gronden op tot behoud der provincie. Zij beweren, dat wij niet verkeeren in eenen staat van revolutie, maar dat onze regts-toestand is behouden; dat alzoo het verkregen regt der provincie moet worden geëerbiedigd. Geen wettige waarborg voor het behoud der provincie zou het zaad zijn eener snelle vergankelijkheid. Adressanten verlangen gerustgesteld te worden, dat de minderheid voor geene meerderheid zal behoeven onder te doen. Speciaal zoude de toekomst voor Drenthe donker zijn. Zelfstandigheid is, volgens de adressanten, voor Drenthe niet alleen een regt, maar ook eene behoefte, daar het uit de ondervinding blijkt, hoe dat gewest, juist na die zelfstandigheid verkregen te hebben, zich heeft ontwikkeld en nog ontwikkelt. Adressanten meenen, dat men van Drenthe niet kan vergen, dat het in de voorbereiding zijner vernietiging beruste. Die zelfstandigheid wordt door de adressanten als eene oude daadzaak geschiedkundig betoogd. Zij zien in het verlies dier zelfstandigheid ook het verlies van bijzondere vermogens, aangewend tot uitbreiding der hoofdstad van het gewest. Voorts geven adressanten te kennen: 1°. dat

zij het kiesregt verlangen met éénen trap, daar zij in de directe verkiezingen veel bezwaar zien; 2°. dat de voorgestelde wijze van zamenstelling der Eerste Kamer van dien aard is, dat Drenthe vermoedelijk niet zal kunnen worden vertegenwoordigd: 3°. dat het regt van vereeniging te ruim en zonder waarborgen is voorgesteld; 4°. dat de bepalingen omtrent het onderwijs de ondermijning zijn der algemeene beschaving; 5°. dat de voorgedragen wijzigingen op het stuk van godsdienst overdreven zijn, en leiden tot botsingen.

« *W. Heddingh* met 154 ingezetenen van Gasselte, *J. Nijenhuis* met 87 mede-onderteekenaren en ingezetenen der gemeente Gieten, en *A. Braam* met 102 ingezetenen van Odoorn, allen in de provincie Drenthe, verklaren bij drie gelijkluidende adressen, dat zij geene bedenking hebben tegen vereeniging van gemeenten, wel tegen die van provinciën, wier zelfstandigheid bewaard moet blijven. Zij verlangen voorts meer waarborgen bij de uitoefening van het regt tot vereeniging, meer beperkende wetten tegen het toelaten van vreemdelingen en wel dat deze cautie zullen stellen, dat zij gedurende een tal van jaren geene ondersteuning zullen behoeven. Met art. 72 kunnen zij zich niet vereenigen, daar zij, hoewel niet tegen eene trapswijze verkiezing, echter de regtstreeksche voorstaan, maar op veel ruimer schaal en dat wel door alle meerderjarige Nederlanders in het volle bezit hunner burgerlijke en burgerschaps-regten en alleen onder die beperking, dat zij eigene middelen van bestaan moeten hebben, en kunnen lezen en schrijven, en dat zij hoofden zijn van huisgezinnen. Het nut der bij art. 74 voorgedragene Eerste Kamer zien zij niet in en in allen geval verlangen zij lageren census ten voordeele van Drenthe. Onder de bij art. 86 bedoelde uitzonderingen van het lidmaatschap der Staten-Generaal wenschen adressanten allen, die eenig ambt bekleeden, te zien opgenomen. Bij vrijheid van godsdienst volgens art. 156 verlangen zij gehoorzaamheid aan de landswetten. Bescherming vragen zij, met opgave eener gewijzigde redactie van art. 151, van alle bestaande en nader wettig in Nederland erkende kerkgenootschappen. Op art. 159 verlangen zij openbare plegtigheden binnen de muren. De vrijheid van onderwijs (art. 183) beschouwen zij allerverderfelijkst voor de maatschappelijke en voor de zedelijke ontwikkeling der Natie en eene bron van tweedragt. Zij verlangen dit onderwerp bij de wet geregeld. Op het voorloopige kies-reglement merken zij aan, dat dit ten prejudicie van het platteland is in vergelijking met de steden. Eindelijk verlangen zij afschaffing der belasting op het gemaal, het geslagt en de brandstoffen.

« *A. S. Lesturgeon*, met 85 mede-ingezetenen van Oosterhesselen (Drenthe), dragen eene gewijzigde redactie voor der artt. 28, omtrent het regt van vereeniging; 156, omtrent de vrijheid van godsdienst; 157, omtrent de bescherming der kerkgenootschappen; 159, omtrent de openbare godsdienst-plegtigheden; 161, omtrent de reglementen

der kerkgenootschappen ; 183, omtrent het onderwijs; — alles in meer beperkten en meer gewaarborgden geest, dan is voorgesteld.

« *J. Heppener*, med. doctor te Dwingelo, met 86 mede-onderteekenaren, dringen aan op regtstreeksche verkiezingen, een verantwoordelijk ministerie, eene ontbindbare Kamer, en vrijheid van onderwijs en godsdienst. Adressanten geven hunne bevreemding te kennen, dat er geene meerdere zucht tot bezuiniging in het ontwerp te bespeuren is, en vragen, of het inkomen van de Kroon, te heffen van eene kleine verarmde natie, niet kan worden verminderd; of het nut van den Raad van State en dat der Eerste Kamer opweegt tegen de kostbaarheid dier staats-ligchamen? of het geene bittere gewaarwording moet te weeg brengen, dat over het zuur opgebragte geld der Natie met kwistige hand beschikt wordt, en toelagen en pensioenen aan vaak onwaardige personen uitgedeeld worden? Zij dringen aan op bezuiniging of voorzien een staats-bankroet.

« *E. Lutgers*, met 38 mede-ingezetenen van Assen, verzoeken U Edel Mogenden, bij de herziening der Grondwet vast te stellen, dat de provinciën zullen behouden blijven. Zij verlangen regtstreeksche verkiezingen voor de Staten-Generaal, voor de Provinciale Staten, stedelijke en gemeente-besturen, met tijdelijke aftreding voor allen; openbaarheid der zittingen van genoemde vertegenwoordigingen; vrijheid van godsdienst binnen de muren, vrijheid van drukpers, duidelijk verzekerd; afschaffing der Eerste Kamer, waarin zij geen bezwaar zien bij de algemeene afschaffing van alle privilegiën.

« *J. van Diepenbrugge* te Peize (Drenthe), met 6 mede-onderteekenaren, bidden U Edel Mogenden, het ontwerp der Grondwet niet te beschouwen als de uitdrukking van den wensch van het verlichtste deel der Natie. Zij wenschen, dat de naam van Limburg in art. 1 vervalle, en dit hertogdom van Nederland gescheiden worde, opdat er niet, tot schande der menschheid, een oorlog uit ontsta. Zij deelen de bezwaren, tegen de artt. 10, 70—74 ingebragt. In plaats van regtstreeksche verkiezingen voor de leden der Staten-Generaal door hen, die meer dan *f* 20 belasting betalen, stellen zij eene verkiezing voor, door alle niet eerloos verklaarde Nederlanders, die kunnen lezen, schrijven en rekenen. De wijze van zamenstelling eener Eerste Kamer komt hun voor te zijn eene hulde aan materiële beginselen. Zij verlangen den zuiverings-eed behouden en toelating der bij art. 6 uitgesloten geestelijken. De artt. 156—162, over de godsdienst, komen hun nog ongeschikter voor dan de bestaande. Bij gelijke bescherming der kerkgenootschappen wenschen zij gelijke verpligting tot het ondergaan van een examen der leeraren, en tot inzage der kerkelijke verordeningen van Staatswege; niet om eene kerk te beheerschen, maar om voor hare vrijheid te zorgen. Adressanten hebben zich bedroefd over art. 183, waardoor het bloeijende volks-onderwijs zal verkwijnen en eene prooi worden van partijen. Zij verlangen *kosteloos* onderwijs voor alle burgers.

« *P. van der Veen* met 4 mede-ingezetenen van de Smilde (Drenthe) verklaren hunne adhaesie aan de beginselen, aangenomen bij het ontwerp der Grondwet, door de commissie opgesteld, maar zij verlangen vermindering van lasten en afschaffing van de accijnsen en daarstelling eener belasting op het vermogen, niet op het inkomen, en dringen aan op spoed in deze.

« *E. van Hulthe* met 10 mede-ingezetenen van Dwingelo (Drenthe) verlangen: zuinige administratie; inkorting van het inkomen van de Kroon; weg met den Raad van State; vrijheid van godsdienst en onderwijs; verkiezingen, geregeld bij wet, niet bij Grondwet; versterking der zeemagt; openbaarheid van alle provinciale en gemeentelijke raadsvergaderingen, en meer andere niet genoemde artikelen in de nieuwe Grondwet opgenomen.

« *O. Hoenderken* met 10 mede-ingezetenen van Borger (Drenthe) verklaren, als daartoe bevoegd door hunnen stand, gegoedheid, belastbaarheid en bekendheid met de tegenwoordige verderfelijke staatsinrigting, dat zij het bestaande ministerie wenschen behouden te zien; dat zij de vrijheden verlangen, die de geest des tijds vordert, maar te gelijk de meest mogelijke eenvoudigheid en zuinigheid van bestuur, en voorts: regtstreeksche verkiezingen, afschaffing van standen, afschaffing van den Raad van State, van de Eerste Kamer, van den accijns op den turf, het zout en de zeep, van het gemaal en geslagt; zij wenschen: belasting op de bezittingen en inkomsten, behoud der provinciën en het geregtshof van Drenthe, vrijheid van jagt, eene ontbindbare Kamer, een verantwoordelijk ministerie, het onderwijs een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering, vrijheid van godsdienst binnen de muren, vermindering van het inkomen van de Kroon en van dat der ambtenaren; geene pensioenen uit 's Rijks schatkist dan voor oude of verminkte militairen.

« Daar alle deze petitiën betrekking hebben tot de aanhangige wetsontwerpen tot herziening der Grondwet, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, alle deze stukken ter griffie te deponeren. »

« Uwe commissie voor de verzoekschriften heeft de eer te rapporteren op de navolgende uit Vriesland aan U Edel Mogenden aangeboden adressen:

« Een adres van *J. Schoot* te Harlingen, met 27 mede-onderteekenaren, die te kennen geven hunne innige overtuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm, hunne verkleefdheid aan het Huis van Oranje en hunne instemming met de door den minister van Justitie afgelegde verklaring;

« van *Murray Bakker*, medicus van de grietenij Wonseradeel, met 162 mede-onderteekenaren, verlangende vrijheid van godsdienst, maar de uitoefening binnen de muren van het kerkgebouw; afschaffing

van belasting op de noodzakelijkste levensbehoeften en afschaffing of althans betere regeling van de loting voor de nationale militie; eindelijk regeling van het onderwijs bij de wet;

« van *P. K. Okkinga*, zonder opgave van woonplaats, met 12 mede-onderteekenaren, behoorende tot den gegoeden middelstand; hunne gevoelens stemmen met den grooten maatregel des Konings in; zij verlangen regtstreeksche verkiezingen hunner provinciale en landswetgevers; zij haken naar verandering van de inrigting en benoeming der plaatselijke besturen in Vriesland, daar de geheele middelstand afkeerig is van grietenijen, gelijk zulks mede de overtuiging is van verlichte mannen der zoogenaamde grietmans-familiën, terwijl anderen, ofschoon met gunstige uitzonderingen, de gegoede ingezetenen op hoogen toon en zelfs met onbeschoftheid bejegenen; zij beweren, dat grietenijen eene belemmering zijn tot rigtige behartiging der plaatselijke, vaak tegenstrijdige en ver van den zetel des bestuurs gelegene, plaatselijke gemeenten; dat de grietenij-besturen kostbaar zijn, hetgeen de ingezetenen drukt en bezwarend is voor de kooplieden en fabrikanten, en het concurreren met naastgelegen provinciën. Adressanten rekenen zich met krankzinnigen en minderjarigen, die voor hunne eigene belangen niet kunnen zorgen, door de aanstelling der grietmannen zonder hunne medewerking gelijk gesteld, en zij dringen daarom bovenal aan op regtstreeksche verkiezingen der gemeente-besturen en op eene eenvormige inrigting daarvan voor het geheele Rijk, en dat wel in dezer voege, dat aan het hoofd der gemeente zoude staan een door de stemgeregtigde ingezetenen regtstreeks verkozen raad, waarvan de voorzitter òf door den Koning òf door den raad zelven verkozen wierd. Overigens vereenigen de adressanten zich met de hoofdbeginselen van het door de commissie gemaakte ontwerp;

« van *J. van der Veen*, kantonregter te Wolvega, zich verklarende tegen de voorgestelde benoeming der leden van den Hoogen Raad en voor het behoud der artt. 84 en 85 der bestaande Grondwet.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, deze verzoekschriften ter griffie te deponeren. »

« *R. S. Sevensma* met 9 mede-ingezetenen van Workum (Vriesland) verklaren, dat, hoe verschillend men moge denken over de behartiging der stoffelijke belangen, er eenstemmigheid behoort te zijn omtrent de bewaring der maatschappelijke orde, het behoud van den Staat en de handhaving van de godsdienst en zedelijkheid. De zaden tot ondermijning daarvan vinden adressanten in de bepalingen omtrent het regt van vereeniging, de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van onderwijs. Het regt van vereeniging verlangen zij door de wet geregeld. Bij de vrijheid van godsdienst wenschen zij den waarborg van gehoorzaamheid aan de landswetten, ten einde de Staat het noodige toezigt behoude en de plegtigheden binnen de muren blijven; vernietiging van het regt van placet beschouwen zij van de gewigtigste gevolgen. Uit de vrije oprigting der

bijzondere scholen leiden zij af het verlaten der openbare en eene scheidslinie tusschen de verschillende kerkgenootschappen en daarvan te wachten godsdienst-haat; charlatanisme zal de plaats innemen van grondig onderrigt. Bij het onderzoek naar de bekwaamheid verlangen zij ook dat naar de zedelijkheid. Het toezigt over alle die scholen achten zij onuitvoerlijk en ondoeltreffende, daar de overheid geene begrippen, die op vernietiging van alle zedelijkheid en van den Staat uitloopen, verbieden kan.

«*D. H. van der Scheer*, te Koevorden, met 96, en *A. Goenis* (plaats en provincie onbekend) met 10 mede-onderteekenaren zijn, in twee gelijkluidende adressen, van oordeel, dat het regt van placet aan de Regering niet mag worden ontnomen; dat door de vrijheid van onderwijs de wet van het jaar 1806 zoude moeten vervallen; en wenschen, dat de Grondwet den invloed bepale, welken de Staat, de Kerk en het ouderlijk gezag op de school moeten uitoefenen. Zij verklaren zich tegen openbare godsdienstige plegtigheden.

«*M. van Selms*, te Sloten (Vriesland), met 47 mede-onderteekenaren, geven te kennen, dat zij de rede van den minister van Justitie met instemming hebben gelezen, maar verlangen: 1. dat de openbare godsdienstoefeningen blijven binnen de muren der kerkgebouwen; 2. dat alle openbare kerkelijke stukken aan het placet onderworpen blijven; 3. dat de geestelijken verkiesbaar zullen zijn; 4. dat het onderwijs, daar de vrijheid van hetzelve allerverderfelijkst is, door de wet zal worden geregeld.

«*A. Beekhuis Wz.*, predikant, en 26 mede-ingezetenen der grietenij Doniawerstal, deelen hunne bedenkingen mede op de bepalingen omtrent godsdienst en onderwijs. Zij verlangen godsdienstoefening binnen de muren en achten het heilzaam, dat de kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Zij verlangen regeling der verhouding van Staat en Kerk en opheffing van alle voorwendsel tot verzet tegen de overheid, zoo als door de opheffing van het placet ontstaan zal. Regeling van het onderwijs, met eerbiediging van verschillende geloofsbelijdenissen, achten zij onuitvoerlijk. Wordt het leerstellig onderwijs teregt van de staats-scholen geweerd, dan achten adressanten de oprigting van bijzondere scholen billijk, maar verlangen duchtige waarborgen tegen misbruik en handhaving der openbare scholen, ten einde deze de concurrentie kunnen uithouden.

«*J. P. Baerhuis* met 25 mede-onderwijzers van het 2de district der provincie Drenthe geven te kennen, dat het ontwerp der Grondwet, naar hun oordeel, aan de behoefte des tijds niet voldoet. Zij houden zich overtuigd, dat: 1. de Regering veerkracht, de vertegenwoordigers waardigheid zullen missen; 2. uit de bepalingen omtrent de godsdienst godsdiensthaat zal ontstaan; 3. de vrijheid van onderwijs voor de maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling der Natie allerverderfelijkst is, zoowel door verval der openbare scholen als door opwekking van onverdraagzaamheid. Deze bedenkingen bieden zij aan U Edel Mogenden ter overweging aan.

«*H. Nieubuur Ferf* biedt U Edel Mogenden een afschrift aan van het door *H. Bosma* met 45 mede-onderwijzers in het 4de district van Vriesland aan Zijne Majesteit den Koning ingezonden adres, houdende hun verlangen tot behoud der bestaande wet op het lager onderwijs, en aandringende op instandhouding der volks-scholen, waarvan alle kinderen verpligt zijn gebruik te maken, opdat door algemeene vereeniging eensgezindheid worde aangekweekt.

«*H. Schenkel*, te Assen, met 25 mede-onderwijzers in Drenthe, verlangen, dat het openbaar onderwijs een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering blijve en dat U Edel Mogenden de vrijheid van onderwijs niet erkennen. Zij zien er eene kiem van verdeeldheid in. Zij oordeelen, dat er vrijheid moet zijn, om het onderwijs te ontvangen, niet om het te geven. Over het toelaten heeft de Staat het oppergezag. Bij concurrentie zullen de onderwijzers als de winkeliers hunne theoriën in groote letters aan hunne deuren aanplakken, direct of indirect tot opstand aanmanen, verzet prediken tegen het voldoen der belastingen, communisme en socialisme voorstaan.

«*P. van der Veen*, school-opziener in het 1ste district der provincie Drenthe, geeft U Edel Mogenden in overweging, dat het lager onderwijs, als de grondslag van allen vooruitgang, het eerste onderwerp der zorg van het staatsbestuur moet zijn, en aan dit bestuur alzoo opgedragen blijve de vorming van bekwame en zedelijke onderwijzers en de openstelling van gelegenheid tot het verkrijgen van onderwijs, waarvan de ouders verpligt zullen zijn hunne kinderen te doen genieten. Adressant verlangt daarom nadere regeling van het onderwijs bij de wet en bij die wet gestrenge wering van de kerk uit de staats-school. Voorts vrijheid van onderwijs, mits door meerderjarige onderwijzers van den derden rang als den laagsten; op elke plaats boven de 1000 zielen eene openbare school voor kinderen van 4 — 18 jaren, met kosteloos onderwijs en schoolbehoeften, maar onder verpligting voor de ouders, om gedurende den leeftijd hunner kinderen van 5—12 jaren een bewijs over te leggen, dat de kinderen van bevoegde onderwijzers onderwezen zijn. Adressant meent, dat het staatsbelang het onderhoud der openbare scholen vordert, ten einde geen godsdienst- of sectenhaat noch armoede tot voorwendsel strekke van verwaarloozing der opvoeding. Daartoe verzoekt de adressant U Edel Mogenden de noodige waarborgen te willen verleenen.

«*J. A. Smeedes* met 41 mede-ingezetenen van Assen; *D. R. Thijs*, leeraar der afgescheidene gemeente te Meppel, met 42, en *R. K. Hummelen*, leeraar der christelijke afgescheidene gemeente te Nijeveen en Kolderveen, met 34 mede-onderteekenaren, geven in drie gelijkluidende adressen te kennen, dat men onbillijk van hen vordert schoolgelden voor scholen, waarvan zij uit godsdienstige overtuiging geen gebruik kunnen maken, en waaruit de kinderen, als niet gevaccineerd, geweerd worden. Zij verheugen zich in de aanstaande vrijheid

van onderwijs en verzoeken, dat de Regering zich niet moge laten afschrikken, die vrijheid te verleenen.

«Van gelijke strekking is het door den leeraar *O. J. Harekamp* en twee ouderlingen onderteekende adres van den kerkeraad der christelijke afgescheidene gemeente te Beilen en onderhoorige plaatsen in Drenthe.

«De kerkeraad der christelijke afgescheidene gemeente te Marrum en Nijkerk in Vriesland geeft in haar door *T. A. C. Buursman* en verdere leden onderteekend adres te kennen, dat het behoud der tractementen en pensioenen voor godsdienst-leeraren hun eene onregtvaardigheid voorkomt, welke daarenboven de belastingen vermeerdert, hetgeen vooral drukt op zoodanige gemeenten, die voor anderen betalen en zelve niet genieten. Ditzelfde bezwaar geldt ook bij het onderwijs. Zij achten het bezoldigen van leeraren door den Staat in strijd met de beginsels van het Christendom.

«Het provinciaal kerkbestuur van Vriesland en de predikanten en leden van het klassikaal bestuur van Dokkum leggen aan U Edel Mogenden in twee adressen, beide door *P. A. C. Hugenholtz* als praeses onderteekend, hunne adressen aan Zijne Majesteit den Koning over, waarin zij hunne adhaesie te kennen geven aan het adres der Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk.

«Het klassikaal bestuur van Harlingen geeft in zijn door deszelfs praeses *Mebius* onderteekend adres gelijke adhaesie aan U Edel Mogenden te kennen.

«Alle deze verzoekschriften stelt uwe commissie U Edel Mogenden voor, ter griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer SMIT:

«*C. van den Bosch* en 123 onderteekenaren te Noordwijkerhout, en *S. A. Smillens* en 103 onderteekenaren te Nieuwkoop en Noorden, geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij met welgevallen hun zegel hechten aan de staatkundige beginselen, onlangs door de Regering ontwikkeld, terwijl zij den wensch uiten, dat de uitspraak, welke van U Edel Mogenden zal worden verlangd, daarmede in overeenstemming zal zijn.

«Van gelijke strekking is ook een adres van *P. Blussé van Oud-Alblas* en 39 onderteekenaren te Dordrecht, die bovendien nog aan U Edel Mogenden hun vertrouwen te kennen geven, dat die punten in de voorgedragene wets-ontwerpen ter herziening der Grondwet, welke eene nadere wijziging vereischen, aan Uwer Edel Mogendens aandacht niet zullen ontgaan; terwijl zij U Edel Mogenden verzoeken, het spoedig daarstellen der grondwets-herziening te willen bevorderen, opdat de Regering weldra in de gelegenheid zij, om hare voor het Vaderland heilzame voornemens te verwezenlijken.

« Daar deze adressen betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dezelve ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden. »

« *Jan Groen Aartjes* en 11 onderteekenaren te Wijngaarden geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij van oordeel zijn, dat de geheele afschaffing der heerlijke regten niet anders dan twist en tweedragt zal verwekken bij het verkiezen van gemeente-raadsleden en andere betrekkingen, waarom zij U Edel Mogenden verzoeken, dat bij de herziening der Grondwet de heerlijke regten mogen worden behouden.

« Daar dit adres betrekking heeft tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer te adviseren, het ter inzage van U Edel Mogenden ter griffie neder te leggen.

« *J. Toorenens*, landdeken van Schieland en pastoor te Gouda, en 24 andere roomsch-katholijke geestelijken wenden zich tot U Edel Mogenden in een uitvoerig adres, en wenschen door U Edel Mogenden in de Grondwet aangenomen te zien: vrijheid van godsdienst en onderwijs, en de onbeperkte handhaving van het regt van vereeniging; terwijl het verder van gelijke strekking en inhoud is als dat van *J. J. Siegfried* en 34 katholijke geestelijken te 's Gravenhage en omstreken, waaromtrent door mij een uitgebreid rapport is uitgebragt in de zitting van U Edel Mogenden op den 7den Julij jl., en welk adres op de toen voorgedragene conclusie ter griffie is gedeponeerd.

« Uwe commissie heeft deswege ook nu de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk, daar het tot de aanhangige grondwets-herziening in betrekking staat, evenzeer ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden. »

« *E. P. Borst jr.* en 107 ingezetenen van 's Gravenhage achten zich verpligt, U Edel Mogenden hunne goedkeuring te kennen te geven aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie opengelegd, en verklaren zich: 1. voor vrijheid van godsdienst; 2. voor eene bepaling in de Grondwet, dat elke godsdienstige gezindte moet voorzien in het onderhoud harer leeraars of geestelijken, of dat ieder geestelijke gelijk regt heeft op bezoldiging; 3. voor vrijheid van onderwijs; 4. voor vrijheid van vereeniging en associatie; 5. voor regtstreeksche verkiezingen; 6. voor vrijheid van drukpers; 7. voor bezuiniging en vereenvoudiging der staatshuishouding; 8. voor afschaffing van de belastingen op de eerste levensbehoeften, zoo van het Rijk als van de gemeenten; 9. van gelijke bedeeling van winstgevende ambten en bedieningen tusschen de belijders der onderscheidene gezindten; 10. voor eene algemeene volkswapening, in plaats van de nu bestaande nationale militie; terwijl zij eindelijk bij U Edel Mogenden aandringen, om door alle bereikbare middelen de onverwijlde behandeling en de spoedige afdoening der gewenschte grondwets-herziening te willen bevorderen.

«Daar dit adres in betrekking staat tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk, ter inzage der leden, ter griffie neder te leggen.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Donderdag, 20 *Julij.*

Bij monde van den heer VAN BEECK VOLLENHOVEN:

«Door *J. de Wijn* te Zaandam, *J. Keuken* te Zijpe en *J. Daalwijn* te Oudendijk, benevens 65 andere onderwijzers in de IVde, VIIde, VIIIste en IXde school-districten van Noord-Holland, zijn de bezwaren opgegeven, die zij verbonden achten aan de toepassing van art. 183 van het ontwerp der Staats-commissie, en welke hoofdzakelijk overeenstemmen met de daartegen aangevoerde motieven door eenige onderwijzers in het Iste school-district van Zuid-Holland, waarover bereids aan U Edel Mogenden rapport is uitgebragt. Ook deze adressanten zien de treurigste gevolgen te gemoet voor het onderwijs, wanneer aan den wensch van sommigen, die eene algeheele vrijheid ten deze verlangen, gehoor gegeven wordt, en wijzen op het voorbeeld van België, om het nadeel, daaruit ontstaande, te betoogen. Ook zij wenschen vrijheid, doch eene zoodanige, welke, door behoorlijke wetsbepalingen beperkt, het onderwijs steeds als een hoogst belangrijk onderwerp van aanhoudende staatszorg kan doen betrachten.

«*D. de Geus* en 76 andere ingezetenen van Noord Scharwoude deelen in de meening niet, welke men zich beijvert te verspreiden, dat het ontwerp der Staats-commissie zoo geheel zoude overeenstemmen met de wenschen en gevoelens van het Nederlandsche volk. Althans zij verschillen aanmerkelijk in meening van de zoodanigen. Zij verlangen wel volkomen vrijheid van belijdenis van godsdienstige meeningen, mits deze niet in strijd zijn met de wetten van den Staat; evenzoo wenschen zij vrije uitoefening van de godsdienst, mits deze de publieke orde geene stoornis aanbrenge en altijd binnen de gebouwen beperkt blijve. De betrekkingen tusschen den Staat en de verschillende kerkgenootschappen willen zij bij de wet geregeld hebben. Zoo achten zij het ook onbillijk, dat de bepalingen omtrent het placet uitsluitend ten gunste der roomsch-katholijke kerk zullen genomen worden. De Koninklijke sanctie zal toch zoowel voor alle de synodale besluiten blijven bestaan als die approbatie zal worden vereischt voor het verplaatsen der protestantsche godsdienst-leeraren. Eindelijk verlangen zij, dat de inrigting van het lager onderwijs, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld, de onbeperkte vrijheid daarvan *niet* bij de Grondwet bepaald zal worden.

«In breeder ontwikkeling hunner gevoelens omtrent de aangeboden wets-ontwerpen der grondwets-herziening treden de hoogleeraren *C. A.*

den Tex en *J. van Hall* te Amsterdam. Daar dit stuk gedrukt aan ieder uwer rondgedeeld is, mag ik mij veroorloven, het in korte bewoordingen te resumeren. Bij den wensch naar eene welgeordende grondwettige monarchie, vragen deze adressanten, of de aangeboden voordragten gerekend kunnen worden te beantwoorden aan de daartoe strekkende vereischten? Het begrip der monarchie vordert, dat niet alleen de persoon des Konings, maar ook het Koninklijk gezag onschendbaar behoort te zijn. De Grondwet bepale dus: «De Koning is onschendbaar.» De beide kamers behooren, van het haar eigenaardig beginsel uitgaande, het toezigt daar te stellen over de handelingen en bedoeling der Regering. De zamenstelling van de kamer van volksvertegenwoordigers uit leden, regtstreeks verkozen, levert, naar der adressanten meening, geen voldoenden waarborg op voor de bestendigheid der instellingen. Zij gelooven dien waarborg veeleer te vinden in de keuze van hen, aan wie de volstrekte meerderheid der kiezers, door stemgeregtigden benoemd, de waarneming opdraagt der belangen van de geheele Natie. Mogt men een tegenovergesteld gevoelen toegedaan zijn, dat de Grondwet dan slechts het getal afgevaardigden bepale en de verdere regeling der verkiezingen aan de wet overlate. Zij dringen vóór alles op de noodzakelijkheid aan eener keuze bij volstrekte meerderheid, wat ook in België niet uit het oog verloren is. De voorgedragen zamenstelling der Eerste Kamer achten zij aan vele wezenlijke bezwaren onderhevig te zijn. Zoodanig ligchaam behoort toch beschouwd te worden als geplaatst te zijn tusschen den Vorst en het volk, om beider belangen met onpartijdigheid te handhaven. Zij stelt mitsdien geene algemeene volks-vertegenwoordiging daar, zoo als de andere kamer. Zij behoort dus niet uitsluitend door volkskeuze zamengesteld te worden; de voorkeur ware welligt daarom te geven aan eene benoeming, deels door den Koning, deels door de Provinciale Staten en andere hooge collegiën of zedelijke ligchamen, deels zelfs door daartoe bepaaldelijk geroepen kiezers. Adressanten gelooven eene dusdanige wijze van benoeming te gereeder aan te kunnen bevelen, naar mate ze meer overeenstemt met die, door den heer Donker Curtius zelven vroeger voorgesteld. Tegen het voortdurend bestaan van den Raad van State, als grondwettig collegie, voeren adressanten vele grondige betoogen aan, waarvan niet de minste hare onvereenigbaarheid met een verantwoordelijk ministerie. Omtrent de bevoegdheid, aan provinciale, stedelijke of gemeente-autoriteiten toegekend, vermeenen de adressanten de grenzen overschreden te zien tusschen het wetgevend en uitvoerend gezag. Die collegiën kunnen voorschriften geven en regelen, niet besturen. Bestuur behoort tot de uitvoerende magt; deze is in de provinciën aan den commissaris des Konings, in de gemeenten aan den burgemeester opgedragen. Ten aanzien van het onderwijs, zouden zij zich met het ontwerp hebben kunnen bevredigen, indien het alles aan de wet overgelaten had; nu echter komen hun de bepalingen hoogst bedenkelijk voor. Waar bijzondere scholen vrijelijk mogen opgerigt worden, behooren openbare scholen steeds daarnaast te staan. Zij

vragen ook, wat het toezigt beteekenen zal over vrij verklaard onderwijs? Omtrent de bepalingen betreffende de godsdienst daalt het ontwerp in bijzonderheden af, die wel in eene bijzondere, nimmer in eene grondwet te huis behooren. Bij de eerste kan men veel toelaten, wat zonder gevaar niet in de laatste geschreven mag worden. Als voorbeelden, dat deze stellig op meerdere artikelen toe te passen is, halen adressanten die aan, waarbij het brievengeheim voorgeschreven, waarbij het regt van vereeniging erkend wordt. Na hetgeen men in de laatste maanden elders heeft zien gebeuren, behoorde men niet iets tot een regt bij de Grondwet te verheffen, wat noch door de behoefte noch ook door de wenschen der Natie zou worden in het wezen geroepen. Het correctief eener regeling der uitoefening in het belang der openbare orde is niet voldoende. Na deze algemeene aanmerkingen vestigen adressanten nog uwe aandacht op het onvoorzigtige der wijziging in de redactie van art. 1 der Grondwet. Buiten Europa zijn alleen *bezittingen* des Rijks. De jongste handelingen in het Duitsche parlement te Frankfort gebieden het behouden der slotbepaling van dat artikel omtrent Limburg. Dat de artt. 21 en 22 als geschiedkundige gedenkteekenen zouden behooren behouden te blijven, mag minstens betwijfeld worden; bij het IIde ontwerp, art. 12, heeft de nieuwere geschiedenis de oude van art. 30 vervangen. Niettegenstaande de memorie van toelichting in meerdere ontwikkeling getreden is omtrent het inkomen der Kroon, dan bij eenig ander punt der Grondwet, vragen adressanten, of het zoo verwerpelijk is, om steeds bij eene verandering in den persoon des vorsten eene nieuwe bepaling voor de civiele lijst te doen vaststellen; bij den hagchelijken toestand onzer geldmiddelen blijft een millioen gulden, behalve de jaarlijksche inkomsten uit de domeinen, nog eene aanzienlijke som. Zal art. 8, ontwerp V, eene gewenschte uitbreiding van het regt van arrestatie niet al te zeer in den weg staan? Is het twijfelachtig stellen van het bestaan van hoven in de bewoordingen *zoo er zijn* wel eener Grondwet waardig? de ervaring pleit buitendien tegen het denkbeeld van *één* geregtshof. Ook ten aanzien der veranderingen en bijvoegselen tot de Grondwet, ontwerp XI, is dezelfde omslagtige belemmerende handelwijze behouden, welke de bestaande Grondwet kenmerkte. Daardoor toch zijn vele gewenschte verbeteringen achterwege moeten blijven; hiervoor behoort gewaakt te worden. De adressanten besluiten met den wensch, dat bovenal een kalm en onpartijdig onderzoek plaats moge vinden; dat het de leus van allen zij: «vrijmoedige, bedaarde, vredelievende discussie, vóór dat de herziening tot stand gekomen is; opregte, welgemeende, trouwe opvolging der Grondwet, welke die ook zijn moge, zoodra zij tot staatswet is aangenomen.

«Alle deze verzoekschriften, betrekking hebbende op de in beraad zijnde ontwerpen van wet, behooren, naar de meening uwer commissie, ter inzage der leden op de griffie gedeponeerd te worden.»

Bij monde van den heer SMIT:

« De president en leden der hoofd-commissie tot de zaken der Israëliten te 's Gravenhage vestigen de aandacht van U Edel Mogenden op de ongelijkheid, welke er ten opzigte van de geldelijke ondersteuning, die de verschillende gezindheden van staatswege genieten, bestaat, vooral in betrekking tot de Israëlitische eeredienst. De adressanten wijzen aan, dat, terwijl het getal belijders der protestantsche eeredienst ruim 33 maal meer beloopt dan dat der Israëliten, daarentegen het bedrag der gelden, ten behoeve van eerstgenoemde kerkgenootschappen op de laatste tweejarige begrooting voor evengenoemd departement verleend, ruim 39 maal meer beloopt dan het bedrag van het aan de Israëlitische eeredienst bij die begrooting toegekende subsidie. Met leedwezen hebben de adressanten ontwaard, dat art. 192 der tegenwoordige Grondwet in de aan U Edel Mogenden ingediende wets-ontwerpen ter harer herziening onveranderd is behouden gebleven, zoodat nog steeds aan het Israëlitische kerkgenootschap de verlangde gelijkstelling zou kunnen blijven ontzegd, ja zelfs aan die gezindheid niet eens zouden blijven verzekerd de inkomsten, welke zij thans van staatswege geniet. De adressanten vragen deswege van U Edel Mogenden, dat U Edel Mogenden het gevaar, dat hunne gemeente bedreigt, zult willen afwenden, en de regtmatige aanspraak op de hier bedoelde gelijkstelling zult willen erkennen.

« Daar dit adres in betrekking staat tot de aanhangige grondwetsherziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, het, ter inzage van U Edel Mogenden, ter griffie neder te leggen. »

« De plaatselijke school-commissie der stad Rotterdam;

« *L. Brukman* en 20 onderwijzers in het 4de school-district van Zuid-Holland,

en *G. W. Boon* en 20 onderwijzers in het 7de school-district van Zuid-Holland

wenschen in de aanstaande Grondwet bepalingen vastgesteld te zien, die het mogelijk maken, dat het goede, hetwelk vroegere verordeningen bevatten, bevestigd en ontwikkeld, het onvolkomene gezuiverd, het onvolledige aangevuld, en eendragt en verdraagzaamheid onder de ingezetenen bevorderd worden. En ofschoon zij vertrouwen, dat in het onderzoek naar bekwaamheid des onderwijzers ook begrepen zij zijne practische geschiktheid en gelooven, dat, met het oog op het toegezegde toezigt der overheid en de regeling door de wet, niet bedoeld worden eene teugellooze mededinging en geheele loslating van het onderwijs, wenschen zij echter, dat zoodanige beginselen mogen worden uitgedrukt in het artikel zelf, en niet in de memorie van toelichting, en nemen zij de vrijheid, de aandacht van U Edel Mogenden kortelijk te vestigen op eenige punten, waaromtrent zij bezwaren koesteren; en wel: 1. zien de adressanten er groote moeijelijkheid in, dat de inrigting van het openbaar

onderwijs wordt geregeld met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, waardoor alle godsdienstig element bij het onderwijs zoude worden uitgesloten. Zij vragen, of hier misschien ook de godsdienstige begrippen der onderscheidene kerkgenootschappen worden bedoeld? 2. vragen de adressanten, of de daarstelling van het openbaar onderwijs, dat van het gezag zal uitgaan, facultatief is? Of onderstelt en erkent het artikel de verpligting van den Staat om te zorgen, dat er voor alle standen, voor hoogere en lagere behoeften aan onderrigt, de noodige inrigtingen bestaan, toegankelijk voor alle staatsburgers, zonder uitzondering? De erkenning van die verpligting van den Staat en de inrigting van zoodanig openbaar onderwijs achten adressanten te dringender noodzakelijk tegenover de volgende bepalingen van het artikel; 3. achten adressanten zich overtuigd, dat het vrij geven van het bijzonder onderwijs, zonder voorzigtige toepassing en voorafgaande volledige organisatie van het openbare, op het bestaande onderwijs een noodlottigen en vernielenden invloed uitoefenen zal, omdat in elke gemeente eene noodwendige verhouding tusschen de behoefte aan en inrigtingen voor onderwijs niet kan verbroken worden dan ten koste van het onderwijs zelf; terwijl de onbeteugelde mededinging den onderwijzers zelfs een sober bestaan ontnemen zal; 4. zullen de voorgestelde bepalingen een speculatie-geest bij het onderwijs, als een voorwerp van industrie, doen ontstaan, en gebrek aan goed opgeleide en degelijke onderwijzers veroorzaken; 5. wenschen de adressanten, dat het onderwijs onderworpen blijve aan een billijk toezigt der overheid, door de wet te regelen, en wel een zoodanig toezigt, hetwelk waakt, dat het onderwijs niet misbruikt worde, om twist en tweedragt te zaaijen tusschen burgers en burgers, of in handen vervalle van partijen van allerlei kleur of leuze.

« De eerstgenoemde adressanten stellen om alle deze redenen eene gewijzigde redactie van het artikel voor, en wel van dezen inhoud: « Het « openbaar onderwijs voorziet in de maatschappelijke opleiding van alle « standen, met eerbiediging der godsdienstige begrippen der verschil- « lende kerkgenootschappen. Het geven van bijzonder onderwijs is vrij, « behoudens het toevoorzigt der overheid en het onderzoek naar de plaat- « selijke behoefte en de bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers, « alles door de wet te regelen. De Koning doet » enz.

« Van gelijke strekking, wat het onderwijs aangaat, is mede een adres van *Maarten Dekker* en 29 andere onderteekenaren, inwoners van Oud-Beijerland, die bovendien te kennen geven, dat zij, het beginsel van gewetens-vrijheid huldigende, echter alle godsdienstoefening binnen de muren wenschen te zien plaats grijpen, en tevens oordeelen, dat het opheffen van het regt van placet gevaarlijk te achten is voor den Staat.

« Van tegenovergestelde strekking, wat de nu behandelde adressen aangaat, is dat van *J. D. Brandt* en 27 onderteekenaren te Gorinchem, die met blijdschap hebben gezien, dat in het ontwerp van Grondwet het beginsel van vrijheid van godsdienst en onderwijs is opgenomen, maar

nu ook op volledige handhaving van dat beginsel aandringen, waaraan reeds, naar hun oordeel, art. 5 van het VIde wets-ontwerp ter herziening der Grondwet, betreffende de godsdienst, niet voldoet, en welke redactie, de 1ste alinea betreffende, zij aldus wenschen gewijzigd te zien: «Geene «openbare oefening van godsdienst mag worden belemmerd, dan ingeval «zij de openbare rust en orde verstoort.» De adressanten geven voorts te kennen, dat zij tegen art. 2 van ontwerp X geene bedenkingen hebben, zoo maar inderdaad ieders godsdienstige begrippen worden geëerbiedigd en niet ter zijde gesteld, en het opgtigten van bijzondere scholen niet worde bemoeijelijkt.

«Daar alle deze adressen, Edel Mogende Heeren, betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

Bij monde van den heer MACKAY:

«*W. Hoofs* met 182 mede-ingezetenen van de gemeente Geleen in het hertogdom Limburg bieden U Edel Mogenden een afschrift aan van het door hen aan Zijne Majesteit ingezonden adres, waarbij zij hun verlangen te kennen geven, niet meer als integrerend deel van Nederland te worden opgenomen. Aan de vereeniging met Nederland toch schrijven zij den teruggang van het hertogdom toe. Zij beklagen zich over het dragen van lasten, aan het hertogdom vreemd, en wenschen de afschaffing van belasting op het gemaal, den brand en het geslagt. Overigens vragen zij vrije uitoefening van godsdienst, vrij onderwijs, regt van associatie, directe keuze en openbare raadsvergaderingen.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres ter inzage der leden ter griffie neder te leggen.»

«*R. Posthumus* met 4 medeleden der plaatselijke school commissie in de grietenij Westdongeradeel wenden zich tot U Edel Mogenden met verzoek om wezenlijke vrijheid van onderwijs. Waar lagere, middelbare en hoogescholen zuiver burgerlijke inrigtingen zijn, meenen de adressanten, dat de Regering verpligt is, waarachtige vrijheid van onderwijs in de Grondwet als onschendbaar vast te stellen. Eensgezindheid zal worden bevorderd, wanneer goed onderzochte onderwijzers vrij onderwijs zullen kunnen geven. De Regering moet, naar der adressanten meening, nu eene vrijheid vrijwillig geven, ten einde zich die niet te laten afdwingen. Die regtvaardige vrijheid zal botsing voorkomen, daar alleen door vrijheid vrede en door den vrede het geluk der volken bevorderd wordt. Door welgeregelde en door wetten gewaarborgde vrijheid van onderwijs zal het onderwijs worden wat het nu heet te wezen, maar bij al het goede niet is. Adressanten geven hunne volkomen

adhaesie aan alle adressen, welke in dezen vrijen geest zijn ingezonden, en vragen ernstig, dat de vrijheid van onderwijs eene waarheid worde.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit verzoekschrift ter griffie ter inzage der leden te deponeren.»

«*J. C. Wassenaar* met 75 mede-onderteekenaren, waarvan 2 op een ongezegeld bijblad, allen ingezetenen van de grietenij het Bildt, maken U Edel Mogenden met hunne navolgende wenschen betrekkelijk de herziening der Grondwet bekend: regeling van het inkomen van de Kroon bij de wet; geen vrijdom van personele belasting voor den Koning en de leden van zijn Huis; verklaring, welke der koloniale instellingen vatbaar zijn, om door de wet te worden vastgesteld; bestemming van het batig slot der koloniale rekening tot delging van schuld; wettelijke regeling der bezoldiging van alle ambtenaren; geene dispensatie dan met omschrevene redenen; opheffing van den Raad van State; instelling van ministeriële departementen door de wetgevende magt; opheffing of ten minste andere dan de voorgestelde inrigting der Eerste Kamer; vermindering van den census voor de kiezers; zitting der leden van de Provinciale Staten voor den tijd van zes jaren; benoeming van den voorzitter van den gemeente-raad door den Koning uit of buiten den raad, maar in het laatste geval uit eene voordragt van drie kandidaten, door de kiezers op te maken; opheffing der grietenijen; lager census voor de kiezers der Provinciale Staten en gemeente-raden; geene directe benoeming der leden voor den Hoogen Raad door Z. M.; geene bij art. 3 van ontwerp XI voorgestelde verdubbeling der Eerste Kamer; weglating der in art. 24 van het ontwerp XII voorkomende uitdrukking van *provinciaal blad*. Deze zijn de door de adressanten gemaakte aanmerkingen; terwijl zij over vele andere bepalingen hunne tevredenheid betuigen, blijkens hunne uitvoerige memorie, welke uwe commissie de eer heeft, U Edel Mogenden voor te stellen, ter inzage der leden, op de griffie neder te leggen.»

«De Provinciale Staten van Drenthe geven hunne bezwaren te kennen speciaal tegen art. 2 van het Iste ontwerp der gewijzigde Grondwet, waarbij de vermeerdering en vermindering der provinciën aan de wet wordt overgelaten, welke bepaling, naar der adressanten meening, eene inbreuk maakt op verkregen regten. De adressanten staven hun gevoelen, door terug te treden tot den oorsprong van het Koningrijk, als zijnde voortgekomen uit de vereeniging der verschillende provinciën der voormalige Republiek. De souvereine regten van die provinciën, ofschoon tijdelijk onder het juk eener vreemde overheersching, waren op het oogenblik der vereeniging voor allen en voor ieder derzelve hersteld. Het was alzoo de oude Republiek, niet de bevolking van een gesloopt koningrijk, die de souvereiniteit onder het monarchaal bestuur van het Huis van Oranje-Nassau overbragt.

Bij de Grondwet van 1815 bleef de zelfstandigheid der contracterende provinciën bestaan; alleen werd het bestuur geregeld en de souvereiniteit der gewesten in eene monarchale regering vereenigd. De zelfstandigheid der provinciën was de voorwaarde, waarmede het Koningrijk werd opgerigt, en de niet-vervulling dier voorwaarde brengt de ontbinding van het Koningrijk mede.

«Na op hun regt te hebben gewezen, wijzen de adressanten nog op de gevolgen der bepaling. Zij zien er in: opwekking van provincialismus, ontstaan van burgertwist door naijver, en, bij eventuele vereeniging van Drenthe met andere gewesten, eene belemmering in de ontwikkeling van dat gewest. Het voordeel eener bezuiniging weegt niet op tegen het morele nadeel; terwijl het denkbeeld alleen eener mogelijke ineensmelting de gemoederen ontrust. Wierd het een *fait accompli*, de botsingen en onaangename gevolgen zouden niet te overzien zijn. Het is op deze gronden, dat de adressanten U Edel Mogenden verzoeken, dat de politieke indeeling van het Rijk onwankelbaar gehandhaafd blijve.

«Als tot de aanhangige wets-ontwerpen ter herziening der Grondwet behoorende, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit verzoekschrift, ter inzage der leden, op de griffie neder te leggen.»

«*E. K. Bertling*, lid der Arrondissements-Regtbank te Assen, en 44 mede-onderteekenaren, wenden zich tot U Edel Mogenden met verzoek, dat aan de vertoogen ten gunste der afschaffing van de slavernij worde gehoor gegeven, en dienvolgens de slavernij in de koloniën niet langer worde geduld, en deswege bepalingen in de Grondwet worden vastgesteld. De afschaffing beschouwen de adressanten een christenpligt te zijn; zij kennen de aan de uitoefening daarvan verbondene bezwaren en daarvoor gevorderde opofferingen, maar meenen, dat daarvoor niet moet worden teruggedeinsd, waar regt en menschelijkheid spreken. Bij vervulling van vele moeijelijke pligten mogt Nederland de Goddelijke hulp genieten, ook thans zoude het die vertrouwend mogen inwachten. Omtrent den weg, die zoude behooren te worden ingeslagen, verwijzen de adressanten naar dien van andere natiën in Europa; waar dadelijke afschaffing al niet konde plaats hebben, zoude echter de eerste stap kunnen gedaan worden, door de na zeker tijdstip uit slaven geborenen vrij te verklaren. De adressanten wijzen U Edel Mogenden op het gevaar, dat de slaven zich zelven regt verschaffen, en zij verheugen zich in de aanvankelijke verbetering van het lot der slaven.

«Van gelijke strekking is het verzoekschrift van *E. J. Borgesius* met 17 mede-predikanten in Drenthe.

«Daar deze verzoekschriften tot de in behandeling zijnde wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet betrekking hebben, heeft uwe

commissie de eer, tot het nederleggen ter griffie, ter inzage van de leden, daarvan te adviseren.»

Bij monde van den heer OPPERDOES ALEWIJN:

« *W. Zaad*, pastoor, benevens 85 onderteekenaren te Stoppeldijk, provincie Zeeland, geven U Edel Mogenden bij requeat te kennen, dat zij volkomen beamen alles, wat de vaderlandslievende taal van den waardigen tijdelijken minister van Justitie in de hoogst merkwaardige zitting van den 13den Mei jl. heeft uitgesproken; alleen verzoeken zij, dat U Edel Mogenden willen zorgen, dat in de nieuwe Grondwet met klare woorden worden opgenomen, niet alleen de groote liberale principes, maar ook derzelver noodzakelijke gevolgtrekkingen, als: 1. vrijheid van godsdienst, zonder eenige inmenging van het tijdelijk gezag, en bij gevolg: *a.* vrije openbare belijdenis en uitoefening der eeredienst; *b.* vrije aanstelling van alle kerkelijke overheden en bedienaren; *c.* vrije briefwisseling van alle binnen- en buitenlandsche kerkelijke overheden; *d.* vrije afkondiging van alle kerkelijke voorschriften en stukken; *e.* volledige afschaffing van alle Napoleontische decreten en met name dat van 1809, 't welk men in Zeeuwsch Vlaanderen nog als verpligtend beschouwt; *f.* gelijke burgerlijke en politieke regten: *g.* gelijke verdeeling van ambten en bedieningen tusschen de verschillende godsdienstgezindten; *h.* grondwettige verzekering aan alle gezindheden van alle thans door haar van staatswege genoten wordende inkomsten, of grondwettige afschaffing van alle aanspraken op 's Rijks schatkist; 2. vrijheid van onderwijs, geheel onbeperkt en ontheven van alle preventive maatregelen, hoogstens alleen voor het lager onderwijs onpartijdig onderzoek naar bekwaamheid; 3. vrijheid van vereeniging en associatie; 4. bezuiniging of vermindering van lasten, vooral die op de middelbare of geringe volksklasse zoo drukkend zijn, als: gemaal, geslagt, zout en zeep. Alle deze bepalingen in de Grondwet duidelijk wordende opgenomen, vertrouwen de adressanten, dat de band, die hen aan het doorluchtig Huis van Oranje verbindt, te sterker zal worden toegehaald.

«*I. G. J. van den Bosch* en 29 andere ingezetenen van het eiland Zuid-Beveland, de behoeften aan eene verbetering onzer grondwettige instellingen erkennende, hebben met vreugde vernomen, dat Zijne Majesteit, bij besluit van den 17den Maart jl., aan eene commissie van vrijzinnige mannen de gewigtige taak heeft opgedragen, om een ontwerp van gewijzigde Grondwet zamen te stellen. Zich vervolgens met dat ontwerp hebbende vereenigd, even als met de beginselen, door den minister van Justitie in de zitting van 13 Mei jl. voorgedragen, zijn hun echter twee punten onder de nader aangebragte wijzigingen voorgekomen, welke zij de vrijheid nemen in een door adressanten aan U Edel Mogenden ingediend request te ontwikkelen en onder de

aandacht der Kamer te brengen. Het 1ste betreft de voorzitters der gemeente-raden; zij vreezen, dat, door de benoeming daarvan onbepaald aan den Koning over te laten, de zelfstandigheid der gemeente-besturen voortaan slechts in naam zal bestaan: de burgemeesters kunnen dan toch worden beschouwd als ambtenaren van den Staat. Op zich zelve staande, zullen zij òf aan den wil van den gemeente-raad moeten toegeven, òf door gehoorzaamheid zich bij hoogere autoriteiten aanbevelenswaardig maken. Adressanten achten het boven alles wenschelijk, dat de zelfstandigheid der gemeenten voortaan meer dan eene doode letter zij; hetgeen (volgens hunne meening) alleen mogelijk is door de opheffing van het papieren despotismus der centralisatie en verbreking van de kracht der bureaucratie. Overtuigd, dat, onder anderen, eenig aandeel in die benoeming aan de gemeente te geven, derzelver zelfstandigheid zal helpen ontwikkelen, vragen zij om art. 23 bis, alinea 4, van het ontwerp n°. IV, zoodanig te wijzigen, dat de Koninklijke benoeming zal geschieden uit een drietal, door de stemgeregtigde ingezetenen voor te dragen; dat de aanstelling slechts tijdelijk, bijv. voor drie jaren, zal geschieden, en de inwoning binnen de gemeente verpligtend zal zijn. Ook verlangen adressanten eenige wijziging der bepalingen omtrent de afschaffing der heerlijke regten; deze betreffen: 1. de bepaalde vernietiging van het regt van collatie, als niet overeenkomstig met het beginsel van vertegenwoordiging van eigen belangen, thans als noodzakelijk erkend; 2. de opheffing der jagtregten, waartoe zij herinneren de woorden van KEMPER, in 1819 bij de verdediging van zijn voorstel tot hunne afschaffing uitgesproken, en waaromtrent door adressanten gevraagd wordt, of in 1848 eene regtsverandering door de wet in het algemeen belang minder regtmatig is dan eene zoodanige verandering door een besluit als dat van den Souvereinen Vorst van 8 Februarij 1815, waarop men zich toch alleen ten voordeele van bezitters van heerlijke regten van jagt gronden kan.

« *J. Borsius*, benevens 133 onderteekenaren, leden van het provinciaal kerkbestuur van Zeeland of van het klassikaal bestuur van Middelburg, of voor het meerendeel predikanten en onderlingen onder het zoo even genoemd klassikaal ressort, achten zich ten duurste verpligt, U Edel Mogenden hunne bevreemding te kennen te geven, dat in het in de zitting van 20 Junij jl. voorgedragen ontwerp tot herziening der Grondwet de merkwaardige woorden zijn weggevallen: *de kerkgemeenten hebben de vrije keus harer leeraren*. Heeft die weglating plaats gevonden ten gevolge van het verlangen der Synodale Commissie, dan beweren de adressanten, dat die commissie in geenen deele hun gevoelen noch dat der hervormde kerk heeft uitgedrukt; daar, bijaldien het placet geheel wordt opgeheven, de hervormde kerk ook het regt heeft te vragen, en er prijs op stelt te erlangen, dat haar eene gelijke vrijstelling van de koninklijke sanctie verleend worde. Al verder protesteren zij plegtig tegen de bewering der synodale commissie nopens het weldadige van het collatie-regt. Eene handhaving van dat regt oordeelen de onderteekenaren van het inge-

diende adres noch wenschelijk op zich zelve, noch in het belang der hervormde kerk, noch overeenkomstig met den geest der voorgedragen Grondwet, die aan de verschillende kerkgenootschappen gelijke vrijheden toekent.

« *B. de Jonge*, benevens 17 onderteekenaren te Middelburg, geven, op het voorbeeld van zoovele anderen, mede hunne meening omtrent het ontwerp van grondwets-herziening te kennen. Zij waarderen den ijver der Staatscommissie, met de zamenstelling belast geweest, en zijn er verre af van te willen afkeuren, dat de Grondwet, overeenkomstig de behoefte des tijds, na rijp overleg met U Edel Mogenden, worde gewijzigd; maar daarbij mogen zij niet ontveinzen, dat het ingediende ontwerp, huns oordeels, in onderscheiden opzigten aan die behoeften niet voldoet. Die bezwaren betreffen in de eerste plaats art. 162, als veronderstellende zij, dat noch de strafwet noch bijzondere wetten de handhaving van het regt van placet zullen kunnen doen verzekeren; zij bedroeven zich ten tweede, dat art. 183 eene zóó onbepaalde vrijheid van onderwijs voorstelt, dat de wet van 1806 zou moeten vervallen, en de mogelijkheid eener nieuwe, van dezelfde beginselen uitgaande, wet in eens en voor altijd zou worden afgesneden. Eindelijk verlangen de onderteekenaren eene andere redactie van art. 159 van het ontwerp, niet alleen omdat de bestaande hun duister voorkomt, maar ook omdat de waarschijnlijkste interpretatie er van eene openbaarheid van godsdienstplegtigheden zou wettigen, waardoor de bepalingen van art. 45 der wet van 8 Germinal jaar X zouden opgeheven en aan ééne bestaande gezindte een privilegie zou worden verleend, dat tot groote onrust en wanorde gereede aanleiding moet geven.

«De kerkeraad der Nederduitsche hervormde gemeente te Vlissingen heeft zich mede geroepen geacht, omtrent de bij de herziening van de Grondwet in aanmerking komende punten van godsdienst en onderwijs zijn verlangen aan de vergadering van U Edel Mogenden kenbaar te maken. Bij een in het breede gemotiveerd adres stelt dit kerkelijk ligchaam, eenigzins in afwijking met het vroeger uitgedrukt gevoelen der Synodale Commissie, bepaaldelijk op den voorgrond, dat de vrijheid van godsdienstoefening voor allen op gelijken voet moet kunnen bestaan en gewaarborgd zal zijn, zóó zelfs, dat, het regt van placet voor de roomsch-katholijken belemmerend geoordeeld wordende, de adressanten op de handhaving daarvan niet eens willen aangedrongen hebben. Intusschen wenschen zij, dat de Regering ook hier zal toezien, dat de openbare orde niet worde gestoord, noch door kwaadwillige vijandschap tegen de godsdienst, noch door de belijders zelven. En even dringend achten zij het te zijn, dat de godsdienstoefening niet overal in het openbaar plaats hebbe, om daardoor noodelooze ergernis en onrust te voorkomen. Het regt van collatie wenschen adressanten opgeheven te zien; echter betreuren zij het niet, dat het ontwerp der Grondwet, even als dit omtrent de benoeming der leden van de collegiën van het kerkelijk bestuur en de approbatie der beroepingen van protestantsche leeraren mede het geval is, zulks niet bepaaldelijk regelt. Het on-

derwijs met de godsdienst in het naauwste verband staande, wenschen zij, dat de vrijheid van geweten van elk geëerbiedigd zal worden; dat voor openbaar onderwijs door den Staat zal worden gezorgd, doch voor het geven van bijzonder onderwijs eene gewenschte vrijheid zal bestaan.

«*Hermanus Gerard Hammacher*, notaris, wonende te Groede (4de district van Zeeland), zich reeds in den loop der maand Maart, ten opzigte der grondwets-herziening, tot U Edel Mogenden hebbende gewend, geeft ook thans zijne beschouwingen, dien betreffende, bij breedvoerig adres te kennen. Naar zijne gemoedelijke overtuiging is de Regering, bij al hetgeen reeds gedaan is, nog niet op de hoogte des tijds; het Nederlandsche volk wordt door haar miskend en daardoor zal het doel gemist worden, hetwelk met de grondwets-herziening moet beoogd worden; eene voortdurende ontevredenheid zal hiervan het gevolg wezen en hieruit zullen, volgens de meening van den adressant, eindelijk botsingen moeten ontstaan, die echter thans nog, door tijdig de handen aan het werk te slaan, kunnen vermeden worden. Uit pligtmatig besef deelt hij nu niet alleen deze zijne overtuiging mede, maar ontvouwt tevens de gronden, waarop dezelve rustende zijn. Hij vestigt het oog: 1. op het verkeerde, om de oude Grondwet weder op nieuw op te lappen: men moest eene geheel nieuwe Grondwet meer overeenkomstig met den geest des tijds en de regten en behoeften des Nederlandschen volks hebben ontworpen; 2. had men daarin duidelijk en bepaald moeten stellen, dat alle magt van het volk uitgaat en beter de verschillende magten, derzelver bevoegdheid en grenzen, even gelijk in de Belgische wet, omschreven hebben; de uitdrukking van *onderdanen des Konings* is hem strijdig met de beginselen des volks: de Nederlanders zijn onderdanen van de wet, niet van den Koning; 3. zouden geene leden van het Koninklijke Huis ministers mogen zijn; 4. behooren, uit aanmerking van de zware lasten, ook de inkomsten van den Koning en van zijn Huis aanzienlijk te worden verminderd; 5. moet alle aanleiding, om in het vervolg op de regten en vrijheden, zoo van de ingezetenen als vreemdelingen, inbreuk te kunnen maken, vermeden worden, waartoe de bepalingen in artt. 1, 3, 8, 9 en 10 bij hem de vrees deden ontstaan; 6. dat de handels-verdragen en die, welke den Staat zouden kunnen bezwaren of de Nederlanders individueel mogten binden, niet van kracht zullen zijn dan na de toetreding der kamers, en geene geheime artikelen in strijd met de openbare zullen worden toegelaten; 7. dat ook aan burgerlijke ambtenaren een waarborg tegen willekeur van hunne meerderen gegeven worde; 8. de regten en vrijheden van den Nederlander in de koloniën even als in het Moederland mogten verzekerd zijn, en de begrooting van de behoeften in de koloniën en de verantwoording der geldmiddelen aldaar mede aan de wetgevende magt hier te lande mogt worden opgedragen; 9. indien er al eene Eerste Kamer moet zijn, ziet de adressant nog niet in, waarom de leden voor den tijd van negen jaren zullen worden benoemd; hij wil hun geene reis- noch verblijfkosten

zien toegekend, en acht het verkeerd, dat de leden der Staten-Generaal tevens hoofden der departementen van algemeen bestuur zijn kunnen; 10. de leden der Provinciale Staten wil de adressant gekozen hebben voor den tijd van drie jaren, en aan den commissaris des Konings wenscht hij slechts eene raadgevende stem toe te kennen; 11. ten aanzien der benoeming van de voorzitters der gemeente-besturen zal de wet *kunnen*, maar niet moeten verordenen, dat zulks door den Koning geschieden zal: alle schijn, dat de Koning de opperheerschappij, die tot verdrukking des volks leiden kan, wil behouden, moet vermeden worden; de openbaarheid der zittingen van de gemeente-raden, de vaststelling der begrootingen en rekeningen moeten bij de Grondwet verzekerd worden; 12. de regten van jagt en visscherij behooren aan den eigendom van grond en water verbonden te blijven; geene beperking dan in het belang der openbare orde en veiligheid behoort plaats te vinden; de leden van den Hoogen Raad moeten benoemd worden door den Koning uit een drietal, door de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor te dragen; de wet moet niet alleen bepalen, welke ambtenaren voor den Hoogen Raad te regt staan, maar ook tevens de wijze van regtspleging regelen; de vrede- of kantonregters behooren voor hun leven te worden aangesteld; 13. betreffende de godsdienst verlangt de adressant, dat de leeraren bij vrije keuze der kerkgemeenten worden benoemd; de heerlijke of andere regten, die zulks in den weg staan, moeten worden afgeschaft; 14. met opzigt tot de finantiën wordt voorgedragen, dat niet alleen de begrooting van de staats-inkomsten en uitgaven door de wetgevende magt moet worden vastgesteld, ook de rekening en verantwoording deswege moet door dat ligchaam worden beoordeeld en vastgesteld; ook de raden en generaalmeesteren van de munt moeten door den Koning worden benoemd uit eene nominatie, door de Tweede Kamer der Staten-Generaal op te maken; 15. ten aanzien der defensie, dat inkwartiering, onderhoud van krijgsvolk en leverantiën, van welken aard ook, niet zullen gebragt worden ten laste van een of meerdere ingezetenen of gemeenten; de door buitengewone omstandigheden gevorderde transporten of leverantiën moeten niet door reglementen, maar bij de wet bepaald worden; ten aanzien der schutterijen, behoort den manschappen invloed op de keuzen der officieren en onder-officieren gegeven te worden; 16. wat den waterstaat aanbelangt, moet de regeling van het algemeen en bijzonder bestuur alleen aan de wet worden overgelaten, met behoud der regten van de ingelanden van polders en dergelijken, om hunne huishoudelijke belangen zelven te regelen; 17. eindelijk, met opzigt tot de kiesbevoegdheid, wil de adressant den census voor het vervolg brengen op het minimum van *f* 20 tot hoogstens *f* 30; hij beklaagt zich over de onregtmatige verhouding der tegenwoordige regeling, welke door verschillende opgaven gestaafd wordt. De adressant besluit dit zeer uitvoerige stuk met de smeeking,

dat U Edel Mogenden zullen letten op de teekenen des tijds, opdat de toekomst van de waarlijk getrouwe Nederlanders niet aan bekrompen inzigten en berekeningen opgeofferd worde.

«*J. Was* en 18 andere notabele ingezetenen van de gemeente Scherpenisse en Westkerke (prov. Zeeland) nemen de vrijheid, zich tot U Edel Mogenden te wenden, te kennen gevende, dat, onder vereeniging met hetgeen hoofdzakelijk door de Algemeene Synodale Commissie der Nederduitsche Hervormde Kerk aan den Koning bij adres is voorgedragen, zij bevreesd zijn, dat de bepalingen ten aanzien der godsdienst en van het onderwijs, in het ontwerp der Grondwet opgenomen, aanleiding tot verstoring der orde, rust en veiligheid geven zullen. Adressanten verlangen, dat alle openbare godsdienst zich alleen tot binnen de daarvoor bestemde kerkgebouwen zal bepalen, en dat het onderwijs bij de wet zal geregeld worden.

«Alle de vorenstaande adressen betrekking hebbende tot de in behandeling zijnde grondwets-herziening, concludeert uwe commissie, om de stukken, ter inzage der leden, ter griffie dezer Kamer te doen nederleggen.»

De Vergadering vereenigt zich achtervolgelijk met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Maandag, den 24 Julij.

Bij monde van den heer VAN HAERSOLTE:

«*M. G. Timmers Verhoeven* en 51 onderteekenaren geven in een aan U Edel Mogenden uit Dordrecht ingediend adres te kennen, dat zij krachtig protesteren tegen de conclusie van Zijne Excellentie den minister van Justitie, dat de algemeene geest van het ontwerp der commissie van gewijzigde Grondwet weêrklank bij het volk zoude vinden. Zonder alle artikelen van genoemd ontwerp op te tellen, die naar het inzigt van adressanten verandering en verbetering vereischen, bepalen zij zich bij de drie volgende punten; zij zeggen: 1. dat de vrijheid van godsdienstoefening behoort beperkt te worden binnen de gebouwen; 2. dat het regt van placet moet gehandhaafd worden, daar deszelfs verlies niet zonder heilloozen invloed op den vrede en de kracht van den Staat blijven kan, en 3. dat zij wenschen, dat het onderwijs een voorwerp van aanhoudende zorg van de Regering blijve, en door zulke bijzondere wetten worde geregeld, waardoor aan de ééne zijde behoorlijke invloed niet worde belemmerd van het ouderlijk gezag, en aan de andere zijde genoegzame waarborgen worden gegeven voor de deugdelijkheid en toenemende ontwikkeling.

«*W. von Geusau* met 40 andere ingezetenen van Pijnacker hebben het van hunnen pligt geacht, om ook hunne bedenkingen tegen sommige bepalingen van het bovengenoemde ontwerp aan U Edel Mogenden in een

adres kenbaar te maken. Adressanten zeggen daarbij hoofdzakelijk, dat het hun voorkomt,dat de bepalingen betreffende de godsdienst niet anders kunnen leiden dan tot het verwekken van tweedragt en oproerige bewegingen; en dat ook het regt van vereeniging meer beperkt behoort te worden, met behoud der bepalingen, die in het 11de artikel der wet van 18 Germinal an X voorkomen. Ten slotte verheffen adressanten zich met nadruk tegen de voorgestelde vrijheid van onderwijs, en vermeenen zij, dat de gewigtige belangen van het opkomende geslacht aan de staatszorg niet moge onttrokken worden, opdat geene ontijdige vrijheid van onderwijs oorzaak geve, dat de toekomstige burgers van den Staat het begrip van ware vrijheid missen.

«Ook *Is. J. W. Roldanus* en 51 andere ingezetenen der Beide Katwijken *c. a.*, zich geroepen achtende door derede van Zijne Excellentie den minister van Justitie, zeggen in een adres,dat het meergenoemd ontwerp der commissie, naar hun oordeel, in sommige opzigten noch aan het verlangen der Natie noch aan de behoeften des tijds voldoet. Adressanten verlangen, dat alle openbare oefening der godsdienst beperkt blijve binnen de muren der kerkgebouwen. Wijders betreuren zij de onbepaalde vrijheid van onderwijs,en vermeenen, dat althans aan het 183ste artikel eene 3de alinea moet worden toegevoegd van den navolgenden inhoud: «In alle gemeenten « wordt van overheidswege lager onderwijs gegeven, te regelen door de « wet.» Omtrent het regt van placet zeggen de adressanten, dat, indien dit moet opgeheven worden, alsdan waarborgen noodig zijn tegen het mogelijke misbruik dier vrijheid. Zij vermeenen die welligt te kunnen vinden in de *verpligte* openbaarmaking der bedoelde af te kondigen kerkelijke voorschriften.

«Nog zijn eindelijk de navolgende drie adressen aan U Edel Mogenden gezonden:

«van *H. T. van Dijk* en 17 andere inwoners uit Blankenham, provincie Overijssel;

«van *H. S. van Ravesteyn* en 96 andere ingezetenen uit Zwartsluis, provincie Overijssel, en

«van *H. Kroes* en 36 andere ingezetenen van Kuinre, provincie Overijssel.

«Zij zijn genoegzaam gelijkluidend, en betreffen de vrijheid van godsdienstoefening, welke adressanten binnen de muren der heiligdommen wenschen beperkt te hebben, en de vrijheid van onderwijs, waaromtrent zij wenschen, dat de Grondwet voor het minst de mogelijkheid zal overlaten tot het daarstellen eener bijzondere wet, hoofdzakelijk overeenkomende met de wet van 1806. Laatstgemelde adressanten zeggen daarenboven, dat het regt van placet behouden moet worden.

«Daar alle deze verzoekschriften betrekking hebben op de bij U Edel Mogenden in behandeling zijnde grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om deze, ter inzage van de leden, op de griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer STORM VAN 'S GRAVESANDE:

« *W. van Geyn* en *G. J. Laarberg*, roomsch katholijke pastoors te Achtevelde en Barneveld, geven aan U Edel Mogenden, bij adres, hun verlangen te kennen (zonder verdere ontwikkeling van gronden), dat de openbare uitoefening van godsdienst en het onderwijs geheel worden vrijgelaten.

« *A.* baron *van Voorst tot Voorst* en 105 andere ingezetenen van Duiven geven almede aan U Edel Mogenden bij adres te kennen, dat zij verlangen: 1. vrijheid van godsdienst voor alle gezindheden, geen zoogenaamd placet; 2. vrijheid van onderwijs (met het toezigt der Regering omtrent het zedelijk gedrag en de bekwaamheid der onderwijzers); 3. regtstreeksche verkiezingen met een lagen census, gelijkmatige verdeeling van ambten tusschen de verschillende gezindheden, en zooveel mogelijk opheffing der op de eerste levensbehoeften drukkende belastingen, als: gemaal, geslagt, zout, zeep enz.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, beide deze verzoekschriften, ter inzage der leden dezer Kamer, ter griffie te deponeren. »

Bij monde van den heer MACKAY:

« *F. Dijkstra* met 18 mede-ingezetenen van het eiland Ameland deelen geenszins in de adhaesie, door velen verleend aan het Xde hoofdstuk van het wets-ontwerp ter herziening der Grondwet, en verlangen openbare plegtigheden binnen de muren der erkende kerkgebouwen, behoud van het placet en het volks-onderwijs als een hoogst aangelegen onderwerp van staatszorg.

« *H. Hemme* en 21 ingezetenen van de Lemmer geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij innig overtuigd zijn der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm; zij verklaren hunne verkleefdheid aan het Huis van Oranje, en dat zij op dezen grondslag hun zegel hechten aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie opengelegd.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, deze beide verzoekschriften, ter inzage der leden, op de griffie neder te leggen. »

Bij monde van den heer NAP:

« Uit de provincie Groningen zijn wederom eenige verzoekschriften ingekomen betrekkelijk het onderwijs en de godsdienst.

« De hoofdvereeniging van het Nederlandsche onderwijzers-genootschap is van oordeel, dat art. 191 van het grondwets-ontwerp der Regering den wetgever zal belemmeren bij het vervaardigen van de bijzondere wet op het onderwijs. De woorden: « met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen » wenschen adressanten aldus veranderd

te zien: «met eerbiediging van de onderscheidene leerstellingen der verschillende in ons land bestaande kerkgenootschappen.» Algemeene godsdienstige beginselen zullen dan nog kunnen worden medegedeeld. De redactie van de 2de alinea van hetzelfde artikel wenschen zij aldus: «De vrijheid van onderwijs wordt verleend onder de waarborgen, die door de wet nader geregeld zullen worden.» Voorts verlangen adressanten, dat bepaald worde uitgedrukt, dat de Regering overal en voor alle standen een toereikend aantal wel verzorgde openbare scholen zal moeten oprigten en onderhouden, en eindelijk, dat uitdrukkelijk in art. 191 worde gezegd, dat art. 2, hoofdstuk XII, ook op de onderwijzers van toepassing is.

«Rector en senaat der hoogeschool te Groningen hebben met leedwezen gezien, dat in het ontwerp der Regering niet zijn opgenomen het beginsel van art. 224 der Grondwet: «Het openbaar onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering,» en dat van art. 226 der Grondwet: «Als eene zaak van hoog belang wordt ook de opvoeding der arme kinderen aan de aanhoudende zorg der Regering aanbevolen.» In het ontwerp wordt niet de pligt, alleen het regt, de bevoegdheid der Regering vermeld. Op de woorden: «*ieders* godsdienstige begrippen» wordt hier dezelfde aanmerking gemaakt als in het voorgaande adres, maar bovendien opgemerkt, dat bij het hooger onderwijs die eerbiediging nog veel minder mogelijk is, omdat het getal der hoogescholen niet naar mate van de verschillende godsdienststelsels kan worden vermenigvuldigd. De senaat vermeent ten slotte, dat de woorden: «met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen» hier veilig kunnen wegvallen, wegens het bepaalde bij art. 2 van het VIde wets-ontwerp.

«Nog verklaren zich tegen de voorgestelde vrijheid van onderwijs:

H. ten Haar en nog 10 ingezetenen van het arrondissement Groningen, en

J. Taapkens met nog 12 ingezetenen van Sitswerd;

welke laatsten daar nog bijvoegen de voorgedragene vrijheid van godsdienst, waarvan zij de bedroevendste gevolgen te gemoet zien.

«In geheel anderen zin is het adres van *T. W. A. Jansen* en 14 andere roomsch-katholijke geestelijken in het kerkelijke district Groningen. Adressanten zeggen, dat zij in deze, hoewel geene onverschillige, maar toch werkelooze toeschouwers zouden zijn gebleven, ware het niet, dat eene zekere partij het oude wilde bestendigen, en de permanente commissie van de Synode der Nederlandsche hervormde kerk zich niet heeft ontzien, een adres bij den Koning in te dienen, hetwelk adressanten *dreigend* noemen. Zij vermeenen nu ook over onderwerpen, welke godsdienst en geweten betreffen, niet te mogen zwijgen; doch zij verlangen slechts één ding: *vrijheid van godsdienst.* ««Dit éene»» zeggen adressanten, ««sluit al het overige in. Ten eerste vloeit hieruit voort vrijheid van godsdienstige belijdenis en godsdienstoefening, voor zooverre daardoor

geene stoornis aan de publieke orde en rust wordt toegebragt. Hierin is mede begrepen vrije communicatie met geestelijke overheden, al wonen die buiten 's lands, en mitsdien vrije afkondiging van onderling gewisselde brieven en geschriften, onverminderd de verantwoordelijkheid volgens het strafregt; vrije aanstelling of verkiezing der geestelijken, zonder inmenging van den Staat; vrijheid van associatie en vereeniging, mits ongewapend; eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen in de publieke scholen, mitsgaders vrijheid voor de onderscheidene gezindten om afzonderlijke scholen op te rigten, behoudens billijke waarborgen, aan den Staat door de wet verzekerd. Een noodzakelijk gevolg van gezegd beginsel is verder staatkundige gelijkstelling der burgers, zonder onderscheid van godsdienstige kleur of belijdenis. Geene bevoorregting noch bevoordeeling van de leden eener gezindte boven die der andere. Alzoo, in het bijzonder, gelijke bezoldiging der geestelijken of leeraars, zoo al niet, wat nog wenschelijker en billijker ware, die bezoldiging voor de toekomst wordt afgeschaft.» »

«Al deze adressen hebben betrekking tot de aanhangige grondwetsherziening, en uwe commissie stelt derhalve voor, deze stukken op de griffie, ter inzage van de leden, neder te leggen.»

«Uit de provincie Groningen zijn ingekomen vijf verzoekschriften, waarbij de adressanten zich, voorbehoudens eenige aanmerkingen, vereenigen met het ontwerp van Grondwet, door de commissie aangeboden.

B. H. Sinnighe en 85 andere ingezetenen van Stadskanaal;
W. A. Boelen en 2 andere ingezetenen van Zuidhorn;
K. Hokkelman en 28 andere ingezetenen van Veendam en Wildervank;
H. H. Smits en 44 andere ingezetenen van Uithuizen; en
H. B. Benes en 119 andere ingezetenen van Sappemeer

geven bij vijf gelijkluidende adressen te kennen, dat zij verlangen uitgebreider kiesbevoegdheid, dan in het ontwerp is voorgesteld, bij de regtstreeksche verkiezing van de leden der beide kamers van de Staten-Generaal; het regt van vereeniging, zonder dat zelfs de wet dit regt aan andere bepalingen dan tot verzekering der publieke orde kan onderwerpen; vrijheid van godsdienst met vrije belijdenis en vrije openbare oefening, vooral met waarborg tegen het invoeren van het placet, overeenkomstig artt. 156, 159 en 162, en vrijheid van onderwijs, zoodat de in het ontwerp voorkomende beperkingen alleen het lager onderwijs zullen betreffen.

«*F. J. Jansen* en 57 andere ingezetenen uit Kloosterburen willen ook nog lageren census voor de stemgeregtigden, vrijheid van godsdienst en vereeniging, als in de voorgaande adressen; vrijheid van drukpers, als bij art. 8 van het ontwerp; zoo ook vrijheid van onderwijs, doch het woord *middelbaar* uit art. 183 weg te laten; onschendbaarheid van ieders woning; afschaffing van tractementen en gratificatiën van godsdienst-leeraren, bezuiniging op ambten en pensioenen, en vermindering van belastingen op de noodzakelijkste levensbehoeften.

« De adressen van:

A. Bonthuis en 30 ingezetenen van Delfzijl,

H. H. Bouwman en 28 ingezetenen van het voormalig Fivelingokwartier en

J. J. Steenhuis en 42 ingezetenen van hetzelfde kwartier

hebben betrekking tot de 12 wets-ontwerpen der Regering tot herziening der Grondwet, waarmede adressanten zich in het algemeen vereenigen, en wel met de directe verkiezingen, uit hoofde van het vierde motief, bij de Koninklijke boodschap daarvoor bijgebragt. Intusschen merken adressanten aan, dat de civiele lijst hun te hoog voorkomt, en dat de bepaling omtrent het onderwijs, hoewel nu beter dan in het ontwerp der commissie, evenwel nog niet zal kunnen voorkomen eene onbepaalde vermeerdering van scholen, hetgeen adressanten nadeelig achten. Ten slotte dringen adressanten nog aan op de afschaffing der collatie-regten, welke zij een middeleeuwschen dwang noemen, waaronder sommige gemeenten reeds te lang gekneld zijn geweest. Daargelaten de vraag, of het billijk is, dat de eigenaren van collatie-regten voor den afstand al of niet schadeloosstelling bekomen, vermeenen adressanten, dat de afschaffing zelve de algemeene wensch is der hervormde gemeenten. Zij keuren het herstel dier regten op voordragt der Synodale Commissie in 1813 ten hoogste af, en verzoeken, dat bij art. 4 van het XIIde ontwerp het kortst mogelijke tijdsbestek worde bepaald, binnen hetwelk de wet tot regeling der schadeloosstelling (zoo noodig), door de gemeenten te dragen, die zich in het genot der gemelde opheffing wenschen gesteld te zien, door de Regering zal moeten worden voorgedragen.

« Het adres van *A. G. Lanting* en 31 andere ingezetenen van Bedum betreft dezelfde wets-ontwerpen. Directe verkiezingen beschouwen adressanten als noodzakelijk en door de tijds-omstandigheden verzekerd. Zij missen evenwel in die ontwerpen de noodige vrijzinnige en bezuinigende staats-instellingen, volgens de behoefte der Natie, en vermeenen integendeel te zien eene zucht tot transactie. Als voorbeelden voeren adressanten aan artt. 27—32 over het inkomen van de Kroon; zij vreezen daarvan spoedig nadeelige gevolgen te zullen zien; waarschuwen daartegen en zijn van oordeel, dat de inkomsten der domeinen alleen thans voldoende voor de Kroon moesten zijn. Artt. 138 en 156; het opdragen der benoemingen van burgemeesters zelfs buiten den raad, en van de leden van den Hoogen Raad aan den Koning; ten aanzien van de laatsten wenschen zij behouden te zien de thans bestaande voordragt door de Tweede Kamer, die, huns erachtens, zoo heerlijke vruchten heeft gedragen. Hevig laten adressanten zich uit tegen alinea 2 van het 4de additionnele artikel, omdat de afschaffing der collatie-regten slechts facultatief wordt gesteld, hetgeen adressanten hadden willen behouden, zoo als het door de commissie was voorgedragen. Artt. 168 en 191 keuren adressanten af, omdat daarbij het placet opgeheven en het onderwijs vrijgelaten wordt; tegen de jezuiten, zeggen zij, moet het

placet bewaard en de vrijheid van onderwijs beperkt worden. Adressanten zijn ten slotte van oordeel, dat U Edel Mogenden Zijne Majesteit zouden behooren te verzoeken, deze twaalf wets-ontwerpen alle in nadere overweging te nemen.

«Bij een adres van *G. Reinders* en 47 ingezetenen uit den gegoeden burgerstand in de gemeenten Warffum en Usquert wordt, onder adhaesie overigens aan de meergemelde wets-ontwerpen, aangedrongen op drie der in het voorgaande adres vermelde punten, te weten, op: 1. vermindering van het inkomen der Kroon, omdat anders het stamhuis van Oranje, zoo als zij vreezen, impopulair zal worden; 2. de keuze van een burgemeester door den Koning alleen uit de leden van den gemeente-raad te doen plaats hebben, opdat deze steeds een ingezeten der gemeente zij, die wegens stand en belastbaarheid belang heeft bij een zuinig en goed beheer der gemeente; die betrekking zou anders, zeggen adressanten, ligtelijk worden gebruikt als eene oefenschool voor jonge bureaulisten; 3. het afschaffen der collatie-regten, die alleen bij besluiten van den Souvereinen Vorst in 1814 zijn hersteld; vrijheid van godsdienst en onderwijs achten zij daarmede onbestaanbaar, wegens de belemmering van vrije keuze van leeraren en onderwijzers; dit regt moet dus niet bij de Grondwet erkend, maar afgeschaft worden; alle overige heerlijke regten moeten tegen schadeloosstelling, bij de wet te regelen, binnen het jaar worden afgeschaft.

«Van gelijken inhoud zijn de vier volgende adressen, te weten van:

H. K. Gaaikema en 35 andere ingezetenen van Grijpskerk en Oldehove;

J. J. van Weerden en 55 andere ingezetenen van Aduard en Hoogkerk;

W. Dijkhuis en 34 andere ingezetenen van Ulrum, en

S. K. Noordhof en 34 andere ingezetenen van Middelstum en Kantens.

«Alle deze adressen betrekking hebbende tot de herziening der Grondwet, stelt uwe commissie voor, die ter griffie neder te leggen.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgende met de onderscheidene door de commissie genomen conclusiën.

Zitting van Woensdag, den 9 Augustus.

Bij monde van den heer NAP:

«Er zijn nog eenigo verzoekschriften uit de provincie Groningen, betrekkelijk de herziening der Grondwet, waarover uwe commissie bereid is verslag uit te brengen.

Jhr. mr. *A. J. Quintus*, lid der Provinciale Staten te Groningen, deelt eenige bedenkingen over dit ontwerp mede in een zeer beknopt

gesteld adres. Adressant verlangt nadere omschrijving van het grondgebied des Rijks ook buiten Europa; beperking van het regt van vereeniging; uitlating van het woord *tegenwoordigen* uit ontwerp II, art. 5; oorlogs-verklaring en vredes-verdragen alleen na raadpleging in geheime zitting met de Staten-Generaal te sluiten; volgens de redactie van ontwerp III, artt. 3, 5 en 15, zouden volgens adressant ongehuwde vrouwen en weduwen niet uitgesloten zijn van kiesregt en verkiesbaarheid voor de Staten-Generaal en der provinciën, evenmin eenige graad van bloed- of aanverwantschap: de Eerste Kamer half te benoemen door den Koning, half door de kiezers des volks; naauwkeuriger aanduiding van gewestelijk en gemeentelijk gezag, vooral omtrent waterstaat; ook in vonnissen over *burgerlijke* zaken dienden de artikelen te worden aangehaald; voordragt door de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor den Hoogen Raad; voor wien staan de leden van den Hoogen Raad te regt? aanwijzen de reglementen en gemeenten, waar godsdienstoefening buiten de muren mag plaats hebben; niet te bestendigen de bezoldiging der geestelijken, zoo als die in 1814 waren, vooral ook wegens de Waalsche gemeenten en de kindergelden; betrekkelijk het placet bij te voegen: «*zuiver* kerkelijke voorschriften»; betrekkelijk het onderwijs bij te voegen: «eerbiediging van de vaderlijke magt volgens het Burgerlijk Wetboek»; het nemen van onderwijs behoort vrij te zijn, dus geene overdreven examens in te voeren. Ten slotte vraagt adressant, of de bekwaamheid en zedelijkheid van den onderwijzer voor het hooger onderwijs niet behoeft onderzocht te worden, en of het hooger onderwijs zoo vrij is, dat zich overal hoogleeraren mogen nederzetten?

«Het adres van *W. T. Poelma* en 42 ingezetenen van den Hoorn is geheel in denzelfden geest als en genoegzaam gelijkluidend met dat van *F. Diepenbroek c. s.*, uit de gemeenten Pekel-A, waarop door uwe commissie rapport is uitgebragt in de zitting van den 7den der vorige maand.

«De adressen van *G. Cremers* en 207 ingezetenen van de stad Groningen, en

«van *J. C. Marker* en 74 ingezetenen van Veendam zijn geheel gelijkluidend met die van *N. J. Kooswinkel c. s.* en 21 soortgelijke adressen, waarop door uwe commissie in dezelfde zitting verslag is uitgebragt.

«De adressen van *P. R. Wiedsema* en 64 ingezetenen van de gemeenten Loppersum en Stedum,

«van *C. Bakker* en 30 ingezetenen van de gemeente 't Zandt, en

«van *G. M. Doornbos* en 12 ingezetenen van de gemeente Holwierde zijn gelijkluidend en hebben alleen betrekking tot het onderwijs. Er zijn, zeggen adressanten, evenveel godsdienstige begrippen als individuen, het is dus onmogelijk, die bij het onderwijs te eerbiedigen. Vrije concurrentie bij het onderwijs achten zij hoogst nadeelig voor de onderwijzers, maar ook voor het onderwijs zelf, omdat aan de openbare scholen het

christelijk of algemeen godsdienstig beginsel ontnomen en op de sectenscholen godsdienst-ijver en onverdraagzaamheid aangekweekt zullen worden. Adressanten wenschen, dat art. 183 alleen moge inhouden, dat het onderwijs zal worden beschouwd als een hoogst belangrijk onderwerp van aanhoudende staatszorg, hetwelk door de wet zal worden geregeld.

«*S. A. Medum* en 12 ingezetenen van de Zoutkamp, gemeente Ulrum, achten de uitsluiting der geestelijken van de verkiesbaarheid tot leden der Staten-Generaal ondoelmatig en onbillijk. Omtrent het onderwijs opperen adressanten gelijke bezwaren als bij de drie voorgaande adressen waren ontwikkeld.

«*E. Steenhuizen* en 62 ingezetenen van de gemeente Veendam verlangen wel vrijheid van onderwijs, maar slechts zóó als zij die thans bezitten. Eene ruimere vrijheid zoude slechts tot overlast zijn voor andersdenkenden, en bij het onderwijs tot eene te ruime concurrentie aanleiding geven. Het thans bestaande vergelijkend examen, de vrijheid der ouders in de keuze eener school, en het toezigt, dat niet aan eenige godsdienstige gezindte aanstoot worde gegeven, achten requestranten volkomen voldoende. Daarbij, zeggen adressanten, groeiden de kinderen, ofschoon tot verschillende kerkgenootschappen behoorende, in eensgezindheid en zonder godsdienstige verwijdering te zamen op; en zij wenschen, dat dus het bestaande omtrent godsdienst en onderwijs moge worden gehandhaafd tot verderen vooruitgang in orde, rust, kennis en ware vrijheid.

«*H. J. van der Veen* en 29 ingezetenen van de provincie Groningen bepalen zich tot de vrijheid van godsdienst en onderwijs. De eerste wenschen zij beperkt te zien binnen de muren der kerkgebouwen, maar dáár binnen ook geheel vrijgelaten. Met de voordragt der commissie omtrent vrijheid van onderwijs kunnen adressanten zich geheel vereenigen. Gaarne zouden adressanten nog in het ontwerp gezien hebben eene grondwettige bepaling tot opheffing der slavernij.

«De beide volgende adressen van: *J. van der Tuuk* en 16 ingezetenen van Baflo, en

«*K. J. Borgman* en 21 ingezetenen van Kloosterburen zijn geheel gelijkluidend met de vijf adressen van *G. Reinders c. s.* en anderen, waarop in uwe zitting van den 24sten Julij jl. door uwe commissie verslag is uitgebragt.

«De beide adressen van: *B. A. Benthem Sypkens* en nog 28 ingezetenen der provincie Groningen, en

«*L. H. Veltman* met nog 103 ingezetenen derzelfde provincie, hebben voornamelijk betrekking op de afschaffing der collatie-regten, aangezien deze regten, volgens adressanten, aanleiding geven tot groot kwaad, waarvoor zij als bewijs bijbrengen den gevorderden eed wegens simonie, en dat die regten tevens onredelijk en onchristelijk zijn, als zijnde niet op het evangelie gegrond. Adressanten wenschen daarom de verpligting tot opheffing dier regten binnen eenen te bepalen termijn in.

de Grondwet opgenomen te zien, des noods tegen schadeloosstelling, door de gemeenten te dragen. In het laatstgemelde adres worden bovendien nog de volgende onderwerpen aangeroerd. Adressanten hadden gewenscht, dat bij de herziening meer democratische beginselen en meer bezuinigingen in het oog waren gehouden. Zij zien daarin eenen reactionnairen geest, waarvan zij nadeelige gevolgen vreezen. Het regt van placet stellen adressanten gelijk met de censuur op de drukpers, en verklaren zich tegen de handhaving daarvan. Vrijheid van onderwijs achten adressanten noodzakelijk, mits de Staat tevens voor een behoorlijk nationaal gratis onderwijs zorge, opdat vooral de mindere volksklasse behoorlijk worde gevormd.

«Uwe commissie stelt voor, alle deze adressen ter griffie neder te leggen, daar zij betrekking hebben tot de bij U Edel Mogenden aanhangige herziening der Grondwet.»

«Mr. *E. F. J. van den Gheyn*, advokaat te Neerbosch bij Nijmegen, herhaalt zijne vroeger bij deze Kamer ingediende klagte over schending der Grondwet, doordien adressant bij Koninklijk besluit en niet bij regterlijk vonnis is ontzet van zijne vroegere betrekking van regter-commissaris, bij de voormalige regtbank van eersten aanleg te Nijmegen. Ten aanzien van het eerste adres van requestrant, daarover in den jare 1834 aan deze Kamer ingediend, is op advies van de commissie van de verzoekschriften overgegaan tot de orde van den dag. Thans klaagt requestrant voornamelijk daarover, dat zijn later adres, ingediend 30 Maart 1847, overeenkomstig de conclusie van het daarover op den 17 Julij daaraanvolgende uitgebragte verslag uwer commissie, ter griffie dezer Kamer is nedergelegd, doch aldaar zonder eenig verder gevolg is verbleven. Requestrant beschouwt dit als eene nieuwe en voortdurende regtsweigering op zijne klagte wegens grondwet-schennis en voert als gronden daarvoor aan den inhoud van den in art. 84 der Grondwet voorgeschreven eed voor de leden dezer Kamer, en voorts het gevoelen van den hoogleeraar Thorbecke, te vinden in zijne aanteekeningen op de Grondwet, 1ste deel, bladz. 212, en 2de deel, bladz. 143 en 202, en in den brief van een lid der Staten van Gelderland, over de magt der Provinciale Staten, bladz. 69 en vervolgens. De adressant vleit zich, dat U Edel Mogenden thans, nu het herzien der Grondwet aanhangig is, te naauwkeuriger zullen waken tegen schending der Grondwet, en hij verzoekt alzoo, naar aanleiding van het reglement van orde van den 1sten Julij 1842, art. 104, ««de benoeming eener bijzondere commissie, belast, onder inachtneming van al wat behoort in acht genomen te worden, met de voordragt van een bepaald voorstel, betrekkelijk tot de gegrondheid of ongegrondheid der onderwerpelijke klagt, om tot dat einde de vergadering, zoo spoedig mogelijk, voor te lichten omtrent de volgende ter zake doende en beslissende hoofdpunten: 1. of de Grondwet is geschonden; 2. of die schending behoort tot den werkkring harer committenten; 3.

welke maatregelen alsdan behooren genomen te worden, hetzij een adres aan den Koning, hetzij verzending der klagte en bijlagen aan den minister van Justitie, om daarop te dienen van consideratiën en advies; 4. of, indien de klagt niet gegrond mogt bevonden worden, of niet te behooren tot de grondwettige bemoeijingen der Kamer, zij alsdan niet stellig afgewezen moet worden, zonder langer verblijf ter griffie tot inzage. In allen gevalle verzoekt de klager zoodanig te handelen, als gevorderd mogt worden grondwettelijk te behooren.» »

« Aangezien dit adres en het daarbij gedaan verzoek aanleiding zouden kunnen geven tot eenig voorstel uit den boezem dezer Kamer, heeft uwe commissie de eer te adviseren, dit stuk, even als het vorige verzoekschrift van den adressant, ter griffie neder te leggen, ter inzage der leden.»

Bij monde van den heer VAN BEECK VOLLENHOVEN:

« *H. Hooft Graafland* en *L. de Graaff*, te Amsterdam;
« *W. van Singendonk van Dieden*, te Dieden;
« *W. J. E. van Lijnden van Hemmen*, te Hemmen;
« *N. S. de Vrij Mestdag*, te Vlissingen;
« *A. Meijer*, te Nijmegen;
« *H. Hendriks*, aan den Ham;
« *W. P. Dekker*, te Zaandam;
« *J. W. Heydanus*, te Weesp;
« *J. A. Herman* en *D. Molenaar*, te 's Gravenhage;
« *J. W. Felix*, te Langenhorn;
« *A. M. Toepael*, te Haarlem;
« *J. S. Tromp*, te Britsum, en
« *T. M. Looman*, te Amsterdam,

geven bij vijftien bijkans eensluidende adressen, voorzien van 521 onderteekeningen, te kennen, dat zij als leden van erkende protestantsche gezindheden overtuigd zijn, dat, welke regten en vrijheden ook bij de herziening der Grondwet aan de staatsburgers toegekend zouden worden, deze van weinig waarde te achten zouden zijn, zoo niet de vrijheid van godsdienst en onderwijs daarbij verzekerd ware. Met blijdschap hebben zij dan ook gezien, dat zij als beginsel in de ontwerpen der Regering opgenomen is. Zij zouden gaarne hunne adhaesie geven aan art. 5, ontwerp VI, ware het niet, dat de geschiedenis der laatste jaren bewezen had, dat, bij het bestaan van milde bepalingen omtrent het godsdienstige, men toch grond had meenen te vinden, om vervolgingen te kunnen regtvaardigen. Deze miskenning van milde bepalingen achten zij ook gelegen te zijn in de interpretatie, gegeven aan het Koninklijk besluit van 2 Januarij 1842, dat strekken moest ter wegneming der gerezen bezwaren omtrent het onderwijs, door de oprigting van bijzondere scholen der 1ste klasse gemakkelijker te maken. Wel verre toch, dat het daartoe geleid had, waren de meeste aanvragen tot het oprigten dier scholen van de hand gewezen.

Ten gevolge dezer consideratiën, gevoelen adressanten zich dan ook genoopt, om bepaaldelijk aan te dringen op eene zoodanige redactie der te vervangen artt. 191 en 224, waardoor alle verkeerde uitlegging en toepassing voorgekomen kan worden. Zij verzoeken mitsdien elke preventive bepaling daaruit te verwijderen, en stellen voor, om de 1ste alinea van art. 5, ontwerp VI, aldus te lezen: «Geene openbare oefening van de godsdienst «mag worden belemmerd, dan ingeval zij de openbare orde en rust ver«stoort.» — Met de bewoordingen van het 2de artikel van het Xde ontwerp kunnen zij zich vereenigen, daar zij gaarne aan de Regering het toezigt over het onderwijs en het regt, om zich van de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers te vergewissen, willen toekennen: zij zouden zelfs het verzwaren der af te leggen examina wenschelijk achten. Adressanten besluiten met de aanmerking, dat zij zich bepaald gedrongen achten, om hunne wenschen kenbaar te maken, dewijl het hun gebleken was, dat niet alleen door vele protestantsche kerkbesturen, maar ook door de Synodale Commissie der Nederlandsche hervormde kerk, adressen in eenen tegenovergestelden zin aangeboden waren. Als leden dier kerk achten zij zich verpligt te protesteren, zoowel tegen de bevoegdheid der gezegde Synodale Commissie, om aldus zonder speciale magt te spreken, als ook tegen de beginselen, in haar adres ontwikkeld.

«Blijkens woordelijk overeenstemmend met deze adressen is dat van *N. Beets*, theol. doct. en leeraar te Heemstede, die echter daarbij ook zijnen wensch te kennen geeft, dat, bij het behartigen der regten en vrijheden van de Nederlandsche Natie, ook de toestand van zoovele duizenden onzer medemenschen in de Nederlandsche koloniën niet vergeten moge worden. Hij verlangt eene spoedige, onherroepelijke afschaffing der slavernij, behoudens billijke schadevergoeding, aan de eigenaren toe te kennen.

«Volmaakt eensluidend met de adressen, door de roomsch-katholijke geestelijken uit het dekanaat West-Friesland en andere aangeboden, waarover ik de eer had rapport uit te brengen in de zitting van den 17den Julij, zijn een aantal verzoekschriften uit verschillende oorden des Rijks ingekomen, als van:

«*G. van Houdt*, te Velp; *J. Buis*, te Rotterdam; *J. Schipper*, te Zwaag; *S. Leer*, te Nibbixwoud; *G. Poppe*, te Wognum; *W. Schuurman*, te Alkmaar; *J. Cammaert*, te Neuzen; *J. Friedeman*, te Jutphaas; *J. H. van Schelve*, te Woudsend; *P. de Jonge*, te Kuinre; *K. van Leeuwen*, te Hoogmade; *K. Groenewegen*, te Woubrugge; *N. T. Marlet*, te Kortenhoef; *C. van den Heiligenberg*, te Wijk-bij-Duurstede; *P. F. Dietvors*, te Woensdrecht; *Willem Bon*, te Honkoop; *W. van Beers*, te Monnikendam, *J. H. v. d. Hart*, te Amsterdam; *V. Starkenboom*, te Houten; *J. A. Koestal*, te Lutten; *H. Rientjes*, te Appingadam; *A. van Rosmalen*, te Lepelstraat; *J. van den Bosch*, te Werdenhoef; *Onghena*, te Zuiddorpe; *J. Kriek*, te Oudvossemeer; *J. van Riet*, te Philipine;

A. M. van Lottom, te Zouteveen *c. a.*; *W. Cramer*, te Amsterdam; *D. Schoon*, te Medemblik; *H. Schoon*, te St. Janssteen; *C. A. Brenninkmeijer*, te Avereest, en *W. T. Alma*, te Bedum; waarop gezamenlijk 1975 namen voorkomen. Ook deze adressanten verlangen meerdere uitgebreidheid der regtstreeksche verkiezingen, wijders het regt van vereeniging slechts beperkt te zien ter verzekering der publieke orde, en eindelijk volkomen vrijheid van godsdienst en onderwijs.

«Daarvan in inhoud weinig verschillend is het adres van *T. J. Hesselfeld* en 9 andere ondergeteekenden uit Amsterdam, die bovendien in de Grondwet wenschen bepaald te zien: gelijkheid van alle Nederlanders voor de wet; afschaffing der Eerste Kamer van de Staten-Generaal; eene zoo onkostbaar mogelijke vereenvoudiging en organisatie der regterlijke magt; bezuiniging op alle takken van bestuur; afschaffing der slavernij in 's Rijks overzeesche bezittingen.

«Ten opzigte der regtstreeksche verkiezingen vermeent *H. J. Berlin*, te Amsterdam, andermaal de gronden te moeten aangeven, welke voor het opheffen pleiten der daaraan in den weg staande bezwaren. Het doel van den adressant schijnt te zijn, om zoowel het nut te betoogen van eenen census voor de kiesbevoegdheid, als dat van zekere opbrengst in de belasting, om tot lid der Eerste Kamer benoemd te kunnen worden. Hoezeer hij toch overtuigd is, dat de maatstaf van belasting, in munt gesteld, een zeer onzekere is, dewijl de metaalswaarde veranderlijk is, en zij nog ongestadiger worden zal, naar mate men zich meer gedrongen gevoelt, om het bedrag der indirecte belastingen op de directe over te dragen, zoo is hij niet minder overtuigd, dat aan het behoud van den rijkdom voor ons land het hoogste gewigt te hechten is. Zij mag dus in hare gewigtige maatschappelijke rol niet veronachtzaamd worden, opdat gekwetste eigenliefde of eerzucht de kapitalisten niet nopen zoude, het land ten nadeele van den Staat te verlaten. Geld toch en eigendom zijn over den geheelen aardbol erkend, en met dien geheelen aardbol staan wij als handeldrijvend volk in betrekking. Door den handel is onze bevolking ver boven het getal geklommen, dat onze grond in staat is te voeden, doch door den handel en de daartoe aanwezige kapitalen wordt het voedsel gevonden, de bevolking onderhouden en onze magt geschraagd. Het is immers eene verkeerde voorstelling, dat geld door individus in bezit gehouden wordt; zij bewaken het slechts voor den Staat; door verschillende oorzaken verwisselt het van houders, en daarom zoude men het vooral in tijden van rust en vrede kunnen vergelijken bij gloeijende rijtuigjes, die niemand in handen kan houden, maar die van den één naar den anderen voortrollen, om onderweg gouden spijkertjes uit te deelen. Adressant beschouwt het mitsdien slechts als een maatregel van voorzigtigheid, om, bij wijze van tegenwigt, aan de ééne zijde door eerbewijzingen goed te maken, wat men wel eens aan de andere zijde door hoog op te voeren directe belastingen zoude kunnen bederven.

Bij de hulde, aan den adel bewezen, heerscht vooroordeel zonder doel, bij de geldhulde wordt een doel beoogd, dat met het behoud van den Staat in verband is. Hij is overtuigd, dat de Eerste Kamer een steun voor den Koning behoort te zijn, opdat ieder denkbeeld van onrust in ons land de geboorte moge missen; want handel, nijverheid en vooral de geld-circulatie rusten op vertrouwen, vertrouwen rust op vrede en orde; daarom moet zij tevens als arbiter tusschen den Koning en het volk kunnen staan; zij moet dus ook volks-elementen bevatten.

«Om die redenen wenscht adressant, dat de Eerste Kamer zamengesteld worde voor de helft uit leden, door den Koning te benoemen, uit: 1. den militairen stand (land- en zeemagt); 2. den stand der professoren; 3. den stand der regters; 4. de leden der Tweede Kamer, onder verpligte onmiddellijke aanvulling der vacaturen door het volk, terwijl de wederhelft uit de gegoedste klassen door de nationale kiezers gekozen behoorde te worden. Adressant eindigt zijn betoog met de opmerking, dat men, ook door een behoorlijk deel aan het volk af te staan in de benoeming zijner wetgevers, tevens eene besparing in 's lands uitgaven zal bevorderen. Het daardoor verhoogde patriotismus toch der schutterij zal alsdan kunnen gelijkgesteld worden met eene kostelooze aanwinst van een groot aantal bajonetten.

«Alle deze verschillende verzoekschriften betrekking hebbende tot de herziening der Grondwet, en mitsdien ter raadpleging nuttig kunnende geacht worden, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze alle ter inzage der leden op de griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer SMIT:

«*A. H. J. de Poorter* en 43 onderteekenaren te Katwijk a/R;
«*A. Kloppers* en 11 onderteekenaren te Valkenburg, en
«*N. de Rijk* en 27 onderteekenaren, ingezetenen van de Bodegraafsche Meije, achten zich verpligt, U Edel Mogenden kennis te geven hunne innige overtuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm en hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje. Op dezen grondslag hechten zij hun zegel aan het stelsel, door den tijdelijken minister van Justitie in uwe vergadering den 13den Mei jl. opengelegd, den wensch uitende, dat de uitspraak, welke van U Edel Mogenden zal worden verlangd, daarmede in overeenstemming zal zijn.

«Daar deze adressen eene adhaesie bevatten aan de aanhangige wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk neder te leggen ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«Dr. *K. G. Dozy* en 21 onderteekenaren, ingezetenen der stad

Leiden, geven U Edel Mogenden te kennen, in een uitgebreid en belangrijk adres, dat zij innig overtuigd zijn, dat alleen eene algemeene doortastende en vooral spoedige herziening der Grondwet ons land bewaren kan tegen de gevolgen der schokken, welke Europa ontrusten. Zij achten het burgerpligt, hunne meening bepaald en openlijk uit te spreken omtrent de aan U Edel Mogenden ingediende wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, en gelooven, dat daarin veel is te vinden overeenkomstig met de ware behoeften des volks, maar ook veel, dat daarmede strijdig mag worden geacht. Vertrouwen alleen in onze instellingen zal de krachtvolle ontwikkeling van ons onafhankelijk volksbestaan verzekeren; en dat vertrouwen kan alleen gewekt worden door het aannemen dier bepalingen, op welke adressanten bij dit hun adres ernstig aandringen; die bepalingen en wenschen zijn: 1. regtstreeksche verkiezingen; 2. afschaffing der Eerste Kamer; 3. kiesbevoegdheid, te verleenen zonder de vereischte schatpligtigheid, aan hen, die den graad van doctor aan eene Nederlandsche hoogeschool hebben verkregen; 4. onvereenigbaarheid der ministeriële betrekking met die van afgevaardigde des volks; 5. dringen adressanten aan, dat aan de commissarissen des Konings in de provinciën niet enkel in de vergadering der Staten, maar ook in het collegie van Gedeputeerde Staten eene stem worde geweigerd; 6. geven adressanten de voorkeur aan art. 132 van het ontwerp der commissie boven het nu in het ministeriële ontwerp voorgedragene; 7. wenschen zij de koloniën onder de gewone wetgevende magt gebragt te zien, met verleening van zoo ruime magt als mogelijk is aan den gouverneur-generaal; de Kamer toch mag niet langer onmagtig worden verklaard, datgene te doen, waarvoor vroeger onder de republiek de toenmalige Staten-Generaal zich niet ongeschikt gevoelden en later noch Fransche noch Engelsche vertegenwoordiging terugdeinsde; 8. oordeelen zij, dat de goedkeuring der jaarlijksche rekening bij wet zal behooren te geschieden, daar voor een rigtig beheer van het finantie-wezen eene rekenwet van hoog en dringend belang is; 9. wenschen adressanten, dat uit de aangeboden wets-ontwerpen verdwijne de zucht, om zooveel mogelijk den invloed des volks of zijne belangen te stremmen, zoowel als de daarin heerschende schuwheid voor openbaarheid; — voor het eerste strekke tot voorbeeld, dat men de leden der voorgedragen Eerste Kamer om de negen en de Staten der provinciën om de zes jaren wil laten aftreden; het laatste is zigtbaar in de beperking, welke aan de verpligting der ministers, om aan de Kamer alle gevraagde inlichtingen te geven, gesteld is; art. 85 van het ontwerp der commissie kome dus voor dit punt in de plaats van dat der ministers; 10. vragen adressanten de verwerping der duistere woorden: «de wetten zijn onschendbaar»; terwijl zij tevens aandringen, om, in plaats van art. 5 van ontwerp van wet XI, art. 187 van het ontwerp der commissie te stellen; 11. de wijze van benoeming der leden van den Hoogen Raad, zoo als zij nu geschiedt, achten adressanten om gewigtige redenen verkieslijk boven de nu

voorgedragene, terwijl naar hun gevoelen de hoofden van het openbaar ministerie bij de verschillende regts-collegiën voor hun leven moeten worden aangesteld; 12. wenschen zij niet reeds bij de Grondwet bepaald te zien, maar aan de wet overgelaten, of aan den burgerlijken regter de beslissing over eenige burgerschaps-regten, en welke dan, zal worden opgedragen; 13. oordeelen adressanten, dat bij de Grondwet enkel de afschaffing van heerlijke regten behoort te worden bepaald, maar dat het al of niet verleenen van schadeloosstelling aan den burgerlijken regter moet worden overgelaten; 14. dringen zij aan, dat door U Edel Mogenden niet worde aangenomen de bepaling, dat het aan het politiek gezag vrij zal staan, den burger op een bloot vermoeden voor drie dagen van zijne vrijheid te berooven, en in verzekerde bewaring te houden; deze bepaling toch is in 1848 een te sterk sprekend anachronismus; 15. vrijheid van vereeniging, van godsdienst en van onderwijs, zeggen adressanten verder, zijn beginselen, wier erkenning in onze nieuwe Grondwet niet mag worden gemist; de ontwerpen van wet geven echter meer in schijn dan in waarheid, waarom zij van U Edel Mogenden vragen verwerping van het voorgedragene en terugkeer tot de artikelen van het ontwerp der commissie, wat die punten aangaat; 16. vestigen adressanten de aandacht van U Edel Mogenden op het 8ste ministeriële ontwerp, de defensie betreffende, waarin zij volstrekt geen middel tot besparing of bezuiniging, bij den uitgeputten staat onzer finantiën zoo gebiedend noodzakelijk, kunnen ontwaren, maar wel de strekking, om het oude te bestendigen, en de volle werking te beletten van het artikel der commissie, dat bepaling der sterkte en inrigting der militie aan de wet opdraagt. Eindelijk, Edel Mogende Heeren! verklaren adressanten, dat zij allen wenschen het behoud van ons zelfstandig bestaan, onder het regerend Stamhuis. Zij wenschen onrust en omverwerping te voorkomen, en verlangen daarom eene herziening der Grondwet, welke het vertrouwen in onze instellingen herstellen en aan het waggelend staatsgebouw sterkte geven kan.

«Daar dit adres betrekking heeft tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, het ter inzage van U Edel Mogenden ter griffie neder te leggen.»

«*L. van Vliet* te 's Gravenhage geeft U Edel Mogenden te kennen, dat hij door een adres, U Edel Mogenden door den heer Krusman toegezonden, genoopt is geworden, U Edel Mogenden insgelijks een opstel aan te bieden, omtrent de verandering, welke art. 59 der Grondwet, naar zijne meening, dient te ondergaan. Die verandering is te vinden in eene bij dit adres gevoegde schets eener Grondwet, bladz. 57 tot 68, met een antwoord van den heer Krusman op des adressants aan dien heer geschreven bedenkingen, en daarop gevolgd weder-antwoord, bladz. 117 en volgende. De adressant deelt evenmin in de meening van den genoemden heer Krusman, als hij zich vereenigen kan met de

verandering, door de Regering voorgesteld. Onderscheidde gene toch niet juist wetgeving en bestuur, de Regering, zegt de adressant, leverde in art. 58 van haar ontwerp eene zonderlinge redactie. Waarom, zegt hij, in de 4de alinea van genoemd artikel het woord «*kunnen*» gebezigd, waar «*worden*» zoo geheel eigenaardig is? Waarom opzettelijk melding gemaakt van de reglementen op het beleid der regering en van het muntstelsel, terwijl men zwijgt van andere, evenzeer gewigtige, onderwerpen? Hieruit kan later verschil van gevoelen ontstaan, daar zoodanige bepalingen voor tweeledige uitlegging vatbaar zijn en dus schadelijk. — De adressant beweert, dat men behoort te kiezen tusschen volkomen alleenheersching over de overzeesche gewesten en volkomen regering door de wet. — Bovendien is de memorie van toelichting der Regering, wat betreft onze overzeesche belangen, niet zeer duidelijk. De medewerking toch der wetgeving in het bestuur dezer gewesten behoort, volgens het gevoelen des requestrants, geen plaats te hebben. De wetgeving moet zich niet inlaten met het bestuur der Indiën, zij behoort slechts regelen te stellen, waarnaar bestuurd moet worden. — En waartoe nu opzettelijk gesproken van het muntstelsel, wanneer de reglementen op het beleid der regering moeten beschouwd worden als zullende uitmaken de Grondwet dezer gewesten? De in werking zijnde reglementen toch spreken evenzeer omtrent burgerlijke en strafwetgeving, regterlijke magt, handel, landbouw, belasting enz., als zij van het muntstelsel gewagen. — Die redactie dus, zegt adressant, drukt niet uit, zij kan, zij behoort niet uit te drukken, wat in de reglementen op het beleid der regering zal opgenomen worden. Bovendien is zij voor velerlei uitleggingen vatbaar. Maar, vervolgt de adressant, welk standpunt dient nu bij het maken van wetten voor de overzeesche gewesten in aanmerking te worden genomen? Volgens den heer Baud, zegt hij, zou niets voor wettelijke regeling vatbaar zijn. De adressant deelt in dit gevoelen niet, en gelooft, dat er zeer ernstige bezwaren tegen het tot nu toe gevolgde koloniaal stelsel met allen grond in het midden kunnen worden gebragt. Niet ligtvaardig echter, niet onberaden moet men tot verandering overgaan. Van dat gevoelen doordrongen, stelde adressant art. 61 zijner schets — welk artikel van dezen inhoud is: «De Koning heeft het opperbestuur over «het grondgebied van het Rijk buiten Europa, volgens regelen, door «bijzondere wetten vast te stellen. De wet regelt de wijze, op welke de «uitgaven en inkomsten er van begroot en verantwoord worden. De «commissarissen des Konings worden voor de uitvoering dezer wetten, «voor zooverre dit van hen afhangt, verantwoordelijk gesteld. Hunne «verordeningen mogen de werking eener wet niet wijzigen noch «schorsen, en moeten steeds de wetsbepaling of de dagteekening en «het nommer van het Koninklijk besluit inhouden, krachtens welke «zij voorgeschreven worden.» — en geeft hij U Edel Mogenden in overweging, eene commissie uit het midden van U Edel Mogenden te

benoemen, om, in overleg met de Regering, met eenige hiertoe geschikt geachte personen, die de overzeesche gewesten bezocht hebben, te beraadslagen omtrent de verandering, die art. 50 der Grondwet dient te ondergaan; en, zoo des adressants artikel de voorkeur mogt verdienen, alsdan aan eenige bekwame personen, die deze gewesten bezocht hebben, het ontwerpen der te verordenen wetten en toelichtende memoriën op te dragen.

«Daar dit adres, vergezeld van een ontwerp van Grondwet, betrekking heeft tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, beide stukken ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

«*J. P. Bredius* en 29 ingezetenen der stad Dordrecht geven U Edel Mogenden te kennen, in een uitgebreid adres, hetwelk gedrukt in handen van U Edel Mogenden is, en waaromtrent uwe commissie in haar rapport dus kort zal mogen zijn, dat zij zich verheugen mogten over het aannemen door de Regering van het beginsel der regtstreeksche verkiezingen, en over de onbewimpelde blootlegging der motieven, welke tot die aanneming hebben geleid, omdat, naar aanleiding daarvan, in redelijkheid niets anders dan eene ruime toepassing van het beginsel mogt worden verwacht. In die verwachting hebben de adressanten zich echter teleurgesteld gevonden: 1. door den bij de wets-ontwerpen vastgestelden census; 2. door de bepalingen van het voorloopig kies-reglement, hoofdzakelijk die, voorkomende in het tweede artikel, waarbij de keuze voor de leden der nieuwe kamers wordt opgedragen aan kiesvergaderingen, bestaande uit hen, die volgens de reglementen op de stedelijke besturen en de zamenstelling der Provinciale Staten de vereischten bezitten, om tot kiezers te worden benoemd. De adressanten achten deze bepalingen in lijnregten strijd met de gegevene motieven; deelen U Edel Mogenden hunne bezwaren en bedenkingen breedvoerig mede, en verlangen ten slotte: 1. dat, wanneer er een census in de Grondwet zelve wordt opgenomen, deze census daarin gesteld worde als minimum en maximum, en dat het te bepalen maximum in geen geval de som van *f* 100 te boven ga; en 2. dat in het voorloopig kies-reglement de keuze der nieuwe Kamer niet aan de kiesbevoegden, maar aan de stemgeregtigden worde opgedragen, en zulks zonder dat voor die stemgeregtigden een zekere tijd van plaatselijke inwoning zal worden vereischt.

«Daar dit adres betrekking heeft tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, het ter inzage van U Edel Mogenden ter griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer STORM VAN 'S GRAVESANDE:

« *W. H. Haverkorn van Rijsewijk*, predikant te Tiel, en nog 56 andere predikanten in Gelderland geven bij adres aan U Edel Mogenden, om daarbij aangevoerde redenen, den wensch te kennen, dat in het artikel van de Grondwet betrekkelijk de tractementen, pensioenen en andere inkomsten der onderscheidene godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars het woord *thans*, aanvankelijk door de Staats-commissie, belast met het maken van een ontwerp eener gewijzigde Grondwet, in « 1814 » veranderd, worde vervangen door: « 1848. »

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres, ter inzage der leden, ter griffie dezer Kamer neder te leggen. »

Bij monde van den heer VAN HAERSOLTE:

« *W. van den Ham*, *N. Jannink* en *A. Brouwer*, predikanten van de hervormde gemeenten te Haaksbergen, Goor, Usselo en Twente (provincie Overijssel), hebben zich in gemoede verpligt geacht, aan U Edel Mogenden kenbaar te maken, dat zij zich niet kunnen vereenigen met den geest en de strekking van het adres, door de Synodale Commissie, namens de hervormde kerk, aan U Edel Mogenden ingediend. Adressanten vermeenen, dat ook de inrigting der Kerk eene geheele herziening behoeft, en zeggen niet te twijfelen, dat de organisatie der Kerk die van den Staat spoedig zal volgen. Zij betreuren het, dat gezegde commissie zich geroepen heeft geacht, om voor de handhaving van het collatie-regt in de bres te treden; zij achten die commissie daartoe onbevoegd, verschillen met haar van gevoelen, en vermeenen — de billijkheid omtrent heeren collatoren in het midden gelaten — dat aan de Hervormde Kerk, naar een door haar vast te stellen reglement, de vrije keuze van hare leeraren aan de gemeenten *ook van staatswege moet worden gewaarborgd.* Wijders heeft het aan adressanten mishaagd, dat de commissie voornoemd het regt van placet in hare bescherming heeft genomen. Dit zoogenaamde onvervreemdbaar regt kan huns inziens met meer grond beweerd worden aangematigd te zijn; het kan zonder eenige schade voor den Staat worden opgeheven. De stellers van dit adres verklaren zich voor eene algeheele vrijheid van godsdienst *binnen de muren van het heiligdom*, en zeggen, dat de geest der eeuw vordert, dat het onderwijs vrij zij. Deze vrijheid worde echter niet verleend, dan na de aanneming en in-werking-brenging eener wet, waarbij het onderwijs, van staatswege in iedere gemeente te geven, worde geregeld, en voor een behoorlijk bestaan der onderwijzers, aan die scholen verbonden, worde gezorgd.

« *R. Lubbers* en 19 andere onderwijzers der jeugd in het 3de schooldistrict der provincie Drenthe verzoeken, bij hun aan U Edel Mogenden ingediend adres, om *geene vrijheid van onderwijs toe te staan*, *dan alleen onder voorwaarde*, *dat er staatsscholen met vast bezoldigde*

onderwijzers en kosteloos onderwijs worde ingesteld. Vrijheid van onderwijs, zeggen adressanten, is op zich zelve goed en wenschenswaardig, indien er waarborgen bestaan, dat de Staat belast blijft met de verpligting om te zorgen, dat *overal* en *voor allen* gelegenheid ter verkrijging van kosteloos onderwijs bestaat; terwijl tevens de Staat moet toezien, dat geene onbekwamen bevoegdheid verkrijgen tot het geven van onderwijs.

« Daar beide deze verzoekschriften betrekking hebben op de in behandeling zijnde grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, ze ter inzage der leden op de griffie neder te leggen. »

« *T. Westrik* en 15 anderen zeggen in een uit Vriesenveen gedateerd adres aan U Edel Mogenden, dat zij gedurende eene reeks van jaren met leedwezen getuigen zijn geweest van steeds toenemenden druk der belastingen, — jaarlijksche vermeerdering der staatsschuld, — ondragelijke kosten van een te veel gewijzigd en *daardoor* kostbaar staatsbestuur, — treurige kwijning van landbouw, handel, zeevaart en der meeste andere takken van ons volksbestaan, — en in het bijzonder van onregtmatige belemmering eener classieke en godsdienstige gewetensvrijheid, grootendeels veroorzaakt, naar het inzien van adressanten, door de overmagt van eene overheerschende aristocratie, een magteloos en wederregtelijk conservatisme en door een onregtvaardig monopolie. Adressanten hebben het van hunnen pligt geacht, hunne gevoelens aan U Edel Mogenden te openbaren, en te verklaren, dat zij zich met de navolgende punten van de gewijzigde Grondwet der commissie vereenigen: 1. met art. 185, het onderwijs betreffende; zij dringen aan op de verzwaring der examens, op het strengere toezigt der Regering en op de spoedige aanneming en naleving dezer bepaling; 2. met artt. 156, 157, 158 en 159, de godsdienst betreffende; zij hebben bezwaren tegen de aanneming van het 160 artikel (bezoldiging der leeraren), en wenschen de afschaffing van *alle* de heerijke regten, dat van collatie daaronder begrepen. Ten slotte dringen adressanten bij U Edel Mogenden aan: 1. op vereenvoudiging in het staats-bestuur; 2. op regtstreeksche verkiezingen; 3. op vermindering van belastingen, en 4. op afschaffing der slavernij.

« Daar dit adres betrekking heeft op de bij U Edel Mogenden in behandeling zijnde grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om hetzelve ter inzage van de leden op de griffie neder te leggen. »

« *H. Engels* met nog 4 andere ingezetenen van de stad Ootmarssum, in de provincie Overijssel, ontwikkelen in een aan U Edel Mogenden toegezonden adres hunne bezwaren tegen de hoofd-verkiezings districten van 90,000 zielen, welke ook bij het regerings-ontwerp van gewijzigde Grondwet zijn voorgesteld geworden. Zij merken op, dat op deze wijze de vertegenwoordiging van het Nederlandsche volk even gebrekkig zal blijven als dezelve nu is, en voeren de gronden aan voor deze

hunne meening. Volgens het voorgedragen concept zal Overijssel twee hoofd-kiesdistricten hebben, waarvan Deventer en Zwolle vermoedelijk de hoofdplaatsen zullen zijn.

«Het district van Deventer wordt dan 14 uren gaans lang. De voorgestelde kandidaat, die volgens adressanten zeker te Deventer zal wonen, zal moeijelijk te Ootmarssum of Denekamp bekend kunnen zijn, en, zeggen zij, zullen dan de kiezers naar Deventer komen, om onderzoek naar den kandidaat te doen? Adressanten betwijfelen zulks en vreezen, dat er iemand bij hen zal komen, die *f* 3 voor de stem zal aanbieden, om het biljet naar deszelfs goeddunken te laten invullen. Dit en meer andere bezwaren, welke worden aangewezen, hebben adressanten er toe gebragt, om U Edel Mogenden te verzoeken, om de kiesdistricten niet grooter dan van 45,000 zielen te maken; kunnende dus voor de verkiezing van de leden voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal twee zulke districten worden zamengevoegd.

«Daar dit adres betrekking heeft op de bij U Edel Mogenden in behandeling zijnde grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om hetzelve, ter inzage van de leden, op de griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer HOFFMAN:

«Namens uwe commissie voor de verzoekschriften heb ik de eer te rapporteren omtrent 16 adressen uit de provincie Utrecht, te zamen van 773 onderteekeningen voorzien. In acht dezer adressen, als van

D. R. P. van Tuyll van Serooskerken van Maarssen en 174 ingezetenen van Utrecht,
M. B. Romeny en 15 ingezetenen van Montfoort,
d'Auzon de Boisminart en 73 ingezetenen van Utrecht,
T. C. M. von Baumhauer en 31 ingezetenen van Jaarsveld,
E. Cats Wor en 12 ingezetenen van Mijdrecht,
H. L. Vlug en 34 ingezetenen van Breukelen,
J. C. Buma en 16 ingezetenen van Benschop, en
H. Noorduyn en 19 ingezetenen van Kockengen,

deelen adressanten de volgende bezwaren aan U Edel Mogenden mede tegen de voorgestelde ontwerpen van grondwets-herziening, te weten: *a.* tegen de bepalingen, waarbij het getal leden van de Tweede Kamer wordt bepaald naar de bevolking, van iedere 45,000 één. Zij beweren, dat het niet aan vrij uitgestrekte streken ontbreekt, waarvan de massa der bevolking zich op eenen betrekkelijk zeer lagen trap van gegoedheid en beschaving bevindt, hetgeen door de Regering wordt erkend, met ten behoeve van zulke streken een census van slechts *f* 20 voor te stellen; daardoor zouden dergelijke weinig beteekenende streken, wat den invloed op het staatsbestuur betreft, met die van bloeijende welvaart en algemeene beschaving volkomen zijn gelijkgesteld; dan zoude het evenwigt tusschen de staatslasten, welke men dragen moet, en de staatsregten, welke men uitoefenen mag, geheel zijn verbroken; dan zouden

45,000zielen, aan de grenzen eener land-provincie wonende, in één kiesdistrict vereenigd, hetzelfde gewigt op de schaal leggen als een gelijk getal in Amsterdam en Rotterdam, waar handel en scheepvaart beschaving en welvaart verspreiden en jaar op jaar aanzienlijke sommen in de schatkist doen vloeijen; en om dat te kunnen doen geschieden, zal men in die weinig opbrengende en weinig beschaafde streken den census tot op een achtste gedeelte verlagen; dit zoude een onregt zijn, en de staatsmagt aan het vermogen, aan de nijverheid, aan de beschaving ontrukken, en ze aan het bloote zielental overleveren. Zij meenen voorts, dat de ware keus der stemgeregtigden niet dan door volstrekte meerderheid kan kenbaar worden en verlangen, dat, indien het stelsel der regtstreeksche verkiezingen moet worden aangenomen, alsdan worde gesteld: «Het getal leden van de Tweede Kamer is 66; het getal, door «iedere provincie te verkiezen, wordt naar het getal harer kies-bevoegden «berekend. De verkiezing zal bij volstrekte meerderheid van stemmen «geschieden»; — *b.* tegen de bepaling omtrent het regt van vereeniging. Zij deelen hunne bedenkingen mede tegen het regt tot oprigting van een onbepaald getal godsdienstige inrigtingen van allerlei aard, welke, tot vermindering der algemeene welvaart en tot schade van andere gezindten, grondwettig zouden worden vastgesteld. Hebben onderscheiden landsregeringen, heeft zelfs de Paus, als wereldlijk vorst, zich gedrongen gezien, de orde der Jezuïten te verwijderen, aan de Nederlandsche Regering mag de magt daartoe, wanneer het welzijn van den Staat zulks vorderde, niet worden ontnomen; — *c.* tegen de bepaling omtrent het onderwijs. Waar het duurzaam bestaan, zeggen zij, van openbare, van staatswege opengestelde, scholen niet grondwettig wordt verzekerd, waar inderdaad alle godsdienst van dezelve geweerd wordt, dáár heeft men grond, om voor derzelver geheele vernietiging te vreezen; — *d.* tegen de opheffing van het regt van placet. Adressanten wenschen geene andere grondwettelijke bepalingen dan die gelijkelijk voor allen, om het even van welke godsdienstige belijdenis, gelden; dat der Regering het *jus in sacra* ontzegd, maar dat *circa sacra* verzekerd blijve, en houden het voor bewezen, dat dit geschieden kan, zonder inbreuk te maken op de leer van eenig kerkgenootschap; indien dit het geval ware, indien dat regt, volgens goede wettelijke bepalingen uitgeoefend, het verkeer tusschen roomsch-katholijken buiten den Kerkelijken Staat, met den Paus, wien zij als hun opperhoofd erkennen, afsneed en de geestelijken het vervullen hunner ambts-verrigtingen verhinderden, zouden zij de verdediging niet op zich nemen, maar dat, zeggen zij, is het geval niet, zij worden er in het belang van den Staat alleen door bewaakt.

«In vijf andere adressen, geheel gelijkluidende, van:

M. Loninck, pastoor, en 51 inwoners van Mijdrecht;

naar de handteekening te oordeelen, dezelfde *M. Loninck*, pastoor, en 72 inwooners van Wilnis;

J. Voskuylen en 110 inwoners van Leusden;

G. van Engelen en 61 inwoners van Rijsenburg en Driebergen;

W. J. van der Bilt (zijnde de tweede onderteekenaar, alzoo de naam des eersten onleesbaar is) en 53 inwoners van Cothen,

vereenigen zich adressanten met het ontwerp, door de commissie *ad hoc* aan Zijne Majesteit aangeboden.

«De kerkeraad der hervormde gemeente te Jutphaas acht het behoud van het regt van placet noodzakelijk in het belang van den Staat, en tot bescherming der regten van de onderscheidene kerkgenootschappen onderling, en oordeelt, dat de bepaling aangaande het onderwijs zal leiden tot ondermijning en verwaarloozing der openbare scholen, en dat de toelating van vrij onderwijs aanleiding kan geven tot tweedragt en partijschappen, waarvan de vrucht niet anders dan verderfelijk worden moet.

«De kerkeraad der hervormde gemeente van Schalkwijk en het Gooy verlangt mede behoud van het regt van placet, dat in bij uitnemendheid roomsche Staten bestaat en voor weldenkende belijders van die godsdienst niets stootends of ergerlijks hebben kan. Met de vrijheid van onderwijs kunnen adressanten zich wel vereenigen, doch verlangen, dat hetzelve een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering blijve en niet aan haar toezigt worde onttrokken.

«Eindelijk bevat een adres van *J. de Rijk* en 28 inwoners van Zegveld en Zegveldsche Meije, onder betuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm voor ons Vaderland en van hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje, eene adhaesie aan de verklaring van het ministerie in uwe zitting van 13 Mei jl.

«Uwe commissie stelt voor, alle deze adressen, als op de aanhangige herziening der Grondwet betrekking hebbende, ter inzage der leden op de griffie neder te leggen.»

«Namens uwe commissie voor de verzoekschriften heb ik de eer, U Edel Mogenden te rapporteren op de volgende adressen, welke, ofschoon verschillende onderwerpen betreffende, evenwel alle betrekking hebben tot de aanhangige ontwerpen van grondwets-herziening, gevoegelijk in één rapport schijnen te kunnen worden opgenomen.

«Het eerste, van mevrouw de douairière *van Nes van Meerkerk*, te Utrecht, strekt tot mededeeling van bezwaren tegen § 1 van art. 4, hoofdstuk XII, omtrent de heerlijke regten. Requestrante meent uit de woorden der 2de paragraaph van dit artikel te moeten opmaken, dat de regten tot voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen zonder eenige schadeloosstelling zouden worden afgeschaft, door welken maatregel zij op eene zeer gevoelige wijze in hare regten en belangen zoude worden gekrenkt. Die regten hebben, volgens adressante, van ouds hier te lande bestaan en zijn ook gedurende de vrije republiek zonder iemands tegenzeggen uitgeoefend, door een aantal besluiten van de Souvereine

Staten erkend en bevestigd, en door allerlei regterlijke vonnissen gehandhaafd geworden; zij waren steeds een onderwerp van koop en verkoop, en behoorden tot de particuliere bezittingen van verscheidene ingezetenen. Indien nu de Staat te rade wordt, om die regten af te schaffen, dan ontneemt die aan verscheidene particuliere eigenaars hun eigendom, op wettige wijze naar 's lands regten verkregen; en al geschiedt dit ten nutte van het algemeen, dan is daarvoor schadevergoeding verschuldigd, even als van elke andere onteigening ten algemeenen nutte. De titels tot bezit, hetzij bij koop of erfenis, zijn dezelfde als van landerijen of gebouwen, de wettigheid van het bezit naar 's lands wetten is dezelfde; oordeelt men nu, dat de keus tot alle openbare betrekkingen eigenaardig aan de Regering of aan de Natie behoort toe te komen, en dat het tegendeel niet strookt met de tegenwoordige staats-instellingen, zoo volgt daaruit alleen, dat de voorgaande instellingen in dit opzigt onregelmatig waren; maar het bewijst niet, dat de eigendommelijke regten, uit die voorgaande staats-instellingen voortgevloeid, als een onregtvaardig goed zonder schadeloosstelling ontnomen kunnen worden. Requestrante haalt als bewijs voor de wettigheid der heerlijke regten ten tijde der vrije republiek aan den verkoop, door gecommitteerden der Souvereine Staten van Holland en West-Friesland op den 17den Maart 1729 gehouden onder meerdere van de heerlijkheid van Meerkerk; in de verkoop-conditie was in art. 5 bepaald, dat de officianten, als: schout, gademeester, secretaris, erfhuismeester, geregtsbode, schoolmeester enz., in hunne functiën voor hun leven moesten worden gecontinueerd; in art. 6, dat de ambachtsheer vervolgens bij overlijden anderen in hunne plaats zoude mogen aanstellen, en in art. 42: «De heeren Staten zullen de te verkoopene ambachtsheerlijkheden garandeeren en indemneeren van alle evictiën en vindicatiën, die op dezelve en tegen de koopers ter zake van dien zouden kunnen of mogen gepretendeerd worden.» Wanneer nu eene opgevolgde souvereine magt die regten om staatkundige redenen afschaft, dan doet zij eene daad van onteigening, welke niet behoort te kunnen geschieden zonder schadeloosstelling. Het behoeft geen betoog, zegt requestrante, dat, indien dit evenwel mogt geschieden, de eigenaars het regt zouden hebben, den Staat langs den gewonen weg van regten aan te spreken tot voldoening aan de garantie en belofte van indemniteit, in art. 42 der verkoop-conditiën vermeld; doch zij vertrouwt, dat door wijziging van het ontwerp hare aanspraak op schadeloosstelling zal worden erkend, en dat elke strekking, om eenig bijzonder regt van eigendom te kwetsen, zal worden vermeden in eene Grondwet, bestemd om alle de regten van Nederlands ingezetenen te verzekeren.

«Het tweede is van *R. K. van Tuyll van Serooskerken*, *A. van Beek* en *A. Calkoen*, en heeft betrekking tot de voorgestelde verandering van art. 199 der Grondwet, volgens welke wijziging de benoeming van Raden en Generaalmeesters van de Munt niet meer uit eene door de Tweede Kamer der Staten-Generaal te maken nomi-

natie zoude plaats hebben. Adressanten treden in een breedvoerig betoog over de noodzakelijkheid, dat die bepaling der Grondwet onveranderd blijve. Een collegie, zeggen zij, geroepen om voor de stipte en naauwgezette nakoming der wettelijke bepalingen, het muntwezen betreffende, onwrikbaar en zonder aanzien van personen te waken, en om in alle geschillen over allooi, essai en wat dies meer zij, waar het de eer, het vermogen, ja in sommige gevallen het leven van anderen kan gelden, eene beslissende uitspraak te doen, vereischt noodwendig, om aan zoodanige bestemming te beantwoorden, *aanzien*, *vertrouwen* en *onafhankelijkheid*; de leden dier instelling, in gelijken vorm als het meerendeel der overige staatsbeambten, op bloote voordragt van een departement van algemeen bestuur benoemd, en, zoo als de bedoeling schijnt te zijn, naar goeddunken uit de dienst ontslagen kunnende worden, verliezen aldus die exceptionnele positie, welke tot hiertoe geacht werd tot het wezen hunner betrekking te behooren. Tot staving van hun gevoelen, beroepen adressanten zich op de verklaring van G. K. VAN HOGENDORP omtrent dit collegie, in zijne *Bijdragen*, deel VIII, bladz. 102 — 105 te vinden.

«In het laatste adres, van de Staten der provincie Utrecht, komt dat collegie op tegen de bepaling van art. 5, ontwerp n°. 1. Bij het behoud der provinciale verdeeling als grondslag voor het staatsgebouw, behoort naar het oordeel der adressanten het bestaan van elke provincie op zich zelve door de Grondwet gewaarborgd te zijn. Na de afwerping van het Fransche juk in 1813 waren het de voormalige Vereenigde Provinciën, welke als souvereiniteit krachtens hare vroegere unie weder optraden, en die souvereiniteit opdroegen aan het vorstelijk Stamhuis, onder welks regering de Nederlanders sedert dat tijdstip hunne nationaliteit hebben gewaardeerd en gehandhaafd. Ook de verschillende grondwetten van 1814, 1815 en 1840 zijn op geen ander beginsel gevestigd. Adressanten vermeenen te mogen vaststellen, dat elke afwijking van dit beginsel noodlottig zijn zal voor het gevoel van nationaliteit en vaderlandsliefde, en wenschen, dat voor genoemd artikel eene bepaling worde in de plaats gesteld, die het bestaan van eene of meerdere provinciën niet van eene onzekere toekomst afhankelijk maakt, en welke geene aanleiding kan geven tot de vrees, dat welligt de naam van eene of meerdere provinciën uit de latere geschiedenis zal verdwijnen, eene vrees, welke vooral voor de kleinere provinciën het minst ongegrond zoude zijn.

»Uwe commissie stelt U Edel Mogenden voor, deze adressen ter inzage der leden op de griffie te deponeren.»

Bij monde van den heer BOTS:

«*J. P. Olieslagers* en 23 mede-onderteekenaren, allen inwoners van Baarle-Nassau, geven aan U Edel Mogenden hun verlangen te ken-

nen, dat bij de voorgenomene grondwets-herziening mogen worden gewaarborgd de volledige vrijheid van godsdienst, zonder beperking door wettelijke bepalingen, alsmede de daarvan onafscheidelijke volledige vrijheid van lager onderwijs, voor allen, die door afgelegde examina als bekwaam erkend zijn, wier gedrag braaf en zedelijk is.

«*P. Schouten* en 170 andere ingezetenen van Schayk, aangemoedigd door het verlangen van Zijne Majesteit en het beroep op de Natie, gedaan door den tijdelijken minister van Justitie, achten zich verpligt, hunne overeenstemming met de beginselen, door Zijne Excellentie aan den dag gelegd, kenbaar te maken. Zij wenschen wijders, dat in de herziene Grondwet als hoofdbeginselen zullen worden vastgesteld: de volkomene vrijheid van godsdienst en correspondentie met binnen- en buitenlandsche geestelijke overheid; vrijheid van onderwijs, mits bewijs van bekwaamheid en goed gedrag; gelijk regt voor allen op ambten, bedieningen en waardigheden; gelijke of geene bezoldiging der eerediensten; afschaffing der accijnsen op het gemaal, geslagt, zout, zeep en brandstoffen, en regtstreeksche verkiezingen voor alle besturen.

«Nagenoeg van gelijke strekking zijn de adressen van:

«*J. Geurts* en 99 andere ingezetenen van Oeffelt, waarbij echter nog bovendien als volstrekt noodzakelijk worden beschouwd de vrijheid van vereeniging, de afschaffing der ministeriën van Eeredienst, en bezuiniging op de hoog bezoldigde ambten en pensioenen, en van

«*G. A. van der Brielen* en 74 andere ingezetenen van Beers; wordende bij dit adres tevens het verlangen uitgedrukt, dat het huwelijk, kerkelijk ingegaan, als wettig erkend worde, met afschaffing der echtscheiding; dat de toelagen, van staatswege verleend aan de bedienaren der godsdienst, na overlijden der tegenwoordige genieters, zullen worden afgeschaft, en dat eene belasting op de inkomsten zal worden ingevoerd.

«Daar deze adressen, alle uit Noord-Braband, betrekking hebben op de in behandeling zijnde herziening der Grondwet, zoo heeft uwe commissie de eer voor te stellen, om dezelve, ter inzage der leden, neder te leggen ter griffie.»

«*M. Smits* en 14 andere ingezetenen van Breda geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat zij steeds van oordeel waren, dat de stem des volks zich ten aanzien van algemeen maatschappelijke belangen, in elken constitutionnelen Staat, en bepaaldelijk naar de Grondwet van dit Koningrijk, door de Vertegenwoordiging moet openbaren; intusschen heeft de Regering niet alleen het door de Staats-commissie opgestelde ontwerp van eene nieuwe of gewijzigdé Grondwet onmiddellijk openbaar gemaakt, maar tevens bij monde van een van 's Konings ministers verklaard, dat zulks was geschied, opdat een ieder van zijn gevoelen zoude kunnen doen blijken. Na die verklaring achten zich de

adressanten verpligt, ook hunne meening aan U Edel Mogenden kenbaar te maken. Zij zullen zich echter bepalen tot eenige punten, welke, naar hun oordeel, bij het ontwerp minder gelukkig zijn geregeld. Als zoodanig staat bij de adressanten op den voorgrond art. 183; de daarbij toegezegde onbepaalde vrijheid van onderwijs vernietigt niet alleen de heilzame wet van 1806, maar maakt hare vervanging, wat de beginselen betreft, onmogelijk. En evenwel heeft de Staat, naar mate aan het volk meer invloed op de regering wordt gegeven, een grooter belang, om zich de opleiding der jeugd krachtig aan te trekken. Zij wijzen op de wrange vruchten, die de voorgestelde vrijheid overal elders, waar zij is toegepast, heeft voortgebragt. Een dergelijk bezwaar vinden de adressanten in art. 159, waarbij alle godsdienstoefening in het openbaar schijnt te worden toegelaten; zij achten deze bepaling overdreven en in strijd met de maatschappelijke orde; zij vreezen, dat, wanneer zich elk op diezelfde vrijheid beroept, vooral in een land, waar verschillende gezindheden zamenwonen, de vrede zal worden verstoord en ergernis onvermijdelijk is. Eindelijk hebben de adressanten de vaste overtuiging, dat het regt van placet behoort te worden gehandhaafd; in dit opzigt vinden zij bezwaar in de bepaling van art. 162; zij uiten den wensch, dat de aangehaalde artikelen in eenen voor hen geruststellenden zin zullen worden gewijzigd, en houden zich verzekerd, dat eene groote meerderheid der bezadigde ingezetenen in deze hunne bezwaren deelt.

«Van gelijke strekking is een adres van den kerkeraad der hervormde gemeente te Willemstad. Sedert de Algemeene Synodale commissie haar gevoelen voor den troon des Konings heeft nedergelegd, achten adressanten het onnoodig, in bijzonderheden te treden; zij vereenigen zich volgaarne met dat gevoelen, wat betreft de openbare uitoefening der godsdienst, het regt van placet, en het genot van tractementen, pensioenen en andere inkomsten, alsmede dat het onderwijs bij de wet zal worden geregeld; doch zij vermeenen met het gevoelen dier commissie te moeten verschillen, wat betreft het regt van collatie; hoezeer vertegenwoordigers eener gemeente, waar de Koning zelf het regt van collatie uitoefent, en hulde brengende aan de edele en milde wijze, waarop zulks sedert de laatste jaren heeft plaats gehad, achten zij dit regt in strijd met de zoo wenschelijke vrijheid der gemeente, om haren eigen leeraar te kiezen.

«*J. Smijtegeld van der Hoek* en 43 andere ingezetenen van Bergen op Zoom,

«*M. F. Niermeijer* en 45 andere ingezetenen van Ossendrecht;

«*C. P. van der Burgh* en 257 andere ingezetenen van Dinteloord;

«*J. van Spall* en 39 andere ingezetenen van Klundert;

«*M. van Rijckevorssel* en 25 andere ingezetenen van Moerdijk;

«*A. J. van der Burg* en 12 andere ingezetenen van Zundert;

« *G. van Nouhuis* en 26 andere ingezetenen van Rozendaal, en *van Alphen* en 9 andere ingezetenen van Dongen, — geven bij acht gelijkluidende adressen hunne bezwaren te kennen tegen de bepalingen der artt. 159, 162 en 183 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet. Zij achten die bepalingen schadelijk voor de rust en voor de maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling der Natie; zij verlangen, dat de openbare godsdienst-oefening slechts worde toegelaten binnen de muren der vergaderplaatsen, kerken of door muren omringde of omheinde begraafplaatsen; dat de afkondiging van kerkelijke voorschriften slechts moge plaats hebben na de verkrijging van het placet der Regering; en dat de wet op het onderwijs van 1806 in hare volle kracht en werking worde gehandhaafd, althans hare beginselen gewaarborgd.

« Van gelijke strekking is het adres van *R. O. Aitton* en 63 andere ingezetenen van Zevenbergen, waarbij de adressanten de bezwaren aanwijzen, die er, huns inziens, gelegen zijn in de bepalingen van de artt. 159, 162 en 183 van het ontwerp, en zich verzekerd houden, dat hun gevoelen de uitdrukking is van dat van de meerderheid der ingezetenen.

« Tot hetzelfde einde strekken almede twee eensluidende adressen, als van:

« *Preuyt* en 3 andere leden van den kerkeraad der hervormde gemeente van Oudenbosch, en van

« *H. W. Gerlach* en 63 andere ingezetenen van Etten en Leur. Hoezeer hulde brengende aan den ijver der Staats-commissie, mogen adressanten niet ontveinzen, dat het ontwerp, van haar uitgegaan, huns oordeels, in onderscheiden opzigten niet aan de behoefte des tijds voldoet. Hun eerste bezwaar is gelegen in art. 159, welks onbestemde bepaling, zoo zij vreezen, religie-haat en burgertwist zal opwekken. Ten tweede vermeenen zij, dat de Regering zich het regt van placet niet mag laten ontnemen; art. 162 is alzoo in strijd met een onvervreemdbaar regt des Konings. Hunne derde bedenking is gerigt tegen art. 183, betrekkelijk het onderwijs. Adressanten vermeenen, dat de wet van 1806 behoort te worden gehandhaafd; zij achten de onbepaalde uitbreiding van het regt van onderwijs allerverderfelijkst voor de maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling der Natie, en geschikt tot opwekking van godsdienstige onverdraagzaamheid, en verwijdering tusschen de belijders der verschillende godsdienstige gezindheden. Door de aanneming van het voorgestelde art. 183 zullen de bestaande inrigtingen voor het onderwijs, die zooveel goeds in ons Vaderland hebben voortgebragt, worden omvergeworpen. Zij verlangen om alle deze redenen, dat de bedoelde artikelen van het grondwets-ontwerp in dier voege zullen worden gewijzigd, als is aangegeven in de hierboven vermelde adressen van *Smijtegeld van der Hoek c. s.*, te Bergen-op-Zoom, en volgende, en ver-

meenen, dat hun gevoelen de uitdrukking is van de meerderheid der Natie;

«ook de adressen van *G. de Bruin* en 8 andere ingezetenen van Kruisland, en van

«de predikanten van den ring van Geertruidenberg, bij welk laatste adres bovendien bedenkingen worden geopperd tegen de artt. 156 en 160 van het ontwerp. De volkomene vrijheid, om godsdienstige meeningen te belijden, zal naar hun oordeel eene wijde deur openzetten voor het verspreiden van allerlei zedelooze en onchristelijke denkbeelden, en de rampzaligste gevolgen voor den Staat en de rust der maatschappij kunnen na zich slepen. Ten aanzien van art. 160, komt het den adressanten bedenkelijk voor, dat het genot van tractementen, pensioenen en andere inkomsten der gezindheden en leeraars tot den stand van 1814 wordt teruggebragt, en alzoo alles, wat sedert dat tijdstip is toegekend, op losse schroeven wordt gesteld; dit zou naar hun oordeel allerverderfelijkst kunnen werken op de welvaart en den bloei der godsdienstige gezindten, vooral van die, waartoe het talrijkste gedeelte der Natie behoort. Eindelijk houden zich ook deze adressanten verzekerd, dat hunne meening de uitdrukking is van het gevoelen der meerderheid, hoezeer zij zich hebben onthouden, van hun adres aan de leden hunner gemeente ter onderteekening aan te bieden.

«*M. van Steenes* en 24 andere ingezetenen van Vrijhoeven-Capelle en Sprang geven als hun verlangen te kennen, dat art. 159 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet in dezer voege moge worden veranderd: «Geene openbare oefening van godsdienst mag worden belemmerd, dan ingeval zij de openbare orde en rust verstoort»; dat art. 183, betrekkelijk het onderwijs, zoo als het door de commissie is gesteld, onveranderd blijve; dat aan de leeraars der christelijke afgescheiden gemeenten, even als aan de leeraars der verschillende gezindheden, tractementen mogen worden toegelegd; dat de slavernij in Nederlands overzeesche bezittingen geheel worde afgeschaft.

«Ook alle deze adressen, uit de provincie Noord-Braband herkomstig, hebben betrekking op de in behandeling zijnde grondwets-herziening en uwe commissie heeft dienvolgens de eer voor te stellen, om dezelve ter inzage neder te leggen ter griffie.»

«*H. Littooy* en 44 andere ingezetenen van Klundert;

L. C. de Lint en 12 andere ingezetenen van Zevenbergen, en

D. van Wijngaarden, met 68 andere ingezetenen van Willemstad,

geven aan U Edel Mogenden hun leedgevoel te kennen, dat in het thans van regeringswege aangeboden ontwerp van grondwets-herziening het art. 162 van het ontwerp der Staats-commissie, inhoudende, dat iedere kerkgemeente haren eigen leeraar kan verkiezen,

niet wordt gevonden; en dat derhalve, ook blijkens de memorie van toelichting op art. 4 der additionnele artikelen, het heerlijk regt van collatie is behouden. Adressanten noemen dit regt een tegen den wil des volks ingedrongen dwingeland; en achten hetzelve in strijd met de leer der hervormde kerk. Deze en dergelijke aanmatigingen der Regering hebben reeds groote verdeeldheid te weeg gebragt; en hoe zal men nu de vrije belijdenis der godsdienstige meeningen, en de gelijke bescherming, aan alle kerkgenootschappen verleend, met het voortdurend bestaan van het regt van collatie kunnen overeenbrengen? De algemeene christelijke kerk kent en belijdt maar één eenig Hoofd, hetwelk aan Zijne gemeente het kiezen van hare onderlingen, herders of leeraars heeft opgedragen; dit regt nu kan niet aan een enkelen persoon worden afgestaan, en slechts door dwang en onderdrukking aan de kerk worden ontnomen en onthouden. Om alle deze redenen verzoeken de adressanten, dat art. 162 van het ontwerp der Staats-commissie in de Grondwet moge worden hersteld, en dat het heerlijk regt van collatie, ten waarborg der vrijheid van godsdienst, voor altijd moge worden afgeschaft.

« *C. W. Pape* en verdere leden van den kerkeraad der hervormde gemeente te Heusden geven te kennen, dat zij hebben gezwegen, toen het grondwets-ontwerp der Staats-commissie openlijk werd bekend gemaakt, in de overtuiging, dat de stem van het beschaafdste en aanzienlijkste gedeelte der Natie zich daartegen zoude doen hooren en belangrijke wijzigingen in hetzelve zoude te weeg brengen. Deze hoop is echter slechts ten deele vervuld geworden bij het ontwerp, thans door de Regering aan U Edel Mogenden aangeboden; en zij achten het derhalve, in het belang van den Staat, der zedelijkheid en beschaving, wenschelijk, dat sommige artikelen nader worden gewijzigd. In de eerste plaats vinden zij bezwaar in art. 10 van het ontwerp, bepalende het regt van vereeniging en vergadering. De vrijheid, welke bij dit artikel wordt gegeven tot het vaststellen van duurzame vereenigingen en van allerlei kloosters, zal leiden tot verarming des lands en ten verderve der maatschappij, en zij wenschen mitsdien de tweede helft van hetzelve in dezer voege te hebben gewijzigd: « behoudens eene wet, de uitoefening daarvan regelende in het belang des Vaderlands. » In de tweede plaats wenschen zij het regt van placet tot heil van Nederland, en als een majesteits-regt der Kroon, in het Wetboek van Strafregt te behouden; en eindelijk verlangen zij, ter wering van anti-Nederlandsche begrippen, dat de bepaling omtrent het onderwijs zal luiden als volgt: « « De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders leerstellig-godsdienstige begrippen, door de wet geregeld, en is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering. » »

« *Washington* en 26 andere ingezetenen van Sprang geven te kennen, dat zij zich volkomen vereenigen met den inhoud der beide adressen, aan Zijne Majesteit ingediend door de vereeniging: *Christelijke*

stemmen, betrekkelijk de vrijheid van godsdienst en onderwijs en de afschaffing der slavernij. Zij geven wijders de bewoordingen op, waarin zij de des betrekkelijke artikelen der Grondwet wenschen gesteld te zien.

«*A. Bernts* en 235 andere ingezetenen van Grave beschouwen het als eenen burgerpligt, aan U Edel Mogenden te kennen te geven, dat zij zich over het geheel vereenigen met het ontwerp van gewijzigde Grondwet, door de daartoe benoemde Staats-commissie aan Zijne Majesteit aangeboden. Adressanten dringen echter nog inzonderheid aan op de navolgende punten, als: regtstreeksche verkiezingen voor de beide kamers der Staten-Generaal, regt van vereeniging, vrijheid van godsdienst, met vrije belijdenis en vrije openbare uitoefening, en vooral met waarborg tegen de invoering van het placet, en eindelijk vrijheid van onderwijs.

«Van denzelfden inhoud en strekking als het voorgaande is het adres van *J. de Bruyn* en 18 andere ingezetenen van Balgooy en Overasselt (Gelderland).

«Uwe commissie heeft de eer voor te stellen, ook deze verzoekschriften, alle, uitgezonderd het laatstgemelde, uit Noord-Braband, en betrekking hebbende tot de herziening der Grondwet, ter griffie neder te leggen.»

«*C. J. van Aken* en 448 andere ingezetenen der stad Bergen-op-Zoom geven aan U Edel Mogenden te kennen, dat velen hunner als staatsburgers in een onlangs aan U Edel Mogenden ingediend adres hunne zienswijze hebben geopenbaard omtrent het ontwerp van Grondwet, door de commissie *ad hoc* den Koning aangeboden, en zich vrij algemeen met den inhoud van dat ontwerp mogten vereenigen; thans vinden zij zich als belijders der katholijke godsdienst verpligt, zich andermaal tot U Edel Mogenden te wenden, en zulks ten gevolge van het adres der Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche hervormde kerk aan Zijne Majesteit, waarbij die commissie zich bepaaldelijk tegen de vrijheid van godsdienst en onderwijs verklaart. De wets-ontwerpen, aan U Edel Mogenden tot herziening der Grondwet aangeboden, hebben, zeggen adressanten, het vertrouwen bevestigd, dat de beginselen van vrijheid van godsdienst en onderwijs niet zouden worden verkort; desniettegenstaande willen zij rondborstig hunne meening uiten aangaande hetgeen zij niet alleen voor hun kerkgenootschap, maar in volkomene gelijkheid met anderen verlangen. In zooverre het adres der Synodale Commissie wederlegging behoeft, sluiten zich adressanten geheel aan aan hetgeen daartoe strekt in een onlangs aan U Edel Mogenden uit Breda ingediend adres, waarop bereids verslag is uitgebragt. Zij kunnen aan de voorgedragen wets-ontwerpen vrij algemeen adhæreren. Eene regtzinnige toepassing der beginselen, waarvan de memorie van toelichting getuigt, moet eendragt onder de verschillende gezindheden bevorderen; maar in zoo teedere punten als die van gods-

dienst en onderwijs moet zelfs de mogelijkheid van partijdige uitlegging en toepassing worden vermeden, en zij zagen alzoo menige geruststellende uitlegging gaarne in de Grondwet zelve opgenomen en dat hare redactie zoodanig worde ingerigt, dat alle preventive maatregelen daardoor worden belet; en eindelijk verlangen zij, dat het bewijs van bekwaamheid, aan een onderwijzer afgegeven, door het geheele Rijk geldig zal zijn.

« Het departement Heusden der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* geeft zijne bezwaren te kennen omtrent de bepalingen van art. 191 van het grondwets-ontwerp betreffende het onderwijs. Hetzelve voorziet zeer vele onheilen in de toepassing der onbepaalde vrijheid van onderwijs en geeft in overweging, om het bedoelde artikel door de navolgende bepaling te doen vervangen: « « Het onderwijs wordt, als een gewigtig onderwerp van onafgebroken toezigt en zorg van den Staat, door de wet geregeld. De Staat zorgt, dat er overal en voor alle standen doelmatige scholen zijn tot het erlangen van een goed ingerigt onderwijs voor elken Nederlander. » »

« *H. Littooy* en *B. H. Ploeg* te Klundert dringen aan op volledige vrijheid van godsdienst, daartoe uitgelokt door de vermelding in de nieuwsbladen, dat nog onlangs door Zijne Majesteit leden zijn benoemd voor de Algemeene Synode, en de beroeping van predikanten is goedgekeurd. Adressanten achten zulks geheel strijdig met de vrijheid van godsdienst, en verzoeken U Edel Mogenden nog in tijds het verder gedreigde onheil af te weren, dat uit het vasthouden aan dergelijke stellingen en practijken te wachten is.

« Uwe commissie heeft de eer voor te stellen, om ook deze adressen, als betrekking hebbende op het werk der grondwets-herziening, ter griffie neder te leggen. »

Bij monde van den heer BOTS:

« *B. F. Verschoor*, te Sleeuwijk, school-opziener in het achtste district van Noord-Braband, acht zich verpligt, eenige voorname bedenkingen aan U Edel Mogenden mede te deelen omtrent de bepaling van art. 191 van het grondwets-ontwerp, door de Regering aan U Edel Mogenden aangeboden. Zonder een bepaald oordeel over de voorgestelde vrijlating van het onderwijs uit te spreken, zal de adressant de hooge noodzakelijkheid betoogen, dat het openbaar onderwijs alle die grondwettige waarborgen erlange, die het ter bereiking van deszelfs groote doel, volks-beschaving en verlichting, zoozeer behoeft. De onderwijzers, zegt adressant, maakten tot heden toe eenen afzonderlijken stand uit in de maatschappij; zij hebben zich vele opofferingen moeten getroosten, en van alle nevenbedrijven afstand moeten doen, om zich, veelal tegen een karig loon, uitsluitend aan het onderwijs te wijden. Zullen deze nu den strijd der openlijke mededinging kunnen volhouden tegen bijzondere onderwijzers, die, behalve de uitoefening van nevenbedrijven, niets meer ter harte

zullen nemen, dan vooroordeelen en oude begrippen te believen, ten einde hunne scholen te bevolken. De mededinging moge in stoffelijke aangelegenheden eene weldaad zijn, voor het volks-onderwijs is daarvan teruggang, misschien ondergang te vreezen. Die groote wedstrijd mag niet zonder afdoende en zekere waarborgen geopend worden. De onzekerheid, van in het onderwijs een middel van bestaan te vinden, zal ten gevolge hebben, dat zelfoefening en opleiding zullen worden vernietigd, en dat een aantal gebrekkige en laaggeestige leermeesters het onderwijs in handen zullen krijgen. De adressant is overtuigd, dat de wet van 1806 in vele opzigten herziening en verandering naar den geest des nieuwen tijds vordert; maar die veranderingen moeten geene algeheele omkeering bevatten. In het ontwerp wordt wel bepaald, dat het publiek onderwijs door de wet zal worden geregeld; doch dit is geen voldoende waarborg: ook bij vroegere wetgevingen werden onderscheidene heilzame verordeningen in de stelligste bewoordingen voorgeschreven; zoo als bij art. 3 der wet van 1806, in verband met art. 30 van het reglement A, bij besluit van 20 Maart 1814, en bij art. 7 van het besluit van 27 Mei 1830; welke verordeningen evenwel niets van eenig belang hebben mogen opleveren. Er zijn alzoo tot verzekering van een waarlijk deugdelijk en doeltreffend publiek onderwijs meer stellige waarborgen noodig. Adressant wijst te dien aanzien op het voorbeeld van Frankrijk, alwaar reeds vóór jaren is bepaald, dat het lager onderwijs in dat geheele rijk om niet zoude worden gegeven. Ook later (1833) werden in datzelfde rijk bij de wet, op de meest afdoende wijze, niet alleen het genot van school, woning en jaarwedde, maar ook de maandelijksche voldoening der schoolgelden, aan de onderwijzers verzekerd; terwijl in deze tegenwoordige oogenblikken de grondslagen van een wets-ontwerp zijn vastgesteld, bepalende, dat het lager onderwijs gratis zal zijn, en dat alle kinderen in de republiek verpligt zullen wezen, hetzelve bij te wonen. De adressant voegt wijders als bijlage tot zijn adres het merkwaardig verslag van den minister van het publiek onderwijs, ter nationale vergadering van den 6den Mei jl. voorgedragen. Om alle deze redenen uit de adressant het verlangen, dat bij het bedoelde artikel de bepaling worde opgenomen: «dat het publiek onderwijs in de eerste beginselen door het geheele Rijk kosteloos zal worden gegeven.»

«Ook dit adres heeft betrekking op de in behandeling zijnde herziening der Grondwet, en behoort alzoo, naar het oordeel uwer commissie, ter griffie te worden nedergelegd.»

«*J. M. Peereboom*, onderwijzer te Deurne, Noord-Braband, deelt aan U Edel Mogenden zijne beschouwingen mede ten aanzien van art. 140 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet, hetwelk betrekking heeft op de onteigening ten algemeenen nutte. Nederland, zegt de adressant, verkeert ten opzigte van het pauperisme in denzelfden

toestand als de overige rijken van Europa. Overbevolking, maar ook maatschappelijke en staats-huishoudelijke instellingen, hebben den ondergang van velen berokkend, en de orde in de maatschappij verbroken; door de toepassing der wetenschappen op de werkzaamheden is de arbeid gestadig verminderd. Het éénige middel van redding uit dezen toestand is de uitbreiding van den landbouw; deze alleen kan zich te midden der concurrentie en worstelingen van handel en industrie met kracht staande houden en bovendien aan beide de behulpzame hand bieden. Naar des adressants meening heeft Nederland, op eene oppervlakte van 3,000,000 bunders, nog 900,000 bunders woeste en onbebouwde gronden; en terwijl nu 2,100,000 bunders drie millioen menschen hebben gevoed, vraagt adressant, of die 900,000 bunders, na verloop van jaren, niet een millioen daarenboven zouden kunnen voeden? Doch wat kan dit baten, zoolang de particulieren en gemeentebesturen, die deze gronden bezitten, weigeren dezelve af te staan? De wet van den 16den van Grasmaand 1809 geeft wel, volgens het gevoelen van den adressant, aan Zijne Majesteit het regt, om, ter bevordering van ontginningen, de onteigening van woeste gronden te bevelen, doch ook in dit opzigt kunnen door weêrspannigen allerlei moeijelijkheden in den weg gelegd worden. Adressant verlangt derhalve, dat art. 140 van het ontwerp der Staats-commissie en de wettelijke verordeningen, welke daaruit zullen voortvloeijen, op eene ruime en milde wijze zullen worden ingerigt, ten einde dezelve niet alleen dienstig zullen zijn voor den aanleg van wegen en soortgelijke werken, maar ook voor de zoo nuttige ontginningen van woeste gronden. Adressant vermeent, dat dezelfde, zoo niet nog meerdere, redenen bestaan, om de bezitters en gebruikers van woeste gronden van hunne concessiën en privilegiën te ontzeggen, als de bezitters van heerlijke regten. Hij wijst overigens op het voorbeeld van Pruissen, België en Frankrijk, en zegt, dat op de Vertegenwoordiging de verpligting rust, om door aanmoediging van den landbouw het verbroken evenwigt in de maatschappij te herstellen, en aan duizenden nieuwe bronnen van bestaan en arbeid en brood te verschaffen.

«Daar dit adres betrekking heeft op het werk der grondwets-herziening, zoo heeft uwe commissie de eer voor te stellen, om hetzelve ter inzage neder te leggen ter griffie.»

«*H. L. van de Velden*, te Steenbergen, Noord-Braband, geeft den wensch te kennen, dat bij de aanstaande grondwets-herziening de benaming der provincie Noord-Braband zal worden veranderd in die van: Braband. Hij acht zulks noodzakelijk ter bevordering van regelmaat en orde, en haalt het voorbeeld van België aan, alwaar, na de afscheiding, de provincie Zuid-Braband den naam van Braband heeft verkregen.

«Dit adres heeft betrekking tot de grondwets-herziening en kan alzoo, naar het oordeel uwer commissie, ter griffie worden nedergelegd.»

« Het provinciaal kerkbestuur van Noord-Braband vindt zich gedrongen, zijne wenschen en bezwaren met betrekking tot de herziening der Grondwet aan. U Edel Mogenden voor te dragen; die wenschen en bezwaren bepalen zich tot het navolgende: dat het adresserend bestuur zich vereenigt met de voordragt van ontwerp n°. VI, art. 5, betrekkelijk de openbare godsdienstoefening, en den wensch te kennen geeft, dat die bepaling in de Grondwet worde opgenomen; dat het 2de gedeelte van art. 15, ontwerp n°. 1, betreffende het regt van vereeniging en vergadering, in dezer voege worde gewijzigd: «behoudens eene wet, « de uitoefening daarvan regelende in het algemeen belang des Vaderlands»; dat art. 192 der bestaande Grondwet onveranderd blijve; dat in het ontwerp n°. VI, art. 7, «de Koning *waakt*,» liever gesteld worde: «*zorgt*, dat alle kerkgenootschappen, enz.», met behoud van het regt van placet, en dat het volgende art. 8 wegvalle; en dat eindelijk art. 2 van het ontwerp X aldus moge worden veranderd: «De inrig- «ting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders «godsdienstige begrippen, door de wet geregeld, en der Regering als «een voorwerp van aanhoudende zorg aanbevolen.»

«*A. van Gennip* en 54 andere ingezetenen van Dussen, provincie Noord-Braband, geven te kennen, dat zij zich vereenigen met het ontwerp der Staats-commissie, en in de Grondwet wenschen te zien uitgedrukt: de onschendbaarheid des Konings, afschaffing der belastingen op de eerste levensbehoeften, vrijheid van godsdienst met waarborg tegen de invoering van het placet, vrijheid van onderwijs, van associatie, van jagt en visscherij, en vooral regtstreeksche verkiezingen voor de beide kamers der Staten-Generaal, en eene evenredige verdeeling van ambten en bedieningen tusschen de belijders der onderscheidene gezindheden.

«Uwe commissie heeft de eer te adviseren, ook deze adressen, als op de grondwets-herziening betrekking hebbende, ter griffie neder te leggen.»

«*J. T. Endtz* en drie mede-onderteekenaren, ingezetenen van Helmond;

L. A. de Sille en 15 andere ingezetenen van Helvoirt;

A. Losgert en 46 andere ingezetenen van Grave;

W. A. van Beusekom en 20 andere ingezetenen van Meenwen;

J. A. Barbas en 13 andere ingezetenen van Besoijen;

W. van Veen en 42 andere ingezetenen van Eethen en Drongelen;

B. R. Aitton, te Bladel;

W. Crommelin en 18 andere ingezetenen van Hoogeloon en Eersel, en

C. J. van Heusden en 82 andere ingezetenen van 's Bosch, geven bij geheel of nagenoeg eensluidende adressen te kennen, dat zij de hoop hadden gevoed, dat het ontwerp van gewijzigde Grondwet, uitgegaan van de Staats-commissie *ad hoc*, belangrijke wijzigingen zoude heb-

ben ondergaan, alvorens van regeringswege aan U Edel Mogenden te worden aangeboden. Die hoop is echter slechts ten deele vervuld geworden; en adressanten achten het derhalve, zoowel in het belang van den Staat als in dat der verlichting, allezins wenschelijk, dat omtrent sommige artikelen alsnog nadere wijzigingen plaats grijpen. In de eerste plaats wenschen zij, dat het 2de gedeelte van art. 15, ontwerp n°. I, zal luiden: « behoudens eene wet, de uitoefening daarvan regelende in het algemeen belang». Ten tweede, dat art. 8 van het ontwerp n°. VI wegvalle, als zijnde het eerste gedeelte overbodig, uit hoofde der bepaling van art. 11, ontwerp n°. V, en het andere gedeelte in eene Grondwet niet te huis behoort. In de derde plaats verlangen zij met aandrang de opneming in de Grondwet van het beginsel, dat het onderwijs zal zijn een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering (ontwerp n°. X, art. 2). En eindelijk, dat niet het armbestuur, maar het armwezen, daaronder begrepen de zorg voor den arbeid, het onderhoud en het bestuur van de behoeftigen, aan de Regering behoort te worden aanbevolen (ontwerp n°. X, art. 3).

«Alle deze adressen, uit de provincie Noord-Braband herkomstig, betrekking hebbende op de aanhangige grondwets-herziening, behooren, naar het oordeel uwer commissie, ter griffie te worden nedergelegd, waartoe zij de eer heeft te adviseren.»

W. F. L. Moltzer en 13 andere protestantsche ingezetenen van Waalwijk achten zich verpligt, ook hunne wenschen en begeerten ten aanzien der grondwets-herziening te kennen te geven, doch vooraf verzoeken zij U Edel Mogenden, bij de talrijke verzoekschriften, betrekkelijk dat onderwerp ter uwer vergadering ingekomen, niet zoozeer op de quantiteit, als wel op de qualiteit der onderteekenaars acht te geven. De verlangens der adressanten komen hierop neder: dat het regt van vereeniging en Vergadering bij eene wet worde geregeld: dat de vrije godsdienstoefeningen beperkt blijven binnen de muren: dat de Kerk onafhankelijk worde van den Staat en vrij in de keuze harer leeraren, met afschaffing, onder schadeloosstelling, van het regt van collatie; dat de tractementen der godsdienst-leeraren voortdurend volgens de regeling van den jare 1816 worden betaald; dat aan den Staat de aanhoudende zorg voor het onderwijs blijve opgelegd, en overal naar het voorschrift der wet doelmatig wetenschappelijk onderwijs worde gegeven, met overlating van het godsdienstig onderwijs aan de godsdienst-leeraren; en eindelijk, dat niet alleen het armbestuur, maar ook het armwezen, dat is de zorg voor den arbeid, het onderhoud en bestuur van de behoeftigen, aan de Regering worde aanbevolen, en dat de diaconiën vrij en onafhankelijk blijven van de wettelijke bepalingen betreffende dit onderwerp.

«*A. H. Akersloot* en 9 andere ingezetenen van Drunen vestigen de aandacht van U Edel Mogenden op de belangstelling, welke ter

zake van de godsdienst en het onderwijs thans bij het Nederlandsche volk wordt aan den dag gelegd; zij beschouwen zulks als een gunstig verschijnsel en schrijven daaraan grootendeels de rustige en edele houding des volks toe, maar zouden het ook diep betreuren, wanneer hierin ten gevolge der grondwets-herziening verandering of omkeer wierd te weeg gebragt. Zij geven derhalve den wensch te kennen, dat het beginsel gehuldigd blijve, dat het onderwijs een voorwerp der aanhoudende zorg van de Regering is, opdat overal goed en degelijk wetenschappelijk onderwijs worde gegeven, en de vrijheid tot het oprigten van bijzondere scholen het openbaar onderwijs niet verdringe. Ten aanzien der godsdienst verlangen de adressanten, dat de vrijheid alleen in zooverre worde verzekerd, als met het regt van andersdenkenden overeen te brengen is; dat de openbare oefening zich bepale binnen de muren der gebouwen; vrije keuze der leeraren, behoudens het toezigt der Regering, en onder schadeloosstelling voor het regt van collatie; dat het regt der hervormde kerk op alle door haar genoten wordende bezoldigingen, pensioenen enz. niet alleen worde verzekerd, maar ook erkend als schadeloosstelling voor de geseculariseerde kerkelijke goederen; en eindelijk ten aanzien van het armwezen uiten adressanten dezelfde wenschen, als bij het voorgaande adres zijn vermeld.

« De kerkeraad der hervormde gemeente te Raamsdonk geeft ten aanzien der grondwets-herziening als zijn verlangen te kennen: dat de uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering worde geregeld door de wet; dat de openbare oefening der godsdienst beperkt blijve binnen de muren; dat het regt van placet ongeschonden bewaard blijve; dat het onderwijs voortdurend, even als het armbestuur, aan de zorg der Regering blijve aanbevolen, en eindelijk, ten aanzien van het armwezen, even als de beide voorgaande adressen.

« *G. J. C. Harmsen* en 9 andere predikanten in het klassikaal ressort van Eindhoven geven te kennen, dat zij met bijzonder genoegen in het oorspronkelijk concept ter grondwets-herziening eenige veranderingen betrekkelijk de kerkelijke aangelegenheden hebben opgemerkt; dat evenwel in de thans van regeringswege aangebodene ontwerpen eenige dier punten, waaraan zij hunne bijzondere goedkeuring meenden te moeten hechten, zijn weggelaten; zij bedoelen daarmede voornamelijk het regt van collatie, waarvan zij de afschaffing verlangen, als in strijd zijnde met den geest en de inrigting der hervormde kerk. Voorts achten zij de inkomsten der leeraren bij de protestantsche kerk niet te zijn in overeenstemming met de behoeften des tijds. Daar die inkomsten grootendeels voortvloeijen uit geseculariseerde kerkelijke eigendommen, oordeelen zij met regt te mogen aandringen, dat, zoo al geene vermeerdering van inkomsten kan gegeven worden, de nu bestaande althans gewaarborgd blijven. Eindelijk achten zij ter ontwikkeling der ware volksbeschaving de bepaling noodzakelijk, dat in elke gemeente van staatswege onderwijs zal *moeten* gegeven worden.

« Ook alle deze adressen, uit de provincie Noord-Braband herkomstig, hebben betrekking op de herziening der Grondwet, en behooren mitsdien, naar het oordeel uwer commissie, ter griffie te worden nedergelegd. »

« *H. Hendriks* en 53 andere ingezetenen van Reek geven te kennen, dat zij zich vereenigen met het ontwerp van herziene Grondwet der Staats-commissie, en met de beginselen, door den heer mr. Donker Curtius in deze Vergadering verkondigd; dat zij voorts nog bijzonder op de navolgende punten vermeenen te moeten aandringen, als: regtstreeksche verkiezingen, regt van vereeniging, vrijheid van godsdienst, met waarborg tegen het invoeren van het placet, vrijheid van onderwijs, afschaffing van het onderhoud der eerediensten uit 's lands kas, of ten minste een onderhoud, geëvenredigd aan de bevolking van iedere gezindheid; afschaffing der belasting op de eerste levensbehoeften; waarborg tegen de ongelijke verdeeling van ambten en bedieningen tusschen de belijders der verschillende gezindheden, en afschaffing der ligting voor de nationale militie.

« Nagenoeg van gelijke strekking is het adres van *F. van Wesel* en 61 andere ingezetenen van Escharen, waarbij echter nog daarteboven wordt verlangd: vereenvoudiging en bezuiniging in het staatshuishouden, en wettig-verklaring van het huwelijk, kerkelijk ingezegend, onder verpligting van aangifte aan den ambtenaar van den burgerlijken stand, en met afschaffing der echtscheiding.

« *Heringa*, directeur van het postkantoor te Tilburg, deelt aan U Edel Mogenden zijne beschouwingen mede, ten aanzien der bepaling van art. 147 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet der Staatscommissie, betrekkelijk het geheim der aan de post toevertrouwde brieven. Adressant is van oordeel, dat de waarborg, welken het eerste gedeelte van dat artikel oplevert, in het tweede geheel op losse schroeven wordt gesteld. Hij vermeent, dat, zoolang de verzending van brieven met de post verpligtend is, het geheim dan ook onschendbaar moet zijn voor alle aardsche magten. Het zeldzame nut, dat er in gelegen kan zijn, om het geheim van zekere correspondentiën te onderscheppen, zoude het groote nut van een der schoonste vakken vernietigen, en maakt eene door niets te wettigen inbreuk op de vrijheid van begrippen en gedachten. Is eenmaal de brief aan de zorg van het postwezen onttrokken, dan moge de justitie door middel van huiszoeking doen hetgeen noodig wordt geacht, doch de instelling der posterij mag nooit een middel van geheime politie wezen. Adressant acht overigens het voorgestelde middel ondoeltreffend en onzedelijk; hij maakt de aanmerking, dat de woorden: « *of andere openbare instelling* » overtollig zijn, aangezien er geen ander brievenvervoer dan dat der posterijen bestaat; en komt eindelijk tot de slotsom van zijn verzoek, daartoe strekkende, dat art. 11 van het wets ontwerp n°. V in dezer voege

worde gewijzigd: «*Het geheim der aan de post toevertrouwde brieven is onschendbaar.*»

«Ook ten aanzien dezer adressen, mede uit Noord-Braband herkomstig, heeft uwe commissie de eer, de nederlegging ter griffie voor te stellen.»

«*G. P. Roos*, zich zeggende niet gequalificeerd, wonende te Aardenburg, neemt de vrijheid, zich bij adres tot U Edel Mogenden te wenden, zijne wenschen te kennen gevende, dat in de thans in behandeling zijnde grondwets-herziening zullen worden gehandhaafd: eerstelijk, het Koninklijk regt van placet; ten tweede, de thans bestaande wetten op het onderwijs; en ten derde, dat de godsdienstoefeningen, van welken aard ook, beperkt worden tot het binnenste der daarvoor bestaande gebouwen.

«Dit adres, betrekking hebbende tot het onderwerp der evengemelde grondwets-herziening, concludeert uwe commissie, om hetzelve, ter inzage van de leden, ter griffie neder te leggen.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de bij deze rapporten genomene conclusiën.

Zitting van Dingsdag, 15 *Augustus*.

Bij monde van den heer NAP:

«De Staten der provincie Groningen vestigen de aandacht van U Edel Mogenden op art. 12 van het IVde wets-ontwerp tot herziening der Grondwet, volgens hetwelk provinciale belastingen door de wet zullen moeten worden bekrachtigd. Adressanten vreezen, dat dit hinderlijk zal zijn voor het gewone beheer van zaken en voor belangrijke ondernemingen, die elders minder juist beoordeeld kunnen worden, ofschoon de belanghebbende provincie bereid is, de daaraan verbonden lasten te dragen. Zij achten alleen de bekrachtiging door het algemeen bestuur noodig, hetwelk volgens adressanten beter in staat is, die onderwerpen juist en onpartijdig te beoordeelen. De voordragt zal de bemoeijing van de éène provincie met de belangen van de andere, die wel eens kunnen strijden, ten gevolge hebben. Adressanten verlangen in deze althans gelijkstelling met het bepaalde omtrent de gemeente-besturen in art. 26 (nu 27) van hetzelfde ontwerp, daar aan de provinciale besturen niet de noodige zelfstandigheid moet worden onttrokken, en anders van de grondwets-herziening een materiële teruggang te vreezen zoude zijn.

«De adressen van *J. Bulthuis* en 37 ingezetenen van Leens, en van «*G. H. Smith* en 14 ingezetenen van Ezinghe, provincie Groningen, zijn eensluidend met die van G. Reinders *c. s.* en andere, waarover

in uwe zitting van den 24sten Julij jl. verslag is uitgebragt, waartoe uwe commissie de vrijheid neemt te verwijzen.

«De hervormde predikanten in den ring Grootegast betreuren, dat in de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet zedelijkheid en godsdienst zoo weinig op den voorgrond worden geplaatst, en stoffelijke rijkdom daarentegen zoo bovenmate gevierd. Als bewijzen voor hun gevoelen voeren adressanten aan het ontbreken der bepaling, dat de Koning, diens voogd en de regent van het Rijk zich behooren te bekennen tot de dienst van God, en daarvan belijdenis bij een in den Staat erkend kerkgenootschap moeten afleggen. De voogd des Konings zou bovendien moeten zweren, «den toekomstigen Koning tot een zedelijk en godsdienstig mensch te zullen vormen.» De onschendbaarheid van den persoon des Konings achten zij in strijd met de constitutie van God en die der menschen. Zij wenschen die onschendbaarheid beperkt te zien tot de regerings daden. Onder de vereischten van verkiesbaarheid voor de Eerste Kamer willen adressanten opgenomen hebben «wetenschappelijke vorming of verdienstelijkheid «omtrent het vaderland en onbesproken en zedelijken wandel.» Ook bij het benoemen van ambtenaren zal de Koning op hunne zedelijkheid te letten hebben. Alle tijdelijk benoemde ambtenaren en krijgslieden moeten niet verkiesbaar zijn tot de Tweede Kamer. De verkiezingen daarvoor behooren met éénen trap plaats te hebben, of bij directe verkiezingen moeten in de stemgeregtigden vereischt worden de eerste beginselen van verstandelijke en godsdienstige beschaving. Art. 188 der Grondwet wenschen adressanten ongewijzigd te behouden en den aanvang van art. 190 aldus: «De belijdenis der Christelijke en Israëlitische godsdienst enz.» De zorg voor en de kosten van het openbaar onderwijs behooren ten laste van den Staat te komen, alsmede de stoffelijke verpleging en de verstandelijke en zedelijke opleiding der armen.

«*H. P. Bakker* en 56 andere ingezetenen van de gemeenten ten Boer, Loppersum en Appingadam, provincie Groningen, adresseren zich voornamelijk over de belangen der schepperijen, dijk- en zeilregten, waaromtrent zij vermeenen, dat groote bezuinigingen kunnen en behooren te worden ingevoerd, vooral ook wegens de zware grondlasten, registratie-regten en molenkosten, die reeds op de landerijen drukken. De statuten dier inrigtingen, zeggen adressanten, zijn van overoude dagteekening, voornamelijk van 1755, en dat daartegen niet reeds lang klagten zijn aangeheven, moet niet worden aangemerkt als eene stilzwijgende goedkeuring. Het personeel der directiën bezit, volgens adressanten, niet de vereischte hoedanigheden en is veel te talrijk. Daarenboven zijn de posten van hoofdmeester of hoofdschepper, schepper en vooral die van secretaris, winstgevend tot bezwaar van den landbezitter; zij behooren en kunnen, naar der adressanten meening, onbezoldigd waargenomen worden, even als die van leden

voor den gemeente-raad. Zij wenschen de bezoldigingen althans tot op de helft, ja die van den secretaris nog meer verminderd te zien. Vacatie-gelden en verterings-kosten moesten geheel worden afgeschaft. Ook behoeft geen kasgeld van eenige duizenden gulden bij den secretaris voorhanden te zijn. De ingelanden behooren invloed te hebben op de benoeming van het personeel der directiën, met afschaffing van de daartegen in den weg staande heerlijke regten. Ook de lasten zijn niet gelijkmatig naar het bezit van bundertallen omgeslagen; de door belanghebbenden en Provinciale Staten aangewende pogingen tot herstel daarvan zijn mislukt. Ook diende er eene behoorlijke begrooting en raming door Gedeputeerde Staten vastgesteld en openbaar gemaakt te worden. Nog keuren adressanten het af, dat de wateringen der zijlvesterijen als privatieve visscherijen worden beschouwd. Ten slotte verzoeken adressanten mededeeling van hun adres aan Zijne Majesteit den Koning en aan Zijne Excellentie den minister van Binnenlandsche Zaken.

«Uwe commissie, Edel Mogende Heeren, is van oordeel, dat alle deze adressen, als hebbende betrekking tot de aanhangige grondwetsherziening, op de griffie, ter inzage der leden, behooren te worden nedergelegd.»

Bij monde van den heer VAN BEECK VOLLENHOVEN:

«Door *D. M. Bal*, te Amsterdam, en 39 mede-onderteekenaren is een adres aan deze Kamer aangeboden, waarin de requestranten te kennen geven, dat zij, door thans stil te zwijgen, niet willende geacht worden een blijk van onvoorwaardelijke goedkeuring te geven aan de voorgestelde herziening der Grondwet, zich genoopt gevoelden te verklaren, dat zij zich volstrektelijk niet kunnen vereenigen met het beginsel van vrijheid van onderwijs en godsdienst, zoo als dit omschreven is in de ontwerpen en daarbij behoorende memoriën van toelichting. Omtrent het eerste verlangen zij de bepalingen der wet van 1806 gehandhaafd te zien, terwijl zij ten opzigte van het laatste ten sterkste aandringen op het behoud van het regt van placet.

«*G. van Sondwijk* te Purmerend en 9 andere onderwijzers uit het VIde school-district van Noord-Holland brengen evenzeer hunne bezwaren in tegen de voorgestelde wijziging van art. 183. Zij echter schijnen daarbij op het oog gehad te hebben het voorstel der Staatscommissie van 17 Maart jl., en voeren tegen die redactie dezelfde gronden aan, welke reeds meermalen in soortgelijke adressen ontwikkeld zijn geworden; ik vermeen mij dus kortheidshalve aan de daaromtrent uitgebragte rapporten te kunnen gedragen, waarin de meening der adressanten ontwikkeld wordt nopens de gevaren en de noodlottige gevolgen, die eene onbeperkte vrijheid van onderwijs na zich zoude slepen.

«*P. A. de Lange* en 14 mede-onderteekenaren uit Alkmaar

geven te kennen, dat zij zich hoofdzakelijk vereenigen konden met het ontwerp, door de Staats-commissie voorgedragen, hoezeer zij vermeenden, dat daarbij nog te geringe invloed aan de Vertegenwoordiging gegeven was op de kennisneming der koloniale aangelegenheden, terwijl zij evenzeer het voortdurend bestaan eener Eerste Kamer afkeurden. Met leedwezen hebben zij nu echter opgemerkt, dat in sommige opzigten van dat ontwerp bij de thans aanhangige voordragten afgeweken was, en wel bepaaldelijk in zooverre, dat aan de hoofden der ministeriële departementen de zitting in de Tweede Kamer toegestaan wordt, zoo zij tot zoodanige betrekking gekozen worden; dit achten zij gevaarlijk. Ten andere zien zij met leedwezen, dat de bevoegdheid der wetgevende magt omtrent de regeling der koloniale aangelegenheden nog beperkter schijnt geworden te zijn, terwijl zij ten slotte nogmaals aandringen op eene afschaffing der Eerste Kamer.

«*W. P. van Maseland* en 61 mede-onderteekenaren, wonende te Sloten, Osdorp, Houtrijk en Polanen, zich vereenigende met de gevoelens van hen, die hunne adhaesie geven aan het ontwerp der grondwetsherziening, door de Staats-commissie voorgesteld, wenschen daarenboven: regtstreeksche verkiezingen in den uitgestrektsten zin, volkomen vrijheid van godsdienst, met uitsluiting van het regt van placet; vrijheid van onderwijs, gelijke verdeeling van ambten en waardigheden tusschen de verschillende gezindheden, en afschaffing der belasting op de eerste levensmiddelen.

«Door *D. H. Wildschut c. s.* te Amsterdam, uitmakende de commissie, door de algemeene vergadering der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* benoemd, om een adres aan deze Kamer aan te bieden ten opzigte der wijzigingen, gebragt in art. 183 der Grondwet, wordt aan U Edel Mogenden eensdeels haar dank betuigd voor de pogingen, in het werk gesteld, om bij de Grondwet het beginsel te doen opnemen, dat de Staat van zijnen kant verpligt is te zorgen, dat de gelegenheid ter bekoming van voldoend lager onderwijs overal voorhanden zij, en anderdeels, dat alsnog aangedrongen moge worden op eene nadere omschrijving der uitdrukking, in art. 2 van het Xde ontwerp voorkomende, waarbij gezegd wordt, dat «de inrigting van het openbaar onderwijs «met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen door de wet «geregeld zal worden.» Op zich zelf beschouwd, kan zoodanig beginsel redelijkerwijze niet afgekeurd worden; maar adressanten achten de uitdrukking als eene grondwettelijke bepaling hoogst gewaagd en aanleiding kunnende geven tot eene toepassing in lijnregten strijd met de bedoeling der grondwetgevers. De algemeene vergadering, doordrongen zijnde van de waarheid, dat in een christelijken Staat ook het christelijk beginsel bij het onderwijs gehandhaafd en ontwikkeld behoort te worden, is van meening, dat zulks uitdrukkelijk in de Grondwet behoorde vermeld te worden. Zij wenscht mitsdien, dat de verklaring, door de Regering zelve in hare memorie van beantwoording gegeven, door

de bijvoeging eener zinsnede verzekerd worde, waardoor het behoud van het *christelijk beginsel* bij het lager onderwijs gewaarborgd wordt.

« Van gelijke strekking is ook het adres, aangeboden door *P. Hofstede de Groot c. s.*, uitmakende het bestuur der vergadering van het Nederlandsch onderwijzers-genootschap, die echter meer bepaaldelijk aandringen, wat het eerste punt betreft, op de inlassching der woorden: « Er zal overal, van overheidswege, voldoend lager onderwijs gegeven « worden. » Daar nu door de Regering bereids aan dergelijk verlangen der Kamer toegegeven is, kan ik mij onthouden de motieven op te geven, die daarvoor door de adressanten aangevoerd worden, terwijl ik volstaan kan met te zeggen, dat tegen het behoud van het beginsel « der eerbie-« diging van ieders godsdienstige begrippen bij het lager onderwijs », door haar nagenoeg dezelfde gronden aangegeven worden, als die, voorkomende in het vorig adres. Zij voegen daarbij echter, dat de ondervinding hen voldoende geleerd heeft, dat er in eene lagere school bijna niet één vak is, dat de hulp der godsdienstige begrippen missen kan — een christelijk godsdienstige geest moet het geheele onderwijs bezielen, godsdienst moet de adem der school zijn, zal zij wezen, wat zij zijn moet. Het was dan ook om dien godsdienstigen geest, dat onze openbare scholen geroemd en nagevolgd werden. Zij wenschen dit niet veranderd te zien; daarom stellen zij voor, dat de door hen bestreden uitdrukking gewijzigd worde als volgt: *« met eerbiediging van de onderscheidene « leerstellingen der christelijke kerk-vereenigingen, in Nederland « bestaande »*. Dat de Israëliten hiertegen geen redelijk bezwaar kunnen inbrengen, betoogen zij door de voorstelling, dat er voor hen reeds een afzonderlijk schoolwezen bestaat, door 's lands verordeningen geregeld en waartegen zij geen bezwaar schijnen te hebben.

« Alle deze verzoekschriften betrekking hebbende op de herziening der Grondwet, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze alle, ter inzage der leden, op de griffie te deponeren. »

Willem van der Vegte, grond-eigenaar te Heino, heeft zich bij adres tot U Edel Mogenden gewend, met het verzoek, om, bij gelegenheid van de thans ophanden zijnde grondwets-herziening, ook het 195ste artikel der bestaande Grondwet te veranderen. Dit artikel luidt: « « Geene belastingen kunnen ten behoeve van 's lands kas worden geheven dan uit krachte van eene wet. » » Adressant zegt, dat misschien uit de woorden van dit artikel af te leiden zoude zijn, dat, wanneer belastingen slechts niet ten behoeve van 's lands kas wierden geheven, dezelve zouden kunnen worden opgelegd bij Koninklijk besluit of iets dergelijks, en alzoo zonder wet. Volgens adressant is evenwel de bedoeling gewis geene andere, dan dat geene belasting in Nederland zal kunnen geheven worden, welke niet haren grond vindt in eene wet of in de Grondwet. Hij acht het daarom van veel belang, dat alle twijfel ten deze ophoude te bestaan en stelt daartoe aan U Edel Mogenden voor, om het art. 195

te veranderen als volgt: ««Geene belastingen kunnen worden geheven dan uit kracht van eene wet, behoudens het bepaalde bij (art. 26 ontwerp IV) dezer Grondwet.»»

«Daar dit verzoekschrift betrekking heeft op de in behandeling zijnde grondwets-herziening, zoo stelt uwe commissie voor, om hetzelve, ter inzage van U Edel Mogenden, op de griffie neder te leggen.»

Bij monde van den heer BOTS :

«Sedert de laatst uitgebragte verslagen zijn nog bij U Edel Mogenden ingekomen de navolgende op de herziening der Grondwet betrekking hebbende verzoekschriften uit Noord-Braband, als van:

O. O. van den Berg en 13 andere ingezetenen van Oirschot;
C. Uithoven en 36 andere ingezetenen van Babiloniënbroek;
K. F. von Setten en 15 andere ingezetenen van Doeveren:
A. van den Biesheuvel en 6 andere ingezetenen van Genderen;
den kerkeraad der hervormde gemeente van Waspik.

«Bij deze vijf, zoo niet geheel dan toch nagenoeg, eensluidende adressen, geven de onderteekenaren hun verlangen te kennen: dat ten opzigte van het regt van vereeniging het tweede gedeelte van art. 15, wets-ontwerp n°. I, zal luiden: «behoudens eene wet, de uitoefening daarvan regelende in het algemeen belang;» dat art. 8, ontwerp n°. VI, betreffende de vrije briefwisseling met de hoofden der kerkgenootschappen, en de afkondiging van kerkelijke voorschriften, als deels overbodig en deels in de Grondwet niet te huis behoorende, zal wegvallen; dat bij art. 2 van ontwerp n°. X de bepaling worde opgenomen, «dat het onderwijs zal zijn een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering,» ten einde er allerwege een goed wetenschappelijk onderwijs op openbare scholen worde gegeven; en eindelijk, dat niet alleen het armbestuur (ontwerp n°. X, art. 3), maar ook het armwezen, met inbegrip van de zorg voor den arbeid, het onderhoud en het bestuur van den behoeftige, aan de Regering worde aanbevolen.

«De kerkeraad der hervormde gemeente van Werkendam en de Werken verlangt, ten aanzien van het regt van vereeniging, dat aan de Regering de bevoegdheid en de magt niet worden ontnomen, om, wanneer het welzijn van den Staat zulks vordert, geestelijke orden of vereenigingen uit den Staat te verwijderen; dat het regt van placet worde behouden, niet om de briefwisseling der roomsch-katholijke geestelijkheid met haar kerkelijk opperhoofd af te snijden of te verhinderen, maar alleen om dezelve te bewaken, en eindelijk, opzigtens het onderwijs, dat aan de Regering uitdrukkelijk de verpligting worde opgelegd, om het duurzaam bestaan van openbare scholen te verzekeren.

«*A. Willems* en 336 andere ingezetenen van Oosterhout dringen aan op grondwettigen waarborg voor de volledige en onbeperkte vrij-

heid van godsdienst, met vrije belijdenis en vrije openbare uitoefening van dezelve, vrije briefwisseling der kerkgenootschappen met hunne hoofden, en vrije afkondiging van kerkelijke voorschriften, vrije benoeming en aanstelling der bedienaren van de godsdienst; regt van vereeniging, zonder andere beperking dan die ter verzekering der openbare orde; vrijheid van onderwijs, met wering van alle monopolie en eenzijdige overheersching, alsmede gelijkmatige verdeeling van ambten tusschen de verschillende gezindheden, en zooveel mogelijk opheffing der drukkendste belastingen op de eerste levensbehoeften.

«*L. Punt* en 7 mede-onderteekenaren, allen land-eigenaars en bouwlieden in de gemeente Zevenbergen, uiten den wensch, dat bij de herziening der Grondwet ook het oog worde gevestigd op de afschaffing der tienden, hetzij door middel van afkoopbaarheid op billijke voorwaarden, door de wet te bepalen, hetzij door middel van eenen vasten cijns, naar eene gemiddelde opbrengst berekend, hetzij op elke andere algemeen werkende wijze. Tot ondersteuning van hun verzoek voeren de adressanten aan, dat de last der tienden den land-eigenaar en bouwman zwaarder drukt en meer bemoeijelijkt, dan de grondbelasting; dat zij zijne nijverheid benadeelt, aangezien hij toch een des te grooter gedeelte zijner vruchten aan den tiendheffer moet afstaan, naar mate hij zich, door meerdere kosten van bemesting, met meer vlijt en arbeid, op eene goede cultuur zijner landerijen heeft toegelegd, terwijl hij, die arbeid en kosten bespaart, veel minder aan tienden opbrengt; dat de tiendheffing ook somtijds den landman hinderlijk is bij het inzamelen zijner granen, hetgeen vooral plaats heeft bij ongelijke rijping der vruchten; en eindelijk, dat de uittelling der tiendhoopen door den tiendpachter wel eens ten nadeele van den landbouwer uitloopt, en hij daardoor bij naauwlettend toezigt niet zelden in onaangenaamheden wordt gewikkeld.

«Daar alle deze adressen betrekking hebben op de aanhangige grondwets-herziening, zoo heeft uwe commissie de eer voor te stellen, om dezelve ter inzage neder te leggen ter griffie.»

Bij monde van den heer STORM VAN 'S GRAVESANDE:

«*F. N. Berlage* en 21 andere ingezetenen van Wadenoijen geven aan U Edel Mogenden bij adres verschillende bezwaren te kennen, die bij hen zijn opgekomen tegen bepalingen, vervat in het ontwerp der nieuwe Grondwet, betrekkelijk godsdienst en onderwijs. Hoewel voorstanders van vooruitgang en van vrijzinnige instellingen, willen zij echter het bestaande goede niet omvergeworpen hebben; zij wenschen bepaaldelijk, dat geene andere openbare godsdienstoefening worde toegelaten dan die, welke binnen de muren der daartoe afgezonderde kerken en gebouwen plaats heeft, en dat het regt van placet niet worde opgeheven; verder zien zij vele bezwaren in de volkomene vrijheid voor ieder in het *belijden*

zijner godsdienstige meening. Bovenal zijn adressanten bekommerd over de gevolgen, welke de vrijheid van onderwijs zal hebben, bepaaldelijk indien de Staat geene maatregelen neemt, dat zijne scholen, altoos in aantal naar de behoeften der gemeenten, steeds zoo zijn ingerigt en ruim genoeg ondersteund worden, dat zij de concurrentie met afzonderlijke scholen niet te vreezen hebben.

« Van eene dergelijke strekking is een adres van *J. van Schepieheven* en 15 andere ingezetenen van Heumen, die verlangen: 1. dat het regt van vereeniging door bepalingen, bij eene wet vast te stellen, worde beperkt; 2. dat de uitoefening van alle eeredienst of godsdienstplegtigheden en gewoonten binnen de muren der kerken, daarvoor bestemd, worden besloten; 3. dat het regt van placet in allen deele worde gehandhaafd, en 4. dat aan den Staat de aanhoudende zorg voor het onderwijs blijve opgelegd en geene onbeperkte vrijheid te dezer zake worde verleend.

« Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, deze beide adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden dezer Kamer. »

« *J. B. Pelgrom van Enghuizen*, *van Nispen van Zevenaar* en nog 85 andere ingezetenen van Zevenaar geven aan U Edel Mogenden bij adres te kennen, met leedwezen uit het voorloopig verslag betrekkelijk de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet gezien te hebben, dat U Edel Mogenden verlangen, ten opzigte van godsdienst en onderwijs, het regt der ingezetenen op vrijheid in deze hoogstgewigtige punten aan meer beperkingen te onderwerpen, dan door de Regering is voorgesteld. Zij wenschen tevens: 1. dat in artikel 5 van het VIde wets-ontwerp de woorden: «*naar de wetten en reglementen*, » worden weggelaten; 2. dat artikel 192 der bestaande Grondwet wegvalle, en de bepalingen, in dat artikel voorkomende, worden vervangen door eene bijvoeging bij art. 3 van het VIde wets-ontwerp, inhoudende: «*aan deselve* (namelijk aan alle kerk-« genootschappen) *wordt*, *zoo op bezoldiging hunner leeraren als op* «*toelagen, van welken aard ook*, *gelijk regt toegekend*; » 3. dat in art. 2 van het Xde wets-ontwerp de woorden: «*het middelbaar en* » mogen wegvallen, en er dus alleen een onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers, wat betreft het lager onderwijs, gevorderd wordt; 4. dat bij ditzelfde art. 2 eene bepaling worde gevoegd, waaruit blijkt, dat het niet de bedoeling is, om het toezigt der overheid over de kweekscholen ter opleiding tot het leeraarsambt bij de verschillende godsdienstige gezindheden uit te strekken; alles om redenen, breedvoerig in het adres ontwikkeld. De adressanten geven verder te kennen, dat de door de Regering voorgedragen wijze van zamenstelling der Vertegenwoordiging de éénige is, die volgens hunne meening genoegen zou kunnen geven; zij merken evenwel daarbij op, dat de census voor de stem- of kiesbevoegdheid in art. 3 van het IIIde wets-ontwerp hun te hoog voorkomt, en

dat de tijd van zitting der leden van de Eerste Kamer korter moest zijn; tevens wenschen adressanten, dat de provinciën in kies-districten worden verdeeld, ieder 45,000 zielen bevattende, en één vertegenwoordiger kiezende. Zij wenschen al verder de wijze van verkiezing van de leden van den Hoogen Raad behouden te zien, zoo als die thans geschiedt, — opperen bezwaren tegen de daarstelling eener zee-militie, en zouden, om daarbij aangevoerde redenen, verlangen, dat de bepaling, voorkomende in art. 37 van het IIIde wets-ontwerp, betrekkelijk de onschendbaarheid der wetten, wierd weggelaten. Ten slotte dringen de adressanten aan op meer bezuiniging, ten einde daardoor de, volgens hunne meening zoo noodige, afschaffing der belastingen op de eerste levensbehoeften mogelijk te maken, daar het moeijelijk zal zijn, van de bevolking nieuwe offers te vergen, zoolang niet grondwettige instellingen zullen zijn tot stand gebragt, waarbij de grootst mogelijke, met de orde bestaanbare, vrijheid en een ruime invloed op het bestuur van den Staat aan haar zal zijn verzekerd, zoolang niet afdoende, met wijsheid geregelde en met eene vaste hand doorgezette, bezuinigingen in de geheele inrigting der huishouding van den Staat tot stand zullen zijn gekomen.

« De heeren *van Nispen van Pannerden* en *W. van Ditshuizen*, beiden leden der Staten van Gelderland, geven almede, bij adres, verschillende bezwaren aan U Edel Mogenden te kennen, die bij hen bestaan tegen eenige bepalingen, voorkomende in de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, en wel in de eerste plaats wat de kies-districten betreft, welke zij niet alleen verlangen zoodanig geregeld te zien, dat derzelver aantal even groot is als dat der leden, die er voor de Tweede Kamer te verkiezen zijn, maar waarvan zij, voor zooveel het voorloopig kies-reglement betreft, de vorming of aanwijzing wenschen te doen plaats hebben door de Kroon, en niet door Gedeputeerde Staten, als thans nog een collegie, dat volgens adressanten een uitvloeisel is van de vertegenwoordiging der provinciale aristocratie, wier lang gewenschte val eindelijk nabij is; en dat zij ongeschikt achten, om eene onpartijdige en billijke regeling daar te stellen. In de tweede plaats achten zij den census, in art. 3 van het IIIde wets-ontwerp vermeld, te hoog, en wijzen daartoe op den tegenwoordigen census voor het stemregt, en treden verder in eene breedvoerige ontwikkeling, ten betooge, dat men bij het voorloopig kies-reglement den census, hetzij van de steden, hetzij van het platteland, tot maatstaf moet nemen, maar dezelfde som in de steden en ten platten lande, opdat niet de één boven den ander bevoorregt worde en het platteland achtersta. In de derde plaats dragen adressanten in 't breede hunne bezwaren voor tegen eene zee-militie, waardoor aan de ingezetenen eene geheel nieuwe en drukkende verpligting opgelegd en aan het uitvoerend gezag de vrijheid gegeven zou worden, om die dienstpligtigen naar Oost en West te zenden, dat is naar koloniën, die niet door de wetten van den Staat, maar naar het welbehagen der Kroon bestuurd worden. Ten slotte dringen adres-

santen in het algemeen aan op vereenvoudiging en bezuiniging, meer billijke verdeeling der staatslasten en afschaffing der belastingen, welke op de eerste levensbehoeften drukken.

«Uwe commissie heeft de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, beide deze adressen, ter inzage der leden, ter griffie dezer Kamer neder te leggen.»

Bij monde van den heer OPPERDOES ALEWIJN:

«*J. Dagevos*, predikant, benevens drie andere predikanten der hervormde christelijke gemeenten op het eiland Zuid-Beveland, hoezeer overtuigd van het noodzakelijke van de herziening der Nederlandsche Grondwet, zijn echter te zeer doordrongen van het gewigt der zaak en stellen te veel belang in het heil der christelijke kerk, dan dat zij, waar het hun voorkomt daaromtrent leemten of gebreken in een ontwerp, tot gemelde herziening in betrekking staande, te bespeuren, hunne stem niet mede zouden verheffen, om ernstig daarop te wijzen en gevreesde onheilen te helpen afweren; *de vrijheid van onderwijs*, zoo als die thans is voorgedragen, zal, volgens de meening der adressanten, niet anders dan sectengeest en godsdienst-haat verspreiden en de roem van ons schoolwezen ten eenemale vernietigen; *de uitoefening van alle godsdienst-plegtigheden* wenschen zij binnen de muren beperkt te zien, opdat in een land van zoo gemengde bevolking als het onze geene botsingen ontstaan, die de droevigste gevolgen zouden moeten hebben. Aangaande het regt van *placet*, aarzelen de adressanten zeer, om goed te keuren, dat de Regering dit uit de handen geve; en de *onbepaalde vrijheid tot vereeniging* wordt mede afgekeurd, om der rampzalige gevolgen wille, die deze, even als elders, hebben zoude. Eindelijk brengen de adressanten hunne bezwaren in tegen de uitsluiting van den geestelijken stand van kiesregt en kiesbaarheid, en vragen zij, of den bedienaar des goddelijken woords of der kerk, als onder gelijke verpligtingen omtrent den Staat liggende, niet gelijke regten als elk ander staatsburger toekomen, en of de kerk, even als in andere rijken, ook geene mannen mag hebben, die hare belangen, met eene door ondervinding rijp geworden kennis van zaken, ter geschikter plaats behartigen.

«Dit adres betrekking hebbende tot de aanhangig zijnde grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, om hetzelve, ter inzage der leden, ter griffie dezer Kamer te doen nederleggen.»

«*D. van Noppen*, burgemeester van 's Gravepolder, benevens 57 mede-onderteekenaren, allen landbouwers, wonende in Zuid-Beveland, geven bij adres aan U Edel Mogenden te kennen, dat de landbouw in ons Vaderland steeds onder een knellend juk moet bukken, dat tot

de donkere middeleeuwen behoort, dat in onzen tijd van ontwikkeling meer en meer ondragelijk wordt; adressanten zien hiermede op het bezwaar der tiendheffing, welke zij, even als bij andere beschaafde volken van Europa, wenschen afkoopbaar gesteld of onschadelijk gemaakt te mogen zien. Deze aangelegenheid was ook in ons Vaderland sedert lang met belangstelling behandeld en had bereids aanleiding tot menigvuldige en uitvoerige betoogen gegeven, maar dezelve mogten tot heden het gewenschte gevolg niet ten deele vallen. De adressanten, de afschaffing der tienden echter van een zoodanig overwegend belang vermeenende te moeten achten, gelooven, dat eene daartoe strekkende bepaling in de nieuwe Grondwet allezins noodig en gepast zou voorkomen en verzoeken alzoo, dat, hetzij door verandering der grondrenten, of door afkoop volgens art. 799 van het bestaande Burgerlijke Wetboek, de wegneming van dit bezwaar zal mogen verzekerd worden.

« Dit adres, behoorende tot de zoodanige, waarbij bepalingen ter opneming in de nieuwe Grondwet worden voorgedragen, neemt uwe commissie de vrijheid in overweging te geven, om hetzelve, ter inzage van de leden, ter griffie dezer Kamer te doen nederleggen. »

Bij monde van den heer MACKAY:

« *G. de Groot* en 43 mede-onderwijzers in de provincie Drenthe komen terug op een reeds vroeger aan U Edel Mogenden aangeboden adres, en verklaren nogmaals, dat hun de vrees bekruipt, dat het goede, door de wet van 1806 tot stand gebragt, zoude verloren gaan, daar de rust, die er nu heerscht, eene vrucht is van het lager onderwijs, terwijl de voorgedragene verandering leidt tot vernietiging van het Nederlandsche volks-karakter. Adressanten verlangen, dat het onderwijs niet zoo vrij zij, daar concurrentie allerverderfelijkst is, en dat er alleen dan, wanneer de geldmiddelen van den Staat de oprigting van scholen voor rijks rekening toelaten, bijzondere scholen, hoewel met beperkte vrijheid, zouden worden toegelaten. Adressanten verzoeken, dat er altijd mogelijkheid blijve, om door nadere wetten maatregelen te nemen ter bevordering van deugd en volksgeluk.

« *A. Bruins*, roomsch-katholijk pastoor te Veenhuizen, en zijn kapellaan *S. D. L. Muller* wenden zich tot U Edel Mogenden, met verzoek om vrijheid van godsdienst en onderwijs; zij verlangen, dat het placet als een tegen de natuur van Kerk en Staat aankantend onding moge worden beschouwd, daar dit Koninklijk regt (onregt) de Kerk tot eene slavin van den Staat maakt. Uit de onafhankelijkheid der Kerk volgt vrijheid van godsdienstoefening en vrijheid van vereeniging, terwijl de onderlinge vriendschap van Kerk en Staat de verzekering geeft, dat de Kerk, bij het regelen der uiterlijke eeredienst, voorzigtigheid zal gebruiken. Het niet positief christelijk onderwijs beschouwen zij als gevaarlijk, terwijl de opvoeding juist op het positive onderwijs moet gevestigd worden. Zij meenen,

dat de Staat het regt heeft, naar de bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers, ofschoon alleen van hen, die lager onderwijs geven, onderzoek te doen. Daar zedelijkheid echter met de godsdienstige overtuiging verwant is, zoo meenen de adressanten, dat die ook tot de waakzame zorg der respective gezindten behoort.

«Daar deze verzoekschriften tot de aanhangige grondwets-herziening in verband staan, heeft uwe commissie de eer, tot nederlegging op de griffie ter inzage der leden te adviseren.»

«*Van Steenderen* te Harlingen is van oordeel, dat men der Natie geen jaarlijksch budget van 70 ad 71 millioen mag opleggen. Op breeder bij het adres beschreven gronden verklaart hij zich tegen de voorgedragene afschaffing der belasting op het gemaal en geslagt, en tegen de voorgedragen heffing op de bezittingen. Hij is van oordeel, dat die wetten met algemeene stemmen moeten worden afgestemd, en alles op den tegenwoordigen voet gelaten, totdat de Grondwet zal zijn herzien en de noodige bezuinigingen, die de voorgestelde wetten onnoodig maken, zullen zijn ingevoerd.

«Daar dit adres betrekking heeft op de genoemde aanhangige wetsontwerpen, zoo heeft uwe commissie de eer, ter nederlegging op de griffie ter inzage der leden te adviseren.»

«*C. J. Jansen* met 31 mede-pastoors uit Vriesland wenden zich tot U Edel Mogenden, met het breeder ten adresse uiteengezet verzoek om ruime vrijheid van godsdienst. Zij keuren de ongelijkheid van den verleenden geldelijken onderstand uit de staatskas aan de kerkgenootschappen af. Zij verlangen, dat het onderwijs van deszelfs kluisters ontdaan worde en de vrijheid van onderwijs worde vastgesteld, zonder dat de nu vastgestelde waarborgen, waar zij zich overigens niet tegen verklaren, weder aanleiding tot monopolie geven. Zij verlangen het regt van vereeniging vastgesteld, zoo als het bij het ontwerp der commissie *ad hoc* is voorgedragen, en eindelijk merken zij aan, dat de Grondwet vrijzinnig voor allen moet zijn.

«*H. Hoppenbrouwers* met 16 mede-ingezetenen van Franeker verzoeken U Edel Mogenden bij het herzien der Grondwet zich aan de ontwerpen der commissie *ad hoc* te houden. Voorts dringen zij aan op regtstreeksche verkiezing van de leden der beide kamers van de Staten-Generaal, op het regt van vereeniging, vrijheid van godsdienst, met waarborg tegen het invoeren van het placet en behoorlijke vrijheid van onderwijs.

«Beide deze verzoekschriften betrekking hebbende tot de aanhangige ontwerpen ter herziening der Grondwet, zoo heeft uwe commissie de eer, de nederlegging derzelve op de griffie, ter inzage van de leden, te adviseren.»

«*H. P. A. van Gorcum* te Assen en 33 mede-onderteekenaren verzoeken U Edel Mogenden, dat in de nieuwe Grondwet moge worden ingelascht, dat slavernij of slavenhandel in Nederland of derzelfs volkplantingen, na een door U Edel Mogenden te bepalen aantal jaren na de afkondiging der wet, zal ophouden te bestaan; terwijl zij al dadelijk wenschen bepaald te zien, dat de slavenkinderen, welke na een vast tijdstip geboren worden, vrij zijn, en dat van datzelfde tijdstip af aan het verkoopen van slaven in de koloniën niet meer plaats grijpe.»

«Als betrekkelijk tot de aanhangige ontwerpen tot herziening der Grondwet, stelt uwe commissie U Edel Mogenden voor, dit adres ter inzage der leden op de griffie te deponeren.»

Bij monde van den heer SMIT:

«Mr. *N. J. C. Lette van Oostvoorne*, grond-eigenaar te Brielle, schout en secretaris van de polderbesturen van Oostvoorne enz., en

«het polderbestuur en ingelanden van Oudenhoorn, arrondissement Brielle, provincie Zuid-Holland, — achten zich bezwaard met het ontwerp van grondwets-verandering, voor zooveel daarbij aan de Provinciale Staten binnen hunne provinciën de bevoegdheid is toegekend, om, onder goedkeuring des Konings, in de bestaande reglementen en inrigtingen der waterschappen veranderingen te maken, behoudens de bepalingen, waarbij aan den Koning het oppertoezigt is gegeven over alles, wat betreft den waterstaat, de wegen en bruggen daaronder begrepen, en de bepaling, dat het algemeene en bijzondere bestuur van den waterstaat, in gemelden omvang, door de wet geregeld moet worden. De adressanten achten de toekenning dier bevoegdheid aan de Provinciale Staten strijdig met het verkregen regt van anderen en ongenoegzaam, om het daarbij voorgesteld belang der polders en waterschappen naar eisch te waarborgen, en geven in uitgebreide trekken in hunne adressen de redenen, die hen daartoe leiden, aan U Edel Mogenden te kennen. Zij meenen geenszins, dat de bij de aangehaalde bepalingen vermelde onderwerpen van beheer buiten het toezigt van de hooge landsregering zouden kunnen of mogen gesteld worden, noch wenschen aan elk polderbestuur of andere collegiën van dien aard *uitsluitend* de bevoegdheid toegekend te zien, om, zonder de tusschenkomst en goedkeuring der gemeentelijke of landsregering, reglementen en verordeningen vast te stellen, of de bestaande te veranderen; maar naar het oordeel der adressanten zijn de bij het ontwerp voorgestelde bepaling en het daartegen door adressanten gestelde beginsel twee uitersten, waartusschen de middenweg behoort te worden ingeslagen.

«Daar beide deze adressen betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dezelve ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

« *J. la Lau* en 12 inwoners der stad Gouda geven U Edel Mogenden te kennen, dat zij, hulde doende aan het heilbedoelende, in het nieuwe gewijzigde ontwerp van Grondwet voorkomende, echter niet geacht willen worden met alles, daarin voorkomende, in te stemmen. Vooral in de bepalingen omtrent het onderwijs, de godsdienst en het regt van vereeniging zien zij belangrijke bezwaren, en vragen van Uwer Edel Mogenden wijsheid, om aangaande deze punten zoodanige bepalingen in de Grondwet daar te stellen, waardoor tweedragt, woeling en onrust worden voorgekomen en vrijheid met orde en billijkheid, eensgezindheid en kalmte kunnen bewaard blijven.

« Van geheel verschillenden aard en strekking is een adres van *A. Turion Sr.* en 16 inwoners der stad Leiden, die, wat de bovengezegde punten aangaat, hunne bepaalde goedkeuring hechten aan de in het ontwerp van gewijzigde Grondwet voorkomende bepalingen betreffende het regt van vereeniging, de godsdienst en het onderwijs, terwijl zij bovendien wenschen, dat de leeraars niet langer in gelijkstelling met alle rijks-ambtenaren regtstreeks uit 's Rijks kas, maar, even als alle andere kerkelijke beambten, door tusschenkomst der gemeenten hunne bezoldiging ontvangen.

« Daar beide deze adressen betrekking hebben tot de aanhangige grondwets-herziening, heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, ze ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden. »

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Dingsdag, 22 *Augustus*.

Bij monde van den heer NAP:

« Gisteren is bij U Edel Mogenden ingekomen een adres van *van Nispen van Sevenaar* en vier mede-onderteekenaren, te zamen uitmakende het collegie van den dijkstoel van de Lijmers, provincie Gelderland, houdende bedenkingen tegen de bepaling van vooraf gaande schadeloosstelling, bij onteigening wordende vereischt, bij het Vde wets-ontwerp tot herziening van de Grondwet, zijnde in de avondzitting van gisteren door U Edel Mogenden met algemeene stemmen aangenomen. Adressanten ontwikkelen in hun zeer gemotiveerd [illegible] de bezwaren, welke zij vermeenen, dat deze bepaling ten ge[illegible] zal hebben, vooral bij onteigening ten behoeve van herstel v[illegible] dijken.

« Uwe commissie is van oordeel, dat het voor het oogenblik overbodig zoude zijn, der adressanten redenering op den voet te volgen, doch vermeent evenwel te moeten adviseren, dit stuk ter inzage van

de leden, op de griffie neder te leggen, aangezien dit onderwerp nogmaals bij de Tweede Kamer in dubbelen getale zal moeten worden behandeld.»

Bij monde van den heer VAN BEECK VOLLENHOVEN:

«Onder de verschillende verzoekschriften, die in de laatste dagen aan deze Kamer aangeboden zijn, bevinden zich wederom vijf eensluidende afschriften van het formulier, waarover ik reeds meermalen de eer had rapport uit te brengen; zij zijn van *J. Reli sr.*, *J. Reli jr.*, *C. Reli* en *M. Horner*, allen woonachtig te Alkmaar, en een van *A. van Rossum* te Rotterdam, bevattende te zamen 83 onderteekeningen van inwoners dier plaatsen. Deze verschillende adressanten zich met het ontwerp der Staats-commissie vereenigende, verlangen buitendien meerder uitgebreidheid der regtstreeksche verkiezingen, het regt om zich te vereenigen zonder eenige beperking dan die tot verzekering der publieke orde, vrijheid van godsdienst, gepaard met vrije openbare uitoefening daarvan en gewaarborgd tegen het invoeren van het placet, en eindelijk vrijheid van onderwijs.

«Uwe commissie heeft de eer U Edel Mogenden voor te stellen, deze verzoekschriften te voegen bij alle de overige, die reeds in betrekking tot de herziening der Grondwet aangeboden zijn, en ze mitsdien ter inzage der leden op de griffie te deponeren.»

Bij monde van den heer SMIT:

«Aan deze Kamer is ingediend door *Ary Henny* en 8 andere ingelanden van den polder Abbenbroek, provincie Zuid-Holland, een adres aan U Edel Mogenden, waarop zich bovendien de namen bevinden van 5 personen, teekenende *qualitate qua.* Uwe commissie heeft gemeend van deze teekeningen geen nota te mogen nemen. Dit adres is overigens bijna geheel van denzelfden inhoud als een adres van mr. *N. J. C. Lette van Oostvoorne* en het polder-bestuur en ingelanden van Oudenhoorn, waaromtrent door mij rapport is uitgebragt in de zitting dezer Kamer van den 15den Augustus jl. Ook deze adressanten achten zich bezwaard met het ontwerp van Grondwetsverandering, voor zooveel daarbij aan de Provinciale Staten binnen hunne provinciën de bevoegdheid is toegekend, om, onder goedkeuring des Konings, in de bestaande reglementen en inrigtingen der waterschappen veranderingen te maken, behoudens de bepalingen, waarbij aan den Koning het oppertoezigt is gegeven over alles, wat betreft den waterstaat, de wegen en de bruggen daaronder begrepen, en de bepaling, dat het algemeene en bijzondere bestuur van den waterstaat in gemelden omvang door de wet geregeld moet worden. Ook zij achten toekenning van bevoegdheid aan de Provinciale Staten strijdig met verkregen regt van anderen.

«Daar nu dit adres in aard en strekking geheel overeenkomt met

de twee bovengenoemde, waaromtrent de genomene conclusie, nederlegging ter griffie, door U Edel Mogenden is aangenomen, heeft uwe commissie ook nu de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, dit stuk insgelijks ter griffie neder te leggen, ter inzage van U Edel Mogenden.»

Bij monde van den heer OPERDOES ALEWIJN:

« *S. Rientjes*, pastoor, benevens 49 ingezetenen van de gemeente Koewacht (provincie Zeeland), wenden zich bij adres tot U Edel Mogenden, eerbiedig te kennen gevende, dat zij zich met het ontwerp van herziene Grondwet, zoo als dit door de commissie *ad hoc* aan Zijne Majesteit werd aangeboden, met name met de daarin voorgestelde onschendbaarheid des Konings, ontbindbaarheid der Tweede Kamer, vrijheid van drukpers, afschaffing van heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen, en meerderen waarborg van het koloniaal bestuur, over het geheel vereenigen, en dat zij U Edel Mogenden dringend verzoeken, de noodzakelijkheid van verandering in de Grondwet overeenkomstig den geest van dat ontwerp te verklaren. Wijders dringen zij nog in het bijzonder aan op de navolgende punten: 1°. regtstreeksche verkiezing door de bevolking van de leden der beide kamers van de Staten-Generaal, met meer uitgebreide kiesbevoegdheid dan is voorgesteld; 2°. het regt van vereeniging, zonder dat zelfs de wet dit regt aan andere bepalingen dan tot verzekering der publieke orde kan onderwerpen; 3°. de vrijheid van godsdienst, als grondwettig beginsel, met vrije belijdenis en vrije openbare oefening, vooral met den waarborg tegen het invoeren van het placet; 4°. eene behoorlijke vrijheid om onderwijs te geven, met dien verstande, dat de beperkingen, in het bovengemeld ontwerp van grondwets-herziening nog voorkomende, alleen het lager onderwijs zullen betreffen.

« Dit adres betrekking hebbende tot de in behandeling zijnde herziening der Grondwet, heeft uwe commissie de eer U Edel Mogenden voor te stellen, hetzelve, ter inzage van de leden, ter griffie dezer Kamer te doen nederleggen. »

Bij monde van den heer MACKAY:

« *A. Kakebeeke* en 16 mede-landbouwers in Zuid-Beveland wenden zich tot U Edel Mogenden, met verzoek, dat in de Grondwet eene bepaling worde opgenomen, waardoor de afschaffing der tienden wordt verzekerd, hetzij door verandering der grondrenten of door afkoop, volgens art. 799 van het Burgerlijk Wetboek. De adressanten onthouden zich van nadere overbodige toelichting.

« Als betrekkelijk tot de aanhangige wets-ontwerpen van herziening der Grondwet, heeft uwe commissie de eer, tot nederleging op de griffie van dit adres, ter inzage der leden, te adviseren. »

J. Westhoff te Dussen, en 15 mede-onderteekenaren, hebben vroeger gezwegen, meenende, dat de stem van het aanzienlijkste en beschaafdste gedeelte der Natie zich wel zoodanig tegen het ontwerp der gewijzigde Grondwet zoude doen hooren, dat daardoor belangrijke wijzigingen zouden ontstaan. Dit laatste niet gebeurd zijnde, verzoeken adressanten alsnog, dat het artikel betrekkelijk de vereeniging worde gewijzigd; dat art. 8 van ontwerp VI wegvalle; dat bepaald worde, dat er allerwege onderwijs van wege den Staat worde gegeven, en dat het *armwezen*, niet het *armbestuur*, worde geregeld bij de wet.

« *J. Keizer* en 19 mede-inwoners der gemeente Adorp, provincie Groningen, zijn van oordeel, dat vrijheid van onderwijs aanleiding zal geven tot tweedragt; zij verzoeken bij art. 156 van het ontwerp van gewijzigde Grondwet te voegen: *binnen de muren der kerkgebouwen*; voorts behoud van het *placet*, waarborg bij vrijheid tot vereeniging en bescherming van het onderwijs in den geest der wet van 1806.

« Als tot de aanhangige wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet behoorende, heeft uwe commissie de eer, tot de nederlegging dezer verzoekschriften op de griffie, ter inzage der leden, te adviseren. »

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Zaturdag, 26 *Augustus.*

Bij monde van den heer SMIT:

« De marquis *de Thouars* geeft in een adres aan U Edel Mogenden te kennen, dat hij vermeent, dat er in art. 43 (nu 41) van het IIde wets-ontwerp tot herziening der Grondwet, betrekkelijk het verleenen van adeldom en wel in het woord *adeldom* zelf, eene drukfout zoude zijn ingeslopen, daar dit *aleldom* zoude behooren te zijn.

« Aangezien echter die adressant zich daarin klaarblijkelijk heeft vergist, heeft uwe commissie de eer voor te stellen ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.»

« *P. C. Ardesch* en twee mede-onderteekenaren, wonende te Batavia, geven bij adres aan U Edel Mogenden te kennen bezwaren, die, volgens adressanten, bestaan in den toestand der ingezetenen van Neêrlandsch Indië, in strijd met de meer vrijzinnige beginselen, in het Moederland ontwikkeld. Als oorzaak van dien toestand beschouwen adressanten de, volgens hun inzien, te groote magt, opgedragen aan den gouverneur-generaal, welke zij zeggen, dat bij de nieuwe op 1°. Mei jl. ingevoerde wetgeving nog is vergroot, voornamelijk bij art. 37

der algemeene bepalingen van wetgeving, volgens welk artikel de gouverneur-generaal de magt heeft, wetten te maken, te wijzigen en buiten werking te stellen. Voorts beschouwen adressanten het als een bezwaar, dat de gouverneur-generaal gewoonlijk geen regtsgeleerde is; dat hij, ingevolge art. 24 van het reglement op het beheer der regering, het regt heeft, de ingezetenen zonder vorm van proces en zonder opgave van redenen, anders dan alleen aan het departement van Koloniën, uit de kolonie te verwijderen; voorts dat de regterlijke ambtenaren niet voor het leven worden benoemd, volgens art. 16 van het reglement op de regterlijke organisatie. De nieuw ingevoerde wetboeken lijden, volgens adressanten, aan leemten, sporen van overijling en ondoelmatigheid, en vorderen eene herziening in Nederland. Adressanten klagen over de onthouding van de vrijheid van drukpers in Neêrlandsch Indië bij besluit van 29 Janurij 1847, ten gevolge waarvan, zeggen adressanten, het Dagblad van Neêrlandsch Indië voortaan niet meer zal verschijnen en de oprigting van een regterlijk tijdschrift is verhinderd. Adressanten wenschen verder, dat Neêrlandsch Indië in deze Vergadering mogt worden vertegenwoordigd, en wijzen voorts op het besluit van 1836 op het beleid der regering als eene bron van vele bezwaren, waarvan zij als voorbeeld opnoemen den finantiëlen toestand der koloniën, speciaal de koper vertegenwoordigende recepissen. Zij wenschen herziening van het muntstelsel, oprigting eener nieuwe handelsbank en opheffing der Javasche bank; wijders intrekking van het monopolie der Nederlandsche Handel-maatschappij, afscheiding van het pensioenfonds van de koloniale kas, afschaffing der slavernij, verbod van den amfioen-handel en verbetering van het onderwijs. Adressanten verzoeken de overweging van deze punten bij de behandeling der belangen van Nederlandsch Indië.

« Aangezien nu dit onderwerp ter sprake zal moeten komen, zoowel bij de herziening der Grondwet in de Tweede Kamer in dubbelen getale, als ook bij het maken der wetten, ingevolge art. 39, ontwerp II, ter herziening der Grondwet, heeft uwe commissie de eer U Edel Mogenden voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van U Edel Mogenden.»

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

Zitting van Vrijdag, 22 September.

Bij monde van den heer NAP:

« *W. A. Stevens* en eenige andere ingezetenen van Breda achten zich verpligt te kennen te geven, dat zij voor de toekomst, althans in latere tijden, de heilrijkste gevolgen verwachten van de aanneming der wets-ontwerpen, strekkende tot herziening der Grondwet, terwijl zij daarentegen de droevigste gevolgen voor Vaderland en Troon zouden vreezen bij de verwerping dier voordragten. Adressanten trachten U Edel Mogenden tot die aanneming aan te sporen, en verlangen, dat U Edel Mogenden daartoe eenige persoonlijke gevoelens ten offer zullen brengen.

« *J. van de Poll c. s.* te Hoofdplaat, en

« *P. J. A. Hanssens c. s.*, te Aardenburg (provincie Zeeland), geven eveneens, bij twee genoegzaam gelijkluidende adressen, eene algemeene adhaesie aan de gemelde ontwerpen te kennen. Bovendien verlangen adressanten: regtstreeksche verkiezingen door het volk en in ruimeren zin dan thans is voorgesteld; het regt van vereeniging zonder andere bepaling, dan alleen in het belang der publieke orde; vrijheid van godsdienst en waarborgen tegen het invoeren van het placet, overeenkomstig artt. 156, 159 en 162 van het ontwerp, en eindelijk, dat de voorgestelde beperkingen van de vrijheid van onderwijs alleen toepasselijk zullen zijn op het lager onderwijs.

« Nog zijn in handen uwer commissie gesteld twee verzoekschriften betrekkelijk de afschaffing van het collatie-regt.

« *A. P. van Dijken* en eenige andere ingezetenen der provincie Groningen geven over die afschaffing hunne vreugde te kennen, omdat dit regt naar hun gevoelen aanleiding tot groot kwaad kan geven, waarvoor adressanten als bewijs aanvoeren den eed van simonie, bij uitzondering alleen in de provincie Groningen door de collatoren en benoemde leeraars af te leggen. Adressanten achten het voorts onredelijk, dat een collator, vooral wanneer hij niet in de gemeente woont, daaraan eenen leeraar kan opdringen tegen den wensch en de keuze der ingezetenen. Zij noemen dit regt onchristelijk, omdat het niet op het Evangelie is gegrond, waarin, volgens adressanten, alleen voorkomen benoemingen van leeraren uit den boezem der gemeente. Zij vermeenen, dat ook de Regering die overtuiging deelt en dat deze daarom heeft voorgeschreven de benoeming door den kerkeraad, of, bij weigering van dezen, door het klassikaal bestuur, nadat de benoeming door den collator reeds heeft plaats gehad. Op deze gronden verzoeken adressanten, dat de afschaffing, van dit regt spoedig tegen eene billijke schadeloosstelling moge worden geregeld.

« *H. Dane c. s.*, leden van het hervormd kerkgenootschap te Willemstad, zeggen met blijdschap te zien, dat de aanneming der

herziene Grondwet aanstaande is. Aangezien zij evenwel in het VIde ontwerp niet met duidelijke woorden hebben kunnen lezen: «dat het «collatie-regt geheel is afgeschaft, en dat het Gouvernement geen «het minste beheer in het kerkelijk bestuur of organisatie meer zal «behouden», verzoeken zij U Edel Mogenden bij de aanneming van dien titel de verklaring daarvan op eene legale wijze van het Gouvernement te vragen, opdat daardoor eene gelijke vrijheid tusschen Protestanten en Roomsch-Katholijken worde hersteld.

«Alle deze adressen, Edel Mogende Heeren, hebben betrekking tot de aanhangige wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, en heeft uwe commissie alzoo de eer te adviseren, die stukken, ter inzage van de leden, op de griffie neder te leggen.»

De heer L. D. STORM vraagt het woord. Hij zal eene poging doen, om aan de beide adressen betrekkelijk het collatie-regt een beter lot te doen geworden, dan de commissie aan dezelve heeft toegedacht. Reeds meermalen had hij de eer te zeggen en hij verklaart dit nogmaals, dat hij de regten der roomsch-katholijke gezindheid met meer aandrang zou voorstaan, wanneer hij zelf tot een ander kerkgenootschap behoorde. Ditzelfde beginsel wil hij hier in omgekeerden zin toepassen. Zijne geloofsgenooten zijn thans tevreden met de bepalingen ten aanzien der godsdienst-vrijheid, welke in de aanhangige wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet zijn opgenomen. Wat den spreker persoonlijk betreft, hij gelooft, dat die bepalingen nog niet voldoende zijn; maar wat hiervan ook zij, zijne geloofsgenooten zijn tevreden en nu wenscht hij ook aan hen, die tot andere kerkgenootschappen behooren, eene gelijke tevredenheid gegeven te hebben. Met verbazing heeft hij kort geleden uit de laatstelijk door de Kamer gehoudene deliberatiën vernomen, tot welke enormiteiten het regt van collatie aanleiding geeft; met verbazing heeft hij vernomen, dat dit regt zelfs wordt uitgeoefend door een Roomsch-Katholijk prelaat en door een Israëliet; met verwondering heeft hij ook gehoord van de benoeming van regeringswege eener commissie voor het godsdienstig onderwijs der Israëliten. Dit een en ander moet, naar des sprekers inzien, stuitend zijn voor de leden der betrekkelijke kerkgenootschappen. Zulke bezwaren behoorden opgeheven te worden, indien de godsdienst-vrijheid in waarheid zal bestaan; eene vrijheid, waarvoor de spreker, zoolang hij kan, strijden zal. Het is daarom, dat hij voorstelt, om de twee bedoelde adressen niet alleen ter griffie neder te leggen, maar ook bij afschrift te verzenden naar den raad van ministers.

De heer NAP, voorzitter der commissie voor de verzoekschriften, merkt op, dat de commissie tot dusverre den weg behandeld heeft om geen der verzoekschriften betrekkelijk de grondwets-herziening naar de ministers te verzenden. Zij deed dit ook daarom, omdat van

vele dier adressen bleek, dat gelijkluidende stukken aan Zijne Majesteit den Koning waren toegezonden. Met betrekking tot de beide adressen over het collatie-regt meende de commissie, dat te minder reden voor eene verzending naar de ministers bestond, omdat van de zijde der Regering aan het verlangen der adressanten reeds werkelijk voldaan is bij art. 4 der aanhangige additionnele artikelen tot de Grondwet, waar men leest: «De heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen zijn afgeschaft.» In deze bepaling ligt reeds opgesloten hetgeen de adressanten verlangen, en de bedoelde verzending is alzoo onnoodig. Het hangt thans van de Kamer af, of zij aan dat geuite verlangen door aanneming of verwerping van het voorgestelde al dan niet gevolg wil geven.

De VOORZITTER wil alsnu het voorstel der commissie in hoofdelijke omvraag brengen, om vervolgens, wanneer dit mogt worden verworpen, het voorstel van den heer STORM aan de beslissing der Vergadering te onderwerpen.

De heer DUYMAER VAN TWIST merkt op, dat in allen gevalle, hetzij er tot de verzending der beide adressen naar den raad van ministers besloten worde, hetzij niet, die stukken ter griffie zullen kunnen worden nedergelegd. Hij meent alzoo, dat de Vergadering in de eerste plaats zal moeten beslissen omtrent de nederlegging ter griffie, om vervolgens, zoo de Vergadering zich met het advies der commissie vereenigd heeft, te bepalen, of de beide bedoelde stukken ook nog *bovendien* naar de ministers zullen worden verzonden.

Naar aanleiding van het opgemerkte, stelt de voorzitter in de eerste plaats aan de Vergadering voor, zich te vereenigen met de conclusie der commissie.

Nadat de Vergadering zich daarmede vereenigd heeft, brengt de voorzitter het voorstel van den heer STORM, strekkende, om de beide adressen uit Groningen en de Willemstad bij afschrift aan den raad der ministers te verzenden, in hoofdelijke omvrage; welk voorstel met 57 tegen 51 stemmen wordt *afgestemd*.

Voor hetzelve hebben gestemd de heeren: *Heerkens*, *Sloet tot Oldhuis*, *Vos*, *Kniphorst*, *Heeren*, *van Hasselt*, *van der Heyde*, *Kwak van Zwartewaal*, *Swart*, *van Goltstein*, *Kroef*, *van der Meer Mohr*, *Anemaet*, *Luyben*, *Delhez*, *van de Mortel*, *Soetens van Roijen*, *de Jong van Beek en Donk*, *Vegilin van Claerbergen*, *Boxman*, *A. J. van Roijen*, *van Sasse van Ysselt*, *Mees*, *Gouverneur*, *van Weel*, *Thissen*, *de Weichs de Wenne*, *Bloemarts*, *van Foreest*, *Bots*, *Jespers*, *Bijvoet*, *Romme*, *Mutsaers*, *Cats*, *Wichers*, *van Dam van Isselt*, *L. D. Storm*, *van Nispen van*

Sevenaar, *Schiff*, *van Boelens*, *Corneli*, *van der Veen*, *van Heemstra*, *de Kempenaer*, *Verwey Mejan*, *Schooneveld*, *Gerodts*. *Blankenheym*, *Reäel en Hoffman*.

Tegen hebben gestemd de heeren: *Menso*, *den Tex*. *F. P. Bijleveld*, *van Beeck Vollenhoven*, *Smit*, *Albarda*, *Sloet*, *Caan*, *Modderman*, *Uytwerf Sterling*, *van Rijckevorsel*, *van Logchem*, *Kaars Sijpesteyn*, *Telting*, *Paspoort van Grijpskerke*, *Lycklama à Nycholt*, *van Dam van Noordeloos*, *van Harencarspel*, *van Wessem*, *van Leeuwen*, *Nepveu*, *d' Ablaing van Giessenburg*, *Begram van Jaarsveld*, *van Lijnden*, *Cock*, *G. L. H. Hooft*, *J. F. Bijleveld*, *Corver Hooft*, *Mackay*, *Cost Jordens*, *van Nagell*, *Nap*, *Enschedé*, *van de Wall*, *Timmers Verhoeven*, *van Hogendorp*, *de Bruyn Kops*, *Nienhuis*, *Nederburgh*, *Storm van 'sGravesande*, *Duymaer van Twist*, *van Panhuys*, *Backer*, *Kien*, *Gevers van Endegeest*, *Op ten Noort*, *de Man*, *van Hall*, *van Naamen*, *de Bosch Kemper*, *van Reede van Oudtshoorn*, *Lotsy*, *Egter*, *Borski*, *D. Hooft*, *Hiddema Jongsma* en de *Voorzitter*.

Zitting van Donderdag, 5 *October*.

Bij monde van den heer BOTS:

« De navolgende adressen, alle betrekking hebbende op de herziening der Grondwet, zijn bij U Edel Mogenden ingekomen, als:

1. van *H. B. Beckers* en 437 andere ingezetenen der stad Tilburg, provincie Noord-Braband. Bij den aanvang van dit adres wordt verwezen op een vroeger terzelfder zake en door meerendeels dezelfde onderteekenaren aan de gewone Tweede Kamer ingediend, waarbij hulde werd gebragt aan de vrijzinnige beginselen van het ontwerp der Staats-commissie *ad hoc*, en aan die, door de Regering in de vergadering van den 15 Mei dezes jaars blootgelegd, en waarbij tevens het gevoelen werd geuit, dat die beginselen in het nieuwe vaderlandsche Staatsregt behoorden te worden opgenomen ter ontwikkeling der volks-vrijheid en welvaart, en ter bevestiging van rust en orde. De adressanten hebben evenwel uit den loop der beraadslagingen over dit gewigtig onderwerp bij de gewone Tweede Kamer aanleiding gevonden, om zich andermaal tot U Edel Mogenden, thans in dubbelen getale vergaderd, te wenden, ten einde de openhartige verklaring af te leggen, dat, naar hunne meening, de herziening der Grondwet eene bittere teleurstelling zal opleveren, zoo daarbij niet wordt gewaarborgd: eene volledige en onbeperkte vrijheid van godsdienst voor alle bestaande kerkgenootschappen, vrijheid van onderwijs, regt van vereeniging en vergadering, gelijkheid van allen voor de wet, zonder onderscheid van geloofsleer of geboorte, gelijke bescherming van alle godsdienstige gezindten, en eindelijk

instellingen, die, met behoud van eene waardige en krachtige, doch getemperde, monarchie, zich kenmerken door eenvoudigheid en ineensluiting, en die daardoor inkrimping van uitgaven en vermindering van lasten mogelijk maken.

2. van *A. Eenk* en 20 andere ingezetenen der gemeente Werkhoven, provincie Utrecht. Deze adressanten geven te kennen, dat zij zich met de beginselen van het ontwerp van herziening, door de commissie *ad hoc* aan Zijne Majesteit aangeboden, over het geheel vereenigen; maar dat zij daar te boven nog inzonderheid op de navolgende punten aandringen, en wel: regtstreeksche verkiezingen met uitgebreider kiesbevoegdheid, dan in het bedoelde ontwerp is voorgesteld, het regt van vereeniging zonder andere beperking dan tot verzekering der openbare orde, vrijheid van godsdienst, met vrije belijdenis en vrije openbare oefening, vooràl met waarborg tegen de invoering van het placet, en eindelijk behoorlijke vrijheid van onderwijs, in dien zin, dat de beperkingen, in het genoemde ontwerp voorkomende, alleen het lager onderwijs zullen betreffen.

3. van *Pieter Versluys* en 19 andere ingezetenen en leden van de hervormde kerk te Klundert, provincie Noord-Braband. De adressanten vermeenen, in het VIde ontwerp van Grondwets-herziening, geen waarborg genoeg te vinden voor de vrije uitoefening hunner godsdienst, omdat daartoe behoort de vrije keus der leeraren, welke bevoegdheid door de afschaffing van het regt van collatie in het ontwerp behoorde te zijn opgenomen. Zij verlangen derhalve, dat de Regering, door U Edel Mogenden daartoe genoopt, nog vóór de aanneming van het bedoelde hoofdstuk, zal verklaren, dat zij zich zal onthouden van alle beheer en invloed op de hervormde kerk, en dat de toegezegde afschaffing van het collatie-regt in de additionnele artikelen zal worden verwezenlijkt. De adressanten beklagen zich wijders, dat kinderen, die de vaccinatie niet hebben ondergaan, van de openbare scholen worden geweerd. Zij noemen dit eene onderdrukking van den zwakke door den sterke, een onregt, waartegen zij de tusschenkomst van U Edel Mogenden inroepen.

Daar deze adressen betrekking hebben op de bij U Edel Mogenden in beraadslaging zijnde wets-ontwerpen, zoo heeft Uwe commissie de eer voor te stellen, dezelve, ter inzage van U Edel Mogenden, neder te leggen ter griffie.»

De Vergadering vereenigt zich met de door de commissie genomene conclusie.

Zitting van Zaturdag, 7 October.

Bij monde van den heer VAN BEECK VOLLENHOVEN:

«Door *J. F. Meijer*, te Amsterdam, wordt in eene breedvoerige memorie te kennen gegeven, dat, bijaldien velen zich verklaard hebben voor eene algeheele aanneming der twaalf wets-ontwerpen, betrekkelijk de herziening der Grondwet, een niet minder aantal bewoners dezer landen zulks met leedwezen gewaar zoude worden. Hij beweert, dat het slechts de organen zijn van eene doordrijvende partij, die tot eene onvoorwaardelijke goedkeuring aansporen en geene middelen ontzien, om, òf door petitiën, òf door dagblad-artikelen, onder bedreiging met den tegenwoordigen toestand, zoo van het binnen- als van het buitenland, op de stemming dezer dubbele Kamer invloed uit te oefenen, terwijl zij het stilzwijgen der andersdenkenden niet als een bewijs van goedkeuring beschouwd wil hebben. Dit stilzwijgen acht hij eeniglijk en alleen uit teleurstelling te zijn ontstaan, doordien zij, in weêrwil der talrijke adressen, aan de gewone Kamer aangeboden, en waarbij de *regtstreeksche verkiezingen*, de *vrijheid van godsdienst* en *die van onderwijs* bestreden werden, uit de voorloopige aanneming dier verschillende hoofdstukken, te voorbarig welligt, echter ook eene aanneming derzelve door deze Kamer, in dubbelen getale vereenigd, veronderstellen. Adressant wijdt daarop uit over het ongenoegen, dat een groot deel der Natie zoude ondervinden, wanneer ook aan deze hoofdstukken de goedkeuring van U Edel Mogenden te beurt mogt vallen, bewerende, dat ze tot eenen verderfelijken achteruitgang zullen leiden, door tweespalt en godsdienst-ijver op te wekken. Hij drukt dan ook zijnen wensch uit, dat het Vaderland voor die onheilen bewaard moge blijven, en spoort U Edel Mogenden daarom tot eene verwerping derzelve aan.

«Hoezeer nu omtrent twee dezer hoofdstukken bereids eene beslissing door deze Kamer genomen is, doch ten opzigte van het laatste nog genomen moet worden, en dat dit adres, voor zooverre misschien te beschouwen is, alsnog betrekking te hebben op een bij U Edel Mogenden aanhangig wets-ontwerp, zoo heeft uwe commissie de eer, tot de nederlage ter griffie te concluderen, opdat de leden van den inhoud van dat stuk kennis zouden kunnen nemen.»

«Door *J. K. N. Servaas*, mede te Amsterdam gevestigd, is, onder dagteekening van 4 October, ook een adres aan deze Kamer aangeboden, waarbij hij zijne grieven te kennen geeft tegen de strekking van het VIde wets-ontwerp. Adressant schrijft aan de opheffing van het regt van placet de noodlottigste gevolgen toe; hij ziet daardoor de orde en rust der maatschappij verbroken, en beweert, dat, juist door die onbeperkte vrijheid aan de verschillende godsdienstige gezindten toe te kennen, botsingen en religie krijg bevorderd zullen worden. Hij dringt dan ook ten sterkste op eene verwerping van dit hoofdstuk aan.

« Daar dit verzoekschrift betrekking heeft tot een ontwerp van wet, waaromtrent bereids door U Edel Mogenden eene beslissing genomen is, en de kennisneming mitsdien der aangevoerde gronden tot geen verder gevolg leiden kan, zoo heeft uwe commissie de eer, U Edel Mogenden voor te stellen, daaromtrent over te gaan tot de orde van den dag. »

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de bij deze rapporten genomen conclusiën.

LX.

ONTSLAG EN BENOEMING VAN LEDEN DER EERSTE KAMER.

a. Bij besluit van 2 October 1848, n°. 71, heeft Zijne Majesteit aan mr. *A. W.* baron *van Pallandt van Beerze* en aan den generaal baron *Chassé*, op hun verzoek, eervol ontslag verleend uit de betrekking van lid der Eerste Kamer van de Staten-Generaal.

b. Bij besluit van 3 Oct. 1848, n°. 51, heeft Z. M., ter vervulling der opengevallen plaatsen in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, tot leden dier Kamer benoemd den heer mr. *P. G. Sevenstern*, procureur-generaal bij het Provinciaal Geregtshof in Groningen, en den graaf *O. A. van Bylandt*.

LXI.

PROCESSEN-VERBAAL *van de beraadslagingen der afdeelingen van de Eerste Kamer over de twaalf ontwerpen, van de dubbele Tweede Kamer ontvangen.*

EERSTE AFDEELING.

Zitting van den 10*den October* 1848.

Vijf leden, hunne consideratiën over deze ontwerpen reeds in de voorgaande vergadering dezer afdeeling medegedeeld hebbende en deze destijds in het proces-verbaal derzelve opgenomen zijnde, hebben verklaard geene nieuwe aanmerkingen daarop te zullen maken, zich refererende aan hetgeen vroeger dienaangaande door hen is in het midden gebragt.

Een lid volhardt bij zijne reeds in de vergadering der Kamer van Dingsdag den 5den September jl. gedane verklaring, dat hij zijne toestemming niet kan geven aan onvolledige en alzoo geheel informele

wets ontwerpen als deze, geheel in strijd met de bepalingen van art. 228 der bestaande Grondwet, waarbij wordt voorgeschreven: «Deze wet wordt aan de Staten der provinciën gezonden, welke BINNEN DEN TIJD, DAARTOE TELKENS BIJ DE WET BEPAALD, aan de gewone leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal een gelijk getal buitengewone toevoegen» enz.; als zijnde deze bepaalde tijd daarbij *niet ingevuld*, *maar in blanco gelaten;* waardoor dan ook alle deze ontwerpen de zaden hunner ontbinding of vernietiging, nu of in het vervolg van tijd, reeds met zich dragen. Wijders bestonden bij hetzelfde lid nog eenige speciale bedenkingen en eenige onoverkomelijke bezwaren tegen sommige der vermelde ontwerpen van wet tot herziening der Grondwet, waarvan hem de daarbij vermeende noodzakelijkheid van verandering, bijvoeging of wijziging der bestaande Grondwet althans niet gebleken is, welke bezwaren en bedenkingen door hem in de vergadering der Kamer op Woensdag den 6den September jl. zijn kenbaar gemaakt, en welke hij dan ook thans niet meer zal herhalen, maar eenvoudig verklaren, daarbij en bij zijn achtervolgens op elk derzelve *uitgesproken votum* te zullen verblijven.

J. W. HUYSSEN VAN KATTENDIJKE, *Vice-President.*

TWEEDE AFDEELING.

Zitting van den 10*den October* 1848.

Tegenwoordig de heeren: graaf *van Limburg Stirum Noordwijk*, *Brugmans*, *van Hall*, *Hinlópen*, baron *van Welderen Rengers*, graaf *van Limburg Stirum*, *Sevenstern*, *A. W.* baron *van Brienen van de Grootelindt*, Voorzitter.

De tweede afdeeling van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, nader in overweging genomen hebbende de twaalf ontwerpen van wet betreffende de veranderingen van de Grondwet, door de Tweede Kamer van de Staten-Generaal, in dubbelen getale vereenigd geweest, ingezonden, is de meening toegedaan van te wijzen op de vroegere aanmerkingen wegens die ontwerpen, in de vorige verslagen uitgedrukt, welke die van de afdeeling gebleven zijn. Dienvolgens heeft de meerderheid van de leden zich met gezegde twaalf ontwerpen vereenigd, terwijl tegen

ontwerp I, 1 lid,
» II, 1 lid,
» III, 2 leden,
» VI, 1 lid en
» XII, 1 lid

zich verklaard hebben.

A. VAN BRIENEN, *President.*

DERDE AFDEELING.

Zitting van den 10den October 1848.

Tegenwoordig de heeren: jhr. *van Lijnden van Lunenburg*, baron *van Hugenpoth van Aerdt*, *van der Hoop*, baron *Liedel de Well*, jhr. *Junius van Hemert*, *van der Oudermeulen*, *Vos de Wael*, graaf *van Bylandt*, ridder *van Rappard*, Voorzitter.

De afdeeling, ten tweeden male geroepen om te beraadslagen over de voorstellen tot grondwets-herziening, heeft gemeend zich thans te mogen onthouden van de vernieuwde mededeeling der beweeggronden, die voor en tegen die voorstellen kunnen worden aangevoerd; zij heeft besloten alleen de slotsom van hare beraadslagingen hier te vermelden. — Van de acht leden dan, die aan de vorige stemming deel namen, verklaarden zes over het algemeen bij hunne vroeger uitgebragte stem te volharden. Één dier leden, die vroeger *tegen* het ontwerp n°. I had gestemd, gaf niettemin te kennen, dat hij zich waarschijnlijk thans *voor* dit hoofdstuk zoude verklaren, en zulks wegens de bepaling van art. 1, waarbij het hertogdom Limburg uitdrukkelijk onder de provinciën van het Koningrijk der Nederlanden wordt opgenomen; eene bepaling, die hij toejuichte, vooral tegenover de woelingen van sommigen, die ook thans nog eene afscheiding van Limburg van dit Rijk voorstaan. Een ander van die leden verklaarde, dat hij vroeger wel *tegen* het IIde en IIIde hoofdstuk had gestemd, doch niet tegen het IVde en Vde hoofdstuk; dat, dewijl, ten gevolge van de aanneming van het XIIde hoofdstuk, reeds de nieuwe kamers zullen worden geroepen om de *provinciale* en *gemeente-wet* en de *nieuwe regterlijke inrigting* te helpen daarstellen, hij nu, daar de dubbele Kamer het IIde en IIIde hoofdstuk heeft aangenomen, zich verpligt zal zien zijne stem aan het *IVde* hoofdstuk te weigeren, en zulks ter oorzake van de *directe* verkiezing van Provinciale Staten en gemeente-besturen, waartegen geene voor hem voldoende waarborgen zijn gegeven; terwijl hij evenzeer het *Vde* hoofdstuk zal afstemmen, omdat de inrigting van de regterlijke magt, dat palladium der burgerlijke vrijheid, te veel aan de willekeur van de gewone wetgevende magt is overgelaten.

De beraadslagingen en de stemming over de wets-ontwerpen in de Tweede Kamer, in dubbelen getale zamengeroepen, hadden op eenige leden dezer afdeeling een geheel verschillenden indruk gemaakt. De leden, die bij het eerste onderzoek hunne stem weigerden aan het IIde, IIIde en XIIde hoofdstuk, vestigden de aandacht op de gehoudene **beraadslagingen** in de Tweede Kamer in dubbelen getale; zij voerden aan, dat geen enkel lid bijna zijne onverdeelde goedkeuring aan de ontwerpen had geschonken, of de verdediging van dezelve had op zich genomen, maar het meerendeel op beweeggronden, buiten de

ontwerpen genomen, zich voor die had verklaard, en dat hierin het bewijs was gelegen, dat de voorstellen eigenlijk niemand bevredigden, en juist ook uit dit oogpunt het geluk van het Vaderland weinig zouden bevorderen. De leden daarentegen, die bij het eerste onderzoek *voor* de hoofdstukken II, III en XII hunne stem uitbragten, beweerden, dat minder op den inhoud der beraadslagingen dan op den uitslag der stemming moest worden acht gegeven; nu derhalve eene groote meerderheid zich in de dubbele Kamer *voor* de ontwerpen had verklaard, vonden zij hierin eenen nieuwen grond, om zich ook thans voor de ontwerpen te verklaren.

Een zevende lid, die bij het eerste onderzoek eenige hoofdstukken heeft afgestemd, verklaarde, dat bij hem steeds hoogst gewigtige bedenkingen tegen de bepalingen, daarin vervat, bestaan, die in geenen deele zijn verminderd, veel minder weggenomen.

Een achtste lid, die mede aan de eerste beraadslagingen deel nam en zich toen tegen hoofdstuk I, II, III en XII heeft verklaard, gaf aan de afdeeling in overweging, of, nadat de noodzakelijkheid tot verandering of bijvoeging door de wet is verklaard, en de verandering of bijvoeging zelve duidelijk aangewezen, en door de Tweede Kamer in dubbelen getale met meer dan drie vierden der stemmen aangenomen, de taak van de Eerste Kamer niet uiterst beperkt is; of men niet zoude moeten vaststellen, dat, wanneer de grondwetgever een tweede onderzoek en beslissing van hetzelfde collegie, uit hetzelfde aantal leden bestaande, heeft gevorderd, dit met geen ander doel is geschied dan om hierdoor aan de Eerste Kamer de gelegenheid te geven te waken, dat de dubbele Kamer niet, met verwaarloozing van de regten der Kroon, zich de bevoegdheid aanmatigde, om in de eens aangenomen voorstellen eenige verandering te brengen.

Dat lid helde tot het gevoelen over, dat de inhoud zelf van de voorstellen, voor zooverre die zijn onveranderd, op dezen oogenblik niet meer van invloed op de stemming kon zijn; en dat er alleen dan grond zoude bestaan tot verwerping, indien werkelijk (hetgeen het geval niet is) de dubbele Kamer zich veroorloofd had in de voorstellen veranderingen te maken; hierin was, naar zijne meening, de reden gelegen, waarom bij het tweede onderzoek geene verdubbeling van de leden van de Eerste Kamer was voorgeschreven, en het besluit van de meerderheid van drie vierden der stemmen was afhankelijk gemaakt.

Het gevoelen van dit achtste lid vond intusschen bij geen van de leden der afdeeling eenige ondersteuning; men wees op de slotbepaling van art. 230 der Grondwet, volgens welke VOOR HET OVERIGE *in alles gevolgd wordt hetgeen over het maken der wetten is bepaald*, en zulks zonder eenige uitzondering of beperking, zoodat de leden van de Eerste Kamer ook bij het tweede onderzoek van de voorstellen, houdende aanwijzing van de veranderingen, zich hadden af te vragen,

of zij oordeelden, dat die voorstellen tot bevordering van 's Lands belangen kunnen strekken. Sommige leden stemden toe, dat bij punten van ondergeschikt belang de door de drie takken van de wetgeving verklaarde noodzakelijkheid, opgevolgd door de goedkeuring van de dubbele Kamer, op de aangewezene en uitgedrukte verandering of bijvoeging, bij het eind-onderzoek van invloed konde zijn; dan men oordeelde, dat van een lid van deze Kamer nimmer kan worden gevergd door zijne goedkeurende stem voorstellen te bekrachtigen, die hij in gemoede overtuigd is met het welbegrepen belang van Vorst en Vaderland in lijnregten strijd te zijn.

Het lid dezer afdeeling, dat thans voor de eerste maal deel neemt aan de beraadslagingen over de Grondwets-herziening, heeft verklaard zich met de ontwerpen te zullen vereenigen, vooral uit aanmerking van de gevolgen, die uit eene verwerping, naar zijn gevoelen, zijn te duchten.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat de afdeeling, ofschoon ten overvloede, hier haar verlangen wenscht opgeteekend te zien, dat ook ten aanzien van de processen-verbaal van dit onderzoek gevolg worde gegeven aan het besluit van deze Kamer van den 26 Augustus 1848, waarbij het drukken van de processen-verbaal betrekkelijk de voorstellen tot grondwets-herziening is gelast.

W. L. F. C. VAN RAPPARD, *President.*

LXII.

UITSLAG DER STEMMINGEN IN DE DUBBELE TWEEDE KAMER OVER DE XII ONTWERPEN.

Ontw.	*Aangenomen met:*	*Voor*	*Teg.*	*Afw.*
I.	Van het Rijk en zijn inwoners.	96	17	3
II.	Van den Koning.	100	14	2
III.	Van de Staten-Generaal.	92	22	2
IV.	Van de Prov. Staten en de Gem.-Best.	100	14	2
V.	Van de Justitie.	112	2	2
VI.	Van de Godsdienst.	98	16	2
VII.	Van de Finantiën.	114	»	2
VIII.	Van de Defensie.	110	4	2
IX.	Van den Waterstaat.	100	13	3
X.	Van het Onderwijs en het Armbestuur.	108	5	3
XI.	Van Veranderingen.	109	4	3
XII.	Additionnele artikelen.	92	21	3

Voor alle wets-ontwerpen hebben gestemd de heeren:

Noord-Braband.

1 Mr. P. Gouverneur.
2 Jhr. L. J. B. van Sasse van Ysselt.
3 Jhr. mr. J. O. de Jong van Beek en Donk.
4 Mr. R. P. Romme.
5 Mr. J. L. A. Luyben.
6 Mr. J. A. Mutsaers.
7 Mr. J. B. Bots.
8 Mr. F. J. Jespers.
9 H. A. Bijvoet.
10 Mr. J. B. H. van de Mortel.
11 J. C. Delhez.
12 Mr. A. A. Heeren.
13 J. F van der Heyden.

Gelderland.

14 E. W. van Dam van Isselt.
15 Mr. J. M. de Kempenaer
16 Jhr. J. A. C. A. van Nispen van Zevenaar.
17 L. A. J. W. baron Sloet.
18 Mr. J. W. Schiff.

Zuid-Holland.

19 A. van Rijckevorsel Htsz.
20 Jhr. mr. H. J. Caan.
21 Mr. A. Boxman.
22 Mr. J. S. Lotsy.
23 A. van Weel Az.
24 A. Kwak van Zwartewaal.

Noord Holland.

25 Mr. J. Enschedé.
26 H. van Beeck Vollenhoven.
27 Jhr. mr. C. Backer.
28 Mr. W. J. C. van Hasselt.
29 Mr. A. A. Reäel.
30 Jhr. mr. C. van Foreest.
31 Mr. F. A. van Hall.
32 W. Kaars Sijpesteyn.
33 Jhr. mr. J. de Bosch Kemper.
34 Mr. C. A. den Tex.

Zeeland.

35 Jhr. mr. M. C. Paspoort van Grijpskerke.
36 Mr. J. C. van der Meer Mohr.
37 Mr. W. J. P Kroef.

Utrecht.

38 H. Menso.

Vriesland.

39 Mr. N. van Heloma.
40 S. baron van Heemstra.
41 Jhr. mr. P. B. J. Vegilin van Claerbergen.
42 Mr. B. Albarda.
43 Mr. J. H. van Boelens
44 Mr. C. J. van der Veen.

Overijssel.

45 Jhr. mr. C. M. Storm van 's Gravesande.
46 Mr. W. H. Cost Jordens.
47 Mr. A. J. Duymaer van Twist.
48 Mr. H. van Loghem.
49 Mr. J. N. J. Heerkens.
50 Mr. J. A. van Roijen.

Groningen.

51 Mr. B. Wichers.
52 Mr. R. T. Mees
53 Mr. A. J. van Roijen.

Drenthe.

54 Mr. G. Kniphorst.

Limburg.

55 Mr. H. H. Geradts.
56 J. J. F. M. M. Corneli.
57 C. M. H. baron de Weichs de Wenne.
58 Mr. A. J. J. H. Thissen.
59 L. Bloemaerts.
60 Mr. J. M. Swart.

TEGEN *een of meer ontwerpen* hebben gestemd, òf gedurig òf somwijlen *afwezig* waren de heeren:

NAMEN DER LEDEN.	ONTWERPEN.												
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Tegen.
Noord-Braband.													
61 Mr. L. D. Storm.	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	1 maal.
Gelderland.													
62 Mr. M. J. de Man.	»	2	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	2 »
63 Mr. R. Scheers van Harencarspel.	»	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»	12	3 »
64 J. T. H. Nedermeijer ridder van Rosenthal.	»	»	»	»	»	6	»	»	»	10	»	»	2 »
65 Baron C. J. A. van Nagell tot Ampsen	1	»	3	4	»	6	»	»	»	»	11	12	6 »
66 Mr. F. S. Op ten Noort . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	1 »
67 Mr. W. baron van Lijnden . .	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	12	2 »
68 Mr. F. P. Bijleveld.	1	»	3	4	»	6	»	»	»	»	»	12	5 »
Zuid-Holland.													
69 Mr. C. B. Nederburgh	»	»	3	4	»	»	»	8	9	»	»	»	4 »
70 Jhr. W. Boreel van Hogelanden.	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1 »
71 Mr. P. Timmers Verhoeven. .	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	1 »
72 Mr. S. H. Anemaet.	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1 »
73 Mr. J. C. Faber van Riemsdijk.	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	1 »
74 Mr. Æ. baron Mackay. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1 »
75 Mr. G. W. Verwey-Mejan. . .	1	2	»	4	»	»	»	»	»	»	»	12	4 »
76 Jhr. mr. D. T. Gevers van Endegeest	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	*Afwe.*
77 E. P. de Monchy	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	»	1 maal.
78 Mr. P. P. Schooneveld. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1 »
79 M. A. F. H. Hoffman.	»	»	3	4	»	»	»	»	»	»	»	»	2 »
80 Jhr. mr. F. van Hogendorp . .	1	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»	12	4 »
81 D. Blankenheym	»	»	»	»	»	»	»	»	A.	A.	A.	A.	*Afwe.*
82 Jhr. mr. G. L. H. Hooft. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1 maal.
83 Mr. P. L. Begram van Jaarsveld.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	1 »
84 Mr. J. van Dam van Noordeloos.	»	2	»	»	»	»	»	»	9	»	»	12	3 »
85 Jhr. mr. P. H. van de Wall. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	12	2 »
86 Mr. H. Cock.	1	2	3	4	»	6	»	»	»	10	»	12	7 »
Noord-Holland.													
87 Jhr. mr. D. Hooft.	1	»	3	»	»	6	»	8	»	»	»	12	5 »

NAMEN DER LEDEN.	ONTWERPEN.												
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Tegen.
88 Mr. G. van Leeuwen.	1	»	3	4	»	6	»	»	9	»	»	12	6 maal.
89 Mr. J. Corver Hooft.	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1 »
90 D. Borski.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	12	2 »
91 Jhr. P. Opperdoes Alewijn. . .	»	»	3	»	»	6	»	»	9	»	»	12	4 »
92 Mr. H. J. Smit.	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	1 »
93 Mr. J. J. Uytwerf Sterling. . .	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	1 »
94 Mr. J. S. van Naamen.	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	1 »
95 J. C. de Bruyn Kops.	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1 »
96 J. C. van Wessem.	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	1 »
Zeeland.													
97 Mr. J. F. Bijleveld.	1	»	3	»	»	6	»	»	»	»	»	»	3 »
98 Mr. J. J. Slicher van Domburg.	A.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	*Afw.*
99 Mr. A. T. F. Egter.	1	»	3	»	»	6	»	»	»	»	»	»	3 maal.
Utrecht.													
100 Mr. J. K. baron van Goltstein. .	»	2	»	4	»	6	»	8	»	10	»	»	5 »
101 Mr. N. P. J. Kien.	1	»	3	4	»	»	»	»	»	»	»	12	4 »
102 D. C. C. W. d'Ablaing van Giessenburg.	1	2	3	4	»	»	»	»	9	»	»	12	6 »
103 Mr. J. F. van Reede van Oudshoorn.	1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	12	5 »
104 Generaal-majoor C. Nepveu. . .	»	2	3	»	»	»	»	»	»	»	11	12	4 »
Vriesland.													
105 Mr. A. Telting.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	A.	*Afw.*
106 Jhr. W. H. Lycklama à Nyeholt.	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 maal.
107 Mr. G. Hiddema Jongsma. . . .	»	»	3	»	»	6	»	»	»	»	»	»	2 »
108 Mr. J. Cats Epz.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 »
Overijssel.													
109 Baron J. C. v. Haersolte v. Haerst.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	»	1 »
110 Mr. B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis.	»	2	3	»	»	»	»	8	»	»	»	»	3 »
Groningen.													
111 Mr. C. Star Busmann.	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 »
112 Jhr. mr. J. E. van Panhuys. . .	»	2	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	2 »
113 Mr. C. M. Nap.	1	2	3	4	»	»	»	»	»	»	»	12	5 »
114 Mr. A. Modderman.	1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 »
115 Mr. H. Nienhuis.	1	2	3	»	»	»	»	»	»	»	11	12	5 »
Drenthe.													
116 Mr. H. Vos.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 »

LXIII.

AANNEMING DOOR DE EERSTE KAMER.

In de zitting van 11 October 1848 heeft de Eerste Kamer der Staten-Generaal *aangenomen* de twaalf ontwerpen van wet tot herziening der Grondwet, bij haar van de dubbele Tweede Kamer ontvangen.

LXIV.

OVERZIGT DER STEMMINGEN OVER DE ONTWERPEN IN DE BEIDE KAMERS DER STATEN-GENERAAL.

		2e KAMER.		1e KAMER.	
HOOFDST.		*Voor.*	*Teg.*	*Voor.*	*Teg.*
I.	Van het Rijk en zijn inwoners . .	96	17	20	6
II.	Van den Koning.	100	14	19	7
III.	Van de Staten-Generaal.	92	22	17	9
IV.	Van de Prov. Staten en de Gem.-Best.	100	14	24	2
V.	Van de Justitie.	112	12	25	1
VI.	Van de Godsdienst.	98	16	21	5
VII.	Van de Finantiën.	114	0	26	0
VIII.	Van de Defensie.	110	4	26	0
IX.	Van den Waterstaat.	100	13	25	1
X.	Van het Onderwijs en het Armbestuur.	108	5	22	4
XI.	Van Veranderingen.	109	4	26	0
XII.	Additionnele artikelen.	92	21	17	9

LXV.

AFKONDIGING DER WETTEN.

(*Staatsblad n°.* 71.) PUBLICATIE *van den* 14den *October* 1848, *betrekkelijk de veranderingen en bijvoegingen, door de wetten van denzelfden dag* (Staatsblad n° 59 *tot en met n°.* 70), *in de Grondwet gebragt.*

WIJ WILLEM II, *bij de gratie Gods*, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Aan allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut!

Het grootste werk van wetgeving, dat een Vorst in overleg met

zijn Volk kan tot stand brengen, is de herziening, wijziging en verandering der Grondwet, waarop het Staatsgebouw rust.

Dit werk, op Onzen last aangevangen, aan de vrije beoordeeling van het Volk onderworpen, herzien en eindelijk aan de Staten-Generaal, in enkelen en in dubbelen getale, voorgelegd, om, in gemeen overleg met Ons, die bekrachtiging te erlangen, welke de Grondwet eischte, is thans door de medewerking dier Staten tot stand gebragt.

Hetzelve is vervat in twaalf wetten, welke nog op heden, onder n°. 59 tot n°. 70, in het *Staatsblad* zullen worden opgenomen.

Wij hechten aan deze wetten Onze algeheele goedkeuring en geven daaraan Onze koninklijke sanctie.

De Grondwet eischt, dat deze wetten plegtig zullen worden afgekondigd. Wij verklaren alzoo, dat de veranderingen en bijvoegsels, daarin vervat, voor zoover zij niet uit haren aard van tijdelijke werking zijn, moeten beschouwd worden te hebben dezelfde kracht als de overgeblevene bepalingen der Grondwet en met dezelve uitmaken de Grondwet van het Koningrijk der Nederlanden.

En hebben Wij goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze, dat twintig dagen na de dagteekening van heden, en alzoo op den derden November 1848, ten klokke twaalf ure, in eene plegtige openbare zitting van den Hoogen Raad der Nederlanden, van de provinciale geregtshoven en van de arrondissements-regtbanken, de twaalf wetten, onder n°. 59 tot 70 in het *Staatsblad* opgenomen, door de griffiers zullen worden voorgelezen en alzoo plegtig afgekondigd, en dat deze Onze publicatie op hetzelfde tijdstip van de puijen der raadhuizen van de steden en gemeenten zal worden afgelezen, nadat een half uur te voren, door het luiden der klokken, de plegtige afkondiging in de openbare zittingen van den Hoogen Raad, der provinciale geregtshoven en regtbanken en het aflezen dezer publicatie zal zijn aangekondigd.

En zal deze in het *Staatsblad* worden geplaatst.

's Gravenhage, den 14 October 1848. **WILLEM.**

De tijdelijke Ministers:

van Marine en Koloniën,
J. C. Rijk.

van Justitie,
D. Donker Curtius.

voor de zaken der Roomsch Katholijke Eeredienst.
Lightenvelt.

van Binnenlandsche Zaken,
J. M. de Kempenaer.

van Buitenlandsche Zaken,
Bentinck.

van Oorlog,
Voet.

van Finantiën,
Van Bosse.

voor de zaken der Hervormde Eeredienst, enz.
S. van Heemstra.

Uitgegeven den veertienden October 1848.

De Staatsraad, Directeur van het Kabinet des Konings,
A. G. A. van Rappard.

Het *Staatsblad* n°. 59 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het I° Hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 60 bevat de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het II° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 61 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het III° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 62 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het IV° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 63 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het V° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 64 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het VI° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 65 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het VII° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 66 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het VIII° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 67 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het IX° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 68 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het X° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 69 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het XI° Hoofdstuk.

Het *Staatsblad* n°. 70 behelst de wet van 11 October 1848, houdende herziening van het XII° Hoofdstuk.

Alle deze wetten zijn gecontrasigneerd door al de ministers en uitgegeven den 14 October 1848.

LXVI.

SLUITING VAN HET ZITTINGJAAR 1847—1848.

In eene vereenigde zitting der beide kamers, van den 14 October, heeft Zijne Exc. de minister van Binnenlandsche Zaken het zittingjaar 1847 en 1848, namens Z. Maj., gesloten, met de volgende aanspraak:

«Edel Mogende Heeren!

Zijne Majesteit, onze geëerbiedigde Koning, heeft mij den vereerenden last opgedragen, om de zitting der Staten-Generaal van het jaar 1847 op 1848 te sluiten.

Daartoe in uw midden verschenen, mag ik, met het oog op hetgeen die zitting heeft opgeleverd, haar als hoogst merkwaardig en gewigtig

noemen, en U Edel Mogenden geluk wenschen met de heilbelovende uitkomsten van uwen moeijelijken en langdurigen arbeid.

Bij de plegtige opening van dezen werkkring, lachte een helder verschiet van alle kanten toe, en er scheen grond te bestaan, om groote verwachtingen te koesteren. Maar slechts weinig tijds daarna werd dat verschiet beneveld, pakten zich donkere wolken te zamen, en dreigde een onweder, dat van rondom val en verwoesting braakte, ook onzen vaderlijken bodem jammerlijk te teisteren.

En echter mogen wij thans, den eindpaal dezer zitting genaderd, als slotsom opmaken, dat al die aangrijnzende gevaren gelukkig zijn afgewend, de verwachtingen, ten voordeele onzer stoffelijke belangen gevormd, zijn verijdeld, doch de andere verre zijn overtroffen.

Waarlijk, de geschiedenis dezer zitting levert een tafereel op, éénig in de geschiedenis der wereld; éénig vooral in onze dagen, in het midden der beroeringen van Europa.

Elders stonden de volkeren tegen hunne vorsten op, om hen te miskennen en te verdrijven: *hier* trad de Vorst, ofschoon door huisselijken rouw diep gegriefd, zijn volk vertrouwend te gemoet, en beiden verbonden zich, inniger en vaster dan ooit, aan elkander.

Elders werden grondwetten geschonden, verscheurd: *hier* werd de Grondwet geëerbiedigd, gezuiverd.

Elders werd het koninklijk gezag verbannen: *hier* werd het op betere grondslagen gevestigd.

Elders worden de partijen en de partijschappen met den dag talrijker en stouter, en bedreigen elkander met krijg en moord: *hier* is de stof tot verdeeldheid voorzigtig opgeruimd, en reiken alle ingezetenen elkander eendragtig den broederhand toe.

Ik zet deze vergelijking niet voort, maar zeg alleen: *het onweder, dat elders eiken ontwortelde en puinhoopen stichtte, heeft in ons Vaderland alleen den dampkring gezuiverd:* — en *in uwe zitting hebben Vorst en Volk, voor het oog der wereld, op eene waardige wijze, het tweede eeuwfeest van den Munsterschen vrede gevierd.*

Dat is het Volk van Nederland aan de wijsheid en welwillendheid van zijnen Koning, maar, naast hem, aan het doorzigt en aan de vaderlandsliefde van U Ed. Mog. verschuldigd.

Dat te beramen, dat te voltooijen, heeft, de geschiedenis uwer zitting leert het, aan beide zijden opofferingen gekost; maar juist *daardoor* wint de herziene Grondwet in waarde; juist daarin vindt zij eenen vasten steun voor hare duurzaamheid en weldadigheid in werking; want zij is de uitdrukking van zuivere ineensmelting van inzigt en bedoeling van Vorst en Volk: hier bestaat werkelijk overeenkomst; hier waarderen wij de vrucht van welberaden overleg.

Voor deze bezadigde medewerking betuigt de Koning U Edel Mog., door mijnen mond, zijnen welgemeenden dank.

Met opregt welgevallen ziet Zijne Majesteit op het werk dezer zitting terug; met opregte liefde wenscht Z. M. zijn Volk daarmede geluk.

De dank der Natie, hare achting en vereering mogen daarvoor uw deel, — het zalige bewustzijn van wèl te hebben gehandeld, uwe belooning zijn.

Deze uwe merkwaardige zitting, moeder eener ruime grondwetsherziening, worde door den lateren geschiedschrijver des Vaderlands aangeduid als de eerste van een gelukkig staatkundig tijdvak; en de Grondwet, door U verbeterd, gewaardeerd als de milde bron van eendragt, verdraagzaamheid, volksgeluk.

De weldadige Wereldregeerder bekroone daartoe uwen arbeid met Zijnen besten zegen.

Met deze bede sluit ik, in naam des Konings, deze zitting der Staten-Generaal.

LXVII.

OPENING VAN DE TIJDELIJKE ZITTING DER STATEN-GENERAAL (1848).

Den 16 October 1848 is de gewone zitting der Staten-Generaal door den Koning met de volgende rede geopend:

«Edel Mogende Heeren!

Het zal voorzeker uwe goedkeuring wegdragen, dat Ik Mij, bij de opening dezer zitting, onthoude van het gebruik te volgen, om, als tot inleiding der werkzaamheden, een overzigt te geven van den toestand des Lands, en van de voornaamste wets-ontwerpen, welke zullen worden aangeboden.

De bestemming toch dezer Vergadering is van meer bijzonderen en voorbijgaanden aard, en deze beide kamers der Staten-Generaal zullen eerlang worden vervangen door andere, zamengesteld en gekozen volgens de voorschriften, die bij de herziening der Grondwet, in de naauwelijks afgeloopen zitting tot stand gebragt, in die wet zijn opgenomen, en weldra plegtig zullen worden afgekondigd.

Desniettemin, Edel Mogende Heeren! kan Ik Mij niet weêrhouden, bij deze gelegenheid de overtuiging uit te spreken, dat er zich in den algemeenen toestand des Vaderlands, in aanmerking genomen het zorgvolle der tijds-omstandigheden, onderscheidene gunstige kenteekenen openbaren.

Hetzij Ik acht sla op onze betrekkingen met andere mogendheden,

of het oog vestige op onze bezittingen in andere werelddeelen, of op de belangen van handel, scheepvaart, landbouw en de overige bronnen van volksbestaan, overal ontmoet Ik, bij veel, dat bekommering wekt, ook zeer veel, dat opbeurt en bemoedigt.

Niet het minst waardeer Ik onder dit laatste de voorbeeldige wijze, waarop het groot en gewigtig werk der herziening van de Grondwet is aangevangen, voortgezet en voleindigd.

Terwijl vele Staten van Europa door geweldige beroeringen tot in hunne diepste grondvesten worden geschokt en het burgerbloed dáár de straten verwt, mogt dit land van de hitte van den burgertwist en de rampen van wanorde en regeringloosheid blijven bewaard; ja! werd door dit land het voorregt genoten, dat de wetgevende magt zonder stoornis, met volkomene onafhankelijkheid, en in den meest eendragtigen zin, ook dáár, waar verschil van gevoelens heerschte, hare uitgebreide, voor het lot des lands zoo beslissende, taak rustig volbragt.

Voor dezen zoo gelukkigen afloop der altijd hagchelijke onderneming eener algemeene herziening der hoogste Staatswet liet Ik Mijne erkentelijkheid, bij het sluiten der jongste zitting, betuigen aan die kamers der Staten-Generaal, die daartoe hunne ijverige medewerking leenden: voor Mij zelven, en voor dit plegtige oogenblik, heb Ik het bewaard, alle Mijne beminde landgenooten dank te zeggen voor hunne gematigdheid, voor hun vertrouwen, en voor hunne gehechtheid aan wet en orde, zoowel als voor hunne verkleefdheid aan Mij en Mijn Huis, gedurende de vele maanden, voor dat gewigtige werk der wetgeving gevorderd, zoo ruim aan den dag gelegd, en zoo standvastig tot heden bewaard.

En zoo is dan, Edel Mogende Heeren! ons Staatsgebouw op dezelfde grondslagen gevestigd gebleven; maar zijne inrigting gewijzigd naar de behoefte van den tijd, en zoodanig zamengesteld, dat de verbeteringen, die de toekomst mogt vorderen, zonder schokken zullen kunnen worden aangebragt.

Vóór de intrede in dit nieuwe tijdperk zal Ik de verdere medewerking van U Edel Mogenden nog behoeven, en het is deze, die Ik thans met vol vertrouwen tot heil des Vaderlands van U Edel Mogenden kom inroepen.

Zal het Nederland op de nieuw geopende baan wèl gaan, dan behoort elk inwoner van dit gezegend Land vervuld te zijn van het besef zijner dure verpligtingen en bezield met eene geestdrift voor het Vaderland, die geene offers te groot acht.

Het voorleden, Edel Mogende Heeren! doet Mij de beste verwachtingen te dien opzigte voor de toekomst koesteren.

Eischen de omstandigheden, in spijt der pogingen tot vermindering der uitgaven van Staat, nieuwe bijdragen tot bestrijding der behoeften van het oogenblik, zoo zal Ik dezelve met gerustheid van U Edel Mogenden vragen.

Hangen ons ook nog beproevingen boven het hoofd, Ik houd mij verzekerd, dat allen moedig zullen trachten die, onder Gods hulp, te boven te komen. — Onrust, wanorde, verdeeldheid, van welken aard ook, zullen wij van den Nederlandschen bodem weten te weren, en het ons toevertrouwd pand ongeschonden aan de nakomelingschap overleveren.

Daartoe geve de Almagtige Zijnen zegen !»

LXVIII.

ADRES IN ANTWOORD OP DE TROONREDE.

Eene vereenigde commissie van leden der beide kamers van de Staten-Generaal heeft Donderdag, den 26 October 1848, het navolgende, door die kamers vastgestelde, adres van antwoord op de troonrede, bij de opening der tijdelijke zitting, aan Zijne Majesteit den Koning aangeboden:

«SIRE!

Wij hebben ons innig verheugd, bij de plegtige opening van de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal, Uwe Majesteit de overtuiging te hooren uitspreken, dat, hoe zorgvol de tijds-omstandigheden ook zijn mogen, zich in den algemeenen toestand van ons Vaderland onderscheidene gunstige kenteekenen openbaren, en dat met opzigt tot de gewigtigste belangen der Natie overal, bij veel, dat bekommering wekt, ook zeer veel is, dat opbeurt en bemoedigt.

Met U erkennen wij de voorregten van onderscheiden aard, die Nederland, te midden van den druk der tijden, steeds mag blijven genieten, en wenschen vurig, dat Uwe Majesteit, voor haar onvermoeid streven naar het welzijn van hen, die Gij, Sire! als uwe beminde landgenooten hebt begroet, in het welslagen van de daartoe aangewende pogingen de streelendste belooning moge vinden.

Wij verblijden ons met Uwe Majesteit, dat het veel-omvattende en uit den aard der zaak hoogst moeijelijke werk der grondwetsherziening, nadat daartoe van Uwe zijde de eerste stap was gedaan, door het gemeen overleg van de onderscheidene takken der wetgevende magt gelukkig ten einde is gebragt. De kalmte en gematigdheid, bij onmiskenbare belangstelling, tijdens de langdurige beraadslagingen over die gewigtige aangelegenheid door de Natie aan den dag gelegd, worden ook door ons op den hoogsten prijs gesteld.

Wij weten het, Sire! dat de roeping van de tegenwoordige kamers

der Staten-Generaal van eenen spoedig voorbijgaanden aard is; maar zoolang wij het geheele Nederlandsche volk zullen vertegenwoordigen, zal Uwe Majesteit ons steeds bereid vinden, om naar ons beste vermogen mede te werken tot hetgeen het heil van den Staat vorderen mogt, en dus ook om met naauwgezetheid de voordragten te onderzoeken, die ons door Uwe Majesteit nog mogten worden gedaan.

Welke beproevingen het Vaderland ook mogen verbeiden, wanneer de Natie, even als tot nu toe, het genot der vrijheid, met eerbied voor orde en wet, weet gepaard te doen gaan; wanneer zij zich voortdurend en toenemend onderscheidt door echten burgerzin en door eene vaderlandsliefde, die voor geene offers terugdeinst; wanneer de hechte banden ongeschonden bewaard blijven, die, Sire! Uw doorluchtig Stamhuis aan die Natie verbinden, — kan Nederland, onder eerbiedig opzien tot den Oppersten Bestuurder der wereld, de onzekere toekomst met vertrouwen te gemoet gaan.»

Door Z. M. den Koning is op dit adres het volgende geantwoord:

«Edel Mogende Heeren!

«Ik ontvang dit adres der Staten-Generaal met het meeste genoegen.

«Ik heb altijd prijs gesteld op de overeenstemming der denkwijze van de Vertegenwoordiging met de Mijne; maar ik doe zulks dubbel in omstandigheden als de tegenwoordige.

«Ik zeg U Edel Mogenden dank voor de voldoening, welke Ik hierdoor ook thans smaak. — Innig is Mijn vertrouwen, dat, zoolang Vorst en Volk aldus de handen ineen blijven slaan en niets beoogen dan hetgeen het heil van allen kan bevorderen, de zegen des Allerhoogsten niet vruchteloos zal worden afgebeden.»

LXIX.

AANSPRAAK VAN DEN VOORZITTER DER TWEEDE KAMER.

In de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, van Woensdag, 18 October 1848, is ingekomen een Koninklijk besluit, van dien dag gedagteekend, waarbij jhr. *W. Boreel van Hogelanden* benoemd wordt tot voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, gedurende den tijd der vergadering. De heer Boreel van

HOGENDORP VAN HOGELANDEN heeft het hem op nieuw opgedragen voorzitterschap met de navolgende rede aanvaard:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Ten derden male door U Edel Mogenden tot voorzitter dezer Vergadering gekozen, en door den Koning daartoe benoemd, vrees ik, niet naar waarheid te kunnen uitdrukken mijn gevoel van erkentelijkheid voor dit zoo herhaald en zoo vleijend blijk van uw vertrouwen, van uwe welwillendheid!

Ik schat dit te hooger, Edel Mogende Heeren, omdat ik meen daarin tevens te mogen zien een bewijs van goedkeuring van mijne handelingen als voorzitter dier gewigtige vergadering, zoo onlangs nog hier vereenigd, om, door hare bekrachtiging, wijzigingen in onze Staatsregeling tot stand te helpen brengen. Die veranderde instellingen zullen niet zonder invloed op het toekomstig lot van Nederland zijn.

Onder Gods zegen kunnen zij tot het heil van het Vaderland strekken, indien ieder staatsburger het vaste voornemen opvat, om met ijver en belangstelling tot de goede werking der nieuwe instellingen het zijne toe te brengen en wel te gedenken, dat het algemeen belang dit van hem als burgerpligt vordert.

Edel Mogende Heeren, wij weten, dat de bestemming dezer Vergadering, gedurende de pas geopende zitting, van voorbijgaanden aard is; haar werkkring zal waarschijnlijk zeer beperkt zijn; maar wierd zij echter geroepen tot eenigen gewigtigen maatregel mede te werken, dan zal zij ook deze hare taak met dien ijver, met die naauwgezetheid vervullen, die haren moeijelijken en veelvuldigen arbeid in de laatste zitting steeds gekenmerkt hebben; en wanneer wij dan ook, na die volbragt te hebben, deze plaats aan onze opvolgers zullen inruimen, dan zullen wij het doen met het vertrouwen, dat ook zij bezield zullen zijn met die vaderlandsliefde, met die gehechtheid aan troon en wet, met die zucht tot handhaving van ware vrijheid en orde, die in Nederland, bij elken stand der maatschappij, in ruime mate gevonden wordt, en zonder welke, de geschiedenis leert het elken dag, geen volksgeluk denkbaar is.

Edel Mogende Heeren! ik verklaar het voorzitterschap te aanvaarden.»

LXX.

AFSTAND VAN REIS- EN VERBLIJFKOSTEN DOOR LEDEN DER EERSTE KAMER.

In de *Staats-Courant* van Donderdag, 19 October 1848, leest men het volgende:

«De heeren graaf *van der Duyn van Maasdam*, baron *van Heeckeren van Enghuizen*, *F. van der Oudermeulen*, *A. J. Vos de Wael*, graaf *van Limburg Stirum*, mr. *P. G. Sevenstern* en graaf *van Bylandt*, onlangs door den Koning tot leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal benoemd, hebben verklaard afstand te doen van de reis- en verblijfkosten, waarop zij in die hoedanigheid aanspraak zouden hebben.»

LXXI.

BESLUIT *van den 25sten October* 1848, *omtrent het drukken en uitgeven van eene nieuwe* officiële uitgaaf *van de* Grondwet *van het Koningrijk der Nederlanden.*

WIJ WILLEM II, ENZ.

Gezien de onderscheidene wetten van den 11den October jl., opgenomen in het *Staatsblad* onder de nommers 59 tot en met n°. 70, bevattende de veranderingen en bijvoegingen in de Grondwet van het Koningrijk der Nederlanden, welke door Ons en de Staten-Generaal zijn vastgesteld;

Gezien art. 232 der Grondwet, bepalende, dat aldus vastgestelde veranderingen of bijvoegselen plegtig zullen worden afgekondigd en bij de algemeene Grondwet gevoegd;

Gelet op Onze publicatie van den 14den October jl. (*Staatsblad* n°. 71),

Hebben besloten en besluiten:

Er zal door de zorg van Onzen minister van Binnenlandsche Zaken eene nieuwe officiële uitgaaf van de Grondwet van het Koningrijk der Nederlanden, ter Lands-drukkerij gedrukt, worden uitgegeven, waarin, ieder op hare plaats, zullen worden opgenomen de veranderingen en bijvoegingen, welke door de wetten van den 11den October jl. (*Staatsblad* n°. 59—70) in de Grondwet zijn gebragt, met verandering, voor zooveel noodig, der volgnummers, zoodanig en in dier voege als zulks is bewerkstelligd in het exemplaar, door Onzen voornoemden minister gewaarmerkt en hetwelk aan de minuut van Ons tegenwoordig besluit zal gehecht blijven.

Onze voornoemde minister is belast met de uitvoering van het tegenwoordig besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst.

's Gravenhage, den 25sten October 1848. WILLEM.

De tijdelijke Minister van Binnenlandsche Zaken,
J. M. de Kempenaer.

Uitgegeven den *acht en twintigsten* October 1848.
De Staatsraad, Directeur van het Kabinet des Konings,
A. G. A. van Rappard.

(De tekst *der Grondwet*, naar de officiële uitgave, komt aan het einde van dit deel voor.)

LXXII.

ONTBINDING DER STAATSCOMMISSIE VOOR DE GRONDWET (1).

Bij besluit van 3 November 1848, n°. 62, heeft Zijne Majesteit de Koning goedgevonden, de commissie, ingesteld bij Hoogstdeszelfs besluit van den 17 Maart van dat jaar, n°. 81, tot het voordragen van een volledig ontwerp van grondwets-herziening, te ontbinden, onder dankzegging voor hare goede aan den Koning en den Lande bewezen diensten.

LXXIII.

ZAMENSTELLING VAN EEN DEFINITIEF MINISTERIE.

Bij besluiten van den 21sten November 1848, n[is]. 55, 56, 57, 58 en 59, heeft de Koning

1°. eervol ontslag verleend:

aan den vice-admiraal *J. C. Rijk*, als tijdelijk minister van Marine en Koloniën;

aan den heer mr. *D. Donker Curtius*, als tijdelijk minister van Justitie;

aan den heer mr. *L. A. Lightenvelt*, als tijdelijk minister voor de Zaken van de Roomsch-Katholijke Eeredienst;

aan den heer mr. *J. M. de Kempenaer*, als tijdelijk minister van Binnenlandsche Zaken;

aan den heer mr. *A. A.* baron *Bentinck*, als tijdelijk minister van Buitenlandsche Zaken;

---

(1) Zie deel I, bladz. 100.

aan den generaal-majoor *J. H. Voet*, als tijdelijk minister van Oorlog;

aan den heer mr. *P. P. van Bosse*, als tijdelijk Minister van Finantiën;

en aan mr. *S.* baron *van Heemstra*, als tijdelijk minister voor de zaken van de Hervormde Eeredienst;

2°. benoemd:

tot minister van Marine den vice-admiraal *J. C. Rijk;*

tot minister van Justitie den heer mr. *D. Donker Curtius;*

tot minister van Buitenlandsche Zaken den heer mr. *L. A. Lightenvelt;*

tot minister van Binnenlandsche Zaken den heer Mr. *J. M. de Kempenaer;*

tot minister van Oorlog den generaal-majoor *J. H. Voet;*

tot minister van Finantiën den heer mr. *P. P. van Bosse;*

tot minister voor de zaken van de Hervormde Eeredienst mr. *S.* baron *van Heemstra*, en

tot minister van Koloniën den heer *G. L. Baud*, laatstelijk directeur der cultures in Nederlandsch Indië;

en 3°. bepaald, dat, in afwachting van de benoeming van een minister voor de zaken van de Roomsch-Katholijke Eeredienst, het bestuur van dat departement voorloopig zal blijven toevertrouwd aan den minister van Buitenlandsche Zaken, mr. *L. A. Lightenvelt.*

Bij besluit van den 24sten November 1848, heeft Zijne Majesteit tot minister voor de zaken van de Roomsch-Katholijke Eeredienst benoemd den heer mr. *J. A. Mutsaers*, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

LXXIV.

OPENING DER ZITTING VAN DE STATEN-GENERAAL, 1849.

Dingsdag, den 13 Februarij 1849, is de zitting der Staten-Generaal, naar de bepalingen der Grondwet regtstreeks door het volk gekozen, door den Koning met de volgende rede geopend:

«MIJNE HEEREN, DE LEDEN VAN DE EERSTE EN TWEEDE KAMER DER STATEN GENERAAL!

Naar het uitdrukkelijk voorschrift der Grondwet is de taak der beide kamers van de Staten-Generaal, die tot heden bestonden, met dit oogenblik volbragt.

Met naauwgezetheid hebben die Kamers Mij, na de aanneming der

grondwets-wijzigingen, bijgestaan, en zij verdienen dank voor de hulp, welke zij hebben verleend tot aan het nieuwe tijdperk, dat wij thans intreden.

Het is Mij een genoegen U, Mijne Heeren! om Mij vereenigd te zien.

Vertegenwoordigers van een Volk, dat bij de afgeloopene verkiezingen heeft getoond zijne regten op prijs te stellen, maar ook die te willen uitoefenen in ordelievenden zin en met kalmte, zult gij, Ik vertrouw zulks, in denzelfden geest handelen, en met warme belangstelling, zonder vooringenomenheid, in beraden overleg met Mij, voor het heil des Vaderlands werkzaam zijn.

Het verheugt Mij, U te kunnen mededeelen, dat de goede verstandhouding met andere Staten is bewaard gebleven, niettegenstaande omwenteling en oorlog een groot deel van Europa beroerden.

De betrekkingen van het hertogdom Limburg tot den Duitschen Bond hebben eenige moeijelijkheid opgeleverd, welke Ik, steunende op de traktaten, hoop uit den weg te ruimen.

Inmiddels zijn rust en orde in dat hertogdom gehandhaafd.

Daartoe heeft de landmagt op eene prijzenswaardige wijze medegewerkt en Ik mag niet afzijn, hare diensten, dáár en elders bewezen, allezins te erkennen.

Toen gewigtige gebeurtenissen in het afgeloopen jaar hare vermeerdering noodzakelijk maakten, heeft deze, even als later hare trapsgewijze vermindering, bewezen, dat Nederland, zonder moeijelijkheid en met spoed, zijne strijdkrachten kan uitbreiden en inkrimpen.

Door de genomene maatregelen is het mogelijk geworden, van de sommen, met welke de begrooting vóór 1848 werd verhoogd, een aanzienlijk bedrag onaangeroerd te laten.

Reeds in dit jaar zal de vermindering op die begrooting niet onaanzienlijk zijn. Een beperkt stelsel van verdediging zal verdere bezuiniging bevorderen en bevestigen.

De zeemagt blijft door hare diensten alle reden van tevredenheid geven.

Eene aanmerkelijke versterking van oorlogsbodems is naar de Oost- en West-Indische bezittingen gezonden, en, ter meerdere bescherming van den handel, is de oostkust van Afrika, werwaarts de handelsondernemingen zich uitbreiden, door een oorlogsvaartuig bezocht geworden, en is er last gegeven, om een ander naar de noordwestkust van Amerika te doen stevenen.

In onze Oost-Indische bezittingen heerscht eene gewenschte rust.

Er werden maatregelen beraamd, om den tegenspoed te herstellen, welken onze wapenen, in weêrwil van de dapperheid van het leger, op Bali hebben ondervonden.

Ook in onze West-Indische bezittingen wordt rust genoten. Zij werd in het afgeloopen jaar op enkele plaatsen gestoord, maar spoedig hersteld.

Op het inwendige des Rijks onzen blik vestigende, treffen wij er meer dan één punt aan, dat ons tot blijdschap stemmen kan.

Onze beminde landgenooten blijven zich onderscheiden door gehechtheid aan orde, door eerbied voor wet en gezag.

De beroeringen van Europa hebben, wel is waar, ook hier nadeeligen invloed uitgeoefend op de bedrijvigheid van handel en nijverheid; maar naauwelijks scheen de rust te worden hersteld, of beiden werden verlevendigd, en het tegenwoordig oogenblik belooft eene betere toekomst.

Met uitzondering der jongste rampen, die eenige gedeelten van ons Vaderland troffen, zijn wij van dijkbreuken en watervloeden verschoond gebleven.

Na de herziening der Grondwet, heb Ik Mijne aandacht gevestigd op 's Rijks uitgaven, en de wijze, waarop zij, zonder hevige schokken en behoudens een regelmatig bestuur, kunnen worden verminderd; zoomede op de wetten, welke tot volledige uitvoering der Grondwet worden gevorderd.

Het verslag, door de tijdelijke ministers omtrent de vermindering der Staats-uitgaven aan Mij uitgebragt, heeft aanvankelijk reeds tot uitvoering van sommige daarin opgenomen denkbeelden geleid. Andere zijn voor wijziging en uitbreiding vatbaar. Weder anderen behoeven eene wettelijke regeling.

Ik verwacht van de Vertegenwoordiging, dat zij, waar hare medewerking gevorderd wordt, die zal verleenen onder den indruk der overtuiging, dat eene krachtige regering, vooral in dezen tijd, eene eerste behoefte is.

De wetten, ter uitvoering der Grondwet vereischt, worden in den milden zin dier Staatsregeling ontworpen. Zij zullen u achtervolgens worden voorgesteld. De stremming, welke de gebeurtenissen der laatste tijden in het onderling verkeer der volken hebben te weeg gebragt, heeft nadeelig op de inkomsten der schatkist teruggewerkt. Die invloed zal zich ook gedurende het loopende jaar, ofschoon in mindere mate, doen gevoelen.

Middelen, waarbij het bedrijvig deel der Natie zooveel mogelijk is gespaard, zullen U worden voorgedragen, om in de tekorten te voorzien.

Het belang en het crediet des lands vorderen, dat de lasten van het oogenblik niet op nieuw op de toekomst worden geschoven, opdat in betere tijden, bij voordeelige uitkomsten, niet alles door den druk van het verledene blijve beklemd en onvruchtbaar gemaakt.

Laat ons, Mijne Heeren! met die eendragt, welke kracht geeft, ijverig voortgaan om het goede te bevorderen, en het Opperwezen zal Zijn zegen op onzen arbeid geven.

Ik verklaar deze zitting der Staten-Generaal geopend.»

LXXV.

AANSPRAAK ***van den heer* L. G. A. *graaf* VAN LIMBURG STIRUM, *als voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, in hare eerste zitting, op den 14den Februarij* 1849.**

«MIJNE HEEREN!

Nadat mij de dubbele onderscheiding te beurt mogt vallen, om door de keuze der stemgeregtigden tot kandidaat en door den Koning tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal te worden benoemd, heeft Zijne Majesteit mij bovendien een bewijs van vereerend vertrouwen gegeven door de benoeming als voorzitter van deze Vergadering.

Ik gevoel het gewigt van die aanzienlijke betrekking, maar tevens verberg ik mij niet, dat daaraan veelvuldige bezwaren verbonden zullen zijn. Uwe toegevendheid en hulpvaardige medewerking zullen in staat zijn, om de moeijelijke taak, die mij wacht, te verligten, en ik vraag dan ook met *nadruk* om uwen welwillenden bijstand.

De herziening der Grondwet zal aanleiding geven, dat spoedig belangrijke onderwerpen aan de beoordeeling der Staten-Generaal worden aangeboden; de overweging derzelve moge ten gevolge hebben voorspoed en bloei en in het algemeen het welzijn van het Vaderland; en wanneer wij dan daartoe hebben medegewerkt, zullen aangename herinneringen bij het terugkeeren naar onze haardsteden ons kunnen volgen.

Ik verklaar het voorzitterschap dezer Vergadering te aanvaarden, met den wensch, dat Hij, die alles bestuurt, onze beraadslagingen moge zegenen.»

LXXVI.

ADRES VAN DE EERSTE KAMER IN ANTWOORD OP DE TROONREDE, EN 'S KONINGS ANTWOORD.

Eene commissie van leden der Eerste Kamer der Staten-Generaal heeft Zaturdag, den 24 Februarij 1849, het navolgende, door die Kamer vastgestelde, adres van antwoord op de troonrede, bij de opening der tegenwoordige zitting, aan Z. M. den Koning aangeboden:

«SIRE!

Als leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, bij het nieuwe tijdperk, dat wij thans intreden, voor de eerste maal tot Uwe Majesteit

sprekende, gevoelen wij terstond de behoefte, aan U de verzekering te geven, dat wij geen ander doel hebben, dan om met warme belangstelling, zonder vooringenomenheid, in beraden overleg met Uwe Majesteit en den anderen tak der wetgevende magt, voor het heil des Vaderlands werkzaam te zijn, en onze hooge roeping onder alle omstandigheden te vervullen.

Het gewigt onzer taak voor oogen houdende, worden wij bemoedigd door de gedachte, vertegenwoordigers te zijn van een volk, dat bij de afgeloopene verkiezingen heeft getoond niet alléén zijne regten op prijs te stellen, maar ook die te willen uitoefenen met kalmte, in ordelievenden zin.

Het deed ons genoegen te vernemen, dat de goede verstandhouding met andere Staten is bewaard gebleven. Bij den onrustigen toestand van Europa mag dit vooral eene weldaad worden genoemd.

Wij wenschen met Uwe Majesteit, dat, op grond der tractaten, de moeijelijkheden, welke de betrekkingen van het hertogdom Limburg tot den Duitschen Bond hebben opgeleverd, zullen mogen worden uit den weg geruimd. Het verheugt ons, dat rust en orde, waar die op enkele plaatsen in dat hertogdom werden bedreigd, dáár zoowel als elders met medewerking der landmagt op prijzenswaardige wijze zijn gehandhaafd.

Wij hebben het onaangeroerd laten van een gedeelte der geldsommen, met welke de begrooting van Oorlog voor den jare 1848 werd verhoogd, — het voornemen tot vermindering van die begrooting voor dit jaar — en het aannemen van een gewijzigd, minder kostbaar stelsel van verdediging met bijzonder welgevallen vernomen. In onze dagen vooral mag in Nederland niet worden vergeten, dat de toestand der geldmiddelen de meest mogelijke spaarzaamheid en eenvoudigheid vordert.

Verblijdend was voor ons de betuiging van Uwe Majesteit, dat de zeemagt door hare diensten alle reden van tevredenheid blijft geven. Doelmatig ingerigt, is zij voor Nederland van het hoogste belang.

Wij wenschen, dat die zeemagt tot eene krachtige bescherming voor onze buitenlandsche bezittingen en handelsvloot zal mogen strekken, en dat de aanmerkelijke versterking van oorlogsbodems het beoogde doel zal treffen.

Wanneer wij het oog vestigen, Sire! op het overwegend belang, dat er voor Nederland gelegen is in het bezit onzer Oost- en West-Indische koloniën, dan kan het heerschen eener gewenschte rust aldaar niet op te hoogen prijs gesteld worden. Die rust te bestendigen, den bloei dier koloniën te bevorderen door een wijs bestuur, door de ontwikkeling van alle takken van nijverheid, zij steeds het streven der Nederlandsche Regering.

Den tegenspoed betreurende, welke onze wapenen, in weerwil der dapperheid van het leger, op Bali hebben ondervonden, hopen wij,

dat de beraamde maatregelen tot herstel met den gewenschten uitslag zullen worden bekroond.

Ook het gunstige, dat zich volgens Uwer Majesteits betuiging in de inwendige gesteldheid des Rijks opdoet, vernamen wij met het meeste genoegen. Ons verlatende op den rustigen en bedaarden zin onzer landgenooten, mogen wij verwachten, dat zij zich bij voortduring zullen blijven onderscheiden door gehechtheid aan orde en door eerbied voor wet en gezag, die grondslagen voor welvaart en ware vrijheid.

De beroeringen in Europa hebben voorzeker in ons Rijk eenen nadeeligen invloed op de bedrijvigheid van handel en nijverheid uitgeoefend. Moge herstelde rust beide wederom verlevendigen, en de toekomst betere dagen opleveren.

Dankbaar erkennen wij de sparende had der Voorzienigheid, welke ons voor grootere rampen bij de laatste watervloeden heeft behoed.

Met hooge belangstelling hebben wij Uwe Majesteit hooren verkondigen, dat Hoogstdezelve na de herziening der Grondwet de aandacht heeft gevestigd op de wijze, waarop 's Rijks uitgaven kunnen worden verminderd.

Uwe Majesteit dank zeggende voor deze bemoeijingen, betuigen wij, dat naar onze meening vereenvoudiging in het bestuur en besparing van staatsuitgaven, zooverre de belangen van het Rijk dit gedoogen, voor ons eene dringende behoefte, ja schier eene voorwaarde van bestaan is te achten.

Sire! Wij juichen het denkbeeld toe, dat de wetten ter uitvoering onzer gewijzigde Staatsregeling in milden zin worden ontworpen, en zijn bereid, tot de daarstelling daarvan getrouwelijk mede te werken. Wij erkennen, dat, ook bij vrijzinnige staats-instellingen, eene krachtige Regering een eerste vereischte is.

Met leedwezen vernamen wij, dat de stremming, door de gebeurtenissen der laatste tijden in het onderling verkeer der volken te weeg gebragt, ook nadeelig op de schatkist heeft teruggewerkt, en dat er middelen zullen moeten worden voorgedragen, om in de daardoor ontstane tekorten te voorzien.

Vordert nu het belang en het crediet des lands, dat de lasten van het oogenblik niet op de toekomst worden geschoven, zoo hopen wij niettemin, dat die middelen zullen kunnen worden gevonden, welke op de meest doelmatige en voor de natie min drukkende wijze in de bestaande behoefte kunnen voorzien.

Tevens vernemen wij, dat eene ruimere ontwikkeling onzer natuurlijke bronnen van welvaart, door goede maatregelen bevorderd, een volstrekt vereischte is, om duurzaam de lasten der ingezetenen dragelijker te maken.

De leus onzer vaderen was: Eendragt maakt magt. Levendig gevoelende, dat, zoo immer, in onze tijden eendragt behoefte is, zullen ook onze beste pogingen, om deze te bevorderen, zich met

de Uwe, Sire, vereenigen. Moge het Opperwezen onzen arbeid zegenen, tot bestendig geluk des volks van Nederland, en tot heil van Uwe Majesteit en zijn doorluchtig Geslacht, zoo naauw aan dat volk verbonden.»

Door Zijne Majesteit den Koning is op dit adres het volgende geantwoord:

«Mijne Heeren!

«Ik ontvang met veel genoegen dit antwoord der Eerste Kamer op Mijne toespraak bij de opening van de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal.

«Haar adres boezemt Mij een levendig vertrouwen in, dat de Kamer hare pogingen met de Mijne en die van den anderen tak der wetgevende magt zal vereenigen, tot bevordering van eendragt, van rust en orde, en van den voorspoed van het dierbaar Vaderland.

«Zeer gevoelig ben Ik voor de gezindheden, welke dit adres uitdrukt voor Mij en Mijn Huis.»

LXXVII.

AANSPRAAK *van den heer mr.* S. H. Anemaet, *bij de aanvaarding van het tijdelijk voorzitterschap, in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van den* 14*den Februarij* 1849.

«Mijne Heeren, Vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk!

De Grondwet bepaalt, dat bij het openen der Tweede Kamer de oudste van jaren den voorzitters stoel bekleedt, en dien ten gevolge zie ik mij geroepen uwe eerste werkzaamheden te leiden.

Deze onderscheiding, hoe kortstondig mijne roeping ook wezen moge, stel ik op grooten prijs.

Zij staat in verband tot en is de aanvang van een nieuw tijdperk onzer geschiedenis, hetwelk ik sedert vele jaren reikhalzend te gemoet zag.

Zal dat tijdvak zegen en voorspoed voor ons Vaderland opleveren, of zal het zich door rampspoeden kenschetsen? Zullen de bronnen van nijverheid en welvaart ruimer vloeijen, naar mate de staatkundige ontwikkeling der Natie meer is toegenomen? Wie zal het wagen den sluijer der toekomst op te ligten? Niemand voorzeker. Maar wat wij weten en wat wij ons zelven niet genoeg kunnen herinneren, is dit,

dat onze handelingen op die toekomst een grooten invloed zullen uitoefenen, en dat wij voortdurend alle onze krachten moeten wijden aan de behartiging van 'sVolks belangen, waaraan de vastheid van den Troon ten naauwste is verknocht.

De Natie, Mijne Heeren! houdt het oog op ons gevestigd. Dat zij door hare vertegenwoordigers niet worde teleurgesteld! Dat de vrijgevige Grondwet door ons in een echt vrijgevigen zin worde ontwikkeld, en dat wij op die wijze den stevigsten dam opregten tegen den stroom, die in vele landen, waar hervorming en verbetering als bloote leuzen gebezigd worden, alles dreigt te vernielen en te verwoesten!

Uwe ondersteuning gedurende de kortstondige, maar gewigtige, werkzaamheden, welke mij als voorzitter zijn opgedragen, met nadruk inroepende, open ik deze zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

LXXVIII.

AANSPRAAK *van den heer mr.* S. H. Anemaet, *bij het nederleggen van het tijdelijk voorzitterschap, in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van den* 19*den Februarij* 1849.

«Mijne Heeren!

De taak, mij bij de Grondwet opgedragen, is geëindigd: uwe keuze en 's Konings benoeming hebben den man aangewezen, waardig en bestemd om met het voorzitterschap dezer Vergadering te worden belast.

Ik zeg u dank voor de ondersteuning, mij verleend, en voor uwe welwillendheid, die het gebrekkige aanvulde.

Van nu af mag deze aanzienlijke Vergadering zich gevestigd rekenen, en zal het gewigtig werk, waartoe wij geroepen zijn, met kracht en met lust moeten worden voortgezet.

Moge die arbeid, onder de verstandige leiding van den benoemden voorzitter, aan het Vaderland ten zegen verstrekken.

Met dezen wensch noodig ik mijn opvolger op dit eergestoelte uit, om het voorzitterschap dezer Vergadering te aanvaarden.»

LXXIX.

AANSPRAAK ***van den heer mr.*** **J. K.** ***baron*** **VAN GOLTSTEIN**, ***bij de aanvaarding van het voorzitterschap, in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van den*** **19** ***Februarij*** **1849.**

« MIJNE HEEREN!

Door de keus dezer Vergadering voor het voorzitterschap voorgedragen, en door de benoeming des Konings tot hetzelve geroepen zijnde, voel ik mij gedrongen mijnen dank te betuigen voor de eervolle onderscheiding, welke mij van de zijde dezer Vergadering ten deele viel.

Ik schat haar hoog en wensch aan haar te beantwoorden, door met al mijn vermogen te trachten de moeijelijke taak te vervullen, die mij werd opgedragen.

Vele en gewigtige werkzaamheden wachten deze Vergadering.

De grondwets-herziening is tot stand gekomen door de wijsheid van den Vorst, onder wiens regering wij het geluk hebben te leven, en door de welberadenheid der Vergadering, welke hare ondersteuning aan de volvoering van deze zaak schonk.

Zij voldoet aan de langgevoelde algemeene behoefte en zij kent aan het volk die mate van vrijheid toe, voor welke het vatbaar geacht kan worden, zonder de waarborgen uit het oog te verliezen, die voor de geregelde werking van het gezag in het belang der openbare orde gevorderd, worden.

De beginsels, in deze Grondwet ter neder gelegd, moeten in werking treden door middel der wetten, welke, in overeenstemming met dezelve, de verschillende deelen der staats-inrigting regelen en aan de ingezetenen de uitoefening der regten, hun door de Grondwet toegekend, verzekeren.

Zij moeten ons geleiden tot die vereenvoudiging in het staatsbestuur en tot die besparing in de staats-uitgaven, op welke wij teregt zulk eenen hoogen prijs stellen.

Die wetten, welke ons door de Regering aangeboden zullen worden, te helpen tot stand brengen, is de verhevene taak, tot welker vervulling wij door de stem der Natie, welke zich op zulk eene treffende en bezadigde wijze uitte, geroepen zijn.

Uwe verlichte vaderlandsliefde en uwe reine zucht tot bevordering van het algemeen belang zullen u voorzeker den weg aanwijzen, dien gij te bewandelen hebt, om aan die bestemming te voldoen.

Mijne taak zal vervuld zijn, indien het mij gelukken mag de vrijheid in uwe beraadslagingen ongeschonden te bewaren, en dien

regelmatigen loop aan haar te verschaffen, die aller gevoelen doet uitkomen en de eindelijke beslissing op eene gelukkige wijze voorbereidt.

Uwe welwillende ondersteuning roep ik dringend in, ten einde hierin wel te kunnen slagen.

Ik verklaar het voorzitterschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te aanvaarden. »

LXXX.

ADRES VAN ANTWOORD DER TWEEDE KAMER, IN ANTWOORD OP DE TROONREDE.

« Sire!

De Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft met warme belangstelling de mededeelingen vernomen, welke zij bij de opening der tegenwoordige zitting van Uwe Majesteit mogt ontvangen, betreffende de belangen en den toestand des Vaderlands. Levendig beseffen wij het gewigt der pligten, welke de Grondwet aan de Volks-vertegenwoordiging oplegt. Wij wenschen, tot vervulling der groote, veelomvattende taak, waartoe zij den wetgever roept, mede te werken met het doel, dat tusschen de Natie en hare Regering die innige overeenstemming, welke de kracht der Regering is, meer dan immer worde gevestigd. Dit heeft Uwe Majesteit gewild, toen Uw koninklijk woord de hervorming besliste; en hieraan moet, in ons oog, de onverwijlde ontwikkeling der vrijheden en regten, welke de Grondwet aan het Nederlandsche volk waarborgt, hieraan moet de regeling van bestuur, die zij verlangt, dienstbaar wezen.

Wij gelooven, Sire! dat, wanneer aldus de Regering nationale kracht wordt, de moeijelijkheden, welke onze finantiële toestand aanbiedt, kunnen worden te boven gekomen. Die moeijelijkheden zijn vermeerderd door een tekort; doch zullen met dekking van dat tekort niet verdwijnen. Zij eischen vooral, dat èn ons stelsel van uitgaven, èn dat onzer belastingen worden herzien en verbeterd. De Natie zal des te gewilliger zijn, naar mate zij meer overtuigd is, dat de offers, die men van haar vergt, teregt worden gevraagd, naar behooren verdeeld en doeltreffend besteed.

Aan den wil zal het vermogen zich paren, zoo de nijverheid haar levensbeginsel, vrije beweging, door wetgeving en bestuur ziet eerbiedigen, en bij beide een juist begrip harer belangen ontmoet.

De koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen hebben hooge aanspraak op nationale belangstelling. Wij zullen het

onzen pligt achten, van het huishouden dier gewesten zorgvuldig kennis te nemen, en de maatregelen, welke tot bevordering van hunnen voorspoed noodig zijn, ijverig te ondersteunen.

De Natie, Sire! kan niet vergeten, dat Gij het zijt, die haar riept tot uitoefening van het regt, waaruit wij onzen oorsprong ontleenen. Wij schatten ons gelukkig, U hiervoor de hulde harer erkentelijkheid te mogen brengen. Koning en Volk zijn tot elkander genaderd; en in deze overtuiging sluiten wij ons aan Uwe Majesteit, om het nieuwe tijdperk, dat Gij opendet, moedig, met vertrouwen op den Goddelijken zegen, in te treden.»

LXXXI.

ANTWOORD DES KONINGS OP HET ADRES DER TWEEDE KAMER.

«Mijne Heeren!

«Ik verzoek u aan de Tweede Kamer Mijnen dank te betuigen voor de hulde, welke zij Mij bij haar adres van antwoord heeft gebragt.

«Ik merk in dit adres tevens met genoegen op, dat de Tweede Kamer het meer dan immer vestigen van eene innige overeenstemming, tusschen de Regering en de Natie, als een doel beschouwt, naar hetwelk de Volks-vertegenwoordiging bij het vervullen harer gewigtige pligten moet streven.

«Ook Ik wensch Mijnerzijds tot het bereiken van dit doel mede te werken.

«Van zijne goede gezindheid heeft Mij de andere tak der wetgevende magt mede de verzekering gegeven.

«Aldus aaneengesloten, Mijne Heeren! kunnen wij de moeijelijkheden van het oogenblik met minder schroom te gemoet gaan, en mogen wij eerbiedig den Goddelijken zegen verbeiden op onze pogingen ten behoeve van een trouw Volk, met hetwelk Ik Mij innig verbonden reken.»

LXXXII.

OVERLIJDEN VAN KONING WILLEM DEN TWEEDE, EN TROONBESTIJGING VAN KONING WILLEM DEN DERDE.

A. PROCLAMATIE VAN HET MINISTERIE.

«*Aan het Nederlandsche Volk*

Het heeft den Almagtige behaagd, onzen beminden Koning, *Willem den Tweede*, tot Zich te roepen.

Na eene flikkering, welke aan eene bedriegelijke hoop voedsel gaf, bezweek Zijne Majesteit heden morgen ten half drie ure.

Diepe rouw overdekke het Vaderland bij het afsterven van eenen Vorst, die Zijn Volk boven alles lief had!

Zijn beminde zoon *Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk* beklimt, naar artikel 13 der Grondwet, den Troon.

Willem de Derde is Koning der Nederlanden.

De geheele Natie is Hem trouw verschuldigd.

In Zijnen naam blijven allen werkzaam tot handhaving van wet, orde en rust.

Reeds zijn de noodige bevelen gegeven, om aan Koning *Willem III* de treurige tijding over te brengen, welke Hem tot de gewigtige taak roept, waarop Zijne geboorte en de Grondwet Hem een onschendbaar regt geven.

Wij verwachten, dat een ieder in zijne betrekking, doordrongen van liefde voor het beminde Huis van Oranje, met kalmte en met warme vaderlandsliefde zal medewerken, om door eene rustige houding, onder den zegen Gods, het welzijn des Vaderlands te bevorderen.

Wij zullen, in afwachting van 's Konings komst, onvermoeid tot hetzelfde doel werkzaam zijn.

's Gravenhage, 17 Maart 1849.

De Minister van Marine,
J. C. Rijk.

De Minister van Binnenl Zaken,
J. M. de Kempenaer.

De Minister van Finantiën,
van Bosse.

De Minister van Koloniën,
G. L. Baud.

De Minister van Justitie,
D. Donker Curtius.

De Minister van Oorlog,
Voet.

De Minister voor de Zaken der Hervormde en andere Eerediensten,
S. van Heemstra.

De Minister voor de Zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst,
J. A. Mutsaers.»

B. MEDEDEELING IN DE TWEEDE KAMER.

In de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van Zaturdag, 17 Maart 1849, waarin de gezamenlijke ministers tegenwoordig waren, heeft Zijne Excellentie de minister van Marine, als tijdelijk voorzitter van den minister-raad, de navolgende mededeeling gedaan:

«Mijne Heeren!

De noodlottigste slag, die Nederland kon treffen, is ons zoo even berigt.

Koning *Willem de Tweede* is niet meer!

Nadat de dag van gisteren de hoop op herstel had zien verlevendigen, heeft in den laatsten nacht eene vernieuwde benaauwdheid een einde gemaakt aan Zijner Majesteits dierbaar en voor het Vaderland zoo hoogst weldadig leven.

Omstreeks half drie ure van dezen morgen gaf Hoogstdezelve den geest.

Diepe droefheid overstelpt onze harten en wordt door geheel het Nederlandsche Volk, dat dezen uitmuntenden Vorst wist te waarderen, gedeeld.

De allereerste kennisgeving van dit smartvolle verlies meenen wij aan de aanwezige Vergadering van 's Volks Vertegenwoordigers verschuldigd te zijn. Van dien treurigen pligt komen wij ons kwijten.

Koning *Willem III* bestijgt den Troon der Nederlanden.

De minister van Buitenlandsche Zaken vertrok gisteren namiddag naar Engeland, om Hoogstdenzelve de berigten van den zorgelijken toestand, waarin Zijn Koninklijke Vader verkeerde, over te brengen, en tot overkomst herwaarts uit te noodigen. Andere afgevaardigden vertrekken heden, om het berigt van het overlijden over te brengen.

In afwachting van de overkomst van dezen onzen geëerbiedigden Koning, bevlijtigen wij ons den geregelden gang van zaken en de behartiging der meest dringende belangen te bevorderen, en rekenen daarbij op de ordelievendheid der Nederlandsche Natie, op haren eerbied voor den ontslapen Vorst en op hare gehechtheid aan haren Koning.»

Daarop is door den voorzitter geantwoord in de navolgende bewoordingen:

«De Vergadering ontvangt met een diep gevoel van smart de kennisgeving, welke door de Regering aan haar is gedaan. Het verlies van den Vorst, die zoo hoog in de achting en de genegenheid der ingezetenen stond aangeschreven, is eene ramp, welke algemeen door de Natie gevoeld zal worden. Meer dan immer beseffen wij allen, hoe de eenstemmige zamenwerking van Regering en Vertegenwoordiging, te midden van deze beproevende omstandigheden, vereischt wordt.

Wij zullen daarin gewis niet achterlijk willen blijven, en gaarne de hand leenen tot die maatregelen, welke in het algemeen belang gevorderd worden. Hoe diep wij ook getroffen zijn door de tijding, welke ons medegedeeld werd, zoo gevoelen wij tevens, dat wij een vast steunpunt vinden in de Grondwet, welke wij allen bezworen hebben, en aan welke wij allen de hand willen houden. Zij rigt onze blikken op den Vorst, die thans de teugels van het bestuur in handen heeft, en zij noemt in *Willem III* den Opvolger van *Willem II*. Trouw aan de Grondwet en gehechtheid aan den Koning, dien zij ons schenkt, wone dus in aller harten, en steeds blijve ons streven, om met alle krachten voor het heil van het Vaderland te waken.»

Vervolgens is besloten, om de door de Regering gedane mededeeling voor kennisgeving aan te nemen en tevens om eene commissie te benoemen tot het ontwerpen van een adres aan Z. M. *Willem III*, ter zake van de ontvangene mededeeling.

C. PROCLAMATIE VAN KONING WILLEM III.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ. ENZ. ENZ.

Geliefde Landgenooten en Onderdanen van alle rangen en standen!

Door het afsterven van Mijnen onvergetelijken Vader geroepen tot den Troon der Nederlanden, gevoel Ik diep het gewigt van de taak, die op Mij rust.

Met het oog op God en vol vertrouwen op een Volk, dat zoo innig met Mijn Huis is verbonden, aanvaard Ik de Regering.

Mijne eerste behoefte was, hiervan, uit Mijne Residentie, openlijk bekendmaking te doen, ofschoon treurige en heilige pligten Mij onverwijld elders roepen.

Willem de Eerste nam het Souverein Gezag op, om het naar eene Constitutie uit te oefenen.

Willem de Tweede wijzigde, in overleg met de Vertegenwoordiging, de Grondwet naar de behoeften des tijds.

Mijne roeping zal het zijn, op denzelfden voet aan die Grondwet volledige werking te geven.

Ik reken, bij de vervulling van die roeping, op de getrouwe medewerking van alle grondwettige magten.

Ik bevestig alle ambtenaren, alle officieren van het leger, van de vloot en van de schutterij, van welken rang zij ook mogen zijn, in hunne betrekkingen.

Nederlanders! blijft getrouw aan de spreuk uwer Vaderen: «Een-

dragt maakt Magt, » en zoekt met Mij de ware vrijheid in onderwerping aan de wet.

Lasten en bevelen, dat de tegenwoordige Proclamatie zal worden afgekondigd in eene plegtige openbare teregtzitting van den Hoogen Raad der Nederlanden, van de Provinciale Geregtshoven en van de Arrondissements-Regtbanken, mitsgaders van de puije der raadhuizen van de hoofdplaatsen der provinciën en der arrondissementen, alwaar zij bovendien zal worden aangeplakt ter plaatse waar zulks aldaar gebruikelijk is, en eindelijk, dat zij in het *Staatsblad* zal worden geplaatst.

Gedaan te 's Gravenhage, op heden den 21 Maart 1849.

WILLEM.

De Minister van Marine,
J. C. Rijk.

De Minister van Buitenl. Zaken,
Lightenvelt.

De Minister van Binnenl. Zaken,
J. M. de Kempenaer.

De Minister van Finantiën,
van Bosse.

De Minister van Koloniën,
G. L. Baud.

De Minister van Justitie,
D Donker Curtius.

De Minister van Oorlog,
Voet.

De Minister voor de Zaken der Hervormde en andere Eerediensten,
S. van Heemstra.

De Minister voor de Zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst,
J. A. Mutsaers.

LXXXIII.

ADRES VAN ROUWBEKLAG DER TWEEDE KAMER, (DEN 23 MAART 1849) AAN DEN KONING OVERGEBRAGT, EN ANTWOORD VAN Z. M.

« SIRE!

Door den raad van ministers is aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal de treurmare overgebragt van het onverwacht overlijden van Uwer Majesteits Koninklijken Vader, van WILLEM II, onzen hooggeschatten en geliefden Koning, wiens nagedachtenis in de dankbare herinnering des Volks zal blijven leven.

Bij de innige droefheid, die ons heeft getroffen, beseffen wij levendig de grievende smart, waarmede de ziel vervuld is van Uwe Majesteit, die niet alleen met ons de algemeene ramp des Vaderlands, maar tevens eenen beminden Vader betreurt.

Als vertegenwoordigers eener Natie, die met onwankelbare trouw is verbonden aan het Doorluchtige Stamhuis van Oranje, gevoelen wij de behoefte, Uwer Majesteit de betuiging aan te bieden, dat wij, met het geheele Nederlandsche Volk, in de droefheid deelen van Uwe Majesteit, van Uwe zoo teregt door allen geëerbiedigde en geliefde Moeder, en van geheel het Koninklijk Geslacht.

Weldra zullen de Staten-Generaal Uwe Majesteit plegtig als Nederlands Koning huldigen; maar reeds nu geven wij aan Uwe Majesteit de verzekering, dat de Tweede Kamer bereid is, om, in gemeen overleg met Uwe Majesteit, mede te werken tot het welzijn van het trouwe Volk, waarover Gij, Sire! volgens de voorschriften der Grondwet geroepen zijt te regeren.

Moge, bij de algemeene deelneming der Natie, de troost der godsdienst de smart van Uwe Majesteit lenigen, en de Goddelijke Voorzienigheid aan Uwe Majesteit moed en kracht schenken, om de gewigtige pligten, die op den Koning rusten, te vervullen.»

Door Z. M. den Koning is op dit adres het volgende geantwoord:

«Mijne Heeren!

Ik ben diep getroffen door de deelneming, welke de Tweede Kamer der Staten-Generaal Mij betoont, bij het grievend verlies, waardoor aan Mij, aan Mijne geliefde Moeder en aan Mijn Huis eene zoo smartelijke wonde is toegebragt.

Die deelneming, de dankbare vereering der nagedachtenis van mijnen onvergetelijken Vader, de uitdrukking van de trouw en verkleefdheid der Natie, maken Mij dit adres zeer welgevallig en vertroostend, en ik verzoek U, Mijne Heeren, mijne erkentelijkheid deswege aan de Kamer te betuigen

Het zal Mijn streven zijn, de voetstappen van Mijn Voorganger te drukken, Wiens hart tot zijnen laatsten stond voor Nederland klopte, en het verheugt Mij de verzekering te ontvangen, dat de Tweede Kamer, in afwachting van Mijne aanstaande plegtige inhuldiging, reeds nu bereid is met Mij mede te werken tot het welzijn van het trouwe Volk, waaraan Mijn leven voortaan zal zijn toegewijd, en welks geluk Ik als één beschouw met het Mijne.»

LXXXIV.

MEDEDEELING VAN HET OVERLIJDEN AAN DE EERSTE KAMER.

In de zitting van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van Vrijdag, 23 Maart 1849, heeft de minister van Marine, als voorzitter van den minister-raad, de navolgende mededeeling gedaan:

«Mijne Heeren!

Toen op den 17 Maart jl. de treurige tijding werd aangebragt, dat het den Almagtige had behaagd onzen beminden Koning *Willem II* tot zich te roepen, en diepe rouw aller harten vervulde, vermeenden 'sKonings ministers de allereerste kennisgeving van dit smartvol verlies aan de Volks-vertegenwoordiging verschuldigd te zijn. Op welke wijze wij ons van die treurige taak bij de Tweede Kamer hebben gekweten, is U, Mijne Heeren, bekend door de *Staats-Courant*, zoomede de woorden, die wij hebben gemeend te moeten rigten aan het Nederlandsche volk.

Gelijktijdig met de mededeelingen aan de Tweede Kamer, hebben wij eene uitnoodiging gerigt aan den Voorzitter van deze Kamer, om haar te zamen te roepen, ten einde gelijke mededeeling te ontvangen.

Sedert heeft Z. M. Koning *Willem III*, op het oogenblik, dat de treurmare aan Hoogstdenzelven werd overgebragt, zich gehaast naar herwaarts te komen, en, hoezeer in diepen rouw gedompeld, zijne eerste oogenblikken gewijd aan de belangen van zijn getrouw volk.

De proclamatie aan dat volk en de aanvaarding van het bewind hebben het U, Mijne Heeren, doen zien.

Onmiddellijk daarop heeft Zijne Majesteit zich gehaast om andere niet minder heilige pligten te vervullen, bij de geëerbiedigde, zoo zwaar beproefde, Koningin-Weduwe, bij het stoffelijk overschot van Hem, die ons allen zoo dierbaar was en wiens nagedachtenis bij ieder regtgeaard Nederlander in zegening zal blijven.

Wij zien ons nu door Z. M. den Koning met de treurige taak belast, aan U, Mijne Heeren, de mededeeling te doen, welke vroeger aan de Tweede Kamer heeft plaats gehad.

Het is van deze droevige taak, dat wij ons heden kwijten.»

LXXXV.

ADRES VAN ROUWBEKLAG DER EERSTE KAMER (OVERGEBRAGT DEN 27 MAART 1849) AAN DEN KONING EN ANTWOORD VAN Z. M.

«SIRE!

Met gemengde aandoeningen naderen wij voor de eerste maal den Troon van Uwe Majesteit.

Het treffend verlies van den ontslapen Koning heeft geheel Nederland met innige smart vervuld. Wij beseffen ten volle, hoe diep dit leed is gedrongen in de harten der leden van het Koninklijk geslacht, van de beminde Koningin-Weduwe en van Uwe Majesteit, die allen in den afgestorven Vorst òf een edel Hoofd, òf een geliefden Echtgenoot, òf een waardigen Vader betreuren. Wij volbrengen dan ook met ontroering den smartelijken pligt, om aan Uwe Majesteit onze opregte deelneming aan de algemeene droefheid plegtig te komen betuigen.

Uw onvergetelijke Vader, Sire! die nimmer schroomde zijn bloed voor het Vaderland te plengen, arbeidde ook onvermoeid aan het welzijn van den Staat. Door wijzigingen in de Grondwet te bevorderen, behartigde Hij 's Lands wezenlijke belangen en bewaarde Hij in zorgvolle tijden onschatbare rust en orde. Vertegenwoordigers van het getrouwe Volk van Nederland, verheugen wij ons, Sire, in U te mogen begroeten den Opvolger in het Koningschap, die het gewigt Zijner moeijelijke taak gevoelt, die het Zijne roeping acht het werk te voltooijen, waarvan *Willem II* de grondslagen heeft gelegd.

Op onze medewerking tot bereiking van dat verheven doel kan Uwe Majesteit volkomen rekenen.

Het is onze vurigste wensch, dat de vereenigde pogingen van Koning en van Vertegenwoording, eendragtiglijk aangewend, zullen strekken tot heil der Natie en van Uwer Majesteits aloude Stamhuis, beide zoo innig aan elkander verbonden.

Moge de Goddelijke Voorzienigheid bij het algemeen gevoelde leed ook zachte vertroosting schenken, en aan U, Sire! moed en krachten verleenen, om Uwe gewigtige taak luisterrijk te volbrengen.»

Door Z. M. den Koning is op dit adres het volgende geantwoord:

«MIJNE HEEREN!

Ik betuig U Mijnen dank voor deze woorden van troost, Mij toegesproken.

Ik verzoek U deze Mijne dankbetuiging aan de gezamenlijke leden der Eerste Kamer van de Staten-Generaal te willen overbrengen.

Teregt wordt het verlies, dat wij leden, door U *treffend* genoemd; want de Koning, wiens vroegtijdig afsterven wij betreuren, was de weldoener van Zijn Volk.

Het is daarom opbeurend voor Mijne diep bedroefde Moeder, voor Mij en voor Mijn geheele Huis, van alle zijden en ook van U, Mijne Heeren! de bewijzen te mogen ontvangen, in welke groote mate de dierbare afgestorvene de opregte liefde van allen verworven had.

Niet minder bemoedigend is het voor Mij, bij den aanvang Mijner Regering, van de Eerste Kamer der Staten Generaal de toezegging te ontvangen van hare medewerking ter ondersteuning Mijner pogingen, die Ik vast besloten heb aan te wenden ter voltooijing van het werk, waarvan Mijn geliefde Vader de grondslagen heeft gelegd.

De Kamer blijve Mij die ondersteuning in ruime mate schenken, en het zal, onder Gods zegen, ons dierbaar Vaderland wel gaan.»

LXXXVI.

INHULDIGING VAN KONING WILLEM III.

Zaturdag 12 Mei 1849 heeft in de Nieuwe Kerk te Amsterdam de plegtige inhuldiging van Koning *Willem III* plaats gehad. Reeds vroegtijdig waren de verschillende tribunes in het statige, en voor deze gelegenheid met vorstelijke pracht ingerigte, tempelgebouw door eene talrijke en aanzienlijke schare vervuld. Nadat allengs ook de verschillende autoriteiten verschenen waren en het corps diplomatique de voor hetzelve bestemde plaats had ingenomen, werden de leden der Staten-Generaal in de kerk binnengeleid, en hielden, onder het voorzitterschap van den heer *L. G. A.* graaf *van Limburg-Stirum*, president der Eerste Kamer, eene kortstondige zitting, tot het benoemen eener commissie, belast om den Koning bij het binnentreden der kerk te ontvangen, en Hoogstdenzelven daarna uitgeleide te doen.

Omstreeks één ure verscheen H. M. de Koningin, met HH. KK. HH. den Prins van Oranje en Prins Maurits der Nederlanden, en vergezeld van HH. KK. HH. de Prinsessen, en plaatste zich in de koninklijke tribune naast den troon. Kort daarna trad Z. M. de Koning, omhangen met den koninklijken mantel, en voorafgegaan door de teekenen der koninklijke waardigheid, bij het programma vermeld, met HH. KK. HH. de Prinsen, en vergezeld van een schitterend gevolg, het gebouw binnen en beklom den troon. Aldaar nedergezeten zijnde, rigtte Zijne Majesteit zich tot de Staten-Generaal, en sprak de volgende rede uit:

« Mijne Heeren! Leden der Staten-Generaal!

Door Mijne geboorte en de Grondwet, na het afsterven van Mijnen onvergetelijken Vader, tot den Koninklijken Troon der Nederlanden geroepen, heb Ik onmiddellijk de regering aanvaard en dit plegtig aan alle Mijne beminde onderdanen bekend gemaakt.

Thans is het oogenblik daar, dat Ik, voor het oog van den Almagtige, die het lot van koningen en volken in handen heeft, Mij, onder inroeping van Zijnen Heiligen Naam, aan Mijn edel, trouw en ordelievend volk zal verbinden.

Hoog is de betrekking, waarin Ik geplaatst ben. Zwaar zijn de pligten, die op Mij rusten. Ook den koningen kleven menschelijke zwakheden aan, en daarom behoeven zij instellingen en zelfstandige voorlichting, opdat de Kroon een brandpunt blijve, dat weldadigen gloed verspreidt.

Dit volk, dat een der eerste is geweest, om uit de duisternis, het geweld en de verdrukking der middeleeuwen, orde en vrijheid en waarborgen voor het behoud van beide te voorschijn te roepen, heeft ook thans weder, naar de behoefte des tijds, zijne instellingen herzien en bevestigd. Koning en Volk, Oranje en Nederland hebben met kalmte dit gewigtig werk volbragt, en de onberekenbare voorregten van rust en vrede zijn het deel van den dierbaren Nederlandschen grond gebleven.

Indien wij het oog slaan op de beroeringen, die een groot deel van Europa teisteren, op de vernietiging der bronnen van bestaan en welvaart, die zulke treffende lessen geven, laat ons dan Gode dankbaar zijn, die het dierbaar Vaderland heeft behoed, en sluiten wij ons naauwer en naauwer aaneen, opdat wij Zijnen zegen mogen waardig blijven.

Laten wij ons dagelijks afvragen, of wij onze pligten als Nederlanders jegens het Vaderland, Ik als Koning, gij, Mijne Heeren! als Vertegenwoordigers des Volks, allen hebben vervuld, en die regter, die in ons binnenste is, dien niemand verloochenen kan, zal ons den weg wijzen tot handhaving der eer, tot bevordering van het belang des lands.

Onze rustige houding in deze bewogene tijden heeft ons niet slechts behoed voor groote rampen: zij heeft ook het aanzien des Rijks vermeerderd; want zij heeft de bewondering van alle beschaafde volken tot zich getrokken.

Ik verbind Mij aan een Volk, grooter in deugden dan in het bezit van een uitgestrekt grondgebied; krachtiger door eensgezindheid dan door zielental. Het is eene grootsche roeping, Koning van zulk een Volk te zijn! »

Na het houden dezer rede verhief zich de Koning, en sprak met luider stemme den bij de Grondwet voorgeschreven eed uit:

«Ik zweer aan het Nederlandsche Volk, dat Ik de Grondwet
«van het Rijk steeds zal onderhouden en handhaven.
«Ik zweer, dat Ik de onafhankelijkheid en het grondgebied des
«Rijks met al Mijn vermogen zal verdedigen en bewaren;
«dat Ik de algemeene en bijzondere vrijheid en de regten
«van alle Mijne onderdanen zal beschermen, en tot instand-
«honding en bevordering van de algemeene en bijzondere wel-
«vaart alle middelen zal aanwenden, welke de wetten ter
«Mijner beschikking stellen, zoo als een goed Koning schuldig
«is te doen.
«Zoo waarlijk helpe Mij God Almagtig!»

Daarna trad de voorzitter der vereenigde vergadering van de Staten-Generaal voor den koninklijken troon, en sprak de bij de Grondwet voorgeschreven plegtige verklaring uit, welke vervolgens door hem en door elk der leden hoofd voor hoofd werd bezworen.

En nu verhief zich de stem van den Koning van Wapenen, die verkondigde: «Z. M. Koning WILLEM III is gehuldigd!» en het *Leve de Koning!* dat hij daarbij voegde, weêrgalmde gelijktijdig uit duizenden van monden binnen het tempelgebouw; terwijl daarbuiten trompetgeschal en het gebulder van het geschut aankondigden, dat de gewigtige plegtigheid was geëindigd, en een aanhoudend vreugdegejuich van de belangstelling der menigte getuigde, die den Dam en omliggende straten vervulde, en den Koning en de Koningin bij den terugkeer naar het paleis met nieuwe geestdrift begroette.

LXXXVII.

GRONDWET

VOOR HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

Naar de officiële uitgave, volgens koninklijk besluit van den 25 October 1848 (Staatsblad n°. 75).

EERSTE HOOFDSTUK.

Van het Rijk en zijn Inwoners.

ARTIKEL 1.

Het Koningrijk der Nederlanden bestaat in Europa uit de tegenwoordige provinciën: Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland, Noordholland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe en het hertogdom Limburg, behoudens de betrekkingen van het hertogdom Limburg, met uitzondering der vestingen Maastricht en Venlo en van hare kringen, tot het Duitsche Verbond.

2. De wet kan provinciën en gemeenten vereenigen en splitsen.

De grenzen van den Staat, van de provinciën en gemeenten kunnen door de wet worden veranderd.

3. Allen, die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hetzij ingezetenen of vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen.

De wet regelt de toelating en de uitzetting van vreemdelingen, en de algemeene voorwaarden, op welke ten aanzien van hunne uitlevering verdragen met vreemde mogendheden kunnen worden gesloten.

4. De uitoefening der burgerlijke regten wordt door de wet bepaald.

5. Om eenig burgerschapsregt te hebben, moet men Nederlander zijn.

6. Ieder Nederlander is tot elke landsbediening benoembaar.

Geen vreemdeling is hiertoe benoembaar, dan volgens de bepalingen der wet.

7. De wet verklaart, wie Nederlanders zijn.

Een vreemdeling wordt niet dan door eene wet genaturaliseerd.

8. Niemand heeft voorafgaand verlof noodig, om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.

9. Ieder ingezeten heeft het regt, om verzoeken aan de bevoegde magt schriftelijk in te dienen, mits die persoonlijk en niet uit naam van meer worden onderteekend, welk laatste alleen kan geschieden door of van wege ligchamen, wettelijk zamengesteld of als zoodanig erkend, en in dat geval niet anders dan over onderwerpen, tot hunne bepaalde werkzaamheden behoorende.

10. Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend.

De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van den Koning.

EERSTE AFDEELING.

Van de Troonopvolging.

11. De Kroon der Nederlanden is en blijft opgedragen aan Zijne Majesteit *Willem Frederik*, Prins van Oranje-Nassau, om door Hem en Zijne wettige nakomelingen te worden bezeten erfelijk, overeenkomstig de navolgende bepalingen.

12. De wettige nakomelingen van den regerenden Koning zijn de kinderen, reeds geboren, of die nog mogten geboren worden, uit zijn tegenwoordig huwelijk met Hare Majesteit *Frederika Louisa Wilhelmina*, Prinses van Pruissen; en voorts in het algemeen alle afstammelingen, welke geboren zullen worden uit een huwelijk, door den Koning, met gemeen overleg der Staten-Generaal aangegaan, of toegestemd.

13. De Kroon gaat over door regt van eerstgeboorte, des dat de oudste zoon van den Koning, of wel het mannelijk oir van den oudsten zoon bij representatie, opvolgt.

14. Bij ontstentenis van mannelijk oir, uit den oudsten zoon gesproten, gaat de Kroon over op diens broeders of hun mannelijk oir, insgelijks door regt van eerstgeboorte en representatie.

15. Bij geheele ontstentenis van mannelijk oir uit het Huis van Oranje-Nassau, gaat de Kroon over op de dochters van den Koning door regt van eerstgeboorte.

16. Ook dochters van den Koning ontbrekende, brengt de oudste dochter van de oudste nedergaande mannelijke lijn uit den laatsten Koning de Koninklijke waardigheid in haar Huis over, en wordt bij voor-overlijden door hare afstammelingen gerepresenteerd.

17. Zoo er geene mannelijke nedergaande lijn uit den laatsten Koning bestaat, erft de oudste nedergaande vrouwelijke lijn, des dat de mannelijke tak vóór de vrouwelijke tak, en de oudste vóór de jongere, en in iederen tak mannen vóór vrouwen, en ouder vóór jonger den voorrang hebben.

18. Wanneer de Koning zonder nakomelingschap sterft, en er geen mannelijk oir uit het Huis van Oranje-Nassau overig is, volgt hem zijne naaste bloedverwante, mits van den Koninklijken Huize zijnde, op, en wordt mede bij voor-overlijden door hare afstammelingen gerepresenteerd.

19. Wanneer eene vrouw de Kroon in een ander Huis heeft overgebragt, treedt dit Huis in alle de regten van het oorspronkelijk Stamhuis, en de vorige artikelen zijn op hetzelve toepasselijk; met dat gevolg, dat haar mannelijk oir vóór alle vrouwen of vrouwelijke afstammelingen erft, en geene andere lijn geroepen wordt, zoolang iemand van hare nakomelingen in leven is.

20. Eene Prinses, buiten toestemming der Staten-Generaal, een huwelijk hebbende aangegaan, heeft geen regt tot de Kroon.

Eene Koningin, buiten die toestemming een huwelijk aangaande, doet afstand van de Kroon.

21. Bij ontstentenis van nakomelingschap uit den tegenwoordigen Koning *Willem Frederik van Oranje-Nassau*, gaat de Kroon over op deszelfs zuster, Prinses *Frederika Louisa Wilhelmina van Oranje*, douairière van wijlen *Carel George August*, Erfprins van Brunswijk-Lunenburg, of hare wettige nakomelingen, uit zoodanig nader huwelijk, als door dezelve, overeenkomstig art. 12, mogt worden aangegaan.

22. Indien ook de wettige nakomelingschap van deze Vorstin ontbreekt, gaat het erfregt over op het wettig mannelijk oir van Prinses *Carolina van Oranje*, zuster van wijlen Prins *Willem den Vijfden*, en gemalin van wijlen den Prins van Nassau-Weilburg, insgelijks door regt van eerstgeboorte en representatie.

23. Wanneer bijzondere omstandigheden eenige veranderingen in de opvolging van den troon noodzakelijk maken, is de Koning bevoegd, daaromtrent eene voordragt te doen, te behandelen op de wijze, ten aanzien van verandering in de Grondwet, in artt. 196, 197 en 199 voorgeschreven.

24. Hetzelfde vindt plaats, wanneer er geen bevoegde opvolger naar deze Grondwet bestaat.

Is de opvolger niet benoemd of ontbreekt hij bij overlijden des Konings, dan geschiedt de benoeming door de Staten-Generaal, daartoe in dubbelen getale bijeengeroepen, in vereenigde zitting.

25. In de gevallen, in artt. 21, 22, 23 en 24 omschreven, wordt de troonopvolging geregeld naar de bepalingen van artt. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 en 19.

26. De Koning kan geene vreemde Kroon dragen, met uitzondering van die van Luxemburg.

In geen geval kan de zetel der regering buiten het Rijk worden verplaatst.

TWEEDE AFDEELING.

Van het inkomen der Kroon.

27. Behalve het inkomen uit de domeinen, door de wet van den 26sten Augustus 1822 afgestaan en in 1848 door den Koning tot kroondomeinen aan den Staat teruggegeven, geniet Koning *Willem II* een jaarlijksch inkomen van één millioen gulden uit 's Lands kas.

Bij elke nieuwe troonsbeklimming wordt het inkomen der Kroon door de wet geregeld.

28. Den Koning worden tot deszelfs gebruik zomer- en winterverblijven in gereedheid gebragt, voor welker onderhoud echter niet meer dan *f* 50,000 jaarlijks ten laste van den Lande kunnen worden gebragt.

29. De Koning en de Prins van Oranje zijn vrij van alle personele lasten.

Geen vrijdom van eenige andere belasting wordt door hen genoten.

30. De Koning rigt zijn Huis naar eigen goedvinden in.

31. Het jaarlijksch inkomen eener Koningin-weduwe, gedurende haren weduwelijken staat, uit 's Lands kas is *f* 150,000.

32. De oudste van des Konings zonen, of verdere mannelijke nakomelingen, die de vermoedelijke erfgenaam is van de Kroon, is des Konings eerste onderdaan, en voert den titel van *Prins van Oranje.*

33. De Prins van Oranje geniet als zoodanig uit 's Lands kas een jaarlijksch inkomen van *f* 100,000, te rekenen van den tijd, dat hij den ouderdom van achttien jaren zal hebben vervuld; dit inkomen wordt gebragt op *f* 200,000, na het voltrekken van een huwelijk, overeenkomstig art. 12 dezer Grondwet.

DERDE AFDEELING.

Van de voogdij des Konings.

34. De Koning is meerderjarig, als zijn achttiende jaar vervuld is.

35. Zoolang de Koning minderjarig is, staat hij onder de voogdij van eenige leden van het Koninklijk Huis en eenige aanzienlijke Nederlanders.

36. De voogdij wordt geregeld en de voogden worden benoemd door eene wet.

Over het ontwerp dier wet nemen de Staten-Generaal hun besluit in eene vereenigde zitting der beide kamers.

37. Deze wet wordt nog bij het leven van den Koning, voor het geval der minderjarigheid zijns opvolgers, gemaakt. Mogt dit niet zijn geschied, zoo worden, is het doenlijk, eenige der naaste bloedverwanten van den minderjarigen Koning over de regeling der voogdij gehoord.

38. Alvorens de voogdij te aanvaarden, legt elk der voogden, in eene vereenigde zitting van de beide kamers der Staten-Generaal, in handen van den voorzitter, den volgenden eed of belofte af:

«Ik zweer (beloof) trouw aan den Koning; ik zweer (beloof) «al de pligten, welke de voogdij mij oplegt, heilig te vervullen, «en er mij bijzonder op te zullen toeleggen, om den Koning «gehechtheid aan de Grondwet en liefde voor zijn volk in te «boezemen.

«Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!» («Dat beloof ik!»)

39. Ingeval de Koning buiten staat geraakt de regering waar te nemen, wordt in het noodige toezigt over zijn persoon voorzien naar de voorschriften omtrent de voogdij van een minderjarigen Koning, in art. 36 en volgende bepaald.

VIERDE AFDEELING.

Van het Regentschap.

40. Gedurende de minderjarigheid van den Koning wordt het koninklijk gezag waargenomen door eenen Regent.

41. De Regent wordt benoemd door eene wet, die tevens de opvolging in het regentschap, tot 's Konings meerderjarigheid toe, kan regelen. Over het ontwerp dier wet nemen de Staten-Generaal hun besluit in eene vereenigde zitting der beide kamers.

De wet wordt nog bij het leven van den Koning, voor het geval der minderjarigheid zijns opvolgers, gemaakt.

42. Het koninklijk gezag wordt mede aan eenen Regent opgedragen, ingeval de Koning buiten staat geraakt de regering waar te nemen.

Wanneer dit aan den Raad van State, vereenigd met de hoofden der ministeriële departementen, na een naauwkeurig onderzoek, is gebleken, roept deze vergadering onverwijld de Staten-Generaal in dubbelen getale bijeen, om hun van het voorhanden geval verslag te doen.

43. De Staten-Generaal onderzoeken het verslag, en, zoo zij in een besluit, in vereenigde zitting der beide kamers in dubbelen getale genomen, er de juistheid van erkend hebben, wordt in den vorm eener plegtig af te kondigen wet verklaard, dat het geval, in het vorig artikel bedoeld, aanwezig is.

44. Wanneer de Prins van Oranje zijn achttiende jaar niet heeft vervuld, wordt in het regentschap, gelijk in artt. 40 en 41 is bepaald, voorzien, voor zoolang de Koning tot het waarnemen der regering buiten staat blijft, en de Prins van Oranje zijn achttiende jaar niet heeft vervuld.

45. De Regent legt, in eene vereenigde zitting van de beide kamers der Staten-Generaal, in handen van den voorzitter den volgenden eed of belofte af:

«Ik zweer (beloof) trouw aan den Koning; ik zweer (beloof), «dat ik in de waarnemidg van het koninklijk gezag, zoolang de «Koning minderjarig is (zoolang de Koning buiten staat blijft «de regering waar te nemen), de Grondwet van het Rijk steeds «zal onderhouden en handhaven.

«Ik zweer (beloof), dat ik de onafhankelijkheid en het grond-
«gebied des Rijks met al mijn vermogen zal verdedigen en
«bewaren; dat ik de algemeene en bijzondere vrijheid, en de
«regten van alle des Konings onderdanen, en van elk hunner
«zal beschermen, en tot instandhouding en bevordering van de
«algemeene en bijzondere welvaart alle middelen aanwenden,
«welke de wetten ter mijner beschikking stellen, gelijk een
«goed en getrouw Regent schuldig is te doen.

«Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!» («Dat beloof ik!»)

46. Wanneer de Prins van Oranje zijn achttiende jaar vervuld heeft, is hij, in het geval van art. 42, van regtswege Regent.

47. Totdat in het geval, in art. 42 aangewezen, de Prins van Oranje of de benoemde Regent het regentschap heeft aanvaard, wordt het koninklijk gezag waargenomen door de vergadering, zamengesteld als in art. 42 is voorgeschreven.

Hetzelfde vindt plaats, zoo, bij overlijden des Konings, een Regent voor den minderjarigen opvolger of ook de bevoegde opvolger ontbreekt, totdat de benoemde Regent of opvolger de regering heeft aanvaard.

De leden van deze vergadering leggen in handen van den door hen gekozen voorzitter, en deze in eene vereenigde zitting van de beide kamers der Staten-Generaal, den volgenden eed of belofte af:

«Ik zweer (beloof), dat ik, als lid (voorzitter) van dezen rege-
«ringsraad, in de waarneming van het koninklijk gezag de Grond-
«wet zal helpen onderhouden en handhaven.

«Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!» («Dat beloof ik!»)

48. Eene wet bepaalt, bij de benoeming van den Regent of bij de aanvaarding van het regentschap door den Prins van Oranje, de som, die op het jaarlijksch inkomen van de Kroon zal worden genomen voor de kosten van het regentschap.

Deze bepaling kan gedurende het regentschap niet worden veranderd.

49. De Koning, op wien art. 43 is toegepast, herneemt zoodra mogelijk de waarneming der regering, krachtens eene wet, waarin die, welke in het genoemde artikel is bedoeld, wordt afgeschaft.

Tot aan deze afschaffing zijn de hoofden der ministeriële departementen, gelijk de voogden, persoonlijk gehouden, aan de kamers der Staten-Generaal, zoo dikwerf het wordt gevraagd, van des Konings toestand verslag te doen.

VIJFDE AFDEELING.

Van de Inhuldiging des Konings.

50. De Koning, de regering aanvaard hebbende, wordt zoodra mogelijk plegtig beëedigd en ingehuldigd binnen de stad Amsterdam, in eene openbare en vereenigde zitting der beide kamers van de Staten-Generaal.

51. In deze vergadering wordt door den Koning de volgende eed of belofte op de Grondwet afgelegd:

«Ik zweer (beloof) aan het Nederlandsche volk, dat ik de Grond-«wet van het Rijk steeds zal onderhouden en handhaven.

«Ik zweer (beloof), dat ik de onafhankelijkheid en het grond-«gebied des Rijks met al mijn vermogen zal verdedigen en «bewaren; dat ik de algemeene en bijzondere vrijheid en de «regten van al mijne onderdanen zal beschermen, en tot in-«standhouding en bevordering van de algemeene en bijzondere «welvaart alle middelen zal aanwenden, welke de wetten ter «mijner beschikking stellen, zoo als een goed Koning schuldig «is te doen.

«Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!» («Dat beloof ik!»)

52. Na het afleggen van dezen eed of belofte wordt de Koning in dezelfde vergadering gehuldigd door de Staten-Generaal, wier voorzitter de volgende plegtige verklaring uitspreekt, die vervolgens door hem en elk der leden, hoofd voor hoofd, beëedigd of bevestigd wordt.

«Wij ontvangen en huldigen, in naam van het Nederlandsche «volk en krachtens de Grondwet, U als Koning: wij zweren (be-«loven), dat wij uwe onschendbaarheid en de regten uwer Kroon «zullen handhaven; wij zweren (beloven) alles te zullen doen, «wat goede en getrouwe Staten-Generaal schuldig zijn te doen.

«Zoo waarlijk helpe ons God almagtig!» («Dat beloven wij!»)

ZESDE AFDEELING.

Van de magt des Konings.

53. De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoordelijk.

54. De uitvoerende magt berust bij den Koning.

55. De Koning heeft het opperbestuur der buitenlandsche betrekkingen.

56. De Koning verklaart oorlog. Hij geeft daarvan onmiddellijk kennis aan de beide kamers der Staten-Generaal, met bijvoeging van zoodanige mededeelingen, als hij met het belang en de zekerheid van het Rijk bestaanbaar acht.

57. De Koning maakt en bekrachtigt vredes- en alle andere verdragen met vreemde mogendheden.

Hij deelt den inhoud dier verdragen mede aan de beide kamers der Staten-Generaal, zoodra hij oordeelt, dat het belang en de zekerheid van het Rijk zulks toelaten.

Verdragen, welke, hetzij afstand of ruiling van eenig grondgebied des Rijks in Europa of in andere werelddeelen, hetzij eenige andere bepaling of verandering, wettelijke regten betreffende, inhouden, worden door den Koning niet bekrachtigd, dan nadat de Staten-Generaal die bepaling of verandering hebben goedgekeurd.

58. De Koning heeft het oppergezag over zee- en landmagt.

De militaire officieren worden door hem benoemd. Zij worden door hem bevorderd, ontslagen of op pensioen gesteld, volgens de regels, door de wet te bepalen.

De pensioenen worden door de wet geregeld.

59. De Koning heeft het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

De reglementen op het beleid der regering aldaar worden door de wet vastgesteld.

Het muntstelsel wordt door de wet geregeld.

Andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan.

60. De Koning doet jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstandig verslag geven van het beheer dier koloniën en bezittingen en van den staat, waarin zij zich bevinden.

De wet regelt de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen.

61. De Koning heeft het opperbestuur van de algemeene geldmiddelen. Hij regelt de bezoldiging van alle collegiën en ambtenaren, die uit 's lands kas worden betaald.

De wet regelt de bezoldiging van de ambtenaren der regterlijke magt.

De Koning brengt de bezoldiging op de begrooting der staatsbehoeften.

De pensioenen der ambtenaren worden door de wet geregeld.

62. De Koning heeft het regt van de munt. Hij vermag zijne beeldtenis op de muntspeciën te doen stellen.

63. De Koning verleent adeldom.

Vreemde adeldom kan door geen Nederlander worden aangenomen.

64. Ridder-orden worden door eene wet, op het voorstel des Konings, ingesteld.

65. Vreemde orden, waaraan geene verpligtingen verbonden zijn, mogen worden aangenomen door den Koning, en, met zijne toestemming, door de Prinsen van zijn Huis.

In geen geval mogen de onderdanen des Konings vreemde ordeteekenen, titels, rang of waardigheid aannemen, zonder zijn bijzonder verlof.

66. De Koning heeft het regt van gratie van straffen, door regterlijke vonnissen opgelegd.

Wanneer het veroordeelingen betreft tot drie jaren gevangenis en daar beneden en tot geldboete, hetzij te zamen, hetzij afzonderlijk, oefent de Koning dat regt uit, na gehoord advijs van den regter, die het vonnis heeft gewezen; in de overige zaken, na gehoord advijs van den Hoogen Raad.

Amnessie en abolitie worden niet dan door eene wet toegestaan.

67. Dispensatie wordt door den Koning slechts verleend van eene bepaalde wet, in de gevallen, door de wet omschreven.

68. De Koning beslist alle geschillen van bestuur, welke tusschen twee of meer provinciën ontstaan, wanneer hij die niet in der minne kan doen bijleggen.

69. De Koning draagt aan de Staten-Generaal ontwerpen van wet voor, en doet zoodanige andere voorstellen, als hij noodig oordeelt.

Hij heeft het regt, om de voorstellen, hem door de Staten-Generaal gedaan, al of niet goed te keuren.

70. De Koning heeft het regt, om de kamers der Staten-Generaal, elke afzonderlijk of beide te zamen, te ontbinden.

Het besluit, waardoor die ontbinding wordt uitgesproken, houdt tevens den last in tot het verkiezen van nieuwe kamers binnen veertig dagen, en tot het zamenkomen der nieuw verkozen kamers binnen twee maanden.

ZEVENDE AFDEELING.

Van den Raad van State en de Ministeriële Departementen.

71. Er is een Raad van State, welks zamenstelling en bevoegdheid worden geregeld door de wet.

De Koning is voorzitter van den Raad, en benoemt de leden.

De Prins van Oranje heeft echter, nadat zijn achttiende jaar is vervuld, zitting van regtswege en eene raadgevende stem.

72. De Koning brengt ter overweging bij den Raad van State alle voorstellen, door hem aan de Staten-Generaal te doen, of door deze aan hem gedaan, alsmede alle algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat en van zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen.

Aan het hoofd der uit te vaardigen wetten en bevelen wordt melding gemaakt, dat de Raad van State deswege gehoord is.

De Koning neemt wijders de gedachten van den Raad van State in over alle zaken van algemeen of bijzonder belang, waarin hij zulks noodig oordeelt.

De Koning alleen besluit, en geeft telkens van zijn genomen besluit kennis aan den Raad.

73. De Koning stelt ministeriële departementen in, benoemt er de hoofden van, en ontslaat die naar welgevallen.

De hoofden der ministeriële departementen zorgen voor de uitvoering der Grondwet en der andere wetten, voor zooverre die van de Kroon afhangt.

Hunne verantwoordelijkheid wordt geregeld door de wet.

Alle koninklijke besluiten en beschikkingen worden door een der hoofden van de ministeriële departementen mede-onderteekend.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de Staten-Generaal.

EERSTE AFDEELING.

Van de Zamenstelling der Staten-Generaal.

74. De Staten-Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche volk.

75. De Staten-Generaal zijn verdeeld in eene Eerste en Tweede Kamer.

76. De leden der Tweede Kamer worden in de kiesdistricten, waarin het Rijk verdeeld wordt, gekozen door de meerderjarige ingezetenen, Nederlanders, in het volle genot der burgerlijke en burgerschapsregten, en betalende in de directe belastingen eene som, die, overeenkomstig met de plaatselijke gesteldheid, doch niet beneden het bedrag van *f* 20, noch boven dat van *f* 160, in de kieswet zal worden vereischt.

77. Het getal van de leden der Tweede Kamer wordt bepaald naar de bevolking, voor ieder 45,000 één.

De verdere regels ten aanzien van het kiesregt stelt de kieswet.

78. De Eerste Kamer bestaat uit 39 leden.

Zij moeten behooren tot de hoogst-aangeslagenen in de rijks-directe belastingen.

Het getal dezer hoogst-aangeslagenen, waaruit zij worden gekozen, wordt in elke provincie zoo bepaald, dat op iedere drie duizend zielen één, die tevens de overige vereischten bezit om lid dezer Kamer te zijn, verkiesbaar is.

Deze overige vereischten zijn dezelfde, welke voor de leden der Tweede Kamer worden gevorderd.

Zij worden verkozen door de Provinciale Staten in de volgende verhouding:

Noordbrabant . . .	5
Gelderland	5
Zuidholland . . .	7
Noordholland . . .	6
Zeeland	2
Utrecht	2
Friesland	3
Overijssel	3
Groningen	2
Drenthe	1
Limburg	3
	39

Ingeval van vereeniging of splitsing van provinciën voorziet de-

zelfde wet, die dit beveelt, in de wijziging, welke daardoor in deze verhouding noodig zal worden bevonden.

TWEEDE AFDEELING.

Van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

79. Om tot lid der Tweede Kamer verkiesbaar te zijn, wordt alleen vereischt, dat men Nederlander, in het volle genot der burgerlijke en burgerschapsregten zij en den ouderdom van dertig jaren hebbe vervuld.

80. Die te gelijk of op meer dan ééne plaats tot lid van de Eerste of van de Tweede of van beide Kamers is gekozen, verklaart, welke dier benoemingen hij aanneemt.

81. De leden der Tweede Kamer hebben zitting gedurende vier jaren.

De helft van hen valt om de twee jaren uit, volgens een daarvan te maken rooster. De uitvallende zijn dadelijk weder verkiesbaar.

82. De leden stemmen, elk volgens eed en geweten, zonder last van of ruggespraak met hen, die benoemen.

83. Bij het aanvaarden hunner betrekking leggen zij, ieder op de wijze zijner godsdienstige gezindheid, den volgenden eed of belofte af:

«Ik zweer (beloof) getrouwheid aan de Grondwet.

«Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!» («Dat beloof ik!»)

Alvorens tot dien eed of belofte te worden toegelaten, leggen zij den volgenden eed (verklaring en belofte) van zuivering af:

«Ik zweer (verklaar), dat ik, om tot lid van de Tweede Kamer «der Staten-Generaal te worden benoemd, directelijk of indirec«telijk, aan geene personen, hetzij in of buiten het bestuur, on«der wat naam of voorwendsel ook, eenige giften of gaven beloofd «of gegeven heb, noch beloven of geven zal.

«Ik zweer (beloof), dat ik, om iets hoegenaamd in deze be«trekking te doen of te laten, van niemand hoegenaamd eenige «beloften of geschenken aannemen zal, directelijk of indirectelijk.

«Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!» («Dat verklaar en «beloof ik!»)

Deze eeden (beloften en verklaring) worden afgelegd in handen van den Koning, of in de vergadering der Tweede Kamer, in handen van den voorzitter, daartoe door den Koning gemagtigd.

84. De voorzitter wordt door den Koning benoemd voor het tijdperk eener zitting, uit eene door de Kamer aangeboden opgave van drie leden.

85. De leden genieten, tot vergoeding der reiskosten, eens, heen en terug, voor elke zitting, zoodanige som, als naar de afstanden door de wet zal worden geregeld.

Als verdere schadeloosstelling wordt hun toegelegd eene som van *f* 2000 's jaars.

Deze schadeloosstelling wordt, voor den tijd der zitting, niet genoten door hen, die gedurende de geheele zitting afwezig bleven.

DERDE AFDEELING.

Van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

86. De leden der Eerste Kamer hebben zitting gedurende negen jaren.

Een derde gedeelte treedt om de drie jaren af, volgens een daarvan te maken rooster. De uitvallende leden zijn dadelijk weder verkiesbaar. Art. 82 is op hen van toepassing.

Zij leggen, bij het aanvaarden hunner betrekking, in handen van den Koning, gelijke eeden (beloften en verklaring) af, als voor de leden der Tweede Kamer zijn bepaald.

Zij genieten reis- en verblijfkosten volgens de wet.

87. De voorzitter wordt door den Koning benoemd, voor het tijdperk eener zitting.

VIERDE AFDEELING.

Beschikkingen, aan beide kamers gemeen.

88. Niemand kan te gelijk lid der beide kamers zijn.

89. De hoofden der ministeriële departementen hebben zitting in de beide kamers. Zij hebben alleen eene raadgevende stem, ten ware zij tot leden der vergadering mogten benoemd zijn.

Zij geven aan de kamers, hetzij mondeling hetzij schriftelijk, de verlangde inlichtingen, waarvan het verleenen niet strijdig kan worden geoordeeld met het belang en de zekerheid van het Rijk, de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

Zij kunnen door elke der kamers worden uitgenoodigd, om te dien einde ter vergadering tegenwoordig te zijn.

90. De Tweede Kamer heeft het regt van onderzoek (enquête), te regelen door de wet.

91. De leden der Staten-Generaal kunnen niet te gelijk zijn leden of procureur-generaal van den Hoogen Raad, noch leden van de Rekenkamer, noch commissaris des Konings in de provinciën, noch geestelijken, noch bedienaren van de godsdienst.

Krijgslieden in werkelijke dienst, het lidmaatschap van eene der beide kamers aanvaardende, zijn gedurende dat lidmaatschap van regtswege op non-activiteit. Ophoudende lid te zijn, keeren zij tot de werkelijke dienst terug.

De ambtenaren, die ter verkiezing voorzitten, zijn binnen het district, waarin zij voorzitten, niet benoembaar.

Leden der Staten-Generaal, een bezoldigd staats-ambt aannemende of bevordering in de staatsdienst verwervende, houden op leden der kamers te zijn, maar zijn dadelijk weder verkiesbaar.

92. De leden der kamers zijn niet geregtelijk vervolgbaar wegens de advijzen, door hen in de vergadering uitgebragt.

93. Elke kamer onderzoekt de geloofsbrieven harer nieuw inkomende leden, en beslist de geschillen, welke aangaande die geloofsbrieven of de verkiezing zelve oprijzen.

94. Elke kamer benoemt haren griffier buiten haar midden.

95. De Staten-Generaal vergaderen ten minste eenmaal 's jaars.

Hunne gewone vergadering wordt geopend op den derden Maandag in September.

De Koning roept de buitengewone vergadering bijeen, zoo dikwijls hij zulks noodig oordeelt.

96. De afzonderlijke zittingen der beide kamers, en even zoo de vereenigde zittingen, worden in het openbaar gehouden.

De deuren worden gesloten, wanneer een tiende gedeelte der aanwezige leden het vordert of de voorzitter het noodig keurt.

De vergadering beslist, of met gesloten deuren zal worden beraadslaagd.

Over de punten, in besloten vergadering behandeld, kan daarin ook een besluit worden genomen.

97. De Staten-Generaal, bij overlijden des Konings of bij afstand van de Kroon niet vergaderd zijnde, vergaderen zonder voorafgaande oproeping.

Deze buitengewone vergadering wordt op den vijftienden dag na het overlijden of na den afstand geopend. Zijn de kamers ontbonden, dan vangt deze termijn aan van den afloop der nieuwe verkiezingen.

98. De vergadering der Staten-Generaal wordt, in vereenigde zitting der beide kamers, door den Koning of door eene commissie van zijnentwege, geopend. Zij wordt op dezelfde wijze gesloten, wanneer hij oordeelt, dat het belang van het Rijk niet vordert de vergadering langer bijeen te houden.

De gewone jaarlijksche vergadering blijft ten minste twintig dagen bijeen, tenzij de Koning gebruik make van het regt, in art. 70 omschreven.

99. Bij ontbinding van eene der kamers of van beide, sluit de Koning tevens de vergadering der Staten-Generaal.

100. De kamers mogen, noch afzonderlijk, noch in vereenigde zitting, beraadslagen of besluiten, zoo niet meer dan de helft der leden tegenwoordig is.

101. Alle besluiten worden door volstrekte meerderheid der stemmende leden opgemaakt.

Bij staken van stemmen wordt het nemen van het besluit tot eene volgende vergadering uitgesteld.

In deze, en evenzoo in eene voltallige vergadering, wordt, bij staken van stemmen, het voorstel geacht niet te zijn aangenomen.

102. Over alle zaken wordt mondeling en bij hoofdelijke oproeping

gestemd, doch bij het doen van keuzen of voordragten van personen, bij besloten en ongeteekende briefjes.

103. Bij eene vereenigde zitting worden de beide kamers als slechts ééne beschouwd en nemen hare leden, naar willekeur, door elkander plaats.

De voorzitter der Eerste Kamer heeft de leiding der vergadering.

VIJFDE AFDEELING.

Van de Wetgevende Magt.

104. De wetgevende magt wordt gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal uitgeoefend.

105. De Koning zendt zijne voorstellen, hetzij van wet, hetzij andere, aan de Tweede Kamer, bij eene schriftelijke boodschap, welke de redenen van het voorstel inhoudt, of door eene commissie.

106. Over eenig ingekomen voorstel des Konings wordt door de volle Kamer niet beraadslaagd, dan nadat het is overwogen in de onderscheidene afdeelingen, waarin al de leden der Kamer zich verdeelen en welke op gezette tijden bij loting vernieuwd worden.

107. De Tweede Kamer heeft het regt, wijzigingen in een voorstel des Konings te maken.

108. Wanneer de Tweede Kamer tot aanneming van het voorstel, hetzij onveranderd, hetzij gewijzigd, besluit, zendt zij het aan de Eerste Kamer met het volgende formulier:

«De Tweede Kamer der Staten-Generaal zendt aan de Eerste «Kamer het hiernevensgaande voorstel des Konings, en is van «oordeel, dat het, zoo als het dáár ligt, door de Staten-Gene-«raal behoort te worden aangenomen.»

Wanneer de Tweede Kamer tot het niet-aannemen van het voorstel besluit, geeft zij daarvan kennis aan den Koning met het volgende formulier:

«De Tweede Kamer der Staten-Generaal betuigt den Koning «haren dank voor zijnen ijver in het bevorderen van 's Rijks be-«langen, en verzoekt hem eerbiedig, het gedane voorstel in nadere «overweging te nemen.»

109. De Eerste Kamer overweegt, met inachtneming van art. 106, het voorstel, zoodanig als het door de Tweede Kamer is aangenomen.

Wanneer zij tot aanneming van het voorstel besluit, geeft zij daarvan kennis aan den Koning en aan de Tweede Kamer met de volgende formulieren:

«*Aan den Koning.*

«De Staten-Generaal betuigen den Koning hunnen dank voor «zijnen ijver in het bevorderen van 's Rijks belangen, en ver-«eenigen zich met het voorstel, zoo als het dáár ligt.»

«*Aan de Tweede Kamer.*

«De Eerste Kamer der Staten-Generaal geeft aan de Tweede «Kamer kennis, dat zij zich heeft vereenigd met het voorstel «betrekkelijk ......, op den .... aan haar door de «Tweede Kamer toegezonden.»

Wanneer de Eerste Kamer tot niet-aanneming van het voorstel besluit, geeft zij daarvan kennis aan den Koning en aan de Tweede Kamer met de volgende formulieren:

«*Aan den Koning.*

«De Eerste Kamer der Staten-Generaal betuigt den Koning «haren dank voor zijnen ijver in het bevorderen van 's Rijks «belangen, en verzoekt hem eerbiedig, het gedane voorstel in «nadere overweging te nemen.»

«*Aan de Tweede Kamer.*

«De Eerste Kamer der Staten-Generaal geeft aan de Tweede «Kamer kennis, dat zij den Koning eerbiedig heeft verzocht, «het voorstel betrekkelijk ....., op den ..... aan haar door «de Tweede Kamer toegezonden, in nadere overweging te «nemen.»

110. De Staten-Generaal hebben het regt, voorstellen van wet aan den Koning te doen.

111. De voordragt daartoe behoort uitsluitend aan de Tweede Kamer, die het voorstel overweegt op gelijke wijze als zulks ten aanzien van 's Konings voorstellen is bepaald, en, na aanneming, aan de Eerste Kamer verzendt met het volgende formulier:

«De Tweede Kamer der Staten-Generaal zendt aan de Eerste «Kamer het hiernevens gaande voorstel, en is van oordeel, dat «de Staten-Generaal daarop 's Konings bewilliging behooren te «verzoeken.»

112. Wanneer de Eerste Kamer, na daarover op de gewone wijze te hebben beraadslaagd, het voorstel goedkeurt, zendt zij het aan den Koning met het volgende formulier:

«De Staten-Generaal, oordeelende, dat het nevensgaande voor«stel zou kunnen strekken tot bevordering van 's Rijks belan«gen, verzoeken eerbiedig daarop 's Konings bewilliging.»

Voorts geeft zij daarvan kennis aan de Tweede Kamer met het volgende formulier:

«De Eerste Kamer der Staten-Generaal geeft kennis aan de «Tweede Kamer, dat zij zich heeft vereenigd met het van haar «op den ..... ontvangen voorstel betrekkelijk ....., en daarop «namens de Staten-Generaal 's Konings bewilliging heeft verzocht.»

Wanneer de Eerste Kamer het voorstel niet goedkeurt, zoo geeft zij daarvan kennis aan de Tweede Kamer met het volgende formulier:

«De Eerste Kamer der Staten-Generaal heeft geene genoeg-

«zame reden gevonden, om op het hiernevens teruggaande voor-
«stel 's Konings bewilliging te verzoeken.»

113. Andere voordragten, dan voorstellen van wet, kunnen door elke Kamer afzonderlijk aan den Koning worden gedaan.

114. De Koning doet de Staten-Generaal zoo spoedig mogelijk kennis dragen, of hij een voorstel van wet, door hen aangenomen, al dan niet goedkeurt. Die kennisgeving geschiedt met een der volgende formulieren:

«De Koning bewilligt in het voorstel.»

of:

«De Koning houdt het voorstel in overweging.»

115. Alle voorstellen van wet, door den Koning en de beide kamers der Staten-Generaal aangenomen, verkrijgen kracht van wet en worden door den Koning afgekondigd.

De wetten zijn onschendbaar.

116. De wijze van afkondiging der wetten, en de tijd, wanneer zij verbindende zijn, worden door de wet geregeld.

Het formulier van afkondiging is het volgende:

«Wij, enz......, Koning der Nederlanden, enz...... allen,
«die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:
«Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat enz.
(De beweegredenen der wet.)
«Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met
«gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en
«verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze, enz.
(De inhoud der wet.)
«Gegeven,» enz.

117. Ten aanzien der algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat bepaalt de wet insgelijks de wijze van afkondiging en het tijdstip, waarna zij zullen werken.

118. De Grondwet en andere wetten zijn alleen voor het Rijk in Europa verbindende, tenzij het tegendeel daarin wordt uitgedrukt.

ZESDE AFDEELING.

Van de Begrooting.

119. Door de wet worden de begrootingen van alle uitgaven des Rijks vastgesteld, en de middelen tot dekking aangewezen.

120. De ontwerpen der algemeene begrootings-wetten worden jaarlijks van wege den Koning aan de Tweede Kamer aangeboden, dadelijk na het openen der gewone vergadering van de Staten-Generaal, vóór den aanvang van het jaar, waarvoor de begrootingen moeten dienen.

121. Geen hoofdstuk der begrooting van uitgaven kan meer dan die voor één departement van algemeen bestuur behelzen.

Ieder hoofdstuk wordt in een of meer ontwerpen van wet vervat.

Door zoodanige wet kan overschrijving worden toegestaan.

122. De verantwoording van de staats-uitgaven en ontvangsten over elk dienstjaar wordt, onder overlegging van de door de Rekenkamer goedgekeurde rekening, aan de wetgevende magt gedaan.

Het slot der rekening wordt door de wet vastgesteld.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Provinciale Staten en de Gemeentebesturen.

EERSTE AFDEELING.

Van de zamenstelling der Provinciale Staten.

123. De leden der Provinciale Staten worden voor zes jaren, onmiddellijk door de ingezetenen, bezittende de vereischten, in art. 76 vermeld, naar de bepalingen der wet gekozen.

De helft dier leden treedt om de drie jaren af.

124. Niemand kan te gelijk zijn lid der Eerste Kamer van de Staten-Generaal en lid der Staten eener provincie, noch ook lid der Staten van meer dan ééne provincie.

125. De leden der Provinciale Staten leggen, bij het aanvaarden hunner betrekking, ieder op de wijze zijner godsdienstige gezindheid, den volgenden eed of belofte af:

«Ik zweer (beloof) trouw aan de Grondwet en aan de wetten «des Rijks.

«Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!» («Dat beloof ik!»)

Zij worden tot dien eed (belofte) toegelaten, na alvorens te hebben afgelegd den eed (verklaring en belofte) van zuivering, hierboven in art. 83 voor de leden der Staten-Generaal bepaald.

126. De Staten vergaderen zoo dikwerf in het jaar als de wet bepaalt, en bovendien wanneer zij door den Koning buitengewoon worden bijeengeroepen.

De vergaderingen zijn openbaar, met hetzelfde voorbehoud als ten aanzien van de vergadering der kamers van de Staten-Generaal is bepaald in art. 96.

127. De leden der Staten stemmen, elk volgens eed en geweten, zonder last van of ruggespraak met hen, die benoemen.

128. Omtrent het beraadslagen en stemmen gelden de regels, in de artt. 100, 101 en 102 ten aanzien van de kamers der Staten-Generaal voorgeschreven.

TWEEDE AFDEELING.

Van de magt der Provinciale Staten.

129. De Staten dragen jaarlijks de kosten van hun bestuur, voor zooveel het rijks-bestuur is, aan den Koning voor, die ze, ingeval van goedkeuring, op de begrooting der staatsbehoeften brengt.

De begrooting der enkel provinciale en huishoudelijke inkomsten en uitgaven, door de Staten mede jaarlijks opgemaakt, vereischt 's Konings goedkeuring.

Provinciale belastingen tot dekking dezer uitgaven, door de Staten aan den Koning voorgedragen, vereischen bekrachtiging door de wet.

130. De Staten worden belast met de uitvoering der wetten en koninklijke bevelen, betrekkelijk tot die takken van algemeen binnenlandsch bestuur, welke de wet zal aanwijzen, en zoodanige andere bovendien, welke de Koning goedvindt hun op te dragen.

131. Aan de Staten wordt de regeling en het bestuur van het provinciaal huishouden door de wet overgelaten.

Behoudens de voorschriften in art. 129 moeten alle zoodanige reglementen en verordeningen, als zij voor het provinciaal belang noodig oordeelen te maken, aan de goedkeuring van den Koning worden onderworpen.

Zij zorgen, dat de doorvoer, en de uitvoer naar en invoer uit andere provinciën geene belemmering ondergaan.

132. Zij trachten alle geschillen tusschen gemeentebesturen in der minne te doen bijleggen. Indien zij daarin niet slagen, dragen zij het geval, zoo het een geschil van bestuur betreft, aan den Koning ter beslissing voor.

133. De Koning heeft het vermogen, de besluiten der Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. De wet regelt de gevolgen.

134. De Staten kunnen de belangen van hunne provinciën en van hare ingezetenen bij den Koning en bij de Staten-Generaal voorstaan.

135. De wijze, waarop het gezag en de magt, aan de Provinciale Staten opgedragen, worden uitgeoefend, wordt door de wet geregeld.

136. De Staten benoemen uit hun midden een collegie van Gedeputeerde Staten, waaraan, volgens de regels, door de wet te stellen, de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken worden opgedragen, en zulks hetzij de Staten zijn vergaderd of niet.

137. De Koning stelt in alle provinciën commissarissen aan, met de uitvoering zijner bevelen en met het toezigt op de verrigtingen der Staten belast.

Deze commissarissen zitten voor in de vergadering der Staten en in die der Gedeputeerde Staten, en hebben stem in laatstgenoemd collegie.

DERDE AFDEELING.

Van de Gemeentebesturen.

138. De zamenstelling, inrigting en bevoegdheid der gemeentebesturen worden, nadat de Provinciale Staten zijn gehoord, door de wet geregeld, met inachtneming der voorschriften, in de volgende artikelen vervat.

139. Aan het hoofd der gemeente staat een raad, welks leden onmiddellijk door de ingezetenen, op de wijze, door de wet te regelen, voor een bepaald aantal jaren worden verkozen.

De voorzitter wordt door den Koning ook buiten de leden van den raad benoemd, en ook door hem ontslagen.

Om kiezer in eene gemeente te zijn, moet men de vereischten bezitten, in art. 76 gevorderd; de belasting-som, dáár bepaald, wordt echter op de helft gebragt.

140. Aan den raad wordt de regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente overgelaten. Op de verordeningen, welke hij te dien aanzien maakt en aan de Provinciale Staten moet mededeelen, is art. 133 van toepassing.

141. De besluiten der gemeentebesturen, rakende de beschikking over gemeente-eigendom en zoodanige andere burgerlijke regtshandelingen, welke de wet aanwijst, alsmede de begrootingen van inkomsten en uitgaven, worden aan de goedkeuring der Provinciale Staten onderworpen.

142. Het besluit van een gemeentebestuur tot het invoeren, wijzigen of afschaffen eener plaatselijke belasting wordt voorgedragen aan de Staten zijner provincie, die daarvan verslag doen aan den Koning, zonder wiens goedkeuring daaraan geen gevolg mag worden gegeven.

De wet geeft algemeene regels ten aanzien der plaatselijke belastingen.

Zij mogen den doorvoer, en den uitvoer naar en invoer uit andere gemeenten niet belemmeren.

143. De wet regelt ook het opmaken der begrootingen en het opnemen en sluiten der plaatselijke rekeningen.

144. De gemelde besturen kunnen de belangen van hunne gemeenten en van hare ingezetenen voorstaan bij den Koning, bij de Staten-Generaal en bij de Staten der provincie, waartoe zij behooren.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Van de Justitie.

EERSTE AFDEELING.

Algemeene beschikkingen.

145. Er wordt alom in de Nederlanden regt gesproken in naam des Konings.

146. Er is een algemeen wetboek van burgerlijk regt, van koophandel, van strafregt, van burgerlijke regts- en van strafvordering, en van de zamenstelling der regterlijke magt.

De wet regelt insgelijks het regtsgebied over het krijgsvolk en de schutterijen.

Zij regelt ook de regtspraak over geschillen en overtredingen in zake aller belastingen.

147. Niemand kan van zijn eigendom worden ontzet, dan ten algemeenen nutte en tegen voorafgaande schadeloosstelling.

De wet verklaart vooraf, dat het algemeen nut de onteigening vordert.

Eene algemeene wet regelt de uitzondering op het vereischte van zoodanige verklaring ten behoeve van vestingbouw en den aanleg, het

herstel of onderhoud van dijken, bij besmetting en andere dringende omstandigheden.

De bovengenoemde vereischten van voorafgaande verklaring door eene wet en van voorafgaande schadeloosstelling kunnen niet worden ingeroepen, wanneer oorlog, brand of watersnood eene onverwijlde inbezitneming vorderen. Het regt van den onteigende op schadeloosstelling wordt hierdoor echter niet verkort.

148. Alle twistgedingen over eigendom of daaruit voortspruitende regten, over schuldvordering en andere burgerlijke regten, behooren bij uitsluiting tot de kennis van de regterlijke magt.

Aan haar behoort insgelijks, behoudens de uitzonderingen, door de wet te bepalen, de beslissing over burgerschapsregten.

149. De regterlijke magt wordt alleen uitgeoefend door regters, welke de wet aanwijst.

150. Niemand kan tegen zijnen wil worden afgetrokken van den regter, dien de wet hem toekent.

De wet regelt de wijze, waarop geschillen over bevoegdheid, tusschen de administrative en regterlijke magt ontstaan, worden beslist.

151. Buiten de gevallen, in de wet bepaald, mag niemand in hechtenis worden genomen, dan op een bevel van den regter, inhoudende de redenen der gedane aanhouding. Dit bevel moet bij of zoo spoedig mogelijk na de aanhouding beteekend worden aan dengene, tegen wien het is gerigt.

De wet bepaalt den vorm van dit bevel, en den tijd, binnen welken alle aangeklaagden moeten worden verhoord.

152. Wanneer een ingezeten, in buitengewone omstandigheden, door het politiek gezag is gearresteerd, is hij, op wiens bevel zoodanige arrestatie plaats heeft gehad, gehouden daarvan terstond kennis te geven aan den plaatselijken regter, en hem voorts den gearresteerde binnen den tijd van drie dagen over te leveren.

De criminele regtbanken zijn verpligt, elk in haar ressort, te zorgen, dat zulks stiptelijk worde nagekomen.

153. Niemand mag de woning eens ingezeten diens ondanks binnentreden, dan op last eener magt, door de wet bevoegd verklaard dien last te geven, en volgens de vormen, in de wet bepaald.

154. Het geheim der aan de post of andere openbare instelling van vervoer toevertrouwde brieven is onschendbaar, behalve op last des regters, in de gevallen, in de wet omschreven.

155. Op geene misdaad mag als straf gesteld worden de verbeurdverklaring der goederen, den schuldige toebehoorende.

157. Alle vonnissen moeten de gronden, waarop zij rusten, en in strafzaken de artikelen der wet, waarop de veroordeeling rust, vermelden, en met open deuren worden uitgesproken.

De teregtzittingen zijn openbaar, behoudens de uitzonderingen, in het belang der openbare orde en zedelijkheid, door de wet vast te stellen.

TWEEDE AFDEELING.

Van den Hoogen Raad en de Regterlijke Collegiën.

157. Er bestaat voor het geheele Rijk een opperste geregtshof, onder den naam van Hooge Raad der Nederlanden, waarvan de leden door den Koning, uit eene nominatie, volgens art. 158, worden benoemd.

158. Van eene voorgevallene vacature wordt door den Hoogen Raad aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal kennis gegeven, die, ter vervulling daarvan, eene nominatie van vijf personen aan den Koning aanbiedt, ten einde daaruit eene keuze te doen. De Koning benoemt den president uit de leden van den Hoogen Raad en heeft de regtstreeksche aanstelling van den procureur-generaal.

159. De leden der Staten Generaal, de hoofden der ministeriële departementen, de gouverneurs-generaal of de hooge ambtenaren, onder een anderen naam met gelijke magt bekleed in de koloniën of bezittingen des Rijks in andere werelddeelen, de leden van den Raad van State en de commissarissen des Konings in de provinciën staan, wegens ambtsmisdrijven, ter vervolging hetzij van Koningswege, hetzij van wege de Tweede Kamer, te regt voor den Hoogen Raad.

160. De wet bepaalt, welke andere ambtenaren en leden van hooge collegiën, wegens ambtsmisdrijven, voor den Hoogen Raad te regt staan.

161. De Hooge Raad oordeelt over alle actiën, waarin de Koning, de leden van het Koninklijk Huis, of de Staat als gedaagden worden aangesproken, met uitzondering der reële actiën, die voor den gewonen regter worden behandeld.

162. De Hooge Raad heeft het toezigt op den geregelden loop en de afdoening van regtsgedingen, alsmede op het nakomen der wetten bij alle regterlijke collegiën. Hij kan hunne handelingen, beschikkingen en vonnissen, wanneer die met de wetten strijdig zijn, vernietigen en buiten werking stellen, volgens de bepaling, door de wet daaromtrent te maken.

163. De leden en de procureur generaal bij den Hoogen Raad, de leden van de geregtshoven, zoo die er zijn, en van de regtbanken van eersten aanleg, worden voor hun leven aangesteld.

Al dezen en de zoodanigen, die voor een bepaalden tijd zijn aangesteld, kunnen worden afgezet of ontslagen door regterlijke uitspraak, in de gevallen, in de wet te bepalen. Zij kunnen, op eigen verzoek, door den Koning worden ontslagen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de Godsdienst.

164. Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet.

165. Aan alle kerkgenootschappen in het Rijk wordt gelijke bescherming verleend.

166. De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsregten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.

167. Alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust.

Onder dezelfde bepaling blijft de openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd, waar zij thans naar de wetten en reglementen is toegelaten.

168. De traktementen, pensioenen en andere inkomsten, van welken aard ook, thans door de onderscheidene godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, blijven aan dezelve gezindheden verzekerd.

Aan de leeraars, welke tot nog toe uit 's Lands kas geen of een niet toereikend traktement genieten, kan een traktement toegelegd of het bestaande vermeerderd worden.

169. De Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.

170. De tusschenkomst der Regering wordt niet vereischt bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, noch, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Financiën.

171. Geene belastingen kunnen ten behoeve van 's Lands kas worden geheven, dan uit krachte van eene wet.

172. Geene privilegiën kunnen in het stuk van belastingen worden verleend.

173. De verbindtenissen van den Staat jegens zijne schuldeischers worden gewaarborgd. De schuld wordt jaarlijks in overweging genomen ter bevordering der belangen van de schuldeischers van den Staat.

174. Het gewigt, de gehalte en de waarde der muntspeciën worden door de wet geregeld.

175. Het toezigt en de zorg over de zaken van de Munt, en de beslissing der geschillen over het allooi, essai en wat dies meer zij, worden door de wet geregeld.

176. Er is eene Algemeene Rekenkamer, welker zamenstelling en taak door de wet worden geregeld.

Bij het openvallen eener plaats in deze Kamer zendt de Tweede Kamer der Staten-Generaal eene opgave van drie personen aan den Koning, die daaruit kiest.

De leden der Rekenkamer worden voor hun leven aangesteld. Hunne bezoldiging wordt door de wet geregeld.

Het 2de lid van art. 163 is op hen van toepassing.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Van de Defensie.

177. Het dragen der wapenen, tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, blijft een der eerste pligten van alle ingezetenen.

178. De Koning zorgt, dat er ten allen tijde eene toereikende zee- en landmagt onderhouden worde, aangeworven uit vrijwilligers, hetzij inboorlingen of vreemdelingen, om te dienen in of buiten Europa, naar de omstandigheden.

179. Vreemde troepen worden niet dan met gemeen overleg des Konings en der Staten-Generaal in dienst genomen.

180. Er is steeds eene nationale militie, zooveel mogelijk zamen te stellen uit vrijwilligers, om te dienen, op de wijze, in de wet bepaald.

181. Bij gebrek aan genoegzame vrijwilligers, wordt de militie voltallig gemaakt door loting uit de ingezetenen, die op den eersten Januarij van elk jaar hun twintigste jaar zijn ingetreden. De inschrijving geschiedt een jaar te voren.

182. Zij, die aldus in de militie te land zijn ingelijfd, worden, in vredestijd, na eene vijfjarige dienst ontslagen.

Is de Staat in oorlog of in andere buitengewone omstandigheden, zoo kan eene wet, jaarlijks te vernieuwen, hen tot langere dienst verpligten.

183. De militie te land komt, in gewone tijden, jaarlijks eenmaal te zamen, om, gedurende niet langer dan zes weken, in den wapenhandel te worden geoefend, tenzij de Koning het raadzaam mogt oordeelen, dat zamenkomen geheel of gedeeltelijk achterwege te laten.

De Koning kan een deel der militie, door de wet te bepalen, doen zamenblijven.

De ligting van het loopende jaar kan tot eerste oefening hoogstens twaalf maanden onder de wapenen gehouden worden.

184. Ingeval van oorlog of andere buitengewone omstandigheden, kan de Koning de militie te land, hetzij geheel hetzij ten deele, buitengewoon bijeenroepen.

Tenzelfden tijd roept de Koning de Staten-Generaal bijeen, opdat, eene wet het zamenblijven der militie, zooveel noodig, bepale.

185. De lotelingen bij de militie te land mogen niet dan met hunne toestemming naar de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen worden gezonden.

186. Een gedeelte der militie kan voor de dienst ter zee worden bestemd, op de wijze, door de wet te bepalen.

Voor dat gedeelte wordt, behalve andere door de wet toe te kennen voordeelen, een korter diensttijd bepaald.

Het voorgaande artikel is op deze zeemilitie niet van toepassing.

187. Al de kosten voor de legers van het Rijk worden uit 's Lands kas voldaan.

De inkwartieringen en het onderhoud van het krijgsvolk, de transporten en leverantiën, van welken aard ook, voor 's Konings legers of vestingen gevorderd, kunnen niet dan tegen schadeloosstelling, op den voet, in de reglementen bepaald, ten laste van één of meer inwoners of gemeenten worden gebragt.

De uitzondering voor tijden van oorlog regelt de wet.

188. In de gemeenten worden schutterijen opgerigt.

Zij dienen in tijd van gevaar en oorlog tot verdediging des vaderlands, en ten allen tijde tot behoud der inwendige rust.

189. De sterkte en inrigting der militie en der schutterijen worden geregeld door de wet.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van den Waterstaat.

190. De Koning heeft het oppertoezigt over alles wat betreft den waterstaat, de wegen en bruggen daaronder begrepen, zonder onderscheid, of de kosten daarvan worden betaald uit 's Lands kas of op eene andere wijze gevonden.

191. De wet regelt het algemeene en het bijzondere bestuur van den waterstaat in den bovengemelden omvang.

192. De Provinciale Staten hebben binnen hunne provinciën het toezigt op alle wateren, bruggen, wegen, waterwerken en waterschappen; zij zijn bevoegd, onder goedkeuring des Konings, in de bestaande inrigtingen en reglementen der waterschappen, behoudens de bepalingen der twee voorgaande artikelen, veranderingen te maken en nieuwe vast te stellen. De besturen dezer waterschappen kunnen aan de Staten daartoe voordragten doen.

193. De Staten hebben het toezigt over alle verveeningen, ontgrondingen, indijkingen, droogmakerijen, mijnwerken en steengroeven binnen hunne provincie, behoudens de bevoegdheid des Konings, om het onmiddellijk toezigt, daarover te voeren, aan anderen op te dragen.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van het Onderwijs en het Armbestuur.

194. Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering.

De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld.

Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven.

Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezigt der overheid, en bovendien, voor zoover het middelbaar en lager onderwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers; het een en ander door de wet te regelen.

De Koning doet van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen jaarlijks een uitvoerig verslag aan de Staten-Generaal geven.

195. Het armbestuur is een onderwerp van aanhoudende zorg der Regering, en wordt door de wet geregeld. De Koning doet van de verrigtingen dienaangaande jaarlijks een uitvoerig verslag aan de Staten-Generaal geven.

ELFDE HOOFDSTUK.

Van veranderingen.

196. Elk voorstel tot verandering in de Grondwet wijst de voorgestelde verandering uitdrukkelijk aan. De wet verklaart, dat er grond bestaat, om het voorstel, zoo als zij het vaststelt, in overweging te nemen.

197. Na de afkondiging dezer wet worden de kamers ontbonden. De nieuwe kamers overwegen dat voorstel en kunnen niet dan met twee derden der uitgebragte stemmen de aan haar overeenkomstig voornoemde wet voorgestelde verandering aannemen.

198. Geene verandering in de Grondwet of in de erfopvolging mag gedurende een Regentschap worden gemaakt.

199. De veranderingen in de Grondwet, door den Koning en de Staten-Generaal vastgesteld, worden plegtig afgekondigd en bij de Grondwet gevoegd.

ADDITIONNELE ARTIKELEN.

ARTIKEL 1.

Alle bestaande autoriteiten blijven voortduren, totdat zij door andere, volgens deze Grondwet, zijn vervangen.

2. De wet regelt de schadevergoeding, toe te kennen aan hen, die door of ten gevolge van de herziening der Grondwet betrekkingen verliezen, hun voor hun leven opgedragen.

3. Alle op het oogenblik der afkondiging van de veranderingen in de Grondwet verbindende wetten, reglementen en besluiten worden gehandhaafd, totdat zij achtervolgens door andere worden vervangen.

4. De heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen zijn afgeschaft.

De opheffing der overige heerlijke regten en de schadeloosstelling der eigenaren kunnen door de wet worden vastgesteld en geregeld.

5. De voorstellen:

1°. der wet regelende het kiesregt en de benoeming van afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer,

2°. van provinciale en gemeente-wet,

worden voorgedragen in de eerste zitting der Staten-Generaal, volgende op de afkondiging der veranderingen in de Grondwet.

De ontwerpen van wet, betreffende de verantwoordelijkheid der ministers, de nieuwe regterlijke inrigting, het onderwijs en armbestuur, en tot uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering, worden zoo mogelijk in diezelfde zitting, en in allen geval niet later dan in de daarop volgende, voorgesteld.

De wetten op het beleid der regering in de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen worden binnen drie jaren na de afkondiging dezer veranderingen in de Grondwet voorgedragen.

6. De eerste aftreding van een derde der leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal zal plaats hebben met den derden Maandag in September 1851; die van de helft der leden van de Tweede Kamer met den derden Maandag in September 1850; beide volgens een rooster, te regelen door de wet, in art. 5, n°. 1, vermeld.

7 bevat het voorloopig kiesreglement.

VOORLOOPIG KIESREGLEMENT.

ARTIKEL 1.

Na de afkondiging der veranderingen in de Grondwet, houden de beide kamers der Staten-Generaal van regtswege op te bestaan met den dag der opening der nieuwe kamers.

De Koning bepaalt het tijdstip dier opening.

Tot aan dien tijd blijven de eerstgenoemde kamers bestaan en hare opening voor dit jaar bepaald op den derden Maandag in October.

De afkondiging wordt geacht te hebben plaats gehad op den dag der uitgifte van het *Staatsblad*, waarin deze veranderingen zijn opgenomen.

2. De leden der nieuwe Tweede Kamer worden gekozen ten getale van 68, door kiesvergaderingen, bestaande:

a. uit hen, die in de steden, volgens de reglementen voor het bestuur der steden, zoo als deze op iedere plaats in werking zijn, de vereischten bezitten, om tot kiezers te worden benoemd, met dien verstande, dat het vereischte belastings-bedrag te Amsterdam tot *f* 160 wordt verminderd, en te Hindelopen, Ylst, Sloten en Stavoren tot op *f* 20 wordt verhoogd;

b. uit hen, die ten platten lande, volgens de reglementen op de zamenstelling der Staten in de provinciën, zoo als deze op iedere plaats in werking zijn, stemgeregtigd zijn, met dien verstande, dat het vereischte belastings-bedrag wordt verhoogd:

voor	Noordbrabant	tot	op	*f* 32
»	Gelderland	»	»	32
»	Zuidholland	»	»	40
»	Noordholland	»	»	40
»	Zeeland	»	»	40
»	Utrecht	»	»	40
»	Friesland, behalve de eilanden	»	»	30
»	Overijssel	»	»	32
»	Groningen	»	»	32
»	Drenthe	»	»	20
»	Limburg	»	»	20
»	de Friesche eilanden Ameland en Schiermonnikoog	»	»	20

Geene redenen van uitsluiting komen in aanmerking, dan die in art. 3 der reglementen voor het bestuur der steden en in art. 21 der reglementen omtrent de zamenstelling der Staten van de provinciën zijn vastgesteld.

3. Terstond na de in art. 1 vermelde afkondiging houden de hoofden der plaatselijke besturen zich bezig met het opmaken der lijsten van de in art. 2 omschreven kiesgeregtigden. Zij doen die lijsten vóór den 15den dag na gezegde afkondiging ter inzage van het publiek leggen.

4. Binnen acht dagen na de kennisgeving, dat de lijsten ter inzage zijn gelegd, dienen de ingezetenen hunne bezwaren in geschrift, vrij van zegel, aan het plaatselijk bestuur in.

5. Over deze bezwaren en de juistheid der lijsten in het algemeen wordt door den stedelijken of gemeenteraad ten spoedigste beslist. De lijsten worden vóór den 40sten dag na de afkondiging, in art. 1 vermeld, gesloten en op nieuw ter algemeene kennisneming gelegd, met bekendmaking daarvan.

6. Elke provincie wordt door Gedeputeerde Staten verdeeld in zooveel hoofd-kiesdistricten, als de bevolking het getal van nagenoeg 45,000 malen bevat, te weten:

Noordbrabant . . .	9
Gelderland	8
Zuidholland	13
Noordholland . . .	10
Zeeland	4
Utrecht	3
Friesland	5
Overijssel	5
Groningen	4
Drenthe	2
Limburg	5
	68

De Gedeputeerde Staten kunnen, ten gerieve der kiezers, onder-kiesdistricten en derzelver hoofdplaatsen aanwijzen. Het openen der stembilletten geschiedt echter alleen in de eveneens door Gedeputeerde Staten aan te wijzen hoofdplaatsen der hoofd-kiesdistricten.

7. De stedelijke en gemeentebesturen zenden binnen 24 uren afschrift der gesloten lijsten, zoo aan het bestuur der hoofdplaats van het hoofd-kiesdistrict, als aan dat der hoofdplaats van het onder-kiesdistrict, waarin hunne gemeenten gelegen zijn.

8. De kiezers-vergaderingen worden, na voorafgaande oproeping der kiezers, gehouden in de hoofdplaatsen der hoofd-kiesdistricten vóór den 50sten dag na de afkondiging, in art. 1 vermeld, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van art. 6.

9. Elk kiezer ontvangt, nevens zijn brief van oproeping, twee stem-

billetten ter invulling, waarop het zegel van de hoofdplaats van het hoofd- of onder-kiesdistrict staat afgedrukt.

10. Het hoofd van het plaatselijk bestuur, of die hem, volgens de reglementen, vervangt, is voorzitter der vergadering.

De twee jongste leden van den stedelijken of gemeenteraad zijn stemopnemers: beiden teekenen de namen op van elken kiezer, die een stembiljet in de bus komt doen. In de hoofd-kiesdistricten teekenen zij bovendien bij het ledigen der bus de uitgebragte stemmen op.

De oorspronkelijke lijsten der kiezers, die in de onder-kiesdistricten hunne stembiljetten in de bus hebben gedaan, worden door de hoofden der plaatselijke besturen onverwijld met de gesloten stembussen aan den voorzitter der vergadering in het hoofd-kiesdistrict opgezonden.

11. Er zijn twee stembussen, eene voor de verkiezing van leden der Tweede, de andere voor die van candidaten voor de Eerste Kamer.

12. Elk kiezer brengt zijne stem uit op een afgevaardigde voor de Tweede, en twee candidaten voor de Eerste Kamer.

13. Om tot lid der Tweede Kamer verkiesbaar te zijn, wordt alleen vereischt, dat men Nederlander, in het volle genot der burgerlijke en burgerschapsregten zij, en den ouderdom van dertig jaren hebbe vervuld.

14. Tot de verkiesbaarheid als lid der Eerste Kamer worden dezelfde vereischten gevorderd, die in het voorgaande artikel zijn opgenoemd, en daar te bovén dat men behoore tot de hoogst-aangeslagenen in de rijks-directe belastingen.

Het getal dezer hoogst-aangeslagenen, waaruit zij worden gekozen, wordt in elke provincie zóó bepaald, dat op iedere drie duizend zielen één, die tevens de voornoemde vereischten bezit om lid dezer Kamer te zijn, verkiesbaar is.

15. De ambtenaar, die in een hoofd-kiesdistrict ter verkiezing voorzit, is in dat district niet verkiesbaar.

16. In elke provincie houden de Gedeputeerde Staten zich, terstond na de afkondiging der veranderingen in de Grondwet, bezig met het opmaken van de lijst van hen, die, naar art. 14, tot afgevaardigden der Eerste Kamer verkiesbaar zijn.

17. De lijst wordt bij afschrift in alle steden en hoofdplaatsen van kiesdistricten der provincie gedurende acht dagen ter visie gelegd.

18. Bezwaren tegen de lijst moeten binnen acht dagen in geschrift, vrij van zegel, aan de Gedeputeerde Staten zijn ingediend.

19. De Gedeputeerde Staten, de lijst na onderzoek der bezwaren, zoo als zij zullen vinden te behooren, hebbende verbeterd, sluiten die vóór den vijftienden dag, na afloop van den termijn, in het vorige artikel bepaald.

Zij brengen de gesloten lijst terstond door middel van het provinciaal blad of een openbaar nieuwspapier ter kennis van het publiek.

Afschrift daarvan zenden zij onverwijld aan den minister van Binnenlandsche Zaken, die dezelve in de *Nederlandsche Staats-Courant* doet plaatsen.

20. Na afloop der stem-opneming worden de beide processen-verbaal, staande de vergadering, opgemaakt, en, na voorlezing door den voorzitter, met twee stem-opnemers geteekend.

Zij behelzen:

1°. de namen der kiezers, die gestemd hebben;

2°. de namen der personen, op wie stemmen zijn uitgebragt, en het getal der op ieder uitgebragte stemmen.

De tegenwoordig zijnde kiezers kunnen besluiten, dat alleen het tweede gedeelte zal worden voorgelezen.

21. Afschrift van elk proces-verbaal wordt aanstonds ter inzage gelegd der ingezetenen, en het oorspronkelijke, met de stembiljetten, verzegeld, binnen vier en twintig uren aan de Gedeputeerde Staten der provincie gezonden.

22. De namen van hen, die in elk hoofd kiesdistrict zijn gekozen en het getal stemmen, op hen uitgebragt, worden door de Gedeputeerde Staten in een afzonderlijk proces-verbaal voor elke kamer verzameld en zoo spoedig mogelijk openbaar gemaakt.

23. Voor de benoeming tot afgevaardigde of candidaat wordt de volstrekte meerderheid der uitgebragte stemmen gevorderd.

24. Bijaldien voor het lidmaatschap der Tweede, of het candidaatschap der Eerste Kamer, niemand bij de eerste stemming de *volstrekte* meerderheid heeft erlangd, wordt *onmiddellijk* voor iedere keuze een dubbeltal opgemaakt, bestaande uit de beide personen, die het grootste aantal stemmen hebben verworven.

Zijn bij de eerste stemming de beide plaatsen voor het candidaatschap der Eerste Kamer onvervuld gebleven, zoo worden van de vier personen, die het grootste aantal stemmen hebben verworven, de eerste en derde op het eene, de tweede en vierde op het ander dubbeltal gebragt.

Tot de op de dubbeltallen gebragte personen bepaalt zich de keuze der *aanwezige* kiesgeregtigden.

Bij gelijkheid van stemmen is de oudste in jaren benoemd.

25. Hij, die tot lid der Tweede Kamer is verkozen, ontvangt van de Gedeputeerde Staten een door den voorzitter geteekend *uittreksel* van het in art. 20 bedoelde proces-verbaal, waaruit van zijne verkiezing blijkt.

Dit uittreksel is de geloofsbrief van den afgevaardigde, waarnevens hij aan de Kamer overlegt:

1°. een uittreksel uit de registers van geboorte, of, bij gemis, eene acte van bekendheid, waaruit tijd en plaats zijner geboorte blijken;

2°. eene door hem zelven af te geven verklaring, vermeldende alle openbare betrekkingen, die hij bekleedt.

26. De gekozene voor de Tweede Kamer, niet genegen om de benoeming aan te nemen, geeft daarvan ten spoedigste kennis aan de Gedeputeerde Staten, die de plaatselijke besturen van het hoofdkiesdistrict gelasten, binnen den kortstmogelijken tijd eene nieuwe verkiezing te doen plaats hebben.

27. Hij, die in meer dan een hoofd-kiesdistrict tot lid der Tweede Kamer is gekozen, verklaart, dadelijk na ontvangst van het in art. 25 bedoelde uittreksel, schriftelijk aan de Gedeputeerde Staten, welke dier benoemingen hij aanneemt.

De Gedeputeerde Staten nemen hierop, voor de andere plaats of plaatsen, gelijken maatregel als in het geval van het voorgaande artikel.

28. De processen-verbaal der verkiezingen van de candidaten voor het lidmaatschap der Eerste Kamer worden onmiddellijk door de Gedeputeerde Staten aan den minister van Binnenlandsche Zaken ingezonden, die dezelve den Koning aanbiedt.

De Koning kiest uit die candidaten 39 leden der Eerste Kamer.

29. De door den Koning gekozene leden der Eerste Kamer ontvangen van de Gedeputeerde Staten der provincie, in welke zij tot candidaten werden verkozen, ieder gelijk uittreksel als in het eerste gedeelte van art. 25 is vermeld, om, benevens het besluit des Konings, waarbij zij zijn gekozen, hun tot geloofsbrief te strekken.

Zij leggen daarbij aan de Eerste Kamer over gelijke stukken, als onder n°. 1 en 2 van het laatste gedeelte van datzelfde art. 25 worden gevorderd.

30. Indien een of meer gekozen leden der Eerste Kamer die benoeming niet aanvaarden of bevonden worden de wettelijke vereischten niet te bezitten, kiest de Koning andere in hunne plaats, uit dezelfde voordragt van candidaten, in het vorig artikel vermeld.

31. Vóór de opening der Eerste Kamer van de Staten-Generaal benoemt de Koning haren voorzitter.

Bij het openen der Tweede Kamer bekleedt de oudste van jaren den voorzittersstoel.

In beide kamers benoemen de voorzitters drie commissiën, elk van drie leden, tot onderzoek der geloofsbrieven. Na afloop van dat onderzoek in de Tweede Kamer, althans zooveel het zonder uitstel kan worden ten einde gebragt, maakt deze Kamer, uit de toegelatene afgevaardigden zamengesteld, eene lijst op van drie leden, aan den Koning ter benoeming van haren voorzitter aan te bieden.

Beide kamers houden zich, totdat zij nieuwe bepalingen hebben vastgesteld, aan de laatst vastgestelde reglementen van orde der vorige kamers.

32. Aan Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën wordt overgelaten alle zoodanige maatregelen te nemen, als tot de rigtige uitvoering van dit voorloopig kiesreglement vereischt worden, en alle oprijzende geschillen of bezwaren te beslissen.